

กังขาวิตรณ

คัมภีร์อรรถกถาของปาติโมกข์ เล่ม ๒

พระพุทธโฆษาจารย์ รจนา

พระคัมภีร์สาราณียะ แปลและอธิบาย

โครงการแปลคัมภีร์พุทธศาสนา

จัดพิมพ์เนื่องในกัตติยอุทานุสรณ์ ครบมรณกาล ๒ ปี

พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต

๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗

กังขาวิตรณ

คัมภีร์อรรถกถาของปาทิโมกข์ เล่ม ๒

แปลและอธิบาย พระคันธसारากวีวงศ์ (ป.ธ. ๙, ธรรมาจริยะ, พธ.ด.)
วัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ISBN XXX-XXXXX-X-X

จัดพิมพ์ เนื่องในกัตถุญตานุสรณ์ ครบมรณกาล ๒ ปี
พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต
๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ๒,๐๐๐ เล่ม

คอมพิวเตอร์/รูปเล่ม

พระคันธसारากวีวงศ์

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาสน์ไทย การพิมพ์

๔๔/๑๓๒ หมู่ ๖ ถ.ก้านน้มน้ำ แขวงบางขุนเทียน

เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐

โทรศัพท์. ๐-๒๘๐๒-๐๓๗๙ โทรสาร. ๐-๒๘๐๒-๐๓๗๘

Email. doramon.1914@gmail.com

คำอนุโมทนา

เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าได้รับอาราธนาจาก ท่านพระเดชพระคุณ พระธรรมคุณาภรณ์ (เจ้า จิตปญโญ ป.ธ. ๙ ขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเมธีวราภรณ์) อดีตเจ้าอาวาสวัดโพธาราม จังหวัดนครสวรรค์ ให้เดินทางมาสอนพระไตรปิฎกและบาลีชั้นสูงเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๒ ข้าพเจ้าได้สอนปทฺฐปสฺสทิสฺสทิสฺส คัมภีร์วิมุตตย และสุโขทัยการแก้ท่านเจ้าคุณพร้อมกับสอนวิชาบาลีชั้นสูงและพระไตรปิฎกแก่พระภิกษุสามเณรประมาณ ๒๐๐ รูปในวัดโพธาราม ข้าพเจ้าทราบจากท่านเจ้าคุณว่าเมืองไทยสมัยนั้นนิยมเรียนคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีของพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งนิพนธ์ไว้โดยสังเขปเพื่อเป็นพื้นฐานของการเรียนไวยากรณ์บาลี โดยมีได้ผ่านการศึกษาคัมภีร์สหทวิเสส อันได้แก่ กัจจายน-ไวยากรณ์ ปทฺฐปสฺสทิสฺสทิสฺส สัททนีติปกรณ และโมคคัลลานไวยากรณ์ เป็นต้น ที่เรียกโดยย่อว่า “บาลีใหญ่”

ต่อมา ข้าพเจ้าได้รับอาราธนาจากพระเนมินทะ (อัครมหาบัณฑิต) เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ รูปที่ ๓ ให้มาช่วยงานพระศาสนา ณ วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ในพุทธศักราช ๒๕๐๘ จึงได้เริ่มเปิดสอนปทฺฐปสฺสทิสฺสทิสฺสในพุทธศักราช ๒๕๑๖ และนับจากปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ เป็นต้นมา พระเดชพระคุณพระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวิฑูโธ ภิกขุ) ได้ส่งภิกษุสามเณรจากจิตตภาวันวิทยาลัยมาศึกษาบาลีใหญ่ที่วัดนี้ติดต่อกันหลายปี ณ ปัจจุบันข้าพเจ้าชราภาพลง วัดนี้จึงได้อาศัยศิษย์จากจิตตภาวันเป็นกำลังสำคัญในการสอนหนังสือ คือ

๑. พระคันธสาราภังค์ (ป.ธ. ๙, ธรรมจริยะ, พธ.ด)
๒. พระมหาประวัติ ถาวรจิตโต (ป.ธ. ๗)
๓. อาจารย์บุญถนอม นพโสภณ (ป.ธ. ๗)

ข้าพเจ้าเปิดสอนบาลีใหญ่ในสำนักนี้ด้วยเห็นว่าการศึกษาภาษาบาลีในประเทศไทยยังขาดความละเอียดสมบูรณ์ อาจส่งผลให้มีความเข้าใจพระไตรปิฎกคลาดเคลื่อนและอาจ

นำไปสู่สัทธรรมปฏิรูป ดังนั้น ตลอดเวลากว่า ๓๐ ปีมานี้ข้าพเจ้าจึงได้อุทิศเวลาให้การสอนหนังสือเป็นหลัก ปัจจุบันศิษย์จากสำนักนี้หลายท่านได้ขยายการเปิดสอนบาลีใหญ่ในหลายที่ เช่น

พระมหาประนอม ธมฺมาลงฺกาโร : วัดจากแดง สมุทรปราการ

พระมหาสมโภช กิจฺจสาโร : วัดหาดใหญ่สีตาราม สงขลา

พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล : วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

อาจารย์จำรูญ ธรรมดา : วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

อาจารย์รุ่งอรุณ จันทรสงคราม : วัดจากแดง สมุทรปราการ

ข้าพเจ้าอนุโมทนาความอูตสาหะของท่านเหล่านั้น เป็นอย่างยิ่ง

บัดนี้ พระคันธสราภิวังศ์ ศิษย์ของข้าพเจ้าได้แปล พร้อมทั้งอธิบายคัมภีร์ขึ้นอีก ๑ คัมภีร์ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาในภาษาบาลีให้สมบูรณ์ ท่านรูปนี้ศึกษาบาลีใหญ่กับข้าพเจ้า ตั้งแต่เป็นสามเณร อายุ ๑๕ ปี และได้ไปศึกษาต่อ ณ ประเทศพม่าเป็นเวลา ๑๐ ปี จนจบการศึกษาระดับธรรมาจริยะ (เทียบเท่าเปรียญธรรม ๙ ประโยคในการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย) จากสถาบันรัฐบาลและสถาบันเอกชนจังหวัดย่างกุ้ง โดยท่านสามารถสอบชั้นนักศึกษาได้เกียรตินิยมอันดับ ๑ ของจังหวัดแปร และสามารถสอบชั้นธรรมาจริยะของสถาบันเอกชนได้เกียรตินิยมอันดับ ๒ ของประเทศ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเป็นผู้เหมาะสมที่จะดำเนินการแปลและอธิบายคัมภีร์ขึ้นเพื่อให้เป็นมรดกธรรมฝากไว้ในพระพุทธศาสนา

ข้าพเจ้าหวังว่าตำราเล่มนี้จะเป็นส่วนหนึ่งแห่งประกายปัญญา ที่ช่วยเอื้อให้ธรรมะของพระบรมศาสดาได้แพร่หลายในวิถีทางที่ถูกต้องสืบไป

พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต

เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ

วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

มกราคม ๒๕๕๕

คำอนุโมทนา

เมื่อได้รับจดหมายจากพระคันธสาราภิวังศ์ในเรื่องการแปล และจัดพิมพ์คัมภีร์ อภิธัมมวาทารเป็นต้น ในโครงการแปลคัมภีร์พุทธศาสนกัอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง จึงเขียน อนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้ เพราะเป็นกุศลสำคัญ อันนับว่าเป็นงานของพุทธบุตรที่ต้องช่วยกัน หล่อเลี้ยงรากแก้วของพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นการทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาชั้น พื้นฐาน ซึ่งควรช่วยกันส่งเสริมสนับสนุน

ที่กล่าวอย่างนี้ เพราะว่างานแปลและพิมพ์หนังสืออรรถกถาและฎีกาของพระ คันธสาราภิวังศ์นี้ ทำให้หวนระลึกย้อนไปนึกถึงสภาพการพระศาสนาในเมืองไทยของเราเมื่อ สี่สิบห้าสิบปีก่อนโน้น เวลานั้นเรามีพระไตรปิฎกบาลีอยู่ฉบับหนึ่ง คือ ฉบับสยามรัฐ ซึ่งเพิ่ง พิมพ์ครบชุดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๔๗๐ (คือ หลังจากรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดฯ ให้ พิมพ์เป็นเล่มหนังสือแต่ยังไม่เต็มชุด คือ เพียง ๓๙ เล่ม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) พิมพ์ ออกมาเพียง ๑,๐๐๐ ชุด แล้วก็ใช้กันมา จนมาถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงมีการพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ จำนวน ๕๐๐ ชุด ส่วนพระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยที่พิมพ์ให้ครบชุดครั้งแรก คือ ฉบับ ๒๕ พุทธศตวรรษ ซึ่งกว่าจะพิมพ์เสร็จก็หลัง พ.ศ. ๒๕๐๐ หลายปี

ยิ่งคัมภีร์ในชั้นถัดจากพระไตรปิฎกลงมาแทบไม่ต้องพูดถึงเลย อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ ที่รู้จักและมีใช้กันจริงก็เฉพาะที่เป็นแบบเรียนตามหลักสูตร ป.ธ. ๓-๘ อรรถกถาจากนั้นก็ยังมีแต่ที่พิมพ์ไว้ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๖ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๖ ซึ่งแม้จะ พิมพ์ด้วยกระดาษอย่างดีของเราแต่เมื่อผ่านเวลามาราวครึ่งศตวรรษก็ผุเพราะใช้ลำบากต้อง ค่อยๆ พลิกอย่างระมัดระวัง นอกจากจะหลุดออกมาเป็นแผ่นๆ แล้ว แต่ละแผ่นเวลาจับพลิก ถ้าไค้งงอนิดเดียวก็หักหลุดออกมาเป็นชิ้นๆ

ยิ่งกว่านั้นแม้แต่อรรถกถาอย่างเดียวก็ยังพิมพ์ไม่ครบ (พิมพ์ปฏิสัมพันธ์ภาคคัมภีร์ฎีกาเพียงตอนทีหนึ่ง และยังไม่พิมพ์อรรถกถาแห่งเถรคาถา-เถรีคาถา-วิมานวัตถุ-เปต-

วัตถุ-อุปทาน-พุทธวงศ์-จริยาปิฎก) ไม่ต้องพูดถึงคำแปลซึ่งมีอยู่บ้างก็เป็นของเก่าแก่มาก ต้องไปหาในหอสมุดแห่งชาติ

อย่างไรก็ดี การที่คัมภีร์ซึ่งพิมพ์มานานวันแล้ว และจำนวนพิมพ์ไม่มาก เวลาว่างมาถึงครึ่งค่อนศตวรรษยังจำหน่ายแจกจ่ายไม่หมด ก็แสดงให้เห็นว่ามีความต้องการน้อย คือมีการศึกษาค้นคว้ากันน้อยนั่นเอง

เพราะเหตุที่คัมภีร์ในภาษาบาลีเดิมพิมพ์ออกมาไม่ครบ และคำแปลก็หาได้ยาก ผู้ที่ศึกษาค้นคว้าและทำงานด้านตำรับตำราทางพระพุทธศาสนาจึงยากลำบาก ต้องสูญเสียเรี่ยวแรงและเวลามากมาย และต้องแสวงหาพึ่งพาคัมภีร์จากต่างประเทศโดยใช้เหตุทั้งด้านพม่าและยุโรป

จนกระทั่งถึงช่วง ๒๕ ปีมานี้ จึงมีสำนักวัดบางแห่งและพุทธบริษัทกลุ่มเล็กๆ ซึ่งไฝ่ธรรม ไฝ่ศึกษา ที่โน่นบ้าง ที่นี้บ้าง รวมตัวกันขึ้นหรือตั้งกันขึ้นเองดำเนินการแปลและพิมพ์อรรถกถาเป็นต้น เป็นส่วนของงานเอกชนที่ทำไปตามกำลังของตน แม้ว่าบางทีก็ทำงานกันแบบลุ่มๆ ลุกๆ และไม่ตลอดรอดฝั่ง แต่ก็ก็เป็นนิมิตดีที่แสดงว่าความตื่นตัวในการศึกษาค้นคว้าภาษาบาลีและพระธรรมวินัยได้เกิดขึ้นแล้ว

เวลาว่างมาตามลำดับ จนกระทั่งเมื่อสถาบันใหญ่ๆ ทั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเข้ามาจ้างงานชำระ-แปล-พิมพ์คัมภีร์ ในเมืองไทยจึงมีพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นต้น ที่ผู้ศึกษาค้นคว้าจะหาได้สะดวกขึ้น

แต่กระนั้น คัมภีร์ชั้นฎีกา อนุฎีกา ลงมา ตลอดถึงสหทศาศตร์ทั้งหลาย ส่วนใหญ่ก็ยังไม่ได้แปล และคัมภีร์ที่ยังไม่ได้พิมพ์เป็นอักษรไทยก็ยังมีอีกมาก จึงยังเป็นภาระของสำนักวัดบางแห่ง และกลุ่มพุทธบริษัทต่างๆ ที่ยังต้องทำงานสืบต่อมา

ในบรรดาสำนักแห่งการศึกษาค้นคว้าทั้งหลาย วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง เป็นศูนย์กลางใหญ่สำคัญ ซึ่งเป็นที่รู้จักและยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า ได้ชูประทีปแห่งการศึกษาค้นคว้าภาษาบาลีและพระธรรมวินัยต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนาน ได้ผลิตครู อาจารย์ ผู้รู้บาลี เชี่ยวชาญพระคัมภีร์ซึ่งได้ออกไปมีส่วนสำคัญในการสืบทรงพระพุทธศาสนา

การที่พระคันธสราภิงส์ได้แปลและอธิบายคัมภีร์อภิมมาวตารเป็นต้น โดยได้รับความร่วมศรัทธาจากพุทธบริษัททั้งอุบาสกและอุบาสิกาพากันอุปถัมภ์จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นเครื่องยืนยันความที่ได้กล่าวแล้ว

ขอแสดงความชื่นชมอนุโมทนาต่อพระคันธสราภิงส์ที่ได้บำเพ็ญกิจของพุทธบุตรในการเสริมรากแก้วแห่งพระพุทธศาสนา และต่อพุทธบริษัท ทั้งอุบาสกและอุบาสิกาที่ได้ร่วมกันหล่อเลี้ยงรากแก้วนั้น เพื่อให้พระพุทธศาสนามีกำลังแข็งแรงมั่นคงที่จะแผ่ขยายประโยชน์สุขแก่พหุชนได้กว้างขวางยั่งยืนนาน

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๘

คำนำ

กัณฑ์ไตรปิฎก เล่ม ๒

ผู้แปลได้เขียนหนังสือ กัณฑ์ไตรปิฎก ฉบับแปลและอธิบาย เล่ม ๑ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๕๖ มีเนื้อหาตั้งแต่ปาราชิกเป็นต้นไปจนถึงสังฆาทิเสส บัดนี้ ได้จัดพิมพ์ฉบับแปลและอธิบาย เล่ม ๒ ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ มีเนื้อหาตั้งแต่อนัตตปริยายเป็นต้นไปจนถึงนิสสัคคียปาจิตติย จีวรวรรค

ถัดจากปีนี้เป็น ทางวัดมีโครงการจัดพิมพ์เล่ม ๓ และเล่ม ๔ ซึ่งกำลังจัดทำต้นฉบับ อยู่ และจะจัดพิมพ์คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลและอธิบาย ในปลายปี ๒๕๕๗ นี้

ฉบับแปลและอธิบายที่จัดพิมพ์เป็นเล่มที่ ๒ นี้ มีเนื้อหาเข้มข้นมากกว่าเล่ม ๑ เพราะ ผู้แปลมีตำราสมบุรณ์กว่าฉบับแรก ที่จริงแล้ว ผู้แปลได้รับหนังสือ คู่มือสอนกัณฑ์ ในขณะ ที่เขียนเล่ม ๑ จบบริบูรณ์แล้ว จึงเพิ่มเติมเนื้อหาเพียงบางส่วนเท่านั้น แต่ในฉบับนี้ได้เขียน ตามเนื้อหาของหนังสือเล่มนั้นอย่างบริบูรณ์ ทำให้วิธีวากยานุสัมพันธ์ คือ การสัมพันธ์ประโยค เป็นต้น ที่เขียนตามหลักสูตรธรรมาจริยะของพม่า มีความบริบูรณ์ครบถ้วน ส่งผลให้ผู้อ่าน สามารถเรียนรู้วิธีดังกล่าวได้โดยละเอียด

หนังสือเล่มนี้เป็นตำราอธิบายพระวินัยก็จริง แต่ผู้แปลได้อธิบายหลักภาษาไว้โดยละเอียด เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาภาษาบาลีสามารถเข้าใจหลักการแต่งคัมภีร์ของพระอรหันตสาวก โดยนำคำอธิบายของพระภิกษุผู้แต่งกัณฑ์ไตรปิฎกใหม่มาอ้างอิงเป็นหลักฐานไว้ตลอด ทั้งเล่ม อีกทั้งยังกล่าวถึงหลักภาษาบางอย่างที่ไม่มีการเรียนการสอนในประเทศไทย คือ

๑. สังวรฉันทนา	หลักการอธิบายความ
๒. วากยวิภาค	การจำแนกประโยค
๓. วากยานุสัมพันธ์	การสัมพันธ์ประโยค
๔. ปทานุสัมพันธ์	การสัมพันธ์บท

ผู้อ่านที่ไม่มีความรู้ภาษาบาลีควรข้ามหลักภาษาเหล่านั้นไปแล้วมุ่งสู่ใจความที่เกี่ยวกับพระวินัยเท่านั้น ก็จะทำให้ได้รับประโยชน์ตามสมควร

วิธีอ่านหนังสือเล่มนี้ คือ ผู้อ่านควรเริ่มอ่านสิกขาบทก่อน หลังจากนั้น จึงอ่านคำอธิบายสิกขาบททีละบทๆ ที่กล่าวไว้ในหนังสือเล่มนี้ ก็จะเข้าใจง่าย ถ้ามุ่งอ่านคำอธิบายโดยตรงโดยไม่ทราบเนื้อหาของสิกขาบทมาก่อน อาจไม่เข้าใจชัดเจน เพราะไม่ทราบว่า เป็นคำอธิบายของบทไหนหรือเรื่องอะไร

ภิกขุปาติโมกข์นี้มีได้เป็นตำราเรียนของคณะสงฆ์ไทย ทำให้พระไทยที่ทรงจำปาติโมกข์ได้มีไม่มากนัก แต่เป็นตำราเรียนของคณะสงฆ์พม่า พระพม่าแทบทุกรูปต้องผ่านการท่องจำ คัมภีร์นี้มาก่อน อย่างไรก็ตาม ถ้าผู้อ่านทรงจำปาติโมกข์ได้ ก็สามารถอ่านคำอธิบายได้ทันที เพราะรู้ว่าเป็นคำอธิบายของศัพท์ไหนหรือเรื่องอะไรในสิกขาบทนั้นๆ

ผู้แปลขออนุโมทนาขอบคุณ คุณอุดมพร สิริสุทธิ ผู้ช่วยตรวจแก้คำผิดทั้งหมด พร้อมทั้งจัดทำบรรณานุกรมในหนังสือเล่มนี้ พร้อมทั้งขอขอบคุณกุศลเจตนาของกัลยาณธรรม ที่ช่วยตรวจแก้คำผิดและให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ คือ

- พระมหาพิเชษฐ์ กนตสีโล (ป.ธ. ๙) วัดหลวงพ่อสวดธรรมกายาราม จ.ราชบุรี
- รศ.เวทย์ บรรณกรกุล (ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศษ.ม.) วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธ-

โสมส นครปฐม

ขออนุโมทนากุศลจิตของท่านเจ้าภาพผู้อุปถัมภ์การแปลและจัดพิมพ์ โดยเฉพาะคุณเสริมสุข บัณฑิตสถาน ได้เป็นกำลังสำคัญในการเป็นสะพานบุญให้ผู้อื่นได้รับทราบและสนับสนุน ขอให้ท่านเจ้าภาพทุกท่านมีความสุขความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม บรรลุถึงความพ้นทุกข์โดยพลัน

(พระคันธสาราภิวังค์)

วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

พฤษภาคม ๒๕๕๗

คำนำ

กัณฑ์ไตรปิฎก เล่ม ๑

คำสอนของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม รวมเรียกชื่อว่า “พระไตรปิฎก” พระวินัยเป็นระเบียบของเหล่าสาวก พระสูตรเป็นบรรทัดฐานเพื่อการปฏิบัติ ส่วนพระอภิธรรมเน้นสภาวะธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ บุคคล พระไตรปิฎกดังกล่าวนี้เป็นคัมภีร์หลักของพุทธศาสนาโดยเฉพาะกับคัมภีร์ไตรเพทของศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ หรือคัมภีร์กุรอ่านของศาสนาอิสลาม

ในคำสอนทั้งสามปัญานี้ พระวินัยเป็นชีวิตของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังดำรงอยู่ พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาประพฤติตามพระวินัยแล้วย่อมก่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่บุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใส และก่อให้เกิดความเลื่อมใสยิ่งๆ ขึ้นไปแก่บุคคลผู้เลื่อมใสแล้ว ดังพระพุทธองค์ตรัสถึงประโยชน์ของการบัญญัติพระวินัยว่า

อุปฺปสนฺนํ ปสทาย ปสนฺนํ ภิกฺขโวกายย.*

“เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส และเพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว”

ความจริงแล้ว ชาวพุทธเมื่อได้พบเห็นศาสนทายาทเป็นผู้สำรวมในพระวินัย มีศีลาจารวัตรงดงาม ย่อมเกิดศรัทธาปสาทะเพื่ออุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนา อีกทั้งพวกเขายังยึดมั่นคำสอนของพระพุทธเจ้าตามคำชี้แนะจากศาสนทายาท เมื่อเป็นเช่นนี้ ประเทศชาติย่อมจะสงบร่มเย็น ฝ่ายพระภิกษุสามเณรอยู่ในประเทศที่สงบร่มเย็นแล้ว ย่อมสามารถบำเพ็ญประโยชน์ตน ประโยชน์พระศาสนา และประโยชน์ประเทศชาติได้โดยสะดวก ตามนัยนี้พระศาสนาย่อมดำรงอยู่ตลอดกาลอันยาวนานเพื่อชี้นำประโยชน์สุขแก่อนุชนสืบไป

* วิ.มหา. ๑/๓๙/๒๖

ในกรณีตรงกันข้าม ถ้าศาสนทายาทผู้ประพฤติพระวินัยลดน้อยลง พระศาสนาก็อ่อนกำลังตามลำดับ ชาวพุทธย่อมปราศจากศรัทธาปสาทะในการอุปถัมภ์ค้ำจุน บุคคลที่ยังไม่เลื่อมใสย่อมไม่เลื่อมใส ส่วนบุคคลที่เลื่อมใสอยู่ก่อนอาจจะหมดความเลื่อมใสที่เคยมีดังข้อความในพระวินัยปิฎกว่า

อปฺปสนฺนํ นนฺตญฺเจว อปฺปสํ ทายํ ปสนฺนํ นนฺตญฺจ เอกํ จาณํ อมฺมตฺตํ ตาย.^๑

“กลับจะทำให้คนที่ยังไม่เลื่อมใสก็ไม่เลื่อมใส คนบางคนทีเลื่อมใสอยู่แล้วก็จะกลายเป็นอื่นไป”

สถานการณ์เช่นนี้เป็นสัญลักษณ์อันแสดงถึงความเสื่อมของพระศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะศาสนทายาทไม่รักษาพระวินัยนั่นเอง

ในพระวินัยปิฎก เวรัญชกัณฑ์^๒ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ท่านพระสารีบุตรว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระวิปัสสี พระสิขี และพระเวสสภู ดำรงอยู่เพียงชั่วอายุของพระสาวกที่พบเห็นพระพุทธเจ้าเหล่านั้น เมื่อพระสาวกปรินิพพานไปหมด ศาสนาก็อันตรธานไป เพราะพระพุทธเจ้าเหล่านั้นมิได้บัญญัติพระวินัยเพื่อก่อให้เกิดศาสนทายาทผู้ทำหน้าที่ธำรงรักษาศาสนาต่อไป แต่ศาสนาของพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระกุกสันธะ พระโกณฑกมน์ และพระกัสสปะ ดำรงอยู่นาน เพราะพระพุทธเจ้าเหล่านั้นทรงแสดงธรรมโดยพิสดาร ทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์ เมื่อพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว สาวกในภายหลังได้สืบทอดศาสนาตลอดกาลอันยาวนาน

ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรเถระประสงค์จะให้ศาสนาดำรงอยู่ได้นาน จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อให้บัญญัติสิกขาบท แต่พระพุทธองค์ทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาอันเหมาะสม โดยเล็งเห็นว่าเมื่อภิกษุสงฆ์มีจำนวนมาก มีลามกมาก มีภิกษุผู้สดับตรับฟังมาก โทษจึงจะเกิดขึ้น เมื่อนั้นจึงเป็นเวลาเหมาะสมเพื่อบัญญัติพระวินัย ถ้าหากพระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทก่อนที่จะปรากฏ ก็เปรียบได้กับหมอผู้ไม่ฉลาดที่ทำการผ่าตัดฝีก่อนจะเกิดขึ้น ย่อมถูกตำหนิจากผู้ป่วย แต่หมอที่ฉลาดผ่าตัดฝีที่สุกงอมแล้ว ย่อมได้รับคำสดุดีจากผู้ป่วย

^๑ วิ.มหา. ๑/๓๙/๒๕

^๒ วิ.มหา. ๑/๑๘/๙

หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้จนตรัสมาสมโพธิญาณแล้ว ภายใน ๒๐ พรรษาแรกที่เรียกว่า ปฐมสมโพธิกาล พระองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทอันเป็นโทษใหญ่ คือ ปาราชิกและสังฆาทิเสส เพราะกุลบุตรที่บวชเข้ามาในเวลานั้นเป็นผู้มีศรัทธาแรงกล้า จึงไม่กระทำความผิดที่มีโทษหนัก ต่อมาภายหลังปฐมสมโพธิกาลจึงปรากฏกุลบุตรผู้ทำความผิดอันใหญ่หลวง ดังเช่นพระสุทินเสพเมถุนในภรรยาเก่า พระธนิยะลักทรัพย์ด้วยการสั่งให้ตัดต้นไม้ และพระอุทายีสัมผัสสร้างกายสตรี เป็นต้น ในเวลานั้นพระพุทธองค์จึงทรงดำหนิการกระทำเหล่านั้น แล้วบัญญัติสิกขาบทเพื่อไม่ให้ล่วงละเมิดโทษดังกล่าวว่า ภิกษุไม่ควรทำสิ่งเหล่านั้น รูปใดทำต้องอาบัติคือโทษตามพระวินัย

พระวินัยนี้เป็นชีวิตของศาสนา เมื่อศาสนทายาทคือภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนพระวินัยแล้วปฏิบัติตาม ย่อมจะมีศาสนทายาทที่เพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ แต่ถ้าศาสนทายาทไม่ศึกษาเล่าเรียนพระวินัยอย่างถูกต้อง ย่อมไม่อาจเข้าใจหลักวินัย หรือแม้จะเข้าใจพระวินัยดีแต่ไม่ประพฤติปฏิบัติตาม ก็จะทำให้ศาสนทายาทขาดสูญเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น ศาสนาพุทธก็จะเสื่อมสูญไปตามกาลเวลา เพราะขาดศาสนทายาทผู้สืบทอดศาสนานั้นเอง

ดังข้อความที่ภิกษุทั้งหลายกล่าวกับท่านพระมหากัสสปะในคราวปฐมสังคายนาว่า

ภนุเต มหากัสสป วินโย นาม พุทธศาสนสฺส อายุ. วินเย จิตฺเต สาสนํ
จิตฺโต โหติ. ตสฺมา ปจฺมํ วินยํ สงฺคายาม.*

“ท่านพระมหากัสสปะผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าพระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา
เมื่อพระวินัยตั้งมั่นแล้ว ศาสนาชื่อว่าตั้งมั่น

ดังนั้น พวกเราจะสังคายนาพระวินัยก่อน”

พระวินัยที่สำคัญของภิกษุและภิกษุณีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปาติโมกข์ คัมภีร์นี้มีอรรถกถาที่อธิบายความโดยละเอียด ชื่อว่า กัณฑ์ชาตรี แปลว่า “คัมภีร์ช่วยให้ข้ามพ้น

* วิ.มหา.อ. ๑/๑๓

ความสงสัย” มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มาติกัฏฐกถา แปลว่า “อรรถกถาของมาติกา” ความจริงแล้ว พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. มาติกา หัวข้อคือสิกขาบท

๒. ปทภาษณีย์ คำอธิบายบท

คัมภีร์กังขาวิตรณีนั้นมุ่งอธิบายเฉพาะมาติกา โดยสรุปความจากปทภาษณีย์ที่เป็นคำอธิบายโดยตรงของพระพุทธองค์มาไว้ในคัมภีร์นี้ อีกทั้งยังได้นำคำอธิบายจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกาซึ่งเป็นอรรถกถาพระวินัย มากล่าวไว้โดยย่อ เพราะท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ คือ พระพุทธโฆสะจารย์ ได้ประพันธ์คัมภีร์สมันตปาสาทิกาแล้ว ต่อมาจึงประพันธ์คัมภีร์กังขาวิตรณีนี้นี้เพื่ออธิบายเฉพาะปาติโมกข์ ดังนั้น คัมภีร์นี้จึงเป็นตำราที่โบราณจารย์ยกย่องและถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยได้บรรจุเป็นหลักสูตรการศึกษาของรัฐบาลพม่าและสมาคมเอกชนพม่ามานานหลายร้อยปีจนถึงปัจจุบัน ในเมืองไทยก็เคยใช้เป็นหลักสูตรแปลมคธเป็นไทยในการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมชั้น ป.ธ. ๖ (เปรียญธรรม ๖ ประโยค) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ และมหาเถรสมาคมได้ประกาศยกเลิกเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘

ในประเทศไทยมีคำพังเพยว่า

“ภิกษุผู้หวังจะฉลาดในพระวินัย ต้องจับนกพิราบ ๓ ตัวตัวใดตัวหนึ่ง”

ในภาษาพม่าคำว่า ขา แปลว่า “นกพิราบ” หมายถึง คัมภีร์ที่ว่าด้วยพระวินัย ๓ คัมภีร์ที่มีคำว่า ขา ประกอบรวม คือ กังขาวิตรณี ขุททสิกขา และมูลสิกขา คัมภีร์แรกเป็นคำสรุปความจากสมันตปาสาทิกา ส่วนคัมภีร์หลังเหล่านั้นนั้นแต่งเป็นคาถา โดยขุททสิกขามีคาถา ๔๗๖ บทส่วนมูลสิกขามีคาถา ๑๑๖ บท

คัมภีร์กังขาวิตรณีนี้นี้มีคำอธิบายเป็นภาษาบาลี ๔ ฉบับ คือ

๑. กังขาวิตรณีปฺรานุฎีกา แต่งที่ประเทศลังกา สมัยอนุราธปุระ ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและศักราชที่แต่ง พระเถระชาวพม่าแต่โบราณสันนิษฐานว่า ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระวชิรพุทธีผู้แต่งฎีกาพระวินัยชื่อวชิรพุทธีและคัมภีร์นยาสะ (มุขมัตตทีปนี) ซึ่งมีชีวิตอยู่

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เพราะท่านผู้แต่งประกอบใช้คำสั้นๆ คล้ายคลึงกับคัมภีร์วัชรพุทธอีกทั้งยังอ้างถึงคัมภีร์วัชรพุทธเป็นหลัก จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์มหาจุฬาย มี ๑๒๖ หน้า

๒. กัณฑ์ชาตรีอภิบาล มีชื่อเฉพาะว่า วินัยตถัมมชูลา แปลว่า “หีบบรรจุเนื้อความของพระวินัย” ท่านพระพุทธานะแห่งสำนักมหาวิหารแห่งที่ประเทศลังกาในสมัยอนุราธปุระ ในรัชสมัยของพระเจ้าปราคัสมพาหุที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๙) ตามคำอาราธนาของพระสุเมธะ ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของท่านพระสารีบุตรผู้แต่งฎีกาพระวินัยชื่อสารัตถทีปนี ฎีกานับน้อธิบายความในกัณฑ์ชาตรีโดยละเอียด ใช้ภาษาสละสลวยเข้าใจง่ายกว่าฉบับฎีกาเก่า จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์มหาจุฬาย มี ๓๙๐ หน้า

๓. กัณฑ์ชาโยชนามหาฎีกา ท่านผู้แต่งเป็นพระเถระชาวพม่าชื่อว่า พระปัญญาสิหะชาวพม่าเรียกว่า ติดเช่งสยาตอ (พระอาจารย์ติดเช่ง) ท่านได้รับสมณศักดิ์ที่ “พระปัญญาสิหะสาสนาลังการมหาธัมมราชาธิราชครู” ท่านพักอยู่ที่วัดมหาเชมิการาม ทางทิศตะวันตกของเมืองมันดเลย์ คัมภีร์นี้ได้รับการจัดพิมพ์เพียงภิกขุปาติโมกข์เท่านั้น แต่ไม่พบนิคมณฑาภาเข้าใจว่าท่านผู้แต่งคงจะแต่งจบถึงภิกขุปาติโมกข์ แต่ไม่ได้รับการจัดพิมพ์ไว้จนครบ ทำให้ไม่ทราบเวลาแต่ง ชาวพม่ากล่าวกันว่า ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระสัทธัมมมณันที่ผู้รจนากัณฑ์ชาตรีคัณฐีใน พ.ศ. ๒๓๑๕ จึงปริวรรตคำอธิบายส่วนใหญ่ที่กล่าวไว้ในกัณฑ์ชาตรีคัณฐีเป็นภาษาบาลีไว้ในที่นี้ คัมภีร์นี้ได้รับการจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์สัทธัมมวดี จังหวัดย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๔๔๙ มี ๔ เล่ม เล่ม ๑ มี ๓๙๐ หน้า เล่ม ๒ มี ๓๓๔ หน้า เล่ม ๓ มี ๔๐๓ หน้า เล่ม ๔ มี ๔๐๓ หน้า

๔. กัณฑ์ชาโยชนา ท่านผู้แต่งเป็นพระเถระชาวพม่าชื่อพระธรรมสามี ชาวพม่าเรียกว่า แลปอสยาตอ (พระอาจารย์แลปอ) ท่านเกิดที่หมู่บ้านโมตอก จังหวัดสะกาย แต่งตามคำอาราธนาของจองตอयाสยาตอ วัดจองตอया ผู้ได้รับสมณศักดิ์ที่ “สาสนาลังการสัทธัมมาภิวังสกวิช มหาธัมมราชาธิราชครู” ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของท่านพระปัญญาสามีสริเจ้าอาวาสวัดมยะต่อง เมืองมันดเลย์ คัมภีร์นี้เป็นตำราย่อความมาจากกัณฑ์ชาโยชนามหาฎีกาแต่อธิบายความเพิ่มเติมตามความรู้ของท่านผู้แต่งที่เรียนรู้จากพระเถระผู้ปรากฏชื่อเสียงเลื่องลือในพม่า ๓ รูป คือ

- งวยต้องสยาดอ เมืองมณฑลเลย
- มหาวิสุทธิธารามสยาดอแห่งวัดมหาวิสุทธิธาราม เมืองมณฑลเลย
- สันจงสยาดอ วัดสุวันนหงสาราม เมืองยองโดง

ท่านผู้แต่งได้อธิบายภิกขุปาติโมกข์ท่านนั้น และแต่งจบในวันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๔๖๓ คัมภีร์นี้ได้รับการจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์กวิเมยียดมัน จังหวัดย่างกุ้ง ในเดือน ๘ พ.ศ. ๒๔๖๕ หลังจากนั้น ได้รับการตรวจชำระอีกครั้งหนึ่งโดยพระกุมาระ อดีตเจ้าอาวาสวัดหม่อปฐูรันธรราม เมืองหม่อปฐู และจัดพิมพ์โดยคณะคัมภีร์กองเผยแผ่วรรณกรรมพุทธ ใน พ.ศ. ๒๕๔๙ มี ๔๖๖ หน้า

คัมภีร์แปลและอธิบายปาติโมกข์เป็นภาษาพม่า ซึ่งใช้อ้างอิงในหนังสือแปลและอธิบายเล่มนี้ มี ๕ ฉบับ คือ

๑. ปาติโมกข์นิสสัย พระชัมพูทีปธชะ (พ.ศ. ๒๓๓๐-๒๓๘๕) อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาอองมเยโปงจัน เมืองอมรปุระ เป็นผู้รจนา ชาวพม่าเรียกว่า ยองกันสยาดอ (พระอาจารย์ยองกัน) ท่านได้สมณศักดิ์ที่ “จักกิงทาภิสิริ ปวราลังการ สัทธัมมपाल กวิรัช มหาธัมมราชาธิราชครู” ท่านผู้แต่งได้แปลยกศัพท์ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ไว้ และเพิ่มคำอธิบายโดยย่อในที่บางแห่ง จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์หังสาวดีปิฎกัต พ.ศ. ๒๔๕๐ มี ๒๑๒ หน้า

๒. ปาติโมกขวินิจฉัย พระบันตะนอสยาดอ (พระอาจารย์บันตะนอ) แห่งเมืองบันตะนอ รจนาจบในวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระชาคราภิวงส์ ผู้สถาปนาภิกษุสงฆ์ (นิกายร่อนทอง) แห่งพม่า หนังสือเล่มนี้แปลยกศัพท์และอธิบายปาติโมกข์โดยละเอียด จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์ปยี้จิมัณไทปิฎกัต ย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๔๘๘ มี ๗๖๔ หน้า

๓. ปาติโมกข์ภาสาฎีกา พระชนกาภิวงส์ ชาวพม่าเรียกว่า ตองมะโยะสยาดอ (พระอาจารย์เมืองตองมะโยะ) อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาคันธาราม เมืองอมรปุระ รจนาไว้ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ คัมภีร์นี้แปลยกศัพท์ปาติโมกข์ และอธิบายหลักวินัยพร้อมทั้งหลักไวยากรณ์ไว้โดยละเอียด ฉบับล่าสุดจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์นิวามา เมืองอมรปุระ พ.ศ. ๒๕๔๕ มี ๔๙๙ หน้า

๔. ปาติโมกขเมทินี พระอาจารย์ อัครมหาบัณฑิต ชาวพม่าเรียกชื่อว่า เมทินีสยาดอ (พระอาจารย์เมทินี) อดีตเจ้าอาวาสวัดเมทินี เมืองย่างกุ้ง หนังสือเล่มนี้แปลและอธิบายปาติโมกข์โดยละเอียด ทั้งในแง่มุ่งทางไวยากรณ์และพระวินัย ฉบับล่าสุดจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์กรมการศาสนา ย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๕๒๑ มี ๖๐๐ หน้า

๕. สิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ กรมการศาสนาของพม่าจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นฉบับมาตรฐานในการศึกษาพระวินัย แต่งโดยกองวิชาการของกรมการศาสนา ซึ่งประกอบด้วยฆราวาสผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลี ๑๐ ท่าน คัมภีร์นี้แปลและอธิบายปาติโมกข์โดยละเอียด โดยเน้นพระวินัยเป็นหลัก ไม่เน้นหลักภาษาเหมือนตำราเล่มอื่น แต่เนื่องด้วยเป็นตำราที่เขียนภายหลังและเขียนเป็นคณะ จึงมีคำอธิบายกระจ่างชัดเจนและทันสมัยกว่าตำราเล่มอื่น จัดพิมพ์โดยกรมการศาสนาใน พ.ศ. ๒๕๕๐ มี ๕๐๗ หน้า

นอกจากคัมภีร์อธิบายแปลและอธิบายปาติโมกข์เป็นภาษาพม่าข้างต้นแล้ว ยังมีคัมภีร์อธิบายปาติโมกข์เป็นภาษาบาลี ชื่อว่า ปาติโมกขปทัตถอนุวัณณนา รจนาโดยพระวิจิตตะ ฌ ประเทศพม่าใน พ.ศ. ๒๓๓๕ ชาวพม่าเรียกว่า สะลินสยาดอ (พระอาจารย์จังหวัดสะลิน) ท่านได้รับสมณศักดิ์ที่ “พระวิจิตตาลังการมหาราชครู” ในคำลงท้ายคัมภีร์กล่าวว่าท่านพำนักอยู่ในจังหวัดสะลิน แต่มิได้ระบุวัดไว้ คัมภีร์เล่มนี้ได้รับการจัดพิมพ์เผยแพร่โดยโรงพิมพ์ปยีสิมณไถปิฎกัต จังหวัดย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๔๗๒ มี ๓๐๙ หน้า

คัมภีร์ปาติโมกขปทัตถอนุวัณณนานี้มุ่งอธิบายปาติโมกข์โดยตรง จึงกล่าวอธิบายหลักภาษาและพระวินัยไว้ ชาวพม่ากล่าวกันว่า ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระสัทธัมมนันท์ ผู้รจนากังขาวิตรณัคณฐิโน พ.ศ. ๒๓๑๕ จึงปริวรรตคำอธิบายบางอย่างมาจากกังขาวิตรณัคณฐิมนำเสนอในคัมภีร์ของตน เหมือนกับคัมภีร์กังขาโยชนามหาฎีกาที่ท่านผู้แต่งเป็นศิษย์ของพระสัทธัมมนันท์เช่นกัน ข้อนี้คล้ายกับคัมภีร์ฎีกาใหม่ของสลักชั้นธรรคซึ่งแต่งโดยพระญาณากวีส ธรรมเสนาบตี ใน พ.ศ. ๒๓๔๕ โดยท่านเป็นศิษย์ของท่านผู้แต่งสลักชั้นธรรคคณฐิโน จึงปริวรรตคำอธิบายจากสลักชั้นธรรคคณฐิมาเป็นภาษาบาลีไว้ในคัมภีร์ของตน

คัมภีร์แปลและอธิบายกังขาวิตรณเป็นภาษาพม่า ซึ่งใช้อ้างอิงในหนังสือแปลและอธิบายเล่มนี้ มี ๕ ฉบับ คือ

๑. **กังขาวิตรณีกา** พระชนกาวังศ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาคันธาราม เมืองอมรปุระ ราชอาณาจักรไวโน พ.ศ. ๒๕๐๑ คัมภีร์นี้แปลยกศัพท์กังขาวิตรณี และอธิบายหลักวินัยพร้อมทั้งหลักไวยากรณ์ไว้โดยละเอียด ฉบับล่าสุดจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์นิวบามา เมืองอมรปุระ เล่ม ๑ มี ๔๖๙ หน้า เล่ม ๒ มี ๔๑๕ หน้า

๒. **กังขาวิตรณีกถา** พระสัทธมมณันท์แห่งวัดในหมู่บ้านของกอกแห่งเมืองปะคัน ซึ่งอำมาตย์ราชตะจันของพระเจ้ามินดงสร้างถวาย เป็นผู้รจนาในวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๓๑๕ คัมภีร์นี้อธิบายกังขาวิตรณีเฉพาะภิกขุปาติโมกข์ โดยแปลและอธิบายเฉพาะศัพท์ยากตามลักษณะของคัมภีร์คถา อีกทั้งอธิบายวิธีสังวัณณา วิธีปทานุสัมพันธ์ และวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักสูตรธรรมาจริยะในปัจจุบัน จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์สุธัมมวดี เมืองย่างกุ้ง ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ มี ๔๑๑ หน้า คัมภีร์นี้แม้จะรจนามา ๒๔๑ ปีแล้ว ก็เป็นหลักฐานยืนยันการศึกษาของประเทศพม่าในสมัยก่อนว่ามีการเรียนการสอนที่ละเอียดพิสดาร จนกระทั่งสามารถสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๓. **กังขาวิตรณีนิสสัย** พระโชตยันทะรจนาใน พ.ศ. ๒๒๙๒ ท่านพำนักอยู่ในวัดแห่งหนึ่ง ณ หมู่บ้านปอก เมืองกูคัน คัมภีร์นี้แปลยกศัพท์กังขาวิตรณี และอธิบายเฉพาะข้อความที่สำคัญเข้าใจยาก โดยนำมาจากกังขาวิตรณีกาและฎีกาฉบับอื่นๆ จัดพิมพ์ขึ้นโดยโรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต เมืองย่างกุ้ง ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ มี ๗๑๐ หน้า

๔. **ถามตอบกังขา** พระวิมล อัครมหาบัณฑิต อภิธมหารัฏฐครู อดีตเจ้าอาวาสวัดสุวันนังหาราม เมืองยงโดง ชาวพม่าเรียกว่า ชเวหันตาสยาดอ (พระอาจารย์วัดชเวหันตา) แต่งจบในวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๖ พ.ศ. ๒๔๙๖ หนังสือเล่มนี้อธิบายกังขาวิตรณีในลักษณะของการถามตอบ และแทรกคำอธิบายเป็นเชิงอรรถไว้บ้าง จัดเป็นตำราที่อ่านง่ายและนิยมใช้ในการสอบของสนามสอบเอกชน ๒ แห่ง คือ สมาคมเจติยัคคะแห่งเมืองย่างกุ้ง และสมาคมสักยสีหะแห่งเมืองมันดเลย์ จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์คันธมา เมืองย่างกุ้ง พ.ศ. ๒๕๑๖ เล่ม ๑ มี ๒๘๐ หน้า เล่ม ๒ มี ๖๑๕ หน้า

๕. **คู่มือสอนกังขา** พระนารทาวังศ์ อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสวัดทักษิณาราม เมืองมันดเลย์ รจนาไว้ในขณะที่สอนกังขาวิตรณี เฉพาะภิกขุปาติโมกข์

ต่อมาเมื่อท่านมรณภาพแล้ว ศิษย์ของท่านชื่อพระสุนทร อัครมหาบัณฑิต ได้นำมาจัดพิมพ์ เผยแพร่ เล่ม ๑ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๓๑ มี ๗๕๒ หน้า เล่ม ๒ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๓๙ มี ๘๗๒ หน้า หนังสือเล่มนี้อธิบายขยายความกัณฑ์ชาตรีได้ละเอียดที่สุด ตามคำอธิบาย ทั้งในฎีกาเก่า และฎีกาใหม่ มีการแยกรากศัพท์ ตั้งรูปวิเคราะห์ แสดงวิธีสังวัณณา วิธี จำแนกประโยค วิธีพานสัมพันธ์ และวิธีวากยานสัมพันธ์ เป็นต้น จึงเป็นตำราที่ทรงคุณค่า และเป็นหลักอาศัยของกัณฑ์ชาตรี ฉบับแปลและอธิบายของผู้แปลในครั้งนี้

เมื่อผู้แปลจะดำเนินการแปลกัณฑ์ชาตรีใน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ทำการสืบค้นว่ามีฉบับ แปลอื่นหรือไม่ แต่ไม่พบว่ามีฉบับแปลไทยที่จัดพิมพ์เผยแพร่อยู่ก่อน จึงดำเนินการแปลโดย อาศัยคัมภีร์นิสสัยของพม่า และอธิบายความโดยอาศัยคัมภีร์อธิบายภาษาบาลี คือ ฎีกาเก่า ฎีกาใหม่ และโยชนา พร้อมทั้งตำราพม่าที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น อีกทั้งได้เพิ่มเติมคำอธิบาย ทั้งหลักภาษาฝ่ายบาลีและสันสกฤต ตามที่ผู้แปลได้ศึกษาจากหลวงพ่อดมมานันท์มหาเถระ อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ และครูบาอาจารย์แห่งวัดวิสุทธาราม พาราณสี เมืองแปร และวัดวิสุทธาราม ชเวโกงวุ่น เมืองมณฑลเย่

คำอธิบายในหนังสือเล่มนี้ เป็นข้อความที่เขียนตามหลักสูตรธรรมาจริยะของพม่า จึงอาจมีกฎไวยากรณ์บางอย่างไม่เป็นที่คุ้นเคยของนักศึกษาบาลีชาวไทย เช่น วิธีอธิบายความ ที่เรียกว่า สังวัณณา วิธีจำแนกประโยค และวากยานสัมพันธ์ อย่างไรก็ตาม ผู้แปลหวังว่า ท่านผู้อ่านจะค่อยๆ ทำความเข้าใจกฎต่างๆ เหล่านั้นแล้วนำไปประกอบใช้ในวรรณกรรมบาลี อื่นๆ ได้อีกด้วย เพราะกฎดังกล่าวเป็นวิธีอธิบายความของพระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ที่สืบทอดกันมานับพันปี

หลักการศึกษาคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ประกอบด้วยหัวใจสำคัญ ๖ ประเด็น คือ

๑. คำแปล : คำแปลยกศัพท์และแปลโดยอรรถ
๒. สัมพันธ์ : สัมพันธ์ระหว่างบทในประโยค
๓. วิธีแยกรากศัพท์และตั้งรูปวิเคราะห์ : การแยกรากศัพท์ของทุกศัพท์ที่พบในประโยค และตั้งรูปวิเคราะห์ตามสมควร

๔. วิธีอธิบายความ : หลักอธิบายความที่เรียกว่า สังวณนา

๕. วิธีจำแนกประโยค : ความต่างกันระหว่างประโยคหลังกับประโยคหน้า

๖. วากยานุสัมพันธ์ : การเชื่อมโยงข้อความระหว่างประโยคหลังกับประโยคหน้า
วิธีนี้ยังรวมถึงปทานุสัมพันธ์ คือ การเชื่อมโยงข้อความระหว่างคำในพากย์

ถ้าผู้ศึกษาเข้าใจหลักทั้ง ๖ ข้อเหล่านี้ ก็จะเข้าใจคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอย่างชัดเจน ส่งผลให้ตีความได้ถูกต้องไม่คลาดเคลื่อน แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาควรมีพื้นฐานทางภาษาพอสมควรเสียก่อน จึงจะศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่อไป

โบราณจารย์ได้กำหนดวิชาพื้นฐานของพระไตรปิฎกไว้ ๔ อย่าง คือ

๑. ไวยากรณ์ วิชาภาษาว่าด้วยรูปคำและระเบียบในการประกอบรูปคำให้เป็นประโยค นิยมเรียนปทรูปสัทธิปกรณ์เป็นหลัก ใช้เวลาเรียนราว ๒ ปี โดยเฉลี่ยต้องเรียน ๒ รอบจึงจะเข้าใจชัดเจน

๒. นิพนธ์ หรือ โกสะ วิชาว่าด้วยนามศัพท์ (นาม) และเพศทางไวยากรณ์ประจำศัพท์ (ลิงค) นิยมท่องจำคัมภีร์อภิธานปิปปิกาเป็นหลัก ใช้เวลาท่องจำราว ๒ ปี

๓. นันทศาสตร์ วิชาว่าด้วยการวางครูหรือลหุในกวีนิพนธ์ นิยมเรียนวุตโตทยปกรณ์เป็นหลัก ใช้เวลาเรียนราว ๓ เดือนหลังเรียนปทรูปสัทธิปกรณ์จบแล้ว ๑ รอบ

๔. อลังการศาสตร์ วิชาว่าด้วยรสคำและรสความเพื่อประดับคำให้ไพเราะสละสลวย เหมาะเจาะด้วยเสียงและความหมาย นิยมเรียนคัมภีร์สุโพธาลังการเป็นหลัก ใช้เวลาเรียนราว ๖ เดือนหลังเรียนวุตโตทยปกรณ์จบแล้ว

คัมภีร์ทั้ง ๔ นี้มีอุปการะเกื้อกูลต่อการศึกษาพระไตรปิฎกเป็นอย่างมาก เปรียบได้กับแนวทางศาสตร์ คือ วิชาประกอบการศึกษาพระเวท ๖ อย่างมีไวยากรณ์เป็นต้น ซึ่งเกื้อกูลต่อการศึกษาพระเวทในฝ่ายพราหมณ์เช่นกัน หลวงพ่อวัดท่ามะโอได้กล่าวเปรียบว่า

“พระไตรปิฎกนั้นลุ่มลึกด้วยอรรถและพยัญชนะ เหมือนกับป่าใหญ่ที่อันตราย มีสัตว์ร้ายรอบด้าน บุคคลผู้เข้าไปสู่ป่าใหญ่คือพระไตรปิฎกต้องเฝ้าพร้อมด้วยอาวุธป้องกันตัว คือ คัมภีร์ทั้ง ๔ เหล่านี้ จึงจะสามารถเดินผ่านป่าใหญ่โดย

สวัสดิภาพได้”

แม้คัมภีร์สุไพธาลังการก็แสดงถึงความสำคัญของคัมภีร์เหล่านี้ว่า

โย สททสตถุกลุสโล กุสโล นิฆณฺฑุ-
 ฌนุโทลลฺกติสฺส นิจฺจกตาทิโยโค
 โสยํ กวิตตฺวิกโลปิ กวีสุ สงฺขย-
 โมคฺยห วิณฺหติ หิ กิตฺติมฺมนทฺรป*°

“ชนผู้ฉลาดในคัมภีร์ไวยากรณ์ นิษัณฑุศาสตร์ ฉันทศาสตร์ และ
 อลังการศาสตร์ กระทำความเพียรเป็นนิจศีล แม้เขาจะบกพร่องจาก
 ความเป็นกวี ก็ยังลงสู่ความนับในหมู่กวี ย่อมจะประสบเกียรติคุณ
 หาน้อยไม่”

โบราณจารย์ชาวพม่าได้กล่าวคาถาว่า

อเวยฺยากรโณ ตฺวนุโธ พริโร โกสวชฺชิโต
 สาหิจฺจรหิโต ปงฺคุ มฺุโค ฌนทวิวชฺชิโต.

“ผู้ไม่รู้ไวยากรณ์ เหมือนคนบอด
 ผู้เว้นจากคัมภีร์โกตะ เหมือนคนหนวก
 ผู้เว้นจากอลังการศาสตร์ เหมือนคนง่อยเปลี้ย
 ส่วนผู้เว้นจากฉันทศาสตร์ เหมือนคนใบ้”

ผู้ที่ต้องการศึกษาสี่คัมภีร์ดังกล่าวให้แตกฉานต้องใช้เวลาอย่างน้อย ๕ ปี จึงจะ
 ประสบความสำเร็จขั้นพื้นฐานอย่างบริบูรณ์

หัวใจสำคัญที่หลวงพ่อใช้สอนลูกศิษย์เสมอๆ มี ๓ ข้อ คือ

๑. อย่าดีกรอบความรู้ด้วยการสอบ

* สุไพธ. คาถา ๑๖๓

นักเรียนที่มุ่งจะเรียนเพื่อให้สอบได้ มักติกรอบตัวเองว่ารู้เพียงใดจึงจะสอบได้ แต่ผู้ที่ต้องการความแตกฉานจริงๆ ต้องสนใจเรียนรู้ทุกอย่างที่ครูสอนเพื่อความเข้าใจอย่างชัดเจน ไม่ใช่เรียนรู้เพียงเพื่อให้สอบผ่านเท่านั้น (ตามปกติแล้ว หลวงพ่อจะไม่สนับสนุนการสอบบาลีสนามหลวงไทย แต่หากนักเรียนประสงค์จะสอบ ท่านก็ไม่ห้าม เพียงแต่แนะนำให้เรียนไวยากรณ์จนเก่งแล้วจึงสอบ นักเรียนก็จะต้องเตรียมตัวอ่านหนังสือสอบมากนัก เพราะเข้าใจหลักภาษาดีอยู่แล้ว จะทำให้ทำข้อสอบได้ง่ายขึ้น)

๒. รู้จักพัฒนาองค์ความรู้

นักเรียนต้องนำความเข้าใจที่ได้รับมาจากครูสอนไปต่อยอดด้วยการอ่านเนื้อหาเรื่องนั้นๆ จากคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง ไม่ใช่รับจากครูสอนเท่านั้น ตามสุภาษิตพม่ากล่าวว่า “บอกก็รับรู้ บอกก็อกรู้” และสอดคล้องกับถ้อยคำของโบราณจารย์ว่า

อาจารย์ ปาตมาตเต	ปาทำ สีสุโส สชานนา
ปาทำ สพุรหุมจารีหิ	ปาทำ กาลกุกเมน จ.

“ศิษย์ย่อมเรียนรู้ศิลปะส่วนหนึ่งจากครู ส่วนหนึ่งด้วยความเข้าใจ
ของตน ส่วนหนึ่งจากเพื่อนร่วมชั้น และส่วนหนึ่งตามกาลเวลา
(ประสบการณ์)”

๓. นำไปใช้จริงให้ได้

นักเรียนต้องรู้จักสังเกตคำศัพท์และหลักภาษาที่เกี่ยวข้องในเวลาอ่านตำราบาลีจริง เช่น อรรถกถาธรรมบท โดยนำกฎไวยากรณ์ทุกอย่างที่เรารู้จากคัมภีร์มาใช้จริงให้ได้ จึงจะนับว่าแตกฉานอย่างแท้จริง เพราะถ้าเรียนไวยากรณ์แล้วนำไปใช้จริงไม่ได้ก็จะเสียเวลาเปล่าๆ

คัมภีร์อ้างอิงที่เป็นพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา ในหนังสือแปลและอธิบายเล่มนี้ใช้ฉบับมหาจุฬาฯ ทั้งหมด (พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า, อรรถกถาและฎีกา = เล่ม/หน้า) ส่วนไวยากรณ์สันสกฤตคือ ปาณินิ กาติกา และมหาภษยะ (อัยยยะ/ปาทะ/สูตร) คัมภีร์กาดันตระเป็นต้น (ปริจเฉท/สูตร) นอกจากนั้น คัมภีร์มุกตโพธิฎีกาที่เอ่ยถึงในที่นี้ใช้ฉบับ มุกตโพธิสัณเขปฎีกา ของท่านคิริศันทรวิทย์รัตน์ ซึ่งจัดพิมพ์ในพุทธศักราช

๒๔๔๙ ส่วนวรรณกรรมฝ่ายสันสกฤตได้ใช้ฉบับอักษรเทวนาครีทั้งหมดดังที่ได้อ้างอิงไว้ในบรรณานุกรม

ผู้แปลขออนุโมทนาขอขอบคุณ คุณอุดมพร สิริสุทธิ ผู้ช่วยตรวจแก้คำผิดทั้งหมด พร้อมทั้งจัดทำบรรณานุกรมในหนังสือเล่มนี้ พร้อมทั้งขอขอบคุณกุศลเจตนาของกัลยาณธรรม ที่ช่วยตรวจแก้คำผิดและให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ คือ

- พระมหาพิเชษฐ กนตสีโล (ป.ธ. ๙) วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จ.ราชบุรี
- รศ.เวทย์ บรรณกรกุล (ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศษ.ม.) วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธ-

โหมส นครปฐม

ขออนุโมทนากุศลจิตของท่านเจ้าภาพผู้อุปถัมภ์การจัดสร้างต้นฉบับไว้เป็นสมบัติในบวรพระพุทธศาสนา พร้อมด้วยเจ้าภาพท่านอื่นๆ ที่ร่วมจัดพิมพ์ในครั้งนี้ ขอให้ทุกท่านที่ได้บำเพ็ญบุญร่วมกัน จงมีความสุขสวัสดิ์ และเจริญรุ่งเรืองในธรรมของพระอริยเจ้าทั้งปวง

หวังว่าคัมภีร์กัณฑ์ชาวิตถิณี ฉบับแปลและอธิบาย เล่ม ๑ ที่ออกมาสู่บรรณพิภพในครั้งนี้ จะอำนวยประโยชน์เกื้อกูลแก่นักศึกษา เพื่อผลิตศาสนทายาทผู้รอบรู้หลักภาษาบาลีและพระวินัย หากมีข้อบกพร่องใดอันเกิดจากความพลั้งเผลอของผู้แปลหรือเนื่องด้วยกระบวนการพิมพ์ ผู้แปลขอน้อมรับคำแนะนำจากท่านผู้รู้เพื่อนำมาปรับปรุงในโอกาสต่อไป

พระคันธสารภิวณฺโ

(พระคันธสารภิวณฺโ)

วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

www.wattamaoh.org

tamaoh24@gmail.com

ประวัติผู้รจนาคัมภีร์

ชาวพุทธทั่วไปในนิยายเถรวาทมักเคยได้ยินชื่อของพระพุทโธศาจารย์ คัมภีร์ที่ท่านประพันธ์ขึ้นได้นำมาเป็นหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย พม่า และลังกา โดยเฉพาะคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่กล่าวถึงหลักปฏิบัติอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดก็เป็นผลงานชิ้นเอกของท่าน ท่านเป็นพระอรรถกถาจารย์ผู้เชี่ยวชาญปริยัติธรรม ได้ประพันธ์คัมภีร์อรรถกถาฉบับใหม่ที่เรียกว่า สังคหัญญกถา (อรรถกถาประมวลความ) ไว้ทั้งหมด ๑๓ คัมภีร์ โดยปริวรรตคัมภีร์มหาอรรถกถาที่จารึกด้วยภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี

ในคัมภีร์มหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาทา ๒๑๕-๔๖) กล่าวถึงประวัติของท่านดังนี้

“ท่านเกิดอยู่ในสกุลพราหมณ์ใกล้กับต้นพระศรีมหาโพธิ์ในตำบลพุททคยา ศึกษาเล่าเรียนศิลปศาสตร์และวิชาความรู้ทั้งหมด พร้อมทั้งพระเวทจนแตกฉาน เป็นผู้เข้าใจวาทะลัทธิต่างๆ เป็นอย่างดี จึงได้เที่ยวไต่วาทะไปทั่วในชมพูทวีป ต่อมาวันหนึ่งได้ไปขอค้างแรมในวัดแห่งหนึ่ง แล้วสาธยายคัมภีร์ที่กล่าวถึงลัทธิของพราหมณ์ปณฺฑิตอย่างบริบูรณ์มีจังหวะเสียงสม่ำเสมอ ครั้งนั้นพระเวทสะผู้พำนักอยู่ในวัดนั้นได้ยินเสียงสาธยายจึงดำริว่าพราหมณ์หนุ่มผู้นี้เพียบพร้อมด้วยปรีชาอย่างใหญ่หลวง ควรจะปราบให้คลายทิฐิแล้วหันมานับถือพุทธ

พระเวทสะได้แก้งถามว่า ใครมาส่งเสียงร้องเหมือนเสียงลา พราหมณ์หนุ่มได้ย้อนถามว่า ท่านรู้ความหมายของเสียงลาหรือ ครั้นพระเถระตอบว่า รู้ พราหมณ์หนุ่มจึงถามปัญหาที่เกี่ยววาทะลัทธิของตน พระเวทเถระสามารถตอบได้อย่างถูกต้องทั้งหมด และยังได้ชี้ให้เห็นข้อผิดพลาดในวาทะลัทธิของพราหมณ์หนุ่มอีกด้วย ต่อมาพระเวทเถระได้ถามปัญหาบ้าง แต่พราหมณ์หนุ่ม

ไม่อาจตอบปัญหาได้ จึงถามว่าเป็นมนต์ของใคร พระเรวตเถระจึงตอบว่า เป็นพุทธมนต์ พราหมณ์หนุ่มกล่าวว่าโปรดสอนพุทธมนต์นั้นแก่กระผมเถิด พระเรวตเถระกล่าวว่า เธอต้องออกบวชก่อนจึงค่อยเรียนพุทธมนต์ได้

ครั้นพราหมณ์หนุ่มออกบวชแล้วศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก จึงเข้าใจว่าพุทธธรรมเป็นทางสายเดียวสู่ความหลุดพ้น อาจารย์ของท่านดำริว่าชื่อเสียงของท่านจะแผ่ไปบนพื้นปฐพีเหมือนพระพุทธรูปเจ้า จึงตั้งฉายานามว่า “พุทธโฆสะ” เพราะท่านมีเสียงลุ่มลึกคล้ายเสียงของพระพุทธรูปเจ้า ภายหลังต่อมาท่านพำนักอยู่ในวัดนั้นได้แต่งคัมภีร์ญาโณทัย, คัมภีร์อัฐสาลีอันเป็นอรรถาธิบายของธรรมสังคณี และคัมภีร์ปริตัตถฐกถา

พระเรวตเถระทราบเรื่องนั้นแล้วจึงชักชวนว่า ในชมพูทวีปนี้มีเพียงพระบาลีเท่านั้นที่ทรงไว้สืบต่อกันมา แต่ไม่มีคัมภีร์อรรถกถาและมติของอาจารย์ที่แตกต่างกัน

พระมหินทพญามีปัญญาได้รวบรวม[ปกิณ]เทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยกขึ้นสู่สังคายนาทั้ง ๓ ครั้ง และแนวคำสอนที่พระสารีบุตรเป็นต้นอธิบายไว้แต่งเป็นคัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลอย่างถูกต้อง ดำเนินไปในชาวสิงหลด้วยภาษาสิงหล ท่านจึงเดินทางไปประเทศลังกานั้นศึกษาคัมภีร์อรรถกถาดังกล่าวแล้วปริวรรตเป็นภาษามคธ การปริวรรตนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่อกุลแก่ชาวโลกทั้งปวง

ครั้นพระเรวตเถระกล่าวดังนี้ ท่านก็มีใจเลื่อมใสจึงเดินทางออกจากชมพูทวีปมาสู่เกาะลังกานี้ในรัชสมัยของพระเจ้ามahanama (พ.ศ. ๙๕๓-๙๕๕) ท่านมาถึงสำนักมหายาวินอันเป็นที่พำนักของสัตว์บุรุษทั้งหมด ได้ไปสู่เรือนกรรมฐานที่เรียกชื่อว่า ปธานมระ สดับคัมภีร์อรรถกถาที่จารึกด้วยภาษาสิงหลและเถรวาททั้งหมดจากพระสังฆปาละแล้วตัดสินใจว่า คัมภีร์นี้เป็นพุทธาธิบายโดยแท้ หลังจากนั้นได้ประชุมสงฆ์ในวัดมหายาวินนั้น แล้วขอไปลานพระไตรปิฎกเพื่อประพันธ์คัมภีร์อรรถกถา พระสงฆ์ต้องการจะทดสอบ จึงให้คาถา ๒ บทแล้ว

กล่าวว่าจงแสดงความสามารถของท่านเถิด พวกเราเห็นความสามารถแล้วจะให้ใบลานพระไตรปิฎก

ท่านประมวลพระไตรปิฎกพร้อมด้วยคัมภีร์อรรถกถาโดยสังเขปแล้ว ได้ประพันธ์คัมภีร์วิสุทธิมรรคขึ้น ต่อมาหลังจากนั้นท่านได้ประชุมสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญปริยัติธรรม แล้วให้อ่านตรวจสอบคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้นใกล้ต้นมหาโพธิ์[ที่พระนางสังฆมิตตาเถรีปลูกไว้] เทวดาต้องการจะประกาศให้มหาชนทราบความเฉลียวฉลาดของท่านจึงปิดบังฉบับใบลานไว้ ท่านจึงได้ประพันธ์คัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้นสองถึงสามหน ในเวลานั้นฉบับใบลานมาอ่านครั้งที่สาม เทวดาได้วางฉบับใบลานอีกสองฉบับอื่นไว้ ต่อเมื่อเหล่าภิกษุได้อ่านตรวจสอบก็พบว่าฉบับใบลานทั้งสามฉบับนั้นเหมือนกันทั้งหมดโดยศัพท์ โดยเนื้อความ หรือโดยลำดับก่อนและหลังปราศจากความผิดพลาดในทั้งสามฉบับโดยเถรวาท โดยพระบาลี หรือโดยบทพยัญชนะ

ในครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์ปลาบปลื้มยินดียิ่งแล้ว ได้ไปวาทประกาศไปว่า ภิกษุนี้คือพระศรีอารยโดยแน่แท้ เมื่อกล่าวอยู่เช่นนี้หลายหนแล้ว ก็ได้มอบใบลานพระไตรปิฎกพร้อมทั้งคัมภีร์อรรถกถา ท่านพักอยู่ที่หอพระไตรที่เจียบสงัดห่างไกลผู้คนได้ปริวรรตคัมภีร์อรรถกถาทั้งหมดที่จารึกด้วยภาษาสิงหลเป็นภาษามคธที่จัดเป็นมูลภาษา (ภาษาดั้งเดิม) คัมภีร์อรรถกถาดังกล่าวอำนวยประโยชน์แก่อกุลแก่ชาวโลกทุกชาติ ทุกภาษา อาจารย์ฝ่ายเถรวาททั้งหมดน้อมรับคัมภีร์อรรถกถานั้นเหมือนพระบาลี ลำดับนั้น เมื่อท่านกระทำหน้าที่ซึ่งควรกระทำสำเร็จแล้ว ได้กลับไปสู่ชมพูทวีปเพื่อนมัสการตันพระศรีมหาโพธิ์

นอกจากนั้น ประวัติของพระพุทธโฆสาจารย์ยังพบในคัมภีร์อีกฉบับหนึ่ง ชื่อว่า พุทธโฆสอุปัตติกถา กล่าวถึงประวัติของพระพุทธโฆสาจารย์โดยอาศัยข้อความจากคัมภีร์มหาวงศ์เป็นหลัก แต่เพิ่มเติมรายละเอียดบางส่วนเข้าไป คัมภีร์นั้นระบุว่า

“ท่านแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ๓ ฉบับในคืนเดียว โดยเทวดาขออนฉบับแรกไว้ ท่านจึงเขียนฉบับที่ ๒ เทวดาก็ขออนไว้อีก ท่านจึงได้เขียนฉบับที่ ๓”

แต่บทความเรื่องวิสุทธิมรรคนิทานกถา (หน้า ๕๙๒) แสดงความเห็นว่ ข้อความในคัมภีร์มหาวงศ์และพุทธโฆสปัตติกถาคงเป็นคำสรรเสริญผู้แต่งที่อนุชนได้สร้างขึ้น เพราะพระพุทโฆสจารย์กล่าวไว้ในนิคมคาถาของอรรถกถาพระวินัยชื้อ สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๓ หน้า ๕๗๒) ว่า ท่านใช้เวลาแต่งคัมภีร์นั้นที่มีจำนวนหน้าตามฉบับฉัฐสังคีติ ๑,๓๕๘ หน้าเป็นเวลา ๑ ปี แต่คัมภีร์วิสุทธิมรรคมีจำนวนหน้าตามฉบับฉัฐสังคีติ ๗๒๔ หน้า นับได้ราวครึ่งหนึ่งของสมันตปาสาทิกา จึงควรใช้เวลาแต่งราว ๕-๖ เดือน

ประวัติที่กล่าวว่าพระพุทโฆสจารย์เป็นชาวอินเดียมีบ้านเกิดอยู่ในตำบลพุทธคยานี้ กล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ ดังที่นำมาอ้างไว้ข้างต้น แต่บทความเรื่องวิสุทธิมรรคนิทานกถา (หน้า ๕๗๑) กล่าวว่า

“ท่านเป็นชาวอินเดียใต้ เกิดในสกุลพราหมณ์ที่หมู่บ้านไชนกยุง (โมรันทะ) ต่อมา ได้ศึกษาเล่าเรียนไตรเพทและศิลปวิทยาทั้งหมดจนแตกฉานเชี่ยวชาญ ได้สดับตรับฟังพุทธธรรมแล้วต้องการศึกษา จึงรับการบรรพชาและอุปสมบทในสำนักของหมู่ภิกษุอันมีพระเรวตะเป็นประธานผู้อยู่ในฝ่ายสำนักมหาวิหาร ณ วัดเถรวาทแห่งหนึ่งในอินเดียทางตอนใต้ แล้วได้ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกจนเข้าใจชัดเจนว่า พุทธธรรมเป็นทางพ้นทุกข์อย่างแท้จริง อุปัชฌาย์และอาจารย์ สอนธรรมของท่านรู้ชัดถึงกำลังปัญญาอันยิ่งยวดของท่านแล้ว ได้เล็งเห็นว่าท่าน จักมีเกียรติคุณในพระศาสนาเหมือนเกียรติคุณของพระพุทธเจ้า จึงตั้งฉานานามว่า พระพุทโฆส

ท่านศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกดังนี้แล้ว ท่านก็อยู่ที่เมืองท่ามยूरพุด^๑ ใกล้กับเมืองมัทราส และในเมืองกัญจิปุระที่อยู่ในแคว้นโจพะ เป็นต้น^๒ ท่านได้ ศึกษาคัมภีร์อรรถกถาอันธกะแล้วเห็นว่ายังไม่เพียงพอ จึงต้องการศึกษาคัมภีร์

^๑ ปัจจุบันคือมิลโปร = Mylapore

^๒ ปัจจุบันคือเมืองโคนซีเวอร์ม หรือ โคญจีเวอร์ม = Conjeeveram, Congeevaram อยู่ห่างไปทางทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองมัทราสราว ๔๕ ไมล์ หรือประมาณ ๗๒ กม.

อรรถกถาที่จารึกด้วยภาษาสิงหล ได้เดินทางไปลังกาทวีป ในสมัยนั้นตรงกับ
รัชสมัยของพระเจ้ามahanamผู้เลื่อมใสอุปัฏฐากษัตริย์ในกายอภยคีรีเป็นพิเศษ”

บทความเรื่องวิสุทธิมรรคนิทานกถาข้างต้นนั้นเห็นว่า พระพุทธโฆสจารย์มีบ้าน
เกิดอยู่ที่หมู่บ้านไขนกยุงทางอินเดียใต้ โดยอ้างหลักฐาน ๒ ประการ คือ

๑. พระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ในสมัยนั้นมักเป็นชาวอินเดียใต้ :-

๑.๑ **พระพุทธทตตะ** ผู้ประพันธ์อรรถกถาพุทธวงศ์ อภิธัมมวาทาร รูปารูป-
วิภาค วินยวินิจฉัย และอุตตรวินิจฉัย เป็นชาวทมิฬ มีชีวิตในยุคเดียวกับ
พระพุทธโฆสจารย์ แต่มีอายุมากกว่าเล็กน้อย เกิดที่เมืองอุรคปุระ ปัจจุบันคือ เมือง
อุไรปุร (Uraipur) แคว้นโจฬะ (ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกที่ โจฬะ) ในอดีต
แคว้นนี้มีเมืองหลวงซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองคานูล (Karnul)

๑.๒ **พระอนุรุธะ** ผู้ประพันธ์คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ ปรมัตถวินิจฉัย และ
นามรูปปริจเฉท เป็นชาวอินเดียใต้ เกิดที่เมืองท่ากาเวรี เขตเมืองกาญจิปุระ
แคว้นโจฬะ เมืองท่ากาเวรีนี้มีชื่อเรียกว่า กาเวรีปฏฺฐนะ บ้าง กาเวรีปฏฺฐนะ บ้าง
ปัจจุบันก็มีชื่อเรียกว่า กาเวรี (Kaveri) เหมือนเดิม เมืองนี้อยู่ติดกับแม่น้ำกาเวรี
ที่ไหลมาจากภูเขาปัจฉิมฆาฏ บางมติกกล่าวว่าไหลมาจากภูเขาคุระ โดยไหล
เป็นทางยาว ๔๕๗ ไมล์ผ่านไปถึงมหาสมุทรพังคลา เมืองท่าที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำนี้
มีหลายเมือง คือ ฉิรังคปฏฺฐัม ตันโซ และจินนาพลี

๑.๓ **พระธรรมปาละ** ผู้ประพันธ์คัมภีร์อุทานอรรถกถาชื่อปรมัตถทีปนีและ
ฎีกาของวิสุทธิมรรคเป็นต้น เป็นชาวเมืองกาญจิปุระ (บางแห่งใช้เป็นกัญจิปุระ)
เมืองหลวงของอาณาจักรปัลลวะของทมิฬในอินเดียใต้

๒. มีหลักฐานที่พระพุทธโฆสจารย์กล่าวไว้ว่าท่านเคยพำนักอยู่ที่อินเดียใต้ คือ
ในคำลงท้ายของอรรถกถาอังคุตตรนิกายชื่อ มโนรปุรณิ กล่าวว่า

“ท่านเคยพำนักอยู่ร่วมกับพระโชติปาละที่เมืองกัญจิปุระเป็นต้น”

และในคำลงท้ายของอรรถกถามัชฌิมนิกายชื่อปัญจสุทนีกล่าวว่า

“ท่านเคยพำนักอยู่ร่วมกับเคยพำนักอยู่กับพระพุทธมิตตะที่เมืองท่ามยุรทูตะ”

มิได้กล่าวถึงการอยู่ใกล้หมู่บ้านต้นพระศรีมหาโพธิ์แต่อย่างใด

๓. ในคำลงท้ายของคัมภีร์วิสุทธิมรรคพบว่า โมรณฺทฺชฌกฺกวัตตพฺเพน (ผู้ควรกล่าวว่าเกิดในหมู่บ้านไชนกยฺง) นักโบราณคดีได้สืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า หมู่บ้านไชนกยฺงนี้อยู่ในแคว้นคุนดาทางอินเดียใต้ ในปัจจุบันยังมีโบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนาเหลืออยู่จำนวนมาก แต่แยกออกเป็นสองแห่งมีชื่อเป็นภาษาเตลคู่ว่า โกตเนมลิปรี และคุนทลบัลลิ อยู่ห่างจากเมืองอมรวดี ๕๘ ไมล์ ไกลจากสถานที่ชื่อ นาครชุนโกณฑะ ๕๑ ไมล์ โดยคำว่า เนมลิ แปลว่า “นกยฺง” ส่วนคำว่า คุนทล แปลว่า “ไช” (คำว่า คุนทล ใน คุนทลบัลลิ มาจากศัพท์เดิมว่า คุนทล) สถานที่เหล่านั้นก็คืออดีตหมู่บ้านไชนกยฺงนั่นเอง

พบว่า โมรณฺทฺชฌก ใน โมรณฺทฺชฌกวัตตพฺเพน (ผู้ควรกล่าวว่าเกิดในหมู่บ้านไชนกยฺง) มีศัพท์เดิมมาจาก โมร (นกยฺง) + อณฺท (ไช) + เชฏ (หมู่บ้าน) + ก (เกิด) โดย เชฏ เป็นคำสันสกฤตแปลว่า “หมู่บ้าน, กระต่อม และเมืองเล็ก” ในปัจจุบันทางอินเดียใต้ยังเรียกหมู่บ้านว่า เชฏ ซึ่งใกล้เคียงกับ เชฏ ในบทความเรื่องวิสุทธิมรรคนิทานกถานั้นได้สันนิษฐานว่า พระพุทธโฆสจารย์มิได้เขียนบทนี้ไว้ด้วยตนเอง เพราะถ้าท่านเขียนเองก็ควรใช้เป็นคำบาลีทั่วไปว่า โมรณฺทฺชชาเตน (ผู้เกิดในหมู่บ้านไชนกยฺง) และบทนี้ก็ไม่พบในคำลงท้ายของคัมภีร์อรรถกถาที่ท่านแต่งไว้ แต่พบในคำลงท้ายของวิสุทธิมรรคเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นคุณศัพท์ที่ไม่อยู่ร่วมกับคุณศัพท์อื่นที่อยู่หน้าทวิเสสยะ แต่เขียนไว้ท้ายบทวิเสสยะ จึงน่าจะเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่รู้ประวัติของท่านเป็นอย่างดีได้บันทึกไว้ เพื่อให้อนุชนทราบถึงกำเนิดของท่าน

๔. มีหลักฐานว่าพระพุทธโฆสจารย์เข้าใจภาษาเตลคูที่ใช้แต่งอรรถกถาอันธกะในแคว้นอันธกะทางอินเดียใต้ และรู้จักลักษณะการสร้างบ้านที่ใช้ในแคว้นดังกล่าว ทำให้อนุมานรู้ว่าท่านเป็นชาวอินเดียใต้

ดังข้อความในอรรถกถาพระวินัยชื่อสมันตปาสาทิกาวา

ยํ ปน อนุภกฺกจกถายํ “อปริกฺขิตเต ปมุเช อนาปตฺติตติ ภูมียํ วินา ชคตฺติยา

ปมฺขํ สนฺธาย กถินนฺ”ติ วุตฺตํ, ตํ อนฺธกรฺรฺมฺเจ ปาณฺณกฺกสฺสนฺนิเวสํ เอกจฺจนฺนา คพฺก-
ปาปิโย สนฺธาย วุตฺตํ.”

“อนึ่ง คำใดที่กล่าวไว้ในอรรถกถาอันธกะว่า ‘คำว่า ในหน้ามุขที่ไม่ได้กิน เป็น
อนาบัติ กล่าวไว้โดยระบุถึงหน้ามุขบนพื้นนอกจากพื้นดิน’ คำนั้นกล่าวหมายถึงห้องแถวที่มี
หลังคาอันเดียวกัน ซึ่งสร้างไว้เป็นสัดส่วนต่างหากในแคว้นอันธกะ”

๕. มีหลักฐานว่าท่านเข้าใจธรรมเนียมการนุ่งผ้าของสตรีชาวโจฬะ จึงทำให้
ทราบว่าคุณน่าจะเป็นชาวอินเดียได้ ดังข้อความในคัมภีร์กัณฺหาวิตรณีว่า

ตตฺถ หตฺถิโสณฺทกํ นาม นาภิมูลโต หตฺถิโสณฺทสฺสนฺจํ โอลมฺพกํ กตฺวา นีวตฺถํ
โจฬิกอิตฺถินํ นีวาสนํ วีย.”

“ในเรื่องนั้น ขึ้นชื่อว่า หัตถิโสณทกะ (การนุ่งเหมือนงวงช้าง) เป็นเหมือนการนุ่ง
ผ้าของสตรีชาวแคว้นโจฬะที่นุ่งผ้าโดยทำให้ผ้ารูปเหมือนงวงช้างห้อยลงจากโคนสะดือ”

ในคำนำของคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคนิสสัย ฉบับฉัฏฐสังคีติ และวิสุทฺธิมรรคนิทานกถา
ตั้งข้อสังเกตข้อความในคัมภีร์มหาวงศ์ข้างต้น ดังนี้

๑. คัมภีร์มหาวงศ์ แบ่งออกเป็น ๒ ภาค ตามฉบับโรมันที่ชำระโดย ศ.วิลเลียม
ไกเกอร์ (Wilhelm Geiger) ภาคแรกเริ่มตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๑ ถึงปริจเฉทที่ ๓๗ คาทา ๕๐
ส่วนภาคที่ ๒ เริ่มตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๓๗ คาทา ๕๑ เป็นต้นไป ภาคแรกนั้นแต่งขึ้นในราว
พุทธศตวรรษที่ ๑๐ โดยพระมหานามแห่งวัดมหาปรีเวณะ หลังจากการสิ้นพระชนม์ของ
พระเจ้าธาทูเสนะ (พ.ศ. ๑๐๐๒-๑๐๒๐) ส่วนภาคที่ ๒ เป็นข้อความที่แต่งสืบทอดกันต่อมา
โดยเริ่มตั้งแต่พระธรรมกิตติแต่งในรัชสมัยพระเจ้าปราคัรณพาทูที่ ๒ (พ.ศ. ๑๗๗๙-๑๘๑๑)
ดังนั้น ข้อความที่เกี่ยวกับพระพุทธโฆสจารย์น่าจะเป็นการแต่งจากตำนานที่ได้ยินต่อกันมา
มิใช่แต่งในสมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่จริง ๆ

๒. คัมภีร์ญาโณทโย ที่กล่าวไว้ในมหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาทา ๒๒๕) ว่า เป็น

^๑ วิ.มหา.อ. ๒/๒๖๗

^๒ กงฺขา. หน้า ๓๒๒

ผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์นั้น บัดนี้ได้สาบสูญไปเป็นเวลานานแล้ว แต่ในหนังสือมหา-
 วิสูตรามศาสนวงศ์ (หน้า ๖) พระเกลาสะ ผู้รจนาแสดงความเห็นว่า คัมภีร์ญาโณทัยก็คือ
 คัมภีร์มิลินทปัญหานั่นเอง โดยคำว่า ญาโณทัย แปลตามศัพท์ว่า “คัมภีร์ที่พัฒนาปัญญาให้
 เจริญยิ่งขึ้น” ท่านอ้างอิงคำนำของมิลินทปัญหา ฉบับสิงหล ซึ่งพระอานันทเมตเตยยะ (อัคร-
 มหาบัณฑิต) ปราชญ์แห่งลังกา เป็นผู้เขียนว่า คัมภีร์ญาโณทัยที่ปรากฏว่าเป็นผลงานของ
 พระพุทธโฆสาจารย์ ก็คือคัมภีร์มิลินทปัญหา อีกทั้งได้อ้างข้อความจากคัมภีร์มิลินทปัญหา-
 ฎีกา (หน้า ๓๗๑ ฉบับสิงหล) ที่แต่งขึ้นโดยพระสิงหลชื่อพระติปิฎกจุฬามายะ ซึ่งกล่าวว่า
 พระพุทธโฆสาจารย์เป็นผู้จารึกคำของพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนที่ได้สดับต่อๆ กันมา
 และเป็นผู้เขียนคาถาเริ่มต้นคัมภีร์มิลินทปัญหา ๕ บท

ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

อิม่า ปญจ คาถา เกน กตาติ โจทนา ภทนต์พุทธโฆสาจริเยน กตาติ ปริ-
 หาโร. น เกวลं ปญจ คาถา, เถรราชวเจเนปิ อญญं ปุพฺพปรวจนมปิ เตน วุตตံ.

“ถามว่า : ใครแต่งคาถา ๕ บทเหล่านี้

ตอบว่า : ท่านพระพุทธโฆสาจารย์แต่งไว้

“ไม่เพียงคาถา ๕ บทอย่างเดียวเท่านั้น แม้คำก่อนและหลังอื่นในคำของพระเถระ
 และพระราชา ก็เป็นคำที่ท่านกล่าวไว้”

๓. คัมภีร์อัฐสาลินี ที่กล่าวไว้ในมหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาถา ๒๒๕) นั้น คง
 เป็นการปรารภเขียนเค้าโครงของอัฐสาลินี เพราะคัมภีร์อัฐสาลินีที่พบในปัจจุบันเป็นฉบับ
 ที่แต่งในลังกา เนื่องด้วยท่านผู้แต่งอ้างถึงคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ในคาถาเริ่มต้นคัมภีร์ อีกทั้ง
 อ้างถึงข้อความจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคและสมันตปาสาทิกาไว้หลายแห่ง ท่านจึงแต่งคัมภีร์
 อัฐสาลินีไว้หลังจากที่แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคและสมันตปาสาทิกาเมื่อพำนักอยู่ที่ลังกาทวีป
 เป็นเวลานานแล้ว

๔. คัมภีร์ปริตัตถฎฐกถา ที่กล่าวไว้ในมหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาทา ๒๒๖) คงจะเป็นอรรถกถาย่อยของพระไตรปิฎก ซึ่งก็คือขุททกปาฐอรรถกถานั้นเอง อนึ่ง ในหนังสือ มหาวิสูตรารามศาสนวงศ์ (หน้า ๗) กล่าวว่าพระอานันทเมตเตยยะได้เคยกล่าวกับท่านผู้แต่ง ในขณะไปศึกษาปริยัติธรรมที่ประเทศลังกาว่า คัมภีร์ปริตัตถฎฐกถาก็คือ ขุททกปาฐอรรถกถา แต่หนังสือ The Pali Literature of Ceylon (หน้า ๘๑) กล่าวว่า เป็นอรรถกถาย่อยอีก ฉบับหนึ่ง ความเห็นนี้จะไม่ถูกต้อง เพราะไม่มีคัมภีร์อรรถกถาดังกล่าวปรากฏขึ้นในวรรณกรรมบาลี

๕. ข้อความที่กล่าวไว้ในมหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาทา ๒๔๖) ว่า พระพุทธโฆสจารย์ได้เดินทางกลับชมพูทวีปเพื่อนมัสการตันพระศรีมหาโพธิ์ ไม่สอดคล้องกับประวัติของท่านที่กล่าวไว้ก่อนว่าเกิดในหมู่บ้านใกล้ตันพระศรีมหาโพธิ์ และเป็นผู้ที่พระเวทสะส่งไปลังกาทวีปเพื่อปริวรรตคัมภีร์มหาอรรถกถาเป็นภาษาบาลี เพราะที่จริงแล้วควรกล่าวว่าหลักสำคัญที่ท่านเดินทางกลับชมพูทวีปโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแผ่พระศาสนาด้วยการนำคัมภีร์อรรถกถาฉบับใหม่ที่ได้ปริวรรตแล้วกลับภูมิลำเนาเดิม ไม่ใช่เพื่อนมัสการตันพระศรีมหาโพธิ์

ขอกล่าวถึงประวัติของพระเจ้ามหานามที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์โดยย่อ กล่าวคือ ในคัมภีร์มหาวงศ์ (ปริจเฉทที่ ๓๗ คาทา ๒๐๙-๑๑) กล่าวว่า มเหสีของพระเจ้าอุปติสสะที่ ๒ บังเกิดความเสนาหาในพระอนุชาชื่อว่าเจ้าชายมหานามซึ่งออกผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ ได้ใช้ดาบปลงพระชนม์พระเจ้าอยู่หัว ฝ่ายเจ้าชายมหานามทรงหวาดกลัวราชภัยจึงลาลึกหาออกมาครองเรือนเป็นกษัตริย์แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนามเหสีที่ปลงพระชนม์พระเชษฐาขึ้นเป็นพระมเหสีพระองค์เป็นกษัตริย์สิงหลที่ครองราชย์ใน พ.ศ. ๙๕๓-๗๕ โดยนับตามลำดับการครองราชย์ของกษัตริย์สิงหลดังที่กล่าวไว้ในหนังสือ The Pali Literature of Ceylon (หน้า ๘๑) แต่นักวิชาการตะวันตกเห็นว่าพระองค์น่าจะครองราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๙๔๑-๖๔

อนึ่ง คัมภีร์อรรถกถาที่พระพุทธโฆสจารย์ประพันธ์โดยปริวรรตจากคัมภีร์มหา-
อรรถกถาฉบับสิงหล มี ๑๓ ฉบับ ดังนี้

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	ประเภท	ผู้อาราธนา
๑	สมันตปาสาทิกา	อธิบายพระวินัยปิฎก	พระพุทธสิริ
๒	สุมังคลวิลาสินี	อธิบายทีฆนิกาย	พระทาสานาคะ
๓	ปปัญจสูทนี	อธิบายมัชฌิมนิกาย	พระพุทธมิตตะ
๔	สารัตถปกาสินี	อธิบายสังยุตตนิกาย	พระโชติपालะ
๕	มนोरธปุรณี	อธิบายอังคุตตรนิกาย	พระโชติपालะ
๖	อรรถกถาธรรมบท	อธิบายธรรมบท	พระกุมารกัสสปะ
๗	ปรมัตถโชติกา	อธิบายขุททกปาฐะ	-
๘	ปรมัตถโชติกา	อธิบายสุตตนิบาต	-
๙	กัณฑ์ชาตรี	อธิบายมาติกา	พระโสณะ
๑๐	อัฐสาลินี	อธิบายธรรมสังคณี	พระพุทธโฆสะ
๑๑	สัมโมหวิโนทนี	อธิบายวิภังค์	พระพุทธโฆสะ
๑๒	ปัญจปกรณ์	อธิบายพระอภิธรรม ๕ ปกรณ์	-
๑๓	อรรถกถาชาดก	อธิบายชาดกและพระพุทธทေး	พระอรรถกัณฐะ พระพุทธมิตตะ พระพุทธทေး

ในหนังสือมหาวิสูตรารามนิกายศาสนวงศ์ (หน้า ๓๒) กล่าวถึงผลงานอีกฉบับหนึ่งของพระพุทโธมหาราชว่า

“ท่านยังประพันธ์คัมภีร์กาพย์สันสกฤตชื่อ ปัทมจุทามณีนีคือคาถาที่เปรียบเสมือน แก้วยอดมงกุฎ โดยพระเกลาสะได้อ้างตำราประวัติวรรณคดีสันสกฤตที่เขียนด้วยภาษาสิงหลและคำนำภาษาสิงหลของปัทมจุทามณีว่าได้ระบุผู้แต่งว่าเป็น พระพุทโธมหาราช”

คัมภีร์ดังกล่าวเป็นเรื่องพุทธวงศ์ โดยเริ่มตั้งแต่การประสูติจนถึงการตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของเจ้าชายสิทธัตถะ แบ่งออกเป็น ๑๐ กัณฑ์ มีโคลก ๖๔๐ บท เนื้อเรื่องของคัมภีร์นี้ไม่เหมือนกันกับพุทธจริตของอัสวเมธและลลิตวิสตระที่แต่งตามความเชื่อของมหายาน แต่เป็นตำราที่แต่งตามความเชื่อของเถรวาทโดยสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งหมด คัมภีร์นี้มีเพียงฉบับที่จัดพิมพ์ด้วยอักษรสิงหลจำนวน ๖๙ หน้า ในคำลงท้ายของทุกกัณฑ์มีข้อความที่ระบุถึงท่านผู้แต่ง เช่น ในกัณฑ์ที่ ๑ มีข้อความว่า

อิตติ ศรีพุทโธมหาราชวรวิจิเต ปัทมจุทามณีนามนิ มหากาวเย สิทธารถจริเต
ปรถมะ สรคะ.

“จบ กัณฑ์ที่ ๑ ในมหากาพย์ชื่อปัทมจุทามณี ซึ่งแสดงความประพจน์ของเจ้าชาย สิทธารถ อันพระพุทโธมหาราชผู้ทรงสิริได้รจนาไว้”

นอกจากนั้น ในหนังสือมหาวิสูตรารามนิกายศาสนวงศ์ (หน้า ๒๙-๓๑) ได้นำคาถา ๓๕ บทที่เป็นคำลงท้ายของคัมภีร์อรรถกถาชาดกมากล่าวไว้ ที่จริงแล้วคาถาเหล่านั้นไม่ปรากฏในฉบับสิงหลและฉบับฉัฐสัจคีติ คงเป็นเพราะท่านผู้ชำระคิดว่าเป็นคาถาที่พบในคำลงท้ายของอรรถกถาชาดกเท่านั้น ไม่ปรากฏในคำลงท้ายของอรรถกถาฉบับอื่น จึงอาจเป็นคาถาที่อนุชนได้เพิ่มเติมขึ้นในภายหลัง เพราะถ้าเป็นคำของพระพุทโธมหาราชก็ควรมีกล่าวไว้ในทุกคัมภีร์ที่ท่านแต่ง อย่างไรก็ตาม ฉบับโรมันที่ชำระโดยอาศัยฉบับที่จัดพิมพ์แล้ว และฉบับใบลานของสิงหลได้ตีพิมพ์คาถาเหล่านี้ไว้

ข้าพเจ้าผู้เขียนบทความนี้คิดว่าคาถาดังกล่าวเป็นวรรณกรรมบาลีที่ทรงคุณค่า ไม่

ควรปล่อยให้สูญหายไปตามกาลเวลา จึงนำมาบันทึกไว้ในที่นี้และแปลเป็นภาษาไทยทั้งหมด เพื่อแสดงฉันทะอันประเสริฐของพระอรรถกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ในตอนท้ายของบทความ ดังนี้

๑. ชาตีกุขาติวตตส	สุชาตสส มहेสินโน
ชาตียะ ทิปยนตสส	ชาตกตตสส วณณนา.
๒. อารทฐา ยา มยา โลเก	ธมฺมาโลกสส ฐวรีโน
ปณฺญาจกฺขุปการสส	อิจฺจนฺเตน จิรฺภูจิติ.

“ข้าพเจ้าผู้ปรารถนาความดำรงมั่นตลอดกาลนานแห่งศาสนาของ พระสุคตผู้มีจักขุ ๕ ประการ ผู้ทรงปัญญามีธรรมเป็นแสงสว่าง ได้ปรารภคัมภีร์อธิบายความของชาตก ที่แสดงชาติจำนวนมากของ พระพุทธเจ้า ผู้ประสูติดีแล้ว ผู้พ้นไปจากชาติทุกข์แล้ว”

๓. สา เอสา วิสติสส-	ภาณวาราย ตนฺติยา
วิหาเรสุ วิหารินํ	ภิกฺขุณํ รติวฑฺฒนํ

“คัมภีร์อธิบายมีคั่นละ ๑๒๐ ภาณวาร ย่อมยังความเพลิดเพลินใจ ให้เจริญแก่เหล่าภิกษุผู้พำนักอยู่ในวัดทั้งหลาย”

๔. อิมินา ปุณฺณกมฺเมน	อิโตหํ ทฺติเย ภเว
อุปฺปชฺชิตฺวา สุรราวาเส	สุนทฺเร ตฺสึเต ปุเร.
๕. เมตฺเตยฺยโลกนาถสส	สุณฺนโต ธมฺมเทสนํ
เตน สทฺธิ จิรํ กาลํ	วินฺทนฺโต มหตี สิริ.
๖. พุทฺธเ ชาเต มหาสตุเต	รมฺเม เกตุมตีปุเร
วิปฺปวเส ชนิตฺวาน	ติเหตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต.
๗. จีวรํ ปิณฺฑปาทมฺจ	อนคฺฆํ วิปฺลํ วรํ
เสนาสนํ จ เกสชฺชํ	ทตฺวา ตสส มहेสินโน.

๙. พุทธาทิ เตณ พุทธิโย
อุปพนนูปนนพพานัน

เหลสสติติ อนาคเต
ทานัน ทตฺวาน เตหิปี.

เมื่อพระพุทธเจ้าเป็นผู้บุคคลยิ่งใหญ่เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ขอข้าพเจ้า
จงมีปฏิสนธิที่มีเหตุ ๓ บ้างเกิดในสกุลพราหมณ์ในเมืองเกตุมดีที่หน้ารัชนมัย
ได้ถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ กับทั้งคิลานเภสัชอันทรงค่าประเสริฐ
ยิ่งแก่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ได้ออกบวชในพระศาสนาประกาศ
พระศาสนานั้นให้รุ่งเรือง เป็นผู้ทรงฤทธิ์ มีสติ ทรงพระไตรปิฎกไว้
เป็นอย่างดี ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า

ครั้นถวายทานแก่พระพุทธเจ้าผู้ทรงอุบัติขึ้นแล้วๆ ก็ย่อมได้รับ
พยากรณ์จากพระพุทธเจ้าเหล่านั้น”

๑๑. สีสันเกษมมปัญญาที่ ปุเรตวา สัพพปารมี
 ปารมีลิขรํ ปตฺวา พุทฺโธ หุตฺวา อนุตฺตรो.

๑๒. เทเสตุวา มธุริ ฌมมํ ชนตุนํ สีวมาวหํ
สพพํ สเทวกํ โลกํ พุทธา สํสารพณฺณา
โมเจยิตวา วรํ เขมํ ปาปณฺเณยํ สีวํ ปทํ.

“อนึ่ง ข้าพเจ้าผู้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ จงเป็นผู้มีใจตั้งมั่น ให้
 ข้าวเป็นต้น ทุกอย่างที่เขาสัตว์ต้องการ เปรียบตั้งต้นกัลปพฤกษ์ ได้
 บำเพ็ญบารมีทั้งปวงมีศีล เนกขัมมะ และปัญญาเป็นต้นแล้วบรรลุถึงที่
 สุดของบารมี เป็นพระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม ได้แสดงธรรมอันไพเราะ
 นำความเกษมมาให้แก่เหล่าสัตว์ ปลดเปลื้องชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก
 ทั้งหมดจากเครื่องผูกมัดแห่งสงสารอันใหญ่หลวง พึงบรรลุนิพพานที่
 เป็นแดนเกษมศานต์อันประเสริฐ”

๑๓. ปุณณนาเนน ปปโปมิ นิพพุติ ยาว ดาวห์
 อุปปชเชยย์ กุเล สุทุธ สทุธ อทุธ มหทุธเน.

“ด้วยบุญนี้ ตราบเท่าที่ข้าพเจ้าได้บรรลุนิพพาน จงอุบัติเกิดในสกุล
 อันหมดจด มีศรัทธา มั่งคั่งมีทรัพย์มาก”

๑๔. อเสสเทสภาสาสู กลาสู สกลาสู จ
 กุสโล โลกปณฺธิจฺเจ จณฺทนิมฺมทุทเนสุ จ.

“จงเป็นผู้ที่ฉลาดหลักแหลมในภาษาถิ่นทั้งหมด ในศิลปศาสตร์
 ทั้งสิ้น ในความรอบรู้ทางโลก และการกำราบคนพาล”

๑๕. ปิฏฺเฐสุ จ เวทสุ เนกพฺยากรณฺสุ จ
 ตกฺกาทีสุ ปณฺเณสุ สตฺเถสุ จ วิสารโ.

“จงเป็นผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก พระเวท คัมภีร์ไวยากรณ์
 จำนวนมาก ตรรกศาสตร์เป็นต้น และคัมภีร์อื่น”

๑๖. กวี จาคมโกวิท ปรวาทปมทุทโน
 เอกสุสฺสฺติโร เนก- สหสฺสานมปิ คนฺถโต.

“จงเป็นนักกวีผู้รอบรู้ปริยัติ ข่มวาตะอื่นได้ สามารถทรงจำคัมภีร์
 หลายพันเล่มได้ด้วยการฟังเพียงครั้งเดียว”

๑๗. คนุถสทสทสุมปิ สุตมตฺเตน ธารเย
 อตฺถพยุชนโต จาปิ สหสฺสนยโตปิ จ.

“อีกทั้งทรงจำคัมภีร์แสนเล่มได้โดยศัพท์และอรรถ และโดยนัย
 หลายพันด้วยการฟังเท่านั้น”

๑๘. วสา สีหสฺส ปกฺขิตตํ ยถา กณฺจนปาติยา
 สีลาเลเขว เม นิจฺจํ สพฺพํ สุตํ น นาสเย.

“สิ่งที่ข้าพเจ้าได้สดับแล้วจงอย่าพินาศ เหมือนน้ำมันราชสีห์ที่ใส่ไว้ใน
 ในถ้วยทอง หรือเหมือนสิ่งที่จารึกไว้บนแผ่นศิลา”

๑๙. มหิทธิโก มหาเตโช กตญฺญู กุสโล พลี
 ธิติมา ชาติสมฺปนโน ภเวยฺยํ ชาตฺติชาตฺติยํ.

“ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีเดชมาก เป็นคนกตัญญู ฉลาด
 หล็กแหลม โอบอ้อมอารี มีใจหนักแน่น เพียบพร้อมด้วยชาติตระกูลใน
 ทุกๆ ชาติ”

๒๐. ปโรปิ มํ น หีเสยฺย น หีเสยฺยํ ปรมฺปิ วา
 อทณฺเฑน อสฺตเถน ทเมยฺยํ สพฺพปาณิน.

“แม้ผู้อื่นจงอย่าเบียดเบียนข้าพเจ้า หรือข้าพเจ้าจงอย่าเบียดเบียน
 ผู้อื่น จงฝึกมวลชนได้โดยปราศจากการลงทัณฑ์และอาญา”

๒๑. กุทฺติฏฺฐิ ปาปมิตฺตํ จ น เสเวยฺยํ กุทาจนํ
 หิตจิตฺเตน สตฺตานํ ภณฺเณยฺยํ มธฺวํ คีรํ.

“ข้าพเจ้าจงอย่าคบมิตรชั่วผู้มีความเห็นทรามในกาลไหนๆ จงกล่าว
 คำที่ไพเราะแก่เหล่าสัตว์ด้วยใจมุ่งประโยชน์เกื้อกูล”

๒๒. นิปฺภณํ ทฺวทฺทสํ ปณฺหํ เยน เกนจิ ปุจฺฉติโต
 มุหฺตฺเตน ปกาเสยฺยํ โตเสนโต สกฺลํ ปชฺ.

“เมื่อข้าพเจ้ามีผู้ใดผู้หนึ่งถามปัญหาที่ละเอียดอ่อนเข้าใจยาก พึง
ตอบแสดงได้โดยพลันทำให้ปวงชนปลาบปลื้มยินดี”

๒๓. อเตกัจฉาปิ เย โรคา เต มया पेक्षितकुण्ड
นิสเสสา พุยปคจจนตุ อุทพินทว โปกษเร.

“แม้โรคเหล่านี้ที่รักษาไม่ได้ โรคทั้งหมดนั้นจงสาบสูญไปดังเช่น
หยาดน้ำบนใบบัว ในขณะที่ข้าพเจ้าแลดูเท่านั้น”

๒๔. ทลิกสุตตมตตมปิ ยํ กิญจิ มม สนตํ
ราชโจรปปียา สตุตา อคคินา อุทเกณ วา.

“สมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งของข้าพเจ้า แม้เพียงด้ายชายผ้า จงอย่า
พินาศด้วยผู้ปกครองประเทศ โจร เหล่าสัตว์ผู้ไม่เป็นที่รัก ไฟ หรือน้ำ”

๒๕. น วินสสนตุ เม โภคา มา คยห พุยห วุยหนตุ
โรคพฺยาธนฺตรายา ตุ น ปโปปนตุ กทาจิ ม.

“ทรัพย์สินของข้าพเจ้าจงอย่าวิบัติไป อย่าถูกผู้ปกครองประเทศ โจร
เหล่าสัตว์ผู้ไม่เป็นที่รักแย่งชิงไป อย่าถูกไฟเผาไหม้ อย่าถูกน้ำพัดไป
ส่วนโรคภัยไข้เจ็บจงอย่ามาถึงข้าพเจ้าในกาลไหนๆ”

๒๖. เทวา มนุสฺสา อสุรา คนฺธพฺพา ยกุชฺรกุชฺสา
เตปิ มํ อนฺรกุชฺนตุ ภเว สฺสรโต มม.

“เมื่อข้าพเจ้าท่องเที่ยวอยู่ในภพ เทวดา มนุษย์ อสูร คนธรรพ์
ยักษ์ และรากษสเหล่านั้นจงคุ้มครองข้าพเจ้า”

๒๗. อทินนํ ปรทารํ จ สุราปานํ วิหีสนํ
อสจํ สฺปิเนนาปิ น ภณฺเญยํ กฺทาจนํ

“ข้าพเจ้าพึงหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นโทษมิได้ให้ ภรรยาของผู้อื่น การดื่ม
สุรา และการเบียดเบียน จงอย่าพุดเท็จในกาลไหนๆ แม้ด้วยการฝัน”

๒๘. ปณฺจนนฺตริยํ กมฺมํ ปณฺจทฺทจฺจิตฺตมฺปิ จ
มนสาปิ น จินฺตเตยฺยํ สพฺพกาลํ อิตฺถํ ปรี.

“ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าไม่พึงคิดทำอนันตริยกรรม ๕ และทุจจิต ๕
แม้ด้วยใจเป็นนิตย”

๒๙. น กเรยฺยํ น กาเรยฺยํ น จินฺตเตยฺยํ กุทาจนํ
ปาปํ อณฺมตฺตมฺปิ ตถา ทุทฺธํ จ ปาณินํ.

“ข้าพเจ้าไม่พึงกระทำ พึงให้กระทำ หรือดำริความชั่วแม้เพียง
เล็กน้อยในกาลไหนๆ และไม่พึงกระทำ พึงให้กระทำ หรือดำริทุกข์แก่
เหล่าสัตว์ เช่นเดียวกัน”

๓๐. นิรเย จ ติริจฺฉาเน เปเต อสุรโยนิยํ
ยํ จ ทุทฺธํ จ ตํ สพฺพํ น ผุสฺเสยฺย กุทาจนํ.

“ข้าพเจ้าไม่พึงได้รับทุกข์ทั้งปวงในนรก ติริจฉาน เปต และ
กำเนิดอสุรกายในกาลไหนๆ”

๓๑. ยานิ สิปปานิ โลกสุมี อณฺุณฺณานิ วิชฺชเร
ตานิ สพฺพานิ สิปปานิ สยํ สิทธา ภวนฺตุ เม.

“ศิลปศาสตร์น้อยใหญ่เหล่าใดมีอยู่ในโลก ศิลปศาสตร์ทั้งมวลนั้น
จงสำเร็จแก่ข้าพเจ้าได้เอง”

๓๒. ปุเรตฺวา โพธิสมฺภาเร พุทฺโธ หสฺสํ อนาคเต
เทเสตฺวา ชนฺตุนํ ฐมฺมํ ปุริยสฺสํ สีวํ ปทํ.

“ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญบารมีโพธิสมภารแล้ว จักตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
ในอนาคต ครั้นแสดงธรรมโปรดเหล่าสัตว์แล้ว จักยังนิพพานให้เต็ม”

๓๓. ปฏิสนฺธิมานฺสี โภคา วาสนา ปิณฺณกตฺตเย
ทานสีลมยา ปณฺณา มม โหตุ ภวากฺเว.

“ทรัพย์ของมนุษย์ที่ปรากฏขึ้นในขณะปฏิสนธิ ความคุ้นเคยในพระ-
ไตรปิฎก ปัญญาที่เกิดจากทานและศีล จงมีแก่ข้าพเจ้าในทุกๆ ชาติ”

๓๔. อเนน เม สพฺพภาวภาเวสุ
 ชาติสุสโร สพฺพคุณูปปन्नโน
 ธเนน ปุณฺณเณน กุเลน จาโก
 พทุโธ ภาวีสสามิ อนาคเตสุ.

“ด้วยบุญนี้ของข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ระลึกชาติได้ในภพน้อย
ภพใหญ่ทั้งปวง เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมทั้งมวล และเพียบพร้อมด้วย
ทรัพย์ บุญ และชาติตระกูล จักตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล”

๓๕. สทฺธาสีลาทิปญฺญาสิริวิตฺติสตีมา จาคเมตตาทายาลู
 สนโต ทนโต สุจิตโต สกลวิคมโก ทสฺสเนยยาภีรโว
 เตชสิทฺธิ จ ชาติสุสรมติ สุวโจ สุตฺสโรนฺนตโกโค
 สทฺธมฺโมเยว ตาโณ ภาตฺถ ภาวภาเว ปาปฺเพน ยาว โพรสี.

“ขอข้าพเจ้าจงมีศรัทธา ศีลเป็นต้น ปัญญา สิริ ความหนักแน่น และ
สติ มีการบริจจาค เมตตา และเปี่ยมกรุณา เป็นผู้สงบ ฝึกตน มีใจงาม
ปราศจากความชั่วทั้งมวล มีรูปงามน่าทัศนา เป็นผู้สำเร็จเดช มีปัญญา
ระลึกชาติได้ สอนง่าย มีเสียงไพเราะ มีโภคทรัพย์นับไม่ถ้วน จงมี
พระสัทธรรมเป็นที่พึ่งในทุกชาติ ตราบจนได้บรรลุโพธิญาณ”

พระคันธसारิกาวี

โครงการแปลคัมภีร์พุทธศาสนา

ความเป็นมา

แม้พระบรมศาสดาจะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว แต่พระธรรมวินัยซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระองค์ยังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันนี้ จึงกล่าวได้ว่าพระองค์ยังคงดำรงพระชนม์ชีพอยู่เพื่อโปรดเวไนยชนผู้ประพฤติตามคำสอน ทั้งคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาที่อธิบายพระไตรปิฎก ซึ่งบูรพาจารย์รจนาไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังเข้าใจความหมายอย่างถูกต้องก็ยังมีอยู่ครบถ้วน นับว่าเป็นโชคดีของชาวพุทธที่มีคัมภีร์ทางศาสนาบริบูรณ์

โดยเหตุที่พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาจารึกด้วยภาษาบาลี คนในยุคนี้จึงไม่อาจเข้าใจความหมายได้ แม้ว่าในปัจจุบันจะมีคัมภีร์แปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาแล้ว แต่ก็เป็นการแปลตามศัพท์เท่านั้น ไม่มีคำอธิบายเกี่ยวกับหลักภาษาและหลักธรรม ทำให้ผู้ที่ไม่มีความรู้ภาษาบาลีและพระอภิธรรมไม่อาจเข้าใจเนื้อหาได้อย่างถ่องแท้ ส่วนคัมภีร์ฎีกาแทบจะไม่มีแปลเป็นภาษาไทย

ดังนั้น การแปลและอธิบายคัมภีร์สำคัญทางศาสนาจึงเป็นศาสนกิจที่สำคัญมาก ทางวัดท่ามะโอได้ดำเนินการแปลคัมภีร์ครบ ๙ เล่มโดยมี เนตติปกรณ เป็นต้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๔ บัดนี้ จะดำเนินการแปลและอธิบายคัมภีร์อีก ๑๒ เล่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๖๐

วัตถุประสงค์

- เพื่อการศึกษาค้นคว้าของพุทธศาสนิกชนทั่วไป
- เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ทางพระพุทธศาสนา
- เพื่อป้องกันสัทธรรมปฏิรูปที่อาจเกิดขึ้นจากการตีความผิดพลาด

- เพื่อสร้างมรดกธรรมไว้ในพระพุทธศาสนา
- เพื่อสร้างศาสนทายาทที่เพียบพร้อมทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ อันจะเป็นผู้สืบทอดพระศาสนาสืบไป

วิธีดำเนินงาน

คณะศิษย์ของวัดท่ามะโอที่ได้ศึกษาบาลีใหญ่ และมีความเชี่ยวชาญพระอภิธรรม จะร่วมกันดำเนินงานเพื่อให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยมีพระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต (เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ) เป็นประธานที่ปรึกษา โดยมีคณะกรรมการแปล ดังนี้

- พระคันธสาราภิวังศ์ (ป.ธ. ๙, ธรรมาจารย์) - อาจารย์จำรูญ ธรรมดา (ป.ธ. ๕)
- พระมหาประวัติ ถาวรจิตโต (ป.ธ. ๗) - อาจารย์นิมิตร โพธิพัฒน์ (ป.ธ. ๙)
- อาจารย์เวทย์ บรรณกรกุล (ป.ธ. ๙) - อาจารย์บุญ นพโสภณ (ป.ธ. ๗)

คณะกรรมการฝ่ายอุปถัมภ์ มีดังนี้

- คุณปราณี รัตนกุล
- คุณช่อพิภพ โอสธานุเคราะห์
- คุณสุวรรณา เตชะวิบูลย์
- คุณดรุณี โตสมภาค
- คุณปรารค์มาศ นิตีธรรม
- คุณประสิทธิ์ศักดิ์ กลิ่นสุนทร
- คุณเสริมสุข ปัทมสถาน
- คุณสุกาญจนา ลิ้มปิสวัสดิ์
- คุณเนาวนุช ไตรนรพงศ์
- คุณอรอาภา โรจนภาณุกร

ระยะเวลา

ระยะเวลาในการแปลนั้น ใช้เวลา ๖ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๖๐

งบประมาณ

จากการบริจาคโดยมีวัตถุประสงค์ของสาธุชนผู้ให้การสนับสนุนโครงการนี้

ประโยชน์ที่จะได้รับ

- ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจหลักธรรมอย่างถูกต้อง

- เป็นตำราค้นคว้าของผู้สนใจใฝ่รู้ในพระพุทธศาสนา
- ทำให้สัทธรรมปฏิรูปเสื่อมสูญไป
- ได้มรดกธรรมไว้ในพระพุทธศาสนา
- ได้ศาสนทายาทที่เพียบพร้อมด้วยปริยัติและปฏิบัติในพระศาสนา

คัมภีร์ในโครงการ

คัมภีร์ที่สำคัญในการแปลและอธิบายในโครงการ ๑๒ คัมภีร์ คือ

๑. พาลาวตาร เป็นตำราเรียนบาลีใหญ่ที่เข้าใจได้ง่าย และไม่พิสดารมากนัก มี ๑๒๖ หน้า
๒. กังขาวิตรณี คัมภีร์อรรถกถาที่แต่งอธิบายวินัยของภิกษุและภิกษุณี มี ๔๑๔ หน้า
๓. สัมโมหวิโนทนี คัมภีร์อธิบายวิภังค์ของพระอภิธรรมปิฎก มี ๕๗๒ หน้า
๔. ปัญจปกรณ คัมภีร์อธิบายกถาวัตถุเป็นต้น ๕ คัมภีร์ของพระอภิธรรมปิฎก มี ๕๗๖ หน้า
๕. ปฏิสัมภิทามรรค คัมภีร์อธิบายวิปัสสนาญาณ ๑๖ และแนวทางในการบรรลุปฏิสัมภิทาญาณ ท่านพระสารีบุตรภาษิตไว้ นับเข้าในพระสูตรตันตปิฎก สาวกภาษิต มี ๔๕๔ หน้า
๖. ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา (เล่ม ๑) คัมภีร์อธิบายปฏิสัมภิทามรรค มี ๔๐๑ หน้า
๗. ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา (เล่ม ๒) คัมภีร์อธิบายปฏิสัมภิทามรรค มี ๓๗๖ หน้า
๘. ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถาคันฐี คัมภีร์อธิบายปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา มี ๔๐๒ หน้า
๙. วิสุทธีมรรค (เล่ม ๑) มี ๔๑๓ หน้า

๑๐. วิสุทธิธรรมรค (เล่ม ๒)	มี ๔๐๓ หน้า
๑๑. วิสุทธิธรรมรคมหาฎีกา (เล่ม ๑)	มี ๕๑๕ หน้า
๑๒. วิสุทธิธรรมรคมหาฎีกา (เล่ม ๒)	มี ๕๙๑ หน้า
-

กถามุขี

๑. กงฺขั ตริตุกามาปิ นาลั วิตรณตถาย	สจฺเจสุ ชนตา อัย โหติ सा येन तारिता.
๒. กงฺขาวิตารั สมฺพุทฺธั ธมฺมชฌจ ตถา สงฺฆั	วณฺเฑ ธมฺมณฺจ พุทฺธชั วิปฺปสนฺเนน เจตसा.
๓. มาติกาฏฺจกถา ยา सा วินฺเย สารคาหิณั	กงฺขาวิตรณิเต วิสฺสุตา โสตุณฺจ หิตาวหา.
๔. พุทฺธโฆเสน เถเรน สุปฺปสตถุปสตฺถเณ	กวิญฺเจน สุธีมตา อิรိสทสฺสีนา กตา.
๕. อตฺถพฺยาขยา กตา ตาย ปุรา มรฺมมภาสาย	สาริปปายา สนิจฺนยา ปุพฺพเกหฺยตฺถวิญฺญิ.
๖. นารานฺเณติ หิตั ยสฺมา เตน เม ปฏฺิจฺจ ता จญฺเฆ	สฺยามรฺกฺจนินฺวาสินั ปาฬิสกฺกตวณฺณนา
สุโฆธาภินฺวา พฺยาขยา	สฺยามภาสาย สงฺขตา.
๗. วินฺเย พุทฺธิกาแมนั สทฺยา สนฺตุ สนฺโตตฺตร	หิตาย วีริยั มม วินยณฺณวปารคา.
๘. อุณฺหิ वा यत्तिवा सीत् พหุ वा यत्तिवा मनั	รวิฺนฺทุอัสสุ เขตฺเต กั มนั นาริราธเย.
๙. กลลั वा ยत्ติवा'กลลั อนุปฺณฺญาปทาตา'ยั	วิภชฺช ปสฺสตํ สत् हेหิติ หิตมาวหั.

คณฺธสาราภิวโส

กถามุข

๑. หมู่ชนนี้แม้ประสงค์จะข้ามพ้นความสงสัยในสัจธรรม ก็ไม่อาจข้ามพ้นไปได้ หมู่ชนนั้นอันพระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงให้ข้ามพ้นแล้ว
๒. ข้าพเจ้าขอหมัสการพระสัมพุทธเจ้าผู้ยังหมู่ชนให้ข้ามพ้น พระธรรมอันเกิดจากพระพุทเจ้า และพระสงฆ์ผู้เกิดจากพระธรรม ด้วยจิตอันผ่องใส
- ๓-๔. คัมภีร์อรรถกถาของมาติกาไคยปรากฏชื่อว่า กัณฑ์ชาตรี นำประโยชน์เกื้อกูลมาแก่ผู้ถือเอาแก่นสารในพระวินัย และนักศึกษาทั้งหลาย ประพันธ์ไว้โดยพระพุทโธสมณะผู้ดำรงอยู่ในฐานะกวี มีปัญญาปราดเปรื่อง ได้รับสดุดีจากบัณฑิตที่มหาชนสรรเสริญแล้ว ผู้เห็นแก่นสารอันมั่นคง
๕. คัมภีร์อธิบายเนื้อความของกัณฑ์ชาตรีนั้น อันเพียบพร้อมด้วยคำอธิบายและด้วยข้อวินิจฉัย ผู้รู้เนื้อความรุ่นก่อนได้ประพันธ์ไว้เป็นภาษาพม่าในกาลก่อน
๖. คัมภีร์เหล่านั้นไม่ให้สำเร็จประโยชน์แก่ประชาชนชาวสยาม ดังนั้น ข้าพเจ้าอาศัยคัมภีร์อธิบายเหล่านั้น และคัมภีร์อธิบายอื่นทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตแล้ว จะประพันธ์คัมภีร์อธิบายฉบับใหม่ที่เข้าใจง่ายเป็นภาษาไทย
๗. ความเพียรของข้าพเจ้าย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้ต้องการความรู้พระวินัย ขอบุคคลผู้ถึงฝั่งแห่งสาครคือพระวินัย ผู้เป็นสัตบุรุษ จงมีความเอ็นดูในคัมภีร์นี้เถิด
๘. แสงอาทิตย์บนท้องฟ้าจะร้อน หรือแสงจันทร์จะเย็น มีมากบ้าง น้อยบ้าง จะไม่ยังจิตดวงไหนให้ยินดีหรือไร
๙. เมื่อสัตบุรุษจำแนกความถูกต้องหรือความผิดพลาดแล้ว พิจารณาอยู่ คัมภีร์ที่ให้ความรู้อันเหมาะสมนี้จักนำประโยชน์เกื้อกูลมาให้

พระคันธสาราภิวงศ์

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

(พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า, อรรถกถาและฎีกา = เล่ม/หน้า)

พระวินัยปิฎก			
วิ.มหา.	วินัยปิฎก มหาวิภังคปาלי	สं.ม.	สังยุตตนิกาย มหาวคฺคปาไล
วิ.ภิกขุณี.	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังคปาไล	อง.เอกก.	องฺคฺตฺตรนิกาย เอกกนิปาต
วิ.ม.	วินัยปิฎก มหาวคฺคปาไล	อง.ทุก.	องฺคฺตฺตรนิกาย ทุกนิปาตปาไล
วิ.จู.	วินัยปิฎก จูฬวคฺคปาไล	อง.ติก.	องฺคฺตฺตรนิกาย ติกนิปาตปาไล
วิ.ป.	วินัยปิฎก ปริวารวคฺคปาไล	อง.จตุกก.	องฺคฺตฺตรนิกาย จตุกกนิปาตปาไล
พระสุตตันตปิฎก		อง.ปมฺจก.	องฺคฺตฺตรนิกาย ปมฺจกนิปาต- ปาไล
ที.สี.	ทีฆนิกาย สีลขุทฺทวคฺคปาไล	อง.ฉก.	องฺคฺตฺตรนิกาย ฉกนิปาตปาไล
ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาไล	อง.สตฺตก.	องฺคฺตฺตรนิกาย สตฺตกนิปาตปาไล
ที.ปา.	ทีฆนิกาย ปาฏิกฺขวคฺคปาไล	อง.อฏฺฐก.	องฺคฺตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาไล
ม.มฺ.	มชฺฌิมนิกาย มุลปณฺณาสปาไล	อง.นวก.	องฺคฺตฺตรนิกาย นวกนิปาตปาไล
ม.ม.	มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสปาไล	อง.ทสก.	องฺคฺตฺตรนิกาย ทสกนิปาตปาไล
ม.อุ.	มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสปาไล	อง.เอกา- ทสก.	องฺคฺตฺตรนิกาย เอกาทสกนิปาต- ปาไล
สं.ส.	สังยุตตนิกาย สคฺคาถวคฺคปาไล	ขุ.ขุ.	ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาจปาไล
สं.นิ.	สังยุตตนิกาย นิทานวคฺคปาไล	ขุ.ธ.	ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทปาไล
สं.ข.	สังยุตตนิกาย ขนฺธวคฺคปาไล	ขุ.อุ.	ขุทฺทกนิกาย อุทฺธานปาไล
สं.สพฺวา.	สังยุตตนิกาย สพฺพยตฺตวคฺคปาไล	ขุ.อิติ.	ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตกปาไล

ขุ.สุ.	ขุทุททกนิกาย สุตตนิปาตปาติ	อรรถกถาพระวินัยปิฎก	
ขุ.วิ.	ขุทุททกนิกาย วิมานวตฺตปาติ	วิ.มหา.อ.	สมนุตปาสาทิกา
ขุ.เป.	ขุทุททกนิกาย เปตวตฺตปาติ		มหาวิภังคอฏฺฐกถา
ขุ.เถร.	ขุทุททกนิกาย เถรคาถาปาติ	วิ.ภิกขุณี.อ.	สมนุตปาสาทิกา
ขุ.เถรี.	ขุทุททกนิกาย เถรีคาถาปาติ		ภิกขุณีวิภังคอฏฺฐกถา
ขุ.ชา.	ขุทุททกนิกาย ชาตกปาติ	วิ.ม.อ.	สมนุตปาสาทิกา
ขุ.ม.	ขุทุททกนิกาย มหานิทฺเทสปาติ		มหาวคฺคอฏฺฐกถา
ขุ.จุ.	ขุทุททกนิกาย จุฬนิทฺเทสปาติ	วิ.จุ.อ.	สมนุตปาสาทิกา
ขุ.ป.	ขุทุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามคฺคปาติ		จุฬวคฺคอฏฺฐกถา
ขุ.อป.	ขุทุททกนิกาย อปทานปาติ	วิ.ป.อ.	สมนุตปาสาทิกา
ขุ.พุทฺธ.	ขุทุททกนิกาย พุทฺธวํสปาติ		ปริวารวคฺคอฏฺฐกถา
ขุ.จริยา.	ขุทุททกนิกาย จริยาปิฎกปาติ	อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก	
พระอภิธรรมปิฎก		ที.สี.อ.	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี
อภิ.สงฺ.	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณีปาติ		สีลขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา
อภิ.วิ.	อภิธมฺมปิฎก วิภังคปาติ	ที.ม.อ.	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี
อภิ.ธา.	อภิธมฺมปิฎก ธาตุกถาปาติ		มหาวคฺคอฏฺฐกถา
อภิ.ปุ.	อภิธมฺมปิฎก ปุคฺคลปณฺณตฺติ- ปาติ	ที.ปา.อ.	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี
อภิ.ก.	อภิธมฺมปิฎก กถาวตฺตปาติ		ปาฏิกวคฺคอฏฺฐกถา
อภิ.ย.	อภิธมฺมปิฎก ยมกปาติ	ม.มฺ.อ.	มชฺฌิมนิกาย ปปฺพจสุทฺถี
อภิ.ป.	อภิธมฺมปิฎก ปญฺจานปาติ		มุลปณฺณาสอฏฺฐกถา
ปกรณวิเสส		ม.ม.อ.	มชฺฌิมนิกาย ปปฺพจสุทฺถี
เนตติ.	เนตติปกรณ		มชฺฌิมนปณฺณาสอฏฺฐกถา
เปฏฺโโก.	เปฏฺโโกปเทสปกรณ	ม.อุ.อ.	มชฺฌิมนิกาย ปปฺพจสุทฺถี
มิลินฺท.	มิลินฺทปญฺหปกรณ		อุปริปณฺณาสอฏฺฐกถา
วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ	สํ.ส.อ.	สํยุตฺตนิคาย สารตฺถปกาสินี
มหาวิส.	มหาวิสธารปกรณ		สคาถาวคฺคอฏฺฐกถา
		สํ.นิ.อ.	สํยุตฺตนิคาย สารตฺถปกาสินี
			นิตานวคฺคอฏฺฐกถา

ส.ข.อ.	สัณฺฑัตตนิคาย สารตฺถปกาสิณี ขนฺธวคฺคอุฏฺฐกถา	ขุ.ขุ.อ.	ขุทฺทกนิคาย ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจอุฏฺฐกถา
ส.สพ.อ.	สัณฺฑัตตนิคาย สารตฺถปกาสิณี สพายตนวคฺคอุฏฺฐกถา	ขุ.ธ.อ.	ขุทฺทกนิคาย ธมฺมปทอุฏฺฐกถา
ส.ม.อ.	สัณฺฑัตตนิคาย สารตฺถปกาสิณี มหาวคฺคอุฏฺฐกถา	ขุ.อุ.อ.	ขุทฺทกนิคาย ปรมตฺถทีปนี อุทธานอุฏฺฐกถา
อง.เอกก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี เอกกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.อิติ.อ.	ขุทฺทกนิคาย ปรมตฺถทีปนี อิติวุตฺตกอุฏฺฐกถา
อง.ทุก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี ทุกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.สุ.อ.	ขุทฺทกนิคาย ปรมตฺถโชติกา สุตฺตนิปาตอุฏฺฐกถา
อง.ติก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี ติกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.วิ.อ.	ขุทฺทกนิคาย ปรมตฺถทีปนี วิมานวตฺถอุฏฺฐกถา
อง.จตุกก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี จตุกกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.เป.อ.	ขุทฺทกนิคาย เปตวตฺถอุฏฺฐกถา
อง.ปญจก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี ปญจกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.เถร.อ.	ขุทฺทกนิคาย ปรมตฺถทีปนี เถรคาถาอุฏฺฐกถา
อง.ฉก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี ฉกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.เถรี.อ.	ขุทฺทกนิคาย ปรมตฺถทีปนี เถรีคาถาอุฏฺฐกถา
อง.สตฺตก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี สตฺตกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.ชา.อ.	ขุทฺทกนิคาย ชาตกอุฏฺฐกถา
อง.อุฏฺฐก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี อุฏฺฐกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.ม.อ.	ขุทฺทกนิคาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา มหานิทฺเทสอุฏฺฐกถา
อง.นวก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี นวกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.จู.อ.	ขุทฺทกนิคาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา จูฬนิทฺเทสอุฏฺฐกถา
อง.ทสก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี ทสกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.ป.อ.	ขุทฺทกนิคาย สทฺธมฺมปฺปกาสิณี ปฏฺธิสมฺภิตามคฺคอุฏฺฐกถา
อง.เอกา- ทสก.อ.	องฺคฺคตฺตรนิคาย มโนรธปุรณี เอกาทสกนิปาตอุฏฺฐกถา	ขุ.อป.อ.	ขุทฺทกนิคาย วิสุทฺธชนวิลาสินี อปทานอุฏฺฐกถา
		ขุ.พทุธ.อ.	ขุทฺทกนิคาย มรฺฐรตฺถวิลาสินี พทุธวสฺสอุฏฺฐกถา
		ขุ.จริยา.อ.	ขุทฺทกนิคาย ปรมตฺถทีปนี จริยาปิฎกอุฏฺฐกถา

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก		ก่งขา.ฎีกา	ก่งขา.ชาตรีปริวรรตฎีกา
อภิ.สง.อ.	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี อภฺจสาลินีอภฺจกถา	ก่งขา.อภิ.น.ฎีกา	วินยตมมชฺชสา ก่งขา.ชาตรี- อภิ.น.ฎีกา
อภิ.วิ.อ.	อภิธรรมปิฎก วิกงค สมโมหวิโนทนีอภฺจกถา	วินย.ฎีกา	วินยาลงการฎีกา
อภิ.ธ.อ.	อภิธรรมปิฎก ปณจปกรณ ธาทุกถาอภฺจกถา	วิ.ฎีกา	วินยวินิจจยฎีกา
อภิ.ป.อ.	อภิธรรมปิฎก ปณจปกรณ ปุกฺคลปณตติอภฺจกถา	อุตฺตร.ฎีกา	อุตฺตรวินิจจยฎีกา
อภิ.ก.อ.	อภิธรรมปิฎก ปณจปกรณ กถาตถอภฺจกถา	ขุทฺท.ฎีกา	ขุทฺทสิกขาปริวรรตฎีกา
อภิ.ย.	อภิธรรมปิฎก ปณจปกรณ ยมกอภฺจกถา	ขุทฺท.อภิ.น.ฎีกา	ขุทฺทสิกขาอภิ.น.ฎีกา
อภิ.ป.	อภิธรรมปิฎก ปณจปกรณ ปฏฺจานอภฺจกถา	มฺล.ฎีกา	มฺลสิกขาปริวรรตฎีกา
อรรถกถาปกรณ์วิเสส		ฎีกาพระสูตรตันตปิฎก	
มิลินท.อ.	มิลินทปณหอภฺจกถา	ที.ส.ฎีกา	ทีฆนิกาย ลินตฺถปกาสนี สัลกฺขนธรรคฎีกา
สงฺคห.	อภิธรรมตถสงฺคห	ที.ส.อภิ.น.ฎีกา	ทีฆนิกาย สารุวิลาสินี สัลกฺขนธรรคอภิ.น.ฎีกา
เนตฺติ.อ.	เนตฺติอภฺจกถา	ที.ม.ฎีกา	ทีฆนิกาย ลินตฺถปกาสนี มหาวคฺคฎีกา
อภิ.วตาร.	อภิธรรมวตาร	ที.ปา.ฎีกา	ทีฆนิกาย ลินตฺถปกาสนี ปาฎิกวคฺคฎีกา
จตุภาณ.อ.	สารตถสมุจฺจย จตุภาณวาร- อภฺจกถา	ม.มฺ.ฎีกา	มชฺฌิมนิกาย ลินตฺถปกาสนี มฺลปณฺณาสฎีกา
สจฺจสงฺเขป	สจฺจสงฺเขป	ม.ม.ฎีกา	มชฺฌิมนิกาย ลินตฺถปกาสนี มชฺฌิมปณฺณาสฎีกา
ฎีกาพระวินัยปิฎก		ม.อุ.ฎีกา	มชฺฌิมนิกาย ลินตฺถปกาสนี อุปปริปณฺณาสฎีกา
วชิร.ฎีกา	วชิรพุทฺธิฎีกา	ส.ส.ฎีกา	สํยุตฺตนิคาย ลินตฺถปกาสนี สคาถาวคฺคฎีกา
สารตถ.ฎีกา	สารตถทีปนีฎีกา	ส.นิ.ฎีกา	สํยุตฺตนิคาย ลินตฺถปกาสนี นิตานวคฺคฎีกา
วิมติ.ฎีกา	วิมติวิโนทนีฎีกา		

ส.ข.ฎีกา	สํยุตฺตนิคาย ลินตฺถปกาสนี ขนฺธวคฺคฎีกา	ม.ฎีกา	มณิทีปฎีกา
ส.สพ.ฎีกา	สํยุตฺตนิคาย ลินตฺถปกาสนี สพายตนวคฺคฎีกา	มฐ.ฎีกา	มฐฺสารถถทีปนีฎีกา
ส.ม.ฎีกา	สํยุตฺตนิคาย ลินตฺถปกาสนี มหาวคฺคฎีกา	ฎีกาปกรณ์วิเสส	
องฺ.เอกก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย เอกกนิปาตฎีกา	มลินท.ฎีกา	มฐฺรตฺถปกาสนี มลินทปณฺหฎีกา
องฺ.ทก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย ทกนิปาตฎีกา	วิสุทฺธิ.มหาฎีกา	ปรมตฺถมณฺชฺสา วิสุทฺธิมคฺค- มหาฎีกา
องฺ.ติก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย ติกนิปาตฎีกา	สงฺคห.ฎีกา	อภิธมฺมตฺถสงฺคหฎีกา
องฺ.จตุกก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย จตุกกนิปาตฎีกา	วิภาวินี	อภิธมฺมตฺถวิภาวินี
องฺ.ปณฺจก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย ปณฺจกนิปาตฎีกา	สงฺเขป.ฎีกา	สงฺเขปวณฺณนาฎีกา
องฺ.ฉก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย ฉกนิปาตฎีกา	มณิสาร.ฎีกา	มณิสารตฺถมณฺชฺสาฎีกา
องฺ.สตฺถก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย สตฺถกนิปาตฎีกา	สงฺคห.ทีปนี	อภิธมฺมตฺถสงฺคหทีปนี
องฺ.อฏฺฐก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย อฏฺฐกนิปาตฎีกา	วิภาวินี.โยชนา	อภิธมฺมตฺถวิภาวินีฎีกา อตฺถโยชนา
องฺ.นวก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย นวกนิปาตฎีกา	ปรมตฺถ.ฎีกา	ปรมตฺถทีปนี อภิธมฺมตฺถสงฺคห- มหาฎีกา
องฺ.ทสก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย ทสกนิปาตฎีกา	ปริ.ฎีกา	ปริตฺตฎีกา
องฺ.เอกาทสก.ฎีกา	องฺคฺคตฺตรนิคาย เอกาทสก- นิปาตฎีกา	นม.ฎีกา	นมกฺการฎีกา
ขุ.ธ.ฎีกา	ธมฺมปทมหาฎีกา	คัมภีร์สัททาวิเสส	
ขุ.ธ.ฎีกา	ขุทฺทกนิคาย ธมฺมปทฎีกา	กจ.	กจฺจายน
ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก		โมค.	โมคฺคัลลน
อภิ.สงฺ.มุลฎีกา	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณีมุลฎีกา	รูป.	ปทฺฐปสัทธิ
อภิ.วิ.มุลฎีกา	อภิธมฺมปิฎก วิภงฺคมุลฎีกา	นิตฺติ.ปท.	สทฺทนิตฺติ ปทมาลา
อภิ.ปณฺจ.มุลฎีกา	อภิธมฺมปิฎก ปณฺจปกรณมุลฎีกา	นิตฺติ.ธาทู.	สทฺทนิตฺติ ธาทูมาลา
อภิ.สงฺ.อนุฎีกา	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณีอนุฎีกา	นิตฺติ.สุตฺต.	สทฺทนิตฺติ สุตฺตมาลา
อภิ.วิ.อนุฎีกา	อภิธมฺมปิฎก วิภงฺคอนุฎีกา	พา.	พาลาวตาร
อภิ.ปณฺจ.อนุ- ฎีกา	อภิธมฺมปิฎก ปณฺจปกรณอนุ- ฎีกา	อภิธาน.	อภิธานปททีปิกา
		อภิธาน.ฎีกา	อภิธานปททีปิกาฎีกา

อธิธาน.สูจิ	อธิธาน.บ.ที่ปกาสูจิ	คนธ.	คนธ.ภ.รณ
นิจฺตติ.	นิจฺตติ.ที่ปนี	สพท.จินดา	สพท.ตฤภทจินดา
วุดฺโต.	วุดฺโต.ทย	สมพ.นธ.	สมพ.นธ.จินดา
สุโพธา.	สุโพธา.ลงการ	สพท.ชาลิณี	สพท.สารตฤชาลิณี

สารบัญ

คำอนุโมทนา	[๑]
คำอนุโมทนา	[๓]
คำนำ กังขาวิตรณี เล่ม ๒	[๖]
คำนำ กังขาวิตรณี เล่ม ๑	[๘]
ประวัติผู้แต่ง	[๒๑]
โครงการแปลคัมภีร์พุทธศาสนา	[๓๙]
กถามุข	[๔๓]
อักษรย่อ	[๔๕]
สารบัญ	[๕๑]

อนียต

อนียตสิกขาบทที่ ๑

ว่าด้วยการนั่งในที่ลับกับ มาตุคาม	๑
๑. คำอธิบายอนียตสิกขาบทที่ ๑.....	๔
คำอธิบาย อิม โข ปน โดยย่อ	๔
คำอธิบาย มาตุคามเนน	๕
คำอธิบาย เอโก เอกาย	๖
คำอธิบาย รโห	๗

คำอธิบาย ปฏิญาณเน อาสเน	๑๓
คำอธิบาย อลัมมณียะ	๑๔
คำอธิบาย นิสชช กปเปยยะ	๑๖
คำอธิบาย สทเธยยะวสา	๑๗
คำอธิบาย นิสชช ภิกขุ ปฏิชานมาโน	๑๘
คำอธิบาย เยน วา สา เป็นต้น	๒๑
คำอธิบาย อัย ธมฺโม อนียโต	๒๓
สถานที่ เป็นต้น	๒๔
ประเภทของบัญญัติ	๒๕
อาณัติ	๒๕
อาบัติ	๓๐
อนาบัติ	๓๓
วิบัติ	๓๔
องค์ประกอบ	๓๖
ประเภทของสมุฏฐาน เป็นต้น	๓๖

อนียตสิกขาบทที่ ๒

ว่าด้วยการนั่งในที่ลับไม่พอจะทำการได้กับมาตุคาม	๓๗
๒. คำอธิบายอนียตสิกขาบทที่ ๒	๓๘
ผู้ป้องกันอาบัติได้ในสิกขาบทนี้	๓๘
ความต่างกันของสิกขาบทนี้กับสิกขาบทก่อน	๔๐
ประเภทของสมุฏฐาน เป็นต้น	๔๒

คําลงท้าย	๔๒

คำอธิบายคําลงท้าย	๔๓

นิสสัคคียปาจิตติย

๑. จีวรวรรค

กถินสิกขาบท

ว่าด้วยการเก็บอดิเรกจีวรไว้เกิน ๑๐ วัน	๔๗
๑. คำอธิบายกถินสิกขาบท.....	๕๑
คำอธิบาย นิภูจิตจีวรสมัย	๕๑
คำอธิบาย อุพุกตสมัย กถิน	๕๗
คำบัญญัติในเรื่องการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อ	๕๘
การกรานกฐิน	๖๑
วิธีปฏิบัติของภิกษุผู้กรานกฐิน	๖๔
วิธีปฏิบัติของภิกษุผู้อนุโมทนากฐิน	๘๓
อาณิสสีกฐิน	๘๘
การถอนกฐิน	๙๖
คำอธิบาย ทสาหปรหม์	๑๐๓
คำอธิบาย อดิเรกจีวร	๑๐๔
การอธิษฐานจีวร	๑๓๕
การอธิษฐานขาดด้วยเหตุ ๘ อย่าง	๑๖๓
คำอธิบาย ต่ อติกกามยโต นิสสัคคีย ปาจิตติย	๑๗๖
วิธีสละจีวรแก่สงฆ์	๑๙๐
วิธีสละจีวรแก่คณะ	๑๙๗
วิธีสละจีวรแก่บุคคล	๒๐๐
วิธีให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้ว.....	๒๐๒
สถานที่ เป็นต้น	๒๐๙

ประเภทของบัญญัติ	๒๐๙
อาณัติ	๒๑๐
อาบัติ	๒๑๐
อนาบัติ	๒๑๕
วิบัติ	๒๑๗
องค์ประกอบ	๒๒๒
ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น	๒๒๒

อุทิสติสิกขาบท

ว่าด้วยการออกเดินทางโดยไม่นำผ้าจีวรไปด้วย.....	๒๒๓

๒. คำอธิบายอุทิสติสิกขาบท	๒๒๖

คำอธิบาย นิฉิตจีวรสมัย ภิกขุณา	๒๒๖
คำอธิบาย ตีจีวเรน	๒๒๙
คำอธิบาย วิปวเสยย	๒๓๑
คำอธิบาย อณตฺร ภิกขุสมมุติยา	๒๔๐
วิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้	๒๔๖
สถานที่เป็นต้น	๒๔๗
ประเภทของบัญญัติ.....	๒๔๘
อาณัติ	๒๔๘
อาบัติ	๒๔๘
อนาบัติ	๒๔๙
องค์ประกอบ	๒๕๐
ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น	๒๕๐

อกาลจีวรสิกขาบท

ว่าด้วยการเก็บผ้าสำหรับทำจีวรเกิน ๑ เดือน	๒๕๑

๓. คำอธิบายอภิลักขณ์วิชาบท	๒๕๔
คำอธิบาย นิธิจิตวิจารณ์ ภิภูนา	๒๕๔
คำอธิบาย อภิลักขณ์	๒๕๔
คำอธิบาย อุปุชฌาย	๒๕๔
คำอธิบายอาการถวายในสีมา	๒๖๓
คำอธิบายสีมา ๑๕ อย่างใน สีมา เทติ	๒๖๓
คำอธิบายอุปจารสีมา	๒๖๔
คำอธิบายลามสีมา	๒๖๔
คำอธิบายชนบทสีมา	๒๖๔
คำอธิบายรัฐสีมา	๒๖๔
คำอธิบายราชสีมา	๒๖๕
คำอธิบายทีปสีมา	๒๖๕
คำอธิบายจักรวาลสีมา	๒๖๖
คำอธิบายสีมาที่เหลือโดยย่อ	๒๖๗
สิ่งของที่ถวายในขันฑสีมาเป็นต้น	๒๖๗
คำอธิบาย กติกา	๒๖๗
คำอธิบาย ภิกขาปณตติยา	๒๖๘
คำอธิบาย สงฆสส เทติ	๒๖๙
คำอธิบาย อุภโตสงฆสส	๒๖๙
คำอธิบาย วสสวุจสงฆสส	๒๗๐
คำอธิบาย อาทิสส เทติ	๒๗๐
คำอธิบาย ปุคคสส เทติ.....	๒๗๑
คำอธิบายของมาติกา ๘ อย่าง	๒๗๑
คำอธิบาย อากงขมาเนน.....	๒๗๑

คำอธิบาย ขิปปเมว กาเรตพพ์	๓๒๘
คำอธิบาย โน จสฺส ปาริปุริ	๓๒๙
คำอธิบาย สติยา ปจฺจาสาย	๓๓๑
คำอธิบาย ตโต เจ อุตฺตริ	๓๓๒
วิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้	๓๓๔
สถานที่เป็นต้น	๓๓๔
ประเภทของบัญญัติ	๓๓๕
อาณัติ	๓๓๕
อาบัติเป็นต้น	๓๓๕

ปูราณจีวรสิกขาบท

ว่าด้วยการใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม ให้หุบจีวรเก่า

๓๓๖

๔. คำอธิบายปูราณจีวรสิกขาบท ๓๓๘

คำอธิบาย ภิกฺขุณียา

๓๔๑

คำอธิบาย ปูราณจีวรํ

๓๔๓

คำอธิบาย โธวาเปยฺย วา

๓๔๔

คำอธิบาย รชาเปยฺย วา อาโกฏฺฐาเปยฺย วา

๓๔๕

วิธีสละจีวร

๓๔๙

สถานที่เป็นต้น

๓๔๙

ประเภทของบัญญัติ

๓๔๙

อาณัติ

๓๕๐

อาบัติ

๓๕๐

อนาบัติ

๓๕๕

องค์ของอาบัติ

๓๕๖

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

๓๕๖

จี้วรปฏิกคณหสิกขาบท

ว่าด้วยการรับจี้วรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ	๓๕๗
๕. คำอธิบายจี้วรปฏิกคณหสิกขาบท	๓๕๘
คำอธิบาย อณฺฎาทิกาย	๓๕๘
คำอธิบาย จี้วร	๓๕๙
คำอธิบาย ปฏิกคณฺเหยย	๓๖๐
คำอธิบาย อณฺฎตฺร ปาริวตฺตกา	๓๖๗
วิธีสละจี้วร	๓๖๘
สถานที่เป็นต้น	๓๖๙
ประเภทของบัญญัติ	๓๖๙
อาณัติ	๓๖๙
อาบัติ	๓๖๙
อนาบัติ	๓๗๐
องค์ของอาบัติ	๓๗๑
ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น	๓๗๑

อัญญาตกวิญญูตติสิกขาบท

ว่าด้วยการการขอคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ	๓๗๒
๖. คำอธิบายอัญญาตกวิญญูตติสิกขาบท	๓๗๓
คำอธิบาย คหปตี และ คหปตานี	๓๗๓
คำอธิบาย วิญญาเปยฺย	๓๗๕
คำอธิบาย อณฺฎตฺร สมยา	๓๗๖
วิธีสละจี้วร	๓๗๘
สถานที่เป็นต้น	๓๗๙
ประเภทของบัญญัติ	๓๗๙

อาณัติ	๓๗๙
อาบัติ	๓๗๙
อนาบัติ	๓๘๐
องค์ประกอบ	๓๘๑
ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น	๓๘๑

ตตตตริสิกขาบท

ว่าด้วยการขอจีวรเกินกว่าผ้าห่มและผ้าห่ม	๓๘๒
๗. คำอธิบายตตตตริสิกขาบท	๓๘๖
คำอธิบาย ตมฺเจ	๓๘๖
คำอธิบาย อภิหฺมฺจํ	๓๘๗
คำอธิบาย สนฺตรุตฺตรปรมํ	๓๘๒
คำอธิบาย ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ	๓๘๕
ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับภิกษุ	๓๘๕
ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับภิกษุณี	๓๘๘
การต้องอาบัติ	๓๘๙
วิธีสละจีวร	๓๘๙
สถานที่เป็นต้น	๔๐๐
ประเภทของบัญญัติ	๔๐๐
อาณัติ	๔๐๐
อาบัติ	๔๐๐
อนาบัติ	๔๐๑
องค์ประกอบ	๔๐๑

อุปัชฌาสิกขาบท

ว่าด้วยการที่ภิกษุสั่งให้จัดแจงจีวรดีกว่าเดิม	๔๐๒

๘. คำอธิบายอุปกษฏสิกขาบท	๔๐๔
คำอธิบาย ภิกขุ ปเนว อุททิสส	๔๐๔
คำอธิบาย จีวรเจตาปนุ	๔๐๖
คำอธิบาย อุปกษฏ โหติ	๔๐๗
คำอธิบาย เจตาเปตวา	๔๐๘
คำอธิบาย จีวเรน อจฺจาทะสฺสามิ	๔๐๙
คำอธิบาย ตตฺร เจ โส	๔๑๐
คำอธิบาย วิกปฺปิ อาปชฺเชยฺย	๔๑๒
คำอธิบาย สาธุ วต เป็นต้น	๔๑๔
คำอธิบาย มํ	๔๑๖
คำอธิบาย อายสฺมา	๔๑๖
คำอธิบาย เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา	๔๑๖
คำอธิบาย กลฺยาณกมุยฺตํ อุปาทาย	๔๑๗
การต้องอาบัติ	๔๑๙
วิธีสละจีวร	๔๒๐
สถานที่ เป็นต้น	๔๒๐
ประเภทของบัญญัติ	๔๒๐
อาณัติ	๔๒๐
อาบัติ	๔๒๑
อนาบัติ	๔๒๑
องค์ประกอบ	๔๒๒
ประเภทของสมุฏฐาน เป็นต้น	๔๒๒

หุติยอุปกษฏสิกขาบท

ว่าด้วยการที่ภิกษุสั่งให้จัดแจงจีวรดีกว่าเดิม ข้อที่ ๒	๔๒๒

๙. คำอธิบายอุปกฆฏสิกขาบทที่ ๒	๔๒๔
ความแตกต่างระหว่างสิกขาบทนี้กับสิกขาบทก่อน	๔๒๔
วิธีที่เหลื่อในสิกขาบทนี้	๔๒๖
วิธีสละจีวร	๔๒๗

ราชสิกขาบท

ว่าด้วยการทวงจีวร	๔๒๘
๑๐. คำอธิบายราชสิกขาบท	๔๓๙
คำอธิบาย ราชโมคโค	๔๓๙
คำอธิบาย จีวรเจตاپนุ	๔๔๒
คำอธิบาย ปหิณฺเอย	๔๔๓
คำอธิบาย อิมินา เป็นต้น	๔๔๓
คำอธิบาย อากตัม	๔๔๗
คำอธิบาย น โข มยํ เป็นต้น	๔๔๘
คำอธิบาย จีวรณฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหา ม	๔๕๔
คำอธิบาย กาเลน	๔๕๖
คำอธิบาย เวยฺยาวจฺจกโร	๔๕๗
คำอธิบาย นิทุทิสิตพโป	๔๕๘
คำอธิบาย อารามิโก วา อุปาสโก วา	๔๕๙
คำอธิบาย สณฺณตโต โส มยา	๔๖๓
สัมมุขานิททิกฺขุสฺสไวยวัจจกร	๔๖๖
ปรัหมุขานิททิกฺขุสฺสไวยวัจจกรอีกอย่างหนึ่ง	๔๖๘
คำอธิบาย พุเตน	๔๖๙
คำอธิบาย อตฺถโก เม อาวุโส จีวเรณ	๔๗๐
คำอธิบาย อภินิพฺพาเตยฺย	๔๗๑

คำอธิบาย อิจฺเจตํ กุสลํ	๔๗๔
คำอธิบาย ฉกฺขตฺตฺปรมํ	๔๗๕
ข้อวินิจฉัยในคำว่า ฉกฺขตฺตฺปรมํ	๔๗๖
กับปิยการกที่หายกแสดงให้	๔๗๗
อนิทธิกฏกับปิยการก ๒ ประเภท	๔๗๘
คำอธิบาย ตโต เจ อุตฺตริ	๔๗๙
คำอธิบาย นิสฺสคฺคิยํ	๔๘๐
วิธีสละจีวร	๔๘๑
คำอธิบาย ยตฺสส จีวรเจตาปนฺนํ อามตํ	๔๘๒
คำอธิบาย ตตฺถ	๔๘๓
คำอธิบาย น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน ภิกฺขุ อตฺถํ อนฺนโมติ	๕๐๑
คำอธิบาย ยุณฺชนตฺยาสมฺมนโต สกํ	๕๐๒
คำอธิบาย มา โว สกํ วินสฺส	๕๐๓
คำอธิบาย อยํ ตตฺถ สามีจิ	๕๐๔
สถานที่เป็นต้น	๕๐๕
ประเภทของบัญญัติ	๕๐๖
อาณัติ	๕๐๖
อาบัติ	๕๐๖
อนาบัติ	๕๐๗
องค์ประกอบ	๕๐๗
ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น	๕๐๘

ภาคผนวก

ตัวอย่างประโยค	๕๑๕

บรรณานุกรม	๗๓๓
ดรรชนี	๗๓๘
ดรรชนีรูปวิเคราะห์ศัพท์	๗๔๒
รายนามผู้จัดพิมพ์	๗๔๕

กัฏฐาวิตรณ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขออนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น

อนิยต

อิเม โข ปณายสมฺนโต เทว อนิยตา ฐมา อุกุเทสํ อากจฺจนฺติ.

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อาบัติอนิยต ๒ ข้อเหล่านี้ ย่อมถึงการสวด

อนิยตสิกขาบทที่ ๑

ว่าด้วยการนั่งในที่ลับกับมาตุคาม

๑. โย ปน ภิกขุ มาตุคามเน สทฺธิ เอโก เอกาย รโห ปฏิจฺจนฺเน อาสเน
อลํกมฺมนิเย นิสฺสชฺช กปฺเปยฺย, ตเมนํ สทฺเธยฺยวจฺสา อุปาสิกา ทิสฺวา ติณฺณํ ฐมานํ
อณฺเฏตเรน วเทยฺย ปาราชิกเณ วา สงฺฆาติเสเสน วา ปาจิตฺติเณ วา. นิสฺสชฺช ภิกขุ

ปน ก็ อายสมฺนโต ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ ท. อิเม โข ฐมา อ.อาบัติ ท. เหล่านี้แล
อนิยตา ชื่อว่า อนิยต เทว ๒ ข้อ อากจฺจนฺติ ย่อมถึง อุกุเทสํ ซึ่งความเป็นอาบัติอันภิกษุพึงสวด ฯ

ปน ก็ โย ภิกขุ อ.ภิกษุใด เอโก รูปหนึ่ง กปฺเปยฺย พึงกระทำ นิสฺสชฺช ซึ่งการนั่ง
อาสเน บนอาสนะ อลํกมฺมนิเย อันสามารถเพื่อความ เป็นสถานที่สมควรในกรรม[มีการเสพ
เมถุนเป็นต้น] ปฏิจฺจนฺเน ที่อันท่านปกปิดแล้ว รโห อันเป็นที่ลับ สทฺธิ กับ (อิติยา ด้วยหญิง)
เอกาย ผู้หนึ่ง มาตุคามเน คือมาตุคาม ฯ อุปาสิกา อ.อุปาสิกา สทฺเธยฺยวจฺสา ผู้มีวาจาที่

ปฏิขณมานโน ติณณัม ธมฺมานัม อณฺณตเรน กาเรตฺพุโป ปาราชิกเณ วา สงฺฆาติเสเสน วา ปาจิตฺติเณ วา. เยน วา สา สทฺเธยฺยวจสา อุปาสิกา วเทยฺย, เตน โส ภิกฺขุ กาเรตฺพุโป. อโย ธมฺโม อนนิตโต.

ภิกษุใดนั่งบนอาสนะที่กำลังอันเป็นที่ลับพอจะทำการได้กับมาตุคามสองต่อสอง อุปาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้เห็นภิกษุนั้นนั่งกับมาตุคามนั้นแล้ว กล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใด อย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาติเสส หรือปาจิตตีย์ ภิกษุนั้น เมื่อยอมรับการนั่ง ควรถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาติเสส หรือปาจิตตีย์ อีกอย่างหนึ่ง อุปาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้นกล่าว โทษด้วยอาการใด ภิกษุนั้น[เมื่อยอมรับ]ควรถูกปรับด้วยอาการนั้น อาบัตินี้ชื่อว่า อนนิต

ลักษณะหนึ่งกล่าวถึงการนั่งในที่ลับตากับมาตุคามสองต่อสอง

- คำว่า ที่ลับตา หมายถึง สถานที่พอจะเสพเมถุนได้ซึ่งปิดบังด้วยผนังหรือผ้าม่านเป็นต้น
- คำว่า มาตุคาม คือ หญิงที่แม้จะเกิดในวันนั้นนั่นเอง
- คำว่า สองต่อสอง หมายถึง แม้จะมีหญิงอื่นนั่งอยู่ร่วมด้วยถึงร้อยคน ถ้าไม่มีบุรุษที่

พอรู้ความได้นั่งอยู่ด้วย ก็ชื่อว่าสองต่อสองเช่นกัน

อันท่านพึงเชื่อถือ ทิสฺวา เห็นแล้ว ตเมณฺ (ภิกษุ) ซึ่งภิกษุนั้น วเทยฺย พึงกล่าว ปาราชิกเณ วา ด้วยอาบัติปาราชิก ก็ตาม สงฺฆาติเสเสน วา ด้วยอาบัติสังฆาติเสส ก็ตาม ปาจิตฺติเณ วา ด้วยอาบัติปาจิตตีย์ ก็ตาม อณฺณตเรน อย่างใดอย่างหนึ่ง ธมฺมานัม แห่งบรรดาอาบัติ ท. ติณณัม สาม (กิญฺจาปี แมื่ก็จริง) ฯ (อถ โข ถึงอย่างนั้น) ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ปฏิขณมานโน เมื่อยอมรับ นิสฺสฺซํ ซึ่งการนั่ง (วินยธเรน อันพระวินัยธร) กาเรตฺพุโป พึงให้กระทำ ปาราชิกเณ วา ด้วยอาบัติปาราชิก ก็ตาม สงฺฆาติเสเสน วา ด้วยอาบัติสังฆาติเสส ก็ตาม ปาจิตฺติเณ วา ด้วยอาบัติปาจิตตีย์ ก็ตาม อณฺณตเรน อย่างใดอย่างหนึ่ง ธมฺมานัม แห่งอาบัติ ท. ติณณัม สาม ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง สา อุปาสิกา อ.อุปาสิกานั้น สทฺเธยฺยวจสา ผู้มีวาจาที่อันท่านพึงเชื่อถือ วเทยฺย พึงกล่าว เยน อากาเรน ด้วยอาการใด ฯ โส ภิกฺขุ อ.ภิกษุนั้น (ปฏิขณมานโน เมื่อยอมรับ) (วินยธเรน อันพระวินัยธร) กาเรตฺพุโป พึงให้กระทำ เตน อากาเรน ด้วยอาการนั้น ฯ อโย ธมฺโม อ.อาบัตินี้ อนนิตโต เป็นอาบัติไม่แน่นอน โหติ ย่อมเป็น ฯ

หากมีอุบาสิกาวาจาเป็นที่เชื่อถือได้เช่นกับนางวิสาขา ได้พบเห็นภิกษุที่นั่งอยู่สองต่อสอง กับมาตุคามเช่นนั้นแล้วพูดโจทก์ด้วยอาบัติ อีกทั้งภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าต้องอาบัติจริง ภิกษุดังกล่าว ต้องถูกปรับอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตติย

โดยเหตุที่ต้องตัดสินอาบัติตามสมควร เพราะฉะนั้น สิกขาบทนี้จึงเรียกว่า อนิยตสิกขาบท คือ สิกขาบทที่ไม่แน่นอน อนึ่ง แม้ตามท้องเรื่องจะกล่าวถึงนางวิสาขาเท่านั้น แต่ถ้ามีอุบาสก อุบาสิกา หรือภิกษุสามเณรผู้มิวาทาเชื่อถือได้พบเห็นแล้วโจทก์ทั้ง ก็ต้องตัดสินอย่างนั้นเหมือนกัน

คำว่า สงฆาทิเสเสน (สังฆาทิเสส) หมายถึง อาบัติสังฆาทิเสสกล่าวคือการสัมผัสร่างกาย หญิงและการพูดทะโลมด้วยวาจาชั่วหยาบ

คำว่า กปเปยฺย ประกอบรูปศัพท์มาจาก กปป ธาตุ + อ ปัจจัย + เอยฺย วิภัติ

คัมภีร์ธาวัตถสังคหะ (คาถา ๔๖)

- กปป ธาตุเป็นไปในอรรถว่า ดำริ, กระทำ และตัด (ตฤกฺวิจิเณเน) คำว่า กปเปยฺย จึง แปลตามศัพท์ว่า “พึงกระทำ”

สัททนีติปกรณ (ธาตุมาลา หน้า ๔๒๙)

- กปป ธาตุว่า กปป วิตฤเก วิธิมฺหิ เณเน จ (กปป ธาตุเป็นไปในความหมายว่า ดำริ, กระทำ และตัด)

คำว่า การตพฺโพ ประกอบรูปศัพท์มาจาก กร ธาตุ + เณ การิตปัจจัย + ตพฺพ ปัจจัย แปลตามศัพท์ว่า “พึงให้กระทำ” หมายถึง พึงให้ชำระอาบัติ แปลโดยอรรถว่าควรตัดสิน, ควรปรับอาบัติ

คำว่า ตเมเน ตัตตบเป็น ต + เอนํ บทว่า เอนํ แปลงมาจาก อิม หรือ เอต ศัพท์ก็ได้ แต่ถ้าประกอบกับ ต ศัพท์ที่อยู่หน้า ให้แปลงมาจาก อิม ศัพท์ เพราะ ต และ เอต ศัพท์มีอรรถคล้ายกัน จึงไม่ควรประกอบไว้ร่วมกัน ท่านให้แปลง อิม หรือ เอต เป็น เอน ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๒ สูตร ๑๙๗) ว่า อิมेतานเมนานวาทเส ทุตฺติยาโย (ในที่กล่าวซ้ำ แปลง อิม หรือ เอต เป็น เอน ในเพราะทุตฺติยาวิภัติ)

ข้อความว่า “ในที่กล่าวซ้ำ” ของโมคคัลลานไวยากรณ์เบื้องต้นหมายถึง ในที่กล่าวต่อจาก ประโยคหน้าที่กล่าวมาก่อนแล้ว เช่น

อิมํ ภิกฺขุ วนิยมชฺฌาปย, อโถ เอนํ ฐมฺมชฺฌาปย.

“จงยังภิกษุนี้ให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จงยังภิกษุนี้ให้สาธยายธรรม”

อิมเ ภิกฺขุ วนิยมชฺฌาปย, อโถ เอนเ ฐมฺมชฺฌาปย.

“จยังฺภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จยังฺภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายธรรม”

อิมํ ภิกขุํ วินยํ อชฺฌาเปहि, อโถ เอนํ ภิกขุํ ธมฺมํ อชฺฌาเปहि.

“จยังฺภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จยังฺภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายธรรม”

อิเม ภิกขุ วนิยํ อชฺฌาเปहि, อโถ เอนํ ภิกขุ ธรรมํ อชฺฌาเปहि.

“จยังฺภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จยังฺภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายธรรม”

เอตํ ภิกขุํ วินยํ อชฺฌาเปहि, อโถ เอนํ ภิกขุํ ธรรมํ อชฺฌาเปहि.

“จยังฺภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จยังฺภิกษุเหล่านี้ให้สาธยายธรรม”

เอเต ภิกขุ วนิยํ อชฺฌาเปहि, อโถ เอนํ ภิกขุ ธรรมํ อชฺฌาเปहि.

“จยังฺภิกษุเหล่านั้นให้สาธยายวินัย หลังจากนั้น จยังฺภิกษุเหล่านั้นให้สาธยายธรรม”

มีข้อสังเกตว่า การประกอบใช้ศัพท์ว่า ตเมเน นีพบโดยมากในพระบาลี แต่ไม่ค่อยพบในคัมภีร์อรรถกถา มีอุทาหรณ์จริงในพระบาลีว่า

อิเธกฺโข ปุตุตถารสฺส เหตุ อธมฺมจารี วิสมฺมจารี อสฺส, ตเมเน อธมฺมจริยาวิสมฺมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อูปกฯฯ^๑

“บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติดุชธรรม ประพฤติไม่สมควร เพราะบุตรภรรยาเป็นเหตุ นายนิรยบาลพึงฉุดคร่าเขาไปยังนรก เพราะการประพฤติดุชธรรมและประพฤติไม่สมควรเป็นเหตุ”

อนึ่ง คำว่า ตเมเน ควรแปลเฉพาะ ต่ ศัพท์ที่อยู่ข้างหน้าเท่านั้น ดังที่ได้อธิบายมาแล้วในประโยคว่า โส ปเนส กมฺมวเสน ปณฺจวิโร โหติ (สมมุติสงฆ์นั้นมี ๕ ประเภทโดยเนื่องด้วยวินัยกรรม) ในคำอธิบายคำเริ่มเรื่อง

๑. คำอธิบายอนิยตสิกขาบทที่ ๑

คำอธิบาย อิเม โข ปน โดยย่อ

อนิยตฺตเตเส อิเม โข ปนาติอาทิ วุตตนยเมว.

คำว่า อิเม โข ปน เป็นต้นในหัวข้อของอนิยต มีนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้นเที่ยว

^๑ ม.ม. ๑๓/๔๔๗/๔๓๗

ท่านพุทธโฆสะจารย์กล่าวข้อความข้างต้นไว้เพื่อแสดงว่า คำว่า อิเม โข ปน เป็นต้น ในหัวข้อของอนิยตเหมือนกับคำอธิบายที่กล่าวไว้ในปาราชิกและสังฆาทิเสส ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอธิบายเพิ่มเติมของคำว่า อิเม โข ปน เป็นต้น ในหัวข้อของอนิยต มีอยู่หรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า คำว่า อิเม โข ปน เป็นต้น ในหัวข้อของอนิยต เหมือนกับคำอธิบายที่ได้กล่าวไว้ในปาราชิกและสังฆาทิเสส

คำอธิบาย มาตุคามน

มาตุคามนาคี ตทหุชาตยาปิ ชีวमानกมนุสฺสิตฺติยา.

คำว่า มาตุคามน (มาตุคาม) คือ หญิงมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งแม่เกิดในวันนั้น

ท่านอธิบาย มาตุคามน โดยระบุว่าหมายถึงหญิงมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น ไม่ใช่หมายถึงสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย หรือหญิงผู้เสียชีวิตแล้ว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ มาตุคามเป็นหญิงประเภทไหน

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ มาตุคามเป็นสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย หรือเป็นหญิงมนุษย์ที่เสียชีวิตแล้วหรือไม่

อธิบายว่า คำว่า มาตุคามน คือ หญิงมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งแม่เกิดในวันนั้น

การอธิบายเนื้อความของพระอรธกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ มีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการหลัก คือ

๑. เพื่อขจัดความเคลือบแคลง (ปสฺงฺคาปนยน)

๒. เพื่อให้เนื้อความปรากฏชัดเจน (อตฺถปภาภิกฺกณ)

๓. เพื่อห้ามเนื้อความที่ควรห้าม (นิวตเตตฺตพฺพตฺถาวธารณ)

คำอธิบายว่า ตทหุชาตยาปิ ชีวमानกมนุสฺสิตฺติยา กล่าวไว้เพื่อห้ามเนื้อความที่ควรห้าม คือ

- คำว่า มนุสฺส ห้ามหญิงผู้เป็นอมมนุษย์

- คำว่า ตทหุชาตยา ห้ามหญิงมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งสามารถเข้าใจจากชั่วหยาบตามที่

กล่าวไว้ในทฎฐุลลวจาสิกขาบท

- คำว่า ชีวมาก ห้าหมื่นมนุษย์ผู้เสียชีวิตแล้ว

ปี ศัพท์ใน ตพหุชาตยาปิ ทำหน้าที่ สัมภาวนา โดยยกขึ้นกล่าวว่าแม่หญิงที่เกิดในวันนั้น ก็ยังทำให้ต้องอาบัติได้ และรวบรวม ครหา โดยดำริว่า จะป่วยกล่าวไปโยถึงหญิงที่รู้ความได้เป็นอย่างดีแล้ว

คำว่า มาตุคาม มีรูปวิเคราะห์ในสัททนีติปกรณ์ (ธาตุมาลา หน้า ๒๗๗) ว่า

- มาตุยา สมภาว มิสฺสีกาญจ คจฺจติ ปาปฺณตฺติ มาตุคาโม = ผู้ถึงความเสมอกันและความระคนกับมารดา ชื่อว่า มาตุคาม (มาตุ บทหน้า + คมฺ ธาตุ = ถึง + ณ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

คำอธิบาย เอโก เอกาย

เอโก เอกายาติ เอโก ภิกฺขุ มาตุคามสงฺฆาตยา เอกาย อิตฺถิยา สทฺธิ.

คำว่า เอโก เอกาย แปลว่า ภิกษุรูปหนึ่ง[นั่งบนอาสนะ]กับหญิงคนหนึ่ง กล่าวคือ มาตุคาม

ท่านอธิบายข้อความข้างต้น ดังนี้

๑. คำว่า เอโก คือ ภิกษุ ไม่ใช่บุคคลอื่น เพราะอธิบายด้วยคำว่า เอโก ภิกษุ

๒. คำว่า เอกาย คือ หญิง ไม่ใช่บุคคลอื่น เพราะอธิบายว่า เอกาย อิตฺถิยา ทั้งนี้เพราะในพระบาลีพบรูปบุลงค์ว่า มาตุคาเมน แต่ก็มิใช่รูปอิตฺถิลิงค์ว่า เอกาย (อิตฺถิยา) ท่านจึงกล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงว่า คำว่า เอกาย เป็นวิเสสของปาฐเสสว่า อิตฺถิยา

๓. คำว่า มาตุคาเมน สัมพันธ์เป็นสรูปะ (บทที่แสดงองค์ธรรม) ใน เอกาย (อิตฺถิยา) เพราะอธิบายว่า มาตุคามสงฺฆาตยา (กล่าวคือมาตุคาม) ที่จริงแล้ว การประกอบใช้ สงฺฆาต ศัพท์ในที่นี้มีประโยชน์เพื่อปรับวิเสสให้มีลึงค์ตรงกับวิเสสยะ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

“มาตุคาเมนา”ติ วตฺวา ปฺน “เอกายา”ติ วุตฺตตฺตา “มาตุคามสงฺฆาตยา เอกาย อิตฺถิยา”ติ วุตฺตํ^๑

“ท่านกล่าวว่า มาตุคามสงฆาตยา เอกาย อิตฺถิยา (หญิงคนหนึ่งกล่าวคือมาตุคาม) เพราะกล่าวว่า มาตุคาเมน (มาตุคาม) แล้วกล่าวอีกว่า เอกาย (หญิงคนหนึ่ง)”

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๖

นอกจากนั้น คำว่า เอโก ประกอบไว้หน้า ภิกขุ ในประโยคนี้ แต่ในปาติโมกข์อยู่สลับที่กันว่า โย ปน ภิกขุ เอโก การประกอบ เอโก ไว้หน้า ภิกขุ มีประโยชน์เพื่อระบุว่า เอโก เป็นวิเสสณะของ ภิกขุ ไม่ใช่เป็นวิกิตติกัตตาที่ต้องเพิ่ม หุตฺวา เข้ามาแปลรวมเป็นรูปว่า โย ภิกขุ เอโก หุตฺวา (ภิกขุใดเป็น ภิกขุรูปหนึ่ง)

ผู้แปลเห็นว่า คำว่า เอโก เอกาย เป็นคำคล้องจองกันมากกว่า ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัส วิเสสณะว่า เอโก ไว้หลัง ภิกขุ ถ้าตรัสเป็นรูปว่า โย ปน เอโก ภิกขุ เอกาย ก็จะทำให้คำไม่สละสลวย เท่าที่ควร จัดว่าไม่สอดคล้องกับสมตาคุณ (ความสม่ำเสมอของเสียงตามหลักออลังการ)

พาลาวตารฎีกาใหม่ (หน้า ๙๑) กล่าวว่า มาตุคาม ศัพท์แม้จะมีรูปเป็นปุงลึงค์ ก็กล่าวถึงเพศหญิง จึงมีเนื้อความเป็นอิตถิลิงค์ ฉะนั้น บทสรรพนามของ มาตุคาม ศัพท์ก็ต้องใช้เป็นอิตถิลิงค์ตามเนื้อความที่เป็นเพศหญิง เช่น โย ปน ภิกขุ มาตุคาเมน สหฺว เอโก เอกาย รโห ปฏิจฺจนฺเน อาสเน อลัมมมนิเย นิสฺซหฺม กปฺเปยฺย (ภิกษุใดหนึ่งบนอาสนะที่กำลังอันเป็นที่ลับพอนจะทำการได้กับมาตุคามสองต่อสอง) จะเห็นได้ว่า คำว่า เอกาย อันเป็นวิเสสณะของ มาตุคาเมน มีรูปเป็นอิตถิลิงค์ ไม่มีรูปเป็นปุงลึงค์ตาม มาตุคาเมน ว่า เอเกน ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

มาตุคามสทฺโท ปุณฺณสิขุโกปิ สมานิ อิตฺถุตฺตํ ปกาเสติ. ตสฺส สทฺทสฺส ปโยเค ยํ สพฺพนามิกปทํ ยฺชฺชเต, ตสฺส ลิงฺคํ อตฺถสทฺทิสํ โหติ. ยถา- โย ปน ภิกขุ มาตุคาเมน สหฺว เอโก เอกาย รโห ปฏิจฺจนฺเน อาสเน อลัมมมนิเย นิสฺซหฺม กปฺเปยฺย. อิมสฺมึ ปาเจ เอกาย มาตุคาเมนาติ เอกสทฺโท อตฺถมตฺตาเปกฺขาย อิตฺถิลิงฺคิโก โหติ.*

“มาตุคาม ศัพท์ แม้จะมีรูปเป็นปุงลึงค์ก็แสดงซึ่งความเป็นหญิงได้ ลิงค์ของบทสรรพนามที่ประกอบในตัวอย่างของศัพท์นั้นเป็นเหมือนกับเนื้อความ[ที่เป็นเพศหญิง] ตัวอย่างเช่น โย ปน ภิกขุ มาตุคาเมน สหฺว เอโก เอกาย รโห ปฏิจฺจนฺเน อาสเน อลัมมมนิเย นิสฺซหฺม กปฺเปยฺย ในปาฐะนี้ เอก ศัพท์ในคำว่า เอกาย มาตุคาเมน มีรูปเป็นอิตถิลิงค์โดยมองหาเนื้อความ[ที่เป็นเพศหญิง]โดยแท้”

ตามมติข้างต้น คำว่า เอกาย เป็นวิเสสณะของ มาตุคาเมน จึงแปลตามศัพท์ว่า โย ปน ภิกขุ เอโก เอกาย (ภิกษุใดรูปหนึ่งกับมาตุคามผู้หนึ่ง) แต่ตามมติของกังขาฎีกาใหม่ แปลตามศัพท์ว่า “ภิกษุใดรูปหนึ่งกับหญิงผู้หนึ่งคือมาตุคาม” โดยคำว่า เอกาย เป็นวิเสสณะของปาฐะเสสว่า อิตฺถิยา ส่วน มาตุคาเมน เป็นสรุปะไน อิตฺถิยา ที่เพิ่มเข้ามา

* พ.อภินวฎีกา หน้า ๙๑

คัมภีร์พาลาวตารฎีกาใหม่เห็นว่า โค ศัพท์มีรูปเป็นปุงลึงค์แน่นอน แต่บทสรพนามของ โค ศัพท์ต้องใช้ตามเนื้อความจริง เช่น ถ้ากล่าวถึงวัวตัวเมีย ก็ต้องใช้สรพนามเป็นอดีตลึงค์ ดังคำว่า คาโว พุยหนติ, ตาส์ ขีร์ ปิวิสสาม (วัวถูกรีดนมอยู่ พวกเราจักดื่มนมของวัวเหล่านั้น) จะเห็นได้ว่า คำว่า ตาส์ เป็นนิสสนะที่ใช้เป็นอดีตลึงค์ของ โค ศัพท์ แต่ถ้ากล่าวถึงวัวทั่วไปที่เป็นทั้งตัวผู้และตัวเมีย ก็ต้องใช้สรพนามเป็นปุงลึงค์ เช่น คาโว ติณเ จรณติ, เตสุ จรณเตเสว คจณาม (วัวเที่ยวไปในสนามหญ้า เมื่อวัวเหล่านั้นเที่ยวไปอยู่นั้นเที่ยว พวกเราจะไป)

คัมภีร์ข้างต้นยังอ้างหลักฐานอื่นว่า บทกติกที่เกี่ยวกับ โค ศัพท์ต้องใช้ตามเนื้อความจริง เช่น ถ้ากล่าวถึงวัวตัวเมีย ก็ต้องใช้บทกติกดังกล่าวเป็นอดีตลึงค์ ดังคำว่า โคสุ พุยหมานาสฺ คโต (เมื่อแม่โคถูกรีดนมอยู่ บุรุษไปแล้ว), พุทธาสฺ อาคโต (เมื่อแม่โคถูกรีดนมเสร็จแล้ว บุรุษกลับมาแล้ว) จะเห็นได้ว่า คำว่า พุยหมานาสฺ และ พุทธาสฺ เป็นบทที่เกี่ยวกับ โค ศัพท์ที่ใช้เป็นอดีตลึงค์

อย่างไรก็ตาม ตามมติของปทฺฐปสฺสิทธิปริกฺรณและสัททนีติปริกฺรณ โค ศัพท์เป็นได้ทั้งปุงลึงค์ และอดีตลึงค์ จึงอาจมีรูปว่า พุยหมานาสฺ และ พุทธาสฺ ได้ เพราะ โคสุ เป็นศัพท์อดีตลึงค์นั่นเอง

ฎีกาใหม่ของสลักชั้นวรรคแสดงความเห็นว่า คำว่า เอโกเอกาย เป็นรูปที่ศัพท์ที่ติดกัน เป็นบทเดียว (รูปหิ คือ ศัพท์ที่ยกขึ้นกล่าวโดยไม่อาจแยกรากศัพท์ได้ หรือบางบทแม้จะแยกรากศัพท์ได้ก็ไม่มีความหมายตามรูปวิเคราะห์) ดังคำว่า อณฺณมณฺณสฺส ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

“อณฺณมณฺณสฺสา”ติ อิํ รูปหิ ปํ “เอโกเอกายา”ติ ปํ วิทยาติ ทสฺเสนโต “อณฺโณ-
อณฺณสฺสา”ติ รูปหิ ปเทเนว วิวรติ^๑

“ท่านจะแสดงว่า บทว่า อณฺณมณฺณสฺส นี้เป็นบทรูปหิ ดังคำว่า เอโกเอกาย จึงอธิบายด้วย
บทรูปหิเท่านั้นว่า อณฺโณอณฺณสฺส”

อย่างไรก็ตาม กัณฑ์ชาตฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๐๘) ไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายข้างต้น เพราะ ถือว่าควรเป็นสรพนามตามปกติ อีกทั้งได้อ้างคำที่คล้ายคลึงกันนี้ว่า เอเกเนกา ในภิกขุณีปาติโมกข์ ปฏิจจันโนกาสิกขาบทว่า ยา ปน ภิกขุณี ปฏิจจันเน โอภาเส ปุริเสน สหฺมึ เอเกเนกา สนฺติญฺเจยฺวา สลฺลเปยฺวา, ปาจิตฺตียํ (ภิกษุณีใดยืนหรือพุดสองต่อสองกับชายในสถานที่กำบัง ต้องอาบัติ ปาจิตฺตียํ) จะเห็นได้ว่า คำว่า เอเกน + เอกา ใกล้เคียงกับคำว่า เอโก + เอกาย ต่างกันที่เปลี่ยนลงค์ไปเท่านั้น

^๑ ที่.สี.อภิวนฎีกา ๑/๒๒๙

คำอธิบาย รโห

รโหติ จกฺขุสฺส รโห. กิณฺจปิ ปาฬิยํ โสตสฺส รโห อาคโต, จกฺขุสฺเสว ปน รโห “รโห”ติ อธิ อธิปเปโต.

คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลืบทา แม้ที่ลืบทาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธรองค์ทรงประสงค์เอาที่ลืบทาเท่านั้นในสิกขาบทนี้

คำว่า รโห (ที่ลับ) เป็นคำสามัญทั่วไปที่หมายเอาทั้งที่ลืบทาและที่ลืบทู แต่ในสิกขาบทนี้หมายถึงที่ลืบทาเท่านั้น เพราะตรัสว่า ปฏิจฺจนฺเ อาสเน (ในอาสนะที่กำบัง) ไว้ในสิกขาบทนี้ และตรัสว่า สกกา โหติ เมถุนํ รัมมํ ปฏิเสวิตุํ (สามารถเพื่อเสพเมถุนธรรมได้) ไว้ในปทภาษนียของสิกขาบทนี้ แม้ในปทภาษนียจะตรัสถึงที่ลืบทูไว้ด้วย แต่การตรัสเช่นนั้นเป็นการแสดงเนื้อความเท่าที่มีได้ของศัพท์ซึ่งเรียกว่า อัตถุทธาระ ดังนั้น คำว่า รโห ในสิกขาบทนี้จึงหมายถึงที่ลืบทาเท่านั้น

คำว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่ลืบทา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อระบุว่าที่ลับในสิกขาบทนี้คือที่ลืบทาเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ คำว่า รโห หมายถึงที่ลับประเภทไหน
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนี้ยังหมายถึงที่ลับหูกอีกด้วยหรือไม่

อธิบายว่า คำนี้กล่าวถึงที่ลืบทาเท่านั้น

คำว่า กิณฺจปิ ๒เปฯ อธิ อธิปเปโต (แม้ที่ลืบทาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธรองค์ทรงประสงค์เอาที่ลืบทาเท่านั้นในสิกขาบทนี้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่ลืบทา)
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในปทภาษนียตรัสว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห, โสตสฺส รโห (ที่ลับ คือ ที่ลืบทา และที่ลืบทู) มิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้ที่ลืบทาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธรองค์ทรงประสงค์เอาที่ลืบทาเท่านั้นในสิกขาบทนี้

ถ้าประโยคหน้าขึ้นต้นด้วย กิณฺจปิ เป็น *ประโยคสัมภาวนา* ประโยคหลังที่ประกอบด้วย ปน จะเป็น *ประโยคครหา* ในกรณีตรงกันข้าม ถ้าประโยค กิณฺจปิ เป็น *ประโยคครหา* ประโยค ปน ก็จะเป็น *ประโยคสัมภาวนา*

จะเห็นได้ว่า ประโยค กิณจาปิ ในเรื่องนี้แสดงครหา คือ ดำเนินว่าในปทภาษนียัตรัสถึงที่ลับตาและที่ลับหูทั้งสองอย่าง ส่วนประโยค ปน แสดงสัมภาวนาว่า พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้น ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

นनु “รโห นาม จกขุสฺส รโห, โสตสฺส รโห. จกขุสฺส รโห นาม น สกฺกา โหติ อุกฺขี วา นิขณียมาเน, ฃมุกํ วา อุกฺขิปปิยาเน, สีสํ วา อุกฺขิปปิยาเน ปสฺสิตฺตํ. โสตสฺส รโห นาม น สกฺกา โหติ ปกตติกา โสตฺตุนฺ”ติ ปทภาษนปาฬิยํ โสตสฺส รโหติ อาคตํ, อถ กสฺมา ตํ อวตฺวา “จกขุสฺส รโห”ติ เอตตฺกเมว วุตฺตุนฺติ อาห “กิณฺจาปิ”ติอาทิ. อิมินา ปาฬิยํ “โสตสฺส รโห”ติ อิํ อตฺถุทธารวเสน วุตฺตุนฺติ ทสฺเสติ.”

“คำว่า โสตสฺส รโห (ที่ลับหู) มาแล้วในพระบาลีปทภาษนียว่า

รโห นาม จกขุสฺส รโห, โสตสฺส รโห. จกขุสฺส รโห นาม น สกฺกา โหติ อุกฺขี วา นิขณียมาเน, ฃมุกํ วา อุกฺขิปปิยาเน, สีสํ วา อุกฺขิปปิยาเน ปสฺสิตฺตํ. โสตสฺส รโห นาม น สกฺกา โหติ ปกตติกา โสตฺ.

‘ขึ้นชื่อว่าที่ลับ คือ ที่ลับตา และที่ลับหู ที่ลับตา คือ สถานที่ไม่สามารถเห็นการหลอวอยู่ ยกคืออยู่ หรือยกศีระขึ้นอยู่ ที่ลับหู คือ สถานที่ไม่อาจได้ยินเสียงพูดตามปกติได้’ มิใช่หรือ

เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึงไม่กล่าวถึงคำว่า โสตสฺส รโห (ที่ลับหู) นั้น แต่กล่าวคำเพียงคำเท่านั้นว่า จกขุสฺส รโห (ที่ลับตา) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า กิณฺจาปิ เป็นต้น ท่านแสดงไว้ด้วยคำนี้ว่า คำว่า โสตสฺส รโห (ที่ลับหู) นี้ ตรีสไว้ในพระบาลีโดยเนื่องด้วยการยกเนื้อความขึ้นแสดง”

การสัมพันธ์ประโยคที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นเป็นวากยานสัมพันธ์ของทีละประโยค แต่อาจรวมเข้าหากันและสัมพันธ์ตามหลักหลักอาโศคาทิจตุกจะว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลับตา ด้วย คำว่า รโหติ จกขุสฺส รโห

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงกล่าวว่า คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลับตา (โจทนา)

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ที่ลับหูมาแล้วในพระบาลี มิใช่หรือ (โจทกาโณกะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า รโหติ จกขุสฺส รโห อธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้นในสิกขาบทนี้ (ปริหาราโณกะ) ดังนั้น จึงตรัสว่า คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลับตา

* กงฺขา.อภิวินฎีกา หน้า ๒๘๖

อาโศกาทิจตุกะด้วยภาษาบาลีในเรื่องนี้ มีดังนี้

๑. โจทกาโศกะ : นนุ ปาฬิยฺ สโตสฺส รโห อาคโต.

(นำประโยคว่า กิณจาปิ ปาฬิยฺ สโตสฺส รโห อาคโต มาเป็นโจทกาโศกะ)

๒. โจทนา : อถ กสฺมา รโหติ จกฺขุสฺส รโหติ วุตฺตํ.

(นำประโยคหน้า คือ รโหติ จกฺขุสฺส รโห มาเป็นโจทนา)

๓. ปริหาราโศกะ : จกฺขุสฺสเว ปน รหสฺส “รโห”ติ อธิ อธิปเปตฺตทา.

(นำประโยคว่า จกฺขุสฺสเว ปน รโห “รโห”ติ อธิ อธิปเปโต มาเป็นปริหาราโศกะ โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์เป็นบทเหตุ)

๔. ปริหาระ : ตสฺมา รโหติ จกฺขุสฺส รโหติ วุตฺตํ.

(นำประโยคหน้า คือ รโหติ จกฺขุสฺส รโห มาเป็นปริหาระ)

สเจปิ हि पिहितกवाणुसुस कण्णसुस त्वावे निสินโน विण्णु पुरिโส होति, नेव
 अनापत्तिं करोति. यत्तु पन सक्का ण्णु, दातिसे अणुत्तावाहसहत्तेपि ओकासे निสินโน
 सक्खुโก विखित्तजित्तिपि निहतयणुत्तिपि अनापत्तिं करोति. समीपे जित्तिपि अणुत्ता न करोति,
 जग्गुमा निषच्छित्ता निहतयणुत्तिपि न करोति, อित्तिनं पन สत्तम्पि न करोतिเยव, तेन वุตฺตं
 “รโหติ จกฺขุสฺส รโห”ติ.

กล่าวคือ แม้ถ้าบุรุษรู้เพียงส่วนหนึ่งอยู่ใกล้ประตูห้องที่ปิดบานประตูไว้ก็ป้องกันอาบัติ
 ภิกษุไม่ได้ แต่คนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิต
 ชัดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้ คนตาบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติ
 ไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติ
 ไม่ได้เหมือนกัน ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่หลับตา)

คำว่า สเจปิ हि ष पेช न करोतिเยव (กล่าวคือ แม้ถ้าบุรุษรู้เพียงสา ๗๗ ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็
 ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน) กล่าวไว้เพื่ออธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึงที่หลับตานั้น ทั้งนี้เพื่อ
 ขจัดความสงสัยว่า

- ปุจจา (คำถาม) คือ บุรุษอยู่ในที่ไหนจึงป้องกันอาบัติไม่ได้

- อาโศกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึงที่หลับตา
 เท่านั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้บุรุษรู้เพียงสภานั่งอยู่ใกล้ประตูห้องที่ปิดบานประตูไว้ ก็ป้องกันอาบัติภิกษุไม่ได้ แต่คนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิตชดส่ายก็ตาม หรือหลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้ คนตาดอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดิผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน

คำว่า ยตถ ปน ยเปย อนาปัตติ กรโติ (แต่คนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิตชดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้) ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงลักษณะที่ป้องกันอาบัติได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า บุรุษอยู่ในสถานที่ไหนจึงกันอาบัติได้ จัดเป็น *ประโยชน์นัยะ* ส่วนประโยคหน้าเป็น *ประโยคพยติเรกะ* เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธ

คำว่า สมเป จิตฺปิ ยเปย น กรโติ (คนตาดอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดิผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโกกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คนตาดอดที่อยู่ใกล้กัน และคนตาดิผู้นอนหลับสนิทอยู่ย่อมป้องกันอาบัติได้หรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดเช่นนั้นอย่างไร

อธิบายว่า คนตาดอดถึงจะอยู่ใกล้กันอาบัติไม่ได้ คนตาดิผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็กันอาบัติไม่ได้

คำว่า อิตฺถินํ ยเปย น กรโติเยว (ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน) กล่าวอีกฝ่ายหนึ่ง คือ การที่หญิงร้อยคนป้องกันอาบัติไม่ได้เนื่องจากฝ่ายแรก คือ บุรุษที่ป้องกันอาบัติได้และไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ หญิงตั้งร้อยคนป้องกันอาบัติได้หรือไม่

- อาโกกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ หญิงเหล่านั้นกันอาบัติได้และไม่ได้เหมือนบุรุษหรือไม่

อธิบายว่า หญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน

คำเป็นต้นว่า เตน วุตฺตํ กล่าวไว้เพื่อแสดงคําลงท้ายที่เรียกว่า นิคมนะ ในเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่า ท่านกล่าว *ประโยคสังเขปะ* ไว้ก่อน แล้วอธิบายด้วย *ประโยควิตถาระ* ว่า สเจปิ हि เป็นต้น หลังจากนั้นจึงแสดงคําลงท้ายด้วยประโยคว่า เตน วุตฺตํ เป็นต้น

คำว่า สจฺญโก วิชิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ (คนตาดิแม้มีจิตชดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม) หมายถึง คนตาดิที่คิดเรื่องอื่นในใจอย่างเผลอสติ หรือคนตาดิที่นิ่งหลับอยู่ แต่หลับไม่สนิท โดยเป็นการหลับแบบ 'หลับนก' ซึ่งจิตยกขึ้นสู่วิถีเป็นครั้งคราว จึงลืมหาบ้าง หลับตาบ้าง

คำว่า จกฺขมา นิปฺชชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ (คนตาดิผู้นอนหลับสนิทอยู่) หมายถึง คนตาดิ

ที่นอนหลับสนิทจริงๆ ในขณะที่เกิดภวังคจิต กล่าวคือ คำว่า นิททายนฺโต (หลับ) ในประโยคนี้หมายถึง การหลับสนิท เพราะมีคำว่า นิปชชิตฺวา (นอน) ประกอบไปด้วย แต่คำว่า นิททายนฺโต ในประโยค หนึ่งหมายถึงการหลับไม่สนิท เพราะเป็นการหลับในอิริยาบถหนึ่ง คือ นั่งหลับ ที่จริงแล้ว การนอนที่หลับสนิทต้องอยู่ในอิริยาบถนอนเท่านั้น เนื่องด้วยภวังคจิตไม่อาจทรงอิริยาบถไว้เหมือนจิตที่ชั้นสู่วิถี เวลาเกิดภวังคจิตจึงเป็นช่วงที่ร่างกายต้องนอนลงเท่านั้น

คำว่า อิตฺถินํ ปน สตมปิ น กโรติเยว (ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน) หมายความว่า หญิงทั้งหลายมักปกปิดโทษคือเมถุนของกันและกัน จะเห็นได้ว่า เมื่อภิกษุนอนเปิดประตู ที่ป่ามหาวัน เมืองเวสาลี หญิงหลายคนได้เสพเมถุนกับภิกษุที่นอนหลับสนิทอยู่แล้วหลีกไป

คำอธิบาย ปฏิจจนเน อาสเน

ปฏิจจนเน อาสเนติ กุฎฎาที่หิ ปฏิจจนโนกาเส.

คำว่า ปฏิจจนเน อาสเน (ในอาสนะที่กำลัง) หมายความว่า ในสถานที่กำลังด้วย ฝาเป็นต้น

คำว่า กุฎฎาที่หิ (ด้วยฝาเป็นต้น) อธิบายภาระของ ปฏิจจนน ศัพท์

คำว่า โอกาเส ใน ปฏิจจนโนกาเส อธิบายว่า อาสน (ที่นั่ง) คือ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง อาจเป็นได้ทั้งที่นั่งและที่นอน ไม่จำกัดว่าต้องเป็นที่นั่งเท่านั้น

ในกัณฑ์ชาตรีคณฐี (หน้า ๑๙๓) กล่าวไว้ว่า ท่านอธิบาย อาสเน ว่า โอกาเส เพื่อจะแสดง รูปวิเคราะห์อิทธิกณสาธนะของ อาสน ศัพท์ว่า

- อาคนตุวา สยนฺติ เอตฺถาติ อาสนํ = สถานที่มานอนชื่อว่า อาสนะ

(อา บทหน้า + สิ ธาตุ (สเย = นอน) + ยุ ปัจจัยในอิทธิกณสาธนะ)

แต่ผู้แปลคิดว่า อาสน ศัพท์ปรากฏในความหมายว่า ที่นั่ง และมักใช้ร่วมกับ สยน ศัพท์ เป็นรูปว่า สยนาสน (ที่นอนและที่นั่ง) อีกทั้งประกอบรูปศัพท์มาจาก อาส ธาตุ (อุปเวสเน = เข้าไป) มีรูปวิเคราะห์ในคัมภีร์อภิธานปิฎกปิฎกานิกา (คถา ๓๑๑) ว่า

- อาสเต อสฺมินฺติ อาสนํ = บุคคลย่อมเข้าไปในที่นี้ เหตุนี้ ที่นั่นชื่อว่า อาสนะ

นอกจากนั้น ในสิกขาบทยังมีข้อความที่เกี่ยวกับการนั่งว่า นิสฺซุขํ กปฺเปยฺย (พึงทำการนั่ง)

ดังนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงไม่อธิบายอรรถของ อาสน ศัพท์ไว้โดยตรง เพราะเป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้ว จึงอธิบายด้วย โอกาส ศัพท์ที่แปลว่า “สถานที่” เท่านั้น

คำอธิบาย อลัมมณียะ

อลัมมณียะติ กัมมกัมมํ กัมมโยคคฺคฺคฺติ กัมมณียํ, อลัม ปริยตตํ กัมมณียภาวายาติ อลัมมณียํ, ตสฺมี อลัมมณียะ. ยตถ อชฺฉาจารย์ กโรนฺตา สกฺโกณฺติ ตํ กัมมํ กาตุํ, ตาติเสติ อตฺถโก.

คำว่า อลัมมณียะ (พอจะทำการได้) มีรูปวิเคราะห์ว่า

คำว่า กัมมณียะ คือ ควร กล่าวคือ เหมาะในกรรม

คำว่า อลัมมณียะ คือ สามารถเพื่อความป็นอาสนะควรในกรรม [มีการเสพเมถุนเป็นต้น] [ภิกษุใดหนึ่ง]ในอาสนะนั้นพอจะทำการได้กับมาตุคาม หมายความว่า บุคคลจะกระทำอชฺฉาจารย์ (ความประพฤติล่วงละเมิด) ในสถานที่ใด ย่อมทำกรรมนั้นได้ [ภิกษุใดหนึ่ง]ในสถานที่นั้น

ท่านอธิบาย อลัมมณีย ศัพท์ ดังนี้

๑. คำว่า อลัมมณีย (สามารถเพื่อความป็นอาสนะควรในกรรม) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กัมมณิ ขม กัมมณีย (กัมม ศัพท์ + อีย ปัจจัยใน ขม ตัทธิต ลง น เป็นอาคมตั้งคำว่า อตฺตโน อิํ อตฺตณียํ = ของนี้เพื่อตน <อตฺต ศัพท์ + อีย ปัจจัย> ลง อีย ปัจจัยในอรรถว่า ขม (ควร) เพราะอธิบายด้วยคำว่า กัมมกัมมํ)

- อลัม กัมมณียาย อลัมมณีย (จตุตถัตถ์ปฐิสสมาส) เพราะอธิบายว่า อลัม กัมมณียภาวาย

๒. ความหมายว่า ควร ของ ขม ศัพท์ ก็คือ เหมาะสม นั่นเอง เพราะอธิบายว่า กัมม-โยคคฺคฺ

๓. อลัม นิบาตเป็นไปในความหมายว่า ปริยตต (สามารถ) เพราะอธิบายว่า ปริยตตํ

๔. คำว่า กัมมณีย ใน อลัมมณีย เป็นภาวปธาน คือ ศัพท์ที่มีกิริยาเป็นประธาน เพราะอธิบายว่า กัมมณียภาวาย คำว่า ภาวปธาน คือ ศัพท์ที่มีกิริยาเป็นประธานดังกล่าว ไม่ใช่มีสถานที่เป็นประธานตามศัพท์ว่า กัมมณีย (อาสนะควรในกรรม) เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *อภะโทปจระ*

คือ การกล่าวไว้โดยไม่ต่างกัน (ในบางแห่งกล่าวถึงสิ่งที่ต่างกันให้เหมือนกัน หรือการกล่าวถึงสิ่งที่เหมือนกันให้ต่างกัน) ซึ่งที่นี้เป็นกรกล่าวสถานทีหนึ่ง แต่มุ่งหมายถึงกิริยาปกปิดการเสพเมถุนเป็นต้น เพราะท่านอธิบายด้วย ภาว ศัพท์ในคำว่า กมฺมณียภาวาย (เพื่อความเป็นอาสนะควรในกรรม)

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า กมฺมณีย ใน อลัมมณีย ชื่อว่า ภาวโลปะ คือ การลบ ภาว ศัพท์ โดยมี รูปวิเคราะห์ว่า

- กมฺมณียสส ภาโว กมฺมณียํ = ความเป็นอาสนะควรแก่กรรม ชื่อว่า กัมมณียะ
(จตุตถัตถปุริสสูตรโลปสมาส ลบ ภาว ศัพท์หลัง)

อุทาหรณ์ของเอกโทปะจาระ ได้แก่

- สิลาปุตุตทกสส สรีริ (แห่งลูกหินบด)

คำว่า สรีริ (แห่ง) ก็คือ ลูกหินบด นั้นเอง ไม่ใช่อย่างอื่น แต่คำนี้กล่าวถึงสิ่งเดียวกันคือ ลูกหินบดให้ต่างกันเหมือนเป็นสองสิ่ง

- กณิการสส ทารุ (ไม้แห่งต้นกรรณิการ)

ความจริง ไม้ ก็คือ ต้นกรรณิการ นั้นเอง ไม่ต่างกัน แต่คำนี้กล่าวถึงสิ่งเดียวกันคือต้นกรรณิการให้ต่างกันเหมือนเป็นสองสิ่ง ซึ่งต่างจากคำว่า รมฺโฆ ปุตุโต (บุตรของพระราชา) ซึ่งหมายถึง บุคคลสองคน

ท่านแสดงวจนัตถะ คือ เนื้อความของศัพท์ ซึ่งก็คือรูปวิเคราะห์ ด้วยคำว่า อลัมมณียะเป็นต้นแล้ว บัดนี้ จะแสดงปทัตถะ คือ เนื้อความของบทว่า อลัมมณียะ จึงกล่าวว่า ยตถ อชฺชมาจารย์ ๗เปยฺ ตาทีเส (บุคคลจะกระทำอชฺชมาจารย์ในสถานที่ใด ย่อมทำกรรมนั้นได้ [ภิกษุใดหนึ่ง]ในสถานที่นั้น) อธิบายว่า กรรมในเรื่องนี้คืออชฺชมาจารย์ ได้แก่ ความประพฤติก่อให้เกิดมีการเสพเมถุนและการสัมผัสกายหญิงเป็นต้น ไม่ใช่อุโบสถกรรมเป็นต้น

ตามหลักฐปนาติกะ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าววจนัตถะของ อลัมมณีย ศัพท์ด้วย ประโยคหน้า

๒. ปุจนา (คำถาม) คือ ปทัตถะของคำนั้นคืออะไร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงปทัตถะของคำนั้นมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยตถ อชฺชมาจารย์ ๗เปยฺ ตาทีเส อธิบายว่า เราได้แสดงปทัตถะของคำนั้นด้วยประโยคนี้

คำอธิบาย นิสชช กปเปยฺย

นิสชช กปเปยฺยาคิ นิสชช กระยฺย, นิสสีเทยฺยาคิ อตฺโถ.

คำว่า นิสชช กปเปยฺย แปลว่า พึ่งทำการหนึ่ง หมายความว่า พึ่งหนึ่ง

ท่านอธิบาย นิสชช กปเปยฺย ดังนี้

๑. กปเป ธาตุมีความหมายว่า กระทำ เพราะอธิบายด้วยคำว่า กระยฺย โดยเปลี่ยนจาก กปเป ธาตุเป็น กร ธาตุที่ปรากฏในความหมายว่า กระทำ มากกว่า กปเป ธาตุที่มีความหมาย ๓ ประการ คือ ดำริ, กระทำ และตัด

๒. ความหมายว่า “ทำการหนึ่ง” ก็คือ หนึ่ง การอธิบายในลักษณะนี้ไม่ใช่การอธิบายอรรถของบท แต่เป็นการขยายความให้เข้าใจชัดเจนขึ้น โดยมุ่งอธิบายว่า ในคำว่า กมฺม กระยฺย (ทำงาน) กิริยากระทำและงานเป็นคนละอย่างกัน โดยกิริยาทำเป็นอาภักปิริยาทางกาย ส่วนงานเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ แต่ความหมายว่า ทำการหนึ่ง เป็นสิ่งเดียวกัน คือ การหนึ่งนั่นเอง

เอตฺถ จ สยณมปิ นิสชชาย เหว สงฺคหิตํ.

อนึ่ง แม้การนอนก็นับเข้าด้วยการหนึ่งนั่นเองในปาฐะว่า นิสชช กปเปยฺย นี้

บุคคลนั่งแล้วจึงนอนได้ จะนอนก่อนนั่งไม่ได้ ดังนั้น แม้ตรัสถึงการนั่งอย่างเดียวยด้วยคำว่า นิสชช ก็รวมไปถึงการนอนอีกด้วย ดังคำอธิบายฎีกาใหม่ว่า

ยสฺมา นิสสีทิวาว นิปชฺชติ, ตสฺมา นิปชฺชนมฺปิ อนโตกตฺวา “นิสชช กปเปยฺยา”ติ วุตฺตุนฺติ ทสฺเสตุ “เอตฺถ จ”ติอาทิมาห.*

“ภิกษุหนึ่งแล้วที่เดียวจึงนอน ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เอตฺถ จ เป็นต้น เพื่อแสดงว่า พระผู้มีพระภาคทรงกระทำแม้การนอนเข้าไว้ภายใน แล้วตรัสว่า นิสชช กปเปยฺย (ทำการหนึ่ง)”

ประโยคว่า เอตฺถ เป็นต้นกล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงถือเอาการนั่งเท่านั้นหรือ

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๗

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธองค์ตรัสไว้โดยตรงว่า นิสชชฺ เท่านั้นมิใช่หรือ
อธิบายว่า แม้การนอนก็นับเข้าด้วยการนั่งนั่นเองในปาฐะว่า นิสชชฺ กปะเปยฺย นี้ เพราะภิกษุ
นั่งแล้วจึงนอน

คำอธิบาย สทฺธะยฺยวจสา

สทฺธะยฺยวจสาติ สทฺธาตพฺพวงนา, อริยสาวิกาติ อตฺโถ.

คำว่า สทฺธะยฺยวจสา แปลว่า ผู้มีวาจาเชื่อถือได้ หมายความว่า พระอริยสาวิกา

ท่านอธิบาย สทฺธะยฺยวจสา ดังนี้

๑. คำว่า สทฺธะยฺย ลง ฌย ปัจจัยในกรรมสาธนะ เพราะอธิบายด้วย ตพฺพ ปัจจัยในคำว่า
สทฺธาตพฺพ

๒. คำว่า สทฺธะยฺย เชื่อมสมาสกับ วจ ศัพท์ เป็นกรรมธารยสมาส เพราะอธิบายด้วย
ศัพท์ที่มีวิภัตติเดียวกันว่า สทฺธาตพฺพวงนา (ผู้มีวาจาเชื่อถือได้)

๓. คำว่า สทฺธะยฺยวจสา (ผู้มีวาจาเชื่อถือได้) คือ พระอริยสาวิกาเป็นผู้มีวาจาเชื่อถือได้
เท่านั้น ไม่ใช่หญิงทั่วไปผู้มีวาจาเชื่อถือได้

คำว่า สทฺธะยฺยวจสา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สทฺธาตพฺพโติ สทฺธะโย.

(สํ บทหน้า + ธา ธาตุ (ธารณ = ทรงไว้) + ฌย ปัจจัยในกรรมสาธนะ แปลง ฌย
ปัจจัยกับ อา เป็น เอยฺย)

- สทฺธะโย วโจ เอติสฺสาติ สทฺธะยฺยวจสา (นักรัฐพหุพีหิสมาส ลง ส เป็นอาคม)

การลง ส เป็นอาคมใน วจสา เป็นลักษณะหนึ่งของมโนคณะ (กลุ่มศัพท์มี มน ศัพท์เป็น
เบื้องต้น หรือ ศัพท์ที่แจกตาม มน ศัพท์) มี ๓ ลักษณะ คือ

๑. มีรูปว่า สา, โส และ สิ ใน นา, ส และ สฺมี วิภัตติ เช่น มนสา, มนโส, มนสิ;
วจสา, วจโส, วจสิ เป็นต้น

๒. แปลง อํ เป็น โอ ในกรรมของกริยา เช่น ยโส ลหฺวธา น มชฺเชยฺย (เมื่อได้ยศแล้ว
ไม่ควรลืมน) เป็นต้น

๓. แปลง อ เป็น โอ ในท่ามกลางสมาสและศัพท์ิต เช่น มโนสฺสฺจจา (มีใจเป็นเลิศ),
มโนมยา (สำเร็จด้วยใจ), อโยปโต (บาตรเหล็ก) เป็นต้น

รูปว่า วจสา ลง ส เป็นอาคมเช่นเดียวกับ มนสา, มนโส หรือ มนสิ เป็นต้น ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๑๘๔) ว่า ส สเร วาโคโม (ลง ส เป็นอาคมท้ายศัพท์มโนคณะ เป็นต้น ในเพราะสระหลังตามสมควร) ที่จริงแล้ว รูปว่า สา, โส, สิ ที่ท่านกล่าวถึงในลักษณะอย่างแรก ระบุถึงการลง ส เป็นอาคมในรูปเหล่านั้น แต่ก็อาจลง ส เป็นอาคมในเพราะสระหลังที่เป็นวิภัติ คือ อา ที่แปลงจาก นา วิภัติ, โอ ที่แปลงจาก ส วิภัติ และ อิ ที่แปลงจาก สมิ วิภัติ หรืออาจเป็น อา ที่เป็นอดีตปัจจัยก็ได้

มีข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้ในสหพันธิปกรณ์ (ปทมาลา) ว่า

เย เต นา-ส-สมีวิสเย	สา-โส-สยุนดา ภาวนติ จ
สมาสทหิตินุตเต	มชฺโณการา จ โหนติ หิ.
โสการนุตโยคา จ	กิริยาโยคมหิ ทิสฺสเร
เอววิธา จ เต สหทา	ณฺเอยยา “มโนโคโณ” อิติ. ^๑

“ศัพท์เหล่านี้ได้มีรูป สา, โส และ สิ อยู่ท้าย ในวิสัยแห่ง นา, ส และ สมิ วิภัติ และมี โอ อักษรในท่ามกลางเมื่อมีความเป็นบทสมาสหรือมีตัวทิตปัจจัยอยู่หลัง ทั้งปรากฏอุทาหรณ์ที่มี โอ อักษรอยู่ท้ายในการประกอบกับกริยา ศัพท์เหล่านั้นซึ่งมีลักษณะอย่างนี้ ฟังทราบว่าเป็นมโนคณะ”

คำว่า อริยสาวก มีความหมาย ๒ ประการ คือ

- สาวกผู้เป็นพระอริยะ = อริโย จ โส สาวโก จาติ อริยสาวโก.
(วิเสสนบุรพทกรรมธารยสมาส)
- สาวกของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอริยะ = อริยสฺส สาวโก อริยสาวโก.
(นัจฺฐิตัปปริสสมาส)

ความหมายทั้งสองประการนี้จะไปถึงสาวกผู้สดับขันธ อายตนะ และธาตุเป็นต้นแล้วได้บรรลุวิปัสสนาญาณและมรรคญาณ เพราะฉะนั้น ในปทภาษนียของสิกขาบทนี้จึงตรัสอธิบาย อริยสาวิกา ว่า

อาคตผลา อภิสเมตาวินิ วิญญาตสาสนา.^๒

“ผู้มีผลปรากฏแล้ว ผู้รู้แจ้ง ผู้เข้าใจคำสอน”

^๑ นิต.ปท. ๑๙๓

^๒ วิ.มหา. ๑/๔๔๕/๓๓๔

คำอธิบาย นิสชชํ ภิกขุ ปฏิชานมานโน

นิสชชํ ภิกขุ ปฏิชานมานโนติ กิณจาปี เอรูปา อุปาสิกา ทิสวา วทติ, อถ โข ภิกขุ นิสชชํ ปฏิชานมานโน ติณณํ ฐมฺมานํ อณฺณตเรน กาเรตฺพุโป, น อปฺปฏิชานมานโนติ อตฺโถ.

คำว่า นิสชชํ ภิกขุ ปฏิชานมานโน (ภิกษุนั้นยอมรับการนั่ง) หมายความว่า อุปาสิกาเช่นนี้เห็นแล้วกล่าวก็จริง แต่ภิกษุยอมรับการนั่งอยู่เท่านั้นจึงควรถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง กล่าวคือ เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับ

ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นิสชชํ ภิกขุ ปฏิชานมานโน
๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นจะยอมรับการนั่งหรือไม่ก็ตาม ก็ควรถูกปรับอาบัติ เพราะอุปาสิกาเช่นนี้มิใช่หรือ
๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า นิสชชํ ภิกขุ ปฏิชานมานโน

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า นิสชชํ ภิกขุ ปฏิชานมานโน ะเปฯ น อปฺปฏิชานมานโน อธิบายว่า อุปาสิกาเช่นนี้เห็นแล้วกล่าวก็จริง แต่ภิกษุยอมรับการนั่งอยู่เท่านั้น จึงควรถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับอาบัติ

โดยเหตุที่ท่านประกอบใช้ กิณจาปี และ อถ โข ที่แสดงสัมภาวาและครหาตามลำดับ จึงอาจทำวากยานุสัมพันธ์ตามหลักอาโณคาทิจตุกกะ (หมวด ๔ มีอาโณกะเป็นต้น) ดังนี้

๑. โจทกาโณกะ คือ นนุ เอรูปา อุปาสิกา ทิสวา วทติ (อุปาสิกาเช่นนี้เห็นแล้วกล่าว มิใช่หรือ) [เปลี่ยน กิณจาปี เป็น นนุ]

๒. ปุจฉา คือ กสฺมา นิสชชํ ภิกขุ ปฏิชานมานโนติ วุตฺตํ (เหตุใดจึงตรัสว่า นิสชชํ ภิกขุ ปฏิชานมานโน) [เพิ่ม กสฺมา ในปุจฉา]

๓. ปริหาราโณกะ คือ นนุ ภิกขุ นิสชชํ ปฏิชานมานโน ติณณํ ฐมฺมานํ อณฺณตเรน กาเรตฺพุโป, น อปฺปฏิชานมานโน (ภิกษุยอมรับการนั่งอยู่เท่านั้น จึงควรถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับมิใช่หรือ) [เปลี่ยน อถ โข เป็น นนุ]

๔. ปรีหาระ คือ ตสมา นิสชชํ ภิกขุ ปฏิกขานมานโนติ วุตตํ (ดังนั้น จึงตรัสว่า นิสชชํ ภิกขุ ปฏิกขานมานโน) [เพิ่ม ตสมา ในปรีหาระ]

ประโยคคู่ คือ กิณจาปิ และ อถ โข เหล่านี้

- ถ้าประโยคหน้าแสดง สัมภาวนา ประโยคหลังก็แสดง ครหา
- ถ้าประโยคหน้าแสดง ครหา ประโยคหลังก็แสดง สัมภาวนา

จะเห็นได้ว่า ในเรื่องนี้

ประโยคหน้าแสดงสัมภาวนา : การชมเชยว่าอุบาสิกามีวาจาเชื่อถือได้เช่นนี้ได้กล่าวไว้

ประโยคหลังแสดงครหา : การตำหนิว่าไม่ควรเชื่อคำของอุบาสิกาทันที ต้องสอบถาม ปรึกษาว่ายอมรับการนั่งหรือไม่ เพราะการมองเห็นอาจไม่ชัดเจนก็ได้

ศัพท์ว่า กิณจาปิ และ อถ โข มักใช้แสดงการที่ผู้โจทก์ไม่ชอบศัพท์ เนื้อความ เหตุ หรือ ผล ที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า หรือประโยคในเรื่องจากพระบาลีตามสมควร ในเรื่องนี้เป็นกรณไม่ชอบ เนื้อความ คือ การที่อุบาสิกามีวาจาเชื่อถือได้เห็นภิกษุหนึ่งกับมาตุคามนั้นแล้ว กล่าวโทษด้วยอาบัติ อย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๓ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตติย

แม้ในพระบาลีจะปรากฏคำว่า ปฏิกขานมานโน (ยอมรับ) โดยที่ไม่มี เอว ศัพท์ แต่ในคัมภีร์ อรรถกถาอธิบายความด้วยการประกอบ เอว ศัพท์เป็นรูปว่า ปฏิกขานมานโน (ยอมรับการนั่งอยู่เท่านั้น) เพราะถ้อยคำทั้งปวงประกอบด้วยเนื้อความของ เอว ศัพท์ ตามกฎทั่วไปว่า สัพพวาकญํ สวธรรณํ (ถ้อยคำทั้งหมดเป็นไปกับด้วยอรรถาณะ) ดังนั้น ท่านจึงแสดง นิวัตเตตัพพัตถะ คือ เนื้อความที่ควร ห้าม ของ เอว ศัพท์ในเรื่องนี้ว่า น อปปฏิกขานมานโนติ อตฺโถ (กล่าวคือ เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูก ปรับ) โปรดดูคำอธิบายของกฎทั่วไปข้างต้นในคำว่า อุโปสโถ ที่กล่าวมาแล้วในประโยคว่า อชฺชูปโสโถ ปนฺนรโส

ในฎีกาใหม่ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่า น อปปฏิกขานมานโน (เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ควรถูกปรับ) หมายความว่า แม้อุบาสิกามีวาจาเชื่อถือได้จะกล่าวโทษเช่นนั้น ถ้าภิกษุไม่ยอมรับการนั่ง ก็ไม่ควร ถูกปรับอาบัติ อนึ่ง ข้อความนี้กล่าวระบุถึงภิกษุผู้เป็นลัทธิบุคคล คือ บุคคลผู้มีความละเอียด ถ้าเป็น พระอัสสชิก็ต้องพิจารณาคำให้การที่กล่าวไว้ทั้งก่อนและหลัง แล้วควรตัดสินใจว่าเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ หรือ เป็นผู้บริสุทธิ์ มีหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ในคัมภีร์บริวารว่า

ปฏินุญา ลชฺชิสฺสุ กตา

อลชฺชิสฺสุ เอวํ น วิชฺชติ

พหุเมปิ อลชฺชิสฺสึ ภาเสยฺย

วตฺตานุสฺสนุติเตน การเย.

“คำปณิญาอย่าอุมถูกระทำให้ในลัชชี่บุคคลทั้งหลาย คำปณิญานั้นอย่าอุม
ไม่มีย่างนั้นในพระอลัชชี พระอลัชชีฟังกล่าวคำจำนวนมาก แต่พระวินัยธรฟัง
ตัดสินด้วยการเชื่อม[ข้อความ]ของผู้กล่าว”^๑

คำอธิบาย เยน วา สา เป็นต้น

เยน วา สาติ นิสฺซชาติสุ อากาเรสุ เยน วา อากาเรน สทฺธิ เมถุนาทีนิ
อาโรเปตฺวา สา อุปาสิกา วเทยฺย, ปฏฺิขานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตฺพุโป, เอวรูปายปิ
อุปาสิกาย วจนมตฺเตน อากาเรน น กาเรตฺพุโปติ อตฺถโก. กสฺมา. ยสฺมา ทิฏฺฐํ นาม
ตถापิ โหติ, อญฺญตปิตี.

คำว่า เยน วา สา (อีกอย่างหนึ่ง อุปาสิกามีวาจาเชื่อถือได้นั้น กล่าวโทษด้วย
อาการใด) หมายความว่า อุปาสิกานั้นกล่าวโทษยกขึ้นสู่การล่วงละเมิดมีการเสพเมถุน
 เป็นต้นพร้อมกับอาการใดในอาการมีการนั่งเป็นต้นฟังกล่าวโทษ ภิกษุนั้นเมื่อยอมรับเท่านั้น
 จึงถูกปรับอาบัติด้วยอาการนั้น คือ ไม่ควรปรับอาบัติตามอาการเพียงคำกล่าวแม้ของ
 อุปาสิกานั้น

ถามว่า : เพราะเหตุไร

ตอบว่า : เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรือเป็นอย่างอื่นก็ได้

วา ศัพท์ในประโยคว่า เยน วา สา ทำหน้าที่ วิกัปปนะ คือ แสดงความไม่แน่นอน โดย
ประโยคนั้นกล่าวว่า อุปาสิกานั้นกล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ อย่าง จึงควรปรับ
อาบัติด้วยการยอมรับการนั่งของภิกษุว่าตนนั่งสองต่อสองกับมาตุคามจริง แต่ประโยคนั้นกล่าวถึงการ
กล่าวโทษพร้อมกับอาการมีการนั่งเป็นต้นในอาการ ๔ อย่าง คือ การยืน เดิน นั่ง และนอน สองต่อ
สองกับมาตุคาม ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

น เกวลํ ติณฺณํ ฐมนํ อญฺญตเรน โจทนายเมว เอวํ ปฏฺิญาเยว กาเรตฺพุโป, อถ โข

^๑ วิ.ป. ๘/๓๕๙/๓๓๓

นิสชชาทีนา อากาเรน สทธี โจทนายปีติ ทสฺเสตฺ “เยน วา सा सप्तथेयवजसा उपาสिका वथेय, टेन सो गिक्खु कारेतप्पो”ติ วุตฺตं. तेनेवाह “นิสชชาทีสุ อากาเรสุ”ติอาทิ.”

“พระพุทธรองค์ตรัสว่า เยน วา सा सप्तथेयवजसा उपาสिका वथेय, टेन सो गिक्खु कारेतप्पो (อีกอย่างหนึ่ง อุปาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้น กล่าวโทษด้วยอาบัติใด ภิกษุนั้นควรถูกปรับด้วยอาบัตินั้น) เพื่อแสดงว่า ภิกษุไม่ควรถูกปรับอาบัติด้วยการยอมรับ[การนั่ง]อย่างนี้ในการโจทด้วยอาบัตินั้นอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ อย่างเท่านั้น แต่ควรถูกปรับอาบัติแม้ด้วยการโจทพร้อมกับอาการมีการนั่งเป็นต้น ฉะนั้นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า นิสชชาทีสุ อากาเรสุ (ในอาการมีการนั่งเป็นต้น)”

ตามหลักสังวัณณา คำว่า นิสชชาทีสุ อากาเรสุ เป็นต้น อธิบายข้อความในประโยคว่า เยน วา सा เป็นต้น ดังนี้

- คำว่า เยน เป็นวิเสสณะของปาฐเสสสะว่า อากาเรน เพราะอธิบายด้วยคำว่า เยน อากาเรน
- คำว่า सा เป็นวิเสสณะของปาฐเสสสะว่า อุปาสิกา เพราะอธิบายว่า सा อุปาสิกา
- คำว่า टेन सो गिक्खु कारेतप्पो ต้องเพิ่มปาฐเสสสะที่ติดตามมาจากประโยคหน้าโดยอธิการันยว่า ปฏิขานมาโน เพราะอธิบายว่า ปฏิขานมาโน टेन सो गिक्खु कारेतप्पो (ภิกษุนั้นเมื่อยอมรับเท่านั้นจึงถูกปรับอาบัติด้วยอาการนั้น)

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เอตถ ज “प्रतिखानमानो”ति ओउत्तेपि ओरित्तता “प्रतिखानमानो टेन सो गिक्खु कारेतप्पो”ति वुत्तं.”

“อนึ่ง แม้พระผู้มีพระภาคจะไม่ตรัสว่า ปฏิขานมาโน (เมื่อยอมรับ) ในพากย์นี้ ท่านก็กล่าวว่า ปฏิขานมาโน टेन सो गिक्खु कारेतप्पो (ภิกษุนั้นเมื่อยอมรับเท่านั้นจึงถูกปรับอาบัติด้วยอาการนั้น) เพราะเป็นศัพท์ติดตามมา”

คำเป็นต้นว่า กสฺมา. ยสฺมา ฯเปฯ อญฺเณถาปีติ (ถามว่า เพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรืออย่างอื่นก็ได้) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า พระวินัยธรควรปรับอาบัติตามคำของอุปาสิกาเช่นนี้ เพราะเป็นผู้มีวาจาเชื่อถือได้มิใช่หรือ ตามหลักประโยคเป็นการแสดงเหตุในการที่พระวินัยธรไม่ปรับอาบัติตามคำของอุปาสิกานั้นว่า ภิกษุเมื่อยอมรับจึงปรับอาบัติได้ ถ้าไม่ยอมรับก็ปรับอาบัติไม่ได้ แม้อุปาสิกาเช่นนี้เป็นพระโสดาบัน ผู้ไม่ถึงอคติ ๔ คำพูดของท่านจึงแน่นอนไม่

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๗

แปรปรวน แต่การเห็นของท่านอาจไม่แน่นอน เพราะอาจเห็นคนที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายคลึงกันได้ การยอมรับการนั่งหรือยอมรับอาการนั่งเป็นต้นในอิริยาบถ ๔ ของภิกษุจึงเป็นหลักสำคัญในเรื่องนี้

ดังคำอธิบายในกัณฑ์กาใหม่ (หน้า ๒๘๗) ว่า

ตถารูปาย อุปาสิกาย วจเน อณฺณตตภาวโต ทิฏฺฐํ นาม ตถาปิ โหติ, อณฺณตถาปิ โหติติ ทสฺสเน อณฺณตตตสมฺภวํ ทสฺเสติ.

“ท่านแสดงความมีได้แห่งความแปรปรวนในการเห็นว่า ขึ้นชื่อว่าสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้น หรืออย่างอื่นก็ได้ เพราะไม่มีความแปรปรวนในถ้อยคำของอุปาสิกาเช่นนั้น”

ประโยคว่า กสฺมา. ยสฺมา ทิฏฺฐํ นาม ตถาปิ โหติ, อณฺณตถาปิ อาจแต่งเป็นประโยคเดียวกัน กับประโยคหน้า โดยมีรูปว่า

เอวรูปายปิ อุปาสิกาย วจนมตฺเตน อากาเรน น กาเรตพฺโพ ทิฏฺฐสฺส นาม ตถาปิ อณฺณตถาปิ ภูตตฺตา.

“ไม่ควรปรับอาบัติตามอาการเพียงคำกล่าวแม่ของอุปาสิกาเช่นนั้น เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรืออย่างอื่นก็ได้”

โดยเปลี่ยน ทิฏฺฐํ เป็นบทภาวาทิสัมพันธ์ว่า ทิฏฺฐสฺส และเปลี่ยน โหติ เป็นบทแสดงเหตุว่า ภูตตฺตา กล่าวคือ การใช้คำแสดงเหตุในภาษาบาลีมี ๒ ประเภท ดังนี้

๑. เหตุฉุกเฉินัย วิธีที่มีเหตุอยู่ภายใน คือ ใช้คำที่ลงวิภัตติแสดงเหตุอันได้แก่ ตติยา-วิภัตติ ปัญจมีวิภัตติ หรือสัตตมีวิภัตติ เช่น พุทฺโธ สพฺพญฺญตฺตมาณลาเภณ ธมฺมํ เทเสติ (พระพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมเพราะทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ)

๒. เหตุปิฎกนัย วิธีที่มีเหตุอยู่ภายนอก คือ ใช้คำแสดงเหตุว่า กสฺมา (เพราะเหตุไร), ยสฺมา (เพราะเหตุใด) เป็นต้น เช่น พุทฺโธ ธมฺมํ เทเสติ. กสฺมา. สพฺพญฺญตฺตมาณสฺส ลาภี (พระพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรม ถ้ามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ)

คำอธิบาย อัย ธมฺโม อนิยโต

อัย ธมฺโม อนิยโตติ ติณฺณํ อาปตฺตินํ ยํ อาปตฺตี วา วตฺถุํ วา ปฏฺชีนาตติ, ตสฺส วเสน กาเรตพฺพตฺตาย อนิยโต.

คำว่า อยัม ฐมโม อนิยโต (อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต) หมายความว่า ภิกษุยอมรับอาบัตินี้หรืออาการใดในอาบัตินี้ทั้ง ๓ [อาบัตินี้] ชื่อว่า อนิยต (อาบัตินี้ไม่แน่นอน) เพราะเป็นอาบัตินี้ที่ควรตัดสินตามอาบัตินั้นหรืออาการนั้น

เมื่ออุบาสิกาโจทก์ท้วงภิกษุด้วยอาบัตินี้ ๓ ข้อ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ภิกษุนั้นอาจยอมรับอาบัตินี้ที่ตนต้องจริง ๆ หรือยอมรับการนั่งตามที่อุบาสิกากล่าวไว้ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงควรปรับอาบัตินั้นตามที่ภิกษุยอมรับ แม้ว่าภิกษุจะไม่ยอมรับอาบัตินั้น แต่ยอมรับการนั่ง ก็ต้องปรับอาบัตินั้นตามที่อุบาสิกากล่าว

ประโยคข้างต้นในคัมภีร์อรรถกถาจะแสดงว่าอาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต คือ อาบัตินี้ไม่แน่นอน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- น นิยโตติ อนิยโต = อาบัตินี้ไม่แน่นอน ชื่อว่า อนิยต

เพราะเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนว่าภิกษุต้องอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ไม่ใช่อาบัตินี้ที่ให้ผลไม่แน่นอน เพราะไม่เกี่ยวกับการให้ผล ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อเนกสีกตายน น นิยโตติ อนิยโต. เตนหา “ติณฺณํ อาปตฺตึนฺน”ติอาที^๑

“อาบัตินี้ไม่แน่นอน ชื่อว่า อนิยต เพราะความมีหลายส่วน ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ติณฺณํ อาปตฺตึนฺน เป็นต้น”

ท่านกล่าวว่าประโยคนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต คืออะไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต (อาบัตินี้ไม่แน่นอน) เพราะมีการให้ผลไม่แน่นอนเหมือนคำว่า

- นิยตา ฐมฺมา (ธรรมที่ให้ผลแน่นอน)

- อนิยตา ฐมฺมา (ธรรมที่ให้ผลไม่แน่นอน)

หรือไร

อธิบายว่าอาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต เพราะเป็นอาบัตินี้ที่ควรตัดสินตามอาบัตินั้นหรืออาการนั้นที่ภิกษุยอมรับนั้น ไม่เกี่ยวกับการให้ผลของอาบัตินั้น

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๗

วตฺถุ ศัพท์ในที่นี้แปลว่า “อาการ” หมายถึง อาการหนึ่ง ตามนัยแรก หรือหมายถึงอาการหนึ่งเป็นต้นในอาการทั้ง ๔ คือ การยืน เดิน นั่ง และนอน ตามนัยที่สองซึ่งตรัสไว้ในประโยคว่า เยน วา สา ๒เปย คัมภีร์อธิบายปทีปิกาแสดงอรรถของ วตฺถุ ศัพท์ไว้ ๔ ประการว่า

วตฺถุตุตฺถํ การณํ ทพฺเพ ภูเกเท รตนตฺตये.^๑

“วตฺถุ ศัพท์ กล่าวไว้[โดยความเป็นนปฺงสกลิงค์] ในความหมายว่า เหตุ, ทัพพะ (บุคคล, สิ่งของ), ประเภทแห่งแผ่นดิน (พื้นที่) และพระรัตนตรัย”

แม้ความหมายว่า อาการ จะไม่มีกล่าวไว้ในที่นี้ ก็ควรทราบว่ามีได้ เพราะอรรถที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อธิบายปทีปิกาเป็นความหมายที่นิยมใช้มากในภาษาบาลีเท่านั้น ไม่ใช่ความหมายทั้งหมดของศัพท์ ในที่นี้จึงแปล วตฺถุ ศัพท์ว่า “อาการ” ตามคำแปลของกัณฺหาภาสากฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๑๒)

วตฺถุ ศัพท์ที่กล่าวถึงความหมายว่า รัตนตรัย เช่น วตฺถุตุตฺตये (พระรัตนตรัย) พบในคาถาว่า

วตฺถุตุตฺตยํ นมสฺสิตฺวา ติภาวภินตารํ
กริสฺสามหํ สทฺทตฺถ- เกทจินตตฺถที่ปนี.^๒

“ข้าพเจ้าขอนมัสการพระรัตนตรัย อันควรแก่ความเคารพในโลก ๓ จัก
ประพันธ์คัมภีร์แสดงเนื้อความของสัททตถเกทจินดา”

นอกจากนั้น ในที่บางแห่ง คันถรจนจารย์ใช้เพียงคำว่า ตย ก็หมายถึง วตฺถุตุตฺตย ได้ พบในคำลงท้ายของอธิบายปทีปิกานิสสัยใหม่ (ฉบับวิสุทธาราม) ว่า

ตยํ สจฺจตมญฺญาตํ สจฺจาภิญฺยานิโยชกํ
ภุมฺมตฺถเล อิมิสฺสาย กโรตุ สุปฺปการณํ.^๓

“พระรัตนตรัยอันประกาศให้รู้ความเป็นสัจจะ อันให้ประกอบในการรู้สัจจะ
ของกระทำการท่องเที่ยวไปบนพางพื้นปฐพีด้วยคัมภีร์นี้”

คำว่า ตสฺส ในประโยคว่า ตสฺส วเสน กาเรตพฺพตฺตย อนิยโต ([อาบัตินี้]ชื่อว่า อนิยต เพราะเป็นอาบัตินี้ที่ควรตัดสินใจตามอาบัตินั้นหรืออาการนั้น) เป็นวิเสสนะของปาฐสเสสว่า วตฺถุสฺส และควรเพิ่มบทอิติถึงคำว่า ตาย ที่เป็นวิเสสนะของปาฐสเสสว่า อาปตฺติยา เข้ามาแปล จึงควรแปลเป็นรูปว่า ตสฺส วตฺถุสฺส วา (อาการนั้นก็ตาม) ตาย อาปตฺติยา วา (อาบัตินั้นก็ตาม) อย่างไรก็ตาม ท่านประกอบใช้

^๑ อภิธาน. คาถา ๘๗๐

^๒ สทฺท.จินดา หน้า ๕

^๓ อภิธาน.นิสสัยใหม่ คาถา ๔๐๙

เป็นนปฺสกลิงค์ว่า ตสฺส ตาม วตฺถุสฺส ที่เป็นบทหลังในประโยคหน้าว่า ยํ อาปตฺตี วา วตฺถุํ วา มีกฎในการประกอบลิงค์และพจน์ของสรรพนามและกริยาคุมพากย์ ดังนี้

๑. บทสรรพนามหรือวิเสสนะทั่วไปที่อยู่ข้างหน้า ต้องประกอบลิงค์และพจน์ตาม บทนามข้างหลังที่อยู่ติดกัน

- ยถา ปน **โส ปาสาโณ** วา ลตา วา นาคจฺณติ, เอวํ สรีรมฺปิ นาคจฺณติ.^๑

“อนึ่ง ก่อนหินหรือเถาว์ลั่นนั้นยอมมาไม่ได้ ฉันใด แม้สรีระก็มาไม่ได้ ฉันนั้น.

- สเจ หิ **โส** เอตสฺส สมึเป **จิโต** ปาสาโณ วา ลตา วา อาคจฺเญย, สรีรมฺปิ อาคจฺเญย.^๒

“ที่จริงแล้ว ถ้าก่อนหินหรือเถาว์ลั่นนั้นที่อยู่ใกล้สรีระนั้นพึงมาได้ แม้สรีระก็พึงมาได้”

- ยถา หิ โอกาสฺสุธาณํ ผริตฺวา **จิตํ อุทกํ** วา วาลิกา วา “ที่ชมมุทกํ ที่ฆา วาลิกา, รสฺสมุทกํ รสฺสา วาลิกา”ติ วุจฺจติ,^๓

“อุปมาเหมือนน้ำหรือทรายที่ตั้งแผ่ไปตลอดเนื้อที่แห่งหนึ่ง เขาก็เรียกว่า น้ำมาก ทรายมาก หรือน้ำน้อย ทรายน้อย ฉันใด”

- วิราคานุปฺสสนาติ ตทฺถุยกทสฺสนวเสน **ปวตฺตา วิปฺสสนา จ มคฺโค** จ.^๔

“วิปัสสนาและมรรคที่ดำเนินไปโดยเนื่องด้วยการรู้เห็นความดับไปในทุกๆ ขณะของสังขารและนิพพานทั้งสองอย่างนั้น ชื่อว่า วิราคานุปัสสนา”

๒. วิกติกัตตาที่อยู่ข้างหลัง ต้องประกอบลิงค์และพจน์ตาม บทนามข้างหน้าที่อยู่ติดกัน

กายทรเถ วูปสนฺเต กาโยปิ **จิตฺตมฺปิ ลทฺกํ** โหติ.^๕

“เมื่อความเร่าร้อนในกายสงบแล้ว ทั้งกายและจิตก็เบา”

อารทฺฐวีริยสฺส กาโยปิ **จิตฺตมฺปิ กมฺมณียํ** โหติ.^๖

“ทั้งกายและจิตของผู้ปรารภความเพียรก็ควรแก่การงาน”

<คำว่า กมฺมณียํ มองหาวิกติกัตตาว่า ธมฺมชาตํ>

^๑ วิสุทฺธิ. ๑/๒๐๔

^๒ วิสุทฺธิ. ๑/๒๐๔

^๓ วิสุทฺธิ. ๑/๒๙๖

^๔ วิสุทฺธิ. ๑/๓๑๖

^๕ วิสุทฺธิ. ๑/๓๐๘

^๖ วิสุทฺธิ. ๑/๓๐๗

ตโต อุคคเตน จ คนฺเณ อุทฺเทโกปิ **มุขมฺปิ ทุคฺคณฺธํ ปุติกุณฺณปสฺสทิสํ** โหติ.^๑

“ทั้งกลิ่นเรอและกลิ่นปากก็พลอยเหม็นเช่นกลิ่นศพเน่าไปด้วยกลิ่นที่ฟุ้งมาจากท้องนั้น”

<คำว่า ทุคฺคณฺธํ และ ปุติกุณฺณปสฺสทิสํ มองหาวิกฤตึกัดตาว่า ธรรมชาติ>

๓. กริยาคุมพากย์ที่อยู่ข้างหลัง ต้องประกอบลิงค์และพจน์ตาม บทนามข้างหน้าที่อยู่ติดกัน

- ปาทโรวนปญฺจปริหารตุถํ ปนสฺส เอกปฏฺฐลิกฺุปาหนา จ **กตฺตรทณฺโท** จ **อิจฺฉิตฺพุโ**.^๒

“อนึ่ง ภิกษุนั้นพึงปรารภนารองเท้าชั้นเดียวและไม่เท้า เพื่อหลีกเลี่ยงความเน้นซ้ำในการล้างเท้า”

- กายคตาสติ ปน **อสุภานิ** จ น **วทุตฺเตตฺตพฺพานิ**.^๓

“ส่วนกายคตาสติและอสุภกรรมฐาน บุคคลไม่ควรขยาย”

- ตสฺมา ยตฺถ จตฺตารโ วา ตโย วา เทว วา **เอโก** วา ปุริมวสฺสํ **อุปคโต**, ตตฺถ ปจฺฉิมวสฺสอุปคเต คณฺปุรเก กตฺวา อตฺถริตฺตพฺพ.^๔

“ดังนั้น ภิกษุ ๔, ๓, ๒ หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้น ต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปุระกะ (ผู้ทำคณะให้เต็ม) แล้วกรานกฐินเถิด”

- เตน ตพฺเหว ปญฺจ วา อติเรกานิ วา ขณฺฑชานิ ฉินฺทิตฺวา สงฺฆาภู วา อุตฺตราสงฺโก วา **อนฺตรวาสโก** วา **กาทพุโ**.^๕

“ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ส่วนหรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสกในวันนั้นนั้นแหละ”

มีข้อยกเว้นพิเศษในอุททาหารณ์เหล่านี้ คือ

- อิมสฺส หิ ภิกฺขุโน ปุพฺเพ อปริคฺคหิตกาเล กาโย จ จิตฺตมฺจ **สทฺธธา** โหนติ **โอฬาริกา**.^๕

“กล่าวโดยพิสดารว่า ในกาลที่ยังมิได้กำหนด[ลมหายใจ]มาก่อน ทั้งกายและจิตของภิกษุนั้น ยังมีความกระวนกระวาย ยังหยาบ”

^๑ วิสุทฺธิ. ๑/๒๘๔

^๒ วิสุทฺธิ. ๑/๓๖

^๓ วิสุทฺธิ. ๑/๑๒๐

^๔ กงฺขา. หน้า ๑๘๒

^๕ วิสุทฺธิ. ๑/๒๘๙

<คำว่า สหระธา และ โยพาริกา มองหาวิกติกัตตาว่า สภาวา, ท่านประกอบใช้เป็น
รูปปุงลิงค์ พหูพจน์ โดยหมายถึง สภาวา (สภาพ)>

- อสสาสาทิมชฌมปริโยสานํ สติยา อนุคจฺจโต อชฺฌตฺตํ วิกุเขปคเตน จิตฺเตน กาโยปิ
จิตฺตมฺปิ **สารทฺฐา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ผนฺตฺติตา จ.**^๑

“เมื่อภิกษุใช้สติติดตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และปลายลมอัสสาสะปัสสาสะ มีจิตที่ถึงความ
ฟุ้งซ่านในภายใน ทั้งกายและจิตย่อมกระสับกระส่ายหวั่นไหวและดิ้นรน”

<คำว่า สารทฺฐา อธิษฺติตา และ ผนฺตฺติตา มองหาวิกติกัตตาว่า สภาวา, ท่านประกอบ
ใช้เป็นรูปปุงลิงค์ พหูพจน์ โดยหมายถึง สภาวา (สภาพ)>

- ยทา ปนสฺส กาโยปิ จิตฺตมฺปิ **ปริคฺคหิตา** โหนฺติ, ตทา เต สนฺตา โหนฺติ รูป-
สนฺตา.^๒

“แต่ เมื่อใดทั้งกายและจิตของเธอถูกกำหนดแล้ว เมื่อนั้นลมหายใจออกเข้าเหล่านั้นย่อม
สงบระงับ” <คำว่า ปริคฺคหิตา มองหาวิกติกัตตาว่า สภาวา>

- เสสกลินฺนํ จตฺตาโร จ **อารูปฺปา** สพฺพจริตํ **อนุกฺกุลาณิ.**^๓

“กลืนที่เหลือและอรุปรมาณ ๔ เหมาะแก่จริตทั้งหมด”

<คำว่า อนุกฺกุลาณิ มองหาวิกติกัตตาว่า กมฺมกฺกุลาณานิ, คำว่า อนุกฺกุลาณิ ใช้เป็นรูป
นปุงสกลิงค์ตาม กมฺมกฺกุลาณานิ>

สถานที่เป็นต้น

สาวตถียิ์ อุทายิตเถรํ อารพฺภ มาตุคามเนน สทฺธิ วุตฺตปฺปกาเร อาสเน นิสฺซหํ
กปฺปนาวตฺตสุสฺมึ ปญฺณตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุทายีเถระ บัญญัติเพราะเหตุคือการนั่งบน
อาสนะอันมีลักษณะดังกล่าวกับด้วยมาตุคาม

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงสาธารณวินิจัย (ข้อวินิจัยทั่วไป) เพื่อขจัดความสงสัยว่า

^๑ วิสุทฺธิ. ๑/๓๐๕

^๒ วิสุทฺธิ. ๑/๒๙๙

^๓ วิสุทฺธิ. ๑/๑๒๓

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงสาธารณวินิจัยของอนิยตสิกขาบทที่ ๑ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สาธารณวินิจัย คือ ข้อวินิจัยทั่วไป ของอนิยตสิกขาบทที่ ๑ คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) ท่านควรแสดงสาธารณวินิจัยของอนิยตสิกขาบทที่ ๑ มิใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สวตถุญฺ อุกายิตฺเถรํ ฯ เปฯ กปฺปนวตฺถุสฺมี ปณฺณตฺตํ อธิบายว่า เราได้แสดงสาธารณวินิจัยของอนิยตสิกขาบทที่ ๑ ด้วยคำว่า สวตถุญฺ เป็นต้น

ประเภทของบัญญัติ

อสาธารณปณฺณตฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติไม่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคืออสาธารณบัญญัติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงสถานที่ บุคคล และวัตถุด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิกขาบทนี้เป็นสิกขาบทไหนในสาธารณบัญญัติและอสาธารณบัญญัติ

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทนี้เป็นสาธารณบัญญัติที่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณีหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อสาธารณปณฺณตฺติ อธิบายว่า สิกขาบทนี้เป็นอสาธารณบัญญัติที่ทั่วไปแก่ภิกษุเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับภิกษุณี

อาณัติ

อนาณตฺติก.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณตฺติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่น คือ อนาถนัตติกะ ทั้งนี้เพื่อจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าสิกขาบทนี้เป็นอสาธารณบัญญัติด้วย
ประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิกขาบทนี้เป็นสิกขาบทไหนในสาธัตติกะ คือ มีการใช้ผู้อื่น และ
อนาถนัตติกะ คือ ไม่มีการใช้ผู้อื่น

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทนี้เป็นสาธัตติกะหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อนาถนัตติโก อธิบายว่า สิกขาบทนี้
เป็นอนาถนัตติกะ

อาบัติ

เมถุนมฺมสนฺนิสฺสิตฺกิลฺลสฺสงฺขาเตน รหฺสฺสาเทน มาตุคามสฺส สนฺติกํ คนฺตุกาม-
ตาย อภิขิณฺณนาทิตฺโต ปฏฺจาย สพฺพปโยเคสุ ทุกฺกณฺ์. คนฺตุวา ตสฺมี วา นิสินฺเณ อิตฺถิ
นิสฺสิตฺตุ, ตสฺสา วา นิสินฺนาย โส นิสฺสิตฺตุ, อปฺจนา อปฺริมฺเวยว อุโป วา นิสฺสิตฺนฺตุ, อุภินฺนํ
นิสฺสชฺชาย ปาจิตฺตียํ. สเจ ปน กายสํสคฺคํ วา เมถุนํ วา สมาปชฺชติ, เตสํ วเสน
กาเรตฺตพฺโป. นิปชฺชเนปิ เอเสว นโย.

ต้องอาบัติทุกกฏ :-

- ในความพยายามทุกอย่าง ตั้งแต่การหาขอบตาเป็นต้น เพราะต้องการจะไปสู่
สำนักของมาตุคามด้วยความพอใจที่ลักลอบคือกิลเลสที่อาศัยเมถุนธรรม

ต้องอาบัติปาจิตตีย์ :-

- ครั้นไปแล้วภิกษุหนึ่งนั่งอยู่ หญิงจะนั่งก็ตาม หรือหญิงนั้นนั่งแล้วภิกษุจะนั่งก็ตาม
หรือทั้งสองคนนั่งพร้อมกันไม่ก่อนไม่หลังก็ตาม ต้องอาบัติเพราะการนั่งของทั้งสองคน

ต้องอาบัติตามวัตถุ :-

- แต่ถ้าเธอจับต้องกายหญิงหรือเสพเมถุน ก็ควรถูกปรับอาบัติโดยเนื่องด้วยการ
จับต้องกายหญิงหรือการเสพเมถุนนั้น

แม้การนอนก็มีนัยเดียวกัน

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคืออาบัติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงว่าสิกขาบทนี้เป็นอนาถตติกะด้วย ประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบประเภทของอาบัติได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประเภทของอาบัติมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า เมถุนมฺมสนฺนิสฺสติกิเลส เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงประเภทของอาบัติ

คำว่า คนุตวา ยเปย ปาจิตฺติยฺ (ครั้นไปแล้วภิกษุนั้นนั่งอยู่ ยเปย ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะการนั่งของทั้งสองคน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าภิกษุต้องอาบัติทุกกฏในความพยายาม ทุกอย่าง ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุไปสู่สำนักของมาตุคาม พึงต้องอาบัติ ทุกกฏหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุนั้นต้องอาบัติอะไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า คนุตวา ยเปย ปาจิตฺติยฺ อธิบายว่า ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะการนั่งของทั้งสองคน

คำว่า สเจ ปน ยเปย กาเรตฺตพฺโพ (แต่ถ้าเธอจับต้องกายหญิงหรือเสพเมถุนก็ควรถูกปรับ อาบัติโดยเนื่องด้วยการจับต้องกายหญิงหรือการเสพเมถุนนั้น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะการนั่ง ของทั้งสองคน ด้วยประโยคก่อน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์เท่านั้นหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุนั้นอาจต้องอาบัติอะไรได้อีก

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน ยเปย กาเรตฺตพฺโพ อธิบายว่า ถ้าเธอจับต้องกายหญิงก็ต้องอาบัติสังฆาทิเสส หรือถ้าเสพเมถุนก็ต้องอาบัติปาราชิก

คำว่า นิปฺชฺชเนปิ เอเสว นโย (แม้การนอนก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวคำวินิจฉัยในอิริยาบถยืนด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำวินิจฉัยในอิริยาบถนอน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

คำว่า อภิขิณณ แปลว่า “การทาบอบตา” โดย อณฺช ธาตุเป็นจุราทิกณะ ใช้ในความหมายว่า ทา, ปรากฏ, ไป, ระคน และใคร่ ดังคัมภีร์ธาวัตถสังคหะกล่าวว่า

อณฺช จ มกฺขนพฺยตฺติ-

คตฺติมฺสฺสนกฺกนฺตฺติสุ

อณฺช ภู มิสฺสวชฺเชสุ

อโณ ภู คตฺติยํ สฺยา.^๑

“อณฺช ธาตุ จุราทิกณะ เป็นไปในความหมายว่า ทา, ปรากฏ, ไป, ระคน และใคร่

อณฺช ธาตุ ภูวาทิกณะ เป็นไปในความหมาย[เหล่านั้น]ที่เว้นการระคน

อโณ ธาตุ ภูวาทิกณะ เป็นไปในความหมายว่า ไป”

ที่จริงแล้ว อภิขิ ศัพท์มีความหมายโดยตรงว่า ตา แต่ในที่นี้หมายถึงสถานที่ซึ่งอยู่ใกล้ตา คือ ขอบตา การใช้คำในลักษณะนี้ชื่อว่า *สมิပ္ป/จวระ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงที่ใกล้ แต่มุ่งให้หมายถึงสิ่งที่อยู่ใกล้ เช่น คงคายํ สสฺสํ ติฏฺฐจฺติ (ข้าวกำลังตั้งอยู่ที่แม่น้ำคงคา) กล่าวคือ คำว่า คงคายํ แม้จะกล่าวถึงแม่น้ำคงคา แต่หมายถึงฝั่งที่อยู่ใกล้แม่น้ำคงคา จึงเป็นคำที่กล่าวถึงที่ใกล้คือแม่น้ำคงคา แต่เจตนาหมายถึงสิ่งที่อยู่ใกล้คือฝั่งน้ำ

คำว่า รหสฺสาท มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อสฺสาทณฺ อสฺสาโท.

(อา บทหน้า + สท ธาตุ (อสฺสาทเน = พอใจ) + ณ ปัจจัยในภาวสาธนะ)

- รโห อุปฺปนโน อสฺสาโท รหสฺสาโท (สัตตมัตตปฺปฺริสฺสมาส)

อนาปัตติ

วุตฺตปฺปกาเร ปุริเส นิปชฺชิตฺวา อนิหฺมายนฺเต อุปฺจารคเต สติ จิตฺตสฺส, อรโหเปกฺขสฺส, อณฺณวิหิตสฺส จ นิสฺสชฺชนปฺจฺจยา อนาปตฺติ. อุมฺมตฺตกาทีนํ ปน ตีหิปี อาปตฺตตีหิ อนาปตฺติ.

ไม่ต้องอาบัติเพราะการนั่งเป็นเหตุแก่ :-

^๑ ธาตุวตฺถ. คาถา ๖

- ภิกษุผู้ยืนอยู่ เมื่อบุรุษที่มีลักษณะอันกล่าวไว้ [คือ บุรุษผู้รู้ความไม่تابอด] นอนแล้วแต่ไม่หลับสนิท อยู่ใกล้ภายใน ๑๒ ศอก]

- ภิกษุผู้ไม่ตั้งใจว่าเป็นที่ลับ
- ภิกษุผู้ใส่ใจเรื่องอื่น
- ภิกษุบำเพ็ญเป็นต้น ไม่ต้องอาบัติทั้ง ๓ อย่าง

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคืออนาบัติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวประเภทของอาบัติด้วยประโยคก่อน
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมรู้อนาบัติได้อย่างไร
๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอนาบัติอีกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า วุตตปฏกาเร ยเปย อนาปัตติ อธิบายว่า เราได้แสดงอนาบัติด้วยคำนี้

ฉบับฉกฐสังคีติมีข้อความว่า อนนฺธ เวณฺณปุริสเ หนฺา อุปจารคเต สติ แต่ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๘๘) อธิบายว่า คำว่า วุตตปฏกาเร ปุริส (บุรุษที่มีลักษณะอันกล่าวไว้) ก็คือ บุรุษผู้รู้ความ ตาไม่บอด ดังนั้น บททั้งสองว่า อนนฺธ เวณฺณปุริส เ จิงเณมาจากปาฐะเดิม

ฎีกาใหม่อธิบายอีกว่า คำว่า อุปจารคเต (อยู่ใกล้) คือ อยู่ภายใน ๑๒ ศอก และเมื่อภิกษุไปหาสตรีด้วยจิตบริสุทธิ์ไม่ตั้งใจว่าเป็นที่ลับ แต่เมื่อสตรีเข้ามาหาแล้วเกิดความพอใจที่ลับ ภิกษุก็ไม่ต้องอาบัติ

วิบัติ

สียา สีลวิปตติ, สียา อาจารวิปตติ.

อาบัติบางอย่าง [ปาราชิกและสังฆาทิเสส] เป็นศีลวิบัติ

อาบัติบางอย่าง [ปาจิตติย] เป็นอาจารวิบัติ

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือวิบัติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงอนาบัติด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- อาบัติในสิกขาบทนี้เป็นศีลวิบัติเท่านั้นหรือ
- อาบัติในสิกขาบทนี้เป็นอาจารย์วิบัติเท่านั้นหรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สียา สีสลวิปตติ, สียา อาจารย์-วิปตติ อธิบายว่า อาบัติบางอย่างเป็นศีลวิบัติ อาบัติบางอย่างเป็นอาจารย์วิบัติ

สียา ศัพท์ในที่นี้เป็นนิบาตที่มีความหมายว่า เอกจุจ (บางอย่าง) พบอุทาหรณ์ในพระบาลีว่า

ทสยตนา อพฺยากตา. ทฺวาทสยตนา สียา กุสลํ, สียา อกุสลํ, สียา อพฺยากตา.^๑

“อายตนะ ๑๐ เป็นอภัยกถา

อายตนะ ๑๒ บางอย่างเป็นกุศล บางอย่างเป็นอกุศล บางอย่างเป็นอภัยกถา”

ที่จริงแล้ว สียา ปรากฏในความหมาย ๓ ประการ ดังข้อความในคัมภีร์นिरुद्धิตีปนี^๒

โส สียา, เต สियूं. เอเต เทว นิปาตาปิ โหนติ. “เวทนาขณโฐ สียา กุสโล, สียา อกุสโล, สียา อพฺยากโต”ติ อาทีสุ เอกจฺโจติ อตฺโถ. “สียา กุสลํ ฆมมํ ปฏิจฺจ กุสโล ฆมโม อูปฺปชฺเชยฺย เหตุปจฺจยา”ติอาทีสุ กิณฺหุติ อตฺโถ. “ทฺวาทสากุสลา สियฺนุ”ติอาทีสุ ภาวนตีติ อตฺโถ.^๒

“บุคคลนั้นพึงมี บุคคลเหล่านั้นพึงมี บททั้งสองเหล่านั้นเป็นนิบาตได้บ้าง มีความหมายว่า

๑. บางอย่าง (เอกจุจ)

- เวทนาขณโฐ สียา กุสโล, สียา อกุสโล, สียา อพฺยากโต.

‘เวทนาชั้นบางอย่างเป็นกุศล บางอย่างเป็นอกุศล บางอย่างเป็นอภัยกถา’

๒. หรือไร (กิณฺหุ)

- สียา กุสลํ ฆมมํ ปฏิจฺจ กุสโล ฆมโม อูปฺปชฺเชยฺย เหตุปจฺจยา.

‘กุศลธรรมพึงเกิดขึ้นอาศัยกุศลธรรมด้วยเหตุปัจจัยหรือไร’

๓. มี (ภาวนติ)

- ทฺวาทสากุสลา สियूं.

‘อกุศลจิตมี ๑๒ ดวง’ ”

^๑ อภิ.วิ. ๓๕/๑๗๐/๗๗

^๒ นිරุद्धิตี. สูตร ๖๓๕

องค์ประกอบ

ยัม ปณ อปตฺติ ปฏิจานาติ, ตสฺสา วเสน องฺคเกโท ฌาตพฺโพ.

อนึ่ง ภิกษุยอมรับอาบัติได้ ควรทราบความต่างกันแห่งองค์ประกอบโดยจำแนกตามอาบัติที่ภิกษุยอมรับนั้น

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือองค์ประกอบ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิบัติด้วยประโยคก่อน
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบองค์ประกอบของอาบัติได้อย่างไร
๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงองค์ประกอบของอาบัติอีกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยัม ปณ ขเปย ฌาตพฺโพ อธิบายว่า ภิกษุยอมรับอาบัติได้ควรทราบความต่างกันแห่งองค์ประกอบโดยจำแนกตามอาบัติที่ภิกษุยอมรับนั้น

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฐานาทีนิ ปจฺมปาราชิกสทิสานเวติ.

วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นกับปจฺมปาราชิกสิกขาบทนั้นเทียว ดังนี้แล

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงองค์ประกอบด้วยประโยคหน้าแล้ว
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบประเภทของสมุฏฐานเป็นต้นได้อย่างไร
๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประเภทของสมุฏฐานเป็นต้นอีกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สมุฏฐานาทีนิ ขเปย อธิบายว่า วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นกับปจฺมปาราชิกสิกขาบทนั้นแล

จบ คำอธิบายอนนิตสิกขาบทที่ ๑

อนิยตสิกขาบทที่ ๒

ว่าด้วยการนั่งในที่ลับไม่พอจะทำการได้กับมาตุคาม

๒. น เหว โข ปน ปฏิจฺจนฺนํ อาสนํ โหติ นาลํกมฺมณิยํ, อลฺลจฺ โข โหติ มาตุคามํ ทฺวฏฺฐุลลาหิ วาจาหิ โอภาสิตุํ, โย ปน ภิกฺขุ ตถารูเป อาสเน มาตุคาเมน สทฺธิ เอโก เอกาย รโห นิสฺสชฺชํ กปฺเปยฺย, ตเมณํ สทฺเธยฺยวจฺสา อุปาสิกา ทิสฺวา ทฺวิณฺณํ ฐมฺมานํ อณฺเฏตเรน วเทยฺย สงฺฆาติเสเสน วา ปาจิตฺติเยน วา. นิสฺสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิขานมาโน ทฺวิณฺณํ ฐมฺมานํ อณฺเฏตเรน กาเรตพฺโพ สงฺฆาติเสเสน วา ปาจิตฺติเยน วา. เยน วา सा สทฺเธยฺยวจฺสา อุปาสิกา วเทยฺย, เตน โส ภิกฺขุ กาเรตพฺโพ, อยมฺปิ ฐมฺโม อนิยโต.

สถานที่ไม่ใช่อาสนะที่กำลัง ไม่พอจะทำการได้ แต่พอจะพูดปะทะโลมมาตุคาม ด้วยวาจาชั่วหยาบได้ ภิกษุใดนั่งบนอาสนะเช่นนั้นในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง อุปาสิกา ผู้มีวาจาเชื่อถือได้เห็นภิกษุหนึ่งกับมาตุคามนั้นแล้ว กล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งใน บรรดาอาบัติ ๒ อย่าง คือ สังฆาติเสส หรือปาจิตตีย์ ภิกษุยอมรับการนั่ง ควรถูกปรับด้วย อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ ๒ อย่าง คือ สังฆาติเสส หรือปาจิตตีย์ อีกอย่างหนึ่ง อุปาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้นกล่าวโทษด้วยอาการใด ภิกษุนั้น[เมื่อยอมรับ]ควรถูกปรับด้วย อาการนั้น อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต

ปน ส่วนว่า อาสนํ อ.อาสนะ น ทิ เหว ปฏิจฺจนฺนํ เป็นที่ไม่ถูกปกปิดแล้ว นั้นเหียว โข โดยแท้ น อลํกมฺมณิยํ ไม่สามารถเพื่อความ เป็นสถานที่สมควรในกรรม[มีการเสพเมถุนเป็นต้น] โหติ ย่อมเป็น ฯ จ แต่ว่า (อาสนํ อ.อาสนะ) อลํ สามารถ โอภาสิตุํ เพื่อพูดครอบงำ มาตุคาม ซึ่งมาตุคาม วาจาหิ ด้วยวาจา ท. ทฺวฏฺฐุลลาหิ อันชั่วหยาบ โหติ ย่อมเป็น โข โดยแท้ ฯ ปน ก็ โย ภิกฺขุ อ.ภิกษุใด เอโก รูปหนึ่ง กปฺเปยฺย พึงกระทำ นิสฺสชฺชํ ซึ่งการนั่ง อาสเน บนอาสนะ ตถารูเป อันมีสภาพอย่างนั้น รโห อันเป็นที่ลับ สทฺธิ กับ (อิติถียา ด้วยหญิง) เอกาย ผู้หนึ่ง มาตุคาเมน คือมาตุคาม ฯ อุปาสิกา อ.อุปาสิกา สทฺเธยฺยวจฺสา ผู้มีวาจาที่อันท่านพึงเชื่อถือ

สิกขาบทนี้ต่างกับสิกขาบทแรก คือ ภิกษุหนึ่งสองต่อสองกับมาตุคามในที่ลับหู กล่าวคือ แม้จะไม่ใช้ที่ลับตาที่ถูกปิดบังไว้ แต่เป็นที่ไกล ๑๒ ศอกขึ้นไปซึ่งคนปกติไม่อาจได้ยินเสียงพูดได้ ดังนั้น ถ้ามีหญิงอื่นอยู่ด้วยก็ไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ เพราะสตรีแม้จะปกปิดเรื่องเมถุนของหญิงอื่น ก็มักไม่ปกปิดเรื่องการพูดตะลอมเป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ภิกษุจึงควรมีชายหรือหญิงอื่นอยู่ด้วยในที่ดังกล่าว ก็จะทำให้พ้นอาบัติจากสิกขาบทข้อนี้ได้

อนนิตสิกขาบททั้ง ๒ ข้อนี้ไม่ใช่สิกขาบทที่บัญญัติเพื่อปรับอาบัติโดยเฉพาะ แต่เพียงเป็นสิกขาบทที่แสดงวิธีปฏิบัติว่า พระวินัยธรควรตัดสินตามคำยอมรับของภิกษุผู้ถูกโจทก์ท้วง (จุทิตกะ) และแม้จะกล่าวว่าควรตัดสินตามคำยอมรับของภิกษุ ก็หมายถึงการยอมรับของภิกษุผู้เป็นลัทธิขี้นุคคล ไม่ใช่ตัดสินตามการยอมรับของภิกษุอลัทธิที่มักพูดเท็จ ดังนั้น พระวินัยธรจึงควรไต่สวนโดยละเอียดแล้วตัดสินด้วยการพิจารณาสถานการณ์อย่างเหมาะสม

ปน ศัพท์ในประโยคที่ว่า น เหว ทำหน้าที่ *ปักขันตรโชตกะ* คือ แสดงฝ่ายอื่น ส่วนประโยคทั้งหมดที่กล่าวไว้ในอนนิตสิกขาบท ข้อ ๑ เป็น *ประโยคปักกะ*

หิ ศัพท์ใน เหว ให้แปลร่วมกับ เอว ศัพท์ว่า “นั่นเทียว” ทำหน้าที่อวธารณะเช่นเดียวกับ เอว ศัพท์

โฆ ศัพท์ในประโยคข้างต้นและในประโยคที่ ๒ ว่า อลณฺจ โฆ ทำหน้าที่อวธารณะ แปลว่า “โดยแท้” ตามนิสสัยพม่า

ทิสฺวา เห็นแล้ว ตเมณฺ (ภิกขุ) ซึ่งภิกษุนั้น วเทยฺย พึงกล่าว สงฺฆาติเสสเสน วา ด้วยอาบัติสังฆาติเสส ก็ตาม ปาจิตฺติเยน วา ด้วยอาบัติปาจิตติยก็ตาม อญฺญตเรณ อย่างใดอย่างหนึ่ง รมฺมานํ แห่งบรรดาอาบัติ ท. ทวินฺนํ สอง (กิญฺจาปี แม็กก็จริง) ฯ (อถ โฆ ถึงอย่างนั้น) ภิกขุ อ.ภิกษุ ปฏิขานมาโน เมื่อยอมรับ นิสฺชชฺ ซึ่งการนั่ง (วินยธเรณ อันพระวินัยธร) กาเรตพฺโพ พึงให้กระทำ สงฺฆาติเสสเสน วา ด้วยอาบัติสังฆาติเสส ก็ตาม ปาจิตฺติเยน วา ด้วยอาบัติปาจิตติยก็ตาม อญฺญตเรณ อย่างใดอย่างหนึ่ง รมฺมานํ แห่งบรรดาอาบัติ ท. ทวินฺนํ สอง ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง สา อฺปาสิกฺกา อ.อุบาสิกานัน สทฺเธยฺยวจฺสา ผู้มีวาจาที่อันท่านพึงเชื่อถือ วเทยฺย พึงกล่าว เยน อากาเรณ ด้วยอาการใด ฯ โส ภิกขุ อ.ภิกษุนั้น (ปฏิขานมาโน เมื่อยอมรับ) (วินยธเรณ อันพระวินัยธร) กาเรตพฺโพ พึงให้กระทำ เตน อากาเรณ ด้วยอาการนั้น ฯ อยฺ รมฺโมปิ แม้อ.อาบัตินี้ อนนิตโต เป็นอาบัติไม่แน่นอน โหติ ย่อมเป็น ฯ

จ ศัพท์ในประโยคที่ ๒ ว่า อลญจ ทำหน้าที่ *อันวยะ* คือ แสดงความคล้อยตาม เพราะประโยคหน้าประกอบด้วย น ปฏิเสธ ประโยคนี้จึงกล่าวคล้อยตามโดยไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ ตามความเห็นของกังขาภาสวีกา (หน้า ๑๒๔) แต่ปาดิโมกขเมทินี (หน้า ๑๘๓) แปล จ ศัพท์ว่า “นั่นเทียว” ตามความเห็นนี้ จ ศัพท์ทำหน้าที่อวธารณะเหมือน เอว ศัพท์

คัมภีร์สารัตถทีปนี (เล่ม ๒ หน้า ๔๖๕-๖๖) กล่าวว่า สิกขาบทนี้กล่าวถึงที่ลับหูเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับที่ลับตา เพราะอาสนะไม่ใช่ที่ปกปิดอันจะทำให้เป็นที่ลับตาได้ อีกทั้งได้ปฏิเสธความเห็นของวชิรพุทธวิภาที่กล่าวว่า สิกขาบทนี้กล่าวถึงที่ลับตาและที่ลับหูทั้ง ๒ อย่าง โดยแสดงเหตุผลว่าไม่ถูกต้อง เพราะไม่มีที่ลับตาในสถานที่ไม่ถูกปกปิดไว้ เนื่องจากแม้บุรุษที่อยู่ไกลจาก ๑๒ ศอกก็จะสามารถเห็นได้

คำว่า วาจาชั่วหยาบ คือ ถ้อยคำที่พาดพิงถึงวัจจมรรค บัณฑิตมรรค และเมถุนธรรม

คำอธิบายอนิยตสิกขาบทที่ ๒

ผู้ป้องกันอาบัติได้ในสิกขาบทนี้

หุตเย อิตถิปี บุริโสปี โย โกจิ วิญญ อนนโร อพริโร อนโต ทวาตสหตเถ
โอกาเส จิตโต วา นิสินโน วา วิกขิตโตปี นิตทายนโตปี อนาปัตติ กโรติ.

โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๒ ดังนี้ :-

สตรีหรือบุรุษผู้ใดผู้หนึ่ง ผู้รู้ความ ไม่ตาบอด ไม่หูหนวก จะยืนหรือจะนั่งภายในสถานที่ ๑๒ ศอก มีจิตฟังชานก็ตาม นอนหลับอยู่ก็ตาม ย่อมกันอาบัติได้

หญิงทั่วไปมักปกปิดเรื่องเมถุนธรรมของหญิงอื่น แต่ไม่ปกปิดการสัมผัสกายและการพูด วาจาชั่วหยาบ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า อิตถิปี ไว้อีกในสิกขาบทนี้ซึ่งไม่เกี่ยวกับเมถุนธรรมเหมือนในสิกขาบทก่อน

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทํ สิกขาบทํ ภูฏจุลลวจาเวเสน อาคตํ. ภูฏจุลลวาจญจ สุตวา ตํ มาตุคาโมปิ น ปฏิจณาเทติ. ตถา हि ภูฏจุลลวาจาสิกขาบทे या दा अतिथिो हिरिमा, दा निगमिदवा गिगु उखमापेसु, तसुमा अिठ अतिथिो अनपत्तिो गोरोत्तिो आह “अतिथिो”ति. अठ वा अिठ अप्रपुञ्जन्ननुत्ता

อิตถิปิ อนาปตตี กโรติ, ปจเม ปน ปฏิจจนนตฺตา อิตถิสตมปิ อนาปตตี น กโรตติ เอวเมตถ อตฺถิ ทฎฺฐพฺโพ.^๑

“สิกขาบทนี้มาแล้วโดยเนื่องด้วยการพูดวาทจาชั่วหยาบ อนึ่ง แม้มาตุคามฟังวาทจาชั่วหยาบ แล้วมักไม่ปกปิดวาทจานั้น ดังจะเห็นได้ว่า ในทฎฺฐลลวาทจาสิกขาบท หญิงที่มีใจจะอายได้ออกไปหาภิกษุทั้งหลายให้ฟังโทษ ดังนั้น แม้หญิงก็ป้องกันอาบัติได้ในสิกขาบทนี้ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อิตถิปิ

อีกอย่างหนึ่ง ฟังกำหนดเนื้อความในสิกขาบทนี้เท่านั้นว่า แม้หญิงก็ป้องกันอาบัติได้ในสิกขาบทนี้ เพราะไม่ใช่ที่หนึ่งซึ่งถูกปกปิดไว้ แต่ในสิกขาบทแรก แม้หญิงร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ เพราะเป็นที่หนึ่งซึ่งถูกปกปิดไว้”

ท่านกล่าวว่า อนนโร อพริโร (ไม่ตาบอด ไม่หูหนวก) เพื่อแสดงว่า สตรีหรือบุรุษผู้อยู่เป็นเพื่อนของภิกษุภายใน ๑๒ ศอก ต้องไม่ตาบอด เพราะจะสามารถเห็นการสัมผัสร่างกายได้ และต้องไม่หูหนวก เพราะจะสามารถได้ยินวาทจาชั่วหยาบได้ ความจริงแล้ว พระพุทธองค์ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาทจาชั่วหยาบแทนอาบัติปาราชิกไว้โดยตรงในสิกขาบทนี้ด้วยคำว่า อลฺลย โข โหติ มาตุคามํ ทฎฺฐลลลหิ วาทหิ โอภาสิตุํ (แต่พอจะพูดแตะโลมมาตุคามด้วยวาทจาชั่วหยาบได้) อย่างไรก็ตาม อาบัติสังฆาทิเสสที่ต้องเพราะการสัมผัสกายหญิงก็นับเข้าเช่นเดียวกัน ท่านจึงระบุถึงบุคคลทั้งสองประเภทนั้นไว้ ดังคำอธิบายในกัณหาวิตรณใหม่ว่า

อนนโร อพริโรติ เอตถ กายสํสัคควเสน อนนโร วุตฺโต, ทฎฺฐลลวาทจาวเสน อพริโร.^๒

“ในคำว่า อนนโร อพริโร (ไม่ตาบอด ไม่หูหนวก) นี้ คนไม่บอด กล่าวไว้โดยเนื่องด้วยการสัมผัสร่างกาย คนไม่หูหนวก กล่าวไว้โดยเนื่องด้วยการพูดวาทจาชั่วหยาบ”

ความต่างกันของสิกขาบทนี้กับสิกขาบทก่อน

พริโร ปน จกฺขุมปิ, อนโร วา อพริโรปิ น กโรติ. ปาราชิกาปตฺติญฺจ ปรีหาเปตฺวา ทฎฺฐลลวาทจปตฺติ วุตฺตาติ อโย วิเสโส. เสสํ ปุริมณเยเนว เวทิตพฺพ.

แต่ผู้ที่หูหนวกมีตาดี หรือผู้ที่ตาบอดแต่หูไม่หนวก ป้องกันอาบัติไม่ได้

^๑ กงฺขา.อภินวฎฺฐิกา หน้า ๒๘๘

^๒ กงฺขา.อภินวฎฺฐิกา หน้า ๒๘๘-๘๙

อนึ่ง พระพุทธรองค์ทรงลดอาบัติปาราชิก ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาจาชั่วหยาบไว้
ทั้งหมดนี้คือความต่างกัน[ในสิกขาบทนี้]

วิธีที่เหลื่อพึงทราบตามนัยก่อนนั้นแล

ปน ศัพท์ทำหน้าที่ พยติเรกโทษตะ คือ แสดงความขัดแย้ง โดยประโยคหน้าไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า อนาปัตติ กโรติ (ยอมทำอนาปัตติ, ป้องกันอาบัติได้) แต่ประโยคว่า พริโร ปน ขเปย ประกอบด้วย น ปฏิเสธใน น กโรติ (ยอมไม่ทำอนาปัตติ, ป้องกันอาบัติไม่ได้) ดังนั้น ประโยคนี้จะเป็น ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง ส่วนประโยคหน้าเป็น ประโยคอันวะยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

ในสิกขาบทแรก ผู้ที่หุนหวมิตาดี หรือผู้ที่ تابอดแต่หุไม่หวนกป้องกันอาบัติได้ แต่ในสิกขาบทนี้ บุคคลดังกล่าวไม่สามารถป้องกันอาบัติได้ นอกจากนั้น พระพุทธรองค์ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาจาชั่วหยาบแทนอาบัติปาราชิกไว้ในสิกขาบทนี้ ดังนั้น สิกขาบทที่ ๒ นี้จึงต่างกับสิกขาบทที่ ๑ เพียง ๒ ประการดังที่กล่าวมาแล้ว

คำว่า พริโร ปน ขเปย น กโรติ (แต่ผู้ที่หุนหวมิตาดี หรือผู้ที่ تابอดแต่หุไม่หวนก ป้องกันอาบัติไม่ได้) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผู้ที่หุนหวมิตาดี หรือผู้ที่ تابอดแต่หุไม่หวนก ย่อมป้องกันอาบัติได้หรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า พริโร ปน จกขุมปิ ขเปย น กโรติ อธิบายว่า ผู้ที่หุนหวมิตาดี หรือผู้ที่ تابอดแต่หุไม่หวนก ป้องกันอาบัติไม่ได้

คำว่า ปาราชิกาปัตติมฺจ ขเปย วุตฺตา (อนึ่ง พระพุทธรองค์ทรงลดอาบัติปาราชิก ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาจาชั่วหยาบไว้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทนี้ต่างกับสิกขาบทที่ ๑ เพียงเท่านี้หรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ปาราชิกาปัตติมฺจ ขเปย วุตฺตา อธิบายว่า สิกขาบทนี้ต่างกับสิกขาบทที่ ๑ อีกว่า พระพุทธรองค์ทรงลดอาบัติปาราชิก ตรัสอาบัติเพราะการพูดวาจาชั่วหยาบไว้

คำว่า เสส ปุริมเนยเนว เวทิตพฺพ (วิธีที่เหลื่อพึงทราบตามนัยก่อนนั้นแล) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ หมูบพที่เหลื่อจากที่กล่าวมาแล้ว บุคคลพึงทราบได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเรื่องนี้ไว้อีกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เสส ปุริมเนยเนว เวทิตพฺพ อธิบายว่า หมูบพที่เหลื่อพึงทราบตามนัยก่อน

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฐานาทีนิ ปเนตถ อทินนาทานสทิสานเวาติ.

อนึ่ง วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้นในสิกขาบทนี้ เป็นเช่นกับอทินนาทานสิกขาบทนั้นทีเดียว ดังนี้แล

ท่านกล่าวข้อความนี้ไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้นในสิกขาบทนี้ เป็นเช่นกับสิกขาบทที่ ๑ หรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สมุฏฐานาทีนิ ขเปย อทินนาทานสทิสานเวาติ อธิบายว่า วิธีมีสมุฏฐานเป็นต้นในสิกขาบทนี้ เป็นเช่นกับสมุฏฐานเป็นต้นในอทินนาทานสิกขาบท

คำลงท้าย

อุทฺทิฏฺฐา โข อายสฺมนฺโต เทว อนิยตา ธมฺมา. ตตฺถายสฺมนฺเต ปุจฺฉามิ กจฺจิตฺถ ปริสฺสุทฺธา, ทฺติยมฺปิ ปุจฺฉามิ กจฺจิตฺถ ปริสฺสุทฺธา, ตติยมฺปิ ปุจฺฉามิ กจฺจิตฺถ ปริสฺสุทฺธา. ปริสฺสุทฺเตตฺถายสฺมนฺโต, ตสฺมา ตฺถเห, เอวเมตํ ธารยามีติ.

ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าสวดอาบัติชื่อว่าอนิยต ๒ ข้อแล้ว ข้าพเจ้าขอถามท่านทั้งหลายในอาบัตินิยตเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์แล้วหรือ

ข้าพเจ้าขอถามเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธ์แล้วหรือ

ข้าพเจ้าขอถามเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธ์แล้วหรือ

ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธ์แล้วในอาบัติเหล่านี้ ดังนั้นจึงนี้ ข้าพเจ้าขอทรงความ
เป็นผู้บริสุทธ์นั้นไว้อย่างนี้ [คือ ด้วยการนี้] ดังนี้แล

จบ หัวข้อของอนิยต

คำอธิบาย คำลงท้าย

อุทฺทภูจฺจา โขติอาทิ สพฺพตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพ.

หมู่บทว่า อุทฺทภูจฺจา โข เป็นต้น พึงทราบตามนัยที่ได้กล่าวไว้ในคำลงท้ายทั้งปวง

อายุสมฺมุโต ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ ท. ธมฺมา อ.อาบัตติ ท. อนิยตา ชื่อว่า อนิยต เทว
๒ ข้อ (มยา อันข้าพเจ้า) อุทฺทภูจฺจา โข สวดแล้วแล ฯ

(อหํ อ.ข้าพเจ้า) ปุจฺฉามิ ย่อมถาม อายุสมฺมุเต ซึ่งท่านผู้มีอายุ ท. ตตฺถ อนิยเตสุ
ในอาบัตติอนิยต ท. เหล่านั้น อิติ ว่า (ตุมฺहे อ.ท่าน ท.) ปริสุทฺธา เป็นผู้บริสุทธ์แล้ว อตฺถ
ย่อมเป็น กจฺจิ แลหรือ ฯ (อหํ อ.ข้าพเจ้า) ปุจฺฉามิ ย่อมถาม ทุตฺติยมฺปิ แม้ครั้งที่ ๒ อิติ ว่า
(ตุมฺहे อ.ท่าน ท.) ปริสุทฺธา เป็นผู้บริสุทธ์แล้ว อตฺถ ย่อมเป็น กจฺจิ แลหรือ ฯ (อหํ อ.ข้าพเจ้า)
ปุจฺฉามิ ย่อมถาม ตุตฺติยมฺปิ แม้ครั้งที่ ๓ อิติ ว่า (ตุมฺहे อ.ท่าน ท.) ปริสุทฺธา เป็นผู้บริสุทธ์
แล้ว อตฺถ ย่อมเป็น กจฺจิ แลหรือ ฯ อายุสมฺมุโต อ.ท่านผู้มีอายุ ท. ปริสุทฺธา เป็นผู้บริสุทธ์แล้ว
เอตฺถ อนิยเตสุ ในอาบัตติอนิยต ท. เหล่านี้ โทหนฺติ ย่อมเป็น ฯ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (อายุสมฺมุโต
อ.ท่านผู้มีอายุ ท.) ตุมฺหิ เป็นผู้หนึ่ง (โทหนฺติ ย่อมเป็น) ฯ (อหํ อ.ข้าพเจ้า) ธารยามิ ย่อมทรงไว้
เอตํ ปริสุทฺธภาวํ ซึ่งความเป็นผู้บริสุทธ์แล้วนั้น เอว อย่างนี้ อิติ ดังนี้แล ฯ

อนิยตฺตฺเทโส อ.หัวข้อของอนิยต นิฏฺฐิตो จบแล้ว ฯ

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของวิธีมีสมุฏฐานเป็นต้นโดยย่อแล้ว
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของคำว่า อุทฺทิกฺกา โข เป็นต้น บุคคลพึงทราบได้อย่างไร
๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า อุทฺทิกฺกา โข เป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุทฺทิกฺกา โข เป็นต้น อธิบายว่า หมู่บทว่า อุทฺทิกฺกา โข เป็นต้น พึงทราบตามนัยที่ได้กล่าวไว้ในคำลงท้ายทั้งปวง

อนิยตสิกขาบทแม้จะไม่ใช่อำบัติข้อใดข้อหนึ่ง แต่พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติไว้เพื่อแสดงวิธีตัดสินใจว่า ถ้าหากอุบาสิกามีวาทะเชื่อถือได้พบเห็นภิกษุหนึ่งในที่ลับกับมาตุคามแล้ว โจทก์ท้วงด้วยอำบัติข้อใดข้อหนึ่ง และภิกษุก็ยอมรับการนั้นจริง จึงควรถูกปรับอำบัติตามคำของอุบาสิกา หรือตามคำปฏิญญาของภิกษุผู้ยอมรับอำบัติด้วยตนเอง แม้ในภิกษุนั้นก็เช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงไม่ตรัสอนิยตไว้ในภิกษุนี้ปาดิโมกข์

ดังคำอธิบายในกัณฑ์ชาฎีกาใหม่ว่า

“อนิยตฺตฺเทโส จายํ ติฏฺฐาติสมฺมุลกโจทนาย วตฺถุํ ปฏิขานมาโนว อาปตฺติยา กาเรตฺตฺพุทฺโพน อิตโรติ อาปตฺติโรปนโรปนลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตฺโต”ติ วทนฺติ^๑

“อนึ่ง อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า หัวข้อของอนิยตนี้ตรัสไว้เพื่อแสดงลักษณะของการปรับหรือไม่ปรับอำบัติว่า เมื่อภิกษุยอมรับเหตุของการโจทก์ที่มีมูลอันมีการเห็นเป็นต้นเท่านั้น จึงควรถูกปรับอำบัติ ไม่ใช่ภิกษุนอกนี้”

ข้อความข้างต้นกล่าวตามคัมภีร์สารัตถทีปนี^๑

ยถิ อิมหิ สิกฺขาปเทหิ วิสุํ ปณฺณตฺตา อาปตฺติ นาม นตฺถิ, อถ กสฺมา ภควตา อนิยตทฺวํ ปณฺณตฺตนฺติ. เอวฺรฺอุปายปิ อุบาสิกาย วุจฺจมาโน ปฏิขานมาโนว อาปตฺติยา กาเรตฺตฺพุทฺโพน, น อปฺปฏิขานมาโนติ ทสฺเสนฺเตน ภควตา ยาย กายจิ อาปตฺติยา เยน เกณฺจิ

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๙

โจทิตะ ปฏินญาตกรณเวยว ทพหํ กตฺวา วินยวินิจฺจนยลกฺขณํ จปิตํ. อถ ภิกฺขุเนนํ อนิยตํ กสฺมา
น วุตฺตนฺติ. อิทเมว ลกฺขณํ สพฺพตฺถ อนุคฺตนฺติ น วุตฺตํ.^๑

“ถามว่า : ถ้าชื่อว่าอาบัติที่ทรงบัญญัติไว้เฉพาะด้วยสิกขาบทเหล่านี้ไม่มีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้น
เหตุใดพระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติอนิยตสิกขาบททั้งสองเล่า

ตอบว่า : พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงว่า ‘ภิกษุผู้ถูกอุบาสิกาแม่เช่นนั้นว่ากล่าวอยู่ ต้อง
ยอมรับอยู่เท่านั้น จึงควรปรับอาบัติ มิใช่ไม่ยอมรับอยู่’ ได้ทรงตั้งลักษณะการตัดสินวินัยไว้กระทำการ
รับรอง (ปฏินญาตกรณะ) ให้มั่นคงทีเดียวเมื่อมีผู้ใดผู้หนึ่งโจท้วงด้วยอาบัตินั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

ถามว่า : เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึงไม่ตรัสสอนนิตแก่ภิกษุทั้งหลาย

ตอบว่า : ลักษณะนี้นั้นเพียวยอมไปตามภิกษุและภิกษุณีทั้งหมด ดังนั้น พระพุทธองค์จึง
มิได้ตรัสไว้”

กงฺขาวิตรณียา ปาติโมกฺขวณฺณนา อนิยตวณฺณนา นิฉฺฉิตา.

จบคำอธิบายหัวข้อของอนิยตในอรรถกถาปาติโมกข์ ชื่อว่ากงฺขาวิตรณียา

^๑ สารตุถ.ฎีกา ๒/๔๖๗

กมฺมานิลาปตโรคฺตรุงฺคณฺเ
สํสารสาครมฺเข วิตเต วิปนฺนา
มา มา ปมาท’มกริตถ กโรถ โมกฺขํ
ทุกฺโขทยํ นนฺ ปมาทมยํ นรานํ.

เตลฺกฺฎาหคาถา คาถา ๓๐

“ท่านทั้งหลายผู้ตกไปในอ่าวทะเลคือสงสารอันไพศาล ซึ่งมีคลื่น
กระจัดกระจายคือโรคภัยอันถูกพายุคือกรรมพัดพาไป อย่ามัวประมาทอยู่
จงแสวงหาความหลุดพ้น

ความประมาทเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ของชนทั้งหลายมิใช่หรือ”

นิสสัคคียปาจิตติย

อิมะ โข ปณายสมฺมนโต ตีส นิสสัคคียา ปาจิตติยา ฐมา อุทเทส อากคฺชนติ.

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อาบัตินิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ข้อเหล่านี้ ย่อมถึงการสวด

๑. จีวรวรรค

๑. กถินสิกขาบท

ว่าด้วยการเก็บอติเรกจีวรไว้เกิน ๑๐ วัน

นิฏฺฐิตจีวรสมิ ภิกขุณา อุพฺภตสมิ กถิเน ทสาหปรมฺ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพํ, ตํ
อติฏกามยโต นิสสัคคียํ ปาจิตติยํ.

เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว เมื่อภิกษุถูกถอนแล้ว ภิกษุพึงเก็บอติเรกจีวร (จีวรที่ไม่ได้ทำ
อธิฐานหรือวิกัปปนา) ไว้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้พ้น ๑๐ วันนั้นไป
ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย

ปน กิ อายสมฺมนโต ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ ท. อิมะ โข ฐมา อ.อาบติ ท. เหล่านี้แล
ปาจิตติยา ชื่อว่า ปาจิตติย นิสสัคคียา ที่มีการสละ ตีส ๓๐ ข้อ อากคฺชนติ ย่อมถึง อุทเทส
ซึ่งความเป็นอาบัติอันภิกษุพึงสวด ฯ

นิฏฺฐิตจีวรสมิ ครั้นเมื่อจีวรที่สำเร็จแล้ว (สติ มีอยู่) กถิเน ครั้นเมื่อภิกษุ อุพฺภตสมิ
ถูกถอนแล้ว อติเรกจีวรํ อ.จีวรอันเกินมา ภิกขุณา อันภิกษุ ธาเรตพฺพํ พึงทรงไว้ (กาล
ตลอดกาล) ทสาหปรมฺ อันมีขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวัน ฯ ภิกขุโน เมื่อภิกษุ ตํ (จีวร) ยังจีวร
นั้น อติฏกามยโต ให้ล่วงไปอยู่ ตํ (กาล) ซึ่งกาลนั้น (ตํ จีวรํ อ.จีวรนั้น) นิสสัคคียํ (โหติ จ)
เป็นจีวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ฯ ปาจิตติยํ (โหติ จ) อ.อาบติปาจิตติย ย่อมมี ด้วย ฯ (อีกอย่าง
หนึ่ง) ปาจิตติยํ อ.อาบติปาจิตติย นิสสัคคียํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี) ฯ

สิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้ในหัวข้อของวิตถารมี ๕ อย่าง คือ

๑. นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ที่มีการสลละสิ่งของซึ่งได้รับโดยไม่ถูกพระวินัย
๒. สุทธปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ล้วนๆ ไม่ระคนด้วยการสลละสิ่งของ
๓. ปาฏิเทศนียะ สิกขาบทที่มีการแสดงโดยเฉพาะ
๔. ทุกกฏ สิกขาบทที่ทำไว้ไม่ดี
๕. อธิกรณสมณะ เครื่องระงับอธิกรณ์

นิสสัคคิยปาจิตตีย์แบ่งออกเป็น ๓ วรรค คือ

๑. จีวรวรรค กลุ่มสิกขาบทที่ว่าด้วยจีวร
๒. โกสิยวรรค กลุ่มสิกขาบทที่ว่าด้วยผ้าขนสัตว์
๓. ปัตตวรรค กลุ่มสิกขาบทที่ว่าด้วยบาตร

ในคำว่า ทสาหปรม (มีขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวัน) ปรม ศัพท์หมายถึง ขอบเขต (ปริจุเฑ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทส อหานิ ทส่าห (สมาหาคุสมาส)
- ทส่าห ปรโม อสสาติ ทส่าหปรโม, กาโล (ัญฐีพหุพพิทิสมาส)

พระพุทธองค์ตรัสสิกขาบทนี้เพื่อแสดงว่า เมื่อภิกษุปราศจากความห่วยใยเพื่อทำจีวร (จีวร-ปลิโพธ) และความห่วยใยเพื่ออยู่ในวัดที่จำพรรษา (อาวาสปลิโพธ) ต้องเก็บจีวรที่ไม่ได้ทำอธิษฐานหรือวิกัปนาไว้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ จึงควรสลละจีวรนั้นในสำนักของสงฆ์, คณะ (คือภิกษุ ๒ หรือ ๓ รูป), หรือบุคคล (คือภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง) แล้วแสดงอาบัติปาจิตตีย์

จีวรปลิโพธ คือ ความห่วยใยเพื่อทำจีวร หมายความว่า เป็นความตั้งใจที่เกี่ยวกับจีวร ซึ่งห้ามกิจอื่นที่ควรทำ กล่าวคือ ภิกษุในสมัยพุทธกาลได้รับเศษผ้ามาจากถนน ป่าช้า ตลาด ฯลฯ แล้วเก็บเพื่อรวบรวมเย็บเป็นจีวร เธอเชื่อว่ายังมีจีวรปลิโพธ ตลอดเวลาที่ยังทำจีวรไม่เสร็จ แต่เมื่อเธอทำจีวรเสร็จแล้วก็ตาม ตัดสินใจว่าไม่ทำจีวรอีกก็ตาม หรือจีวรเสียหายด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีการถูกไฟไหม้เป็นต้นก็ตาม จึงถือว่ากิจที่เกี่ยวกับจีวรจบสิ้นไป จึงเชื่อว่าผู้ขาดจีวรปลิโพธแล้ว

อาวาสปลิโพธ คือ ความห่วยใยเพื่ออยู่ในวัดที่จำพรรษา หมายความว่า เป็นความตั้งใจที่จะอยู่ในวัดนั้นต่อไป ซึ่งห้ามการย้ายไปอยู่วัดอื่น เธอเชื่อว่ายังมีอาวาสปลิโพธ ตลอดเวลาที่กรานกฐินแล้วอยู่ในวัดต่อไป แต่เมื่อเธอตัดสินใจว่าจะไม่อยู่ในวัดนั้นอีก จึงเชื่อว่าผู้ขาดอาวาสปลิโพธแล้ว

ถ้าภิกษุยังมีจีวรปลิโพรและอวาสปลิโพร ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่งตราบได้ ย่อมได้รับ อาณิสสก์ฐินตราบนั้น ดังนั้น เธอจึงเก็บจีวรไว้โดยไม่ได้ทำอธิฐานหรือวิกัปนาได้จนถึงวันเพ็ญเดือน ๔ แต่ถ้าไม่ได้อาณิสสก์ฐินเพราะไม่ได้กรานกฐิน ก็สามารถเก็บจีวรไว้ได้เพียง ๑ เดือน ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ ถ้าเป็นเวลาอื่นจากเวลาดังกล่าว มีโอกาสเก็บจีวรข้างต้นไว้เพียง ๑๐ วันเท่านั้น ตามข้อความในสิกขาบทนี้ว่า นิฏฺฐิตจีวรสมิ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว)

จีวรที่ภิกษุอธิฐานว่าเป็นสมบัติของตน ชื่อว่า จีวรที่ทำอธิฐาน การอธิฐานเป็นไตรจีวร (เตจีวรวิกอธิฐาน) คือ การกล่าวระบุผ้าที่จะอธิฐานทีละผืนไปโดยกล่าวว่า

- อิมํ สงฆาภี อธิญฺจามิ = ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าสังฆาภี (ผ้าห่มซ้อน) นี้
- อิมํ อุตฺตราสกํ อธิญฺจามิ = (ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าอุตตราสงค์ (ผ้าจีวร) นี้
- อิมํ อนฺตรวาสกํ อธิญฺจามิ = ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าอันตรวาสก (ผ้าสบง) นี้

การอธิษฐานดังกล่าวนี้จัดว่าเป็นการปฏิบัติวินัยอย่างเคร่งครัด เพราะภิกษุนั้นต้องนำผ้าทั้งสามผืนนี้ติดตามตัวไปทุกแห่ง ไม่อาจเก็บจีวรแล้วไปอยู่สถานที่อื่นให้อรุณขึ้นในสถานที่อื่นได้ ถ้ากระทำเช่นนั้นก็ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ เพราะอยู่โดยไม่มีจีวรนั้นในขณะอรุณขึ้น ตามที่กล่าวไว้ในอุทฺทิสติกขาบท

ภิกษุผู้ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้แล้วจะต้องสละจีวรที่ควรสละนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล ตามสมควรก่อนจะปลงอาบัติ โดยกล่าวคำสละเป็นคำบาลีหรือภาษาของตน เช่น เมื่อจะสละแก่บุคคล ควรกล่าวว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสัคคิยํ, อิมํ หํ อายสฺมโต นิสฺสขฺขามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมเกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

หลังจากภิกษุสละจีวรนั้นแล้วก็ควรแสดงอาบัติปาจิตตีย์ตามปกติ อาบัติปาจิตตีย์ที่มีการสละดังกล่าวชื่อว่า นิสสัคคียปาจิตตีย์ คือ ปาจิตตีย์ที่มีการสละ ต่อแต่นั้นภิกษุผู้รับจีวรนั้นต้องมอบคืนแก่ภิกษุผู้สละโดยกล่าวเป็นคำบาลีหรือภาษาของตนว่า

อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมิ (กระผมมอบจีวรนี้ให้แก่ท่าน)

ตพฺพ บัจจัยใน ฐาเรตพฺพ (พึงทรงไว้) ใช้ในความหมายว่า อดิสฺสค (อนุญาต) เช่น

- โภตฺตพฺพํ โภชนํ ภวตา (ท่านพึงบริโภคโภชนะ)
- ทานํ ทาทพฺพํ (พึงให้ท่าน)
- สิลํ รกฺขิตพฺพํ (พึงรักษาศีล)

- ปาโณ น หนตพุโพ (ไม่พึงฆ่าสัตว์)
- อทินนํ น อาทาทพุพํ (ไม่พึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้)
- สกุกจํ ทานํ ทาทพุพํ, โน อสกุกจํ (พึงให้ทานโดยเคารพ มิใช่โดยไม่เคารพ)

ลงกิจจปัจจัยด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๖๓๕) ว่า เปสาดิสคคปตฺตกาเลสฺส กิจฺจา (ลงกิจจปัจจัยในอรรถว่า ใช้ให้กระทำ, อนุญาต และบอกเวลาที่มาถึง)

อิโต ปรี ปน อิเม โข ปนาติอาทิ สพุพตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพุพํ.

ต่อแต่นี้ไป โปรดทราบคำว่า อิเม โข ปน เป็นต้น ตามนัยที่ได้กล่าวไว้ในคำเริ่มเรื่องทั้งปวงทีเดียว

ท่านกล่าวข้อความนี้ไว้เพื่อจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของอนิยตด้วยประโยคก่อน
๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อิเม โข ปน เป็นต้นในนิสสัคคิยปาจิตตีย์นี้ บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอธิบายของคำดังกล่าวพึงทราบตามนัยที่ได้กล่าวไว้ในคำเริ่มเรื่องทั้งปวงหรือไม่ (นำคำว่า สพุพตฺถ วุตฺตนเยเนว มาประยุกต์ใช้เป็นอาโมกะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อิโต ปรี ะเปย เวทิตพุโพ อธิบายว่า คำว่า อิเม โข ปน เป็นต้น พึงทราบตามนัยที่ได้กล่าวไว้ในคำเริ่มเรื่องทั้งปวงทีเดียว

๑. คำอธิบายกณิสกขาบท

คำอธิบาย นิฏฺฐิตจิวรสุมิ

นิสฺสคฺคิเยสุ ปน จิวรรคฺคสุส ตาว ปจฺมสฺกขาบท นิฏฺฐิตจิวรสุมินฺติ สุจิกมฺม-
ปรีโยสาเนน วา “นญฺจ วา วินญฺจ วา ททฺธํ วา จิวราสา วา อุปฺปจฺฉินฺนา”ติ อิมेषุ
วา เยน เกนจิ อากาเรน นิฏฺฐิตเ จิวรสุมิ, จิวรสฺส กรณฺปฺลิโพธเ อุปฺปจฺฉินฺเนติ อตฺถเ.
อตฺถตฺถกณิสฺส หิ ภิกฺขุโน ยาว อิมหากาเรหิ จิวรฺปฺลิโพธเ น ฉิขฺชติ, ตาว กณินานิสฺส
ลภติ.

ส่วนในนิสสัคคยสิกขาบท โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๑ ของจิวรรคเป็น
ลำดับแรก ดังนี้

คำว่า นิฏฺฐิตจิวรสุมิ (เมื่อจิวรสำเร็จแล้ว) หมายความว่า เมื่อจิวรสำเร็จแล้วด้วย
การเย็บเสร็จ หรือด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งในอาการเหล่านี้ คือ จิวรหาย จิวรเสียหาย
จิวรถูกไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจิวรหมดไป อธิบายว่า เมื่อความหวังใยในการทำจิวร
หมดไป เพราะความหวังใยในจิวร (จิวรปฺลิโพธ) ของภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วย
อาการเหล่านี้ตราบใด ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน

คำว่า นิฏฺฐิตจิวร มีรูปวิเคราะห์ในกัณฺฐาฎีกาใหม่ว่า

- นิฏฺฐิตญฺจ ตํ จิวรญฺจาติ นิฏฺฐิตจิวรํ = จิวรที่สำเร็จแล้ว ชื่อว่า นิฏฺฐิตจิวระ

ตามนัยนี้ควรเพิ่มคำว่า สติ เข้ามาแปลร่วมกับคำนี้

อย่างไรก็ตาม คัมภีร์สารัตถทีปนีกล่าวว่าคำนี้ไม่ใช่สมาส โดยมาจาก นิฏฺฐิตเ + จิวรสุมิ
ลบ สุมิ วิภัตติใน นิฏฺฐิตเ ตามนัยนี้แปลยกศัพท์ว่า “จิวรสุมิ ครั้นเมื่อจิวร นิฏฺฐิตเ สำเร็จแล้ว”
ดังคำอธิบายในคัมภีร์นั้นว่า

นิฏฺฐิตจิวรสุมินฺติ ภูมฺมวจนฺตฺส โลปํ กตฺวา นิทฺเทโสติ อาห “นิฏฺฐิตเ จิวรสุมินฺ”ติ^๑

^๑ สารตฺถ.ฎีกา ๒/๔๖๙

“ศัพท์ว่า นิภูจิตจิวรสมิ เป็นศัพท์แสดงโดยทำการลบสัตตมวิวัตติ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า นิภูจิตจิวรสมิ (เมื่อจิวรสำเร็จแล้ว)”

ตามมตินี้ควรมีรูปเดิมว่า นิภูจิต จิวรสมิ แล้วจึงลบสระ เอ ที่เป็นสัตตมวิวัตติ เมื่อลบสระ เอ แล้วสระ อ ใน นิภูจิต ที่ถูกลบไปในเพราะสระ เอ ย่อมกลับคืนมาเหมือนเดิม (เช่น ปุริเส ศัพท์เดิมเป็น ปุริส แปลง สมิ เป็น เอ แยกพยัญชนะหน้าคือ ส ออกจากสระ อ แล้วลบสระ อ ใน ส ได้รูปว่า ปุริส + เอ แล้วจึงนำพยัญชนะ ส ไปประกอบกับสระ เอ สำเร็จรูปเป็น ปุริเส) เพราะภาษาบาลีนิยมใช้บทที่มีสระอยู่ท้าย จะยกเว้นเพียงบางศัพท์ เช่น ก็ ศัพท์ที่มีนิคคหิตอยู่ท้าย การใช้คำในลักษณะนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า มหิรุหนัย คือ สำนวนที่เหมือนต้นไม้ หมายความว่า โดยทั่วไปจะไม่จะหายไปเองเมื่อตัดต้นไม้อแล้ว จึงเป็นวิธีที่ผลทางไวยากรณ์หายไปเองหรือกลับคืนมาใหม่เมื่อไม่มีเหตุที่ทำให้เกิดผลดังกล่าว ดังคัมภีร์สหสัทธชาลินิกกล่าวว่า

มหิรุโ ห ตรุ วุตโต

ตสมิ อสติ โน ภเว

ฉายา โลกมฺหิ ปกติ

วิภตฺติมหาสติ ตถา.^๑

“ต้นไม้เรียกว่า มหิรุหะ (สิ่งที่ยกขึ้นบนดิน) เมื่อไม่มีต้นไม้นั้น เงาไม้ก็ไม่มีในโลก ฉนใด เมื่อไม่มีวิวัตติ [คือ วิวัตติถูกลบไป] ความเป็นปกติก็มีได้ ฉนั้น”

อนึ่ง คำว่า นิภูจิตจิวรสมิ (เมื่อจิวรสำเร็จแล้ว) หมายถึง จิวร ๒ ประเภท คือ

๑. จิวรที่มีอานิสงส์กลืนเป็นมูลเหตุ

๒. จิวรที่ประกอบด้วยความหวัง คือ เป็นจิวรที่ภิกษุต้องการจะได้รับจริงๆ

คำว่า นิภูจิตจิวรสมิ นี้หมายถึง การไม่มีความห่วงใยในจิวรที่ชื่อว่า จิวรปลิโพธ กล่าวคือ ภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินจากการกรานกฐินแล้ว ยังไม่ต้องการยับและย้อมเป็นจิวร หรือรอผ้าอื่นที่จะนำมาเย็บรวมกัน ชื่อว่า มีความห่วงใยในจิวร ตลอดเวลาที่ยังทำจิวรไม่สำเร็จ ภิกษุผู้มีความห่วงใยในจิวรนั้น อาจเก็บอดีตเรกจิวร คือ จิวรที่ไม่ได้ทำอธิษฐานหรือทำวิกัปปนาไว้ตลอดเดือนที่ได้รับอานิสงส์อยู่ (ภิกษุผู้จำพรรษาครบไตรมาสแล้วยังไม่ได้กรานกฐิน ย่อมได้รับอานิสงส์ภายใน ๑ เดือนตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒)

ส่วนภิกษุผู้กรานกฐินแล้วย่อมได้รับอานิสงส์กลืนอีก ๔ เดือน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน

^๑ สห.ชาลินี คาถา ๔๔

๑๒ ถึงวันเพ็ญเดือน ๔ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔) ถ้าในเวลานั้นภิกษุเฝ้าข้อมจิ๋วสำเร็จแล้วก็ตาม หรือจิ๋วหายเป็นต้นก็ตาม ถือว่ากิจที่เกี่ยวกับจิ๋วหมดสิ้นไปด้วยการทำเสร็จหรือไม่เสร็จ ภิกษุนั้น อาจเก็บอธิเรกจิ๋วไว้ได้เพียง ๑๐ วันเท่านั้น ถ้าเก็บเกิน ๑๐ วัน ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ แต่ถ้า กิจที่เกี่ยวกับจิ๋วยังมีอยู่ ภิกษุผู้ได้รับอาณิสสัสกฐิน ๕ ประการอาจเก็บอธิเรกจิ๋วไว้ได้ตลอดระยะเวลา ดังกล่าว

ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๐) อธิบายเพิ่มเติมว่า ปลิโพธิ์มี ๒ ประการ คือ

๑. จิ๋วปลิโพธิ์ ความห่วงใยในจิ๋ว
๒. อาวาสปลิโพธิ์ ความห่วงใยในวัด

ถ้าภิกษุมีปลิโพธิ์อย่างใดอย่างหนึ่งในสองประการนี้ ย่อมได้รับอาณิสสัสกฐิน ๕ ประการ แต่ ถ้าจิ๋วปลิโพธิ์ขาดไปด้วยการทำจิ๋วเสร็จหรือจิ๋วหายเป็นต้น หรือถ้าอาวาสปลิโพธิ์ขาดไปด้วยการย้าย วัดไม่ผูกใจว่าจะกลับมาอีก ภิกษุนั้นย่อมไม่ได้อาณิสสัสกฐิน

คำว่า นิฎฐิตจิ๋วสมินติ ขเปย นิฎฐิตเต จิ๋วสมิ (คำว่า นิฎฐิตจิ๋วสมิ หมายความว่า เมื่อ จิ๋วสำเร็จแล้วด้วยการเฝ้าเสร็จ หรือด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งในอาการเหล่านี้ คือ จิ๋วหาย จิ๋วเสียหาย จิ๋วถูกไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจิ๋วหมดไป) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิฎฐิตจิ๋วสมิ
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า จิ๋วสำเร็จแล้ว คือ จิ๋วสำเร็จอย่างไร
๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนี้หมายถึงจิ๋วที่สำเร็จด้วยการเฝ้าเสร็จเท่านั้น หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า นิฎฐิตจิ๋วสมินติ ขเปย นิฎฐิตเต จิ๋วสมิ อธิบายว่า คำนี้มีได้หมายถึงจิ๋วสำเร็จด้วยการเฝ้าเสร็จเท่านั้น แต่ยังหมายถึงจิ๋วสำเร็จ ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งมีจิ๋วหายเป็นต้นอีกด้วย

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ยสฺมา ปน ตํ จิ๋วํ กรณณปิ นิฎฐิตํ โหติ นาสนาทีหิปี, ตสฺมา “สุจิกมฺมปริโยสานเนน วา”ติอาทิ วุตตํ^๑

“อนึ่ง โดยเหตุที่จิ๋วนั้นสำเร็จด้วยการทำบ้าง สำเร็จด้วยการหายไปเป็นต้นบ้าง ฉะนั้นจึง กล่าวว่า สุจิกมฺมปริโยสานเนน วา เป็นต้น”

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๐

คำว่า สูจิกรมปรีโยสานน (ด้วยการเย็บเสร็จ) แปลตามศัพท์ว่า “โดยที่สุตแห่งสูจิกรรม” คือ กรรมที่พึงกระทำด้วยเข็ม ได้แก่ กรรมอันมีในที่สุดแห่งผ้าคล้องลูกตุ้ม (ปาสกปฏฏ) และผ้ารังคัม (คณฺธิกปฏฏ) ดังนั้น เมื่อจีวรสำเร็จแล้วด้วยการเย็บเสร็จ ภิกษุก็ปราศจากความห่วงใยในการทำจีวร พระพุทธองค์จึงตรัสว่า นิภูจิตจีวรสมิ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) นอกจากนั้น แม้อาการที่มีจีวรหายเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่เย็บจีวรอยู่ก็ตาม หรือเกิดขึ้นก่อนจะเย็บจีวรก็ตาม ก็ทำให้ภิกษุปราศจากความห่วงใยในการทำจีวร ดังนั้น คำว่า นิภูจิตจีวรสมิ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) จึงหมายรวมถึงจีวรที่ไม่สำเร็จเพราะหายไป ถูกลักขโมย ถูกไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจีวรหมดไป

คำว่า นญฺจ (จีวรหาย) คือ จีวรถูกโจรเป็นต้นนำไป

คำว่า วินญฺจ (จีวรเสียหาย) คือ จีวรถูกปลวกเป็นต้นกัดกิน

คำว่า จีวรสา อุปจฺฉินฺนา (ความหวังที่มีในจีวรหมดไป) คือ ความหวังว่าจะได้รับจีวรในตระกูลโน้นหมดไป กล่าวคือ ภิกษุได้รับผ้ากฐินแล้วแต่ยังไม่เพียงพอจะเย็บเป็นจีวรได้ จึงหวังว่าจะได้ผ้าเพิ่มจากสถานที่อื่นเพื่อเย็บให้เป็นจีวร (ผ้ากฐินในสมัยพุทธกาลมักไม่เป็นจีวรสำเร็จรูปเหมือนในปัจจุบัน แต่เป็นเพียงเศษผ้าที่ต้องนำมาเย็บและย้อมจึงจะใช้เป็นจีวรเพื่ออุ่นๆได้)

ข้อความว่า “เมื่อความกังวลในการทำจีวรหมดไป” หมายความว่า คำว่า นิภูจิตจีวร แปลตามศัพท์ว่า “จีวรสำเร็จแล้ว” มิได้หมายถึงการทำจีวรให้สำเร็จจริง ๆ แต่หมายถึงความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป โดยจะทำจีวรสำเร็จจริงหรือยังไม่ได้ทำจีวรก็ตาม ทำให้ภิกษุไม่ห่วงใยว่าจะทำจีวรต่อไป

สรุปความว่า จีวรสำเร็จแล้วด้วยกิจ ๕ ประการ คือ

๑. ทำจีวรเสร็จ	๒. จีวรหาย
๓. จีวรเสียหาย	๔. จีวรถูกไฟไหม้
๕. ความหวังที่มีในจีวรหมดไป	

คำว่า จีวรสฺส ๒เปฯ อุปจฺฉินฺเนติ อตุโถ (เมื่อความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป) กล่าวไว้เพื่ออธิบายความในประโยคหน้า เพราะประกอบด้วย อตุโถ ศัพท์ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่สำเร็จด้วยการเย็บเสร็จควรชื่อว่า จีวรสำเร็จ มีใช่หรือ

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ จีวรที่หายไปเป็นต้น ชื่อว่า จีวรสำเร็จด้วยการหายไปเป็นต้น ได้อย่างไร

อธิบายว่า คำว่า จีวรสำเร็จ หมายถึง ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไปอีกด้วย ไม่ใช่จีวรสำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้น

คำว่า อตฺตตถกณินสฺส หิ ๒เปยฺย ลภติ (เพราะความห่วงใยในจิ๋วของภิกษุผู้กราบทูลแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ ตราบใด ตรานั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน) กล่าวไว้เพื่อแสดงเหตุของประโยคหน้า (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ การณฺชยตกะ คือ แสดงเหตุ) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จิ๋วสำเร็จ คือ ความห่วงใยในการทำจิ๋วหมดไป ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อความนั้นบุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร (กังขาฎีกาใหม่)
- เหตุใดจิ๋วสำเร็จ คือ ความห่วงใยในการทำจิ๋วหมดไป (คู่มือสอนกัณฑ์)

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จิ๋วสำเร็จควรเป็นจิ๋วที่เย็บเสร็จเท่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อตฺตตถกณินสฺส หิ ๒เปยฺย ลภติ อธิบายว่า ความห่วงใยในจิ๋วของภิกษุผู้กราบทูลแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ ตราบใด ตรานั้น เธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

กถเมตํ วิมฺบายตีติ อาห “อตฺตตถกณินสฺส หิ”ติอาทิ.”

“ท่านกล่าวว่า อตฺตตถกณินสฺส หิ เป็นต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลย่อมทราบข้อความนี้ได้อย่างไร”

คำว่า ปลิโพธ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กมฺมฏฺฐานภาวนํ ปริพฺพุตเตติ ปลิโพธ = สิ่งที่ยึดเบียนการเจริญกรรมฐาน ชื่อว่า ปลิโพธ (ปริ บทหน้า + พุธิ ธาตุ (หิเส = เบียดเบียน) + ณ บัณฑิตในกัณฑ์สูตรนะ) <แปลง ร เป็น ล ดังคำว่า มหาสาโล = มหาสาโร>

ดังคำอธิบายในวิสุทธิมรรคมหาฎีกาว่า

กมฺมฏฺฐานภาวนํ ปริพฺพุตเตติ อุปฺปโรตเตติ ปวตฺตติตฺตํ น เทตฺติติ ปลิโพธ ร-การสฺส ล-การ กตฺวา, ปริพฺปนฺนโถติ อตฺถโถ.^๒

“สิ่งที่ยึดเบียนการเจริญกรรมฐาน คือ ปิดกั้น กล่าวคือ ไม่ให้ดำเนินไป ชื่อว่า ปลิโพธ แปลง ร อักษรเป็น ล อักษร หมายถึง สิ่งรบกวน”

แม้คำว่า ปลิโพธ ในรูปวิเคราะห์ข้างต้นนั้นจะหมายถึงสิ่งที่รบกวนการเจริญกรรมฐาน คือ

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๐

^๒ วิสุทธิ.มหาฎีกา ๑/๑๓๕

ผมายาว เล็บยาว บาตรเก่า จีวรมีสีคร่ำคร่า เป็นต้น เพราะเป็นฐานะที่กล่าวถึงการปฏิบัติธรรม แต่ในที่นี้คือการเย็บจีวรเสร็จ หรือการทำจีวรไม่เสร็จเพราะจีวรหายไป เป็นต้น

คำว่า กรณปฺลิโพธ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กรณ เอว ปฺลิโพธ กรณปฺลิโพธ = สิ่งรบกวนคือการกระทำ ชื่อว่า กรณปฺลิโพธะ

คำว่า อตฺตตกฺกนิ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อตฺตริยิตฺถาติ อตฺตต.

(อา บทหน้า + ถร ธาตุ <อจฺนาทเน = ปกปิด> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- อตฺตต กณฺเณ โส อตฺตตกฺกนิ = ผู้มีกฐินที่อันตนกรานแล้ว, ผู้กรานกฐินแล้ว

(ตติยาพหุพพีหิสมาส)

ในประโยคที่ว่า อตฺตตกฺกนิสฺส หิ ๗เปฺย ลภติ (เพราะความห่วงใยในจีวรของภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ ตราบใด ตรานั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน) ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๐) อธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่า อตฺตตกฺกนิสฺส ภิกษุโน เป็นสัมปทานของ ฉิษฺชติ ในประโยคหน้า และยังเปลี่ยนเป็นรูปที่ลงปฐมาวจีัตติว่า อตฺตตกฺกนิโน ภิกษุ เพื่อมาเป็นประธานของ ลภติ ในประโยคหลัง การติดตามมาสู่ประโยคหลังด้วยการเปลี่ยนวิภัตตินี้เป็นวิธีการทั่วไปที่ใช้ในภาษาบาลีและสันสกฤต เพราะอาจเปลี่ยนวิภัตติได้ตามเนื้อความที่กำลังกล่าวถึง ดังกฎทั่วไปหรือปริภาสาที่กล่าวว่า

อตุวสา วิภตฺติวิปริณาโม.^๑

“การเปลี่ยนวิภัตติย่อมมีตามอำนาจของเนื้อความ”

คำนี้เป็นกฎทั่วไปที่ปรากฏในไวยากรณ์สันสกฤต แม้ มุคฺธ.ฎีกา ก็กล่าวว่า

อรฺธวสาท วิภตฺติวิปริณามะ.^๒

“การเปลี่ยนวิภัตติย่อมมีตามอำนาจของเนื้อความ”

แม้ในคัมภีร์มหาภษยะ (อัยย ๑ ปาทะ ๓ सूत्र ๙) ก็พบรูปว่า

อรฺธวสาท วิภตฺติวิปริณาโม ภวิษฺยติ.^๓ (อตุวสา วิภตฺติวิปริณาโม ภวิสฺยติ)

“การเปลี่ยนวิภัตติจักมีได้ตามอำนาจของเนื้อความ”

แม้กฎข้อนี้ก็มีใช้ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอีกด้วย ตามที่กล่าวไว้ในเรื่องนี้

^๑ รูป. सूत्र ๑๕

^๒ มุคฺธ.ฎีกา คำอธิบายสูตร ๒๙, ๓๙, ๑๓๘ และ ๔๒๒

^๓ มหาภษยะ อัยย ๑ ปาทะ ๓ सूत्र ๙

นอกจากนั้น ฎีกาใหม่ยังได้แสดงอีกนัยหนึ่งว่า ให้เพิ่มปาฐะเสสะว่า โย อตฺตตถิโน ภิกฺขุ (ภิกษุใดเป็นผู้กรานกฐินแล้ว) เข้ามาข้างหน้าประโยคหน้าว่า ตาว กณินาสฺส ลมฺติ (ตราบนั้นเธอยอมได้อานิสงส์กฐิน) แต่ผู้แปลคิดว่านัยแรกสั้นกว่า เพราะไม่จำเป็นต้องเพิ่มปาฐะเสสะที่เป็นอนิยมะเข้ามา จะทำให้ประโยคยาวกว่าเดิม มีข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

ตาว กณินาสฺส ลมฺติติ เอตฺถ โย อตฺตตถิโน ภิกฺขุติ อชฺฌาหริตพฺพํ, ตาว โส อตฺตตถิโน ภิกฺขุติ เวทิตพฺพโ, อนามนฺตจาราทิกํ กณินาสฺส ลมฺติติ อตฺถโ. “อตฺตตถิโนสฺส ภิกฺขุโน”ติ อิทํ วา “อตฺตตถิโน ภิกฺขุ”ติ วิภตฺติวิปริณามํ กตฺวา โยเชตพฺพ.^๑

“พึงนำคำว่า โย อตฺตตถิโน ภิกฺขุ (ภิกษุใดเป็นผู้กรานกฐินแล้ว) เพิ่มเข้ามาในพากย์ว่า ตาว กณินาสฺส ลมฺติ (ตราบนั้นเธอยอมได้อานิสงส์กฐิน) นี้ พึงทราบเนื้อความว่า ตราบนั้นภิกษุผู้กรานกฐินแล้วนั้น[ยอมได้อานิสงส์กฐิน] หมายความว่า ย่อมได้อานิสงส์กฐินมีการเที่ยวไปไม่บอกลา เป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง พึงประกอบคำว่า อตฺตตถิโนสฺส ภิกฺขุโน (แก่ภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว) นี้โดยทำการเปลี่ยนวิภตติว่า อตฺตตถิโน ภิกฺขุ (ภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว)”

คำอธิบาย อุพกตสมิ กถิเน

อุพกตสมิ กถิเนติ ยํ สงฺฆสฺส กถินํ อตฺถตํ, ตสมิณฺจ อุพกเต.

คำว่า อุพกตสมิ กถิเน (เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว) หมายความว่า สงฆ์ได้กรานกฐินใดแล้ว และเมื่อกฐินนั้นถูกถอนแล้ว [ภิกษุพึงเก็บอดีตเรกจีวร (จีวรที่ไม่ได้ทำอธิษฐานหรือทำวิกัปปนา) ไว้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก]

ท่านได้แสดงเนื้อความของบทว่า นิฎฺฐิตจีวรสมิ ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงเนื้อความของคำว่า อุพกตสมิ กถิเน

คำว่า อุพกต (ถอน) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุพฺภริยิตฺถาติ อุพฺภตํ = กฐินที่ถูกถอนแล้ว ชื่อว่า อุพภตะ

(อุ บทหน้า + ภร ธาตุ <ภรณ = เลี้ยงดู> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๐

ส่วนภาวสาธนะของคำนี้ คือ อุพฺภการ (การถอน) หรือ อุทฺธการ ก็ได้ โดยลง ณ ปัจจัยใน ภาวสาธนะ ดังนั้น การถอนกฐินจึงอาจใช้เป็น กถินุพฺภการ หรือ กถินุทฺธการ ทั้งสองอย่างได้ตามสมควร นอกจากนั้น การกรณกฐินใช้เป็น กถินตุถการ = กถิน + อตุถการ (อา บทหน้า + ถร ธาตุ <อกจาทเน = ปกปิด> + ณ ปัจจัยในภาวสาธนะ) ส่วนผู้กรณกฐินใช้เป็น กถินตุถการก หรือ อตุถการก ก็ได้

อนึ่ง การถอนกฐินในเรื่องนี้เป็นการถอนด้วยมาติกา (หัวข้อ) ๘ อย่าง ข้อใดข้อหนึ่ง หรือ เป็นการถอนในระหว่าง ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

อุพฺภเตติ อฏฺฐจฺจนํ มาติกาณมณฺเฑตฺเรน, อนตุรฺพุภาเรน वा อุทฺธญฺเ^๑

“คำว่า อุพฺภเต (ถูกถอนแล้ว) หมายความว่า ถูกลบแล้วด้วยการถอนข้อใดข้อหนึ่งใน มาติกา ๘ อย่าง หรือด้วยการถอนในระหว่าง”

คำปฎิญาในเรื่องการกรณกฐินและการถอนกฐินโดยย่อ

ตตฺเรวํ สงฺเขปโต กถินตุถาโร จ อุพฺภาโร จ เวทิตฺตฺโพ.

โปรดทราบการกรณกฐินและการถอนกฐินโดยย่อในกฐินนั้น ดังนี้

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ พระผู้มีพระภาคตรัสการกรณกฐินด้วยคำว่า นิฏฺฐิตจิวรสฺมี และการถอนกฐินด้วยคำว่า อุพฺภตสฺมี กถิน

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการกรณกฐินและการถอนกฐิน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะแสดงข้อวินิจฉัยดังกล่าวโดยพิสดารหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตตฺเรวํ ๕ เปยฺ จ เวทิตฺตฺโพ อธิบายว่า เราจะกล่าวถึงการกรณกฐินและการถอนกฐินโดยย่อในเรื่องนั้น

คำว่า กถิน เป็น อนิพผันนปฏฺยิปทิกะ คือ นามศัพท์ที่ไม่สำเร็จด้วยความเป็นสมาส ตัทธิ

^๑ กงฺขา.อภิวินวฎฺฎีกา หน้า ๒๙๐

หรือกิตก์ จึงตั้งรูปวิเคราะห์ไม่ได้ ดังคำว่า ฌฏ (หม้อ), ปฏ (ผ้า) เป็นต้น หรือชื่อว่า รูปหีศัพท์ คือ ศัพท์ที่ยกขึ้นกล่าวโดยไม่มองหาเนื้อความตามรากศัพท์ ดังข้อความว่า

รูปหีสทโทติ สมาสตทิตกิตกวิคคเหหิ อนิปณฺโน ปาฏิปทิสทโท. วุตตณฺจ-
 นิปณฺโน จ อนิปณฺโน โส ปาฏิปทิกโก ยถา
 นิปณฺโน การโกตยาติ- ตโร ฌฏปาฏิกโก
 ตทิตาทิตตยาสิทโร นิปณฺโน อิตโร มโต.^๑

“คำว่า รูปหีสทโท (รูปหีศัพท์) คือ นามศัพท์ที่มีได้สำเร็จด้วยรูปวิเคราะห์ที่เป็นสมาส ตัทธิต หรือกิตก์ สมจริงดังคำกล่าวว่า

‘ปาฏิปทิสศัพท์นั้นจำแนกเป็นนิปณฺนปาฏิปทิกะ และ อนิปณฺนปาฏิปทิกะ
 นิปณฺนปาฏิปทิกะ เช่น การโก (ผู้ทำ) เป็นต้น และจำแนกเป็นอนิปณฺน-
 ปาฏิปทิกะอื่นมิได้สำเร็จด้วยตัทธิตเป็นต้นทั้ง ๓ อย่าง เช่น ฌฏ (หม้อ) และ
 ปฏ (ผ้า) เป็นต้น นิปณฺนปาฏิปทิกะอื่นพึงทราบว่าเป็นต้นสำเร็จด้วยตัทธิต เป็นต้น
 ทั้ง ๓ อย่าง’ ”

ธาดุจินฺตาย เย มุตฺตา อนิปณฺนาติ เต มตา
 เต จาปิ พหโว สนฺติ ปิตฺโลหิตกาโย.^๒

“นามศัพท์เหล่าใดพ้นแล้วจากการจำแนกธาดุ นามศัพท์เหล่านั้นชื่อว่า
 อนิปณฺนะ อนึ่ง แม้ศัพท์เหล่านั้นก็มีจำนวนมาก มีศัพท์ว่า ปิต และ โลหิต
 เป็นต้น”

ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น คำว่า กณิ เป็นอนิปณฺนปาฏิปทิกะ มีความหมายว่า มันคง คือ

- สารัตถ์ที่ปนิและวิมติวินทนี :-

สามารถทำให้อานิสงส์ของกฐิน ๕ ประการอยู่ภายในวัดที่ภิกษุกรานกฐินนั้น ถ้าภิกษุย้าย
 วัดไปหลังกรานกฐินแล้วโดยตั้งใจว่าจะไม่กลับมาอีกก็จะไม่ได้รับอานิสงส์กฐิน เรียกว่า ตตอวาสปลิโพธ
 คือ ความห่วงใยในวัด

- กังขาฎีกาใหม่ :-

รับเอาอานิสงส์ของกฐิน ๕ ไว้ไม่ให้ไปสู่สถานที่อื่นจากวัดที่ภิกษุกรานกฐิน

^๑ นิรุติ.มณฺชฺสา หน้า ๔๙๖

^๒ นิติ.ธาดุ. หน้า ๔๙๔

ดังคำอธิบายในคัมภีร์ฎีกาเหล่านั้นว่า

“ภินนุติ ปญจานิสเส อนฺโตกรณสมตฺตตาย ภินนุติ อตฺโถ”ติ คณฺจิปเทสุ วุตฺตํ^๑

“ในคัมภีร์คัณฐิปททั้งหลายกล่าวไว้ว่า คำว่า ภินนุติ หมายความว่า มันคง โดยสามารถทำอาณิสส ๕ ในภายใน[วัดที่ภิกษุกรานภินนุติ]”

ภินนุติ ปญจานิสเส อนฺโตกรณสมตฺตตาย ภินนุติ อตฺโถ^๒

“คำว่า ภินนุติ หมายความว่า มันคง โดยสามารถทำอาณิสส ๕ ในภายใน[วัดที่ภิกษุกรานภินนุติ]”

ปญจานิสเส อณฺณตฺถ คณฺตุ อทฺตวา สงฺคณฺหนฺนเจเน ภินฺนํ ภินนุติ อตฺโถ^๓

“ชื่อว่า ภินนุติ โดยความหมายว่า รับเอาอาณิสส ๕ ไว้ไม่ให้ไปสู่สถานที่อื่น[จากวัดที่ภิกษุกรานภินนุติ] หมายความว่า เป็นของมันคง”

สรุปความว่า คำว่า ภินนุติ เป็นอนิพนธ์นปฏิปทิกะ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นรูปศัพท์ จึงตั้งรูปวิเคราะห์ไม่ได้

ดังข้อความในคัมภีร์วินยาลังการว่า

รูปฺหิขยาตํ นิปาตญฺจ-

ปสฺสคฺคาลปนํ ตถา

สพฺพนามิกเมเตสุ

น กโต วิคฺคโห ฌสุ^๔

“รูปวิเคราะห์ในบท ๖ ประเภทเหล่านี้ คือ รูปศัพท์ อาชยาต นิปาต อุปสรรค อาลปะนะ และสรรพนาม บุคคลกระทำไม่ได้”

(คัมภีร์นิสสัยพมามีความอ้างถึงคานานี้ แต่ในบาทที่ ๓ มีรูปต่างกันว่า สพฺพนามนฺติเมเตสุ)

อีกอย่างหนึ่ง ตามความเห็นของคัมภีร์วินยาลังการ (เล่ม ๒ หน้า ๘๐) คำว่า ภินนุติ จัดเป็นนิพนธ์นปฏิปทิกะที่มีความหมาย ๓ ประการ คือ

๑. วินัยกรรมที่รวมเอาอาณิสส ๕ ไว้ไม่ให้ไปสู่สถานที่อื่น = ปญจานิสเส อณฺณตฺถ คณฺตุ อทฺตวา ภินนุติ สงฺคณฺหาตฺติติ ภินฺนํ (ภินนุติ ฐาตุ = รวมเอา + อิน ปัจจยฺยในกัตตุสาธนะ)

^๑ สารตฺถ.ฎีกา ๓/๓๗๐

^๒ วิมตี.ฎีกา ๒/๒๕๒

^๓ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๒๘๐

^๔ วินย.ฎีกา ๒/๘๐

๒. วินัยกรรมที่มีความมั่นคง = กจติ กิจฺเณ ชีวตฺติ กถิโน, รุกฺโข, ตสฺส เอโสติ กถิโน, ธิรภาโว, โส เอตสฺส อตฺถิติ กณิน (กณิน ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอัสสัดถิตยัตถิต)

๓. วินัยกรรมที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นทรงสรรเสริญไว้ = กถียเต สิลาฆเต ปลสฺสียเต พุทธาที่หิติ กณิน (กถ ธาตุ <กถเณ = สรรเสริญ> + อิน ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (หน้า ๕) กล่าวว่า

“กฐิน คือ ผ้าพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์เฉพาะกฐินกาล ตามศัพท์แปลว่า ไม้สะดึง คือ ไม้แบบสำหรับซึ่งผ้าที่จะเย็บเป็นจีวร คำ กฐิน นี้ใช้ประกอบกับคำอื่นอันเนื่องด้วยพิธี กฐิน ผ้าที่ถวายแก่ภิกษุสงฆ์ในพิธีนี้ เรียกว่า ผ้ากฐิน ในฤดูกาลเรียกว่า กฐินกาล [กะธินะกาล] คือ ระยะเวลาตั้งแต่ แรมค่ำหนึ่ง เดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒ ระยะเวลานี้เรียกเป็นสามัญว่า เทศกาลกฐิน [เทศะกานกะธิน]”

อย่างไรก็ตาม ความหมายว่า ไม้สะดึง ตามคำอธิบายข้างต้น ไม่พบในวรรณกรรมบาลีใดๆ

การกรานกฐิน

อญฺญหิ กณินตุถาโร นาม ภควตา ปุริมวสฺสํกุจฺจํ อนุญญาโต, โส สพุพฺพติ-
เมน ปริจฺเจเทน ปญฺจนํ ชนํ วฏฺฏติ,

กล่าวโดยละเอียดว่า ชื่อว่า การกรานกฐินนี้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้
แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ

ตั้งแต่ประโยคนี้เป็นต้นไป ท่านจะอธิบายเรื่องการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อ จึง
ประกอบใช้ หิ ศัพท์ที่ทำหน้าที่ วิตถารโชตกะ คือ แสดงความพิสดารไว้ในต้นประโยคว่า อญฺญหิ

คำว่า อญฺญหิ ยเปย อนุญญาโต (กล่าวโดยละเอียดว่าชื่อว่าการกรานกฐินนี้ พระผู้มีพระภาค
ได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก) กล่าวไว้เพื่ออธิบายวิธีการกรานกฐินโดยละเอียด ทั้งนี้เพื่อ
ขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุไหนใน
ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรกและจำพรรษาหลัง

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่
ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาหลังหรือไม่

อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรกเท่านั้น

คำว่า โส ๒เปช วฏฺฐติ (การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุกี่รูป
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต่ำกว่า ๕ รูปย่อมกรานกฐินได้หรือไม่

อธิบายว่า การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า
วฏฺฐสฺสวเสน ตาว เอว โหตุ, คณนวเสน ตํ กิตฺตกา ลภนฺตีติ อาห “โส”ติอาที.^๑

“ท่านกล่าวว่า โส เป็นต้นเพื่อขจัดความสงสัยว่า การกรานกฐินจะเป็นอย่างนั้นโดยเนื้อด้วยภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว ภิกษุจำนวนเท่าไรโดยเนื้อด้วยจำนวนย่อมได้การกรานกฐินนั้น”

คำว่า กถินตุถาร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อตฺถธโร อตฺถาโร (อา บทหน้า + ธร ธาตุ <อจฺนาทเน = ปกฺกิต> + ธ บั้จจัย ภาวสาธนะ)
- กถินสฺส อตฺถาโร กถินตุถาโร (ฉนฺธิสฺสํปฺปฺริสฺสมาส)

ข้อความว่า “พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก” หมายความว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตกฐินไว้ในกถินชั้นแรกโดยหมายถึงภิกษุชาวเมืองปาวาจำนวน ๓๐ รูปผู้อยู่จำพรรษาแรกว่า

อนฺุชานามิ ภิกฺขเว วสฺสํวฏฺฐานํ ภิกฺขุณํ กถินํ อตฺถริตุํ.^๒

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการกรานกฐินแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก”

คู่มือสอนกัณฑ์ (เล่ม ๒ หน้า ๒๑) กล่าวว่า บางท่านยังเข้าใจผิดว่าภิกษุที่กรานกฐินต้องเป็นภิกษุผู้ทำปวารณาในวันเพ็ญเดือน ๑๑ แล้ว ถ้าไม่ได้ทำปวารณาก็กรานกฐินไม่ได้ แต่ความเห็นนี้ไม่ถูกต้อง เพราะไม่มีข้อความที่กล่าวถึงการกรานกฐินของภิกษุผู้ทำปวารณาแล้ว คงมีเพียงข้อความที่ระบุว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก ดังนั้น ภิกษุผู้จำพรรษาแรกแล้วทำปวารณาหรือไม่ทำก็ตามก็ควรรับกฐินได้ ในฎีกาใหม่อธิบายเรื่องภิกษุผู้จำพรรษาแรกว่า

ตตถ ปุริมวสฺสํวฏฺฐานนฺติ วสฺสจฺเณทํ อกฺตวา ปุริมวสฺสํวฏฺฐานนฺติ อตฺถโธ. เอเตน วฏฺฐวสฺสวเสน ตาว ปุริมิกาย วสฺสํ อุกฺคตาเยว กถินตุถารํ ลภนฺติ, น ปจฺฉิมิกาย อุกฺคตาติ ทสฺเสตี.^๓

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๑

^๒ วิ.ม. ๕/๓๐๗/๑๐๑

^๓ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๑

“ในพากย์นั้น คำว่า ปุริมวสัสฏฺฐาน (ผู้อยู่จำพรรษาแรก) หมายความว่า ผู้อยู่จำพรรษาแรก ไม่ทำการขาดพรรษา ท่านแสดงไว้ด้วยคำนั้นว่าผู้อยู่จำพรรษาในปวารณาแรกเท่านั้นจึงได้การกรานกฐิน ไม่ใช่ผู้จำพรรษาในปวารณาหลัง”

ข้อความว่า “ควรแก่ภิกษุ ๕ รูป” หมายความว่า เมื่อสงฆ์ได้รับผ้ากฐินมาแล้ว ผ้ากฐินนั้นเป็นผ้าของสงฆ์ และต้องมีภิกษุ ๔ รูปร่วมกันรับผ้ากฐิน จึงนับว่าเป็นของสงฆ์ได้ ดังนั้น ในการรับผ้ากฐินจึงต้องมีภิกษุ ๔ รูปเป็นอย่างต่ำ ต่อจากนั้น จึงเลือกสรรภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นผู้กรานกฐิน ดังนั้น การกรานกฐินจึงต้องมีภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ โดยภิกษุ ๔ รูปเป็นผู้ให้ผ้ากฐินด้วยฉันทิตถิและกรรมวาจา ส่วนอีกรูปหนึ่งเป็นผู้รับ การกรานกฐินจึงเป็นกรรมที่สงฆ์ ๔ รูปพึงกระทำ เรียกว่า จตุวัคคกรณียกรรม ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปณฺจนํ ชนํ ญญตฺติ ปจฺฉิมโกฏฺฐา จตฺตารอ กถินทฺสสฺส ทายกา, เอโก ปฏิกฺคาโกติ ปณฺจนํ ชนํ ญญตฺติ. เกจิ ปน “ปณฺจวคฺคกรณียตฺตา ‘ปณฺจนํ ชนํ ญญตฺติ วุตฺตน’ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํ “ตฺตร ภิกฺขเว ยวายํ จตุวคฺโค ภิกฺขุสงฺโฆ จเปตฺวา ติณิ กมฺมานิ อุปสมฺปทํ ปวารณํ อพฺภานนฺ”ติ จมฺเปยฺยกฺขนฺธเก^๑ วุตฺตตฺตา.”^๒

“คำว่า ปณฺจนํ ชนํ ญญตฺติ (ควรแก่ภิกษุ ๕ รูป) หมายความว่า ควรแก่ภิกษุ ๕ รูป คือ ภิกษุ ๔ รูปโดยจำนวนต่ำสุดเป็นผู้ให้ผ้ากฐิน รูปหนึ่งเป็นผู้รับ

บางท่านกล่าวว่า คำว่า ปณฺจนํ ชนํ ญญตฺติ กล่าวไว้เพราะเป็นกรรมที่สงฆ์บัญญัติพึงกระทำ คำกล่าวนั้นเป็นเพียงความเห็นของท่านเหล่านั้น เพราะพระพุทธองค์ตรัสไว้ในจัมเปยย-
ขันธะว่า

‘ภิกษุทั้งหลาย ในสงฆ์เหล่านั้น สงฆ์จตุวรรคพร้อมเพรียงกันโดยธรรม เข้ากรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นกรรม ๓ อย่าง คือ อุปสมบท ปวารณา อพภาน’ ”

บางท่านเข้าใจว่า คำว่า ปณฺจนํ ชนํ ญญตฺติ หมายความว่า วัดที่จะมีการกรานกฐินได้ต้องมีภิกษุจำพรรษาอย่างน้อย ๕ รูป ถ้าหากมีภิกษุจำพรรษาน้อยกว่า ๕ รูป ก็กรานกฐินไม่ได้ ความเข้าใจข้างต้นไม่สอดคล้องกับคำอธิบายที่กล่าวมาแล้ว

แม้ในฎีกาใหม่ก็อธิบายเรื่องนี้โดยละเอียดว่า

อถ ปน จตฺตารอ ภิกฺขุ วสฺสํ อุปคตา, เอโก ปริญฺณวสฺโส สามเณโร สเจ ปจฺฉิมิกาย

^๑ วิ.ม. ๕/๓๘๘/๒๐๐-๑

^๒ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๑

อุปสมปชฺชติ, คณปุรโก เจว โหติ, อานิสฺสณฺจ ลภติ. ตโย ภิกฺขุ, เทว สามเณรา, เทว ภิกฺขุ, ตโย สามเณรา, เอโก ภิกฺขุ, จตฺตารो สามเณราติ เอตถาปิ เอสว นโย.^๑

“อนึ่ง ถ้าภิกษุ ๔ รูปจำพรรษา หากสามเณรรูปหนึ่งมีพรรษาครบถ้วนบวชในพรรษาหลัง สามเณรเป็นทั้งคณปุระและได้รับอานิสฺส พึงทราบนัยนี้นั้นเทียบแม้ในข้อความนี้ว่า

ถ้าภิกษุ ๓ รูปจำพรรษา ถ้าสามเณร ๒ รูปมีอายุครบบริบูรณ์บวชในพรรษาหลัง สามเณร เป็นทั้งคณปุระและได้รับอานิสฺส

ถ้าภิกษุ ๒ รูปจำพรรษา ถ้าสามเณร ๓ รูปมีอายุครบบริบูรณ์บวชในพรรษาหลัง

ถ้าภิกษุ ๑ รูปจำพรรษา ถ้าสามเณร ๔ รูปมีอายุครบบริบูรณ์บวชในพรรษาหลัง สามเณร เป็นทั้งคณปุระและได้รับอานิสฺส”

อนึ่ง คำว่า ปริบูรณ์โส สามเณโร (สามเณรมีพรรษาครบถ้วน) แสดงว่า สามเณรก็ต้อง จำพรรษาเหมือนภิกษุเช่นเดียวกัน เพราะถ้าจำพรรษาแล้วบวชพระในพรรษาหลัง ก็จะเป็นคณปุระ และได้รับอานิสฺสก็เหมือนภิกษุที่จำพรรษาแรก สามเณรดังกล่าวนั้นต้องไม่เปลี่ยนเพศอีกด้วย ถ้า บวชพระในพรรษาหลังแล้วเปลี่ยนเป็นเพศหญิงก็จัดเป็นภิกษุณี ไม่เป็นคณปุระ

วิธีปฏิบัติของภิกษุผู้กรานกฐิน

ตสฺมา ยตถ จตฺตารो वा ตโย वा เทว वा เอโก वा ปุริมวสฺสํ อุปคโต, ตตถ ปจฉิมวสฺสูปคเต คณปุรเก กตฺวา อตฺถริตพฺพ. เต จ คณปุรกา ว โหนติ, อานิสฺเส น ลภนฺติ, ตสฺมา สเจ ปุริมวสฺสํวฺจจํ คหฺนฺจปพฺพชิตฺสฺโย โภจ ฐมฺเมเน สเมเน จีวรํ เทติ “อิมินา กถินํ อตฺถธรา”ติ^๒, ตํ ขนฺธเก วุตฺตาย ฉตฺตติหุตฺตยกมฺมวาจาย กถินตฺถารารหสฺส ภิกฺขุโน ทาทพฺพ. เตเน ตทเทว ปณฺจ वा อติเรกานิ वा ขณฺฑานิ ฉินฺทิตฺวา สงฺฆาภู วา อุตฺตราสจฺโค वा อนฺตราสจฺโก वा กาดพฺโพ. เสสภิกฺขุหิปี ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพ. สเจ กตจฺจิรเมว อุปปชฺชติ, สุนฺทรเมว. อจฉินฺนาสิพฺพิตํ ปน น วฏฺฏติ.

ดังนั้น ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือภิกษุ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุ

^๑ กงฺขา.อภินวฏฺฐิกา หน้า ๒๙๑

^๒ วิ.ม. ๕/๓๐๗/๙๔

ผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปุระกะ (ผู้กระทำคณะให้เต็ม) แล้วรณากฐินเถิด

อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปุระกะเท่านั้น ไม่ได้อาณิสส ดังนั้น ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามถวายจิวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า

อิมินา กณิน อตุรธ (ท่านโปรดกรณากฐินด้วยจิวรนี้)

สงฆ์ควรให้จิวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรณากฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ชั้นธกะ ภิกษุผู้ควรแก่การกรณากฐินนั้นควรตัดจิวรเป็น ๕ ขัณฑ์หรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตราวาสกในวันนั้นนั่นแหละ แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น ถ้าจิวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี ส่วนจิวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บย่อมไม่ควร

ในคำว่า จตุตาโร वा ตโย वा เทว वा เอโก वा ปุริมวสส อูปคโต (ดังนั้น ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด) บทประธานมีพจน์ต่างกัน คือ จตุตาโร, ตโย และ เทว เป็นพหูพจน์ ส่วน เอโก เป็นเอกพจน์ แต่ท่านประกอบใช้เป็นรูปเอกพจน์ว่า อูปคโต ตาม เอโก ที่อยู่หลังไม่ประกอบเป็นรูปพหูพจน์ว่า อูปคตา ตามรูปพหูพจน์ว่า จตุตาโร ตโย และ เทว เพราะกริยาคุมพากย์มักมีลิงค์และพจน์ตามบทที่อยู่ติดกันซึ่งอยู่หน้าหรือหลังของตน ถ้าท่านประกอบ อูปคต ศัพท์อยู่หน้า จตุตาโร ก็ต้องใช้เป็นรูปพหูพจน์ว่า ปุริมวสส อูปคตา จตุตาโร वा ตโย वा เทว वा เอโก वा

ในคำว่า สังฆาฏิ वा อุตตราสงค์ वा อนตราวาสโก वा กาทพโพ (พึงทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตราวาสก) ท่านประกอบใช้เป็นรูปบุลงิลค์ว่า กาทพโพ ตาม อนตราวาสโก โดยไม่ประกอบเป็นรูปอดีตลิงค์ว่า กาทพพา ตาม สังฆาฏิ เพราะบทดังกล่าวอยู่ติดกับ อนตราวาสโก ถ้าท่านวาง กาทพพ ศัพท์อยู่หน้า สังฆาฏิ ก็อาจเขียนเป็นรูปว่า กาทพพา สังฆาฏิ वा อุตตราสงค์ वा อนตราวาสโก वा ก็ได้เหมือนกัน

ข้อความว่า “ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม” หมายความว่า ผู้ถวายกฐินจะเป็นฆราวาส หรือบรรพชิต คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร หรือสามเณรี ก็ได้ไม่จำเป็นต้องเป็นคฤหัสถ์เท่านั้น

ข้อความว่า “โดยชอบธรรม” หมายความว่า ผู้ถวายนั้นได้ถวายจิวรด้วยศรัทธา ไม่ใช่ด้วยการพูดเลียบเคียง (วิมฺณตฺติ) หรือการขอโดยตรง (ยาจนา) จากภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง กฐินนี้เป็นสิ่งที่ภิกษุ

พูดเลียบเคียงหรือขอไม่ได้แม้กระทั่งกับมารดาของตนเอง เป็นเหมือนผ้าที่ตกมาจากฟ้า ดังนั้น คำว่า รมฺเมน สเมน (โดยชอบธรรม) จึงห้ามการพูดเลียบเคียงและการขอโดยตรงทั้งสองอย่าง ความจริงแล้ว บทโดยมาก <ยกเว้นบทที่ประกอบด้วย จ ศัพท์ ที่ทำหน้าที่สมุจจะยะ (รวบรวม)> มักจะประกอบด้วย นิวัตเตตัพพัตถะ (เนื้อความที่ควรห้าม) และนักศึกษาก็ต้องรู้จักนำนิวัตเตตัพพัตถะมาอธิบายในประโยคอีกด้วย จึงจะได้ความสมบูรณ์ ดังคัมภีร์มูลฎีกากล่าวว่า

วิเสโส จ วิเสสนุนิวัตตโก^๑

“อนึ่ง ข้อความพิเศษมักห้ามข้อความพิเศษอื่น”

เรื่องนิวัตเตตัพพัตถะได้กล่าวมาแล้วในตอนท้ายของสังฆาติเสสกัณฑ์ ลิกขาบทที่ ๔ จึงไม่ขออธิบายในที่นี้

ข้อความว่า “ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปุระกะ (ผู้ทำคณะให้เต็ม) แล้วรณากฐินเถิด” มีความหมายว่า ถ้าในวัดแห่งหนึ่งมีภิกษุจำพรรษาแรก ๔ รูป ก็ควรนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังอย่างน้อย ๑ รูปมาเป็นคณปุระกะ หรือถ้าในวัดดังกล่าวมีภิกษุจำพรรษาแรก ๓ รูป ก็ควรนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังอย่างน้อย ๒ รูปมาเป็นคณปุระกะ ดังนี้ เป็นต้น

นอกจากนั้น ถ้าหากไม่มีภิกษุผู้จำพรรษาหลังก็ให้นิมนต์ภิกษุจากวัดอื่นมาได้ หรือนำภิกษุผู้มีพรรษาขาด หรือไม่ได้จำพรรษามาเป็นคณปุระกะได้ เพราะคำว่า ปจณิมวสฺสุปเต ภิกขุ (ภิกษุผู้จำพรรษาหลัง) เป็น อุปลักขณนัย คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ดังเช่นคำว่า ลทฺธาตปโต ราชกุมารโ (ราชกุมารได้รับเสวตฉัตรแล้ว) ซึ่งหมายถึง ราชกุมารได้เครื่องราชกกุธภัณฑ์อื่นมีพระแสงขรรค์เป็นต้นอีกด้วย

คำว่า เต จ ะเปยฺย น ลภนฺติ (อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปุระกะเท่านั้น ไม่ได้อาณิสส) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้จำพรรษาหลังเหล่านั้นเมื่อเป็นคณปุระกะแล้วย่อมได้รับอาณิสสหรือไม่

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปุระกะเท่านั้น ไม่ได้อาณิสส

^๑ อภิ.วิ.มูลฎีกา ๒/๖๘

โดยทั่วไป ประโยคหน้าที่ประกอบด้วย ยสฺมา หรือเพิ่ม ยสฺมา เข้ามาแปล ชื่อว่า *ประโยคการณะ* คือ แสดงเหตุ ส่วนประโยคหลังที่ขึ้นต้นด้วย ตสฺมา, เตน ชื่อว่า *ประโยคผล* คือ แสดงผล นอกจากนั้น ถ้าหลังประโยคผลมีประโยคต่อมาที่ขึ้นต้นด้วย ตสฺมา, เตน มักเป็น *ประโยคลัทธิคุณะ* คือ แสดงผลพลอยได้ ดังนั้น คำว่า ตสฺมา ในประโยคว่า ตสฺมา ยตถ จตฺตาโร วา ฯเปฯ จึงแปลว่า “เพราะพระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก และเพราะการกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ” โดยนำประโยคหน้าสองประโยคมาแปลร่วมกัน

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตสฺมาติ ยสฺมา วุฏฺฐสฺสวเสน ปุริมวสฺสวุฏฺฐจํ อนุญญาโต, ยสฺมา จ สพฺพนฺติเมเน ปริจฺเจเทน ปญฺจนํ ชนํ วุฏฺฐติ, ตสฺมา.”

“คำว่า ตสฺมา (ดังนั้น) หมายความว่า เพราะพระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก โดยเนื่องด้วยการจำพรรษา และเพราะการกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ”

ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า ตสฺมา เป็นวิเสสนะของปาฐเสสสะว่า อนุญญาตตฺตา อรหตฺตา จ (เพราะการอนุญาตและเพราะความสมควร) โดยการ :-

- เปลี่ยน อนุญญาโต เป็นบทเหตุที่ประกอบ ตต บัณฑิตว่า อนุญญาตตฺตา
- เปลี่ยน วุฏฺฐติ เป็นบทเหตุที่ประกอบ ตต บัณฑิตว่า อรหตฺตา

ความจริงแล้ว คำว่า ตสฺมา เป็นบทเหตุที่นำประโยคหน้าทั้งหมดมาแสดงว่า ประโยคหน้าเหล่านั้นเป็น *ประโยคการณะ* ส่วนประโยคที่ประกอบด้วย ตสฺมา เป็น *ประโยคผล*

คำว่า ตสฺมา สเจ ฯเปฯ ทาทพฺพ (ฉะนั้น ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า อิมินา กณิน อตฺถรถ (ท่านโปรดกรานกฐินด้วยจีวรนี้) สงฆ์ควรให้จีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินด้วยบัญญัติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ชั้นธกะ) ชื่อว่า *ประโยคลัทธิคุณะ* กล่าวไว้เพื่อแสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า กล่าวคือ โดยทั่วไปประโยคลัทธิคุณะมักมี

หน้า : ประโยคผล กลาง : ประโยคการณะ หลัง : ประโยคลัทธิคุณะ

แต่ในบางแห่งก็มี :-

หน้า : ประโยคการณะ กลาง : ประโยคผล หลัง : ประโยคลัทธิคุณะ

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๑

ดังเช่นตัวอย่างในที่นี้ ดังนั้น ประโยคนี้จึงกล่าวไว้เพื่อแสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า ซึ่งก็คือประโยคผลนั่นเอง

คำว่า ตสฺมา ในประโยคข้างต้นจึงกล่าวถึง “เพราะภิกษุผู้จำพรรษาหลังเหล่านั้นเป็นคนปุรกะเท่านั้น ไม่ได้อนิสงส์” จึงเป็นวิเสสของปาฐะเสสว่า คนปุรกะตฺตา อนิสสฺส อลามตฺตา จ (เพราะเป็นผู้ยังคณะให้เต็มและเป็นผู้ไม่ได้อนิสงส์) โดยการ :-

- เปลี่ยน คนปุรกะ เป็นบทเหตุที่ประกอบ ตต บัจจยว่า คนปุรกะตฺตา
- เปลี่ยน น ลภนติ เป็นบทเหตุที่ประกอบ ตต บัจจยว่า อลามตฺตา

คำว่า เตน ยเปย กาทพฺโพ (ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ชั้นหรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอังตราสกในวันนั้นนั่นแหละ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ได้รับกฐินควรทำอะไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเก็บกฐินนั้นไว้หรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ชั้นหรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอังตราสกในวันนั้นนั่นแหละ

คำว่า เสส ยเปย ภวิตพฺพ (แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุที่เหลือผู้จำพรรษาแรกควรทำอะไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเหล่านั้นควรเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยหรือไร

อธิบายว่า แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น

คำว่า สเจ ยเปย สุนทรเมว (ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าจีวรที่เย็บย้อมแล้วเหมือนในปัจจุบัน จะพึงทำอะไรเล่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องนั้นอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี

คำว่า อจฺฉินฺหา ยเปย น วฏฺฐติ (ส่วนจีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บย้อมไม่ควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าผ้าที่ยังไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บเกิดขึ้น ภิกษุพึงทำอะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุไม่ตัดไม่ได้เย็บแล้วรานกฐินได้หรือไม่

อธิบายว่า จีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บย่อมไม่ควร

คำว่า “ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ชั้นธกะ” คือ ญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

สุณาคู เม ภนเต สงฺโฆ. อิทํ สงฺฆสฺส กณินทฺสฺส อูปฺปนฺนํ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺกลํ, สงฺโฆ อิมํ กณินทฺสฺส อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเพยฺย กณินํ อตฺถริตุํ. เอสา ญตฺติ.

สุณาคู เม ภนเต สงฺโฆ. อิทํ สงฺฆสฺส กณินทฺสฺส อูปฺปนฺนํ สงฺโฆ อิมํ กณินทฺสฺส อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทติ กณินํ อตฺถริตุํ. ยสฺสา ยสมฺโต ชมติ อิมสฺส กณินทฺสฺส อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทานํ กณินํ อตฺถริตุํ, โส ตฺถนฺทฺสฺส. ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

ทินฺนํ อิทํ สงฺเขน กณินทฺสฺส อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน กณินํ อตฺถริตุํ. ชมติ สงฺฆสฺส. ตสฺมา ตฺถนฺทฺสฺส. เอวเมตํ ธารยามี.”

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผ้ากฐินนี้เกิดแล้วแก่สงฆ์ ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้ผ้ากฐินแก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อรานกฐิน นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผ้ากฐินนี้เกิดแล้วแก่สงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์ให้ผ้ากฐินแก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อรานกฐิน ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ผ้ากฐินนี้แก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อรานกฐิน ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

ผ้ากฐินนี้อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อรานกฐิน สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้ จึ่งนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

ข้อความว่า “ภิกษุผู้ควรแก่การรานกฐิน” คือ ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยองค์ ๘ ดังข้อความในคัมภีร์ปริวารว่า

อฏฺฐหฺงฺเคหิ สมฺนฺนาโค ปุคฺคโล ภพฺโพ กณินํ อตฺถริตุํ. กตเมหิ อฏฺฐหฺงฺเคหิ สมฺนฺนาโค ปุคฺคโล ภพฺโพ กณินํ อตฺถริตุํ. ปุพฺพกรรมํ ชานาติ, ปจฺจุทฺธารํ ชานาติ, อธิฏฺฐานํ ชานาติ, อตฺถารํ ชานาติ, มาติกํ ชานาติ, ปลิโพธํ ชานาติ, อุทฺธารํ ชานาติ, อาณิสฺสํ ชานาติ. อิมหิ อฏฺฐหฺงฺเคหิ สมฺนฺนาโค ปุคฺคโล ภพฺโพ กณินํ อตฺถริตุํ.^๒

^๑ วิ.ม. ๕/๓๐๗/๑๐๑

^๒ วิ.ป. ๘/๔๐๗/๓๖๕

“ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๘ ควรกรานกฐิน

ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๘ ควรกรานกฐิน เป็นไฉน คือ

๑. ภิกษุวัปปกรณ์ [คือ การซัก การกะขนาด การตัด การเนาผ้า การเย็บ การย้อม และการทำกัปปิณทุ]

๒. รู้การถอนผ้า [คือ การถอนผ้าสังฆาฏิเป็นต้นที่อธิษฐานด้วยเตจวิริกอธิษฐาน คือ การอธิษฐานผ้าไตรจีวร]

๓. รู้การอธิษฐาน [คือ การอธิษฐานกฐินจีวร]

๔. รู้การกราน [คือ การกรานกฐิน]

๕. รู้มาติกา [คือ มาติกา ๘]

๖. รู้ปัลลโพร [คือ อาวาสปัลลโพรและจีวรปัลลโพร]

๗. รู้การถอนกฐิน [คือ การหลีกไปเป็นที่สุด เป็นต้น]

๘. รู้อนิสงส์ [คือ อนิสงส์ของกฐิน ๕ ประการ]

ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ ควรกรานกฐิน”

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๓ หน้า ๑๙๔) อธิบายเพิ่มเติมว่า ภิกษุผู้กรานกฐินคือภิกษุผู้รับผ้ากฐิน และสงฆ์ควรพิจารณาให้ผ้ากฐินแก่ภิกษุเหล่านี้ คือ

- ผู้มีจีวรคร่ำคร่า
- ผู้มีพรรษามาก เมื่อมีภิกษุผู้มีจีวรคร่ำคร่าหลายรูป
- ผู้มีพรรษามากซึ่งมีบริษัจำนวนมาสามารถเย็บย้อมจีวรให้เสร็จภายในวันที่รับกฐินได้
- ผู้มีพรรษาน้อย ผู้สามารถเย็บย้อมจีวรให้เสร็จภายในวันดังกล่าวได้

อย่างไรก็ตาม สงฆ์ควรอนุเคราะห์พระมหาเถระโดยกล่าวว่า “ท่านโปรดรับจีวร พวกกระผมจะช่วยทำจีวรให้” นอกจากนั้น สงฆ์ควรให้ผ้ากฐินเพื่อจีวรที่คร่ำคร่าซึ่งเป็นสบง จีวร หรือผ้าสังฆาฏิ ผืนใดผืนหนึ่งเท่านั้น แต่ถ้ามีภิกษุผู้โลภมากขอผ้ากฐิน ไม่พึงให้แก่ภิกษุนั้น

ข้อความว่า “ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ขัณฑ์หรือเกินกว่า” หมายถึง ตัดเป็น ๕ ขัณฑ์หรือ ๗ ขัณฑ์ เป็นต้น โดยจำแนกออกเป็นนมหามณฑล อัชฌมณฑล กุสิ อัชฌมกุสิ และอนุวต ซึ่งพอจะทำจีวรผืนใดผืนหนึ่งในจีวร ๓ ผืน [คือ ผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอังตราวาสก] ที่มี ๕ ขัณฑ์ เป็นต้นได้

ข้อความว่า “แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นเพื่อนของภิกษุนั้น” หมายความว่า ขณะทำผ้ากฐินอยู่

ภิกษุทุกรูปต้องร่วมกันทำด้วยการชัก ดัด เย็บ และย้อม แม้ภิกษุรูปหนึ่งก็หลีกเลี่ยงไม่ได้โดยดำริว่า
เราเป็นพระเถระหรือพหูสูต ภิกษุผู้ไม่กระทำเพราะไม่เอื้อเพื่อ ต้องอาบัติทุกกฏ

การต้องอาบัติทุกกฏของภิกษุดังกล่าวนั้น มีสาเหตุมาจากการเสียวัตรที่ควรทำ เรียกว่า
วัตตเภททุกกฏ คือ ทุกกฏเพราะเสียวัตร ปรากฏในที่ห้ามไว้ด้วย น อักษร เช่น

น อุปัชฌายสฺส ภณมานสฺส อนฺตรนฺตรา กถา โอปาเตตพฺพา.^๑

“เมื่ออุปัชฌาย์กำลังกล่าว ไม่พึงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง”

ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายเรื่องนี้ว่า

อิโต ปฏฺจาย จ ปน ยตถ ยตถ นกาเรน ปฏฺิเสโห กรียติ, สพฺพตถ ทุกฺกฏาปตฺติ
เวทิตพฺพา. อยฺมฺหิ ขนฺธกมฺมตา.^๒

“อนึ่ง ตั้งแต่สิกขาบทที่เริ่มจาก น อุปัชฌายสฺส เป็นต้นนี้ การปฏิเสธด้วย น อักษรย่อม
กระทำไว้ในสิกขาบทใดๆ พึงทราบอาบัติทุกกฏในสิกขาบทนั้นๆ ทั้งหมด โดยแท้จริงแล้ว ข้อนี้เป็น
ธรรมเนียมของคัมภีร์ชั้นนวกะ [คือ คัมภีร์มหาวรรคและจุฬวรรค]”

อคิลานน หิ สทฺธิวาทริกน สญฺจิวิสเสนปี สพฺพํ อุปัชฌายวตฺตํ กาทพฺพํ. อนาถเรน
อกโรนฺตสฺส วตฺตเภเต ทุกฺกฏํ. น-การปฏิเสธยุตเตสุ ปน ปเทสุ คิลานสฺสปี ปฏิกฺขิตฺตกรียํ กโรนฺตสฺส
ทุกฺกฏเมว.^๓

“สัทธิวาทริกผู้ไม่เจ็บไข้ แม้มีพรรษา ๖๐ ก็ควรทำอุปัชฌายวัตรทุกอย่าง เมื่อไม่ทำโดย
เอื้อเพื่อ จะต้องทุกกฏเพราะเสียวัตร และเมื่อสัทธิวาทริกผู้เป็นไข้ทำกิจที่ทรงห้าม ในบททั้งหลายที่มี
อักษรว่า ‘ไม่’ กำกับอยู่ [เช่น น อุปัชฌายสฺส ภณมานสฺส อนฺตรนฺตรา กถา โอปาเตตพฺพา (เมื่อ
อุปัชฌาย์กำลังพูด ไม่พึงพูดสอดขึ้นในระหว่าง)] ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน”

ประโยคข้างต้นนี้จัดเป็นปริสาหรือกฎทั่วๆ ไป ในคัมภีร์มหาวรรคและจุฬวรรค แม้ว่า
พระพุทธองค์จะมีได้ปรับอาบัติไว้โดยตรง แต่การปฏิเสธในสิกขาบทนั้นๆ ก็ถือว่าเป็นการปรับอาบัติ
ทุกกฏไว้โดยอ้อม ชาวพม่าจึงถือว่าผู้ที่ปรับอาบัติได้คือพระพุทธเจ้าและพระอรรถกถาจารย์ที่ปริวรรต
คำอธิบายดั้งเดิมจากภาษาสิงหลมาเป็นภาษาบาลีเท่านั้น มิใช่พระภิกษุอาจารย์ เป็นต้น คัมภีร์มหาวรรค-
ภาสกาภิญาจึงแต่งข้อความนี้เป็นคาถา ๘ พยางค์ว่า

^๑ วิ.ม. ๔/๖๖/๕๙

^๒ วิ.ม.อ. ๓/๓๔

^๓ วิ.ม.อ. ๓/๓๖

ยตถ ยตถ นกาเรน

ปฏิสเสโธ กรียติ

ตตถ ตตถ ทุกกฏนฺติ

อโย ชนธกรมฺมตา.^๑

“การปฏิเสธด้วย น อักษรย่อกระทำไว้ในสิกขาบทใดๆ พึงทราบอาบัติ
ทุกกฏในสิกขาบทนั้นๆ ซ่อนเป็นธรรมเนียมของชั้นธกะ”

อนึ่ง ในคัมภีร์ขุททกสิกขาและฎีกาใหม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

คิลานesu อุปฺปเจยฺย

วุฏฺฐานํ เนสฺมาคเม

วตฺตเกเทน สพุพฺพตถ

อนาทเรน ทุกกฏ.^๒

“ภิกษุควรดูแลอุปัชฌาย์และอาจารย์ผู้อาพาธ ควรระอคอยการทุเลาของ
ท่านเหล่านั้น อาบัติทุกกฏย่อมมีเพราะเสียวัดในทุแห่งโดยไม่เอื้อเพื่อ”

อโยชฺชิ ชนธกรมฺมตา ยตถ นกาเรน ปฏิสเสโธ, ตตถ ทุกกฏนฺติ.”

“โดยแท้จริงแล้ว ข้อความนี้ว่า ‘การปฏิเสธด้วย น อักษรย่อกระทำไว้ในสิกขาบทใด พึง
ทราบอาบัติทุกกฏในสิกขาบทนั้น’ เป็นธรรมเนียมของคัมภีร์ชั้นธกะ”

ข้อความว่า “ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี” หมายความว่า จีวรที่ทำเสร็จแล้ว
คือ ผ้าเพื่อกฐินที่ทำบริกรรมคือการตัด เย็บ และย้อมเรียบร้อยแล้ว โดยอย่างน้อยที่สุดต้องเป็นผ้า
อันตรวาสกจึงจะใช้กรานกฐินได้ มิฉะนั้นแล้วจะถือว่าการกรานกฐินวิบัติไป ดังนั้น จีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้
เย็บจึงไม่ควร ที่จริงแล้วถ้าสงฆ์ได้รับจีวรที่ทำเสร็จแล้วเหมือนที่ปรากฏในปัจจุบัน ก็เป็นการดี คือ ไม่
ต้องมีภาระในการตัด เย็บ และย้อมจีวร แต่ถ้าได้ผ้าที่ยังไม่เสร็จเช่นนั้น ก็ต้องตัด เย็บ และย้อมให้
เสร็จ แล้วจึงกรานกฐินก่อนอรุณขึ้น ดังที่ท่านกล่าวไว้ในเรื่องนี้ว่า ตทเหว กาทพุโพ (ทำในวันนั้น
นั้นแหละ) ดังข้อความในพระบาลีว่า

กถฺมจฺ ปน ภิกฺขเว อนตฺถตํ โหติ กถินํ น อุลลชีตมตฺเตน อตฺถตํ โหติ กถินํ ฌเปยฺ
น อมฺมตฺร ปมฺจเกน วา อติเรกปมฺจเกน วา ตทเหว สมนฺนิเนน สมณฺฑลิกเตน อตฺถตํ โหติ
กถินํ.^๔

“ภิกษุทั้งหลาย กฐินย่อมไม่เป็นอันกรานอย่างไร กฐินย่อมไม่เป็นอันกรานอย่างนี้ คือ กฐิน

^๑ มหาวรรคสาฎีกา ๑/๑๐๐

^๒ ขุทฺท. คาถา ๑๕๕

^๓ ขุทฺท. อภินวฎีกา คำอธิบายคาถา ๑๖๕

^๔ วิ.ม. ๕/๓๐๘/๑๐๑

ไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงมีรอยขีด ฯลฯ กณินไม่เป็นอันกรณเว้นจากจิ๋ววรรค ๕ หรือเกิน ๕ ซึ่งตัดดีแล้วทำให้มีมณฑลเสร็จในวันนั้น”

ฎีกาใหม่อธิบาย อตฺถริตฺตพฺพ (ต้องกรณ) ว่า การกรณกณินเป็นการเปล่งวาจาที่เกี่ยวกับการกรณกณินว่า อิมาย สงฺฆาฎิยา กณิน อตฺถรามี (ข้าพเจ้ากรณกณินด้วยผ้าสังฆาฎินี้) ไม่ใช่อาภักปกริยาทางกาย โดยกล่าวว่า

อตฺถริตฺตพฺพนฺติ อตฺถรณํ กาทพฺพํ. ตณฺจ โข ตถาวจีเกทฺถรณเมวาทิ ทฏฺฐพฺพํ. ยถาห-

“สเจ สงฺฆาฎิยา กณินํ อตฺถริตฺตกาโม โหติ, โปราณิกา สงฺฆาฎิ ปจฺจุทฺถริตฺตพฺพา, นวา สงฺฆาฎิ อธิฏฺฐาตพฺพา, อิมาย สงฺฆาฎิยา กณินํ อตฺถรามีติ วาจา ภินฺทิตพฺพา”ติ^๑ วิตุถาโร.^๒

“คำว่า อตฺถริตฺตพฺพ (ต้องกรณ) หมายความว่า ต้องทำการกรณ อนึ่ง พึงทราบว่าการกรณนั้นเป็นการทำการเปล่งวาจาเหมือนอย่างนั้น สมจริงดังพระพุทธดำรัสว่า ‘ถ้าภิกษุต้องการจะกรณกณินด้วยผ้าสังฆาฎิ พึงถอนผ้าสังฆาฎิเก่า พึงอธิษฐานผ้าสังฆาฎิใหม่ พึงเปล่งวาจาว่า เรากรณกณินด้วยผ้าสังฆาฎินี้’

พึงทราบความพิสดาร[ต่อไป]”

แม้คัมภีร์วินยาลังการก็อธิบายเรื่องนี้ว่า

เอเตน กณินตุถารณํ นาม วจีเกทฺถรณเมว โหติ, น ภินฺทิจิ กายวิการกณนฺติ อิมมตฺถํ ที่เปติ.^๓

“ท่านแสดงข้อความนี้ด้วยคำนั้นว่า ขึ้นชื่อว่า การกรณกณินเป็นการกระทำการเปล่งวาจาเท่านั้น ไม่ใช่การกระทำความเปลี่ยนแปลงทางกายอย่างใดอย่างหนึ่ง”

คำว่า อตฺถริตฺตพฺพ (ต้องกรณ) สนามหลวงบาลีไทยถือว่า :-

ตพฺพ ปัจจย ในบางแห่ง แปลว่า “ต้อง”

อนีย ปัจจย แปลว่า “พึง”

แต่อย่างไรก็ตาม ไวยากรณ์บาลีถือว่า กิจจปัจจยทั้ง ๕ ศัพท์นี้มีการใช้เหมือนกัน เพียงแต่ อรรถว่า “ต้อง” นั้นปรากฏใช้ใน ตพฺพ ปัจจยมากกว่ากิจจปัจจยอื่น อรรถดังกล่าวคืออรรถว่า อวสฺสก (แน่นอน) เช่น กตฺตพฺพํ กมฺมํ ภวตา (ท่านต้องกระทำงาน) ลง ตพฺพ ปัจจยด้วยสูตรในกัจจายน-

^๑ วิ.ป. ๘/๔๑๓/๓๖๓

^๒ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๓-๙๔

^๓ วินย.ฎีกา ๒/๙๖

ไวยากรณ์ (สูตร ๖๓๖) ว่า อวสุสการมณีสฺส ณี จ (เมื่ออรรธว่า แน่นอน และติดหนี้ ปรากฏอยู่ ใหลง ณี ปัจจัยและกิจปัจจัย) ในคัมภีร์นिरुद्धิตีปนีแสดงอรรถของกิจปัจจัย ๗ ประการเป็นคาถาว่า

อหตุเถ จ สกุกตุเถ ปตตกาเล จ เปสเน
ตพพาทยो ओतिस्कुके अवसुसकामेनु ज.^๑

“ปัจจัยมี ตพพ เป็นต้น ย่อมลงในอรรธว่า สมควร, สามารถ, บอกเวลาที่มาถึง, ใช้ให้ทำ, ชี้แจง/แนะนำ, แน่นอน และหนี้สินค้างชำระ”

อุทาหรณ์ในเรื่องนี้มีตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. อหะ ในอรรธว่า สมควร แปลว่า “ควร, พึง”
 - กตุตพพ กุสล ภวตา (ท่านควร/พึงกระทำกุศล)
๒. สักกะ ในอรรธว่า สามารถ แปลว่า “ได้”
 - กตุตพพ กัมม ภวตา (ท่านกระทำได้)
๓. ปัตตกาละ ในอรรธว่า บอกเวลาที่มาถึง แปลว่า “จำต้อง”
 - อชฺชยิตพพ ภวตา (ท่านจำต้องสาธยาย)
 - กตุตพโพ ภวตา กโณ (ท่านจำต้องทำเสีย)
๔. เปสเน ในอรรธว่า ใช้ให้ทำ แปลว่า “จง”
 - กตุตพพ กัมม ภวตา (ท่านจงกระทำงาน)
 - คนตพโพ ภวตา คาโม (ท่านจงไปหมู่บ้าน)
๕. ओतिस्कुके ในอรรธว่า ชี้แจงหรือแนะนำ แปลว่า “พึง”

ตัวอย่างการชี้แจง

 - ทาน ทาตพพ (พึงให้ทาน)
 - สील รกฺขิตพพ (พึงรักษาศีล)
 - ปาโณ น หนตพโพ (ไม่พึงฆ่าสัตว์)
 - อทินน น อาทาตพพ (ไม่พึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้)

ตัวอย่างการแนะนำ

 - สกุกจ จ ทาน ทาตพพ, โน อสกุกจ จ (พึงให้ทานโดยเคารพ มิใช่โดยไม่เคารพ)

^๑ นිරुद्धิตี. สูตร ๗/๒๒

๖. อวัสสะ ในอรรถว่า แน่นนอน แปลว่า “ต้อง”

- กตตพพ กัมม ภาวตา (ท่านต้องกระทำงาน)
- คมนิโย อภิสมฺปฺราโย (บุคคลต้องไปสัมปรายภพ)

๗. อรมิณะ ในอรรถว่า หนี้สินค้างชำระ แปลว่า “ต้อง”

- ทาทพพ อิญ ภาวตา (ท่านต้องให้หนี้)
- สติ เม ทาทพพ ภาวตา (ท่านต้องให้หนี้ร้อยหนึ่งแก่เรา)

นอกจากนั้น ในคำอธิบายของฎีกาใหม่ว่า

อตฺถริตพฺพนฺติ อตฺถรณํ กาทพฺพ.^๑

“คำว่า อตฺถริตพฺพ หมายความว่า ต้องทำการกรณ”

ความหมายว่า กรณ เป็นสิ่งที่เข้าใจกันได้อยู่แล้ว ท่านจึงไม่อธิบายด้วยธาตุอื่นเพื่อแสดงอรรถของการกรณ แต่อธิบายด้วย กร ธาตุที่เป็นธาตุราชาซึ่งสามารถใช้อธิบายอรรถของธาตุที่เข้าใจได้แล้ว ดังคำว่า คนฺตพฺพ (พึงไป) อาจอธิบายว่า คมนํ กาทพฺพ (พึงทำการไป) เพราะกิริยาไปเป็นที่เข้าใจของคนทั่วไป หรือคำว่า คจฺจติ (ย่อมไป) อธิบายได้ว่า คจฺจตฺติ คมนํ กโรติ (คำว่า คจฺจติ หมายความว่า ย่อมทำการไป) หรือ คจฺจตฺติ คมนํ ภาวติ (คำว่า คจฺจติ หมายความว่า การไปย่อมมี)

ดังข้อความในคัมภีร์ไวยากรณ์ว่า

ภูกฺรา สพฺพธาตฺวตฺตพฺยาปกา.^๒

“ภู และ กร ธาตุแผ่ไปในอรรถของธาตุทั้งปวง”

ภูกฺรา สพฺพธาตฺวตฺเตเสว สนฺติ.^๓

“ภู และ กร ธาตุมีอยู่ในอรรถของธาตุทั้งปวงนั้นเทียว”

ภูกฺราสา สพฺพธาตฺวตฺตคพฺภา.^๔

“ภู, กร และ อส ธาตุ มีอรรถของธาตุอยู่ภายใน”

สตุตฺตากรณฺรูปา หิ

ธาตฺวตฺตา สกลา ตโต

ภาโว กิริยา จ สามณฺย

สกลเสว คมฺยเต.^๕

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๔๓

^๒ เกทจินตนาภาสฎีกา คาถา ๓๐๐ ^๓ พา. หน้า ๑๐๘

^๔ กัจจายนคูปัทธที่ปนี ๕๖๙

^๕ สทฺท.จินตนา คาถา ๓๐๐

“อรรถของธาตุทั้งหมดมีสภาพของความเป็นและการกระทำ ดังนั้น ความเป็นและการกระทำจึงเป็นอรรถทั่วไป บุคคลย่อมรู้ได้ในธาตุทั้งปวง”

ภาวสกรา ธาตุ เอเต

กิริยาสามณฺณวาทกา

คฺมุปจาทิกา ธาตุ

กิริยาวิเสสวาทกา.”

“ธาตุเหล่านี้คือ ภู, อส และ กร ธาตุ แสดงกิริยาสามัญทั่วไป ส่วน คฺมุ และ ปจ ธาตุเป็นต้น แสดงกิริยาพิเศษ”

ในประโยคว่า เสสภิกฺขุหิปี ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพํ (แม้ภิกษุที่เหลือกก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น) คำว่า เสสภิกฺขุหิ เป็นปกติกัตตาใน ภวิตพฺพํ ส่วนคำว่า สหาเยหิ เป็นนิวิกิตกัตตาใน ภวิตพฺพํ ประโยคนี้ชื่อว่า *ประโยคภาววาทก* คือ แสดงกิริยาเป็นหลัก ซึ่งก็คือความเป็นผู้ช่วยในการทำผ้ากฐิน และมีความเกี่ยวเนื่องกับวิกิตกัตตามากกว่าปกติกัตตา นอกจากนั้นแล้วอาจแบ่งประโยคนี้เป็นประโยคกัตตฺวาทกโดยใช้สัตตมวิภัตติแทน ตพฺพ บัจจยฺว่า เสสภิกฺขุหิปี ตสฺส สหาเยหิ *ภเวยฺย* และประโยคกัตตฺวาทกก็มีคำแปลในภาษาไทยเหมือนกับคำแปลในประโยคภาววาทก แต่ความหมายของประโยคกัตตฺวาทกไม่เหมือนกับประโยคภาววาทก กล่าวคือ ประโยคกัตตฺวาทกเน้นการแสดงกัตตาเป็นหลัก ซึ่งก็คือภิกษุในเรื่องนี้ ไม่เน้นกิริยาคือความเป็นผู้ช่วยเป็นหลักเหมือนในประโยคภาววาทก

ในคำว่า ธมฺเมเน สเมน จีวรํ เทติ อิมินา กถินํ อตุถธถติ (ถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า อิมินา กถินํ อตุถธถ) คำว่า จีวรํ และ กถินํ หมายถึง จีวรที่ตัด เย็บ และย้อมเสร็จแล้ว ถ้าเป็นผ้าที่ยังไม่สำเร็จด้วยการตัด เย็บ และย้อม ให้ใช้เป็น จีวรทุสฺส (ผ้าเพื่อจีวร) หรือ กถินทุสฺส (ผ้าเพื่อกฐิน) โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- จีวรสฺส ทุสฺส จีวรทุสฺส = ผ้าเพื่อจีวร ชื่อว่า จีวรทุสสะ (จตุตถิตปฺปริสสมาส)
- กถินสฺส ทุสฺส กถินทุสฺส = ผ้าเพื่อกฐิน ชื่อว่า กถินทุสสะ (จตุตถิตปฺปริสสมาส)

อนึ่ง คำว่า จีวรํ เป็น *อุปลักขณนัย* คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด จึงหมายรวมถึงคำว่า จีวรทุสฺส (ผ้าเพื่อจีวร) อีกด้วย แม้คำว่า อิมินา กถินํ อตุถธถ (จงกรานกฐินด้วยจีวรนี้) ก็เป็นอุปลักขณนัย เช่นเดียวกัน จึงหมายรวมถึงคำว่า อิมํ กถินํจีวรํ สงฺฆสฺส เทม (ข้าพเจ้าขอถวายกฐินจีวรนี้แก่สงฆ์) อีกด้วย

คำว่า สงฆาญฺหิ มีรูปวิเคราะห์ว่า

* กจฺจายนวิโปธก สุตฺร ๔๕๗

- สงฆ์ยิตติ สงฆ์มาฏี = ผ้าที่ถูกทับซ้อน ชื่อว่า สังฆมาฏี

(สั บพหน้า + ฆฎ ฐาตุ <สงฆมาเต = สืบต่อ> + ณี ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

ดังนั้น ผ้าสังฆมาฏีจึงเป็นผ้าจีวร ๒ ชั้นที่ซ้อนกัน มีประโยชน์เพื่อใช้เป็นผ้าห่มเพื่อป้องกันความหนาวในฤดูหนาว

คำว่า อุตฺตราสงฺค แปลตามศัพท์ว่า “ผ้าที่ถูกคล้องไว้ในร่างกายส่วนบน” คือ ผ้าห่มร่างกายส่วนบนนั่นเอง มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุตฺตรสมิ เทหภาเค อาสณฺชียตฺติ อุตฺตราสงฺโก.

(อุตฺตร บพหน้า + อา บพหน้า + สนฺช ฐาตุ <สงฺเค = ติด, คล้อง> + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

คำว่า อนุตฺตราสก แปลตามศัพท์ว่า “ผ้าในท่ามกลางลำตัวคือเอว” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อนุตฺเร วาโส อนุตฺรวาโส, อนุตฺรวาโสเยว อนุตฺรวาสโก.

(อนุตฺรวาส ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัตตถัทธิต)

เตน ภิกฺขุณา สเจ สงฆมาฏียา อุตฺตริตฺกามา โหติ, โปราณิกํ สงฆมาฏี ปจฺจุท-
ธริตฺวา นวํ สงฆมาฏี อธิฏฺฐหิตฺวา “อิมาย สงฆมาฏียา กณินํ อุตฺตรามิ”ติ อุตฺตริตพฺพ.
อุตฺตราสงฺคอนุตฺรวาสเกสุปิ เอเสว นโย. ตโต เตน บุริมสํสํวฺญฺเจ อนุโตสีมาคเต ภิกฺขุ
อุปสงฺกมิตฺวา “อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กณินํ, ฐมฺมิโก กณินตฺถาโร, อนุโมทถา”ติ^๑ วตฺตพฺพ.
เถราณญจ นวณญจ พหุณญจ เอกสฺส จ อนุรูปํ สลฺลกฺเขตฺวา วตฺตพฺพ.

ถ้าภิกษุนั้นต้องการกรานด้วยผ้าสังฆาฏี ต้องถอนผ้าสังฆาฏีเก่าก่อนแล้วอธิษฐาน
ผ้าสังฆาฏีใหม่ แล้วจึงกรานโดยกล่าวว่า

อิมาย สงฆมาฏียา กณินํ อุตฺตรามิ (ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏีนี้)

แม้ผ้าอุตฺตราสงค์หรือผ้าอันตราสก ก็มีนัยเดียวกัน ต่อแต่นั้นภิกษุนั้นก็พึงเข้าไปหา
ภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า

อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กณินํ, ฐมฺมิโก กณินตฺถาโร, อนุโมทถ.

^๑ วิ.ป. ๘/๔๑๓/๓๖๗

“ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว การกรานกฐินชอบด้วยธรรม ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาเถิด”

ภิกษุเหล่านั้นควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง

ข้อความว่า “ถอนผ้าสังฆาฏิเก่า” หมายความว่า ภิกษุผู้อธิษฐานผ้าสังฆาฏิของตนเป็นแบบอธิษฐานไตรจีวร (เตจีวริกอธิษฐาน) ต้องทำปัจจุทธรผ้าสังฆาฏิเก่าให้อธิษฐานตกไปเสียก่อน เพราะจีวรที่จะกรานกฐินต้องทำอธิษฐานเป็นไตรจีวรเท่านั้น และจีวรที่ทำอธิษฐานเป็นไตรจีวรก็ไม่ต้องมี ๒ ผืน ดังนั้น จึงต้องทำปัจจุทธรผ้าสังฆาฏิเก่า แล้วจึงอธิษฐานผ้านกฐินแบบอธิษฐานเป็นไตรจีวรต่อมา แต่ถ้าภิกษุอธิษฐานเป็นผ้าบริวาร (ปริกขารโจพอธิษฐาน) ก็ต้องทำปัจจุทธรผ้าสังฆาฏิเก่าโดยกล่าวไม่ระบุชื่อว่า อิมํ จีวรํ ปัจจุทธรามิ (ข้าพเจ้าถอนจีวรนี้) แล้วจึงอธิษฐานผ้านกฐินแบบอธิษฐานเป็นไตรจีวร

วิธีอธิษฐานจีวรมี ๒ ประเภท คือ

๑. อธิษฐานเป็นไตรจีวร (เตจีวริกอธิษฐาน) คือ การกล่าวระบุผ้าที่จะอธิษฐานทีละผืนไป โดยกล่าวว่า

- อิมํ สงฆาฏิ อธิฏฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้)
- อิมํ อุตตราสงค์ อธิฏฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์นี้)
- อิมํ อนุตราวาสกํ อธิฏฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอันตราวาสกนี้)

การอธิษฐานดังกล่าวจัดว่าเป็นการปฏิบัติวินัยอย่างเคร่งครัด เพราะภิกษุต้องนำผ้า ๓ ผืนนี้ติดตัวไปทุกแห่ง ไม่อาจเก็บจีวรแล้วไปอยู่สถานที่อื่นแล้วให้อรุณขึ้นในสถานที่อื่นได้ ถ้าทำเช่นนั้นก็จะต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตติยที่อยู่แยกกับจีวรในขณะอรุณขึ้น ตามที่กล่าวไว้ในอุทิสติกขาบทต่อไป

อนึ่ง ภิกษุผู้อธิษฐานเป็นไตรจีวรเช่นนี้ชื่อว่า วินยเตจีวริกะ (ผู้ทรงจีวร ๓ ผืนตามวินัย) แต่ภิกษุเหล่านั้นอาจเก็บจีวรมากกว่า ๓ ผืนก็ได้ โดยอธิษฐานจีวรอื่นนอกจาก ๓ ผืนนี้เป็นผ้าบริวารดังที่จะกล่าวต่อไป นอกจากนั้น คำว่า เตจีวริกะ ตามหลักพระสูตรหมายถึง รุตังคเตจีวริกะ คือ ผู้ทรงจีวร ๓ ผืนตามรุตงคัตถ โดยมิจีวร ๓ ผืนเท่านั้นด้วยการสมานานว่า อติเรกจีวรํ ปฏิกฺขิปามิ, เตจีวริกํคสมายามิ (ข้าพเจ้าปฏิเสธอติเรกจีวร ขอสมานานองค์ของผู้ทรงไตรจีวร)

๒. อธิษฐานเป็นผ้าบริวาร (ปริกขารโจพอธิษฐาน) คือ การอธิษฐานโดยไม่ระบุผ้าที่อธิษฐานว่าคืออะไร เช่น อิมํ จีวรํ ปริกขารโจพํ อธิฏฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานจีวรนี้เป็นผ้าบริวาร) หรือ อิมานิ จีวรานิ ปริกขารโจพานิ อธิฏฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานจีวรเหล่านี้เป็นผ้าบริวาร) การอธิษฐาน

เช่นนี้มีประโยชน์เพื่อความสะดวกในการเก็บจีวร โดยภิกษุนั้นอาจเดินทางไปอยู่ในสถานที่อื่นได้โดยไม่ต้องนำจีวรไปให้ครบ ๓ ผืน ดังนั้น ภิกษุอาจอธิษฐานจีวรของตนเป็นปริกขารโจพะก็ได้ หรืออธิษฐานเศษผ้าหรือผ้าผืนสั้นที่ไม่พอจะอธิษฐานเป็นไตรจีวรให้เป็นปริกขารโจพะ หรือจะทำวิกัปนาเศษผ้านั้นก็ได้

พระเถระในพม่าบางรูปกล่าวว่า ภิกษุผู้รับกฐินควรเป็นผู้ทรงอธิษฐานเป็นไตรจีวรเท่านั้น เพราะคัมภีร์อรรถกถาแสดงการถอนผ้าสังฆาฏิเก่า แต่ถ้าอธิษฐานเป็นไตรจีวรในขณะก่อนจะกรานกฐินแล้วจึงทำปัจจุทธร จัดเป็นกฐินโจร คือ ผู้ขโมยผ้ากฐิน อย่างไรก็ตาม คัมภีร์วินยาลังการได้อนุญาตให้ภิกษุอื่นจากนั้นรับผ้ากฐินได้ว่า

วินยเตจีวริโก ปน ยทา ติจีวราธิฏฐาเนน อธิฏฐหิตวา ธาเรตุกาโม โหติ, ตทา ตถา อธิฏฐหิตวา ธาเรติ. ยทา ปน ปริกขารโจพาธิฏฐาเนน อธิฏฐหิตวา ธาเรตุกาโม โหติ, ตทา ตถา อธิฏฐหิตวา ธาเรติ, ตสฺมา ติจีวราธิฏฐาเนน สส ทุปฺปบริหารตฺตา สพฺพทา ธาเรตุํ อสโกโกโถ หุตฺวา ปริกขารโจพฺวเสน ธาเรนโตปิ ตํ ปจฺจุทฺทริตฺวา อาสนฺเนน กาลเ ติจีวราธิฏฐาเนน อธิฏฐหนโตปิ กถินํ อตฺถริตุํ ลภติเยวาติ ทฎฺฐพฺพ.^๑

“ส่วนผู้ทรงไตรจีวรตามวินัยปรารภนาจะอธิษฐานแล้วทรงไว้โดยอธิษฐานเป็นไตรจีวรเมื่อใด เมื่อนั้น ก็อธิษฐานแล้วทรงไว้เช่นนั้น แต่เมื่อใดปรารภนาจะอธิษฐานแล้วทรงไว้โดยอธิษฐานเป็นผ้าปริกขาร เมื่อนั้น ก็อธิษฐานแล้วทรงไว้เช่นนั้น ดังนั้น พึงทราบว่ แม้ภิกษุผู้ไม่อาจทรงไตรจีวรไว้ทุกเมื่อ แต่ทรงไว้โดยความเป็นผ้าปริกขาร เพราะการอธิษฐานเป็นไตรจีวรรักษาได้ยาก จึงถอนผ้าสังฆาฏินั้น แล้วจึงอธิษฐานโดยการอธิษฐานเป็นไตรจีวรในเวลาใกล้จะกรานกฐิน] ย่อมกรานกฐินได้ทีเดียว”

อนึ่ง ภิกษุที่ถืออุตุตงค์ครองผ้า ๓ ผืนที่เรียกว่า เตจีวริอุตุตงค์ ไม่ควรได้รับผ้ากฐิน เพราะจะทำให้อุตุตงค์ของภิกษุนั้นขาดไป เนื่องจากต้องครองผ้า ๓ ผืนเท่านั้น

คำว่า โจพ ในคำว่า ปริกขารโจพ (ผ้าปริกขาร) เป็นคำไวพจน์ของ วตุถ (ผ้า) ดังคัมภีร์อภิธานปทีปิกากล่าวว่า

เจล'มจฺนาทณฺ วตุถ'

วาโส วสน'มฺสูก'

อมฺพร' จ ปญฺเฑ'นิตฺถิ'

ทฺสส' โจพ' จ สาฎโก.^๒

“ผ้า ๑๒ ศัพท = เจล, อจฺนาทณ, วตุถ, วาส, วสน, อํสูก, อมฺพร, ปญ

มิไช่อิตถิลิงค์, ทฺสส, โจพ, สาฎก”

^๑ วินย.ฎีกา ๒/๙๘

^๒ อภิธาน. คาทา ๒๙๐

วิกัปปนา คือ การทำเป็นสองเจ้าของ เหมือนฝากให้ภิกษุรูปอื่น แล้วขออนุญาตใช้เองได้ ท่านจะกล่าวถึงเรื่องวิกัปปนาต่อไป

คำว่า อุตตราสงคอนุตราวาสเกสุปิ เอสว นโย (แม้ผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตราวาสก ก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงว่า ภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏิว่า อิมาย สงฆาภิยา กถินิ อตุถรามิ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบคำกรานกฐิน อย่างไร ในผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตราวาสก

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำกรานกฐินในผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตราวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุตตราสงคอนุตราวาสเกสุปิ เอสว นโย อธิบายว่า เราได้แสดงคำกรานกฐินโดยย่อในผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตราวาสก

คำว่า ตโต เตน ปุริมวสสฺสวฺเจ ๕เปฯ วตฺตพฺพ (ต่อแต่นั้น ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินิ, ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนุโมทถ) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุกรานกฐินแล้วต้องทำอะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดว่าการกรานกฐินของภิกษุนั้นสำเร็จแล้วหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรก อยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต เป็นต้น

คำว่า ภิกฺขุ กล่าวไว้เพื่อระบุว่า เข้าไปหาภิกษุไม่ใช่เข้าไปหาสามเณร มีวิธีพาทนุสัมพันธว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า อุปสงกมิตฺวา (เข้าไปหา)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วเข้าไปหาใคร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วเข้าไปหาสามเณรหรือไร

- ท่านควรระบุดังบุคคลที่ภิกษุนั้นเข้าไปหาไม่ใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ภิกฺขุ อธิบายว่า ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วเข้าไปหาภิกษุ

คำว่า ปริมุขสัฏฺฐเจ (ผู้จำพรรษาแรก) กล่าวไว้เพื่อระบุว่าภิกษุเหล่านั้นไม่ใช่ผู้จำพรรษาหลัง มีวิธีปทานสัมพันธว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกขุ (ภิกษุทั้งหลาย)
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุเหล่านั้นเป็นใคร
๓. อาโหคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้จำพรรษาหลังหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ปริมุขสัฏฺฐเจ อธิบายว่า ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้จำพรรษาแรก

คำว่า อนุโตสีมาคเต (อยู่ภายในสีมา) มิได้หมายความว่า ภิกษุผู้อนุโมทนาต้องอยู่ภายในสีมาจริง ๆ จึงจะอนุโมทนาภิกษุโดยกล่าวว่า อตฺถตํ ภนฺเต เป็นต้น เนื่องด้วยการกรานกฐินและการอนุโมทนาภิกษุไม่จัดเข้าในกรรม ๔ อย่างมีอุปโลกนกรรมเป็นต้นเหมือนการอธิษฐานจิต จึงไม่จำเป็นต้องกรานกฐินและอนุโมทนาภิกษุภายในสีมา แต่อาจกรานกฐินและอนุโมทนาภิกษุได้ภายในอุปัชฌาย์สีมา คือ บริเวณใกล้กับสีมา ซึ่งก็คือศาลาหรือวิหารเป็นต้นภายในวัด

อนึ่ง กรรม ๔ อย่างที่กล่าวไว้ข้างต้น คือ

๑. อุปโลกนกรรม การบอกให้สงฆ์ทราบโดยไม่ต้องประชุมสงฆ์
๒. ญัตติกรรม กรรมที่กระทำด้วยการสวดญัตติ คือ การสวดประกาศให้สงฆ์ทราบ กล่าวคือ เมื่อเข้าโรงอุโบสถประชุมสงฆ์แล้วให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดญัตติประกาศว่า สงฆ์กำลังจะทำอะไร แก่ใคร
๓. ญัตติทุติยกรรม กรรมที่มีการสวดญัตติเป็นที่สอง คือ เมื่อตั้งญัตติ ๑ ครั้งแล้วสวดกรรมวาจา ๑ ครั้ง
๔. ญัตติจตุตถกรรม กรรมที่มีการสวดญัตติเป็นที่สี่ คือ เมื่อตั้งญัตติ ๑ ครั้งแล้วสวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง

ที่จริงแล้ว ผ่ากฐินในปัจจุบันเป็นจิวรที่สำเร็จด้วยการตัด เย็บ และย้อมแล้ว สงฆ์จึงให้ผ้ากฐินภายในสีมาด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาแล้วก็กรานกฐินและอนุโมทนาภิกษุในคราวเดียวกันภายในสีมานั้นเอง แต่สมัยพุทธกาลมักเป็นผ้าเพื่อกฐินที่ยังไม่สำเร็จเป็นจิวร จึงต้องให้ผ้ากฐินภายในสีมาแล้วทำการตัดเย็บย้อมจิวรภายนอกสีมา หลังจากนั้นภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินกรานกฐินและภิกษุอื่นจึงอนุโมทนาภิกษุในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งบริเวณวัดของตน

ถ้าในวัดของตนไม่มีพัทธสีมา สงฆ์จะต้องไปหาพัทธสีมาอื่น ตัวอย่างเช่น อุทกฺกเขปสีมา หรือสัตตพวันตรสีมา เป็นต้น แล้วให้ผ้ากฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา หลังจากนั้นจึงกลับมาวัดของตน

แล้วกรานกฐินและอนุโมทนากรฐินต่อไป ไม่ควรกรานกฐินและอนุโมทนากรฐินในพัทธสีมาที่ให้ผ้ากฐินนั้น เพราะภิกษุต้องการกรานกฐินและอนุโมทนากรฐินในวัดที่ตนอยู่เท่านั้น จะกรานกฐินและอนุโมทนากรฐินภายในวัดอื่นไม่ได้

คำว่า สีมา ใน อนุโตสีมาคเต (อยู่ภายในสีมา) ไม่ได้หมายถึงสีมาจริง ๆ หากแต่หมายถึง อุปจารสีมา (บริเวณใกล้กับสีมาภายในวัด) การใช้คำในลักษณะนี้เรียกว่า สมัญญา/ภาวะ คือ ส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงที่ใกล้ แต่มุ่งให้หมายถึงสิ่งที่อยู่ใกล้ เช่น คงคา ย สส ส ตัญจติ (ข้าวกล้าตั้งอยู่ที่แม่น้ำคงคา) กล่าวคือ คำว่า คงคา ย แม้จะกล่าวถึงแม่น้ำคงคา แต่หมายถึงฝั่งที่อยู่ใกล้แม่น้ำคงคา จึงเป็นคำที่กล่าวถึงที่ใกล้คือแม่น้ำคงคา แต่เจตนาหมายถึงสิ่งที่อยู่ใกล้คือฝั่งน้ำ

คำว่า เถรานญ ชเปย วตตพพ (ภิกษุนั้นควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า ภนฺเต และ อนุโมทเถ เทนํ ในทุกที่หรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุนั้นควรกล่าวอย่างไรบ้าง

อธิบายว่า ภิกษุนั้นควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง โดยกล่าวแก่ :-

- พระเถระว่า “ภนฺเต อนุโมทเถ” (ท่านผู้เจริญ ท่านจงอนุโมทนา)
- พระนวกะจำนวนมากว่า “อาวุโส อนุโมทเถ” (ผู้มีอายุ ท่านทั้งหลายจงอนุโมทนา)
- พระนวกะรูปหนึ่งว่า “อาวุโส อนุโมทาหิ” (ผู้มีอายุ ท่านจงอนุโมทนา)
- ภิกษุจำนวนมากซึ่งมีพระเถระรูปหนึ่งอยู่ด้วยให้กล่าวว่า “ภนฺเต อนุโมทเถ” (ท่านผู้เจริญ ท่านจงอนุโมทนา)

คำว่า เถรานญ กล่าวไว้เพื่อระบุว่า ถ้าภิกษุผู้กรานกฐินเป็นพระเถระ ควรกล่าวในท่ามกลางสังฆว่า อตถตถอาวุโส (ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้กรานกฐินแล้ว)

คำว่า นวานํ กล่าวไว้เพื่อระบุว่า ถ้าภิกษุผู้กรานกฐินเป็นพระนวกะ ควรกล่าวว่า อตถตถภนฺเต (ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้กรานกฐินแล้ว)

คำว่า พหูนํ กล่าวไว้เพื่อระบุว่า ถ้าภิกษุผู้อนุโมทนากรฐินมีหลายรูป ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า อนุโมทเถ (ท่านทั้งหลายจงอนุโมทนา)

คำว่า เอกสฺส กล่าวไว้เพื่อระบุว่า ถ้าภิกษุผู้อนุโมทนากรฐินมีรูปเดียว ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า อนุโมทาหิ (ท่านจงอนุโมทนา)

วิธีปฏิบัติของภิกษุผู้อนุโมทนากฐิน

เตหิปี “อตุถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กณินฺ”ติ วา “อตุถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กณินฺ”ติ วา วตฺวา “ธมฺมิโก กณินฺตฺถาโร, อนุโมทามิ”ติ วา “อนุโมทามิ”ติ วา วตฺตพฺพํ. ปุริมวสฺสํวฺญฺเจสฺสปี เย อนุโมทนฺติ, เตสํเยว อตุถตํ โหติ กณินํ

แม้ภิกษุเหล่านั้นก็ควรกล่าวว่า

[พระนวกะ]

อตุถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กณินํ (ท่านผู้เจริญ ท่านได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว)

[พระเถระ]

อตุถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กณินํ (ผู้มีอายุ ท่านได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว)

แล้วกล่าวว่า

[ภิกษุจำนวนมาก]

ธมฺมิโก กณินฺตฺถาโร, อนุโมทามิ (การกรานกฐินชอบธรรม ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขออนุโมทนา)

[ภิกษุรูปหนึ่ง]

ธมฺมิโก กณินฺตฺถาโร, อนุโมทามิ (การกรานกฐินชอบธรรม ข้าพเจ้าขออนุโมทนา)

แม้ในบรรดาภิกษุผู้จำพรรษาแรก ภิกษุเหล่าใดอนุโมทนากฐิน ภิกษุเหล่านั้น [คือ ผู้กรานกฐินและผู้อนุโมทนากฐิน]เท่านั้น ชื่อว่า ได้กรานกฐินแล้ว

ฎีกาใหม่แสดงวิธีวากยานุสัมพันธ์แบบอนุสนธิของประโยคนี้ว่า

เอวํ อตุถถาเรน ปฏิปชฺชิตพฺพวิธี ทสฺเสตฺวา อิทา นิ อนุโมทเกหิ ปฏิปชฺชิตพฺพวิธี ทสฺเสตฺตุ “เตหิปี”ติอาทิ วุตฺตํ^๑

^๑ กงฺขา.อภิณหฎีกา หน้า ๒๙๔

“ท่านแสดงวิธีอันภิกษุผู้กราบทูลฟังปฏิบัติอย่างนี้แล้ว บัดนี้ กล่าวว่า เตหิปี เป็นต้นเพื่อแสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาฟังปฏิบัติ”

วิธีวากยานสัมพันธ์ดังกล่าวอาจเปลี่ยนเป็นรูปนาดิเกได้ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ :-

- ท่านกล่าวถึงวิธีอันภิกษุผู้กราบทูลฟังปฏิบัติด้วยประโยคหน้า
- ท่านกล่าวถึงวิธีของภิกษุผู้กราบทูลด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- วิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาฟังปฏิบัติคืออะไร
- ภิกษุผู้อนุโมทนาฟังปฏิบัติอย่างไร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาฟังปฏิบัติมิใช่หรือ
- ท่านจะไม่แสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาฟังปฏิบัติหรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เตหิปี เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาฟังปฏิบัติด้วยประโยคนี้

ข้อนี้หมายความว่า :-

ถ้าภิกษุผู้อนุโมทนาภิกษุผู้มีพรชาน้อยกว่า ภิกษุผู้อนุโมทนาภิกษุผู้นั้นฟังกล่าวว่า “ภนฺเต”

ถ้าภิกษุผู้อนุโมทนาภิกษุผู้มีพรชามากกว่า ภิกษุผู้อนุโมทนาภิกษุผู้นั้นฟังกล่าวว่า “อาวุโส”

ถ้าตนมีรูปเดียว ให้กล่าวว่า “อนุโมทามิ”

ถ้ามีหลายรูป ให้กล่าวว่า “อนุโมทาม”

อนึ่ง ในการอนุโมทนาภิกษุทีละหนึ่งรูป แม้ภิกษุผู้กราบทูลจะมีรูปเดียว ก็อาจกล่าวเป็นรูปพหูพจน์ว่า อนุโมทาม ได้ตามกฎไวยากรณ์ที่กล่าวไว้ในปทรูปสิทธิปกรณ^๑

เอตถ จ เอกสมิมปิ คารวพหุมาเนน พหุตตสมาโรปา พหุวจน โหติ^๑

“อนึ่ง ใน ตุมห และ อมห ศัพท์เหล่านี้ วิภคติพหูพจน์ย่อมใช้แม้ในบุคคลคนเดียว เพราะการยกขึ้นสู่ความเป็นพหูพจน์ด้วยความเคารพ[ตน]และความนับถือ[ผู้อื่น]”

ข้อความข้างต้นกล่าวตามสูตรเพิ่มของคัมภีร์นยาสะ (สูตร ๓๑๕) ว่า อตฺตนิ คฺรุสุ จ กฺวจิ

^๑ รูป. สูตร ๒๓๓

(วิภัติพหูพจน์ย่อมมีในบางที่ ในตนเองและผู้ควรเคารพ) มีอุทาหรณ์ตามลำดับว่า มยฺ คจฺฉาม (เราไป) และ ตุมฺเห คจฺฉถ (ท่านไป)

อย่างไรก็ตาม ในฎีกาใหม่ได้แสดงความเห็นของโบราณจารย์ไว้ว่า ควรใช้เป็นรูปเอกพจน์ว่า อนุโมทามิ เท่านั้น ไม่ควรใช้เป็นรูปพหูพจน์ว่า อนุโมทาม ดังข้อความว่า

“อนุโมทามา”ติ อตฺตนา ว อตฺตนิ คารวเสณ วุตฺตํ. กิณฺจาปิ เอวํ วุตฺตํ, ตถาปิ เอกเกณ “อนุโมทามา”ติ วตฺตํ น วฏฺฏติ, “อนุโมทามิ”จฺเจว วตฺตพฺพนติ วทฺนติ. วิมีสิตฺวา คเหตุพฺพ.^๑

“อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า คำว่า อนุโมทาม กล่าวไว้โดยความที่ตนเคารพในตน แม้จะกล่าวไว้เช่นนั้นก็จริง ถึงอย่างนั้นภิกษุรูปหนึ่งก็ไม่ควรกล่าวว่า ‘อนุโมทาม’ แต่ควรกล่าวว่า ‘อนุโมทามิ’ เท่านั้น ผู้มีปัญญาพึงใคร่ครวญแล้วถือเอาเถิด”

คำว่า ปุริมวสฺสํวุฏฺฐเสฏฺฐิ ๒ เปยฺย กณินฺ (แม้ในบรรดาภิกษุผู้จำพรรษาแรก ภิกษุเหล่าใด อนุโมทนาภิกษุ ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้นชื่อว่าได้ภิกษุภิกษุแล้ว) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ภิกษุไหนได้รับอานิสงส์ภิกษุ
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้จำพรรษาแรกทุกรูปได้รับอานิสงส์ภิกษุหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้จำพรรษาแรกผู้อนุโมทนาภิกษุ จึงได้รับอานิสงส์ภิกษุ

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทา นิ กณินนิสฺเส ทสฺเสตฺถ ภูมี วิจายนฺโต “ปุริมวสฺสํวุฏฺฐเสฏฺฐิ”ติอาทิมาห.^๒

“บัดนี้ ท่านจะพิจารณาฐานะเพื่อแสดงอานิสงส์ภิกษุ จึงกล่าวว่า ปุริมวสฺสํวุฏฺฐเสฏฺฐิ เป็นต้น”

ในข้อความว่า เย อนุโมทนฺติ, เตสฺเวย อตฺถตํ โหติ กณินฺ (ภิกษุเหล่าใดอนุโมทนาภิกษุ ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้นชื่อว่าได้ภิกษุภิกษุแล้ว) แม้คำว่า เย จะหมายถึงภิกษุผู้อนุโมทนาภิกษุ แต่คำว่า เตสฺ หมายถึงภิกษุผู้ภิกษุและผู้อนุโมทนาภิกษุทั้งสองจำพวก ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตตฺถ เตสฺเวยวาติ อตฺถารกณฺณโมทกานนฺยว. วุตฺตตฺถเต ปรีวาเร “ทฺวินฺนํ ปุคฺคลันนํ อตฺถตํ โหติ กณินํ อตฺถารกสฺส จ อนุโมทกสฺส จา”ติ.^๓

“ในพากย์นั้น คำว่า เตสฺเวย คือ ภิกษุผู้ภิกษุและผู้อนุโมทนาภิกษุเท่านั้น สมจริงดังคำกล่าวในคัมภีร์บริวารว่า

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๔

^๒ วิ.ป. ๘/๔๐๓/๓๖๐

- อิมํ กณิสุสํ สงฺฆสฺส เทม (ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวายผ้าเพื่อกฐินนี้แก่สงฆ์)

ถ้านำผ้ากฐินที่สำเร็จเป็นจีวรแล้วมาถวาย ให้กล่าวว่า

- อิมํ กณิจีวรํ สงฺฆสฺส เทม (ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวายกฐินจีวรนี้แก่สงฆ์)

ถ้าถวายจีวร ๓ ผืนเป็นผ้ากฐิน ให้กล่าวว่า

- อิมานิ กณิจีวานิ สงฺฆสฺส เทม (ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวายกฐินจีวรเหล่านี้แก่สงฆ์)

๗. ภิกษุผู้กรานกฐินต้องอธิษฐานผ้าเป็นเตจีวรอกฐินเท่านั้น ถ้าเธออธิษฐานจีวรเป็นปริกขารโจพอธิษฐาน ต้องทำปัจจุทรรก่อนว่า อิมานิ จีวานิ ปจุทรรามิ (ข้าพเจ้าถอนจีวรเหล่านี้) แล้วจึงอธิษฐานผ้าเป็นเตจีวรอกฐินต่อมา เพราะไม่ควรทำอธิษฐาน ๒ อย่างซ้ำกัน

๘. ภิกษุผู้ทรงฐุดค์เป็นเตจีวรอกฐุดค์ ไม่ควรได้รับผ้าเพื่อกฐิน เพราะเธอทรงจีวร ๓ ผืนเท่านั้น ไม่อาจมีจีวรผืนที่ ๔ ได้อีก

๙. สงฆ์มอบผ้าสังฆาฏิหรือจีวรผืนใดผืนหนึ่งแก่ภิกษุผู้ควรรับผ้ากฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาภายในสีมาเท่านั้น การมอบดังกล่าวต้องเป็นการมอบแก่บุคคล จะมอบแก่คณะหรือแก่สงฆ์ไม่ได้

๑๐. ภิกษุผู้รับผ้ากฐินต้องทำบุพการณ ๗ อย่าง คือ

- การซัก (โธวน)
- การกะขนาด (วิจารณ์)
- การตัด (เฉทน)
- การเนาผ้า (พนฺธน)
- การเย็บ (สิพฺพน)
- การย้อม (รชน)
- การทำกัปปินทุ (กปฺปกรณ)

ร่วมกับสงฆ์ทั้งวัดเพื่อเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตราวาสก ผืนใดผืนหนึ่งก่อนอรุณขึ้นในวันรับกฐินนั้น

(แม้อุปสัมปทาเปกชะผู้กำลังจะบวชพระ เมื่อบวชเป็นสามเณรแล้วควรทำกัปปินทุก่อนจะอุปสมบท มิฉะนั้นแล้วเมื่อพิธีอุปสมบทเสร็จสิ้นลง ก็จะต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะยังไม่ได้ทำกัปปินทุ)

๑๑. ภิกษุรับผ้ากฐินแล้วอาจกรานกฐินภายในสีมาหรือกรานในอุปัจารสีมาที่ตนจำพรรษาก็ได้ คือ จะกรานกฐินภายในโบสถ์หรือนอกโบสถ์ก็ได้ โดยกล่าวว่า อิมาย สงฺฆาฏียา กณิน อตุถรามิ (ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้)

๑๒. ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกซึ่งอยู่ในอุปัจารสีมาที่ตนจำพรรษาแล้วกล่าวว่า

อตฺตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กณินํ, ฐมฺมิโก กณินตุถาโร, อนุโมทก.

“ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้ทราบกฐินของสงฆ์แล้ว การทราบกฐินชอบด้วยธรรม ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาเถิด”

๑๓. ผ้าจีวร ๒ ผืนที่เหลือจากสังฆาฏิเป็นของสงฆ์ ไม่ใช่ของภิกษุผู้กรานกฐิน ยกเว้นทายกผู้ถวายกฐินกล่าวว่า ขอถวายจีวรทั้งหมดให้แก่ภิกษุผู้กรานกฐินและสงฆ์ก็มอบจีวรทั้งหมดเหล่านั้นแก่ภิกษุผู้กรานกฐิน ถ้าภิกษุผู้กรานกฐินต้องการผ้าจีวรที่เหลือจากกฐินจีวร ต้องบอกสงฆ์ด้วยอปโลกนกรรม ถ้าครอบครองโดยสำคัญว่าตนเป็นเจ้าของ จัดเป็นภนทไทย (สิ่งที่ต้องให้คืนสงฆ์)

๑๔. ภิกษุอื่นผู้อนุโมทนากฐินกล่าวอนุโมทนาด้วยคำว่า

อตถตํ ภนเต สงฆสฺส กถินํ ฐมฺมิโก กถินตถาโร, อนุโมทาม.

“ท่านผู้เจริญ ท่านได้ทราบกฐินของสงฆ์แล้ว การทราบกฐินชอบด้วยธรรม ข้าพเจ้าทั้งหลายขออนุโมทนา”

๑๕. ถ้าเป็นสามเณรขณะที่อยู่จำพรรษาต้นแล้วจะเข้าอุปสมบทหลังพิธีกรานกฐิน ควรร่วมอนุโมทนาด้วย เพราะจะทำให้ได้รับอานิสงส์ ๕ ประการเมื่อเข้าอุปสมบทแล้ว แต่ถ้าร่วมอนุโมทนาตามปกติ ไม่ได้เข้าอุปสมบท ก็ได้รับอานิสงส์กฐินข้อ ๕ เท่านั้น

อานิสงส์กฐิน

เต ตโต ปญฺจาย ยาว กถินสฺสพฺพารา อนามนฺตจาโร, อสมาทานจาโร, ยาวตถถจีวรํ, คณโกชนํ, โย จ ตถถ จีวรุปปาโท, ตสฺมี อาวาเส สงฆสฺส อุปฺปนฺน- จีวรญฺจาติ อิเม ปญฺจานิสฺเส ลภนฺติ, อयํ ดาว กถินตถาโร.

ภิกษุเหล่านั้นย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการเหล่านี้ตั้งแต่การทราบและอนุโมทนานั้น จนถึงการถอนกฐิน ดังนี้

๑. การเที่ยวไปโดยไม่บอกลา (จาริตตสิกขาบท)
๒. การเที่ยวไปโดยไม่นำจีวรไป (อุทิสิตสิกขาบท)
๓. การเก็บจีวรไว้ตามต้องการ (ปฐมกถินสิกขาบท)
๔. การรับโภชนะร่วมกันของหมู่ภิกษุ (คณโกชนสิกขาบท)

๕. จีวรที่เกิดขึ้นในสีมาที่ทราบกฐินนั้น และจีวรที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวัดนั้น [จักเป็นของภิกษุเหล่านั้น]

ทั้งหมดนี้เป็นการกรรณกฐินก่อน

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงอานิสงส์ ๕ ของการกรรณกฐิน เรียกได้ว่าแสดง *สรุปะ* คือ ส่วนที่แจจแจงออกมา ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ เต ปญฺจนิสฺเส สฺรูปโต ทสฺเสตุ “อนามนฺตจาโร”ติอาทิมหา^๑

“บัดนี้ ท่านกล่าวว่า อนามนฺตจาโร เป็นต้นเพื่อแสดงอานิสงส์ ๕ เหล่านั้นโดยการแจจแจง”

ข้อความว่า “ตั้งแต่การกรรณและอนุโมทนานั้นจนถึงการถอนกฐิน” หมายความว่า ตามปกติ ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วย่อมได้รับอานิสงส์ ๕ อย่างเป็นเวลา ๑ เดือน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ แต่ถ้าได้กรรณกฐินหรืออนุโมทนากฐิน ก็ได้รับอานิสงส์เหล่านั้นต่ออีก ๔ เดือน รวมเป็น ๕ เดือนนับตั้งแต่วันออกพรรษาคือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นต้นมา ถ้ายังไม่ถอนกฐินด้วยมาติกา ๘ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือด้วยการถอนในระหว่าง ถ่าถอนกฐินดังกล่าวแล้วก็จะไม่ได้รับอานิสงส์อีก

ข้อความว่า “การเที่ยวไปโดยไม่บอกลา” หมายความว่า ตามจาริตตสิกขาบทอันเป็นข้อ ๖ ของอเจลกวรรคที่ ๕ แห่งปาจิตติย ถ้าภิกษุได้รับนิมนต์โดยระบุชื่อโภชนะ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ข้าว (โพน), ขนมหส (กุ่มมาส), ขนมห้าง (สตตุ), ปลา (มจณ) และเนื้อ (มัส) แล้ว บังเอิญมีธุระต้องไปหมู่บ้านในเวลาที่ยังไม่ได้ฉันในบ้านนั้นหรือฉันเสร็จแล้วก็ตาม ต้องบอกลาภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยกล่าวว่า

อหํ อิตฺถนฺนามสฺส สมฺม คจฺฉามิ (ข้าพเจ้าไปเรือนของอุบาสกมีชื่ออย่างนี้)

หรือ

อหํ อิตฺถนฺนามสฺสสมฺม จาริตฺตํ อาปชฺชามิ (ข้าพเจ้าถึงการเที่ยวไปสู่เรือนของอุบาสกมีชื่ออย่างนี้)

ถ้าภิกษุไม่บอกลาภิกษุดังกล่าว ต้องอาบัติปาจิตติย แต่ถ้าได้รับอานิสงส์กฐิน ก็อาจเที่ยวไปได้โดยไม่บอกลา ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตตฺถ อนามนฺตจาโร นาม ปญฺชนํ โภชนานํ อณฺณตเรน นิมนฺติตสฺส สนฺตํ ภิกฺขุํ
อนาปุจฺฉา กุเลสุ จาริตฺตาปชฺชน^๑

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๕

“ในเรื่องนั้น การเที่ยวไปโดยไม่บอกลา คือ การไม่บอกลาภิกษุที่มีอยู่แล้วถึงการเที่ยวไปในสกุลของภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ด้วยโภชนะ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง”

คำว่า อนามนุตจาร แปลตามศัพท์ว่า “การไม่บอกลาแล้วเที่ยวไป” จะเห็นได้ว่า ในฎีกาใหม่ได้อธิบาย อนามนุต ว่า อนาปุจฺจา ซึ่งประกอบรูปศัพท์มาจาก น บทหน้า + อา บทหน้า + ปุจฺจ ฐาตุ + ตฺวา ปัจจัย แปลง ตฺวา เป็น ย และที่ชนะ อ เป็น อา ด้วยมหาสูตร ดังคัมภีร์นिरูตติที่ป็นีกกล่าวว่า

มหาวิตตินา ยโลโป ทิโฆ จ. อาปุจฺจา, อนาปุจฺจา.^๑

“ลบ ย อักษรและที่ชนะด้วยมหาสูตร เช่น อาปุจฺจา (บอกลาแล้ว), อนาปุจฺจา (ไม่บอกลาแล้ว)”

ดังนั้น คำว่า อนามนุต จึงประกอบรูปศัพท์มาจาก น บทหน้า + อา บทหน้า + มนุต ฐาตุ + ตฺวา ปัจจัย แปลง ตฺวา เป็น ย แล้วลง อิ เป็นอาคม เมื่อสำเร็จเป็นรูปว่า อนามนุตติย แล้ว ให้ลบ ย ด้วยมหาสูตร หรือด้วย ส เย จ นิปาตนะในสูตรว่า ส เย จ (ดู ปทรูปสัทธิปริกัรณ สุต ๕๑) เมื่อลบ ย อักษรแล้วสระ อิ ที่ เกิดขึ้นเพราะ ย ก็หายไป คงเหลือเพียงสระ อ ใน ยุ อักษรที่ถูกลบไปเท่านั้น สระ อ ดังกล่าวประกบกับ ต ที่สุดฐาตุ จึงได้รูปว่า อนามนุต

โดยทั่วไปตัวอย่างของการลบ ย อักษรมักเป็นการลบทั้งสระและพยัญชนะ เช่น ปฏิสงฺขา โยนิโส = ปฏิสงฺขาย โยนิโส (พิจารณาแล้วด้วยปัญญา) แต่ก็มีรูปพิเศษโดยลบเพียง ย พยัญชนะเท่านั้น ดังคำว่า อวลมฺพ (อาศัยแล้ว) ในนิคมนคาถาของวุดโตทัยปกรณ

การที่สระ อิ ใน ทิ หายไปเมื่อลบ ย อักษรดังกล่าว ชื่อว่า รุกขสฺกุนนัย คือ นัยที่เหมือนนกเกาะต้นไม้ กล่าวคือเมื่อต้นไม้ที่นกเกาะอยู่ถูกตัดโค่นไป นกก็จะบินไปเกาะที่ต้นไม้เองตามปกติ แม้วิธีนี้ก็มิ่นัยเดียวกัน ดังคัมภีร์นिरูตติเภทสังคหะกล่าวถึงลักษณะของรุกขสฺกุนนัยว่า

วิ วุขํ สยมุपालิ

เอวํ สุตฺตวิวิ วินา

สยิตนฺโต อคฺคิเมตฺถ

อโมติ กตการิย.^๒

“นกเข้าหาดันไม้เอง ฉันทิ สระที่สุตย่อมเป็นไปเองโดยปราศจากวิธีของสูตร ฉันทิ

รูปว่า อคฺคิ เป็นการิยะ (การเปลี่ยนแปลงทางไวยากรณ์ที่ควรทำ) ที่กระทำในสูตรว่า อโม นิ”

^๑ นිරูตติ. สุต ๗๖๓

^๒ นිරูตติ.สงฺคห คาถา ๕๔

คำว่า วิ แปลว่า “นก” ดังคำว่า วิน ปกฺขินฺ นายโก วินายโก (ผู้นำของเหล่านก ชื่อว่า วินายกะ คือ ครูท)

คำว่า วกฺข แปลว่า “ต้นไม้” คำนี้เป็นคำไวพจน์ของ รุกฺข ศัพท์ มาจากศัพท์สันสกฤตว่า วฤกฺษ ซึ่งแปลเป็นบาลีตามศัพท์ได้ว่า วฤกฺษ

คำว่า สยิตนฺโต ตັตฺตฺตฺเป็น สยํ + อิตฺ + อนฺโต

ข้อความว่า “การเที่ยวไปโดยไม่นำจิวรไป” หมายความว่า ในกณินสิกขาบทที่ ๒ ของจิวรรรค ชื่อว่า อุโทสิตสิกขาบท ถ้าหากภิกษุอธิฐานจิวรเป็นเตจิวริกอธิฐานโดยระบุชื่อจิวรในขณะอธิฐานว่าเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอังตราวาสก ต้องนำจิวรไปพร้อมกับตนในสถานที่พัก และให้อรุณขึ้นภายในสถานที่ซึ่งตนพำนัก แต่ถ้าได้รับอาณิสสฺกฺลิน ก็อาจเดินทางไปสถานที่อื่นได้โดยเก็บจิวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในวัดแล้วไปสถานที่อื่นยังอรุณให้ขึ้นได้โดยไม่ต้องอาบติ

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อสมาทานจาโร นาม นามเณนาฎฺฐจิตฺตสฺส จิวรฺสสฺ อสมาทานจรณํ, นามเณนาฎฺฐจิตานํ ติณฺณํ จิวรณมณฺเฑตรํ จิวรํ ยตฺถ กตฺถจิ นิกฺขิปปิตฺวา อณฺเฑตฺถ อรุณฺญจาปนฺนติ อตฺโถ, จิวรวิปฺวาโสติ วุตฺตํ โหติ.*

“การเที่ยวไปโดยไม่นำจิวรไป คือ การเที่ยวไปไม่ถือเอาจิวรที่อธิฐานโดยระบุชื่อไว้ หมายถึง การเก็บจิวรผืนใดผืนหนึ่งในจิวร ๓ ผืนที่อธิฐานโดยระบุชื่อไว้ในที่ใดที่หนึ่งแล้วยังอรุณให้ขึ้นในสถานที่อื่น หมายความว่า การอยู่ปราศจากจิวร”

คำว่า อสมาทานจาร แปลตามศัพท์ว่า “การเที่ยวไปที่ไม่มีการถือเอาโดยชอบ” โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- สมฺมา อาทียเต สมาทานํ

(สํ บทหน้า + อา บทหน้า + ทา ธาตุ = ให้ + ยุ ปัจจัยในภาวสาธนะ)

- นตฺถิ สมาทานํ ยสฺสาติ อสมาทาโน (นินิบาตบุรพบทพหุพพีหิสมาส)

- อสมาทาโน จ โส จาโร จาติ อสมาทานจาโร (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ข้อความว่า “การเก็บจิวรไว้ตามต้องการ” หมายความว่า การเก็บจิวรไว้ได้เกิน ๑๐ วันโดยไม่ทำอธิฐานหรือวิกัปปนา และไม่ต้องอาบติตามกณินสิกขาบทข้อแรกแห่งจิวรรรคนี้ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๕

ยาวทตฺถจิวฺรณฺติ ยาวตา จิวเรน อตฺโถ โหติ, ตาวตํ อนนฺธิจฺติ อวิกปฺปิตํ จิวฺรธารณํ ทสหาตฺถกมิตฺวา จิวฺรสฺส จปนฺนติ อตฺโถ.”

“คำว่า ยาวทตฺถจิวฺร หมายความว่า ความต้องการจิวรมีอยู่เพียงใด ก็เก็บจิวรไว้เพียงนั้น ไม่ต้องทำอธิฐานหรือวิกัลปนา ความหมายคือ การเก็บจิวรไว้เกิน ๑๐ วัน”

คำว่า ยาวทตฺถจิวฺร แปลตามศัพท์ว่า “การทรงไว้ซึ่งจิวรตามต้องการ” มีศัพท์เดิมมาจาก ยาวทตฺถจิวฺรธารณ ลบ ธารณ ศัพท์ท้ายสมาส โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- ยตฺถเคน อตฺโถ ยาวทตฺถ (อภยยิภาวสมาส)
- จิวฺรสฺส ธารณํ จิวฺรธารณ (กัมมัญญันญัตตปฺปวีสสมาส)
- ยาวทตฺถ จิวฺรธารณํ ยาวทตฺถจิวฺร (อุตฺตรโลปสมาส)

ในฎีกาใหม่ข้างต้นจึงอธิบายว่า จิวฺรธารณ การใช้คำในลักษณะนี้ชื่อว่า *อุตฺตรโลปสมาส* คือสมาสที่ลบบทหลัง ดังคำว่า ปัสสฺสสฺส ธารณํ ปัสสฺส (การทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล ชื่อว่า บังสุกุละ)

ข้อความว่า “การรับโภชนะร่วมกันของหมู่ภิกษุ” หมายความว่า เมื่อภิกษุขออาหารทายกโดยตรงว่า ตนต้องการฉันอาหารอะไรในโภชนะ ๕ อย่าง หรือเมื่อทายกนิมนต์ภิกษุโดยระบุชื่ออาหาร เช่น ผัดกระเพราเนื้อ เป็นต้น ถ้าภิกษุ ๔ รูปขึ้นไปรับร่วมกันโดยอยู่ภายในอุปัฏฐา ๑๒ ศอก ก็จะต้องอาบัติตามคณโภชนสิกขาบทข้อ ๒ แห่งโภชนวรรค แต่ถ้าไม่รับร่วมกันภายใน ๑๒ ศอกก็ไม่ต้องอาบัติ แต่ถ้าภิกษุได้รับอันสงฆ์สกลินก็จะไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทดังกล่าว ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

คณสฺส โภชนํ คณโภชนํ คณนฺติ เจตฺถ จตฺตาโร วา ตตฺตตฺติ วา ภิกฺขุ เตสํ วิญญตฺติโต วา นิมนฺตนฺโต วา ลหุสฺส โอทนาทินํ ปญฺจนํ อญฺจตรโภชนสฺส สห คณนฺติ อตฺโถ.”

“การรับโภชนะร่วมกันของหมู่ภิกษุ ชื่อว่า คณโภชนะ หนึ่ง ภิกษุ ๔ รูปหรือยิ่งกว่านั้น ชื่อว่า หมู่ภิกษุ ในเรื่องนี้ หมายความว่า การที่ภิกษุเหล่านั้นรับโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งในโภชนะ ๕ อย่างมีข้าวสุกเป็นต้น ซึ่งภิกษุได้รับการขอหรือการนิมนต์[ที่ไม่สมควร]”

คำว่า คณโภชน แปลตามศัพท์ว่า “การรับร่วมกันซึ่งโภชนะของหมู่” เป็นอุตฺตรโลปสมาส เช่นเดียวกับ ยาวทตฺถจิวฺร โดยลบ สหธารณ ศัพท์หลังไป มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห ธีรียเต สหธารณ (สห บทหน้า + ธีร ธาตุ = ทรงไว้ + ยุ ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- คณสฺส โภชนํ คณโภชน (บัญญัติปฺปวีสสมาส)

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๒๙๕

- คนโกชนสส สหธารณ คณโกชน (อุตรโลปสมาส)

ข้อความว่า “จิ๋วที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินนั้น และจิ๋วที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวัดนั้น [จักเป็นของภิกษุเหล่านั้น]” หมายความว่า ภิกษุที่ได้รับอานิสงส์กฐินมีสิทธิได้รับ :-

๑. จิ๋วเพื่อผู้ตาย

๒. จิ๋วที่ถวายสงฆ์

๓. จิ๋วที่นำมาด้วยวัตถุสิ่งของที่เกิดขึ้นในวัดนั้นอันเป็นของสงฆ์ เช่น จิ๋วที่แลกมาด้วยข้าวสารอันเป็นของสงฆ์ในวัดที่ตนจำพรรษาอยู่นั้น

ถ้าเป็นภิกษุที่ไม่ได้รับอานิสงส์กฐิน ก็ไม่มีสิทธิได้รับจิ๋วทั้งสามประเภทในกาลเวลาดังกล่าว แต่ถ้าเป็นวัตถุสิ่งของอย่างอื่น เช่น ข้าวสาร ที่แลกมาด้วยจิ๋ว ย่อมควรแก่ภิกษุทุกรูปในวัด ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

โย จ ตตถ จีวรุปปาโทติ ตตถ กณิสกตสึมาย มตทจิ๋ว วา โหตุ, สงฆ์ อุกุทิสส ทินัน วา สงฆิเกน ตตรุปปาเทน อาภต วา เยน เกนจิ อาภาเรน ยัม สงฆิกัม จิ๋ว อุปปชฺชติ, ตัม เตสั ภวิสสตีติ อตุโก. เตนาห “ตสุมิ อาวาเส สงฆสส อุปปนจิ๋วณจ”ติ.”

“คำว่า โย จ ตตถ จีวรุปปาโท (จิ๋วที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินนั้น) หมายความว่า จิ๋วใดอันเป็นของสงฆ์เกิดขึ้นด้วยลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ จิ๋วเพื่อผู้ตายในสีมาที่กรานกฐินนั้น, จิ๋วที่ถวายระบุงฆ์ หรือจิ๋วที่นำมาด้วยวัตถุสิ่งของอันเกิดขึ้นในวัดนั้นอันเป็นของสงฆ์ จิ๋วนั้นจักเป็นของภิกษุเหล่านั้น ฉะนั้นจึงตรัสว่า ตสุมิ อาวาเส สงฆสส อุปปนจิ๋วณจ (และจิ๋วที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวัดนั้น)”

ตามข้อความในคัมภีร์ฎีกาใหม่ข้างต้น คำว่า ตตถ ใน โย จ ตตถ จีวรุปปาโท เป็นวิเสสนะของปาฐเสสสะว่า กณิสกตสึมาย (ในสีมาที่กรานกฐินนั้น)

นอกจากนั้น คำว่า โย จ ตตถ จีวรุปปาโท (จิ๋วที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินนั้น) และ ตสุมิ อาวาเส สงฆสส อุปปนจิ๋วณจ (และจิ๋วที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวัดนั้น) ทั้งสองความหมายเหมือนกัน เป็นเพียงคำไวพจน์เพื่อกล่าวให้เข้าใจชัดเจนขึ้นเท่านั้น

คำว่า จีวรุปปาโท มีคำแปลว่า :-

“การเกิดขึ้นของจิ๋ว”

<กัณฐาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๒๔)>

- จีวรสส อุปปาโท จีวรุปปาโท (นัฏฐิตปฺปริสสมาส)

“จีวรที่เกิดขึ้น”

<กัณฑ์ชาตรีคณฺฐี (หน้า ๒๐๓)>

- จีวรณฺจ ตํ อุปปาโท จาติ จีวรุปปาโท (วิเสสนนุรพพทกรรมธารยสมาส)

คำแปลทั้งสองอย่างนี้ถือว่าถูกต้อง โดยคำแปลอย่างแรกเป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *ฐานยฺยปจาวะ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงสิ่งที่อาศัย แต่เจตนาหมายถึงที่อาศัยซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ได้ จะเห็นได้ว่า คำว่า จีวรุปปาโท (การเกิดขึ้นของจีวร) กล่าวถึงกิริยาการเกิดขึ้น แต่มุ่งให้หมายถึง จีวรอันเป็นที่ตั้งของกิริยาเกิดขึ้นนั้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ ในคำว่า หตฺถกมฺมํ อทาสี (ให้งานฝีมือ) คำว่า หตฺถกมฺมํ (งานฝีมือ) กล่าวถึงกิริยาทำงานฝีมือ แต่เจตนาหมายถึงบุรุษผู้ทำงานฝีมืออันเป็นที่ตั้งของกิริยาทำงาน ฉะนั้น คำว่า จีวรุปปาโท ก็หมายถึงจีวรได้ ฉะนั้น

ดังข้อความในคัมภีร์ปรมัตถวิโสธนี^๑

ยถา हि हतुक्कम्मं अतासीति वृत्तेपि हतुक्कम्मवन्तपरिस् अतासीति अटुगे कहिโต, ऐवं
อิथापि भावे वृत्तेपि भाववन्तदुगे कहेत्तत्पुष्टि त्वाज्जप्पो.”

“อุปมาว่า แม้เมื่อกล่าวว่า หตฺถกมฺมํ อทาสี (ให้งานฝีมือ) เนื้อความว่า ให้บุรุษผู้มีงานฝีมือ ย่อมถูกต้องเอา ฉะนั้น ฟังกำหนดว่าแม้ในที่นี้ แม้ท่านกล่าวถึงกิริยา ก็ควรถือเอาเนื้อความที่มีกิริยานั้นแหละ ฉะนั้น”

นอกจากนั้น ในพระบาลีมีอุทาหรณ์ว่า อคฺคิทาห (การไหม้ของไฟ) ซึ่งหมายถึง ไฟที่เผาไหม้ มิได้หมายถึงกิริยาไหม้จริง ๆ หรือดังคำว่า อคฺคการิกา แปลตามศัพท์ว่า “การกระทำเบื้องต้น, การทำให้เป็นเบื้องต้น” ซึ่งหมายถึง บิณฑบาตที่ได้มาครั้งแรก, บิณฑบาตที่แสนประณีต ดังข้อความในพระบาลี อรรถกถา และฎีกาว่า

เตน โข ปน สมเยน อญฺญตโร ปิณฑจาริกโก ภิกฺขุ วิสคตํ ปิณฑปาตํ ลภิตฺวา ปฏิกกมฺนํ
หริตฺวา ภิกฺขุณํ อคฺคการิกํ อทาสี. เต ภิกฺขุ กาลมกฺสุ.^๒

“สมัยนั้น ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งได้อาหารบิณฑบาตที่เจียวาฬิษมาแล้วนำกลับไปถวายทำให้เป็นเบื้องต้นแก่ภิกษุทั้งหลาย (ให้ฉันก่อน) ภิกษุเหล่านั้นถึงแก่มรณภาพ”

อคฺคการิกนฺติ อคฺคการิยํ ปจฺมํ ลทฺธปิณฑปาตํ, อคฺคคฺคํ วา ปณีตปณีตํ ปิณฑปาตนฺติ

^๑ ปรมัตถวิโสธนี หน้า ๗

^๒ วิ.มหา. ๑/๑๘๑/๑๑๐

อตฺโถ. ยา ปน ตสฺส ทานสงฺฆาตา อคฺคกิริยา, สา น สกฺกา ทาตุํ, ปิณฺหาปาทณฺหิ โส เถราสนโต
ปฏฺจาย อทาสี.^๑

“บทว่า อคฺคการิกํ แปลว่า ‘การกระทำเบื้องต้น’ คือ ปิณฺหาปาทณฺหิ ที่ตนได้มาครั้งแรก

อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า ปิณฺหาปาทณฺหิ ย่อเต็ม คือ แสนประณีต

อนึ่ง กิริยาที่ทำให้เป็นเบื้องต้น กล่าวคือการให้ของภิกษุนั้น ใครๆ ไม่อาจถวายได้ เพราะ
เธอได้ถวายปิณฺหาปาทณฺหิตั้งแต่เถราสนลงไป”

อคฺคการิกนฺติ เอตฺถ การิกาสทฺทสฺส ภาววจนฺตฺตา อคฺคกิริยนฺติ อตฺถํ วตฺวาปิ ยสฺมา
กิริยํ ทาตุํ น สกฺกา, ตสฺมา ทานสงฺฆาตฺยา อคฺคกิริยา ยยุตฺตํ ปิณฺหาปาทเมว อิธ อูปจารวฺตฺติยา
“อคฺคกิริยาติ คเหตุพฺพนฺติ อาห “ปจฺมํ ลหฺรฺปิณฺหาปาทนฺ”ติอาที.^๒

“ในบทว่า อคฺคการิกํ นี้ แม้ท่านจะกล่าวข้อความว่า การกระทำเบื้องต้น เพราะ การิกา
ศัพท์ กล่าวถึงกิริยาอาการ (ภาวสาธนะ) แต่พึงถือเอาปิณฺหาปาทณฺหิ ที่ประกอบกับการกระทำเบื้องต้น
กล่าวคือท่านว่าเป็นการกระทำเบื้องต้น เพราะเป็นคำกล่าวโดยย่อในเรื่องนี้ เนื่องด้วยบุคคลไม่อาจให้
กิริยาได้ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ปจฺมํ ลหฺรฺปิณฺหาปาท (ปิณฺหาปาทที่ได้รับก่อน)”

ไวยากรณ์สันสกฤตมักยกตัวอย่างว่า ยฺญจฺโย ปเวสย (จงอนุญาตให้ไม่เท้าเข้าไป), กุณฺเต
ปเวสย (จงอนุญาตให้หอกเข้าไป) ซึ่งหมายถึง การอนุญาตให้คนถือไม้เท้าและทหารถือหอกเข้าไป
นั่นเอง

ฎีกาใหม่อธิบายเพิ่มเติมว่า ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วไม่ได้กรานกฐิน ย่อมได้รับอาณิสสํกฐิน ๔
ข้อ ยกเว้นอสมาทานจาระ คือ การเที่ยวไปโดยไม่นำจีวรไป ในเดือนทำจีวร (จีวรมาส) ๑ เดือนตั้งแต่
วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ ส่วนภิกษุผู้กรานกฐินแล้วย่อมได้รับอาณิสสํกฐินทั้ง ๕
ประการตลอด ๕ เดือนตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๔ เดือนสุดท้ายของฤดูฝน ๑
เดือน หรือ ๕ เดือนเหล่านี้ชื่อว่า จีวรกาล ตามพระพุทธดำรัสว่า

จีวรกาลสมโย นาม อนตฺตเต กถิเน วสฺसानสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺตเต กถิเน ปณฺจ
มาสา.^๓

“จีวรกาล คือ เดือนสุดท้ายของฤดูฝนเมื่อยังไม่ได้กรานกฐิน หรือ ๕ เดือนเมื่อกรานกฐิน
แล้ว”

^๑ วิ.มหา.อ. ๒/๖๒

^๒ สารตถ.ฎีกา ๒/๒๗๓

^๓ วิ.มหา. ๒/๖๔๘/๙๖

จะเห็นได้ว่า พระภิกษุชาวเมืองปาวามีจีวรที่ชุ่มน้ำไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์จึงบัญญัติกฐินเพื่อให้ภิกษุจำพรรษาแล้วได้รับอานิสงส์กฐิน ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อนตฺตถกถินา ปน อิมสฺส ปญฺจสฺส อานิสฺสสฺส จีวรมาเส อสมาทานจารํ จเปตฺวา เสทานิสฺเส ลภนฺติ. ยถิ อสมาทานจารโบริ ลพฺเภยฺย, ปาเวยฺยกา ภิกฺขุ วสสํวฺจฺจา โอกปฺนุณฺเณหิ จีวรเหทิน ภควนฺตํ อุปสงฺกเมยฺยํ. ยสฺมา ตํ น ลพฺภติ, ตสฺมา จีวรมาเสปิ จีวรํ สมาทาย เอว ภควนฺตํ อุปสงฺกมียสฺส.^๑

“อนึ่ง ในบรรดาอานิสงส์ ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุผู้ไม่ได้กรานกฐินย่อมได้อานิสงส์ที่เหลือ ยกเว้นอสมาทานจาระในเดือนทำจีวร ถ้าเมื่อสมาทานจาระก็ควรได้รับไซ้ไร ภิกษุชาวเมืองปาวาอยู่จำพรรษาแล้วมีจีวรชุ่มด้วยน้ำไม่พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค แต่เพราะไม่ได้สมาทานจาระ ภิกษุเหล่านั้นจึงต้องถือเอาจีวรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแม้ในเดือนทำจีวรทีเดียว”

ข้อความของฎีกาใหม่นั้นยังสอดคล้องกับสาสังกสิขาบทในนิสสัคคิยปาจิตตีย์ บัดตวรคอีกด้วย นอกเหนือจากนั้นแล้ว ในฎีกาใหม่ข้างต้น คำว่า ตํ ในข้อความว่า ยสฺมา ตํ น ลพฺภติ น่าจะคลาดเคลื่อนมาจาก โส ซึ่งหมายถึง อสมาทานจารโบริ ที่เป็นปຸງລິງค์ ขอฝากให้ผู้รู้พิจารณา

การถอนกฐิน

ตํ ปเนตํ กถินํ “อฏฺฐจิมฺหา ภิกฺขเว มาติกา กถินสฺส อพฺภการาย ปกฺกมณฺณตฺติกา นิฏฺฐานนฺตฺติกา สณฺนิฏฺฐานนฺตฺติกา นาสนฺนตฺติกา สวณฺนตฺติกา อาสาวจฺเจตฺติกา สีมาตฺติกมณฺณตฺติกา สหุพฺพการา”^๒ เอวํ วุตฺตาสฺส อฏฺฐจฺส มาติกาสฺส อณฺณตฺรวเสน อุตฺถริยติ.

อนึ่ง กฐินนั้นย่อมถูกถอนโดยเนื่องด้วยมาติกาอย่างใดอย่างหนึ่งในมาติกา ๘ อัน พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย มาติกาแห่งการถอนกฐินมี ๘ ข้อ คือ

๑. มีการหลีกไปเป็นที่สุด (ปกฺกมณฺณตฺติกา)
๒. มีการทำจีวรเสร็จเป็นที่สุด (นิฏฺฐานนฺตฺติกา)

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๕

^๒ วิ.ม. ๕/๓๑๐/๙๕

๓. มีความตกลงใจเป็นที่สุด (สนธิญาณนุติกา)
๔. มีผ้าเสียหายเป็นที่สุด (นาสนนุติกา)
๕. มีการไถยนิข่าวเป็นที่สุด (สวณนุติกา)
๖. มีความสิ้นหวัง (อาสวจเนติกา)
๗. มีการล่วงเขตเป็นที่สุด (สีมัติกุกมนนุติกา)
๘. มีการถอนกฐิน (สหุพการา)”

ท่านกล่าวประโยคนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงการถอนกฐินที่ปรากฏในคำว่า อุพภตสฺมี กถิเน (เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว) ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เอวํ กถินตุถารํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ อุพการํ ทสฺเสนโต “ตํ ปเนตํ กถินน”ติอาทิมาห.*

“ท่านแสดงการกรณกฐินอย่างนี้แล้ว บัดนี้ จะแสดงการถอนกฐินจึงกล่าวว่า ตํ ปเนตํ กถินน เป็นต้น”

ตามหลักฐปนาคะมีวิธีวากยานสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการกรณกฐินด้วยประโยคก่อน (นำ ปุพพานุสนธิมาเป็นฐปนา)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบการถอนกฐินอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการถอนกฐินอีกด้วย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยคว่า ตํ ปเนตํ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงการกรณกฐินด้วยประโยคนี้

คำว่า มาติกา (หัวข้อ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- มาตา วียาติ มาติกา = สิ่งเหมือนมารดา ชื่อว่า มาติกา

(มาตุ ศัพท์ + ก ปัจจัยในอุปมาตัทธิต + อา อิตถิปัจจัย)

แปลงสระ อุ เป็น อิ ในเพราะ ก ปัจจัย

หมายถึง หัวข้อ คือ คำกล่าวโดยย่ออันก่อให้เกิดนิเทศ (เนื้อความโดยพิสดาร) เหมือนกับ

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๕

มารดาที่ให้กำเนิดบุตร ก บัณฑิตจึงกล่าวว่ามีบรรพบุรุษ (คล้ายคลึง, เหมือน) ดังคำว่า หตฺถิโน อิว หตฺถิกา (ตุ๊กตานั้นคล้ายช้าง ชื่อว่า หตฺถิกะ = ตุ๊กตาช้าง)

มีหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ในคัมภีร์วิมุตติวินทนีว

มาตา วียาติ มาติกา, อิวตฺเถ ก-ปจฺจโย ทฺวฺจฺจพฺโพ. เตน สิทฺธมตฺถํ ทสฺเสนโต อาห “มาติกาติ มาตโร”ติอาทิ.^๑

“สิ่งที่เหมือนมารดา ชื่อว่า มาติกา โปรดทราบ ก บัณฑิตในอรรถของ อิว ศัพท์ ท่านจะแสดงข้อความที่สำเร็จด้วย ก บัณฑิตนั้นจึงกล่าวว่า มาติกาติ มาตโร (คำว่า มาติกา แปลว่า มารดา) เป็นต้น”

นอกจากนั้น ฎีกาใหม่ได้อธิบายเรื่องนี้ว่า

มาติกาติ มาตโร, ชเนตฺติโยติ อตฺถโก. กถินุพฺการณฺหิ เอตา อฏฺฐ ชเนตฺติ.^๒

“คำว่า มาติกา แปลว่า ‘มารดา’ หมายความว่า ผู้ให้กำเนิด เพราะหัวข้อ ๘ อย่างเหล่านี้ ก่อให้เกิดการถอนกฐิน”

ข้อความข้างต้นพบในอรรถกถาพระวินัย (เล่ม ๓ หน้า ๑๙๘) แม้ข้อความนี้จะหมายความว่า มาติกา ศัพท์มีอรรถเหมือน มาตา จึงลง ก บัณฑิตในสังกัดตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- มาตา เอวาติ มาติกา = มารดานั้นแหละ ชื่อว่า มาติกา

แต่คัมภีร์วิมุตติวินทนีได้อธิบายว่าลง ก บัณฑิตในอรรถอุปมาแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องลง ก บัณฑิตในสังกัดตัทธิต

การถอนกฐินมีมาติกาหรือหัวข้อ ๘ อย่าง คือ

๑. มีการหลีกไปเป็นที่สุด (ปักกมนันติกา)

คือ ภิกษุกราบทูลแล้วได้รับผ้าเพื่อถอนกฐิน เมื่อเย็บซ่อมเรียบร้อยแล้ว ถ้าปราศจากเย็บในวัดที่ตนจำพรรษา หลีกไปนอกอุปจารสีมาโดยคิดว่าจักไม่กลับมาอีก โดยเหตุที่ภิกษุนั้นไม่มีจีวรปลีโพธตั้งแต่ทำจีวรเสร็จ แต่ยังมีอาวาสปลีโพธเหลืออยู่เพราะยังอยู่ในวัดเดิม ดังนั้น เธอจึงได้รับอาณิสสีกฐิน แต่ถ้าเธอหลีกไปสถานที่อื่นโดยตั้งใจว่าจักไม่กลับมาอีก อาวาสปลีโพธของเธอก็หมดไป เธอย่อมไม่ได้รับอาณิสสีกฐินอีก การไม่ได้รับอาณิสสีกฐินเช่นนี้ ชื่อว่า การถอนกฐิน และการถอนกฐินของเธอก็มีการหลีกไปเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ที่กล่าวไว้ว่า

^๑ วิมุตติ.ฎีกา ๒/๒๕๓

^๒ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๕๕

- ปกุกมนน์ อนโต เอติสสาติ ปกุกมนนตติกา = การหลีกไปเป็นที่สุดของมาติกานั้น เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า ปักกมนนตติกา

ในที่นี้ประกอบใช้เป็นอดีตถึงคำว่า ปกุกมนนตติกา ตาม มาติกา ศัพท์ ถ้ามองหา อุทฺธาร ศัพท์ ที่แปลว่า “การถอน” ก็มีรูปเป็นปุงลิงค์ว่า ปกุกมนนตติโก ตามที่ฎีกาใหม่กล่าวว่า

ปกุกมนนตติโก กณินุทฺธาโร.

“การถอนกฐินที่มีการหลีกไปเป็นที่สุด”

๒. มีการทำจีวรเสร็จเป็นที่สุด (นิฏฐานนตติกา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าเพื่อกฐินที่ยังไม่ได้เย็บ ไม่ได้ย้อมแล้วไปสู่สถานที่อื่น เมื่อถึงนอกอุปจารสีมาแล้วคิดว่า เราจักทำจีวรนี้ในสถานที่นี้ จักไม่กลับไปสู่วัดเดิมอีก เมื่อเธอดำริเช่นนี้ อวาสปลิโพธของเธอยอมหมดไป แต่จีวรปลิโพธยังคงมีอยู่ เมื่อเธอทำจีวรเสร็จแล้ว จีวรปลิโพธของเธอก็หมดไปเช่นเดียวกัน เธอยอมไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีการทำจีวรเสร็จเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- นิฏฐานนน์ อนโต เอติสสาติ = การสำเร็จแห่งจีวรเป็นที่สุดของมาติกานั้น
- นิฏฐานนตติกา เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า นิฏฐานนตติกา

๓. มีความตกลงใจเป็นที่สุด (สันนิฏฐานนตติกา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าจีวรเดิมที่เป็นอานิสงส์กฐิน เมื่อไปสู่ภายนอกอุปจารสีมาแล้วตกลงใจว่า เราจักไม่ทำจีวรนี้ และจักไม่ไปสู่วัดนั้น การตกลงใจเช่นนี้ทำให้จีวรปลิโพธและอวาสปลิโพธหมดไปทั้งสองอย่าง เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีความตกลงใจเป็นที่สุด โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- สนนนิฏฐานนน์ อนโต เอติสสาติ = ความตกลงใจเป็นที่สุดของมาติกานั้น
- สนนนิฏฐานนตติกา เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า สนนนิฏฐานนตติกา

๔. มีผ้าเสียหายเป็นที่สุด (นาสนนตติกา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าจีวรเดิมที่เป็นอานิสงส์กฐิน ไปสู่ภายนอกอุปจารสีมาแล้วทำจีวรโดยคิดว่า เราจักทำจีวรในสถานที่นี้ จักไม่กลับไปสู่วัดเดิม ถ้าจีวรนั้นเสียหายไปด้วยถูกขโมยหรือถูกปลวกกัดหรือไฟไหม้เป็นต้น จีวรปลิโพธของเธอยอมหมดไป เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีผ้าเสียหายเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- นาสนนน์ อนโต เอติสสาติ = ความเสียหายเป็นที่สุดของมาติกานั้น
- นาสนนตติกา เหตุนั้น มาติกานั้นชื่อว่า นาสนนตติกา

๕. มีการไถยนิชาวเป็นที่สุด (สวณนติกา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าจีวรเดิมที่เป็นอานิสงส์กฐิน ไปสู่ภายนอกอุปจารสีมาทั้งที่มีความเยื่อใยในวิหารนั้นว่าเราจักกลับมาภายในวันเพ็ญเดือน ๔ ถ้าเธอไถยนิชาว ภิกษุในวัดได้ทำการถอนกฐินในระหว่างแล้วด้วยญัตติและกรรมวาจา เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ ชื่อว่า มีการไถยนิชาวเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- สวณ อนุโต เอติสฺสาติ สวณนติกา = การไถยนิชาวเป็นที่สุดของมัตติกานัน เหตุนี้
มัตติกานันชื่อว่า สวณนติกา

๖. มีความสิ้นหวัง (อาสวัจเณทิกา)

คือ ผ้าที่ภิกษุได้รับการกรานกฐินไม่พอจะทำเป็นจีวร แต่ภิกษุมีความหวังที่จะได้รับผ้าจีวรจากสถานที่อื่น เพราะมีทายกกล่าวว่า กระผมจักถวายจีวรแก่ท่าน ภิกษุนั้นจึงออกจากวัดไปโดยไม่เยื่อใยว่าจักกลับมาอีก แต่ยังมีความหวังที่จะได้รับจากจีวรจากผู้ปวารณาจะถวาย ถ้าบุคคลผู้นั้นกล่าวว่า กระผมไม่อาจถวาย ความหวังในจีวรของเธอย่อมหมดไป เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีความสิ้นหวัง ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- อาสาย อวฺจเณโท เอติสฺสาติ = การขาดไปแห่งความหวังของมัตติกานันมีอยู่
อาสวัจเณทิกา เหตุนี้ มัตติกานันชื่อว่า อาสวัจเณทิกา

๗. มีการล่วงเขตเป็นที่สุด (สีมัติกมณนติกา)

คือ ล่วงจีวรกาลในภายนอกอุปจารสีมา หมายความว่า ภิกษุไปสู่วัดอื่นจากวัดที่ตนจำพรรษาโดยมีเยื่อใยว่าเราจักกลับมา แต่กลับมาไม่ทันวันเพ็ญเดือน ๔ ต้องยังจีวรกาลให้ล่วงพ้นไปภายนอกอุปจารสีมา เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีการล่วงเขตเป็นที่สุด ตามรูปวิเคราะห์ว่า

- สีมาย อติกฺกมณํ สีมัติกฺกมณํ
สีมัติกฺกมณํ อนุโต เอติสฺสาติ = การล่วงไปแห่งเขตเป็นที่สุดของมัตติกานัน
สีมัติกฺกมณนติกา เหตุนี้ มัตติกานันชื่อว่า สีมัติกมณนติกา

๘. มีการถอนกฐิน (สหุพการา)

คือ ภิกษุถือเอาผ้าจีวรเดิมที่เป็นอานิสงส์กฐิน ไปสู่ภายนอกอุปจารสีมาทั้งที่มีความเยื่อใยในวิหารนั้น เมื่อกลับมาแล้วได้ถอนกฐินร่วมกับภิกษุอื่นภายในวันเพ็ญเดือน ๔ เธอจึงไม่ได้รับอานิสงส์กฐินอีก การถอนกฐินเช่นนี้ชื่อว่า มีการถอนกฐิน และการถอนกฐินแบบนี้เท่านั้นที่ต้องทำด้วยญัตติ-ทุติยกรรมวาจา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห อุพฺภารณ ยา วตฺตตํติติ = มาติกาไดย่อมเป็นไปกับการถอนกฐิน
สหุพฺภารา เหตุนี้ มาติกาขึ้นชื่อว่า สหุพฺภารา คือ มี
การถอนกฐิน (มติของฎีกาใหม่)
- สห อุพฺภารโ เอตฺตสํติติ = การถอนพร้อมกันมีอยู่แก่มาติกาขึ้น เหตุนี้
สหุพฺภารา มาติกาขึ้นชื่อว่า สหุพฺภารา คือ มีการถอน
พร้อมกัน (กัณฺหาสาฎีกา <เล่ม ๑ หน้า
๓๒๗>)

การถอนกฐินด้วยมาติกา ๗ ข้อ มีปักกมนันติกาเป็นต้น ไม่ต้องทำด้วยญัตติและกรรมวาจา
ดังกล่าว นอกจากนั้นแล้ว ยังมีการถอนกฐินอีกอย่างหนึ่งชื่อว่า อันตรุพฺภาระ นับเข้าในสหุพฺภาระ มี
ความต่างกันดังนี้ :-

อันตรุพฺภาระ คือ การถอนกฐินโดยเว้นภิกษุ **สหุพฺภาระ** คือ การถอนกฐินโดยมีภิกษุผู้
ผู้ได้รับผ้ากฐิน หมายความว่า ภิกษุดังกล่าวได้ ได้รับผ้ากฐินร่วมทำพิธีด้วย
ออกเดินทางไปนอกอุปจารสีมา แต่สงฆ์ทำพิธี
ถอนกฐินโดยภิกษุนั้นกลับมาไม่ทันพิธี

ดังข้อความในคัมภีร์วินยวินิจจยว่า

อฏฺฐจฺหนํ มาติกาณํ วา

อนตรุพฺภารโตนฺปิ วา

อุพฺภาราปิ ทฺเว วุตฺตา

กณิสฺส มหฺเสนา.^๑

“แม้การถอนกฐิน ๒ ประการโดยประเภทแห่งมาติกา ๘ อย่าง หรือโดย
การถอนในระหว่าง พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว”

การถอนกฐินตามอันตรุพฺภาระหรือสหุพฺภาระนั้น มีข้อกำหนดว่าต้องมีทายกมาวิงวอนสงฆ์
ว่า ต้องการถวายอภิลักขณ์แก่สงฆ์ ถ้าไม่มีทายกมาวิงวอน ก็ถอนกฐินไม่ได้ นอกจากนั้น สงฆ์ต้อง
พิจารณาว่า การถวายกฐินใหม่ต้องมีอาณิสย์ คือ ลาภมากกว่าการถวายครั้งก่อน จึงจะถอนกฐินได้
ถ้ามีอาณิสย์น้อยกว่า ไม่ควรถอนกฐิน แต่ถ้ามีอาณิสย์เท่ากัน ก็ถอนกฐินได้เพื่อรักษาศรัทธาของ
ชาวบ้าน

เรื่องการถอนกฐินนี้พบในภิกษุณีปาติโมกข์และอรรถกถา ฉะนั้น การศึกษาภิกษุณีปาติโมกข์
จึงมีความสำคัญ และได้รับการศึกษาในประเทศพม่ามาจนถึงปัจจุบัน

^๑ วินยวินิจจย คาทา ๒๗/๒๔

ตตถ วิตุถารวินิจโย สมณฑปาสาทิกาย^๑ วุตตนเณ เวทิตพโพ.

ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น ฟังทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์
สมณฑปาสาทิกา

คำว่า ตตถ ยเปย เวทิตพโพ (ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น ฟังทราบตามนัยที่
กล่าวไว้ในคัมภีร์สมณฑปาสาทิกา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านกล่าวถึงหัวข้อการถอนกฐินไว้ด้วยประโยคหน้า
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น บุคคลฟังทราบได้
อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านไม่สามารถจะแสดงข้อวินิจฉัยอย่างละเอียด
ในมาติกาเหล่านั้นด้วยตนเองหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตตถ ยเปย เวทิตพโพ อธิบายว่า
ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น ฟังทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สมณฑปาสาทิกา เราจะ
ไม่แสดงด้วยตนเอง

อิติ “อุพภตสมี กถิเน”ติ อมินา เสสปลิโพธภาวํ ทสเสติ.

โดยประการดังนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงความไม่มีปิลิโพธที่เหลือ [คือ อาวาส-
ปิลิโพธ] ด้วยคำว่า อุพภตสมี กถิเน นี้

ข้อความข้างต้นว่า อิติ ยเปย ทสเสติ (โดยประการดังนี้ ยเปย กถิเน นี้) แสดงนิคมณะ (คำ
ลงท้าย) ของประโยคก่อนที่กล่าวมาแล้วว่า อุพภตสมี กถิเนติ ยํ สงฆสสุ กถินํ อตถตํ, ตสฺมิญฺจ
อุพภเต (คำว่า อุพภตสมี กถิเน หมายความว่า สงฆ์ได้กรานกฐินใดแล้ว และเมื่อกฐินนั้นถูกถอนแล้ว)
เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของคำว่า อุพภตสมี กถิเน คืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของคำว่า อุพภตสมี กถิเน
มิใช่หรือไม่

อธิบายว่า เราได้แสดงคำลงท้ายของคำว่า อุพภตสมี กถิเน ด้วยประโยคนี้

^๑ วิ.ม.อ. ๓/๑๙๘-๒๐๐

คำอธิบาย ทสาหปรม

ทสาหปรมนติ ทส อหานิ ปรม ปริจเโท อสสาติ ทสาหปรโม, ตํ ทสาหปรม
กาลํ ฐาเรตพพนติ อตฺถโก.

คำว่า ทสาหปรม (มีขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวัน) มีรูปวิเคราะห์ว่า ขอบเขตอย่างยิ่ง
คือสิบวันของกาลนั้นมีอยู่ เหตุฉะนั้น กาลนั้นชื่อว่า ทสาหปรมะ หมายความว่า ภิกษุพึงเก็บ
อติเรกจิ๋วไว้ตลอดกาล ๑๐ วันเป็นอย่างมาก

ท่านอธิบาย ทสาหปรม ดังนี้

๑. คำว่า ทสาห มีรูปวิเคราะห์เป็นสมาหัทธกุสมาสว่า ทส อหานิ ทสํ เพราะอธิบาย
ด้วยคำว่า ทส อหานิ

๒. ปรม ศัพท์หมายถึงขอบเขต เพราะอธิบายว่า ปริจเโท (ขอบเขต)

๓. คำว่า ทสาหปรม มีรูปวิเคราะห์เป็นฉฐฐิพหุพีหิสมาสว่า

- ทสํ ปรม อสสาติ ทสาหปรโม, กาล.

เพราะอธิบายว่า ทส อหานิ ปรม ปริจเโท อสสาติ ทสาหปรโม.

๔. คำว่า ทสาหปรม แม้จะอยู่หน้า อติเรกจิ๋ว ก็ไม่ใช่วิเสสนะของ อติเรกจิ๋ว แต่เป็น
วิเสสนะของปาลุสเสสว่า กาลํ ที่ลงทุติยวิภัตติในัจจันตสังโยค เพราะอธิบายว่า ตํ ทสาหปรม กาลํ
ฐาเรตพพํ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ทสาหปรมนติ อัจจันตสังโยค อุปโยคจวนนติ อาห “ตํ ทสาหปรม กาลน”ติ.”

“คำว่า ทสาหปรม ลงทุติยวิภัตติในัจจันตสังโยค ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ตํ ทสาหปรม กาล
(ตลอดกาล ๑๐ วันเป็นอย่างมาก)”

กัฏฐาตรณีกัณฐิ (หน้า ๒๐๘) และคู่มือสอนกัฏฐา (เล่ม ๑ หน้า ๓๖) กล่าวว่า คำว่า
ปริจเโท ทาย ปรม ศัพท์ แสดงว่า ปรม ศัพท์ แสดงความหมายว่า ขอบเขต ตามความเห็นนี้คำว่า
ทสาหปรม ควรแปลว่า “มีขอบเขตคือสิบวัน” แต่กัฏฐาภาสฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๒๘) เห็นว่า คำว่า
ปริจเโท แสดงว่า ปรม ศัพท์หมายถึงขอบเขต ไม่ใช่ใช้อย่างอื่น โดยเป็นวิเสสยะที่เพิ่มเข้ามาของ ปรม

ศัพท์ การอธิบายในลักษณะนี้เป็นการแสดงอภิเษยัตถะ (ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง) ในคัมภีร์ ฎีกาและโยชนาบางแห่งเรียกอภิเษยัตถะนี้ว่า สุระ บ้าง วิสัย (ฐานะที่ระบุนถึง) บ้าง

คำว่า ทสาพรหมณี ๗ เปฯ ทสาพรโม (คำว่า ทสาพรหม มีรูปวิเคราะหว่า ขอบเขตอย่างไร คือสิบวันของกาลนั้นมีอยู่ เหตุนี้ กาลนั้นชื่อว่า ทสาพรหมะ) กล่าวไว้เพื่อแสดงรูปวิเคราะหของ ทสาพรหม ศัพท์

คำว่า ตํ ทสาพรหมํ ๗ เปฯ อตุโธ (หมายความว่า ภิษุพึงเก็บอติเรกจิรวัดตลอดกาล ๑๐ วันเป็นอย่างมาก) กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า ทสาพรหม ศัพท์ไม่ใช่วิเสสนะของ อติเรกจิรว แต่เป็นวิเสสนะของปาลุเสสะว่า กาลํ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า ทสาพรหม เป็นวิเสสนะของ อติเรกจิรว เพราะอยู่ติดกับ อติเรกจิรว หรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า ทสาพรหม ควรเป็นวิเสสนะของบทไหน

อธิบายว่า คำนี้เป็นวิเสสนะของปาลุเสสะว่า กาลํ

คำอธิบาย อติเรกจิรว

อธิฎฐิตวิภปิเตสุ อปริยาปนนตดา อติเรกํ จีวรนติ อติเรกจิรว.

คำว่า อติเรกจิรว คือ จีวรที่เกินมา เพราะไม่นับเข้าในจีวรที่อธิฐานหรือวิกัปปา

ท่านอธิบาย อติเรกจิรว ไว้ดังนี้

๑. คำว่า อติเรกจิรว มีรูปวิเคราะหวิเสสนบุรพทกรรมธารยสมาสว่า อติเรกํ จีวรนติ อติเรกจิรว (จีวรที่เกินมา) ไม่ใช่มีรูปวิเคราะหณัฐิพหุพพิหสมาสว่า อติเรกํ จีวรํ อสสาติ อติเรกจิรว (สิ่งที่มีจีวรที่เกินมา) เพราะอธิบายด้วยคำว่า อติเรกํ จีวรนติ อติเรกจิรว

๒. ความหมายว่า จีวรที่เกินมา คือ เกินจากจีวรที่อธิฐานหรือวิกัปปาไว้ ไม่ใช่เกินจากจีวรที่ใช้สอยอยู่ เพราะอธิบายว่า อธิฎฐิตวิภปิเตสุ อปริยาปนนตดา ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

อติเรกนติ อธิกํ, โส จ อธิกาโว อธิฎฐิตวิภปิเตจิรวโตติ อาห “อธิฎฐิตวิภปิเตสุ”ติ-
อาทิ.^๑

^๑ กงฺขา.อภิณวฎีกา หน้า ๒๙๖

“คำว่า อติเรก แปลว่า ‘เกินมา’ อนึ่ง ความเกินมานั้นเป็นการเกินจากจีวรที่อธิษฐานหรือ
วิกัปปนาไว้ ฉะนั้น จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อธิจติวิกปิเตสุ (เพราะไม่นับเข้าในจีวรที่อธิษฐานหรือ
วิกัปปนาไว้)”

ข้อความในฎีกาใหม่ข้างต้นแสดงวิธีทานุสัมพันธ์ของ อธิจติวิกปิเตสุ อปริยาปนุนตดา
ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อติเรกจีวร คือ จีวรที่เกินมา
ด้วยบทว่า อติเรก จีวรนติ อติเรกจีวร

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ความเกินมานั้นเป็นการเกินจากจีวรประเภทไหน

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความเกินมานั้นเป็นการเกินจากจีวรที่ใช้สอยหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อธิจติวิกปิเตสุ อปริยาปนุนตดา
อธิบายว่า ความเกินมานั้นเป็นการเกินจากจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้ ไม่ใช่เกินจากจีวรที่ใช้สอย

คำว่า จีวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- จียตติ จีวร = ผ้าที่ถูกล้างสม ชื่อว่า จีวร

(จิ ธาตุ + อีวร ปัจจัย)

ลง อีวร ปัจจัยด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๖๖๘) ว่า จยาที่หิ อีวโร (ลง อีวร ปัจจัย
ท้าย จิ ธาตุเป็นต้น)

คำว่า จีวร นี้ ในภาษาไทยหมายความว่าจีวรที่สำเร็จรูปเป็นผ้าที่ใช้ห่มได้ แต่ศัพท์นี้มี
ความหมายเดิมว่า “ผ้า” เหมือน ปฏฺ ศัพท์เป็นต้น คัมภีร์อภิธานปที่ปิภาแสดงคำไวพจน์ของคำนี้ว่า

เจลมจฺนาทณํ วตถํ

วาโส วสนมํสูกํ

อมฺพรํ จ ปญฺเณตฺถิ

ทฺสสํ โจโล จ สาฏฺโก^๑

“ผ้า ๑๑ ศัพท์ = เจล, อจฺนาทณ, วตถ, วาส, วสน, อํสูก, อมฺพร, ปฏฺ

(ไม่ใช่ศัพท์อิตถิลิงค์), ทฺสส, โจล และ สาฏก”

นอกจากนั้น คำว่า โจล อาจประกอบใช้เป็น โจพ ได้บ้าง จึงรูปว่า ปริกฺขารโจพ คือ ผ้า
ปริกฺขาร

จีวรํ นาม ไชมํ กปฺปาสิกํ โกเสยฺยํ กมฺพลํ สาณํ ภงฺคนฺติ เอเตสํ วา ตทฺนุ-

^๑ อภิธาน. คาถา ๒๙๐

โลมานัน วา อญฺญตรํ, อยมสฺส ชาติ.

ชื่อว่า จีวร เป็นผ้าอย่างหนึ่งนับเข้าในผ้าเหล่านี้ คือ

ผ้าเปลือกปอ

ผ้าฝ้าย

ผ้าไหม

ผ้าขนสัตว์

ผ้าป่าน

ผ้าผสม

หรือนับเข้าในผ้าที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น

ทั้งหมดนี้เป็นประเภทของจีวรนั้น

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงผ้า ๖ ประเภท และผ้าที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรในคำว่า อติเรกจีวร เป็นผ้าประเภทไหน
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประเภทของจีวรนั้นมีใช้หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงประเภทของจีวรนั้นมี ๑๒ ประเภท คือ ผ้า ๖ ประเภทอันได้แก่ ผ้าเปลือกปอ เป็นต้น และผ้า ๖ ประเภทที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น ได้แก่ ทุกุละ (ผ้ากระเจา) เป็นต้น

ผ้าเปลือกปอเป็นต้นนั้นต้องเย็บย้อมเสียก่อน จึงควรแก่ความเป็นผ้าห่มของภิกษุได้ ถ้ายังไม่ได้เย็บย้อม ก็ใช้เป็นที่รองนั่งได้เท่านั้น

คำว่า โขม มีรูปวิเคราะห์ว่า

- โขเมหิ วายิตํ โขมํ = ผ้าที่ทอด้วยเปลือกปอ ชื่อว่า โขมะ
- (ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คำว่า กปฺปาสิก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปฺปาสะหิ วายิตํ กปฺปาสิกํ = ผ้าที่ทอด้วยฝ้าย ชื่อว่า กัปปาสิกะ
- (ลง ณิก ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คำว่า โกเสยฺย มีรูปวิเคราะห์ว่า

- โกสิเยหิ วายิตํ โกเสยฺยํ = ผ้าที่ทอด้วยใยไหม ชื่อว่า โกเสยยะ
- (ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คำว่า กมฺพล (ผ้าขนสัตว์) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กมฺพลฺหิ วายิตํ กมฺพลํ = ผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์ ชื่อว่า กัมพละ

(ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คือ ผ้าที่ทำมาจากขนสัตว์ต่างๆ ยกเว้นขนมนุษย์และขนของสัตว์ร้าย

คำว่า สาณ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สาณฺเห วิยิตํ สาณํ = ผ้าที่ทอด้วยเปลือกป่าน ชื่อว่า สาณะ

(ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คำว่า ภงฺค (ผ้าผสม) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภงฺคฺเห วิยิตํ ภงฺคํ = ผ้าที่ทอด้วยด้ายผสม ชื่อว่า ภังคะ

(ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วายิต <ทอ>)

คือ ผ้าที่ทอผสมด้ายทั้ง ๕ อย่างมีเปลือกปอเป็นต้น หรือเป็นผ้าเฉพาะอีกอย่างหนึ่งที่ทำจากเปลือกไม้

ข้อความว่า “ผ้าที่คล้ายตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น” คือ ผ้า ๖ ประเภท ได้แก่

๑. ทุกฺกุละ ผ้ากระเจา ผ้าประเภทยี่คล้ายตามผ้าป่าน เพราะทำมาจากเปลือกไม้

๒. ปัตตฺตณฺณะ ผ้าที่เกิดในแคว้นปัตตุนณะ ผ้าประเภทยี่คล้ายตามผ้าไหม เพราะทำด้วยด้ายที่เกิดจากไหม

๓. โสมารบิฏฺฐะ ผ้าที่เกิดในแคว้นโสमारะ ผ้าประเภทยี่คล้ายตามผ้าไหม เพราะทำด้วยด้ายที่เกิดจากไหม

๔. จินฺปฏฺฐะ ผ้าที่เกิดในเมืองจีน ผ้าประเภทยี่คล้ายตามผ้าไหม เพราะทำด้วยด้ายที่เกิดจากไหม

๕. อิทฺธิชะ ผ้าที่เกิดจากฤทธิ์ คือ ผ้าที่เกิดขึ้นด้วยบุญฤทธิ์ของภิกษุผู้เป็นเอหิภิกขุทั้งหลาย จัดว่าคล้ายตามผ้าเปลือกปอเป็นต้นทั้ง ๖ อย่างตามสมควร

๖. เทวทินฺนะ ผ้าที่เทวดาถวายเป็นผ้าที่เกิดในต้นกัลปพฤกษ์ซึ่งเทวดานำมาถวายเป็นผ้าที่เทพธิดาชื่อซาลินีนำมาถวายพระอนุรุทธะ จัดว่าคล้ายตามผ้าเปลือกปอเป็นต้น เพราะเป็นผ้าประเภทยี่ประเภทยี่หนึ่งในผ้าเหล่านั้น

คัมภีร์ขุททกขปิฏกปาฐะ ๑๒ ประเภทเหล่านั้นเป็นคาถาว่า

โฆมโกเสยฺยกปฺปาส-

สาณํภคานิ กมฺพลํ

กบฺปิยานิ นเพตานิ

สาณฺโลมานิ ชาติโต.

ทุกฺกุลญฺเจว ปฏฺฐณฺณ-

ปฏฺฐํ โสमारจฺจินชํ

อิทธิขิ เทวทินนญจ

ตสฺส ตสฺसानุโลมิโก^๑

“จีวร ๖ อย่างเหล่านี้ คือ ผ้าเปลือกปอ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าป่าน ผ้าผสม และผ้าขนสัตว์ พร้อมทั้งผ้าที่คล้ายตามโดยประเภท ย่อมสมควร

ผ้ากระเจา ผ้าที่เกิดในแคว้นปัตตุนณะ ผ้าที่เกิดในแคว้นโสมาละและเมืองจีน ผ้าที่เกิดจากฤทธิ์ และผ้าที่เทวดาถวาย เป็นผ้าคล้ายตามผ้านั้นๆ”

คัมภีร์อิทธิขิฉบับปทีปิกากล่าวถึงผ้าหลายชนิดไว้ในคาถาว่า

โขมํ ทุกฺกุลํ โกเสยฺยํ

ปัตตุนฺณํ กมฺพลํ จ วา

สาณํ โกฏุมฺพํ ฅณฺคณ-

ตฺยาทิ วตฺถนฺตรํ มตฺ^๒

“ผ้าเปลือกปอ ผ้ากระเจา ผ้าฝ้าย ผ้าที่เกิดในแคว้นปัตตุนณะ ผ้าขนสัตว์ (เป็นนุ่งสกลิงค์ได้บ้าง) ผ้าป่าน ผ้าขนกวาง (หรือผ้าที่เกิดในแคว้นโกฏุมพระ) และผ้าผสม ชื่อว่า ผ้าชนิดพิเศษ”

ปมาณโต ปน ตํ วิกปฺปนุคํ ปจฺฉิมํ อิธ อิธิปเปตํ. วุตตญฺเหตํ “อนุชานามิ ภิกฺขเว อายามโต อฏฺฐงฺคฺคํ สุกตงฺคฺคเลน จตฺรํคฺคฺคฺคฺคํ ปจฺฉิมํ จีวรํ วิกปเปตฺตุน”ติ.”

แต่โดยขนาด จีวรนั้นทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ว่าเป็นผ้าควรแก้วิกัปปนาอย่างต่ำสุด สมจริงดังพระพุทธดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ทำวิกัปปนาจีวรมีขนาดยาว ๘ นิ้ว ด้วยองคุลีของพระสุคต กว้าง ๔ นิ้วเป็นอย่างต่ำ”

ปน ศัพท์ในประโยคนี้ทำหน้าที่ *บัณฑิต* *ชไตตะ* คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ขนาดของจีวรนอกไปจากประเภทของจีวรที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน ดังนั้น ท่านจึงกล่าวประโยคนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ขนาดของอดีตเรกจีวรนั้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของอดีตเรกจีวรนั้นมีใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงขนาดของอดีตเรกจีวรนั้นด้วยประโยคนี้

ท่านแสดงประเภทของจีวร ๑๒ ชนิดแล้ว ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อแสดงขนาดของจีวรว่า

^๑ ขุทท. คาถา ๓๐-๑

^๒ อิทธิขิ. คาถา ๒๙๑

^๓ วิ.ม. ๕/๓๕๘/๑๖๐

อติเรกจิวรที่ทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ เป็นผ้าขนาดเล็กสุดที่พอจะทำวิกัปนาได้นั่นเอง คือ ต้องมีขนาดอย่างต่ำสุดยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้วด้วยองค์สี่ของพระสุคต เทียบได้กับส่วนยาว ๑ ศอก กว้าง ๑ คืบของช่างไม้ และยาว ๑ ศอกคืบ กว้าง ๑ คืบ ๖ นิ้วของปกติบุรุษ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ที่สมโต วฑฺฒกิทตฺถปฺปมาณํ วิตถารโต ตโต อุปฑฺฒปฺปมาณํ วิกัปนํ ปจฺฉิมิ^๑

“จิวรที่มีขนาดยาว ๑ ศอกของช่างไม้ ขนาดกว้างครึ่งหนึ่งจากนั้น (๑ คืบ) ชื่อว่า ผ้าควรแก้วิกัปนาอย่างต่ำสุด”

การวัดขนาดคืบพระสุคตในทางพระวินัยนั้น ถือว่าคืบของพระสุคตมีขนาดยาวกว่าคืบของมัชฌิมบุรุษหรือคืบของช่างไม้ ๓ เท่า และคืบของปกติบุรุษ (บุรุษในปัจจุบัน) ๓ เท่าครึ่ง ดังนั้น :-

๑ คืบของพระสุคต = คืบของมัชฌิมบุรุษ ๓ คืบ และคืบของปกติบุรุษ ๓ คืบครึ่ง

๑ คืบ หรือ ๘ นิ้วของพระสุคต = มัชฌิมบุรุษ ๒๔ นิ้ว หรือ ๑ ศอก หรือเท่ากับปกติบุรุษ ๑ ศอก ๑๒ นิ้ว หรือ ๑ ศอกครึ่ง (๑ ศอกคืบ)

นอกจากนั้น ๔ นิ้วของพระสุคตเทียบได้กับมัชฌิมบุรุษ ๑๒ นิ้วหรือ ๑ คืบ และเทียบได้กับปกติบุรุษ ๑ คืบ ๖ นิ้ว ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อฏฺฐจฺจุลฺลํ สุคตฺตฺถุเลนาติ เอตถ สุคตฺตฺถุลฺลํ นาม อิทานิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ตีณิ อํกุลาณิ, เตนฺ สุคตฺตฺถุเลนา อฏฺฐจฺจุลฺลํ วฑฺฒกิทตฺถปฺปมาณนฺติ อตฺถโ. จตุรํจุลฺลวิทฺถตฺตฺถุเลนาติ เอตถาปิ ยถา วุตฺตานุสาเรเนว อตฺถโ. เวทิตฺตฺถุโพ.^๑

“ในคำว่า อฏฺฐจฺจุลฺลํ สุคตฺตฺถุเลนา (มีขนาดยาว ๘ นิ้วด้วยองค์สี่ของพระสุคต) ขึ้นชื่อว่า องค์สี่ของพระสุคตเป็น ๓ นิ้วของมัชฌิมบุรุษในกาลนี้ หมายความว่า จิวร ๘ นิ้ว ด้วยองค์สี่ของพระสุคต มีขนาด ๑ ศอก (๒๔ นิ้ว) ของช่างไม้

พึงทราบเนื้อความแม้ในคำว่า จตุรํจุลฺลวิทฺถตฺตฺถุเลนา (กว้าง ๔ นิ้ว) นี้ โดยคล้ายตามนัยที่กล่าวไว้แล้วนั้นแหละ”

จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงอนุญาตผ้าอังสะยาว ๒ ศอก กว้าง ๑ คืบแก่ภิกษุไว้ในคัมภีร์จุฬวรรค เพื่อให้ไม่พอจะทำวิกัปนาได้ ภิกษุที่ทรงเตจิวริกอธิษฐาน (การอธิษฐานเป็นไตรจิวร) จึงสามารถใช้สอยผ้าอังสะได้

อนึ่ง ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกากล่าวว่า คืบพระสุคตยาวกว่าคืบของมัชฌิมบุรุษซึ่งก็คือคืบ

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๗

ของข้างไม้ ๓ เท่า แต่ท่านมิได้ออกเอ่ยถึงคืบของปกติบุรุษไว้ ดังข้อความกล่าวว่า

สุตตวิทติยาติ สุตตวิทติ นาม อิทานิ มชฌิมสฺส บุริสสฺส ติสฺโส วิทติโย, วฑฺฒกั-
หตฺเถน ทิยฺชฺโฒ หตฺโถ โหติ.^๑

“ในคำว่า สุตตวิทติยา (ด้วยคืบพระสุต) ขึ้นชื่อว่า คืบพระสุต เป็น ๓ คืบของมชฌิม-
บุรุษในกาลนี้ เป็น ๑ ศอกครึ่งของข้างไม้”

การกล่าวว่า คืบของมชฌิมบุรุษยาวกว่าคืบของปกติบุรุษอีกครั้งเท่า ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์
วินยาลังการฎีกา ซึ่งก็คือ ๔ คืบครึ่งนั่นเอง ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

ปริกฺขารโจพฺหติ เอตถ ปน วิกฺขปฺนุคฺคปจฺฉิมจิวรปฺปมาณํ นาม สุตตงฺคฺเลน ทิฆฺมโต
อฏฺฐจฺจุลฺลํ โหติ, ติริยโต จตุรฺจุลฺลํ, วฑฺฒกัหตฺเถน ทิฆฺมโต เอกหตฺถํ โหติ, ติริยโต วิทติปฺปมาณํ,
อิทานิ ปกฺติหตฺเถน ปน ทิฆฺมโต วิทตฺถาธิกหตฺถํ โหติ, ติริยโต จพฺพคฺคฺลาธิกวิทติปฺปมาณํ เตนาห
“ตสฺส ปมาณนฺ”ติอาทิ.^๒

“อนึ่ง ในคำว่า ปริกขารโจพ นี้ ชื่อว่า ขนาดจีวรที่ควรแก้วิกัปปานอย่างต่ำสุด ยาว ๘ นิ้ว
ด้วยองคุลีพระสุต กว้าง ๔ นิ้ว ตามคืบของข้างไม้ ยาว ๑ ศอก กว้าง ๑ คืบ แต่ตามศอกของปกติ
บุรุษในกาลนี้ ยาว ๑ ศอกคืบ กว้าง ๑ คืบ ๖ นิ้ว ฉะนั้น จึงกล่าวว่า ตสฺส ปมาณ เป็นต้น”

ปาติโมกข์ภาสาฎีกา (หน้า ๑๓๑) กล่าวว่า การที่ท่านผู้แต่งวินยาลังการเห็นว่า คืบของ
มชฌิมบุรุษยาวกว่าคืบของปกติบุรุษอีกครั้งเท่า ก็เพราะสันนิษฐานว่า ส่วนสูงของพระสุตควรจะมีเพียง
๔ ศอกตามศอกของพระสุต เมื่อเพิ่มขึ้น ๓ เท่าตามศอกของมชฌิมบุรุษ ก็เป็น ๑๒ ศอก และเมื่อ
เพิ่มอีก ๖ ศอกอันเป็นครึ่งหนึ่งของ ๑๒ ศอก ก็จะรวมเป็น ๑๘ ศอก

อย่างไรก็ดี ท่านผู้แต่งปาติโมกข์ภาสาฎีกาเห็นว่าถ้อยคำที่พบในพระไตรปิฎกและอรรถกถา
ที่กล่าวว่าพระสุตสูง ๑๘ ศอก ไม่ควรเป็นศอกของปกติบุรุษในปัจจุบัน เพราะในคัมภีร์อรรถกถาไม่ได้
ระบุไว้เช่นนั้น เพราะถ้านับตามมาตราวัดในปัจจุบัน ขนาด ๑๘ ศอก (โดย ๑ ศอกมี ๑๒ นิ้ว หรือ
๓๐.๔๘ เซนติเมตร) พระพุทธรูปก็จะมีส่วนสูง ๑๐.๘๗ เมตร หรือประมาณ ๑๑ เมตร แต่พระพุทธรูป
จะสูงขนาดนั้นไม่ได้ เพราะพระพุทธรูปสูงกว่าคนทั่วไปเพียงเล็กน้อย

ดังหลักฐานในคัมภีร์ทางศาสนาว่า

๑. พระพุทธรูปสูงกว่าท่านพระนันทะเพียง ๔ นิ้ว

^๑ วิ.มหา.อ. ๒/๖๑

^๒ วินย.ฎีกา ๑/๘๕

เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา นนโท ภควโต มาตุจฺฉาปฺโต อภิรุโป โหติ ทสฺสนิโย ปาสาทิกโก จตุรงฺคุโลมโก ภควตา. โส สุตตจิวรรปฺมาณํ จิวํ ธาเรติ. อทฺทสฺสฺส โข เถรา ภิกฺขุ อายสฺมนตํ นนทํ ทูรโตว อาคจฺจนตํ. ทิสฺวาน “ภควา อาคจฺจติ”ติ อาสนา วุฏฺฐจฺหนติ.^๑

“ครั้งนั้น ท่านพระนันทะ โอรัสพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค มีรูปงาม น่าดู น่าชม ร่าเริงต่ำกว่าพระผู้มีพระภาค ๔ องคุลี ท่านพระนันทะนั้นห่มจีวรมีขนาดเท่าจีวรพระสุคต ภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นพระเถระได้เห็นท่านพระนันทะเดินมาแต่ไกล ครั้นเห็นแล้วจึงลุกขึ้นจากอาสนะด้วยคิดว่า “พระผู้มีพระภาคเสด็จมา”

๒. พระพุทธเจ้าทรงแลกผ้าสังฆาฏิกับท่านพระมหากัสสปะ จึงไม่ควรมีส่วนสูงมากเกินไปกว่าคนปกติ

อถ โข อาวุโส ภควา มคฺคา โอกุมฺม เยน อณฺณตรํ รุกฺขมุลํ เตนฺอุปสงฺกมิ. อถ ขวาทํ อาวุโส ปฏฺวิโลติกานํ สงฺฆาฏิํ จตุคฺคณํ ปณฺณเปตฺวา ภควนตํ เอตทโวจํ “อิธ ภนฺเต ภควา นิสิตฺตุ, ยํ มมสฺส ทิสมฺมตตํ หิตาย สุขายา”ติ. นิสิตฺติ โข อาวุโส ภควา ปณฺณตฺเต อาสเน. นิสฺซชฺช โข มํ อาวุโส ภควา เอตทโวจํ “มฺหุทฺทา โข ตยายํ กสฺสป ปฏฺวิโลติกานํ สงฺฆาฏิํ”ติ. ปฏฺวิคฺคณฺหาตุ เม ภนฺเต ภควา ปฏฺวิโลติกานํ สงฺฆาฏิํ อนุกมฺปิ อุปาทายา”ติ. “ธารสฺสสิ ปน เม ตวํ กสฺสป สาณานิ ปัสฺสุกลานิ นิพฺพสฺสนา”ติ. “ธารสฺสสามํ ภนฺเต ภควโต สาณานิ ปัสฺสุกลานิ นิพฺพสฺสนา”ติ. “โส ขวาทํ อาวุโส ปฏฺวิโลติกานํ สงฺฆาฏิํ ภควโต ปาทาสี. อหํ ปน ภควโต สาณานิ ปัสฺสุกลานิ นิพฺพสฺสนา ปฏฺวิปฺชฺชี่.”^๒

“คราวนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จลงจากทางไปยังโคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ผมจึงปลูาดผ้าสังฆาฏิ ที่ทำด้วยผ้าเก่าซ้อนเป็น ๔ ชั้นถวาย แล้วกราบทูลว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจง ประทับนั่งบนผ้าผืนนี้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานเถิด’

พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งบนอาสนะที่ผมจัดถวาย แล้วตรัสกับผมว่า “กัสสปะ สังฆาฏิที่ทำด้วยผ้าเก่าของเธอผืนนี้อ่อนนุ่ม” ผมก็กราบทูลว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดอนุเคราะห์ ทรงรับสังฆาฏิที่ทำด้วยผ้าเก่าของข้าพระองค์เถิด’

พระองค์ตรัสว่า ‘เธอจักทรงผ้าปานบังสุกุลของเราที่ใช้สอยแล้วหรือ’ ผมก็กราบทูลว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักทรงผ้าปานบังสุกุลที่ใช้สอยแล้วของพระผู้มีพระภาค’ ผมได้ถวายผ้าสังฆาฏิที่ทำด้วยผ้าเก่าแด่พระผู้มีพระภาค และได้รับผ้าปานบังสุกุลที่ใช้สอยแล้วของพระผู้มี-

^๑ วิ.มหา. ๒/๕๔๗/๓๖๓

^๒ ส.นิ. ๑๖/๒๑๑/๑๕๔

พระภาคมา' "

๓. เครื่องประดับของนางมัลลิกาภรรยาของพันธุลเสนapatiสามารถสวมเข้าไปในพระสรีระของพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานแล้วได้ ดังข้อความว่า

มชฺเณน มชฺฌํ นครสฺส หริตฺวาติ เอวํ หริยมาเน ภควโต สรีเร พนฺธุลมฺลเสนาปติภริยา มลฺลิกา นาม "ภควโต สรีรํ อหฺรณฺตี"ติ สุตฺวา อตฺตโน สามิกสฺส กาลํ กิริยโต ปฏฺจาย อปริภุญฺชิตฺวา จปิโต วิสาขาย ปสาธนสทิสํ มหาลตาปสาธนํ นีหฺราเปตฺวา "อิมินา สตุถารํ ปุเชสฺสสามี"ติ ตํ มชฺชาเปตฺวา คนฺโถทเกน โหริตฺวา ทฺวาเร จิตา.

ตํ กิร ปสาธนํ ตาสญฺจ ทฺวินนํ อิตฺถินํ, เทวทานิยโจรสฺส เคเหติ ติสฺสเยว จาเนสฺสุ อโหสิ. สา จ สตุถุ สรีเร ทฺวารํ สมฺปตฺเต "โอตาเรถ ตาตา สตุถุสรีรณ"ติ วตฺวา ตํ ปสาธนํ สตุถุสรีเร ปฏฺิภุญฺจ. ตํ สีสโต ปฏฺจาย ปฏฺิภุญฺกํ ยาวปาตลาคตํ. สุวณฺณวณฺณํ ภควโต สรีรํ สตุตฺรตนมเยน มหาปสาธเนน ปสาธิตํ อติวิย วิโรจิตถ."

"คำว่า มชฺเณน มชฺฌํ นครสฺส หริตฺวา (อัญเชิญผ่านใจกลางเมืองไปออกทางประตูด้านทิศตะวันออก) หมายความว่า เมื่อสรีระของพระผู้มีพระภาคถูกนำมาอยู่อย่างนี้ ภรรยาของพันธุลเสนapatiซึ่งมัลลิกาได้สดับว่า 'เขานำสรีระของพระผู้มีพระภาคมา' จึงให้นำเครื่องประดับช้อมหาลดา เช่นเดียวกับเครื่องประดับของนางวิสาขา ซึ่งตนเก็บไว้ไม่ได้ใช้สอยมาตั้งแต่สามีของตนสิ้นชีพไป ดำริว่า เราจักบูชาพระศาสดาด้วยเครื่องประดับนี้ แล้วให้เช็ดถูเครื่องประดับนั้น ล้างน้ำหอมแล้ววางไว้ใกล้ประตู

ดังได้สดับมาว่า เครื่องประดับนั้นมีอยู่ในสถานที่ ๓ แห่งคือ ที่เรือนของสตรีทั้งสองนั้น (นางวิสาขาและนางมัลลิกา) และเรือนของโจรชื่อว่า เทวทานิยะ

อนึ่ง เมื่อสรีระของพระศาสดามาถึงประตูแล้ว นางมัลลิกานั้นได้กล่าวว่า 'พ่อทั้งหลาย จงวางสรีระของพระศาสดาลง' แล้วสวมเครื่องประดับนั้นที่สรีระของพระศาสดา เครื่องประดับนั้นสวมตั้งแต่พระเศียรจนจรดพื้นพระบาท สรีระของพระผู้มีพระภาคซึ่งมีพระฉวีวรรณเหมือนทองคำ ประดับด้วยเครื่องประดับอันยิ่งใหญ่ที่ทำด้วยรัตนะ ๗ ก็รุ่งเรืองยิ่งนัก"

แต่อย่างไรก็ตาม ส่วนสูงของพระพุทธเจ้าไม่มีใครกำหนดวัดได้ในสมัยพุทธกาล จัดว่าเป็นรูปอจินเตยยะ คือ รูปที่ไม่มีใครดำริได้ของพระพุทธองค์ ดังข้อความว่า

ราชคฺเห กิร อณฺเฑโรวํ พฺราหฺมโณ "สมณสฺส กิร โคตมสฺส ปมาณํ คเหตุํ น สกฺกา"ติ

^๑ ที่.มหา.อ. ๒/๓๐๕

สุตฺวา ภควโต ปิณฑาย ปวิสณาเล สฏฺฐิหตุถุ เวฬุ คเหตฺวา นครทวารสฺส พหิ จตฺวา สม-
 ปตฺเต ภควติ เวฬุ คเหตฺวา สมเป อฏฺฐาสี, เวฬุ ภควโต ชาณุมตฺตํ ปาปุณิ. ปุณฺทิวเส เทว เวฬุ
 ฃมฺเฏตฺวา สมเป อฏฺฐาสี. ภควา ทฺวินนํ เวฬุณํ อุปริ ทฺวิเวณุมตฺตเมว ปณฺณายมาโน “พฺราหฺมณ
 กิ กโรสฺสี”ติ อาห. ตุมฺหากํ ปมาณํ คณฺหามิติ. “พฺราหฺมณ สเจปิ ตฺวํ สกลจกฺกวาพคพฺภํ ปุเรตฺวา
 จิตฺเวฬุ ฃมฺเฏตฺวา อาคมิสฺสสฺสี, เนว เม ปมาณํ คเหตุํ สกฺขิสฺสสฺสี. น หิ มยา จตฺตาริ
 อสงฺเขยฺยยานิ กปฺปสฺตสฺสทสฺสณฺจ ตถา ปารมฺมียํ ปุริตา, ยถา เม ปโร ปมาณํ คณฺเหยฺย, อตุล
 พฺราหฺมณ ตถาคโต อปฺปเมยฺโย”ติ วตฺวา ฃมฺมปเท คากมาห. คากาปฺริโยसानะ จตฺราสฺสีติปาณ-
 สทฺสฺสานิ อมตํ ปีวีสฺสุ^๑

“ดังได้สดับมาว่า พราหมณ์คนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ได้ยินว่า ‘ได้ทราบว่ ไม่มีใครสามารถ
 วัดส่วนสูงของพระสมณโคดมได้’ จึงถือไม้ไผ่ยาว ๖๐ ศอก ยืนรอกอยู่นอกประตูเมืองในเวลาที่พระผู้มี-
 พระภาคเสด็จเข้าไปบิณฑบาต เมื่อพระองค์เสด็จถึง ได้ถือไม้ไผ่ยื่นอยู่ใกล้ๆ ไม้ไผ่ถึงเพียงพระขานู
 ของพระผู้มีพระภาค วันรุ่งขึ้น เขาต่อไม้ไผ่สองลำยื่นอยู่ใกล้ๆ พระผู้มีพระภาคทรงปรากฏเท้าไม้ไผ่
 สองลำที่เดียวเหนือไม้ไผ่ทั้งสองลำ ตรัสว่า ‘พราหมณ์ ท่านกำลังทำอะไร’

พราหมณ์ : ข้าพระองค์จะวัดส่วนสูงของพระองค์ พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาค : พราหมณ์ แม้หากท่านจักต่อไม้ไผ่ตั้งจนเต็มท้องจักรวาลทั้งสิ้นมา ท่าน
 ก็จักไม่สามารถวัดส่วนสูงของเราได้ เพราะเรามีได้บำเพ็ญบารมีสิ้น ๔ อสงไขยแสนกัปเพื่อให้คนอื่น
 วัดส่วนสูงของเราได้ พราหมณ์ ตถาคตเป็นผู้ที่ไม่มีใครวัดได้ ประมาณไม่ได้’

ครั้นตรัสแล้วจึงตรัสคากาในพระธรรมบท สัตว์โลก ๘๔,๐๐๐ ได้ตีมน้ำอมฤตแล้วในเวลา
 จบคากา”

อปรมฺปิ วตฺถุ. ราชู กิริ อสุรินฺโท จตฺตาริ โยชนสทฺสฺสานิ อฏฺฐ จ โยชนสฺตานิ อุจฺโจ,
 พาหนตรมสฺส ทฺวาทส โยชนสฺตานิ, หตฺถตลปาทลานํ ปุณฺณดา ตินฺนิ โยชนสฺตานิ, องฺคฺคฺลปพฺพานิ
 ปณฺณาสโยชนานิ ฃมฺกนฺตรํ ปณฺณาสโยชนํ, นลาฏฺฐํ ติโยชนสฺตํ, สีสํ นวโยชนสฺตํ. โส “อหํ อุจฺโจสฺมิ,
 สตฺถารํ โอนมิตฺวา โอลฺลเกตุํ น สกฺขิสฺสสามิ”ติ น คจฺฉติ. โส เอกทิวสํ ภควโต วณฺณํ สุตฺวา
 “ยถากถณฺจ โอลฺลเกสฺสามิ”ติ อาคโต. ภควา ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา “จตุสฺส อิริยาปถะสฺส กตเรน
 ทสฺเสมิ”ติ จินฺเตตฺวา “จิตฺโก นาม นีจปิ อุจฺโจ วีย ปณฺณายติ, นิปนฺโนวสฺส อตฺตานํ ทสฺเสสฺสามิ”ติ
 “อานนฺท คนธกุฏีปรีเวณเณ มณฺจกํ ปณฺญาเปหิ”ติ วตฺวา ตตฺถ สีสฺเสยฺยํ กปฺเปสิ. ราชู อาคนฺตฺวา

^๑ ม.ม.อ. ๓/๓๐๒

นิพนธ์ ภควนตํ คีวํ อุณฺหาเมตฺวา นมฺมชฺเชน ปุณฺณจฺจนํ วยิ อุลฺโลเกติ. กิมิทํ อสุรินฺหาติ จ วุตฺเต,
ภควา โอนมิตฺวา โอลเเกตุํ น สกฺขิสฺสํมิตฺติ น คจฺฉินฺติ. น มยา อสุรินฺท อโรมุเชน ปารมิโย
ปุริตา, อุทฺธคฺคํ เม กตฺวา ทานํ ทินฺนํนฺติ. ตํทิวสํ ราหุ สรณํ อคฺมาสิ.^๑

“เรื่องอื่นยังมีอีก ได้ทราบทั่ว ท้าวอสุรินทราหูสูง ๔,๘๐๐ โยชน์ ระหว่างแขนกว้าง ๑,๒๐๐
โยชน์ ฝ่ามือฝ่าเท้ากว้าง ๓๐๐ โยชน์ ขอนี้วี่มียาว ๕๐ โยชน์ ระหว่างคิ้วกว้าง ๕๐ โยชน์
หน้าผากกว้าง ๓๐๐ โยชน์ ศีรษะกว้าง ๙๐๐ โยชน์

ท้าวอสุรินทราหูนั้นไม่มาเผ่าด้วยคิดว่า ‘เราสูงจักไม่อาจก้มดูพระศาสดาได้’

วันหนึ่ง ท้าวเธอได้สดับคุณของพระผู้มีพระภาคจึงเสด็จมาแล้วด้วยคิดว่า ‘เราจักตรวจดู
ตามที่กล่าวขานกัน’

พระผู้มีพระภาคทรงทราบอหยาศัยของท้าวเธอ จึงทรงดำริว่า ‘เราจักแสดงด้วยอิริยาบถใด
ในอิริยาบถ ๔’ แล้วทรงดำริอีกว่า ‘ธรรมดาคนยืนแม้ต่ำก็ปรากฏเหมือนสูง เราจักนอนแสดงตนแก่
ท้าวเธอ’ จึงตรัสว่า ‘อานนทฺ เธอจงลาดเตียงน้อย ณ บริเวณคันธกุฎี’ แล้วทรงสำเร็จสัทโสมยาสน์บน
เตียงน้อยนั้น ท้าวราหูเสด็จมาแล้วชะเง้อคอมองดูพระผู้มีพระภาคที่บรรทมอยู่ เหมือนคนแหงนคอดู
พระจันทร์เพ็ญในท่ามกลางท้องฟ้า

และเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘นี่อะไรกัน จอมอสุร’ จึงกราบทูลว่า ‘ข้าพระองค์ไม่มาเผ่า
ด้วยคิดว่า เราจักไม่อาจก้มดูพระผู้มีพระภาค’ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘จอมอสุร เรามิได้ก้มหน้าบ่าเพื
ยบาร์มี เราได้ถวายทานทำให้มีผลสูงส่ง’ ท้าวราหูได้ถึงสระแล้วในวันนั้น”

ส่วนสูงของพระพุทธเจ้าไม่มีระบุไว้ในพระบาลี แต่ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้า
สูง ๑๘ ศอก ดังข้อความว่า

อมฺหากํ ภควา อญฺจารสทฺถุพฺเพโธ อโหสิ.^๒

“พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายสูง ๑๘ ศอก”

อมฺหากํ ภควา อญฺจารสทฺถโธ.^๓

“พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายสูง ๑๘ ศอก”

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์พุทธวงศ์เพียงกล่าวถึงรัศมีว่าหนึ่งของพระพุทธเจ้าว่าพุ่งขึ้นสูง ๑๖

^๑ ม.ม.อ. ๓/๓๐๒

^๒ ขุ.พุทธ.อ. หน้า ๔๒๙

^๓ ที.ส.อ. ๒/๑๙

ศอก โดยมีได้ระบุส่วนสูงว่าพระพุทเจ้าสูง ๑๖ ศอกของปกติบุรุษ ดังข้อความว่า

อหํ อสฺสตุณฺณมฺหิ

ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ

พฺยามปฺปภา สทา มยหํ

โสฬสฺสตุณฺณมฺหิ^๑

“เราได้บรรลุสัมโพธิญาณอันสูงสุด ณ โคนต้นโพธิ์ เรามีรัศมีวาหนึ่งพุ่งขึ้น
ไป ๑๖ ศอกทุกเมื่อ”

คัมภีร์ฎีกาของทีฆนิกายกล่าวว่า

“สตฺตานํ ปากติกหตุเถณ จหตุโธ มชฺฌิมปฺริโส, ตโต ติคุณํ ภควโต สรีรปฺมาณนฺติ
ภควา อฏฺฐารสฺสหตุโธ”ติ วทนฺติ. อปเร ปน ภณฺนํติ “มนุสฺसानํ ปากติกหตุเถณ จตุหตุโธ
มชฺฌิมปฺริโส, ตโต ติคุณํ ภควโต สรีรปฺมาณนฺติ ภควา ทฺวาทสฺสหตุโธ อุปาทินฺนกรูปรมฺมวเสน,
สมนฺตโต ปน พฺยามมตฺตํ พฺยามปฺปภา ผรตฺติติ อุปริ จหตุถํ อพฺภุคฺคโต, พหุลตรปฺปการูเปน สทฺธิ
อฏฺฐารสฺสหตุโธ โหตี”ติ.^๒

“อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า มัชฌิมบุรุษสูง ๖ ศอกตามศอกปกติของสัตว์โลก ขนาดแห่งสรีระ
ของพระผู้มีพระภาคสูง ๓ เท่าจากนั้น ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึงสูง ๑๘ ศอก

อาจารย์เหล่านั้นกล่าวว่า มัชฌิมบุรุษสูง ๔ ศอกตามศอกปกติของมนุษย์ทั้งหลาย ขนาด
แห่งสรีระของพระผู้มีพระภาคสูง ๓ เท่าจากนั้น ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึงสูง ๑๒ ศอกโดยเนื่องด้วย
รูปธรรมที่มีใจครอง แต่รัศมีวาหนึ่งแผ่ไปตลอดสถานที่ราววาหนึ่งโดยรอบ ดังนั้นจึงทรงสูงขึ้นไปบน
๖ ศอก พระองค์สูง ๑๘ ศอกพร้อมทั้งกลุ่มรัศมีที่หนาแน่นยิ่ง”

พระฎีกาจารย์แสดงความเห็นของอาจารย์ ๒ พวก คือ

๑. พวกแรกกล่าวว่า : มัชฌิมบุรุษสูง ๖ ศอกข้างไม้

พระผู้มีพระภาคสูงกว่ามัชฌิมบุรุษ ๓ เท่า = ๑๘ ศอก = ๔ เมตร = ๔๐๐ ซม.

๒. พวกที่ ๒ กล่าวว่า มัชฌิมบุรุษสูง ๔ ศอกข้างไม้

พระผู้มีพระภาคสูงกว่ามัชฌิมบุรุษ ๓ เท่า = ๑๒ ศอก = ๓ เมตร = ๓๐๐ ซม.

แต่เมื่อรวมกับรัศมีวาหนึ่งที่พุ่งขึ้นไป ๖ เมตร จึงกล่าวว่าพระองค์สูง ๑๘ ศอกโดยรวมรัศมี
วาหนึ่งเข้าไปด้วย

พระเทวินทาทิปปติ (พม่าเรียกว่า ตีตอสยาตอ) ได้แสดงความเห็นในบทความเรื่อง “ส่วนสูง

^๑ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๒๐/๕๗๖

^๒ ที.สี.ฎีกา ๒/๑๙

ของพระพุทธเจ้า” ซึ่งพิมพ์รวมไว้ในหนังสือ “ถามตอบเกี่ยวกับพุทธมตินปัจจุบัน” (เล่ม ๒ หน้า ๒๙-๓๗) ว่า

“พระอรธกถาจารย์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าสูง ๑๘ ศอก เพราะจำนวน ๑๘ ก็ออกเสียงง่ายกว่า ๑๖ ท่านจึงกล่าวเพิ่มจำนวนไปเล็กน้อย แต่ความจริงพระพุทธเจ้าสูง ๑๖ ศอกโดยรวมรัศมีวาหนึ่งเข้าไปด้วย”

ผู้แปลขอเสนออีกความเห็นหนึ่ง คือ คัมภีร์วัชรโศติกาฎีกา (หน้า ๖๗) และกุกุฏิกาวินิจฉัย (หน้า ๑๑๕) แสดงอัตโนมติของท่านในเรื่องนี้ ดังต่อไปนี้

“พระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยพระลักษณะประการหนึ่ง คือ นิโครธปริมณฑล (มีปริมณฑลเหมือนต้นไทร) คือ ต้นไทรเป็นต้นไม้ที่มีส่วนสูงและส่วนกว้างเสมอกัน ถ้าต้นไทรสูง ๕๐ ศอก ก็มีส่วนกว้าง ๕๐ ศอก หรือถ้าสูง ๑๐๐ ศอก ก็มีส่วนกว้าง ๑๐๐ ศอก ดังนั้น ตามศอกพระสุคตแล้ว พระพุทธเจ้ามีส่วนสูง ๔ ศอก ตามส่วนกว้าง ๔ ศอกที่เหยียดพระหัตถ์ออกไปด้านข้าง”

คำว่า ศอก ในภาษาบาลีใช้เป็น หตุถ และ วิหตุถิ คำว่า หตุถ แปลว่า “ศอก” ในที่บางแห่งก็แปลว่า “มือ” ดังข้อความว่า

ตตถ หตุถโถ นาม กปปรโต ปฏฺจาย ยาว อคฺคณขา.^๑

“ในพากย์นั้น สถานที่ตั้งแต่ข้อศอกจนถึงปลายเล็บ ชื่อว่า มือ”

ตตถ กปปรํ อุปาทยายติ ทฺติยํ มหาสนฺธิ อุปาทย. อณฺณตฺถ ปน มณฺนิพฺนฺโต ปฏฺจาย ยาว อคฺคณขา หตุถโถ. อิธ สทฺธิ อคฺคพหาหย กปปรโต ปฏฺจาย อธิปฺเปโต.^๒

“ในพากย์นั้น ปาฐะว่า กปปรํ อุปาทย หมายความว่า ตั้งแต่ข้อต่อใหญ่ที่ ๒ (ข้อศอก) แต่ในที่อื่นตั้งแต่ข้อมือถึงปลายเล็บชื่อว่า หตุถ (หัตถ์, ศอกเล็ก) ในสิกขาบทนี้ทรงประสงค์เอาตั้งแต่ข้อศอกพร้อมทั้งปลายเล็บว่าชื่อว่า หตุถ (ศอก)”

หตุเถ วา พหาหย วาติ เอตฺถ มณฺนิพฺนฺโก ยาว อคฺคณขา “หตุถโถ”ติ เวทิตพฺโพ, สทฺธิ อคฺคพหาหย อวเสสา “พหา”ติ. กตฺถจิ ปน “กปปรโต ปฏฺจายปิ ยาว อคฺคณขา หตุถโถ”ติ วุจฺจติ.^๓

“คำว่า หตุเถ วา พหาหย วา (ที่มือหรือที่แขน) หมายความว่า ข้อมือจนถึงปลายเล็บ โปรด

^๑ กงฺขา. หน้า ๑๕๖

^๒ วิ.มหา.อ. ๒/๒๑

^๓ สารตฺถ.ฎีกา ๑/๑๐๑

ทราบว่าเป็น หตุถ (หัตถ์, คอกเล็ก) สถานที่เหลือพร้อมทั้งปลายแขน ชื่อว่า พาหา (แขน) แต่ในที่บางแห่งสถานที่ตั้งแต่ข้อศอกจนถึงปลายเล็บได้ชื่อว่า หตุถ (ศอก)”

สรุปความว่า คำว่า หตุถ แปลว่า “ศอก” หมายถึง สถานที่ตั้งแต่ข้อศอกถึงปลายเล็บ ในที่บางแห่งแปลว่า “หัตถ์” (คอกเล็ก) หมายถึง สถานที่ตั้งแต่ข้อมือถึงปลายเล็บ ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาข้างต้น ในคัมภีร์วชิรโชติกฎีกาได้ประพันธ์คาถาว่า

มณิพนฺธโต จ ยาวค-

คนหา หตุถนามโก

เตน ทุริคุณฺญหตุโก

พุทฺธกาโยติ โน มติ.^๑

“สถานที่ตั้งแต่ข้อมือจนถึงปลายเล็บ ชื่อว่า หัตถ์ (มือ, คอกเล็ก) เรามีความเห็นว่ สรีระของพระพุทธเจ้าสูง ๑๖ หัตถ์ด้วยหัตถ์นั้น”

ตามความเห็นนี้แสดงว่า มาตราวัดส่วนสูงของพระพุทธเจ้าตามมัชฌิมบุรุษและปกติบุรุษมีขนาดเท่ากัน คือ

๑ คอกเล็ก = ๘ นิ้วของมัชฌิมบุรุษ และ ๖ นิ้วของปกติบุรุษ พระพุทธเจ้าสูง ๑๒ คอกของมัชฌิมบุรุษ และ ๑๖ คอกเล็กของปกติบุรุษ นับตามคืบและศอกพระสุคต ดังต่อไปนี้

๑ คืบพระสุคต = ๓ คืบเล็กของมัชฌิมบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๔ นิ้ว)

๔ คืบเล็กของปกติบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๓ นิ้ว) = ๑๒ นิ้ว

๑ ศอกพระสุคต = ๓ ศอกเล็กของมัชฌิมบุรุษ, ๖ คืบเล็กของมัชฌิมบุรุษ

๔ ศอกเล็กของปกติบุรุษ, ๘ คืบเล็กของปกติบุรุษ = ๒๔ นิ้ว

๔ ศอกพระสุคต = ๑๒ ศอกเล็ก, ๒๔ คืบเล็กของมัชฌิมบุรุษ

๑๖ ศอกเล็ก, ๓๒ คืบเล็กของปกติบุรุษ = ๙๖ นิ้ว = ๘ ฟุต

อุทาหรณ์ที่ หตุถ ศัพท์ใช้ในความหมายว่า “หัตถ์ (คอกเล็ก)” พบในคัมภีร์มิลินทปัญหาวา

ยถา มหาราช รมฺเณ จกฺกวตฺติสฺส มณฺริตนํ สุภํ ชาติมนฺตํ อฏฺฐจฺสํ สุปริกมฺมกตํ จตุหตุถายามํ สกฺกนาภิปริณามํ น สกฺกา เกนจิ ปิไลติกาย เวเจตฺวา เปพาย ปกฺขิปปิตฺวา สตถกฺกนิสสานปริโณเคน ปริภุญฺชิตฺุ, เอวเมว โข มหาราช โลเก จกฺกวตฺติรมฺเณ มณฺริตนปฺปฏิกาสส เวสฺสนนฺตรสฺส ทารกา น สกฺกา เกนจิ ทาสโณเคน ภุญฺชิตฺุ.^๒

“อุปมาว่า แก้วมณีแท้ของพระเจ้าจักรพรรดิอันสวยงาม ๘ เหลี่ยม เจียรไนไว้ดี ยาว ๔

^๑ วชิรโชติกฎีกา หน้า ๖๕

^๒ มิลินท. หน้า ๒๙๓

หัตถ์ (ศอกเล็ก) ชักวงรอบได้เท่ากับดุมเกวียน ใครๆ ไม่อาจใช้ผ้าบางผืนห่อเก็บไว้ในหีบเพื่อใช้เป็นหินลับมีดได้ ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโอรสธิดาของพระเจ้าเวสสันดรผู้เหมือนกับแก้วมณีของพระเจ้าจักรพรรดิ ใครๆ ก็ไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ฉันทนั้น

จะเห็นได้ว่า หตถ ศัพท์ในคำว่า จตุหตถายามิ สกฏนาภิปริณหา (ยาว ๔ หัตถ์ ชักวงรอบได้เท่ากับดุมเกวียน) ไม่ควรแปลว่า “ศอก” เพราะแก้วมณีที่มีส่วนกลมเท่ากับดุมเกวียนไม่ควรยาวถึง ๔ ศอก ดังนั้น คัมภีร์วชิรโชติกาฎีกา (หน้า ๖๗) และกฎการวินิจัย (หน้า ๑๑๕) จึงกล่าวว่า ๑ หัตถ์มี ๘ นิ้วของมัชฌิมบุรุษ และ ๖ นิ้วของปกติบุรุษ แก้วมณีดังกล่าวยาว ๔ หัตถ์ คือ ยาว ๓๒ นิ้วของมัชฌิมบุรุษ และยาว ๒๔ นิ้วของปกติบุรุษ

สรุปว่า ตามข้อความในคัมภีร์ฎีกาของทีมนิกายข้างต้น พระพุทธรเจ้าสูง ๔ ศอกพระสุคต นับตามศอกของมัชฌิมบุรุษได้ ๑๒ ศอก และนับตามศอกของปกติบุรุษได้ ๑๖ ศอก แต่ถ้านับศอกปกติ พระพุทธรเจ้าก็จะสูง ๖ เมตรของมัชฌิมบุรุษ และ ๘ เมตรของปกติบุรุษ ดังนั้น คัมภีร์วชิรโชติกาฎีกา และกฎการวินิจัยจึงถือว่า หตถ ศัพท์แสดงความหมายว่า ศอกเล็ก และคำนวณขนาดส่วนสูงของพระสุคตว่าเป็น ๒๔๐ ซม. จัดว่าเป็นส่วนสูงมากสำหรับคนในยุคปัจจุบัน แต่อาจไม่สูงมากนักสำหรับคนเมื่อสองพันห้าร้อยปีก่อน ขอฝากให้ผู้รู้สืบค้นหาความถูกต้องในเรื่องนี้ต่อไป

มีบันทึก ๑๐ อันดับคนที่สูงที่สุดในโลกกล่าวว่า คนที่สูงที่สุดในโลก คือ Robert Wadlow สูง ๘ ฟุต ๑๑.๑ นิ้ว เทียบได้กับ ๒๗๒.๐๓ ซม. เป็นคนที่สูงที่สุดในประวัติศาสตร์ที่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด เขาได้นายว่า “ยักษ์จากอัลตัน” (Alton Giant) เนื่องจากเขามาจากเมืองอัลตัน, อิลลินอยส์ ตอนเสียชีวิตนั้นเขาหนัก ๔๔๐ ปอนด์ และไม่มีท่าทีว่าจะหยุดสูงขึ้น เขาเกิดในปี ๑๘๑๘ เป็นพี่ชายคนโตของพี่น้องจำนวน ๕ คน เขาเสียชีวิตเมื่ออายุ ๒๕ ปี

ขนาดจีวรของพระสุคต คือ ยาว ๙ คืบพระสุคต กว้าง ๖ คืบพระสุคต กล่าวไว้ในกฎการวินิจัย (หน้า ๑๑๕) ว่ามีขนาดดังนี้

$$๑ \text{ คืบพระสุคต} = ๑๒ \text{ นิ้วพระสุคต}$$

$$๑ \text{ คืบพระสุคต} = ๓ \text{ คืบเล็กมัชฌิมบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๔ นิ้ว)} \\ ๔ \text{ คืบเล็กปกติบุรุษ (๑ คืบเล็กมี ๓ นิ้ว)}$$

$$๙ \text{ คืบพระสุคต (๔ ศอกครึ่งพระสุคต)} = ๒๗ \text{ คืบเล็กของมัชฌิมบุรุษ} = ๑๓ \text{ ศอก } ๑ \\ \text{คืบของมัชฌิมบุรุษคือข้างไม้ (๑ คืบเล็กมี ๔ นิ้ว, ๑ ศอกเล็กมี ๘ นิ้ว)} = ๑๐๘ \text{ นิ้ว หรือ}$$

๒๗๐ ชม.

= ๓๖ คีบเล็กของปกติบุรุษ (๑ คีบเล็กมี ๓ นิ้ว, ๑ ศอกเล็กมี ๖ นิ้ว) = ๑๐๘ นิ้ว หรือ ๒๗๐ ชม.

๖ คีบพระสุคต (๓ ศอกพระสุคต) = ๑๘ คีบเล็กของมัชฌิมบุรุษ = ๑๘ คีบเล็ก หรือ ๙ ศอกของมัชฌิมบุรุษคือช่างไม้ (๑ คีบเล็กมี ๔ นิ้ว, ๑ ศอกเล็กมี ๘ นิ้ว) = ๗๒ นิ้ว หรือ ๑๘๐ ชม.

= ๒๔ คีบเล็กของปกติบุรุษ (๑ คีบเล็กมี ๓ นิ้ว และ ๑ ศอกเล็กมี ๖ นิ้ว) = ๗๒ นิ้ว หรือ ๑๘๐ ชม.

หนังสือสุคตวิทัตติวิหารอันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ และแปลโดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ (เมื่อยังอุปสมบทอยู่) จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมมุนี (สุมังคละ) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๒๙ มิถุนายน ๒๕๐๔ กล่าวว่า

“เบื้องต้น ตั้งคืบพระสุคตลง แต่นั้นเอา ๑๒ คุณ จึงเป็น ๑๒ นิ้ว คุณคืบพระสุคตซึ่งแบ่งเป็น ๑๒ นิ้วด้วย ๑๒๙ แล้วหารด้วย ๙๖ ได้ผลลัพธ์เท่าใด นั้นเป็นกระเบียดช่างไม้ เศษที่เหลือเอา ๖ หาร ได้ผลลัพธ์เป็นอนุกระเบียดช่างไม้”^๑

ความเห็นข้างต้นได้กำหนดคืบพระสุคตตามมาตราวัดในปัจจุบัน โดยที่คืบพระสุคตมีขนาดเท่ากับคืบของช่างไม้ที่ใช้เป็นสากล ท่านผู้แต่งเห็นว่าพระพุทธรเจ้ามีส่วนสูงเท่ากับมนุษย์ทั่วไป จึงนำมาตราวัดของช่างไม้มาเป็นเครื่องกำหนดในเรื่องนี้

ในตำราพม่าบางเล่มเชื่อว่า พระพุทธรเจ้าสูง ๑๖ ศอกของคนทั่วไปในปัจจุบัน แม้คนในสมัยพุทธกาลก็มีส่วนสูงเช่นนั้น โดยให้เหตุผลว่า มัธยมประเทศอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารและสภาพแวดล้อมที่ดีทำให้คนในสมัยนั้นมีส่วนสูงเช่นนั้น ส่วนร่างของมนุษย์ที่ขุดพบในสมัยที่ใกล้เคียงกันนั้น เป็นร่างมนุษย์ของผู้เกิดในปัจฉิมประเทศ จึงมีส่วนสูงไม่มากไปกว่าคนทั่วไปในปัจจุบัน

หนังสือ พระพุทธรคุณ ที่แต่งโดยพระเดชวันตะ (หน้า ๑๘๕) ใน พ.ศ. ๒๕๒๘ อ้างหลักฐาน

^๑ สุคตวิทัตติวิหาร

ดังต่อไปนี้

๑. ท่านผู้แต่งในขณะพำนักอยู่ที่วัดมันลี ได้อ่านพบในหนังสือพิมพ์ทั้งสวดที่ว่า ที่ประเทศอเมริกาได้ขุดพบศพที่เสียชีวิตราวสองพันกว่าปีก่อน จากการตรวจสอบพบว่าเป็นศพของชาวพุทธ สูง ๑๖ ศอก

๒. ท่านผู้แต่งได้เดินทางไปบูชาศพของพระอรหันต์ดิสสะที่อยู่ในเมืองตะกอง ห่างจากหมู่บ้านปะตีผุย (ประจำชาว) ไปทางทิศตะวันออก ๔ ไมล์ พบศพของพระอรหันต์ดิสสะที่ไม่เน่าเปื่อย สูง ๑๖ ศอก มีผ้าขาวปิดไว้ตลอดทั้งตัวยกเว้นใบหน้าเท่านั้น

๓. ท่านผู้แต่งพบรอยเท้าคนที่แผ่นอิฐบางแผ่นในพระเจดีย์เก่าของเมืองตะกอง รอยเท้าเหล่านั้นยาว ๑ ศอก ๒ นิ้ว

๔. ท่านผู้แต่งพบรอยเท้าของพระโสณะและพระอุตตระ ๒ ท่านที่มาเผยแผ่พระศาสนาในสุวรรณภูมิ (พม่าถือว่าสุวรรณภูมิคือเมืองตะโงะ) รอยเท้าเหล่านั้นอยู่ทางทิศเหนือของเมืองตะโงะ มีขนาด ๑ ศอก ๒ นิ้ว

คำว่า วิภปะตุ (เพื่อทำวิกัปนา) ประกอบรูปศัพท์มาจาก วิภปะ ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ตู ปัจจัย ลง อิ ปัจจัยในอรรถว่า กระทำ ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๑๒) ว่า ธาตุวัตถุ นามสมิ (ลง อิ ปัจจัยท้ายนามศัพท์ในอรรถของธาตุ) เช่น

สมานติ = สมาน ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ตี วิภัตติ (ย่อมกระทำให้บริบูรณ์)

ปิณติ = ปิณ ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ตี วิภัตติ (ย่อมกระทำให้อิ่ม)

วจุเจติ = วจุ ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ตี วิภัตติ (ย่อมกระทำอุจจาระ)

มุตเตติ = มุตต ศัพท์ + อิ ปัจจัย + ตี วิภัตติ (ย่อมกระทำปัสสาวะ)

โดยทั่วไปแล้ว วิกิรณปัจจัยของบทอาขยาตต้องลงท้ายธาตุเท่านั้น และลงวิกิรณปัจจัยเพื่อให้ปรากฏอรรถของธาตุ เพราะธาตุแต่ละศัพท์มีอรรถมาก จึงต้องอาศัยวิกิรณปัจจัยเป็นเครื่องสังเกตว่าแสดงอรรถอะไร เมื่อเป็นคณะไหนในภาวาทคณะ เป็นต้น เมื่อลงวิกิรณปัจจัยท้ายธาตุแล้วจึงลงวิภัตติอาขยาต แต่ในภาษาบาลียังมีปัจจัยอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า ธาตุปัจจัย คือ ปัจจัยลงในอรรถของธาตุ หมายถึง ปัจจัยที่สามารถแสดงอรรถอย่างใดอย่างหนึ่งได้เหมือนกับธาตุ ซึ่งต่างจากวิกิรณปัจจัยหรือ ย ปัจจัยซึ่งไม่มีอำนาจในการแสดงอรรถใดๆ

ธาตุปัจจัยดังกล่าวอาจลงได้ท้ายธาตุทั่วไป เช่น กาเรติ = กร ธาตุ + เณ การิตปัจจัย + ตี วิภัตติ การิตปัจจัยนั้นน่าจะเป็นธาตุปัจจัยที่แสดงความหมายบางอย่างเพิ่มขึ้นจากอรรถเดิมของธาตุ ซึ่งก็คืออรรถว่า “ใช้” ปัจจัยเหล่านี้เมื่อประกอบกับธาตุแล้ว ท่านถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของธาตุเลยทีเดียว

ดังนั้น จึงลงวิภัติอาชยาตทำการิตปัจจัยได้

นอกจากนั้น ธาตุปัจจัยก็อาจลงได้ทำยนามศัพท์ที่ถือว่าเป็นธาตุ เรียกว่า นามธาตุ คือ ธาตุที่เป็นนามศัพท์ซึ่งลงธาตุปัจจัยอันได้แก่ อาย และ อีย เป็นต้น เช่น ปพพตายติ (ย่อมประพฤติดังภูเข) = ปพพต (ภูเข) + อาย (ประพฤติ) + ติ (ย่อม) จะเห็นได้ว่า อาย ปัจจัยในบทนี้แสดงอรรถว่า ประพฤติ และลงทำยนามศัพท์ว่า ปพพต ซึ่งถือว่าเป็นธาตุอันเป็นนามศัพท์ ไม่ใช่ธาตุทั่วไปที่แสดงกิริยา

คำว่า วิกปฺปนุค แปลตามศัพท์ว่า “เข้าถึงวิกปฺปนา” คือ ควรแก่วิกปฺปนา, พอจะทำวิกปฺปนาได้ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิกปฺปนํ อุปคฺจณฺตีติ วิกปฺปนุคํ = ผ้าที่เข้าถึงวิกปฺปนา ชื่อว่า วิกปฺปนุคะ

ยํ ปน วุตฺตํ “อริยจิตฺตวิกปฺปิเตสฺส อปริยาปนฺนตฺตา”ติ เอตถ “อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจีวรํ อริยฺจาตุํ น วิกปฺเปตฺุํ, วสฺสิกฺสาณฺณํ วสฺसानํ จตุมาสํ อริยฺจาตุํ ตโต ปรํ วิกปฺเปตฺุํ, นิสิตฺนํ อริยฺจาตุํ น วิกปฺเปตฺุํ, ปจฺจตฺถรณํ อริยฺจาตุํ น วิกปฺเปตฺุํ, กณฺหุปฺปญฺจิณฺทํ ยาว อาพาธา อริยฺจาตุํ ตโต ปรํ วิกปฺเปตฺุํ, มุขฺปญฺจนโຈฬํ อริยฺจาตุํ น วิกปฺเปตฺุํ, ปริกฺขารโຈฬํ อริยฺจาตุํ น วิกปฺเปตฺุํ”ติ อิมินา นยฺน อริยฺจาทพฺพวิกปฺเปตพฺพตา ชานิตพฺพา.

อนึ่ง ในคำที่กล่าวว่า อริยจิตตวิกปฺปิเตสฺส อปริยาปนฺนตฺตา (เพราะไม่นับเข้าในจีวรที่อธิษฐานหรือวิกปฺปนาไว้) นี้ โปรดทราบความเป็นผ้าที่ควรอธิษฐานหรือทำวิกปฺปนาตามนัยนี้ว่า

- อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจีวรํ อริยฺจาตุํ น วิกปฺเปตฺุํ (ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าไตรจีวร ไม่ใช่ให้ทำวิกปฺปนา)

- วสฺสิกฺสาณฺณํ วสฺसानํ จตุมาสํ อริยฺจาตุํ ตโต ปรํ วิกปฺเปตฺุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน พ้นจาก ๔ เดือนนั้นไปให้ทำวิกปฺปนาไว้)

- นิสิตฺนํ อริยฺจาตุํ น วิกปฺเปตฺุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าปูนั่ง ไม่ใช่ให้ทำวิกปฺปนา)

- ปจฺจตฺถรณํ อริยฺจาตุํ น วิกปฺเปตฺุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าปูนอนไม่ใช่ให้ทำ

^๑ วิ.ม. ๕/๓๕๘/๑๖๐

วิกัปปนา)

- กณทุปปฎิจจาทิ ยาว อาพาธา อธิจฺจาทุํ ตโต ปริ วิกปเปตฺตุ (เราอนุญาตให้อริชฺฐานผ้าปิดฝีตลอดเวลาที่อาพาธ พ้นจากอาพาธนั้นไปให้ทำวิกัปปนาไว้)

- มุขปุณณโจพกํ อธิจฺจาทุํ น วิกปเปตฺตุ (เราอนุญาตให้อริชฺฐานผ้าเช็ดหน้า ไม่ใช่ให้ทำวิกัปปนา)

- ปริกฺขารโจพํ อธิจฺจาทุํ น วิกปเปตฺตุ (เราอนุญาตให้อริชฺฐานผ้าบริวาร ไม่ใช่ให้ทำวิกัปปนา)

หนังสือถามตอบกัณฑ์ (เล่ม ๑ หน้า ๑๗๗) กล่าวถึงจีวร ๙ ผืนโดยนำชื่อต้นผูกเป็นกลอนว่า

“สัง, อุต, อัน, ปะ วัส, กัณ, ปะ มุข, นิสัยนะ”

คำว่า ยํ ปน วุตฺตํ ๗ เปยฺ ขานิตพฺพา กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ การอริชฺฐานและวิกัปปนานั้น บุคคลพึงทราบได้ด้วยลักษณะอย่างไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอริชฺฐานและวิกัปปนานั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอริชฺฐานและวิกัปปนานั้นด้วยคำข้างต้น

ตั้งข้อความในฎีกาใหม่ว่า

ตํ อธิจฺจาทนวิกปฺปนํ เกนาภาเรน ขานิตพฺพนติ อนฺุโยคํ สนฺธาย ตํ ทสฺเสตฺตุ “ยํ ปน วุตฺตนํ”ติอาทิ อารทฺธํ^๑

“ท่านระบุถึงคำถามว่า การอริชฺฐานและวิกัปปนานั้น บุคคลพึงทราบได้ด้วยลักษณะอย่างไร จึงปรารภคำว่า ยํ ปน วุตฺตํ เป็นต้นเพื่อแสดงคำถามนั้น”

สรุปความว่า จีวร ๙ ผืน คือ

๑. สังฆาฏิ (ผ้าสังฆาฏิ) ให้อริชฺฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ สงฆาฏิํ อธิจฺจามิ (เราอริชฺฐานผ้าสังฆาฏิ)

๒. อุตฺตราสงคํ (ผ้าจีวร) ให้อริชฺฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ อุตฺตราสงคํ อธิจฺจามิ (เราอริชฺฐานผ้าอุตฺตราสงคํ)

^๑ กงฺขา.อภิวินยฺฎีกา หน้า ๒๘๗

๓. อันตรวาสก (ผ้าสบง) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ อันตรวาสกํ อธิญฺจามิ (เราอธิษฐานผ้าอันตรวาสก)

๔. วสสิกสาฎิกา (ผ้าอาบน้าฝน) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนตลอด ๔ เดือน หลังจากนั้น ไปจึงทำวิกัปปนาไว้ อธิษฐานว่า

อิมํ วสสิกสาฎิกํ อธิญฺจามิ (เราอธิษฐานผ้าอาบน้าฝน)

๕. นิสีทนะ (ผ้าปูน้) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ นิสีทนํ อธิญฺจามิ (เราอธิษฐานผ้าปูน้)

๖. ปัจจัตถธนะ (ผ้าปูนอน) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ ปัจจัตถธณํ อธิญฺจามิ (เราอธิษฐานผ้าปูนอน)

๗. กณฺฑชุปปฏิจฺฉาภี (ผ้าปิดฝี) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนตลอดเวลาที่อาพาธ หลังจากนั้น ไปจึงทำวิกัปปนาไว้ อธิษฐานว่า

อิมํ กณฺฑชุปปฏิจฺฉาภี อธิญฺจามิ (เราอธิษฐานผ้าปิดฝี)

๘. มุขปุณฺณนโจพกะ (ผ้าเช็ดหน้า) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ มุขปุณฺณนโจพกํ อธิญฺจามิ (เราอธิษฐานผ้าเช็ดหน้า)

๙. ปริกขารโจพ (ผ้าบริวาร) ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า

อิมํ ปริกขารโจพํ อธิญฺจามิ (เราอธิษฐานผ้าบริวาร)

คำว่า ติจีวรํ อธิญฺจาคํ (ให้อธิษฐานผ้าไตรจีวร) หมายความว่า ให้อธิษฐานด้วยชื่อของตนว่า อิมํ สงฺฆาภู อธิญฺจามิ (เราอธิษฐานผ้าสังฆาภูนี้) ไม่ใช่ให้ทำวิกัปปนาโดยระบุชื่อว่า อิมํ สงฺฆาภู วิกปเปมิ (เราทำวิกัปปนาผ้าสังฆาภูนี้) แต่ภิกษุอาจทำการวิกัปปนาได้ว่า อิมํ จีวรํ วิกปเปมิ (เราทำวิกัปปนาจีวรนี้) สาเหตุที่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้ทำวิกัปปนาโดยระบุชื่อว่า สังฆาภู เป็นต้น ก็เพราะว่า ผ้าสังฆาภูเป็นต้นได้ชื่อดังกล่าวด้วยการอธิษฐานเท่านั้น ถ้ายังไม่อธิษฐานตามแบบอธิษฐาน ไตรจีวร ผ้าเหล่านั้นก็ได้ชื่อทั่วไปว่าเป็นผ้า ไม่ใช่ผ้าสังฆาภู

ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๗) อธิบายเพิ่มเติมว่า การที่พระพุทธองค์ตรัสว่าให้อธิษฐานไตรจีวรโดยไม่ต้องทำวิกัปปนานั้น ก็เพราะว่าไตรจีวรไม่มีกำหนดเวลาเฉพาะเหมือนผ้าปิดฝีและผ้าอาบน้าฝนที่ต้องทำวิกัปปนาในเมื่อหมดหน้าฝนหรืออาพาธหายแล้ว แต่การทำวิกัปปนาอาจใช้แทนการอธิษฐานได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้ในอนาปัตติวาระของสิกขาบทนี้ว่า

อนาปัตติ อนโธทสาหํ อธิญฺเจติ วิกปเปติ.*

“ไม่ต้องอาบตีแก้ภิกษุผู้อธิษฐาน ทำวิกัปปนาไว้ภายใน ๑๐ วัน”

คัมภีร์ชุตทสิกขากล่าวสรุปความข้างต้นเป็นคาถาท่องจำว่า

ติจิวรํ ปริกฺขาร-	โจฬํ วสฺสีกสาฎิกํ
อธิฏฺเฐ น วิกปเปยฺย	มฺขปฺพณฺณนีสฺสทํ
ปจฺจตุตฺตรณํ กณฺฑุจ-	ฉาติเมตฺถ ติจิวรํ
น วเสยฺย วิเนกาหํ	จาตุมาสํ นีสฺสทํ
“อิมํ สํฆาฏฺฐิฏฺฐามิ”	สํฆาฏฺฐิมิจฺฉิฏฺฐาย
อหตฺถปาสเมตฺตนิ	เสเสสฺสุปิ อโย นโย. ^๒

“ภิกษุพึงอธิษฐานไตรจิวร ผ่าบริขาร ผ่าอาบน้ำฝน ผ่าเช็ดหน้า ผ่าปูนั่ง ผ่าปูที่นอน และผ่าปิดผี ไม่พึงทำวิกัปปนา ในบรรดาผ้าเหล่านี้ ภิกษุไม่พึงอยู่ปราศจากไตรจิวรเพียงวันหนึ่ง ไม่พึงอยู่ปราศจากผ้าปูนั่ง ๔ เดือน

ภิกษุพึงอธิษฐานว่า อิมํ สงฺฆาฏฺฐิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏฺฐิ) และอธิษฐานผ้าสังฆาฏฺฐิที่ไม่อยู่ในหัตถบาสดว่า เอตํ สงฺฆาฏฺฐิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏฺฐินั้น) พึงทราบนัยนี้แม้ในผ้าที่เหลือ”

คำว่า ติจิวร, วสฺสีกสาฎิกา เป็นต้น มีรูปวิเคราะห์ในชุตทสิกขาฎีกาใหม่ (หน้า ๒๕๖-๕๗) ว่า ผ่าไตรจิวร

- ติณฺณํ จีวรานํ สมหาโร ติจิวรํ = หมู่ของผ้า ๓ ผืน ชื่อว่า ติจิวระ <สมาหารทิกุสมาส>
- ติณิ จีวรานิ ติจิวรํ = ผ่า ๓ ผืน ชื่อว่า ติจิวระ <สมาหารทิกุสมาส>

ผ้าอาบน้ำฝน

- วสฺสสฺส โยคฺคา วสฺสิกา, วสฺสิกา เอว สาฎิกา วสฺสีกสาฎิกา = ผ้าที่ควรแก้ฤดูฝน ชื่อว่า วสฺสีกสาฎิกา (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ผ้าปูนั่ง

- นีสฺสทฺตํ เอตฺถาติ นีสฺสทํ = ผ้าที่นั่ง ชื่อว่า นีสฺสทนะ

(นิ บทหน้า + สท ธาตุ วิสฺรณคฺตยาวสาเนสุ = เปียดเปียน และสิ้นสุดการเดิน +

^๑ วิ.มหา. ๒/๔๖๙/๔

^๒ ชุตท. คาถา ๓๒-๔

ยุ ปัจจัยในอิกรณสาธนะ)

ผ้าปูนอน

- สยนสุขาที ปฏิจจ อตถริยตีติ ปจจตุรณํ = ผ้าที่ถูกปูลาดอาศัยสุขในการนอนเป็นต้น
ชื่อว่า ปัจจัตถरणะ (ปติ บทหน้า + ถร ธาตุ + อจฺจาทเน = ปกปิด + ยุ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

ผ้าปิดผี

- กณฺหํ ปฏิจฺจาทเตตีติ กณฺหุปปฏิจฺจาทิ = ผ้าปิดผี ชื่อว่า กัณฺหุปปฏิจฺจาทิ
(กณฺหํ บทหน้า + ฉท ธาตุ + อิ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

ผ้าเช็ดหน้า

- ปุณฺณติ อเนนาติ ปุณฺณํ = เครื่องเช็ด ชื่อว่า ปุณฺณะ (ปุณฺณ ธาตุ + ยุ ปัจจัย กรณสาธนะ)
มุขสฺส ปุณฺณํ มุขปุณฺณํ = เครื่องเช็ดหน้า ชื่อว่า มุขปุณฺณะ (กัณฺมัญญณฺฐิตํปฺริสฺสมาส)
มุขปุณฺณํ เอว โฉโพ มุขปุณฺณโจโพ = ผ้าเครื่องเช็ดหน้า ชื่อว่า มุขปุณฺณโจพะ
มุขปุณฺณโจโพ เอว มุขปุณฺณโจพํ = ผ้าเครื่องเช็ดหน้านั้นแหละ ชื่อว่า มุขปุณฺณะ
(มุขปุณฺณโจพ ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัตถตฺทิต)

ผ้าบริขาร

- ปริกฺขารณฺจ ตํ โฉพฺยจาทิ ปริกฺขารโจพํ = ผ้าบริขาร ชื่อว่า ปริกฺขารโจพะ

หมายถึง ผ้าบริขารผืนเล็กๆ เช่น ผ้าเช็ดหน้า ถลกบาตร เป็นต้น (วิเสสนบุรพบทกรรม-
ธารยสมาส)

คำบาลีบางศัพท์ปรากฏใช้เป็นมุทธชอักษรมากกว่าเป็นทนต์ชอักษร ถึงแม้ว่าสันสกฤตจะใช้เป็นทนต์ชอักษรก็ตาม เช่น คำว่า โจพ (ผ้า) นิยมใช้มุทธชอักษรมากกว่าทนต์ชอักษรว่า โจล จึงมีรูปว่า ปริกฺขารโจพ (ผ้าบริขาร) ดังนั้น คำว่า ปาฬิ จึงควรมีรูปเป็น พ มุทธชอักษรตามที่กล่าวไว้ในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๗ สูตร ๒๒๘) ว่า ปาโต พิ (ลง พิ ปัจจัยท้าย ปา ธาตุ) ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ว่า พุทฺธวณํ ปาเลตีติ ปาฬิ (ภาษาที่รักษาพระพุทฺธพจน์ ชื่อว่า บาฬิ) ขอเปรียบเทียบตัวอย่างอื่น ดังต่อไปนี้

วิกัปปนาหรือวิกัปปนาเป็นวินัยกรรมอย่างหนึ่งของพระภิกษุ มีรูปวิเคราะห์ว่า

บาลี	อทุตฺม	อรทุตฺ	สันสกฤต
	วทุตฺม	วฤตฺ	
	วุตฺม	วฤตฺ	
	วทุติ	วฤติ	

บาลี	ปฏิบัติ	ปรปติ	สันสกฤต
	ปจฺม	ปรณม	
	อฏฺฐกถา	อรุทกถา	
	สงฺขตญฺญ	สํสฺกฤตารุท	
	อฏฺฐจฺาน	อตุฏฺาน	
	วฏฺฐจฺาน	อตุฏฺาน	
	โวฏฺฐจฺาน	วญฺญวสฺถาปน	
	คณฺจ	คฺรณฺจ	
	คณฺจ	คฺรณฺจ	
	นิคณฺจ	นิคฺรณฺจ	
	มาณว	มานว	
	อตฺต	อาตฺมณฺ	
	พฺรหฺม	พฺรหฺมณฺ	

- วิคตา กปฺปนา วิกปฺปนา = การกระทำให้ปราศจากแล้ว ชื่อว่า วิกปฺปนา

หมายความว่า เมื่อภิกษุมอบจีวรหรือบาตรของตนให้แก่สหธรรมิก ๕ รูปใดรูปหนึ่งแล้ว จีวรหรือบาตรนั้นก็ไม่ใช่ของภิกษุนั้นอีกต่อไป ดังนั้น แม้จะเก็บไว้เกิน ๑๐ วันก็ไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์

วิกปฺปนามี ๒ ประเภท คือ

๑. สัมมุขวิกปฺปนา : วิกปฺปนาด้วยปากของตน = สสฺส มุขํ สัมมุขํ.

สมมุขเณ วิกปฺปนา สัมมุขวิกปฺปนา.

คือ การพูดด้วยตนเอง มีวิธีทำดังนี้

ภิกษุผู้มอบ : อิมํ จีวรํ ตฺยํ วิกปฺเปมิ (ข้าพเจ้าทำวิกปฺปนาจีวรนี้แก่ท่าน)

ผู้รับมอบ : มยฺหํ สนฺตํ ปรีฏญฺช วา วิสฺสชฺเซหิ วา ยถาปจฺยํ กโรหิ (ท่านจงใช้สอยหรือสละสิ่งของของข้าพเจ้า จงทำตามเหตุปัจจัย)

ภิกษุผู้มอบหรือผู้ทำวิกปฺปนานั้น เมื่อกล่าวประโยคว่า อิมํ จีวรํ ตฺยํ วิกปฺเปมิ (ข้าพเจ้าทำวิกปฺปนาจีวรนี้แก่ท่าน) แล้ว ก็อาจเก็บจีวรนั้นไว้ได้เกิน ๑๐ วัน แต่ไม่อาจใช้สอยหรือสละให้แก่ผู้อื่นได้

เพราะถือว่ามอบให้แก่ผู้อื่นแล้ว ถ้าใช้สอยก็ต้องอาบัติตามวิกัปปนาสิกขาบทในปาจิตติย์ วรรค ๖ ข้อ ๙ ดังนั้น จึงต้องให้ผู้รับมอบทำปัจจุทรรณก่อน คือ ถอนวิกัปปนาว่า มยหิ สนตํ ปริภุช วา วิสสชเชหิ วา ยถาปจยํ กโรหิ (ท่านจงใช้สอยหรือสละสิ่งของของข้าพเจ้า จงทำตามเหตุปัจจัย) เมื่อทำดังนี้แล้วจึงใช้สอยหรือสละให้แก่ผู้อื่นได้

๒. ปรมมุขวิกัปปนา : วิกัปปนาด้วยปากของผู้อื่น = ประสฺส มุขํ ปรมมุขํ.

ปรมมุขเณ วิกัปปนา ปรมมุขวิกัปปนา.

คือ การมอบจีวรหรือบาตรให้แก่พระวินัยธรแล้วให้พระวินัยธรนั้นพูดแทนตน เพราะภิกษุนั้นไม่รู้วินัยหรือมีเหตุที่จะออกเสียงไม่ได้ มีวิธีทำดังนี้

ภิกษุผู้มอบ : อิมํ จีวรํ ตูยหิ วิกัปปนตถาย ทมฺมิ (ข้าพเจ้าให้จีวรนี้แก่ท่านเพื่อทำวิกัปปนา)

ผู้รับมอบ : อหิ อิมํ จีวรํ ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน ทมฺมิ (ข้าพเจ้าให้จีวรนี้แก่พระติสสะ), ติสฺสสฺส สนตํ ปริภุช วา วิสสชเชหิ วา ยถาปจยํ กโรหิ (ท่านจงใช้สอยหรือสละสิ่งของของพระติสสะ จงทำตามเหตุปัจจัย)

อนึ่ง ก่อนทำวิกัปปนาพระวินัยธรต้องถามก่อนว่าภิกษุผู้จะทำวิกัปปนาต้องการจะมอบจีวรให้แก่ใครในสหธรรมิก ๕ เมื่อทราบว่าเป็นพระติสสะแล้วจึงทำวิกัปปนาโดยกล่าวว่า “ข้าพเจ้าให้จีวรนี้แก่พระติสสะ” หลังจากนั้นจึงทำปัจจุทรรณว่า “ท่านจงใช้สอยหรือสละสิ่งของของพระติสสะ จงทำตามเหตุปัจจัย”

คำอธิบายเกี่ยวกับวิกัปปนาที่กล่าวมานี้อาศัยความในกัณหาวิตรณี วิกัปปนาสิกขาบท (หน้า ๒๘๔) แต่ต้นฉบับกัณหาวิตรณีพบรูปว่า สมมุขวิกัปปนา, ปรมมุขวิกัปปนา รูปดังกล่าวไม่สอดคล้องกับรูปวิเคราะหฺ์ในกัณหาวิตรณีกาใหม่ว่า

สมมุขเณ วิกัปปนา สมมุขวิกัปปนา, ปรมมุขเณ วิกัปปนา ปรมมุขวิกัปปนา.^๑

“วิกัปปนาด้วยปากของตน ชื่อว่า สมมุขวิกัปปนา

วิกัปปนาด้วยปากของผู้อื่น ชื่อว่า ปรมมุขวิกัปปนา”

แม้ในขุททกสิกขาวิฎฎีกาใหม่ก็กล่าวว่า

^๑ กงฺขา.อภินวฎฎีกา หน้า ๔๓๐

สมมุขา ปรมมุขาทิ สสฺส มุขํ, ปรสฺส มุขนฺติ วิคฺคโห, สมมุเขน ปรมมุเขนาติ อตฺถโก.^๑

“คำว่า สมมุขา ปรมมุขา (ด้วยปากของตน และด้วยปากของผู้อื่น) มีรูปวิเคราะห์ว่า ปากของตน [ชื่อว่า สัมมุขะ] ปากของผู้อื่น [ชื่อว่า ปรมมุขะ] หมายความว่า ด้วยปากของตน และด้วยปากของผู้อื่น”

อนึ่ง รูปวิเคราะห์ว่า วิคตา กปฺปนา วิกปฺปนา พบในคัมภีร์ปาติโมกขเมทินี (หน้า ๓๗๖) ส่วนคัมภีร์วินยาลังการแสดงรูปวิเคราะห์ว่า

วิกปฺปิยเต วิกปฺปนา, สกฺกปฺปนํ จินฺตณนฺติ อตฺถโก.^๒

“การดำริ ชื่อว่า วิกปฺปนา หมายความว่า ความตรึก ความคิด”

คำว่า อนุชานามิ (เราอนุญาต) อยู่ในประโยคหน้าว่า อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจฺฉีรํ อธิจฺจํ แต่สามารถติดตามไปสู่ประโยคหลังได้ทุกประโยคด้วย *อธิการณ* คือ นัยที่ติดตามมา ตามหลักอสังการ เรียกว่า *ทีปกาลังการ* คือ การส่งความตลอดทั้งประโยค หมายความว่า ประทับส่งแสดงวัตถุที่อยู่ใกล้และไกล ฉะนั้น บทที่เป็นทีปกะแม้จะเรียงเรียงไว้แห่งเดียวก็ส่งความในพากย์ของตนและพากย์อื่นได้ ฉะนั้น ทีปกาลังการจึงเป็นอุปการะแก่พากย์ทั้งหมด คือส่งความตลอดทั้งประโยค คำว่า ทีปกะ แปลตามศัพท์ว่า “บทที่เหมือนประทีป”

เมื่อจำแนกตามวิสัย บทที่เป็นทีปกาลังการแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. อาทิวิสยทีปกะ ทีปกะมีเบื้องต้นเป็นวิสัย
๒. มัชฌมวิสยทีปกะ ทีปกะมีท่ามกลางเป็นวิสัย
๓. อันตวิสยทีปกะ ทีปกะมีที่สุดเป็นวิสัย

คำว่า อนุชานามิ ในพระบาลีข้างต้น เป็นตัวอย่างของอาทิวิสยทีปกะ คัมภีร์สัททสารถ-ชาลินีกล่าวว่า

ตมฺยจ อาทิมชฺฌอนต-

วเสน ติจฺฉํ มตํ

อกาสิ อตฺตโน อตฺถํ

ปรตฺถปิ จ โส ชินฺ.^๓

“อนึ่ง ทีปภณัณมี ๓ อย่างโดยจำแนกตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ดังอุทาหรณ์ว่า พระชินเจ้าพระองค์นั้นได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตน และได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น”

^๑ ขุทท.อภินวฎีกา คาทา ๒๒๑

^๒ วินย.ฎีกา ๑/๗๘

^๓ สทท.ชาลินี คาทา ๓๖

คำว่า อากาสี แม้อยู่ต้นประโยคก็ติดตามไปส่งข้อความในประโยคหลังว่า ประตูปิ จ โส
ชิน ได้ จึงจัดเป็นที่ปลายการ คัมภีร์สุไพธาลังการแสดงตัวอย่างว่า

อากาสี พุทฺโธ เวเนยย-

พณฺฐนํมิโตทยํ

สพฺพปาเปหิ จ สม-

เนกตติยิมทุทฺทหนํ^๑

“พระพุทเจ้าทรงกระทำความเจริญอันหาประมาณมิได้แก่เวไนยชนแล้ว
และทรงกระทำการย้ายีเหล่าเดียรธีย์เป็นอนเณกรพร้อมด้วยบาปทั้งหมด”

คาถานี้เป็นอาทิตที่ปัก ประเภทกิริยา คือ มีกิริยาเป็นบทสอง เรียงไว้เบื้องต้น ฟังสังเกต
บทว่า อากาสี ในคาถานี้มีบทเดียว เรียงไว้ในพากย์แรก แต่ก็ส่งความไปถึงพากย์หลังด้วย กล่าวคือ
เป็นบทกิริยาของบทกรรม คือ อนเนกตติยิมทุทฺทหนํ คำว่า อากาสี จึงเป็นอุปการะแก่พากย์ทั้งหมด

ตตฺถ ติจีวรํ อธิฏฺฐาหฺนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิฏฺฐ-
จาตพฺพํ. ตสฺส ปมาณํ อุกฺกุฏฺฐปฺริจฺเจเหเน สุตตจิวฺรโต อุณฺกํ วฏฺฏติ, ลามกปฺริจฺเจเหเน
สงฺฆาภฺยิยา ตาว อุตฺตฺราสงฺคสฺส จ ทิมโต มุฏฺฐิพฺพจกํ, ติริยํ มุฏฺฐิตฺติกํ. อนฺตรวาสโก
ทิมโต มุฏฺฐิพฺพจโก ติริยํ ทฺวิหโตปิ วฏฺฏติ. วุตฺตปฺปมาณโต ปน อติเรกณฺจ อุณฺกณฺจ
“ปริกฺขารโจพฺพ”ติ อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุเมื่อจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรย่อมนใส่กับปพินทุแล้ว
อธิษฐานผ้าที่ได้ขนาดเท่านั้น

ขนาดของไตรจีวรนั้น ควรเป็นขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคต โดยกำหนดสูงสุด
จึงควร โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาภีและผ้าอุตฺตฺราสงค์ควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๓ ศอกก่า
ผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๒ ศอกก็ได้

ส่วนผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานเป็นผ้าบริวาร

คำว่า ตตฺถ ติจีวรํ ๒เปยฺ อธิฏฺฐาตพฺพํ (ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุเมื่อจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร
ควรย่อมนใส่กับปพินทุแล้วอธิษฐานผ้าที่ได้ขนาดเท่านั้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัย
ว่า

^๑ สุไพธ. คาถา ๒๒๙

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรเช่นไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรกล่าวอธิบายเรื่องนั้นมีใช่หรือ

อธิบายว่า ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรที่ถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ จีวรที่ย้อมแล้ว จีวรที่ใส่กับปัพพินทุแล้ว และจีวรที่ได้ขนาดเท่านั้น

คำว่า ตสฺส ปมาณํ ยเปยฺย อุณฺทํ วัฏฺฐติ (ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดเช่นไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของไตรจีวรนั้นมีใช่หรือ

อธิบายว่า ขนาดของไตรจีวรนั้นควรมีขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร

คำว่า ลามกปริจฺเจเทน ยเปยฺย มุฏฺฐิตํ (โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๓ ศอกก่า) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ จีวรที่ต่ำกว่าขนาดจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรที่มีขนาดเช่นไรโดยกำหนดต่ำสุด จึงควร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดจีวรโดยกำหนดต่ำสุดมีใช่หรือ

อธิบายว่า โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ ควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๓ ศอกก่า

คำว่า อนฺตรวาสโก ยเปยฺย วัฏฺฐติ (ผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๒ ศอกก็ได้) กล่าวฝ่ายอื่น คือ ขนาดของผ้าอันตรวาสกนอกไปจากขนาดของผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงขนาดผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์แล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าอันตรวาสกที่มีขนาดเช่นไรจึงควรอธิษฐาน

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของผ้าอันตรวาสกด้วยมีใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงขนาดของผ้าอันตรวาสกนั้นว่า ผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๒ ศอกก็ได้

คำว่า วุตฺตปมาณโต ยเปยฺย อธิฏฺฐาตพฺพํ (ส่วนผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควร

อธิฐานเป็นผ้าบริวาร) กล่าวฝ่ายอื่น คือ ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ในนอกไปจากขนาดของผ้าไตรจีวรที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงขนาดที่ควรอธิฐานของผ้าไตรจีวรแล้ว
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิฐานอย่างไร
๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงชื่อของผ้างกล่าวด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิฐานเป็นผ้าบริวาร

ผ้าที่ไม่ต้องย้อมและใส่กับปัพพินทุ มี ๔ ผืน คือ

๑. ผ้าปูนั่ง
๒. ผ้าปูนอน
๓. ผ้าเช็ดหน้า
๔. ผ้าบริวาร

ผ้านอกจากนั้นต้องย้อมและใส่กับปัพพินทุ

คำว่า มุฏฺฐิปลงก (ผ้าที่มีขนาด คือ ๕ ศอกที่กำหนดด้วยกำ) คือ ผ้าที่วัด ๔ ศอกโดยเหยียดนิ้วก้อยออกไปตามปกติแล้ววัดตั้งแต่ปลายศอกถึงปลายนิ้วก้อยที่เหยียดออก จากนั้น จึงกำนิ้ววัดเป็นศอกที่ ๕ โดยวัดตั้งแต่ปลายศอกถึงปลายนิ้วก้อยที่กำไว้ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปณจ ปริมาณมสฺสชาติ ปณจกั (ปณจ ศัพฺท + ก ปัจจัยใน ปริมาณ ตัถฺหิต)
- มุฏฺฐิยา อุปลกฺขิตั ปณจกั มุฏฺฐิปลงกั (มฺชฌเณโลปีตติยาตปฺปุริสสมาส)

ดังคำอธิบายในคัมภีร์วิมตฺติวินทนี

มุฏฺฐิปลงกนฺติ มุฏฺฐิยา อุปลกฺขิตั ปณจกั, จตุหฺตเถ มินิตฺวา ปณจมํ หตฺถํ มุฏฺฐิ กตฺวา มินิตฺพพฺพนฺติ อธิปฺปาโย. เกจิ ปน “มุฏฺฐิหฺตถานํ ปณจกั มุฏฺฐิปลงกั, ตสฺมา ปณจปิ หตฺถา มุฏฺฐิ กตฺวาว มินิตฺพพฺพา”ติ วทฺนฺติ.”

คำว่า มุฏฺฐิปลงกั แปลว่า ‘ผ้าที่มีขนาด ๕ ศอกที่กำหนดด้วยกำ’ ความหมายคือ วัด ๔ ศอกแล้วทำศอกที่ ๕ เป็นกำมือแล้วพึงวัด แต่บางท่านกล่าวว่า ผ้าที่มีขนาด ๕ ศอกของศอกกำ ชื่อว่า มุฏฺฐิปลงกจะ ดังนั้น จึงควรวัดทั้ง ๕ ศอกทำเป็นกำทีเดียว”

ข้อความที่พบในคัมภีร์วิมตฺติวินทนียังพบในคัมภีร์วินยาลังการ (เล่ม ๑ หน้า ๘๐) อีกด้วย ส่วนความเห็นของบางท่านที่กล่าวถึงนั้น ไม่พบในคัมภีร์สารัตถทีปนี แต่ปรากฏในฎีกาใหม่ของกังขา-วิตรณี่ที่เป็นศิษย์ของพระสารีบุตรผู้แต่งสารัตถทีปนี ดังข้อความในฎีกาใหม่นี้ว่า

๑ วิมตฺติฎีกา ๑/๔๐๔

ปณจ ปริมาณํ อสสาติ ปณจกํ, มุญจิสส มุญจิสหตฺถสส สมฺพนฺธํ ปณจกํ มุญจิปณจกํ. เอส นโย มุญจิตฺติกนฺติ เอตฺถาปิ.^๑

“ขนาด คือ ๕ ศอกมีอยู่แก่จิวนั้น เหตุนั้น จิวนั้นชื่อว่า ปัญจะ จิวนที่มีขนาด ๕ ศอก ของศอกก่า คือ เกี่ยวเนื่องกับศอกก่า ชื่อว่า มุญจิปันญจะ พึงทราบนัยนี้แม้ในคำว่า มุญจิตฺติกํ นี้”

ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า มุญจิปณจกํ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- มุญจิสหตฺถสส ปณจกํ มุญจิปณจกํ = จิวนที่มีขนาดคือ ๕ ศอกของศอกก่า ชื่อว่า มุญจิปันญจะ (ลบ หตฺถ ศัพท์เพื่อย่อคำ)

อนึ่ง ท่านเพิ่มคำว่า มุญจิสหตฺถสส สมฺพนฺธํ เข้ามาเพื่ออธิบายว่า คำว่า มุญจิสส มีรูปเต็มว่า มุญจิสหตฺถสส ลบ หตฺถ ศัพท์เมื่อเชื่อมสมาสแล้ว และแสดงว่า ฉันทวิวัตติใน มุญจิสส ลงในอรรถสัมพันธ์ ไม่ใช่ลงในอรรถสัมปทาน (แม้ในฎีกาใหม่จะตั้งรูปวิเคราะห์เป็นเอกพจน์ว่า มุญจิสหตฺถสส ปณจกํ มุญจิปณจกํ แต่วิมติวินิพนธ์กล่าวรูปวิเคราะห์เป็นพหูพจน์ว่า มุญจิสหตฺถานํ ปณจกํ มุญจิปณจกํ ก็ถือว่าไม่ต่างกัน เพราะอาจใช้เป็นเอกพจน์หรือพหูพจน์ก็ได้)

ขุททกชาฎีกาใหม่ (คำอธิบายคาถา ๓๗) แสดงรูปวิเคราะห์ มุญจิปณจก ว่า

- มุญจียา สหิตํ ปณจกํ ยสฺสา सा म्मुजिपण्णका, संख्या = หมวด ๕ อันประกอบด้วย กำมืออยู่แก่ผ้าสังฆาฏิใด ผ้าสังฆาฏินั้นชื่อว่า มุญจิปันญจากา คือ ผ้าสังฆาฏิ

ตามนัยนี้ท่านแสดงรูปวิเคราะห์แยกไว้ ๒ อย่าง คือ

๑. ปณจณฺณํ สมฺโห ปณจกํ (ปณจ ศัพท์ + ก ปัจจัยในสมุหัตถัตติ)

๒. มุญจียา สหิตํ ปณจกํ ยสฺสา सा म्मुजिपण्णका (ฉันทวิพพหิสมาส)

ในคัมภีร์ข้างต้นนั้นท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า มุญจิสหตฺถสส อปจาวเสน กตมุญจิกโก หตฺถโถว วุตฺโต (ศอกที่กระทำเป็นกำแล้วถูกกล่าวไว้ด้วย มุญจิ ศัพท์เท่านั้นในที่นี้โดยความเป็นสำนวน) หมายความว่า คำว่า มุญจิ (กำ) เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า เอกเทศูปจาวะ คือ สำนวนที่กล่าวถึงบางส่วน แต่มุ่งให้หมายถึงหมู่ กล่าวคือ คำนี้กล่าวถึงบางส่วนคือกำมือ แต่เจตนาหมายถึงหมู่คือศอกที่กำมือไว้ ดังคำว่า กตฺตํ ญชฺชติ (ย่อมบริโภคน้ำ) คำว่า กตฺตํ (น้ำ) มิได้หมายถึงน้ำเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงกับน้ำอีกด้วย คำนี้จึงกล่าวถึงบางส่วนคือน้ำ แต่เจตนาหมายถึงหมู่คือน้ำและกับน้ำ

สรุปความว่า คำว่า มุญจิปณจก แปลสั้นๆ ว่า “๕ ศอกก่า” คือ

^๑ กงฺขา.อภิวินฎีกา หน้า ๒๘๘

- ๔ สอกตามสอกธรรมดาและอีก ๑ สอกที่กำมือ (มติของวิมตฺติโนทนี)
- ๕ สอกที่กำมือ (มติของกัณฐาภิกขุใหม่และขุททลิกขุใหม่)

ขุททลิกขุนิสสัยกล่าวสรุปความมติทั้งสองอย่างนั้นเป็นคาถาว่า

มฺหุจฺจยา อุปลกฺขิตํ	ปญฺจกํ มฺหุจฺจปญฺจกํ
จตุหฺตเถ มินิตฺวาน	มฺหุจฺจ กตฺวาน ปญฺจมํ
มินิตพฺพนติ อธิปฺปาโย	วุตฺโต อาจริเยหิ เว.”

“ผ้าที่มีขนาด ๕ สอกที่กำหนดด้วยกำ ชื่อว่า มฺหุจฺจปญฺจกจะ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวอธิบายนั้นเที่ยวว่า วัด ๔ สอกแล้วทำสอกที่ ๕ เป็นกำมือแล้วพึงวัด”

เกจฺ จ มฺหุจฺจิตฺถานิ	ปญฺจกํ มฺหุจฺจปญฺจกํ
ปญฺจ หตฺถา มฺหุจฺจ กตฺวา	มินิตพฺพาทิ วุจฺจเร.”

“แต่บางคนกล่าวว่า ผ้าที่มีขนาด ๕ สอกของสอกกำ ชื่อว่า มฺหุจฺจปญฺจกจะ ดังนั้น จึงควรวัดทั้ง ๕ สอกทำเป็นกำทีเดียว”

ในขุททลิกขุนิสสัยข้างต้นได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ขนาดสอกกำดังกล่าวแม้จะไม่มีระบุไว้ในพระบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ว่าเป็นสอกกำของใคร แต่ก็ทราบได้ว่าเป็นขนาดสอกกำของภิกษุผู้เป็นเจ้าของจีวร เพราะทรงอนุญาตการซึ่งจีวรไว้ที่ไม่สะดึงตามขนาดของภิกษุเจ้าของจีวร จึงอนุมานรู้ได้ว่าขนาดสอกกำนั้นเป็นของภิกษุเจ้าของจีวรเท่านั้น ท่านประพันธ์เป็นคาถาว่า

มฺหุจฺจปญฺจก’มิตฺยตฺร	กสฺส มฺหุจฺจิตฺติ ฌายติ
ตํสามิกสฺส มฺหุจฺจิตฺติ	ทณฺฑกณินฺยตฺติโต.”

“ถามว่า ในคำว่า สอกกำ ๕ นี้ บุคคลย่อมรู้ว่าเป็นสอกกำของใครเล่า ตอบว่า บุคคลย่อมรู้ว่าเป็นสอกกำของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น ตามสมควรแก่ไม้สะดึง”

ขนาดยาวของจีวร คือ ๕ สอกกำ และขนาดกว้าง คือ ๓ สอกกำ ที่กล่าวมานี้ เป็นขนาดอย่างต่ำสุด จึงอาจใช้จีวรที่มีขนาดยาวและกว้างกว่านี้ได้ตามสมควร โดยทั่วไปจีวรของพม่ามีขนาดสูงกว่าจีวรของไทย แต่ขนาดกว้างสั้นกว่า เนื่องจากพระพม่าห่มจีวรแล้วเหมือนมีปีกคอบอกอยู่ที่บริเวณ

๑ ขุททลิกขุนิสสัย หน้า ๒๓

ลำคอ จึงต้องทำขนาดให้สูงกว่าจีวรของไทย แต่จีวรของไทยมีขนาดกว้างมากกว่าจีวรของพม่า เพราะเราต้องปิดให้เป็นลูกบวบปรากฏชัดเจนมากกว่าการห่มจีวรแบบพม่า

คำว่า ติริยํ ทวิหตฺโถปิ วมฺมุตฺติ (กว้าง ๒ ศอกก็ได้) หมายความว่า การนุ่งผ้าสบงต้องปิดสะดือทางด้านบนและห้อยลง ๘ นิ้วต่ำกว่าหัวเข่า ดังนั้น จึงควรกว้าง ๒ ศอกได้ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ปารูปเนนปิ สกฺกา นาภี ปฏฺิจฺฉาเทตฺตุนฺติ อห “ทวิหตฺโถปิ วมฺมุตฺติ”ติ^๑

“ภิกษุสามารถปิดสะดือได้แม้ด้วยการห่ม ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ทวิหตฺโถปิ วมฺมุตฺติ (๒ ศอกก็ได้)”

ผู้แปลเห็นว่า คำว่า ปารูปเนนปิ น่าจะมีรูปที่ถูกต้องว่า นิवासเนนปิ (แม้ด้วยการนุ่ง) เพราะเกี่ยวกับการนุ่งสบง ไม่ใช่การห่มจีวร แต่ในขุททกขัลยาณิกายใหม่ (คำอธิบายคาถา ๓๘) ก็พบข้อความที่ใกล้เคียงกันว่า

ปารูปเนนปิ สกฺกา นาภี ปฏฺิจฺฉาเทตฺตุนฺติ “ทวิหตฺโถ”ติ วุตฺตํ^๒

“ภิกษุสามารถปิดสะดือได้แม้ด้วยการห่ม ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ทวิหตฺโถ”

ขอฝากให้ผู้รู้พิจารณา

ปิ ศัพท์ใน ทวิหตฺโถปิ (๒ ศอกก็ได้) รวบรวมขนาด ๒ ศอกครึ่ง หรือ ๒ ศอกคืบนั่นเอง ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

น เกวลํ อชฺชุตฺเตยโยว วมฺมุตฺติ, อถ โข ทวิหตฺโถปิ วมฺมุตฺติติ ปิ-สทฺทสฺส อตฺโถ ทฎฺจพุโพ^๓

“พึงกำหนดเนื้อความของ ปิ ศัพท์ว่า ไม่เพียง ๒ ศอกคืบเท่านั้นจึงสมควร แต่แม้ ๒ ศอกก็สมควร”

คัมภีร์ขุททกขัลยาณิกายกล่าวสรุปความขนาดของผ้าเหล่านั้นเป็นคาถาว่า

สงฺฆาภู ปจฺฉิมนฺเตน	ทีฆโส มุฏฺฐิปปญฺจโก
อุตฺตมฺนฺเตน สุตฺต-	จีวรฺนาปิ วมฺมุตฺติ.
มุฏฺฐิตฺติกญฺจ ติริยํ	ตถา เอกํสิกฺขสฺสปิ
อนฺตรวาสโก จาปิ	ทีฆโส มุฏฺฐิปปญฺจโก
อชฺชุตฺเตยโย ทวิหตฺโถ วา	ติริยนฺเตน วมฺมุตฺติ.” ^๓

^๑ กงฺขา.อภิวินยฺฎีกา หน้า ๒๘๘

^๒ ขุทฺท.อภิวินยฺฎีกา คาถา ๓๘

^๓ ขุทฺท. คาถา ๓๖-๗

“ผ้าสังฆาฏิยาว ๕ ศอกก่าโดยกำหนดต่ำสุด ย่อมควรแม้ด้วยขนาดที่ต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด กว้าง ๓ ศอกก่า แม้ผ้าอุตตราสงค์ก็เช่นเดียวกัน และผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๒ ศอกคืบ หรือ ๒ ศอก” [จีวรของพระสุคตยาว ๙ คืบ กว้าง ๖ คืบของพระสุคต นับได้ยาว ๑๓ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๔ ศอกของช่างไม้]

ปริกขารโจเพ์ คณนา

ประมาณว่า น ที่ปีต๋

តតា វត្តុវា ឧទិស្ឋិយេយ្យ

ถวิกาถิ วิกปปิยํ.^๑

“จำนวนหรือขนาดในฝ่ายบริหาร มิได้ระบุไว้ ภารกิจกล่าวอย่างนั้นแล้วฟัง
อธิษฐาน ฝ่ายลูกบาตรเป็นต้นควรทำวิภังค์ไป”

การอธิบายงานจิ๋ว

ตตถ ยสฺมา “เทว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺฐเจติ, วาจา ยวํ อธิฏฺฐเจติ”ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ปุราณสงฺฆาญฺหิ “อิมํ สงฺฆาญฺหิ ปจฺจุทฺธรามี”ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ หตฺถเณน คเหตฺวา “อิมํ สงฺฆาญฺหิ อธิฏฺฐามิ”ติ จิตฺเตน อาโปกํ กตฺวา กายวิการํ ภโรนฺเตน กาเยน วา อธิฏฺฐาตพฺพา, วจฺเจทํ กตฺวา วาจา ยวํ อธิฏฺฐาตพฺพา.

ในการอธิษฐานนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า การอธิษฐานจีวรมี ๒ อย่าง คือ

๑. อธิษฐานด้วยกาย

๒. อธิษฐานด้วยวาจา

เพราะฉะนั้น ภิคุชฌอนผ้าสังฆาฏิเก่าว่า

๐๒. อิมํ สงฺฆมาภី ปรจุจฺจุทฺธราหิ

(ข้าพเจ้าขอถอนผ้าสังฆาฏินี้)

ใช้มือจับผ้าใหม่ แล้วผูกใจว่า

ឱវា សុទ្ធាភិ ឱវា ធាមិ

(ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้)

กระทำอภัยภิริยาพิเศษทางกายพึงอธิษฐานด้วยกาย หรือกระทำการเปล่งคำพูด
พึงอธิษฐานด้วยวาจา

^๑ ขุทท. คาถา ๔๓

ท่านแสดงขนาดของไตรจีวรที่พอจะอธิษฐานได้แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงวิธีอธิษฐานไตรจีวร มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงขนาดของไตรจีวรที่พอจะอธิษฐานได้แล้ว ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานไตรจีวรอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ภิกษุควรอธิษฐานด้วยกายอย่างเดียวหรือไร
- ภิกษุควรอธิษฐานด้วยวาจาอย่างเดียวหรือไร

(ใช้ วา ศัพท์ที่ทำหน้าที่วิภินะมาเป็นหลักในการประกอบอาโณกะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยสฺมา ๗เปย วุตฺตํ อธิบายว่า ภิกษุควรอธิษฐานด้วยกายหรือด้วยวาจาอย่างใดอย่างหนึ่ง คำว่า กาเยน วา อธิญาตพฺพา, วาจาเยน วา อธิญาตพฺพา (พึงอธิษฐานด้วยกาย หรือพึงอธิษฐานด้วยวาจา) เป็นใจความของพากย์นี้

ประโยคว่า ยสฺมา ๗เปย วุตฺตํ (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เทว จีวรสุส อธิญานานิ กาเยน วา อธิญาเจติ, วาจาเยน วา อธิญาเจติ) เป็น *ประโยคการณะ* คือ แสดงเหตุของการอธิษฐานด้วยกายหรือด้วยวาจา กล่าวคือ การอธิษฐานด้วยกายหรือวาจานั้นมิได้ตามพระพุทธานุญาตข้างต้น ไม่ใช่คำกล่าวของพระอรรถกถาจารย์เท่านั้น ดังนั้น ประโยคว่า ตสฺมา ๗เปย อธิญาตพฺพา จึงเป็น *ประโยคผล*

คำว่า ปจฺจุทฺธรามิ ประกอบรูปศัพท์มาจาก ปติ บทหน้า + อุ บทหน้า + ธร ธาตุ + อ ปัจจัย + มิ วิภัติ ไทยนิยมแปลว่า “ถอน” ในฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๘) อธิบายคำนี้ว่า ปจฺจุทฺธรามิติ จเปมิ, ปริจฺจขามิติ วา อตฺโถ (คำว่า ปจฺจุทฺธรามิ แปลว่า “เก็บไว้” หรือแปลว่า “สละ”) คำว่า ถอน ในภาษาไทยตรงกับความหมายว่า สละ อันเป็นอรรถที่ ๒

คำว่า กายวิการํ กโรนฺเตน (กระทำอากัปกริยาพิเศษทางกาย) หมายความว่า ใช้มือลูบจีวรหรือขยับจีวรให้เคลื่อนไหวจากที่เดิม ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

กายวิการํ กโรนฺเตนาติ หตฺถาทินา จีวรํ ปราสมนฺเตน, จาเลนฺเตน วา. อิถฺยํ อธิญานํ เยน เกณฺจิ สรีราวเณน อมุสนฺตสฺส น วฏฺฏติ.*

“คำว่า กายวิการํ กโรนฺเตน (กระทำอากัปกริยาพิเศษทางกาย) หมายความว่า ใช้มือเป็นต้น

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๘

ลูปจีวร หรือให้เคลื่อนไหวนั้น โดยแท้จริงแล้ว การอธิษฐานนี้ย่อมไม่ควรแก่ภิกษุผู้ไม่กระทบ[จีวร]ด้วย
อวัยวะทางสรีระอย่างใดอย่างหนึ่ง”

คำว่า วจีเภท กตวา (กระทำการเปล่งคำพูด) หมายความว่า เป็นการเปล่งเสียงพูดออกมา
อย่างชัดเจนที่ละคำว่า อิมัง สงฆาญี อธิญจามิ

คำว่า วจีเภท มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วจียา เกโท วจีเกโท = การเปล่งถ้อยคำ ชื่อว่า วจีเภทะ

ข้อความว่า ปุราณสงฆาญี อิมัง สงฆาญี ปัจจุทธราณีติ ปัจจุทธริตวา (ถอนผ้าสังฆาญีเก่าว่า
อิมัง สงฆาญี ปัจจุทธราณี) หมายความว่า ถ้าผ้าสังฆาญีเก่าเป็นผ้าที่อธิษฐานแบบไตรจีวร ก็ควรถอน
อธิษฐานนั้นโดยระบุชื่อว่า อิมัง สงฆาญี ปัจจุทธราณี แต่ถ้าภิกษุไม่มีผ้าสังฆาญีเหมือนพระที่บวชมาใหม่
ก็ไม่จำเป็นต้องถอนผ้าสังฆาญี หรือถ้าผ้าสังฆาญีเก่าเป็นผ้าที่อธิษฐานแบบผ้าบริวาร ก็ต้องถอนก่อน
โดยไม่ระบุชื่อว่า อิมานิ จีวรานิ ปริกขารโจพานิ ปัจจุทธราณี (ข้าพเจ้าขอถอนผ้าบริวารเหล่านี้) โดย
ถอนทั้งผ้าสังฆาญี ผ้าอุตตราสงค์ และผ้าอังตราสกทั้งหมด แล้วจึงอธิษฐานเป็นแบบไตรจีวรโดยระบุ
ชื่อที่ละผืน แต่ไม่ควรถอนโดยระบุชื่ออย่างนี้ว่า อิมัง สงฆาญีจีวร ปริกขารโจพ ปัจจุทธราณี (ข้าพเจ้าขอ
ถอนผ้าสังฆาญีนี้เป็นบริวาร)

ในฉบับฉันทนุสสังคีติพบรูปว่า ปุราณสงฆาญี ซึ่งเป็นบทกรรม แต่ควรมีรูปที่ถูกต้องว่า ปุราณ-
สงฆาญี เพราะเป็นกรรมของ อธิญจาทพพานิ

ตตฺร ทฺวริํ อธิญฺจานํ - สเจ หตฺถปาเส โหติ, “อิมัง สงฆาญี อธิญจามิ”ติ วาจา
ภินฺนิตพฺพา. อถ อนฺโตคพฺภาที่สุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ, จปิตฺถญฺจานํ สลฺลภฺเขตฺวา
“เอตํ สงฆาญี อธิญจามิ”ติ วาจา ภินฺนิตพฺพา. เอส นโย อุตฺตราสงฺเค จ อนฺตรวาสเก
จ. นามมตฺตเมว หิ วิเสโส. ตสฺมา สพฺพานิ สงฆาญี อุตฺตราสงฺคํ อนฺตรวาสกนฺติ เอว
อตฺตโน อตฺตโน นามเนว อธิญฺจาทพฺพานิ.

ในการอธิษฐานด้วยวาจานั้น การอธิษฐานมี ๒ อย่าง คือ

๑. ถ้าจีวรอยู่ในหัตถปาเส ควรเปล่งวาจาว่า

- อิมัง สงฆาญี อธิญจามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาญีนี้)

๒. ถ้าจีวรอยู่ภายในห้องเป็นต้น หรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้
แล้วเปล่งวาจาว่า

- เอตํ สงฺฆาภูมึ อธิฏฺฐาไม (ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าสังฆาภูมินั้น)

ผ้าอุตฺตราสงค์และผ้าอังตราสกก็มีนัยเดียวกัน

ดังจะเห็นได้ว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น ดังนั้น ภิกษุควรอธิฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สงฺฆาภูมึ (ผ้าสังฆาภูมิ), อุตฺตราสงค์ (ผ้าอุตฺตราสงค์), อังตราสก (ผ้าอังตราสก)

ท่านแสดงการอธิฐาน ๒ อย่าง คือ การอธิฐานด้วยกายและการอธิฐานด้วยวาจาแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงการอธิฐานอีก ๒ อย่าง คือ

๑. สัมมุขาริฐาน (การอธิฐานต่อหน้า) การอธิฐานจีวรที่อยู่ให้ติดบาตร โดยประกอบอิหม์ ศัพท์ในประโยคว่า อิหม์ สงฺฆาภูมึ อธิฏฺฐาไม

๒. ปรัम्मุขาริฐาน (การอธิฐานลับหลัง) การอธิฐานจีวรที่อยู่ภายในห้องหรือภายในปราสาทซึ่งอยู่ในวัดของตนเอง หรือเป็นจีวรที่อยู่ในวัดใกล้เคียงที่สามารถไปกลับภายในวันเดียวซึ่งเป็นระยะทาง ๑ โยชน์ หรือราว ๒๐ กม. ในปัจจุบัน การอธิฐานจีวรในลักษณะนี้ต้องประกอบ เอต ศัพท์ในประโยคว่า เอตํ สงฺฆาภูมึ อธิฏฺฐาไม

ประโยคหน้าว่า สเจ หตฺถปาเส โหติ ยเปย วาจา ภินฺทิตพฺพา กล่าวถึงการอธิฐานต่อหน้า ส่วนประโยคหลังว่า อถ อนฺโตคพฺพาทีสุ ยเปย วาจา ภินฺทิตพฺพา กล่าวถึงการอธิฐานลับหลัง ดังนั้น ประโยคหลังจึงชื่อว่า *ประโยคปักขันตระ* คือ แสดงฝ่ายอื่น ส่วนประโยคหน้าชื่อว่า *ประโยคปักกะ* คือ แสดงฝ่ายแรก ท่านกล่าวประโยคหลังนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการอธิฐานต่อหน้าด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฺจา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิฐานลับหลังอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอธิฐานลับหลังมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อถ ยเปย วาจา ภินฺทิตพฺพา อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอธิฐานลับหลังด้วยประโยคดังกล่าว

คำว่า เอส นโย ยเปย อังตราสก จ (ผ้าอุตฺตราสงค์และผ้าอังตราสกก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิฐานผ้าสังฆาภูมิด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฺจา (คำถาม) คือ วิธีอธิฐานผ้าอุตฺตราสงค์และผ้าอังตราสก บุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตราวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เอส ๒เปฯ อนตราวาสก จ อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตราวาสกโดยย่อว่ามีวิธีอธิษฐานเหมือนกับที่ได้กล่าวไว้ในผ้าสังฆาฏิ

คำว่า นามมตฺตเมว หิ วิเสโส (ดังจะเห็นได้ว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตราวาสกมีนัยทั้งหมดเหมือนผ้าสังฆาฏิหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนี้อย่างไร

อธิบายว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น ไม่ใช่มีนัยทั้งหมดเหมือนกัน

คำว่า ตสฺมา ๒เปฯ อธิฐฺจาทพฺพานิ (ดังนั้น ภิกษุควรอธิษฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สังฆาฏิ, อุตตราสงค์, อนตราวาสก) กล่าวไว้เพื่อแสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้าว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคดังกล่าวมีผลพลอยได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงถึงผลพลอยได้จากประโยคหน้ามิใช่หรือ (อีกอย่างหนึ่ง) ถ้าไม่มีผลพลอยได้ก็ควรต้องนิรตถโกโทษ คือ โทษที่ไม่มีประโยชน์มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงผลพลอยได้ว่าภิกษุควรอธิษฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สังฆาฏิ (ผ้าสังฆาฏิ), อุตตราสงค์ (ผ้าอุตตราสงค์), อนตราวาสก (ผ้าอันตราวาสก)

ตามคำแปลในภาษาไทย ต ศัพท์แปลว่า “นั้น” แสดงสิ่งที่อยู่ลับหลัง, เอต ศัพท์แปลว่า “นั้น, นี้” แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ ส่วน อิม ศัพท์แปลว่า “นี้” แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ ดังสหทนีติปกรณ (สุตตมาลา) กล่าวว่า

ตสฺสทฺโท ปรมฺมุขาวจโน. เอตสฺสทฺโท สมีปวจโน. อิมสฺสทฺโท อจฺจนตฺสมีปวจโน.^๑

“ต ศัพท์แสดงสิ่งที่อยู่ลับหลัง เอต ศัพท์แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ อิม ศัพท์แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ”

แม้ปทฐปสทธิปกรณก็กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ต เอต อิม อมุ กิ อิจฺเจเต ปรมฺมุข สมีป อจฺจนตฺสมีป ทูร ปุจฺจนตฺถาวจนา.^๒

^๑ นีติ.สุตฺต. สูตร ๔๔๐

^๒ รูป. สูตร ๒๑๐

“สรรพนามเหล่านี้คือ ต, เอต, อิม, อมุ และ กี แสดงความหมายว่า ปรัมฺมุขะ (ลับหลัง), สมีปะ (ใกล้), อัจันตสมิปะ (ใกล้ๆ), ทูร (ไกล), ปุจฉนะ (ถาม) [ตามลำดับ]”

วิธีใช้ข้างต้นกล่าวตามไวยากรณ์สันสกฤต และยังพบในการใช้โดยทั่วไปของภาษาบาลี แต่การใช้ เอต และ อิม ศัพท์ในพระวินัยไม่เหมือนกับการใช้ตามปกติ คือ

- เอต ศัพท์ ใช้ในการอธิษฐานสิ่งที่ยอยู่นอกหัตถบาส ไม่ว่าจะอยู่ต่อหน้าหรือลับหลัง อยู่ในวัดเดียวกันหรือต่างวัด เมื่ออธิษฐานผ้าสังฆาฏิที่ยอยู่นอกหัตถบาสพึงกล่าวว่า เอตฺ สัมมา อธิญฺจามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้) เอต ศัพท์ในที่นี้ควรแปลว่า “นั้น”

- อิม ศัพท์ ใช้ระบุถึงสิ่งที่อยู่ในหัตถบาส ถ้าอธิษฐานผ้าที่อยู่ในหัตถบาสพึงกล่าวว่า อิมฺ สัมมา อธิญฺจามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้) อิม ศัพท์ในที่นี้ควรแปลว่า “นี้”

อถ นิบาตในประโยคว่า อถ อนฺโตคฺคพฺภาทิสฺสุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ (ถ้าจิวรอยู่ภายในห้องเป็นต้น หรือในวัดใกล้เคียง) มีความหมายเหมือน สเจ ศัพท์ เพราะนิบาตที่แสดงอรรถปริกัปปะมี ๔ ศัพท์ คือ สเจ, เจ, ยถิ และ อถ จะเห็นได้ว่า ในนิสสัยพม่ามักแปล อถ เหมือน สเจ ศัพท์

อย่างไรก็ตาม อรรถของ อถ นิบาตในลักษณะนี้ไม่มีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา สัทธานุกรมพระไตรปิฎกบาลี-พม่า (เล่ม ๑ หน้า ๕๐๗) แสดงคำแปลของ อถ ศัพท์ว่า

“อถ ศัพท์เป็นนิบาตที่มีคำแปลหลายอย่างตามฐานะ เป็นต้นว่า อื่นจากนั้น, ในเวลานั้น (ครั้งนั้น), โดยที่แท้, หลังจากนั้น, เมื่อเป็นเช่นนั้น, หรือว่า”

คำว่า สามนฺตวิหาเร ในฎีกาใหม่อธิบายว่า

สามนฺตวิหาเรติ ยตฺถ ตทฺทเหว คนฺตฺวา นิวตฺเตตฺถุ สกฺกา, เอวฺรุเป สมีปวิหาเร. อิทฺถจฺ เทสนาสีสมตฺตํ, ตสฺมา ทูเร จิตฺมปิ อธิญฺจาทพฺพนฺติ วทนฺติ.^๑

“คำว่า สามนฺตวิหาเร (ในวัดใกล้เคียง) คือ ภิกษุสามารถไปแล้วกลับทันในวันนั้นนั่นเองในวัดใด ในวัดใกล้เคียงที่มีลักษณะอย่างนั้น

อนึ่ง อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า คำนี้เป็นเพียงหัวข้อของการแสดง ดังนั้น จึงควรอธิษฐานจิวรที่อยู่ในที่ไกลได้อีกด้วย”

คำว่า เทสนาสีสมตฺตํ (เป็นเพียงหัวข้อของการแสดง) กล่าวถึง อุปลักขณนัย คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด เช่น ลหุธาตุปตฺโต ราชกุมารโ

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๒๙๘

(ราชกุมารได้รับเสวตฉัตรแล้ว) คำนี้ยังหมายถึง ราชกุมารได้เครื่องราชกกุธภัณฑ์อื่นมีพระแสงขรรค์ เป็นต้นอีกด้วย

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ อย่างที่เป็นองค์ประกอบของพระราช คือ

๑. พระขรรค์	๒. เสวตฉัตร
๓. อุณหิส	๔. ฉลองพระบาท
๕. พัดแสจามรี	

ดังข้อความในคัมภีร์อภิธานปทีปิกาวา

ขคฺโค จ ฉตุต'มฺณหีส	ปาทกา วาลพีชนิ
อิมะ กกุณฺณทานิ	ภวนฺติ ปญฺจ ราชนิ" ^๑

“เครื่องกกุธภัณฑ์ ๕ อย่างเหล่านี้ คือ พระขรรค์, เสวตฉัตร, อุณหิส, ฉลองพระบาท และพัดแสจามรี ย่อมมีแก่พระราชทั้งหลาย”

คำว่า จปิฏฺฏจํ สลฺลขฺเขตฺวา (กำหนดสถานที่เก็บไว้) มิได้หมายถึงการกำหนดสถานที่เก็บจิ๋วจริงๆ แต่หมายถึงการกำหนดจิ๋วที่เก็บไว้ในสถานที่นั้นๆ การใช้คำในลักษณะนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *ฐานูปการะ* คือ สำนวนที่กล่าวถึงสถานที่ แต่มุ่งให้หมายถึงสิ่งที่อยู่ในสถานที่ ดังคำว่า มยฺจา อุกุกฺกุจฺจิ กโรนฺติ (เตียงนอนกระทำเสียงโห่), มยฺจา โสมนฺติ (เตียงนอนให้ร้อง) คำว่า มยฺจา นี้กล่าวถึงผู้ที่อยู่บนเตียงว่าเป็นเตียง ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

“จปิฏฺฏจํ สลฺลขฺเขตฺวา”ติ อิมินา จิ๋วสํสฺกฺขนํ วุตฺตํ. น หิ จปิฏฺฏจํมตฺตสลฺลขฺณเณน กิณฺจํ ปโยชนํ อตฺถิ.^๒

“ท่านกล่าวถึงการกำหนดจิ๋วด้วยคำว่า จปิฏฺฏจํ สลฺลขฺเขตฺวา นี้ เพราะไม่มีประโยชน์อะไรด้วยการกำหนดเพียงสถานที่เก็บจิ๋ว”

สเจ อธิฏฺฐทิตฺวา จปิตวตฺเถหิ สงฺฆาภูทิตฺวา กโรติ, นิฏฺฐิตะ รชเน จ กปเป จ “อิมํ ปจฺจุทฺธราเม”ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา ปุณ อธิฏฺฐาตพฺพานิ. อิทยจ ปน ติจิ๋วํ สุขปริโภคตฺถํ ปริทฺทวารโจฬํ อธิฏฺฐาตุมปิ วฏฺฏติ.

ถ้ากระทำผ้าสังฆาฏิเป็นต้นไว้ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้[โดยความเป็นผ้าปูนอน,

^๑ อภิธาน. คาทา ๓๕๘

^๒ กงฺขา.อภิณฺวฎฺฎิกา หน้า ๒๙๘

ผ้าเช็ดหน้า และผ้าบริวาร] เมื่อข้อมและทำกับปัพพินทุเสร็จแล้วควรถอนว่า อิมํ ปัจจุทรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้านี้) แล้วจึงอธิษฐานอีก

อนึ่ง ภิกษุจะอธิษฐานผ้าไตรจีวรนี้ให้เป็นผ้าบริวาร เพื่อการใช้สอยโดยสะดวก อีกด้วย ก็ควร

คำว่า อิทญจ ปน ๗เปช วฏฺฐติ (อนึ่ง ภิกษุจะอธิษฐานผ้าไตรจีวรนี้ให้เป็นผ้าบริวารเพื่อการใช้สอยโดยสะดวกอีกด้วย ก็ควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าไตรจีวรคือสบง จีวร และสังฆาฏิ ควรอธิษฐานโดยระบุชื่อแบบผ้าไตรจีวรด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานโดยระบุชื่อแบบผ้าไตรจีวรเท่านั้นหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานอย่างไรได้อีก

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่าอิตญจ ปน ๗เปช วฏฺฐติ อธิบายว่า ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานโดยไม่ระบุชื่อแบบผ้าบริวารได้อีกด้วยเพื่อการใช้สอยโดยสะดวก (ประกอบใช้ ปี ศัพท์ใน อธิฎฐาตุมปี เป็นหลักในการแสดงอาโณกะ)

คำว่า อธิฎฺฐหิตฺวา จปิตฺวตฺเตหิ (ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้) ฎีกาใหม่กล่าวว่า เป็นผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้โดยความเป็นผ้าปูนอน, ผ้าเช็ดหน้า และผ้าบริวาร ดังข้อความในคัมภีร์นั้นว่า

อธิฎฺฐหิตฺวา จปิตฺวตฺเตหิติ ปัจจตฺถณฺมุขปุณฺณนโจพปริกฺขารโจพวเสน อธิฎฺฐหิตฺวา จปิตฺวตฺเตหิ.^๑

“คำว่า อธิฎฺฐหิตฺวา จปิตฺวตฺเตหิ (ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้) หมายความว่า ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้โดยความเป็นผ้าปูนอน, ผ้าเช็ดหน้า และผ้าบริวาร”

ฎีกาใหม่ (หน้า ๒๙๙) อธิบายว่า ผ้าปูนอนเป็นต้นนั้นยังไม่ได้ชื่อว่าสังฆาฏิก่อนจะอธิษฐาน เป็นเพียงผ้าปูนอนที่ยังไม่ได้เย็บข้อมเท่านั้น ดังนั้นจึงกล่าวว่า อิมํ สงฆาฏิํ ปัจจุทรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏินี้) ไม่ได้ แต่ให้กล่าวโดยชื่อสามัญทั่วไปว่า อิมํ ปัจจุทรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้านี้) อย่างไรก็ดี ถ้าภิกษุได้อธิษฐานผ้าปูนอนเป็นต้นเป็นแบบไตรจีวรโดยระบุชื่อ ไม่ใช่อธิษฐานแบบผ้าบริวาร ก็อาจถอนโดยระบุชื่อได้ว่า อิมํ ปัจจตฺถณฺณํ ปัจจุทรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าปูนอนนี้)

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๙

คำว่า ปุณ อธิฐาตพฺพานิ (พึงอธิฐานอีก) หมายความว่า อธิฐานโดยระบุชื่อว่าเป็นผ้าสังฆาฏิเป็นต้น ถ้าภิกษุทำผ้าบริวารให้เป็นผ้าสังฆาฏิเป็นต้นด้วยผ้าที่อธิฐานแล้วเก็บไว้โดยความเป็นผ้าบริวาร คือ อธิฐานเป็นผ้าบริวาร ไม่ได้อธิฐานเป็นแบบไตรจีวร ก็ไม่จำเป็นต้องถอนแล้วอธิฐานซ้ำ การอธิฐานที่ทำไว้ก่อนไม่เสีย แต่ถ้าเย็บผ้าหรือท่อนผ้าที่สองที่ใหญ่กว่าของเดิมพร้อมกับผ้าที่อธิฐานแล้วนั้น ต้องอธิฐานซ้ำอีก การอธิฐานซ้ำย่อมไม่มีในผ้าที่เสมอกันหรือผ้าที่เล็กกว่า

คำว่า สุขปริโภคตถฺ (เพื่อการใช้สอยโดยสะดวก) หมายความว่า ถ้าภิกษุอธิฐานจีวรโดยระบุชื่อแบบไตรจีวร ต้องอยู่ร่วมกับจีวรในขณะที่อยู่ ณ ที่ใดของตน หากอยู่แยกกับจีวรก็ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ตามอุทิสสิกขาบท แต่หากอธิฐานเป็นแบบผ้าบริวารโดยไม่ระบุชื่อด้วยการกล่าวว่า อิมํ จีวรํ ปริกฺขารโຈฬิ อธิฐามิ (ข้าพเจ้าอธิฐานจีวรนี้ให้เป็นผ้าบริวาร) ก็ไม่ต้องโทษคือการอยู่แยกกับจีวรตามสิกขาบทดังกล่าว ภิกษุนั้นสามารถออกเดินทางไปสถานที่อื่นได้โดยนำสบงและจีวรไปเท่านั้น ไม่ต้องนำผ้าสังฆาฏิไปด้วย จึงมีประโยชน์เพื่อการใช้สอยโดยสะดวก ด้วยเหตุนี้ ภิกษุอาจอธิฐานผ้าทั้ง ๙ ผืนเป็นผ้าบริวารได้ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

สุขปริโภคตถฺนติ วิปฺปวสโทสากาวโต ยตถ กตถจि จเปตฺวา ธมฺมสฺสวนาทินา กิจฺเจเนอญฺณตถ อรุณํ อุจฺจาเปตฺวา อาคนฺตฺวา นิสฺสขฺชนํ วินาว ปริภุญฺชิตุํ สกฺกญฺเอยตฺยา สุขปริโภคตถฺ.”

“คำว่า สุขปริโภคตถฺ (เพื่อการใช้สอยโดยสะดวก) หมายความว่า เพื่อการใช้สอยโดยสะดวก เพราะภิกษุอาจเก็บ[จีวร]ไว้ในที่แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วยังอรุณให้ขึ้นในที่อื่นด้วยก็มีภาระธรรม เป็นต้น แล้วกลับมาใช้สอยได้โดยไม่ต้องสละทีเดียว เนื่องจากไม่มีโทษคือการอยู่แยกกัน[กับจีวร]”

คัมภีร์ขุททกสิกขากล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ติจิวรสฺส ภิกฺขุสฺส

สพฺพเมตํ ปกาลิตํ

ปริกฺขารโຈฬิโย สพฺพํ

ตถา วตฺวา อธิฐจติ.”^๒

“วิธีทั้งหมดนี้ข้าพเจ้าแสดงไว้แก่ภิกษุผู้ทรงไตรจีวร[แบบอธิฐานไตรจีวร] ภิกษุผู้ทรงจีวรแบบผ้าบริวารกล่าวตามอย่างนั้น [คือ รูปเอกพจน์ พหูพจน์ การอยู่ใกล้ หรือการอยู่ไกล] แล้วอธิฐานจีวรทั้งหมด”

คำว่า ปริกขารโຈฬิ อธิฐาตุํ นั้นต้องเพิ่มปาลูเสสะว่า กตฺวา (ทำ) เข้ามาแปลรวมเป็นสมานกาลกิริยาใน อธิฐาตุํ ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๙

^๒ ขุทฺท. คาถา ๕๓

ปริกขารโจฬ อธิฐาตุณติ ปริกขารโจฬ กตฺวา อธิฐาตุ^๑

“คำว่า ปริกขารโจฬ อธิฐาตุ แปลว่า ‘เพื่ออธิฐานทำให้เป็นผ้าบริหาร’ ”

ตามคำอธิบายข้างต้นนั้น แม้ประโยคว่า อิมํ จีวรํ ปริกขารโจฬ อธิฐามิ ก็ควรจะแปลว่า “ข้าพเจ้าอธิฐานจีวรนี้ทำให้เป็นผ้าบริหาร” โดยเพิ่ม กตฺวา เข้ามาแปลร่วมด้วย หรืออาจจะแปลว่า “ข้าพเจ้าอธิฐานจีวรนี้ทำให้เป็นผ้าบริหาร” ก็ได้ ไม่ควรแปลว่า “ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าบริหารคือจีวรนี้” จึงจะถูกต้องตามหลักภาษา

วสฺสีกสาฎฺฐิกา อนตฺริตฺตปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตเนยเนว จตฺตาโร วสฺสีกะ
มาเส อธิฐาตุพฺพา, ตโต ปรี ปจฺจุทฺธิริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา, วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปี เจสา
วณฺณุตติ, เทว ปน น วณฺณุตติ.

ผ้าอาบนํ้าฝนไม่เกินขนาด ควรระบุชื่ออธิฐานตลอด ๔ เดือนในฤดูฝนตามนัย
ดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ถัดจากนั้นควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้ อนึ่ง ผ้าอาบนํ้าฝนแม้ย้อมพอ
เสียสีก็ควรอยู่ แต่สองผืนไม่ควร

ท่านได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิฐานผ้าไตรจีวรไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าว
ข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิฐานผ้าอาบนํ้าฝน

ตามลักษณะของประโยคจัดเป็น *ประโยคปักษันตฺระ* (แสดงฝ่ายอื่น) และ *ประโยคปักษันตฺระ*
ทั้งหมดอาจยกอัปยาปิโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุม มาเป็นอาโภคะของวากยานุสัมพันธ์ได้ จึงมีวิธี
วากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิฐานเป็นต้นในไตรจีวรด้วย
ประโยคก่อน

๒. ปุจฺณา (คำถาม) คือ วิธีอธิฐานเป็นต้นในผ้าอาบนํ้าฝน บุคคลย้อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีอธิฐานเป็นต้นในผ้าอาบนํ้าฝนมิใช่หรือ
- ถ้าท่านเพียงแสดงวิธีอธิฐานเป็นต้นในไตรจีวร แต่ไม่แสดงวิธีอธิฐานเป็นต้นใน
ผ้าอาบนํ้าฝน ก็จะต้องอัปยาปิโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุม มิใช่หรือ

^๑ กงฺขา.อภินวฎฺฐิกา หน้า ๒๙๙

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า วสฺสสิกขาภา ยเปยฺ มาเส อธิฏฺฐา-
ตพฺพา อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีอธิฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝนด้วยประโยคนี

คำว่า ตโต ปรี ยเปยฺ วิกปฺเตตพฺพา (ถัดจากนั้นควรถอนแล้วทำวิกัปนาไว้) กล่าวต่อจาก
ประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อฤดูฝน ๔ เดือนล่วงไป ภิกษุควรประพฤติอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิฐานเหมือนในฤดูฝนหรือไม่

อธิบายว่า ถัดจากฤดูฝนนั้นไปควรถอนแล้วทำวิกัปนาไว้

คำว่า วณฺณเภท ยเปยฺ วณฺณุตติ (อนึ่ง ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่) กล่าวต่อจาก
ประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเพียงใด
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเหมือนนิจรปกติหรือไม่

อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่

ฎีกาใหม่อธิบายเหตุที่ต้องย้อมผ้าอาบน้ำฝนว่า เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ได้ จึงต้องย้อมเพื่อใช้
ในเวลาสงฆ์ หมายความว่า ถ้าไม่ย้อมผ้าอาบน้ำฝนผ้านั้นก็จะไม่เหมือนนิจร ภิกษุที่สงฆ์อยู่ก็ไม่มี
ใครรู้ว่าคือภิกษุ แต่อาจเหมือนพราหมณ์ที่อาบน้ำด้วยผ้าขาวหรือเปลือยกายอาบน้ำก็ได้ ดังข้อความใน
คัมภีร์นั้นว่า

นหानตถาย อนุญญาตตตฺตา วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วณฺณุตฺติ วุตฺตํ^๑

“ท่านกล่าวว่า วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วณฺณุตติ (อนึ่ง ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสี ก็
ควรอยู่) เพราะพระพุทธองค์ทรงอนุญาตเพื่อประโยชน์แก่การอาบ”

คำว่า เทว ปน น วณฺณุตติ (แต่สองผืนไม่ควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนกี่ผืนจึงควร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนอาจมีสองหรือสามผืนเป็นต้นได้เหมือน

ผ้าที่ภิกษุอธิฐานเป็นผ้าบริวารหรือไม่

อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนสองผืนไม่ควร เพราะผ้าสองผืนไม่ควรอธิฐานแบบไตรจีวร

ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๙๙

“เทว ปน น วฏฺฏนตี”ติ ทฺวินฺนํ อธิฏฺฐานาภาวโต วุตฺตํ. “สเจ วสฺสาเน อปฺรา วสฺสีกสาฎฺฐิกา อุปฺปนฺนา โหติ, ปุริมวสฺสีกสาฎฺฐิกํ ปจฺจุทฺตริตฺวา วิกฺขเปตฺวา จ อธิฏฺฐาตพฺพา”ติ วทนตี.^๑

“คำว่า เทว ปน น วฏฺฏนตี (แต่สองผืนไม่ควร) กล่าวไว้เพราะไม่มีการอธิษฐานผ้าอาบนํ้า ผนสองผืน อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ถ้าผ้าอาบนํ้าผืนอื่นเกิดขึ้นในพรรษา ภิกษุควรถอนผ้าอาบนํ้าผืนเก่าและทำวิกัปปนาไว้ แล้วจึงอธิษฐานผ้าอาบนํ้าผืนอื่น”

ข้อความว่า “ไม่เกินขนาด” หมายความว่า ไม่เกินขนาดที่ตรัสไว้ในวสฺสีกสาฎฺฐิกาสิกขาบทของนิสสัยคิยปาจิตติยว่า ผ้าอาบนํ้าผืนต้องมีขนาดยาว ๖ คืบ กว้าง ๒ คืบครึ่งด้วยคืบของพระสุคต (คำว่า อติริตฺต เป็นคำไวพจน์ของ อธิก)

ข้อความว่า “ถัดจากนั้นควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้” หมายความว่า เมื่อล่วงพ้นฤดูฝน ๔ เดือนเข้าฤดูหนาว ผ้าอาบนํ้าผืนก็จะเสียอธิษฐานไปเอง ภิกษุไม่จำเป็นต้องกล่าวคำปัจจุทฺตริตฺวา อิมํ วสฺสีกสาฎฺฐิกํ ปจฺจุทฺตรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าอาบนํ้าผืนนี้) ดังนั้น คำว่า ปจฺจุทฺตริตฺวา (ถอน) ในที่นี้จึงหมายถึงการสละอธิษฐานไปเอง แต่ภิกษุควรทำวิกัปปนาไว้หลังจากสละอธิษฐานแล้วว่า อิมํ จีวรํ ตฺยํ วิกฺขเปมิ (ข้าพเจ้าทำวิกัปปนาจีวรนี้แก่ท่าน) ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปจฺจุทฺตริตฺวา วิกฺขเปตฺพพาติ วสฺสีกสาฎฺฐิกาภาวโต อปเนตฺวา วิกฺขเปตฺพพา, เหมนตสฺส ปจฺมทิวสโต ปฏฺจาย อนฺโตทสาเห วสฺสีกสาฎฺฐิกา วสฺสีกสาฎฺฐิกาภาวโต อปเนตฺวา “อิมํ จีวรํ ตฺยํ วิกฺขเปมิ”ติอาทินา นเยน วิกฺขเปตฺพพาติ วุตฺตํ โหติ. อณฺณธา หิ “วสฺสีกสาฎฺฐิกา วสฺसानฺ มาสาดิกฺกเมนาปี, กณฺฑุปฏฺฐิจฺฉาติ อาพาธฺวปฺสเมนาปี อธิฏฺฐานํ วิชฺหตี”ติ วกฺขมานตฺตา วสฺसानฺ มาสโต ปรี อสตี อธิฏฺฐาเน ก็ ปจฺจุทฺตริตฺวาติ “ปจฺจุทฺตริตฺวา”ติ วจฺนเมว โนปฺปชฺเชยฺย.^๑

“คำว่า ปจฺจุทฺตริตฺวา วิกฺขเปตฺพพา (ควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้) หมายความว่า ภิกษุควรสละจากความเป็นผ้าอาบนํ้าผืนแล้วทำวิกัปปนาไว้ ความหมายคือ ผ้าอาบนํ้าผืนควรถูกสละจากความเป็นผ้าอาบนํ้าผืนภายใน ๑๐ วันตั้งแต่วันแรกของฤดูหนาว แล้วทำวิกัปปนาตามนัยว่า อิมํ จีวรํ ตฺยํ วิกฺขเปมิ เป็นต้น มิฉะนั้นแล้ว เมื่อไม่มีการอธิษฐานในเวลาถัดจากฤดูฝน เพราะพระอรรถกถาจารย์ จักกล่าวว่า วสฺสีกสาฎฺฐิกา วสฺसानฺ มาสาดิกฺกเมนาปี, กณฺฑุปฏฺฐิจฺฉาติ อาพาธฺวปฺสเมนาปี อธิฏฺฐานํ วิชฺหตี (ผ้าอาบนํ้าผืนย่อมสละอธิษฐานแม้โดยการล่วงเดือนฤดูฝน ผ้าปิดฝีย่อมสละอธิษฐานแม้โดยการระงับไปของอาพาธ) ภิกษุพึงปัจจุทฺตริตฺวาอย่างไรเล่า ดังนั้น คำว่า ปจฺจุทฺตริตฺวา ก็ไม่สมควรทีเดียว”

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๐๐

ในคำอธิบายของฎีกาใหม่ข้างต้น คำว่า “มิฉะนั้นแล้ว” เป็นต้น หมายความว่า ถ้าถือเอาเนื้อความของ ปจฺจุทฺตริตฺวา โดยแปลว่า “ถอน” ก็จะต้องโทษคือ คำว่า ปจฺจุทฺตริตฺวา ย่อมไม่สมควร เพราะภิกษุจะถอนได้อย่างไรเมื่อไม่มีการอธิษฐานตัดไปจากเดือนฤดูฝน ตามหลักภาษา ประโยคว่า อิตฺรถา หิ หรือ อญฺญถา หิ ใช้แสดง ลัทธิโทสะ คือ โทษที่ได้รับโดยการถือเอาเนื้อความเป็นอย่างอื่นจากที่ท่านได้อธิบายไว้ในประโยคก่อน

คู่มือสอนกังขา (เล่ม ๒ หน้า ๔๘-๔๙) กล่าวว่า คัมภีร์วินยาลังการเห็นว่า

“คำว่า ปจฺจุทฺตริตฺวา มีความหมายว่า ถอน โดยต้องทำปจฺจุทฺตริตฺวาด้วยการกล่าวว่า อิมํ วสฺสสิกฺสาฎฺฐิกํ ปจฺจุทฺตรามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าอาบน้ำฝนนี้)”

แล้วกล่าวคัดค้านว่า

“ความเห็นนั้นขัดกับข้อความในคัมภีร์กังขาวิตรณฺีที่จะกล่าวต่อไปว่า วสฺสสิกฺสาฎฺฐิกา วสฺसानฺ มาสาดิทุกฺเมนาปิ, กณฺฐุปฏิจฺจาติ อาพาธูปสฺเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชฺหติ (ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานแม้โดยการลวงเดือนฤดูฝน ผ้าปิดฝีย่อมสละอธิษฐานแม้โดยการระงับไปของอาพาธ) อีกทั้งในคัมภีร์ อรรถกถาก็ไม่ระบุถึงบทกรรมว่า อิมํ วสฺสสิกฺสาฎฺฐิกํ ดังนั้น จึงควรถือเอาคำอธิบายจากฎีกาใหม่เป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับฎีกาของพระวินัยทั้งสามฉบับอีกด้วย”

คัมภีร์วินยาลังการ (เล่ม ๑ หน้า ๘๓-๘๔) แสดงความเห็นของท่าน ดังนี้

- ข้อความของกังขาวิตรณฺีว่า วสฺสสิกฺสาฎฺฐิกา วสฺसानฺ มาสาดิทุกฺเมนาปิ, กณฺฐุปฏิจฺจาติ อาพาธูปสฺเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชฺหติ ไม่พบในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

- ในอรรถาของคัมภีร์บริวารที่กล่าวว่า อตฺถาปตฺติ เหมนฺเต อาปชฺชติ, โน คิเมห (อาบัติที่ต้องในฤดูหนาว ไม่ต้องในฤดูร้อน มีอยู่) ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องผ้าอาบน้ำฝนไว้

- ภิกษุที่นุ่งผ้าอาบน้ำฝนที่ทำวิกัปปนาแล้วเก็บไว้ในวัน ๑ ค่ำ เดือน ๑ ถัดจากวันเพ็ญ เดือน ๑๒ ย่อมต้องอาบัติในฤดูหนาว

- คัมภีร์กฺุณที่อรรถกถากล่าวว่า ภิกษุที่ไม่ถอนอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ย่อมต้องอาบัติในฤดูหนาว โดยคล้ายตามพระบาลีว่า จตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ, ตโต ปรี วิกปฺเปตุํ (เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน พ้นจาก ๔ เดือนนั้นไปให้ทำวิกัปปนาไว้)

- ในคัมภีร์มหาอรรถกถากล่าวถึงอาบัติทุกกฏ เพราะการนุ่งเป็นเหตุ ส่วนกฺุณที่อรรถกถากล่าวถึงอาบัติทุกกฏ เพราะการไม่ทำปจฺจุทฺตริตฺวาเป็นเหตุ ดังนั้น ผ้าอาบน้ำฝนจึงไม่สละอธิษฐานแม้จะล่วง ๔ เดือนไปตามนัยที่กล่าวไว้ในกฺุณที่อรรถกถา

- การสละอธิษฐานที่กล่าวในกัณฑ์ชาตรี (หน้า ๑๘๕) ไม่ได้กล่าวถึงการหมดสิ้นไปของเดือนฤดูฝนและอาพาธ เพียงกล่าวไว้ ๘ อย่าง คือ การให้ผู้อื่น, การแย่งชิงไป, การถือวิสาสะ, การลาลึกขาคเป็นฆราวาส, การลาลึกขาคเป็นสามเณร, การสิ้นชีวิต, การเปลี่ยนเพศ และการทำปัจจุทนต์

ดังนั้น ท่านกล่าวสรุปว่าจึงควรถือเอาข้อความว่า อธิษฐานยอมดำรงอยู่จนถึงปัจจุทนต์ตามนัยที่กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกา ไม่สละอธิษฐานไปเองโดยล่วงพ้นเดือนฤดูฝนหรืออาพาธ

คู่มือสอนกัณฑ์ (เล่ม ๒ หน้า ๕๐) กล่าวว่า โบราณจารย์ชาวพม่าผู้เคร่งครัดวินัยยอมรับในความเห็นของวินยาลังการ เพราะถือว่า คำกล่าวที่ว่าผ้าอาบน้ำฝนสละอธิษฐานไปเองนั้นไม่พบในสมันตปาสาทิกาซึ่งเป็นอรรถกถาฉบับสมบูรณ์ของพระวินยปิฎก ดังนั้น ท่านจึงนิยมทำปัจจุทนต์ผ้าอาบน้ำฝนไว้ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ แล้วทำวิกัปนาหรืออธิษฐานเป็นผ้าบริวารไว้

อนึ่ง จีวรที่ภิกษุได้รับภายในกฐินกาลจนถึงวันเพ็ญเดือน ๔ ภิกษุต้องทำการอธิษฐานจีวรทั้งหมดนั้นในวันเพ็ญเดือน ๔ มิฉะนั้นแล้วอาจลืมหิษฐานจนเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน ก็จะทำให้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้ แม้จีวรที่ได้รับภายในจีวรกาลก็เช่นกัน ถ้าภิกษุไม่ได้รับกฐินก็ต้องอธิษฐานจีวรนั้นในวันเพ็ญเดือน ๑๒

อนึ่ง ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๐) แสดงความเห็นของบางคนว่า

“จีวรที่เกิดขึ้นภายในเดือนกฐิน (เดือน ๑๑) เป็นนิสสัคคิยเมื่อล่วงเดือนกฐินไป ฉะนั้น แม้ผ้าอาบน้ำฝนนี้ก็เป็นนิสสัคคิยเมื่อล่วงเดือนฤดูฝนไป ฉะนั้น ดังนั้น ภิกษุถอนอธิษฐานในวันเพ็ญเดือน ๑๒ แล้วตัดจากนั้นให้ทำวิกัปนาไว้ในวันแรกของฤดูหนาว”

และกล่าวคัดค้านว่า

“ความเห็นนั้นไม่สมควร เพราะจีวรที่เกิดขึ้นในเดือนกฐินไม่ได้อธิษฐานไว้ในวันสุดท้าย จึงเป็นนิสสัคคิยเมื่อล่วงเดือนกฐิน เพราะตั้งอยู่ในฐานะเป็นอธิเรกจีวร แต่ผ้าอาบน้ำฝนนี้ต่างกับจีวรดังกล่าว เพราะถูกอธิษฐานแล้วเก็บไว้ ดังนั้น จึงเป็นนิสสัคคิยเมื่อล่วงฤดูฝนได้อย่างไร ดังจะเห็นได้ว่า จีวรที่ไม่ได้อธิษฐานหรือทำวิกัปนาไว้นั้นเป็นนิสสัคคิยเมื่อล่วงกาลเวลา ดังนั้น ผ้าอาบน้ำฝนจึงเก็บไว้ได้ ๑๐ วันแม้ในฤดูหนาว แม้ผ้าปิดฝักก็เก็บไว้ได้ ๑๐ วันหลังจากสละอธิษฐานแล้วเช่นเดียวกัน แต่ควรทำวิกัปนาไว้ก่อนจะล่วง ๑๐ วัน”

นีสัทน วุฑฺฒนยน อธิฐาตพฺพเมว, ตณฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว, เทว นวณฺณนฺติ.

ผ้าปูนั่งควรอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง ก็แลผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วย
ขนาดควรมีผืนเดียว สองผืนไม่ควร

ท่านได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้
กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนั่ง

คำว่า นิสีทน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสีทนติ เอตถาติ นิสีทน = ภิกษุทั้งหลายย่อมนั่งในผ้านี้ เหตุฉะนั้น ผ้านี้ชื่อว่า ผ้านิสีทน
คือ ผ้าปูนั่ง, ผ้ารองนั่ง (นิ บทหน้า + สท ธาตุ <วิสรรคตยวสาเนสุ = แผไปและที่สุดของการไป> +
ยุ ปัจจัยในอิกรณสาธนะ)

ข้อความว่า “ตามนัยที่กล่าวแล้ว” คือ การอธิษฐานด้วยกาย การอธิษฐานด้วยวาจา การ
อธิษฐานต่อหน้า และการอธิษฐานลับหลัง

เอว ศัพท์ใน อธิฎฐาตพพเมว ห้ามการไม่อธิษฐานผ้าปูนั่ง

คำว่า ตณฺจ โข ยเปย เอกเมว (ก็แลผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาดควรมีผืนเดียว) กล่าว
ต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งที่มีขนาดเพียงใดจึงควรอธิษฐาน
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งผืนเล็กก็ตาม ผืนใหญ่ก็ตาม ควรอธิษฐานได้
หรือไม่

อธิบายว่า ผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาดควรมีผืนเดียว

คำว่า ปมาณยตุตฺ (ประกอบด้วยขนาด) คือ มีขนาดยาว ๒ คืบ กว้าง ๑ คืบครึ่ง และมี
ชาย ๑ คืบ ดังพระพุทธดำรัสในนิสีทนสิกขาบทว่า

นิสีทนํ ปน ภิกขุณา การยมาเนน ปมาณิกํ กาเรตพฺพํ. ตตฺริทํ ปมาณํ ทีฆโส เทว
วิทฺถิโย สุคตวิทฺถิยา, ติริยํ ทิยทุทฺธํ, ทสา วิทฺถิ. ตํ อติกุณฺณมยโต เณทนํ ปาจิตฺติยํ.”

“ภิกษุผู้จะทำผ้าปูนั่ง พึงทำให้ได้ขนาด ขนาดในข้อนั้น คือ ยาว ๒ คืบ กว้าง ๑ คืบครึ่ง
ชาย ๑ คืบหนึ่ง โดยคืบพระสุคต ทำให้เกินขนาดนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีการตัดออก”

คำว่า เทว น วฏฺฏนฺติ (สองผืนไม่ควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

^๑ วิ.มหา. ๒/๕๓๑/๓๕๗

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งควรมีกี่ผืน
 - อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งควรมีสองหรือสามผืนเหมือนผ้าที่อธิฐานแบบผ้าบริวารหรือไร

อธิบายว่า ผ้าปูนั่งสองผืนไม่ควร

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า เทว น วรรณติ ถือว่าแสดงผลของ เอว ศัพท์ใน อธิฐาตพพเมว (อธิฐาตพพ + เอว) ดังนั้น จึงกล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลของ เอว ศัพท์ใน อธิฐาตพพเมว คืออะไร
 - อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของ เอว ศัพท์ในบทนี้มีใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงผลของ เอว ศัพท์ด้วยประโยคนี้

ฎีกาใหม่ของสลักชั้นวรรคได้ประพันธ์คาถาว่า

เอวาทิสตติยา เจว อณฺณตถาโปหนน จ
 ทวิธา สหุโท อตถนฺตรํ นินฺตเตติ ยถารหิ^๑

“ศัพท์ย่อมห้ามเนื้อความอื่นด้วยความสามารถของ เอว ศัพท์เป็นต้น และด้วยการห้ามอรรถของศัพท์อื่น ตามสมควร”

คำอธิบายเรื่อง เอว ศัพท์และอณฺณตถาโปหนนัย ได้กล่าวมาแล้วในเรื่อง อชฺชโปสโก

ข้อความว่า “สองผืนไม่ควร” คือ ภิกษุอาจอธิฐานผ้าปูนั่งผืนแรกแบบไตรจีวรว่า อิมํ นิสีทนํ อธิฐามิ (ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าปูนั่งนี้) แล้วอธิฐานผ้าปูนั่งที่เหลือแบบผ้าบริวารว่า อิมํ จีวรํ ปริกขารโจะหิ อธิฐามิ ก็ได้ หรือทำวิกปนาผ้าปูนั่งอีกผืนหนึ่งว่า อิมํ จีวรํ ตฺยหํ วิกปเปมิ ก็ได้

ปัจจุตถธมฺปิ อธิฐาตพพเมว, ตํ ปน มหนฺตมฺปิ เอกมฺปิ พหุณีปิ วรรณติ, นิลมฺปิ ปิตกมฺปิ สทสมฺปิ ปุพฺผทสมฺปิติ สพฺพปการํ วรรณติ.

แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิฐานเหมือนกัน แต่ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่ มีประเภททั้งปวงคือ สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง มีชายบ้าง มีชายเป็นลายดอกไม้บ้าง ย่อมควร

^๑ ที่.สี.อภิวนฎีกา ๑/๑๘๑

ท่านได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิฐานผ้าอาบน้ำฝนไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิฐานผ้าปูนอน

คำว่า ปจฺจตุถธมฺปิ อธิฐาตพฺพเมว (แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิฐานเหมือนกัน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวร ผ้าอาบน้ำฝน และผ้าปูนั่งเท่านั้น ควรอธิฐานหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิฐานในผ้าปูนอนอย่างไร อธิบายว่า แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิฐานเหมือนกัน

คำว่า ปจฺจตุถธมฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สุขสยนาที ปฏิจฺจ อตฺถริตพฺพนฺติ ปจฺจตุถธมฺ = ผ้าที่ควรปูอาศัยการนอนสบายเป็นต้น ชื่อว่า ปัจจตุถธมฺ

(ปติ บทหน้า + อา บทหน้า + ถร ธาตุ (อจฺนาทเน = ปกปิด) + ยุ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

ข้อความว่า “การนอนสบายเป็นต้น” หมายความว่า ถ้าภิกษุไม่ได้ปูลาดผ้าปูนอนแล้วนอนบนเสนาสนะของสงฆ์โดยมีเหตุติดอยู่ในพื้น จะทำให้ต้องอาบัติทุกกฏทุกๆ เส้นขน ดังนั้น เพื่อให้พ้นจากอาบัตินี้กล่าว จึงต้องปูลาดผ้าปูนอน การพ้นจากอาบัตินี้ก็คือการนอนสบายไม่ต้องกังวลว่าจะต้องอาบัตินั้นเอง

มีเรื่องกล่าวในเรื่องนี้ คือ ในสมัยพุทธกาลมีภิกษุ ๒ คน ชื่อว่า สุจิโถมะ (มีขนเป็นเข็ม) และ ขรโถมะ (มีขนหยาบ) เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ยักษ์ทั้ง ๒ คนนั้นเคยบวชเป็นพระภิกษุในสมัยของพระพุทธเจ้ากัสสปะ แต่นั่งหรือนอนบนเตียงตั้งของสงฆ์โดยไม่ได้ใช้ผ้าปู ทำให้ของสงฆ์สกปรกเสียหายเมื่อสิ้นชีพแล้วได้ไปเกิดเป็นยักษ์ที่มีขนเป็นเข็มและมีขนหยาบ เรื่องนี้พบในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค สุจิโถมสูตร^๑

คำว่า ตํ ปน ฯเปฯ ฏฏณฺติ (แต่ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่) กล่าวขึ้นเพื่อแสดงความพิเศษ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนอนนั้นควรมีกี่ผืน

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรมีผืนเดียวเหมือนผ้าปูนั่งหรือไม่

^๑ ส.ส. ๑๕/๒๓๗/๒๔๙

อธิบายว่า ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่
(ปน ศัพท์ทำหน้าที่ วิเศษโชคชะตา คือ แสดงความพิเศษ)

คำว่า นิลมปิ ขเปย ฏฏณฺติ (มีประเภททั้งปวงคือ สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง มีชายบ้าง มี
ชายเป็นลายดอกไม้บ้าง ย่อมควร) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนอนนั้นควรย้อมสีอะไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรย้อมสีน้ำฝาดเท่านั้นเหมือนผ้าไตรจีวรหรือไม่

อธิบายว่า ผ้าปูนอนดังกล่าวมีสีเขียว หรือสีเหลืองเป็นต้นก็ได้ และมีลายดอกไม้หรือรูปร่าง
ต่างๆ ก็ได้ ยกเว้นรูปของสตรีอย่างเดียว

โดยทั่วไป กริยาคุณพากย์ในประโยคที่ประกอบด้วยปกติกัตตา-กรรม และวิกตีกัตตา-กรรม
ต้องมีพจน์คล้ายตามปกติกัตตาในประโยคกัตตฺวาจก หรือต้องมีพจน์คล้ายตามปกติกรรมในประโยค
กรรมวากจกแน่นอน แต่ในประโยคที่ว่า ตํ ปน มหนตมปิ เอกมปิ พหุนปิ ฏฏณฺติ (แต่ผ้าปูนอนนั้นใหญ่
ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่) คำว่า ฏฏณฺติ มีรูปเป็นพหูพจน์ตาม พหุนิ ไม่เป็นรูป
เอกพจน์ตาม ตํ ปจฺจตุรณฺติ ตัวอย่างในเรื่องนี้พบในเรื่องบุพกรรมและบุพกิจของกัณฑ์ชาตรีที่ผ่านมา
แล้วว่า

สมมุชฺชนิ ปทีโป จ

อุทกํ อาสเนน จ

อุโปสถสฺส เอตานิ

ปุพฺพกรรมนฺติ วุจฺจติ.

“การกระทำ ๔ อย่างเหล่านี้ได้ชื่อว่า บุพกรรม (การเตรียมการก่อนประชุม
สงฆ์) ของ[การทำ]อุโบสถ คือ การกวาดโรงอุโบสถ การจุดประทีป การเตรียม
น้ำฉันน้ำใช้ และการปูอาสนะ”

ฉนฺทปาริสฺสุทฺธิอุตฺตฺขานํ

ภิกฺขุคณฺหา จ โอวาทो

อุโปสถสฺส เอตานิ

ปุพฺพกิจฺจนฺติ วุจฺจติ.

“การกระทำ ๕ อย่างเหล่านี้ได้ชื่อว่า บุพกิจ (การเตรียมการก่อนสวด
ปาติโมกข์) ของ[การทำ]อุโบสถ คือ การบอกฉันท์ การบอกปาริสฺสุทฺธิ การบอก
ฤดู การนับจำนวนภิกษุ และการบอกโอวาท[ที่นางภิกษุณีขอ]”

กณฺฑุปปฎิฉฺฉาติ ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ปมาณิกา อธิฏฺฐาตพฺพา. อาพาธ
รูปสนฺเต ปจฺจุทฺตริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา. สา เอกาว ฏฏณฺติ.

ผ้าปิดฝี ควรอธิษฐานให้ได้ขนาดทราบเท่าที่โรคยังมีอยู่ เมื่อโรคสงบแล้วควรถอน แล้ววิกัปปนาไว้ ผ้าปิดฝินั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น

ท่านได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนอนไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปิดฝี

คำว่า อาพาธ รูปสนฺเต ขเปย วิกปฺเตตฺตพฺพา (เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อโรคสงบแล้วควรอธิษฐานผ้าปิดฝีอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานแบบผ้าไตรจีวรต่อได้หรือไม่

อธิบายว่า เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้

คำว่า สา ขเปย วฏฺฏติ (ผ้าปิดฝินั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปิดฝินั้นควรมีได้กี่ผืน
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรมีหลายผืนเหมือนกับผ้าที่อธิษฐานแบบผ้าบริวารหรือไม่

อธิบายว่า ผ้าปิดฝินั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น

ประโยคแทรกว่า ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ประกอบด้วย ย ศัพท์ที่แสดง *อนิยมะ* คือ ความไม่แน่นอน และ ต ศัพท์ที่แสดง *นิยมะ* คือ ความแน่นอน แต่อาจแต่งบาลีเป็นรูปสมาสว่า ยาวอาพาธ หรือ ยาวอาพาธา ก็ได้ เพราะศัพท์ที่ประกอบกับ อา ศัพท์หรือ ยาว ศัพท์ที่เป็นไปในความหมายว่า *มรียาทะ* คือ เขตแดน และ *อภิวีธิ* คือ แผ่ไป ต้องประกอบด้วยทุตียาวิภัตติหรือปัญจมีวิภัตติแน่นอน ดังข้อความในคัมภีร์นिरुद्धิตินี้ว่า

มรียาทาภिवีธิสฺส ปวตฺเตหิ อาสทฺท-ยาวสทฺเทหิ โยเคปิ ปญฺจมี ทุตฺติยา จ^๑

“ลงปัญจมีและทุตียาวิภัตติแม้ในที่ประกอบด้วย อา ศัพท์และ ยาว ศัพท์ที่เป็นไปในมรียาทะ และอภิวีธิ”

อรรถมรียาทะ :-

อาปพพตา เขตต์ ติฏฺฐติ.

^๑ นිරุद्धิตี. สูตร ๓๑๗

อาปพพตฺ เขตฺตํ ติฏฺฐติ. : นาดั้งอยู่จรตฺตฺเขา

ยาวปพพตา เขตฺตํ ติฏฺฐติ.

ยาวปพพตฺ เขตฺตํ ติฏฺฐติ. : นาดั้งอยู่จรตฺตฺเขา

อรรธกิริย :-

อาพฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺกุคฺคจฺจติ.

อาพฺรหฺมโลกํ สทฺโท อพฺกุคฺคจฺจติ. : เกียรตฺตักฺคตฺตํพฺงขจรถึงพรหมโลก

ยาวพฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺกุคฺคจฺจติ.

ยาวพฺรหฺมโลกํ สทฺโท อพฺกุคฺคจฺจติ. : เกียรตฺตักฺคตฺตํพฺงขจรถึงพรหมโลก

ข้อความว่า “ผ้าปิดผืนนั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น” คือ ภิกษุอาจอธิษฐานผ้าปิดผืนแรกแบบ ไตรจีวรว่า อิมํ กณฺหุปฺปฏิจฺฉาถิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าปิดผืนนี้) แล้วอธิษฐานผ้าปิดผืนที่เหลือ แบบผ้าบริหารว่า อิมํ จีวรํ ปรีกฺขารโจพฺ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าบริหารนี้) ก็ได้ หรือจะทำการีกปนาผ้าปิดผืนอีกผืนหนึ่งว่า อิมํ จีวรํ ตฺยหํ วิกฺขเปมิ (ข้าพเจ้าทำการีกปนาผ้าจีวรนี้แก่ท่าน) ก็ได้

เอว ศัพท์ใน เอกาว (เอกา + เอว) ห้ามผ้าปิดผืน ๒ หรือ ๓ ผืนเป็นต้น

คำว่า ปมาณิกา (ประกอบด้วยขนาด) คือ มีขนาดยาว ๔ คืบ กว้าง ๒ คืบ ดังพระพุทธดำรัสในกัณฺหุปฺปฏิจฺฉาถิสิกขาบทว่า

กณฺหุปฺปฏิจฺฉาถิ ปน ภิกฺขุณา การยมาเนน ปมาณิกา กาเรตพฺพา. ตตฺริทํ ปมาณํ ทัชฺสโส จตฺสโส วิทฺถลโย สุตตวิทฺถลยา, ติริยํ เทว วิทฺถลโย. ตํ อติฏฺกามยโต เณทนํ ปาจิตฺติยํ.*

“ภิกษุผู้ทำผ้าปิดผืน ต้องทำให้ได้ขนาด ขนาดในข้อนั้น คือ ยาว ๔ คืบ กว้าง ๒ คืบ โดยคืบพระสุคต ทำให้เกินขนาดนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีการตัด”

มุขปฺยุณฺณโจพฺ อธิฏฺฐาตพฺพเมว, ตํ ปน เอกมฺปิ พหุณีปิ มหนฺตมฺปิ วฏฺฏติเยว. ปรีกฺขารโจเพ คณฺนา นตฺถิ. ยตฺตํ อิจฺฉติ, ตตฺตํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ผ้าเช็ดหน้าควรอธิษฐานเหมือนกัน ส่วนผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง ในผ้าบริหารไม่มีกำหนดจำนวน ภิกษุปรารภนา[จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

* วิ.มหา. ๒/๓๕๘/๓๖๑

คำว่า มุขปุณณโจฬ อธิฐาตพพเมว (ผ้าเช็ดหน้าควรอธิฐานเหมือนกัน) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิฐานผ้าเช็ดหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดผ้าเช็ดหน้าอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในผ้าเช็ดหน้าอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า ผ้าเช็ดหน้าควรอธิฐานเหมือนกัน

คำว่า ตํ ปน ขเปย วฏฏติเยว (ส่วนผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง) กล่าวไว้เพื่อระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
 - ผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีกี่ผืน
 - ควรมีสองหรือสามผืนเท่านั้นหรือ
 - ควรมีผืนเดียวเท่านั้นหรือ
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรประกอบด้วยขนาดแน่นอนหรือไม่

อธิบายว่า ผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วิเสสโชคกะ คือ แสดงความพิเศษ)

คำว่า ปริกขาร ขเปย นตฺถิ (ในผ้าบริวารไม่มีกำหนดจำนวน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิฐานผ้าบริวารกี่ผืน
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิฐานผ้าบริวารเพียงผืนเดียวเหมือนกับผ้าปิดฝีหรือไม่

อธิบายว่า ในผ้าบริวารไม่มีกำหนดจำนวน

คำว่า ยตฺถํ ขเปย อธิฐาตพพเมว (ภิกษุปรารภนา[จะอธิฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิฐานเท่านั้นทีเดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อความว่า ในผ้าบริวารไม่มีกำหนดจำนวน มีความหมายอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายข้อความนั้นมิใช่หรือไม่

อธิบายว่า เราได้อธิบายข้อความนั้นว่า ภิกษุปรารภนา[จะอธิฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิฐานเท่านั้นทีเดียว

ข้อความว่า “ในผ้าบริวารไม่มีกำหนดจำนวน” หมายความว่า เมื่อใดที่จิ๋วของภิกษุบริบูรณ์

แล้ว และมีความต้องการผ้ากรองน้ำเป็นต้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการอธิษฐานเป็นผ้าบริวาร ด้วยการรวมเอาผ้าจำนวนมากมีลักษณะและผ้ากรองน้ำเป็นต้นไว้ โดยตรัสว่า

อนุชานามิ ภิกขเว ปริกขารโจพโก^๑

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าบริวาร”

ในประโยคว่า ยตฺตํ อิจฺฉติ, ตตฺตํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว คำว่า อิจฺฉติ ต้องเพิ่มบทที่ประกอบด้วย ตํ ปัจจัยเข้ามาแปลรวม และ ยตฺตํ (วัตถุ) ก็เป็นกรรมของบทที่ประกอบด้วย ตํ ปัจจัยนั้น ไม่ใช่กรรมของ อิจฺฉติ เพราะ อิสฺส ธาตุเป็นธาตุมองหาสัมปทานแน่นอน ฉะนั้น จึงต้องเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ว่า อธิฏฺฐาตพฺพ เป็น “อธิฏฺฐาตุ” (เพื่ออธิษฐาน) ฟังทราบนัยนี้ในประโยคที่ประกอบด้วย อิจฺฉติ ทั้งหมด

ธาตุที่มีความหมายว่า ประารถนา เช่น

อิสฺส อิจฺฉานนฺตีสฺส : อิสฺส ธาตุในความหมายว่า ประารถนา, ใคร

กมฺ กนฺติมฺหิ : กมฺ ธาตุในความหมายว่า ใคร

กขิ หรือ กงฺขิ อิจฺฉสฺสเย : กขิ หรือ กงฺขิ ธาตุในความหมายว่า ประารถนา, สงสัย

ธาตุเหล่านี้ชื่อว่า สัมปทานาเปกขธาตุ คือ ธาตุที่มองหาสัมปทาน คล้ายกับ มฺจ ธาตุเป็นต้นที่มีความหมายว่า พัน อันชื่อว่า อปาทานาเปกขธาตุ คือ ธาตุที่มองหาอุปาทาน

มีตัวอย่างของสัมปทานาเปกขธาตุ เช่น

อิจฺฉามหํ ภิกขเว อทฺธมาสํ ปฏิสลฺลียิตฺตุ^๒

“ภิกษุทั้งหลาย เราประารถนาจะหลีกเร้นตลอดถึงเดือน”

จะเห็นได้ว่า คำว่า ปฏิสลฺลียิตฺตุ เป็นบทสัมปทานที่สัมพันธ์กับ อิสฺส ธาตุใน อิจฺฉามิ นอกจากนั้น แม้จะไม่มีบทสัมปทานโดยตรง ก็ต้องเพิ่มบทสัมปทานเข้ามาแปลรวมกับกริยาคุมพากย์ โดยเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยคหลังเป็นบทสัมปทานที่ลง ตํ ปัจจัยหรือมี ตถํ อาเทศอยู่ท้าย เช่น

สเจ อิจฺฉนฺติ, ทานปตฺติณมฺปิ สนฺตํ คณฺหนฺติ^๓

“ถ้าภิกษุทั้งหลายต้องการ[จะถือเอา] ย่อมถือเอาสิ่งของแม้แห่งเจ้าของทานทั้งหลาย”

คำว่า อิจฺฉนฺติ ในประโยคนี้ต้องแปลรวมกับบทสัมปทานว่า “คณฺหิตฺตุ” ที่เปลี่ยนมาจากกริยาคุมพากย์ในประโยคหลังว่า คณฺหนฺติ

^๑ วิ.ม. ๕/๓๕๗/๑๖๖

^๒ วิ.มหา. ๑/๑๖๒/๙๓

^๓ วิ.มหา.อ. ๑/๒๗๑

พุทธาน์ ปณ ปริจฺเณโท นตฺถิ, ยาว อิจฺฉนฺติ, ตาว สรณฺติ.^๑

“แต่ขอบเขตของพระพุทธเจ้าทั้งหลายหาไม่ พระองค์ทรงประสงค์[จะระลึก]เพียงใด ย่อมระลึกได้เพียงนั้น”

คำว่า อิจฺฉนฺติ ในประโยคนี้นี้ต้องแปลร่วมกับบทสัมปทานว่า “สริตุ” ที่เปลี่ยนมาจากกริยา-
คฺมพากย์ในประโยคหลังว่า “สรณฺติ”

ปฺจุณ มหาราช, ยทาภฺงขสิ.^๒

“มหาบพิตร ถ้าพระองค์ทรงประสงค์[จะถาม] เชิญถามเถิด”

คำว่า อาภฺงขสิ ในประโยคนี้นี้ต้องแปลร่วมกับบทสัมปทานว่า “ปฺจุณฺติ” ที่เปลี่ยนมาจากกริยา-
คฺมพากย์ในประโยคหน้าว่า “ปฺจุณ”

ถวิกาปิ ปริสฺสาวนฺมปิ วิภปฺนุพคํ ปจฺฉิมปมาณํ “ปริกฺขารโจพฺหา”ติ อธิกฺ-
ชาตพฺพเมว, พฺหุณีปิ เอกโต กตฺวา “อิมานิ จิวฺรานิ ปริกฺขารโจพฺหา นิ อธิกฺชามิ”ติอาทินา
นยฺเณ นิ อธิกฺชาตุํ วฏฺฐติยฺเณ.

ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก้วิกัปปนา ภิกษุพึงอธิษฐาน
เป็นผ้าบริขารทีเดียว ภิกษุจะอธิษฐานแม้ผ้าหลายผืนรวมกันไว้ ตามนัยเป็นต้นว่า อิมินา
จิวฺรานิ ปริกฺขารโจพฺหา นิ อธิกฺชามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร) ควรอยู่

คำว่า ถวิกาปิ ฯฯ นิ อธิกฺชาตพฺพเมว (ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควร
แก้วิกัปปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริขารทีเดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวไว้ในประโยคหน้าว่า ภิกษุปรารถนา[จะ
อธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

๒. ปจฺฉา (คำถาม) คือ ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี มีขนาดเท่าใด จึงจะอธิษฐานได้
และภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี แม้ไม่มีขนาดต่ำสุดควรแก้วิกัปปนา ก็ควรอธิษฐาน
ได้มิใช่หรือ และภิกษุควรอธิษฐานแบบไตรจีวรหรือไม่

^๑ วิ.มหา.อ. ๑/๑๖๐

^๒ ที.สี. ๙/๑๖๒/๕๑

- ท่านควรกล่าวถึงข้อวินิจฉัยในเรื่องนี้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ ถวิกาปิ ๒เปฯ อธิฐาตพพเมว จึงกล่าวว่า อธิบายว่า ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก้วิกัปปนา ภิกษุพึงอธิฐานเป็นผ้าบริขารทีเดียว ถ้ามีขนาดต่ำกว่าผ้าที่ควรแก้วิกัปปนา ก็ไม่ต้องอธิฐานเป็นผ้าบริขาร

คำว่า พหุณีปิ ๒เปฯ วฏฺฏติเยว (ภิกษุจะอธิฐานผ้าหลายผืนรวมกันไว้ตามนัยว่า ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร ควรอยู่) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลาอธิฐานผ้าบริขาร ภิกษุควรอธิฐานอย่างไร
- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรอธิฐานที่ละผืนหรือไม่

อธิบายว่า ภิกษุจะอธิฐานผ้าหลายผืนรวมกันไว้ตามนัยว่า อิมินา จีวรานิ ปริขารโจพานิ อธิฐามิ (ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร) ควรอยู่

คำว่า ถวิกา (ถลกบาตร) คือ ผ้าที่ใช้ห่มบาตรในขณะที่ออกบิณฑบาตหรือออกเดินทางออกนอกวัด

คำว่า ปริสฺสาวนํ (ผ้ากรองน้ำ) ไม่ใช่ธรรมกรก แต่เป็นผ้าขนาดเล็กเท่ากับผ้าเช็ดมือ ใช้สำหรับกรองน้ำ

อาทิ ศัพท์ในคำว่า อิมานิ จีวรานิ ปริขารโจพานิ อธิฐามิ”ติอาทินา ละข้อความที่เป็นการอธิฐานลับหลัง (ปรัมมุขะ) โดยประกอบใช้ เอต ศัพท์แทน อิม ศัพท์ว่า เอตานิ จีวรานิ ปริขารโจพานิ อธิฐามิ (ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าเหล่านั้นให้เป็นผ้าบริขาร)

คำว่า ปจฺฉิมปมาณํ (เมื่อมีขนาดต่ำสุด) ลงปฐมาวักตติในอรรถลักษณะ อีกอย่างหนึ่ง ให้เพิ่มปาฐเสสะว่า สมานํ เข้ามาแปลรวม โดยบทว่า สมานํ นีลัง มานํ ปัจจัยในอรรถลักษณะ นิสสัยพมา แปลว่า “เมื่อเป็นอยู่”

ในประโยคว่า

พหุณีปิ เอกโต กตฺวา “อิมานิ จีวรานิ ปริขารโจพานิ อธิฐามิ”ติอาทินา นเยน อธิฐาตุ วฏฺฏติเยว.

“ภิกษุจะอธิฐานแม้ผ้าหลายผืนรวมกันไว้ ตามนัยเป็นต้นว่า อิมินา จีวรานิ ปริขารโจพานิ อธิฐามิ (ข้าพเจ้าอธิฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริขาร) ควรอยู่”

คำว่า อธิฐาตุ เป็นประธานของ วฏฺฏติ จึงแปลสั้นๆ ว่า “การอธิฐานย่อมควรทีเดียว” การลง ตุ ปัจจัยในภาวสาธนะเช่นนี้สอดคล้องกับมติของโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๖๑)

ที่กล่าวว่า ตุ้, ตุน, ตวาน และ ตวา บัจจย ลงในภาวสาธนะ โดยตั้งสูตรว่า ตุตฺตาเยตเว ภาเว ภวิสฺสติ กุริยาณํ ตทตฺถาณํ (เมื่อกิริยาที่มีประโยชน์คือกิริยานั้นถูกรู้อยู่ ลง ตุ้, ตาเย และ ตเว ในภาวสาธนะ ท้ายศัพท์ที่เป็นไปในอนาคตกาล)

ปิ ศัพท์ใน ๒ คำว่า ถวิกาปิ ปริสฺสวานมฺปิ (ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี) ทำหน้าที่ อัญญมัญญสมุจจะยะ คือ รวบรวมซึ่งกันและกัน ใช้เหมือน จ ศัพท์ ดังนั้น อาจแต่งบาลีเป็นรูปว่า ถวิกา จ ปริสฺสวานมฺจ หรือ ถวิกา ปริสฺสวานมฺจ ก็ได้

ปิ ศัพท์ในคำว่า พหุณีปิ (แม่ผ้าหลายผืน) ทำหน้าที่ สัมภาวนาโชตกะ คือ แสดงการชมเชย ด้วยการแสดงความมีมากหรือความประเสริฐ ซึ่งในที่นี้กล่าวชมเชยการมีผ้าจำนวนมาก อีกทั้งยัง รวบรวมอรรถ ครหา คือ การดำหนิไว้โดยอ้อมอีกด้วย โดยกล่าวดำหนิว่า จะป่วยกล่าวไปใยในผ้า ถลกบาตรหรือผ้ากรองน้ำเพียงผืนเดียว ย่อมจะอธิษฐานเป็นผ้าบริวารได้แน่นอน

การที่นิบาตที่ทำหน้าที่สัมภาวนาโชตกะรวบรวมอรรถครหาโดยอ้อม และการที่นิบาตที่ทำหน้าที่ครหาโชตกะรวบรวมอรรถสัมภาวนาโดยอ้อม ถือว่าเป็นธรรมเนียมโดยทั่วไปของภาษาบาลี ดังข้อความในคัมภีร์บะยาจันนิยาม (นิยามพระใหญ่ ข้อ ๑๔๓-๔๔) ว่า

“ปิ ศัพท์ที่อยู่ท้ายศัพท์แสดงความน้อยหรือทรมาน ทำหน้าที่ครหา รวบรวมสัมภาวนา

ปิ ศัพท์ที่อยู่ท้ายศัพท์แสดงความมากหรือประเสริฐ ทำหน้าที่สัมภาวนา รวบรวมครหา”

แม้คัมภีร์ถนินยามวิสัชนา (ข้อ ๒๙๓-๙๔) ก็กล่าวถึงข้อความข้างต้นไว้เช่นเดียวกัน แม้ท่านจะระบุเฉพาะ ปิ ศัพท์ ก็หมายรวมถึง อปิ ศัพท์อีกด้วย เพราะทั้งสองศัพท์ใช้แทนกันได้

- ตัวอย่าง ปิ หรือ อปิ มีอรรถครหา รวบรวมสัมภาวนา

สตุฏฺฐกาโร ปน อาสยปโยคฺวเสน ทฺวิโธ ตตฺถ เทวตฺตาทีสุ วิโรธิตฺเตสุปิ นิจุํ หิตฺตฺมาสยตา, อปริปากคตินุทฺริยานํ อินฺทฺริยปริปากกาลาคนมฺนฺจ อาสโย นาม.^๑

“การอนุเคราะห์เหล่าสัตว์มี ๒ อย่าง คือ

๑. อาสยสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยอภัยอาศัย)

๒. ปโยคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความเพียร)

ในสัมปทาทั้ง ๒ นั้น ความมีอภัยอาศัยเกื้อกูลเสมอแม้ในเหล่าสัตว์ผู้ประทุษร้ายมีพระเทวทัต เป็นต้น และรอเวลาที่อินทรีแย่งแก่งล่าของผู้ที่มีอินทรียังไม่แย่งล่า ชื่อว่า อาสยสัมปทา”

^๑ สงฺคห.ฎีกา หน้า ๑๖๓

ปิ ศัพทโน วิโรธิตเตสุปิ (แม้ในเหล่าสัตว์ผู้ประทุษร้าย) ทำหน้าที่ครหา เพราะอยู่ท้ายบท แสดงความทรมาน และรวบรวมสัมภาวนาคือจะป่วยไปโยในเหล่าสัตว์ผู้ไม่ประทุษร้าย ดังข้อความว่า

สมภวานตโถ วา วิโรธิตเตสุปิ นิจุจํ หิตขณาสยตา โหติ, โก ปน วาโท อวิโรธิตเตสุติ อตโถ.^๑

“อีกอย่างหนึ่ง ปิ ศัพทมีอรรถ[รวบรวม]สัมภาวนา หมายความว่า ความมีอภัยภัยเกื้อกูล เสมออย่ามีได้แม้ในเหล่าสัตว์ผู้ประทุษร้าย จะป่วยไปโยในเหล่าสัตว์ผู้ไม่ประทุษร้าย”

โย ปน ภิกขุ ภิกขุโน ลิกขาสาชีวสมาปนโน ลิกขํ อปฺปจกฺขาย ทุพฺพลํ อนาวิกฺขวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏฺิเสเวยฺย อนตฺมสํ ตีรจฺฉานคตฺตายปิ, ปาราชิโก โหติ อสฺวาโส.^๒

“ภิกษุใดเป็นผู้เข้าถึงสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่ลาสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรมแม้ในสัตว์ที่รักษานัตถ์เป็นอย่างต่ำ ภิกษุนั้นต้องปาราชิก หาสังวาสมิได้”

อปิ ศัพทโน ตีรจฺฉานคตฺตายปิ (แม้ในสัตว์ที่รักษานัตถ์) ทำหน้าที่ครหา เพราะอยู่ท้ายบท ที่แสดงความทรมาน และรวบรวมสัมภาวนา คือ จะป่วยไปโยในหญิงมนุษย์ ดังข้อความว่า

อปิสทโท ครหตโถ. เอเตน ตีรจฺฉานคตฺตายปิ ปาราชิโก ตาว โหติ, ปเคว มนุสฺสิตฺถิยา ปนาติ ทสฺเสติ.^๓

“อปิ ศัพทมีอรรถครหา พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ด้วย อปิ ศัพทนั้นว่า ภิกษุเป็นปาราชิก ก่อนแม้ในสัตว์ที่รักษานัตถ์ จะป่วยกล่าวไปโยในหญิงมนุษย์”

- ตัวอย่าง ปิ หรือ อปิ มีอรรถสัมภาวนา รวบรวมครหา

โย กปฺปโกฏฺฐิหิปี อปฺปเมยฺยํ

กาลํ กโรนฺโต อติทุกกฺขราณี

เชทํ คโต โลภิตาย นาโถ

นโม มหาคารุณิกสฺส ตสฺส.^๔

“ข้าพเจ้าขอณมัสการพระนาถผู้ทรงพระมหากรุณา พระองค์ผู้ทรงกระทำกรรมที่ทำได้ยากยิ่งตลอดกาลนับประมาณมิได้แม้ด้วยหลายโกฏิกับ ทรงถึงความยากลำบาก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลก”

^๑ มณีสาร.ฎีกา ๑/๘๖

^๒ วิ.มหา. ๑/๔๔/๓๐

^๓ ปาติ.วณฺณนา หน้า ๗๐

^๔ วิ.มหา.อ. ๑/๑

อปี ศัพท์ใน กปฺปโกฎฺฐีหิปี (แม้ด้วยหลายโกฎฺฐีกัปป) ทำหน้าที่สัมภาวนา เพราะอยู่ท้ายบทที่แสดงความมาก และรวบรวมครหา คือ จะป่วยไปไยในจำนวนปีที่นับได้ ดังข้อความว่า

อปีสทฺโท กปฺปโกฎฺฐิวเสนปี ตาว ปเมตุํ น สกฺกา, ปเคว วสฺสคณฺณยาติ ทสฺเสติ.^๑

“อปี ศัพท์ แสดงว่า ใครๆ ไม่อาจนับ แม้โดยเนื่องด้วยโกฎฺฐีกัปปก่อน จะป่วยกล่าวไปไยในจำนวนปี”

เย ปน กปฺปิยการเก ทายโก สยเมว คนฺตฺวา นิทฺทิสฺติ, เต สตกฺขตฺตุมปี โจเทตุํ วญฺญติ.^๒

“ส่วนหายกไปเองแล้วแสดงกับปิยการกใด การทวงกับปิยการกเหล่านั้นถึงร้อยครั้งควรอยู่”

ปี ศัพท์ในคำว่า สตกฺขตฺตุมปี (แม้ร้อยครั้ง) ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องจำนวนร้อยครั้งว่าภิกษุสามารถทวงได้ถึงร้อยครั้ง และรวบรวมครหาคือตำหนิว่า จะป่วยกล่าวไปไยในการทวงครั้งเดียว

มณฺจกสิ ปิจฺจกสิ พิพฺพโพนํ ปาวาโร โกชโวติ เอเตสุ ปน เสนาสนปริกฺขารตุถาย ทินฺนปจฺจตฺตรเณ จ อธิฏฺฐานกิจจํ นตฺถิเยว.

แต่ในบริวารเหล่านี้ คือ พุกเตียง พุกตั่ง หมอน ผ้าห่ม ผ้าโกเชาว์ (พรม) และในผ้าปูนอนที่ถวายเป็นเครื่องใช้สอยในเสนาสนะ ไม่มีกิจที่จะต้องอธิษฐานแน่นอน

ท่านกล่าวถึงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริวารมีถลกบาตรเป็นต้นแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อกล่าวถึงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริวารมีพุกเตียงเป็นต้น

ปน ศัพท์ใน เอเตสุ ปน ทำหน้าที่ *ปักขันตรโศตกะ* คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริวารมีพุกเตียงเป็นต้น นอกไปจากข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริวารมีถลกบาตรเป็นต้นที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน

คำว่า มณฺจกสิ (พุกเตียง) คือ ที่รองนอนซึ่งใส่ผ้า กาบมะพร้าว หรือใบมะขามเป็นต้นแล้วเย็บเป็นพุก

พุกเตียงเป็นต้น ๕ อย่าง แม้จะเป็นของส่วนตัว (บุคคลิกะ) ก็เป็นบริวารของเสนาสนะ จึงไม่ต้องอธิษฐาน ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

^๑ สารตฺถ.ฎีกา ๑/๘-๙

^๒ กงฺขา. หน้า ๒๐๓

ภิลิพิมโพนพาวารโกชวานมปิ เสนาสนปรกิขารโตเยว อธิฏฐานกิจจํ นตถิติ เวทิตพฺพ^๑

“ฟังทราบทั่ว กิจที่จะต้องอธิฐานไม่มี เพราะแม่ผูก หมอน ผ้าห่ม และผ้าโกเชวาก็เป็น
บริวารของเสนาสนะทีเดียว”

ถ้าผ้าปูนอนเป็นของใช้ส่วนตัวของภิกษุต้องอธิฐาน เพราะนับเข้าในผ้า ๔ ผืน ส่วนผ้าห่ม
เป็นเพียงผ้าคลุมในขณะที่นอน จึงไม่ต้องอธิฐาน แต่ถ้าผ้าปูนอนเป็นของสงฆ์ ก็ไม่ต้องอธิฐานเช่นกัน
เพราะถือว่าไม่ใช่ของส่วนตัว เป็นเครื่องใช้สอยในเสนาสนะเท่านั้น

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๑) แสดงความเห็นของบางคนว่า

“บางคนกล่าวว่า ผ้าปูนอนที่ใช้ปูบนเตียงหรือตั้งอย่างเดียวโดยไม่ห่มห่ม แม้เป็นของส่วนตัว
ก็ไม่ต้องอธิฐาน”

แล้วกล่าวคัดค้านว่า

“ความเห็นนั้นไม่สมควรเพราะท่านระบุถึงผ้าปูนอนไว้โดยตรงในคำว่า เสนาสนปรกิขารตุถาย
ทินฺน- (ที่ถวายไว้เพื่อเป็นเครื่องใช้สอยในเสนาสนะ)”

คู่มือสอนกัณฑ์ (เล่ม ๒ หน้า ๕๔) อธิบายเพิ่มเติมว่า

“ผ้าห่มที่ได้ในสนามรบ ผ้าห่มของทหาร ผ้าปูโต๊ะ ธรรมกรกที่ได้ขนาดพอจะทำวิกัปนาได้
ผ้าห่มที่ใช้ปูเตียง และผ้าโสร่งหรือผ้าถุงของคนตายที่ญาตินำมาถวายไว้ ต้องอธิฐาน ส่วนผ้าเช็ดมือ
ไม่ต้องอธิฐานเพราะไม่ได้ขนาดทำวิกัปนา มุ้งไม่ต้องอธิฐานเพราะใช้นุ่งห่มไม่ได้ เป็นเพียงบริวาร
ของเสนาสนะเท่านั้น”

ประโยคข้างต้น คือ

มณฺจกสิ ปิจกสิ พิพโพนํ ปาวาโร โกชโวติ เอเตสุ ปน เสนาสนปรกิขารตุถาย
ทินฺนปจฺจตุถธเน จ อธิฏฐานกิจจํ นตถิเยว.

แม้จะยาวพอสมควร แต่ที่จริงมีใจความอยู่เพียงคำว่า

เอเตสุ ทินฺนปจฺจตุถธเน จ อธิฏฐานกิจจํ นตถิ.

และถ้าสังเกตให้ดีจะพบว่า มีเพียงวิภัตติ ๒ ศัพท์เท่านั้นในใจความนี้ คือ สัตตมีวิภัตติ และ
ปฐมาวิภัตติ ถ้าหากเราจับใจความของบทในพากย์ได้เช่นนี้ ก็จะทำให้แปลบาลีได้ง่าย เพราะใจความ
ของบทนั้นมีเพียง ๒ หรือ ๓ วิภัตติเป็นส่วนใหญ่

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๑

การอธิษฐานขาดด้วยเหตุ ๘ อย่าง

สพพณฺจ ปเนตํ วุตตปฺปกาเรน อธิฏฺฐิตจิวํ อยฺมสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตวา คหณฺเน, วิสฺสาสคฺคาเนน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปริวตฺตเนน, ปจฺจุทฺตรณนาติ อิมฺหิ อฏฺฐหิ การณฺหิ อธิฏฺฐานํ วิชฺหติ.

อนึ่ง จิวรที่อธิษฐานแล้วตามลักษณะดังกล่าวทั้งหมดนี้ ย่อมสละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างเหล่านี้ คือ

๑. การให้แก่บุคคลอื่น	๒. การแย่งชิงเอา
๓. การถือเอาโดยวิสาสะ	๔. การสีก
๕. การลาสิกขา	๖. การตาย
๗. การเปลี่ยนเพศ	๘. การถอน

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีอธิษฐานจิวรด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริขารมีถลกบาตรเป็นต้นด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- จิวรที่อธิษฐานแล้วนั้นย่อมสละอธิษฐานได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ถ้าท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีอธิษฐานจิวรแต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน ก็ควรต้องอัปยาปิโตหฺส (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สพพณฺจ ปเนตํ วุตตปฺปกาเรน เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐานด้วยประโยคนี้

ในฎีกาใหม่กล่าวถึงปุจฉาตามวิธีฐปนาคะข้างต้นว่า

อธิฏฺฐิตมฺจ ปเนตํ จิวํ ปริกฺขมฺขโต กถํ อธิฏฺฐานํ วิชฺหติติ อาห “สพพณฺจ ปเนตฺน”ติอาทิ.^๑

^๑ กงฺขา.อภิณฺวฎีกา หน้า ๓๐๑

“ท่านกล่าวว่า สัพพัญญุ ปเนตัม เป็นต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า แต่จัวร์ที่อธิฐานแล้วทีเดียว นั้นย่อมสละอธิฐานแก่ภิกษุผู้ใช้อย่างไร”

โดยทั่วไป นิบาต คือ จ, ปน ที่ประกอบร่วมกัน มักใช้ในความหมาย คือ

- จ ศัพท์ทำหน้าที่ วากยารัมภโชตกะ คือ แสดงการกล่าวต่อจากประโยคหน้า
- ปน ศัพท์เป็น วจนาลังการ คือ ประดับคำ ไม่มีความหมายใดๆ

แต่กัณฑ์ภาษาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๓๖) และ คู่มือสอนกัณฑ์ (เล่ม ๒ หน้า ๕๔) กล่าวว่า ในพากย์นี้

- ปน ศัพท์ทำหน้าที่ ปักขันตรโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การขาดอธิฐานอื่นจากการอธิฐานที่กล่าวมาแล้ว

- จ ศัพท์ทำหน้าที่ อวธารณะ แปลท้าย สัพพัญญุ เป็นรูปว่า สัพพัญญุ (ทั้งหมดทีเดียว) ตามนัยนี้ประโยคก่อนมีคำแปลได้ว่า “แต่จัวร์ที่อธิฐานแล้วโดยประการดังกล่าวทั้งหมดนี้ทีเดียว ฯลฯ”

คำว่า อัจฉินทิตฺวา คหณเณ (การแย่งชิงเอา) คือ ถูกใจเป็นต้นแย่งชิงไป

โดยทั่วไปคำว่า หีนายาวตฺตณ (การเวียนมาสู่เพศอันทราม, การสึก) มีความหมายเหมือน สิกฺขปาปจฺจุขาน (การลาสิกขา) แต่ในที่นี้มีความหมายต่างกัน ในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๑) อธิบายไว้ ๓ นัย คือ

๑. ความเห็นของท่านผู้แต่ง

การสึกโดยไม่ลาสิกขา หมายความว่า ภิกษุที่มีศีลครบบริบูรณ์ ไม่ได้ลาสิกขา แต่ไปนุ่งห่มผ้าขาวโดยคิดว่า เราจักเป็นคฤหัสถ์ผู้ยังมีศีลของภิกษุอยู่

๒. ความเห็นของบางคน

การนุ่งห่มผ้าขาวหรือการสละผ้ากาสาของผู้อยู่ต้องอันติมัตถุ

๓. ความเห็นของอาจารย์บางท่าน

การสึกของภิกษุที่ไม่จำเป็นต้องลาสิกขา หมายความว่า เป็นการสละอธิฐานของภิกษุณี เพราะเมื่อภิกษุณีสึกเป็นฆราวาสด้วยการนุ่งห่มผ้าของฆราวาส แม้จะไม่กล่าวคำลาสิกขา ก็ขาดจากความเป็นภิกษุณี แต่ภิกษุแม้จะสึกไป ถ้ายังไม่ได้กล่าวคำลาสิกขา เขาก็ยังเป็นภิกษุทีเดียว จึงยังไม่สละอธิฐาน

ความเห็นของบางคนที่อ้างไว้ในฎีกาใหม่นั้น พบในสารัตถทีปนีและคัมภีร์คณฺฐิตทั้งสามฉบับและว่า

“หีนายาวตฺตเนนาติ ปาราชิกํ อาปนฺนสฺส คิหิภาวูปคมเนนา”ติ ตีสุปิ คณฺฐิตเทสุ วุตฺตํ, ตํ

สุดตฺ. น หิ ปาราชิกํ อนาปนฺนสฺส สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย “วิพฺภมิสฺสามิ”ติ คิหิสิคฺคคฺคหณฺมตฺเตน ภิกฺขุภาโว วินสฺสตี^๑

“ในคัมภีร์คณินสูตรทั้ง ๓ ฉบับกล่าวว่า ‘คำว่า หีนายาวตฺตเนน (การเวียนมาสู่เพศอันทราม, การสึก) หมายความว่า ด้วยการเข้าถึงความเป็นคฤหัสถ์ของผู้ต้องอาบัติปาราชิกแล้ว’ คำนั้นกล่าวไว้ดีแล้ว เพราะภาวะแห่งภิกษุของผู้ยังไม่ต้องอาบัติปาราชิกย่อมไม่วิบัติไปด้วยการไม่บอกลาสิกขาแล้ว เพียงถือเอาเพศคฤหัสถ์โดยดำริว่าเรจักสึก”

วิมตฺติวินฺทนี (เล่ม ๑ หน้า ๒๐๑) กล่าวคัดค้านความเห็นของฎีกาใหม่ที่กล่าวว่า

“การไม่บอกลาสิกขาแล้วถือเอาเพศคฤหัสถ์โดยคิดว่า เรจักเป็นคฤหัสถ์ของปกติตตะภิกษุ เป็นหีนายาวตฺตนะ”

โดยให้เหตุผลว่า

“ความเห็นนั้นไม่สมควร เพราะยังไม่สละภาวะของภิกษุด้วยการกระทำเพียงเท่านั้น”

อีกทั้งสนับสนุนความเห็นของสารัตถทีปนีที่กล่าวว่า

“การสละปณิญาของภิกษุแล้วเข้าถึงภาวะของเพศคฤหัสถ์ของผู้ต้องอาบัติปาราชิกแล้ว เป็นหีนายาวตฺตนะ”

คัมภีร์ดังกล่าวนั้นยังไม่คัดค้านความเห็นของอาจารย์บางท่านที่กล่าวไว้ในฎีกาใหม่นั้นโดยให้เหตุผลว่า

“การถือเอาเพศคฤหัสถ์ด้วยความต้องการจะสึกของภิกษุทั้งหลายเป็นหีนายาวตฺตนะเช่นกัน เพราะภิกษุเหล่านั้นไม่มีการลาสิกขา” (คือ ภิกษุที่ต้องการจะลาสิกขา ก็นุ่งห่มผ้าฆราวาสได้เลย ถือว่าต้องอาบัติปาราชิกของภิกษุณี จึงบวชซ้ำอีกไม่ได้)

ข้อความในวิมตฺติวินฺทนีที่กล่าวมานี้ ทำให้สันนิษฐานว่า ท่านผู้แต่งวิมตฺติวินฺทนีมีชีวิตอยู่หลังท่านผู้แต่งกัฏฐาฎีกาใหม่ที่เป็นศิษย์ของท่านผู้แต่งสารัตถทีปนี จึงสามารถกล่าวแย้งความเห็นของฎีกาใหม่นั้นได้ นอกจากนั้น คำว่า อปเร (อาจารย์บางท่าน) ที่พบในฎีกาใหม่ และคำว่า เอเก (อาจารย์บางท่าน) ที่พบในวิมตฺติวินฺทนี กล่าวถึงบุคคลคนเดียวกัน การประกอบใช้ อปเร, อญฺเฆ หรือ เอเก มักใช้เพื่อแสดงความเห็นอื่นจากความเห็นของท่านผู้แต่ง แต่เป็นความเห็นที่ท่านยอมรับเช่นเดียวกัน ข้อนี้ต่างกับการใช้คำว่า เกจิ (บางคน) ที่นิยมระบุถึงความเห็นที่ท่านผู้แต่งไม่ยอมรับ

^๑ สารัตถ.ฎีกา ๒/๑๒๕

อนึ่ง ฎีกาใหม่ของขุททสิกขากล่าวแย้งความเห็นของวิมตฺติโนทนี โดยอ้างอิงข้อความจากสารัตถทีปนี^๑

“พระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสระบุไว้แก่ภิกษุณีโดยเฉพาะว่า หีนายาวตฺตเนน (การเวียนมาสู่เพศอันทราม, การสึก) แต่คำนี้เป็นคำสามัญทั่วไปที่เกี่ยวกับภิกษุอีกด้วย ไม่ใช่เกี่ยวกับภิกษุณีเท่านั้น ที่จริงแล้ว การสละอธิษฐานเพราะการเข้าถึงภาวะของคฤหัสถ์ไม่ควรกล่าวแก่ภิกษุณีโดยเฉพาะ เนื่องด้วยภิกษุณีนั่นไม่ใช่สมณะหญิงด้วยการสึกทีเดียว”

คำว่า ลิกฺขปาปจฺจุขานเนน (การลาสิกขา) คือ การลาสิกขาของภิกษุผู้อยู่ในสมณเพศ เพราะภิกษุผู้อยู่ในสมณเพศแล้วลาสิกขา จีวรที่ติดกายของภิกษุณีนั่นย่อมสละอธิษฐาน

คำว่า กาลงฺกิริยา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กรณฺ กิริยา (กร ธาตุ = กระทำ + ณฺย ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- กาลํ กิริยา กาลงฺกิริยา (อลุตตสมาส)

คัมภีร์อภิธานปทีปิภากล่าวถึงรูปว่า กาลกิริยา โดยเป็นสมาสที่ลวิภัตติของบทหน้าตามปกติ นอกจากนั้น กาล ศัพท์ในบทนี้แปลว่า “ความพินาศ” ดังนั้น คำว่า กาลกิริยา หรือ กาลงฺกิริยา จึงแปลตามศัพท์ว่า “การกระทำความพินาศ” ดังคัมภีร์อภิธานปทีปิภากล่าวว่

มรณฺ กาลกิริยา

ปลโย มจฺจุ อจฺจโย

นิรโณ นิตฺถิยํ นาโส

กาโลนฺโต จวนํ ภเว.^๒

“ความตาย ๕ ศัพท์ = มรณ, กาลกิริยา, ปลย, มจฺจุ และ อจฺจย

ความพินาศ ๔ ศัพท์ = นิรณ (ไม่ใช่อิตถิลิงค์), นาส, กาล, อนฺต และ จวน”

คำว่า ลิงฺคปริวตฺตเนน (การเปลี่ยนเพศ) คือ การเปลี่ยนเพศชายหรือเพศหญิง หมายความว่า การปรากฏของเพศหญิงในเพศชาย และ การปรากฏของเพศชายในเพศหญิง

คัมภีร์ขุททสิกขากล่าวสรุปความเกี่ยวกับการสละอธิษฐานว่า

อจฺเจทวิสฺสชฺชนคาหวิพฺภมา

ปจฺจุทฺธโร มารณฺลิงคฺสิกฺขา

สพฺเพสุวธิฏฺฐานวิโยคการณา

วินิวิทุณฺณิทฺตญจ ติจีวรสฺส.^๒

^๑ อภิธาน. คาทา ๔๐๔

^๒ ขุทท. คาทา ๕๔

“การแย่งชิง การสละ การถือวิสาสะ การสีก การถอน การตาย การเปลี่ยนเพศ และการลาสิกขา เป็นเหตุแห่งการสละอธิษฐานในจีวรทั้งหมด และรูปะลูของไตรจีวรก็เป็นเหตุแห่งการสละอธิษฐาน”

ประโยคว่า

สพฺพญจ ปเนตํ วุตฺตปฺปกาเรน อธิฏฺฐิตจิวํ อยฺมสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหณฺเน, วิสฺสาสคฺคาเนน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปวิวตฺตเนน, ปจฺจุทฺตรณฺนาติ อิเมหิ อฏฺฐหิ การณฺเห อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

ดูเหมือนจะยาว แต่ที่จริงมีใจความอยู่เพียงคำว่า

สพฺพญจ ปเนตํ อธิฏฺฐิตจิวํ อฏฺฐหิ การณฺเห อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

“อนึ่ง จีวรที่อธิษฐานแล้วทั้งหมดนี้ ย่อมสละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่าง”

จะเห็นได้ว่า วัฏัตติที่ใช้ในประโยคนี้มีเพียง ๓ หมวด คือ ปฐมาวัฏัตติ ตติยาวัฏัตติ และ ทุตติยาวัฏัตติเท่านั้น ส่วน วิชหติ เป็นกริยาคุมพากย์ ถ้าเราสามารถจับใจความของบทในพากย์ได้ ก็จะทำให้เข้าใจความหมายได้ดีขึ้น และแปลได้ถูกต้องมากขึ้น

นอกจากนั้น บทที่อยู่ภายในพากย์ที่ประกอบด้วย อิติ ศัพท์ว่า

อยฺมสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหณฺเน, วิสฺสาสคฺคาเนน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปวิวตฺตเนน, ปจฺจุทฺตรณฺเน.

มีวิธีแบ่งบาลีอีก ๓ ลักษณะ คือ

๑. ประกอบ จ ศัพท์ไว้ในบทสุดท้ายเป็นรูปว่า

อยฺมสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหณฺเน, วิสฺสาสคฺคาเนน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปวิวตฺตเนน, ปจฺจุทฺตรณฺน จ (เมื่อประกอบกับ อิติ เป็น ปจฺจุทฺตรณฺน จาติ)

๒. ประกอบใช้เป็นบทที่ลงปฐมาวัฏัตติเป็นรูปว่า

อยฺมสฺส ทานํ, อจฺฉินฺทิตฺวา คหณํ, วิสฺสาสคฺคาโ, หีนายาวตฺตณํ, สิกฺขาปจฺจกฺขานํ, กาลงฺกิริยา, ลิงฺคปวิวตฺตณํ, ปจฺจุทฺตรณํ (เมื่อประกอบกับ อิติ มีรูปว่า ปจฺจุทฺตรณฺนติ)

๓. ประกอบใช้เป็นบทที่ลงปฐมาวัฏัตติและ จ ศัพท์เป็นรูปว่า

อยฺมสฺส ทานํ, อจฺฉินฺทิตฺวา คหณํ, วิสฺสาสคฺคาโ, หีนายาวตฺตณํ, สิกฺขาปจฺจกฺขานํ, กาลงฺกิริยา, ลิงฺคปวิวตฺตณํ, ปจฺจุทฺตรณํ จ (เมื่อประกอบกับ อิติ ก็มีรูปว่า ปจฺจุทฺตรณฺน จาติ)

อนึ่ง แม้ท่านจะไม่ประกอบ จ ศัพท์ไว้โดยตรง ในเวลาแปลก็จำเป็นต้องเพิ่ม จ ศัพท์เข้ามาแปลร่วมด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงอรรถสมุจจะตามปาลฐเสสนัย คือ นัยที่เพิ่มบทเข้ามา ดังฎีกาใหม่ของ ขุททลิกขากล่าวว่า

ตตถ อวุตเตปิ อวสสั วตตพพตาย สพพตถ จสทโท อชฺฌาหริตฺทโพ.^๑

“แม้ท่านจะไม่กล่าว จ ศัพท์ไว้ในคานานัน ก็ควรนำ จ ศัพท์เข้ามาในบททั้งหมด เพราะเป็นศัพท์ที่จะต้องกล่าวแน่นอน”

ประโยคข้างต้น ท่านผู้แต่งไม่เขียนเป็นรูปว่า ตตถ อวุตเต จสทเทปิ หรือ ตตถ จสทเทปิ อวุตเต (แม้ท่านจะไม่กล่าว จ ศัพท์ไว้ในคานานัน) โดยระบุลักษณะวันตกัตตาว่า จสทเท ก็เพราะว่าการเขียนระบุว่า จสทเท ถือว่าผิดหลักภาษา เนื่องด้วยเนื้อความอย่างเดียวกันจะกล่าวด้วยศัพท์ ๒ ศัพท์ในประโยคเดียวกันไม่ได้ ท่านจึงให้เพิ่มเข้ามาเป็นปาลฐเสสนะ หรือใช้สรรพนามเข้ามาแทนเป็นรูปว่า ตตถ ตสฺมี อวุตเตปิ ก็ได้ แต่การประกอบใช้ ตสฺมี ในที่นี้ยังทำให้เข้าใจยากขึ้น ท่านจึงละไว้ในฐานะที่เข้าใจกันได้ โดยให้เปลี่ยน จสทโท เป็น จสทเท เข้ามาแปลร่วมกับ อวุตเต

ตัวอย่างในเรื่องนี้ เช่น ประโยคว่า ปุริโส คามํ คนตฺวา คาเม วสติ (บุรุษไปสู่มุมบ้านแล้วอยู่ในหมู่บ้าน) คำว่า คาเม ถือว่าผิดหลักภาษา เพราะซ้ำกับ คามํ ที่เคยกล่าวมาแล้ว จึงต้องกล่าวถึงคาเม โดยประกอบใช้สรรพนามแทนเป็นรูปว่า ปุริโส คามํ คนตฺวา ตสฺมี วสติ (บุรุษไปสู่มุมบ้านแล้วอยู่ในหมู่บ้านนั้น) นี่คือเหตุผลที่ประกอบใช้สรรพนามในพากย์เพื่อให้ไม่กล่าวถึงเนื้อความอย่างเดียวกันด้วยบท ๒ บท

ติจิวํ ปน กนิฏฺฐจฺจุลินขปิฏฺฐปิปมาณน นิทฺเทนปิ วิชฺหติ, ตณฺจ โข วินิพฺเพเธเนว. สเจ หิ นิทฺทสฺส อพฺพนฺตเร เอกตฺนตฺปิ อจฺฉินฺโน โหติ, รกฺขติเยว.

แต่ไตรจิวรย่อมสละ[อธิษฐาน]เพราะรู้มีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย และไตรจิวรนั้นสละอธิษฐานเพราะรู้ทะลุทีเดียว เพราะถ้าแม้มีด้ายเส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้

คำว่า ติจิวํ ๗เปย วิชฺหติ (แต่ไตรจิวรย่อมสละอธิษฐานไปเพราะรู้มีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

^๑ ขุทท.อภิวินยฎีกา คำอธิบายคาถา ๓๒-๓๓

- ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐานเพราะเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้ว
เท่านั้นหรือ

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐานเพราะอะไรได้อีกเล่า
อธิบายว่า ไตรจีวรย่อมสละอธิษฐานไปเพราะรู้มีขนาดหลังเล็บนีวก้อยอีกด้วย (นำ อปิ ศัพท
ใน นิทุเทนาปิ มาเป็นปุจฉาของวากยานุสัมพันธ์)

ปน ศัพท์ในประโยคนี้ทำหน้าที่ วิเศษโชคตะ คือ แสดงความพิเศษ เพราะกล่าวถึงการสละ
อธิษฐานของไตรจีวรที่มีรูทะลุเพิ่มมาอีกข้อหนึ่ง

คำว่า ตมฺจ โข วินิพฺเพณฺเณว (และไตรจีวรนั้นสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว) กล่าวต่อ
จากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ รูมีขนาดหลังเล็บนีวก้อยนั้นมีลักษณะอย่างไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงลักษณะของรูดังกล่าวมิใช่หรือ

- รูดังกล่าวเป็นหนึ่งในรูบ้าง ๒ รูบ้าง รูที่ยังไม่ทะลุบ้าง รูที่ทะลุแล้วบ้างหรือไร

อธิบายว่า ไตรจีวรนั้นสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว

คำว่า สเจ หิ นิทุทสฺส อพฺภนฺตเร เอกตฺนตฺติปิ อจฺฉินฺโน โหติ, รกฺขติเยว (เพราะถ้าแม้มีด้าย
เส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้) กล่าวไว้เพื่อแสดงเหตุของการที่จีวร
สละอธิษฐานเพราะรูทะลุ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายรูจีวรว่าเป็นรูทะลุเท่านั้นด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- เหตุใดท่านจึงอธิบายเช่นนั้น (คู่มือสอนกังขา)

- เหตุใดจีวรจึงสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว (กังขาวิตรณคัมภีร์)

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงเหตุในการอธิบายเช่นนั้นมิใช่หรือ (คู่มือสอนกังขา)

- ท่านควรแสดงเหตุในการที่จีวรสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียวมิใช่หรือ (กังขา-
วิตรณคัมภีร์)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ หิ ๒ เปย รกฺขติเยว อธิบาย
ว่า เพราะถ้าแม้มีด้ายเส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้

อปี ศัพท์ใน นิทุเทนาปี (เพราะรู้อีกด้วย) ทำหน้าที่สมุจจะยะ คือ รวบรวมรูปะลุโดยตรง และยังรวบรวมเหตุ ๘ อย่างของการสละอริชฌานข้างต้นโดยอ้อม

ในประโยคที่ว่า ติจีวรํ ปน กนิญจกุลินขปิญฺจิปฺปมาเณน นิทุเทนาปี วิขหติ คำว่า วิขหติ (ย่อมสละ) ให้เพิ่มบทกรรมเข้ามาแปลร่วมกันด้วยว่า อธิฏฺฐานํ (ซึ่งอริชฌาน) เพราะ หา ธาตุที่ใช้ในความหมายว่า สละ (หา จาเค) เป็นธาตุที่มุ่งหากรรม แต่ท่านไม่กล่าวถึงบทกรรมไว้โดยตรง เพราะคำนี้อาจติดตามมาจากประโยคหน้าได้ด้วยอริการณัย

นอกจากนั้น ในประโยคที่ว่า ตณฺจ โข วินิพฺเพเธเนว ก็ต้องเพิ่มปาฐเสสะว่า อธิฏฺฐานํ วิขหติ โดยอริการณัยเช่นเดียวกัน

คำว่า รกฺขติ ในพากย์สุดท้าย มีกัตตา คือ จีวรํ และกรรมคือ อธิฏฺฐานํ เพราะกล่าวถึงการที่จีวรรักษาอริชฌานได้ ไม่ใช่กล่าวเรื่องที่ภิกษุรักษากีวรได้ จึงไม่เพิ่มกัตตา คือ ภิกฺขุ และกรรมคือ จีวรํ

ตตฺถ สงฺฆาภฺยา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ที่ฆนฺตโต วิทตฺติปฺปมาณสฺส ติริยนฺตโต อญฺจุคฺคปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอรโต นิทุทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ. อนฺตรวาสเกปิ ที่ฆนฺตโต เอตเทว ปมาณํ ติริยนฺเตน ปน จตฺรุงฺคูลตา เวทิตพฺพา. ตินฺณนฺนํปิ วุตฺโตกาสสฺส ปรีโตน ภินฺทติ. ตสฺมา นิทุเท ชาเต ติจีวรํ อติเรกจีวรญฺจฺจาเน ตินฺนจติ, สุกฺกิมมํ กตฺวา ปุน อธิฏฺจาตพฺพํ.

ในไตรจีวรนั้น รูปร่างในสถานที่ที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอริชฌาน

แม้ในผ้าอันตราวาสกก็มีขนาดเท่านี้เหมือนกันจากชายด้านยาว แต่พึงทราบว่ามี ๔ นิ้วโดยชายด้านกว้าง

[รู]ภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืน ย่อมไม่ทำลายอริชฌาน ดังนั้นเมื่อรู้เกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรกจีวร ภิกษุกระทำการเย็บแล้วต้องอริชฌานอีก

คำว่า ตตฺถ ยเปฯ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ (ในไตรจีวรนั้น รูปร่างในสถานที่ที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอริชฌาน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูที่เกิดขึ้นในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งไม่มีกำหนดของจิ๋วย่อมทำลายอธิษฐานหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบรูนั้นได้อย่างไร

อธิบายว่า รูด้านในสถานที่ที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอธิษฐาน

คำว่า อนุตรวาสกปิ ยเปย ปมาณ (แม้ในผ้าอันตรวาสกก็มีขนาดเท่านั้นเหมือนกันจากชายด้านยาว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ รูในผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูดังกล่าวควรเหมือนผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์มิใช่หรือไม่

อธิบายว่า แม้ในผ้าอันตรวาสกก็มีขนาดเท่านั้นเหมือนกันจากชายด้านยาว

คำว่า ติริยนุเตน ยเปย เวตติพพา (แต่พึงทราบว่ามี ๔ นิ้วโดยชายด้านกว้าง) กล่าวฝ่ายอื่นคือด้านกว้างเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านยาวด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านกว้าง บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูดังกล่าวควรเหมือนผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์มิใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ติริยนุเตน ยเปย เวตติพพา อธิบายว่า รูในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านกว้าง มี ๔ นิ้ว

คำว่า ตินุณนุณปิ ยเปย น ภินทติ ([รู]ภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืนย่อมไม่ทำลายอธิษฐาน) กล่าวไว้เพื่อแสดง พหุติระกะ คือ ความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธทั้งนี้ขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูที่ทำลายอธิษฐานของผ้าไตรจีวรด้วยประโยคหน้าตั้งแต่ ตตถ เป็นต้นมาแล้ว

๒. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืนย่อมทำลายอธิษฐานหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตินฺนุณฺนํปิ อเปย น ภินฺทติ อธิบายว่า รูภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืน ย่อมไม่ทำลายอธิฐาน (ประโยคนี้ประกอบด้วย น ปฏิเสธ จึงชื่อว่า *ประโยคพยติเรกะ* ส่วนประโยคหน้าทั้ง ๓ ประโยค ชื่อว่า *ประโยคอันวยะ*)

คำว่า ตสฺมา อเปย ปุน อธิฐาตพฺพํ (ดังนั้น เมื่อรู้เกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทติเรกจีวร ภิกษุทำการเย็บแล้วต้องอธิฐานอีก) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ลัทธคุณะ* คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคว่า ตตฺถ อเปย อธิฐาณํ ภินฺทติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกล่าวเช่นนั้น
- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

อธิบายว่า ผลพลอยได้ดังกล่าว คือ เมื่อรู้เกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทติเรกจีวร ภิกษุกระทำการเย็บแล้วต้องอธิฐานอีก

ประโยคว่า ตสฺมา อเปย ปุน อธิฐาตพฺพํ เป็น *ประโยคลัทธคุณะ* คือ แสดงผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคแรกคือ ตตฺถ อเปย อธิฐาณํ ภินฺทติ ดังนั้น จึงต้องเพิ่มวิเสสยะเข้ามาแปลว่า อธิฐาณํภินฺทโนโต (เพราะการทำลายอธิฐานนั้น) โดยเปลี่ยน อธิฐาณํ ภินฺทติ เป็นบทนามที่แสดงเหตุว่า อธิฐาณํภินฺทโนโต

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๑) อธิบายเรื่องการปะชุนจีวรว่า

“ถ้าในที่ผ้าเปื้อนภิกษุเย็บผ้าตามก่อนแล้วตัดที่ผ้าเปื้อนออกไปไม่เสียอธิฐาน ในการเปลี่ยนมณฑล ก็เหมือนกัน

ถ้าชั้นหนึ่งของผ้าสังฆาฏิ ๒ ชั้นมีรูเกิดขึ้น หรือหลุดออก ไม่เสียอธิฐาน

ภิกษุทำจีวรเล็กให้ใหญ่ หรือทำจีวรใหญ่ให้เล็ก ไม่เสียอธิฐาน

ภิกษุทำมุมทั้งสองให้อยู่ตรงกลาง ถ้าตัดก่อนแล้วจึงต่อ เสียอธิฐาน ถ้าต่อก่อนแล้วจึงตัด ไม่เสียอธิฐาน

ภิกษุที่ยังคนย้อมผ้าให้ย้อมใหม่ แม้จะย้อมเป็นสีขาว อธิฐานก็ยังคงอยู่เหมือนเดิม”

คู่มือสอนกังขาข (เล่ม ๒ หน้า ๕๗-๕๘) กล่าวว่า จีวร ๖ ผืนที่เหลือ แม้จะมีรูเกิดขึ้นในผ้าเหล่านั้น หรือผ้าขาด หรือรอยเย็บหลุดออก ไม่เสียอธิฐาน เพราะพระอรรถกถาจารย์กล่าวระบุคำว่า ติจีวร (ไตรจีวร) ในประโยคว่า

ตสฺมา นิพเท ชาเต ติจีวรํ อติเรกจีวรฐาเน ติฏฺฐติ, สุจิตมมํ กตวาปฺน อธิฏฺฐาตพฺพํ.

“ดังนั้น เมื่อรู้เกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรกจีวร ภิกษุทำการเย็บแล้ว ต้องอธิษฐานอีก”

และพระพุทธองค์ยังทรงอนุญาตการทำวิกัปปนาหรืออธิษฐานแบบผ้าบริหาร ในเศษผ้าที่มี ขนาดยาว ๑ ศอกคืบ และมีขนาดกว้าง ๑ ศอก ๖ นิ้วไว้ ในผ้าที่พอจะทำวิกัปปนาได้ เรื่องนี้ไม่มีระบุไว้ โดยตรงในพระบาลี อรรถกถา หรือฎีกาเล่มใดเล่มหนึ่ง

ประโยคสุดท้ายว่า สุจิตมมํ กตวา ปฺน อธิฏฺฐาตพฺพํ (ภิกษุทำการเย็บแล้วต้องอธิษฐานอีก) ให้เพิ่มบทกรรมเป็นปาฐสเสสว่า ติจีวรํ ด้วยอธิการณัย (วิธีติดตามมา)

- โดย ศัพท์หลัง ในประโยคเดียวกันอาจติดตามมาสู่ ศัพท์หน้า
- โดย ศัพท์หน้า ในประโยคเดียวกันอาจติดตามมาสู่ ศัพท์หลัง
- โดย ศัพท์ในประโยคหน้า อาจติดตามมาสู่ ประโยคหลัง
- โดย ศัพท์ในประโยคหลัง อาจติดตามมาสู่ ประโยคหน้าได้

ดังมีกฎทั่วไปกล่าวว่า

สุตฺตานิเตสุ สุตฺตสมฺพนฺโธ พฺลวํ.^๑ *ศฺรุตฺตานํมิตฺตโยะ* *ศฺรุตฺตสมฺพนฺโธ* พฺลวํ.^๒

“ในบรรดาศัพท์ที่สดับมาและศัพท์ที่อนุมานรู้ การเกี่ยวเนื่องกับศัพท์ที่ได้สดับมา มีกำลังกว่า”

วสฺสิกสาฎฺฐิกา วสฺसानมาสาติกุกฺกเมนปิ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาติ อาพาธรูปสเมนปิ อธิฏฺฐาณํ วิขหติ. ตสฺมา สา ตโต ปรี วิกฺปเปตพฺพา. วิกฺปปนลฺกฺขณํ ปน สพฺพจีวรานํ วิกฺปปนสิกฺขาปเทยว วณฺณยิสฺสาม. เกวลญฺหิ อิมสฺมี โอภาเส ยํ เอวํ อนนฺนิฏฺฐิตํ อวิกฺปิตญฺจ, ตํ “อติเรกจีวรนฺ”ติ เวทิตพฺพํ.

ผ้าอาบนํ้าฝนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน [๔ เดือน] ผ้าปิดฝีสละอธิษฐานเพราะโรคระบับไปแล้วอีกด้วย ดังนั้น จึงควรทำวิกัปปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น

อนึ่ง ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของวิกัปปนาจีวรทั้งหมดไว้ในวิกัปปนสิกขาบท

^๑ สุโพร.ฎีกา คำอธิบายคาถา ๑๘๗

^๒ ปริภาเซนุทฺตเสขร ข้อ ๑๑๓

นั้นเทียว โดยแท้จริงแล้ว ในฐานะนี้ จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปนาไว้อย่างนี้ พึงทราบจีวรนั้นว่าเป็นอดีตจีวรล้วนๆ

คำว่า วสสิกสาฎิกา ยเปย วิหติ (ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน ผ้าปิดผีสละอธิษฐานเพราะโรคจะจับไปแล้วอีกด้วย) กล่าวไว้เพื่อแสดงการสละอธิษฐานของผ้าอาบน้ำฝน และผ้าปิดผี นอกไปจากการสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนและผ้าปิดผีย่อมสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้วหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนและผ้าปิดผีย่อมสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่าง ที่กล่าวมาแล้ว หามิได้ แต่ยังสละอธิษฐานด้วยการล่วงกาลเวลา (กาลาติกมณ) คือ ผ้าอาบน้ำฝนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน และผ้าปิดผีสละอธิษฐานเพราะโรคจะจับไปแล้วอีกด้วย

คำว่า ตสฺมา ยเปย วิกัปเปตพฺพา (ดังนั้น จึงควรทำวิกัปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงลักษณะ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นจะมีผลพลอยได้อย่างไร

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือไม่

อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นจะมีผลพลอยได้ คือ ภิกษุควรทำวิกัปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น

คำว่า วิกัปณลกฺขณํ ยเปย วณฺณยิสฺสาม (อนึ่ง ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของวิกัปนาจีวรทั้งหมดไว้ในวิกัปณสิกขาบทนั้นเทียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจักอธิบายลักษณะของวิกัปนาไว้ในสิกขาบทนี้หรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เราจักไม่อธิบายลักษณะของวิกัปนาไว้ในสิกขาบทนี้ แต่จักอธิบายไว้ในวิกัปณสิกขาบทนั้นเทียว (นำ เอว ศัพท์ใน วิกัปณสิกขาบทเทเว มาเป็นหลักของอาโมกะ ส่วน ปน ศัพท์เป็น วากยารัมภโศตกะ)

คำว่า เกวลมฺหิ ยเปย เวทิตพฺพิ (โดยแท้จริงแล้ว ในฐานะนี้ จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้

ทำวิกัปนาไว้อย่างนี้ ฟังทราบจื๋วรนั้นว่าเป็นอติเรกจื๋วล้วนๆ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของวิกัปนาจื๋วรทั้งหมดไว้ในวิกัปนสิกขาบทนั้นเทียว ไว้ในประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จื๋วระอะไรฟังทราบว่าเป็นอติเรกจื๋ว

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของอติเรกจื๋วรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เกวลณฺหิ ขเปย เวทิตพฺพํ อธิบายว่า ในฐานะนี้ จื๋วใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปนาไว้อย่างนี้ ฟังทราบจื๋วรนั้นว่าเป็นอติเรกจื๋วล้วนๆ โดยไม่ระคนด้วยวิธีทำวิกัปนา (นำคำว่า เกวล มาเป็นหลักในวิธีวากยานุสัมพันธ์ โดยใช้ประโยคหน้าเป็นฐปนา)

อีกอย่างหนึ่ง คู่มือสอนกัณฑ์ (เล่ม ๒ หน้า ๖๐) กล่าวถึงมติโบราณาจารย์พม่าที่กล่าวว่า หิ ศัพท์ข้างต้นใน เกวลณฺหิ ไม่มีความหมายใดๆ และกล่าวถึงฐปนาว่า ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายคำว่า นิภูจิตจื๋วรมิ ปน ภิกขุณา อุพฺภตสฺมิ กจิเน ทสาหปรมฺ แล้ว (ส่วนปุจฉากับอาโภคะเหมือนกัน)

นอกจากนั้น คัมภีร์นั้นยังแสดงความเห็นของผู้แต่งว่า หิ ศัพท์ทำหน้าที่ *ทัฬหีकरण* ไซ้ตะกะ จึงต้องนำประโยคว่า อธิภูจิตวิกัปปิเตสฺ อุปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จื๋วรนฺติ อติเรกจื๋วรํ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นมาเป็นฐปนา มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของอติเรกจื๋วรด้วยประโยคว่า อธิภูจิตวิกัปปิเตสฺ อุปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จื๋วรนฺติ อติเรกจื๋วรํ (คำว่า อติเรกจื๋วร คือ จื๋วรที่เกินมา เพราะไม่นับเข้าในจื๋วรที่อธิษฐานหรือวิกัปนาไว้)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำนั้นย่อสมสมควรอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำของอาจารย์ต้องโลกวิโรธิโษ คือ โทษผิผิวสยโลก มิใช่หรือ เพราะจื๋วรที่เกินมาจากจื๋วรที่ใช้มุ่งหม่จึงเรียกว่า อติเรกจื๋วร ตามชื่อเรียกในโลก

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เกวลณฺหิ อิมสฺมิ ขเปย เวทิตพฺพํ อธิบายว่า คำนั้นย่อสมสมควร เพราะในฐานะนี้ จื๋วใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปนาไว้อย่างนี้ ฟังทราบจื๋วรนั้นว่าเป็นอติเรกจื๋วล้วนๆ ดังนั้น จึงไม่ต้องโลกวิโรธิโษ

หลักสูตรธรรมมาจริยะเป็นแนวทางที่เน้นพิจารณาญาณในการสัมพันธ์เนื้อความที่เกี่ยวข้อง ถ้ามีเหตุผลในการกล่าวก็ไม่ผิด ดังนั้น บางประโยคอาจมีวิธีวากยานุสัมพันธ์หลายอย่างก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพิจารณาว่าจะนำศัพท์ไหนมาเป็นหลักในการทำและมีการเชื่อมโยงเหตุผลที่สอดคล้องกันหรือไม่

คำว่า เกวล (ล้วนๆ) เป็นกริยาวิเศษณ์ใน เวทิตัพพ (พึงทราบ) หมายความว่า พึงทราบ จีวรดังกล่าวว่าเป็นผ้าอติเรกจีวร โดยไม่ระคนด้วยวิธีทำวิกัปปนา

อปิ ศัพท์ใน วสฺซานมาสาติกฺกเมนปิ และ อาพาธวูปสเมนปิ ทำหน้าที่ *สัมปิตฺตนะ* (บางแห่งก็เรียกว่า สมุจฺจยะ) คือ รวบรวมการล่องเดือนฤดูฝน และการระงับไปของโรคโดยตรง และยังรวบรวมถึงเหตุที่ทำให้จีวรขาดอธิฐาน ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้วโดยย่อ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

วสฺซานมาสาติกฺกเมนปิติ เอตฺถ ปิ-สทฺโท สมฺปิตฺตนาตฺถ. เตน น เกวลํ ปุพฺเพ วุตฺเตน ทานาทินา อญฺจวิเชเนว การณเณ วสฺสิกฺสาฎฺฐิกา อธิฐานํ วิชฺหติ, อถ โข วสฺซานมาสาติกฺกเมนปิติ เอวเมตฺถ อตฺถ โทฎฺฐวโป. เอส นโย อาพาธวูปสเมนปิติ เอตฺถาปิ.^๑

“ปิ ศัพท์ในบทว่า วสฺซานมาสาติกฺกเมนปิ นี้ มีอรรถสัมปิตฺตนะ (รวบรวม) ดังนั้น จึงควรกำหนดเนื้อความในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘ผ้าอาบน้ำฝนไม่สละอธิฐานด้วยเหตุ ๘ อย่าง มีการให้เป็นต้นที่ได้กล่าวมาก่อนแล้วอย่างเดียว แต่ยังไม่สละอธิฐานเพราะล่องเดือนฤดูฝนอีกด้วย’ แม้คำว่า อาพาธวูปสเมนปิ (เพราะโรคระงับไปอีกด้วย) ก็มีนัยเดียวกัน”

ในฉบับฉัฏฐสังคีติและฉบับมหาจุฬาย พบบทว่า วสฺซานมาสาติกฺกเมนปิ และ อาพาธวูปสเมนปิ แต่ควรมีรูปว่า วสฺซานมาสาติกฺกเมนปิ และ อาพาธวูปสเมนปิ จึงจะถูกต้อง เพราะฎีกาใหม่กล่าวถึง ปิ ศัพท์ ไม่ใช่กล่าวถึง อปิ ศัพท์ไว้ในเรื่องนี้ แม้ ปิ และ อปิ ศัพท์จะใช้แทนกันได้ ก็ควรใช้ตามที่พบในฉบับฎีกา จึงจะสมควรกว่า

คำว่า ตโต ใน ตโต ปรี หมายถึง วสฺซานมาสโรคุปสมโต (แต่เดือนฤดูฝนและการระงับของโรคนั้น)

วิกัปปนสิกขาบท คือ สิกขาบทที่ ๘ ของสุราปานวรรคในปาจิตติย

คำอธิบาย ตํ อติกกามยโต นิสสัคคิยํ ปาจิตติยํ

ตํ อติกกามยโต นิสสัคคิยํ ปาจิตติยนฺติ ตํ ยถาวุตฺตชาติปปมาณํ จีวรํ ทสาหปรมํ กาลํ อติกกามยโต เอตฺถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกรุพฺพโต นิสสัคคิยํ ปาจิตติยํ, ตณฺจ จีวรํ นิสสัคคิยํ โหติ, ปาจิตติยํ อาปตฺติ จสฺส โหตีติ อตฺถ.

^๑ กงฺขา.อภิวินยฎีกา หน้า ๓๐๑-๒

คำว่า ต่ อติกกมยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ (เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้พ้น ๑๐ วัน นั้นไป ต้องอาบัตินิสฺสคฺคิยปาจิตฺติย) หมายความว่า เมื่อภิกษุยังจีวรนั้น คือ มีประเภทและขนาดตามที่ได้กล่าวมาแล้วให้ล่วงกาล ๑๐ วันนั้นเป็นอย่างมาก คือ ไม่ทำ[อธิฐานหรือวิกัปปนา] โดยลักษณะที่ไม่เป็นอดีตเรกจีวรในระหว่างนี้ ต้องอาบัตินิสฺสคฺคิยปาจิตฺติย คือ จีวรนั้นต้องสละเสียและภิกษุนั้นต้องอาบัติปาจิตฺติย

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า อดีตเรกจีวร ธารตพฺพํ ไว้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ จะแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า ต่ อติกกมยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย จึงกล่าวข้อความนี้

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักฐาปนาติกะว่า

๑. ฐาปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า อดีตเรกจีวร ธารตพฺพํ ไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของคำว่า ต่ อติกกมยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า ต่ อติกกมยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ต่ อติกกมยโต เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยของบทว่า ต่ อติกกมยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย ด้วยประโยคนี

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานุสัมพันธ์อีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า สันนตรโจทนา คือ การถามข้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน การถามประเภทนี้ต้องใช้พระบาลีเป็นฐาปนา แล้วถามข้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของพระบาลีนั้น ขอนำประโยคนีมาเป็นตัวอย่างของสันนตรโจทนาว่า

๑. ฐาปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธรองค์ตรัสว่า ต่ อติกกมยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ต่ ศัพท์หมายถึงอะไร
- คำว่า อติกกมยโต มีคำอธิบายอย่างไร
- ลักษณะของการให้ล่วงคืออะไร และคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย มีคำแปลอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสิ่งที่ ต่ ศัพท์หมายถึงมิใช่หรือ

- การแสดงคำอธิบายของ อติฏกามยโต มิใช่หรือ
- การแสดงลักษณะของการให้ล่วงมิใช่หรือ
- การแสดงคำแปลของคำว่า นิสสัคคิย ปาจิตติย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ต่ อติฏกามยโต เป็นต้น อธิบายว่า

- เราได้แสดงสิ่งที่ ต่ ศัพท์หมายถึง	- แสดงคำอธิบายของ อติฏกามยโต
- แสดงลักษณะของการให้ล่วง	- แสดงคำแปลของคำว่า นิสสัคคิย ปาจิตติย

ด้วยประโยคนี้

คำว่า ต่ ขเปย ทสาหปรม กาล อธิบาย ต่ ศัพท์ในคำว่า ต่ อติฏกามยโต ดังนี้

๑. คำว่า ต่ จีวร และ กาล อธิบายว่า ต่ ศัพท์หมายถึง จีวร และกาลที่มี ๑๐ วันเป็นอย่างมาก จึงต้องแปล ต่ ศัพท์ ๒ ครั้ง โดยเป็นวิเสสนะของปาลุเสสะว่า จีวร และ กาล ดังนั้น คำว่า ต่ อติฏกามยโต จึงแปลว่า “เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น”

ที่จริงแล้วคำว่า อติฏกามยนุต ใน อติฏกามยโต ที่ลง ส วิภัตติ ประกอบรูปศัพท์มาจาก อติบทหน้า + กมุ ธาตุ (ปทวิกเขเป = ก้าวเท้า) + ฌย ปัจจัย + ส วิภัตติ คำว่า (ต) จีวร จึงเป็นการตีกรรรมของ ฌย ปัจจัย ส่วน (ต) กาล เป็นธาตุกรรรมของ กมุ ธาตุ ดังนั้น ท่านจึงอธิบายทั้งการตีกรรรมและธาตุกรรรมของบทนี้เพื่อให้ได้ความชัดเจน ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ต อติฏกามยโตติ เอตถ ตนติ จีวร, กาล วา ปรามสตีติ อาห “ต ยถาตุตฺตชาติปฺปมาณ”ติอาทิ.^๑

“คำว่า ต ในบทว่า ต อติฏกามยโต นี้ ระบุถึงจีวรและกาล ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ต ยถาตุตฺตชาติปฺปมาณ (จีวรนั้น คือ มีประเภทและขนาดตามที่ได้กล่าวมาแล้ว) เป็นต้น”

วา ศัพท์ใน จีวร, กาล วา ในกัณฑ์ชาตรีคณฐี (หน้า ๒๑๒) และคู่มือสอนกัณฑ์ (เล่ม ๒ หน้า ๖๐) ถือว่าลงในอรรถสมุจยะ ดังคำว่า ราชโต วา โจรโต วา ขเปย อารกข คณฺหนตุ (จงถือเอาการคุ้มครองจากพระราชาและโจร ฯลฯ)

๒. คำว่า ยถาตุตฺตชาติปฺปมาณ อธิบายว่า จีวรดังกล่าวคือผ้าที่มี ๖ ประเภทมีผ้าเปลือกปอ (โขม) เป็นต้น และผ้าที่คล้ายตามผ้า ๖ ประเภทมีผ้ากระเจา (ทุกุล) เป็นต้น ส่วนขนาดนั้นก็เป็นขนาดของผ้าจีวร ๙ ผืนตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

^๑ กงฺขา.อภิณฺวฎีกา หน้า ๓๐๒

๓. คำว่า ทสาหปรหม์ อธิบายว่า กาลนั้นเป็นกาลเวลา ๑๐ วันเป็นอย่างมากตามที่ระบุถึงในสิกขาบทนี้ ไม่ใช่กาลอย่างอื่น

ส่วนคำว่า เอตถนตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกรุพฺพโต อธิบาย อติฏกามยโต ดังนี้

๑. คำว่า อกรุพฺพโต (ไม่ทำ[อธิษฐานหรือวิกัปนา]) อธิบายความหมายของ อติฏกามยโต (เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น) ว่า การไม่ทำอธิษฐานหรือวิกัปนา ก็คือ การยังจีวรให้ล่วงกาลนั้นเอง

๒. คำว่า เอตถนตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา (โดยลักษณะที่ไม่เป็นอติเรกจีวรในระหว่างนี้) โดยแสดง อติฏกมณาการะ คือ ลักษณะของการยังจีวรให้ล่วงกาล (คำที่ประกอบด้วย ยถา ตถา ในระหว่างประโยค มักแสดงลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งที่เรียกว่า ลักษณะ, อาการ เพราะลง ถา ปัจจัยในอรรถปการะ คือ ประเภท ซึ่งก็คือลักษณะหรืออาการอย่างใดอย่างหนึ่ง)

นอกจากนั้น ในคำว่า ตมฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺติยํ อาปตฺติ จสฺส โหติ อธิบาย นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ในสิกขาบทว่า คำทั้งสองนี้ประกอบด้วย จ ศัพท์ที่ถูกลบไปจึงแปลเป็นสองประโยค ว่า นิสฺสคฺคิยํ จ โหติ, ปาจิตฺติยํ จ โหติ โดยแปลว่า “จีวรนั้นควรถูกสละและภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์” ตามนัยนี้มีคำแปลยกศัพท์ว่า (ต จีวร) นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) อ.จีวรนั้นเป็นจีวรอันภิกษุพึงสละ ด้วย ๕ ปาจิตฺติยํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี ด้วย

คำว่า นิสฺสคฺคิยํ ตามนัยนี้ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสฺสขฺชิตฺตพฺพนฺติ นิสฺสคฺคิยํ = จีวรที่ภิกษุพึงสละ ชื่อว่า นิสฺสคฺคิยะ

(นิ บทหน้า + สข ธาตุ (จาเค = สละ) + ญย ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

คำว่า ปาจิตฺติยํ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กุสลจิตฺตํ ปาเตตฺติ ปาจิตฺติยํ = อาบัติที่ยังกุสลจิตให้ตกไป ชื่อว่า ปาจิตตีย์

(ปต ธาตุ <ปตเน = ตกไป> + เณ การิตปัจจัย + ญย ปัจจัยในเหตุกัตตุสาธนะ)

เมื่อสำเร็จเป็นรูปว่า จิตฺตปาติย แล้ว ให้สลับคำว่า ปา มาไว้ข้างหน้า ได้รูปว่า ปาจิตฺตติย และลบ ต อักษร จึงสำเร็จเป็นรูปว่า ปาจิตฺติย ดังข้อความว่า

กุสลจิตฺตํ ปาเตตฺติ อิมินา ปาจิตฺติยนฺติ วจนฺตํ ทสฺเสติ. เอตถ จิตฺตปาติยนฺติ วุตตพฺเพ ปทวิปริยายํ กตฺวา ตการสฺส จ โลปํ กตฺวา ปาจิตฺติยนฺติ วุตตํ. อจินฺเตยฺโย หิ ปาพินโย. ญยปจฺจโย เหตุกตฺวตฺตวาทโก.*

* ปาจิต.โยชนา หน้า ๕๙๓

“ท่านแสดงรูปวิเคราะหฺของ ปาจิตฺตีย์ ศัพท์ด้วยคำว่า กุสลจิตฺตํ ปาเตติ (อาบัติที่ยังกุสลจิตให้ตกไป ชื่อว่า ปาจิตฺตีย์) นี้ เมื่อควรกล่าวรูปว่า จิตฺตปาติย ในบทนี้แต่กล่าวว่า ปาจิตฺตีย์ โดยทำการสลับบทและลบ ต อักษร โดยแท้จริงแล้ว อักษรวิธีในพระบาลีเป็นสิ่งที่บุคคลไม่ควรคิด ญย ปัจจัยแสดงอรรถเหตุกัตตา (เหตุกัตตฺวาจก)”

อนึ่ง ในประโยคว่า ยถา อติเรกจิรวํ น โหติ, ตถา อกรุพฺพโต ต้องเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยคหลังที่มี ตถา เป็นบทลักษณะแล้วนำมาแปลร่วมกับ ยถา ศัพท์เป็นรูปว่า ยถา กเต โดยมีรูปเต็มว่า ยถา จีวร กเต (เมื่อจีวรถูกกระทำแล้วโดยประการใด) ซึ่งในที่นี้ให้เพิ่ม กเต เข้ามาตามกร ธาตุที่พบในคำว่า อกรุพฺพโต

ในพระยาจินิยาม (นิยามพระใหญ่ ข้อ ๙๗) กล่าวว่า

“ยถา และ ตถา ศัพท์ที่ไม่ใช่อุปมาโชตกะ ต้องเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยคที่มี ตถา เป็นบทลักษณะแล้วนำมาแปลร่วมกับ ยถา ศัพท์ (ไม่สัมพันธ์กับกริยาคุมพากย์ของประโยคที่มี ยถา ศัพท์)”

ตัวอย่าง ว่า

โสฬํ ภนฺเต ตถา กริสฺสามิ, ยถา มํ มาตาปิโตร อนุชานิสฺสนฺติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย.^๑

“ข้าพระองค์จักหาวิธีให้มารดาบิดาอนุญาตให้ข้าพระองค์ออกจากเรือนมาบวชไม่มีเรือน พระพุทธเจ้าข้า”

คำว่า ยถา แปลตามศัพท์ว่า “โดยประการใด” ลง ถา ปัจจัยในความหมายว่า ปการ (อย่าง, ประเภท) สัมพันธ์เข้าในปาฐเสสะว่า มยิ กโรนฺเต (เมื่อข้าพระองค์กระทำอยู่) โดยต้องเปลี่ยนกริยาคุมพากย์ของประโยค ตถา ว่า กริสฺสามิ เป็นบทลักษณะว่า มยิ กโรนฺเต ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า “เมื่อข้าพระองค์กระทำอยู่โดยประการใด มารดาบิดาจักอนุญาตให้ข้าพระองค์ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน ข้าพระองค์จักกระทำโดยประการนั้น”

คำว่า อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย แปลตามศัพท์ว่า “ถึงการบวชที่ไม่มีงานอันเกื้อกูลแก่เรือน” โดย ปพฺพชฺชา ศัพท์แปลว่า “ถึง” ส่วน อนคาริย มีรูปวิเคราะหฺว่า

- อคารสฺส หิตํ อคาริยํ = งานอันเกื้อกูลแก่เรือน หมายถึง การไถนาและการค้าขายเป็นต้น
(อคาร ศัพท์ + อีย ปัจจัยใน หิต ตัทธิต)

^๑ วิ.มหา. ๑/๒๕/๑๕

- นตฺถิ อคาริยํ เอตยาติ อนคาริยา, ปพพชฺชา = การบวชที่ไม่มีงานอันเกี่ยวแก่เรือน หมายถึง การบวช (น ศัพท์ + อคาริย ศัพท์)

ยถา อณฺเณปิ เทวา สุนฺนติ, ตถา นิจฺจาเรสุ^๑

“เทวดาชั้นจาตุมหาราชป่าวประกาศให้เทวดาเหล่าอื่นได้ยิน”

คำว่า ยถา ในพากย์นี้สัมพันธ์ในปาลฺลเสสสะว่า ภูมฺเมสุ เทเวสุ นิจฺจาเรนฺเตสุ (เมื่อเทวดาชั้นจาตุมหาราชป่าวประกาศอยู่) โดยเปลี่ยนกริยาคุณพากย์ของประโยค ตถา ว่า นิจฺจาเรสุ ให้เป็นบทลักษณะว่า นิจฺจาเรนฺเตสุ ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า เมื่อเทวดาชั้นจาตุมหาราชป่าวประกาศอยู่โดยประการใด เทวดาเหล่าอื่นได้ยิน เทวดาชั้นจาตุมหาราชได้ป่าวประกาศโดยประการนั้น

สาธุ ภาณฺเต ภควา กิฏฺฐาคีรี ภิกฺขุ ปหิณฺเอย, ยถายํ กิฏฺฐาคีรีสมิ อวาโส สนฺนฺหะย. ^๒

“ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดส่งภิกษุทั้งหลายไปกัฏฐาคีรีชนบทเพื่อวัดจะตั้งมั่นอยู่สืบไปในที่นั้น”

คำว่า ยถา ในพากย์นี้สัมพันธ์ในปาลฺลเสสสะว่า ภควติ ภิกฺขุ ปหิณฺนเต (เมื่อพระผู้มีพระภาคส่งภิกษุไปอยู่) โดยเปลี่ยนกริยาคุณพากย์ของประโยค ตถา ที่เพิ่มเข้ามาเป็นปาลฺลเสสสะว่า ปหิณฺเอย เป็นบทลักษณะว่า ปหิณฺนเต ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคส่งภิกษุไปอยู่โดยประการใด วัดในกัฏฐาคีรีชนบทจะตั้งมั่นอยู่สืบไปในที่นั้น ขอพระผู้มีพระภาคโปรดส่งภิกษุทั้งหลายไปกัฏฐาคีรีชนบทโดยประการนั้น”

ภควา ปน อตฺตโน อานุกาเวน ยถา ชานาติ, ตถา อกาสิ. ^๓

“ส่วนพระผู้มีพระภาคทรงกระทำให้ฝูงนกเข้าใจด้วยอำนาจของพระองค์”

คำว่า ยถา ในพากย์นี้สัมพันธ์ในปาลฺลเสสสะว่า ภควติ กโรนฺเต (เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงกระทำอยู่) โดยเปลี่ยนกริยาคุณพากย์ของประโยค ตถา ว่า อกาสิ เป็นบทลักษณะว่า กโรนฺเต ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงกระทำอยู่โดยประการใด ฝูงนกย่อมเข้าใจด้วยอำนาจของพระองค์ พระองค์ได้ทรงกระทำโดยประการนั้น”

เอตสฺส ภควา กาโล, เอตสฺส สุกต กาโล, ยํ ภควา สาวกานํ สิกฺขาบทํ ปณฺณเปยฺย, อุกฺกัเทยฺย ปาติโมกฺขํ, ยถยิทํ พุทฺทมจฺริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรญฺจิติก. ^๔

^๑ วิ.มหา.อ. ๑/๒๒๔

^๒ วิ.จุ. ๖/๒๒/๒๘

^๓ วิ.มหา.อ. ๒/๖๐

^๔ วิ.มหา. ๑/๒๑/๑๑

“ถึงเวลาแล้วพระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์ แก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน”

คำว่า ยถา ใน ยถยิห์ สัมพันธ์ในปาฐเสสสะว่า

- ภควติ สิกขาบท ปณณเปนเต (เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทอยู่)
- ปาติโมกข์ อุททิสนเต (ทรงแสดงปาติโมกข์อยู่)

โดยเปลี่ยนกริยาคุณพจน์ของประโยค ตถา ว่า

- สิกขาบท ปณณเปย (ฟังบัญญัติสิกขาบท) เป็นบทหลักขณะว่า สิกขาบท ปณณเปนเต
- อุททิสย ปาติโมกข์ (ฟังแสดงปาติโมกข์) เป็นบทหลักขณะว่า ปาติโมกข์ อุททิสนเต

ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทอยู่ ทรงแสดง ปาติโมกข์อยู่ โดยประการใด พรหมจรรย์พึงดำรงอยู่ได้ยืนนาน พระผู้มีพระภาคฟังบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์แก่พระสาวก โดยประการนั้น”

คำว่า ยํ เป็นกริยาปรามาส สัมพันธ์ใน ปณณเปย และ อุททิสย ส่วนบทสัมพันธคือ เอตสฺส ของ กาโล เป็นวิเศษนะของปาฐเสสสะว่า สิกขาบทปณณปนสฺส (การบัญญัติสิกขาบท) และ ปาติโมกขุททิสนสฺส (การแสดงปาติโมกข์)

ยนฺนุนาห์ รมฺมณจ วินยณจ สงฺคาเยยฺยํ, ยถยิห์ สาสนํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฺภูจิติกิ.^๑

“อย่ากระนั้นเลย เราพึงสังคายนาพระธรรมและพระวินัยโดยวิธีที่พระศาสนานี้จะมั่นคงดำรง อยู่ชั่วกาลนาน”

คำว่า ยถา ในพจน์นี้สัมพันธ์ในปาฐเสสสะว่า รมฺเม จ วินยํ จ สงฺคียมาเน (เมื่อพระธรรม และพระวินัยถูกสังคายนาอยู่) โดยเปลี่ยนกริยาคุณพจน์ของประโยค ตถา ว่า สงฺคาเยยฺยํ เป็นบท หลักขณะว่า สงฺคียมาเน ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า “เมื่อพระธรรมและพระวินัยถูกสังคายนาอยู่ โดยประการใด พระศาสนานี้จะมั่นคงดำรงอยู่ชั่วกาลนาน เราพึงสังคายนาธรรมและวินัยโดยประการนั้น”

เสนาสนํ สํสาเมตฺวาติ เสนาสนํ ปฏิสาเมตฺวา, ยถา น วินสฺสติ, ตถา นํ สุกฺกุ จเปตฺวาติ อตฺโถ.^๒

“ปาฐะว่า เสนาสนํ สํสาเมตฺวา แปลว่า ‘เก็บเสนาสนะ’ หมายความว่า วางเสนาสนะนั้น ไว้อย่างดีไม่ให้เสียหาย”

^๑ ที.สี.อ. ๑/๓

^๒ วิ.มหา.อ. ๑/๒๑๕

คำว่า ยถา ในพากย์นี้สัมพันธ์ในปาฐะเสสะว่า สุทินเน สุฏฺฐ จเปนเต (เมื่อท่านพระสุทินวางไว้อย่างดี) โดยเปลี่ยนกริยาคุณพากย์ของประโยค ตถา ว่า จเปตฺวา เป็นบทลักษณะว่า จเปนเต ดังนั้น ประโยคนี้จึงมีความหมายว่า “เมื่อท่านพระสุทินวางเสนาสนะนั้นไว้อย่างดีโดยประการใด เสนาสนะย่อมไม่เสียหาย ท่านได้วางเสนาสนะนั้นไว้อย่างดีโดยประการนั้น”

สรุปความว่า คำว่า ยถา ที่มีความหมายว่า ปการ ต้องสัมพันธ์กับบทลักษณะที่เปลี่ยนมาจากกริยาคุณพากย์ของประโยคที่มี ตถา ศัพท์ ไม่สัมพันธ์กับกริยาคุณพากย์ของประโยคที่มี ยถา ศัพท์ แต่ในที่บางแห่ง ยถา ศัพท์เป็นนิบาตที่มีอรรถเหมือน ย สรรพนาม หากเป็นตามนัยนี้ไม่ต้องทำตามกฎข้างต้น เช่น

สาธุ ภนฺเต อญฺญํ ปริยายํ อาจิกฺขตุ, ยถายํ ภิกฺขุสงฺฆโม อญฺญาย สณฺจเหยย.^๑

“ขอประทานพระวโรกาส ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีอื่นที่ภิกษุสงฆ์จะพึงดำรงอยู่ในอหัตตผลเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

คำว่า ยถา เป็นนิบาตที่มีอรรถเหมือน ย สรรพนาม จึงแปลว่า ยถา = เยน ปริยาเยน (ด้วยเหตุใด) ดังข้อความว่า

ตสฺสตุโถ- สาธุ ภนฺเต ภควา อญฺญํ การณํ อาจิกฺขตุ, เยน ภิกฺขุสงฺฆโม อหตฺเต ปตฺติจฺเหยย.^๒

“เนื้อความของพากย์นั้นคือ ขอประทานพระวโรกาส ภิกษุสงฆ์จะพึงดำรงอยู่ในอหัตตผลด้วยเหตุใด ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีอื่นนั้นเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ยถา จาติ เอตฺถ ยถาสทฺโท ยํสทฺทตฺโถ.^๓

“ยถา ศัพท์ในคำว่า ยถา จ นี้มีอรรถเหมือน ย ศัพท์”

นอกจากนั้น ในบางแห่ง อาจมีบทที่ประกอบพร้อมกับ ยถา ศัพท์โดยตรง หากเป็นตามนัยนี้ ไม่ต้องทำตามกฎที่กล่าวมาแล้ว เช่น

ตสฺมา ยถา นิสินฺโน เอกมนฺตํ นิสินฺโน โหติ, ตถา นิสิตฺติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฎฺฐพฺโ.^๔

“ดังนั้นจึงควรทราบเนื้อความในพากย์นี้เป็นอย่างนี้ว่า เจริญชราหมณฺหนึ่งแล้วโดยประการใด ชื่อนี้ว่า ณ ที่สมควร ได้นั่งแล้วโดยประการนั้น”

^๑ วิ.มหา. ๑/๑๖๔/๙๕

^๒ วิ.มหา.อ. ๑/๑๖๔/๔๓๙

^๓ ปาจิตฺต.โยชนา หน้า ๓๖๔

^๔ วิ.มหา.อ. ๑/๑๒๒-๒๓

คำว่า ยถา สัมพันธ์กับบทหลังคือ นิสินโน โดยตรง ดังนั้น จึงไม่ต้องเพิ่มบทลักษณะอื่นเข้ามา

ยถา จ จปิตํ ตํ อุปจิกาหิ น ชชชติ โอนวสุสภณจ โหติ, ตถา จเปตวา “อิหํ จานํ อาคนตวา วสตุกามาณํ สพุรหมจารีนํ อุปการาย ภวิสสตี”ติ คมียวตตํ ปุเรตวา.”

“อนึ่ง หย้าและไม้ที่เก็บไว้แล้ว ย่อมไม่ถูกลวกกัด และฝนไม่ร่วรด โดยประการใด ภิกษุเหล่านั้นเก็บไว้โดยประการนั้นแล้วบำเพ็ญคัมภีร (วัตรของผู้เดินทาง) ด้วยคิดว่า หย้าและไม้นั้นจักเป็นอุปการะแก่เพื่อนพรหมจารีผู้มาถึงสถานที่นั้นแล้วประสงค์จะอยู่”

คำว่า ยถา ในที่นี้สัมพันธ์กับบทหลังคือ จปิตํ โดยตรง ดังนั้น จึงไม่ต้องเพิ่มบทลักษณะอื่นเข้ามา

อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ, ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพวินยกมฺมสุเสตํ นามํ. นิสฺสคฺคิยมฺมสุ อตฺถิติ นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว. กิ ตํ. ปาจิตฺติยํ. ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิย-วินยกมฺมํ ปาจิตฺติยํ โหตีติ อยเมตถ อตฺถโก.

อีกอย่างหนึ่ง การสละ ชื่อว่า นิสสัคคิยะ คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น การสละนั้นมีอยู่แก่อาบัตินั้น เหตุนี้ อาบัตินั้นชื่อว่า นิสสัคคิยะ

ถามว่า : อาบัตินั้นคืออะไร

ตอบว่า : คือ อาบัติปาจิตตีย์

เนื้อความในทฎติยวิกัปป์ (ประเภทที่สอง) นี้คือ เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น อาบัติปาจิตตีย์ที่มีวินัยกรรมคือการสละ ย่อมมี

ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ นิสสัคคิย เป็นกรรมสาธนะด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ จะแสดงรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะและมีอัสสัถิตัตถิตซ้อนอยู่ภายใน อีกทั้งเป็นวิเสสนะของ ปาจิตตีย์ จึงกล่าวว่า อถ วา เป็นต้น มีวิธีอุปนาติกะ ดังนี้

๑. อุปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ นิสสัคคิย เป็นกรรมสาธนะว่า นิสฺสชฺชิตพฺพนฺติ นิสฺสคฺคิยํ และคำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึง จีวรที่ภิกษุควรสละ ด้วยประโยคหน้า

^๑ วิ.มหา.อ. ๑/๓๐๘

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า นิสสัคคิย มีรูปวิเคราะห์อะไรอีกเล่า และคำนี้หมายถึงอะไรอีกเล่า

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า นิสสัคคิย มีรูปวิเคราะห์เป็นกรรมฐานะเท่าไหนหรือไร และคำนี้หมายถึงจิวรเท่าไหนหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อถวา เป็นต้น อธิบายว่า คำว่า นิสสัคคิย มีรูปวิเคราะห์ภาวฐานะและมีอัสสัทธิตัตถิตซ้อนอยู่ภายใน อีกทั้งเป็นวิเสสณะของ ปาจิตติย

คำว่า ปุพฺพภาเค ยเปย นามิ (คำนี้เป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อะไรชื่อว่า นิสสัคคิยะ

คำว่า นิสสัคคิย หมายถึงอะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงสิ่งที่คำนี้หมายถึงมิใช่หรือ

อธิบายว่า คำนี้เป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น

คำว่า นิสสัคคิย ยเปย นิสสัคคิยมิจุเจว (การสละนั้นมีอยู่แก่อาบัตินั้น เหตุนั้น อาบัตินั้นชื่อว่า นิสสัคคิยะ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า นิสสัคคิย หมายถึง การสละอันเป็นวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้นเท่าไหนหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำนี้ยังหมายถึงอะไรได้อีกเล่า

อธิบายว่า คำนี้ยังหมายถึงอาบัติได้อีกด้วย

คำว่า กิ ตํ ปาจิตติย (ถามว่า : อาบัตินั้นคืออะไร ตอบว่า : คือ อาบัติปาจิตติย) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัตินั้นคืออาบัติอะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาบัตินั้นเป็นอาบัติปาราชิกหรือไร

อธิบายว่า เราได้ระบุว่า อาบัตินั้นคืออาบัติปาจิตติย

คำว่า ตํ ยเปย อตฺโถ (เนื้อความในทศุติยวิกัปปนี้ คือ เมื่อภิกษุยังจิวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น อาบัติปาจิตติยที่มีวินัยกรรมคือการสละยอมมี) กล่าวไว้เพื่อแสดง ปักขันตระ คือ ฝ่ายอื่น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เนื้อความของบท (ปทตถ) ว่า ต่ อติกกามยโต นิสสัคคิย ปาจิตติย คืออะไร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงเนื้อความของบทนั้นมีใช่หรือไม่
- ถ้าท่านไม่แสดงเนื้อความของบทนั้น ท่านก็ควรต้องอัปยาปิโตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม)

มีใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ต่ ขเปย อตุโธ อธิบายว่า เราได้แสดงเนื้อความของบทนั้นด้วยประโยคนี้

ท่านกล่าวคำว่า นิสสัคคิย ปาจิตติย นัยแรกในประโยคก่อนแล้วบัดนี้กล่าวนัยที่สอง

คำว่า นิสสัคคิย ปาจิตติย แปลว่า “อาบัติปาจิตติยที่มีการสละ” โดยคำว่า นิสสัคคิย โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสสชชน นิสสัคคิย.

(นิ บทหน้า + สชช หรือ สช ธาตุ = สละ + ฌย ปัจจัยในภาวสาธนะ แปลง ชช เป็น คฺค หรือแปลง ช เป็น ค แล้วซ้อน คฺ เป็น คฺค)

- นิสสัคคิยมสฺส อตถิติ นิสสัคคิย (นิสสัคคิย ศัพท์ + ฌ ปัจจัยในอัสสัถิตัตถิต)

นอกจากนั้น กัณฑ์ชาตรีนามหาภิเษกา (เล่ม ๓ หน้า ๕๑) ยังแสดงรูปวิเคราะห์อีกอย่างหนึ่งว่า

- นิสสชชน นิสสคฺโค (นิ บทหน้า + สชช ธาตุ = นิสสคฺเค สละ + ฌ ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- นิสสคฺโค อสฺส อตถิติ นิสสัคคิย (นิสสคฺค ศัพท์ + ฌ ปัจจัยในอัสสัถิตัตถิต)

ฉบับฉันทะสังคีติและฉบับมหาจุฬาลงกรณ มีรูปว่า

ตํ อติกกามยโต สห นิสสัคคิเยน นิสสัคคิยวินยกมฺมํ ปาจิตติย โหตีติ อยเมตถ อตุโธ.

แต่กัณฑ์ชาตรี (เล่ม ๑ หน้า ๓๔๐) กล่าวว่า คำว่า สห นิสสัคคิเยน (พร้อมกับการสละ) ไม่สมควร เพราะซ้ำกับคำว่า นิสสัคคิยวินยกมฺมํ (ที่มีวินัยกรรมคือการสละ) ในที่นี้จึงตัดคำดังกล่าวออกไป

คำว่า อสฺส และ ตํ ในประโยคข้างต้น หมายถึง อาบัติ แต่คำว่า อาปตฺติ เป็นอิตถิลิงค์ แม้ ฐมฺม ศัพท์ที่แสดงความหมายว่า อาบัติ ในคำว่า ตตฺริเม จตฺตาโร ปาราชิกา ฐมฺมา อุทฺเทสํ อาคจฺจนฺติ (ในปาติโมกข์นั้น อาบัติปาราชิก ๔ ข้อเหล่านี้ ย่อมถึงการสวด) ก็มีรูปเป็นปุงลิงค์ ดังนั้น คำว่า อสฺส และ ตํ จึงควรเป็นวิเศษณ์ของปาฐะเสสะว่า [อสฺส] ฐมฺมชาตสฺส และ [ตํ] ฐมฺมชาตํ โดยเพิ่ม ชาต ศัพท์ เข้ามาประกอบรวม ก็จะทำให้ ฐมฺม ศัพท์เปลี่ยนรูปเป็นปุงลิงค์

ตามหลักภาษาทั่วไป ชาต ศัพท์ในเรื่องนี้เป็นศัพท์ *ศัพท์ภาวะ* คือ ศัพท์ที่มีเนื้อความของ บทหน้าที่ประกอบร่วมกันนั้น นิยมใช้ศัพท์ศัพท์ภาวะเพื่อเปลี่ยนลิงค์หรือเพื่อให้คำสละสลวย ดังจะเห็นได้ว่า อตถ ศัพท์เป็นปุงลิงค์ เมื่อประกอบ ชาต ศัพท์ก็เป็นปุงสกลิงค์ หรือถ้าต้องการให้ อตถ ศัพท์ เป็นอิตถิลิงค์ ก็ประกอบ ชาต ศัพท์เป็นรูปว่า อตถชาต ดังศัพท์นิตยปกรณ์ (สุตตมาลา สูตร ๑๘๔) กล่าวว่า อนตคตาทินี ปตฺนติ ปทฺนเต (อนต และ คต ศัพท์เป็นต้นย่อมาวางไว้ท้ายบท) ในรูปวิเคราะห์ มักประกอบ เอว ศัพท์เพื่อแสดงอรรถศัพท์ภาวะ ดังอุทาหรณ์ว่า

- สุตตํ เอว สุตตฺตนโธ (สูตรนั้นแหละ ชื่อว่า สูตรต้นตะ)
- กมฺมํ เอว กมฺมฺตนโธ (กรรมนั้นแหละ ชื่อว่า กรรมต้นตะ)
- กุโธ เอว กุณฺคตํ (คุณนั้นแหละ ชื่อว่า คุณคตะ)
- อนฺโต เอว อนตคตํ (ที่สุดนั้นแหละ ชื่อว่า อันตคตะ)
- ทิฏฺฐิ เอว ทิฏฺฐิคตํ (ความเห็นผิदनั้นแหละ ชื่อว่า ทิฏฐิคตะ)
- อตฺถโธ เอว อตฺถชาตํ (อรรถนั้นแหละ ชื่อว่า อตฺถชาตะ)
- ธมฺโม เอว ธมฺมชาตํ (ธรรมนั้นแหละ ชื่อว่า ธรรมชาตะ)

รูปวิเคราะห์เหล่านี้ แม้ประกอบด้วย เอว ศัพท์ ก็ไม่ถือว่าเป็นอวธารณบุรพบทกรรมธารย-
สมาส แต่ชื่อว่า *ศัพท์ภาวะวृตติกรรมธารยสมาส* คือ กรรมธารยสมาสที่เป็นไปในศัพท์ภาวะ (ภาว ศัพท์มี
ความหมายว่า เนื้อความ, ตสฺส ภาโว ตพฺภาโว = อรรถของบทหน้านั้น ชื่อว่า ศัพท์ภาวะ) ศัพท์ภาวะนี้
เป็นอรรถที่ไม่มีความหมายใดๆ เพิ่มขึ้นจากบทหน้า

ข้อความว่า “อาบัติปาจิตตีย์ที่มีวินัยกรรมคือการสละ” หมายความว่า อาบัติปาจิตตีย์
ประเภทนี้ไม่เหมือนอาบัติปาจิตตีย์ธรรมดาที่เรียกว่า สุทธปาจิตตีย์ คือ ปาจิตตีย์ล้วนๆ ที่ไม่มีการสละ
แต่เป็นปาจิตตีย์ที่มีการสละก่อนจะปลงอาบัติ จึงชื่อว่า นิสสัคคียปาจิตตีย์ คือ ปาจิตตีย์ที่มีการสละ
กล่าวคือ ในเวลาที่ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ดังกล่าว ยังไม่มีวินัยกรรมคือการสละ แต่ในเวลาที่ปลง
อาบัติ ต้องมีการสละอยู่หน้าการปลงอาบัติ เพราะต้องสละจีวรเป็นต้นก่อนแล้วจึงปลงอาบัติ ถ้ายังไม่
สละแต่ไปปลงอาบัติ ถือว่าไม่บริสุทธิ์จากอาบัติ ตามสิกขาบทนี้มีคำสละจีวรที่ล่วง ๑๐ วันว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสฺสาหตฺติกฺกนฺตํ นิสฺสัคคิยํ, อิมํ หํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรนี้แก่สงฆ์”

ตณฺจ ปนฺเต จีวรํ ยํ ทิวสํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺส โย อรุโณ, โส อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสโต,
ตสฺมา จีวรฺอุปฺปาททิวเสน สทฺธิ เอกาทเส อรุณฺณคฺคฺมเน ทสฺสาหตฺติกามิโต โหติ.

อนึ่งเล่า จีวรนั้นเกิดขึ้นในวันใด อรุณของวันนั้นอาศัยวันที่เกิดขึ้น ดังนั้น จีวรนั้น จึงถูกให้ล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น

คำว่า ตมฺจ ปนตํ ยเปย โหติ (อนึ่งเล่า จีวรนั้นเกิดขึ้นในวันใด ยเปย พร้อมกับวันที่เกิด จีวรขึ้น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะหฺ (วจนตุถ) และความหมาย ของบท (ปทตุถ) แห่งบทว่า นิสสัคคิย ด้วยประโยคก่อน
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรเช่นไรเป็นจีวรที่ล่วง ๑๐ วัน
๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรนั้นเป็นจีวรที่นับตั้งแต่วันถัดมาจากวันที่ได้รับ จีวรหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตมฺจ ปนตํ จีวรํ ยเปย โหติ อธิบาย ว่า จีวรที่ล่วง ๑๐ วัน ไม่ใช่จีวรที่ล่วงวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ ตั้งแต่วันถัดมาจากวันที่ได้รับจีวร แต่เป็นจีวร ที่ล่วงวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่ได้รับจีวร

คำว่า ตสฺมา ยเปย โหติ (ดังนั้น จีวรจึงล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่เกิด จีวรขึ้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงผลของประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคเหตุด้วยประโยคก่อน
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ
 - ผลของการกล่าวประโยคเหตุนั้นคืออะไร
 - การกล่าวประโยคเหตุว่า อรุณของวันที่เกิดจีวรนั้นอาศัยวันที่เกิดขึ้นมีผลคืออะไร
๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของการกล่าวประโยคเหตุ นั้น มีหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตสฺมา ยเปย โหติ อธิบายว่า เรา ได้แสดงประโยคผลว่า ผลของการกล่าวประโยคเหตุนั้นคือ จีวรล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อม กับวันที่เกิดจีวรขึ้น ไม่นับวันที่ได้รับจีวรเป็นวันแรก

คำว่า จีวรุปาททวิส (วันที่เกิดจีวรขึ้น, วันที่ได้รับจีวร) ไม่ใช่หมายถึงวันที่ได้รับจีวรจริงๆ แต่หมายถึงอรุณของวันที่ได้รับจีวร เพราะอรุณดังกล่าวอาศัยวันที่ได้รับจีวรนั้น การใช้คำในลักษณะนี้ เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า ฐานูปจาระ คือ สำนวนที่กล่าวถึงสถานที่

ตามคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

จิรรูปปาททิวเสน สหุณฺติ จิรรูปปาททิวสส อรุณฺเณ สหุณฺติ. ทิวสสทฺเทน เจตฺถ ตํ ทิวสนิสฺสโต อรุณํ วุตฺโต.”

“คำว่า จิรรูปปาททิวเสน สหุณฺติ (พร้อมกับวันที่เกิดจิรขึ้น) หมายความว่า พร้อมกับอรุณของวันที่เกิดจิรขึ้น หนึ่ง ท่านกล่าวถึงอรุณที่อาศัยวันนั้นด้วย ทิวส ศัพท์ในพากย์นี้”

กัณฺหาสาฎกิกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๔๑) กล่าวว่าศัพท์ว่า จ ปน ทำหน้าที่ วากยารัมภะ คือกล่าวต่อจากประโยคหน้าซ้ำอีกเพื่อแสดงคำอธิบายของการลวง ๑๐ วัน ในที่นี้แปลว่า “อึ้งเล่า” ส่วน สนามหลวงบาลีไทยแปลว่า “ก็แล” อย่างไรก็ตาม คู่มือสอนกัณฺหาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๖๕) กล่าวว่า จ ศัพท์เป็น ปทปุรณะ คือ ทำให้เต็มโดยไม่มี ความหมายใดๆ ส่วน ปน ศัพท์ทำหน้าที่ ปักขันตระ คือแสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วินิจจยัตถะ (เนื้อความที่ท่านวินิจฉัยไว้) อื่นจากวจนัตถะ (รูปวิเคราะห์) และ ปัตถะ (เนื้อความของบท) ที่ได้กล่าวไว้แล้วในพากย์ก่อน

คำว่า ตสฺส ทิวสสฺส (แห่งวันนั้น) คือ แห่งวันอันเป็นที่เกิดขึ้นของจิร เพราะคำว่า ยํ ทิวสฺสลงทุติยาวินัดติในอรรถสัทตมีซึ่งเป็นอาวธนะที่ตั้ง จึงหมายถึงวันอันเป็นที่เกิดขึ้นของจิร

คำว่า อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสโต แปลตามศัพท์ว่า “อาศัยแล้วซึ่งวันอันเป็นที่เกิดขึ้นแล้ว” โดยอุปฺปนฺน มีรากศัพท์ว่า อุ บทหน้า + ปท ธาตุ ลง ต ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ เพราะศัพท์ที่ลง ต หรือ ยุ ปัจจัยซึ่งเกี่ยวเนื่องกับสถานที่หรือกาลเวลา ต้องลงในอธิกรณสาธนะเท่านั้น เช่น

- คตํ จานํ, คมนฺณฺจานํ (สถานที่อันเป็นที่ไป)
- คโต กาลो, คมนกาลो (กาลอันเป็นที่ไป)

แม้คำว่า อรุณฺณคฺคฺมน (วันอรุณขึ้น, วันเป็นที่ขึ้นไปของอรุณ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุกฺคฺจจฺติ เอตฺถาติ อุกฺคฺมนํ (อุ บทหน้า + คมฺ ธาตุ = ไป + ยุ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)
- อรุณฺสฺส อุกฺคฺมนํ อรุณฺณคฺคฺมนํ (ณฺณฺวีสฺสํปฺปฺริสฺสมาส)

คำว่า ทสฺสาหํทิกฺกามิตฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทส อหํ ทสํ (สมาหริคฺคฺสมาส)
- อติกฺกมียิตฺถาติ อติกฺกามิตํ

(อติ บทหน้า + กมฺ ธาตุ = ก้าวเท้า + เณ การิตปัจจัย + ต ปัจจัยในกรณสาธนะ)

- ทสํ อติกฺกามิตํ ทสฺสาหํทิกฺกามิตํ (ทุติยตฺปฺปฺริสฺสมาส)

คำว่า เอกาทส (ที่ ๑๑) ไม่ใช่ตั้งรูปวิเคราะห์โดยทั่วไปว่า

* กงฺขา.อภินวฺกิกา หน้า ๓๐๒

- เอกณฺจ ทส จ เอกาทส (วันทสมาส)
- เอเกน อธิกา ทส เอกาทส (ตปฺปวิสสมาส)

เพราะจะทำให้หมายถึง ๑๑ วันทั้งหมด แต่คำนี้หมายถึงวันเดียว คือ วันที่ ๑๑ จึงต้องตั้งรูปวิเคราะห์เป็นปฺรณตฺตติว่า

- เอกาทสหนํ ปฺรณํ เอกาทสํ = จำนวนเต็มของ ๑๑ ชื่อว่า เอกาทสะ

หมายถึง ทินํ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบทวิเสสยะที่เป็นนปฺงสกลิงค์ว่า อรุณฺณคฺคฺมนิ (วันอันเป็นที่ขึ้นไปของอรุณ) ดังนั้น โมคคัลลานไวยาकरण (ปริจเฉทที่ ๔ สูตร ๕๑) จึงกล่าวว่า ตสฺส ปฺรณเอกาทสาทิโต วา (ลง ท ปัจจยํทํย เอกาทส ศัพท์เป็นต้น ในความหมายว่า เต็ม ของจำนวนนั้นได้บ้าง) มีอุทาหรณ์ว่า

- เอกาทโส, เอกาทสโม (ที่ ๑๑)
- วิโส, วิสติโม (ที่ ๒๐)
- ตีโส, ตีสติโม (ที่ ๓๐)
- จตฺตาลีโส (ที่ ๔๐)
- ปณฺญาโส (ที่ ๕๐)

ที่จริงแล้ว ท ปัจจยํ ก็คือ อ ปัจจยํที่มี ท อักษรเป็นอนุพันธ์นั้นแหละ

คำว่า ตสฺมา (เพราะเหตุนั้น) หมายความว่า เพราะอรุณอาทิตย์วันที่เกิดขึ้น จึงเพิ่มปาลฺลเสสะที่เป็นวิเสสยะว่า ตสฺส อรุณสฺส อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสิตตฺตฺตา (เพราะความที่แห่งอรุณนั้นอาทิตย์วันอันเป็นที่เกิดขึ้น)

วิธีสละจีวรแก่สงฆ์

ตํ คเหตฺวา สงฺฆสฺส วา คณฺสสฺส วา ปุคฺคสฺส วา นิสฺสขฺชิตพฺพํ. ตตฺตฺรายํ นโย-
สงฺฆสฺส ตาว เหวํ นิสฺสขฺชิตพฺพํ “อิหํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสาหาติกฺกนตํ นิสฺสัคคิยํ, อิมํ
สงฺฆสฺส นิสฺสขฺชามิ”ติ.^๑ นิสฺสขฺชิตฺวา “อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปฺนโน, ตํ
ปฏฺฐิเทสเม”ติ เหวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ภิกษุถือเอาจีวรนั้นแล้วพึงสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ในการสละนั้นมีวิธีทำดังนี้

^๑ วิ.มหา. ๒/๔๖๓/๓

- ภิกษุพึงสละแก้สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า

อิหํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสํคฺคิยํ, อิมํ หํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรนี้แก้สงฆ์”

- ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า

อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสํคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิทฺเทสมิ.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ครั้งหนึ่ง กระผมขอแสดงอาบัตินั้น”

ท่านได้แสดงเรื่องจีวรที่ล่วง ๑๐ วันด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงถึงบุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวร และวิธีสละจีวร ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ ยสฺส จ นิสฺสชฺชิตพฺพํ, ยถา จ นิสฺสชฺชิตพฺพํ, ตํ ทสฺเสตุ “ตํ คเหตุวา”ติอาทิ วุตฺตํ^๑

“บัดนี้ท่านกล่าวว่า ตํ คเหตุวา เป็นต้นเพื่อแสดงบุคคลที่ภิกษุพึงสละและอาการที่พึงสละนั้น”

ประโยคข้างต้น คำว่า ตํ หมายถึง ข้อความที่กล่าวไว้ด้วยยอนิยมศัพท์ คือ ยสฺส (บุคคลยส) และ ยถา ดังนั้น จึงหมายถึง บุคคลการ (บุคคลผู้รับจีวร) และอาการ[ของการสละจีวร]

คำว่า ตํ คเหตุวา ๒เปฯ นิสฺสชฺชิตพฺพํ (ภิกษุถือเอาจีวรนั้นแล้วพึงสละแก้สงฆ์ คณะ หรือบุคคล) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือปากันตระ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าจีวรที่ไม่ได้อริฐานหรือทำวิกัปนาไว้ภายใน ๑๐ วัน ชื่อว่า จีวรล่วง ๑๐ วันด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ภิกษุพึงสละจีวรดังกล่าวแก่ใคร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงสละแก้สงฆ์เท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตํ คเหตุวา ๒เปฯ นิสฺสชฺชิตพฺพํ อธิบายว่า เรากล่าวถึงบุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวรว่าคือสงฆ์ คณะ หรือบุคคล (ใช้ วา ศัพท์เป็นหลักในการกล่าวถึงอาโณกะ โดยประกอบ เอว ศัพท์แทน วา ศัพท์)

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๒

คำว่า ตตฺตารายํ นโย ยเปยฺย นิสฺสชฺชามิ”ติ (ในการสละนั้นมิวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิทํ ยเปยฺย นิสฺสชฺชามิ) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคือ ปักขันตระ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า บุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวรว่าคือสงฆ์คณะ และบุคคล ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตตฺตารายํ นโย ยเปยฺย นิสฺสชฺชามิ”ติ อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีสละจีวรว่า ในการสละนั้นมิวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิทํ ยเปยฺย นิสฺสชฺชามิ

คำว่า นิสฺสชฺชิตฺวา ยเปยฺย เทเสตฺตพฺพา (ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ยเปยฺย ปฏฺฐิเทเสมิ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุสละจีวรแล้วพึงทำวิธีอะไรต่อไป

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรขอคืนจีวรที่สละแล้วหรือไม่

อธิบายว่า ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ยเปยฺย ปฏฺฐิเทเสมิ

สเจ เทว โหนติ, “เทว”ติ วตฺตพฺพํ. สเจ ตตฺตตฺตริ, “สมฺพหุลา”ติ วตฺตพฺพํ. นิสฺสชฺชเนปิ สเจ เทว วา พหุณี วา โหนติ, “อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ. อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ”ติ วตฺตพฺพํ. ปาฬิ วตฺตํ อสฺสโกณฺเตน อณฺณถาปิ วตฺตพฺพํ.

ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง พึงกล่าวว่า เทว (อาบัติ ๒ ครั้ง) ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น พึงกล่าวว่า สมฺพหุลา (อาบัติหลายครั้ง) แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืน หรือหลายผืน ก็พึงกล่าวว่า

อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมเหล่านี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรเหล่านี้แก่สงฆ์”

เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย

คำว่า สเจ ขเปย วุตตพฺพ (ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง ฟังกล่าวว่า เทว) กล่าวต่อจากประโยคหน้า เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง ภิกษุฟังกล่าวอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำที่ภิกษุฟังกล่าวเมื่อมีอาบัติ ๒ ครั้ง

มิใช่หรือ

อธิบายว่า ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง ฟังกล่าวว่า เทว

คำว่า สเจ ขเปย วุตตพฺพ (ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ฟังกล่าวว่า สมฺพหฺลฺลา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุฟังกล่าวอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
 - ท่านควรแสดงคำที่ภิกษุฟังกล่าวเมื่อมีอาบัติเกินกว่านั้นมิใช่หรือ
 - ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุฟังกล่าวว่า ตโย เป็นต้นหรือไร

อธิบายว่า ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ฟังกล่าวว่า สมฺพหฺลฺลา ไม่ควรกล่าวว่า ตโย เป็นต้น

คำว่า นิสฺสชฺชเนปิ ขเปย วุตตพฺพ (แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ก็ฟังกล่าวว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ภิกษุฟังกล่าวอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุฟังกล่าวโดยระบุจำนวนเหมือนในการปลงอาบัติ

ว่า เทว, สมฺพหฺลฺลา หรือไร

อธิบายว่า แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืน หรือหลายผืน ก็ฟังกล่าวโดยไม่ระบุจำนวนว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

คำว่า ปาฬิ ขเปย วุตตพฺพ (เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องกล่าวคำสละด้วยภาษาบาลีเท่านั้น จึงชื่อว่า

สละ หรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย (นำ ปี ศัพท์ใน อณุมถา มาเปลี่ยนเป็น เอว ศัพท์แล้วทำเป็นอาโศกะ)

คำว่า อณุมถาปี (โดยประการอื่นได้ด้วย) หมายความว่า โดยภาษาอื่นที่ผู้พูดและผู้ฟังเข้าใจ กัน ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

อณุมถาปีติ ภาสนุตเรนปิ, ยาย กายจิ ภาสายปีติ อตฺถเ.

“คำว่า อณุมถาปี (โดยประการอื่นได้ด้วย) หมายความว่า โดยภาษาอื่นอีกด้วย คือ โดย ภาษาย่างใดอย่างหนึ่งอีกด้วย”

พยุตเตน ภิกขุณา ปฏิพเลน สงฺโฆ ฉาเปตพฺโพ “สุณฺหาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. อัยฺย อิตฺถนฺนาโม ภิกขุ อาปตฺตี สรติ วิวรติ อุตฺตานี กโรติ เทเสติ. ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกถลฺลํ, อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกขุโน อาปตฺตี ปฏิคฺคณฺเหยนฺ”ติ.^๒ อิมินา ลกฺขณฺเนน อาปตฺตี ปฏิคฺคณฺหิตฺวา วตฺตพฺโพ “ปสฺสสี”ติ, “อาม ปสฺสามี”ติ, “อายตี สํเวรฺยยาสิ”ติ, “สาธุ สฺสฺสํ สํเวรฺยยาสิ”ติ. ทฺวิสฺส ปน สมฺพหุลาสุ วา ปุริมฺนเยเนว วจนฺเกโท กาทพฺโพ. เทสิตาย อาปตฺติยา “สุณฺหาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกขุโน นิสฺสัคคิยํ สงฺฆสฺส นิสฺสํญฺจํ. ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกถลฺลํ, สงฺโฆ อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกขุโน ทเทยฺยา”ติ.^๓ เอวํ นิสฺสํญฺจจีวรํ ทาทพฺพํ. ทฺวิสฺส พหุลาสุ วา วจนฺเกโท กาทพฺโพ.

ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่

สุณฺหาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ. อัยฺย อิตฺถนฺนาโม ภิกขุ อาปตฺตี สรติ วิวรติ อุตฺตานี กโรติ เทเสติ. ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกถลฺลํ, อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกขุโน อาปตฺตี ปฏิคฺคณฺเหยนฺ.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุรูปนี้ระลึกถึงอาบัติได้ เปิดเผยกระทำให้ แจ้งแสดงอาบัติ ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงรับอาบัติของภิกษุนี้”

ครั้งรับอาบัติตามลักษณะนี้แล้วควรกล่าวว่า ปสฺสสี (ท่านเห็นอาบัติหรือ) ภิกษุผู้ แสดงอาบัติกล่าวว่า อาม ปสฺสามี (ครับผมเห็น) ผู้รับกล่าวว่า อายตี สํเวรฺยยาสิ (คุณพึง สำรวมต่อไป) ผู้แสดงกล่าวว่า สาธุ สฺสฺสํ สํเวรฺยยาสิ (ดีแล้วครับ ผมจะระวังให้ดี)

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๒

^๒ วิ.จุ. ๖/๒๓๙/๒๗๐

^๓ วิ.มหา. ๒/๔๖๔/๓

อนึ่ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้งนั่นเอง [คือ ถ้าภิกษุผู้แสดงต้องอาบัติ ๒ ครั้ง ภิกษุผู้สวดยุติติควรเปลี่ยนจากเอกพจน์ว่า อาปตติ เป็นพหูพจน์ว่า เทว อาปตติโย หรือ สมพหุลา อาปตติโย]

เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างนี้ว่า

สุณาทู เม ภนฺเต สงฺโฆ. อิทํ จีวรํ อิตถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ สงฺฆสฺส นิสฺสํญํ. ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺลลํ, สงฺโฆ อิมํ จีวรํ อิตถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเพยฺย.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า จีวรนี้เป็นสิ่งที่ภิกษุรูปนี้ต้องสละ ถูกสละแล้ว แก่สงฆ์ ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้จีวรนี้แก่ภิกษุรูปนี้”

ภิกษุผู้สวดพึงทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า [คือ ถ้าภิกษุผู้แสดงต้องสละจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่านั้น ภิกษุผู้สวดยุติติควรเปลี่ยนจากเอกพจน์ว่า อิมํ จีวรํ เป็นพหูพจน์ว่า อิมานิ จีวรานิ]

คำว่า พยตุเตน ภิกฺขุนา ยเปยฺย ปฏฺฐิคฺคณฺเหยนฺ”ติ (ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่ายลย) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงการสละจีวรแก่สงฆ์ด้วยประโยคหน้า
๒. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ถือว่าได้ปลงอาบัติแล้วหรือไร
๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า พยตุเตน ภิกฺขุนา ยเปยฺย ปฏฺฐิคฺคณฺเหยนฺ”ติ อธิบายว่า เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่ายลย ๒ ประการ ปฏฺฐิคฺคณฺเหยนฺ”ติ.

คำว่า อิมินา ยเปยฺย สํวริสฺสามิ”ติ (ครั้งรับอาบัติตามลักษณะนี้แล้วควรกล่าวว่า ปสฺสสิ ยลย) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุสวดยุติแล้ว พึงทำอะไรอีกเล่า
- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีทำหลังสวดยุติแล้วมิใช่หรือ

อธิบายว่า เมื่อภิกษุสวดยุติแล้ว ภิกษุผู้ต้องอาบัติพึงแสดงอาบัติ โดยมีการพุทธรับและพุทแสดงตามข้อความที่กล่าวมานี้

คำว่า ทวีสุ ๒ เปฯ กาดพโพ (อนึ่ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้งนั่นเอง) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุนั้นต้องอาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงประกอบเป็นรูปเอกพจน์ว่า อาปตติ โดย

ชาตยาเปกขนัย คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวกันหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้ง

คำว่า เทสิตาย ๒ เปฯ ทาทพพุ (เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คณิจีวรที่ถูกสละแล้ว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สงฆ์ควรปฏิบัติในจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรนั้นควรนับว่าเป็นของสงฆ์หรือไม่

อธิบายว่า เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คณิจีวรที่ถูกสละแล้ว

คำว่า ทวีสุ ๒ เปฯ กาดพโพ (ภิกษุผู้สวดพึงทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุมีจีวรสองหรือสามผืน พึงกล่าวแล้วสละอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงประกอบเป็นรูปเอกพจน์ว่า จีวร โดย

ชาตยาเปกขนัย คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวกันหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้สวดพึงทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๒) อธิบาย ปฏิพล (ผู้สามารถ) ว่า ปฏิพลนาติ วตุตุ สมตฺเถน (คำว่า ปฏิพล คือ ผู้สามารถสวดได้) คือ ผู้ไม่มีโรคอย่างใดอย่างหนึ่งในปาก ลิ้น หรือฟัน สามารถออกเสียงฐานและกรณีได้ชัดเจนเป็นที่เข้าใจของผู้อื่นได้

คำว่า สาธุ สุภฺจํ สํวริสฺสามิ (ดีแล้วครับ ผมจะระวังให้ดี) หมายความว่า จะสำรวมกายและวาจาเป็นอย่างดี เพื่อไม่ให้ต้องอาบัติต่อไป ไม่ใช่การสำรวมใจ เพราะไม่มีอาบัติที่ต้องทางใจ

คำว่า อิมินา ลกฺขณฺเณ อาปตฺติํ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา (ครั้นรับอาบัติตามลักษณะนี้แล้ว) กล่าวไว้ เพราะท่านแสดงญัตติไว้เท่านั้นโดย อุปลักฺขณนัย คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกตแต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ซึ่งท่านยังหมายรวมถึงกรรมวาจาไว้โดยอ้อม

คำว่า อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ (ภิกษุผู้มีชื่ออย่างนี้) เวลาสวดจริงต้องระบุนายาของภิกษุนั้นโดยตรง

ประโยคทั้ง ๓ ตอนว่า “อาม ปสสามิ”ติ, “อายตี สวเรยยาสิ”ติ, “สาธุ สฺมฺมจฺจํ สํวริสสามิ”ติ ให้เพิ่มปาฐเสสะว่า วุตตพฺโพ เข้ามาเป็นกริยาคุมพากย์ในประโยคเหล่านี้ โดยให้ติดตามมาจากประโยคหน้า แต่ประธานที่เป็นกรรมและกัตกาก็เปลี่ยนไปตามเนื้อความ ดังนี้

“อาม ปสสามิ”ติ ปฏิคุคณฺโหเก เทสเกน วุตตพฺโพ.

“ภิกษุผู้รับอันภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า อาม ปสสามิ”

“อายตี สวเรยยาสิ”ติ เทสโก ปฏิคุคณฺเหเกน วุตตพฺโพ.

“ภิกษุผู้แสดงอันภิกษุผู้รับพึงกล่าวว่า อายตี สวเรยยาสิ”

“สาธุ สฺมฺมจฺจํ สํวริสสามิ”ติ ปฏิคุคณฺโหเก เทสเกน วุตตพฺโพ.

“ภิกษุผู้รับอันภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สฺมฺมจฺจํ สํวริสสามิ”

คำว่า นิสฺสํมฺมจฺจํ ประกอบรูปศัพท์มาจาก นิ บทหน้า + สข ธาตุ (จาเค = สละ) + ต ปัจจัย

วิธีสละจิวรรคแก่คณะ

คณฺสส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน “อิมานฺหุ”ติ วา “อิมานิ อหฺนุ”ติ วา วตฺวา “อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามิ”ติ วุตตพฺพํ. อาปตฺติปฺปฏิคฺคาหเกนาปิ “สฺมฺมจฺจํ เม อายสฺมนฺตา. อโย อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตี สรติ ๕เปยฺ เทเสติ. ยถายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺกลณฺ”ติ วุตตพฺพํ. จิวรรทาเนปิ “สฺมฺมจฺจํ เม อายสฺมนฺตา. อิทํ จิวฺรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิโย อายสฺมนฺตานํ นิสฺสํมฺมจฺจํ. ยถายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺกลณฺ, อายสฺมนฺตา อิมํ จิวฺรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยฺนุ”ติ^๒ วุตตพฺพํ. เสสํ ปุริมสทิสเมว.

แต่เมื่อภิกษุจะสละแก่คณะ (ภิกษุสองหรือสามรูป) พึงกล่าวว่า อิมานํ หรือว่า อิมานิ อหํ แล้วกล่าวว่า อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามิ (สละแก่ท่านทั้งหลาย)

แม้ภิกษุผู้รับอาบัติก็พึงคำเป็นต้นกล่าวว่า

สฺมฺมจฺจํ เม อายสฺมนฺตา. อโย อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตี สรติ ๕เปยฺ เทเสติ. ยถายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺกลณฺ.

^๑ วิ.จ. ๖/๒๓๙/๒๗๐

^๒ วิ.มหา. ๒/๔๖๖-๖๗/๓-๔

“ท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า ภิกษุรูปนี้ระลึกถึงอาบัติได้ เปิดเผยกระทำให้แจ้ง แสดงอาบัติ ถ้าความพรั่งพร้อมของท่านถึงที่แล้ว”

แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า

สุณนตุ เม อายสมนตนา. อิห จีวรํ อิตถนนามสสุ ภิกขุโน นิสสัคคิย
 อายสมนตนา นิสสฏฺฉํ. ยทายสมนตนา ปตฺตกถลํ, อายสมนตนา อิมํ จีวรํ อิตถนนามสสุ
 ภิกขุโน ททยยํ.

“ท่านมีอายุทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า จีวรนี้เป็นสิ่งที่ภิกษุรูปนี้ต้องสละ ถูกสละแล้ว แก่ท่าน ถ้าความพรั่งพร้อมของท่านถึงที่แล้ว ท่านพึงให้จีวรนี้แก่ภิกษุรูปนี้”

วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั้นแหละ

ในประโยคหน้าท่านได้แสดงวิธีสละแก่สงฆ์แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงวิธีสละ แก่คณะ ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

เอวํ สงฺฆสมฺม นิสฺสชฺชนวีสี ทสฺเสตฺวา คณสมฺม นิสฺสชฺชนวีสี ทสฺเสตฺวํ “คณสมฺม ปน นิสฺสชฺชนเตนา”ติอาทิมาน^๑.

“ท่านแสดงวิธีสละแก่สงฆ์อย่างนี้แล้ว กล่าวว่า คณสมฺม ปน นิสฺสชฺชนเตน (แต่เมื่อภิกษุจะสละแก่คณะ) เป็นต้นเพื่อแสดงวิธีสละแก่คณะ”

ในประโยคของฎีกาข้างต้น คำว่า นิสฺสชฺชนวีสี กล่าวซ้ำไว้ ๒ ครั้งในประโยคเดียวกัน แต่ความจริงการกล่าวคำซ้ำ ๒ ครั้งในประโยคเดียวกันเช่นนี้ถือว่าไม่ใช่ธรรมเนียมการใช้ภาษาบาลี เพราะภาษาบาลีมีอภินัย คือ นัยที่ติดตามไปสู่พากย์หรือบทข้างหน้าหรือข้างหลังก็ได้ ดังนั้น คำหลังว่า นิสฺสชฺชนวีสี ถ้าใช้เป็น ตํ วิถี (วิธีนั้น) ก็จะทำให้บทสั่นลง และตรงตามธรรมเนียมของการใช้ศัพท์บาลีในประโยค

ประโยคว่า คณสมฺม ปน เป็นต้นชื่อว่า ปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น อันได้แก่ วิธีสละจีวร แก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ (แต่ในฎีกาใหม่มุ่งถึงวิธีสละจีวรเท่านั้นโดยปรานัย คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งที่เป็นประธาน แต่ยังหมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ อีกด้วย) ส่วนประโยคก่อนจำนวนมากที่กล่าวถึง

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๐๒

วิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ เป็นประโยชน์แก่ข้า พุทธศาสนิกชนผู้มีวิริยอุตสาหะ มีวิริยอุตสาหะสัมพันธตามหลัก ฐาปนาติกะดังนี้

๑. ฐาปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และ วิธีรับอาบัติ ด้วยประโยคก่อนแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ บุคคล ย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และ วิธีรับอาบัติ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า คุณสุส ปน เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติด้วยประโยคนี้

คำว่า อาบัติปฏิบัติปฏิบัติคาหะเนนาปิ ยเปย วุตตพพ (แม้ภิกษุผู้รับอาบัติก็พึงกล่าวว่า ฯลฯ) กล่าว ต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลารับอาบัติ ภิกษุควรรับอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีรับอาบัติอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัติก็พึงกล่าวว่า ฯลฯ

คำว่า จีวรทาเนปิ ยเปย วุตตพพ (แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า ฯลฯ) กล่าวต่อ จากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับควรกล่าวอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีกล่าวของภิกษุผู้รับอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า จีวรทาเนปิ ยเปย วุตตพพ เพื่อ อธิบายว่า แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า ฯลฯ

คำว่า เสส ปุริมสทิสเมว (วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั้นแหละ) กล่าวต่อจาก ประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุตั้งญัตติแล้ว วิธีที่เหลือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะระบุวิธีที่เหลือไว้โดยตรงหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เสส ปุริมสทิสเมว อธิบายว่า เรา ไม่ระบุวิธีที่เหลือไว้โดยตรง แต่แสดงด้วยการแนะนำว่า วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั้นแหละ

วิธีสละจีวรแก่บุคคล

บุคคลสส ปน นิสสชชนฺเตน “อิมานหฺ”ติ วา “อิมานิ อหฺ”ติ วา วตฺวา “อายสมฺโต นิสสชชามิ”ติ วตฺตพฺพ.

แต่เมื่อจะสละแก่บุคคล ฟังกล่าวว่า อิมานํ หรือว่า อิมานิ อหํ แล้วกล่าวว่า อายสมโต นิสสชชามิ (สละแก่ท่าน)

ในประโยคหน้าท่านได้แสดงวิธีสละแก่คณะแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงวิธีสละแก่บุคคล ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ ปุคฺคสฺส นิสฺสชชนฺวํ ทสฺเสตุ “ปุคฺคสฺส ปนา”ติอาทิ วุตฺต.

“ท่านกล่าวว่า ปุคฺคสฺส ปน เป็นต้นเพื่อแสดงวิธีสละแก่บุคคล”

ในประโยคว่า ตํ คเหตฺวา สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคสฺส วา นิสฺสชชิตพฺพ (ภิกษุถือเอาจีวรนั้นแล้วฟังสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล) ท่านกล่าวถึงการสละจีวรแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลโดยย่อแล้ว ต่อมาแสดงวิธีสละแก่สงฆ์และคณะตามลำดับแล้ว จึงกล่าวถึงวิธีสละแก่บุคคลเป็นลำดับสุดท้าย ด้วยประโยคข้างต้น ดังนั้น ประโยคนี้จึงเป็น *ประโยคปักขันตระ* คือ แสดงฝ่ายอื่น กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรแก่บุคคล ย่อมรู้ได้อย่างไร
- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรแก่บุคคลอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงวิธีสละจีวรแก่บุคคลด้วยประโยคนี้

คำว่า อิมานํ แสดงถึงจีวรผืนเดียว ส่วน อิมานานํ แสดงถึงจีวรหลายผืน โดยกล่าวว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสฺสาทิกฺกนฺตํ นิสฺสัคคิยํ, อิมานํ อายสมฺโต นิสฺสชชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมเกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสฺสาทิกฺกนฺตานิ นิสฺสัคคิยานิ, อิมานานํ อายสมฺโต นิสฺสชชามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรเหล่านี้ของกระผมเกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมสละจีวรเหล่านี้แก่ท่าน”

* กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๐๒

นิสสชชิตฺวา “อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน. ตํ ปฏฺิเทเสมี”ติ
 เอวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา. สเจ ปน นวกตโร โหติ, “อาวุโส”ติ วตฺตพฺพํ. เตนปิ
 “ปสฺสสี”ติ วา “ปสฺสธา”ติ วา วุตฺเต “อาม ภนฺเต”ติ วา “อาม อาวุโส”ติ วา วตฺวา
 “ปสฺสามี”ติ วตฺตพฺพํ. ตโต “อายตี สํเวรฺยาสิ”ติ วา “สํเวรฺยาธา”ติ วา วุตฺเต “สาธุ
 สฺมฺมจฺจุ สํวริสฺสามี”ติ วตฺตพฺพํ.

ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า

อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน. ตํ ปฏฺิเทเสมี.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ครั้งหนึ่ง กระผมขอแสดง
 อาบัตินั้น”

อนึ่ง ถ้าภิกษุผู้รับอาบัตินั้นพรหมากว่า พึงกล่าวว่า อาวุโส

แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสี หรือ ปสฺสธ

ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามี

ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุผู้รับอาบัตินั้นกล่าวว่า อายตี สํเวรฺยาสิ หรือ สํเวรฺยาธ

ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สฺมฺมจฺจุ สํวริสฺสามี

คำว่า นิสสชชิตฺวา ขเปย เทเสตพฺพา (ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า
 ฯลฯ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงทำวิธีอย่างไร
- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ครั้นสละแล้วไม่ต้องแสดงอาบัติหรือไม่

อธิบายว่า ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า ฯลฯ

คำว่า สเจ ขเปย วตฺตพฺพํ (อนึ่ง ถ้าภิกษุผู้รับอาบัตินั้นพรหมากว่า พึงกล่าวว่า อาวุโส)
 กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุผู้รับอาบัตินั้นพรหมากว่า พึงกล่าวอย่างไร
- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกล่าวว่า ภนฺเต หรือไร

อธิบายว่า ถ้าภิกษุผู้รับอาบัตินั้นพรหมากว่า พึงกล่าวว่า อาวุโส

คำว่า เตนปิ ๗เปฯ วตตพฺพ (แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสิ หรือ ปสฺสธ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้นควรกล่าวอย่างไร
- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้หนึ่งหรือไร

อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสิ หรือ ปสฺสธ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ

คำว่า ตโต ๗เปฯ วตตพฺพ (ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุผู้รับอาบัติกล่าวว่า อายตี สฺวเรยยาสิ หรือ สฺวเรยยาถ ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สฺกุญฺจ สฺวริสฺสามิ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ ภิกษุผู้รับอาบัติควรกล่าวอย่างไร
- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้หนึ่งหรือไร

อธิบายว่า ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุผู้รับอาบัติกล่าวว่า อายตี สฺวเรยยาสิ หรือ สฺวเรยยาถ ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ สฺกุญฺจ สฺวริสฺสามิ.

วิธีให้คืนจิวรที่ถูกสละแล้ว

เอวํ เทสิตาย อาปตฺติยา “อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมิ”ติ ทาทพฺพ. ทฺวิสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตพฺพ. ทฺวินนํ ปน ยถา คณสฺส, เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพ. ตโต อาปตฺติปฏิกฺคหณญจ นิสฺสญฺจจิวรทานญจ เตสํ อณฺฏตเรน ยถา เอเกน ปุคฺคเลน, ตถา กาทพฺพ.

เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้วอย่างนี้ ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า

อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมิ (ข้าพเจ้าให้ผ้านี้แก่ท่านผู้มีอายุ)

โปรดทราบวิธีในอาบัตินี้สองครั้ง จีวรสองผืน หรือในอาบัตินี้สามครั้ง จีวรสามผืน โดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อนนั้นแหละ แต่พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ

ต่อแต่นั้นภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว

คำว่า เอวํ ยเปย ทาทพฺพํ (เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้วอย่างนี้ ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้า โดยกล่าวว่า ฯลฯ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติแสดงอาบัติแล้ว ภิกษุผู้รับอาบัติพึงทำอะไร
- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้หนึ่งหรือไม่

อธิบายว่า ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า ฯลฯ

คำว่า ทวีสฺส ยเปย เวทิตพฺโพ (โปรดทราบวิธีในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน และในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน โดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อนนั้นแหละ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง และจีวร ๒ หรือ ๓ ผืน ภิกษุผู้ให้พึงให้โดยกล่าวอย่างไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีกล่าวในอาบัติสองครั้งจีวรสองผืน และในอาบัติสามครั้งจีวรสามผืนมิใช่หรือไม่

อธิบายว่า วิธีในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน และในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน พึงทราบโดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อน

คำว่า ทวินฺนํ ยเปย นิสฺสชฺชิตพฺพํ (แต่พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ) กล่าวไว้เพื่อแสดงปักขันตระ คือ วิธีสละแก่ภิกษุสองรูป ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลาสละแก่ภิกษุสองรูป ภิกษุผู้สละพึงสละอย่างไร
- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
 - ท่านควรแสดงวิธีสละแก่ภิกษุสองรูปมิใช่หรือไม่
 - วิธีสละแก่ภิกษุสองรูปต่างจากวิธีสละแก่ภิกษุสามรูปที่เรียกว่าคณะหรือไม่

อธิบายว่า พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ

คำว่า ตโต ยเปย ตถา กาทพฺพํ (ต่อแต่นั้นภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ต่อแต่นั้นการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว พึงทำด้วยการตั้งญัตติและกรรมวาจา เหมือนที่ภิกษุสามรูปทำหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ต่อแต่นั้นภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงทำการรับอาบัติ และการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว ไม่ต้องทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้วด้วยญัตติและกรรมวาจาเหมือนที่ภิกษุสามรูปทำ

ข้อนี้หมายความว่า

- ในการสละแก่คณะ ภิกษุต้องตั้งญัตติแล้วรับอาบัติ แล้วจึงให้คืนจีวร

- ในการสละแก่ภิกษุ ๒ รูป ไม่ต้องตั้งญัตติ เพียงกล่าวคำสละจีวรว่า อิหํ เม ภนฺเต ชฺเชยฺย อายสฺมุนฺตานํ นิสฺสชฺชามิ เท่านั้นและภิกษุรูปหนึ่งในสองรูปทำหน้าที่รับอาบัติและให้คืนจีวรที่ถูกสละนั้น

คำว่า ทวีสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตฺตฺวา (โปรดทราบวิธีในอาบัติสองครั้ง จีวรสองผืน และในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน โดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อนนั้นแหละ) ฎีกาใหม่อธิบาย ทวีสุ และ ตีสุ ว่า

ตตฺถ ทวีสุ ตีสุ วาติ ทวีสุ ตีสุ วา อาปตฺตีสฺส เจว ทาทพฺพจีวเรสุ จ^๑

“ในพากย์นั้น คำว่า ทวีสุ ตีสุ วา หมายความว่า ในอาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง และในจีวรที่ควรให้ ๒ หรือ ๓ ผืน”

อิหํ ปน สพฺพนิสฺสัคคิเยสุ วิธานํ จีวรํ ปตฺโต นิสีทนนฺติ วตฺถุมตฺตเมว หิ นานํ ปรมมฺหํ ปน วตฺถุ “เอตนฺ”ติ นิสฺสชฺชิตพฺพํ. สเจ พหฺนึ โหณฺติ, “เอตานิ”ติ วตฺตพฺพํ. นิสฺสฏฺฐทาเนปิ เอเสว นโย.

อนึ่ง วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด ดังจะเห็นได้ว่า เพียงวัตถุเท่านั้นต่างกัน คือ จีวร บาตร ผ่านีสีทนะ

ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ (นั้น) ถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (เหล่านั้น)

แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน [คือ กล่าวว่า เอตํ และ เอตานิ ตามสมควร]

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๐๓

คำว่า อิหิ ปน ยเปย วิธานิ (อนึ่ง วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละ วิธีแสดงอาบัติ วิธีรับอาบัติ และวิธีให้คืนด้วยประโยคก่อน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีเหล่านั้นเกี่ยวกับจีวรที่ล่วง ๑๐ วันเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อิหิ ปน ยเปย วิธานิ อธิบายว่า วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วากยารัมภोत्ตะกะ)

คำว่า จีวรึ ยเปย นานิ (ดังจะเห็นได้ว่า วัตถุเท่านั้นต่างกัน คือ จีวร บาตร ผ้านีสีทนะ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีดังกล่าวนี้ไม่ต่างกันแม้เล็กน้อย เหมือนกันทั้งหมดหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า วัตถุเท่านั้นต่างกัน คือ จีวร บาตร ผ้านีสีทนะ

คำว่า ปรมมุขิ ปน (ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ ถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ) กล่าวถึงปักขันตระคือฝ่ายอื่น เพื่อแสดงวิธีสละจีวรที่อยู่ลับหลัง ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อมีจีวรที่ต้องสละอยู่ลับหลัง ภิกษุพึงสละโดยกล่าวอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงสละโดยประกอบใช้ อิม ศัพท์เหมือนในการสละจีวรที่อยู่ต่อหน้าหรือไร

อธิบายว่า ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ ถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตระโत्ตะกะ)

คำว่า นิสุสฎฺฐทาเนปิ ยเปย นโย (แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีข้างต้นมีอยู่ในการสละจีวรเท่านั้นหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน คือ ประกอบใช้ เอต ศัพท์เหมือนกับในการสละวัตถุดังกล่าว

คำว่า นิสสฏฺฐาทาน (การให้วัตถุที่ถูกละแล้ว) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสสชฺชียิตถาติ นิสสฏฺฐจํ.

(นิ บพหน้า + สช ธาตุ = สละ + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

- นิสสฏฺฐสฺส ทานํ นิสสฏฺฐาทานํ (กัมมัญญณฺณฐิตํปฺปวิสสฺมาส)

คำว่า ปรมมุข (มีในที่ลับหลัง) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปรมมุขา ภวํ ปรมมุขํ = วัตถุที่มีในที่ลับหลัง ชื่อว่า ปรมมุขะ

(ปรมมุขา ศัพท์ + ณ ปัจจัยใน ภว ตัทธิต)

นิสสฏฺฐจตุถุ “ทินฺนํมิทํ อิมินา มยฺหน”ติ สณฺณาย นปฺปฏิเทนฺตสฺส ทุกฺกณฺโณ, ตสฺส สนฺตกภาวํ ฃตฺวา เลเสน อจฺฉินฺทฺโธ สามีกสฺส ฐฺรณิกฺเขเปน ภณฺฑํ อคฺขมาเปตฺวา กาเรตฺพโหติ.

เมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกละแล้วด้วยสำคัญว่า ภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุรู้ว่าวัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว ฟังถูกตัดสินโดยติราคาสังของ

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงว่า การสละเป็นเพียงวินัยกรรม ภิกษุผู้สละไม่ได้มอบจีวรของตนแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลจริงๆ ดังนั้น จึงต้องให้คืนจีวรดังกล่าว ไม่ควรถือเอาเป็นสมบัติของตน ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

นิสสฏฺฐจิวฺรํ ปน ทาตฺพพเมว, อทาตุํ น ลพฺภติ. วินยกมฺมตฺตเมว เหนฺติ. น ตํ เตนฺตฺสขมสฺส วา คณฺตฺส วา ปุคฺคตฺส วา ทินฺนเมว โหติ. เตนฺนาห “นิสสฏฺฐจตุถุ”ติอาทิ.”

“ส่วนจีวรที่ถูกละแล้ว ภิกษุผู้รับฟังให้คืนทีเดียว ไม่อาจไม่ให้คืน เพราะการสละนั้นเป็นเพียงวินัยกรรมเท่านั้น ภิกษุผู้สละนั้นไม่ได้สละจีวรนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลจริงๆ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า นิสสฏฺฐจตุถุ (วัตถุที่ถูกละแล้ว) เป็นต้น”

ดังนั้น ประโยคข้างต้นจึงกล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกละตามวินัยด้วยความสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง จะต้องอาบัติอะไร

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๓

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นไม่ต้องอาบัติหรือไม่

อธิบายว่า เมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกละแล้วด้วยสำคัญว่าภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ

คำว่า ตสฺส ยเปยฺ กาเรตพฺโพติ (ภิกษุรู้ว่าวัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว ฟังถูกตัดสินโดยตีราคาสิ่งของ) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การแย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง นอกไปจากการสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ไม่ให้คืนโดยมุ่งแย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง จะต้องอาบัติอะไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นอาบัติทุกกฏเหมือนภิกษุผู้สำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้แก่ตนหรือไม่

อธิบายว่า ภิกษุรู้ว่าวัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว ฟังถูกตัดสินโดยตีราคาสิ่งของ

คำว่า อจฺฉินฺทนฺตฺ ประกอบรูปศัพท์มาจาก อา บทหน้า + ฉิธิ ธาตุ (ทวิธากรณ = ทำเป็นสองส่วน) + อ ปัจจัย + อนฺต ปัจจัย

คำ ปฏิเทตฺสฺส (ไม่ให้อยู่) ถือว่าเป็นรูปพิเศษที่ น ศัพท์เข้าสมาสกับ ปฏิเทตฺสฺส แต่ไม่แปลง น เป็น อ ถ้า น ศัพท์ไม่เข้าสมาสในที่นี้ ก็ต้องแปลร่วมกับกริยาคุณพากย์เป็นรูปว่า ทุกกฏฺ น โหติ (ไม่ต้องอาบัติทุกกฏ) แต่ไม่ได้มีความหมายเช่นนั้น ในวรรณกรรมบาลีมีบางคำที่ไม่แปลง น เป็น อ พบในคำเฉพาะบางคำ ดังอุทาหรณ์ว่า

- นมาตาภุตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นมารดา) - นปีตาภุตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นบิดา)
- นภاتاภุตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นพี่ชายน้องชาย)
- นภคินิภุตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นพี่หญิงน้องหญิง)
- นปุตฺโตภุตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นบุตร) - นธีตาภุตปุพฺโพ (ผู้ไม่เคยเป็นธิดา)

อุทาหรณ์ข้างต้นพบในสังยุตตนิกาย นิทานวรรคว่า

น โส ภิกฺขเว สตฺโต สุลภฺโร, โย นมาตาภุตปุพฺโพ อิมินา ทีเชน อทฺธนา. โย นปีตาภุตปุพฺโพ ยเปยฺ โย นภاتاภุตปุพฺโพ ยเปยฺ โย นภคินิภุตปุพฺโพ ยเปยฺ โย นปุตฺโตภุตปุพฺโพ ยเปยฺ โย นธีตาภุตปุพฺพา.^๑

^๑ ส.นิ. ๑๖/๑๓๗-๔๒/๑๘๑-๘๒

“สัตว์ที่ไม่เคยเป็นมารดาโดยกาลนานนี้ มิใช่หาได้ง่ายเลย ฯลฯ

สัตว์ที่ไม่เคยเป็นบิดา ฯลฯ

สัตว์ที่ไม่เคยเป็นพี่ชายน้องชาย ฯลฯ

สัตว์ที่ไม่เคยเป็นพี่หญิงน้องหญิง ฯลฯ

สัตว์ที่ไม่เคยเป็นบุตร ฯลฯ

สัตว์ที่ไม่เคยเป็นธิดา ฯลฯ”

อุทาหรณ์อื่นก็เป็นคำเฉพาะเหมือนอุทาหรณ์ข้างต้น เช่น

- นจิสฺสฺว (ต่อกาลไม่นานนั้นทีเดียว) = น + จิสฺสฺ + เอว

- นจิเรเนว (โดยกาลไม่นานนั้นทีเดียว) = น + จิเรน + เอว

- นมฺหปฺผลกรณโต (โดยไม่กระทำผลมาก) = น + มหปฺผลกรณโต

- นบุสฺสํ (ผู้มีไชสตรีและบุรุษ) = น + บุสฺสํ

- นกุโล (สัตว์ที่ไม่มีตระกูล, พังพอน) = น + กุโล

คำว่า นบุสฺสํ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- น อิตฺถิ น ปุมาติ นบุสฺสํ.

(- น ศัพท์ + อิตฺถิ ศัพท์ + ปุมา ศัพท์ แปลง อิตฺถิปุมา เป็น บุสฺส)

- น ศัพท์ + ถิ ศัพท์ + ปุมา ศัพท์ แปลง ถิปุมา เป็น บุสฺส)

คำว่า นกุโล มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นตฺถิ กุลํ เอตฺสฺสาติ นกุโล = สัตว์ที่ไม่มีตระกูล, พังพอน

แม้พังพอนจะเป็นสัตว์ที่มีตระกูลเหมือนสัตว์อื่น ก็ได้ชื่อนี้ตามคำเรียกขานที่สืบทอดกันมา การใช้คำในลักษณะนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่ชื่อว่า *รูปหีนัย* คือ นัยที่เป็นชื่อเรียก ดังคำว่า อสฺสกณฺโณ ที่แปลว่า “ต้นหูกวาง” แต่มีรูปวิเคราะห์ตามศัพท์ว่า

- อสฺสสฺส กณฺโณ อสฺสกณฺโณ = ต้นหูม้า

หรือคำว่า โค (วัว) ที่มีความหมายตามรูปวิเคราะห์ว่า

- คจฺฉตฺติ โค = สัตว์ผู้ไปได้ คือ โค

แต่ไม่ใช่หมายรวมเอาถึงสัตว์ที่ไปได้ทุกประเภท

หรือคำว่า หตฺถิ (สัตว์มีงวง, ช้าง) ที่มีความหมายตามรูปวิเคราะห์ว่า

- หตฺถิ อสฺส อตฺถิตฺติ หตฺถิ = สัตว์มีงวง คือ หัตถิ

แต่ไม่ใช่หมายรวมถึงสัตว์มีงวงทุกประเภท

ดังหลักฐานในคัมภีร์สัททกถาจินตาวา

ยถากถมิ พยุปปตติ

รพฺพิยา อตฺถนิจฺจโย

อิติ รพฺพิ ปรสฺสเณ

พยุปปตติ เยน เกณจิ^๑

“ชื่อเรียกย่อมมีตามความปรากฏ ส่วนรูปวิเคราะห์ย่อมมีได้ด้วยเหตุ
อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังข้อความว่า ‘รูปวิเคราะห์ย่อมมีได้ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง
แต่การตัดสินเนื้อความย่อมมีตามชื่อเรียก’ ”

สถานที่เป็นต้น

เวสาลี ยํ นพฺพคฺติเย ภิกฺขุ อารพฺภ อติเรกจีวรธารณตฺถสมฺมํ ปณฺณตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภภิกษุจฬพัคคีย์ในเมืองเวสาลี เพราะเหตุคือการ
เก็บอติเรกจีวรไว้

ท่านแสดงอสาธณวินิจัยของกณิสกขาบทที่ ๑ ไว้ด้วยประโยคก่อน บัดนี้ กล่าวข้อความ
นี้เพื่อแสดงสาธณวินิจัย มีวิธีวากยานสัมพันธ์ตามรูปนาติกะว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงอสาธณวินิจัยของกณิสกขาบทที่ ๑
ไว้ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สถานที่ บุคคล และวัตถุ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงสถานที่ บุคคล และวัตถุ อีกด้วย
มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เวสาลี ยํ เป็นต้น อธิบายว่า เรา
ได้แสดงสถานที่ บุคคล และวัตถุด้วยประโยคนี้

ประเภทของบัญญัติ

“ทสาหปรมน”ติ อยเมตฺถ อนฺนปณฺณตฺติ. สาธารณปณฺณตฺติ.

บัญญัติว่า ทสาหปรมน นี้เป็นอนุบัญญัติในสิกขาบทนี้ [สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณ-
บัญญัติ

^๑ สทฺท.จินฺดา คาทา ๑๗๑

อาณัติ

อนาณตติโก.

[สิกขาบทนี้เป็นอนาณตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนตฺสส ทุกฺกมฺ. ยถา จ อธิ, เหว สพฺพตฺถ, ตสฺมา นํ
ปรโต น วกฺขาม. ทสหาํ อนตฺถิกนฺเตปิ อตฺถิกนตฺสสนฺโน เวมตฺถิกสฺส จ ทุกฺกมฺ.
อตฺถิกนเต อนตฺถิกนตฺสสนฺโนปิ เวมตฺถิกสฺสปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตียเมว, ตถา อนตฺถิจิตา-
วิกปิตฺตวิสสชฺชิตอนภฺจาวินภฺจอตฺตมาวิลฺลตฺเตสฺส อตฺถิจิตาทิสฺสนฺโน.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่
- ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุยังไม่เกิน

๑๐ วัน

อนึ่ง อาบัติทุกกฏย่อมมีในทุกๆ สิกขาบท เหมือนในสิกขาบทนี้ เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า

ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ :-

- ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุเกิน

๑๐ วันแล้ว

- ภิกษุผู้สำคัญว่า เป็นผ้าอธิฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิฐาน ไม่ได้
ทำวิกัปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น

คำว่า อนิสฺสชฺชิตฺวา ฯลฯ ทุกฺกมฺ (ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่) เป็นต้น
กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่นคืออาบัติ นอกไปจากอาบัติที่แสดงไว้ในประโยคก่อน ทั้งนี้เพื่อจัดความสงสัย
ว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของอาบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติอีกด้วยมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติด้วยประโยคเหล่านี้

คำว่า ยถา จ ยเปย สพพตถ (อนึ่ง อาบัติทุกกฏย่อมมีในทุกๆ สิกขาบทเหมือนในสิกขาบทนี้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยนิสัคคิยวัตถุ ต้องอาบัติทุกกฏ ด้วยประโยคก่อน (โดยทั่วไปประโยคอาวัธะมักอยู่ติดกับประโยควากยารัมภะ แต่ในที่บางแห่งก็อาจมีประโยคอื่นคั่นอยู่บ้างตามสมควร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม โดยเนื้อหาของประโยคอาวัธะและวากยารัมภะต้องเกี่ยวเนื่องกัน ดังนั้น ประโยคอาวัธะในที่นี้ จึงเป็นประโยคว่า อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนตฺสส ทุกฺกฏํ)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ นิสัคคิยวัตถุที่กล่าวไว้ในสิกขาบทอื่นจากสิกขาบทนี้ บุคคลย่อมกำหนดอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ นิสัคคิยวัตถุดังกล่าวไม่ทำให้ต้องอาบัติทุกกฏหรือไม่

อธิบายว่า แม้นิสัคคิยวัตถุที่กล่าวไว้ในสิกขาบทอื่นจากสิกขาบทนี้ ก็ทำให้ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ใช้สอยเช่นกัน

คำว่า ตสฺมา ยเปย น วุฑฺฒา (เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า) กล่าวไว้เพื่อแสดงลักษณะ คือ ผลพลอยได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อความในประโยคก่อนมีผลพลอยได้หรือไม่
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้จากประโยคก่อนมิใช่หรือ

อธิบายว่าการกล่าวเช่นนั้นก็มีผลพลอยได้ คือ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า

คำว่า ทสาหิ ยเปย ทุกฺกฏํ (ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย [ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุยังไม่เกิน ๑๐ วัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยนิสัคคิยวัตถุ ต้องอาบัติทุกกฏ ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเช่นนั้นท่านจึงต้องอาบัติทุกกฏหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุเช่นไรอีกจึงต้องอาบัติทุกกฏเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ทสหา ๗ เปฯ ทุกกฏฺ อธิบายว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัดดูยังไม่เกิน ๑๐ วัน ก็ต้องอาบัติทุกกฏอีกด้วย (เปลี่ยน ปี ศัพท์เป็น เอว แล้วนำมาประกอบเป็นอาโภคะ)

คำว่า อติกฺกนเต ๗ เปฯ ปาจิตฺติยเมว (ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัดดูเกิน ๑๐ วันแล้ว) กล่าวไว้เพื่อแสดง ปักขันตระ คือ ฝ่ายอื่น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการต้องอาบัติทุกกฏไว้ด้วยประโยคก่อน
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏเท่านั้นหรือ
๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
 - ภิกษุยังต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์อีกด้วยมิใช่หรือ
 - ท่านควรแสดงการต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์อีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อติกฺกนเต ๗ เปฯ ปาจิตฺติยเมว อธิบายว่า เราแสดงว่าภิกษุยังต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์อีกด้วย (ปี ศัพท์ใน อนติกฺกนตสมฺภินิปี และ เวมตฺกสฺสปี ทำหน้าที่อัญญมัญญสมุจจะเย คือ รวบรวมซึ่งกันและกัน ใช้เหมือน จ ศัพท์)

คำว่า ตถา ๗ เปฯ อธิจฺจิตาภิสมฺภินิ (ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิฐาน ไม่ได้วิกัปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิฐานเป็นต้น บุคคลพึงกำหนดอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงกำหนดว่า ไม่ต้องอาบัติ เพราะสำคัญว่าได้อธิฐานแล้วหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิฐาน ไม่ได้วิกัปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์เช่นกัน (คำว่า ตถา <เหมือนอย่างนั้น> ทำหน้าที่ *อนุกัฏฺหมะ* คือ ดึงคำว่า นิสสัคคิย ปาจิตตีย์ มาไว้ในประโยคหลัง)

ข้อความว่า “ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่” หมายความว่า เมื่อภิกษุไม่สละจีวรเป็นต้นที่ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามวินัยกรรมที่กล่าวมาแล้ว ก็จะต้องอาบัติทุกกฏถ้าไม่เปลื้อง

สบงหรือจีวรที่นุ่งห่มครั้งเดียวออกจากกาย แต่ถ้าเปลี่ยนออกจากกายหลายครั้ง ก็ต้องอาบัติทุกกฏทุกๆ ครั้งในขณะนุ่งห่ม

ในประโยคที่ว่า อติกนฺเต อนติกนฺตสณฺณิโนปิ เวมตฺกสฺสปี นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตียเมว คำว่า อติกนฺเต เป็นวิเสสนะของปาฐเสสสะว่า จีวร แผลว่า ในจีวรที่เกิน [๑๐ วัน] หรือเป็นลักษณะกริยาของ ปาฐเสสสะว่า ทสาเห แปลว่า เมื่อ ๑๐ วันล่วงแล้ว ตามคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อติกนฺเต อนติกนฺตสณฺณิโนปีติ ทสาหํ อติกนฺเต จีวเร “อนติกนฺตํ อิทน”ติ เอวํ สณฺณิโน, ทสาเห วา อติกนฺเต “อนติกนฺโต ทสาโห”ติ เอวํ สณฺณิโน.^๑

“คำว่า อติกนฺเต อนติกนฺตสณฺณิโนปิ หมายความว่า ภิกษุสำคัญอย่างนี้ว่าจีวรนี้ยังไม่เกิน [๑๐ วัน] ในจีวรที่เกิน ๑๐ วันแล้ว หรือสำคัญอย่างนี้ว่า ๑๐ วันยังไม่ล่วงพ้น เมื่อ ๑๐ วันล่วงพ้นแล้ว”

คำว่า อธิวจิตาติสณฺณิโน (ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้น) หมายความว่า ภิกษุเข้าใจผิดใน :- ผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐานว่าเป็นผ้าที่อธิษฐานแล้ว

ผ้าที่ไม่ได้ทำวิกัปปนาว่าทำวิกัปปนาแล้ว

ผ้าที่ไม่ได้สละแก่ผู้อื่นว่าถูกสละแล้ว

ผ้าที่ไม่หายว่าเป็นผ้าที่หายแล้ว โดยเมื่อเก็บผ้าไว้ร่วมกับภิกษุรูปอื่นแล้วได้ยืมว่ามีโจรขโมยผ้าไป จึงคิดว่าผ้าของตนหาย แต่ที่จริงยังมีอยู่

ผ้าที่ไม่เสียหายเพราะถูกปลวกกินเป็นต้นว่าเป็นผ้าที่เสียหาย โดยเมื่อเก็บผ้าไว้ร่วมกับภิกษุรูปอื่นแล้วได้ยืมว่าผ้าถูกปลวกกิน จึงคิดว่าผ้าของตนเสียหาย แต่ที่จริงยังดีอยู่

ผ้าที่ไม่ถูกไฟไหม้ว่าถูกไฟไหม้แล้ว

ผ้าที่ไม่ถูกโจรปล้นว่าถูกโจรปล้นแล้ว

มีข้อสังเกตบทสนธิในคำว่า อนธิวจิตาวิกัปปิตอวิสสขชิตอนญฺจาวิญฺจาททตฺตมาวิลุตฺเตสุ ท่านไม่ประกอบบทสนธิทั้งคำเป็นรูปว่า อนธิวจิตาวิกัปปิตาวิสสขชิตานญฺจาวิญฺจาททตฺตมาวิลุตฺเตสุ เพราะจะทำให้เข้าใจยากเกินไปจึงเชื่อมสนธิเฉพาะบทที่เข้าใจง่ายและออกเสียงได้สละสลวย จะเห็นได้ว่า คำว่า อนญฺจาวิญฺจ ถ้าท่านไม่เชื่อมสนธิเป็นรูปว่า อนญฺจาวินญฺจ ก็จะทำให้ออกเสียงยาก ดังนั้นหลักการเชื่อมสนธิ คือ การทำให้บทสั้นลงโดยต้องมีความเข้าใจง่ายและการออกเสียงได้สละสลวยผสมอยู่ด้วย

^๑ กงฺขา.อภิวินยฺฎีกา หน้า ๓๐๓

หลักการเชื่อมสนธิกล่าวไว้ในพาลาวดารฎีกาใหม่ (หน้า ๒๔) จำแนกได้ดังนี้

๑. สนธิในบทเดียวที่เป็นอาขยาต เป็นวิธีแน่นอน เช่น

- โหติ (หฺ = มี, เป็น + อ + ติ)
- มุญฺจติ (มุจ = ปล่อย + อ + ติ)

๒. สนธิในบทอาขยาตที่ผสมธาตุกับอุปสรรค เป็นวิธีแน่นอน เช่น

- อุกฺเทติ (อุ + ติ = ไป + อ + ติ)
- เอติ (อา + ติ = ไป + อ + ติ)
- อุกฺโลเกติ (อุ + โลก = เห็น + อ + ติ)

๓. สนธิในบทกรรมธารยสมาสบางศัพท์ เป็นวิธีแน่นอน เช่น

- นิลุปฺปลํ (นิล + อุปฺปลํ)
- มุขมฺพฺซํ (มุข + อมฺพฺซํ)

๔. สนธิในบทพหุพหิสมาสที่ประกอบด้วย ส อันแปลงมาจาก สห ศัพท์ และมีสระ อิ วัณณะ หรือ อุ วัณณะอยู่หลัง เป็นวิธีไม่แน่นอน เช่น

- สอนฺเฑ (พร้อมทั้งพระอินทร์) พบในมหาสมยสูตรว่า
สอนฺเฑ เทเว สพรหมเก (ในเทวดาพร้อมทั้งพระอินทร์ และพรหม)
- สอฺตุตฺร (จิตที่เป็นไปกับด้วยจิตที่เหนือกว่า) พบในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า
สอฺตุตฺร วา จิตฺตํ (จิตที่เป็นไปกับด้วยจิตที่เหนือกว่า)
- สอฺปาทานิเยสุ (พร้อมทั้งธรรมที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน) พบในภยเกรวสูตร
- สอฺสสาเห (พร้อมทั้งความอุตสาหะ) พบในสมันตปาสาทิกา เป็นต้น

๕. สนธิในประโยคทั่วไป เป็นวิธีไม่แน่นอน

ท่านผู้แต่งยกคามาอ้างอิงดังต่อไปนี้

สํหิตกฺปเท นิจฺจา	นิจฺจา ธาตุปสฺสคฺคชา
นิจฺจา สฺมาเส วากฺเย ตู	ยทิจฺฉาย ปวตฺตเต.*
สํหิตกฺปเท นิตฺยา	นิตฺยา ธาตุปสฺสคฺคโย
สุตฺเรหฺวปี ตถา นิตฺยา	สวณฺยตฺร วิภาชยา.

* พ.อภินวฎีกา หน้า ๒๔, กลาปนุท เล่ม ๑ หน้า ๑๖๑ คำอธิบายสูตร ๓๘

“วิธีสนธิในบทเดียวแน่นอน วิธีสนธิที่มีในธาตุและอุปสรรคแน่นอน บทสนธิในสมาสแน่นอน แต่ในประโยค[ทั่วไป]วิธีสนธิย่อมเป็นไปตามความต้องการ”

คำว่า สหิเตกปะเต ตตบปะเต สหิตา + เอกปะเต

คำว่า สหิตา เป็นศัพท์อิติลึงค์ และเป็นคำไวพจน์ของ สนธิ ในไวยากรณ์สันสกฤตยังพบคำนี้เป็นรูปว่า สหิตา เช่นกัน

อนาปัตติ

อนโตทสาห์ อธิภูจิตะ วิกปิเต วิสสชชิตะ นญฺเจ วินญฺเจ ททฺธเม อจฺฉินฺเน
วิสสาเสน คหิตะ อุมมตฺตกาทีนญฺจ อนาปัตติ.

ไม่ต้องอาบัติแก่ :-

- ภิกษุผู้ใช้สอยจีวรที่อธิฐานหรือทำวิกัปปนาไว้ภายใน ๑๐ วัน จีวรที่ถูกสละแล้ว จีวรที่หาย จีวรที่เสียหาย จีวรที่ถูกไฟไหม้ จีวรที่ถูกแย่งไป จีวรที่ถูกถือเอาโดยวิสาสะ
- ภิกษุผู้เป็นบ้ำเป็นต้น

ท่านกล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงปักษันตระ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติแล้ว
๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของอนาปัตติ คืออะไร

ข้อวินิจฉัยของอนาปัตติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโปกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของอนาปัตติอีกด้วย มิใช่หรือ
พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อนโตทสาห์ อธิภูจิตะ อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยของอนาปัตติด้วยประโยคนี

คำว่า อนโตทสาห์ ลงทุติยาริภาตติในอรรถสัตตมี สัมพันธ์เป็นกาลสัตตมีใน อธิภูจิตะ และ
วิกปิเต

คำว่า อธิภูจิตะ วิกปิเต วิสสชชิตะ นญฺเจ วินญฺเจ ททฺธเม อจฺฉินฺเน วิสสาเสน คหิตะ
ต้องเพิ่ม จ ศัพท์เข้ามาแปลร่วมด้วย แม้ท่านจะไม่ประกอบ จ ศัพท์ไว้ก็ต้องเพิ่มเข้ามาเป็นปาฐะเสสะใน
พากย์ นอกจากนั้น บทเหล่านี้เป็นอาธาระในปาฐะเสสะว่า ปริกฤษณนุตตส จ (แก่ภิกษุผู้ใช้สอย) การที่

ท่านไม่เพิ่ม จ ศัพท์เข้ามาประกอบใน คหิตะ ก็เพื่อให้เพิ่ม ปาฐสเสสว่า ปรีกฤษณตสฺส จ ตามศัพท์หลังว่า อุมมุตตกาทีนญจ ที่ประกอบ จ ศัพท์ไว้นั้นเอง

คำว่า วิสสชชิตะ (จีวรที่ถูกสละแล้ว) มีความหมายดังนี้

๑. ถ้าภิกษุผู้ให้เปล่งวาจาแล้วให้โดยกล่าวว่า “อิมํ ตูยหํ ทมฺมิ : กระผมให้จีวรนี้แก่ท่าน” แต่ภิกษุผู้รับไม่เปล่งวาจารับเพียงยินดีด้วยใจ ก็ถือว่าเป็นการให้ด้วยดี เหมือนการรับจีวรที่ทายกถวาย โดยกล่าวว่า “อิมํ จีวรํ อายสฺมโต เทม : กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่าน” แม้ภิกษุผู้รับจะไม่เปล่งวาจา ก็เป็นอันรับด้วยดี (การรับในสมัยพุทธกาล เป็นการรับที่ไม่เปล่งวาจาจึงเป็นการรับอย่างประเสริฐ ดังที่พระพุทธเจ้ารับโดยคุณิภาพว่า อธิวาเสสิ ภควา ตูณฺหิภาเวน <พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยคุณิภาพ>)

๒. ถ้าภิกษุผู้รับเปล่งวาจาว่า กระผมขอรับจีวรของท่าน แต่ภิกษุผู้ให้ไม่ได้เปล่งวาจาให้ เพียงแต่ยินดีด้วยใจ ก็เป็นการให้ด้วยดี

๓. เมื่อจะให้จีวรผ่านผู้อื่น ถ้าผู้ให้เปล่งวาจาด้วยวัตตมานาวิภัตติว่า “อิมํ จีวรํ อิตถฺนฺ-นามสฺส เทมิ : กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่านรูปนี้” ต้องนับวันตั้งแต่วันที่รู้ข่าวว่าทายกคนนั้นถวายจีวร และการรู้ข่าวนั้นต้องเป็นการรู้ข่าวจากคนส่งข่าวโดยตรง ไม่ใช่รู้ผ่านจากผู้อื่น ถ้าผู้ให้เปล่งวาจาด้วยปัญจมีวิภัตติว่า จงไปถวายจีวรนี้แก่ภิกษุรูปนั้น ต้องนับวันตั้งแต่วันที่รับจีวรจริง ๆ

๔. เมื่อคนส่งข่าวนำจีวรไปโดยพูดว่า :-

ถ้าภิกษุผู้รับกล่าวว่า :-

- ตว สนฺตกํ กโรหิ (จงทำให้เป็นของท่าน)
- ตว สนฺตกํ โหตุ (จงเป็นของท่าน)
- ตว สนฺตกํ กริสฺสสิ (ท่านจักทำให้เป็นของท่าน)

- มม สนฺตกํ กโรมิ (เราทำให้เป็นของเรา)
- มม สนฺตกํ โหตุ (จงเป็นของเรา)
- มม สนฺตกํ กริสฺสามิ (เราจักทำให้เป็นของเรา)

ถือว่าให้ไม่ดี และรับไม่ดี

แต่ถ้าผู้ให้กล่าวว่า :-

ผู้รับกล่าวว่า :-

- ตว สนฺตกํ กโรหิ (จงทำให้เป็นของท่าน)

- สาธุ ภนฺเต มยฺหํ คณฺหามิ (ดีละท่านผู้เจริญ กระผมถือเอาของกระผม)

จัดเป็นการรับด้วยดี

๕. ถ้าภิกษุผู้ให้กล่าวว่า “ท่านจงรับจีวร” แต่ภิกษุผู้รับปฏิเสธว่า “กระผมไม่รับ”

ภิกษุผู้ให้กล่าวอีกว่า “กระผมให้จีวรแก่ท่านแล้ว ท่านจงรับไว้เถิด” ภิกษุผู้รับปฏิเสธว่า “กระผมไม่ต้องการจีวรนี้”

ทั้งสองรูปไม่ต้องอาบัติที่เกี่ยวกับการเก็บจีวรไว้เกิน ๑๐ วัน เพราะเป็นของที่ไม่มีเจ้าของ ในเวลาที่ต้องการใช้สอย ภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุทั้งสองรูปนั้นต้องอธิษฐานแล้วใช้สอยได้ ไม่ต้องอาบัติ เพราะเป็นของที่ไม่มีเจ้าของนั่นเอง

๖. ถ้าภิกษุสงสัยในการอธิษฐานว่าได้อธิษฐานแล้วหรือไม่ เพราะจำไม่ได้แน่นอน ต้องบอกว่าตนสงสัยแล้วสละโดยกล่าวว่า “ถ้าเป็นจีวรที่ยังไม่ได้อธิษฐาน จีวรที่ถูกสละแล้วจึงสมควรแก่เรา” เพราะภิกษุผู้แสดงให้รู้อย่างนี้แล้วทำวินัยกรรม ไม่เป็นมุสาวาท

วิบัติ

อาจารย์วิบัติ. ยถา จ อิทํ, เอวํ อโธ ปราณีปิ. อุโกโตปาติโมกฺขเชสุปิ หิ ปาราชิกานิ จ สงฺฆาทิเสสา จ สีลวิบัติ. เสสาปตฺติโย อาจารย์วิบัติ. อาชีวีวิบัติ วา ติฎฺฐีวิบัติ วา กาลิ อาปตฺติ นาม นตฺถิ. อาชีวีวิบัติปจฺจยา ปน จเปตฺวา ทุพฺภาสิตํ จ อาปตฺติกฺขนธา ปณฺณตฺตา. ติฎฺฐีวิบัติปจฺจยา ปาจิตฺตียทุกฺกฏวเสน เทว อาปตฺติกฺขนธา ปณฺณตฺตาติ อิทเมตฺถ ลกฺขณํ. อิติ วิปตฺติกถา อิเฆว นิฎฺฐิตาติ น นํ อโธ ปรี วิจารยิสฺสาม.

[สิกขาบทนี้]เป็นอาจารย์วิบัติ หนึ่ง แม้สิกขาบทหลุดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารย์วิบัติเช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่า ลักษณะในเรื่องวิบัตินี้ดังกล่าวนั้น มีดังนี้คือ

- ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ
- อาบัติที่เหลือเป็นอาจารย์วิบัติ
- อาชีวีวิบัติ หรือติฎฐีวิบัติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่พระพุทธร่องค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติทุพภาสิต เพราะอาชีวีวิบัติเป็นเหตุ และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะติฎฐีวิบัติเป็นเหตุ

โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้วในสิกขาบทนี้ทีเดียว ดังนั้น ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณาเรื่องวิบัตินั้นอีก

คำเป็นต้นว่า อนโตทสาห์ กล่าวไว้เพื่อแสดง ปักขันตระ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยของอนาบัติ คืออะไร
- ข้อวินิจฉัยของอนาบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของอนาบัติอีกด้วย มิใช่หรือ พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อนฺโตทสาห์ อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยของอนาบัติด้วยประโยคนี้

คำว่า อาจารย์ปุตติ ([สิกขาบทนี้เป็นอาจารย์ปุตติ) กล่าวไว้เพื่อแสดง ปักขันตระ เช่นกัน เพราะกล่าวถึงวิบัติอื่นจากอนาบัติที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

คำว่า ยถา จ ขเปยฺ ปราณีปิ (อนึ่ง แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารย์ปุตติเช่นกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ กถินสิกขาบทที่ ๑ นี้ทำนองเป็นอาจารย์ปุตติหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นได้อย่างไร

อธิบายว่า แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารย์ปุตติเช่นกัน

คำว่า อุกฺโกตฺปาติโมกฺเขสุปิ หิ ขเปยฺ อาจารย์ปุตติ (ดังจะเห็นได้ว่า ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารย์ปุตติ) กล่าวไว้เพื่อย้ำความ (ทัฬหีกรรมะ) ทั้งนี้เพื่อจัดความสงสัยว่า ท่านกล่าวว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารย์ปุตติเช่นกัน ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำนั้นย่อมสมควรอย่างไร (คู่มือสอนกัณฑ์)
- ความเป็นอาจารย์ปุตติของสิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

(กัณฑ์ชาตรีคัมภีร์)

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ศีลวิบัติเป็นต้นอื่นจากอาจารย์ปุตติมีอยู่มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุกฺโกตฺปาติโมกฺเขสุปิ หิ ขเปยฺ อาจารย์ปุตติ อธิบายว่า ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารย์ปุตติ (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีกรรมโฆตกะ)

คำว่า อาชีวิปัตติ วา ยเปย นตถิ (อาชีวิปัตติ หรือทิวฐิวิปัตติ ไม่ใช่อาบัตินอย่างใดอย่างหนึ่ง) กล่าวต่อจากประโยคหน้าไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาชีวิปัตติหรือทิวฐิวิปัตติที่ไม่ใช่ศีลวิบัติและอาจารวิบัติ มีอยู่มิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวในประโยคก่อนว่า อาบัตินปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัตินที่เหลือเป็นอาจารวิบัติ ย่อมสมควรอย่างไร

อธิบายว่า อาชีวิปัตติหรือทิวฐิวิปัตติไม่ใช่อาบัตินอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้น คำกล่าวนั้นจึงสมควร

คำว่า อาชีวิปัตติปุจฉา ปน ยเปย ปณตฺตวา (แต่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัตินทุกภาสิต เพราะอาชีวิปัตติเป็นเหตุ และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิวฐิวิปัตติเป็นเหตุ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติอาบัตินเพราะอาชีวิปัตติและทิวฐิวิปัตติมิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า อาชีวิปัตติ หรือทิวฐิวิปัตติ ไม่ใช่อาบัตินอย่างใดอย่างหนึ่ง

อธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัตินทุกภาสิต เพราะอาชีวิปัตติเป็นเหตุ และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิวฐิวิปัตติเป็นเหตุ ดังนั้น อาชีวิปัตติหรือทิวฐิวิปัตติ จึงไม่ใช่อาบัตินอย่างใดอย่างหนึ่ง

คำว่า อิติ อิทเมตถ ลกฺขณํ (ลักษณะในเรื่องวิบัติดังกล่าว มีดังนี้คือ) กล่าวไว้เพื่อแสดงนิคมณะคือคําลงท้าย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คําลงท้ายเล็กน้อยของเรื่องนั้นคืออะไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคําลงท้ายเล็กน้อยของเรื่องนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคําลงท้ายเล็กน้อยของเรื่องนั้นด้วยคำนี้

ที่จริงแล้วคำว่า อิติ อิทเมตถ ลกฺขณํ เป็นจูปนิคมณะ (คําลงท้ายเล็ก) แต่ในภาษาไทยแปลไว้ก่อนเพื่อให้เข้าใจง่าย (ดูคำอธิบายประโยคนิคมณะ) ดังนั้น ประโยคต่อมาจึงเป็นประโยคมหานิคมณะ (คําลงท้ายใหญ่)

คำว่า อิติ วิปัตติกถา อิธเว นิฏฺฐิตา (โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้วในสิกขาบทนี้ทีเดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายใหญ่ของเรื่องนั้นคืออะไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายใหญ่ของเรื่องนั้นมีใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นด้วยคำนี้

คำว่า อิติ น นํ อโต ปรี วิจารณ์สุสาม (ดังนั้น ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณาเรื่องวิบัติ นั้นอีก) กล่าวไว้เพื่อแสดงผลของการกล่าวประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้ว ในสิกขาบทนี้ทีเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไรในสิกขาบทต่อไป

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจักพิจารณาเรื่องวิบัตินั้นอีกหรือไม่

อธิบายว่า ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณาเรื่องวิบัตินั้นอีก

อนึ่ง เมื่ออ้างอิง อิติ ศัพท์ข้างต้น ก็ถือว่าประโยคหน้าว่า อิติ วิปตติกา อิธว นิฏฺฐิตา เป็น ประโยคการณะ ส่วนประโยคนี้เป็น ประโยคผล คือ แสดงผลของการกล่าวประโยคหน้า

ประโยคว่า ยถา จ อิทํ, เอวํ อโต ปรานิปิ (อนึ่ง แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็ เป็น อาจารย์วิบัติเช่นกัน) ต้องเพิ่ม อาจารย์วิปตติ เข้ามาแปลเป็นวิตติกัตตา (วิเสสกัตตา) และบทว่า อิทํ, ปรานิปิ ก็เป็นวิเสสนะของปาฐเสสสะว่า สิกขาบทํ และ สิกขาบทานิ เพราะท่านกำลังพูดถึงสิกขาบทอยู่ ดังนั้น หลักการแปลบาลีในประโยคที่ต้องเพิ่มปาฐเสสสะเข้ามาแปล จึงมี ๓ อย่าง คือ

๑. สังเกตว่าท่านกำลังพูดเรื่องอะไรอยู่
๒. สังเกตलिขของศัพท์ที่ใช้ว่าเป็นलिขอะไร
๓. เข้าใจว่าศัพท์จากประโยคหน้าอาจติดตามมาสู่ประโยคหลังได้โดยอธิการณ

ถ้าสังเกตทั้งหลักทั้งสามอย่างนี้ได้ ก็จะทำให้แปลบาลีได้ถูกต้อง เพราะบาลีเป็นภาษาที่ใช้ คำสั้น อาจเพิ่มวิเสสยะเข้ามาเองตามเนื้อหาที่กำลังพูดอยู่ และคำในประโยคหน้าก็มักตามไปสู่ประโยค หลังตามปกติ

ประโยคว่า อุทฺโตปาติโมกฺเขสุปิ हि ปาราชิกานิ จ สงฺฆาติเสสา จ สีลวิปตฺติ (ในบรรดา ปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาติเสสเป็นศีลวิบัติ) คำว่า ปาราชิกานิ และ สงฺฆาติเสสา เป็น ปกติกัตตา (สามัญญกัตตา) พหุพจน์ ส่วนคำว่า สีลวิปตฺติ เป็นวิตติกัตตา (วิเสสกัตตา) เอกพจน์ กริยาคุมพากย์ของประโยคนี้ต้องประกอบตามปกติกัตตา เพราะปกติกัตตาเป็นหลักสำคัญในพากย์ จึง เพิ่มกริยาคุมพากย์พหุพจน์ว่า โหนติ เข้ามาแปลร่วม

อนึ่ง คำว่า ปาราชิก นิยมใช้เป็นนปุงสกลิงค์ตาม ธรรมเนียม ศัพท์ที่เป็นนปุงสกลิงค์ ส่วนคำว่า สังฆาติเสส นิยมใช้เป็นปุงลึงค์ตาม ธรรมเนียม ศัพท์ที่เป็นปุงลึงค์ ดังนั้น จึงประกอบเป็นรูปว่า ปาราชิกานิ และ สังฆาติเสสา

คำว่า เอตถ ใน อิทเมตถ ลกฺขณํ ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๕) อธิบายว่า เอตถาติ วิปตฺติกถาสฺ (คำว่า เอตถ แปลว่า “ในเรื่องวิบัติเหล่านี้”) โดยทั่วไป โต บัจจยเป็นต้น ๑๕ ศัพท์ที่ได้ชื่อว่า วิปตฺติ-ปจฺย คือ บัจจยที่เป็นวิปตฺติ หมายถึง บัจจยที่ลงในอรรถของวิปตฺติ และได้รับการตั้งชื่อเป็นวิปตฺติ ในบาลีและสันสกฤตอนุญาตให้ใช้เป็นเอกพจน์และพหูพจน์ทั้งสองอย่าง จะเห็นได้ว่า ในที่นี้ท่าน ประกอบใช้วิเสสยะของ เอตถ เป็นพหูพจน์ว่า วิปตฺติกถาสฺ แม้ในคำแสดงความหมายของ ปุริสโต ก็กล่าวไว้ในปทรูปสิทธิปกรณ์ (สูตร ๒๖๐) เป็นทั้งเอกพจน์และพหูพจน์ว่า ปุริสมหา, ปุริเสหิตี วา อตฺเถ (ในความหมายว่า จากบุรุษ หรือ จากบุรุษทั้งหลาย)

ข้อความว่า “พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติทุพภาสิต เพราะอาชีวีวิบัติเป็นเหตุ” หมายความว่า ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เหล่านี้ที่ต้องเพราะอาชีวีวิบัติเป็นเหตุ พบในคัมภีร์ปริวาระ^๑ คือ

๑. ปาราชิก แก่ภิกษุที่กล่าวอวดอุตริมนุสธรรม ตามอุตฺตริมนุสสธัมมสิกขาบทในปาราชิก
๒. สังฆาติเสส แก่ภิกษุที่พูดชักส่อ ตามสัจจวิตติสิกขาบทในสังฆาติเสส
๓. ฤลลัจฉัย แก่ภิกษุที่กล่าวว่า ภิกษุที่อยู่ในวิหารของท่านเป็นพระอรหันต์ แล้วยอมรับว่าตนพูดจริง
๔. ปาจิตตีย์ แก่ภิกษุที่ไม่ใช่ศิลาณะแล้วขออาหารอันประณีตบริโภค ตามปณีตโภชนสิกขาบทของภิกษุในปาจิตตีย์
๕. ปาฏิเทสนียะ แก่ภิกษุที่ไม่ใช่ศิลาณะแล้วขออาหารอันประณีตบริโภค ตามปณีตโภชนสิกขาบทของภิกษุในปาฏิเทสนียะ
๖. เสขิยะ แก่ภิกษุที่ไม่ใช่ศิลาณะแล้วขอแกงหรือข้าวบริโภค ตามสุปปทวินญญัติสิกขาบทในทุกกฏ

ข้อความว่า “ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทกฺขวิปัติเป็นเหตุ” หมายความว่า ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ เหล่านี้ที่ต้องเพราะทกฺขวิปัติเป็นเหตุ คือ

^๑ วิ.ป. ๘/๒๘๗/๒๒๑

๑. ทุกกฎ ในขณะที่สวดมัญจาคิย แก่ภิกษุที่ไม่สละความเห็นอันเลวทราม ตาม
อริยสิกขาบทในปาจิตตีย์
๒. ปาจิตตีย์ ในขณะที่สวดกรรมวาจาจบ แก่ภิกษุดังกล่าว ตามอริยสิกขาบทใน
ปาจิตตีย์

องค์ประกอบ

ชาติุปมาณสมฺปนฺนสฺส จีวรสฺส อุตฺตโน สนฺตกตา, คณฺหฺปคตา, ฉินฺนฺปลิโพธ-
ภาโว, อติเรกจีวรตา, ทสหาติทุกฺโมติ อีมาเนตฺถ ปญฺจ อํงคานิ.

ในสิกขาบทนี้มีองค์ ๕ เหล่านี้ คือ

๑. การที่จีวรที่ถึงพร้อมด้วยประเภทและขนาดเป็นของตน
๒. ถึงการนับ[วัน]
๓. ปลิโพธขาด [ขาดทั้งอวาสปลิโพธและจีวรปลิโพธ]
๔. เป็นอติเรกจีวร
๕. เกิน ๑๐ วัน

คำว่า คณฺหฺปคตา (ความเป็นจีวรที่ถึงการนับ) มีรูปวิเคราะหฺว่า

- คณฺหฺ อุปคฺจณฺตํ คณฺหฺปคํ.
(คณฺหฺ บทหน้า + คมฺ ธาตุ (คติมุหิ = ไป) + กฺวิ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)
- คณฺหฺปคสฺส ภาโว คณฺหฺปคตา (คณฺหฺปค ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวตัทธิต)

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

กถินสมุฏฐานํ, อภิธิยํ, โนสณฺณาวีโมกฺขํ, อจิตฺตํ, ปณฺณตฺตวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจิกมฺมํ,
ติจิตฺตํ, ติวทนนฺติ.

[สิกขาบทนี้]เป็น :-

- กถินสมุฏฐาน (มีกถินสิกขาบทเป็นสมุฏฐาน) [คือ อาบัติที่เกิดด้วยสมุฏฐานที่ ๓

และที่ ๖ ได้แก่ กายกับวาจา เพราะไม่ทำอธิฐานหรือวิกัลป์นาทางกายหรือวาจา และ กายวาจากับจิต เพราะไม่ทำเช่นนั้นเมื่อมีจิตประกอบรวม)]

- อภิกิริยา (ต้องอาบัติเพราะไม่ทำอธิฐานหรือวิกัลป์นา)
- โนสัญญาวิโมกข์ (ไม่มีการพ้นจากอาบัติเพราะไม่มีสัญญาคิดไม่ทำอธิฐานหรือวิกัลป์นา)

- อจิตตกะ (ไม่มีจิตคิดทำอธิฐานหรือวิกัลป์นา)
- ปณัตตวัชชะ (มีโทษทางบัญญัติ)
- กายกรรม (ต้องอาบัติทางกายทวาร เพราะไม่ทำสิ่งที่ควรทำทางกายทวาร)
- วจีกรรม (ต้องอาบัติทางวจีทวาร เพราะไม่ทำสิ่งที่ควรทำทางวจีทวาร)
- จิต ๓ [กุศลจิต อกุศลจิต และอัปยาคตจิต]
- เวทนา ๓ [สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอุเบกขาเวทนา]

จบคำอธิบายกณินสิกขาบท

๒. อุทิสติกขาบท

ว่าด้วยการออกเดินทางโดยไม่นำผ้าจีวรไปด้วย

๒. นิฎฺฉิตจิวรสุมิ ภิกขุณา อุพฺภตสุมิ กถิเน เอกเรตฺตมปิ เจ ภิกขุ ติจิวเรน วิป-
ปวเสยฺย, อญฺญตร ภิกขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตียํ.

เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกลิ่นถูกถอนแล้ว ถ้าภิกษุอยู่ปราศจากไตรจีวร แม้เพียงราตรีหนึ่ง เว้นสมมติที่สงฆ์ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ] ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

นิฎฺฉิตจิวรสุมิ ครั้นเมื่อจีวรที่สำเร็จแล้ว ภิกขุณา ของภิกษุ (สติ มีอยู่) กถิเน ครั้นเมื่อกลิ่น อุพฺภตสุมิ ถูกลบแล้ว เจ ผิดว่า ภิกขุ อ.ภิกษุ วิปปวเสยฺย พึงอยู่ไปปราศ ติจิวเรน ด้วยไตรจีวร เอกเรตฺตมปิ แม้สิ้นราตรีหนึ่ง อญฺญตร เว้น ภิกขุสมฺมุติยา ซึ่งสมมติ

สิกขาบทนี้กล่าวถึงภิกษุชาดปัลลิวทั้งสอง คือ จีวรปัลลิว และอาวาสปัลลิวแล้ว เมื่อภิกษุอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้เพียงราตรีหนึ่ง ภิกษุอื่นเว้นภิกษุผู้อาพาธที่ได้รับสมมติแล้วย่อมต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ภิกษุผู้ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ต้องสละจีวรที่ควรสละนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลตามสมควรก่อนจะปลงอาบัติ โดยกล่าวคำสละเป็นคำบาลีหรือภาษาของตน เช่น เมื่อจะสละแก่บุคคลควรกล่าวว่า

อิทฺ เม ภนฺเต จีวรํ รัตนวิปฺปุตฺตํ อณฺณตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสัคคิยํ, อิมํ หํ อายสฺมโต นิสฺสขฺขามิ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมอยู่ปราศจากราตรีแล้ว เว้นสมมติที่สงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ [อาพาธ] ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

การแสดงอาบัติปาจิตตีย์และการมอบคืนแก่ภิกษุผู้สละ เหมือนกับสิกขาบทก่อน

สิกขาบทก่อนชื่อว่า กถินสิกขาบท ตามข้อความว่า อุพฺภตสฺมิ กถินเ (เมื่อถูกฉีกถอนแล้ว) ส่วนสิกขาบทนี้ชื่อว่า ทุติยกถินสิกขาบท (กถินสิกขาบทที่ ๒) หรือมีอีกชื่อเรียกว่า อุทฺทิสฺตสิกขาบท (สิกขาบทที่เกี่ยวกับโรงเก็บของ) เพราะมีโรงเก็บของนับเข้าในสถานที่เก็บจีวรอีกด้วย

ภิกษุที่อธิษฐานจีวรเป็นผ้าบริวาร (ปริกขารโจพธอธิษฐาน) ไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ ส่วนภิกษุที่อธิษฐานเป็นไตรจีวร (เตจฺจิริกอธิษฐาน) ถ้ารู้ว่าอยู่ปราศจากจีวรผืนใดผืนหนึ่งในไตรจีวร ก่อนอรุณขึ้นให้ทำปัจจุทธน (ถอนอธิษฐาน) จีวรดังกล่าว โดยกำหนดถึงจีวรที่อยู่ในสถานที่นั้นๆ

- ผ้าสังฆาฏิให้กล่าวว่า เอตํ สงฆาฏิํ ปจฺจุทฺธามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏินั้น)
- ผ้าอุตตราสงค์ให้กล่าวว่า เอตํ อุตฺตราสงฺคํ ปจฺจุทฺธามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าอุตตราสงค์นั้น)
- ผ้าอังตราวาสกให้กล่าวว่า เอตํ อณฺตรวาสกํ ปจฺจุทฺธามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าอังตราวาสกนั้น)

เมื่อภิกษุถอนอธิษฐานดังนี้แล้วก็ไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ หลังจากอรุณขึ้นแล้วจึงกำหนดถึงจีวรที่อยู่ในสถานที่นั้นๆ แล้วอธิษฐานจีวรอีก

ปิ ศัพท์ใน เอกรตฺตมปิ (แม้เพียงราตรีหนึ่ง) ทำหน้าที่ครหาโชตกะ คือ แสดงการดำเนินหมายความว่า จะป่วยกล่าวไปไยในสองราตรีหรือสามราตรีเป็นต้น

ที่อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ[อาพาธ]ไซ้ ๗ (ต่อ จีวรํ อ.จีวรํนั้น) นิสฺสัคคิยํ (โหติ จ) เป็นจีวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ๗ ปาจิตตีย์ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี ด้วย ๗ (อีกอย่างหนึ่ง) ปาจิตตีย์ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสัคคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี) ๗

คำว่า เอกรตฺต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- เอกา เอว รตฺติ เอกรตฺต. (อวธานนุรพพทกรรมถายสมาส)

โดยแปลงสระ อิ ท้าย รตฺติ ศัพท์เป็น อ ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๓๓๗) ว่า กวจิ
สมาสนุตตตานมการนโต (แปลงสระท้ายซึ่งเป็นที่สุดของสมาสเป็น อ ในบางแห่ง)

- ทฺวิรตฺตํ = ทฺวิรตฺติ (สองราตรี)
- ตฺริรตฺตํ = ตฺริรตฺติ (สามราตรี)
- ทฺวํคฺลํ = ทฺวํคฺลิ (สองนิ้ว)
- สตฺตโคทาวรี = สตฺตโคทาวรี (แม่น้ำโคทาวรี ๗ สาย)

อีกอย่างหนึ่ง ให้ลง อ ปัจจัยด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๓ สูตร ๔๕) ว่า
ที่ฆาโหสุเสกเทเสหิ จ รตฺยา (ลง อ ปัจจัยท้ายบทสมาสของ รตฺติ ศัพท์ที่อยู่หลังจาก ที่ฆ ศัพท์,
อห ศัพท์, วสุ ศัพท์, ศัพท์ที่กล่าวถึงบางส่วน, อสังขยาศัพท์ และสังขยาศัพท์) เช่น

ที่ฆรตฺตํ (ราตรีอันยาวนาน)	อโหรตฺตํ (ทิวาและราตรี)
วสุรตฺตํ (ราตรีที่ชุ่มด้วยน้ำฝน)	ปฺพุพฺรตฺตํ (ส่วนต้นของราตรี)
อปรรตฺตํ (ส่วนหลังของราตรี)	อทุพฺรตฺตํ (ครึ่งหนึ่งของราตรี)

คำว่า ภิกฺขุสมฺมุติ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภิกฺขุโน ทินฺนา สมฺมุติ ภิกฺขุสมฺมุติ = สมมติที่อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ[อาพาธ] ชื่อว่า ภิกษุ-
สมฺมุติ

คำว่า ติจีวร มีรูปวิเคราะห์ ๒ ประการว่า

๑. ติจฺฉิ จีวรานิ ติจีวรํ = จีวร ๓ ผืน ชื่อว่า ติจีวระ
๒. ติจฺฉณํ จีวรานิ สมาหาโร ติจีวรํ = หมู่ของจีวรทั้ง ๓ ชื่อว่า ติจีวระ

รูปวิเคราะห์แรกเหมาะกับคำแปลในภาษาไทยที่แปลว่า “จีวร ๓ ผืน” ส่วนรูปวิเคราะห์ที่ ๒
ไม่ได้แปลตามศัพท์ว่า “หมู่ของจีวรทั้ง ๓” เพียงเป็นการนำมารวมด้วยจิตเหมือนเป็นกองหนึ่ง ก็
สามารถใช้เป็นรูปเอกพจน์ว่า ติจีวร ได้ ดังนั้น สมาหารวันทสมาสจึงมีรูปเป็นเอกพจน์เท่านั้น แม้
คัมภีร์โมคคัลลานบัญญัติก็อธิบายว่า

สมาหรณํ สมาหาโร. พุทฺธิยา พหฺนุนเมกักรณํ^๑

^๑โมค.ปญจิกา ๓/๒๑

“การรวบรวม ชื่อว่า สมาหาระ คือ การกระทำสิ่งหลายสิ่งให้เป็นสิ่งเดียวด้วยความรู้ (ความรู้ ก็คือจิตนั่นเอง)”

๒. คำอธิบายอุทิสติกขาบท

คำอธิบาย นิฏฐิตจิตวิระสมี ภิกขุณา

ทุติเย นิฏฐิตจิตวิระสมี ภิกขุณาติ เอตถ ปุริมสิกขาบทเว วีย อตถ อคฺคเหตฺวา นิฏฐิตะ จีวรสมิ ภิกขุโนติ เอว สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺถ เวทิตฺตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในกถินสิกขาบทที่ ๒ ดังนี้

บุคคลไม่ถือเอาเนื้อความในคำว่า นิฏฐิตจิตวิระสมี ภิกขุณา ที่สองนี้ เหมือนในสิกขาบทแรก ฟังทราบเนื้อความของตติยาวินัยด้วยความเป็นบัญญัติวินัยอย่างนี้ว่า เมื่อจิตของภิกษุสำเร็จแล้ว

ท่านแสดงวินัยของปทัตตะในกถินสิกขาบทที่ ๑ แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงวินัยของปทัตตะในอุทิสติกขาบท (บางแห่งเรียกว่า อวิปวาสนสิกขาบท)

คำว่า นิฏฐิตจิตวิระสมี ะเปย เวทิตฺตพฺโพ (บุคคลไม่ถือเอาเนื้อความในคำว่า นิฏฐิตจิตวิระสมี ภิกขุณา ที่สองนี้ เหมือนในสิกขาบทแรก ฟังทราบเนื้อความของตติยาวินัยด้วยความเป็นบัญญัติวินัยอย่างนี้ว่า เมื่อจิตของภิกษุสำเร็จแล้ว) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิฏฐิตจิตวิระสมี ภิกขุณา อุพฺภตฺสมี กถิเน เป็นต้น ในอุทิสติกขาบท

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ตติยาวินัยใน ภิกขุณา ลงในอนนทิกถาเหมือนในกถินสิกขาบทที่ ๑ หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลฟังทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า นิฏฐิตจิตวิระสมี ะเปย เวทิตฺตพฺโพ อธิบายว่า ตติยาวินัยใน ภิกขุณา ลงในอรรถกถาสัมพันธ์ (ฟังแสดงอาโณกะโดยตัดคำว่า อคฺคเหตฺวา ออกไป)

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ภิกขุณาติ ภิกขุสุสาติ อตฺถเ. สามิตฺเต เจตํ กรณฺวณํ เตนฺนาห “ปฺริมฺสฺสิกขาปเท วียา”ติอาที^๑

“คำว่า ภิกขุณา มีความหมายว่า ของภิกษุ อนึ่ง คำนี้ลงตติยวิภัตติในอรรถของนฺฏฐีวิภัตติ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ปฺริมฺสฺสิกขาปเท วีย (เหมือนในสิกขาบทก่อน) เป็นต้น”

คำว่า ภิกขุณา ในสิกขาบทแรกเป็นบทที่ลงตติยวิภัตติในอนภิตกัตตา เพราะมีกริยา-
คฺมพาทย์เป็นกรรมวาจกว่า ธาเรตพฺพํ แต่ในสิกขาบทนี้ไม่มีกริยาคฺมพาทย์ที่เป็นกรรมวาจก จึงลง
ตติยวิภัตติในอรรถสามีสัมพันธ์แล้วสัมพันธ์ใน จิวรรตมีความหมายว่า เมื่อจิวรของภิกษุ

คำว่า นิฏฺฐิตเ จิวรรตฺมิ ภิกฺขุโน อธิบาย นิฏฺฐิตจิวรรตฺมิ ภิกฺขุณา ดังนี้

๑. คำว่า นิฏฺฐิตจิวรรตฺมิ มีศัพท์เดิมมาจากบทสองบทว่า นิฏฺฐิตเ จิวรรตฺมิ ลง สฺมิ วิภัตติ
แล้วแปลงเป็น เอ หลังจากนั้นจึงลบ สฺมิ วิภัตติ ในเวลาแปลงยกศัพท์ตามควรแปลว่า จิวรรตฺมิ ครั้นเมื่อ
จิวร นิฏฺฐิตเ สำเร็จแล้ว

๒. คำว่า ภิกฺขุณา แม้จะลงตติยวิภัตติ ก็ลงในอรรถนฺฏฐีวิภัตติ จึงมีความหมายเหมือน
กับ ภิกฺขุโน (ของภิกษุ)

คัมภีร์กัณฑ์ชาตรี (หน้า ๑๘๒) อธิบาย นิฏฺฐิตจิวรรตฺมิ ในกถินสิกขาบทที่ ๑ เหมือนอย่างนี้
ว่า นิฏฺฐิตเ จิวรรตฺมิ แต่กัณฑ์กาใหม่ถือว่าเป็นสมาส จึงตั้งรูปวิเคราะห์ว่า

- นิฏฺฐิตญจ ตํ จิวรรตฺจาทิ นิฏฺฐิตจิวรร. (กรรมธารยสมาส)

อย่างไรก็ตาม นิสสัยพม่าทุกฉบับเห็นว่า คำว่า นิฏฺฐิตจิวรรตฺมิ ควรแปลแยกเป็น ๒ ศัพท์
ว่า นิฏฺฐิตเ จิวรรตฺมิ เพราะคัมภีร์อรรถกถาแยกไว้เป็น ๒ ศัพท์เช่นกัน

บทที่ลงวิภัตติแล้วลบวิภัตติไปนี้ ตามหลักภาษาเรียกว่า *อวิภัตติกนิเทศ* คือ ศัพท์ที่แสดง
โดยไม่ปรากฏวิภัตติ หมายถึง ลง สิ วิภัตติแล้วลบไปด้วยสูตรว่า สพฺพาสมาจุโส เป็นต้นนิยมใช้ในสูตร
ทางไวยากรณ์เพื่อให้สัณยรูปศัพท์ เช่น อโต เนน, วา ฌปฺเจ เป็นต้น สัททนีติปกรณ (ปทมาลา)
กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

อวิภัตติกนิเทศโส

นามิเกสุปลพฺภติ

นาชฺยาเตสฺสุติ วิมฺเญยุ-

มิทเมตฺถ นิตฺสฺสนํ

นิโครธฺว มหารุกฺโข

เถร วาทานมุตฺตโม

อนฺนํ อนนฺทิกญจ

เกวลํ ชินฺสาสนํ^๒

^๑ กงฺขา.อภินวฎฺฐิกา หน้า ๓๐๖

^๒ นิตฺติ.ปท. หน้า ๒๗

“อวิภัตติกนิเทศย่อมมีได้ในบทนาม ไม่มีในบทอาชยาต ดังนั้น จึงควร
ทราบอุทาหรณ์ในอวิภัตติกนิเทศนี้ว่า

‘เถรวาทประเสริฐกว่าวาทะทั้งหลาย เหมือนต้นไทรใหญ่ เป็นคำสอนของ
พระชินเจ้าล้วนๆ ไม่ยิ่งไม่หย่อน’ ”

คำว่า เถร ในบาทที่ ๒ มีศัพท์เดิมมาจาก เถโร ลบ สิ วิภัตติ และคำว่า เถร ดังกล่าวก็มี
รูปวิเคราะห์ว่า เถรานํ อยนฺติ เถโร = วาทะนี้ของพระเถระทั้งหลาย ชื่อว่า เถระ คือ เถรวาท

อีกอย่างหนึ่ง อาจแปลงสระ เอ ใน นิฏฺฐิตะ เป็น อ ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์
(ปริจเฉทที่ ๑ สูตร ๓๗) ว่า เอโณม วณฺเณ (ในที่อักษรอยู่หลัง ให้แปลง เอ และ โอ เป็น อ) ดัง
ตัวอย่างในพระบาลีว่า

- ทิสฺวา ยาจกมาคเต (เห็นยาจกผู้มาแล้ว) = ทิสฺวา ยาจเก อาคเต
- ทิสฺวา ปณฺทิตมาคเต (เห็นบัณฑิตผู้มาแล้ว) = ทิสฺวา ปณฺทิตเ อาคเต
- อกรรมฺหส เต กิจฺจํ (พวกเราได้กระทำกิจของท่านแล้ว) = อกรรมฺหเส เต กิจฺจํ
- อคฺคฺมกฺขายติ (กล่าวว่าเลิศ) = อคฺโค + อกฺขายติ
- ปจฺจยาการเมว (ปัจจัยการนั้นแหละ) = ปจฺจยาการโร + เอว
- หิยฺยตฺตนํ (บุญที่มีเมื่อนานนี้) = หิยฺโย + ตนํ
- ปาตฺราโส (การบริโภคในเวลาเช้า) = ปาโต + อาโส
- ปาตฺมนุสฺสิฏฺโฐ (สั่งสอนแล้วในเวลาเช้า) = ปาโต + อนุสฺสิฏฺโฐ
- กกุสฺสนฺท โกณาคมนโน (พระกกุสสันธะและพระโกณาคมน) = กกุสฺสนฺท + โกณาคมนโน

กรณวเสน หิ ภิกฺขุณา อิหํ นาม กมฺมํ กาทพฺพํ, ตํ นตฺถิ. สามิวเสน ปน
ภิกฺขุโน จีวรสมฺมํ นิฏฺฐิตะ กถิเน จ อุพฺพเต เอวํ อิมหิ จีวรนิฏฺฐานกถินุพฺพาเรหิ ฉินฺน-
ปฺลิโพโร เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ ติจีวเรน วิปฺวาเสยฺยาติ เอวํ อตฺถโก ยฺยชฺชติ.

เพราะกรรมเช่นนี้อันภิกษุพึงกระทำเนื่องด้วยตติยาวิภัตติไม่มี แต่เพื่อความย่อม
สมควรโดยเนื่องด้วยฉนฺทวิภัตติอย่างนี้ว่า เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว และเมื่อกลิ่นถูกถอน
แล้ว ถ้าภิกษุผู้มีปฺลิโพธอันขาดแล้วอย่างนี้ด้วยการสำเร็จแห่งจีวรและการถอนกลิ่นเหล่านี้
พึงอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้เพียงราตรีหนึ่ง [เว้นแต่สมมติที่ให้แก่ภิกษุอาพาธ ต้องอาบัติ
นิสสัคคิยปาจิตตีย์]

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงเหตุของการที่ตติยวิภัตติใน ภิกขุณา ลงในอรรถนัญฐีวิภัตติ
ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ตติยวิภัตติใน ภิกขุณา ลงในอรรถ
นัญฐีวิภัตติด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ตติยวิภัตติดังกล่าวควรลงในอรรถกัตตามีเหมือนใน
กถินสิกขาบทที่ ๑ มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึงกล่าวว่าตติยวิภัตติใน ภิกขุณา ลงใน
อรรถนัญฐีวิภัตติเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า กรณวเสน หิ เป็นต้น อธิบายว่า
เพราะไม่มีกริยาคุมพากย์ที่เป็นกรรมวาจกที่ภิกษุพึงกระทำเหมือน ธาเรตพุพ ในกถินสิกขาบทที่ ๑
ดังนั้น จึงลงตติยวิภัตติในอรรถนัญฐีวิภัตติ

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อถ กสฺมา กรณวเสนว กรณวจนสฺส อตถํ อคฺคเหตุว สามิวเสน อตฺถโก เวทิตพฺโพติ
อาห “กรณวเสน หิ”ติอาทิ. หีติ การณตฺถเ นิปาโต.”

“ท่านกล่าวว่า กรณวเสน หิ เป็นต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึง
ไม่ถือเอาอรรถของตติยวิภัตติโดยเนื่องด้วยกรณวเสนนั้น แต่พึงทราบอรรถโดยเนื่องด้วยนัญฐีวิภัตติเล่า

บทว่า หิ เป็นนิบาตในอรรถว่า เหตุ”

คำว่า ฉินฺนปฺลิโพธ มีรูปวิเคราะหฺว่า

- ฉินฺนา ปฺลิโพธา อสฺสาคิ ฉินฺนปฺลิโพธ = ผู้มีปฺลิโพธอันขาดแล้ว ชื่อว่า ฉินฺนปฺลิโพธะ

คำอธิบาย ติจีวเรน

ตตถ ติจีวเรนาติ ติจีวราธิฏฺฐานนเยน อธิฏฺฐิตสฺส สงฺฆาภูทิสฺส เยน เกนจิ.

ในปาฐะว่า ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺย นั้น คำว่า ติจีวเรน (ไตรจีวร) คือ จีวรผืนใด
ผืนหนึ่งในผ้าสังฆาฏิเป็นต้นที่อธิษฐานแล้วตามวิธีอธิษฐานเป็นไตรจีวร

* กงฺขา.อภิณหฎฺฐิกา หน้า ๓๐๖

ท่านอธิบายคำว่า นิภูจิตจิวรสมิ ภิกขุณา อุพทสมิ กถิเน เอกรตมปิ เจ ภิกขุ แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่ออธิบาย ติจิวเรน ว่า การอยู่ปราศจากไตรจิวร ไม่ใช่การอยู่ปราศจากจิวรทั้ง ๓ ผืน แต่เป็นการอยู่ปราศจากจิวรผืนใดผืนหนึ่งในจิวรทั้ง ๓ ผืนเหล่านั้น ดังนั้น ท่านจึงกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การอยู่ปราศจากไตรจิวร เป็นการอยู่ปราศจากจิวรทั้ง ๓ ผืนหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนี้อย่างไร

อธิบายว่า คำว่า ติจิวเรน (ไตรจิวร) คือ จิวรผืนใดผืนหนึ่งในผ้าสังฆาฏิเป็นต้นที่อธิฐาน แล้วตามวิธีอธิฐานเป็นไตรจิวร

ฎีกาใหม่อธิบายเรื่องนี้ว่า

เอเกน วิปตุตโถปิ हि ติจิวเรน วิปตุตโถ นาม โหติ ปฏิสทุปริยาปนเนน วิป-
ปตุตตุตา, อวยเวปี वा समुत्पद्योहारो. เตनाह “ติจิวราธิญ्ञानนเยนา”ติอาทิ.”

“โดยแท้จริงแล้ว แม้ภิกษุอยู่ปราศจากจิวรผืนหนึ่ง ก็ชื่อว่าอยู่ปราศจากไตรจิวร เพราะเป็นผู้อยู่ปราศจากจิวรที่นับเข้าในจิวรที่ถูกพระพุทธร่องค์ทรงห้าม[ว่าอย่าอยู่ปราศจากแม้เพียงราตรีหนึ่ง] หรือเพราะการกล่าวถึงหมู่แม้ในบางส่วน ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ติจิวราธิญ्ञानนเยน (ตามวิธีอธิฐานเป็นไตรจิวร)”

นัยที่ ๑ กล่าวว่า “เพราะเป็นผู้อยู่ปราศจากจิวรที่นับเข้าในจิวรที่ถูกพระพุทธร่องค์ทรงห้าม[ว่าอย่าอยู่ปราศจากแม้เพียงราตรีหนึ่ง] เป็นมุขยนัย คือ นัยโดยตรงที่กล่าวว่า พระพุทธร่องค์ทรงห้ามไว้ในสิกขาบทว่าอย่าอยู่ปราศจากไตรจิวรแม้เพียงราตรีหนึ่ง ดังนั้น จิวรดังกล่าวจึงถือว่าเป็นจิวรที่ถูกห้ามในจิวร ๓ ผืน การอยู่ปราศจากจิวรผืนใดผืนหนึ่งก็ทำให้ต้องอาบัติได้

นัยที่ ๒ จัดเป็น เอกเทศยุปจาระ คือ ส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงหมู่ แต่มุ่งให้หมายถึงบางส่วน ดังนั้น แม้จะกล่าวหมู่คือไตรจิวร ก็เจตนาหมายถึงบางส่วนคือจิวรผืนใดผืนหนึ่ง ดังคำว่า

- รุกโข ฉินโน (ต้นไม้ถูกตัดแล้ว) หมายถึง ต้นไม้บางส่วนที่ถูกตัด
- ปญ्ञุ ทพฺโธ (ผ้าถูกไฟไหม้แล้ว) หมายถึง ผ้าบางส่วนที่ถูกไฟไหม้
- คาโม ทพฺโธ (หมู่บ้านถูกไฟไหม้แล้ว) หมายถึง บ้านบางหลังที่ถูกไฟไหม้

* กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๐๖

- สมุทโท มยา ทิฏฺฐิ (เราเห็นมหาสมุทรแล้ว) หมายถึง มหาสมุทรบางส่วนที่เห็นด้วยตาได้

คำว่า ติจิ๋ววรรคญาณนเณน อธิฏฺฐิตสฺ (ที่อธิฐานแล้วตามวิธีอธิฐานเป็นไตรจีวร) นั้นหมายความว่า ผ้าสังฆาฏิเป็นต้น ถ้าอธิฐานเป็นผ้าบริวาร (ปริกขารโจพอธิฐาน) หรือทำวิกัปณาไว้ ก็ไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ เพราะไตรจีวรที่ภิกษุอยู่ปราศจากเพียงวันหนึ่งแล้วต้องอาบัติ ต้องเป็นจีวรที่อธิฐานเป็นผ้าไตรจีวร (เตจีวริกอธิฐาน) เท่านั้น

คำอธิบาย วิปวเสย

วิปวเสยยาติ วิยตุโต วเสย, “คาโม เอกุปจาโร นานุปจาโร”^๑ ตีอาทินา^๑ นเณน ปาฬิยํ วุตฺตานํ คามนิคมน-นิเวสน-อุทิสิต-อญฺญ-มาฬ-ปาสาท-หมมฺมีย-นาวา-สตุถ-เขตต-ธณฺณกรณ-อาราม-วิหาร-รุกขมุล-อชฺโฌกาสปฺเภทานํ ปนฺนรสนํ นิเกชฺปนฺนํ ยตฺถ กตฺถจิ นิเกชฺปิ ตฺวา เตสํ คามาทีนํ พหิ หตฺถปาสาทิกฺกเม อรุณํ อญฺญาเปยฺยาติ อยเมตฺถ สงฺเขโป, วิตุธโร ปน สมฺนุตปาสาทิกายํ^๒ วุตฺโต.

บทว่า วิปวเสย แปลว่า “พึงอยู่ปราศจาก” หมายความว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งจำแนกเป็น

๑. หมู่บ้าน, นิคม	๒. บ้าน	๓. โรงเก็บของ
๔. ป้อม	๕. เรือนยอดเดียว	๖. ปราสาท
๗. เรือนลั่น	๘. เรือ	๙. กลุ่มฟ่อคำ
๑๐. นา	๑๑. ลานนวดข้าว	๑๒. สวน
๑๓. วัด	๑๔. โคนต้นไม้	๑๕. ที่กลางแจ้ง

ซึ่งตรัสไว้ในพระบาลี[คือปทภาษนียของสิกขาบทนี้]ว่า คาโม เอกุปจาโร นานุปจาโร (หมู่บ้านมีขอบเขตอย่างเดียวกัน หรือมีขอบเขตต่างกัน) เป็นต้นแล้ว พึงยังอรุณให้ขึ้นไปเมื่อมีการล่องหัตถบาสภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้น

^๑ วิ.มหา. ๒/๔๗๗/๗

^๒ วิ.มหา.อ. ๒/๑๕๗

ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถานี้ ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ใน
สมันตปาสาทิกาแล้ว

คำว่า “คาโม เอกุปจาโร นานูปจาโร ยเปย” กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อกำหนดลักษณะ
ของการอยู่ปราศจากจีวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ลักษณะของการอยู่ปราศจากจีวรคืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเก็บจีวรไว้ในวัดเท่านั้นแล้วยังอรุณให้ขึ้นไปโดย
ล่องหัตถบาสภายนอกวัดเท่านั้นหรือไม่

อธิบายว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งแล้วพึงยังอรุณให้ขึ้นไป
โดยล่องหัตถบาสภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้น ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ วิปฺปวสฺสกุขณวตฺถาปณฺตํ “คาโม เอกุปจาโร”ติอาทิมหา^๑

“บัดนี้ ท่านกล่าวว่า คาโม เอกุปจาโร เป็นต้นเพื่อกำหนดลักษณะของการอยู่ปราศจาก[จีวร]”

ประโยคว่า คาโม เอกุปจาโร ยเปย อรุณ อุกฺกจาเปยฺย เป็นประโยคยาวมาก แต่ความจริง
มีใจความอยู่ที่คำว่า

ปณฺรสนํ นิกุเขปฺปจฺจานนํ ยตฺถ กตฺถจิ นิกุขิปีตฺวา เตสํ คามาทีนํ พหิ หตฺถปาสาติกุ-
กเมน อรุณํ อุกฺกจาเปยฺย.

“ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งแล้ว พึงยังอรุณให้ขึ้นไปโดยล่อง
หัตถบาสภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้น”

หมายความว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในสถานที่ ๑๕ แห่งมีหมู่บ้าน เป็นต้น ตามสมควรกับการอยู่
ของตนแล้วออกไปภายนอกหมู่บ้านเป็นต้นนั้นล่องหัตถบาสในขณะอรุณขึ้น จึงต้องอาบัติ สมมติว่าภิกษุ
อยู่ในวัดก็เก็บจีวรไว้ในวัดได้ ถ้าจะออกบิณฑบาตก็ต้องออกจากวัดหลังอรุณขึ้นแล้ว เพราะถ้าออกจาก
วัดก่อนอรุณขึ้น ก็จะต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้

คำว่า อยเมตถ สงฺเขโป (ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถานี้) จัดอยู่ในประโยค
เดียวกันกับประโยคหน้า กล่าวไว้เพื่อแสดง นิคมะ คือ คำลงท้าย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นความพิสดารหรือไม่

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๖

- **พัจฉา (คำถาม)** คือ บุคคลพึงกำหนดเรื่องนั้นอย่างไร
- อธิบายว่า ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถา

คำว่า วิตถาโร ชเปย วุตโต (ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาแล้ว) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ปักขันตระ* คือ ฝ่ายอื่น เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผู้ที่ต้องการความพิสดาร ฟังศึกษาได้ในคัมภีร์ไหน
 - อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรระบุคัมภีร์ที่แสดงข้อวินิจฉัยโดยพิสดารมิใช่หรือ
- อธิบายว่า ความพิสดารได้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาแล้ว

คำว่า อยเมตถ สงเขโป (ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถา) จัดอยู่ในประโยคเดียวกันกับประโยคหน้า กล่าวไว้เพื่อแสดง นิคมะ คือ กำลังทำย ทั้งนี้เพื่อจะจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดา
สถานที่เก็บ ๑๕ แห่งแล้วพึงยังอรุณให้ขึ้นไปโดยล่องหัตถบาสนายนอกหมู่บ้านเป็นต้น

๒. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นความพิสดารหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดเรื่องนี้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยคนี้ อยเมตถุ สงฺเขโป อธิบายว่า ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถานี้

คำว่า วิปวเสยฺย ประกอบรูปศัพท์มาจาก วิ และ ป บทหน้า + วส ธาตุ (วสเน = อยู่) + อ ปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ

วิ อุปสรรคใช้ในความหมายว่า วิโยค (ไม่ประกอบ) ส่วน ป อุปสรรคเป็นธาตุวิธานวิัตตะ
คือ คล้อยตามอรรถของธาตุ หมายความว่า มีความหมายเหมือน วส ธาตุ ดังนั้น ท่านจึงอธิบายว่า
วิยโต วเสยย (พึงอยู่ปราศ)

อรรถของ วิ อุปสรรค กล่าวไว้ในปทรูปสัทธิปกรณ์ว่า

วິถิตี วิเสสวिवิธวิรุทธวิคตวิโยควิรูปตาทีสุ.^๑

“อุปสรรคว่า วิ ย่อมเป็นไปในอรรถเป็นต้นว่า

- วิเสส (พิเศษ)
- วิวิธ (ต่างๆ)
- วิรุทธ (ขัดแย้ง)
- วิคต (ปราศจาก)

^១ រូប. ស្តុត ២៨២

- วิโยค (ไม่ประกอบ)

- วิรูปตา (ไม่งาม)”

คำว่า คาโม เอกุปจาโร นานุปจาโร (หมู่บ้านมีขอบเขตอย่างเดียวกัน หรือมีขอบเขตต่างกัน) หมายความว่า ถ้าหากภิกษุเก็บจีวรไว้ในหมู่บ้านที่มีรั้วกันด้วยกำแพงเป็นต้น ก็อาจอยู่ในบ้านหลังใด หลังหนึ่งภายในหมู่บ้านตามต้องการ แต่หากเก็บจีวรไว้ในหมู่บ้านที่ไม่มีรั้วกัน ต้องอยู่ในบ้านที่เก็บจีวรไว้เท่านั้น ไม่พึงสละจีวรออกจากหัตถบาสนีรอบด้านของบ้านนั้นในเวลาอรุณขึ้น

สถานที่เก็บจีวร ๑๕ แห่ง คือ

๑. หมู่บ้าน, นิคม (คาม, นิคม) : หมู่บ้านที่มีรั้วกันหรือไม่มีรั้วกัน, หมู่บ้านใหญ่ที่ไม่มีกำแพงล้อม มีตลาด

๒. บ้าน (นิเวสน) : บ้านที่ไม่ได้ใช้เก็บของโดยเฉพาะเหมือนโรงเก็บของเป็นต้น

๓. โรงเก็บของ (อุทิสิต) : สถานที่เก็บสิ่งของมียานพาหนะเป็นต้น

๔. ป้อม (อฏฐ) : สถานที่พักพิงที่มี ๔ หรือ ๕ ชั้น สร้างด้วยอิฐมีผนังหนาเพื่อป้องกันพระราชผู้เป็นปฏิปักษ์ เป็นต้น อาจารย์บางท่านกล่าวว่า เป็นเรือนที่มีผนังหนา ซึ่งไม่มีไม้กลอนหลังคา แต่มุงบังด้วยอิฐเท่านั้น อาจารย์บางท่านกล่าวว่า เป็นบ้านที่สร้างตามลักษณะของป้อม

๕. เรือนยอดเดียว (มาพ) : ปราสาท ๔ เหลี่ยมที่มียอดเดียว หรือเป็นบ้านพิเศษที่มีหลายมุม มียอดเดียว บางอาจารย์กล่าวว่า เป็นเสนาสนะที่สร้างด้วยลักษณะทรงกลม

๖. ปราสาท (ปาสาท) : ปราสาทยาว (ปราสาท ๔ เหลี่ยม) หรือปราสาททุกชนิดที่จำแนกเป็นเพิงหมาแหงนที่มีหลังคาแถบเดียว (อชฎโยค) เป็นต้น ยกเว้นป้อม เรือนยอดเดียว และเรือนโถง

๗. เรือนโถง (หมมีย) : ปราสาทที่ไม่มีหลังคา อาจารย์บางท่านกล่าวว่า เป็นเรือนที่ประกอบด้วยลานแสงจันทร์

๘. เรือ (นาวา) : เรือบนบกและเรือในน้ำ

๙. กลุ่มพ่อค้า (สตถ) : พ่อค้าเกวียนที่เดินทางด้วยเท้า (ชฎมสตถ) หรือพ่อค้าเกวียนที่เดินทางด้วยเกวียน (สกุสตถ) นับ ๗ อัปภันดรโดยรอบ (๑ อัปภันดร = ๒๘ คอก) ที่กลุ่มพ่อค้าเดินทาง

๑๐. นา (เขตต)

๑๑. ลานนวดข้าว (ธัญญกรณ)

๑๒. สวน (อาราม) : สวนดอกไม้ หรือสวนผลไม้

๑๓. วัด (วิหาร) : วัดทั้งหมดที่มีรั้วกันหรือไม่มีรั้วกัน อาจารย์บางท่านกล่าวว่าเป็นกุฎีหลังหนึ่ง (แต่ท่านใช้เป็น เกจิ จึงเป็นความเห็นที่ท่านผู้แต่งคัดค้าน)

๑๔. โคนต้นไม้ (รุกขมูล) : โคนของต้นไม้ และยังรวมไปถึงบริเวณที่เงาไม้กระทบได้โดยอ้อม

๑๕. ที่กลางแจ้ง (อชฺโฌกาส) : ที่กลางแจ้งในป่า นับ ๗ อัปกันตรโดยรอบ

คัมภีร์ขุททกขาประพันธ์คาถาสรุปรูปความในเรื่องนี้ว่า

คามะ นิเวสเน อุทโท-	สิตปาสาทมหมิมเย
นาวาฏฐมาพอาราเม	สตถุเขตตขเล ทูเม.
อชฺโฌกาเส วิหาเร วา	นิกฺขิปิตฺวา ติจฺจํ
ภิกฺขุสมมุติยาณณตฺร	วิปฺปวตฺถํ น วฏฺฐติ."

“ภิกษุเก็บไตรจีวรไว้ในหมู่บ้าน บ้าน โรงเก็บของ ปราสาท เรือนโล้น เรือป้อม เรือนยอดเดี่ยว สวน กลุ่มพ่อค้า นา ลานนวดข้าว [โคน]ต้นไม้ ที่กลางแจ้ง หรือวัด ย่อมไม่ควรอยู่ปราศจาก[ไตรจีวร]วันสมมติที่สงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ [อาพาธ]”

คำว่า สตถุ (กลุ่มพ่อค้า) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห อตฺเถน โย วตฺตตฺติ สตฺโถ = ผู้เป็นไปกับด้วยทรัพย์ ชื่อว่า สัตถะ คือ พ่อค้า
(ส + อตฺถ)

อนึ่ง ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๗) กล่าวว่า สถานที่มีบ้าน (นิเวสเน) เป็นต้น จนถึงที่กลางแจ้ง (อชฺโฌกาส) ต้องอยู่นอกหมู่บ้าน เพราะถือเอาสถานที่ซึ่งอยู่ภายในหมู่บ้านด้วย คาม ศัพท์แล้ว ดังนั้นจึงต้องเว้นหมู่บ้านไป อาจารย์บางท่านกล่าวว่า

“บ้านเป็นต้นจนถึงเรือนโล้น (หมุมิย) ต้องอยู่ภายนอกรั้วของหมู่บ้าน แต่สถานที่อื่นจากนั้นอยู่ภายในหมู่บ้านได้”

นอกจากนั้น ฎีกาใหม่ของขุททกขา (คำอธิบายคาถา ๔๗-๘) กล่าวว่า

“กลุ่มพ่อค้าและที่กลางแจ้ง ต้องนับ ๗ อัปกันตรโดยรอบ”

ข้อความจากฎีกาทั้งหมดนี้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาโดยละเอียด

^๑ ขุทท. คาถา ๔๗-๘

คำว่า หัตถปาสาติกุกเม (เมื่อมีการล้างหัตถบาล) หมายถึง ล้างสถานที่มีระยะ ๒ ศอกคืบ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

หัตถปาสาติกุกเมติ เอตถ หัตถปาโส นาม อพฺพมเตยฺยรตนปฺปมาโณ ปเทโส, ตสฺส อติกุกโม หัตถปาสาติกุกโม.”

“ที่ชื่อว่า หัตถบาล ในคำว่า หัตถปาสาติกุกเม เป็นสถานที่มีระยะ ๒ ศอกคืบ การล้างหัตถบาลนั้น ชื่อว่า หัตถปาสาติกุกมะ”

หัตถบาล ๒ ศอกคืบดังกล่าวใช้ทั่วไปในพระวินัยเกี่ยวกับสังฆกรรมและการประเคนอาหาร แต่ยังมีหัตถบาลอีกประเภทหนึ่งที่มีความหมายว่า “ที่ใกล้มือ” หมายถึง สถานที่ ๑๒ ศอก ไม่ใช่ “บ่วงมือ” เหมือนหัตถบาลประเภทแรก หัตถบาลประเภทที่สองพบในการอธิษฐานจีวรตามความเห็นของบางท่านที่กล่าวไว้ในสารัตถทีปนีและวิมตติโนทนี กล่าวคือ ถ้าจีวรที่ภิกษุต้องการจะอธิษฐานนั้นอยู่ภายในสถานที่ ๑๒ ศอกซึ่งเรียกว่า *สวณุปจาระ* (ที่ใกล้การฟัง, สถานที่ ๑๒ ศอกที่บุคคลได้ยินเสียงพูดปกติได้) ภิกษุควรประกอบใช้ อิม ศัพท์ว่า

- อิมํ สงฺฆาณฺ्ณ อธิฏฺฐาณิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาณีนี)
- อิมํ อุตฺตฺราสํคํ อธิฏฺฐาณิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์นี้)
- อิมํ อนฺตรวาสกํ อธิฏฺฐาณิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าอันตรวาสกนี้)

ถ้าจีวรอยู่นอกหัตถบาล ๑๒ ศอก ก็กล่าวว่า เอตํ สงฺฆาณฺ्ณ อธิฏฺฐาณิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาณีนี) ดังนี้ เป็นต้น

ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาว่า

ตตฺร ทฺวริํ อธิฏฺฐาณํ สเจ หตฺถปาเส โหติ “อิมํ สงฺฆาณฺ्ณ อธิฏฺฐาณิ”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา. อดฺ อนฺโตคพฺเพ วา อุปฺปาสาทฺเต วา สามนฺตฺวิหาเร วา โหติ จปิ ตฺวญฺจํ สลฺลภฺเขตฺวา “เอตํ สงฺฆาณฺ्ณ อธิฏฺฐาณิ”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.”^๑

“ในการอธิษฐานด้วยวาจานั้น การอธิษฐานมี ๒ อย่าง คือ

- ถ้าจีวรอยู่ในหัตถบาล ควรเปล่งวาจาว่า ‘ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาณีนี’
- ถ้าจีวรอยู่ในห้อง บนปราสาท หรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้แล้ว

เปล่งวาจาว่า ‘ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาณีนี’ ”

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๐๗

^๒ วิ.มหา.อ. ๒/๔๖๙/๑๔๗

หตุปาเสติ อิหํ ทฺวาทสหตถํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตสฺมา ทฺวาทสหตถพฺพนฺตเร จิตฺ “อิมนฺ”ติ
 วตฺวา อธิญฺจาทพฺพํ. ตโต ปรี “เอตนฺ”ติ วตฺวา อธิญฺจาทพฺพนฺติ เกจิ วทนฺติ. คณฺธิปเทสุ ปเนตฺถ
 น ภิกฺขุ วุตฺตํ. ปาฬิยํ อญฺจกถายณฺจ สพฺพหุตฺถ “หตุปาโส”ติ อหฺมเตยฺยหฺตฺโถ วุจฺจติ, ตสฺมา อิห
 วิเสสวิกปฺปนาย การณํ คเวสิตพฺพํ.^๑

“บางคนกล่าวว่า คำว่า หตุปาเส (ในหัตถบาส) กล่าวระบุถึงสถานที่ ๑๒ ศอก ดังนั้น จึง
 ควรกล่าวว่า ‘อิม’ แล้วอธิษฐานจิรวรที่อยู่ภายใน ๑๒ ศอก

ควรกล่าวว่า ‘เอต’ แล้วอธิษฐานจิรวรที่อยู่ห่างไปจาก ๑๒ ศอกนั้น

ส่วนในคัมภีร์คัณฐิบททั้งหลายไม่ได้กล่าวอะไรไว้ในเรื่องนี้ ในพระบาลีและอรรถกถาทั้งหมด
 กล่าวว่า สถานที่ ๒ ศอกคืบเป็นหัตถบาส ดังนั้น จึงควรแสวงหาเหตุในการดำเนินพิเศษในเรื่องนี้”

ทฺวิณฺติ อหฺมตฺปาสหตุปาสวเสน ทฺวิธํ. ตตฺถ หตุปาโส นาม อหฺมเตยฺยหฺตฺโถ
 วุจฺจติ. ทฺวาทสหตฺถนฺติ เกจิ วทนฺติ. ตํ อิห น สเมติ.^๒

“คำว่า ทฺวิธ (มี ๒ อย่าง) คือ มี ๒ อย่างโดยจำแนกเป็นสถานที่ไม่ใช่หัตถบาสและหัตถบาส

ในเรื่องนั้น สถานที่ ๒ ศอกคืบ ชื่อว่า หัตถบาส บางคนกล่าวว่าเป็น ๑๒ ศอก คำนั้นไม่
 สอดคล้องในเรื่องนี้”

สรุปความว่า คำว่า “หัตถบาส” ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา หมายถึง สถานที่ ๒
 ศอกคืบ

สารัตถทีปนีและวิมตฺติวินทนีแสดงความเห็นของบางคนว่า คือ สถานที่ ๑๒ ศอกบ้าง ซึ่ง
 ความเห็นดังกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับของพระฎีกาจารย์ ท่านจึงประกอบใช้ เกจิ (บางคน) ในเรื่องนี้

คำว่า หตุปาส (หัตถบาส) คือ สถานที่ระยะ ๒ ศอกคืบ มีความหมาย ๓ ประการ คือ

- บ่วงแห่งมือ = หตุสสุ ปาโส หตุปาโส.

(ฉฺฉฐิตฺตปฺปฺริสฺสมาส) คือ สถานที่ซึ่งสามารถไปถึงได้ด้วยมือที่ประสานกันเป็นบ่วง

- ที่ไถลแห่งมือ = หตุสสุ ปาโส หตุปาโส.

(ฉฺฉฐิตฺตปฺปฺริสฺสมาส) โดย ปาส ศัพท์ใช้ในความหมายว่า สมัย (ที่ไถล)

- ที่กระทบมือ = หตุโถ ปสฺติ ผุสฺติ อสฺมี จาเนติ หตุปาโส.

(หตุถ บทหน้า + ปส ธาตุ = กระทบ + ณ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

^๑ สารตุฎ.ฎีกา ๒/๔๖๙/๔๗๓

^๒ วิมตฺติ.ฎีกา ๑/๔๖๙/๔๐๔

ความหมายว่า ปวงแห่งมือ กล่าวไว้ในคัมภีร์กัณฑ์ชาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๘)

ส่วนความหมายสองประการหลังพบในคัมภีร์ปาจิตยาทีโยชนาว่า

หตุถปาโสติ หตุถสส ปาโส สมิปโป หตุถปาโส, หตุโถ ปสติ ผุสติ อสุมิ จาเนติ วา หตุถปาโส, อชุตมเตยฺยหตุโถ ปเทโส^๑

“คำว่า หตุถปาโส มีรูปวิเคราะห์ว่า ที่ใกล้แห่งมือ ชื่อว่า หัตถบาส

อีกอย่างหนึ่ง มื่อย่อมกระทบในสถานที่นั้น เหตุนั้น สถานที่นั้นชื่อว่า หัตถบาส หมายถึง สถานที่สองศอกครึ่ง”

ความหมายแรกของคัมภีร์ดังกล่าวข้างต้น กล่าวตามข้อความในคัมภีร์ขุททกชาฎีกาใหม่ ส่วนความหมายหลังกล่าวไว้ตามอรรถของ ปส ธาตุที่มีความหมายว่า กระทบ ดังข้อความว่า

อหตุถปาสนติ หตุถสส ปาโส สมิปโป หตุถปาโส, อชุตมเตยฺยหตุถพฺพนตโร. ทฺวาทส- หตุถพฺพนตโรติปิ วทฺติ. นตฺถิ หตุถปาโส เอติสฺสาติ อหตุถปาสา.^๒

“คำว่า อหตุถปาส (สถานที่ไม่ใช่หัตถบาส) มีรูปวิเคราะห์ว่า ที่ใกล้แห่งมือ ชื่อว่า หัตถบาส คือ ภายใน ๒ ศอกคืบ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่าเป็นภายใน ๑๒ ศอกบ้าง หัตถบาสไม่มีแก่ผ้าสังฆาฏิ นั้น เหตุนั้น ผ้าสังฆาฏินั้นชื่อว่า ไม่มีหัตถบาส”

หตุถสส ปาโส หตุถปาโส. รุฬฺหิเวสเน ตู อชุตมเตยฺยหตุโถ หตุถปาโส นาม.”

“ที่ใกล้แห่งมือ ชื่อว่า หัตถบาส แต่สถานที่ ๒ ศอกคืบชื่อว่า หัตถบาส โดยความเป็นรุฬหิ- ศัพท์ (ชื่อเรียกทั่วไป)”

ข้อความข้างต้นหมายความว่า คำว่า หัตถบาสเป็นที่ใกล้มือโดยไม่ได้ระบุว่าเป็นเพียงใด แต่คำนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่ชาวโลกเข้าใจว่าเป็นสถานที่ภายใน ๒ ศอกคืบ จึงจัดเป็นรุฬหิ คือ ชื่อเรียกทั่วไป จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ชื่อเรียกประจำ : เหมือนคนที่สอนหนังสือประจำได้ชื่อว่า ครู แม้เขาจะไม่สอนหนังสือแล้วก็ยังได้ชื่อว่า ครู เหมือนเดิม ดังนั้น คำว่า สตุต (สัตว์) ที่หมายถึงผู้ยังมีราคะอยู่ แม้เขาปราศจากราคะแล้วยังเรียกว่า สัตว์ ได้เช่นเดียวกันเพราะเป็นชื่อเรียกประจำ คำว่า สตุต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- รูปที่สุ สมฺชนตฺติ สตุตา = บุคคลเหล่าใดย่อมยึดติดผูกพันในรูปเป็นต้น เหตุนั้น บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า สัตว์ (สมฺช ธาตุ <ราเค = กำหนด> + ต ปัจจัย)

^๑ ปาจิต.โยชนา หน้า ๗๓

^๒ ขุทท.อภินวฎีกา คาถา ๓๔

^๓ ขุทท.อภินวฎีกา คาถา ๑๐๖

ตามความหมายของศัพท์ คำนี้หมายถึงบุคคลผู้ยังมีราคะอยู่ ซึ่งก็คือปุถุชนและพระเสกขะ แต่ยังหมายรวมถึงพระอรหันต์ที่ปราศจากราคะแล้วอีกด้วย เพราะเป็นชื่อเรียกประจำนั่นเอง

๒. ชื่อที่ยกขึ้นกล่าวโดยมีรูปร่างเป็นต้นเหมือนกัน : ดังคำว่า ตาลวณฺณ (พटक้านตาล) แม้ทำมาจากไม้ก็เรียกว่า พटक้านตาล เพราะมีรูปร่างเหมือนกัน ดังนั้น ผู้ยังมีราคะอยู่ก็มีขันธ์ ๕ แม้พระอรหันต์ก็มีขันธ์ ๕ เช่นกัน จึงเรียกพระอรหันต์ว่า สัตว์ เพราะมีขันธ์ ๕ เหมือนกัน เนื่องจากเป็นชื่อที่ยกขึ้นกล่าวโดยมีรูปร่างเป็นต้นเหมือนกัน

๓. ชื่อที่ปรากฏทางโลก : ดังคำว่า จฉณตฺติ คาโว (สัตว์ผู้ไป ชื่อว่า วัว) แม้คำว่า โค จะมีความหมายตามรากศัพท์ (คฺมุ ธาตุ + กฺวิ ปัจจัย) ว่า “สัตว์ผู้ไป” แต่คำนี้ไม่ได้หมายถึงสัตว์ทุกประเภทที่ไปได้ เพียงหมายถึงวัวเท่านั้น ฉนฺได คำว่า สัตว์ ที่แปลตามศัพท์ว่า “ผู้ผูกพันในรูปเป็นต้น” ก็ไม่ได้หมายถึงปุถุชนและพระเสกขะเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงพระอรหันต์อีกด้วย ฉนฺนํ เพราะเป็นชื่อที่ปรากฏทางโลก

อนึ่ง สัททนีติปริกัณ (สุตตมาลา) กล่าวถึงรูปที่ประเภทนี้ว่า

อนวตฺถนฺตฺ สมนมฺปิ

รูปฺหิ โคมฺหิสาทิกํ

คตฺติกุสฺยนาทินํ

อณฺเณสุปิ ปวตฺติโต.^๑

“ศัพท์ว่า โค (วัว) มหิส (กระบือ) เป็นต้นแม้เป็นชื่อที่คล้ายตามความหมาย ก็เป็นรูปหิศัพท์ (ชื่อเรียกทั่วไป) เพราะการไปและการนอนบนแผ่นดิน เป็นต้น มีได้แม้ในสัตว์อื่น”

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า สุตต นี้เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า ภูตบุพพคติกนัย คือ สำนวนที่กล่าวถึงสิ่งที่เคยมีมาก่อน ดังคำว่า มณฺชูกเทวปฺตฺโต (เทพบุตรยก)

ที่จริงแล้ว พระอรหันต์นั้นแม้จะปราศจากความยึดติดผูกพันอยู่ในอารมณ์ทั้ง ๖ แล้วก็ยังเรียกว่า สัตว์ ได้อยู่ เพราะท่านเคยยึดติดผูกพันในอารมณ์ ๖ มาก่อน เนื่องจากไม่มีผู้ที่เกิดขึ้นแล้วเป็นพระอรหันต์ทันทีหลังถือกำเนิด

ดังคำอธิบายในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและมหาภูทิกาวา

รูปฺหิ สทฺเทน ปน วิตฺตราเคสุปิ อยํ โวหาโร วตฺติเตยว วิสฺวเมยฺปิ พิชฺนิวิเสสํ ตาลวณฺณ-
โวหาโร วีย.^๒

^๑ นิตฺติ.สุตฺต. หน้า ๔๓๐

^๒ วิสฺสุทฺธิ. ๑/๓๔๐

“แต่คำนี้ย่อมใช้ในผู้ปราศจากราคะแล้วด้วยรูปหิรัญญะ เหมือนกับคำว่า ตาลวณฺณ (พดก้านตาล) ที่ใช้ในพดชนิดหนึ่งซึ่งทำด้วยไม้ไผ่อีกด้วย”

ยทิ สดตตาย สดตตา, กถั วิตราคเสฏฺฐิ อาห “รูปหิรัญญะ”ติอาทิ. อวิตราคเสฏฺฐิ รูปฺเหณ, อวิตราคเสฏฺฐิ วา ปวตฺติตฺวา อินฺทริยพฺพชฺชนฺธสนฺดานตาย ตํสทิสเสฏฺฐิ วิตราคเสฏฺฐิ รูปฺเหณ สทฺเหณ. อถวา กิณฺณจิ นิमितฺตํ คเหตฺวา สติปิ อณฺณสฺมึ ตณฺนิมิตฺตยฺยเต กตฺถจิ วิสเย สมฺมุติยา จิรกาลตาย นิमितฺตวิรเหปิ ปวตฺติ รูปฺหิ นาม ยถา คจฺจนฺติตฺติ คาโวติ, เอวํ สดตสทฺทสฺสาปิ รูปฺหิภาโว ทฺวญฺจพฺโพ. ภูตปฺพุพฺพคตฺติยา วา วิตราคเสฏฺฐิ สดตโวหาโร ทฺวญฺจพฺโพ.*

“ท่านกล่าวว่า รูปหิรัญญะ (ด้วยความเป็นรูปหิรัญญะ) เพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าชื่อว่าสัตว์ เพราะเป็นผู้ผูกพัน ชื่อว่าสัตว์ย่อมมีได้ในอรรถนัยผู้ปราศจากราคะอย่างไร

[คำว่า รูปหิรัญญะ (ด้วยรูปหิรัญญะ)] หมายความว่า ด้วยศัพท์[ว่าสัตว์]ที่ยกขึ้นไว้ในผู้ที่ยังไม่ปราศจากราคะ หรือด้วยศัพท์ที่เป็นไปในผู้ที่ยังไม่ปราศจากราคะแล้วยกขึ้นไว้ในผู้ปราศจากราคะที่เหมือนกับผู้ที่ยังไม่ปราศจากราคะนั้น เพราะมีกระแสขันธ์เนื่องด้วยอินทริย

อีกอย่างหนึ่ง แม้จะมีเนื้อความอื่นที่ประกอบด้วยเหตุนั้น การถือเอาเหตุ[ให้เกิดศัพท์] อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วใช้เรียกถึงสิ่งที่ปราศจากเหตุ เพราะบัญญัติไว้เป็นเวลานาน [ซึ่งปรากฏ]ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ชื่อว่า รูปหิ ดังคำว่า คจฺจนฺติตฺติ คาโว (สัตว์ผู้ไป ชื่อว่า วัว) โปรดทราบความเป็นรูปหิของ สดต ศัพท์อย่างนี้

อีกอย่างหนึ่ง โปรดทราบ สดต ศัพท์ในผู้ปราศจากราคะแล้วด้วยความเป็นไปที่เคยมีมาก่อน (ภูตปฺพุพฺพคตฺตินัย)”

คำอธิบาย อณฺณตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา

อณฺณตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยาติ ยํ สงฺโฆ คิลานสฺส ภิกฺขุโน ติจีวเรน อวิปฺปาวสสมฺมุติ เทติ, ตํ จเปตฺวา อลทฺธสมฺมุติกสฺส ภิกฺขุโน เอกรตฺตมปิ วิปฺปาวสโต วุตฺตนเยเนว นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ เวทิตพฺพํ.

คำว่า อณฺณตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ]) หมายความว่า สงฆ์ให้สมมติใดเพื่อการไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแก่ภิกษุอาพาธ เมื่อภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ

* วิสุทฺธิ. ฎีกา ๑/๔๓๖

อยู่ปราศจาก[ไตรจีวร]วันสมมตินั้นแม้ราตรีเดียว โปรดทราบว่าจะต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีการ
สละตามนัยดังกล่าวไว้แล้ว [คือ สถานที่เก็บจีวร ๑๕ แห่ง]นั้นแหละ

ท่านได้แสดงคำอธิบายของคำว่า นิภูจิตจีวรสมิ ๒ เปฯ วิปวเสยฺย บัดนี้ กล่าวข้อความนี้
เพื่ออธิบายคำว่า อณฺณตฺร ภิกขุสมมุติยา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อณฺณตฺร ภิกขุสมมุติยา บุคคลทราบได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของคำว่า อณฺณตฺร ภิกขุสมมุติยา ด้วยประโยคนี้

คำว่า ยํ สงฺโฆ เป็นต้น อธิบาย อณฺณตฺร ภิกขุสมมุติยา ดังนี้

๑. สุมา วิภตฺติทําย ภิกขุสมมุติยา ลงในอรรถกรรณ เพราะอธิบายไว้ด้วยบทกรรมในคำว่า
ยํ เทติ, ตํ (สงฆ์ให้สมมติใด [วัน]สมมตินั้น)

๒. คำว่า อณฺณตฺร เป็นไปในความหมายว่า จเปตฺวา (เว้น) เพราะอธิบายว่า จเปตฺวา

๓. คำว่า ภิกขุสมมุติ เป็นมัชฌิมโลปีตปฺปริสสมาสที่มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภิกขุโน ทินฺนา สมฺมุติ ภิกขุสมมุติ = สมมติที่อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ

เพราะอธิบายว่า สงฺโฆ ภิกขุโน ติจีวเรน อวิปฺวาสมฺมุติ เทติ (สงฆ์ให้สมมติเพื่อการไม่อยู่
ปราศจากไตรจีวรแก่ภิกษุ)

๔. ข้อความว่า ภิกษุ ในเรื่องนี้หมายถึง ภิกษุอาพาธผู้ไม่ได้รับสมมติ เพราะอธิบายว่า
คิลานสฺส ภิกขุโน (แก่ภิกษุอาพาธ) และ อลฺหุสสมฺมุติกสฺส ภิกขุโน (เมื่อภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ) การ
อธิบายความในลักษณะนี้เป็นการกล่าวถึง *สรูปะ* คือ ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง

ตามหลักของสังฆวินณนาที่กล่าวมานี้ อาจประกอบวากยานสัมพันธ์ในลักษณะที่ถามการใช้คำ
ที่ละคำที่พบในพากย์ได้ เรียกว่า *สินันตรโงทนา* คือ การถามเนื้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน มักใช้คำใน
พระบาลีเป็นรูปนา แล้วแสดงปุจฉากับอาโภคะตามหลักสังฆวินณนาข้างต้น กล่าวคือ

- รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธรองค์ตรัสว่า อณฺณตฺร ภิกขุสมมุติยา
- ปุจฉา (คำถาม) คือ สุมา วิภตฺติทําย ภิกขุสมมุติยา ลงในอรรถอะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สุมา ปญฺจมีวิภตฺตินีลงในอรรถอาพาทานด้วยสูตรว่า

อาพาทาเน ปญฺจมี หรือไร

อธิบายว่า สุมา วิภตฺตินีลงในอรรถกรรณด้วยสูตรว่า ธาตุนามานมุปสคฺโคยาคาที่สฺวาปิ จ.

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า อณฺณตฺร เป็นไปในความหมายอะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงความหมายของคำนี้มีใช่หรือ

อธิบายว่า คำนี้เป็นไปในความหมายว่า อณฺณ (อื่น) ซึ่งในภาษาไทยแปลว่า “เว้น, หลีกเว้น”

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า ภิกขุสมมุติ มีรูปวิเคราะห์อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงรูปวิเคราะห์ของคำนี้มีใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงรูปวิเคราะห์ของคำนี้ว่า ภิกขุโน ทินฺนา สมมุติ ภิกขุสมมุติ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า ภิกขุ ใน ภิกขุสมมุติ หมายถึง ภิกษุไหน (ปุจฉา)
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนี้หมายถึงภิกษุทั่วไปหรือ (อาโภคะ)

อธิบายว่า คำนี้หมายถึงภิกษุอาพาธเท่านั้นผู้ไม่ได้รับสมมติ

คำว่า ภิกขุสมมุติ มีรูปวิเคราะห์ในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๐๗) ว่า

- ภิกขุโน ทินฺนา สมมุติ ภิกขุสมมุติ = สมมติที่อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุ

แต่ขุททกชาฎีกาใหม่ (คำอธิบายคาถา ๔๖-๗) แสดงรูปวิเคราะห์ว่า

- ภิกขุโน ทิยมาณา สมมุติ ภิกขุสมมุติ = สมมติที่อันสงฆ์ให้อยู่แก่ภิกษุ

ตามคำอธิบายในนัยแรก ท่านระบุถึงอดีตกาลว่าภิกษุนั้นได้รับอวิปวาสมมติแล้ว ไม่ใช่จะได้รับในอนาคต ส่วนคำอธิบายในนัยหลังระบุว่ ภิกษุนั้นกำลังอยู่ในระหว่างที่ได้รับสมมติดังกล่าว ยังไม่ได้ถูกสงฆ์ถอนไปเพราะหายจากอาพาธ ดังนั้น รูปวิเคราะห์ที่ประกอบด้วยอดีตกาลว่า ทินฺนา และประกอบด้วยปัจจุบันกาลว่า ทิยมาณา จึงสมควรทั้งสองอย่าง แต่ผู้แปลเข้าใจว่า ความเห็นหลังน่าจะตรงตามมติของพระอรรถกถาจารย์มากกว่า เพราะท่านอธิบายไว้ด้วยคำปัจจุบันกาลว่า เทติ ซึ่งมีกาลตรงกับ ทิยมาณา อันลง มาณ ปัจจัยในปัจจุบันกาลเช่นเดียวกัน ขอฝากให้ผู้รู้พิจารณา

คำว่า จเปตฺวา (เว้น) ประกอบรูปศัพท์มาจาก จา ธาตุ + ณาเป ปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย แปลตามศัพท์ว่า “ให้ดำรงไว้” หรือประกอบรูปศัพท์มาจาก จป ธาตุ + ณ ปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย แปลตามศัพท์ว่า “ตั้งไว้”

ในที่ประกอบ จเปตฺวา บทกรรมต้องลงทุติยาวิภัติแน่นอน แต่ถ้าประกอบใช้ อณฺณตฺร และ วินา ศัพท์ อาจลงวิภัติ ๓ หมวด คือ ทุติยา ตติยา และปัญจมีวิภัติในอรรถกรรรมได้ ตามสูตรของ โมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๒ สูตร ๓๐) ว่า วินาณฺณตฺเรหิ ตติยา จ (ลงตติยาวิภัติและวิภัติอื่นๆ) ท้าย วินา และ อณฺณตฺร) เช่น

- วินา วาตํ (เว้นลม)
- วินา วาเตน (เว้นลม)
- วินา วาตสฺมา (เว้นลม)

- อณฺณตร ฐมฺม (เวณธรรม)
- อณฺณตร ฐมฺมา (เวณธรรม)
- อณฺณตร เอเคน ปิณฑปาตนิหารเคน (เวณภิกษุรูปหนึ่งผู้นำบิณฑบาต)
- อณฺณตร พุทฺธูปาทา โลกสฺส สจฺจาภิสมโย นตฺถิ (เว้นการอุปติของพระพุทธเจ้า การรู้แจ้งสัจธรรมของชาวโลกย่อมไม่มี)

คำว่า อวิปวาสา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิยฺตุตา ปวาสา วิปฺปวาสา = การอยู่ปราศจาก ชื่อว่า วิปวาสา
- น วิปฺปวาสา อวิปฺปวาสา = การอยู่ปราศจากหามิได้, การไม่อยู่ปราศจาก ชื่อว่า อวิปวาสา

ข้อความว่า “การไม่อยู่ปราศจากหามิได้” เป็นการใช้ปฏิเสธซ้อนปฏิเสธ อาจเข้าใจยากในภาษาไทย แต่บาลีนิยมใช้ในบางแห่งเพื่อย้ำความ ดังข้อความว่า

ทวิปฺปฏิเสโธ ปกตฺยตฺถโก.

“การปฏิเสธสองครั้งมีประโยชน์เพื่อความเป็นปกติ”

ทวิปฺปฏิเสโธ หิ สห อติสเยน ปกตฺยตฺถทีปโก.^๑

“โดยแท้จริงแล้ว การปฏิเสธสองครั้งแสดงอรรถปกติกับการยิ่งเกิน”

ทวิปฺปฏิเสโธ หิ ปกตฺยตฺถตฺวาปโก.^๒

“โดยแท้จริงแล้ว การปฏิเสธสองครั้งแสดงอรรถปกติ”

ทวิปฺปฏิเสโธ ปกตฺยตฺถวาทโก, เอวสทฺโท โยเชตพฺโพ.^๓

“การปฏิเสธสองครั้งแสดงอรรถปกติ ฟังประกอบ เอว ศัพท์ [คือ แปลเพิ่ม เอว ศัพท์เข้ามาอีกประโยคหนึ่ง]”

คำว่า อวิปวาสา (การอยู่ปราศจากหามิได้, การไม่อยู่ปราศจาก) มีความหมายคล้ายกับคำว่า จิตฺตาวียุตฺตา (สภาวะไม่ประกอบด้วยจิตหามิได้, สภาวะประกอบด้วยจิตแน่นอน) ดังคำอธิบายในคัมภีร์มณีสารมัญญสวว่า

น วิยฺตุตา อวิยฺตุตา, ยุตฺตาติ อตฺถโก. จิตฺเตน สห อวิยฺตุตา จิตฺตาวียุตฺตา, จิตฺตสมฺปยุตฺตา. เต จ เจตสิกาว, นามฺเมติ อาห จิตฺเตเนจฺจาที.^๔

^๑ ที.สี.อภิวนวฎีกา ๑/๙๕ ^๒ ที.สี.อภิวนวฎีกา ๑/๕๒๒ ^๓ กังขาวิตรณคัมภีร์ หน้า ๒๕ ^๔ มณีสาร.ฎีกา ๑/๒๙๙

“สภาวะที่ไม่ประกอบหามีได้ ชื่อว่า อวิยุตตะ หมายความว่า ประกอบ สภาวะที่ประกอบกับจิต ชื่อว่า จิตตาวิยุตตะ หมายถึง เจตสิกที่ประกอบกับจิต และสภาวะเหล่านั้นเป็นเจตสิกเท่านั้น มิใช่ออย่างอื่น ฉะนั้นจึงกล่าวว่า จิตฺเตน เป็นต้น”

คำว่า อวิปฺปวาสสมฺมุติ มีความหมาย ๒ ประการ คือ

- สมมติในการการไม่อยู่ปราศจาก = อวิปฺปวาเส สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติ.
(สัตตมัตตปฺปริสสมาส)
- สมมติเพื่อการไม่อยู่ปราศจาก = อวิปฺปวาสาय สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติ.
(จตุตถัตตปฺปริสสมาส)

ความหมายว่า สมมติในการไม่อยู่ปราศจาก หรือ สมมติเพื่อการไม่อยู่ปราศจาก คือ แม้ภิกษุอาพาธจะอยู่ปราศจากไตรจีวรก็ไม่ถึงการนับว่าอยู่ปราศจากจึงไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ สมมติดังกล่าวนั้นเป็นสมมติที่ส่งผลให้แก่ภิกษุอาพาธที่จำเป็นต้องนำจีวรติดตัวไปไม่ได้เท่านั้น โดยให้ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

ในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๐) พบรูปวิเคราะห์ว่า

- อวิปฺปวาสา สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติ = สมมติที่ไม่อยู่ปราศจาก ชื่อว่า อวิปฺปวาสสมฺมุติ

แต่ผู้แปลเห็นว่าปาฐะดังกล่าวไม่ถูกต้อง เพราะคำว่า วาส ศัพท์ปรากฏในปงฺลิงค์เท่านั้น เนื่องด้วยลง ณ ปัจจัยท้ายธาตุ ๒ พยางค์ที่บังคับให้มีรูปเป็นปงฺลิงค์ ฉะนั้น ในที่นี้จึงใช้เป็น อวิปฺปวาเส สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๓ หน้า ๑๕๖)

อนึ่ง ความหมายของภิกษุอาพาธตามหลักพระวินัยนั้น คือ ภิกษุผู้ปราศจากสิ่งของนั้นๆ แล้วไม่สะดวกสบาย จัดเป็นภิกษุอาพาธทั้งสิ้น เช่น รองเท้าหลายชั้นตั้งแต่ ๔ ชั้นขึ้นไปที่เรียกว่า คณฺหคณฺฐปาหะ ซึ่งเป็นรองเท้าใหม่ ไม่ควรแก่ภิกษุผู้ไม่อาพาธในภายนอกวัดในมณฑลประเทศ แต่รองเท้าทุกประเภทย่อมควรแก่ภิกษุอาพาธและไม่อาพาธภายในวัด ภิกษุอาพาธนั้นสามารถใช้รองเท้าทุกประเภทได้ทั้งภายในและภายนอกวัด ดังคัมภีร์ขุททกขานิสสัยใหม่กล่าวว่า

ตตฺถ ตตฺถ คิลานํ น วินา'ผาสุโก'คโต
ตโต ตาย วินา'ผาสุ อกลฺโลเตตฺถ ฃายติ.”

“[ภิกษุอาพาธ]มาแล้ว[ในพระบาลี]ว่า ภิกษุผู้อยู่ไม่เป็นสุขโดยปราศจาก

* ขุททกขานิสสัย หน้า ๙๑

[อาหารและรองเท้าเป็นต้น] ชื่อว่า ภิกษุอาพาธในสิกขาบทนั้นๆ ดังนั้น ภิกษุผู้อยู่ไม่เป็นสุขโดยปราศจากรองเท้า นั้น บุคคลย่อมรู้ว่าเป็นภิกษุอาพาธในเรื่องนี้”

คถาณเขียนตามข้อความในคัมภีร์อรรถกถาว่า

คิลาเนน ภิกขุณา สอุปาหเนนาติ เอตถ คิลาโน นาม โย น สกโกติ อนุปาหโน คามปวิสิตฺ.^๑

“ในคำว่า คิลาเนน ภิกขุณา สอุปาหเนน (ภิกษุอาพาธผู้สวมรองเท้า) ชื่อว่าภิกษุอาพาธ คือผู้ที่ไม้อาจเข้าไปสู่หมู่บ้านโดยไม่มีรองเท้า”

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีตัวอย่างอื่นอีก เช่น ภิกษุที่ใช้สบู่หอมสรงน้ำต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพระพุทธองค์ทรงห้ามการใช้สบู่หอมและเครื่องประพินแก่ภิกษุณีว่า ภิกษุณีที่ใช้สบู่หอมสรงน้ำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ส่วนภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ ทั้งนี้เพราะอาบัติปาจิตตีย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุณี ถ้าภิกษุล่วงละเมิดก็จะต้องอาบัติทุกกฏ แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะมีได้บัญญัติไว้โดยเฉพาะแก่ภิกษุ ก็ถือว่าอนุโลมเข้าไปในอาบัติทุกกฏ

จะเห็นได้ว่า สิกขาบทที่กล่าวถึงภิกษุณีที่ไปดูการฟ้อนรำ ขับร้อง และประโคม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีดังกล่าว และในคัมภีร์อรรถกถาของภิกษุณีวิภังค์ก็ระบุว่า อาบัติปาจิตตีย์ที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุณี เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุ ดังข้อความว่า

ยา ปน ภิกขุณี คนธวณฺณเกน นหาเยยฺย, ปาจิตฺติยฺ.^๒

“ภิกษุณีใดสรงสนานด้วยของหอมและเครื่องประพินผิว ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

ยา ปน ภิกขุณี นจํ วา คีตํ วา วาทิตํ วา ทสฺสนาย คจฺเจยฺย, ปาจิตฺติยฺ.^๓

“ภิกษุณีใดไปดูการฟ้อนรำ การขับร้อง หรือการประโคมดนตรี ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

สพฺพตถ ปาจิตฺติยนฺติ สพฺพอฏฺฐกถาสฺสุ วุตตํ. ภิกขุโน ทุกกฏฺ.^๔

“ในคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายกล่าวว่า เป็นอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะทั้งปวง เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุ”

อย่างไรก็ตาม ถ้าภิกษุใช้สบู่หอมเป็นยารักษาโรคแล้ว ก็ไม่ต้องอาบัติ เพราะถือว่าเป็นเภสัช ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาของขุททกปาฐะว่า

^๑ วิ.ม.อ. ๓/๒๕๖/๑๗๐

^๒ วิ.ภิกขุณี. ๓/๑๑๘๘/๒๑๔

^๓ วิ.ภิกขุณี. ๓/๘๓๔/๙๐

^๔ วิ.ภิกขุณี.อ. ๒/๘๓๖/๔๘๕

อวเสส สพพมปิ วาสจฺจนฺณรูปนาทิกิ คณฺหาตํ คณฺโธ. ตํ สพพมปิ มณฺหาณวิภูสณฺตํ น
วฏฺฏติ, เกสชชตฺถนฺตํ วฏฺฏติ.^๑

“ของหอมมีผงหอม (แป้ง) ควันหอม (มีกำยานเผาเป็นต้น) เป็นต้นที่เหลือทุกอย่าง ชื่อว่า
ของหอม ของหอมทุกอย่างนั้นไม่ควรใช้ตกแต่งประดับ แต่ควรใช้เป็นยา”

วิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้

เกวลํ อธิ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปวฺตํ อณฺณตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา
นิสฺสัคคิยนฺ”ติอาทินา^๒ นเยน วจนเกโท โหติ, อयํ วิเสโส.

ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปวฺตํ อณฺณตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสัคคิยํ

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้อยู่ปราศจากราจี เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ]
ควรสละ) เป็นต้น”

ความต่างกันแห่งศัพท์นี้เป็นข้อพิเศษ

คำว่า เกวลํ อธิ ขเปย วจนเกโท โหติ (ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า อิทํ ขเปย
นิสสัคคิย) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดว่าความต่างกันอย่างใดอย่างหนึ่ง
จากคำที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า อิทํ เม ขเปย นิสสัคคิย

คำว่า อयํ วิเสโส (ความต่างกันแห่งศัพท์นี้เป็นข้อพิเศษ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อ
แสดงคําลงท้าย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คําลงท้ายของข้อความข้างต้นคืออะไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคําลงท้ายของข้อความข้างต้นมิใช่หรือ

^๑ ขุ.ขุ.อ. ๒/๒๘

^๒ วิ.มหา. ๒/๔๗๗/๗

อธิบายว่า เราได้แสดงคําลงท้ายของข้อความข้างต้นด้วยประโยคนี

คำว่า วจนเกโท (ศัพท์ต่างกัน) คือคำว่า ทสหาติกุนต์ (เกิน ๑๐ วัน) ที่กล่าวในสิกขาบทก่อน เปลี่ยนเป็นคำว่า

รตติวิปฺปวฺตฺถิ อณฺณตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ.

“อยู่ปราศจากราตรี เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ] ควรสละ”

โดยไม่มี ความต่างกัน ในวิธีสละแก่สงฆ์ คณะ และบุคคล

แม้ วจน ศัพท์อาจแปลว่า “พจน์” แต่ในที่บางแห่งก็ต้องแปลว่า “ศัพท์” เช่นเดียวกับในที่นี้ เพราะเป็นการเปลี่ยนศัพท์ ไม่ใช่การเปลี่ยนพจน์

ฉบับฉฏฐสังคีติพบรูปว่า อยํ ปน วิเสโส แต่กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๕๒) กล่าวว่า ปน ศัพท์เกินมาจากเดิม จึงควรมีรูปเพียง อยํ วิเสโส ก็จะถูกตามธรรมเนียมของการใช้ ปน ศัพท์ กล่าวคือ ถ้าประกอบใช้ ปน ศัพท์เป็นรูปว่า อยํ ปน วิเสโส ก็มีการมองหาข้อความที่จะกล่าวต่อไป แต่ถ้ามองหาข้อความที่กล่าวมาแล้ว มักไม่ประกอบ ปน ศัพท์ไว้ แม้ในประโยคสุดท้ายของสิกขาบทนี้ และสิกขาบทต่อไป ก็มีเพียง อยํ วิเสโส เท่านั้น ดังนั้น ปน ศัพท์จึงเกินมาจากเดิม

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ สมฺพหุเล ภิกฺขุ อารพฺภ สนฺตรุตฺตเรน ชนปทจาริกํ ปกฺกมนวตฺถุสมิ
ปณฺณตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภภิกษุจำนวนมากในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการเที่ยวจาริกไปในแคว้นแคว้นด้วยผ้าอุตตราสงค์พร้อมด้วยผ้าอังตราสก

คำว่า สนฺตรุตฺตร ตັตบทเป็น ส + อนฺตร (อนฺตรวาสก) + อุตฺตร (อุตฺตราสงค์)

คำว่า อนฺตร คือ ผ้าอังตราสก มีศัพท์เดิมมาจาก อนฺตรวาสก ลบ วาสก ศัพท์เพื่อย่อคำ

คำว่า อุตฺตร คือ ผ้าอุตตราสงค์ มีศัพท์เดิมมาจาก อุตฺตราสงค์ ลบ อาสงค์ ศัพท์เพื่อย่อคำ

มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห อนฺตฺเรน ยํ วตฺตตีติ สนฺตรํ (สหบุรพทพหุพพีหิสมาส)
- สนฺตรํ จ ตํ อุตฺตรํ จาติ สนฺตรุตฺตรํ (วิเสสนบุรพทกรรมธารยสมาส)

ประเภทของบัญญัติ

“อณฺณตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา”ติ อยเมตถ อหฺนฺปณฺณตฺติ, สาธารณปณฺณตฺติ.

บัญญัติว่า อณฺณตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ]) นี่เป็น
อหฺนฺบัญญัติในสิกขาบทนี้ [สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ

อนาณัติ

อนาณตฺติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณตฺติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

อวิปฺวตฺเต วิปฺวตฺตสณฺณิโน เจว เวมตฺติกสฺส จ ทุกฺกมฺ. วิปฺวตฺเต วิปฺวตฺต-
สณฺณิโนปิ อวิปฺวตฺตสณฺณิโนปิ เวมตฺติกสฺสาปิ นิสสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, ตถา อปจฺจุทฺธ-
อวิสฺสชฺชิตาทีสุ จ ปจฺจุทฺธวิสฺสชฺชิตาทีสณฺณิโน.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุผู้สำคัญจิวรที่ไม่ได้อยู่ปราศจากราตรีว่าอยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]
- ภิกษุผู้สงสัยจิวรที่ไม่ได้อยู่ปราศจากราตรีว่าอยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]

ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ :-

- ภิกษุผู้สำคัญจิวรที่อยู่ปราศจากราตรีว่าอยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]
- ภิกษุผู้สำคัญจิวรที่อยู่ปราศจากราตรีว่าไม่อยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]
- ภิกษุผู้สงสัยจิวรที่อยู่ปราศจากราตรีว่าอยู่ปราศจากราตรี [ใช้สอยอยู่]
- ภิกษุผู้สำคัญผ้าที่ยังไม่ได้ถอน[อธิษฐาน]หรือไม่ได้สละเป็นต้นว่าถอนหรือสละ

แล้วเป็นต้น

คำว่า อวิปฺวตฺเต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิปวสสติดาติ วิปวุตถิ.

(วิ บทหน้า + ป บทหน้า + วส ธาตุ = อยู่ + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- น วิปวุตถิ อวิปวุตถิ (นินาตบุรพบทกรรมธารยสมาส)

อนาบัติ

อนโตอรุณ ปจจุทฐณ ปน ปจมกถิเน วุตตวิสสชชิตาทีเกเท จ อนาปัตติ,
ตถา ลทฐสมมุติกสส วิปวาเส. อาพาธะ ปน วุปสนเต ปจจาคนุตพพ, ตตเถว วา จิตเน
ปจจุทฐริตพพ, อถาปิสส ปน โส วา อญเญ วา อาพาโธ กุปปติ, ลทฐกปฺปิยเมว.

ไม่ต้องอาบัติแก่ :-

- ภิกษุ[ผู้ไม่ใช่ภิกษุอาพาธ] ในจีวรที่ถูกปัจจุทฐณก่อนอรุณขึ้น และในจีวรที่
จำแนกเป็นผ้าที่ถูกสละแล้วตามที่กล่าวไว้ในกถินสิกขาบท

- ภิกษุผู้ได้รับสมมุติ เพราะการอยู่ปราศจากไตรจีวร แต่เมื่ออาพาธสงบแล้ว
เธอต้องกลับมา[สู่สถานที่เก็บจีวร] หรืออยู่ในที่นั้นแหละควรปัจจุทฐณ ถ้าเธอมีโรคนั้นหรือ
โรคอื่นกำเริบขึ้นอีก ก็ได้รับความสมควรทีเดียว

เมื่อภิกษุเก็บจีวรไว้ในหมู่บ้านเป็นต้นแล้วไปสู่สถานที่อื่น หากไม่กลับสู่สถานที่เก็บจีวรก่อน
อรุณขึ้น ต้องปัจจุทฐณผ้าสังฆาฏิแต่ที่ไกลว่า เอตัง สังฆาฏิ ปจจุทฐณามิ (ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏินั้น)
เมื่อปัจจุทฐณเช่นนี้ถือว่าสละความเป็นผ้าสังฆาฏิแต่ที่ไกล จึงไม่ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์ หลังจาก
ปัจจุทฐณก่อนอรุณขึ้นแล้ว จึงควรอธิษฐานผ้าสังฆาฏิอีกจากสถานที่ไกลนั้น

ข้อความว่า “แต่เมื่ออาพาธสงบแล้ว เธอต้องกลับมา[สู่สถานที่เก็บจีวร]” หมายความว่า
ตลอดเวลาที่ภิกษุสำคัญว่าอาพาธสงบแล้วดำเนินการกลับมาสู่สถานที่เก็บจีวรไม่ต้องอาบัติ แต่ถ้าคิดว่า
จะไม่กลับไปอีก ต้องอยู่ในสถานที่ไกลนั้นแล้วปัจจุทฐณ จึงจะไม่ต้องอาบัติ

คำว่า อนโตอรุณ (ภายในแห่งอรุณ) คือ ช่วงเวลาก่อนอรุณจะขึ้นไม่นาน

คำว่า ลทฐกปฺปิยเมว (ก็ได้รับความสมควรทีเดียว) หมายความว่า ไม่ต้องขอวิปवास-
สมมุติซ้ำอีก สามารถอยู่ปราศจากจีวรได้ด้วยสมมุติที่ได้รับครั้งแรกนั่นเอง

คำว่า ลทฐกปฺปิย แปลตามศัพท์ว่า “ความมีเหตุสมควรที่อันตนได้แล้ว” มีศัพท์เดิมมาจาก
ลทฐกปฺปิยภาว ลบ ภาว ศัพท์เพื่อย่อคำ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ลหุ กบปิย ยสชาติ ลหุ กบปิย (ณัฐวิพหุพพิหสมาส)
- ลหุ กบปิย สส มาโว ลหุ กบปิย (อุตตรโลปสมาส)

องค์ประกอบ

อริฏฐจิตจิวรตา, อนตถตถกนิตา, อลทฐสมมุติกตา, รตติวิปวาโสติ อิมานตถ
จตุตารี องค์คานี.

ในสิกขาบทนี้มีองค์ ๔ เหล่านี้ คือ

๑. เป็นจิรวรที่อริฐฐานแล้ว[ตามวิธีอริฐฐานไตรจิรว]
๒. ความเป็นผู้ไม่ได้กรานกฐิน
๓. ไม่ได้สมมุติ
๔. การอยู่ปราศจากราตรี

คำว่า วิปวาโส (การอยู่ปราศจากราตรี) หมายความว่า ถ้าหากภิกษุอยู่ภายในพัทธสีมาที่
สมมติเป็นอวิปวาโสสีมา ก็อาจเก็บจิรวไว้แล้วอยู่ภายในพัทธสีมาดังกล่าวได้ ไม่ต้องอาบัติ ที่จริงแล้ว
พัทธสีมาในสมัยพุทธกาลอาจกว้างมากเหมือนเมืองราชคฤห์ทั้งหมดที่ได้รับสมมติเป็นพัทธสีมา แต่ถ้า
เก็บจิรวไว้ในหมู่บ้านเป็นต้นภายนอกพัทธสีมา ต้องไม่อยู่ห่างจากหัตถบาสนในเวลาอรุณขึ้น

ประเภทของสมมุติฐานเป็นต้น

สมมุติฐานาทีนิ ปจมกนิเน วุตตปการาเนว. เกวลณฺหิ ตตถ อนนฺธิจฺจานํ
อวิภปนณฺจ อภิรียา, อธิ อปฺปจฺจุทฺตรณํ, อยํ วิเสโสติ.

สมมุติฐานเป็นต้นมีประการดังกล่าวมาแล้วในกถินสิกขาบทแรก

จริงอยู่ การไม่อริฐฐานและการไม่ทำวิกัปปนาเป็นการไม่ทำ (อภิรียา) ล้วนๆ ใน
กถินสิกขาบทแรกนั้น แต่การไม่ปัจจุทธรณเป็นการไม่ทำในสิกขาบทนี้

ข้อนี้เป็นความต่างกัน ดังนี้แล

จบคำอธิบายอุทิสติกขาบท

๓. อกาลจิวรสิกขาบท

ว่าด้วยการเก็บผ้าสำหรับทำจีวรเกิน ๑ เดือน

๓. นิภูจิตจิวรสมัย ภิกขุณา อุพภตสมัย กถิเน ภิกขุโน ปเนว อกาลจิวร อุปปชเชยฺย. อากงขมานเนน ภิกขุณา ปฏิคฺคเหตุพฺพ. ปฏิคฺคเหตุวา ชิปฺปเมว กาเรตพฺพ. โน จสฺส ปาริปุริ, มาสปรหม์ เตเน ภิกขุณา ตํ จิวรํ นิภฺชิปิตพฺพํ อุณฺสส ปาริปุริยา สติยา ปจฺจาสาย. ตโต เจ อุตฺตริ นิภฺชิเปยฺย สติยาปิ ปจฺจาสาย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อภิกษุถูกถอนแล้ว อกาลจิวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ภิกษุผู้ต้องการพึงรับไว้ ครั้นรับแล้วต้องรีบทำให้เสร็จ[ไม่เกิน ๑๐ วัน] ถ้าผ้าไม่พอ เมื่อมีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ภิกษุนั้นพึงเก็บผ้าสำหรับทำจีวรนั้นไว้ไม่เกิน ๑ เดือน เพื่อเพิ่มผ้าสำหรับทำจีวรที่ยังขาดให้ครบ ถ้าเก็บเกินกำหนดนั้น แม้มีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย

ปน ก็ นิภูจิตจิวรสมัย ครั้นเมื่อจีวรที่สำเร็จแล้ว ภิกขุณา ของภิกษุ (สติ มีอยู่) กถิเน ครั้นเมื่อภิกษุ อุพภตสมัย ถูกถอนแล้ว อกาลจิวร อ.อกาลจิวร อุปปชเชยฺย พึงเกิดขึ้น ภิกขุโน เอว แก่ภิกษุ นั้นเทียว ฯ (อกาลจิวร อ.อกาลจิวร) ภิกขุณา อันภิกษุ อากงขมานเนน ผู้หวังอยู่ ปฏิคฺคเหตุพฺพ พึงรับ ฯ (อกาลจิวร อ.อกาลจิวร ภิกขุณา อันภิกษุ) ปฏิคฺคเหตุวา รับแล้ว กาเรตพฺพ พึงให้กระทำ ชิปฺปเมว ด่วน นั้นเทียว ฯ เจ หากว่า ปาริปุริ ความบริบูรณ์ โน อสฺส ไม่พึงมีไซ้ ฯ (เอว ภาเว สนฺเต ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น มีอยู่) ปจฺจาสาย ครั้นเมื่อความหวัง สติยา มีอยู่ ตํ จิวรํ อ.จิวรํ นั้น เตเน ภิกขุณา อันภิกษุนั้น นิภฺชิปิตพฺพํ พึงเก็บไว้ (กาลํ ตลอดกาล) มาสปรหม์ อันมีขอบเขตอย่างยิ่งคือเดือนหนึ่ง ปาริปุริยา เพื่อความบริบูรณ์ (จิวรฺสส แห่งจีวร) อุณฺสส อันพร้อม ฯ เจ หากว่า ปจฺจาสาย ครั้นเมื่อความหวัง สติยาปิ แม้มีอยู่ (ภิกขุ อ.ภิกษุ) นิภฺชิเปยฺย พึงเก็บไว้ อุตฺตริ ยิ่ง ตโต (มาสปรมโต) กว่าขอบเขตอย่างยิ่งคือเดือนหนึ่งนั้นไซ้ ฯ (ตํ จิวรํ อ.จิวรํ นั้น) นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) เป็นจีวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ฯ ปาจิตฺติยํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตติย ย่อมมี ด้วย ฯ (อีกอย่างหนึ่ง) ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตติย นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี) ฯ

เมื่อภิกษุได้รับอากาลจีวร คือ ผ้าที่เกิดขึ้นภายนอกจีวรกาล หลังจากขาดปลีโพธิ์ในจีวรและอาวาสแล้ว ต้องทำจีวรให้เสร็จภายใน ๑๐ วันตามกถินสิกขาบทแรก แต่ถ้ามีความหวังว่าจะได้รับผ้าเพื่อเย็บจีวรที่ยังไม่เพียงพอเพิ่มขึ้น ก็อาจเก็บผ้างดงกล่าวไว้โดยไม่ต้องอธิษฐานหรือทำวิกัปนาได้ภายใน ๑ เดือน ถ้าเก็บไว้เกินกว่านั้น แม้มีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้

จีวรกาล คือ ช่วงเวลาเก็บจีวรได้อย่างอิสระโดยไม่ต้องอธิษฐานหรือทำวิกัปนา เป็นเวลา ๑ เดือน ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ สำหรับภิกษุผู้ไม่ได้อานิสงส์กฐิน ส่วนเวลาที่เหลือ ๑๑ เดือน ชื่อว่า จีวรอกาล หรือ อากาลสมัย คือ เวลาที่เก็บจีวรด้วยวิธีดังกล่าวไม่ได้ แต่สำหรับภิกษุผู้ได้อานิสงส์แห่งกฐิน จีวรกาลมี ๕ เดือน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๔ ส่วนเวลาที่เหลือ ๗ เดือนชื่อว่า จีวรอกาล สำหรับภิกษุผู้ได้อานิสงส์แห่งกฐิน

ภิกษุผู้ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้จะต้องสละจีวรที่ควรสละนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล ตามสมควรก่อนจะปลงอาบัติ โดยกล่าวคำสละเป็นภาษาบาลีหรือภาษาของตน เช่น เมื่อจะสละแก่บุคคลควรกล่าวว่า

อิทฺ เม ภนฺเต อากาลจีวรํ มาสาติกฺกนฺตํ นิสฺสัคคิยํ, อิมํ หํ อายุสฺมโต นิสฺสชฺชามิ.

“ท่านผู้เจริญ อากาลจีวรผืนนี้ของกระผมเกินหนึ่งเดือน ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

การแสดงอาบัติปาจิตตีย์และการมอบคืนแก่ภิกษุผู้สละ เหมือนกับสิกขาบทก่อน

ในประโยคว่า อากฺขมาเนน ภิกฺขุณา ปฏฺิคฺคเหตุพฺพํ (ภิกษุผู้ต้องการพึงรับไว้) ไม่มีบทประธานที่เป็นกรรม จึงต้องเพิ่ม อากาลจีวรํ จากประโยคหน้าว่า อากาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺย (อากาลจีวรเกิดขึ้น) เข้ามาในพยางค์นี้ เพราะคำว่า ปฏฺิคฺคเหตุพฺพํ เป็นนปุงสกลิงค์ที่สอดคล้องกับ อากาลจีวรํ

คำว่า จสฺส ตตฺตบพฺเป็น เจ + อสฺส (อส ธาตุ = มี, เป็น + อ ปัจจัย + เอยฺย วิภตฺติ)

คำว่า มาสปรม มีรูปวิเคราะหฺว่า

- มาโส ปรโม อสฺสาติ มาสปรโม, กาโล = กาลที่มีขอบเขตอย่างย้งคือเดือนหนึ่ง ชื่อว่า มาสปรมะ

คำว่า อนุสฺส (ผ้าสำหรับทำจีวรที่ยังขาด) เป็นวิเสสนะของปาฐเสสะว่า จีวรสฺส แต่พระพุทธองค์ไม่ตรัสว่า อนุจีวรสฺส เพราะมีคำว่า ตํ จีวรํ เป็นบทประธานที่เป็นกรรมแล้วในพยางค์ จึงไม่ควรใช้คำที่กล่าวมาแล้วหรือจะกล่าวต่อไปในพยางค์ให้ซ้ำกัน

คำว่า ปาริบุริ ประกอบรูปศัพท์มาจาก ปริ บทหน้า + ปูริ ธาตุ (ปูริเณ = เต็ม) + อิ ปัจจัย

ในภาวสาธนะ ที่มะสระ อ ใน ป เป็น อา ด้วยสูตรว่า กวจาติมชฌตุตตรานํ ที่มรสสา ปจฺเจยฺส จ (ความเป็นที่มะและรัสสะของสระที่อยู่ต้น, กลาง หรือท้าย ย่อมมีในเพราะปัจจัยและอื่นๆ ในบางแห่ง) การที่มะในที่นี้ไม่ใช่การพทุทธิ อ เป็น อา เพราะไม่ได้ลงปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ และสระ อ ใน ป ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของธาตุ จึงทำการพทุทธิไม่ได้

คำว่า ปจฺจาสา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปจฺจาสีสนํ ปจฺจาสา = ความต้องการ ชื่อว่า ปจฺจาสา

(ปติ บทหน้า + อา บทหน้า + สีส ธาตุ (อิจฺฉายํ = พารรถนา) + อ ปัจจัย + อา อิทธิปัจจัย)

เมื่อลงนิคคหิตอาคมท้ายสระ อ ใน สีส ธาตุ ก็มีรูปว่า ปจฺจาสีสนํ หรือถ้าที่มะสระ อ ใน สิบ เป็น อ ก็ได้รูปว่า ปจฺจาสีสนํ โดยความเป็นจริง วรณกรรมบาลีในฉบับไทยและสิงหลมักพบรูปที่ลงนิคคหิตเป็นอาคม ส่วนวรณกรรมบาลีในฉบับพม่ามักพบรูปอื่นที่เป็นที่มะสระ เช่น

ฉบับไทยและสิงหล

อาสีสนา

ปจฺจาสีสติ

สรีสป

ภีสน

สุสุमार

มหีส

ฉบับพม่า

อาสีสนา, อาสีสนา

ปจฺจาสีสติ

สรีสป

ภีสน

สุสุमार

มหีส

คำว่า สติยา มีรากศัพท์มาจากศัพท์ :-

- สติ (อส ธาตุ + อนต ปัจจัย + อี อิทธิปัจจัย) ที่มีความหมายเหมือน สมานา (มีอยู่) + สฺมี วิภัตติ แปลง สฺมี เป็น ยา แล้วรัสสะ อี ใน ตี เป็น อี เหมือน อิตฺติยา (ในสตรี) จึงได้รูปว่า สติยา

อีกอย่างหนึ่ง

- สนฺติ ศัพท์ + สฺมี วิภัตติ เมื่อสำเร็จเป็นรูปว่า สนฺติยา ตามปกติแล้ว ให้ลบ นฺ อักษร จึงมีรูปเป็น สติยา ตามที่กล่าวไว้ในสัททนีติปกรณ (ปทมาลา หน้า ๒๕๓)

ที่จริงแล้วโดยทั่วไปแม้จะหมายถึงศัพท์อิติลึงค์ ก็มักใช้เป็นรูปว่า สติ ดังพระบาลีว่า ชาติยา โข สติ ชรามรณํ โหติ (เมื่อมีชาติ จึงมีชราและมรณะ) คำว่า สติ ดังกล่าวจัดเป็นลิงควิภัตลาส คือ เมื่อควรกล่าวเป็นรูปอิติลึงค์โดยมาจาก สติ ศัพท์ + สฺมี วิภัตติ ก็ใช้เป็นรูปปุงลิงค์โดยมาจาก สนฺต ศัพท์ + สฺมี วิภัตติ

๓. คำอธิบายอากาลจิวรสิกขาบท

คำอธิบาย นิญาติจิวรสมิ ภิกขุณา

ตติเย นิญาติจิวรสมิ ภิกขุณาติ สามิวเสนเว กรณตโถ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในกถินสิกขาบทที่ ๓ ดังนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งตติยาวิภัตติในคำว่า นิญาติจิวรสมิ ภิกขุณา ด้วยความเป็น
ณัฐวิภัตติ

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของกถินสิกขาบทที่ ๒ ซึ่งเรียกว่า รัตติวิปวาตสิกขาบท (สิกขาบท
ว่าด้วยการอยู่ปราศจากราตรี) แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยของกถินสิกขาบทที่ ๓
ซึ่งเรียกว่า มาสาดิกกัณตสิกขาบท (สิกขาบทว่าด้วยการล่วงพ้นหนึ่งเดือน)

คำว่า ตติเย นิญาติจิวรสมิ ๒ เปย เวทิตพฺโพ (พึงทราบเนื้อความแห่งตติยาวิภัตติในคำว่า
นิญาติจิวรสมิ ภิกขุณา ด้วยความเป็นณัฐวิภัตติ) กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า นา วิภัตติใน ภิกขุณา ลงในอรรถ
ณัฐวิ ไม่ใช่ลงในอรรถกัตตา ดังคำว่า ภิกขุณา ในกถินสิกขาบทแรกๆ ที่ชื่อว่า ทสหาติกัณตสิกขาบท
(สิกขาบทว่าด้วยการเก็บจิวรล่วง ๑๐ วัน) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ นา วิภัตติใน ภิกขุณา ลงในอรรถอะไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ นา วิภัตติใน ภิกขุณา ลงในอรรถอนภิตกัตตา ดัง
คำว่า ภิกขุณา ในกถินสิกขาบทแรกๆ หรือ

อธิบายว่า นา วิภัตติใน ภิกขุณา ลงในอรรถณัฐวิ ไม่ใช่ลงในอรรถอนภิตกัตตา

คำอธิบาย อากาลจิวร

อากาลจิวรํ นาม ยวายํ “อนตฺถเต กถิเน วสุสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต
กถิเน ปญฺจมาสา”^๑ จิวรกาลโ วุตฺโต, ตํ จเปตฺวา อญฺญทา อุปฺปนฺนํ, ยญฺจ กาลเป

^๑ วิ.มหา. ๒/๖๔๗/๙๕

สงฆ์สุส วา “อิทํ อกาลจิรณ”ติ, ปุคฺคฺลสุส วา “อิทํ ตฺยํ ทมฺมิ”ติอาทินา นเยน ทินนํ,
เอตํ อกาลจิรํ นาม.

ชื่อว่า อกาลจิร คือ จีวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นเว้นจีวรกาลที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
อนตฺถเต กถิเน วสฺसानสุส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจ มาสา.

“[ที่ชื่อว่า สมัยที่เป็นจีวรกาล คือ] เมื่อยังไม่ได้กรานกฐินมีเวลาทำยถุณ ๑ เดือน
เมื่อกรานกฐินแล้ว ขยายเวลาออกไปอีกเป็น ๕ เดือน)

และจีวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาลโดยกล่าวระบุ[ความเป็นอกาลจิร]ว่า

อิทํ อกาลจิรํ (กระผมถวายอกาลจิรนี้)

หรือจีวรที่ทายกถวายแก่บุคคลตามนัย[ที่เจาะจงบุคคล]ว่า

อิทํ ตฺยํ ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่าน) เป็นต้น

จีวรนี้ชื่อว่า อกาลจิร

ท่านแสดงว่า นา วิภัตติของ ภิกขุณา ในคำว่า นิภูจิตจีวรสมิ ลงในอรรถสัมพันธแล้ว บัดนี้
กล่าวประโยคนี้นี้เพื่อแสดงสรุปะ (ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง) ของอกาลจิรในคำว่า อกาลจิรํ
อุปฺปชฺชเวยฺย จึงกล่าวข้อความนี้ มีวิธีวากยานสัมพันธตามนัยนี้ว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า นา วิภัตติของ ภิกขุณา ในคำว่า
นิภูจิตจีวรสมิ ลงในอรรถสัมพันธ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- สรุปะของอกาลจิรในคำว่า อกาลจิรํ อุปฺปชฺชเวยฺย คืออะไร
- อกาลจิรคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสรุปะของอกาลจิรในคำว่า อกาลจิรํ อุปฺปชฺชเวยฺย มิใช่หรือ
- ท่านควรระบุลักษณะของอกาลจิรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อกาลจิรํ นาม เป็นต้น อธิบายว่า
เราได้แสดงสรุปะของอกาลจิรในคำว่า อกาลจิรํ อุปฺปชฺชเวยฺย ด้วยประโยคนี้นี้

ประโยคข้างต้นอธิบายหลักภาษาใน อกาลจิรํ ดังนี้

๑. อ ศัพท์ในคำว่า อกาลจัวร์ เป็นไปในความหมายว่า อณฺณ (อื่น) ไม่ใช่มีความหมายว่า ปฏิเสธ เพราะอธิบายไว้ด้วยคำว่า อณฺณทา (ในกาลอื่น)

๒. คำว่า อกาลจัวร์ (อกาลจัวร์) มีรูปวิเคราะห์เป็นมฺชฌเณโลปิตฺตปริสสมาสที่ลบ อุปฺปนฺน ศัพท์ในท่ามกลางสมาสว่า

- อกาเล อุปฺปนฺนํ จัวร์ อกาลจัวร์ = จัวร์ที่เกิดขึ้นในกาลหาได้, จัวร์ที่เกิดขึ้นในกาลอื่น ชื่อว่า อกาลจัวร์ (มฺชฌเณโลปิตฺตปริสสมาส)

เพราะอธิบายว่า อณฺณทา อุปฺปนฺนํ (จัวร์ที่เกิดขึ้นในกาลอื่น)

๓. อปาทานของ อณฺณ ศัพท์ใน อณฺณทา คือ จัวร์กาล เพราะอธิบายว่า จัวร์กาโล วุตฺโต, ตํ จเปตฺวา (เว้นจัวร์กาลที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้)

ตามหลักสังวณฺณนาข้างต้นอาจทำวากยานสัมพันธ์แบบ สิ้นนฺตรโชนา (การถามข้อความ) ที่ซ้อนเร้นอยู่ภายใน โดยใช้พระบาลีเป็นรูปนา ดังต่อไปนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อกาลจัวร์ อุปฺปชฺชเยยฺย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- อ ศัพท์ใน อกาลจัวร์ ใช้ในความหมายอะไร
- คำว่า อกาลจัวร์ มีรูปวิเคราะห์อย่างไร
- อปาทานของ อณฺณ ศัพท์ ในเรื่องนี้เป็นอะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- อ ศัพท์ใน อกาลจัวร์ ใช้ในความหมายปฏิเสธหรือไม่
- ท่านควรแสดงรูปวิเคราะห์ของ อกาลจัวร์ มิใช่หรือไม่
- ควรแสดงอปาทานของ อณฺณ ศัพท์ ในเรื่องนี้ มิใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า อกาลจัวร์ นาม เป็นต้น อธิบายว่า

- เราได้แสดงว่า อ ศัพท์ในคำว่า อกาลจัวร์ เป็นไปในความหมายว่า อณฺณ (อื่น)
- คำว่า อกาลจัวร์ (อกาลจัวร์) มีรูปวิเคราะห์เป็นมฺชฌเณโลปิตฺตปริสสมาสที่ลบ อุปฺปนฺน ศัพท์ ในท่ามกลางสมาสว่า อกาเล อุปฺปนฺนํ จัวร์ อกาลจัวร์.

- อปาทานของ อณฺณ ศัพท์ ใน อณฺณทา คือ จัวร์กาล

ประโยคว่า

ยณฺณ จ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา “อิทํ อกาลจัวร์น”ติ, ปุคฺคสฺส วา “อิทํ ตฺยํ ทุมมํ”ติอาทินา นเยน ติณฺนํ

เป็นประโยชน์อย่างมาก ถ้าตัดผลความทิ้งไปให้เหลือเพียงใจความว่า

ยญจ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา ปุคฺคสฺส วา ทินฺนํ

“และจิรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาล หรือจิรที่ทายกถวายแก่บุคคล”

ก็จะทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ท่านกล่าวประโยคนี้นอกจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า จิรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นจากจิรกาล
ชื่อว่า อกาลจิร ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จิรเช่นนั้นอย่างเดียวนั้นชื่อว่าอกาลจิรหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ จิรอะไรอีกควรได้ชื่อว่า อกาลจิร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ยญจ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา เป็นต้น
อธิบายว่า และจิรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาล หรือจิรที่ทายกถวายแก่บุคคล ก็ชื่อว่า อกาลจิร
(นำ จ ศัพท์ที่มีอรรถสมุจจะมาประกอบใช้ในปุจฉา)

คำว่า เอตํ อกาลจิรํ นาม (จิรนี้ชื่อว่า อกาลจิร) กล่าวไว้เพื่อแสดงนิยามของประโยค
อนิยามว่า ยญจ เป็นต้น คำว่า “จิรนี้ชื่อว่า อกาลจิร” คือ จิรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาลหรือ
จิรที่ทายกถวายแก่บุคคล

ลำดับแรกนักศึกษาต้องเข้าใจเรื่องกาลสมัยที่เรียกว่า “จิรกาล” และกาลสมัยที่เรียกว่า
“จิรอกาล” ก่อน กล่าวคือ

จิรกาล เป็นเวลาที่เก็บจิรได้โดยไม่ต้องอธิษฐานหรือทำวิกัปปนา เรียกว่า กุจณิสสมัย
(สมัยภายใน)

จิรอกาล เป็นเวลาที่เก็บจิรด้วยวิธีดังกล่าวไม่ได้ เรียกว่า ปิณฺณิสสมัย (สมัยภายนอก)

อย่างไรก็ตาม สิกขาบทนี้เกี่ยวกับปิณฺณิสสมัย (สมัยภายนอก) โดยตรง ดังนั้น

- ถ้าภิกษุไม่ได้กรานกฐิน

จิรกาล มีเวลา ๑ เดือนนับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒

จิรอกาล มีเวลา ๑๑ เดือนนับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๒ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๑

- ถ้าภิกษุกรานกฐินแล้ว

จิรกาล มีเวลา ๕ เดือนตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๔

จิรอกาล มีเวลา ๗ เดือนตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๔ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๑

ตั้งข้อความในอรรถจิรสิกขาบทที่กล่าวถึงจิรกาลว่า

จิรวกาลสมโย นาม อนตฺตเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺตเต กถิเน ปณฺจ มาสา.^๑

“ที่ชื่อว่า สมัยที่เป็นจิรวกาล คือ เมื่อยังไม่ได้กรานกฐินมีเวลาทำยถุณ ๑ เดือน เมื่อ กรานกฐินแล้ว ขยายเวลาออกไปอีกเป็น ๕ เดือน”

ส่วนในปทภาษนียของสิกขาบทนี้ ได้ระบุถึงอากาลสมัยว่า

อากาลจิรว นาม อนตฺตเต กถิเน เอกาทส มาเส อุปฺปนฺนํ, อตฺตเต กถิเน สตฺต มาเส อุปฺปนฺนํ, กาลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ, เอตํ อากาลจิรว นาม.^๒

“ที่ชื่อว่า อากาลจิรว คือ ผ้าที่เกิดขึ้นตลอด ๑๑ เดือน ในเมื่อไม่ได้กรานกฐิน ผ้าที่เกิดขึ้น ตลอด ๗ เดือน ในเมื่อได้กรานกฐินแล้ว แม้ผ้าที่เขาถวายเจาะจงในกาล นี้ชื่อว่า อากาลจิรว”

ในที่นี้ท่านจำแนกอากาลจิรวไว้ ๓ ประเภท คือ

๑. จิรวที่เกิดขึ้นในกาลอื่นจากกาลจิรว

๒. จิรวที่ทายถวายแก่สงฆ์ในกาลโดยกล่าวระบุ[ความเป็นอากาลจิรวว่า

อิทํ อากาลจิรวํ สงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายอากาลจิรวนี้แก่สงฆ์)

หมายความว่า จิรวที่เกิดขึ้นในปฐวิสมัย (สมัยภายนอก) ย่อมควรแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว และภิกษุที่เหลือซึ่งพรรษาขาดหรือจำพรรษาหลัง เพราะเป็นจิรวที่เกิดขึ้นนอกสมัย ๑ เดือนหรือ ๕ เดือน ข้างต้น ฉะนั้น แม้จิรวที่ทายถวายแก่สงฆ์ในกาลสมัยโดยกล่าวระบุเช่นเดียวกับข้างต้นว่า กระผม ถวายอากาลจิรวนี้แก่สงฆ์ ก็ควรแก่ภิกษุผู้จำพรรษาและภิกษุที่เหลือ ฉะนั้น แต่ถ้าทายกล่าวถวาย โดยสามัญทั่วไปว่า

อิทํ จิรวํ สงฺฆสฺส ทมิ (กระผมถวายจิรวนี้แก่สงฆ์)

ย่อมควรแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกผู้ได้รับอาณิสสีกฐินแล้วเท่านั้น

๓. จิรวที่ทายถวายแก่บุคคลตามนัย[ที่เจาะจงบุคคล]ว่า อิทํ ตฺยํ ทมฺมิ (กระผมถวาย จิรวนี้แก่ท่าน) เป็นต้น

อากาลจิรวที่ตรัสไว้ในสิกขาบทนี้ หมายถึง จิรวที่เกิดขึ้นในกาลอื่นจากจิรวกาล กล่าวคือ เมื่อ ภิกษุได้รับอากาลจิรว คือ ผ้าที่เกิดขึ้นภายนอกจิรวกาล หลังจากขาดปัลโพธิ์ในจิรวและอาวาสแล้ว ต้อง ทำจิรวให้เสร็จภายใน ๑๐ วันตามกถินสิกขาบทแรก แต่ถ้ามีความหวังว่าจะได้รับผ้าเพื่อเย็บจิรวที่ยัง

^๑ วิ.มหา. ๒/๖๔๙/๙๕

^๒ วิ.มหา. ๒/๕๐๐/๑๓

ไม่เพียงพอ ก็อาจเก็บผ้านดังกล่าวไว้โดยไม่ต้องอธิษฐานหรือไม่ต้องทำวิกัปปนาภายใน ๑ เดือน ถ้าเก็บไว้เกิน ๑ เดือน แม้มีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ก็ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้ ดังนั้น อกาลจิวร ๒ อย่างหลังที่ท่านจำแนกไว้ในสิกขาบทนี้ โดยกล่าวตามพระบาลีว่า กาลเป อากิสฺส ทินฺนํ (แม้ผ้าที่เขากวายนะจะงในกาล) คือ ผ้าที่กวางจะงว่าเป็นอกาลจิวร หรือผ้าที่กวางจะงบุคคล จึงไม่เกี่ยวกับสิกขาบทนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้ร่วมกันเพราะถือว่าเป็นอกาลจิวรเช่นเดียวกัน แต่ไม่เกี่ยวกับการเก็บไว้เกิน ๑ เดือนตามสิกขาบทนี้ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

กิมฺจาปิ เจตานิ สพฺพานิ “อกาลจิวร”ติ วุตฺตานิ, ตถापि ปิฎฺฐิสฺมเยเยว อุปฺปนฺนานิ “อกาลจิวร”ติ อิธปิเปตานิ. กाले संखसुส “อิทํ อกาลจิวร”ติ ทินฺนํ ปน อกาลจิวรสามณฺญโต อตฺตพุทฺธารวเสน วุตฺตํ.^๑

“อนึ่ง จิวรทั้งหมดนั้นกล่าวว่าเป็นอกาลจิวรก็จริง แต่จิวรที่เกิดขึ้นในปิฎฐิสมัยเท่านั้นจึงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ว่าเป็นอกาลจิวร แต่จิวรที่กวางแก่สงฆ์ในกาลโดยกล่าวว่า [กระผมกวาง] อกาลจิวรนี้” ตรัสไว้โดยการยกเนื้อความ[เท่าที่มี]ได้ขึ้นแสดงโดยเป็นอกาลจิวรเหมือนกัน”

คำว่า อกาลจิวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อกาเล อุปฺปนฺนํ จิวรํ อกาลจิวรํ = จิวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่น[จากจิวรกาล] ชื่อว่า อกาลจิวร

อ ศัพท์ที่แปลงมาจาก น ศัพท์แสดงความหมายว่า อื่น ดังคำว่า อพฺยากตา ธมฺมา (ธรรมที่มีได้ตรัสไว้[โดยความเป็นกุศลและอกุศล] มีอยู่) คือ ธรรมที่นอกจากกุศลและอกุศลนั่นเอง หรือดังคำว่า อสงฺขตา ธมฺมา (ธรรมที่ไม่ใช่สังขตะมีอยู่) คือ ธรรมอื่นที่นอกจากสังขตธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง

อาทิ ศัพท์ในคำว่า “อิทํ ตฺยหํ ทมฺมี”ติอาทินา นเยน (ตามนัย[ที่เจาจะงบุคคล]ว่า อิทํ ตฺยหํ ทมฺมี เป็นต้น) ละข้อความที่เป็นคำไวพจน์ของ ทมฺมี คือรูปว่า ททามิ และ ทชฺชามิ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

“อาทินา นเยน”ติ อิมินา “ททามิ ทชฺชามิ”ติอาทินํ สงฺคโห.”

“ด้วยคำว่า อาทินา นเยน นี้ รวบรวมศัพท์ว่า ททามิ, ทชฺชามิ เป็นต้น”

คำอธิบาย อุปฺปชฺชเยย

อุปฺปชฺชเยยาดิ เอวรูปํ จิวรํ อตฺตโน ภาคปฏฺฐิลาภวเสน สงฺกโต วา สุตฺตนฺติกาติ-

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๑๑

คนโต วา ญาติโต วา มิตโตโต วา ปัสสูลัม วา อุตตโน วา ธเนน,^๑ อถวา ปน “อฏฐิมา ภิกขเว มาติกา จีวรสฺส อุปปาทาย สีมาย เทติ, กติกาย เทติ, ภิกขา ปณณตติยา เทติ, สงฆสฺส เทติ, อุภโตสงฆสฺส เทติ, วสฺสํวฺกุจสงฆสฺส เทติ, อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคสฺส เทติ”^๒ อิมาสํ อฏฐนํ มาติกาณํ อณฺเฏตรโต อุปฺปชฺเชยฺย.

คำว่า อุปฺปชฺเชยฺย (เกิดขึ้น) หมายความว่า จีวรเช่นนี้ เกิดขึ้นด้วยการได้รับ ส่วนแบ่งของตน จากสงฆ์ หรือคณะมีกลุ่มภิกษุผู้ทรงพระสูตรเป็นต้น หรือจากญาติ มิตร เป็นผ้าบังสุกุล หรือจากทรัพย์ของตน

อีกอย่างหนึ่งเกิดขึ้นจากมาติกาข้อใดข้อหนึ่งในบรรดามาติกา ๘ เหล่านี้ คือ

อฏฐิมา ภิกขเว มาติกา จีวรสฺส อุปปาทาย สีมาย เทติ, กติกาย เทติ, ภิกขาปณณตติยา เทติ, สงฆสฺส เทติ, อุภโตสงฆสฺส เทติ, วสฺสํวฺกุจสงฆสฺส เทติ, อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคสฺส เทติ.

“ภิกษุทั้งหลาย มาติกา ๘ เหล่านี้ ย่อมมีเพื่อการเกิดขึ้นแห่งจีวร คือ

๑. ถวาย[ແກ່ສະໝັ]ໃນສີມາ	๒. ถวาย[ແກ່ສະໝັ]ໃນທີ່ທຳກິດກິດວັດ
๓. ถวาย[ແກ່ສະໝັ]ໃນທີ່ຕັ້ງກິດກິດວັດ	๔. ถวายແກ່ສະໝັ
๕. ถวายແກ່ສະໝັທັງສອງຝ່າຍ	๖. ถวายແກ່ສະໝັຜູ້ຢູ່ຈຳພຣຣາ
๗. ถวายແຈະຈະ	๘. ถวายແກ່ບຸກຄລ

ท่านกล่าวข้อความข้างต้นเพื่อแสดงการเกิดขึ้นของอภิลักขิตตามอรรถกถาและปาฬินัย กล่าวคือ

- นัยจากคัมภีร์มหาอรรถกถา คือ การได้รับจีวรจากฐานะ ๖ อย่าง คือ สงฆ์ คณะ ญาติ มิตร เป็นผ้าบังสุกุล หรือจากทรัพย์ของตน

- นัยที่ปรากฏโดยตรงในพระบาลี คือ การได้รับจีวรจากมาติกา ๘ อย่างใดอย่างหนึ่ง

ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ

^๑ วิ.มหา. ๒/๕๐๐/๑๑๔

^๒ วิ.ม. ๕/๓๗๙/๑๗๖

- การเกิดขึ้นของอกาลจิวรคืออะไร
 - อกาลจิวรเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างไร
 - อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการเกิดขึ้นของอกาลจิวรมิใช่หรือ
- อธิบายว่า เราได้แสดงการเกิดขึ้นของจิวรด้วยคำนี้

คำว่า อถวา ปน เป็นต้น แสดงการเกิดขึ้นของจิวรตามปาฬินัยอื่นจากอรรถกถาณัยที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการเกิดขึ้นของจิวรตามอรรถกถาณัยด้วยประโยคหน้า

๒. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การเกิดขึ้นของจิวรมีตามอรรถกถาณัยเท่านั้นหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อถวา ปน เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงตามปาฬินัยอื่นจากอรรถกถาณัยที่กล่าวไว้ด้วยประโยคนี้

คำว่า เอวรูป จิวร (จิวรเช่นนี้) คือ อกาลจิวรที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน แต่ท่านใช้ เอวรูป ศัพท์แทน หรืออาจใช้สรรพนามแทนก็ได้ เช่น ตํ จิวร, เอตํ จิวร (จิวรนั้น) เป็นต้น

คำว่า อตฺตโน ภาคปฏิลาภวเสน (ด้วยการได้รับส่วนแบ่งของตน) หมายความว่า ด้วยการได้รับส่วนแบ่งของตนจากสงฆ์ในเวลาแบ่งปันจิวรของสงฆ์ หรือด้วยการได้รับส่วนแบ่งของตนจากกลุ่มภิกษุผู้ทรงพระสูตรเป็นต้นในเวลาแบ่งปันจิวรของคณะดังกล่าว

คำว่า อตฺตโน วา ธเนน (หรือจากทรัพย์ของตน) หมายความว่า จากทรัพย์มีด้ายที่ทำจากฝ้ายเป็นต้นของตน โดยนำด้ายดังกล่าวไปแลกเป็นจิวร

ฎีกาใหม่อธิบายว่า การกล่าวว่า สีมาย เทติ (ถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา) เป็นการกล่าวโดยบุคลาธิษฐาน เพราะ เทติ เป็นกัตตุวาจกที่ระบุบุคคลผู้ถวาย แต่มุ่งให้หมายถึงกิริยาถวาย คือ สีมายทาน (การถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา) การกล่าวถึงบุคลาธิษฐานในพระสูตรและพระวินัยนั้น มีประโยชน์เพื่อให้เข้าใจง่าย ดังเช่นคำว่า อาตปปี (มีความเพียรเผาภิเษก), สมฺปชาโน (มีปัญญาหยั่งเห็น) และ สติมา (มีสติ) ก็ระบุถึงวิริยะ, ปัญญา และสติในการปฏิบัติธรรม ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

“สีมาย เทติ”ติอาทิ ปุคฺคฺลาลิฏฺฐจฺานนเยน วุฏฺถํ. เอตฺถ ปน สีมาย ทานํ เอกา มาติกา, กติกาฯ ทานํ ทุตฺติยา ฯเปฯ ปุคฺคฺลสฺส ทานํ อฏฺฐมา.”

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๑

“คำว่า สีมาย เทติ ตรัสไว้ตามนัยอันมีบุคคลเป็นที่ตั้ง หนึ่งในเรื่องนี้ การถวายในสีมา เป็นมาติกาหนึ่ง การถวายในที่ท่าตึกาวตฺร เป็นมาติกาที่ ๒ ฯลฯ การถวายแก่บุคคลเป็นมาติกาที่ ๘”

อนึ่ง คำว่า ธเนน ลงตติยาวิภัติในอรรถบัญญัติ ดังคำว่า

สมุตุตา มยฺ เตน มหาสมณเณ (พวกเราพ้นดีแล้วจากพระมหาสมณะนั้น)

เพราะบทว่า สงฺฆโต, สุตตฺตนิภาทิกณโต, ญาโต และ มิตฺตโต ในประโยคนั้นเป็นบทพหุที่ลง โต ปัจจัยในอรรถบัญญัติ

ส่วนบทว่า ปิสุกุล ถือว่าเป็นช้อยกเว้นพิเศษที่ต้องลงปฐมวิภัติ เพราะเป็นจิวรบังสุกุล คือผ้าเปื้อนฝุ่น ไม่ใช่เป็นจิวรที่เกิดจากผ้าบังสุกุล เพราะเป็นอย่างเดียวกัน

แต่ถ้าหากถือว่า ธเนน ลงตติยาในอรรถกรณะ ก็จะผิดหลักอรรถการที่เรียกว่า ภคฺครีติ คือโทษหักลำดับ หมายความว่า การแต่งเรื่องนั้นต้องมีข้อความเรียบร้อยเป็นระดับแนวเดียวกันโดยมีวิภัติตรงกัน จึงเรียกได้ว่า เรียบเรียง หมายถึง การเรียงที่ปราศจากข้อที่ลุ่มๆ ดอนๆ ไม่สม่ำเสมอหากมีข้อความตะกุกตะกักเพราะมีวิภัติต่างกันปรากฏอยู่ ความของพาก็ก็เป็นความเสีย

คัมภีร์สุโฟธาลังการยกตัวอย่างของภคฺครีติโทษมาแสดงว่า

อิตฺถินํ พุชฺชชานนญจ

วิสุสาโส โนปปชฺชเต

วิเส สิงฺคิมฺหิ นทียํ

โรเค ราชกุลมฺหิ จ^๑

“บุคคลไม่ควรวางใจสตรีและทรชนทั้งหลาย และไม่ควรวางใจในยาพิษ
สัตว์มีเขา แม่น้ำ โรค และราชสกุล”

ในคาถาที่เป็นตัวอย่างนั้น ความในตอนต้นประกอบศัพท์ด้วยฉันทวิภัติเป็นรูปว่า อิตฺถินํ พุชฺชชานนํ แต่ตอนปลายประกอบศัพท์ด้วยสัตตมวิภัติเป็นรูปว่า วิเส สิงฺคิมฺหิ นทียํ โรเค ราชกุลมฺหิ ดังนี้ ไม่ได้ระดับกัน จะลงวิภัติอะไรก็ให้ลงวิภัตินั้นเหมือนกันหมดจึงจะถูก นอกจากนี้ การประกอบ จ ศัพท์ท้าย พุชฺชชานนญจ และ ราชกุลมฺหิ จ ก็ไม่ถูกต้อง เพราะควรประกอบ จ ศัพท์ไว้ท้ายบทแรกหรือท้ายบทหลัง หรือประกอบไว้ทุกๆ บท ลำดับของวิภัตินั้นท่านเรียกว่า อตฺถกรีติ คือ ลำดับของอรรถ ส่วนลำดับของ จ ศัพท์เรียกว่า สทฺทกรีติ คือ ลำดับของศัพท์

ภคฺครีติโทษนี้เกี่ยวกับลำดับของอรรถและศัพท์ทั้งสองอย่าง

^๑ สุโฟธา. คาถา ๖๓

คำอธิบายอาการถวายในสีมา

เอตถ จ “สีมาย ทมฺมํ”ติ เอวํ สีมํ ปรามลิตฺวา เทนฺโต สีมาย เทติ นาม.
เอส นโย สพฺพตถ.

อนึ่ง ในบรรดามาติกาเหล่านี้ เมื่อถวายระบู่ถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ (ข้าพเจ้า
ถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา) ชื่อว่า ถวายในสีมา ฟังทราบนัยนี้ในมาติกาทั้งปวง

ท่านแสดงมาติกา ๘ อย่างนี้แล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงอาการถวายในสีมา ทั้งนี้
เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
 - อาการถวายในสีมา คืออะไร
 - คำว่า สีมาย เทติ คืออะไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการถวายในสีนามิใช่หรือ

อธิบายว่า เมื่อถวายระบู่ถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ ชื่อว่า ถวายในสีมา

คำว่า เอส นโย สพฺพตถ (ฟังทราบนัยนี้ในมาติกาทั้งปวง) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อ
ขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะแสดงอาการถวายในกติกาวัตรเป็นต้นหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า อาการถวายในกติกาวัตรเป็นต้น ฟังทราบตามนัยที่กล่าวมานี้

ประโยคดังกล่าวชื่อว่า *ประโยคดิเทสสังวณฺณนา* คือ ประโยคชี้แนะว่าเหมือนกับข้อความที่
กล่าวมาแล้ว ตามหลักประโยคนับเข้าในวากยารัมภะ แต่เป็นประโยคย่อยที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว
ประโยคเช่นนี้มักขึ้นต้นด้วย ตถา, เอส นโย เป็นต้น

คำอธิบายสีมา ๑๕ อย่างใน สีมาย เทติ

เอตถ จ สีมาติ ขณฺทสีมา อุปจารสีมา สมานสํวาสสีมา อวิปฺवासสีมา
ลาภสีมา คามสีมา นิคมสีมา นครสีมา อพฺภนฺตรสีมา อุทฺทกฺกฺเขปสีมา ชนปทสีมา
รฏฺฐสีมา รชฺชสีมา ทิปสีมา จกฺกฺวาฬสีมาติ ปนฺนรสวิธา.

อนึ่ง ในปาฐะว่า สีมาย ทมฺมิ นี สีมามี ๑๕ อย่างคือ

๑. ชัณฑสีมา : สีมาลี
๒. อุปจารสีมา : เขตแดนใกล้วัด
๓. สมานสังวาสสีมา : สีมาที่มีสังวาส (กรรมน้อยใหญ่) เสมอกัน
๔. อวิปवासสีมา : สีมาที่อยู่ไม่ปราศจากไตรจีวร (คือแม้ภิกษุจะอยู่ปราศจากไตรจีวร ก็ชื่อว่า ไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร เพราะเป็นสีมาที่ทรงอนุญาตไว้โดยเฉพาะ)
๕. ลากสีมา : เขตแดนที่กำหนดไว้เพื่อลาก
๖. คามสีมา : เขตแดนแห่งหมู่บ้าน
๗. นิคมสีมา : เขตแดนแห่งนิคม (หมู่บ้านใหญ่)
๘. นครสีมา : เขตแดนแห่งนคร
๙. อัปภันตรสีมา : เขตแดนแห่งในระหว่าง (๗ อัปภันตร)
๑๐. อุทกุกเขปสีมา : เขตแดนที่อยู่ในพื้นที่ที่กวักน้ำสาต
๑๑. ชนปทสีมา : เขตแดนแห่งแคว้น
๑๒. รัฏฐสีมา : เขตแดนแห่งประเทศ
๑๓. ราชสีมา : เขตแดนแห่งราชอาณาจักร
๑๔. ทิปสีมา : เขตแดนแห่งเกาะ
๑๕. จักรวาลสีมา : เขตแดนแห่งจักรวาล

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงสีมา ๑๕ ประเภทในเรื่องนี้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า คำถาม : สีมาในเรื่องนี้มีกี่ประเภท ข้อสงสัยของผู้ถาม : สีมาในเรื่องนี้มี ๒ ประเภท คือ สมานสังวาสสีมาและอวิปवासสีมา เหมือนที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวรรค อุปสถขันธกะหรือไธยวาทว่า สีมาในเรื่องนี้มี ๑๕ ประเภท

คำอธิบายอุปจารสีมา

ตตถ อุปจารสีมา นาม ปริกฺขิตตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขปน, อปริกฺขิตตสฺส

ปริกฺเขปารหุจจาเนน ปริจฺฉินฺนา. อปิ จ ภิกฺขุณฺเฐ ฐวสนฺนิปาตญฺ्ञานโต วา ปริยนฺเต
จิตฺตโกชนสาลโต วา นิพฺพุทฺธวสนกาวาสโต วา ฅามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ทฺวินฺนํ
เลทฺทพฺพาตานํ อนโต “อุปจารสีมา”ติ เวทิตพฺพา.

ในบรรดาสีมาเหล่านั้น ชื่อว่า อุปจารสีมา (เขตแดนใกล้วัด) คือ สีมาที่ :-

- กำหนดด้วยรั้วล้อมของวัดที่มีรั้วล้อม
- กำหนดด้วยสถานที่ควรจะเป็นรั้วล้อมของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม [คือ ภายใน ๑
เลขทูปาต (ชั่วก่อนดินตก)]

- เขตภายในแห่ง ๒ เลขทูปาต (ชั่วก่อนดินตก) ของบุรุษผู้มีกำลังปานกลาง
จากสถานที่ภิกษุประชุมกันเป็นประจำ จากโรงฉันที่ตั้งอยู่ท้ายวัด จากที่พักซึ่งอยู่ประจำ

ท่านแสดงขันธสีมาไว้ในนิทานกถาของคัมภีร์นี้แล้ว ต่อแต่นี้ไปท่านจะแสดงอธิบายสีมา
๑๔ อย่างโดยพิสดาร (เว้นขันธสีมา) เริ่มตั้งแต่อุปจารสีมาก่อน ดังนี้ :-

ตั้งแต่ประโยคนี้เป็นต้นไปจึงเป็น *ประโยควิจารณ์*

ประโยคก่อนเป็น *ประโยคสังเขป*

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สีมามี ๑๔ อย่างด้วยประโยคก่อน

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอธิบายเรื่องสีมาเหล่านั้นคืออะไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายเรื่องสีมาเหล่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ตตถ อุปจารสีมา นาม เป็นต้น
อธิบายว่า เราได้แสดงอธิบายเรื่องสีมาเหล่านั้นเริ่มตั้งแต่อุปจารสีมาก่อน

ท่านกล่าวว่า อปิ จ (อีกอย่างหนึ่ง) เป็นต้นเพื่อแสดงว่า แม้ภายในเลขทูปาตที่ ๒ ก็เป็น
อุปจารสีมาเหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภายในเลขทูปาตที่ ๑ เท่านั้น จึงเป็นอุปจารสีมาของ
วัดที่ไม่มีรั้วล้อมหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า แม้ภายในเลขทูปาตที่ ๒ ก็เป็นอุปจารสีมาของวัดที่ไม่มีรั้วล้อมเหมือนกัน

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทานิ ทุตติยเลทฺทสุปาตสฺสปิ อนฺโต อุปจารสีมาเยวาติ ทสฺเสตฺถ “อปิจา”ติอาทิ อารทฺธ^๑”

“บัดนี้ ท่านปรารภคำว่า อปิจ เป็นต้นเพื่อแสดงว่าแม้ภายในเลทฺทสุปาตที่ ๒ ก็เป็นอุปจารสีมาเหมือนกัน”

คำว่า ปริกฺเขปารหฺญาเนนา (สถานที่ควรจะเป็นรั้วล้อม) หมายความว่า ภายใน ๑ ชั่วโมง ดินตก หรือเลทฺทสุปาตที่นับตั้งแต่การขวางก้อนดินจากสถานที่ประชุมกันเป็นประจำเป็นต้นของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม เป็นอุปจารสีมา ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

“ปริกฺเขปารหฺญาเนนา”ติ อิมินา อปริกฺขิตตสฺส วิหารสฺส ฐาสนนิปาตญฺญานาทีโต ปจฺมเลทฺทสุปาตสฺส อนฺโต อุปจารสีมาติ ทสฺเสติ^๑”

“ด้วยคำว่า ปริกฺเขปารหฺญาเนนา นี้ ท่านแสดงว่า ภายใน ๑ เลทฺทสุปาตจากสถานที่ประชุมกันเป็นประจำเป็นต้นของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม เป็นอุปจารสีมา”

คำว่า อปริกฺขิตตสฺส เป็นวิเสสนะของบพว่า วิหารสฺส ในข้อความก่อนแรกว่า ปริกฺขิตตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขเปเน แต่ท่านไม่เขียนเต็มๆ เป็นรูปว่า อปริกฺขิตตสฺส วิหารสฺส เพราะละไว้ในฐานะที่เข้าใจกันได้ โดย วิหารสฺส อาจติดตามมาเป็นวิเสสนะของคำนี้ได้ เพราะในภาษาบาลีไม่นิยมใช้คำสองคำในพยางค์เดียวกัน

คำว่า ปริกฺเขปารหฺญาเนนา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริกฺขิปติ เอเตนาติ ปริกฺเขโป (ปรี บทหน้า + ขิป ธาตุ + ณ ปัจจัยในกรณสาธนะ)
- ปริกฺเขปสฺส อรหํ ปริกฺเขปารหํ (จตุตถัตถ์ปฐีสมาส)
- ปริกฺเขปารหํ จ ตํ จานญฺจาติ ปริกฺเขปารหฺญาเนนา (วิเสสนนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำว่า อุปจารสีมา (เขตแดนของสถานที่ใกล้) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุป สมเป จรติ ปวตฺตตีติ อุปจาโร (อุป บทหน้า + จร ธาตุ + ณ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)
- อุปจารสฺส สีมา อุปจารสีมา (ฉฐฐัตถ์ปฐีสมาส)

คำว่า ปริกฺขิตต (วัดที่ถูกล้อมแล้ว) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริกฺขิปียิตฺถาติ ปริกฺขิตโต.

(ปรี บทหน้า + ขิป ธาตุ <โนทเน = บรรเทา> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๑๒

คำว่า ปริจฺฉินฺน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริจฺฉิขิตฺถาติ ปริจฺฉินฺนา.

(ปริ บทหน้า + ฉิ ชาติ <ทวิธากรณ = การตัด> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

คำว่า นิพทฺธวสนกาวาส มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วสนฺติ เอตฺถาติ วสนํ (วส ชาติ วาเส = อยู่ + ยุ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)
- วสนํ เอว วสนโก (วสน ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัตถัตถิต)
- นิพทฺธํ วสนโก นิพทฺธวสนโก (ทุตฺยาตฺตปฺริสฺสมาส)
- นิพทฺธวสนโก จ โส อวาโส จาติ นิพทฺธวสนกาวาโส (วิเสสนบุรพพทกรรมธารยสมาส)

ท่านใช้เป็น นิพทฺธวสนกาวาโส โดยไม่เชื่อมสนธิเป็น นิพทฺธวสนกาวาโส เพื่อให้ปรากฏคำชัดเจน และท่านประกอบใช้ ก ปัจจัยในสกัตถัตถิตท้าย วสน ศัพท์เพื่อให้มีลิงค์ตรงกับ อวาโส ศัพท์ ทั้งนี้เพราะ ยุ ปัจจัยที่ลงในสาธนะอื่นจากกัตตุสาธนะ ต้องมีรูปเป็นนปุงสกลิงค์เท่านั้น จึงต้องลง ก ปัจจัยเพื่อเปลี่ยนจากนปุงสกลิงค์ให้เป็นปุงสกลิงค์ตาม อวาโส ศัพท์

คำว่า ฐวสนฺนิปาตญฺจาน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สนฺนิปตฺนติ เอตฺถาติ สนฺนิปาตํ.
- (สํ บทหน้า + นิ บทหน้า + ปต ชาติ ปตเน = ตกไป + ณ ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)
- ฐวํ สนฺนิปาตํ ฐวสนฺนิปาตํ (ทุตฺยาตฺตปฺริสฺสมาส)
- ฐวสนฺนิปาตํ จ ตํ จานญฺจาติ ฐวสนฺนิปาตญฺจานํ (วิเสสนบุรพพทกรรมธารยสมาส)

สา ปน อวาเส วทฺธนฺเต วทฺธติ, หายนฺเต หายติ, โยชนสฺตมฺปิ อุปจาร-
สีมาว โหติ. ตตฺถ ทินฺนลาโภ สพฺเพสํ อนฺโตสีมาคตานํ ปาปฺณาติ, ภิกฺขุณฺโณ อาราม-
ปเวสนเสนาสนาปฺจุณฺณานิ ปริวาสมานตฺตาโรจนํ วสฺสจฺเจตฺตนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิวาณนฺติ
อิทฺมฺปิ สพฺพํ อิมิสฺสาว สีมาย วเสน เวทิตพฺพํ.

อนึ่ง เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบลงตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแต่ตลอด ๑๐๐ โยชน์ ลาภที่ทายกถวายในอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมาทุกรูป กรรมทั้งหมดนี้คือ การบอกการเข้าไปสู่อารามและการบอกเสนาสนะของนางภิกษุณี การบอกปริวาสและมานัต พร้อมทั้งวิธีมีกษัตริย์ การถือนิสสัย และการรับเอาเสนาสนะเป็นต้น

พึงทราบโดยเนื้อด้วยสีมานี้เท่านั้น

คำว่า สา ปน ๕ เปฯ โหติ (อนึ่ง เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบลงตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอดร้อยโยชน์) กล่าวต่อจากประโยคหน้า เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าภายใน ๒ เลหทุบาทชื่อว่า อุปจารสีมา ด้วยประโยคก่อน

๒. อาโกกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อุปจารสีมามีได้ภายในสถานที่กำหนดไว้ดังกล่าว โดยไม่ขยายหรือลดลงหรือไม่

๓. ปุจนา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สา ปน ๕ เปฯ โหติ อธิบายว่า เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายไปด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอด ๑๐๐ โยชน์

คำว่า ตตถ ทินฺนลาโภ ๕ เปฯ ปาปุณฺณติ (ลากที่หายกวางภายในอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมาทุกรูป) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโกกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อหายกวางภายในอุปจารสีมาแล้วกล่าวคำถวายว่า อุปจารสีมาย ทมฺมิ (ข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ในอุปจารสีมา) ลากที่หายกวางนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุรูปไหน

- ปุจนา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ลากที่หายกวางภายในอุปจารสีมานั้นย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมาทุกรูป

คำว่า ภิกฺขุณฺเณ ๕ เปฯ เวทิตพฺพ (กรรมทั้งหมดนี้คือ ๕๗ พึงทราบโดยเนื้อด้วยสีมานี้เท่านั้น) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ เมื่อหายกวางภายในอุปจารสีมาแล้วกล่าวคำถวายว่า อุปจารสีมาย ทมฺมิ ลากที่หายกวางนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุผู้อยู่ในสีมาทุกรูป

๒. อาโกกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ในสีมาเท่านั้นเป็นผู้เกี่ยวข้องกับอุปจารสีมาหรือไม่

๓. ปุจนา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ภิกฺขุณฺเณ ๕ เปฯ เวทิตพฺพ อธิบายว่า กรรมทั้งหมดนี้คือ ๕๗ พึงทราบโดยเนื้อด้วยสีมานี้เท่านั้น

ข้อความว่า “อุปัจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้อัตลอด ๑๐๐ โยชน์” หมายความว่า เมื่อวัดขยายพื้นที่ถึงร้อยโยชน์ อุปัจารสีมาก็ขยายพื้นที่ไปร้อยโยชน์เช่นเดียวกัน หรือถ้าภิกษุที่อยู่ในอุปัจารสีมานั่งประชุมต่อเนื่องกันถึงร้อยโยชน์ อุปัจารสีมาก็ขยายพื้นที่ไปร้อยโยชน์เหมือนกัน

ข้อความว่า “การบอกการเข้าไปสู่อาราม” หมายความว่า ตามอารามปเวสนสิกขาบทของ ภิกษุณีปาติโมกข์ อารามวรรค ภิกษุณีที่เป็นอาคันตุกะผู้ต้องการจะเข้าไปวัดของภิกษุ ต้องขออนุญาตก่อนจะถึงอุปัจารสีมา คือ ก่อนเข้าวัดที่มีรั้วล้อม ต้องส่งคนไปแจ้งให้ภิกษุทั้งหลายทราบก่อน หรือก่อนจะถึง ๑ หรือ ๒ เลหะทุบาทของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม ต้องส่งคนไปแจ้งให้ทราบก่อน จึงจะเข้าวัดของภิกษุได้ มิฉะนั้นจะต้องอาบัติปาจิตตีย์

ข้อความว่า “การบอกเสนาสนะของนางภิกษุณี” หมายความว่า ภิกษุณีที่จะออกเดินทาง (คมิกา) เมื่อปูลาดเสนาสนะ ๑๐ อย่างมีเตียง หรือตั้งเป็นต้นแล้ว ถ้าไม่อาจเก็บไว้ในที่เดิมได้ ก่อนจะออกเดินทางออกนอกอุปัจารสีมาต้องส่งให้ผู้อื่นดูแล จึงจะไม่ต้องอาบัติ ถ้าหากไม่ส่งให้ผู้อื่นดูแล เดินออกล่วงอุปัจารสีมา ต้องอาบัติปาจิตตีย์ แม้ในที่นี้จะกล่าวถึงภิกษุณีเป็นหลัก ก็หมายรวมถึงภิกษุด้วย เพราะในเสนาสนสิกขาบท ๒ ข้อของปาจิตตีย์ ภูตคามวรรค พระพุทธองค์ก็บัญญัติเรื่องนี้ไว้เหมือนกัน

ข้อความว่า “การบอกปริวาสและมานัต” หมายความว่า ภิกษุผู้ประพฤติปริวาสและมานัต ต้องบอกวัดแก่ภิกษุที่อยู่ประจำและภิกษุอาคันตุกะที่อยู่ในอุปัจารสีมา คือ บอกวัดแก่ภิกษุทั้งหมดที่อยู่ในวัดซึ่งมีรั้วล้อมนั่นเอง ถ้ามีภิกษุอื่นเดินผ่านวัดดังกล่าวไป ก็ไม่จำเป็นต้องบอกวัด เพราะถือว่าอยู่นอกอุปัจารสีมา

ข้อความว่า “การขาดพรรษา” หมายความว่า ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วไม่สามารถไปพักค้างคืนในสถานที่อื่นจนอรุณขึ้นในที่อื่นได้ เว้นมีเหตุจำเป็น เช่น มีนิมนต์เพื่อแสดงธรรม เป็นต้น ถ้าตั้งใจว่า เราจะไปค้างคืนในสถานที่อื่นโดยไม่มีเหตุจำเป็น เมื่อเดินล่วงอุปัจารสีมาก็ถือว่าพรรษาขาดทันที ไม่ต้องรอให้อรุณขึ้นในสถานที่อื่น นอกจากนั้นแล้ว ภิกษุที่ไม่จำพรรษาในวันเข้าพรรษา เมื่อเดินผ่านอุปัจารสีมาของทุกๆ วัด ก็ต้องอาบัติในทุกๆ อุปัจารสีมดังกล่าว เรื่องนี้พบในวัฏสัพพนาสิกขนธกะ ทั้งพระบาลีและอรรถกถา

ข้อความว่า “การถือินสัย” หมายความว่า อาจารย์กับศิษย์ต้องอยู่ภายในอุปัจารสีมาเหมือนกัน ถ้ารูปใดรูปหนึ่งออกเดินทางล่วงอุปัจารสีมาเมื่ออรุณขึ้นแล้ว ถือว่านิสสัยระงับไป ต้องขอนิสสัยใหม่

ข้อความว่า “การรับเอาเสนาสนะ” หมายความว่า ไม่ว่าจะอยู่ภายในพรรษาหรือภายนอกพรรษาก็ตาม ภิกษุต้องรับเสนาสนะของสงฆ์ไว้เพื่อตน การรับเอาดังกล่าวนี้จะต้องอยู่ภายในอุปัจารสีมาเท่านั้น จะอยู่ภายนอกอุปัจารสีมาแล้วรับเอาเป็นของตนไม่ได้ ถ้าภิกษุรับเอาเสนาสนะในวัดหนึ่งแล้ว

ออกเดินทางเพื่อรับเสนาสนะใหม่ในวัดอื่นอีก ถ้าล่วงพ้นอุปจารสีมา ก็ถือว่าการรับเสนาสนะเดิมระงับไป
เรื่องนี้กล่าวไว้ในจุฬวรรค เสนาสนชั้นธกะ พระบาลีและอรรถกถา

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๒) กล่าวว่า อาที ศัพท์ใน เสนาสนคฤหาติวิหารัน ละข้อความว่า

- นิสสัยปฏิบัติสุสทธิ (การระงับแห่งนิสสัย)
- ลามคคาโ (การรับเอาลาม)
- อาคนตุกวตฺตํ ปุเรตฺวา อารามปเวสนํ (การยังอาคัณตฺกวตฺตรให้เต็มแล้วเข้าไปสู่อาราม

คือ ถอดรองเท้าก่อนจะเข้าอุปจารสีมา เป็นต้น)

คำว่า วฑฺฒนุต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วฑฺฒตฺติ วฑฺฒนฺโต = วัดที่เจริญ ชื่อว่า วัฑฒันตะ
(วฑฺฒ ธาตุ <วฑฺฒเน = เจริญ> + อ ปัจจัย + อนต ปัจจัย)

คำว่า หายนุต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- หายตฺติ หายนฺโต = วัดที่เสื่อม ชื่อว่า หายันตะ
(หา ธาตุ <หานียํ = เสื่อม> + อ ปัจจัย + อนต ปัจจัย)

คำว่า โยชนสต (๑๐๐ โยชน) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- โยชนานํ สตํ โยชนสตํ (ณฺฐฐิตํปฺปฺริสฺสมาส)

โดยเหตุที่ สต ศัพท์เป็นนปฺงสกลิงค์ เอกพจน์ แน่นนอน จึงตั้งรูปวิเคราะห์เป็นพหูพจน์ไม่ได้
(โยชนานํ สตานิ โยชนสตานิ) ยกเว้นในกรณีที่เกิดถึงสองร้อยเป็นรูปว่า เทว โยชนสตานิ (สองร้อย
โยชน) จึงอาจตั้งรูปวิเคราะห์เป็นพหูพจน์ว่า โยชนานํ สตานิ โยชนสตานิ.

คำว่า อารามปเวสนเสนาสนาปุจฺจน (การบอกการเข้าไปสู่อารามและการบอกเสนาสนะ) มี
รูปวิเคราะห์ว่า

- อารามสฺส ปเวสนํ อารามปเวสนํ (กัมมัญฺญณฺฐฐิตํปฺปฺริสฺสมาส)
- อารามปเวสนํ จ เสนาสนํ จ อารามปเวสนเสนาสนํ (สมาหารทวันทมาส)
- อารามปเวสนเสนาสนสฺส อาปุจฺจนํ อารามปเวสนเสนาสนาปุจฺจนํ
(กัมมัญฺญณฺฐฐิตํปฺปฺริสฺสมาส)

คำว่า ปรีวาสมานตฺตาโรจน (การบอกปรีวาสและมานัต) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปรีวาโส จ มานตฺตํ จ ปรีวาสมานตฺตํ (สมาหารทวันทมาส)
- ปรีวาสมานตฺตสฺส อาโรจนํ ปรีวาสมานตฺตาโรจนํ
(กัมมัญฺญณฺฐฐิตํปฺปฺริสฺสมาส)

คำว่า วสฺสจฺเณทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิวิธาน (วิธีมีการขาดพรษา การถือนิสสัย และการรับเอาเสนาสนะเป็นต้น) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นิสฺสโย จ เสนาสนํ จ นิสฺสยเสนาสนํ (สมาหารทวันทสมาส)
- นิสฺสยเสนาสนสฺส คาคาโห นิสฺสยเสนาสนคฺคาโห (กัมมัญญัญญูตีปฺปฺริสสมาส)
- วสฺสจฺเณโท จ นิสฺสยเสนาสนคฺคาโห จ วสฺสจฺเณทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหํ.
(สมาหารทวันทสมาส)
- วสฺสจฺเณทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหํ อาทิจฺยสฺสาติ วสฺสจฺเณทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิวิธานํ
(ฉฺฉัญญีพฺพุทฺธิสมาส)
- วสฺสจฺเณทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิจฺย ตํ วิธานํ จาติ วสฺสจฺเณทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิวิธานํ (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำอธิบายลาภสีมา

ลาภสีมาติ ยํ ราชราชฆมฺหามตฺตาทโย วิหารํ การาเปตฺวา คาวุตํ วา อทฺธโยชนํ วา โยชนํ วา สมฺนฺตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา “อโย อมฺหากํ วิหารสฺส ลากสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา”ติ จเปณฺติ. อโย ลากสีมา นาม.

คำว่า ลากสีมา คือ สีมาที่พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้นให้สร้างวิหารแล้วกำหนดเขตโดยรอบ ๑ คาวุตก็ดี กึ่งโยชน์ก็ดี หนึ่งโยชน์ก็ดี แล้วกำหนดด้วยการกล่าวว่สีมานี้เป็นลากสีมาของวัดพวกเรา สิ่งใดเกิดขึ้นในระหว่างนี้ พวกเราถวายสิ่งทั้งหมดนั้นแก่วัด สีมานี้ชื่อว่า ลากสีมา (เขตแดนที่กำหนดไว้เพื่อลาก)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงลักษณะของลากสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ
- ลากสีมาคืออะไร

(อีกอย่างหนึ่ง) สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า ลากสีมา

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของลากสีนามิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของลากสีมาด้วยประโยคนี

คำว่า ราชราชฆมฺหามตฺตาทโย (พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้น) กล่าวไว้เพื่อระบุว่ ผู้

ถวายลามเป็นผู้กำหนดลามสีมา ไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระเถระผู้สังคายนาธรรม มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักปทานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จเปนติ (กำหนด)

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ใครเป็นผู้กำหนดลามสีมาแล้ว

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระเถระผู้สังคายนาธรรมเป็นผู้อนุญาตลามสีมาหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ราชราชมหามตตาทโย อธิบายว่าผู้ถวายลามเป็นผู้กำหนดลามสีมา ไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระเถระผู้สังคายนาธรรม

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

สา จ โข เนว สมมาสมพุทเธน อนุญญาตา, น ธมฺมสงคาหตฺเถเรหิ จปิตา, อปิ จ โข ลามทายเกหิ. เตนานห “ยํ ราชราชมหามตตาทโย”ติอาทิ.”

“อนึ่ง ลามสีมานั้นไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาต และไม่ใช่พระเถระผู้สังคายนาธรรมกำหนดไว้ แต่เป็นผู้ถวายลาม ฉะนั้นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้น”

จะเห็นได้ว่า คำอธิบายในฎีกาใหม่ข้างต้นแสดงปทานุสัมพันธ์ของ ราชราชมหามตตาทโย ไว้โดยตรง ดังนั้น ความเข้าใจหลักปทานุสัมพันธ์และวากยานุสัมพันธ์ตามหลักสูตรธรรมาจริยะจึงทำให้ผู้อ่านเข้าใจคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาชัดเจนขึ้น

คำว่า ลามสีมา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ลากาย จปิตา สีมา ลามสีมา = สีมาที่กำหนดไว้เพื่อลาม ชื่อว่า ลามสีมา

คำว่า ยํ (สิ่งใด) ในประโยคว่า ยํ เอตถนตเร อุปฺปชฺชติ (สิ่งใดเกิดขึ้นในระหว่างนี้) คือ ภาษีและข้าวเปลือกเป็นต้น

คำว่า วิหารํ (วิหาร) เป็นเพียง *อุปลักขณนัย* คือ การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ดังนั้น จึงหมายรวมถึงเจดีย์และพระพุทธรูปอีกด้วย เช่น พระเจ้าติปอกษัตริย์พระองค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์โกนทปุต ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูปมหาโมหิณี ที่วัดบะยาจี (วัดพระใหญ่) เมืองมันดลีย์แล้ว ทรงถวายภาษีที่เกิดจากสถานที่ ๔๕ เส้นรอบพระพุทธรูปให้เป็นสมบัติที่ใช้บำรุงพระพุทธรูปนั้น

* กงฺขา.อภินิวฎีกา หน้า ๓๑๒

คำว่า ยัม เป็นวิเสสนะของปาฐะเสสะว่า สิมัม สัมพันธ์เป็นกรรมใน จเปนฺติ แม้ประโยคข้างต้นจะเป็นประโยคยาวที่มีเนื้อหามาก แต่ใจความของประโยคนั้นก็คือ

ลามาสีมาติ ยัม ราชราชมหามตฺตาทโย จเปนฺติ. อยัม ลามาสีมา นาม

“คำว่า ลามาสีมา คือ พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้น แล้วกำหนดสีมาใดไว้ สีมานี้ชื่อว่า ลามาสีมา”

ส่วนบทอื่นๆ เป็นผลความเท่านั้น คือ

คำว่า วิหารัม การาเปตฺวา (ให้สร้างวิหารแล้ว) กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า ได้ให้สร้างวิหารก่อนแล้วจึงกำหนดเขต (บทที่ลง ตฺวา บัณฑิตเป็นบุพพกาลกิริยา คือ กิริยาที่ทำก่อน)

คำว่า คาวุตฺตัม วา อทฺธโยชนํ วา โยชนํ วา สมฺนฺตา ปริจฺฉินฺหิตฺวา (กำหนดเขตโดยรอบ ๑ คาวุตฺตัม กิ่งโยชนํก็ดี หนึ่งโยชนํก็ดี) แสดงว่า ให้กำหนดเขตก่อนแล้วจึงกำหนดลามาสีมา

คำว่า “อยัม อมฺหากํ วิหารสฺส ลามาสีมา, ยัม เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตัม สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา”ติ (วจเนน) เป็นตติยาวิเสสนะของ จเปนฺติ คือ กำหนดได้โดยกล่าวเช่นนั้นเพื่อให้ผู้อื่นรู้ด้วย ไม่ใช่กำหนดไว้ในใจของตนเองเท่านั้น

มีข้อสังเกตว่า คำว่า ยัม แม้จะเป็นวิเสสนะของ สิมัม แต่ท่านผู้แต่งไม่ประกอบใช้ สิมัม ศัพท์ไว้โดยตรงเป็นรูปว่า ยัม สิมัม ทั้งนี้เพราะในประโยคนิยมะที่ประกอบใช้ อิม ศัพท์ว่า อยัม ลามาสีมา นาม (สีมานี้ชื่อว่า ลามาสีมา) มีนิยมศัพท์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องระบุวิเสสยะของ ยัม ศัพท์ว่า คือ สิมัม ถ้าประโยคานิยมะระบุถึงวิเสสยะไว้โดยตรง ท่านก็จะไม่กล่าวถึงวิเสสยะดังกล่าวไว้ในประโยคานิยมะ ข้อนี้เป็นธรรมเนียมของการแต่งภาษาบาลี เพราะเป็นที่เข้าใจกันได้อยู่แล้ว ยกตัวอย่างการระบุถึงวิเสสยะในประโยคานิยมะแล้วไม่ประกอบวิเสสยะในประโยคานิยมะจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกาวา

โย กปฺปโกฏฺฐิหิปี อุปฺปเมยฺยัม

กาลัม กโรนฺโต อติทุกฺกรานิ

เชทฺถํ คโต โลภหิตาย นาโถ

นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺส.^๑

“พระนาถะพระองค์ใดทรงกระทำกรรมที่ทำได้ยากยิ่งตลอดกาลนับไม่ถ้วน
แม้ด้วยหลายภกฏิกัป ทรงถึงความลำบาก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก

^๑ วิ.มหา.อ. ๑/๑

ข้าพเจ้าขอหมัสการพระนาถะพระองค์นั้นผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา”

จะเห็นได้ว่า ในประโยคนิยามะมีการประกอบใช้ โย นาโต แต่ในประโยคนิยามะไม่ระบุว่า นาสส ร่วมกับ ตสส เพราะเป็นที่ย้อนมานู้นั้นเอง

คำอธิบายชนปทสีมา

กาสโกสลาทิน ปน รฏฺจานํ อนโต พหุ ชนปทา โหนติ, ตตุถ เอโก ชนปท-
ปริจฺเจโท ชนปทสีมา.

ส่วนภายในรัฐมีรัฐกาสีและรัฐโกศลเป็นต้น มีแคว้นแคว้นจำนวนมาก ขอบเขตของ
แคว้นแคว้นแห่งหนึ่งในรัฐเหล่านั้น เป็นชนปทสีมา (เขตแดนแห่งแคว้น)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงชนปทสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ
 - ชนปทสีมาคืออะไร
 - สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า ชนปทสีมา
 - อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของชนปทสีมามีใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของชนปทสีมาด้วยประโยคนี

คำว่า ชนปทสีมา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ชนปทสฺส สีมา ชนปทสีมา = สีมาของแคว้นแคว้น ชื่อว่า ชนปทสีมา

คำอธิบายรัฐฐสีมา

กาสโกสลาทิจฺฐปฺริจฺเจโท รฏฺจสีมา.

ขอบเขตของรัฐมีรัฐกาสีและรัฐโกศลเป็นต้น ชื่อว่า รัฐฐสีมา (เขตแดนแห่งประเทศ)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงรัฐฐสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ
 - รัฐฐสีมาคืออะไร

- สีม่าที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า รัฐจีสีม่า

- อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของ รัฐจีสีม่ามิใช่หรือ
อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของ รัฐจีสีม่าด้วยประโยคนี้

คำว่า รัฐจีสีม่า มีรูปวิเคราะห์ว่า

- รัฐจิสฺส สีม่า รัฐจีสีม่า = สีม่าของแคว้นแคว้น ชื่อว่า รัฐจีสีม่า

รัฐเป็นองค์รวมของแคว้น ในสมัยพุทธกาลมีแคว้นราวๆ ๒๐ กว่าแคว้น แต่ชื่อแคว้นบางแห่ง
ก็เป็นชื่อของรัฐอีกด้วย

คำอธิบายราชสีม

เอกสฺส รณโณ อาณาปวตฺติฏฺฐานํ ราชสีม.

สถานที่ดำเนินไปแห่งอาชญาของพระราชอาชญาองค์เดียว ชื่อว่า ราชสีม (เขตแดน
แห่งราชอาณาจักร)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงราชสีม ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ

- ราชสีมคืออะไร

- สีม่าที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า ราชสีม

- อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของ ราชสีมมิใช่หรือ
อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของ ราชสีมด้วยประโยคนี้

คำอธิบายทิวสีม

สมุทฺทหนฺเตน ปริจฺฉินฺโน มหาทีโป วา อนฺตรทีโป วา ทิวสีม.

เกาะใหญ่หรือเกาะ[เล็ก]ในระหว่าง ที่กำหนดเอาทะเลเป็นที่สุด ชื่อว่า ทิวสีม
(เขตแดนแห่งเกาะ)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงทิวสีม ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
 - ทิปสีมาคืออะไร
 - สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า ทิปสีมา
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของทิปสีมามีใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของทิปสีมาด้วยประโยคนี้

คำว่า ทิปสีมา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทวิธา อาโป คโต เอตถาติ ทิปโป = สถานที่มีน้ำเป็นไปสองทาง ชื่อว่า ทิปปะ (ทวิ + อาป แปลง ทวิ เป็น ทิ, ลบสระ อา และที่ชนะ อิ ใน ทิ เป็น อี)
- ทิปโป เอว สีมา ทิปสีมา (อวธารณบุรพพทกรรมธารยสมาส)

คำอธิบายจักรวาลสีมา

เอกจกุกวาพพพุตปริกฺเขปพฺพนฺตรํ จกุกวาฬสีมา.

สถานที่ภายในเครื่องล้อมคือภูเขาจักรวาลหนึ่ง ชื่อว่า จักรวาลสีมา (เขตแดนแห่งจักรวาล)

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงจักรวาลสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
 - จักรวาลสีมาคืออะไร
 - สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า จักรวาลสีมา
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของจักรวาลสีมามีใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะของจักรวาลสีมาด้วยประโยคนี้

คำว่า จกุกวาฬ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- รตฺสฺส จกุกฺมิว อวาวโฏ อสฺสชาติ จกุกวาฬो = สถานที่มีหลุมเหมือนล้อรถ ชื่อว่า จักรวาล

คำว่า จกุกวาฬ มีศัพท์เดิมมาจาก จกุก + อวาวโฏ แปลง ฏ เป็น พ และลบสระ อา ท้าย อ ของ ก ด้วยการแบ่งสูตรให้เป็นสองส่วนว่า วา ปโร ในสูตรว่า วา ปโร อสฺสุปา การลบสระหลังจากสระหน้าที่เป็นสระประเพณี มีตัวอย่างว่า

- กุทาสฺสุ = กุทา + อสฺสุ (ในกาลไร) <อสฺสุ เป็นนิบาตที่ไม่มีความหมาย>

- กทาสสุ = กทา + อสสุ (ในกาลไร) <อสสุ เป็นนิบาตที่ไม่มีมีความหมาย>
- ตณหาสสุ วิปพหีนา = ตณหา + อสสุ (ตณหาอันบุคคลนั้นขจัดได้แล้ว)
- ปป อวินทุ = ป + อาป อวินทุ (ได้รับน้ำที่เพิ่มขึ้นแล้ว)
- นาล กพล ปทาตเว = ป + อาทาตเว (ไม่พอเพื่อรับเอาคำข้าว)

คำอธิบายสีมาที่เหลือโดยย่อ

เสสา นิทานกถายํ วุตตณยา เอว.

สีมาที่เหลือ[มีขัณฑสีมาเป็นต้น] มีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนิทานกถานั้นเที่ยว

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อชี้แจงขัณฑสีมาและคามสีมาเป็นต้นที่ไม่ได้กล่าวไว้ในที่นี้ว่า ท่านได้เคยกล่าวมาแล้ว จึงจะไม่กล่าวซ้ำอีกเพื่อหลีกเลี่ยง *ปุนรุตติโทษ* คือ โทษที่กล่าวซ้ำ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของขัณฑสีมา และคามสีมาเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะแสดงข้อวินิจฉัยของขัณฑสีมาและคามสีมาเป็นต้นในที่นี้หรือไร

อธิบายว่า สีมาที่เหลือมีขัณฑสีมาเป็นต้น มีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนิทานกถานั้นเที่ยว ดังนั้นเราจึงไม่กล่าวถึงสีมาเหล่านั้นซ้ำอีก

สิ่งของที่ถวายเป็นขัณฑสีมาเป็นต้น

ตตถ “ขณฺฑสีมา ย เทมา”ติ ทินฺนํ ขณฺฑสีมญฺจานํเยว ปาปฺพนาคิ, ตโต พหิสีมา ย สีมฺนตริกญฺจานมฺปิ น ปาปฺพนาคิ.

ในบรรดาสีมาเหล่านั้น สิ่งของที่ทายถวายโดยกล่าวว่า

ขณฺฑสีมา ย เทม (ข้าพเจ้าถวายในขัณฑสีมา)

ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมาเท่านั้น ไม่ถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมนตริกภายนอกสีมาจากขัณฑสีมานั้น

ตั้งแต่ประโยคนี้เป็นต้นไป ท่านจะกล่าวถึงสิ่งของที่ถวายในขันทสิมาเป็นต้นว่าถึงแก่ภิกษุใด และไม่ถึงแก่ภิกษุใด ดังนั้น ตั้งแต่ประโยคว่า ตตถ เป็นต้นไปจึงเป็น *ประโยควิจารณ์*

ในประโยควิจารณ์เหล่านี้ ประโยคหลังว่า ตโต ยเปย น ปาปุนาติ ประกอบด้วย น ปฏิเสธ จึงได้ชื่อว่า *ประโยคพหุติระกะ* ส่วนประโยคว่า ตตถ ยเปย ปาปุนาติ ชื่อว่า *ประโยคอันวยะ*

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ท่ายกถวายระบุงขันทสิมา ย่อมควรแก่ภิกษุไหน
- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องนี้มิใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่ท่ายกถวายโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าถวายในขันทสิมาย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันทสิมาเท่านั้น ไม่ถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสมันตริกภายนอกสิมาจากขันทสิมานั้น

สมันตริก คือ สถานที่ระหว่างขันทสิมาและมหาสิมา

คำว่า ขณทสิมกุจ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ขณทสิมาย ติฏฐจันตติ ขณทสิมกุจา = ผู้ตั้งอยู่ในขันทสิมา ชื่อว่า ขันทสิมกุจจะ
(ขณทสิมา บทหน้า + จา ธาตุ + อ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

คำว่า สิมนตริกกุจ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สิมนตริกาย ติฏฐจันตติ สิมนตริกกุจา = ผู้ตั้งอยู่ในสมันตริก ชื่อว่า สิมนตริกกุจจะ
(สิมนตริก บทหน้า + จา ธาตุ + อ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

โดยทั่วไป ทา ธาตุมักมองหาสัมปทานแน่นอน ดังนั้น คำว่า ขณทสิมาย เทม จึงอาจทำให้เข้าใจผิดว่าแปลว่า “กระผมถวายแต่ขันทสิมา” แต่ความจริงไม่ได้แปลเช่นนั้น เพราะสงฆ์เป็นผู้รับจีวร ไม่ใช่ขันทสิมา จะเห็นได้ว่า ในฎีกาใหม่ได้อธิบาย ขณทสิมาย เป็นรูปสัตตมวิวัตติว่า ขณทสิมายดังนี้

ขณทสิมาย เทมาติ ทินนุนติ ขณทสิมาย เกนจิ กมฺเมน สนนฺปิติตํ สงฺฆํ ทิสฺวา “ขณทสิมายํ สงฺฆสฺส เทมา”ติ ทินฺนํ^๑

“คำว่า ขณทสิมาย เทมาติ ทินฺนํ (สิ่งของที่ท่ายกถวายโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าถวายในขันทสิมา) หมายความว่า สิ่งของที่ท่ายกเห็นสงฆ์ที่ประชุมกันด้วยกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในขันทสิมา แล้วถวายโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ในขันทสิมา”

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๑๓

ปิ ศัพท์ในคำว่า สัมมัตริกฏจามปิ (แม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสัมมัตริก) ทำหน้าที่ ครหา คือ ดำเนินว่าภิกษุผู้อยู่ในสัมมัตริกไม่ได้สิ่งของนั้น จะป่วยกล่าวไปไปถึงภิกษุผู้อยู่ในคามสีมาและนิคมสีมาเป็นต้น ย่อมไม่ได้รับสิ่งของนั้นแน่นอน

“อุปจารสีมาย เทมา”ติ ทินฺนํ ปน อนฺโตปริจฺเจเต ขณฺทสีมาสัมมัตริกาสุ จิตานมฺปิ ปาปฺณาติ. สมานสํวาสสีมาย ทินฺนํ ขณฺทสีมาสัมมัตริกฏจามํ น ปาปฺณาติ. อวิปฺवासสีมาลาภสีมาสุ ทินฺนํ ตาสํ อนฺโตคฺธานํเยว ปาปฺณาติ. คามสีมาทิสฺสุ ทินฺนํ ตาสํ สีมานํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฏจามปิ ปาปฺณาติ. อพฺภนฺตรสีมาอุทฺทกฺกเชปสีมาสุ ทินฺนํ ตตฺถ อนฺโตคฺธานํเยว ปาปฺณาติ.

แต่สิ่งของที่หายกลายโดยกล่าวว่า

อุปจารสีมาย เทม (ข้าพเจ้าถวายในอุปจารสีมา)

ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในชั้นทสีมาและสัมมัตริกภายในขอบเขตอีกด้วย

สิ่งของที่หายกลายในสมานสังวาสสีมาย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในชั้นทสีมา และสัมมัตริก

สิ่งของที่หายกลายในอวิปवासสีมาและลาภสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

สิ่งของที่หายกลายในคามสีมาเป็นต้นย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

สิ่งของที่หายกลายในอัปภันตรสีมาและอุทฺทกฺกเชปสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

คำว่า อุปจารสีมาย ฯเปฯ ปาปฺณาติ (แต่สิ่งของที่หายกลายโดยกล่าวว่า กระผมถวายในอุปจารสีมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในชั้นทสีมาและสัมมัตริกภายในขอบเขตอีกด้วย) กล่าวไว้เพื่อจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิ่งของที่หายกลายในอุปจารสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุ

ผู้อยู่ในขันทสีมาและสีมันตริก เหมือนสิ่งของที่หายกถวายในขันทสีมาไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมันตริก หรือไร

อธิบายว่า สิ่งของที่หายกถวายโดยกล่าวว่า อุปะการสีมาย เทม ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันทสีมาและสีมันตริกภายในขอบเขตอีกด้วย (ปน ศัพท์ในประโยคนี้ทำหน้าที่ วิเศษโชคตะ คือ แสดงความพิเศษ)

คำว่า สมานสังวาสสีมาย ขเปย น ปาปุณาติ (สิ่งของที่หายกถวายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันทสีมาและสีมันตริก) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่หายกถวายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุไหน
- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ไม่ควรรับสิ่งของภายในสมานสังวาสสีมามีใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่หายกถวายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันทสีมาและสีมันตริก

คำว่า อวิปवासสีมาลาภสีมาสุ ขเปย ปาปุณาติ (สิ่งของที่หายกถวายในอวิปवासสีมาและลาภสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่หายกถวายในอวิปवासสีมาและลาภสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุไหน
- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในอวิปवासสีมาและลาภสีมาเป็นต้น มีใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่หายกถวายในอวิปवासสีมา และลาภสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

คำว่า คามสีมาทีสุ ขเปย ปาปุณาติ (สิ่งของที่หายกถวายในคามสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่หายกถวายในคามสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน
- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในคามสีมาเป็นต้น มีใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่หายกถวายในคามสีมาเป็นต้นย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

คำว่า อพภันตรสีมาอุทกฺขเปสีมาสุ ๔เปยฺ ปาปฺณาคิ (สิ่งของที่หายกลวยในอภันตรสีมา และอุทกฺขเปสีมาเป็นต้น ๔เปยฺ ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่หายกลวยในอภันตรสีมาและอุทกฺขเปสีมาเป็นต้นย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในอภันตรสีมาและอุทกฺขเปสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

อธิบายว่า สิ่งของที่หายกลวยในอภันตรสีมาและอุทกฺขเปสีมาย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

ปิ ศัพท์ในคำว่า ขณฺทสีมาสึมนฺตริกาสุ จิตานมฺปิ (แก่ภิกษุผู้อยู่ในขันทสีมาและสีมนตริกภายในขอบเขตอีกด้วย) ทำหน้าที่สมุจฺจยะ คือ สิ่งของดังกล่าวไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอุปัชฌายสีมาเท่านั้น แต่ยังถึงภิกษุผู้อยู่ในขันทสีมาและสีมนตริกภายในขอบเขตอีกด้วย

ขันทสีมา คือ สีมาเล็กที่อยู่ภายในมหาสีมา เป็นบริเวณมุมหนึ่งของวัดหรืออยู่กลางวัดก็ได้ สงฆ์สมมติขึ้นเพื่อให้ทำกรรมได้ง่ายโดยไม่ต้องประชุมสงฆ์ที่อยู่ในมหาสีมาทั้งหมด

สีมนตริก คือ สถานที่ระหว่างขันทสีมาและมหาสีมาทั้งสอง สงฆ์สมมติขึ้นเพื่อไม่ให้ปะปนกัน โดยเป็นก้อนหินที่มีขนาดหนึ่งศอกเป็นอย่างต่ำ อย่างมากสามารถจุสงฆ์ได้ ๒๑ รูป ดังข้อความใน คัมภีร์อรรถกถาและฎีกาว่า

สีมนตริกา ปจฺฉิมโกฏฺฐิยา เอกรตนปฺปมาณา วฏฺฏติ. วิทฺถุติปฺปมาณาปิ วฏฺฏติตี กุรุณฺทียํ, จตุรํคูลปฺปมาณาปิ วฏฺฏติตี มหาปจฺจิริยํ วุตฺตํ.^๑

“สีมนตริกควรมีขนาด ๑ ศอกเป็นอย่างต่ำ ในกรุงนทีกกล่าวว่า ‘ควรมีขนาด ๑ คืบข้าง’ ในมหาปัจจรีกล่าวว่า ‘ควรมีขนาด ๔ นิ้วข้าง’ ”

เอกรตนปฺปมาณา สุวณฺณเยยฺยตฺรา โหตีติ กตฺวา วุตฺตํ “เอกรตนปฺปมาณา วฏฺฏติตี. เอกงฺคูลมตฺตาปิ สีมนตริกา วฏฺฏติเยว. ตตฺตเคนปิ หิ สีมา อสมฺภินฺนาว โหติ.”^๒

“ท่านกล่าวว่า เอกรตนปฺปมาณา วฏฺฏติ (สีมนตริกควรมีขนาด ๑ ศอก) เพราะสีมนตริกที่มีขนาดศอกหนึ่ง เป็นสิ่งที่รู้ง่าย แม้สีมนตริกที่มีขนาด ๑ นิ้วก็ควรอยู่โดยแท้ เพราะสีมามีได้คาบเกี่ยวกันด้วยประมาณเพียงนั้น”

^๑ วิ.ม.อ. ๓/๑๓๖/๑๑๓

^๒ สารตฺถ.ฎีกา ๓/๑๓๖/๓๒๑

คำว่า สีมณฑริกา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สีมาน อนุตร สีมันตร = ระหว่างสีมา
- สีมันเตร ปวดตา สีมณฑริกา, มรียาหา = เขตที่เป็นไปในระหว่างสีมา ชื่อว่า สีมณฑริก

หมายถึง เขต

หมายความว่าเมื่อสมมุติขันธสีมาคือสีมาเล็กแล้ว ในขณะที่สมมุติมหาสีมาคือสีมาใหญ่ ต้องสมมุติเขตระหว่างสีมาทั้งสองเพื่อไม่ให้คาบเกี่ยวกัน เขตที่สมมุตินี้เรียกว่า สีมณฑริก

ตสฺมา เอกทฺวจฺจตุลฺมตฺตปิ สีมณฑริกา วฏฺฐติ เอว. สา ปน ทฺพโพธาติ อฏฺฐกถาสฺ จตุรฺจตุลาทิกา วุตฺตาทิ ทฏฺฐพฺพ.^๑

“ดังนั้นจึงควรทราบ ว่า สีมณฑริกแม้ที่มีขนาด ๑ หรือ ๒ นิ้วก็สมควรทีเดียว แต่สีมณฑริกนั้นรู้ได้ยาก ในคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายจึงกล่าวถึงสีมณฑริก ๔ นิ้วเป็นต้น”

ข้อความว่า “ถวายในสมานสังวาสสีมา” หมายความว่า ถวายโดยกล่าวว่า สมานสังวาสสีมาย ทมฺมิ (ข้าพเจ้าถวายในสมานสังวาสสีมา) แม้ข้อความว่า ถวายในอวิปวาสนสีมาเป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน

ข้อความว่า “ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันธสีมาและสีมณฑริก” ฎีกา (หน้า ๓๑๓) อธิบายว่า เพราะไม่มีความเป็นสมานสังวาสสีมาในสีมาเหล่านั้น ดังนั้น จึงไม่ถึงแก่ภิกษุดังกล่าว

อวิปวาสนสีมาแม้จะเป็นสีมาที่สมมติไว้ในสมานสังวาสสีมา ก็ไม่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านและอุปจารของหมู่บ้าน ตามพระพุทธดำรัสว่า จเปตฺวา คามญฺจ คามุปจารญฺจ (ยกเว้นหมู่บ้านและอุปจารของหมู่บ้าน) เนื่องจากหมู่บ้านและอุปจารของหมู่บ้านเหล่านั้นเป็นสถานที่เก็บจีวรได้โดยไม่ต้องอาบัติเหมือนอวิปวาสนสีมา จึงยกเว้นหมู่บ้านและอุปจารของหมู่บ้านทั้งสองอย่าง ส่วนสมานสังวาสสีมาตั้งอยู่ในหมู่บ้านและอุปจารของหมู่บ้านอีกด้วย ดังนั้น สิ่งของที่ทายกถวายในอวิปวาสนสีมาจึงไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในหมู่บ้าน แต่สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมาย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในหมู่บ้านอีกด้วย ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

สมานสังวาสอวิปวาสนสีมาสุ ทินฺนสฺส อิทํ นานาตุตฺ- “อวิปวาสนสีมาย ทมฺมิ”ติ ทินฺนํ คามญฺจํ น ปาปฺณาติ. กสฺมา. “จเปตฺวา คามญฺจ คามุปจารญฺจ”ติ วุตฺตตฺตา. “สมานสังวาสสีมาย ทมฺมิ”ติ ทินฺนํ ปน คาเม จิตานมฺปิ ปาปฺณาติติ.^๒

“สิ่งของที่ทายกถวายในสมานสังวาสสีมาและอวิปวาสนสีมา มีความต่างกัน ดังนี้ สิ่งของที่

^๑ วมติ.ฎีกา ๒/๑๔๘/๒๒๐

^๒ กงฺขา.อภิณหฎีกา หน้า ๓๑๓

ทายกถวายโดยกล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าถวายในอวิปวาสสีมา’ ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในหมู่บ้าน เพราะตรัสว่า จเปตวา ความญ ความปจารญ (ยกเว้นหมู่บ้านและอุจารของหมู่บ้าน) แต่สิ่งของที่ทายกถวายโดยกล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าถวายในสมานสังวาสสีมา’ ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในหมู่บ้านอีกด้วย”

อพักันตรสีมา หรือ สัตตพักันตรสีมา คือ พื้นที่ ๗ อพักันตร (๒๘ ศอก) โดยรอบในป่าที่ไม่มีหมู่บ้าน พบได้ในป่าวินัยเป็นต้น หรือในเกาะกลางทะเลที่ไม่ใช่เส้นทางสัญจรของชาวประมงซึ่งไปกลับไม่ทันภายในวันเดียว สิ่งของที่ถวายในอพักันตรสีมาดังกล่าวคือ สิ่งของที่ถวายโดยกล่าวว่า “ข้าพเจ้าถวายในอพักันตรสีมา” เมื่อเห็นภิกษุประชุมกันเพื่อทำอุโบสถกรรมเป็นต้น

ชนปทสีมาที่สุ ทินนมปิ ตาส อพฺพนฺตเร พทฺธสีมฺญจณฺมปิ ปาปฺณาคิ. ตสฺมา ยํ ชมฺพุทฺธิเป จตฺวา “ตมฺพณฺณทฺธิเป สงฺฆสฺส เทมา”ติ ทียติ, ตํ ตมฺพณฺณทฺธิปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ ลภติ. สเจปิ ตตฺถเว เอโก สภาโค ภิกฺขุ สภาคานํ ภาคํ คณฺหาติ, น วาเรตฺพุโ.

แม้สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น ดังนั้น ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า

ตมฺพณฺณทฺธิเป สงฺฆสฺส เทม (กระผมถวายแก่สงฆ์ในตัมพณฺณทฺธิป)

แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมพณฺณทฺธิปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป แม้ถ้าภิกษุรูปหนึ่งผู้เป็นสภาคะกัน [ภิกษุชาวสิงหล]ในชมพูทวีปนั้นนั้นแหละ ถือเอาส่วนของภิกษุผู้เป็นสภาคะกัน เธออันใครๆ ไม่พึงห้าม

คำว่า ชนปทสีมาที่สุ ๔เปยฺ ปาปฺณาคิ (แม้สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น) หมายความว่า ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาหรือพัทธสีมาภายในแวนแคว้นเป็นต้นก็ควรได้รับสิ่งของเช่นกัน ท่านกล่าวคำนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน
- อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในชนปทสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

อธิบายว่า แม้สิ่งของที่ทายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น ไม่ใช่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้นอย่างเดียว ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ชนปทรภูจรรชชทีปจกกวาสีมาสูปิ คามสีมาทีสุ วุตตสทิสว วินิจโยติ อาห “ชนปท-
สีมาทีสุ”ติอาทิ^๑

“แม้ในชนปทสีมา รัฏฐสีมา รัชชสีมา ทิปสีมา และจักกวาสีมา เป็นต้น ก็มีข้อวินิจฉัย
เหมือนกับที่กล่าวไว้ในคามสีมาเป็นต้น ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ชนปทสีมาทีสุ เป็นต้น”

คำว่า ตสฺมา ยเปย ลภติ (ดังนั้น ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า
ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทม แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตมฺพปณฺณิทีเปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุ
ทุกรูป) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ลัทธิคุณะ* คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความ
สงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดย
กล่าวว่า ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺส เทม แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตมฺพปณฺณิทีเปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้น
เพื่อภิกษุทุกรูป

คำว่า สเจปิ ยเปย น วาเรตพฺโพ (แม้ถ้าภิกษุรูปหนึ่งผู้เป็นสภาคะกันเณรในชมพูทวีปนั้น
นั้นแหละถือเอาส่วนของภิกษุผู้เป็นสภาคะกัน เธออันใครๆ ไม่พึงห้าม) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้มาจากตมฺพปณฺณิทีเปแล้วรับเอาเท่านั้น จึง
สมควรหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ภิกษุรูปไหนก็รับแทนภิกษุผู้อยู่ในตมฺพปณฺณิทีเปได้แล้ว

อธิบายว่า แม้ภิกษุรูปอื่นผู้เป็นสภาคะกันเณรในชมพูทวีปนั้น คือ ภิกษุชาวสิงหล ก็รับเอาส่วน
ของภิกษุผู้เป็นชาวสิงหลได้อีกด้วย

ประโยคว่า ชนปทสีมาทีสุ ทินฺนมปิ ตาสํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฺภฺจณฺมปิ ปาปฺณนฺติ ประกอบ
ด้วยบทที่ลงวิภัตติ ๕ ศัพท์ คือ

๑. สัตตมีวิภัตติ	=	ชนปทสีมาทีสุ
๒. ปฐมวิภัตติ	=	ตินฺนํ
๓. จันฐวิภัตติ	=	ตาสํ

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๓

๔. สัตตมีวิวัฏติ = อพฺภนฺตเร

๕. พุทฺธสิมฺภูจํ = จินฺนวิวัฏติ

โดยทั่วไปแล้ว ประโยคในภาษาบาลีมักลงวิวัฏติ ๒ หรือ ๓ ศัพท์เป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางประโยคที่ลงวิวัฏติ ๔ หรือ ๕ ศัพท์ ซึ่งถือว่าเป็นประโยคที่ยาวแล้ว ยกเว้นประโยคที่ประกอบด้วยบุพพกาลกิริยาที่ลง ตฺวา ปัจจัยเป็นต้น หรือประกอบด้วยอัพกันตรกิริยา คือ อนฺต และ มาน ปัจจัย ก็จัดเป็นประโยคย่อยที่มีวิวัฏติเป็นอีกส่วนหนึ่ง เช่น

ประโยคว่า ตํ ตมฺพปณฺณิทีปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ ลภติ จำแนกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. ส่วนแรก ประกอบด้วยบทที่ลงบัญญัติและปฐมวิวัฏติ คือ ตมฺพปณฺณิทีปโต เอโกปิ

๒. ส่วนหลัง ประกอบด้วยบทที่ลงหุตฺติยาและจตุตถวิวัฏติ ๒ ศัพท์ คือ ตํ สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ

คัมภีร์สัททตถกถาจินตากล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

เอกกริยาย นนฺนตุ

นตฺถิ การกตา สทา.^๑

“ส่วนความเป็นกรกของการก ๖ ย่อมไม่มีในกริยาบทหนึ่งเสมอ”

ดังนั้น การก ๖ ที่ลงวิวัฏติ ๖ หมวดจึงไม่มีในประโยคเดียว อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมพม่าบางฉบับอ้างว่ามีได้ในตัวอย่างว่า

ภิกฺขุ ปุพฺพนุหสมยํ วิหารา ปิณฺฑาย ปาเทน คามํ ปวิสติ.

“ภิกษุไปสู่หมู่บ้านด้วยเท้าเพื่อบิณฑบาตจากวิหารในเวลาเช้า”

ตัวอย่างข้างต้นจำแนกเป็นการก ๖ ได้ดังนี้

๑. กัตตุการก คือ บทว่า ภิกฺขุ

๒. โอกาสการก คือ บทว่า ปุพฺพนุหสมยํ

๓. อปาทนาการก คือ บทว่า วิหารา

๔. สัมปาทนาการก คือ บทว่า ปิณฺฑาย

๕. กรณการก คือ บทว่า ปาเทน

๖. กรรมการก คือ บทว่า คามํ

^๑ สทฺท.จินฺตฺตา คาทา ๑๗

อย่างไรก็ตาม บทว่า วิหารา ควรเพิ่มปาฐะเสสะว่า นิกขมม (ออกแล้ว) จึงจะได้เนื้อความสมบูรณ์ และเมื่อเพิ่มปาฐะเสสะดังกล่าวทำให้บทว่า วิหารา ไม่ใช่อาทานของ ปวิสติ ส่งผลให้ประโยคนี้นี้มีการก ๕ ศัพท์เท่านั้น

โย ปน วิหาริ ปวิสิตฺวา “อสุกสีมายา”ติ อวตฺวาว เกวลํ “สีมาย ทมฺมํ”ติ วทติ, โส ปุจฺฉิตฺวา “สีมา นาม พหุริยา, กตรํ สนฺธาย วทสี”ติ, สเจ วทติ “อหเมตํ เกทํ น ชานามิ, สิมฺภุจกสงฺโฆ คณฺหตุ”ติ, อุปจารสิมฺภุเจหิ ภาเชตฺตพฺพํ.

ส่วนทายกได้เข้าไปสู่วิหารแล้วไม่ได้กล่าวว่า “ถวายในสีมาชื่อโน้น” เพียงกล่าวว่า “ถวายในสีมา”

เขาควรถูกถามว่า “ชื่อสีมามีหลายประเภท ท่านกล่าวระบุนถึงสีมาไหน”

ถ้าเขากล่าวว่า “กระผมไม่รู้ประเภทสีมานั้น ขอสงฆ์ผู้อยู่ในสีมาจงรับเอาเถิด”

ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมาพึงแจกกัน

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุนสีมาแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุนสีมา ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุนสีมาด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุนสีมา บุคคลย่อมทราบได้
อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุนสีมาอีกด้วยมิใช่หรือ

- ถ้าท่านแสดงเพียงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยระบุนสีมา แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุนสีมา ท่านก็ต้อง *อัพยาปิโตโทษ* คือ โทษไม่ครอบคลุมนิไมใช้หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า โย ปน วิหาริ ปวิสิตฺวา เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยไม่ระบุนสีมาด้วยประโยคนี้นี้

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เอวํ ตาว โย สิมํ ปรมสิตฺวา เทติ, ตสฺส ทาเน วินิจฺฉยํ วตฺวา อิทานิ โย “อสุก-
สีมายา”ติ วตฺตุํ น ชานาติ, เกวลํ “สีมา”ติ วจนมตฺตเมว ชานนฺโต วิหาริ อาคณฺตฺวา “สีมาย

ทมมื”ติ วา “สัฎฐกสงฆสส ทมมื”ติ วา ภณติ, ตตถ วินิจจยํ ทสเสตุํ “โย ปน วิหารํ ปวิสิตวา”ติอาทิมหา.^๑

“ท่านกล่าวถึงข้อวินิจฉัยในการถวายของผู้ถวายระบุมามาก่อนอย่างนี้แล้ว บัดนี้ กล่าวว่า โย ปน วิหารํ ปวิสิตวา (ส่วนทายกใดเข้าไปสู่วิหารแล้ว) เป็นต้น เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในบุคคลที่ไม่เข้าใจการกล่าวว่า ‘ถวายในสีมาชื่อโน้น’ เพียงเข้าใจคำว่า สีมา เท่านั้น จึงมาสู่วิหารแล้วกล่าวว่า ‘กระผมถวายในสีมา’ บ้าง ‘กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่ในสีมา’ บ้าง”

ข้อความว่า “ภิกษุผู้อยู่ในอุปัชฌาย์สีมาพึงแจกกัน” ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๓) แสดงเหตุในเรื่องนี้ว่า เพราะลาภถูกกำหนดไว้ด้วยอุปัชฌาย์สีมา

คำอธิบาย กติกา

กติกายาติ เอตถ กติกา นาม สมานลามกติกา. สา ปน เอวํ กาทพฺพา-
เอกสมิ วิหาเร สนฺนิปติเตหิ ภิกฺขุหิ ยํ วิหารํ สงฺคณฺหิตุกามา สมานลามํ กาทุํ
อิจฺจนฺติ, ตสฺส นามํ คเหตฺวา “อสุโก นาม วิหาโร ปฺราณโก อปฺปลาโก”ติ ยํ ภิกฺขุ
การณํ วตฺวา “ตํ วิหารํ อิมินา วิหาเรน สหฺมึ เอกลามํ กาทุํ สงฆสฺส รุจฺจติ”ติ ติกฺขตฺตุํ
สาเวตพฺพํ. เอตฺตาวตฺตา ตสฺมึ วิหาเร นิสินฺโนปิ อธิ นิสินฺโนว โหติ. ตสฺมึ วิหาเรปิ
เอวเมว กาทพฺพํ. เอตฺตาวตฺตา อธิ นิสินฺโนปิ ตสฺมึ นิสินฺโนว โหติ. เอกสมิ วิหาเร
ลาเภ ภาชียมาเน อิตฺรสมิ จิตฺตสฺส ภาคํ คเหตुํ วฏฺฏติ.

ในคำว่า กติกา นี้ ชื่อว่า กติกาวัตร คือ กติกาวัตรที่ทำให้มีลามเสมอกัน

อนึ่ง กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ :-

ภิกษุผู้ประชุมกันในวิหารหนึ่ง พึงระบุชื่อของวัดที่ประสงค์จะอนุเคราะห์ ประารถนา จะทำให้มีลามเสมอกัน จึงกล่าวเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งว่า “วิหารโน้นเก่า มีลามน้อย” แล้ว ประกาศ ๓ ครั้งว่า “การกระทำวิหารนั้นให้มีลามเป็นอันเดียวกันกับวิหารนี้ ย่อมชอบใจ แก่สงฆ์”

^๑ กงฺขา.อภิณฺวฎีกา หน้า ๓๑๓

ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็เชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน [คือ ทำอปโลกกนกรรม ด้วยการประกาศให้ทราบอย่างนั้น] ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ ก็เชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้นเหมือนกัน เมื่อสงฆ์แจกลาในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. รุปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ - คำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายในกติกาวัตร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ มีใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ท่านก็ต้องอภัยาปิตโทษมีใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ด้วยประโยคว่า กติกายาติเอตถ เป็นต้น

คำว่า สา ปน เอว กาทพฺพา ขเปยฺ สาเวตพฺพํ (อนึ่ง กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ ฯลฯ ย่อมชอบใจแก่สงฆ์) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงอาการของการทำให้มีลามเสมอกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการของการทำให้มีลามเสมอกัน มีใช่หรือ

อธิบายว่า กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ ฯลฯ ย่อมชอบใจแก่สงฆ์

คำว่า เอตฺตาวตา ขเปยฺ อิทฺถ นิสินฺโนว โหติ (ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็เชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว) กล่าวไว้เพื่อแสดง ลัทธิคุณะ คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกระทำเช่นนั้น
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นก็มีผลพลอยได้ คือ ด้วยการกระทำกติกาวัตถ์เพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็เชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว

คำว่า ตสฺมี วิหารเปปี เอวเมว กาทพฺพ (ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ในวิหารนั้น ควรกระทำอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุดังกล่าวควรเป็นผู้หนึ่งหรือไร

อธิบายว่า ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน

คำว่า เอตฺตาวตฺตา ๕เปยฺ ตสฺมี นิสินฺโนว โหติ (ด้วยการกระทำกติกาวัตถ์เพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ก็เชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้นเหมือนกัน) กล่าวไว้เพื่อแสดง *ลัทธิคุณะ* (ผลพลอยได้) เช่นกัน

คำว่า เอกสฺมี วิหารเ ๕เปยฺ วฏฺฏติ (เมื่อสงฆ์แจกลาในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อสงฆ์แจกลาในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมไม่ควรมิใช่หรือ
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เมื่อสงฆ์แจกลาในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร

คำว่า สมานลามกตฺติกา (กติกาวัตถ์ที่ถูกกระทำเพื่อการมีลามเสมอกัน) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ลกิตฺตพฺโพติ ลาโก (ลก ธาตุ + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)
- สมานโน ลาโก ยสฺสาติ สมานลาโก (ฉฺฉฐีพหูพฬิสมาส)
- สมานลามสฺส ภาโว สมานลาโก (อุตฺตรโลปสมาส ลบ ภาว ศัพท์)
- สมานลามาย กตา กตฺติกา สมานลามกตฺติกา (มฺชฌเฒโลปิจตฺตติตฺตปฺริสสมาส)

การประกาศ ๓ ครั้งว่า “การกระทำวิหารนั้นให้มีลามเป็นอันเดียวกันกับวิหารนี้ ย่อมชอบใจแก่สงฆ์” จัดเป็นอปโลกนกรรม คือ กรรมที่ประกาศให้สงฆ์ทราบ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กรรมที่ขออนุญาตสงฆ์เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง

คำอธิบาย ภัททกถา

ภัททกถา ภัททกถา นาม ทายกสส ปริจจาคกถา-
จัน, ตสฺมา “ยตฺถ มยฺหํ ฐวการา กรียนฺติ, ตตฺถ ทมฺม”ติ วา “ตตฺถ เทธา”ติ วา
วุตฺเต ยตฺถ ตสฺส ปากวตฺตํ วา วตฺตติ, ยโต วา ภัทฺธ นิจฺจํ โภเชติ, ยตฺถ วา เตน
ภิกฺขุ เสนาสนํ กตํ, สพฺพตฺถ ทินฺนเมว โหติ. สเจ ปน เอกสฺมี ฐวการภูจฺจาเน โภกตรา
ภัทฺธ โหณฺติ, เอกเมว วา วตฺถํ โหติ, มาตีกํ อารोเปตฺวา ยถา โส วทติ, ตถา
คาเหตุพฺพ.

ในคำว่า ภัททกถา (ในที่ตั้งภัททกถา) นี้ ชื่อว่า ภัททกถา (ที่ตั้ง
ภัททกถา) คือ สถานที่กำหนดของปริจจาคของทายก

ดังนั้น เมื่อทายกกล่าวว่า “บุญประจำปรากฏอยู่ในวัดใด กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ใน
วัดนั้น”

หรือเมื่อภิกษุกล่าวว่า “ท่านจงถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น” ทานวัด (ทานประจำ)
ของทายกนั้นมีในวัดใด หรือทายกให้ภิกษุจากวัดใดนั้นเป็นประจำ หรือทายกสร้างเสนาสนะ
บางอย่างไว้ในวัดใด สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น

อนึ่ง ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืน
เดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายกนั้นกล่าว

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกา เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดง
คำอธิบายของมาติกาว่า ภัททกถา เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกา เทติ
ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า ภัททกถา เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายในที่ตั้งภัททกถา

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภัททกถา เทติ มิใช่หรือ

- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาฯ เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิชาปณตติยา เทติ ท่านก็ควรต้องอัปยาปิโตหมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ภิชาปณตติยาติ เอตุล เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิชาปณตติยา เทติ ด้วยประโยคที่ว่า ภิชาปณตติยาติ เอตุล เป็นต้น

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ ทินฺนเมว โหติ (ดังนั้น เมื่อทนายกล่าวว่า ฯลฯ สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงลัทธิคุณะ คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้า

คำว่า สเจ ปน ฯเปฯ ตถา คาเหตุพฺพ (หนึ่ง ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายนั่นกล่าว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรแจกอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีแจกในเรื่องนี้มีใช่หรือ

อธิบายว่า ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายนั่นกล่าว (นำคำว่า ตถา มาเป็นประเด็นในการประกอบปุจฉาและอาโภคะ)

ข้อความว่า “ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายนั่นกล่าว” หมายความว่า ภิกษุควรถามทนายว่า “จิวรที่ท่านถวายมีเพียงผืนเดียว แต่วัดที่ท่านสร้างมี ๓ วัด ท่านต้องการจะถวายในวัดไหน” ถ้าทนายตอบว่า “ขอถวายพระคุณเจ้า” ภิกษุผู้ถามก็ได้รับจิวร แต่ถ้าทนายระบุว่าต้องการถวายในวัดโน้น ภิกษุในวัดโน้นก็ได้รับจิวร

อนึ่ง คำนี้สอดคล้องกับหลักวินัยที่ภิกษุปฏิบัติตามที่ผู้ถวายระบุไว้ ตามข้อความในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาวา

ยถา ทายกา วทนฺติ, ตถา ปฏิปชฺชิตพฺพ.^๑

“ทนายกล่าวไว้โดยประการใด ภิกษุพึงปฏิบัติโดยประการนั้น”

คำว่า ภิชาปณตติ มีรูปวิเคราะหฺว่า

^๑ วิ.ม.อ. ๓/๓๖๘

- ปณณปิยติ เอตถาติ ปณณตติ.

(ป บพหน้า + ฌป ธาตุ <นิกฺขิปปเน = ตั้งไว้> + ตี ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

- ภิกขาย ปณณตติ ภิกขาปณณตติ (กัมมัฏฐานนันทิปุริสสมาส)

คำว่า ปริจจาคปณณตติญาณ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริจจชียเตติ ปริจจาโค.

(ปริ บพหน้า + จช ธาตุ <จาเค = สละ> + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- ปณณปิยติ เอตถาติ ปณณตติ.

(ป บพหน้า + ฌป ธาตุ <นิกฺขิปปเน = ตั้งไว้> + ตี ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ)

- ปณณตติ เอว จานํ ปณณตติญาณํ (อวธารณนุรพบทกรรมธารยสมาส)
- ปริจจาคสฺส ปณณตติญาณํ ปริจจาคปณณตติญาณํ (กัมมัฏฐานนันทิปุริสสมาส)

คำว่า ฐวการ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ฐวํ กรียนตติ ฐวการา = บุญที่ทำประจำ ชื่อว่า ฐวการะ

ได้แก่ ปากวตฺต (ทานวัตร), นิจุโภชน (ภัตที่ถวายประจำ) และ กตเสนาสน (เสนาสนะที่สร้างไว้) (ฐว บพหน้า + กร ธาตุ <กรณ = กระทำ> + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปากวตฺตํ วา วตฺตติ (ทานวัตรของทายนั่น) เป็นต้น

คำว่า ปากวตฺต แปลตามศัพท์ว่า “วัตรคือข้าวที่ถูกหุงแล้ว” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปจฺจิตฺถาติ ปาโก (ปจ ธาตุ + ณ ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)
- วตฺตตติ วตฺตํ (วตฺ ธาตุ = เป็นไป + ต ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)
- ปาโกเยว วตฺตํ ปากวตฺตํ (อวธารณนุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำว่า ปากวตฺต แม้ระบุถึงภัตวัตรโดยตรงก็ยังมีหมายรวมถึงทานวัตรอื่นๆ ด้วย *อุปลักขณนัย* คือ การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ดังคำว่า ลหฺวธาต-ปตฺโต ราชกุมารโ คำนี้นี้ยังหมายถึงราชกุมารได้เครื่องราชกกุธภัณฑ์อื่นมีพระแสงขรรค์เป็นต้นอีกด้วย ดังนั้น แม้ระบุถึงภัตวัตรโดยตรงก็ยังมีหมายรวมถึง การถวายหมากพลู ชา นม ผ้าอาบน้ำฝน ผ้ากฐิน และอาคันตุกทานในวัด เป็นต้น ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ตตฺถ ปากวตฺตนฺติ ทานวตฺตํ^๑

“ในเรื่องนั้น คำว่า ปากวตฺต แปลว่า ‘ทานวัตร’ ”

^๑ กงฺขา.อภิณหฎฺฐิกา หน้า ๓๑๔

คำอธิบาย สงฆสฺส เทติ

สงฆสฺส เทติติ เอตถ วิหาริ ปวิสิตฺวา “สงฆสฺส ทมฺมิ”ติ ทินฺนํ อุปจารสีมา-
คตฺตานญฺจ ตโต พหิทฺธาปิ เตหิ สทฺธี เอกาทฺธานญฺจ ปาปฺณาติ, ตสฺมา เตสํ คาหเก
สฺติ อสมฺปตฺตานมฺปิ ภาโค ทาทพฺโพ. ยํ ปน พหิ อุปจารสีมาย ภิกฺขุ ทิสฺวา
“สงฆสฺสา”ติ ทียติ, ตํ เอกาทฺธปริสาย ปาปฺณาติ. เย ปน ทฺวาทสฺหิ หตฺถेหิ ปริสํ
อสมฺปตฺตา, เตสํ น ปาปฺณาติ.

ในคำว่า สงฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์) นี้ ฟังทราบเนื้อความดังนี้

สิ่งของที่หายเข้าไปวัดแล้วถวายโดยกล่าวว่า สงฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่
สงฆ์) ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอุปัชฌาย์ และภิกษุผู้เฝ้าเป็นอันเดียวกันกับภิกษุเหล่านั้นแม้
ในภายนอกอุปัชฌาย์นั้น ดังนั้น เมื่อมีผู้แทนของภิกษุเหล่านั้น ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุ
ผู้ยังมาไม่ถึง

ส่วนสิ่งของใดหายเห็นภิกษุในภายนอกอุปัชฌาย์แล้วถวายว่า สงฆสฺส ทมฺมิ
(กระผมถวายแก่สงฆ์) สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เฝ้าเป็นอันเดียวกัน แต่ภิกษุเหล่าใดยังไม่
ทันถึงบริษัทภายใน ๑๒ ศอก สิ่งของนั้นย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้น
เพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา
เทติ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ มีใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขาปญฺญตฺติยา เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดง

คำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอภัยาปิโตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สงฆสฺส เทตฺติ เอตฺถ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า สงฆสฺส เทตฺติ เอตฺถ เป็นต้น

คำว่า ตสฺมา ยเปย ทาทพฺโพ (ดังนั้น เมื่อมีผู้แทนของภิกษุเหล่านั้น ต้องให้ส่วนแบ่งแม่แก่ ภิกษุผู้ยังมาไม่ถึง) กล่าวไว้เพื่อแสดงลักษณะ คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้า

คำว่า ยํ ปน ยเปย ปาปฺณาติ (ส่วนสิ่งของใดทลายเห็นภิกษุในภายนอกอุปจารสีมาแล้วถวาย ว่า สงฆสฺส ทมฺมิ สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เนื่องเป็นอันเดียวกัน) กล่าวไว้เพื่อแสดง ปักขันตระ คือ ฝ่ายอื่น ทั้งนี้จัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานภายในอุปจารสีมาด้วยประโยค

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมาคืออะไร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมาอีกด้วยหรือไม่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยํ ปน ยเปย ปาปฺณาติ อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปจารสีมาว่า ส่วนสิ่งของใดทลายเห็นภิกษุใน ภายนอกอุปจารสีมาแล้วถวายว่า สงฆสฺส ทมฺมิ สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เนื่องเป็นอันเดียวกัน

คำว่า ยํ ปน ยเปย น ปาปฺณาติ (แต่ภิกษุเหล่าใดยังไม่ทันถึงบริษัทภายใน ๑๒ ศอก สิ่งของ นั้นย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงพหุติระกะ คือ ความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า น ปาปฺณาติ ทั้งนี้เพื่อจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน บุคคลพึงกำหนดด้วยอะไร

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน หมายถึง การอยู่ใกล้กัน ภายในหัตถบาธ ๒ ศอกคืบหรือไม่หรือ

อธิบายว่า ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน บุคคลพึงกำหนดด้วย ๑๒ ศอก ไม่ใช่การอยู่ใกล้กัน ภายในหัตถบาธ

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เอกาพทฺธา เจตฺถ ทฺวาทสฺสทฺถพฺพนฺตรโตะ ปริจฺจินฺทิตพฺพา. เตนาค “เย ปนา”ติอาท^๑

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๕

“อนึ่ง ความเนื่องเป็นอันเดียวกันในเรื่องนี้ บุคคลพึงกำหนดด้วยระหว่าง ๑๒ ศอก ฉะนั้น จึงกล่าวว่า เย ปน (แต่ภิกษุเหล่าใด) เป็นต้น”

ข้อความว่า สงฺขมสฺส เทตฺติ เอตฺถ ต้องเพิ่มปาฐะเสสะว่า อตฺถิ เอว เวทิตพฺโพ (โปรดทราบ เนื้อความอย่างนี้) เข้ามาแปลร่วม เพราะไม่อาจสัมพันธ์พหุอาธาระว่า เอตฺถ (ปาเจ) เข้ากับศัพท์ใดใน ประโยคได้ จึงจำเป็นต้องเพิ่มปาฐะเสสะดังกล่าวเข้ามา แต่ในประโยคว่า กติกา ยติ เอตฺถ และ ภิกฺขา ปรณฺณตฺติ ยติ เอตฺถ ที่ผ่านมาข้างต้น มีคำที่ซ้ำกับคำในบทตั้งว่า กติกา นาม (ชื่อว่า กติกาวัตร) และ ภิกฺขาปรณฺณตฺติ นาม (ชื่อว่า ที่ตั้งภิกษาวัตร) จึงอาจสัมพันธ์ เอตฺถ (ปาเจ) เป็นอาธาระ คือ ที่ตั้ง และ คำซ้ำกันว่า กติกา และ ภิกฺขาปรณฺณตฺติ เป็นอาธะยะ คือ สิ่งที่อาศัยอาธาระ

ข้อความว่า “สิ่งของที่หายกเข้าไปวัดแล้วถวายโดยกล่าวว่า สงฺขมสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่ สงฆ์)” เป็นต้น หมายความว่า เมื่อหายกเข้าไปสู่ภายในวัดแล้วกล่าวว่า อิมานิ จีวรานิ สงฺขมสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรเหล่านั้นแก่สงฆ์) จีวรเหล่านั้นย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่ในอุปัชฌายาสีมา และแก่ภิกษุ ผู้อยู่ภายนอกอุปัชฌายาสีมา ซึ่งนั่งอยู่ภายในหัตถบาสโดยเนื่องเป็นอันเดียวกันกับภิกษุเหล่านั้น เพราะ อุปัชฌายาสีมาเป็นสีมาที่ขยายได้ตามบริษัท ดังนั้น แม้ภิกษุผู้อยู่ภายนอกอุปัชฌายาสีมาจึงควรได้รับจีวรด้วย ฉะนั้น ถ้ามีตัวแทนของภิกษุที่มารับจีวรไม่ได้ก็ต้องแบ่งส่วนแบ่งของภิกษุนั้นมอบให้แก่ตัวแทนดังกล่าว

ปน ศัพท์ในประโยคว่า ยํ ปน เป็นต้น ทำหน้าที่ ปกฺขันตรโฆตกะ คือ แสดงส่วนอื่น โดย กล่าวถึงวิธีถวายสิ่งของภายนอกอุปัชฌายาสีมา ซึ่งนอกเหนือไปจากวิธีถวายสิ่งของภายในอุปัชฌายาสีมา ที่ กล่าวไว้ก่อน

ปน ศัพท์ในประโยคว่า เย ปน เป็นต้น ทำหน้าที่ พยติเรกโฆตกะ คือ แสดงความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า น ปาปฺณาติ (ย่อมไม่ถึง)

คำอธิบาย อุภโตสงฺขมสฺส

อุภโตสงฺขมสฺสชาติ เอตฺถ ปน ยํ อุภโตสงฺขมสฺส ทินฺนํ ตโต อุปทฺตํ ภิกฺขุณฺํ, อุปทฺตํ ภิกฺขุณฺํ ทาทพฺพํ. สเจปิ เอโก ภิกฺขุ โหติ, เอกา วา ภิกฺขุณี, อนฺตมโส ออนุสฺมปฺนฺนสฺสาปิ อุปทฺตมฺเวว ทาทพฺพํ.

ส่วนในคำว่า อุภโตสงฺขมสฺส นี้ พึงทราบเนื้อความอย่างนี้

หายกถวายสิ่งของใดแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย พึงให้สิ่งของนั้นแก่ภิกษุครึ่งหนึ่ง ให้แก่

ภิกษุณีคนหนึ่ง [เพราะรวมเอาด้วย อุภโตสงฆ สมัคค์] ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง [เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครั้งหนึ่ง] สงฆ์ควรให้ครั้งหนึ่งเท่านั้นแม้แก่นุสสัมบันเป็นอย่างดี

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดง คำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ ด้วยประโยค

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบาย

ของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ ท่านก็ต้องอภัยปิโตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุภโตสงฆสฺสชาติ เอตถ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า อุภโตสงฆสฺสชาติ เอตถ เป็นต้น

คำว่า สเจปิ ยเปย ทาทพฺพ (ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง [เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครั้งหนึ่ง]) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง ควรให้อย่างไร
- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรให้แก่ภิกษุเท่านั้นหรือไร

อธิบายว่า ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครั้งหนึ่งเท่าๆ กัน

คำว่า อนุตมโส ยเปย ทาทพฺพ (สงฆ์ควรให้ครั้งหนึ่งเท่านั้นแม้แก่นุสสัมบันเป็นอย่างดี) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สงฆ์ควรให้แก่ภิกษุเท่านั้นหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า สงฆ์ควรให้ครั้งหนึ่งเท่านั้นแม้แก่นุสสัมบันเป็นอย่างดี

ข้อนี้มีความหมายว่า ถ้าหากวัดนั้นมีทั้งภิกษุ ภิกษุณี และสามเณร สงฆ์ก็ควรให้สิ่งของโดย

แบ่งเป็น ๓ ส่วนเท่าๆ กัน ถ้ามีเพียงภิกษุและสามเณร ก็ต้องแบ่งให้แก่สามเณรเท่าๆ กับภิกษุ เพราะสามเณรก็นับเข้าในสงฆ์ในการถวายสังฆทานอีกด้วย

อนึ่ง การถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายนั้น นอกจากคำถวายที่ระบุไว้ในเรื่องนี้ว่า อุภโตสงฆสสุทฺถมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย) อาจกล่าวคำไวพจน์อื่นก็ได้ เช่น

- เทวธาสงฆสสุทฺถมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)
- ทฺวินฺนํ สงฺฆานํ ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)
- ภิกฺขุสงฺฆสสุทฺถ จ ภิกฺขุณฺนิสงฺฆสสุทฺถ จ ทมฺมิ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์)

การถวายสังฆทานตามหลักของวินัยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สอดคล้องกับสังฆทานที่ตรัสไว้ในทักษิณาวังคสูตรอีกด้วย^๑ กล่าวคือ ในพระสูตรนั้นได้กล่าวถึงการถวายสังฆทาน ๗ ประเภท คือ

๑. บุคคลย่อมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่าย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข (พุทธปฺปมฺหะ อุภโตสงฺฆะ ทานํ เทติ)

๒. เมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้วบุคคลย่อมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่าย (ตถาคเต ปรีนิพพุเต อุภโตสงฺฆะ ทานํ เทติ)

๓. บุคคลย่อมถวายทานในภิกษุสงฆ์ (ภิกฺขุสงฺฆะ ทานํ เทติ)

๔. บุคคลย่อมถวายทานในภิกษุณีสงฆ์ (ภิกฺขุณฺนิสงฺฆะ ทานํ เทติ)

๕. บุคคลถวายทาน โดยกล่าวว่า ขอท่านจะจงให้ภิกษุและภิกษุณีจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าจาก[ภิกษุและภิกษุณี]สงฆ์ (‘เอตตกา เม ภิกฺขุ จ ภิกฺขุณฺนโย จ สงฺฆโต อุทฺทิสฺสเถติ ทานํ เทติ)

๖. บุคคลถวายทานโดยกล่าวว่า ขอท่านจะจงให้ภิกษุจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าจาก[ภิกษุ]สงฆ์ (เอตตกา เม ภิกฺขุ สงฺฆโต อุทฺทิสฺสเถติ ทานํ เทติ)

๗. บุคคลถวายทานโดยกล่าวว่า ขอท่านจะจงให้ภิกษุณีจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าจาก[ภิกษุณี]สงฆ์ (เอตตกา เม ภิกฺขุณฺนโย สงฺฆโต อุทฺทิสฺสเถติ ทานํ เทติ)

ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาของทักษิณาวังคสูตรอธิบายเรื่องนี้ว่า

๑. การถวายสังฆทานต้องเป็นการถวายสงฆ์ทุกรูปที่อยู่เฝ้า ไม่ใช่นิมนต์ภิกษุเพียง ๔ รูป เพราะภิกษุ ๔ รูปจัดเป็นสงฆ์ตามสังฆกรรมมีอุโบสถกรรมเป็นต้น ไม่ใช่สงฆ์ในการถวายทาน เพราะสงฆ์ในการถวายทานต้องกำหนดด้วยอุปจารสีมา คือ บริเวณวัดเป็นหลัก

^๑ ม.อ. ๑๔/๓๘๐/๓๓๑

๒. สงฆ์ในเรื่องนี้ยังหมายรวมถึงสามเณร หรือภิกษุผู้ทุศีลอีกด้วย เพราะคำว่า สงฆ์ ในเรื่องนี้แปลว่า “หมู่” ดังคำว่า เทวสงฆา สมาคตา (หมู่เทวดามาชุมนุมกันแล้ว)

๓. การระบุจำนวนภิกษุหรือภิกษุณีจากภิกษุสงฆ์หรือภิกษุณีสงฆ์ เป็นการนิมนต์ในที่ซึ่งออกนอกวัดเท่านั้น เพราะถ้าเป็นการถวายภายในวัดต้องถวายภิกษุหรือภิกษุณีทั้งวัดเท่านั้น เนื่องด้วยอุปัชฌาย์เป็นเครื่องกำหนดลาภของภิกษุและภิกษุณี การระบุจำนวนในกรณีเช่นนี้เหมือนการนิมนต์ไปฉันภัตตาหารหรือรับสาลกัต เป็นต้น อนึ่ง ภิกษุหรือภิกษุณีเหล่านั้นเป็นผู้ที่ส่งไปโดยเจ้าอาวาสหรือพระกัณฺโถเทศ (พระแจกกัณฺโถ) ที่สงฆ์สมมติไว้เพื่อรับกิจนิมนต์แล้วแจ้งให้ผู้รับนิมนต์ทราบ

ดังข้อความในคัมภีร์เหล่านั้นว่า

ภิกษุสงฺฆเมติ อปริจฺฉินฺนํ กมฺหาภิกฺขุสงฺฆเม. ภิกฺขุณฺสีสงฺฆเมปิ เอเสว นโย.^๑

“คำว่า ภิกษุสงฆเม (ในภิกษุสงฆ์) หมายความว่า ในภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ไม่มีกำหนด แม้ในภิกษุณีสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน”

“เอตฺตกาเยว ภิกฺขุ อุกฺกทิสฺสา”ติ เอวํ ปริจฺเณทสฺส อกรณเณ อุปัชฌาย์ปริยาปณฺณานํ เขตฺตปริยาปณฺณานํ วเสน อปริจฺฉินฺนํ กมฺหาภิกฺขุสงฺฆเม.^๒

“ในภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ไม่มีกำหนด คือ โดยเนื้อด้วยหมู่ภิกษุสงฆ์ผู้นับเข้าในอุปัชฌาย์กล่าวคือ ผู้นับเข้าในสถานที่ โดยไม่ทำการกำหนดจำนวนอย่างนี้ว่า ท่านจะจงให้ภิกษุจำนวนเท่านี้”

โย หิ สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ ทสฺสามีติ เทยฺยธมฺมํ ปฏฺยาทเตวาวีหารํ คนฺตวา “ภนฺเต สงฺฆํ อุกฺกทิสฺส เอกํ เถรํ เทธา”ติ วทติ, อถ สงฺฆโต สามเณรํ ลภิตฺวา “สามเณโร เม ลทโธ”ติ อญฺญตตํ อาปชฺชติ, ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา น โหติ. มหาเถรํ ลภิตฺวาปิ “มหาเถโร เม ลทโธ”ติ โสมนสฺสํ อุปฺปาเทนตสฺสาปิ น โหติเยว. โย ปน สามเณรํ วา อุปสมฺปนฺนํ วา ทหรํ วา เถรํ วา พาลํ วา ปณฺหิตํ วา ยํ ภิกฺขุสงฺฆโต ลภิตฺวา นิพฺพเมตฺติโก หุตฺวา สงฺฆสฺส เหมติ สงฺฆเจตฺตีการํ กาทํ สกโกติ, ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา นาม โหติ.^๓

“กล่าวโดยละเอียดว่า บุคคลใดจัดแจงไทยธรรมด้วยคิดว่า เราจักถวายทักษิณาทที่เป็นไปในสงฆ์แล้วไปวิหาร กล่าวว่า ‘ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเจาจงสงฆ์ให้พระเถระรูปหนึ่งเกิด’ ต่อมาเขาได้สามเณรรูปหนึ่งจากสงฆ์แล้ว ไม่พอใจว่าเราได้สามเณรแล้ว ทักษิณของบุคคลนั้นย่อมไม่ดำเนินไปในสงฆ์ แม้เมื่อเขาได้พระมหาเถระแล้วก่อให้เกิดความโสมนัสว่า ‘เราได้พระมหาเถระแล้ว’ ทักษิณานั้น

^๑ ม.อ.อ. ๔/๒๓๐

^๒ ม.อ.ฎีกา ๔/๔๘๘

^๓ ม.อ.อ. ๔/๒๓๑

ก็ย่อมไม่ดำเนินไปในสงฆ์เหมือนกัน ส่วนบุคคลใดได้สามเณรหรือพระภิกษุ ภิกษุหนุ่มหรือพระเถระ ภิกษุผู้โง่เขลาหรือภิกษุผู้เป็นฉลาดรูปใดรูปหนึ่งจากสงฆ์แล้ว เป็นผู้ไม่เคลือบแคลง สามารถทำความเข้าใจในสงฆ์ด้วยคิดว่า เราจะถวายแก่สงฆ์ ทักขิณาของบุคคลนั้นชื่อว่าดำเนินไปในสงฆ์”

อนึ่ง คำว่า สงฆ์ มีความหมายว่า หมู่ภิกษุ ซึ่งอาจเป็นทักขิไณยสงฆ์หรือสมมุติสงฆ์ก็ได้ ดังที่ได้แสดงรูปวิเคราะห์ไว้แล้วในคำอธิบาย สงฺโฆ ในประโยคว่า สุณาคู เม ภนฺเต สงฺโฆ.

อภฺยณฺตตํ อาปชฺชติติ “อิมสฺส มยา ทินฺนํ สงฺฆสฺส ทินฺนํ โหตี”ติ เอวํ จิตฺตํ อนุป-
ปาเทตฺวา “สงฺฆสฺส ทสฺสามิ”ติ เทยฺยธมฺมํ ปฏฺยิปาเทตฺวา สามเณรสฺส นาม ทาทพฺพํ ชาตฺนฺติ
อภฺยณฺตตํ อาปชฺชติ; ตสฺมา ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา น โหติเยว ปุคฺคลวเสน จิตฺตสฺส ปรี-
ณามิตตฺตา.^๑

“คำว่า อภฺยณฺตตํ อาปชฺชติ (ไม่พอใจ) หมายความว่า บุคคลไม่ทำให้เกิดความคิดอย่างนี้
ว่า ‘ทานที่เราถวายแก่บุคคลนี้เป็นอันถวายแก่สงฆ์’ เตรียมไทยธรรมด้วยคิดว่า ‘เราจักถวายสงฆ์’ แต่ไม่
พอใจว่า ‘เราได้ถวายแก่สามเณร’ ดังนั้น ทักขิณาของเขาจึงไม่ดำเนินไปในสงฆ์ เพราะน้อมใจไปโดย
ความเป็นบุคคล”

คำว่า ตโต อุปฯฑฺ (กึ่งหนึ่งจากวัตถุนั้น) เป็นสำนวนบาลีที่หมายความว่า วัตถุกึ่งหนึ่งนั้น
ตามหลักภาษาอาจประกอบใช้บทหน้าเป็นฉัญญวิภัตติว่า ตสฺส อุปฯฑฺ ก็ได้ ดังรูปวิเคราะห์ที่กล่าวไว้ใน
ปทฺฐปสฺสทวิปกรณํ (สูตร ๓๕๑) ว่า

- มาสสฺส อทฺธํ อทฺธมาสํ (กึ่งแห่งเดือน)
- อามลฺกสฺส อทฺธํ อทฺธามลํ (ครึ่งแห่งผลมะขามป้อม, มะขามป้อมครึ่งลูก)
- กหาปณสฺส อทฺธํ อทฺธกหาปณํ (ครึ่งกหาปณะ)
- มาสกสฺส อทฺธํ อทฺธมาสกํ (ครึ่งมาสก)
- รตฺติยา อทฺธํ อทฺธรตฺติ (ครึ่งราตรี, เทียงคีน)

อนึ่ง อทฺธ, อทฺธม หรือ อุปฯฑฺ ศัพท์ใช้เป็นรูปนปฺงสกลิงค์เพื่อแสดงถึงส่วนที่เท่ากัน ถ้าใช้
เป็นปฺงลึงค์ก็หมายถึงส่วนที่ไม่เท่ากัน เช่น ตณฺฑุลานํ อทฺโธ (กึ่งแห่งข้าวสาร)

ดังคัมภีร์อภิธานปฺปทีปิภากล่าววว่า

อทฺธํ วุตฺตํ สเม ภาเค.^๒

^๑ ม.อ.ฎีกา ๔/๔๗๐

^๒ อภิธาน. คาถา ๕๔

“อทุธ ศัพทักกล่าวไว้ในส่วนที่เสมอกัน”

แม้คัมภีร์ตวาทโพธิ์นี้ก็อธิบายเรื่องนี้ว่า

ชนทวาวจยทุธสทโท น นิจจนปัสโก. คามทุโร นครทุโร อิติ ยถา. สมัสวาจิ ตู
นิจจนปัสโก, ส เอเวห คยหเต.^๑

[ชนทวาวจยรฐสทโท น นิตยณปัสกะ. ครามารุโร นครารุโร อิติ ยถา. สมัสวาจิ ตู
นิตยณปัสกะ, ส เอเวห คยหเต.]

“อทุธ ศัพทักที่แสดงส่วนครึ่งหนึ่ง ไม่ใช่เป็นนปุงสกลิงค์แน่นอน ดังคำว่า คามทุโร (กึ่งแห่ง
หมู่บ้าน) นครทุโร (กึ่งแห่งนคร)

แต่ อทุธ ศัพทักที่แสดงส่วนอันเสมอกันเป็นนปุงสกลิงค์แน่นอน อทุธ ศัพทักนั้นนั่นแหละย่อม
ถือเอาในสูตรนี้”

ในประโยคที่ว่า สเจปิ เอโก ภิกขุ โหติ, เอกา วา ภิกขุณี (ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง
[เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครึ่งหนึ่ง]) ไม่มีกริยาคุณพากย์ของใจความ และเนื้อความของพากย์ก็ยังไม่สิ้นสุด
ลง จึงต้องเพิ่มประธานและกริยาคุณพากย์ว่า อุปทตฺตํ ทาทพฺพํ (ควรให้ครึ่งหนึ่ง) โดยให้คำดังกล่าว
ติดตามมาจากประโยคหลังว่า อนตมโส อนุปสมฺปนฺนสฺสาปิ อุปทตฺตเมว ทาทพฺพํ (สงฆ์ควรให้ครึ่งหนึ่ง
เท่านั้นแม้ก่อนอุปสมบันเป็นอย่างต่ำ) โดยทั่วไปศัพทักในประโยคหน้ามักติดตามไปสู่ประโยคหลังด้วย
อิการณัย แต่ในที่บางแห่ง ศัพทักในประโยคหลังก็ติดตามไปสู่ประโยคหน้าได้อีกด้วย ทั้งนี้เพื่อย่อคำ
ตามคำพังเพยของไทยว่า “คำเหมาะอยู่ในที่เหมาะสม” นอกจากนั้น ในที่ประกอบด้วย สเจ, เจ, ยทิ หรือ
อด ก็ต้องเพิ่มปาฐสเสว่า เอวํ สนฺเต หรือ เอวํ สติ (เมื่อเป็นดังนี้, เมื่อเป็นเช่นนั้น) เข้ามาแปลอีกด้วย

“อุกโตสงฆสฺส จ ตฺยุหฺมจฺจา”ติ วุตเต ปน สเจ ทส ภิกขุ จ ทส ภิกขุณีโย
จ โหนติ, เอกวิสติ ปฏิวีสเ กตฺวา เอโก ปุคฺคสฺส, ทาทพฺโพ ทส ภิกขุสงฆสฺส, ทส
ภิกขุณิสงฆสฺส จ. เยน ปุคฺคลิโก ลทฺโธ, โส สงฺฆโตปิ อดตโน วสฺสคฺเคน คเหตุํ
ลกฺขิตฺติ. กสฺมา. อุกโตสงฆคฺคหณฺน คหิตตฺตา.

แต่เมื่อทนายกล่าวว่า

อุกโตสงฆสฺส จ ตฺยุหฺมจฺ ทมฺมิ (กระผมขอถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน)

^๑ ตตฺวาโพธิ์นี้ คำอธิบายสูตร ๗๑๓

อธิบายว่า เราได้แสดงเหตุในการที่ภิกษุหนึ่งได้รับส่วนบุคคลแล้วจึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วยว่า เพราะรวมเอาภิกษุหนึ่งด้วยคำว่า อุภโตสงฆ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

คำว่า กสฺมา เป็นประโยคพจน์

คำว่า อุภโตสงฆคฺคหณน คหิตตฺตา เป็นประโยควิเศษชนา

อนึ่ง การรวบรวมภิกษุเข้าด้วยคำว่า อุภโตสงฆ ก็เพราะว่าภิกษุนับเข้าในภิกษุสงฆ์อีกด้วยดังกฎทั่วไปในคัมภีร์โยชนาว่า

สามณฺณวินิมุตโต วิเสโส นาม นตฺถิ^๑

“ขึ้นชื่อว่าความพิเศษที่พ้นไปจากความสามัญทั่วไป หามิได้”

ปิ ศัพท์ในคำว่า สงฆโตปิ (จากสงฆ์อีกด้วย) หมายความว่า ภิกษุไม่เพียงได้รับจากสงฆ์ตามลำดับพรรษาเท่านั้น แต่ยังได้รับส่วนบุคคลอีกด้วย โดย ปิ ศัพท์ทำหน้าที่รวบรวมสงฆ์โดยตรง และรวบรวมส่วนบุคคล (บุคคลิก) โดยอ้อม

คำว่า วสฺสคฺค มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วสฺसानํ อคฺคํ วสฺสคฺคํ = ลำดับแห่งพรรษา ชื่อว่า วสฺสคฺคะ

(วสฺส (พรรษา) + อคฺค (ลำดับ))

อคฺค ศัพท์ในคำนี้มีความหมายว่า ลำดับ ดังข้อความว่า

วสฺสคฺเคนาติ วสฺสปฏิปาฏิยา.^๒

“คำว่า วสฺสคฺเคน แปลว่า ‘ตามลำดับพรรษา’ ”

อคฺค ศัพท์มีความหมายหลายประการ พบในคัมภีร์ต่างๆ ว่า

อาทิโกฏฺฐาสโกฏฺฐิสฺสุ

ปุรโตคฺคํ วเร ติสฺสุ.^๓

“อคฺค ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า เบื้องต้น, ส่วน, ที่สุด และข้างหน้า
เมื่อเป็นไปในความหมายว่า ประเสริฐ ย่อมเป็นไปในไตรลักษณ์”

อคฺคํ โกฎฺฐาสโกฏฺฐาติ-

ปุรตฺวาลมฺพนสฺสุ จ

ปริมาณํ สมฺมุเห จ

ตีสฺสุ เสฏฺฐจฺจุตฺตมาทิเก.^๔

^๑ กงฺขา.โยชนา หน้า ๒๔๑

^๒ ส.ส.ฎีกา ๑/๓๑๐

^๓ อภิธาน. คาถา ๘๔๓

^๔ กัจจายนสูตรัตตถะ สูตร ๑๘๒

“อคฺค ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า ส่วน, ที่สุด, เบื้องต้น, ข้างหน้า, อารมณ์, จำนวน, หมู่ เมื่อเป็นไปในความหมายว่า ประเสริฐ, สูงสุด เป็นต้น ย่อมเป็นไปในไตรลักษณ์”

จะเห็นได้ว่า ในอรรถของ อคฺค ศัพท์ที่กล่าวไว้ข้างต้น ไม่มีความหมายว่า ลำดับ แต่คัมภีร์ฎีกาของสังยุตตนิกายอธิบายไว้เช่นนั้น จึงถือว่าอรรถที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ไวยากรณ์เป็นเพียงอรรถที่ใช้เป็นส่วนใหญ่ แต่ยังมีอรรถบางอย่างที่ท่านไม่ได้นำมากล่าวไว้เพราะมีใช้น้อย

คัมภีร์วินยาลังการฎีกากล่าวว่า อคฺค ศัพท์มีความหมายว่า ส่วน ดังข้อความว่า

วสฺสคฺเคนาติ วสฺสโกฏฺฐาเสณ^๑

“คำว่า วสฺสคฺเคน แปลว่า ‘ด้วยส่วนแห่งพรรษา’ ”

ส่วนคัมภีร์ปาจิตยาทีโยชนาแปล วสฺสคฺค ว่า “พรรษาที่ถูกนับ” มาจาก วสฺส บทหน้า + คณ ธาตุ (สงฺขยาเน = นับ) + กุวิ ปัจจัยในกรรมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- คณียตฺติ คํ (คณ ธาตุ + กุวิ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)
- วสฺสเมว คํ วสฺสคฺคํ (อวธารณบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ดังข้อความว่า

วสฺสคฺเคนาติ คณียตฺติ คํ, วสฺสเมว คํ วสฺสคฺคํ, เตน วสฺสคฺเคน, วสฺสคณฺเณยาติ วุตฺตํ โหติ.^๒

“คำว่า วสฺสคฺเคน มีรูปวิเคราะห์ว่า คำว่า ค คือ พรรษาที่ถูกนับ, คำว่า วสฺสคฺค คือ พรรษาที่ถูกนับนั้นแหละ, [ย่อมถือเอา]ตามพรรษาที่ถูกนับนั้น ความหมายคือ ตามจำนวนพรรษา”

ภาษาบาลี บทกิตฺกัที่ลง กุวิ ปัจจัยแล้วลบพยัญชนะที่สุดธาตุด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๖๑๕) ว่า ธาตุนตฺส โลโป กุวิมิหิ (ลบพยัญชนะที่สุดธาตุในเพราะ กุวิ ปัจจัย) ต้องมีบทนามหรืออุปสรรคอยู่หน้าแน่นอน จะตั้งรูปวิเคราะห์ใดดๆ ว่า คณียตฺติ คํ ไม่ได้ ดังตัวอย่างว่า

- ภูเชน คจฺฉตฺติ ภูชโค = ผู้ไปด้วยชนด, ภู
- อฺรสา คจฺฉตฺติ อฺรโค = ผู้ไปด้วยอก, ภู
- ตฺรุํ คจฺฉตฺติ ตฺรุโค = ผู้ไปอย่างเร่งรีบ, ม้า
- เข คจฺฉตฺติ ขโค = ผู้ที่ไปในท้องฟ้า, นก

^๑ วินย.ฎีกา ๒/๓๓

^๒ ปาจิต.โยชนา หน้า ๕๐๒

คำว่า ปวตต ใน ปวตตตตต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปวตตตีติ ปวตโต

(ป บทหน้า + วตฺ ธาตุ <วตฺตเน = เป็นไป> + ต ปัจจัยในกัตตุสาธนะ อดีตกาล)

- ปวตตตสส ภาโว ปวตตตตํ (ปวตต ศัพท์ + ตต ปัจจัยในภาวตัทธิต)

โดยมีรูปเป็นปุงลึงค์และเอกพจน์ตามบทว่า สมุมาสมพุทฺธสทฺทสส

- ตัวอย่างบทหน้าที่เป็นกรรมวาจก

สิทธิธนิตาทิกขรวิปตฺติยํ หิ อตฺถสฺส ทฺนฺนยตา โหติ.^๑

“เพราะเมื่อมีการวิบัติแห่งอักษรมีสถิตและธินิตเป็นต้น การรู้เนื้อความได้ยากย่อมมี”

คำว่า ทฺนฺนย ใน ทฺนฺนยตา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทฺนฺนจฺ นียเตติ ทฺนฺนโย

(ทฺ บทหน้า + นี ธาตุ <นเย = นำไป> + ข ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- ทฺนฺนยสฺส ภาโว ทฺนฺนยตา (ทฺนฺนย ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวตัทธิต)

โดยมีรูปเป็นปุงลึงค์และเอกพจน์ตามบทว่า อตฺถสฺส

โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏฺฏตา อุปจิตฺตตา อุสฺสณฺนตฺตา วิปฺลตฺตา กายสฺส เกทา ปรี มรณา

สฺสคฺคํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ.^๒

“เขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้นถูกกระทำสั่งสมแล้ว เพิ่มพูนไพบูลย์แล้ว”

คำว่า กต, อุปจิต, และ อุสฺสณฺน ใน กฏฺฏตา อุปจิตฺตตา อุสฺสณฺนตฺตา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กรียิตฺถาติ กตํ.

(กร ธาตุ <กรณ = กระทำ> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

- อุปจียิตฺถาติ อุปจิตํ.

(อุป บทหน้า + จิ ธาตุ <จเย = สั่งสม> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

- อุสฺสทียิตฺถาติ อุสฺสณฺนํ.

(อุ บทหน้า + สท ธาตุ <วิสฺรณ = เพิ่มพูน> + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะ อดีตกาล)

โดยมีรูปเป็นปุงลึงค์และเอกพจน์ตามบทว่า กมฺมสฺส

^๑ กจ. สูตร ๑

^๒ ที.ปา. ๑๑/๒๐๔/๑๒๗

“อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเตปิ เอสฺว นโย. อิธ ปน เจติยสฺส สงฺฆโต ปาปฺพนโกฏฺฐาโส นาม นตฺถิ. เอกบุคฺคสฺส ปตฺตโกฏฺฐาสโม เอโก โกฏฺฐาโส โหติ.

แม้เมื่อทนายกล่าวว่า

อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจติย์)

ก็มีนัยเดียวกัน แต่ในการกล่าวอย่างนี้ ชื่อว่า ส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจติย์ย่อมไม่มี มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุรูปหนึ่ง

คำว่า อุกโตสงฆสฺส จ ๒เปฯ เอสฺว นโย (แม้เมื่อทนายกล่าวว่า อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ ก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุกโตสงฆสฺส จ ตฺยฺหฺมจ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- สงฆ์พึงประพฤติอย่างไรในฐานะที่ถวายโดยเพิ่มเจติย์เข้าในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ มิใช่หรือ
- ถ้าหากท่านเพียงแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุกโตสงฆสฺส ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ ท่านก็ต้องอภัยปิโตโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุมนิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ อุกโตสงฆสฺส จ ๒เปฯ เอสฺว นโย จึงกล่าวว่า อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคลคือท่าน ด้วยประโยคนี้

คำว่า อิธ ปน ๒เปฯ โกฏฺฐาโส โหติ (แต่ในการกล่าวอย่างนี้ ชื่อว่าส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจติย์ย่อมไม่มี มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุรูปหนึ่ง) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การถวายทั้งสองอย่างนั้นนัยเดียวกันทั้งหมดหรือไม่
- ปุจฉา (คำถาม) คือ การถวายโดยกล่าวว่า อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ ต่างกันกับการถวายโดยกล่าวว่า อุกโตสงฆสฺส จ ตฺยฺหฺมจ อย่างไร

อธิบายว่า ในการกล่าวอย่างนี้ ชื่อว่าส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจตีย่อมไม่มี มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุรูปหนึ่ง (ปน ศัพท์ในประโยคนี้นำหน้าที่ปักขันตรโชดกะ)

ในประโยคปักขันตรข้างต้น ประโยคหน้าว่า อิธ ปน ๒ เปย นตฺถิ ชื่อว่า *ประโยคพยติเรกะ* เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า นตฺถิ ส่วนประโยคหลังว่า เอกบุคฺคสฺส ๒ เปย โหติ ชื่อว่า *ประโยคอันวยะ* เพราะไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ

“ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุณฺณญจ”ติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพํ, ภิกฺขุ จ ภิกฺขุณฺโณ จ คณฺเฑวาทาทพฺพํ. “ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุณฺณญจ ตฺยฺหญฺจ”ติ วุตฺเต ปุคฺคโล วิสฺสุ น ลภติ, ปาปฺพนโฏฏจาสโต เอกเมว ลภติ.

แต่เมื่อทนายกล่าวว่า

ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุณฺณญจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีทั้งหลาย)

ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน ควรนับจำนวนภิกษุและภิกษุณีแล้วแจกให้

เมื่อทนายกล่าวว่า

ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุณฺณญจ ตฺยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน)

บุคคลย่อมไม่ได้ส่วนเฉพาะ เพียงได้ของส่วนหนึ่งจากส่วนที่ถึง[ตามลำดับพรรษาของตน]

คำว่า “ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุณฺณญจ”ติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพํ (แต่เมื่อทนายกล่าวว่ากระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีทั้งหลาย ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน ควรนับจำนวนภิกษุและภิกษุณีแล้วแจกให้) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า อุภโตสงฺฆสฺส จ เจตียสฺส จ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุณฺณญจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุณฺณญจ มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นอภิมงคลและอภิมงคลด้วยประโยชน์ (ปน ศัพท์ ในประโยชน์ทำหน้าที่ปักขันตรโศตกะ)

คำว่า อภิมงคล จ ๒ เปฯ ลกติ (เมื่อทนายกล่าวว่ กระทบถวายเป็นอภิมงคล อภิมงคล ทั้งหลาย และท่าน บุคคลย่อมไม่ได้ส่วนเฉพาะ เพียงได้ของส่วนหนึ่งจากส่วนที่ถึงแก่ตน) กล่าวไว้เพื่อ จัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นอภิมงคล อภิมงคล จ อภิมงคล ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นอภิมงคล อภิมงคล จ อภิมงคล ตยเหตุ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นอภิมงคล อภิมงคล ตยเหตุ มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นอภิมงคล อภิมงคล และท่าน ด้วยประโยชน์

ในประโยคข้างต้น ประโยคหน้าเป็นประโยคพหุวิเคราะ ส่วนประโยคหลังเป็นประโยคอันนยะ

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๖) อธิบายเหตุในการที่สงฆ์ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกันว่า “เพราะกล่าวไว้โดย เนื่องด้วยทานระบอบบุคคลว่า อภิมงคล (แก่อภิมงคลทั้งหลาย)” ความจริงแล้ว การถวายเป็นอภิมงคล อภิมงคล (กระทบถวายเป็นอภิมงคลทั้งสองฝ่ายและท่าน) ถ้ามีอภิมงคลและอภิมงคลฝ่ายละ ๑๐ รูป ให้แบ่งเป็น ๒๑ ส่วนแล้วแบ่งให้อภิมงคล ๑๐ ส่วน อภิมงคลสงฆ์ ๑๐ ส่วน แล้วให้บุคคล ๑ ส่วน แต่ในการถวายเป็นอภิมงคล อภิมงคล จ อภิมงคล (กระทบถวายเป็นอภิมงคลและอภิมงคลทั้งหลาย) ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน แต่ควรนับจำนวนอภิมงคลและอภิมงคลแล้วแจกให้ เช่น ถ้าอภิมงคลสงฆ์ ๑๐ รูป อภิมงคลมี ๕ รูป ไม่ควรแบ่งครึ่งแล้วแจกอภิมงคลเท่ากับแจกสงฆ์ เพราะไม่ได้ระบุว่า อภิมงคลสงฆ์ (แก่ อภิมงคลสงฆ์) แต่กล่าวระบอบบุคคลว่า อภิมงคล (แก่อภิมงคลทั้งหลาย) อนึ่ง อภิมงคลในเรื่องนี้ก็คืออภิมงคล ที่ละรูปทีเดียว จึงควรนับจำนวนอภิมงคลและจำนวนอภิมงคลแล้วแบ่งให้ที่ละรูป หรือในการถวายเป็นอภิมงคล อภิมงคล จ อภิมงคล ตยเหตุ (กระทบถวายเป็นอภิมงคล อภิมงคลทั้งหลาย และท่าน) บุคคลคือท่านไม่ได้ส่วนโดยเฉพาะ เพราะนับเข้าในอภิมงคลที่หมายถึงอภิมงคลที่ละรูปแล้ว แม้ในคัมภีร์ วมติวินทนีก็อธิบายเรื่องนี้ว่า

อภิมงคล จ อภิมงคล ทมมิตี วุตเต ปน น มชฺเณ ภินทิตวา ทาทพฺพนติ เอตถ ยสฺมา อภิมงคลปฏฺเฐ สงฺมสฺส ปจฺเจกํ อปฺรามภฺจตฺตา อภิมงคล คณนํ ภาโค ทาทพฺโพติ ทายกสฺส อธิปฺปาโยติ สิขฺมตฺติ, ตถา ทานญจ อภิมงคล คณตฺวา ทินเน เอว ยฺยชฺชติ. อิตฺถา หิ

กิตตํ ภิกขุํ ทาทพฺพํ, กิตตํ ภิกขุํ นินฺนติ น วิณฺณายติ, ตสฺมา “ภิกขุสงฺฆสฺส”ติ วุตฺตวจนมฺปิ “ภิกขุณฺ”ติ วุตฺตวจนสทิสเมวาทิ อาห “ภิกขุ จ ภิกขุณิโย จ คณฺเฑวาทาทพฺพน”ติ. เตนอาห “ปฺคฺคโล ยเปย ภิกขุสงฺฆคฺคหณฺน อคฺคหิตตฺตา”ติ. ภิกขุสงฺฆ-สทฺเทน ภิกขุณญเมว คหิตตฺตา, ปฺคฺคลสฺส ปน “ตฺยฺหฺมจ”ติ วิสฺสุ คหิตตฺตา จ ตตฺถสฺส อคฺคหิตตฺตา ทฺวฺจพฺพา, “ภิกขุณญจ ภิกขุณิณญจ ตฺยฺหฺมจ”ติ วุตฺตฏฺฏจानสทิสตฺตาติ อธิปฺปาโย. ปฺคฺคลปฺปธานํ เหตุถ สงฺฆ-สทฺโท ทฺวฺจพฺโป. เกจิ ปน “ภิกขุสงฺฆคฺคหณฺน คหิตตฺตา”ติ ปาจิ ลินฺนติ, ตํ น สฺนทฺโร ตสฺส วิสฺสุ ลากคฺคหณฺน การณวจนตฺตา. ตถา हि วิสฺสุ สงฺฆคฺคหณฺน คหิตตฺตาติ วิสฺสุ ปฺคฺคลสฺสปี ภาคคฺคหณฺน การณํ วุตฺตํ. ยถา เจตฺถ ปฺคฺคลสฺส อคฺคหณฺ, เอวํ อุปฺริ “ภิกขุสงฺฆสฺส จ ตฺยฺหฺมจ”ติอาทิสฺปิ สงฺฆาทิสทฺเทहि ปฺคฺคลสฺส อคฺคหณฺ ทฺวฺจพฺพํ. ยทิ हि คหณฺ ลียา, สงฺฆโตปี วิสฺสุมฺปีติ ภาคทฺวยํ ลเฆยฺย อุภยตฺถ คหิตตฺตา.”

“ในคำว่า ภิกขุสงฆสฺส จ ภิกขุณิณญจ ทมฺมิตี วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพํ (แต่เมื่อทายกกล่าวว่า กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีทั้งหลาย ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน) นี้ เนื้อความนี้ย่อมสำเร็จว่า ‘ทายกมุ่งหมายว่า ควรให้ส่วนแบ่งตามจำนวนของภิกษุณีทั้งหลายเพราะไม่ได้ระบุสงฆ์ในฝ่ายภิกษุณีไว้โดยเฉพาะ[ด้วยคำว่า ภิกขุสงฆสฺส (แก่ภิกษุณีสงฆ์)]’ และการถวายเช่นนั้นก็สมควรในวัตถุที่ทายกถวายโดยนับภิกษุทั้งหลายอีกด้วย มิฉะนั้นแล้ว ก็ไม่อาจรู้ว่า ควรถวายของเท่าไรแก่ภิกษุทั้งหลาย และควรถวายของเท่าไรแก่ภิกษุณีทั้งหลาย ดังนั้น แม้คำที่กล่าวว่า ภิกขุสงฆสฺส (แก่ภิกษุสงฆ์) ก็เป็นเช่นกับคำกล่าวว่า ภิกขุณฺ (แก่ภิกษุณีทั้งหลาย) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ภิกขุ จ ภิกขุณิโย จ คณฺเฑวาทาทพฺพํ (พึงให้โดยนับภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย) ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปฺคฺคโล ยเปย ภิกขุสงฆคฺคหณฺน อคฺคหิตตฺตา

พึงทราบว่ บุคคลนั้นไม่ถูกถือเอาในเรื่องนั้น เพราะถือเอาภิกษุทั้งหลายด้วย ภิกขุสงฆ ศัพฺพ และถือเอาบุคคลโดยเฉพาะไว้ด้วย ตฺยฺหฺมจ ศัพฺพ ความหมายคือ เพราะเป็นเช่นกับฐานะที่กล่าวว่า ภิกขุณญจ ภิกขุณิณญจ ตฺยฺหฺมจ (กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน) ดังจะเห็นได้ว่า สงฆ ศัพฺพในที่นี้พึงทราบมีบุคคลเป็นประธาน แต่บางคนเขียนปาฐะว่า ภิกขุสงฆคฺคหณฺน คหิตตฺตา (เพราะบุคคลถูกถือเอาแล้วด้วย ภิกขุสงฆ ศัพฺพ) คำนั้นไม่งาม เพราะเป็นคำแสดงเหตุในการได้รับลาภโดยเฉพาะ กล่าวคือ ท่านกล่าวถึงเหตุในการได้รับส่วนแบ่งของบุคคลอีกด้วยโดยเฉพาะด้วยคำว่า วิสฺสุ สงฆคฺคหณฺน คหิตตฺตา (เพราะบุคคลถูกถือเอาด้วย สงฆ ศัพฺพโดยเฉพาะ)

* วิมติ. ฎีกา ๒/๒๖๕

อนึ่ง การไม่ถือเอาบุคคลย่อมมีในเรื่องนี้ ฉันทใด พึงทราบการไม่ถือเอาบุคคลด้วย สงฆ์ ศัพท์เป็นต้นแม่ในคำว่า ภิกขุสงฆ์ จ ตฺยหฺมจ ฉนฺนํ ถ้าการถือเอาพึงมีได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น บุคคล พึงได้รับส่วนแบ่งสองส่วนคือ ส่วนแบ่งจากสงฆ์ และส่วนแบ่งโดยเฉพาะ เพราะถูกถือเอาในสงฆ์และ บุคคลทั้งสองฝ่าย”

ผู้แปลเข้าใจว่า ท่านผู้แต่งวิมุตติวินทนีคงจะได้รับอิทธิพลทางความคิดในเรื่องนี้มาจากฎีกา ใหม่ข้างต้น เพราะท่านผู้แต่งกัณฑ์ชาฎีกาใหม่เป็นศิษย์ของท่านพระสารีบุตร แต่ท่านพระกัสสปะผู้แต่ง วิมุตติวินทนีได้แต่งคัมภีร์ของท่านหลังสมัยของพระสารีบุตรที่อื่นเสียได้ แคว้นโจพะ โดยไม่อาจจะระบุว่า ท่านผู้แต่งมีชีวิตอยู่ในสมัยใด เพราะท่านไม่ได้ระบุปีที่แต่งหรือสมัยของกษัตริย์ที่ท่านมีชีวิตอยู่

กัณฑ์ชาฎีกาใหม่และวิมุตติวินทนีได้อธิบายเรื่องนี้ว่า การที่บุคคลไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ อีกส่วนหนึ่ง เพราะว่า ภิกขุสงฆ์ ศัพท์ หมายถึง ภิกษุทีละรูป และบุคคลก็นับเข้าในภิกษุทีละรูปอยู่แล้ว จึงไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่สารัตถที่ป็นที่ถือว่าแม้บุคคลก็ควรได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ เหมือนที่ ได้รับในการกล่าวถวายเป็นว่า อุภโตสงฆ์ จ ตฺยหฺมจ ทมฺมิ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) แต่แม้จะไม่มีเหตุผลในเรื่องนี้ ก็ควรเชื่อตามที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ ดังข้อความในคัมภีร์นี้ว่า

ภิกขุสงฺกมฺมสฺส จ ภิกขุณีณฺณจ ตฺยหฺมจ”ติ วุตฺเต ปน ปุคฺคโล วิสฺสุ น ลภตฺติ อิํ อฏฺฐกถาปมาณเณว คเหตุพฺพํ, น เหตุถ วิเสสการณํ อุปลพฺภตฺติ. ตถา หิ “อุภโตสงฺกมฺมสฺส จ ตฺยหฺมจ ทมฺมิ”ติ วุตฺเต สามณฺณวิเสสวเจเนหิ สงฺกหิตตฺตา ยถา ปุคฺคโล วิสฺสุ ลภตฺติ, เอวํอิทาปิ “ภิกขุสงฺกมฺมสฺส จ ตฺยหฺมจ”ติ สามณฺณวิเสสวณสพฺภาวโต ภวิตพฺพเมว วิสฺสุ ปุคฺคลปฏฺฐิวีสเณวติ วิญญาตฺติ, ตสฺมา อฏฺฐกถาวจณเมเวตฺถ ปมาณํ^๑

“ประโยคที่ว่า ภิกขุสงฆ์ จ ภิกษุณีณญ ตฺยหฺมจ”ติ วุตฺเต ปน ปุคฺคโล วิสฺสุ น ลภตฺติ (เมื่อ กล่าวถวายเป็นภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน บุคคลไม่ได้รับส่วนโดยเฉพาะ) พึงเชื่อโดยมีคัมภีร์ อรรถกถาเป็นหลักสำคัญ เพราะหาเหตุพิเศษไม่ได้ในเรื่องนี้ กล่าวคือ เมื่อทนายกล่าวว่า ถวายแก่สงฆ์ ทั้งสองฝ่ายและท่าน บุคคลย่อมได้รับส่วนโดยเฉพาะ เพราะนับเข้าด้วยคำทั่วไปและคำพิเศษ ในที่นี้ บุคคลก็พึงได้รับส่วนโดยเฉพาะเช่นกัน เพราะมีคำทั่วไปและคำพิเศษว่า ถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน ดังนั้น คำของคัมภีร์อรรถกถาจึงเป็นหลักฐานในที่นี้โดยแท้”

“เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเต ปน เจติยสฺส เอโก ปุคฺคลปฏฺฐิวีสเณว. “ภิกขุณฺณจ

^๑ สารตฺถ.ฎีกา ๓/๓๗๗

ภิกขุนี้ณจา”ติ วุตเตปี น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพํ, ปุคฺคลคณนาย เอว วิภชิตพฺพํ.
เตหิ สทฺธิ ปุคฺคลเจตียปฺรามสนํ อนนฺตรนยสทิสเมว.

แต่เมื่อทายกกล่าวว่า เจตียสฺส จ (กระผมถวายแก่เจตียอีกด้วย) เจตียย่อมได้รับ
ส่วนของบุคคลส่วนหนึ่ง

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า

ภิกขุณฺณจ ภิกขุนี้นํ (กระผมถวายแก่ภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย)

ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกให้ ควรแจกตามจำนวนบุคคลเท่านั้น การระบุบุคคลและเจตีย
ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา

คำว่า เจตียสฺส จาติ ยเปยฺย ลพฺภติ (แต่เมื่อทายกกล่าวว่า เจตียสฺส จ เจตียย่อมได้รับส่วน
ของบุคคลส่วนหนึ่ง) กล่าวไว้เพื่อแสดงฝ่ายอื่น คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุสงฺฆสฺส จ
ภิกขุนี้ณฺณจ เจตียสฺส จ ทั้งนี้เพื่อแสดงว่า เจตียย่อมได้รับส่วนแบ่งส่วนหนึ่ง ซึ่งต่างกับบุคคลที่ไม่ได้รับ
ส่วนแบ่งเมื่อกล่าวว่า ภิกขุสงฺฆสฺส จ ภิกขุนี้ณฺณจ ตฺยฺหณฺจ เพราะเจตียไม่นับเข้าในภิกษุสงฆ์ แต่บุคคล
นับเข้าในภิกษุสงฆ์ มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า
ภิกขุสงฺฆสฺส จ ภิกขุนี้ณฺณจ ตฺยฺหณฺจ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุสงฺฆสฺส จ ภิกขุนี้ณฺณจ
เจตียสฺส จ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า
ภิกขุสงฺฆสฺส จ ภิกขุนี้ณฺณจ ตฺยฺหณฺจ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า “เจตียสฺส จา”ติ วุตเต เป็นต้น
อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุสงฆ์ ภิกษุณี และเจตีย ด้วยประโยคนี

คำว่า ภิกขุณฺณจ ยเปยฺย วิภชิตพฺพํ (แม้เมื่อทายกกล่าวว่ากระผมถวายแก่ภิกษุและภิกษุณี
ทั้งหลาย ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกให้ ควรแจกตามจำนวนบุคคลเท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยใน
การถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุณฺณจ ภิกขุนี้ณฺณจ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในถวายเป็นการกล่าวว่า
ภิกขุสงฺฆสฺส จ ภิกขุนี้ณฺณจ เจตียสฺส จ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลว่า กุศลกุศล กุศลกุศล บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลว่า กุศลกุศล กุศลกุศล มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า กุศลกุศล ขเปย วิชิตัพพ อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลและกุศลนี้ ด้วยประโยคนี้

สมมติว่าถ้ากุศลมี ๑๐ รูป กุศลนี้มี ๕ รูป แล้วทายกกล่าวว่า กระผมถวายเป็นกุศลและกุศลนี้ ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกให้ แต่ควรแจกตามจำนวนบุคคล เพราะระบุบุคคลว่าเป็นกุศลและกุศลนี้ ไม่ได้ระบุสงฆ์ว่าเป็นกุศลสงฆ์และกุศลสงฆ์

ประโยคว่า “กุศลกุศล กุศลกุศล”ติ วุตเตปิ น มชฺเฌ ภินทิตฺวา ทาทัพพํ ประกอบด้วย น ปฏิเสธ จึงชื่อว่า *ประโยคพหุติเรกะ*

ส่วนประโยคว่า บุคคลคนนาย เอว วิชิตัพพํ ไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ และมีเนื้อความสืบต่อมาจากประโยคหน้า จึงชื่อว่า *ประโยคอันวยะ*

ประโยคทั้งสองนี้อาจอยู่หน้าหรืออยู่หลังก็ได้ตามสมควร และโดยทั่วไปปริยาคุมพากย์ของประโยคทั้งสองนั้นมักเป็นคำเดียวกัน แต่ในที่บางแห่งก็ใช้คำต่างกันได้ ดังเช่นในประโยคข้างต้นนี้

คำว่า เตหิ สหฺมึ ขเปย อนนฺตรนยสทิสเมว (การระบุบุคคลและเจตีย์ร่วมกับกุศลและกุศลนี้เหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การระบุบุคคลและเจตีย์ร่วมกับกุศลและกุศลนี้เหล่านั้น ต่างกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมาหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า การระบุบุคคลและเจตีย์ร่วมกับกุศลและกุศลนี้เหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา

ข้อความว่า อนนฺตรนยสทิสเมว (ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา) หมายความว่า เมื่อทายกกล่าวว่า กุศลกุศล กุศลกุศล ตฺยฺหฺมฺ (กระผมถวายเป็นกุศลทั้งหลาย กุศลทั้งหลาย และท่าน) บุคคลคือท่านไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ เพราะนับเข้าในกุศลทั้งหลาย เนื่องจากไม่ได้ใช้เป็นกุศลขุสฺส (กุศลสงฆ์) แต่เมื่อกล่าวว่า กุศลกุศล กุศลกุศล เจตียสฺส จ (กระผมถวายเป็นกุศลทั้งหลาย กุศลทั้งหลาย และเจตีย์) เจตีย์ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ เพราะไม่นับเข้าในกุศลทั้งหลาย

ยถา จ ภิกขุสงฺฆสมฺ อาทิ กตฺวา นโย นีโต, เอวํ ภิกขุณิสงฺฆสมฺ อาทิ กตฺวาปิ เนตฺพโ. “ภิกขุสงฺฆสมฺส จ ตฺยฺหฺมจฺา”ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคสฺส วิสฺสุํ น ลพฺภติ, เจตฺติยสฺส ปน ลพฺภติ. “ภิกขุณฺณจ ตฺยฺหฺมจฺา”ติ วุตฺเตปิ วิสฺสุํ น ลพฺภติ, เจตฺติยสฺส ปน ลพฺภติเยว.

อนึ่ง วิธี[แจก]โดยทำภิกษุณีสงฆ์อยู่หน้าอีก ฟังจัดการเหมือนวิธีการแจกโดยทำภิกษุสงฆ์อยู่หน้า

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกขุสงฺฆสมฺส จ ตฺยฺหฺมจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจตีย์ได้รับ

แม้เมื่อทายกกล่าวว่า ภิกขุณฺณจ ตฺยฺหฺมจ (กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลายและท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจตีย์ได้รับโดยแท้

ท่านแสดงนัยที่กล่าวถึงภิกษุสงฆ์อยู่หน้าในคำว่า ภิกขุสงฺฆสมฺส เป็นต้นไว้ในประโยคที่ผ่านมา จึงชี้แจงด้วยประโยคว่า ยถา จ ขฺเปย กตฺวาปิ เนตฺพโ (อนึ่ง วิธี[แจก]โดยทำภิกษุณีสงฆ์อยู่หน้าอีก ฟังจัดการเหมือนวิธีการแจกโดยทำภิกษุสงฆ์อยู่หน้า) เพื่อแสดงว่า แม้นัยที่กล่าวถึงภิกษุณีสงฆ์อยู่หน้าในคำว่า ภิกขุณิสงฺฆสมฺส เป็นต้น ก็เหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุสงฺฆสมฺส อยู่หน้าด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุณิสงฺฆสมฺส ให้อยู่หน้า บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุณิสงฺฆสมฺส ให้อยู่หน้า มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺ์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยถา จ ขฺเปย กตฺวาปิ เนตฺพโ อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุณิสงฺฆสมฺส ให้อยู่หน้าด้วยประโยคนี

คำว่า “ภิกขุสงฺฆสมฺส จ ตฺยฺหฺมจฺา”ติ ขฺเปย เจตฺติยสฺส ปน ลพฺภติ (แม้เมื่อทายกกล่าวว่า กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจตีย์ได้รับ) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุสงฺฆสมฺส จ ตฺยฺหฺมจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยกล่าวว่า ภิขุสงฆสส จ ตฺยหฺมจ มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลสงฆ์และท่านด้วยประโยคนี้

คำว่า “ภิขุสงฆสส จ ตฺยหฺมจ” ติ ยเพย น ลพฺภติเยว (แม้เมื่อทนายกล่าวว่ กระผมถวายแก่ ภิขุทั้งหลายและท่าน บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจตีย์ได้รับโดยแท้) กล่าวไว้เพื่อขจัด ความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยกล่าวว่า ภิขุสงฆสส จ ตฺยหฺมจ บุคคลย่อม ทราบได้อย่างไร

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยกล่าวว่า ภิขุสงฆสส จ ตฺยหฺมจ มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลทั้งหลายและท่านด้วยประโยคนี้

ประโยคว่า

“ภิขุสงฆสส จ ตฺยหฺมจ” ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคสฺส วิสุํ น ลพฺภติ.

ไม่มีกรรม ฎีกาใหม่ให้เพิ่มกรรมว่า ปฏิวิโส (ส่วน, ส่วนแบ่ง) โดยติดตามจากประโยคหน้า ดังนั้น คำว่า ปุคฺคสฺส จึงเป็นนญฺฐิภัตฺตา คือ ลงนญฺฐิวิภัตฺติในอนภิตกัตฺตา แม้คำว่า เจตียสฺส ก็ เป็นนญฺฐิภัตฺตาเหมือนกัน

ประโยคต่อมาว่า

“ภิขุสงฆสส จ ตฺยหฺมจ” ติ วุตฺเตปิ วิสุํ น ลพฺภติ, เจตียสฺส ปน ลพฺภติเยว.

มีข้อความคล้ายคลึงกัน ท่านจึงไม่กล่าวถึง ปุคฺคสฺส ซ้ำอีกในประโยคหน้า และเพิ่ม เหว คัพฺปํเป็นรูปว่า ลพฺภติเยว ในประโยคหลังเพื่อให้คำสละสลวยไม่ซ้ำกับคำในประโยคหน้า

คำอธิบาย วสสํวฺญฺจสงฆสส

วสสํวฺญฺจสงฆสสชาติ เอตถ สเจ วิหารํ ปวิสิตฺวา “วสสํวฺญฺจสงฆสส ทมมํ” ติ วทติ, เย ตตฺถ วสสจฺเจทํ อกฺตฺวา ปฺริมวสสํวฺญฺจา, เตสํ พหิ สีมฺภฺจํ นปิ ปาปฺณาติ, น อญฺเฌสํ. สเจ ปน พหิอุปจารสีมํ จิโต “วสสํวฺญฺจสงฆสส” ติ วทติ, ยตฺถ กตฺถ จิ วฺญฺจวสฺสํ สพฺเพสํ สมฺปตฺตานํ ปาปฺณาติ. อถ “อสุกฺวิหาเร วสสํวฺญฺจสงฆสส” ติ วทติ, ตตฺถ

วสฺสํญฺจนํเยว ยาว กถินสฺสพฺพการา ปาปฺพนาคิ. คิมฺหานํ ปจฺมทิสฺโส ปญฺญาเยว วั
วทติ, ตตฺร สมฺมุขีญฺทานํ สพฺเพสํ ปาปฺพนาคิ, น อญฺเฌสํ.

โปรดทราบเพื่อความในคำว่า วสฺสํญฺจนสงฺฆสฺส นี้ ดังนี้

ถ้าทายกเข้าไปสู่วัดแล้วกล่าวว่า วสฺสํญฺจนสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์
ผู้จำพรรษา) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นโดยไม่ขาดพรรษา ซึ่งแม้จะอยู่
ภายนอกสีมา ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น [คือ ภิกษุผู้จำพรรษาในวัดอื่น ภิกษุผู้ขาดพรรษา และ
ภิกษุผู้จำพรรษาหลัง]

แต่ถ้าทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา กล่าวว่า วสฺสํญฺจนสงฺฆสฺส (กระผมถวายแก่
สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้อยู่จำพรรษาในวัดใดวัดหนึ่ง ผู้มาถึง
[สถานที่แจกของ]

ถ้าทายกกล่าวว่า อสุกฺวิหาเร วสฺสํญฺจนสฺส (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาใน
วัดโน้น) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาในวัดนั้นจนถึงเวลาถอนกฐิน

ถ้าทายกกล่าวอย่างนี้ตั้งแต่วันแรกแห่งฤดูร้อน สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูป
ผู้อยู่พร้อมหน้าในวัดนั้น ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อ
แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํญฺจนสงฺฆสฺส เทติ มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส
เทติ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํญฺจนสงฺฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํญฺจนสงฺฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดง

คำอธิบายของมาติกาว่า วสฺสํญฺจนสงฺฆสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอภัยาปิโตหมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า วสสํวฺญจสงฺฆสฺสาติ เอตถ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสสํวฺญจสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า วสสํวฺญจสงฺฆสฺสาติ เอตถ เป็นต้น

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาใน ๔ ลักษณะ คือ

๑. ถ้าทายก อยู่ภายในวัด แล้วกล่าวคำถวายว่า วสสํวฺญจสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา) ภายในกฐินกาล ของนั้นย่อมเนื่องด้วยภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดที่ถวายของนั้น แม้ภิกษุผู้ไม่อยู่ในขณะแจกก็ควรได้รับของถ้ามีผู้รับแทนให้

๒. ถ้าทายก อยู่ภายนอกวัด แล้วกล่าวคำถวายว่า วสสํวฺญจสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา) ภายในกฐินกาล ของนั้นย่อมเนื่องด้วยภิกษุทุกรูปที่จำพรรษาในวัดทั้งหมดซึ่งอยู่พร้อมหน้าภายในระยะ ๑๒ คอก

๓. ถ้าทายกกล่าวคำถวายว่า วสสํวฺญจสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา) โดยระบุดัดไต่ดัดหนึ่งเท่านั้น ของนั้นย่อมเนื่องด้วยภิกษุที่จำพรรษาในวัดนั้นจนถึงเวลาถอนกฐิน ถ้าไม่มีการถอนกฐินก็ถึงเวลาหมดเขตอาณิสสํกฐิน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ เป็นต้นไป

๔. ถ้าทายกกล่าวคำถวายว่า วสสํวฺญจสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา) คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ถึงวันเพ็ญเดือน ๖ ของนั้นย่อมเนื่องด้วยภิกษุทุกรูปที่อยู่พร้อมหน้าในที่ถวายภายในระยะ ๑๒ คอก เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในปฏิวัติสมัย คือ เวลานอกกฐินกาล

คำว่า สเจ วิหารํ ๗เปยฺ น อณฺเณสํ (ถ้าทายกเข้าไปสู่วัดแล้วกล่าวว่า กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ผู้จำพรรษา สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นโดยไม่ขาดพรรษา ซึ่งแม้จะอยู่ภายนอกสีมา ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่าอื่น) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัด ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัด บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัดมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัดด้วยประโยคนี

คำว่า สเจ ปน ๗เปยฺ สมฺปตฺตานํ ปาปุณฺณาติ (แต่ถ้าทายกอยู่ภายนอกอุปจารสีมา กล่าวว่า (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปอยู่จำพรรษาในวัดใดวัดหนึ่งผู้

มาถึง[สถานที่แจกของ]) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปัชฌายาสีมา
ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปัชฌายาสีมา บุคคลย่อม
ทราบได้อย่างไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่
ภายนอกอุปัชฌายาสีมามิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปัชฌายาสีมาด้วยประโยคนี้

คำว่า อถ ยเปย กถินสุสุพฺพารา ปาปฺณาคี (ถ้าทายกกล่าวว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่
จำพรรษาในวัดโน้น สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาในวัดนั้นจนถึงเวลาถอนกฐิน) กล่าวไว้เพื่อ
แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกพระภุชวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกพระภุชวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้น บุคคล
ย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกพระ
ภุชวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกพระภุชวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้นด้วยประโยคนี้

คำว่า คิมฺหํ ยเปย น อญฺเณสํ (ถ้าทายกกล่าวอย่างนี้ตั้งแต่วันแรกแห่งฤดูร้อน สิ่งของ
ย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้พร้อมหน้าในวัดนั้น ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยใน
การถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาล ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาล
บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวาย
ในเวลาภายนอกกฐินกาลมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกถวายในเวลาภายนอกกฐินกาลด้วย
ประโยคนี้

กริยาคุมพากย์ที่ประกอบด้วย สเจ (ถ้าว่า), เจ (หากว่า), ยทิ (ผิวว่า) และ อถ (ถ้าว่า)
อาจลงวัดตามนาวิภัตติหรือสัตตมีวิภัตติ โดยที่วิภัตติเหล่านั้นสละอรรถเดิมของตน คือ อรรถปัจจุบัน
แล้วแสดงอรรถ *ปริกัปปะ* คือ ความคาดคะเน ซึ่งจัดเป็นอนามัญญกาล (ไม่ระบุกาลแน่นอน) หมายถึง

กล่าวคาดคะเนสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้อย่างนั้น จะเห็นได้ว่า ในประโยคดังกล่าว ท่านผู้แต่งเขียนให้มีลักษณะต่างกันเพื่อความไม่ซ้ำซาก คือ

ประโยคที่ ๑ ประกอบด้วย สเจ (วสุสฺสวฺจสฺสขมฺสฺสาติ เอตฺถ สเจ วิหาร)

ประโยคที่ ๒ ประกอบด้วย สเจ (สเจ ปน พหิอุปจารสีมายํ จิโต)

ประโยคที่ ๓ ประกอบด้วย อถ (อถ “อสุกฺวิหาเร วสุสฺสวฺจสฺสา”ติ)

ประโยคที่ ๔ ไม่ประกอบด้วยบทปริกัปปะ แต่อนุญาตให้ อถ จากประโยคหน้าติดตามมาสู่ประโยคหลังด้วยอธิการันย

ประโยคว่า น อญฺเณสํ (ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านี้) ชื่อว่า *ประโยคพยติเรกะ* เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธ และมีเนื้อความขัดแย้งกับประโยคหน้า ประโยคดังกล่าวถือว่าเป็นผลของ เอว ศัพท์ที่อาจเพิ่มเข้ามาประกอบได้ในทุกศัพท์ หรือแม้จะไม่เพิ่ม เอว ศัพท์เข้ามาแปลร่วม ก็อาจห้ามข้อความอื่นได้ด้วย *อัญญัตถาโปहनํ* คือ นัยที่ปฏิเสธข้อความอื่น

คำอธิบาย อาทิสฺส เทติ

อาทิสฺส เทติติ อาทิสฺสิตฺวา ปริจฺฉินฺนิตฺวา เทติ. กถํ. ภิกฺขุ อชฺชตฺตนาถ วา สฺวาตฺตนาถ วา ยาคฺคา นิมนฺเตตฺวา เต ขมฺเร ยาคฺคํ ปาเยตฺวา “อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยฺหํ ยาคฺคํ ปีตา, เตสํ ทมฺมิ”ติ วทติ, เยหิ นิมนฺตเตหิ ยาคฺคํ ปีตา, เตสํเยว ปาปฺณนํ. ภตฺต-
ชชฺชกาทีหิ นิมนฺตเตสฺสปิ เอสฺเสว นโย.

คำว่า อาทิสฺส เทติ แปลว่า ย่อมถวายเจาะจง คือ กำหนด

ถามว่า : ถวายอย่างไร

ตอบว่า : ทายกนิมนต์ภิกษุฉันข้าวยาคุในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้แล้ว ยังภิกษุเหล่านั้นให้ดื่มข้าวยาคุในเรือนแล้วกล่าวว่า

อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยฺหํ ยาคฺคํ ปีตา, เตสํ ทมฺมิ.

“กระผมถวายจีวรเหล่านี้แก่ภิกษุผู้ดื่มข้าวยาคุของกระผมเท่านั้น”

จีวรย่อมถึงแก่ภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ดื่มข้าวยาคุแล้วเท่านั้น แม้ภิกษุที่ได้รับนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น ก็มีนัยเดียวกัน

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสสํวุจฺจสงฺฆสฺส เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้น เพื่อแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ มีวิธีวากยานสัมพันธ์ ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสสํวุจฺจสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายเจาะจง

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ มีใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสสํวุจฺจสงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ท่านก็ต้องอภัยปิโตหมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อาทิสฺส เทติ เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า อาทิสฺส เทติ เป็นต้น

วิธีวากยานสัมพันธ์ข้างต้นกล่าวตามลักษณะของประโยค กล่าวคือ ประโยคว่า อาทิสฺส เทติติ เป็นต้น เป็น *ประโยคปกขันตระ* ส่วนประโยคว่า วสสํวุจฺจสงฺฆสฺสชาติ เอตถ เป็นต้น เป็น *ประโยคปักขะ*

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานสัมพันธ์ของบทนี้อีกอย่างหนึ่ง โดยการกล่าวตามเนื้อความที่ปรากฏในประโยค เรียกว่า ลีฉนัตโรจนา กล่าวคือท่านอธิบาย อาทิสฺสิตฺวา (เจาะจง) ว่า ปริจฺฉินฺหิตฺวา (กำหนด) เพื่อแสดงว่า ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า กำหนด แม้บททั้งสองจะมีคำแปลต่างกัน ก็แสดงเนื้อความเหมือนกัน ดังนั้น จึงมีวิธีวากยานสัมพันธ์ตามหลักลีฉนัตโรจนา ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านตั้งมาติกาไว้ในเบื้องต้นว่า อาทิสฺส เทติ
๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายอะไร
๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทิส ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า เบียดเบียน หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวว่า ปริจฺฉินฺหิตฺวา (กำหนด) อธิบายว่า ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า กำหนด ไม่ใช่แสดงความหมายว่า เบียดเบียน

ในประโยคว่า อาทิสฺส เทติติ อาทิสฺสิตฺวา ปริจฺฉินฺหิตฺวา เทติ (คำว่า อาทิสฺส เทติ แปลว่า ย่อมถวายเจาะจง คือ กำหนด) ท่านอธิบาย อาทิสฺส ดังนี้

๑. คำว่า อาทิสฺส เป็นบทที่ลง ตฺวา ปัจจัย เพราะอธิบายด้วยบทที่ลง ตฺวา ปัจจัยไว้ชัดเจนว่า อาทิสฺตฺวา

๒. ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าเป็นไปในความหมายว่า กำหนด เพราะท่านอธิบายว่า ปริจฺฉินฺทิตฺวา (กำหนด)

ดังคำอธิบายในคัมภีร์ปาจิตยาทีโยชนาว่า

อาทิสฺสาติ ปทสฺส ตฺวาปจฺยณฺตภาวํ ทสฺเสนฺโต อาห อาทิสฺตฺวาติ.^๑

“ท่านจะแสดงว่าบทว่า อาทิสฺส เป็นบทที่มี ตฺวา ปัจจัยเป็นที่สุด จึงกล่าวว่า อาทิสฺตฺวา”

ประโยคว่า กถํ. ภิกฺขุ ชฺเปยฺ เตสฺสเยว ปาปฺณณฺติ (ถามว่า : ถวายอย่างไร ตอบว่า : ทายกนิมนต์ภิกษุ ฯลฯ) กล่าวไว้เพื่ออธิบายการถวายเจาะจง ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงความหมายของคำว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของการถวายเจาะจง บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของการถวายเจาะจงมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า กถํ. ภิกฺขุ ชฺเปยฺ เตสฺสเยว ปาปฺณณฺติ อธิบายว่า เราได้แสดงคำอธิบายของการถวายเจาะจงด้วยประโยคนี้

(ประโยคว่า กถํ เป็น ประโยคปุจฉา ประโยคว่า ภิกฺขุ เป็นต้นเป็น ประโยควิสัยชนา

ทั้งสองประโยครวมกันเป็น ประโยควิตถาระ

ประโยคที่ขึ้นต้นว่า อาทิสฺส เทติติ เป็น ประโยคสังเขป)

คำว่า อชฺชตฺตนาถ และ สุวตฺตนาถ มีความหมาย ๕ ประการ คือ

๑. ด้วยข้าวยาคุที่จะมีในวันนี้, ด้วย = อชฺช ภวา อชฺชตฺตนา, เสว ภวา สุวตฺตนา. ข้าวยาคุที่จะมีในวันพรุ่งนี้

อชฺช ศัพฺท หรือ เสว ศัพฺท + ตน ปัจจัยใน ภว ตัทธิต + อา อิตถิปัจจย แปลง เอ ใน เสว เป็น อา ตามนัยนี้เป็นวิเสสนะของ ยาคุ ดังข้อความว่า

ภิกฺขุ อชฺชตฺตนาถ วา สุวตฺตนาถ วา ยาคุยา นิมนฺเตตฺวา เตสฺ ฆรํ ปวิฏฺฐานํ ยาคุ เทติ.^๒

^๑ ปาจิตฺต.โยชนา หน้า ๓๔๓

^๒ วิ.ม.อ. ๓/๒๓๗

“บุคคลนิมนต์ภิกษุทั้งหลายด้วยข้าวยาคุที่จะมีในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้ แล้วถวายข้าวยาคุแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นผู้เข้ามาสู่เรือน”

๒. เพื่อบุญและปิติปราโมทย์ที่จะมี = อชช ภว อชชตโน, เสว ภว สุวตโน.
 ในวันนี้, เพื่อบุญและปิติปราโมทย์ที่จะมีในวันพรุ่งนี้

อชช ศัพท์ หรือ เสว ศัพท์ + ตน ปัจจัยใน ภว ตัทธิต + อา อิตถิปัจจัย ตามนัยนี้เป็นวิเสสนะของปาฐเสสสะว่า ปุณณณจ ปิติปาโมชชณจ ดังข้อความว่า

อชชตนาयाति यं मे तुमहेसु कारं गोरोโต अचच गोविसुत्ति पुण्णณज पितिपाโมचचणज, ตทตถาย.^๑

“คำว่า อชชตนาย (เพื่อบุญและปิติปราโมทย์ที่จะมีในวันนี้) หมายความว่า บุญและปิติปราโมทย์ใดจักมีในวันนี้แก่ข้าพระองค์ผู้กระทำให้พระองค์อยู่ [พระผู้มีพระภาคโปรดรับภัก] เพื่อประโยชน์แก่บุญและปิติปราโมทย์นั้น”

ตตถ สุวตนาयाति यं मे तुमहेसु सकการं गोरोโต เสว गोविसุत्ति पुण्णณज पिति-
 पाโมชचणज, ตทตถาย.^๒

“ในพากย์นั้น คำว่า สุวตนาย (เพื่อบุญและปิติปราโมทย์ที่จะมีในวันพรุ่งนี้) หมายความว่า บุญและปิติปราโมทย์ใดจักมีในวันพรุ่งนี้แก่ข้าพระองค์ผู้กระทำให้พระองค์อยู่ [พระผู้มีพระภาคโปรดรับภัก] เพื่อประโยชน์แก่บุญและปิติปราโมทย์นั้น”

๓. เพื่อการบริโภคนัดที่จะมีในวันนี้, = อชช ภโว อชชตโน, เสว ภโว สุวตโน.
 เพื่อการบริโภคนัดที่จะมีในวันพรุ่งนี้

อชช ศัพท์ หรือ เสว ศัพท์ + ตน ปัจจัยใน ภว ตัทธิต ดังข้อความว่า

สุวตนาयाति เสว ภโว गतुत्तप्रीको सुवतनो तसुत्तथा, सुवतनय เสव गतुत्तपुत्तस
 गतुत्तप्रीकोत्तथायाति वुत्तुत्तो होति.^๓

“คำว่า สุวตนาย (เพื่อการบริโภคนัดที่จะมีในวันพรุ่งนี้) หมายความว่า การบริโภคนัดที่จะมีในวันพรุ่งนี้ ชื่อว่า สุวตนะ เพื่อประโยชน์แก่การบริโภคนัดที่จะมีในวันพรุ่งนี้ ความหมายคือ เพื่อการบริโภคนัดที่จะมีในวันพรุ่งนี้ คือ ที่ทำควรกระทำในวันพรุ่งนี้”

๔. ในวันนี้, ในวันพรุ่งนี้ = อชช เอว อชชตนา, เสว เอว สุวตนา.

^๑ ที.สี.อ. ๑/๒๔๙

^๒ วิ.มหา.อ. ๑/๒๐๖

^๓ วิ.มหา.อ. ๒/๗๖

(อชฺช ศัพฺพํ หรือ เสว ศัพฺพํ + ตณ ปัจจยในสกัถตตทิต + อา อิตถิปัจจย) ดังข้อความว่า
 อชฺชตนาติ เอตถ อสมิ อหนิ อชฺช. อิมสทฺทโต อหนิติ อตฺเถ ชฺชปจฺจโย อิมสทฺทสฺส
 จ อกาโร. อชฺช เอว อชฺชตนา. สวตฺถโก หิ ตณปจฺจโย.^๑
 “คำว่า อชฺชตนา” นี้ หมายความว่า ในวันนี้ ได้รู้ว่าเป็น อชฺช ลง ชฺช ปัจจยในความหมายว่า
 ในวันนี้ ท้าย อิม ศัพฺพํ และแปลง อิม ศัพฺพํเป็น อ อักษร วันนี้นั้นทีเดียว ได้รู้ว่าเป็น อชฺชตนา โดยแท้จริง
 แล้ว ตณ ปัจจยมีอรรถของตณ (สกัถ)

๕. เพื่อการบริโภคนั้น, เพื่อการบริโภคนั้นในวันพຸ່ງนี้

คำว่า อชฺชตนาย ตັดบทเป็น อชฺช + อทนาย

คำว่า สวตนาย ตັดบทเป็น เสว + อทนาย

แปลง ท เป็น ต แล้วเชื่อมสนธิเป็นรูปว่า อชฺชตนาย และ สวตนาย ความเห็นนี้พบในถาม
 ตอบกังขาฯ (เล่ม ๒ หน้า ๑๐๒)

ความหมายที่ ๕ ข้างต้นไม่พบหลักฐานกล่าวไว้ในวรรณกรรมบาลี แต่ท่านผู้แต่งคงจะอาศัย
 คำอธิบายของคัมภีร์อรรถกถาว่า ภตฺตบริโภคน (การบริโภคนั้น) จึงตັดบท อชฺชตณ เป็น อชฺช + อทณ,
 สวตณ เป็น เสว + อทณ, ทั้งนี้เพราะ อทณ ศัพฺพํมีความหมายว่า บริโภค ตามอรรถของ อท ธาตุ
 ว่า ภกฺขเน (กิน)

นอกจากนั้น คำว่า อชฺชตณ ที่ไม่ได้เกี่ยวกับการถวายทาน อาจแสดงความหมายอีกอย่าง
 หนึ่งว่า “มีในกาลนี้” โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- อิมสมิ กาลเ อชฺช.

อิม ศัพฺพํ + ชฺช ปัจจยในความหมายว่า กาล <ถ้า อชฺช แปลว่า “ในวันนี้” ก็ลง ชฺช ปัจจย
 ในความหมายว่า วัน มีรูปวิเคราะห์ว่า อิมสมิ ทิวเส อชฺช>

- อชฺช ภว อชฺชตณ (อชฺช ศัพฺพํ + ตณ ปัจจยในความหมายว่า มี)

ดังข้อความว่า

เนตฺ อชฺชตนามิวาติ อิทํ นิหนฺนํ วา ปสฺสนํ วา อชฺชตณํ อธฺนา อุปฺปนฺนํ วีย น โหติ.^๒

“บาทคาถาว่า เนตฺ อชฺชตนามิว (การนิทานหรือการสรรเสริญนี้ไม่ใช่เหมือนมีในกาลนี้)
 หมายความว่า การนิทานหรือการสรรเสริญนี้ไม่ใช่เหมือนมีในกาลนี้ คือ ไม่ใช่เหมือนบังเกิดในกาลนี้”

[คำว่า อธฺนา อธิบาย อชฺช ศัพฺพํ ส่วน อุปฺปนฺนํ อธิบายอรรถของ ตณ ปัจจย]

^๑ ปาจิตฺตโยชนา หน้า ๔๔

^๒ ชุ.ธ.อ. ๒/๒๔๕

อัย ธมโม อชชตโน อธุนาคโต น โหติ^๑

“ธรรมนี้ไม่ใช่มีในกาลนี้ คือ ไม่ใช่มาในกาลนี้”

คำว่า ภตตชชชกาทีหิ ยเปย นโย (แม้ภิกษุที่ได้รับนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น ก็มีน้อยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันข้าวยาด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจนา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้นว่ามีน้อยเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้ว

ในประโยคว่า

ภิกขุ อชชตนาย วา สุวตนาย วา ยาคูยา นิมนเตตฺวา เต สมเร ยาคุํ ปาเยตฺวา.

“ทายกนิมนต์ภิกษุฉันข้าวยาในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้แล้ว ยังภิกษุเหล่านั้นให้ดื่มข้าวยาในเรือนแล้ว”

ตามปกติแล้ว บทที่กล่าวไว้ก่อนมักไม่ถูกกล่าวซ้ำอีกในประโยคเดียวกัน ดังนั้น ท่านผู้แต่งประกอบใช้ ภิกขุ แล้วจึงประกอบใช้สรรพนามคือ เต เพื่อกล่าวถึงภิกษุที่กล่าวมาก่อน ซึ่งก็คือภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ฉันข้าวยาในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้ ไม่ใช่ภิกษุอื่นนอกจากนี้

ในประโยคว่า เยหิ นิมนเตตฺเห ยาคูํ ปีตา, เตสํเยว ปาปุณฺณํ (จิวรย่อมถึงแก่ภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ดื่มข้าวยาแล้วเท่านั้น) ท่านกล่าวถึงภิกษุดังกล่าวโดยประกอบใช้สรรพนามว่า เยหิ, เตสํ แทนภิกษุนั้น อนึ่ง คำว่า นิมนเตตฺเห ระบุว่าภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ดื่มข้าวยาจึงควรได้รับจิวร ส่วนภิกษุอื่นที่มาดื่มข้าวยาโดยไม่ได้รับนิมนต์ ไม่ควรได้รับจิวร

ในประโยคว่า ภตตชชชกาทีหิ นิมนฺเตตฺสฺปิ เอสฺว นโย (แม้ภิกษุที่ได้รับนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น ก็มีน้อยเดียวกัน) ท่านกล่าวถึงภิกษุดังกล่าวโดยประกอบใช้วิเศษณ์ว่า นิมนฺเตตฺสฺ ที่หมายถึงภิกษุเหล่านั้นนั้นแหละ

^๑ ขุ.เถร.อ. ๒/๒๐๗

อาทิ ศัพทโน ภตฺตชฺชกาทิหิ (ภตฺตและของเคี้ยวเป็นต้น) ละขอความว่า จีวร เสนาสนะ และ
เภสัช

ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

ภตฺตชฺชกาทิหิติ เอตฺถ อาทิสทฺเทนปิ จีวรเสนาสนเภสัชชานํ คณํ^๑

“การถือเอาจีวร เสนาสนะ และเภสัช ย่อมมีแม้ด้วย อาทิ ศัพทโนคำว่า ภตฺตชฺชกาทิหิ นี้”

คำว่า ภตฺต คือ ข้าว ส่วนคำว่า ชฺช คือ กับข้าว อันได้แก่ เนื้อ เป็นต้น อาหารในสมัย
พุทธกาลมี ๔ อย่าง คือ

๑. ชฺชชะ ของเคี้ยว คือ เนื้อเป็นต้น
๒. โภชะ ของบริโภค คือ ข้าวเป็นต้น
๓. เลยยะ ของลื้ม คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย
๔. เปยยะ ของดื่ม คือ น้ำแกงเป็นต้น

ดังคัมภีร์อภิธานปิฎกกล่าวว่า

ชฺชํ ตุ โภชชเลยยานิ เปยยนติ จตุธาสนํ^๒

“อาหารมี ๔ อย่าง คือ ของเคี้ยว ของบริโภค ของลื้ม และของดื่ม”

คำว่า สุวตฺน มีรูปวิเคราะห์ในปทฺฐสัทธิปกรณว่า

- เสว ภวํ สุวตฺนํ = บุญที่มีในวันพรุ่งนี้ ชื่อว่า สุวตฺน

(เสว ศัพท + ตน ปัจจัยใน ภว ตัทธิต แผลงสระ เอ เป็น อา)

แม้ในรูปที่ปนนี้ก็กล่าวว่า

เสว ภโว สุวตฺโน, มหาสุตฺติโน, เอสฺส อาตฺตํ^๓

“เนื้อความที่มีในวันนี้ ชื่อว่า สุวตฺน แผลงสระ เอ เป็น อา ด้วยมหาสูตร”

คำอธิบาย ปุคฺคสฺส เทติ

ปุคฺคสฺส เทติติ “อิหํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมํ”ติ เอวํ ปรมฺมุขํ วา, ปาท-

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๙

^๒ อภิธาน. คาทา ๔๖๖

^๓ นิรุตฺติ. สุตฺร ๔๔๕

มุเล จเปตวา “อิหํ ตุมหากนฺ”ติ เอวํ สมมุขฯ วา เทตติ อยเมตถ สงเขปกถา, วิตถาโร
ปน สมฺมุตปาสาทิกาย^๑ วุตโต.

คำว่า ปุคฺคสฺส เทติ (ถวายเป็นบุคคล) หมายความว่า ทายกถวายเป็นหลังอย่างนี้ว่า

อิหํ จีวรํ อิตถนฺนามสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายเป็นจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้)

หรือวางไว้แทบเท้ากล่าวถวายเป็นหน้าอย่างนี้ว่า

อิหํ จีวรํ ตุมหากํ ทมฺมิ (กระผมถวายเป็นจีวรนี้แก่ท่านทั้งหลาย)

ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถา^๑ ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ใน
คัมภีร์สมันตปาสาทิกา [คำอธิบายจีวรชั้นธกะ]

ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้นเพื่อแสดง
คำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคสฺส เทติ มีวิธีวากยานสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ด้วย
ประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคสฺส เทติ คืออะไร
- ท่านที่ถวายเป็นอะไรจึงชื่อว่า ถวายเป็นบุคคล

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบาย

ของมาติกาว่า ปุคฺคสฺส เทติ ท่านก็ต้องอธิบายปิดโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ปุคฺคสฺส เทตติ เป็นต้น อธิบายว่า
เราได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ปุคฺคสฺส เทติ ด้วยประโยคว่า ปุคฺคสฺส เทตติ เป็นต้น

นอกจากนั้น คำว่า ปรมุขฯ วา สมมุขฯ วา เทติ (ถวายเป็นหลังหรือถวายเป็นหน้า) ระบุถึง
บุคคลในที่นี้ว่า บุคคลในเรื่องนี้เป็นบุคคลที่อยู่ต่อหน้าและลับหลังทั้ง ๒ ประเภท ไม่ใช่บุคคลที่อยู่
ต่อหน้าอย่างเดียว

^๑ วิ.ม.อ. ๓/๒๒๗-๒๓๘

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

บุคคลสฺสาติ สมมุขาสสมมุขภูตสฺส บุคคลสฺส. เตนานห “อิทํ จีวรณฺ”ติอาทิต^๑

“คำว่า บุคคลสฺส (แก่บุคคล) คือ บุคคลผู้อยู่ต่อหน้าและลับหลัง ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อิทํ จีวรํ เป็นต้น”

ดังนั้น จึงมีวิธีวากยานสัมพันธ์ตามหลักกลั่นตรโจนานา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านตั้งมาติกาไว้ในเบื้องต้นว่า บุคคลสฺส เทติ
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลในเรื่องนี้คือใคร
๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลในเรื่องนี้คือบุคคลผู้อยู่ต่อหน้าท่านนั้นหรือไร

พระฎีกาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สมมุขาสสมมุขภูตสฺส บุคคลสฺส อธิบายว่า บุคคลในเรื่องนี้คือบุคคลผู้อยู่ต่อหน้าและลับหลัง

คำว่า อยเมตถ สงฺเขปกถา (ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วเป็นคำย่อหรือคำพิสดาร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดว่าเป็นคำพิสดารหรือไร

อธิบายว่า ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วเป็นคำย่อ

คำว่า วิตุถาโร ปน สมฺมุตฺตปาสาทิกายํ วุตฺโต (ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ
 - นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์ไหน
 - นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงรู้ได้อย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรระบุคัมภีร์ที่ควรศึกษาเพื่อความพิสดารในเรื่องนี้มีใช่หรือไม่

อธิบายว่า ความพิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา เมื่อบุคคลต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาเกิด

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๙) กล่าวว่า เอตถาติ อฏฺฐสฺส มาติกาสุ (คำว่า เอตถ คือ ในมาติกา ๘

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๙

อย่าง) แต่ภาสฏีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๗๐) แปล เหตุฯ ว่า “ในคัมภีร์อรรถกถา” ผู้แปลเห็นว่าคำแปลของภาสฏีกาชัดเจนกว่าฎีกาใหม่ จึงแปลตามความเห็นของภาสฏีกา

คำลงท้ายของมัตติกา ๘ อย่าง

อิติ อิมาส์ อฏฺฐนฺนํ มัตติกาปทานํ วเสน ยํ อกาลจิวรลฺกฺขณฺเนน ปฏฺฐิตุํ, ตํ
สนฺธยา “อกาลจิวรํ อูปฺปชฺเชยฺยา”ติ วุตฺตํ.

โดยประการดังนี้ ภิกษุได้รับจิวรโตตามลักษณะของอกาลจิวรโดยเนื่องด้วยกลุ่ม
มัตติกา ๘ อย่างเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงหมายเอาจิวรนั้น จึงตรัสว่า

อกาลจิวรํ อูปฺปชฺเชยฺย (อกาลจิวรเกิดขึ้น)

ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของมัตติกา ๘ อย่างดังที่กล่าวมาแล้ว บัดนี้ ประสงค์จะแสดงคำลงท้าย
ของมัตติกาเหล่านั้น จึงกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของมัตติกาเหล่านั้นคืออะไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของมัตติกาเหล่านั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงคำลงท้ายของมัตติกาเหล่านั้นด้วยประโยคนี้

โดยทั่วไปประโยคที่อธิบายความยาวๆ มักประกอบด้วยส่วนประกอบ ๓ ส่วน คือ

๑. สังเขปะ คำย่อ
๒. วิตถาร คำพิสดาร
๓. นิคมณะ คำลงท้าย

การแสดงคำลงท้ายมีจุดมุ่งหมายเพื่อกล่าวสรุปความของคำพิสดารที่กล่าวมาแล้ว ท่านมัก
ขึ้นต้นประโยคนิคมณะด้วยคำว่า อิติ หรือ เอว

คำว่า วิตถาโร ปน สมฺมุตฺตปาสาทิกายํ วุตฺโต (ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์
สมันตปาสาทิกา) เป็น เอกเทศฺยฺปจฺจระ คือ สำนวนที่กล่าวถึงหมู่ แต่มุ่งให้หมายถึงบางส่วน (หมู่ =
คัมภีร์สมันตปาสาทิกาทั้งหมด, บางส่วน = คำอธิบายจิวรชั้นธกะ) ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

สมฺมุตฺตปาสาทิกายํ จิวรฺกฺขณฺทวณฺณนํ วุตฺโตติ อตฺถโก.^๑

^๑ กงฺขา.อภิวินยฺฎีกา หน้า ๓๑๙

“ความหมายคือ กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา คือ ในคำอธิบายจีวรชั้นกะ”

คำอธิบาย อากงขมานเน

อากงขมานเนนาติ อิจฺจนมานเน.

คำว่า อากงขมานเน แปลว่า ปรารธนาอยู่

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงว่า อา บทหน้า กงข ธาตุใช้ในความหมายว่า ปรารธนา เพราะเปลี่ยน อากงข (อา บทหน้า + กงข ธาตุ) เป็น อิจฺจน (อิสุ ธาตุ) ทั้งนี้เพื่อห้ามความหมายว่า สงสัย ของธาตุดังกล่าว เพราะ กงข ธาตุมีความหมาย ๒ ประการ ดังคัมภีร์ธาตุกล่าวไว้ว่า กขิ, กงข อิจฺจนาสสเยสุ (กขิ, กงข ธาตุเป็นไปในความหมายว่า ปรารธนา, สงสัย) มีวิธียากยานุสัมพันธ์ตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อากงขมานเน
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อา บทหน้า กงข ธาตุใช้ในความหมายอะไร
๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อา บทหน้า กงข ธาตุใช้ในความหมายว่า สงสัยหรือไม่

อธิบายว่า อา บทหน้า กงข ธาตุใช้ในความหมายว่า ปรารธนา

คำว่า อากงขมาน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อากงขตติ อากงขมานโน = ภิกษุใดปรารธนาอยู่ เหตุนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า อากงขมานะ

บทที่ลง อนุต หรือ มาน ปัจจัยในกัตตุสาธนะ ปัจจุบันกาล ต้องประกอบใช้วัดตามนาวิภัตติ ในรูปวิเคราะห์ ส่วนบทที่ลง ตวา ปัจจัยเป็นต้นในกัตตุสาธนะ อดีตกาล ต้องประกอบใช้ชัชนัตติวิภัตติ ในรูปวิเคราะห์ เช่น อคมาสตี คนตวา (บุคคลใดไปแล้ว เหตุนั้น บุคคลนั้นได้ชื่อว่า คนตวา)

โดยทั่วไปแล้ว มาน ปัจจัยที่ไม่ประกอบด้วย ย ปัจจัย มักใช้ในกัตตุสาธนะแน่นอน โดยลงวิภัตติปัจจัยท้ายธาตุ ดังนั้น ท่านพระอรรถกถาจารย์จึงไม่เปลี่ยน มาน ปัจจัยเป็น อนุต ปัจจัยว่า อากงขมานเนนาติ อิจฺจนุนเตน เพราะอรรถของปัจจัยปรากฏชัดเจนแล้ว

คำอธิบาย ขิปปเมว กาเรตพฺพ

ขิปปเมว กาเรตพฺพุนติ สีฆํ อนฺโตทสาเหเวว กาเรตพฺพ.

คำว่า ขิปปเมว การตพพ์ (พึงรีบทำให้เสร็จ) หมายความว่า ต้องรีบทำอกาลจิวรให้เสร็จ คือ ภายใน ๑๐ วันเท่านั้น

ท่านเปลี่ยน ขิปป เป็น สัม และเพิ่ม อนโตทสาเหเว เข้ามาเพื่ออธิบาย สัม จึงแสดงว่า

๑. ขิปป ศัพท์มีความหมายว่า เร็ว เพราะเปลี่ยน ขิปป เป็น สัม
๒. ความหมายว่า เร็ว คือ ภายใน ๑๐ วัน ไม่ใช่ภายในวันเดียวเหมือนกลุณจิวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ต้องรีบทำอกาลจิวรให้เสร็จอย่างไร
- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ต้องรีบทำให้เสร็จภายในวันเดียวเหมือนกลุณจิวรหรือไม่

อธิบายว่า ต้องรีบทำอกาลจิวรให้เสร็จ คือ ภายใน ๑๐ วันเท่านั้น

คำอธิบาย โน จสส ปารีปุริ

โน จสส ปารีปุริติ โน เจ ปารีปุริ ภเวยฺย, ยตฺตเกณ กรียมานํ อธิฏฺฐานจิวรํ ปโหติ, ตํ จิวรํ ตตฺตกํ น ภเวยฺย, อุณฺกํ ภเวยฺยาติ อตฺถโก.

คำว่า โน จสส ปารีปุริ (ถ้าผ้าไม่พอ) หมายความว่า ถ้าผ้าไม่ครบ คือ จิวรที่อธิฐานซึ่งภิกษุทำไว้ย่อมพอด้วยผ้าเพียงเท่าใด จิวรนั้นไม่มีขนาดเพียงเท่านั้น กล่าวคือยังไม่พอ

คำว่า โน เจ ปารีปุริ ภเวยฺย อธิบาย โน จสส ปารีปุริ ตามหลักไวยากรณ์ ดังนี้

๑. คำว่า จสส ตตฺตเกณ เป็น เจ + อสส เพราะอธิบายว่า เจ ภเวยฺย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จสส ตตฺตเกณ เป็น จ + อสส หรือไม่
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

๒. คำว่า อสส เป็นบทกริยาคุณพากย์ของกัตตาว่า ปารีปุริ เพราะอธิบายว่า ภเวยฺย ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อสส เป็นบทสรรพนามหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

คำว่า ยุตตะเกน ๒เปฯ ภเวยฺย อธิบาย โน เจ ปาริปุรี ภเวยฺย ในลักษณะอธิบายความว่า ถ้าผ้าไม่ครบ คือ ไม่พอเป็นจีวรที่จะอธิฐานได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้านั้นไม่พออย่างไร

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะที่ผ้าไม่พอมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงลักษณะที่ผ้าไม่พอด้วยประโยคนี้

มีข้อสังเกตว่า ท่านผู้แต่งอธิบายความหมายของศัพท์ (สทฺทตฺถ) ก่อน แล้วจึงอธิบายขยายความ (อธิปฺปายตฺถ) ต่อไป การอธิบายในลักษณะนี้เป็นธรรมเนียมของคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา เพราะผู้อ่านต้องเข้าใจความหมายของศัพท์ก่อน จึงจะเข้าใจคำอธิบายขยายความได้ต่อไป

ในประโยคข้างต้นมีคำอธิบาย ๓ ตอน คือ

- โน เจ ปาริปุรี ภเวยฺย. ใช้อธิบาย โน จสฺส ปาริปุรี.

- ยุตตะเกน กริยมานํ อธิฏฺฐานจิวํ ใช้อธิบาย โน เจ ปาริปุรี ภเวยฺย.

ปโหติ, ตํ จิวํ ตตฺตกํ น ภเวยฺย.

- อุณฺหํ ภเวยฺย. ใช้อธิบาย ยุตตะเกน กริยมานํ อธิฏฺฐานจิวํ
ปโหติ, ตํ จิวํ ตตฺตกํ น ภเวยฺย.

การอธิบายในลักษณะเช่นนี้ ผู้แปลมักประกอบใช้คำว่า “คือ” และ “กล่าวคือ” เพื่อแสดงการอธิบายความเป็นตอนๆ ไป ในกรณีที่มีคำอธิบายอีกตอนหนึ่งจะประกอบใช้คำว่า “ได้แก่” ในภาษาบาลีมีคำอธิบายเป็นตอนๆ ไม่เกิน ๓ ตอนเท่านั้น

คำว่า ปาริปุรี มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริปุรณํ ปาริปุรี = การเต็ม ชื่อว่า ปาริปุรี

(ปริ บทหน้า + ปุร ธาตุ (ปุรณ = เต็ม) + อิ ปัจจัยในภาวสาธนะ)

บทนี้มีข้อพิเศษ ๒ อย่าง คือ

๑. ทีฆะสระ อ ใน ป เป็น อา ด้วยสูตรว่า กฺวจาติมชฺชุตฺตรานํ ทีฆรสฺสา ปจฺเจยฺย จ (ความเป็นทีฆะและรัสสะของสระที่อยู่ต้น, กลาง หรือท้าย ย่อมมีในเพราะปัจจัยและอื่นๆ ในบางแห่ง) ดังคำว่า จาตุทฺทโส (วัน ๑๔ คำ), จาตุทฺทสี (ดิถี ๑๔ คำ), ปาวจนํ (ถ้อยคำอันเป็นประธาน), ปากโณ (ปรากฏแล้ว)

๒. แม้บทที่ลง อิ ปัจจัยด้วยสูตรว่า มฺนาทีหิ จิ (ลง อิ ปัจจัยท้ายธาตุมี มฺน ธาตุเป็นต้น

และท้ายปาฐิปาทิกศัพท์) มักมีรูปเป็นปุงลิงค์เท่านั้น ดังคัมภีร์พาลาวตาร (หน้า ๘๓) และกัจจายนสาระ (คาถา ๔๕) กล่าวว่า อิปจโย ปุเม ลียุ (อิ ปัจจัยพึงมีในปุงลิงค์) แต่รูปนี้ถือเป็นรูปพิเศษที่มีบทสำเร็จเป็นอิติลึงค์ ดังคำว่า รสิ = รัศมี (รส ธาตุ + อิ ปัจจัย), รุจิ = รัศมี (รุจ + อิ ปัจจัย)

คำอธิบาย สติยา ปจฺจาสาย

สติยา ปจฺจาสายาติ “อสุกทิวสํ นาม สงฺโฆ จีวรานิ ลภิสฺสติ, ตโต เม จีวรํ อุปฺปชฺชิสฺสตี”ติ อิมินา นเยน สงฺฆคณณาทิมิตฺเตสุ วา อณฺณตรณฺญานโต, “ปัสฺสกูลํ วา ลจฺฉามิ”ติ, “อิมินา วา กบฺปิยภณฺเฑน จีวรํ คณฺหิสฺสามิ”ติ เอวํ วิชฺชमानาย จีวรํ สาย.

คำว่า สติยา ปจฺจาสาย (แม้มีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม) หมายความว่า เมื่อความหวังจะได้จีวรมีอยู่อย่างนี้จากที่ใดที่หนึ่งในบรรดาสงฆ์ คณะ ญาติ และมิตร ตามนัยนี้ว่า สงฆ์จักได้ผ้าในวันโน้น จีวรจักเกิดแก่เราจากผ้านั้น หรือว่า เราจักได้ผ้าบังสุกุล หรือว่า เราจักได้จีวรด้วยกับปิยภณฺเฑ (สิ่งของอันสมควร) นี้

ท่านอธิบาย สติยา ปจฺจาสาย ดังนี้

๑. อส ธาตุในคำว่า สติยา มีความหมายว่า มีอยู่ ดังคัมภีร์ธาตุกล่าว่า อส ภูวิ (อส ธาตุ เป็นไปในความมี, ความเป็น) เพราะอธิบายด้วย วิชฺชमान ศัพท์ที่ปรากฏในความหมายว่า มีอยู่

๒. ความหวังในคำว่า ปจฺจาสา เป็นความหวังจะได้จีวร ไม่ใช่ความหวังอย่างอื่น เพราะอธิบายว่า จีวรํ สาย (เมื่อความหวังจะได้จีวร)

๓. ปติ บทหน้าใน ปจฺจาสา คล้อยตามอรรถของ ลิส ธาตุที่มีความหมายว่า บรรณา ดังคัมภีร์ธาตุกล่าว่า ลิส อิจฺฉายํ (ลิส ธาตุ เป็นไปในความหมายว่า บรรณา) เพราะไม่ได้อธิบายโดยระบุความหมายอื่นไว้ การไม่อธิบายเช่นนี้ถือว่าแสดงอรรถของอุปสรรคว่าเป็นธาตุวัตถานุวัตตกะ คือ คล้อยตามอรรถของธาตุ

๔. คำว่า อสุกทิวสํ นาม ขเปย คณฺหิสฺสามิ”ติ เอวํ กล่าวไว้เพื่อแสดงลักษณะของความหวังจะได้จีวรว่า หวังจะได้จากที่ใดที่หนึ่งในบรรดาสงฆ์ ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปจฺฉา (คำถาม) คือ ภิกษุหวังจะได้รับจีวรอย่างไร
- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของความหวังจะได้จีวรมิใช่หรือ

อนึ่ง ข้อความที่ลงท้ายด้วย เอว ในลักษณะนี้แสดงลักษณะอาการของกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งที่ท่านกำลังกล่าวถึงในเรื่องนั้นๆ

ข้อความว่า

อสุกทิวส นาม สงฺโฆ จีวรานิ ลภิสฺสติ, ตโต เม จีวรํ อุปฺปชฺชิสฺสติ.

“สงฆ์จักได้ผ้าในวันโน้น จีวรจักเกิดแก่เราจากผ้านั้น”

ควรนำไปประกอบกับการได้รับผ้าจากคณะว่า

อสุกทิวส นาม คโณ จีวรานิ ลภิสฺสติ, ตโต เม จีวรํ อุปฺปชฺชิสฺสติ.

“คณะจักได้ผ้าในวันโน้น จีวรจักเกิดแก่เราจากผ้านั้น”

ส่วนการได้จีวรจากญาติและมิตร ในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๙) กล่าวตามสมันตปาสาทิกาวา

“ภาตเกหิ วา เม จีวรตุถาย เปสิตํ, มิตุเตหิ วา เปสิตํ, เต อาภเต จีวเร ทสฺสนฺติ”^๑ติ
เอว ภาตโต วา มิตุตโต วา ปจฺจาสา โหตีติ เวทิตพฺพ^๑.

“พึงทราบว่ ความหวังย่อมมีจากญาติหรือมิตรอย่างนี้ว่า ญาติของเราส่งผ้าเพื่อจีวรแก่เรา หรือมิตรส่งผ้าเพื่อจีวรแก่เรา เมื่อผ้าถูกนำมาแล้ว พวกเขจักถวาย”

คำว่า กปฺปิยภณฺเฑน (กปฺปิยภณฺฑ) ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๑๙) กล่าวว่าคือทรัพย์สินของตนมีฝ่ายและฝ่ายเป็นต้น

คำอธิบาย ตโต เจ อุตฺตริ

ตโต เจ อุตฺตริตี มาสปรมโต เจ อุตฺตริ นิกฺขิเปยฺย, นิสฺสัคคิยนฺติ อตฺถเ.

คำว่า ตโต เจ อุตฺตริ (ถ้าเก็บเกินกำหนดนั้น) หมายความว่า ถ้าภิกษุเก็บเกินขอบเขตอย่างยั้งคือเดือนหนึ่ง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงว่า ต ศัพท์ใน ตโต หมายถึง มาสปรมโต (ขอบเขตอย่างยั้งคือเดือนหนึ่ง) จัดเป็นการแสดงสรุปะ คือ ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง ของ ต ศัพท์ในเรื่องนี้

ยถิ ปนสฺส มุลจีวรํ สณฺหํ โหติ, ปจฺจาสาจีวรํ ญลํ โหติ, น สกฺกา โยเซตุ,

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๙

รตติโย จ เสสา โหนติ, น ตาว มาโส ปฺรติ, น อกามา จีวรํ การเตพพํ, อณฺเฏ
ปจฺจาสาจีวรํ ลภิตฺวา เอว กาลพฺภนฺตเร การเตพพํ. สเจ น ลภติ, ปจฺจาสาจีวรํปิ
ปริกฺขารโຈພໍ อธิฏฺฐาตพฺพํ. อถ มุลจີวรํ ฦลํ โหติ, ปจฺจาสาจีวรํ สณฺหํ, มุลจີวรํ ปริกฺขาร-
โຈພໍ อธิฏฺฐหิตฺวา ปจฺจาสาจีวรเมว มุลจີวรํ กตฺวา จเปตพฺพํ, ตํ ปฺน มาสปริหาร
ลภติ, เอเตนฺปาเยน ยาว น ลจฺฉนฺติ, ตาว อณฺเฏ มุลจີวรํ กตฺวา จเปตํ ลพฺภติ.

อนึ่ง ถ้าจีวรเดิมของภิกษุนั้นเป็นผ้าละเอียด ผ้าที่หวังจะได้เป็นผ้าหยาบ เมื่อ
เป็นเช่นนั้นไม่อาจเย็บเข้ากันได้ และถ้ายังมีราตรีเหลืออยู่ คือ เดือนหนึ่งยังไม่ครบก่อน เมื่อ
เป็นเช่นนั้นเธอไม่ต้องการก็ไม่ต้องให้เย็บจีวร เมื่อได้ผ้าที่หวังไว้ผืนอื่นแล้วพึงให้กระทำใน
เวลาอื่น[ภายในหนึ่งเดือน] แต่ถ้าไม่ได้ควรอธิษฐานแม้กระทั่งผ้าที่หวังไว้[ซึ่งเป็นผ้าหยาบ]ให้
เป็นผ้าบริวาร

ถ้าจีวรเดิมเป็นผ้าหยาบ ผ้าที่หวังจะได้เป็นผ้าละเอียด เมื่อเป็นเช่นนั้นควร
อธิษฐานจีวรเดิมเป็นผ้าบริวารแล้วเก็บผ้าที่หวังจะได้ให้เป็นจีวรเดิม จีวรนั้นย่อมได้การเก็บ
ไว้อีกหนึ่งเดือน ตามวิธีนี้เธอจะเก็บผ้าอื่นโดยทำให้เป็นจีวรเดิมได้ ตราบเท่าที่ยังไม่ได้ผ้า
[ชนิดเดียวกัน]

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าจีวรเดิมของภิกษุนั้นเป็นผ้าละเอียด ผ้าที่หวังจะได้เป็นผ้าหยาบ
ภิกษุควรทำอย่างไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรเย็บให้เสร็จภายในหนึ่งเดือนหรือไม่

อธิบายว่า เมื่อมีความหวังจะได้ผ้าอยู่ก็อาจเก็บไว้เดือนหนึ่งโดยไม่ต้องทำอธิษฐาน หรือ
วิกัปปนา แต่ถ้าไม่มีความหวังเช่นนั้นก็ควรอธิษฐานจีวรเดิมให้เป็นผ้าบริวารภายใน ๑๐ วัน

ข้อความว่า “ตามวิธีนี้เธอจะเก็บผ้าอื่นโดยทำให้เป็นจีวรเดิมได้ ตราบเท่าที่ยังไม่ได้ผ้า[ชนิด
เดียวกัน]” หมายความว่า ภิกษุสามารถทำผ้าที่หวังจะได้ให้เป็นจีวรเดิมแล้วเก็บไว้ต่อไปโดยไม่ต้อง
ทำอธิษฐานหรือวิกัปปนา จนถึงจีวรกาลคือวันเพ็ญเดือน ๑๑ ได้

ปิ ศัพท์ท้าย ปจฺจาสาจีวรํปิ (แม้กระทั่งผ้าที่หวังไว้) ในประโยคว่า ปจฺจาสาจีวรํปิ ปริก-
ขารโຈພໍ อธิฏฺฐาตพฺพํ (ควรอธิษฐานแม้กระทั่งผ้าที่หวังไว้[ซึ่งเป็นผ้าหยาบ]ให้เป็นผ้าบริวาร) ทำหน้าที่

สัมปดินทนะ คือ รวบรวมการอธิษฐานผ้าที่หวังไว้โดยตรง และรวบรวมการอธิษฐานมูลจีวรที่กล่าวไว้ในประโยคก่อนโดยอ้อม ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

ปิ-สทุเทน น เกวลं มูลจีวรเมวาทิ ทสฺเสติ.^๑

“ท่านแสดงว่า ไม่เพียงควรอธิษฐานจีวรเดิมเท่านั้นอย่างเดียว ด้วย ปิ ศัพท”

วิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้

อิมสฺส “อิทํ เม ภนฺเต อกาลจีวรํ มาสาติกฺกนฺตํ นิสฺสัคคิยนฺ”ติ^๒ อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพ.

โปรดทราบวิธีสละอากาลจีวรนั้นตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต อกาลจีวรํ มาสาติกฺกนฺตํ, นิสฺสัคคิยํ

“ท่านผู้เจริญ อากาลจีวรของกระผมนี้เกิน ๑ เดือน ควรสละ” เป็นต้น

ท่านแสดงลักษณะการเก็บจีวรที่หวังจะได้ด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ จะกล่าวถึงวิธีสละอากาลจีวร จึงกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละอากาลจีวร บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละอากาลจีวรมีไฉนหรือ

อธิบายว่า เราได้กล่าวถึงวิธีสละอากาลจีวรด้วยประโยคนี้

สถานที่ เป็นต้น

สาวตฺถึยํ สมฺพหุเล ภิกฺขุ อารพฺภ อกาลจีวรํ ปฏิคฺคเหตฺวา มาสํ อติกฺกมณ-
วตฺถุสฺมี ปณฺณตฺต.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภภิกษุหลายรูปในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการรับอากาลจีวร (ผ้าที่เกิดขึ้นภายนอกจีวรกาล) แล้วเก็บไว้เกิน ๑ เดือน

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๑๙

^๒ วิ.มหา. ๒/๕๐๐/๑๕

ประเภทของบัญญัติ

สาธารณูปภตติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติที่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตติก.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติเป็นต้น

อิโต ปรํ สพฺพํ ปจฺมกถิเน วุตฺตสทิสเมว. เกวลณฺหิ ตตฺถ ทสาหาติกฺกโม, อิธ มาสาติกฺกโมติ อयํ วิเสโส.

วิธีทั้งหมดต่อจากความเป็นอนาณตติกะนี้ เป็นเช่นกับวิธีที่กล่าวไว้ในกถินสิกขาบทที่ ๑ ที่เดียว แต่มีความต่างกันดังนี้ว่า ในสิกขาบทนั้นล่วง ๑๐ วันอย่างเดียว ในสิกขาบทนี้ล่วง ๑ เดือน

ข้อความว่า “วิธีทั้งหมดต่อจากความเป็นอนาณตติกะนี้ เป็นเช่นกับวิธีที่กล่าวไว้ในกถินสิกขาบทที่ ๑” หมายถึง ข้อความที่กล่าวไว้ในกถินสิกขาบทที่ ๑ ว่า

อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนตฺสฺส ทุกฺกมฺ. ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ, ตสฺมา นํ ปรีโต น วกฺขาม. ทสาหํ อนตฺติกฺกนฺเตปิ อตฺติกฺกนฺตสฺสณฺณิโน เวมตฺติกสฺส จ ทุกฺกมฺ. อตฺติกฺกนฺเต อนตฺติกฺกนฺตสฺสณฺณิโนปิ เวมตฺติกสฺสปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว, ตถา อนวิภูจิตาวิกปฺปิโตวิสสชฺชิตอนฺนฺจาวินฺนฺจอตฺทพฺพา- วิลฺลุตฺเตสฺส อวิภูจิตาภิสฺสณฺณิโน.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่ อนึ่ง อาบัติทุกกฏย่อมมีในทุกๆ สิกขาบทเหมือนในสิกขาบทนี้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า

- ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัดแล้วยังไม่เกิน ๑๐ วัน

ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ :-

- ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัดเกิน ๑๐ วันแล้ว
- ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิฐาน ไม่ได้ทำวิกัปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น

หิ ศัพท์ในประโยคว่า เกวลญหิ ทำหน้าที่วิเสสโชคกะ คือ แสดงความพิเศษ ซึ่งในที่นี้ก็คือ ความต่างกันระหว่างกถินสิกขาบทที่ ๑ กับอภการจิวรสิกขาบท

คำว่า เกวลญหิ ตตถ ยเปย อย วิเสโส (แต่มีความต่างกันดังนี้ว่า ในสิกขาบทนั้นล่วง ๑๐ วันอย่างเดียว ในสิกขาบทนี้ล่วง ๑ เดือน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดความต่างกันระหว่างกถินสิกขาบทที่ ๑ กับ อภการจิวรสิกขาบทอย่างไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงความต่างกันระหว่างกถินสิกขาบทที่ ๑ กับอภการจิวรสิกขาบทมิใช่หรือ

อธิบายว่า สิกขาบททั้งสองต่างกัน คือ ในสิกขาบทนั้นล่วง ๑๐ วันอย่างเดียว ในสิกขาบทนี้ล่วง ๑ เดือน

เสสํ ตาทิสเมวาติ.

วิธีที่เหลือเป็นเช่นกับกถินสิกขาบทที่ ๑ นั้นทีเดียว ดังนี้แล

จบคำอธิบายอภการจิวรสิกขาบท

๔. ปุราณจิวรสิกขาบท

ว่าด้วยการใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ยอม ให้ทุบจิวรเก่า

๔. โย ปน ภิกขุ อณฺณาทิกาย ภิกขุณียา ปุราณจิวรํ โธวาเปยฺย วา รชาเปยฺย วา อาโกฏาเปยฺย วา, นิสสัคคิยํ ปาจิตตีย์.

ภิกษุได้ใช้ภิกษุณี ผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ยอม หรือให้ทุบจิวรเก่า ต้องอาบัติ นิสสัคคิยปาจิตตีย์

คำว่า ภิกขุ เป็นเหตุกัตตาของ โธวาเปยฺย รชาเปยฺย และ อาโกฏาเปยฺย ซึ่งเป็นเหตุแห่งการชักจิวรเป็นต้นของภิกษุณี และเป็นผู้ทำกิริยา “ใช้” กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นการกัตตาของ ฌาเป ปัจจัยในบททั้ง ๓ นั้น โดยทั่วไปการกัตตาคือเป็นกัตตาโดยอ้อม เพราะไม่ใช่ผู้ทำกิริยาเอง แต่ใช้ให้ผู้อื่นทำ จึงได้ชื่อว่า การกัตตาคือ

คำว่า ภิกขุณียา เป็นการิตกรรมของ โธวาเปยฺย รชาเปยฺย และ อาโกฏาเปยฺย ถ้าจะกล่าวโดยละเอียดก็คือ เป็นการิตกรรมของ ฌาเป ปัจจัยในบททั้ง ๓ นั้น บทนี้ลงตติยาวิภัติในการิตกรรมด้วย ว่า ศัพท์ในสูตรของกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๓๐๐) ว่า คติพฺวิภูษปลหฺรกรสยาทีนํ การิตเต วา (เมื่อมีการิตปัจจัยในที่ประกอบกับ คมฺ ฐาตุ พฐ ฐาตุ ภฺษ ฐาตุ ปจ ฐาตุ หร ฐาตุ กร ฐาตุ และ สิ ฐาตุ เป็นต้น ให้ลงตติยาวิภัติ) การิตกรรมนั้นแม้จะเป็นธาตุกัตตา คือ กัตตาของธาตุโดยตรง เพราะเป็นผู้ทำกิริยาชักเป็นต้น ก็ไม่กล่าวว่าเป็นกัตตา เพราะมองหาความชวนชวน (พฺยาปาร) อื่น ซึ่งก็คือความเป็นผู้ถูกใช้ซึ่งเป็นกรรมของการิตปัจจัย

คำว่า ปุราณจิวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปุรา ภวฺ ปุราณ

(ปุรา ศัพท์ + ณ ปัจจัยใน ภว ตัทธิต ลง ณ ปัจจัยด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ ปริจเฉทที่ ๔ สูตร ๒๒ ว่า ปุราโต โน จ (ลง ณ ปัจจัยและอื่นๆ ท้าย ปุรา ศัพท์ในอรรถว่า มี))

- ปุราณญจ ตํ จิวรณฺจติ ปุราณจิวรฺ (วิเสสนนฺรพทกรรมธารยสมาส)

ภิกษุผู้ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ ต้องสละจิวรที่ควรสละนั้นแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลตามสมควรก่อนจะปลงอาบัติ โดยกล่าวคำสละเป็นคำบาลีหรือภาษาของตน เช่น เมื่อจะสละแก่บุคคลควรกล่าวว่า

อิทฺ เม ภนฺเต ปุราณจิวรํ อณฺณาทิกาย ภิกขุณียา โธวาปีตํ นิสฺสคฺคิยํ อิมามํ อายสฺมโต นิสฺสขฺขามิ.

ปน กิ โย ภิกขุ อ.ภิกษุใด ภิกขุณียา ยังภิกษุณี อณฺณาทิกาย ผู้มิใช่ญาติ โธวาเปยฺย วา ให้ชัก กิติ รชาเปยฺย วา ให้ย้อม กิติ อาโกฏาเปยฺย วา ให้หุบ กิติ ปุราณจิวรฺ ซึ่งจิวรเก่า ๆ (ตํ จิวรํ อ.จิวรนั้น) นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) เป็นจิวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ๆ ปาจิตฺติยํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตฺติยํ ย่อมมี ด้วย ๆ (อีกอย่างหนึ่ง) ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตฺติยํ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี) ๆ

“ท่านผู้เจริญ จีวรเก่าผืนนี้ของกระผม ใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ควรสละ กระผมสละจีวรนี้แก่ท่าน”

การแสดงอาบัติปาจิตตีย์และการมอบคืนแก่ภิกษุผู้สละ เหมือนกับสิกขาบทก่อน

๔. คำอธิบายปฺรณจิวรสิกขาบท

จตุตถ อณฺณาทิกายาติ น ฌาติกาย, มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สดฺตมํ ยุกํ, ตาว เกนจิ อากาเรน อสมฺพทฐายาติ อตฺถโก.

โปรดทราบเพื่อความในปฺรณจิวรสิกขาบทที่ ๔ ดังนี้

คำว่า อณฺณาทิกาย แปลว่า ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ หมายความว่า ผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง [มีพี่น้องชาย พี่น้องหญิง หลาน (ลูกพี่น้องชาย/หญิง) ลูก หลาน เป็นต้น] ทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย

ท่านอธิบาย อณฺณาทิกา ศัพท์ว่า คำว่า อณฺณาทิกา มีรูปวิเคราะห์

- น ฌาติกา อณฺณาทิกา = ผู้ไม่ใช่ญาติ ชื่อว่า อัญญาทิกา (นินิยาตบุรพบทกรรมธารยสมาส)

ทั้งนี้เพื่อห้ามรูปวิเคราะห์นฺนิสิพหุพพีหิสมาสว่า

- นตฺถิ ฌาติ เอตฺติสฺสาติ อณฺณาทิกา = ผู้ไม่มีญาติ ชื่อว่า อัญญาทิกา

ที่จริงแล้ว การอธิบายรูปวิเคราะห์สมาสนั้น ถ้าท่านผู้แต่งประกอบใช้อัญญบทในรูปวิเคราะห์จัดว่าแสดงรูปวิเคราะห์เป็นพหุพพีหิสมาส เพราะพหุพพีหิสมาสมีเนื้อหาของอัญญบทเป็นประธาน ถ้าท่านไม่ประกอบใช้อัญญบทในรูปวิเคราะห์ก็จัดว่าแสดงรูปวิเคราะห์กรรมธารยสมาสหรือตปฺปริสสมาสโดยขึ้นอยู่กับวิภัตติของบทหน้า ดังนั้น ในคำว่า น ฌาติกาย จึงแสดงรูปวิเคราะห์นินิยาตบุรพบทกรรมธารยสมาสว่า น ฌาติกา อณฺณาทิกา ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

ฎีกาใหม่แสดงรูปวิเคราะห์ ฌาติกา ศัพท์ว่า

- อมฺหากเมว ฌาติตฺติ ฌายตฺติ ฌาติ = บุคคลที่ถูกรู้ว่าเป็นญาติของพวกเรา ชื่อว่า ญาติ

(ฌา ฐาตุ อวโพธเน = ฐิ + ติ ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

- ฌาติ เอว ฌาติกา = ญาตินั้นแหละชื่อว่า ญาติกา (ฌาติ ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกัถตถัตถิต)

ตามคำอธิบายข้างต้น มีวิธีวากยานุสุมพันธ์ว่

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อณฺเฎติกาย ในปุราณจิวรสิกขาบท
๒. ปุจนา (คำถาม) คือ คำว่า อณฺเฎติกา มีรูปวิเคราะห์อย่างไร
๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า อณฺเฎติกา มีรูปวิเคราะห์บัญญัติพิพัสมาส ว่า นตฺถิ ณาติ เติตฺสชาติ อณฺเฎติกา (ผู้ไม่มีญาติ ชื่อว่า อณฺเฎติกา) หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อณฺเฎติกายาติ น ณาติกาย อธิบายว่า คำว่า อณฺเฎติกา มีรูปวิเคราะห์เป็นนินาตบุรพบทรรณธายสมาส ว่า น ณาติกา อณฺเฎติกา (ผู้ไม่มีญาติ ชื่อว่า อณฺเฎติกา)

คำว่า มาติโต วา ๒เปย อสมฺพทฺธายาติ อตฺถิ (ผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย) กล่าวไว้เพื่ออธิบายลักษณะของภิกษุณีผู้ไม่มีญาติ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจนา (คำถาม) คือ ภิกษุณีผู้ไม่มีญาติเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายไหนถึงชั่วอายุขัยเท่าไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุณีนั้นเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายมารดาเท่านั้น และถึงเพียงหนึ่งชั่วอายุขัยหรือไม่

อธิบายว่า ภิกษุณีนั้นเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย (นำคำว่า มาติโต วา ปิตีโต วา ยาว สตุตฺมํ ยุกํ, ตาว มาเป็นปุจนา และอาโภคะ)

คำว่า สตุตฺมํ ยุกํ (จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย) นิสสัยพม่าทั้งหมดแปลว่า “จนถึงคู่ที่เจ็ด” คือ นับตนอยู่ตรงกลางแล้วนับขึ้นเจ็ดชั่วโคตรจากฝ่ายบิดาเป็นต้นไป และนับลงเจ็ดชั่วโคตรจากลูกเป็นต้นไป

เจ็ดชั่วโคตรฝ่ายบน

๑. พ่อ
๒. ปู่
๓. ทวด
๔. พ่อทวด
๕. ปู่ทวด
๖. พ่อของปู่ทวด
๗. ปู่ของปู่ทวด

เจ็ดชั่วโคตรฝ่ายล่าง

๑. ลูก
๒. หลาน
๓. เหลน
๔. โหลน
๕. ลูกของโหลน
๖. หลานของโหลน
๗. เหลนของโหลน

ในเจ็ดชั่วโคตรฝ่ายบน แม้จะกล่าวถึงพ่อก็รวมถึงแม่ และคำว่า ปู่ก็รวมถึงย่าด้วย ส่วนในเจ็ดชั่วโคตรฝ่ายล่าง แม้จะกล่าวถึงลูกชายก็รวมถึงลูกสาว และคำว่า หลานชายก็รวมถึงหลานสาว ภิกษุณีผู้ไม่รวมอยู่ในญาติเจ็ดชั่วโคตรทั้งฝ่ายบนและล่าง ชื่อว่า ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๐) กล่าวว่า ยุค ศัพท์มีความหมายว่า อายุประมาณ (ชั่วอายุชั้ย) คือชั่วอายุชั้ยของบุรุษที่ ๗ และชั่วอายุชั้ยของสตรีที่ ๗ กล่าวคือ ชั่วอายุชั้ยของปู่ และชั่วอายุชั้ยของย่า ชั่วอายุชั้ยของตา และชั่วอายุชั้ยของยาย ตามข้อความนี้ เจ็ดชั่วอายุชั้ยนับจากฝ่ายบนและล่าง คือ

๑. ปู่	๒. ย่า
๓. ตา	๔. ยาย
๕. ลูก	๖. หลาน
๗. เหลน	

อีกอย่างหนึ่ง ยุค ศัพท์มีความหมายว่า คู่ คือ คู่ที่เจ็ดทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา โดยมีรูปวิเคราะห์เป็นเอกเสสว่า

- ยุโค จ ยุโค จ ยุคํ = คู่[ฝ่ายบิดา] และคู่[ฝ่ายมารดา] ชื่อว่า ยุคะ

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๒ หน้า ๑๖๕) จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

คู่ฝ่ายบิดา ๗ (นัยที่ ๑)

๑. พ่อ
๒. ปู่
๓. ทวด
๔. พ่อทวด
๕. ปู่ทวด
๖. พ่อของปู่ทวด
๗. ปู่ของปู่ทวด

คู่ฝ่ายบิดา ๗ (นัยที่ ๓)

๑. พ่อ
๒. พี่น้องชายของพ่อ (ลุง, อาผู้ชาย)
๓. พี่น้องหญิงของพ่อ (ป้า, อาผู้หญิง)
๔. ลูกชายของพ่อ

คู่ฝ่ายบิดา ๗ (นัยที่ ๒)

๑. พ่อ
๒. ย่า
๓. พ่อของย่า (พ่อทวด), แม่ของย่า (ย่าทวด)
๔. พี่น้องชาย
๕. พี่น้องหญิง
๖. ลูกชาย
๗. ลูกสาว

๕. ลูกสาวของพ่อ

๖. หลานชายของพ่อ

๗. หลานสาวของพ่อ

คู่ฝ่ายมารดา ๗ (นัยที่ ๑)

๑. แม่

๒. ยาย

๓. ทวด

๔. พ่อทวด

๕. ปู่ทวด

๖. พ่อของปู่ทวด

๗. ปู่ของปู่ทวด

คู่ฝ่ายมารดา ๗ (นัยที่ ๓)

๑. แม่

๒. พี่น้องชายของแม่ (น้า, น้าผู้ชาย)

๓. พี่น้องหญิงของแม่ (ป้า, น้าผู้หญิง)

๔. ลูกชายของแม่

๕. ลูกสาวของแม่

๖. หลานชายของแม่

๗. หลานสาวของแม่

คู่ฝ่ายมารดา ๗ (นัยที่ ๒)

๑. แม่

๒. ตา

๓. พ่อของตา (ตาทวด), แม่ของตา (ยายทวด)

๔. พี่น้องชาย

๕. พี่น้องหญิง

๖. ลูกชาย

๗. ลูกสาว

คำอธิบาย ภิกขุณียา

ภิกขุณียาติ สากิยานิโย วีย สุตฺตภิกขุสงฺฆเ วา อุกฺกโตสงฺฆเ วา อุปสมฺปนฺนายน.

คำว่า ภิกขุณียา (ภิกษุณี) คือ ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วน เหมือนกับนาง สากิยานี หรือในอุกฺกโตสงฺฆ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ท่านอธิบายว่า ภิกษุณี ในคำว่า ภิกขุณียา ของสิกขาบทนี้ หมายถึง ภิกษุณีผู้อุปสมบทใน ภิกษุสงฆ์ล้วนหรือในอุกฺกโตสงฺฆ มิใช่ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ล้วน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุณีที่กล่าวถึงในคำว่า ภิกษุณีญา ของสิกขาบทนี้ หมายถึง ภิกษุณีประเภทไหนในภิกษุณี ๓ ประเภท คือ

๑. ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วน
๒. ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ล้วน
๓. ภิกษุณีผู้อุปสมบทในอุกโตสงฆ์ (สงฆ์ ๒ ฝ่าย)

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือภิกษุณีดังกล่าวเป็นภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนเท่านั้นหรือไม่

อธิบายว่า ภิกษุณีดังกล่าวเป็นภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนหรือในอุกโตสงฆ์ เพราะภิกษุณีดังกล่าวเป็นฐานะแห่งอาบัติทุกกฏ ดังที่จะกล่าวต่อไปในอาบัติติวาระ

คำว่า สากิยานิโย วีย (เหมือนกับนางสากิยานี) คือ นางสากิยานี ๕๐๐ ที่อุปสมบทเป็นภิกษุณีร่วมกับพระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้อุปสมบทในฝ่ายภิกษุสงฆ์เท่านั้น เพราะยังไม่มีภิกษุณีสงฆ์ในขณะนั้น อนึ่ง คำนี้เป็น นิทสสนนัย คือ นัยที่แสดงพอเป็นตัวอย่าง เพราะยังหมายรวมถึงภิกษุณีที่เปลี่ยนเพศมาจากภิกษุอีกด้วย ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

นิทสสนมตฺตญฺเจตฺ, ตสฺมา ภิกฺขุภาเว จตฺวา ปริวตฺตลึงฺคา ภิกฺขุณีโยปิ อิทฺ สุตฺตภิกฺขุสงฺเข อุปสมฺปนฺนา อิจฺเจว เวทิตฺตฺวา.^๑

“อนึ่ง คำนี้เป็นเพียงตัวอย่าง ดังนั้น แม้ภิกษุณีที่ดำรงอยู่ในความเป็นภิกษุแล้วเปลี่ยนเพศไป (เปลี่ยนเพศมาจากภิกษุ) จึงทราบว่าเป็นผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนนั้นเที่ยวในเรื่องนี้”

มีข้อที่น่าสังเกตว่า คำว่า สากิยานิโย ที่ประกอบกับ วีย ศัพท์ในที่นี้ เป็นบทอุปมานะที่ลงปฐมาวิริกตติ พหุพจน์ ต่างกับบทอุปไมยว่า อุปสมปนฺนาย (ภิกษุณีญา) ที่ลงฉัญฐีวิริกตติในการิตกรรม คำนี้ถือว่าเป็นข้อยกเว้นพิเศษทางไวยากรณ์ เพราะตามหลักภาษาทั่วไป บทอุปมานะกับอุปไมยต้องมีวิริกตติและพจน์อย่างเดียวกัน แต่ในเรื่องนี้คำว่า สากิยานิโย นั้นไม่มีเนื้อความสัมพันธ์กับ โธวาเปยฺย (ให้ชก), ราชาเปยฺย (ให้ยอม), อาโกฏฺวาเปยฺย (ให้ทุบ) ดังนั้น ท่านจึงลงปฐมาวิริกตติในอรรถลึงค์คตตะ ไม่ลงฉัญฐีวิริกตติ เอกพจน์เหมือน อุปสมปนฺนาย (ภิกษุณีญา)

คำว่า อุกโตสงฺเข (ในอุกโตสงฆ์) คือ ภิกษุณีที่อุปสมบทในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ ด้วยญัตติ-จตุตถกรรมวาจา และในฝ่ายภิกษุสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

^๑ กงฺขา.อภิวินยฺฎีกา หน้า ๓๒๐

คำอธิบาย ปุราณจิวร

ปุราณจิวรนติ รชิตวา กบปี้ กตวา เอกวารมปิ นินุตถ์ วา ปารุตฺ วา, ยํ
อนตมโส ปริโกสสีเสน อังเส วา มตถเก วา กตวา มคฺคํ คโต โหติ, อุตฺตีสกํ วา กตวา
นิปนฺโน, เอตมปิ ปุราณจิวรเมว.

จิวรที่ถูกย้อมแล้วทำกับปัพพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว ชื่อว่า จิวรเก่า

ภิกษุวางจิวรใดไว้บนป่าหรือบนศีรษะโดยมุ่งการใช้สอยเป็นอย่างต่ำแล้ว เดินทาง
ก็ดี ใช้หนุนศีรษะนอนก็ดี แม้จิวรนั้นก็ชื่อว่าจิวรเก่าเหมือนกัน

ข้อความนี้แสดงสรุปเพื่อความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึงของ จิวร ศัพท์ใน ปุราณจิวร ว่า
จิวรที่พอจะนุ่งห่มได้ จึงจัดว่าเป็นจิวรในสิกขาบทนี้ ไม่ใช่จิวรเล็กลงนุ่งห่มไม่ได้ และจิวรเก่า คือ จิวร
ที่นุ่งห่มแม้เพียงครั้งเดียว หรือเป็นจิวรที่ใช้พาดป่าหรือศีรษะเดินทาง หรือเป็นจิวรใช้หนุนศีรษะนอน
ไม่ใช่จิวรที่คร่ำคร่าแล้ว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ จิวรอย่างไรจึงจัดว่าเป็นจิวรเก่าในสิกขาบทนี้
- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จิวรที่คร่ำคร่าแล้วควรเป็นจิวรเก่าหรือไม่

อธิบายว่า จิวรที่นุ่งห่มแม้เพียงครั้งเดียว หรือเป็นจิวรที่ใช้พาดป่าหรือศีรษะเดินทาง หรือ
เป็นจิวรใช้หนุนศีรษะนอน เป็นจิวรเก่าในสิกขาบทนี้ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปุราณจิวรนติ เอตถ จิวรนติ นินวสนปารุปนุปกเมว อธิปเตตฺถติ อาห “รชิตวา”ติอาทิ.”

“จิวรที่พอจะนุ่งห่มได้ทีเดียว ประสงค์เอวว่าเป็นจิวรในคำว่า ปุราณจิวร นี้ หมายถึง ฉะนั้น
จึงกล่าวว่า รชิตวา (จิวรที่ถูกย้อมแล้ว) เป็นต้น”

คำอธิบายข้างต้นนั้น เป็นการอธิบายสรุปของจิวรเก่ารวม ๒ ประโยคเข้าด้วยกัน แต่อาจ
อธิบายโดยแยกเป็น ๒ ประโยคก็ได้ เพราะประโยคว่า ยํ ขเปยฺ เอตมปิ ปุราณจิวรเมว นั้นจัดเป็นอีก
ประโยคหนึ่ง ซึ่งมีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จิวรที่ถูกย้อมแล้วทำกับปัพพินทุ นุ่ง
หรือห่มแล้วแม้คราวเดียว ชื่อว่า จิวรเก่า ด้วยคำว่า ปุราณจิวรนติ ขเปยฺ ปารุตฺ วา

^๑ กงฺขา.อภิวินยฺฎีกา หน้า ๓๒๐

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกับปัพพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียวเท่านั้น ชื่อว่า จีวรเก่าหรือไร (ประกอบ เอว ศัพท์แทน ปี ศัพท์ในคำว่า เอตมปิ)

๓. ปุจฺจมา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยัม ขเปยฺย เอตมปิ ปุจฺจมาจีวรเมว อธิบายว่า ไม่เพียงจีวรที่นุ่งห่มแม้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น แม้จีวรที่ใช้พาดบาหรือศีระะเดินทาง หรือเป็นจีวรใช้หนุนศีรษะนอน เป็นจีวรเก่าในสิกขาบทนี้

สรุปความว่า จีวรเก่ามีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

๑. จีวรที่นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว
๒. จีวรที่ภิกษุพาดบาหรือศีระะแล้วเดินทาง
๓. จีวรที่ภิกษุใช้หนุนศีรษะนอน

ข้อความว่า “จีวรที่ย้อมแล้วทำกับปัพพินทุ” หมายความว่า ถ้าเป็นจีวรที่ยังไม่ได้ย้อมแล้วทำกับปัพพินทุ ก็ยังไม่ใช่จีวรที่สมบูรณ์ ภิกษุไม่อาจนุ่งหรือห่มได้ ถ้านุ่งหรือห่มก็ต้องอาบัติทุกกฏ ดังนั้น จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกับปัพพินทุแล้ว นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว จึงเป็นสาเหตุให้ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้ แต่ถ้าเป็นจีวรที่ยังไม่ได้ย้อมแล้วทำกับปัพพินทุ ก็เป็นสาเหตุให้ต้องอาบัติทุกกฏ

คำว่า อุตฺตีสฺสํ มีรูปวิเคราะหว่า

- อุทฺธํ สีสํ ยสฺสาติ อุตฺตีสฺสํ = จีวรที่มีศีระะในเบื้องบน ชื่อว่า อุตฺตีสฺสกะ

ในคำว่า กปฺปิ กตฺวา (ทำกับปัพพินทุ) กปฺปิ ศัพท์เป็นคำไวพจน์ของ กปฺปพินทุ จึงอาจแต่งบาลีอีกอย่างหนึ่งว่า กปฺปพินทุํ ทตฺวา ก็ได้

คำอธิบาย โธวาเปยฺย วา

โธวาเปยฺย วาติ สเจ “โธวา”ติ วาจา ย วทติ, กายวิการํ วา กโรติ, หตฺถเณ วา หตฺถเ เทติ, ปาทมูลเ วา จเปติ, อนฺโตทฺวาทสหตฺถเ โอกาเส จตฺวา อุปริ วา ขิเปติ, อณฺณสฺส วา หตฺถเ เปเสติ, ตาย โธตํ โธวาปิตเมว โหติ.

คำว่า โธวาเปยฺย วา (ให้ชัก) หมายความว่า ถ้าภิกษุสั่งด้วยวาจาว่า เธอจงชักกระทำกายวิการ (ความเปลี่ยนแปลงทางกาย) ใช้มือวางให้ในมือ วางไว้แทบเท้า อยู่ในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอกแล้วโยนไปข้างบน หรือฝากผู้อื่นส่งไปให้ จีวรที่ภิกษุณั้นชักแล้ว ชื่อว่าถูกให้ชักแล้วทีเดียว

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงอาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ชักจูงว่าเป็นการใช้ทางวาจา หรือ ทำอกัมปกริยาทางกาย เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ชักจูง คืออะไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
 - ท่านควรแสดงอาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ชักจูงมิใช่หรือ
 - ภิกษุสั่งด้วยวาจาเท่านั้น จึงเป็นการใช้ภิกษุณีให้ชักจูงหรือไม่

อธิบายว่า ภิกษุสั่งด้วยวาจา กระทำกายวิการ ใช้มือวางให้ในมือ วางไว้แทบเท้า ยืนใน สถานที่ภายใน ๑๒ ศอกโยนไปข้างบน หรือฝากผู้อื่นส่งไปให้ จัดเป็นการใช้ภิกษุณีให้ชักจูงทั้งสิ้น

คำว่า กายวิการ แปลตามศัพท์ว่า “อาการพิเศษแห่งกาย” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิเสโส กาโร วิกาโร (ปาติบุรพบทกรรมธารยสมาส)
- กายสฺส วิกาโร กายวิกาโร (ฉนฺธิสฺสํปปริสสมาส)

คำว่า อนโธทฺทวาทสหตฺถ (ภายในแห่ง ๑๒ ศอก) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทฺวาทส หตฺถา ทฺวาทสหตฺถา (วิเสสนบุรพบทกรรมธารยสมาส)
- ทฺวาทสหตฺถานํ อนโธ อนโธทฺทวาทสหตฺถา (นิบาตบุพพกัณฺณยียาวสมาส)

ข้อความว่า “กระทำกายวิการ” หมายความว่า กระทำกายวิการโดยให้ภิกษุณีรู้ว่าตนต้องการจะให้ชักจูง

ข้อความว่า “อยู่ในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอกแล้วโยนไปข้างบน” แสดงว่า ถ้าภิกษุอยู่นอก อุปจาระคือสถานที่ ๑๒ ศอกแล้วโยนให้ ไม่ต้องอาบัติ

อนึ่ง อุปจาระคือสถานที่ใกล้ หมายถึง สถานที่ ๑๒ ศอก นิยมใช้ใน ทสฺสนูปจาระ คือ ที่ ใกล้การเห็น, สวณูปจาระ คือ ที่ใกล้การได้ยิน หรือในการถวายสังฆทานภายในวัด สงฆ์ผู้รับทานต้อง อยู่ใกล้กันภายใน ๑๒ ศอกเช่นเดียวกัน

ข้อความว่า “ฝากผู้อื่นส่งไปให้” หมายความว่า ภิกษุอยู่ในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอกของผู้รับ แล้วฝากไปให้ภิกษุณี บุคคลดังกล่าวคือ ลิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก และสตรี เป็นต้น

คำอธิบาย ราชเปยย วา อาโกฏาเปยย วา

ราชปนาโกฏาปเนสุปิ เอสว นโย.

แม้การใช้ให้ย้อมและให้ทูปก็เช่นเดียวกัน

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดง *ประโยคคติเทสสังวัณณา* คือ ประโยคชี้แนะว่าเหมือนกับข้อความที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีให้ชักจูงเท่านั้นหรือ จึงต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีให้ย้อมและทูปจีวร ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์เช่นกัน

สิกขมานาย วา สามเณรียา วา อุปาสิกาย วา หตฺเถ โรวนตุถาย เทติ, สาสเจ อุปสมปชฺชิตฺวา โรวติ, เอวมปิ นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺตียํ. อุปาสกสฺส วา สามเณรสฺส วา หตฺเถ ทินฺนํ โหติ, โส เจ ลิงฺเก ปริวตฺเต อุปสมปชฺชิตฺวา โรวติ, ทหรสฺส ภิกฺขุสฺส วา ทินฺนํ โหติ, โสปิ ลิงฺเก ปริวตฺเต โรวติ, นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺตียเมว. ราชปนาโกฏฺฐาปเนสุปิ เอเสว นโย.

ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามเณรี หรืออุปาสิกาส่งให้ชัก ถ้าหญิงนั้นอุปสมบทแล้วชัก แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์

ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของอุปาสก หรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้วชัก[ก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์] หรือถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอชักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว ก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์เหมือนกัน

แม้การใช้ให้ย้อมและให้ทูปก็เช่นเดียวกัน

ท่านกล่าวข้อความข้างต้นต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าสิกขมานา สามเณรี หรืออุปาสิกรับจีวรมาแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วจึงชัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่า ไม่ต้องอาบัติ เพราะบุคคลเหล่านั้นอยู่ในอนาปัตติวาระหรือไม่

อธิบายว่า ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามเณรี หรืออุปาสิกาส่งให้ชัก ถ้าหญิงนั้นอุปสมบทแล้วชัก แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์

ประโยคว่า อุปาสกสฺส อปฺเปชฺช ปาจิตฺตียเมว (ภิกษุให้ไว้ในมือของอุปาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อ

เพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้วชัก[ก็ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์]) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ อุปาสกหรือสามเณรที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงชัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติ เพราะให้ขณะที่บุคคลนั้นเป็นเพศชายหรือไม่

อธิบายว่า ภิกษุให้ไว้ในมือของอุปาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้วก็ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์

ประโยคว่า ทหรัสส ขเปย ปริวตเต โรวติ (ถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอชักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วก็ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์เหมือนกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุหนุ่มที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงชัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติ เพราะให้ขณะที่บุคคลนั้นเป็นเพศชายหรือไม่

อธิบายว่า ถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอชักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วก็ต้องเหมือนกัน

ข้อความข้างต้นนี้แสดงว่า การใช้ให้ภิกษุณีชักจีวรเป็นต้น ไม่เป็นประธาน แต่การชักจีวรเป็นต้นในขณะที่เป็นภิกษุณี จึงเป็นประธานในเรื่องนี้ ดังนั้น แม้ผู้รับจะไม่ใช้ภิกษุณีในขณะที่รับจีวร แต่ถ้าชักจีวรเป็นต้นในขณะที่เป็นภิกษุณี ก็ทำให้ภิกษุต้องอาบัติเช่นกัน นอกจากนั้น ถ้าภิกษุณีผู้รับจีวรเปลี่ยนเพศเป็นภิกษุแล้วชัก ภิกษุผู้ให้ไม่ต้องอาบัติ

คำว่า นิสสัคคิย ปาจิตตียเมว ในประโยคว่า ทหรัสส ภิกขุสฺส วา ทินฺนํ โหติ, โสปี ลิงเค ปริวตเต โรวติ ต้องตามไปสู่ประโยคหน้าว่า อุปาสกสฺส วา สามเณรสฺส วา หตฺเต ทินฺนํ โหติ, โส เจ ลิงเค ปริวตเต อุปสมฺบฺชิตฺวา โรวติ อีกด้วย ตามปกติการติดตามของศัพท์ด้วยอธิการนัย คือนัยที่ตามมาจกข้างหน้าหรือข้างหลัง มักเป็นการตามมาจกประโยคหน้า แต่ในบางที่ก็ตามมาจกประโยคหลังได้ ดังเช่นในอุทาหรณ์นี้

หลักการตามมาของศัพท์ด้วยอธิการนัย อาจกำหนดได้ ๖ อย่างตามวิธีใช้ คือ

๑. ศัพท์ในประโยคหน้าตามมาสู่ประโยคหลัง (วิธีนี้ใช้มากที่สุด)

๒. ศัพท์ในประโยคหลังตามมาสู่ประโยคหน้า (วิธีนี้ใช้น้อยที่สุด)

๓. ศัพท์หลังในประโยคเดียวกันตามมาสู่ศัพท์หน้า
๔. ศัพท์หน้าในประโยคเดียวกันตามมาสู่ศัพท์หลัง
๕. ศัพท์ที่ตามมาอาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามเนื้อความหรือเพื่อเปลี่ยนลิ้งค์ เช่น

คำว่า เอตํ โน เอวเมตํ ธารยามิ (ข้าพเจ้าขอทรงความเป็นผู้บริสุทธิ์นั้นไว้อย่างนี้) เพิ่มคำว่า ปริสุทธภาวํ โดยให้บทว่า ปริสุทธา ใน ปริสุทธะธยายสมนโต ติดตามมาจากประโยคหน้า อีกทั้งเพิ่ม ภาว ศัพท์เข้ามาประกอบรวม การเปลี่ยนศัพท์เพียงบางส่วนเช่นนี้ ตามหลักภาษาไม่นับว่าเป็นคนละศัพท์กัน แต่ถือว่าเป็นศัพท์เดียวกัน เพราะบทที่เปลี่ยนแปลงไปบางส่วนไม่ถือว่าเป็นบทอื่น ดังกฎทั่วไปในคัมภีร์ปริภาเซนุสเสระว่า เอกเทศวิกิต อนณณํ. <เอกเทศวิกิตมนุยวตุ.> (ปริภาเซนุสเสร. ข้อ ๓๗) “บทที่เปลี่ยนแปลงไปบางส่วน ย่อมเป็นเหมือนมิใช่บทอื่น”

๖. ศัพท์ที่ตามมาอาจเปลี่ยนวิภัติให้เหมาะสมกับฐานะ เช่น

ในคำว่า ชานาติ โน ภาสตี (เธอทราบ[ความต้องการและความชอบใจ]ของพวกข้าพเจ้า จึงกล่าวกับพวกข้าพเจ้า) คำว่า โน จากประโยคต้นได้ติดตามมาสู่ประโยคนี้ โดยเปลี่ยนเป็นรูปตติยวิภัติว่า อมุเหหิ (กับพวกข้าพเจ้า)

ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ภาสตีติ เอตถ “โน”ติ อิทํ วิภตติวิปริณาเมน ยุชชติ. เตนาค “เอวํ กโรมาติ อมุเหหิ สหุธิ ภาสตี”ติ.^๑

“ในปฐะว่า ภาสตี นั้น คำว่า โน นี้ ย่อมประกอบด้วยการเปลี่ยนวิภัติ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า เอวํ กโรมาติ อมุเหหิ สหุธิ ภาสตี (จึงกล่าวกับพวกข้าพเจ้าว่า พวกเราจะทำอย่างนี้)”

ความจริงแล้วการที่ศัพท์จากประโยคต้นติดตามมาสู่ประโยคหลังด้วยการเปลี่ยนวิภัตินั้น เป็นธรรมเนียมทั่วไปในภาษาบาลีและสันสกฤต ดังกฎทั่วไปหรือปริภาสาที่กล่าวว่า อตถวสา วิภตติ-วิปริณาโม.^๒ (การเปลี่ยนวิภัตีย่อมมีตามอำนาจของเนื้อความ)

คำนี้เป็นกฎทั่วไปที่ปรากฏในไวยากรณ์สันสกฤตคือมุคฺชโพธิฎีกา^๓ รูปสันสกฤตว่า อรทวสาท วิภตติวิปริณามะ (การเปลี่ยนวิภัตีย่อมมีตามอำนาจของเนื้อความ) แม้ในคัมภีร์มหาภษยะ^๔ ก็พบรูปว่า อรทวสาท วิภตติวิปริณาโม ภวิษยติ (การเปลี่ยนวิภัตติจกมีได้ตามอำนาจของเนื้อความ) ซึ่ง

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๒๗๐

^๒ รูป. สูตร ๑๕

^๓ มุคฺช.ฎีกา คำอธิบายสูตร ๒๙, ๓๙, ๑๓๙, ๔๒๒

^๔ มหาภษยะ อธิบาย ๑ ปาทะ ๓ สูตร ๙

ปริวรรตเป็นบาลีได้ว่า อตถวสา วิภตฺติวิปริณาโม ภวิสฺสติ แม้ภุชชอนี้ก็มีใช้ในคัมภีร์อรรถกถาอีกด้วย
จะเห็นได้ว่า ท่านกล่าวว่าให้เปลี่ยน โน เป็น อมฺเหหิ ในประโยคหลัง

วิธีสละจิ๋ว

“อิทํ เม ภนฺเต ปุราณจิ๋วรํ อณฺณาทิกาย ภิกฺขุณิยา โธวาทิตํ นิสฺสคฺคิยน”ติ^๑
อิมินา ปนตถ นนฺน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

ส่วนวิธีสละในสิกขาบทนี้ โปรดทราบตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต ปุราณจิ๋วรํ อณฺณาทิกาย ภิกฺขุณิยา โธวาทิตํ นิสฺสคฺคิยํ.

“ท่านผู้เจริญ จิ๋วร่านี้ของกระผม ใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ชัก ควรสละ กระผม
สละจิ๋วร่านี้แก่ท่าน”

ท่านจะข้อความว่า อิมินา อายุสมโต นิสฺสชฺชามิ (กระผมสละจิ๋วร่านี้แก่ท่าน) โดยถือว่าได้
กล่าวไว้ในสิกขาบทก่อนแล้ว นอกจากนั้นแล้ว :-

ถ้าเป็นจิ๋วร่าที่ภิกษุใช้ให้ย้อม ต้องใช้เป็น ราชปิณฑ

ถ้าเป็นจิ๋วร่าที่ภิกษุใช้ให้ทูป ต้องใช้เป็น อาโกฏาปิณฑ

สถานที่เป็นต้น

สาวตฺถิยํ อุทายิตฺเถรํ อารพฺภ ปุราณจิ๋วรโธวาทิตํปณฺณตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุทายีเถระในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการใช้
ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ชักจิ๋วร่า

ประเภทของบัญญัติ

อสาธารณปณฺณตฺติ.

^๑ วิ.มหา. ๒/๕๐๕/๑๗

[สิกขาบทนี้]เป็นอนุสาธธรรมบัญญัติ (ข้อบัญญัติที่ไม่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

“โรวา”ติอาทิกาย อาณตติยา สาณตติกั.

[สิกขาบทนี้]เป็นสาณตติกะ (มีการใช้ผู้อื่น) โดยการใช้ว่า เธอจงชัก เป็นต้น

อาบัติ

เอวํ อาณตตตาย จ ภิกขุณียา อุทฺธนสขชนาทีสุ สพฺพปโยเคสุ ภิกขุโน ทุกฺกณฺ์. โรวิตฺวา อุทฺธิตมตฺตํ ปน รตฺตมตฺตํ อาโกฏิตมตฺตมจฺ นิสฺสัคคิยํ โหติ, โรวนาทีนํ ตีณิปี เทว วา การาเปนตสฺส เอเกน วตฺถุณา นิสฺสัคคิยํ, อิตเรหิ ทุกฺกณฺ์. สเจ ปน “โรวา”ติ วุตฺตา สพฺพานิปี กโรติ, โรวนปจฺจยว อาปตฺติ. “อิมสฺมี จีวรํ ยํ กตฺตพฺพํ, ตํ กโรหิ”ติ วทโติ ปน เอกวาจาย ปาจิตฺติเยน สหฺมึ เทว ทุกฺกณฺ์, ภิกขุณิสงฺฆวเสน เอกโต-อุปสมฺปนฺนํ โรวาเปนตสฺส, อนิสฺสขชิตฺวา ปริกฺขณตสฺส, อณฺฺยสฺส วา สนฺตกํ นิสฺสํทนปจฺจตฺถรณฺ์ วา โรวาเปนตสฺส, ฌาติกาย อณฺฺยฌาติกสณฺฺณโน เจว, เวมตฺติกสฺส จ ทุกฺกณฺ์, อณฺฺยฌาติกาย ฌาติกสณฺฺณโนปี เวมตฺติกสฺสาปี นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติเยว. อโติ ปรํ ปน เอวรูปฺเสสุ จาเนสุ “ติกปาจิตฺติยน”ติ วทฺขาม.

ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ เพราะการชวนชวรายทุกอย่างมีการเตรียมเตาไฟเป็นต้น ของนางภิกษุณีผู้ถูกใช้อย่างนั้น ส่วนจีวรที่ภิกษุณีชักแล้วยกขึ้นเท่านั้น จีวรที่เพียงแต่ย้อม แล้ว และจีวรที่เพียงแต่ทาบแล้ว เป็นจีวรที่ควรสละ

ภิกษุที่ใช้ให้ทำการชักเป็นต้นทั้ง ๓ อย่างหรือ ๒ อย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์ด้วยวัตถุหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยวัตถุสองอย่างอื่น

ถ้าภิกษุณีถูกสั่งว่า “เธอจงชัก” ย่อมกระทำการชักทั้งหมด ภิกษุต้องอาบัติเพราะการชักเป็นปัจจัยเท่านั้น

ภิกษุสั่งว่า “เธอจงทำการชักที่ควรทำในจีวรนี้” ต้องอาบัติทุกกฏ ๒ ครั้งกับปาจิตตีย์ เพราะวาจาเดียว

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียวโดยเนืองด้วยภิกษุณีสงฆ์ให้ชัก
- ภิกษุผู้ไม่ละผ้าที่เป็นนิสสัยแล้วใช้สอยอยู่
- ภิกษุผู้ใช้ให้ชักจีวรเก่าอันเป็นของภิกษุอื่น หรือให้ชักผ่านีสหะ (ผ้าปูนั่ง) และ

ผ้าปัจฉัตถณะ (ผ้าปูนอน)

- ภิกษุผู้สำคัญภิกษุณีผู้เป็นญาติว่าไม่ใช่ญาติ
- ภิกษุผู้สงสัย

ภิกษุสำคัญภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติว่าเป็นญาติ และภิกษุผู้สงสัยผู้ใช้ให้ชักอยู่] เป็นนิสสัยคติปาจิตติยเหมือนกัน

อนึ่ง ต่อแต่สิกขาบทนี้ ข้าพเจ้าจักกล่าวว่า ดิกปาจิตติย ในฐานะเช่นนี้

คำว่า โธนาทีนิ ๒เปย อิตเรหิ ทุกกฏ (ภิกษุที่ใช้ให้ทำการชักเป็นต้นทั้ง ๓ อย่างหรือ ๒ อย่าง ต้องอาบัตินิสสัยคติปาจิตติยด้วยวัตถุหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยวัตถุ ๒ อย่างอื่น) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุผู้ใช้ให้ทำการชักเป็นต้นทั้ง ๓ อย่างหรือ ๒ อย่าง จะต้องอาบัตินิสสัยคติปาจิตติย ๓ ครั้ง หรือ ๒ ครั้งหรือไร

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุนั้นต้องอาบัตินิสสัยคติปาจิตติยด้วยวัตถุหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยวัตถุ ๒ อย่างอื่น เพราะไม่อาจสละจีวรผืนหนึ่ง ๓ ครั้งหรือ ๒ ครั้งได้ ถ้าภิกษุให้ทำกิริยา ๓ อย่าง ต้องอาบัตินิสสัยคติปาจิตติยด้วยกิริยาหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยกิริยา ๒ อย่างอื่น หรือถ้าภิกษุให้ทำกิริยาสองอย่าง ต้องอาบัตินิสสัยคติปาจิตติยด้วยกิริยาหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยกิริยาอีกอย่างหนึ่ง ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

เอตถ จ เอกสฺส ดิกฺขตฺตํ นิสฺสชฺชนาภาวโต ตีณิปี กาเรนตสฺส เอเกน นิสฺสคฺคิยํ, ทฺวีหิ เทว ทุกฺกฏานิ. เทว กาเรนตสฺส เอเกน นิสฺสคฺคิยํ, ทฺติเยน ทุกฺกฏํ. เตนาน ๓ “โธนาทีนิ ตีณิ”ติอาทิ.*

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๑

“อนึ่ง ในเรื่องนี้ เมื่อภิกษุใช้ให้ทำวัตถุทั้งสามอย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วยวัตถุหนึ่ง เพราะไม่มีการสละวัตถุหนึ่งสามครั้ง ต้องอาบัติทุกกฏสองครั้งด้วยวัตถุสองอย่าง เมื่อภิกษุให้ทำวัตถุสองอย่าง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ด้วยวัตถุหนึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏด้วยวัตถุที่สอง ฉะนั้น จึงกล่าวว่า โธนาทีนิ ตีณิ (การชักเป็นต้นทั้ง ๓) เป็นต้น”

คำว่า เอเคน วตถุณา (ด้วยวัตถุหนึ่ง) คือ ด้วยเหตุอย่างแรกที่ภิกษุใช้ก่อนเหตุที่เหลือ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

“เอเคน วตถุณา”ติ ปจฺมํ กตฺวา นิฏฺฐาปิ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ^๑

“คำว่า เอเคน วตถุณา (ด้วยวัตถุหนึ่ง) กล่าวไว้โดยหมายถึงจีวรที่ภิกษุทำก่อนแล้วให้สำเร็จ”

คำว่า “ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียวโดยเนืองด้วยภิกษุณีสงฆ์ให้ชัก ต้องอาบัติทุกกฏ” หมายความว่า

- ภิกษุณีผู้อุปสมบทจาก ภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว เป็นเหตุให้ต้องอาบัติทุกกฏ
- ภิกษุณีผู้อุปสมบทจาก ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว เป็นเหตุให้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ภิกฺขุณฺํ วเสน เอกโตอุปสมฺปนฺนํ โธวาเปตฺตสฺส ยถาวตฺถุกเมวาทิ อห “ภิกฺขุณฺิสงฺฆ-
วเสน”ติอาทิ.^๑

“อาบัตติย้อมมีตามลำดับวัตถุทีเดียวแก่ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว โดยเนืองด้วยภิกษุสงฆ์ให้ชัก ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ภิกษุณิสงฆวเสน เป็นต้น”

ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว (เอกโตอุปสมปณฺนา) คือ นางสาภิยานี ๕๐๐ ที่มีพระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นประมุข และภิกษุณีที่เปลี่ยนเพศมาจากภิกษุ ถ้าภิกษุณีดังกล่าวเปลี่ยนเพศเป็นชาย ต้องดำรงอยู่ในฐานะของสามเณร ไม่นับว่าเป็นภิกษุ ดังข้อความว่า

ทุติยํ ปรียาเยน ภิกฺขุณฺิสงฺฆโม เอกโตอุปสมฺปนฺนํ ลิงฺคปริวตฺเต สติ ลพฺภติ. ตสฺส หิ ปุคฺคสฺส ปุพฺเพ ลิงฺขมานกาเล ลหุํ ฌตฺติจตุตฺถอุปสมฺปทาณมํ กิณฺจาปิ อุกุปฺปญฺเจว จานา-
รหณฺจ, ปุริสสิงฺเก ปน ปาตุญฺเต “อนฺุชานามิ ภิกฺขเว ตํเยว อุปชฺฌํ ตเมว อุปสมฺปทณฺ”ติ เอตฺถ
อปรียาปนฺนตฺตา ตสฺส ปุคฺคสฺส เกวลํ สามเณรภาวาทตฺติโต กมฺมํ ทานิ กุปฺเป ชาตณฺติ วุจฺจติ.

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๑

ลึงคปรีวตเตน จี๋วรส อธิฏฐาณวิชนัน วิย ตสส ปุคคสส ภิกขุณิสสฺสเมณ กตาย อุปสมปทาย
วิชนัน โหตีติ^๑

“กรรมที่ ๒ ย่อมมีได้โดยปริยาย เมื่อมีการเปลี่ยนเพศของภิกษุณีผู้อุปสมบทจากภิกษุณี-
สงฆ์ฝ่ายเดียว กล่าวคือ อุปสมบทกรรมคือฉัตติจตตตตกรรมที่บุคคลนั้นได้รับในเวลาเป็นสิกขมานาใน
ครั้งก่อนแม้จะไม่วิบัติและควรแก่เหตุ [คือ กรรมวาจาที่เป็นเหตุของการอุปสมบท] แต่เมื่อเพศบุรุษ
ปรากฏขึ้นแล้ว กรรมของบุคคลนั้นจึงเรียกว่า วิบัติไปในกาลนี้ เพราะถึงความเป็นสามเณรอย่างเดียว
เนื่องจากไม่นับเข้าในพระดำรัสนี้ว่า

อนุชานามิ ภิกขเว ตเวย อุปชฌมฺ ตเมว อุปสมปทํ^๒

‘ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปชฌาย์นั้นทีเดียว การอุปสมบทนั้นทีเดียว’

การสละอุปสมบทที่ภิกษุณีสงฆ์กระทำแล้วย่อมมีแก่บุคคลนั้น เหมือนการสละอธิษฐานจิ๋ว
ด้วยการเปลี่ยนเพศ”

เอตถ ภิกขาปิ ปญจตตสากิยานินฺ วเสน ภิกขุภาเว จตฺวา ปรีวตตลึงคาย ภิกขุณิยา จ
วเสน เอกโตอุปสมปนฺนา ภิกขุณี ลพฺภติ, ตถापि ปกตินิยาเมเนว ทสฺเสตุ “ภิกขุณี นาม อุโกโตสฺสเม
อุปสมปนฺนา”ติ วุตฺตํ^๓

“ในเรื่องนี้ ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียวมีได้ด้วยประภทของนางสากิยานี ๕๐๐
และภิกษุณีผู้ดำรงอยู่ในความเป็นภิกษุแล้วเปลี่ยนเพศแม้ก็จริง แต่ท่านกล่าวว่า

ภิกขุณี นาม อุโกโตสฺสเม อุปสมปนฺนา.

“ขึ้นชื่อว่าภิกษุณี คือ ภิกษุณีผู้อุปสมบทในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย”

เพื่อแสดงภิกษุณีตามครรลองปกตินี้ทีเดียว”

ภิกขุณิ สนฺติเก เอกโตอุปสมปนฺนา นาม มหาปชาปติปมุขา ปญจตตสากินิโย ภิกขุณิโย.
มหาปชาปติปิ หิ อานนฺตเถเรน ทินฺนโอะวาทสฺส ปฏิกคหิตตฺตา ภิกขุณิ สนฺติเก อุปสมปนฺนา นาม.^๔

“ภิกษุณีทั้งหลายซึ่งเป็นนางสากิยานี ๕๐๐ อันมีพระนางมหาปชาปติโคตมิเป็นประมุข ชื่อว่า
ภิกษุณีผู้บวชฝ่ายเดียวในสำนักของภิกษุ โดยแท้จริงแล้ว แม้พระนางมหาปชาปติโคตมิ ก็ชื่อว่า อุปสมบท
ในสำนักของภิกษุ เพราะรับโอวาท[คือครุธรรม]ที่พระอานนทบอกให้ทรงทราบ”

^๑ วชิร.ฎีกา หน้า ๑๒๐ ^๒ วิ.มหา. ๑/๖๘/๔๖

^๓ สารตถ.ฎีกา ๒/๔๘๗ ^๔ สารตถ.ฎีกา ๓/๔๘๕

สพพา ภิกขุณีโย สตุฏฺฐ ลหฺรฺฐปสมฺปทา สงฺฆโต ลหฺรฺฐปสมฺปทาติ ทฺวิธา. ครุณฺหมมฺปฏฺธิคฺ-
คหณฺนํ หิ ลหฺรฺฐปสมฺปทา มหาปชาบดีโคตมี สตุฏฺฐ สนฺติกา ว ลหฺรฺฐปสมฺปทตฺตา สตุฏฺฐ ลหฺรฺฐปสมฺปทา
นาม. เสสา สพฺพปาปิ สงฺฆโต ลหฺรฺฐปสมฺปทา. ตาปิ เอกโตอุปสมฺปนฺนา อุภโตอุปสมฺปนฺนาติ ทฺวิธา.
ตตฺถ ยา ตา มหาปชาบดีโคตมียา สทฺธิ นิกฺขนฺตา ปณฺจสตา สากิยานิโย, ตา เอกโตอุปสมฺปนฺนา
ภิกฺขุสงฺฆโต เอว ลหฺรฺฐปสมฺปทตฺตา, อิตฺรา อุภโตอุปสมฺปนฺนา อุภโตสงฺฆเอว อุปสมฺปนฺนตฺตา.”

“ภิกษุณีทั้งหมดมี ๒ ประเภท คือ

๑. ภิกษุณีผู้ได้รับอุปสมบทจากพระศาสดา คือ พระนางมหาปชาบดีโคตมีผู้ได้รับการ
อุปสมบทด้วยการรับครุธรรม ชื่อว่า ผู้ได้รับอุปสมบทจากพระศาสดา เพราะเป็นผู้ได้รับอุปสมบทจาก
สำนักของพระศาสดาโดยแท้

๒. ภิกษุณีผู้ได้รับอุปสมบทจากสงฆ์ คือ ภิกษุณีที่เหลือทั้งหมด แม้ภิกษุณีเหล่านั้นก็มี ๒
ประเภท คือ

๒.๑ ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว คือ นางสากิยานี ๕๐๐ ผู้ออกบวชพร้อมกับ
พระนางมหาปชาบดีโคตมี ชื่อว่า ผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว เพราะได้รับอุปสมบทจาก
ภิกษุสงฆ์เท่านั้น

๒.๒ ภิกษุณีผู้อุปสมบทจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือ ภิกษุณีนอกจากนี้ เพราะได้รับ
อุปสมบทจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย”

ภิกษุณี สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา นาม ปรีวตฺตลิจฺจา วา ปณฺจสทฺสากิยานิโย วา. เอตา ปน
เอกโตอุปสมฺปนฺนา โอวทฺตสฺส ปาจิตฺติยเมว.^๑

“ชื่อว่า ภิกษุณีผู้อุปสมบทในสำนักของภิกษุ เป็นภิกษุณีผู้เปลี่ยนเพศ หรือเป็นนางสากิยานี
๕๐๐ หนึ่ง เมื่อภิกษุสั่งสอนภิกษุณีเหล่านั้นผู้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว ต้องอาบัติปาจิตตีย์นั้นเทียว”

ข้อความว่า “ให้ชักผ้าหนีสนะ (ผ้าปูนั่ง) และผ้าปัจจัตถณะ (ผ้าปูนอน) ต้องอาบัติทุกกฏ”
หมายความว่า ผ้าปูนั่งหรือผ้าปูนอนเป็นผ้ามีขนาดเล็กไม่พอจะนั่งหรือห่มได้ จึงไม่จัดเป็นจีวรเก่าตาม
สิกขาบทนี้ ดังนั้น แม้ภิกษุจะใช้ภิกษุณีให้ชักผ้าเหล่านั้นของตนหรือของผู้อื่น ก็ต้องอาบัติทุกกฏ ไม่ต้อง
อาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

นิสฺสีทปจฺจตฺถรณฺนติ อณฺณสฺส วา อตฺตโน วา สนฺตํ นิสฺสีทณฺณเจว ปจฺจตฺถรณฺณจ.

^๑ สารตฺถ.ฎีกา ๓/๑๓๗-๓๘

^๒ วิมตฺติ.ฎีกา ๒/๒๘

นิวาสนปารุณบุคคลเสว จ อธิ “ปุราณจิวร”ติ อธิเบตตตตอ อตฺตโน สนฺตมฺปิ นิสิตนปจฺจตฺตณฺ
โรวาเปนตฺสส ทุกฺกมฺเว โหติ, น นิสฺสคฺคิยฺ”^๑

“คำว่า นิสิตนปจฺจตฺตณฺ (ผ่านิสิตนและผ่านปจฺจตฺตณ) คือ ผ่านหนึ่งและผ่านอนอันเป็น
สมบัติของผู้อื่น หรือของตน อนึ่ง อาบัติทุกกฏนั้นเที่ยวย่อมมีแก่ภิกษุผู้ให้ชักผ่านหนึ่งและผ่านอน
ที่แม่เป็นของตน เพราะจิวรที่พอจะนั่งและห่มได้เท่านั้นหมายเอาว่าเป็นจิวรเก่าในสิกขาบทนี้”

ปิ ศัพท์ในคำว่า อตฺตโน สนฺตมฺปิ (ที่แม่เป็นของตน) ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องว่า
แม้ผ่านหนึ่งและผ่านอนที่เป็นของตนก็ยังเป็นเหตุให้ต้องอาบัติทุกกฏ จะปวดยกล่าวไปในผ่านหนึ่งและ
ผ่านอนที่เป็นของผู้อื่น ดังนั้น จึงรวบรวมครหา คือ การดำนิว่า ผ่านหนึ่งและผ่านอนที่เป็นของผู้อื่น
ก็เป็นเหตุให้ต้องอาบัติทุกกฏเช่นกัน

โดยทั่วไป ปิ หรือ อปิ ศัพท์ :-

- ถ้าทำหน้าที่สัมภาวนา มักแสดงสัมภาวนาโดยตรง และรวบรวมครหาโดยอ้อม
- ถ้าทำหน้าที่ครหา มักแสดงครหาโดยตรง และรวบรวมสัมภาวนาโดยอ้อม

อนาปัตติ

สเจ ฉาติกาย สหยา อญฉาติกา “โรวา”ติ อวฺตฺตา วา โรวติ, อปริภฺตฺตํ วา
อญญํ วา ปริภฺชาโร โรวติ, สิกฺขมานสามเณริโย วา โรวนฺติ, อนาปตฺติ, อุมฺมตฺตกาทินํ
อนาปตฺติเยว.

อาบติย้อมไม่มีแก่ภิกษุ :-

- ถ้าภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ผู้เป็นสหายของภิกษุณีผู้เป็นญาติ ไม่ถูกสั่งว่า จงชัก
ชัก[เอง]ก็ดี
- ถ้าภิกษุณีชักจิวรที่ยังไม่ได้ใช้สอยหรือบริวารอื่นก็ดี
- ถ้าสิกขมานาและสามเณรชักก็ดี
- ภิกษุบ้าเป็นต้น

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๒๑-๒๒

บริหารอื่นในเรื่องนี้ คือ ฤๅสรวงเท้า ถลกบาตร ผ้านั่งสะ ผ่าประคตเอว ฟูกเตียง และฟูกตั้ง
เป็นต้น

องค์ของอาบัติ

ปฺราณจิวรตา, อุปจาเร จตฺวา อณฺณาทิกาย ภิกฺขุณิยา อาณานิ, ตสฺสา
โธนาทีนิจาติ อิมานตฺถ ตีณิ อองฺคานิ.

ในสิกขาบทนี้มีองค์ ๓ เหล่านี้ คือ

๑. เป็นจิวรเก่า
๒. ภิกษุอยู่ในอุปัชฌายะ [สถานที่ ๑๒ ศอก] แล้วใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ
๓. การชักเป็นต้นของภิกษุณีนั้น

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สยฺจริตตสมุฏฺฐานํ, กิริยํ, โนสยฺญาวิมอกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺตวชฺชํ, กายกมฺมํ,
วจีกรรมมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติ.

[สิกขาบทนี้เป็น :-

- สยฺจริตตสมุฏฺฐาน (มีสยฺจริตตสิกขาบทเป็นสมุฏฐานคือเกิดด้วยสมุฏฐานทั้ง ๖)
- กิริยะ (ต้องอาบัติเพราะกระทำ)
- โนสยฺญาวิมอกฺข (ไม่มีการพ้นจากอาบัติเพราะไม่มีสยฺญาคิดไม่ทำอธิฐานหรือวิกัลป์นา)
- อจิตฺตกะ (ไม่มีจิตคิดทำอธิฐานหรือวิกัลป์นา)
- ปณฺณตฺตวชฺชะ (มีโทษทางบัญญัติ)
- กายกรรม (ต้องอาบัติทางกายทวาร เพราะไม่ทำสิ่งที่ควรทำทางกายทวาร)
- วจีกรรม (ต้องอาบัติทางวจีทวาร เพราะไม่ทำสิ่งที่ควรทำทางวจีทวาร)
- มีจิต ๓ [กุศลจิต อกุศลจิต และอัปยาคตจิต]

- มีเวทนา ๓ [สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอุเบกขาเวทนา]

จบคำอธิบายปฺราณจิวรสิกขาบท

๕. จิวรปฏิคคหณสิกขาบท

ว่าด้วยการรับจิวรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ

๕. โย ปน ภิกขุ อณฺณาทิกาย ภิกขุณียา หตฺถโต จิวรํ ปฏิคฺคณฺเหยฺย อณฺณตฺร ปาริวตฺตกา, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตียํ.

ภิกษุได้รับจิวรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ เว้นไว้แต่ แลกเปลี่ยน

คำว่า ปาริวตตก มีรูปวิเคราะหฺว่า

- ปาริวตเตตพฺพนฺติ ปาริวตฺ.

(ปริ บทหน้า + วตฺ ธาตุ วตฺตเน = เป็นไป + ต ปัจจัยในกรรมสาธนะและอรรถอหะ)

- ปาริวตฺเตยฺว ปาริวตฺกํ.

(ปาริวตฺ ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกฺตถตฺททิตฺ ทิฆะสฺระ อ ใน ป เป็น อา ดังคำว่า ปธานํ วจนํ ปาวจนํ (ถ้อยคำที่เป็นประธาน ชื่อว่า ปาพจน))

ปน ก็ โย ภิกขุ อ.ภิกษุใด ปฏิคคณฺเหยฺย พึงรับ จิวรํ ซึ่งจิวร หตฺถโต จากมือ ภิกขุณียา ของภิกษุณี อณฺณาทิกาย ผู้มิใช่ญาติ อณฺณตฺร เว้น (จิวรา ซึ่งจิวร) ปาริวตฺตกา ที่ อันภิกษุพึงแลกเปลี่ยน ฯ (ตํ จิวรํ อ.จิวรนั้น) นิสฺสคฺคิยํ (โหติ จ) เป็นจิวรที่อันภิกษุพึงสละ ด้วย ฯ ปาจิตฺตียํ (โหติ จ) อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี ด้วย ฯ (อีกอย่างหนึ่ง) ปาจิตฺตยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี) ฯ

๕. คำอธิบายจีวรปฏิคคหณสิกขาบท

คำอธิบาย อนุญาติกาย

ปณฺจเม อนุญาติกายาติ อิหํ วุตฺตณฺยเมว, ตสฺมา อิโต ปรี กตฺถจิ น
 วิจารณ์ฺสสาม.

โปรดทราบเนื้อความในจีวรปฏิคคหณสิกขาบทที่ ๕ ดังนี้

คำว่า อนุญาติกาย นี้ มีนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั่นเอง[ในสิกขาบทที่ ๔] ดังนั้น เราจะ
 ไม่พิจารณา[คำนั้น]ไว้ในสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งถัดจากสิกขาบทนี้ไป

คำว่า ตสฺมา ฯเปฯ น วิจารณ์ฺสสาม (ดังนั้น เราจะไม่พิจารณา[คำนั้น]ไว้ในสิกขาบทข้อใด
 ข้อหนึ่งถัดจากสิกขาบทนี้ไป) กล่าวไว้เพื่อแสดง ลัทธิคุณะ คือ ผลพลอยได้จากการกล่าวประโยคหน้า
 ว่า ท่านได้รับผลพลอยได้ คือ จะไม่แสดงอธิบายคำว่า อนุญาติกาย ไว้อีกในสิกขาบทต่อแต่นี้ไป

คำว่า ตสฺมา (ดังนั้น) แปลตามศัพท์ว่า “เพราะเหตุนี้” คำนี้อาจแปลให้เต็มศัพท์โดยเพิ่ม
 ข้อความจากประโยคก่อนมาประกอบรวมว่า ตสฺมา วุตฺตณฺยตฺตา (เพราะความที่แห่งคำว่า อนุญาติกาย
 มีนัยที่อันเรากล่าวแล้วนั้น)

คำว่า น วิจารณ์ฺสสาม (เราจะไม่พิจารณา) ต้องประกอบกัตคำว่า มยฺ (เราทั้งหลาย) เป็น
 รูปพหูพจน์ตามอัมมโยคคือ ม วิกัตติ โดยทั่วไปการใช้พหูพจน์ในบุคคลคนเดียวนั้น มักประกอบไว้
 ท้าย ตุมฺห ศัพท์เพื่อแสดงการเคารพนับถือผู้อื่น และประกอบไว้ท้าย อมฺห ศัพท์เพื่อแสดงการยกย่อง
 ตน ดังปทฺรูลิทธิปริกฤษ์กล่าวว่า

เอตถ จ เอกสมิมปิ คารวพหฺมาเนน พหุตฺตสฺมาโรปา พหฺวจฺนํ โหติ.^๑

“อนึ่ง ใน ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์เหล่านี้ วิกัตติพหูพจน์ย่อมใช้แม้ในบุคคลคนเดียวเพราะ
 การยกขึ้นสู่ความเป็นพหูพจน์ด้วยความเคารพและความนับถือ”

ข้อความนี้หมายความว่า การประกอบพหูพจน์เป็นรูปว่า ตุมฺเห จจฺณ, มยฺ จจฺณาม มิได้

^๑ ฐป. สูตร ๒๓๓

หมายถึงบุคคลจำนวนมากอย่างเดียว แต่อาจจะถึงบุคคลเพียงคนเดียวก็ได้ เพื่อแสดงความเคารพ
นับถือผู้อื่น หรือยกย่องตนเอง แม้สัททนต์ปิฎก (ปทมาลา) ก็กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ครุมฺหิ จตฺตเนกสฺมี

พหุจณํ ปน

ปาฬิยํ อปฺปํ อญฺจ-

กถาภูทิกาสฺ ตํ พหุ.^๑

“ส่วนพหูพจน์ที่ใช้ในผู้ควรเคารพนับถือและในตนเองเพียงผู้เดียว พบน้อย
ในพระบาลี แต่ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา พหูพจน์นั้นพบเป็นจำนวนมาก”

คำอธิบาย จีวร

จีวรนติ ฉนฺนํ อณฺณตรํ วิกปฺปนุคํ.

จีวรที่ควรแก้วิกัปปนาผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖ ชนิด ชื่อว่า จีวร

จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้ ต้องเป็นจีวรที่ควรแก้วิกัปปนาผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖
ชนิด ไม่ใช่จีวรที่มีขนาดเล็กจนทำวิกัปปนาไม่ได้ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้เป็นผ้าทุกอย่างหรือไม่
- ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรดังกล่าวมีลักษณะอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า จีวรนติ เขเปยฺ วิกปฺปนุคํ อธิบาย
ว่า จีวรดังกล่าวมีลักษณะที่ควรแก้วิกัปปนาในผ้า ๖ ชนิดมีผ้าไหมะ เป็นต้น และผ้าอนุโลมอีก ๖ ชนิด
รวมเป็น ๑๒ ชนิด ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในกถินสิกขาบทที่ ๑

ในคำว่า ฉนฺนํ อณฺณตรํ (ผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖ ชนิด) คำว่า ฉนฺนํ ลงบัญญัติวิวัตติ
ในอรรถนิตถารณะ เพราะประกอบกับ อณฺณตร ศัพท์ ที่จริงแล้วในฐานะที่ประกอบกับ อณฺณตร ศัพท์
เช่นนี้ อาจประกอบใช้บัญญัติหรือสัตตมวิวัตติเพื่อแสดงอรรถนิตถารณะได้ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ฉนฺนนติ โขมาทินํ ฉนฺนํ จีวรานํ มชฺเฌ.^๒

“คำว่า ฉนฺนํ (ในบรรดาผ้า ๖ ชนิด) หมายความว่า ในระหว่างผ้า ๖ ชนิด มีผ้าเปลือกปอ
เป็นต้น”

^๑ นิต.ปท. หน้า ๓๕

^๒ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๒

อนึ่ง คำว่า มชฺฌ (ในระหว่าง) ข้างต้น กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า ัญญวิวัฏฐิติน ฌนํ ลงใน อรรถนิทธารณะ เพราะท่านมักแสดงข้อความนี้ไว้ด้วยคำว่า มชฺฌ, เวมชฺฌ, อนฺตร (ในระหว่าง)

เอส นโย สพฺเพสุ จีวรปฏิสันตุตสิกขาปเทสุ. ยตถ ปน วิเสโส ภวิสสตี,
ตตถ วกฺขาม.

สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน แต่ความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น

ข้อความนี้หมายความว่า ต่อแต่นี้ไป ถ้าพบคำว่า จีวร ท่านจะไม่อธิบายคำนี้ซ้ำอีก ยกเว้น ในสิกขาบทที่มีความต่างกัน ก็จะกล่าวไว้ต่างหาก

คำว่า เอส นโย ยเปยฺ สิกขาปเทสุ (สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน) กล่าว ต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมด มี ลักษณะต่างกันหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน

คำว่า ยตถ ปน วิเสโส ยเปยฺ วกฺขาม (แต่ความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ใน สิกขาบทนั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงความพิเศษ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ถ้าความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด ท่านจักไม่กล่าวไว้ใน สิกขาบทนั้นหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ถ้าความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น (ปน ศัพท์ ทำหน้าที่วิเสสโชคะ)

คำอธิบาย ปฏิกุณฺเฑย

ปฏิกุณฺเฑยยาตี เอตถ หตฺถเณ วา หตฺถเ เทตุ, ปาทุมฺเณ วา จเปตุ, ฐมฺมกถํ
กเถนตสฺส วตฺเตสุ ขิปปิมาเนสุ อุปจารํ มุญฺจิตฺวาปิ อุปรี วา ขิปปุ, สเจ สาทิยตี,
ปฏิกุณฺหิตเมว โหตี.

โปรดทราบเพื่อความในคำว่า ปฏิคฺคณฺเหยฺย นั้น ดังนี้

ภิกษุณีจะใช้มือวางไว้ในมือ[ของภิกษุ]ก็ดี หรือวางไว้แทบเท้าก็ดี ครั้นภิกษุกล่าว
ธรรมกถาอยู่ เมื่อบุคคลโยนผ้าไป ภิกษุณีแม้จะอุปจาระโยนขึ้นไปข้างบนก็ดี ถ้าภิกษุณีดี
ก็เป็นอันรับจีวรทีเดียว

ท่านอธิบายคำว่า ปฏิคฺคณฺเหยฺย ว่า การรับจีวรของภิกษุณีนั้นไม่เพียงรับจากมือของภิกษุณี
อย่างเดียว แม้ภิกษุณีวางไว้แทบเท้า หรือโยนให้ ถ้าภิกษุณีดี ก็เป็นอันรับไว้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อ
ขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องรับจีวรจากมือภิกษุณีจึงชื่อว่ารับหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ การรับจีวรจากมือของภิกษุณีมีลักษณะอย่างไร

อธิบายว่า การรับจีวรจากมือของภิกษุณีมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

- ภิกษุณีใช้มือให้เอง
- ภิกษุณีวางไว้แทบเท้า
- ภิกษุณีโยนให้

คำว่า ฆมฺมกถํ กถณตสฺส วตฺเตสุ ขิปิยมาเนสุ (ครั้นภิกษุกล่าวธรรมกถาอยู่ เมื่อบุคคลโยน
ผ้าไป) หมายความว่า ชาวอินเดียสมัยก่อน เมื่อรู้สึกปลาบปลื้มยินดีในธรรมกถา อาจจะโยนผ้าขึ้นไป
ข้างบนเพื่อแสดงความร่าเริงของตน โดยอาจเก็บเอาผ้าชิ้นอื่น หรืออาจโยนให้กับผู้แสดงธรรมก็ได้ ใน
เรื่องนี้ภิกษุณีได้โยนจีวรร่วมไปกับคนอื่น ๆ ที่โยนผ้าไปด้วยเพื่อให้ภิกษุผู้แสดงธรรม

อนึ่ง คำว่า เจลุกฺเขป แปลตามศัพท์ว่า “การยกผ้าขึ้น” คือ การโยนผ้า หรือการโบกผ้า
ดังนั้น คำนี้จึงหมายความว่า การโยนผ้าขึ้นไปในอากาศบ้าง หรือยกผ้าขึ้นแล้วสะบัดไปมาบ้าง เพื่อ
แสดงความปีติโสมนัสของชาวอินเดียในสมัยก่อน ดังข้อความว่า

เจลุกฺเขปมกรฺนฺติ นานาฉณฺเณหิ วตฺเตหิ ธเช อุตฺสาเปตฺวา อุตฺตริสาฎฺधानิ อากาเส
ชิปนฺตา เจลุกฺเขปํ กรีสุ.^๑

“บาทคณาว่า เจลุกฺเขปมกรฺ (ทำการโยนผ้า) หมายความว่า ให้ยกธงขึ้นด้วยผ้าหลากสีแล้ว
โยนผ้าคลุมไปในอากาศแล้วทำการโยนผ้า”

เจลุกฺเขปสตสฺสหาสนิ ปวตฺตีสฺสูติ เตสํ เตสํ ชนानํ สีโสปริ ฆมฺมุตฺตฺราสงฺกเจลานํ
อุกฺเขปสตสฺสหาสนิ ปวตฺตีสฺสูติ อตฺถโก.^๒

^๑ ขุ.ชา.อ. ๑๐/๑๒๕

^๒ สารตฺถ.ฎีกา ๑/๒๒๔

“คำว่า เจลูกเขยปตสทสฺสาณิ ปวตฺตีสฺส (การโบกผ้าแสนครั้ง) หมายความว่า การโบกผ้าคลุมที่สะบัดไปมาเหนือศีรษะของชนเหล่านั้นๆ ดำเนินไปแสนครั้ง”

นอกเหนือจากการโยนผ้าหรือโบกผ้าแล้ว ชาวอินเดียในสมัยก่อนยังกล่าวสาธุการ ประบนเขน ผีปาก หรือตีดนิ้ว ดังข้อความว่า

มหาชนโน นทฺโธ เตเพนฺโธ อปฺโณณฺโธ สาธุการสทสฺสาณิ อทาสิ. เจลูกเขยเป จ องฺคุลิโณณฺเ จ ปวตฺเตสิ.^๑

“มหาชนบันลืออยู่ ผีปากอยู่ ประบน[เขน]อยู่ ให้สาธุการนับพันครั้ง ยังการโบกผ้าและการตีดนิ้วให้ดำเนินไปแล้ว”

สพฺพา ราชปริสาปิ “สุกฺกิตฺ ปณฺตฺติเตน ปณฺโห”ติ อุณฺนทฺนตา สาธุการสทสฺสาณิ อทฺสฺ, องฺคุลิโณณฺเ เจว เจลูกเขยปา จ ปวตฺตีสฺส.^๒

“แม้บริษัทของพระราชาทรงหมดก็บันลืออยู่ว่าท่านบัณฑิตได้ตอบปัญหาดีแล้ว จึงให้สาธุการพันหนึ่ง (คนจำนวนพันหนึ่งกล่าวสาธุการ) และการตีดนิ้วพร้อมทั้งการโยนผ้าได้เป็นไปแล้ว”

มหาชนา ตฺวุจฺจปญฺญา องฺคุลิโย โณณฺเ. เจลูกเขยปา ปวตฺตีสฺส.^๓

“มหาชนปลาบปลื้มยินดีแล้วตีดนิ้ว การโยนผ้าได้เป็นไปแล้ว”

อเถวฺ มหาชนมฺชฺเฒ ชนปทกฺลยาณิยา นจฺจมานาย “สาธุ สาธุ”ติ สาธุการสฺส องฺคุลิโณณฺเ. เจลูกเขยเปสฺ จ ปวตฺตมาเนสฺ ตํ ปวตฺตีสฺส ตฺวา ราชฯ ขเปฯ เอกํ อสิหตฺถํ ปุริสํ อาณาเปสิ.^๔

“ลำดับนั้น เมื่อนางชนบทกัลยาณีพื่อนร่ายอยู่ในท่ามกลางมหาชนอย่างนี้ ครั้นการกล่าวสาธุการว่า สาธุๆ การตีดนิ้ว และการโบกผ้าดำเนินไปอยู่ พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ... ทรงใช้บุรุษผู้ถือมีดผู้หนึ่ง”

มหาชนโน เจลูกเขยปสทสฺสาณิ ปวตฺเตสิ. องฺคุลิโณณฺสทสฺสาณิ ปริพฺภมฺสิ. ชนเมฆวสฺสํ วิย สตฺตรตฺนวสฺสํ วสฺสิ. สาธุการสทสฺสาณิ ปวตฺตีสฺส. มหาปถวิวิชชนสทฺโท วิย อโหสิ.^๕

“มหาชนยังการโบกผ้านับพันให้ดำเนินไปแล้ว เสียงตีดนิ้วนับพันเวียนไปแล้ว ฝนรัตนะ ๗ ตกแล้วเหมือนฝนเมฆทิพย์ เสียงสาธุการนับพันเป็นไปแล้ว เป็นดังเสียงแผ่นดินใหญ่แตกแยกแล้ว”

^๑ ขุ.ชา.อ. ๗/๒๑๕

^๒ ขุ.ชา.อ. ๘/๒๓๕

^๓ ขุ.ชา.อ. ๕/๒๓๕

^๔ ขุ.ชา.อ. ๗/๒๐๘

^๕ ขุ.ชา.อ. ๕/๑๓๗

อนึ่ง ธรรมเนียมในการแสดงความร่าเริงยินดีของยักษ์ พรหม เทวดา อสูร นาค และครุฑ มีลักษณะต่างกัน คือ

๑. ยักษ์

กล่าวคำว่า “หิง” คนไทยออกเสียงเป็น “ไอ้ให้” พม่าออกเสียงเป็น “แฮ” เป็นเสียงที่แสดงความอัศจรรย์ใจ ดังข้อความว่า

ปพพตานํ นจเจหิ เทวานํ สาธุการะหิ ยุกฺขานํ หิงกาเรหิ อสุรานํ ถุติขปะเปหิ พุรหฺมานํ
อปโหมเนหิ เมฆานํ คชชิตะหิ จตุปปทานํ รเวหิ ปกฺขินํ รุเตหิ สพฺพตาพาวจฺวานํ สกสกปฏิกฺกาเนหิ
ปถวิตลโต ยาว พุรหฺมโลโก ตาว เอกโกลาหลํ เอกนิหนาทํ อโหสิ.”

“ความโกลาหลเป็นหนึ่งในเดียวกัน ตั้งแต่พื้นปฐพีจนถึงพรหมโลกได้กึกก้องเป็นอันเดียวกัน

- ด้วยความโน้มเอียงไปมาของบรรพต
- ด้วยเสียงสาธุการของทวยเทพ
- ด้วยเสียงหิงๆ ของยักษ์
- ด้วยเสียงชมเชยของอสูร
- ด้วยเสียงตบ[แขน]ของพรหม
- ด้วยเสียงคำรามของหมู่เมฆ
- ด้วยเสียงร้องของสัตว์สี่เท้า
- ด้วยเสียงขลุ่ยของบัลลังก์
- ด้วยความชำนาญ[ศิลปะ]เฉพาะตนๆ ของนักดนตรีทั้งปวง”

วิมฺหยชาตา ยุกฺขา “หิณฺ”ติ สทฺทํ นิจฺจาเรณฺตีติ อาห “ยุกฺขานํ หิงกาเรหิ”ติ.”^๑

“ยักษ์ที่เกิดความอัศจรรย์แล้วย่อมเปล่งเสียงว่า ‘หิง’ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ยุกฺขานํ หิงกาเรหิ (ด้วยเสียงหิงๆ ของยักษ์)”

พุทฺโธติ เตสํ สุตฺวาน

ปีติ อุปปชฺชติ ตาวเท

พุทฺโธ พุทฺโธติ กถยนฺตา

ติฏฺฐนฺติ ปณฺชลิกฺตา.

หิงการา สาธุการา จ

อุกฺกุฏฺฐิ สมฺปหฺสณํ

ปชา จ วิวิธา คคเน

วตฺเตนฺติ ปณฺชลิกฺตา.”^๒

“เทวดาเหล่านั้นเกิดปีติในขณะนั้น เพราะได้สดับคำว่า ‘พุทฺโธ’ ต่างก็ยืน
ประนมมือกล่าวว่า ‘พุทฺโธ พุทฺโธ’ และสัตว์โลกประเภทต่างๆ [มีทวยเทพ
เป็นต้น]ที่อยู่บนท้องฟ้าต่างประนมมือ เปล่งเสียงว่า ‘หิง’ เสียงสาธุการดังกระหึ่ม
และเสียงโห่ร้องบันลือลั่น”

^๑ วิ.มหา.อ. ๑/๘๖

^๒ วิมตติ.ฎีกา ๑/๔๕

^๓ ข.พุทฺธ. ๓๓/๓๔-๕/๔๔๒

หิงการาติ หิงการสททา. หีนินติ ยกขาทโย ปหฺมฺจกาเล กโรนติ.^๑

“คำว่า หิงการา (แปลงเสียงว่าหิง) หมายความว่า เสียงที่กระทำว่าหิง ยักษ์เป็นต้นทำเสียงว่า ‘หิง หิง’ ในเวลาร่าเรงยินดี”

๒. พรหมปรบแขน

การคู้มือซ้ายเข้ามาไว้ที่อกแล้วใช้มือขวาตบที่แขนซ้าย ดังข้อความว่า

พฺรหฺมานํ อปฺโฌเนหิตี ปิติโสมนสฺสชาติตานํ พฺรหฺมานํ พาหายํ ปฺรณสงฺขาเตหิ
อปฺโฌเนหิ. ปิติโสมนสฺสชาติตา หิ พฺรหฺมานํ วามหตฺถํ สมินฺชิตฺวา ทกฺขิเณน หตฺเถน พาหายํ
ปหารํ เทนติ.^๒

“คำว่า พฺรหฺมานํ อปฺโฌเนหิ (ด้วยการปรบแขนของพรหม) หมายความว่า ด้วยการตบที่เรียกว่า ‘การตีแขนของพรหมผู้เกิดปิติโสมนัสแล้ว’ ดังจะเห็นได้ว่าพรหมผู้เกิดปิติโสมนัสแล้วได้คู้แขนซ้ายแล้วให้การตีที่แขน[ซ้าย]ด้วยมือขวา”

อปฺโฌนํ วุจฺจติ ภูชหตฺถสงฺฆมฺภฺวนสทฺโท, อตฺถโต ปน วามหตฺถํ อุเร จเปตฺวา ทกฺขิเณน
ปฺลฺกฺปาณินา หตฺถตาพเนน สทฺทกรณํ.^๓

“เสียงกระทบระหว่างแขนและมือ ชื่อว่า อปฺโฌนะ อนึ่ง โดยเนื้อความเป็นการวางมือซ้ายไว้ที่อกแล้วทำเสียงด้วยการตีมือคือมือขวากว้าง”

๓. เทวตาโบกผ้าผ้า ผีวปาก กล่าวสาธุการ และปรบแขน

เทวตา อตฺตโน อตฺตโน วิมานทฺวาเร จตฺวา อปฺโฌนเสพนฺจลฺกฺเขปาทิหิ มหาภิฬํ กิฬฺสุ.^๔

“เทวดายืนอยู่ที่ประตูดิวิมานของตนๆ แล้วเล่นสนุกสนานด้วยการตบ[แขน] ผีวปาก และโบกผ้าเป็นต้น”

คายนฺติ เสเพนฺติ จ วาทยนฺติ จ

ภุขานิ โปถเนนฺติ จ นจฺจนฺติ จ

มฺฤจฺจนฺติ ปุปฺผํ ปน ปณฺจวณฺณิกํ

มนุทารวํ จนฺทนจฺจนฺณมิสฺสิตํ.^๕

“สัตว์โลกนานาประเภท [มีทวยเทพเป็นต้น] ต่างขับร้อง ผีวปาก ประสาน

^๑ ขุ.พทุธ.อ. หน้า ๗๒

^๒ สารตถ.ฎีกา ๑/๒๒๕

^๓ ที.ม.ฎีกา ๒/๓๗

^๔ ม.อ.ฎีกา ๓/๑๓๕

^๕ ขุ.พทุธ. ๓๓/๓๔-๕/๔๔๒

เสียงประโคม ประแบน ฟ้อนรำ โปรยปรายดอกไม้ ๕ สี และดอกมณฑารพ
ที่เจือด้วยกระแจะจันทร์”

เสphenดืติ มุขณ เสphenดืททำ กโรนติ.^๑

“คำว่า เสphenดื (ผิวก) หมายความว่า ทำเสียงผิวกทางปาก”

มุขณ อุสเสphen สททส มุณจัน เสphen.^๒

“การผิวก คือ การเปล่งเสียงทางปาก ชื่อว่า เสphen”

มุขณ อุสเสphen สททมุณจัน เสphen.^๓

“การผิวก คือ การเปล่งเสียงทางปาก ชื่อว่า เสphen”

๔. อสุรกล่าวชมเชย นาคและครุฑปาวประกาศชัยชนะ

พหุมาโน อปโณสุ. อสุรา ฤดี โฆเสสุ. เทวตา สาธุการมทสุ. นาคสุปณณา ชย
โฆเสสุ.^๔

“พหุปรบ[แบน] อสุรกล่าวชมเชย เทวตาให้สาธุการ นาคและครุฑปาวประกาศชัยชนะ”

ข้อความว่า “ละอุปจาระ” คือ ละสถานที่ ๑๒ ศอก

คู่มือสอนกัษาข (เล่ม ๒ หน้า ๑๑๗) กล่าวว่า ปี ศัพท์ในคำว่า อุปจาร มุณจิตวาปี (แม้
ละอุปจาระ ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องว่า ภิกษุณีแม้ละอุปจาระโยนขึ้นไปข้างบน ก็นับเข้าในการ
ให้ผ้า อีกทั้งรวบรวมอรรถครหาว่า ถ้าภิกษุณีอยู่ในอุปจาระโยนขึ้นไป ก็ไม่ต้องกล่าวถึงเลย เป็นสิ่งที่
ไม่สมควรทีเดียว

แต่อย่างไรก็ตาม ในฎีกาใหม่กล่าวว่า ปี ศัพท์ ทำหน้าที่รวบรวมบริษัท ๔ นำจีวร และผ้า
หลากสีมาวางไว้แทบเท้าของภิกษุที่แสดงธรรมอยู่ หรือบริษัท ๔ อยู่ในอุปจาระแล้วโยนขึ้นไปข้างบน
ดังข้อความว่า

ปี-สทเทน ธมมกถ กถนุตสส จตสโส ปริสา จีวรานิ จ นานาวีราควตถานิ จ อา-
หริตวา ปาทมุเล จphenดื, อุปจาเร วา จตวา อุปริ ชีphenดื. “สเจ สาทิยติ, ปฏิคคหิตเมวา”ติ
เอตถ วตตพพเมว นตถิติ ทสเสติ.^๕

^๑ ขุ.พทุ.อ. หน้า ๗๓

^๒ ที.ม.ฎีกา ๒/๓๗

^๓ ม.อ.ฎีกา ๔๐๖

^๔ สมณฑกาทิกา หน้า ๖๔

^๕ กงขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๒

“ท่านแสดงไว้ด้วย ปี ศัพท์ว่า บริษัท ๔ นำจีวรและผ้าหลากสีมาวางไว้แทบเท้าของภิกษุที่แสดงธรรมอยู่ หรือบริษัท ๔ อยู่ในอุปจาระแล้วโยนขึ้นไปข้างบน ก็ไม่มีคำที่ควรกล่าวในคำว่า สเจสาทายติ, ปฏิคฺคหิตเมว (ถ้าภิกษุนั้นดีก็เป็นอันรับจีวรทีเดียว) นี้”

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๒) อธิบายเพิ่มเติมว่า แม้ภิกษุจะไม่รู้ว่าผ้านี้เป็นของภิกษุณี ผ้านี้เป็นของบุคคลเหล่านี้ แต่ก็ยังเป็นอันรับผ้าของภิกษุณี เพราะสิกขาบทนี้เป็นอจิตตกสมุฏฐาน คือ ไม่มีจิตเป็นสมุฏฐาน หมายความว่า แม้จะไม่มีจิตคิดล่วงละเมิด ก็ต้องอาบัติได้เช่นเดียวกัน

ยสฺส กสฺสจฺจ ปน อนุปสมฺปนฺนสฺส หตฺถे เปสิตํ คณฺหิตํ ฏฏฺฐติ, “ปัสฺสกูลํ คณฺหิตสฺสตี”ติ สงฺการกฺฎาที่สุ จปิถมฺปิ ปัสฺสกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา คเหตุํ ฏฏฺฐติเยว.

แต่ภิกษุจะรับเอาจีวรที่ภิกษุณีส่งไปในมือของอนุสัมบันผู้ใดผู้หนึ่งควรอยู่ ภิกษุจะอธิฐานเป็นผ้าบังสุกุลถือเอาแม้กระทั่งจีวรที่ภิกษุณีวางไว้ในกองขยะเป็นต้น ด้วยหวังว่าภิกษุจะถือเอาผ้าบังสุกุล ควรอยู่ที่เดียว

ท่านแสดงจีวรที่ภิกษุไม่ควรรับจากภิกษุณีแล้ว บัดนี้ กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงจีวรที่ภิกษุควรรับ คือ ถ้าเป็นจีวรที่ภิกษุณีใช้ให้อนุสัมบัน อันได้แก่ สิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก และอุบาสิกา เป็นต้น นำมาให้ หรือถ้าเป็นจีวรที่ภิกษุณีวางไว้ในกองขยะเป็นต้น ก็ถือว่าไม่ผิดวินัย เพราะไม่ได้รับจากมือของภิกษุณี ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงจีวรที่ภิกษุไม่ควรรับจากภิกษุณีแล้ว

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ จีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณี มีลักษณะอย่างไร

๓. อาโณคฺเค (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงจีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณีมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยสฺส กสฺสจฺจ ปน เป็นต้น อธิบายว่า เราได้แสดงจีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณีด้วยประโยคนี

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๒) อธิบายคำว่า ปัสฺสกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา (อธิฐานเป็นผ้าบังสุกุล) ดังนี้ว่า ภิกษุต้องก่อให้เกิดสัญญาว่า เป็นผ้าไม่มีเจ้าของ จึงควร ถ้ามีสัญญาว่าภิกษุณีวางจีวรนี้เพื่อเรา ถือว่าไม่ควร เพราะผ้าบังสุกุลคือผ้าไม่มีเจ้าของเท่านั้น

คำว่า ปัสฺสกูล มีรูปวิเคราะหว่า

- ปัสฺส วิย กุจฺจิตฺตาวํ กุลฺลตีติ ปัสฺสกูลํ = ผ้าที่ถึงความน่ารังเกียจเหมือนฝุ่น ชื่อว่า บังสุกุล

หมายถึง ผ้าห่อศพในป่าช้า ผ้าที่ถูกไฟไหม้ ผ้าเช็ดทองแล้วถูกทิ้งไป ผ้าเช็ดระดูแล้วถูกทิ้งไป เป็นต้น

คำอธิบาย อมฺยตฺร ปาริตฺตกา

อมฺยตฺร ปาริตฺตกาติ ยํ อนตฺมโส หริตฺกขณฺทมปิ ทตฺวา วา ทสฺสามิ”ติ อาโมคํ กตฺวา วา ปาริตฺตกํ คณฺหาติ, ตํ จเปตฺวา อมฺยํ อนตฺมโส วิกปฺปนุปคํ ปญฺจปริสฺสาวนฺมปิ คณฺหนตฺสส นิสฺสคฺคิยํ โหติ.

คำว่า อมฺยตฺร ปาริตฺตกา (เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยน) หมายความว่า ภาิกษุให้แม้เพียงขึ้นสมอเป็นอย่างต่ำ หรือทำการผูกใจว่า เราจะให้แล้วถือเอาจิวรใดที่ควรแลกเปลี่ยนเมื่อภาิกษุเว้นจิวรนั้นแล้วถือเอาสิ่งอื่นแม้กระทั่งผ้ากรองน้ำที่พอจะทำวิกัปปนาได้เป็นอย่างต่ำ ต้องอาบัตินิสสคฺคิยปาจิตติย

ใจความของประโยคนี้ คือ ตํ จเปตฺวา คณฺหนตฺสส นิสฺสคฺคิยํ โหติ (เมื่อภาิกษุเว้นจิวรนั้นแล้วถือเอา ต้องอาบัตินิสสคฺคิยปาจิตติย) โดยคำว่า ตํ จเปตฺวา อธิบาย อมฺยตฺร ปาริตฺตกา ว่า

๑. อมฺยตฺร เป็นนิบาตที่มีความหมายว่า เว้น เพราะอธิบายด้วยคำว่า จเปตฺวา
๒. คำว่า ปาริตฺตกา ลงปัญจมีวิภัตติในอรรถกถาวิภัตติ เพราะอธิบายด้วยบทกรรมว่า ตํ (จิวร)

คำว่า อนตฺมโส หริตฺกขณฺทมปิ (แม้เพียงขึ้นสมอเป็นอย่างต่ำ) กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า ถ้าภาิกษุและภาิกษุณีพอใจ ก็อาจใช้ขึ้นสมอแลกเปลี่ยนกันได้ ไม่ต้องอาบัติเพราะการรับจิวรจากภาิกษุณี

คำว่า อนตฺมโส วิกปฺปนุปคํ ปญฺจปริสฺสาวนฺมปิ (แม้กระทั่งผ้ากรองน้ำที่พอจะทำวิกัปปนาได้เป็นอย่างต่ำ) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยตามหลักปทานุสัมพันธ์ว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภาิกษุรับจิวรอย่างเดียวจึงต้องอาบัตินิสสคฺคิยปาจิตติยหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภาิกษุรับสิ่งของอะไรได้อีกบ้าง

อธิบายว่า ภาิกษุถือเอาสิ่งอื่นแม้กระทั่งผ้ากรองน้ำที่พอจะทำวิกัปปนาได้เป็นอย่างต่ำ ต้องอาบัตินิสสคฺคิยปาจิตติย

นอกจากนั้น คำข้างต้นยังแสดงว่า คำว่า จิวร ในสิกขาบทนี้เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า

เอกเทศฐาปจระ คือ ส่วนที่กล่าวถึงบางส่วน แต่มุ่งให้หมายถึงหมู่ กล่าวคือ คำว่า จีวร กล่าวถึงบางส่วนคือจีวร แต่มุ่งให้หมายถึงหมู่ คือ จีวรและผ้ากรองน้ำ เป็นต้น ดังคำว่า ภตฺตํ ภูณฺชติ (ย่อมบริโภคข้าว) คำว่า ภตฺตํ (ข้าว) มิได้หมายถึงข้าวเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงกับข้าวอีกด้วย คำนี้จึงกล่าวถึงบางส่วนคือข้าว แต่เจตนาหมายถึงหมู่คือข้าวและกับข้าว

ตามหลักของนัย จัดเป็น ปธานนัย คือ นัยที่กล่าวถึงสิ่งที่เป็นประธาน แต่ยังหมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ อีกด้วย

คำว่า ปริวตฺตก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ปริวตฺเตตพฺพนติ ปริวตฺตํ (ปริ บทหน้า + วตุ ธาตุ วตฺตเน = เป็นไป + ต ปัจจัย ในกรรมสาธนะและอรรถอหะ)

- ปริวตฺตํเยว ปาปริวตฺตกํ (ปริวตฺต ศัพท์ + ก ปัจจัยในสกตถกัตถิต ที่ฆะสระ อ ใน ป เป็น อา ดังคำว่า ปธานํ วจนํ ปาวจนํ (ถ้อยคำที่เป็นประธาน ชื่อว่า ปาพจน์)

อนึ่ง คำนี้เป็นภาวโลปะ คือ ศัพท์ที่ลบ ภาว ศัพท์ไป จึงมีรูปวิเคราะห์ต่อมาว่า

- ปาปริวตฺตกสฺส ภาโว ปาปริวตฺตกํ = กิริยาแลกเปลี่ยนจีวร

วิธีสละจีวร

ตตฺร “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อณฺณชาติกาย ภิกฺขุณฺยา หตฺถโต ปฏฺิคฺคหิตํ อณฺณตฺร ปาปริวตฺตกา นิสฺสัคคิยนฺ”ติ^๑ อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

ในการสละนั้น ฟังทราบวิธีสละตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ อณฺณชาติกาย ภิกฺขุณฺยา หตฺถโต ปฏฺิคฺคหิตํ อณฺณตฺร ปาปริวตฺตกา นิสฺสัคคิยํ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้ รับจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยน”

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงวิธีสละจีวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

^๑ วิ.มหา. ๒/๕๑๒/๒๑

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภาิษุพิงสละจีวรที่เป็นนิสัศคัียนี้ัอย่างไร
 - อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้อัถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรที่เป็นนิสัศคัียมิใช่หรือ
- อธิบายว่า เราแสดงวิธีสละจีวรด้วยประโยคนี้

สถานที่เริ่มต้น

ราชคเห อุทายิตเถร อารพภ จีวรปฏิบัติคณวตถุสมิ ปณณตต.

ลึกขานพนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุทายีเถระในเมืองราชคฤห์ เพราะเหตุคือการ
 รับจีวร

ประเภทของบัญญัติ

“อณฺณตฺร ปาริวัตฺตกา”ติ อยเมตฺถ อนุปญฺญตฺติ, อสํวาทณปญฺญตฺติ.

บัญญัติว่า อณุมตฺร ปาริวัตฺตกา (เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยน) นี่เป็นอนุบัญญัติใน
สิกขาบทนี้

[สิทธิขาดหนี้]เป็นอสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติที่ไม่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตติกั.

[ศึกษาบทนี้]เป็นอนาถตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

คหณตถาย หตถุปสารถาธิปไตยเค ทุกกัม, ปฏิลลาเก นิสสัคคิย โหติ, นิสสชชิตพพ, ติกปาจิตติย, เอกโตอุปสมปณนาย ฌาติกาย จ อญฌาติกสมณิสส เวมตีกสส วา ทุกกัม.

เป็นอาบัตินุทกกฎเก' :-

- ภิษุ [ผู้รับจัวร์จากมือ] ของภิษุณิผู้อุปสมบทในภิษุณิสงฆ์ฝ่ายเดียว และ ภิษุผู้สำคัญว่าไม่ใช่ญาติ หรือสงฆ์[รับจัวร์จากมือ]ของภิษุณิผู้เป็นญาติ

- เพราะความพยายามมีการเหยียดมือเป็นต้นเพื่อรับเอา

เป็นอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะได้รับ [จีวรนั้น]เป็นผ้าที่จะต้องสละ
เป็นติกปาจิตตีย์

ประโยคว่า

เอกโตอุปสมปณาย ฌาติกาย จ อญฌาติกสณณิสส เวมติกสส วา ทุกุกฺกั.

ต้องเพิ่มปาฐะเสสเป็นคำแปลเข้ามาว่า

เอกโตอุปสมปณาย (ภิกขุณียา หตถโต ปฏิคฺคณฺหนตฺสส ภิกขุโน จ) ฌาติกาย (ภิกขุณียา
หตถโต) อญฌาติกสณณิสส (วา) เวมติกสส (วา) (ภิกขุโน ปฏิคฺคณฺหนตฺสส จ) ทุกุกฺกั.

คำอธิบายเรื่องติกปาจิตตีย์ ได้กล่าวไว้ในสิกขาบทก่อน แต่ฎีกาใหม่ของสิกขาบทนี้ได้อธิบาย
เพิ่มเติมถึงรูปวิเคราะห์และคำสรุปความว่า

ติกปาจิตตฺยฺนติ ตีณิ ปริมาณานิ อสฺสาติ ติกํ, ติกมฺจ ตํ ปาจิตฺตฺยญฺจาติ ติกปาจิตฺตฺยํ,
อญฌาติกาย ฌาติกสณณิเวมติกอญฌาติกสณณินํ วเสน ตีณิ ปาจิตฺตฺยานีติ อตฺถโก.*

“คำว่า ติกปาจิตตฺยํ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ตีณิ ปริมาณานิ อสฺสาติ ติกํ = มี ๓ ข้อ

- ติกมฺจ ตํ ปาจิตฺตฺยญฺจาติ ติกปาจิตตฺยํ = จำนวน ๓ ข้อมีอยู่แก่อาบัติปาจิตตฺยฺนํ
เหตุนี้ อาบัติปาจิตตฺยฺนํชื่อว่า ติกะ คือ ปาจิตตฺยฺที่มี ๓ ข้อ

ความหมายคือ ปาจิตตฺย ๓ ข้อโดยจำแนกเป็น :-

- ภิกษุ สำคัญ ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า เป็นญาติ (อญฌาติกาย ฌาติกสณณิ)
- ภิกษุ สงสัย ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า เป็นญาติ (อญฌาติกาย เวมติก)
- ภิกษุ สำคัญ ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า ไม่ใช่ญาติ (อญฌาติกาย อญฌาติกสณณิ)”

อนาปัตติ

วิสฺสาสคฺคาเห, ตาวกาลีเก, ปตฺตตฺตฺตฺวิกาติมฺหิ จ อนธิฏฺฐาตพฺพปริกฺขาเร,
สิกฺขมานสามเณรีนํ หตฺถโต คฺคเณ, อุมมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๓

อาบัติย่อมไม่มีแก่ภิกษุ :-

- เพราะถือเอาโดยวิสาสะ
- เพราะถือเอาชั่วคราว
- เพราะถือเอา[บริวาร]ที่ไม่ควรอธิษฐานมีลกบาตรเป็นต้น
- เพราะถือเอาจากมือของสิกขมานาและสามเณรี
- ภิกษุบ้าเป็นต้น

องค์ของอาบัติ

วิภังขุคจิวรรค, ปาริวัตกามาโว, อญญาติกาย หตุโต คหณนติ อิมานตถ
ตีณิ องคานิ.

ในสิกขาบทนี้องค์ ๓ เหล่านี้ คือ

๑. เป็นผ้าที่ควรแก้วิกัปณา
๒. ไม่ได้แลกเปลี่ยน
๓. รับเอาจากมือของภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สญจริตตสมุฏฐาน, กิริยากิริย, เสส จตุตถสทิสเมวาติ.

[สิกขาบทนี้เป็น :-

- สญจริตตสมุฏฐาน (มีสญจริตตสิกขาบทเป็นสมุฏฐาน คือ เกิดด้วยสมุฏฐาน
ทั้ง ๖)
- กิริยะและอกิริยะ (ต้องอาบัติเพราะกระทำการรับจีวร และไม่กระทำการ
แลกเปลี่ยน])

วิธีที่เหลือเหมือนสิกขาบทที่ ๔ นั้นแหละ ดังนี้แล

จบคำอธิบายจีวรปฏิบัติคณสิกขาบท

๖. อัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท

ว่าด้วยการการขอคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ

๖. โย ปน ภิกขุ อญญาตกั คหบดี วา คหปตานี วา จีวรํ วิณฺญาเปยฺย
อญฺญตร สมฺยา, นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติยํ. ตตฺถายํ สมฺโย- อจฺฉินฺนจีวรํ วา โหติ ภิกขุ
นญฺจจีวรํ วา, อयํ ตตฺถ สมฺโย.

ภิกษุใดขอจีวรจากคฤหัสถ์ชายหรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติ นอกสมณ[อันควร]
ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ สมัยในการขอจีวรนั้น คือ ภิกษุถูกขังจีวรไป หรือมีจีวรเสียหาย
นี้เป็นสมัยในการขอจีวรนั้น

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้คำสั้น ดังนั้น คำบางคำจึงมีกล่าวไว้สั้นๆ เพื่อย่อคำ แต่เป็นที่รู้จัก
ของคนทั่วไป เช่น

- กาโล (กาลอันควร)	ไม่นิยมใช้เป็น	ยุตฺตกาโล
- จาเน (ในฐานะอันควร)	ไม่นิยมใช้เป็น	ยุตฺตฏฺฐาเน
- สมโย (สมัยอันควร)	ไม่นิยมใช้เป็น	ยุตฺตสมโย

ปน ก็ โย ภิกขุ อ.ภิกษุใด คหบดี วา ยังคหบดีก็ตาม คหปตานี วา ยังคหปตานีก็ตาม
อญญาตกั ผู้ไม่ใช่ญาติ วิณฺญาเปยฺย พึงให้รู้ จีวรํ ซึ่งจีวร อญฺญตร เว้น สมฺยา ซึ่งสมัย[ที่สมควร]
ฯ ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสัคคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกขุโน แก่ภิกษุนั้น) ฯ
อโย สมโย อ.สมัย[ที่จะกล่าวต่อไป]นี้ สมโย เป็นสมัย ตตฺถ จีวรวิญญาปเน ในการให้รู้ซึ่งจีวรนั้น
(โหติ ย่อมเป็น) ฯ ภิกขุ อ.ภิกษุ อจฺฉินฺนจีวรํ วา เป็นผู้มียีวรที่ถูกแย่งชิงแล้วก็ตาม นญฺจจีวรํ วา
เป็นผู้มียีวรที่เสียหายแล้วก็ตาม โหติ ย่อมเป็น ฯ อโย สมโย อ.สมัย[ที่กล่าวแล้ว]นี้ สมโย เป็นสมัย
ตตฺถ จีวรวิญญาปเน ในการให้รู้ซึ่งจีวรนั้น (โหติ ย่อมเป็น) ฯ

๖. คำอธิบายอัญญาตกวิญญูตติสิกขาบท

คำอธิบาย คหปติ และ คหปตานี

ฉนฺเจ คหปตินฺติ ภิกขุสุ อปพพชิตมนุสฺสํ. คหปตานินฺติ ภิกขุณีสุ อปพพชิติตฺถิ.
เอส นโย สพฺเพสุ คหปติปฏิสันฺตุเตสุ สิกขาบทेषุ.

โปรดทราบเนื้อความในอัญญาตกวิญญูตติสิกขาบทที่ ๖ ดังนี้

คำว่า คหปติ (คหปตี) คือ มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ

คำว่า คหปตานี (คหปตานี) คือ หญิงผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุณี

สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหปติทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน

คำว่า คหปติ เป็นบทสมาสที่มีรูปวิเคราะห์ว่า

- เคหสฺส ปติ คหปติ = เจ้าของแห่งเรือน ชื่อว่า คหปติ

แปลงสระ เอ ใน เคห เป็นสระ อ ด้วยสูตรในสัททนีติปกรณ์ (สุตตมालา สูตร ๑๗๓) ว่า
เคหสฺเสกาโร อการํ อิการณฺจ สมาสตฺหิตฺเตสุ (เอ อักษรของ เคห ศัพท์ย่อมถึงความ เป็น อ อักษร
ในสมาสและความเป็น อ อักษรในคัตติ)

[ตัวอย่างแปลง เอ เป็น อ]

คหภูมฺ = เคหภูมฺ (ยอดเรือน) <เคหสฺส ภูมฺ คหภูมฺ>

[ตัวอย่างแปลง เอ เป็น อิ]

คหปติ = เคหปติ (เจ้าของเรือน) <เคหสฺส ปติ คหปติ>

คหภูโจ = เคหภูโจ (ผู้ดำรงอยู่ในเรือน) <เคเห ติฏฺฐตีติ คหภูโจ>

คิหี = เคหี (ผู้มีเรือน) <เคหํ อสฺส อตฺถีติ คิหี>

นอกจากนั้น คำว่า คหปติ อาจตั้งรูปวิเคราะห์ว่า คหสฺส ปติ คหปติ โดยไม่ต้องแปลง เอ
ใน เค เป็น อ ก็ได้ เพราะ คห ศัพท์อาจเป็นคำไวพจน์ของ เคห ศัพท์

ดังคัมภีร์อธิบายนปทีปิกาแสดงคำไวพจน์ของเรือนว่ามี ๒๔ ศัพท์ ดังนี้

ไตรณฺ ตู พหิตฺวารํ

มนฺธิรํ สทฺนา คารํ

ปริชา ตู จ ทัฬฺหิกา

นิกายो นิลยาลโย.

อวาโส ภวน เวสม	นิเกตน์ นิเวสน
ฆร คหจาสโก	สรณญจ ปติสสุโย.
โอก สาลา ขโย วาโส	ถิย ภูฏิ วสตุยปี
เคหญจานิตฺติ สหุม	เจติยายตนานิ ตฺ.

“เสาที่อยู่นอกประตูเมือง ชื่อว่า เสาระเนียด

คูเมือง ๒ ศัพท์ = ปริชา, ที่ฌิกกา

เรือน ๒๔ ศัพท์ = มนุทริ, สทณ, อคาร, นิกาย, นิลย, อาลย, อวาโส, ภวน, เวสม, นิเกตน์, นิเวสน, ฆร, คห, อวาสถ, สรณ, ปติสสุย, โอก, สาลา, ขย, วาส, ภูฏิ เป็นไปในอิตถิลิงค์, วสติ เป็นอิตถิลิงค์เช่นกัน, เคห ไม่ใช่อิตถิลิงค์ [เป็นปุงลึงค์และนปุงสกลิงค์], สหุม

เจติย์ ๒ ศัพท์ = เจติย, อายตน”

ตามความหมายในรูปวิเคราะห์ของ คหปติ และ คหปตานี บุคคลผู้เป็นเจ้าของเรือนเท่านั้น จึงได้ชื่อดังกล่าว แต่ที่จริงยังหมายถึงบุคคลผู้ไม่มีเรือน ฤษี และปริพาชกอีกด้วย เพราะเป็นบุคคลที่ภิกษุไม่ควรขอจีวรเหมือนกัน โดย สหิสฺสพจวาระ คือ สำนวนที่กล่าวถึงสิ่งที่คล้ายคลึงกัน เช่น สีโห คายติ (นายสิงห์ร้องเพลง) คำว่า สีโห แม้จะกล่าวถึงราชสีห์โดยทั่วไป ก็หมายถึงนายสิงห์ผู้องอาจ คล้ายราชสีห์ หรือโดย อุปลักขณนัย คือ การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายถึงสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด ดังนั้น ท่านจึงอธิบายว่า คหปตินิตฺติ ภูฏิขุสฺส อปพพชิตมนุสฺส (คำว่า คหปตี คือ มนุสฺย ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ) เป็นต้น ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เคหสฺส ปติ เชฏฺโฐจติ คหปติ, ตํ คหปตี. อิธ ปน อปพพชิตโย โย โกจิ มนุสฺโส อธิป-
เปโต. เตนาน “ภูฏิขุสฺส อปพพชิตมนุสฺสน”ติ.^๒

“เจ้าของเรือน ชื่อว่า คหปติ [ขอ]คหปตินั้น แต่ในสิกขาบทนี้ประสงค์เอามนุสฺยผู้ใดผู้หนึ่ง ที่ไม่ได้บวช ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ภูฏิขุสฺส อปพพชิตมนุสฺส (มนุสฺยผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ)”

ข้อความข้างต้นแสดงวากยานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า คหปตี ไว้ในสิกขาบทนี้
๒. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เจ้าของเรือนเท่านั้นชื่อว่าคหปตีหรือไร

^๑ อภิธาน. คาทา ๒๐๕-๗

^๒ กงฺขา.อภิณฺวฎีกา หน้า ๓๒๓

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลไหนชื่อว่า คหบดี

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เคหสฺส ปติ เชฏโฐติ เป็นต้น อธิบายว่า มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ ซึ่งก็คือบุคคลผู้มีเรือน บุคคลผู้ไม่มีเรือน ฤๅ และปริพาชก ชื่อว่า คหบดี

คำว่า คหปตานินฺติ ภิกขุนี้สุ ฆเปย อปพพชิตฺตึ (คำว่า คหปตานี คือ หญิงผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุณี) กล่าวไว้เพื่ออธิบายฝ่ายอื่นคือ คหปตานี ศัพท์ จึงเป็นประโยคชักขึ้นตระเหมือนกัน

คำว่า เอส นโย ฆเปย สิกขาบทเสฏฺ (สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่ง มีนัยต่างกันหรือไม่
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน

คำอธิบาย วิมฺมาเปยฺย

วิมฺมาเปยฺยาติ ยาเจยฺย วา ยาจาเปยฺย วา.

คำว่า วิมฺมาเปยฺย หมายความว่า ขอเอง หรือให้ผู้อื่นขอ

คำว่า วิมฺมาเปยฺย ประกอบรูปศัพท์จาก วิ บทหน้า + ฌา ธาตุ (อวโพธเน = ฐิ) + ฌาเป ปัจจัย + เอยฺย วิภตติ คำนี้แปลตามศัพท์ว่า “พึงให้รู้” กล่าวคือ ให้รู้ความประสงค์ของตน และการให้รู้นั้นก็เป็นการให้รู้ด้วยการขอเอง หรือเป็นการให้รู้ด้วยการใช้ให้ผู้อื่นขอแทน ดังนั้น ท่านจึงอธิบายว่า ยาเจยฺย วา ยาจาเปยฺย วา (ขอเอง หรือให้ผู้อื่นขอ) เพื่อแสดง อธิปายัตถะ คือ เนื้อความที่ผู้พูดหมายถึงในเรื่องนี้ ไม่ใช่แสดงสัททถะคือเนื้อความของศัพท์โดยตรง ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

“วิมฺมาเปยฺยา”ติ อิหิ สุทฺถกตฺตฺตฺเถ จ เหตุกตฺตฺตฺเถ จ วตฺตตีติ อาห “ยาเจยฺย วา ยาจาเปยฺย วา”ติ. ยาจาปนญฺเจตฺถ อตฺตโน อตฺถาเววาติ ทฎฺฐพฺพ. เอวญฺจ ปน กตฺวา “อนาณตฺติกนฺ”ติ อิหิ สมตฺถิตํ โหติ.*

* กงฺขา.อภิณฺวีกา หน้า ๓๒๓

“คำว่า วิมฺวาทเปยฺย นี้ ย่อมเป็นไปในอรรถสัทธกัตตา (กัตตาล้วนๆ ไม่ระคนกับอรรถเหตุ) และอรรถเหตุกัตตา ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ยาเจยฺย วา ยาจาเปยฺย วา (ขอเองหรือให้ผู้อื่นขอ)

อนึ่ง โปรดทราบว่าการให้ขอในเรื่องนี้ย่อมมิได้เพื่อประโยชน์แก่ตนที่เดียว ดังนั้น คำว่า อนาณตฺติกิ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น) นี้จึงถูกยกความให้ชัดเจน”

ข้อนี้หมายความว่า

- สิกขาบทที่เป็นอนาณตฺติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น) ภิกษุจะทำเองก็ตาม ใช้ผู้อื่นก็ตาม ก็ต้องอาบัติเหมือนกัน
- สิกขาบทที่เป็นสาณตฺติกะ (มีการใช้ผู้อื่น) ภิกษุต้องใช้ผู้อื่นเท่านั้น จึงต้องอาบัติ ถ้าทำเองไม่ต้องอาบัติ

คำอธิบาย อมฺยตร สมยา

อมฺยตร สมยาติ โย อจฺฉินฺนจิวโร วา โหติ นฺนฺจจิวโร วา, ตสฺส ตํ สมยํ จเปตฺวา อมฺยสฺมี วิมฺวาทนปฺปโยเค ทุกฺกณฺ, ปฏฺฐิลาเภ นิสฺสัคคิยํ โหติ.

คำว่า อมฺยตร สมยา (นอกสมัย[อันควร]) หมายความว่า ภิกษุใดมีจีวรถูกชิงไป หรือมีจีวรเสียหาย ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกณ เพราะพยายามขอในสมัยอื่น เว้นสมัยนั้น ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะได้รับ

ใจความของประโยคข้างต้น คือ ตํ สมยํ จเปตฺวา

ส่วนข้อความอื่นเป็นผลความในเรื่องนี้ โดย

- โย อจฺฉินฺนจิวโร วา โหติ นฺนฺจจิวโร วา, ตสฺส แสดงนัยมะคือ ตสฺส ภิกฺขุโน ของอนิยมะ คือ โย ภิกฺขุ ในสิกขาบทนี้

อมฺยสฺมี วิมฺวาทนปฺปโยเค ทุกฺกณฺ, ปฏฺฐิลาเภ นิสฺสัคคิยํ โหติ ก็แสดงอาบัติโดยเกี่ยวเนื่องกับคำว่า นิสสัคคิย ปาจิตตีย์ ในสิกขาบท แต่เพิ่มอาบัติทุกกณเข้ามา (คำว่า ตํ สมยํ = สมัยนั้น คือสมัยที่ภิกษุถูกแย่งชิงจีวรหรือมีจีวรเสียหาย จึงขอจีวรจากผู้ไม่ใช่มุณีได้)

ท่านอธิบาย อมฺยตร สมยา ดังนี้

๑. คำว่า อมฺยตร มีความหมายว่า เว้น เพราะอธิบายด้วยคำว่า จเปตฺวา (เว้น)

๒. สมาส วิภัตติใน สมยา ลงในอรรถกรรม เพราะอธิบายด้วยบทที่ลงทุติยาวิภัตติว่า ตัมสมย (สมัยนั้น) ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

สมยาติ อณฺณตฺรสหฺทาเปกฺขาย อุปฺปโยคตฺเถ นิสฺสกกฺวณฺนติ อาห “ตัม สมยณ”ติ.*

“คำว่า สมยา เป็นบทที่ลงปัญจมีวิภัตติในอรรถของทุติยาวิภัตติ เพราะมองหา อณฺณตฺร ศัพท์ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ตัม สมย”

๓. นิยามของอนิยามะคือ โย ภิกขุ ในสิกขาบทนี้ ได้แก่ ตสฺส ภิกขุโน (ภิกษุผู้ถูกแย้งซึ่งจิรวไปหรือมีจิรวเสียหายนั้น) เพราะท่านอธิบายว่า โย อจฺฉินฺนจิวโร วา โหติ นฺนฺจจิวโร วา, ตสฺส (ภิกษุใดมีจิรวถูกชิงไปหรือมีจิรวเสียหาย ภิกษุนั้น) ทั้งนี้เพราะอนิยามะมองหานิยามะแน่นอน มิฉะนั้นจะทำให้ข้อความไม่สมบูรณ์

ฎีกาใหม่แสดงรูปวิเคราะห์ของ สมย ศัพท์ในความหมายว่า สมัย, กาล ดังนี้

สเมติ เอตฺถ เอเตน วา สํคจฺจติ สตุโต, สภาวธมฺโม วา สหชาตาทีหิ, อุปฺปาทาทีหิ วาติ สมโย, กาโล.*

“สัตว์ย่อมเป็นไปร่วมกันในกาลเวลานี้ หรือด้วยกาลเวลานี้

อีกอย่างหนึ่ง สภาวธรรมย่อมเป็นไปร่วมกันในกาลเวลานี้ หรือด้วยกาลเวลานี้ด้วยการเกิดขึ้นพร้อมกันเป็นต้นหรือด้วยอุปปาตขณะเป็นต้น เหตุนี้ จึงชื่อว่า สมัย คือ กาล”

รูปวิเคราะห์ข้างต้นแสดงว่า สมย ศัพท์เป็นอธิกรณสาธนะหรือกรณสาธนะ มีความหมาย ๔ ประการ คือ

- ที่เป็นไปร่วมกันของสัตว์ = สเมติ สํคจฺจติ สตุโต เอตฺถาติ สมโย.
- เหตุเป็นไปร่วมกันของสัตว์ = สเมติ สํคจฺจติ สตุโต เอเตนาติ สมโย.
- ที่เป็นไปร่วมกันของสภาวธรรม = สเมติ สํคจฺจติ สภาวธมฺโม เอตฺถาติ สมโย.
- เหตุเป็นไปร่วมกันของสภาวธรรม = สเมติ สํคจฺจติ สภาวธมฺโม เอเตนาติ สมโย.

แท้จริงแล้ว กาลเวลาเป็นเพียงสมมติบัญญัติที่ไม่ปรากฏว่ามีอยู่จริงโดยรูปธรรม ถูกกล่าวไว้เหมือนเป็นที่ตั้งของความเป็นไปร่วมกันแห่งสัตว์หรือสภาวธรรม หรือถูกกล่าวไว้เหมือนเป็นเหตุของความเป็นไปร่วมกันแห่งสัตว์หรือสภาวธรรมโดยอ้อมด้วยความดำริของชาวโลก

ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๓

ธมฺมปฺวตฺตมตฺตตฺตตฺต อตฺถโต อฏฺโธปิ หิ กาโล ธมฺมปฺวตฺตตฺต อธิกรณํ กรณํ วีย จ
กปฺปนามตฺตสฺสทฺธเนน รูปเณ โวหริยติ^๑

“โดยแท้จริงแล้ว กาลเวลาแม้ไม่มีอยู่จริงโดยสภาวะ เพราะเป็นเพียงการดำเนินไปของ
สภาวะธรรม ก็ถูกกล่าวไว้เหมือนเป็นสิ่งที่ตั้งหรือเป็นเหตุ โดยสภาพที่สำเร็จด้วยการดำรงเท่านั้น”

คำอธิบายข้างต้นกล่าวตามคำสอนของศาสนาพุทธที่ถือว่า กาลเวลาเป็นบัญญัติอย่างหนึ่งที่
เรียกว่า กาลบัญญัติ ซึ่งไม่มีอยู่จริง แต่ชาวตะวันตกเห็นว่า กาลเวลา คือ เหตุการณ์ หมายถึง
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ เช่น เวลาเดิน คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะเดิน การอธิบายใน
ลักษณะนี้เป็นการพยายามอธิบายกาลเวลาให้เป็นรูปธรรมที่สามารถพบเห็นได้

คำว่า อจฺฉินฺนจิวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อจฺฉินฺน จิวรฺ เอตฺสสฺสชาติ อจฺฉินฺนจิวโร = จิวรที่ถูกแย่งชิงแล้วของภิกษุที่ไม่มีอยู่ เหตุนั้น
ภิกษุนั้นชื่อว่า อจฺฉินฺนจิวระ (อา บทหน้า + ฉิท ธาตุ <ทวิธากรณ = ทำเป็นสองส่วน> + ต ปัจจัย)

จิวรดังกล่าวถูกแย่งชิงโดยผู้มีอำนาจ ใจร หรือนักเลง

คำว่า นญฺจจิวร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- นญฺจ จิวรเมตฺสสฺสชาติ นญฺจจิวโร = จิวรที่เสียหายแล้วของภิกษุที่ไม่มีอยู่ เหตุนั้น ภิกษุ
นั้นชื่อว่า นญฺจจิวระ (นส ธาตุ <อทสฺสเน = ไม่เห็น> ต ปัจจัย ในกรรมสาธนะ)

จิวรที่เสียหาย คือ ถูกไฟเผา ถูกน้ำพัด ถูกหนูกัด ถูกปลวกกิน หรือคร่ำคร่าด้วยการใช้สอย

วิธีสละจิวร

ตตถ “อิหํ เม ภนฺเต จิวรํ อญฺญาตํ คหปติํ อญฺจตร สมยา วิญญาปิตํ
นิสฺสัคคิยนฺ”^๒ อิมินา นฺนเณ นิสฺสชฺชนวិธานํ เวทิตพฺพํ.

ในการสละนั้น โปรดทราบวิธีสละตามนัยนี้ว่า

อิหํ เม ภนฺเต จิวรํ อญฺญาตํ คหปติํ อญฺจตร สมยา วิญญาปิตํ นิสฺสัคคิย.

“ท่านผู้เจริญ จิวรผืนนี้ของกระผมขอจากคหบดีที่ไม่ใช่ญาติ เว้นสมัย ควรสละ”

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๓

^๒ วิ.มหา. ๒/๕๑๙/๒๕

สถานที่เป็นต้น

สาวตถิยั อุปนนทัง อารพภ จีวรวิณญาปนตถุสมิ ปณตตติ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุปนันทะในเมืองสาวัตถีเพราะเหตุคือการขอจีวร

ประเภทของบัญญัติ

“อณตฺร สมยา”ติ อยเมตถ อนุปณตติ, สาธารณปณตติ.

บัญญัติว่า อณตฺร สมยา (ยกเว้นสมัย) นี้ เป็นอนุบัญญัติในสิกขาบทนี้

[สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตติกั.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณัตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

ภิกษุยังไม่ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ด้วยการขอเองหรือใช้ให้ผู้อื่นขอ แต่จะต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์เมื่อได้รับจีวรแล้ว การได้รับจีวรนั้นไม่เกี่ยวกับภิกษุผู้ถูกใช้ ภิกษุนั้นจึงไม่ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ แต่เกี่ยวกับภิกษุผู้ได้รับจีวรเท่านั้น ดังนั้น จึงกล่าวว่า สิกขาบทนี้เป็นอนาณัตติกะ เพราะการใช้ไม่ใช่เหตุให้ต้องอาบัติ แต่การได้รับจีวรเท่านั้นจึงเป็นเหตุให้ต้องอาบัติ

อาบัติ

ติกปาจิตตियั.

[อาบัตินี้]เป็นติกปาจิตตีย์

ฉาตเก อณตตกสณณินเ เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏั.

เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุ :-

- ผู้มีความสำคัญว่าไม่ใช่ญาติ ในผู้ที่เป็นญาติ [แล้วขอยุ]

- ผู้สงสัย[แล้วขออยู่]

ติกปาจิตตีย์ในสิกขาบทนี้เหมือนกับที่กล่าวไว้ในสิกขาบทก่อน คือ

- ภิกษุ สำคัญ ภิกษุผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า เป็นญาติ (อณฺเฑทิกาย ฌาติกสมณี)
- ภิกษุ สงสัย ภิกษุผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า เป็นญาติ (อณฺเฑทิกาย เวมตีโก)
- ภิกษุ สำคัญ ภิกษุผู้ไม่ใช่ญาติ ว่า ไม่ใช่ญาติ (อณฺเฑทิกาย อณฺเฑทิกสมณี)

อนาปัตติ

สมเเย วา ฌาตกปฺปาวริเต วา วิญญาเปนฺตสฺส, อณฺเฑสฺส ฌาตกปฺปาวริเต
ตสฺสเสวตถาย วิญญาเปนฺตสฺส, อตฺตโน ธเนน คณฺหนฺตสฺส, อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปัตติ.

ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ :-

- ผู้ขอในสมัย[ที่ควรขอ] หรือขอจากญาติและคนปวารณา
- ผู้ขอจากญาติและคนปวารณาของภิกษุอื่นเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ[อื่น]นั้นทีเดียว
- ผู้รับเอาด้วยทรัพย์สินของตน
- ภิกษุบำเพ็ญตน

คำว่า สมเเย (ในสมัย[ที่ควรขอ]) คือ เวลาที่ถูกแย่งชิงจีวรไป หรือเวลาที่จีวรเสียหาย

คำว่า ปวาริต (คนปวารณา) คือ ผู้ที่ปวารณาโดยเนื้อด้วยสงฆ์ ภิกษุควรขอพอประมาณ
แต่คนปวารณาโดยเนื้อด้วยบุคคล ภิกษุควรขอเฉพาะสิ่งที่เขาปวารณาไว้เท่านั้น ถ้าเขาปวารณาว่า
ขาดสิ่งใดก็ขอสิ่งนั้น ภิกษุจึงสามารถขอได้ทุกสิ่ง

ตามหลักพระวินัย คำว่า ปวารณา มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. การห้าม
๒. การเชื่อเชิญ

แม้คำว่า ปวาริต ก็มีความหมาย ๒ ประการ คือ คนห้าม และ คนเชื่อเชิญ ดังคัมภีร์
อภิธานปทีปิกากล่าวว่า

ปวารณา ปฏิกุเขเป

กถิตาซุณเณสนาย จ.^๑

^๑ อภิธาน. คาทา ๑๐๐๕

“ปวารณา ศัพท์ ท่านกล่าวไว้ในความหมายว่า การห้าม และการเชื่อเชิญ”

ความหมายว่า “ห้าม” พบในตัวอย่างว่า โย ปน ภิกขุ ภูตตาวี ปวาริโต (ภิกษุได้นั้นแล้ว ห้ามภัตแล้ว) ส่วนความหมายว่า “เชื่อเชิญ” พบในตัวอย่างนี้

ข้อความว่า “ผู้ขอจากญาติและคนปวารณาของภิกษุอื่นเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ[อื่น]นั้นทีเดียว” หมายความว่า พระตีสัสสะขอจีวรจากญาติ หรือคนปวารณาของพระนาคะอื่นจากตนเพื่อพระนาคะ ไม่ต้องอาบัติ ถ้าขอญาติหรือคนปวารณาของพระนาคะเพื่อตน ก็ต้องอาบัติ

นอกจากนั้น ภิกษุขอญาติหรือคนปวารณาของตนเพื่อภิกษุอื่น ก็ไม่ต้องอาบัติเช่นกัน

องค์ประกอบ

วิกัปอนุปจจิวรรตา, สมยาภาโว, อัญญาตกวิญญตติ, ตาย จ ปฏิลลาภติ
อิมานेतถ จตตาริ อังคานิ.

สิกขาบทนี้มีองค์ ๔ เหล่านี้คือ

๑. ความเป็นจีวรพอที่จะวิกัปปนาได้
๒. ไม่ใช่สมัย[ที่ควรขอ]
๓. ขอกับบุคคลที่ไม่ใช่ญาติ
๔. ได้รับ[จีวร]ด้วยการขอนั้น

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฐานาทีนิ จตตุถสทิสานเวาติ.

สมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทที่ ๔ นั้นเทียว ดังนี้แล

จบคำอธิบายอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท

๗. ตตฺตตริสิกขาบท

ว่าด้วยการขอจีวรเกินกว่าผ้านุ่งและผ้าห่ม

๗. ตมฺเจ อญฺญาตโก คหปติ วา คหปตานี วา พหุหิ จีวรเหติ อภิหฺนุจฺจุ ปวาเรยฺย, สนฺตรุตฺตรปรมฺ เตน ภิกฺขุณา ตโต จีวรํ สาทิตพฺพ. ตโต เจ อุตฺตริ สาทียेยฺย, นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ถ้าคฤหัสถ์ชายหรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติ นำจีวรจำนวนมากมาแล้วปวารณา ภิกษุหนึ่ง ภิกษุหนึ่งพึงยินดีจีวรมีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมากจากจีวรเหล่านั้น ถ้ายินดีเกินกว่านั้น ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

คำแปล เจ นิบาตที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น แปลตามนัยที่ ๒ ของกัณฑ์ชาฎีกาใหม่ที่ถือว่า เจ เป็นนิบาตที่มีความหมายว่า *ปริกัปปัตถะ* (อรรถดำริ) ส่วนตามนัยแรกถือว่าเป็น *ปทปฺรณนิบาต* คือ นิบาตที่ทำบทให้เต็ม ไม่มีความหมายใดๆ ดังข้อความว่า

เจติ นิปาตมตฺตํ. เจติ วา ยทิตฺติ อตฺโถ, ตสฺส “ปวาเรยฺยา”ติ อิมินา สมฺพนฺโธ เวทิตพฺโพ. ปวาเรยฺย เจติ ยทิ ปวาเรยฺยาติ อตฺโถ.”

“บทว่า เจ เป็นเพียงนิบาต อีกอย่างหนึ่ง บทว่า เจ มีความหมายว่า ยทิ โปรดทราบ

เจ หากว่า คหปติ วา อ.คหปตีกัตาม คหปตานี วา อ.คหปตานีกัตาม อญฺญาตโก ผู้ไม่ใช่ญาติ อภิหฺนุจฺจุ นำมาเฉพาะแล้ว ตํ (ภิกฺขุ) ยังภิกษุหนึ่ง ปวาเรยฺย พึงให้ยินดี จีวรเหติ ด้วยจีวร ท. พหุหิ อันมากไซ้ ๒ จีวร อ.จีวร สนฺตรุตฺตรปรมฺ อันมีผ้าอุตตราสงค์ที่เป็นไป กับด้วยผ้าอันตราวาสกเป็นจำนวนยิ่ง เตน ภิกฺขุณา อันภิกษุหนึ่ง สาทิตพฺพ พึงยินดี ตโต (สนฺตรุตฺตรปรมโต จีวรโต) จากจีวรอันมีผ้าอุตตราสงค์ที่เป็นไปกับด้วยผ้าอันตราวาสกเป็นจำนวน ยิ่งนั้น ๒ เจ หากว่า (ภิกฺขุ อ.ภิกฺขุ) สาทียेยฺย พึงยินดี อุตฺตริ ยิ่ง ตโต จีวรโต จากจีวรนั้น ไซ้ ๒ ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตตีย์ นิสฺสัคคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ ภิกษุหนึ่ง) ๒

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๕

สัมพันธ์ของบทนั้นกับบทว่า ปวาเรยฺย (พึงปรารณา) นี้ คำว่า ปวาเรยฺย เจ มีความหมายว่า ถ้าพึงปรารณา”

ข้อความข้างต้นสรุปได้ ๒ ประเด็น คือ

๑. ปทปุรณนิบาตเป็นนิบาตที่ไม่มีคำแปล จึงไม่ต้องแปล ท่านถือว่าใส่มาเพื่อให้คำในพากย์สละสลวย ดังนั้น ในนิสสัยของพม่าจึงไม่แปลนิบาตประเภทนี้

๒. คำแปลของ เจ กับ ยทิ ไม่ต่างกัน ท่านจึงแปล เจ ว่าเป็น ยทิ แต่สนามหลวงบาลีไทยแปลให้ต่างกัน โดย เจ แปลว่า “หากว่า” ส่วน ยทิ แปลว่า “ผิวว่า” อย่างไรก็ตาม ในภาษาพม่าแปลนิบาตทั้งสองศัพท์ไว้เหมือนกันว่า “อะแก่ยว่ย”

คำว่า อภิหฺนฺจฺ ในคัมภีร์กัชาวตฺรณีแสดงความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อถือเอา : อภิ บทหน้า + หร ธาตุ (ถือเอา) + ตฺ ปัจจัยในตกตสัมปทาน (อภิ ไม่มีอรรถพิเศษใดๆ)

๒. นำมาเฉพาะแล้ว : อภิ บทหน้า + หร ธาตุ (นำมา) + ตฺวา ปัจจัย (แปลง ตฺวา เป็น ตฺ, อภิ มีความหมายว่า อภิมุข = เฉพาะ)

ฉบับฉฏฐสังคีติ ฉบับไทย และฉบับสิงหลมีรูปว่า อภิหฺนฺจฺ แต่รูปว่า อภิหฺนฺ ก็มีบ้างในฉบับพม่าบางฉบับ คือ

๑. กัชาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๘๕) กล่าวว่า คำว่า อภิหฺนฺ มาจาก อภิ บทหน้า + หร ธาตุ + ตฺ ปัจจัยในบุพพกาลกิริยา แปลง ต เป็น ญ และกล่าวว่า ในคัมภีร์ไวยากรณ์ยังกล่าวถึงรูปว่า อภิหฺนฺ อีกด้วย

๒. ปาติโมกขเมธี (หน้า ๑๘๒) กล่าวว่า คำว่า อภิหฺนฺ มาจาก อภิ บทหน้า + หร ธาตุ + ตฺวา ปัจจัย แปลง ตฺวา เป็น ตฺ, แปลง ตฺ เป็น ญ และลบ ร พยัญชนะที่สุทธาตุ และกล่าวว่า ในบางฉบับพบรูปว่า อภิหฺนฺ ถือว่าสอดคล้องกับปทรูปสิทธิปริกณ์

นอกจากนั้น ในฉบับโบราณของพม่ายังพบรูปว่า อภิหตฺตฺ อีกด้วย โดยช่อน ต เป็น ตต แล้วลบพยัญชนะต้นสังโยค

ในคัมภีร์นිරูตติที่ป็นกล่าวถึงรูปว่า อภิหตฺตฺ และ อภิหฺนฺ ดังนี้

อภิหตฺตฺ ปวาเรยฺย, อภิหฺนฺติปิ ปาโจ, สโยคาทิสฺส โลโป, ตสฺส ญตฺตํ. อภิหฺนฺติปิ ปจฺนติ. พยญฺชนํ น สเมติ.^๑

^๑ นිරูตติ. สูตร ๗๖๒

“พื้งนำมาเฉพาะแล้วพิจารณา มีปาฐะ[อื่น]ว่า อภิหุญฺ ลบเบื้องต้นของพยัญชนะสังโยค แปลง
ต เป็น ฏ

อาจารย์ทั้งหลายสาธยายว่า อภิหุญฺ พยัญชนะย่อมไม่เสมอกัน”

จะเห็นได้ว่า นิรุตติทีปนีกล่าวถึงการประกอบรูปว่า อภิหตุํ และ อภิหุญฺ ไม่กล่าวถึงการ
ประกอบรูปว่า อภิหุญฺ จึงแสดงว่าท่านเห็นว่ารูปทั้งสองถูกต้องตามหลักภาษา

โมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๑๖๐) กล่าวถึงรูปว่า อภิหุญฺ (นำมาเฉพาะแล้ว)
และในโมคคัลลานปัฏฐิกากล่าวถึงการประกอบรูปศัพท์ โดยแปลง ต ปัจจัยเป็น จ แล้วแปลง รุ ที่สุด
ธาตุเป็น ฏ ว่า

อภิหุญฺ = หร หรณ, อภิพุพโพ, ตฺวาสส ตฺมุหิ “ปุจฺฉาติโต”ติ^๑ ตสฺส เจ ปรรูปาติ.^๒

“คำว่า อภิหุญฺ = หร ธาตุ (หฺรณ = ในการนำไป) มี อภิ อยู่หน้า เมื่อแปลง ตฺวา เป็น ตฺ
และ แปลง ต เป็น จ ด้วยสูตรว่า ปุจฺฉาติโต (แปลง ต ปัจจัยท้าย ปุจฺฉ ธาตุเป็นต้นเป็น จ) แล้วแปลง
เป็นอักษรต้นของรูปหลัง [แปลง รุ เป็น ฏ อันเป็นอักษรต้นของ จุ]”

การที่คัมภีร์นิรุตติทีปนีไม่ได้กล่าวถึงรูปว่า อภิหุญฺ ตามที่กล่าวไว้ในโมคคัลลานปัฏฐิกา ก็
เพราะว่าคัมภีร์ดังกล่าวยังไม่แพร่หลายมาถึงพม่า คงมีเพียงโมคคัลลานไวยากรณ์และปทสาธนะเท่านั้น
ที่ปรากฏในพม่า ดังที่ท่านผู้แต่งนิรุตติทีปนีกล่าวไว้ในปาฬินิทานกถา (ค่านำภาษาบาลี) ของคัมภีร์
ว่าท่านพบเพียง ๒ คัมภีร์เหล่านั้น ไม่พบคัมภีร์อธิบายโมคคัลลานไวยากรณ์ใดๆ ดังนั้น ท่านจึงแต่ง
นิรุตติทีปนีขึ้นเพื่ออธิบายโมคคัลลานไวยากรณ์

นอกจากนั้น รูปว่า อภิหุญฺ อาจประกอบรูปศัพท์ตามมติของปทรูปสิทธิปกรณ์ก็ได้ คือ
แปลง ตฺ ปัจจัยเป็น ฏฺญฺ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรของกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๗๒) ว่า สาสทิสโต ตสฺส
วิฏฺฐจ (แปลง ต ปัจจัยและปัจจัยอื่นท้าย สาส ธาตุและ ทิส ธาตุเป็น วิฏฺฐ และอื่นๆ) ดังข้อความว่า

จสทฺเทน ติสฺส วิฏฺฐิจิ จ, ทิสโต กิจจตฺการ-ตฺ-ตฺวาทีนญจ ฏฺญจ-ฏฺญจฺ-ฏฺญจาเทสา จ โหนติ.”

“แปลง ตี ปัจจัยเป็น วิฏฺฐิจิ ด้วย จ ศัพท์ และแปลง ต อักษรของกิจจปัจจัย, ตฺ ปัจจัย และ
ตฺวา ปัจจัยเป็นต้นท้าย ทิส ธาตุเป็น ฏฺญจ, ฏฺญจฺ และ ฏฺญจา”

เมื่อแปลง ตฺ ปัจจัยเป็น ฏฺญฺ แล้ว ให้ลบพยัญชนะที่สุดธาตุพร้อมกับ รุ อนุพันธ์ด้วยสูตร
ในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๓๙) ว่า รฺมุหิ รฺนโต รฺาติ โน (พยัญชนะที่สุดธาตุและ ร อนุพันธ์ซึ่ง

^๑ โมค.ปฎฐิกา ๕/๑๔๓

^๒ โมค.ปฎฐิกา ๕/๑๖๕

^๓ รูป. สูตร ๖๒๕

อยู่ต้นปัจจัยย่อไม่ปรากฏรูป ในเพราะปัจจัยซึ่งมี ร เป็นอนุพันธ์) จึงสำเร็จรูปเป็น อภิภูจฺ ที่มีความหมายของ ตฺ ปัจจัย แต่ถ้าเป็นรูปว่า อภิภูจฺ ที่มีความหมายของ ตฺว่า ปัจจัย ต้องแปลง ตฺว่า เป็น ตฺ ก่อน แล้วจึงแปลง ตฺ เป็น ฏจฺ ต่อมา

มีข้อสังเกตว่า ปทรูปสิทธิประการระบุถึงการแปลงเป็น ฏจฺ เป็นต้น ท้าย ทิส ธาตุเท่านั้น ดังนั้น ตำราพม่าจึงขอรูปว่า อภิภู มากกว่า เพราะเห็นว่าท่านไม่ได้ระบุ หร ธาตุไว้ อย่างไรก็ตาม โมคคัลลานปัญญิกได้แสดงการประกอบรูปศัพท์ อภิภูจฺ ไว้ จึงทราบรูปดังกล่าวในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ในเวลาแต่งคัมภีร์นั้น ดังนั้น จึงได้ข้อสรุปว่า แม้ท่านพระพุทธรูปปิยะจะระบุถึง ทิส ธาตุไว้อย่างเดียว ก็ยังรวมถึง หร ธาตุอีกด้วย

คัมภีร์ปาติโมกข์ปทัตถอนุวัณณากล่าวถึงรูปว่า อภิภูจฺ ตามปาติโมกข์เมทินี (นัยที่ ๒) ที่แปลง ตฺว่า เป็น ตฺ ว่า

อภิภูจฺนติ อภิมุขํ หริตฺวา. เอตฺถ ตฺวาปจฺยสฺส ตฺอาทสํ กตฺวา ตการสฺส จ ฏจฺตตํ กตฺวา ธาตฺวนฺตรการสฺส โลปํ กตฺวา รูปสิทธิ เวทิตฺวา.”

“คำว่า อภิภูจฺ แปลว่า ‘นำมาเฉพาะแล้ว’ โปรดทราบการประกอบรูปศัพท์ในบทนี้โดยแปลง ตฺว่า ปัจจัยเป็น ตฺ, แปลง ต อักษรเป็น ฏจ และทำการลบ ร อักษรท้ายธาตุ”

ข้อความข้างต้น ท่านอนุญาตให้แปลง ต ปัจจัยเป็น ฏจ ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๗๓) ว่า สาทิ สนตฺปุจฺณณฺหฺสํสาทีหิ ฏฺโโจ (แปลง ต ปัจจัยท้ายธาตุที่มี ส เป็นที่สุด, ปุจฺณ ธาตุ, ภาหฺ ธาตุ และ หิส ธาตุเป็นต้นกับพยัญชนะที่อยู่หน้า [ต นั้น]เป็น ฏจ) แล้วลบ ร ที่สุดธาตุ ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๘๗) ว่า รกาโร จ (ร อักษรซึ่งเป็นที่สุดธาตุย่อไม่ปรากฏรูป ในเพราะ ต ปัจจัยและ ตี ปัจจัย) แต่ผู้แปลคิดว่า การแปลง ต ปัจจัยเป็น ฏจ ด้วยสูตรดังกล่าว มักแปลงท้ายธาตุที่ลงท้ายด้วย ส อักษร เช่น ผุส ธาตุเป็นต้น ได้รูปว่า ผุฏฺโโจ ยกเว้นเพียง ๒ ธาตุ คือ ปุจฺณ และ ภาหฺ เท่านั้น ได้รูปว่า ปุฏฺโโจ, ภาฏฺโโจ ดังนั้น การประกอบรูปศัพท์ดังกล่าวจึงไม่สอดคล้องกับหลักภาษาโดยทั่วไป

อนึ่ง การประกอบบทในพาทย์นั้นไม่นิยมใช้คำซ้ำกัน แต่นิยมใช้ จ ศัพท์เพื่อรวบรวมข้อความที่เกี่ยวข้องกัน ดังนั้น ประโยคข้างต้นจึงไม่ควรใช้ กตฺวา ๓ ครั้ง แต่ควรประกอบ จ ศัพท์เพื่อรวบรวมกรรม ๓ บท จึงควรมีรูปบาลีว่า

๑ ปาติ.วณฺณนา หน้า ๑๖๙

๑. ประกอบ จ ศัพท์ท้าย ธาตุวนตรการสส

เอตถ ตวาปจยสส ตู้อาเทสํ ตการสส ฏจตุตํ ธาตุวนตรการสส จ โลปี กตวา
รูปสิทธิ เวทิตพฺพา.

๒. ประกอบ จ ศัพท์ท้าย โลปี

เอตถ ตวาปจยสส ตู้อาเทสํ ตการสส ฏจตุตํ ธาตุวนตรการสส โลปญจ กตวา
รูปสิทธิ เวทิตพฺพา.

๗. คำอธิบายตตุตฺติริสิกขาบท

คำอธิบาย ตมฺเจ

สตฺตเม ตมฺเจติ ตํ อจฺฉินฺนจิวโร วา นฺณจจิวโร วา.

โปรดทราบเพื่อความในอัญญาตกวิญญูตติสิกขาบทที่ ๗ ดังนี้

คำว่า ตมฺเจ (ภิกษุนั้น) คือ ภิกษุผู้ถูกแย่งชิงจีวร หรือมีจีวรเสียหายนั้น

บทสรพนามว่า ตํ ใน ตมฺเจ หมายถึง ภิกษุที่ถูกกล่าวไว้ด้วยพระดำรัสว่า อจฺฉินฺนจิวโร
วา โหติ ภิกฺขุ นฺณจจิวโร วา (ภิกษุถูกชิงจีวรไป หรือมีจีวรเสียหาย) ในสิกขาบทที่ ๖ ข้างต้น ดังนั้น
ต สรรพนามจึงเป็น ปักกันตวิสัย คือ มีอรรถที่ผ่านมาเป็นวิสัย ในบรรดา ต ศัพท์ ๓ ประเภท คือ

๑. ปักกันตวิสัย มีทัพพะที่ผ่านมาเป็นวิสัย คือ เพิ่มบทนามที่กล่าวถึงทัพพะ (บุคคล
สิ่งของ หรือสภาวะธรรม) มาจากพากย์ต้น เช่น ตตฺถ กตโม รูปกฺขณโร^๑ (ในบรรดาชั้นเหล่านั้น
รูปชั้นใดคืออะไร) คำว่า ตตฺถ เพิ่มวิเสสยะคือ ขนฺธสุ ที่กล่าวไว้ในประโยคก่อน

๒. ปลิทวิสัย มีทัพพะที่ประจักษ์เป็นวิสัย คือ ประกอบบทนามที่กล่าวถึงทัพพะ
โดยตรงเป็นวิเสสยะของ ต สรรพนาม เช่น นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส^๒ (ขอนอบน้อม
แต่พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น) คำว่า ตสฺส เป็นวิเสสยะ
ของ ภควโต ที่ปรากฏโดยตรงในพากย์ ดังนั้นจึงหมายถึงพระพุทธเจ้าโคตมะพระองค์นี้ ไม่ใช่หมายถึง
พระพุทธเจ้าพระองค์อื่น

^๑ อภิ.วิ. ๓๕/๓๓/๑๔

^๒ ที.มหา. ๑๐/๓๗๑/๒๕๖

๓. อนุภูตวิสัย มีกิริยาที่รู้สึกทางใจเป็นวิสัย คือ เพิ่มบทมาจากพากย์ต้นโดยเปลี่ยน
กิริยาคุมพากย์เป็นบทนามด้วยการลง ญฺ ัจจยฺทำยธาตุ และลงภาวตฺทิตฺปัจจยฺไว้ท้าย เช่น

อดีต นานุโสจามิ

นปฺปชปฺปาม'นาคตฺ

ปจฺจุปฺปนฺเนน ยาเปมิ

เตน วณฺเณ ปสฺสิตฺติ^๑

“ข้าพเจ้าย่อมไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่เพ้อหาอนาคต ยังชีพอยู่ด้วยปัจจุบัน
ดังนั้น ผีวพรรณจึงผ่องใส”

ในคานานี้ คำว่า เตน (ดังนั้น) เป็น ต สรรพนามที่กล่าวถึงบทกิริยาที่ผ่านมาในประโยคก่อน
คือ การไม่เศร้าโศก[ถึงอดีต] ไม่เพ้อหา[อนาคต] และยังชีพอยู่[ด้วยปัจจุบัน] จึงเป็นอนุภูตวิสัย ตาม
หลักภาษาให้เปลี่ยน นานุโสจามิ, นปฺปชปฺปามิ และ ยาเปมิ เป็นบทนามและลงภาวตฺทิตฺปัจจยฺไว้
ท้าย จึงมีรูปวิเศษยะของ เตน ว่า นานุโสจกตฺเตน อปฺปชปฺปกตฺเตน ยาปกตฺเตน จ (เพราะความเป็น
ผู้ไม่เศร้าโศก เพราะความเป็นผู้ไม่เพ้อหา และเพราะความเป็นผู้เป็นอยู่)

คัมภีร์สหสรัสถาสนีกล่าวถึง ต ศัพท์ทั้ง ๓ ประการเป็นคาถาท่องจำว่า

ปุกฺกนฺตวิสัย เจว

ปสฺสิตฺตวิสัย ตถา

อนุภูตวิสัย เจติ

ตํสทฺโท ยํ น เปกฺขเต.^๒

“ต ศัพท์ ที่เรียกว่า ปักกันตวิสัย ปสฺสิตฺตวิสัย และอนุภูตวิสัย ย่อมไม่
มองหา ย ศัพท์”

ฎีกาใหม่กล่าวถึงปักกันตวิสัยว่า ปกตฺตถวจนะ คือ แสดงเนื้อความที่กระทำไว้แล้ว นั่นคือ
เนื้อความที่กล่าวมาแล้วในประโยคก่อน ดังข้อความว่า

ตํสทฺโท เจตฺถ ปกตฺตถวจนฺ.^๓

“อนึ่ง ตํ ศัพท์ในพากย์นี้แสดงเนื้อความที่กระทำไว้แล้ว”

คำอธิบาย อภิหุจฺ

อภิหุจฺนติ อภีติ อุปสฺสโค. หริตฺนติ อตฺโถ, คณฺหิตฺนติ วุตฺตํ โหติ.

^๑ ขุ.ชา. ๒๘/๙๐/๑๓๖

^๒ สทฺท.ชาลินี คาถา ๒๐๑

^๓ กงฺขา.อภิวินยฺกิกา หน้า ๓๒๕

บทว่า อภิ ในคำว่า อภิหฺนุจํ นี้ เป็นบทอุปสรรค หมายความว่า เพื่อรับเอาความหมายคือ เพื่อถือเอา

ท่านอธิบาย อภิหฺนุจํ ดังนี้

๑. บทว่า อภิ เป็นอุปสรรคที่คล้ายตามอรรถของธาตุที่เรียกว่า ธาตุวัตถานุวัตตะ ไม่มีความหมายพิเศษใดๆ เพราะอธิบายด้วยคำว่า อภีติ อุปสคฺโค (บทว่า อภิ เป็นอุปสรรค)

๒. คำว่า หฺนุจํ ประกอบรูปศัพท์มาจาก หร ธาตุ + ตํ ปัจจัย เพราะอธิบายว่า หริตฺนฺติ อตฺโถ (หมายความว่า เพื่อรับเอา) ตามหลักภาษาให้แปลง ตํ เป็น รหฺนุจํ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรของ กัจจายนไวยากรณ์ว่า สาสทิสโต ตสฺส วิหฺนุโ จ (แปลง ต ปัจจัยและปัจจัยอื่นท้าย สาส ธาตุและ ทิส ธาตุเป็น วิหฺนุจ และอื่นๆ) หลังจากนั้นจึงลบลพยัญชนะที่สุดธาตุและ ร อนุพันธ์ด้วยสูตรว่า รหฺนุ โหติ โน (พยัญชนะที่สุดธาตุและ ร อนุพันธ์ซึ่งอยู่ต้นปัจจัยย่อมไม่ปรากฏรูป ในเพราะปัจจัยซึ่งมี ร เป็นอนุพันธ์)

๓. หร ธาตุมีความหมายว่า รับเอา ไม่ใช่เป็นไปในความหมายว่า กำจัด ดังเช่น คำว่า หาร ของ เนตติหาร ซึ่งมีความหมายว่า “กำจัดความสงสัย” เพราะอธิบายว่า คณฺหิตฺนฺติ วุตฺตํ โหติ (ความหมายคือ เพื่อถือเอา)

อนึ่ง คำอธิบายในข้อ ๓ ระบุนอรรถของ หร ธาตุโดยตรง จึงแปล อภิหฺนุจํ ว่า “เพื่อรับเอา” ดังที่กล่าวไว้ในกัณฑ์ชาตรีคัมภีร์ (หน้า ๒๒๘) และคู่มือสอนกัณฑ์ (เล่ม ๒ หน้า ๑๓๓) แต่มีบางคัมภีร์คือปาติโมกขเมทนี (หน้า ๑๙๒) เห็นว่า คำว่า คณฺหิตฺนฺติ วุตฺตํ โหติ กล่าวไว้เพื่ออธิบายอรรถของ หร ธาตุว่า ความหมายว่า นำไป ก็คือ ถือเอา ตามความหมายนี้คำว่า อภิหฺนุจํ ควรแปลว่า “เพื่อนำไป” ตามขนบนิยมทั่วไป ดังคำอธิบายอรรถของ อภิ อุปสรรคในฎีกาใหม่ว่า

“อภีติ อุปสคฺโค”ติ อิมินา ตสฺส อตฺถวิเสสาภาวํ ทสฺเสติ. เตนาห “หริตฺนฺติ อตฺโถ”ติ.”

“ท่านแสดงว่า อภิ อุปสรรคนั้นไม่มีอรรถพิเศษด้วยคำว่า อภีติ อุปสคฺโค นี้ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า หริตฺนฺติ อตฺโถ (หมายความว่า เพื่อรับเอา)”

ปาวเรยยาติ อิจฺฉาเปยฺย, อิจฺฉํ รุจํ อุปฺปาเทยฺย, “ยาวตฺตํ อิจฺฉสิ, ตาวตฺตํ คณฺหาหิ”ติ เอวํ นิมนฺเตยฺยาติ อตฺโถ.

* กงฺขา.อภิวินยฺยิกา หน้า ๓๒๕

คำว่า ปวาเรยฺย แปลว่า พึงให้ปรารภนา คือ ยังความปรารภนา ยังความชอบใจให้เกิดขึ้น หมายความว่า พึงนิมนต์อย่างนี้ว่า ท่านปรารภนาจิ๋วเพียงเท่าใด โปรดรับเอาเพียงเท่านั้น

ท่านอธิบาย ปวาเรยฺย ดังนี้

๑. วร ธาตุใน ปวาเรยฺย (ป บทหน้า + วร ธาตุ + เณ การิตปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ) ใช้ในความหมายว่า อิจฺฉา (ปรารภนา) ไม่ใช่เป็นไปในความหมายว่า อารณ (ห้าม) เพราะอธิบายด้วยคำว่า อิจฺฉาเปยฺย โดยเปลี่ยนจาก วร ธาตุเป็น อิสฺส ธาตุที่ปรากฏในความหมายว่า ปรารภนา

๒. ความหมายว่า การให้ปรารภนา มีคำอธิบายว่า คือ การยังความปรารภนา ยังความชอบใจให้เกิดขึ้น

๓. ความหมายว่า การยังความปรารภนา ยังความชอบใจ ให้เกิดขึ้น มีคำอธิบายว่า คือ การนิมนต์

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปวารสทฺทสฺส อิจฺฉายํ วตฺตมานตฺตา “อิจฺฉาเปยฺยา”ติ วุตฺตํ. อิจฺฉํ อุปฺปาเทยฺยาติ ปจฺเจยฺย อิจฺฉํ อุปฺปาเทยฺย. อุปนิมนฺตนาเยตํ อธิวจฺฉํ เตนนาห “ยาวตฺตกนฺ”ติอาทิ.”

“ท่านกล่าวว่า อิจฺฉาเปยฺย เพราะ ปวาร ศัพท์เป็นไปในความปรารภนา

คำว่า อิจฺฉํ อุปฺปาเทยฺย (ยังความปรารภนาพึงให้เกิดขึ้น) หมายความว่า ยังความปรารภนาในปัจจัยพึงให้เกิดขึ้น คำนี้เป็นชื่อของการนิมนต์ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ยาวตฺตกํ เป็นต้น”

ยถา วา “เนกขมฺมํ ทฏฺฐํ เขมโต”ติ^๒ เอตถ ทิสฺวาติ อตฺโถ, เอวมิธาปิ “อภิตฺทํ ปวาเรยฺยา”ติ อุปเนตฺวา ปุรโต จเปนฺโต กาเยน วา, “อมฺหากํ ทสฺสโกฏฺฐาการโต ยตฺตกํ อิจฺฉณ, ตตฺตกํ คณฺหา”ติ วทฺนโต วาจา ย วา อภิตฺตวา นิมนฺเตยฺยาติ อตฺโถ.

อีกอย่างหนึ่ง [คำว่า ทฏฺฐํ] มีความหมายว่า เห็นแล้ว ดังคำว่า เนกขมฺมํ ทฏฺฐํ เขมโต (เห็นการออกบวชว่าเป็นทางเกษม) ฉนฺได แม้ในสิกขาบทนี้ก็ฉนฺได คำว่า อภิตฺทํ ปวาเรยฺย มีความหมายว่า

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๕

^๒ พุ.สุ. ๒๕/๔๒๗, ๑๑๐๕/๔๑๔, ๕๔๕, พุ.จุ. ๓๐/๖๗/๑๕๒

ท่ายกเมื่อนำเข้าไปแล้ววางไว้ข้างหน้า ชื่อว่า นำมาเฉพาะแล้ว นิมนต์ทางกาย

เมื่อกล่าวว่า “พระคุณท่านต้องการผ้าเพียงเท่าใดจากเรือนคลังเก็บผ้าของพวก
กระผม ขอท่านโปรดถือเอาผ้าเพียงเท่านั้น” ชื่อว่า นำมาเฉพาะแล้ว นิมนต์ทางวาจา

ใจความของประโยคข้างต้น คือ อภิหริตฺวา นิมนฺเตยฺย โดยท่านอธิบาย อภิหฺรฺจฺจุ ว่า
อภิหริตฺวา และอธิบาย ปวาเรยฺย ว่า นิมนฺเตยฺย ข้อความอื่นๆ จากนี้เป็นพลความ

ท่านอธิบาย อภิหฺรฺจฺจุ ตามนัยที่ ๒ ดังนี้

๑. ตุ บัจจยใน อภิหฺรฺจฺจุ แปลงมาจาก ตฺวา บัจจย ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์
(ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๑๖๕) ว่า ตุยานา (แปลง ตฺวา บัจจยเป็น ตุ และ ยาน) แปลว่า “นำมาเฉพาะแล้ว”
เพราะอธิบายด้วยคำว่า อภิหริตฺวา

๒. อภิ อุปสรรคใน อภิหฺรฺจฺจุ เป็น ธาตวตถวิเสสกะ คือ การทำพิเศษหรือรณของธาตุ มีความหมายว่า อภิมุข (เฉพาะ) เพราะอธิบายด้วยคำว่า อภิหริตฺวา

๓. วิธีนำมาเฉพาะทางกายที่เรียกว่า กายาภิหฺรณการะ คือ การนำจีวรเข้าไปแล้ววางไว้
ข้างหน้า เพราะอธิบายว่า อุปเนตฺวา ปุโรโต จเปโนโต (ท่ายกนำเข้าไปแล้ววางไว้ข้างหน้า)

๔. วิธีนำมาเฉพาะทางวาจาที่เรียกว่า วาจาภิหฺรณการะ คือ การแสดงสถานที่เก็บจีวร
เพราะอธิบายว่า “อมหากํ ทุสฺสโกฏฺฐจาการโต ยตฺตํ อิจฺฉณ, ตตฺตํ คณฺหธา”ติ วทนฺโต (เมื่อกล่าวว่า
“พระคุณท่านต้องการผ้าเพียงเท่าใดจากเรือนคลังเก็บผ้าของพวกกระผม ขอท่านโปรดถือเอาผ้าเพียง
เท่านั้น”)

คำอธิบายตามนัยที่ ๒ ข้อที่ ๓ และที่ ๔ พบในคำอธิบายของฎีกาใหม่ว่า

ยถา จ กายเณ อภิหเรยฺย, วาจาย จ, ตํ วิถี ทสฺเสตฺตุ “อุปเนตฺวา”ติอาทิ วุตตํ^๑

“อนึ่ง ท่านกล่าวว่า อุปเนตฺวา เป็นต้น เพื่อแสดงวิธีอันเป็นอาการนำมาเฉพาะทางกาย
และทางวาจา”

ข้อความนี้แสดงปทานสัมพันธ์ของ อุปเนตฺวา ๗ เปฯ วทนฺโต ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ชื่อนำมาแล้วนิมนต์ทางกาย และ
ชื่อว่า นำมาแล้วนิมนต์ทางวาจา

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๕

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- วิธีนำมาเฉพาะทางกายที่เรียกว่า กายาภิหรณการะ และวิธีนำมาเฉพาะทางวาจาที่เรียกว่า วาจาภิหรณการะ คืออะไร

- บุคคลพึงนำมาเฉพาะทางกายอย่างไร นำมาเฉพาะทางวาจายังไง

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการนำมาเฉพาะทางกายและวาจามีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อุปเนตวา ปุโรโต ยเปย วทนโต อธิบายว่า ทายกเมื่อนำเข้าไปแล้ววางไว้ข้างหน้า ชื่อว่านำมาแล้วนิมนต์ทางกาย และเมื่อกล่าวว่า “พระคุณท่านต้องการผ้าเพียงเท่าใดจากเรือนคลังเก็บผ้าของพวกกระผม ขอท่านโปรดถือเอาผ้าเพียงเท่านั้น” ชื่อว่า นำมาแล้วนิมนต์ทางวาจา ดังนี้แล

คำว่า เนกขมมํ ฏฐุ เจมโต (เห็นการออกบวชว่าเป็นทางเกษม) เป็นรูปคาลว่า

กาเมสวาทีนํ ทิสฺวา

เนกขมมํ ฏฐุ เจมโต

ปธานาย คมิสฺสามิ

เอตถ เม รณชฺธี มโน^๑

“อาตมภาพเห็นโทษในกามทั้งหลาย เห็นการออกบวชว่าเป็นทางเกษม จะจาริกไปเพื่อบำเพ็ญเพียร ใจของอาตมภาพยินดีในการบำเพ็ญเพียรนั้น”

คำว่า ฏฐุ ในบาทที่ ๒ มีศัพท์เดิมมาจาก ฏฐุํ ลบนิคคหิตเพื่อรักษาคณะฉันท์ ทั้งนี้เพื่อให้เป็น ช คณะในบาทที่มีรูปว่า จูเขม (๑ ๒ ๑)

คำว่า ฏฐุํ ประกอบรูปศัพท์มาจาก ทิส ธาตุ + ตุํ ปัจจัย ลง ตุํ ปัจจัยในปุพพกาลกิริยา เหมือน ทิสฺวา เหตุผลที่ท่านประกอบใช้ ตุํ ปัจจัยในปุพพกาลกิริยา โดยไม่ประกอบใช้ ตฺวา ปัจจัย ก็เพราะว่าถ้าลง ตฺวา ปัจจัยก็มีรูปว่า ทิสฺวา และถ้ารัสสะเพื่อรักษาคณะฉันท์ ก็จะมีรูปว่า ทิสว ซึ่งเข้าไวยากรณ์ จึงลง ตุํ ปัจจัยในปุพพกาลกิริยาดังกล่าว

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ฏฐุติ ฉนทานุรุขณตถกฺกเหตุ อนฺนาสิกโลโป^๒

“โดยแท้จริงแล้ว การลบนิคคหิตมีอยู่ในคำว่า ฏฐุ นี้ เพื่อรักษาคณะฉันท์”

^๑ บ.สุ. ๒๕/๔๒๖/๔๑๔

^๒ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๕

คำอธิบาย สนฺตรุตฺตรปรม

สนฺตรุตฺตรปรมนฺติ สอนฺตร อุตฺตร ปรม อสฺส จีวรสฺสาติ สนฺตรุตฺตรปรม, นีवासเนน สทฺธิ ปารูปนํ อุกกฏฺฐปริจฺเจโท อสฺสาติ วุตฺตํ โหติ.

คำว่า สนฺตรุตฺตรปรม มีรูปวิเคราะห์ว่า ผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นจำนวนยิ่งของจีวรนั้น เพราะเหตุนั้น จีวรนั้นชื่อว่า มีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก ความหมายคือ ผ้าห่มและผ้านุ่งเป็นจำนวนสูงสุดของจีวรนั้น

ท่านอธิบาย สนฺตรุตฺตรปรม ดังนี้

๑. คำว่า สนฺตรุตฺตร (ส + อนฺตร + อุตฺตร) เพราะอธิบายไว้ด้วยคำว่า สอนฺตร อุตฺตร
๒. คำว่า สนฺตรุตฺตรปรม มีรูปวิเคราะห์ตีบทพหุพหิสมาสว่า
 - สนฺตร อุตฺตร ปรม อสฺส จีวรสฺสาติ สนฺตรุตฺตรปรม = ผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นจำนวนยิ่งของจีวรนั้น เพราะเหตุนั้น จีวรนั้นชื่อว่า มีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้น คำนี้อาจแยกูปวิเคราะห์เป็น ๒ ประการว่า

- สนฺตร จ ตํ อุตฺตรณฺจาติ สนฺตรุตฺตร (วิเสสนบุรพทกรรมธารยสมาส)
- สนฺตรุตฺตร ปรม อสฺส จีวรสฺสาติ สนฺตรุตฺตรปรม (ณัฐิพหุพหิสมาส)
- ๓. คำว่า อุตฺตร (ผ้าอุตฺตราสงค์) คือ ผ้าห่ม เพราะอธิบายว่า ปารูปนํ โดยมีรูปวิเคราะห์ในอภิธานฎีกา (คาถา ๒๙๒) ว่า
 - อุตฺตรสฺมี เทหภาเค ภว วิชฺชมานํ อุตฺตร = ผ้าที่มีอยู่คือปรากฏอยู่ในส่วนแห่งร่างกาย เบื้องบน ชื่อว่า อุตฺตระ

๔. คำว่า อนฺตร (ผ้าอันตรวาสก) คือ ผ้านุ่ง เพราะอธิบายว่า นีवासเนน แม้อภิธานฎีกา (คาถา ๒๙๒) จะกล่าวถึงรูปวิเคราะห์ของ อนฺตรีย ศัพท์ว่า อนฺตเร มชฺเฌ ภว อนฺตรีย (ผ้าที่มีอยู่ในท่ามกลาง ชื่อว่า อันตรียะ) ก็อาจตั้งรูปวิเคราะห์คล้ายกับ อุตฺตร ศัพท์โดยลง ณ ปัจจัยใน ภว ตัทธิติว่า

- อนฺตเร มชฺเฌ ภว อนฺตร = ผ้าที่มีอยู่ในท่ามกลาง ชื่อว่า อันตระ

เพราะในคัมภีร์อรรถกถาอธิบาย อนฺตร ว่า นีवासเนน ดังกล่าว

๕. คำว่า ส ใน สนฺตร มีศัพท์เดิมมาจาก สห ศัพท์ แปลง สห เป็น ส เพราะอธิบายด้วยคำไวพจน์ของ สห ศัพท์ว่า สทฺธิ

๖. คำว่า สนฺตร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สห อนฺตเรน ยํ วตฺตตฺติ สนฺตรํ (สหปรพทพหุพพีหิสมาส)

เพราะอธิบายว่า นิवासเนน สทฺธิ

๗. คำว่า ปรม (ยิ่ง) เป็นคำไวพจน์หรือคำพ้องที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า อุกกุฏฐ (สูงสุด) เพราะอธิบายว่า อุกกุฏฐ ใน อุกกุฏฐปริจฺเณโท

๘. คำว่า ปรม หมายถึง ปริจฺเณท คือ ขอบเขต หรือจำนวนของจิวร ไม่ใช่อย่างอื่น เพราะอธิบายว่า ปริจฺเณโท

โดยทั่วไป ประโยคที่ลงท้ายด้วย วุตฺตํ โหติ มักแสดง ปทปิตตฺตถะ คือ ใจความของบท ซึ่งในที่นี้แสดงอรรถของ :-

- ส คือ สห

- อนฺตร คือ นิवासเนน

- อุตฺตร คือ ปราม

- ปรม คือ อุกกุฏฐปริจฺเณท

นอกจากนั้น คำว่า อสฺส ในรูปวิเคราะหฺ แม้จะเป็นรูปเอกพจน์ ก็หมายถึงจิวร ๒ ผืน คือ ผ้าอันตรวาสก และผ้าอุตตราสงค์ แต่ประกอบใช้เป็นเอกพจน์โดย ชาตยาเปกขณํ คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวกัน จึงใช้เป็นเอกพจน์เหมือนรวมสิ่งชนิดเดียวกันเข้าไว้ด้วยกันแล้วกล่าวรวมๆ ฎีกาใหม่ จึงอธิบายว่า

อสฺส จิวรสฺสํติ อสฺส สมุทฺยาญฺจอสฺส หริตพฺพสฺส จิวรสฺส^๑

“คำว่า อสฺส จิวรสฺส (จิวรนั้น) คือ จิวรที่ภิกษุควรนำไปอันเป็นหมั้นนั้น”

โดยเหตุที่เนื้อความของบทสมาสว่า สนฺตรุตฺตรปรม คือ ผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสก นับเข้าในเนื้อความของ อสฺส ดังนั้น คำว่า สนฺตรุตฺตรปรม จึงจัดเป็นตักคุณสังวิญญาณพหุพพีหิสมาส ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ตคฺคุณสังวิญญาณํ หิ อยํ พหิรตฺตสมาสํ, ยถา “ลมฺพกณฺโณ”ติ ทฎฺจพฺพํ. เตนาห “นิवासเนนา”ติอาทิ. อุกกุฏฐปริจฺเณเทน หิ สพฺเพ ตํปรมํเยว คเหตุํ ลกฺขณํ^๑

“พหิรตฺตสมาส (พหุพพีหิสมาส) นี้ชื่อว่า ตักคุณสังวิญญาณะ โปรดกำหนดว่าเหมือนคำว่า ลมฺพกณฺโณ (คนผู้มีหูยาว) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า นิवासเนน เป็นต้น

โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุทุกรูปย่อมถือเอาจิวรที่มีผ้านุ่มและผ้าห่มนั้นเป็นอย่างมากนั้นเที่ยว โดยขอบเขตสูงสุด (ผ้าที่จำเป็นที่สุด) ได้”

^๑ กงฺขา.อภิวินฎีกา หน้า ๓๒๕

ในคัมภีร์ฎีกามักเรียกชื่อพหุพหิสมาสว่า พหิรตถสมาส คือ สมาสที่มีเนื้อความภายนอก ซึ่งหมายถึง มีความหมายไปสัมพันธ์กับบทอื่นนอกไปจากบทที่ถูกย่อเข้าด้วยกัน (อัญญบท) ดังนั้น โมคคัลลานไวยากรณ์จึงเรียกสมาสประเภทนี้ว่า อัญญตถสมาส คือ สมาสที่มีเนื้อความของบทอื่น

คำว่า ตัคคุณสังวิญญาณะ คือ พหุพหิสมาสที่แสดงให้รู้พร้อมกับวิเสสแนะเนื้อความของ อัญญบทนั้น (ส อุปสรรคใน วิญญาณ ใช้ในความหมายว่า สหฺ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ตสฺส คฺโคณ ตคฺคฺโคณ (ฉฐฐิตปฺปรีสสมาส)
- สหฺ วิญญาเปตฺติ สวิญญาโณ.

(ส บพหน้า + วิ บพหน้า + ฉา ธาตุ = รู้ + ยุ ปัจจัยในเหตุกัตตุสาธนะ)

- ตคฺคฺโคณ สวิญญาโณ ตคฺคฺโคณสวิญญาโณ (ตติยัตปฺปรีสสมาส)

ส่วนคำว่า อตคฺคฺโคณสวิญญาณ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- น ตคฺคฺโคณสวิญญาโณ อตคฺคฺโคณสวิญญาโณ = อตคฺคฺโคณสังวิญญาณะ คือ พหุพหิสมาส ที่ได้แสดงให้รู้พร้อมกับวิเสสแนะของบทนั้น

กล่าวโดยสรุป พหุพหิสมาสแบ่งออกเป็น ๒ ประการตามเนื้อความของบทสมาส คือ

๑. ตัคคุณสังวิญญาณะ มีเนื้อความของบทสมาสนับเข้าในอัญญบทโดยเป็นส่วนหนึ่ง หรือสิ่งที่กระทำร่วมกัน เช่น

- ลมฺพกณณมานย (จงนำคนผู้มีหูยาวมา)
- สฺสโล (ผู้มีศีลดี)
- ฉินฺนหฺตฺโต ปฺริโส (บุรุษผู้มีมือขาด)
- สปุตฺตทาโร อาคโต (มาพร้อมกับบุตรและภรรยา)
- พุทฺธปฺมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภตฺตํ เทติ (ย่อมถวายภัตต์แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น ประมุข)

๒. อตคฺคฺโคณสังวิญญาณะ ไม่มีเนื้อความของบทสมาสนับเข้าในอัญญบท เช่น

- พุทฺธมานย (จงนำบุรุษผู้มีทรัพย์มา)
- ปพฺพตาทีนิ เขตฺตานิ กสฺสติ (ไถนามีภูเขาเป็นต้น)
- ทินฺนสฺสโก ราชา ทานํ เทติ (พระราชามีภาชีอันประชาชนถวายแล้วให้ทาน)

ด้วยเหตุนี้ ฎีกาใหม่จึงกล่าวว่า คำว่า สนฺตรุตฺตรปรม เป็นตัคคุณสังวิญญาณะ เพราะผ้า อุตตราสงค์และผ้าอันตราสกประกอบด้วยจีวรที่กล่าวถึงในคำว่า จีวร ไม่ใช่เป็นผ้าอีกอย่างหนึ่งซึ่ง นอกเหนือไปจากจีวรดังกล่าว

คำอธิบาย ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ

ตโต จีวรํ สาทิตพฺพนฺติ ตโต อภิหฺมจีวรโต เอตฺตํ จีวรํ คเหตุพฺพํ, น ตโต
ปรํ.

คำว่า ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ (ภิกษุหนึ่งพึงยินดีจีวรจากจีวรเหล่านั้น) หมายความว่า
พึงรับเอาจีวรเพียงเท่านี้จากจีวรที่ทายกนำมานั้น ไม่ควรรับมากกว่านี้

ท่านอธิบาย ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ ดังนี้

๑. ต ศัพท์ใน ตโต เป็นปากันตวิสัย คือ มีอรรถที่ผ่านมาเป็นวิสัย หมายถึง จีวรที่ทายก
นำมา เพราะอธิบายด้วยคำว่า ตโต อภิหฺมจีวรโต (จากจีวรที่ทายกนำมานั้น)

๒. จีวรดังกล่าวคือผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตราสกเพียงสองผืน ท่านจึงกล่าวว่า เอตฺตํ
แทนคำว่า สนฺตรุตฺตรปรมํ ที่ยาวเกินไป

๓. สภาวะยินดีที่กล่าวไว้ด้วยคำว่า สาทิตพฺพํ ไม่ใช่ความยินดีทางใจอย่างเดียว ดังคำว่า
อุปนิชิตํ วา สาทียะย (หรือยินดีเงินทองที่วางไว้ใกล้) ที่กล่าวไว้ในอุปัฏฐกคณสิกขาบท แต่เป็น
ความยินดีที่แสดงออกทางกายด้วยการรับเอา ท่านจึงอธิบาย สาทิตพฺพํ (พึงยินดี) ว่า คเหตุพฺพํ (พึง
รับเอา) เพื่ออธิบาย สาทียนาการะ คือ ลักษณะยินดีในเรื่องนี้

๔. ภิกษุที่ถูกขังจีวรไปเป็นต้น ไม่ควรรับเอาจีวรมากไปกว่าผ้า ๒ ผืนดังกล่าว ท่านจึงกล่าว
ประโยคพยติเรกะ ว่า น ตโต ปรํ เพื่อแสดงข้อความนี้

ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับภิกษุ

ตตฺรายํ วินิจฺจนโย- ยสฺส อธิจฺจิตจีวรสฺส ติณิ นฺนฺจฺจํ, เตน เทว สาทิตพฺพานิ,
เอกํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารูปิตฺวา อณฺณํ สภาคญฺจฺจํ ตโต ปริเยสิตพฺพํ. ยสฺส เทว
นฺนฺจฺจํ, เตน เอกํ สาทิตพฺพํ. สเจ ปน ปกตียาว สนฺตรุตฺตรเรน จรติ, เทว สาทิตพฺพานิ,
เอวํ เอกํ สาทียนฺเตเนว สโม ภวิสฺสติ. ยสฺส ตีสฺส เอกํ นฺนฺจฺจํ, กิณฺจ น สาทิตพฺพํ. ยสฺส
ปน ทฺวิสฺส เอกํ นฺนฺจฺจํ, เอกํ สาทิตพฺพํ. ยสฺส เอกํเยว โหติ, ตณฺจ นฺนฺจฺจํ, เทว
สาทิตพฺพานิ.

ในเรื่องนั้น มีข้อวินิจฉัยดังนี้

ภิกษุใดที่อธิษฐานจีวรไว้ มีจีวร ๓ ผืนวิบัติไป ภิกษุนั้นพึงยินดีจีวร ๒ ผืน เธอ
นุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่งแล้ว ควรแสวงหาจีวรอื่นจากสถานที่ซึ่งเป็นสภาคะกัน [คือ สงฆ์ คณะ
หรือบุคคลที่เป็นภิกษุผู้เป็นสภาคะกัน]

ภิกษุใดมีจีวร ๒ ผืนวิบัติไป เธอพึงยินดีจีวรผืนเดียว

แต่ถ้าเธอเที่ยวไปด้วยผ้าห่มกับผ้าห่ม ๒ ผืนเท่านั้นโดยปกติ เธอพึงยินดีจีวร ๒
ผืน เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอก็จักเสมอกับภิกษุผู้ยินดีผ้าผืนเดียว

ภิกษุใดมีผ้าผืนหนึ่งในผ้า ๓ ผืนวิบัติไป เธอไม่ควรยินดีผ้าใดๆ

ภิกษุใดมีผ้าผืนหนึ่งวิบัติไปในผ้า ๒ ผืน เธอควรยินดีผ้าผืนหนึ่ง

ภิกษุใดมีผ้าผืนหนึ่งเท่านั้น และผ้านั้นก็วิบัติไป เธอควรยินดีผ้า ๒ ผืน

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงว่า ภิกษุที่มีจีวร ๓ ผืนวิบัติไปเพราะถูกแย่งชิงหรือเสียหาย
ด้วยไฟเป็นต้น ควรยินดีจีวร ๒ ผืน ถ้าเธอมีจีวรวิบัติไป ๒ ผืน ก็ควรยินดีผืนเดียว เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อ
ขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุทุกรูปที่มีจีวรวิบัติไปควรยินดีจีวร ๒ ผืนแน่นอน
หรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุที่อธิษฐานจีวรไว้ มีจีวรสามผืนวิบัติไป พึงยินดีจีวรสองผืน ดังนี้ เป็นต้น

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๕) ว่า

ยสฺมา อจฺฉินฺนสพฺพจีวเรณ ติจีวรมตฺตเกเนว ภิกฺขุณา เอวํ ปฏิปชฺชิตพฺพํ, อณฺเณน ปน
อณฺเณนาปิ, ตสฺมา ตํ วิภาคํ ทสฺเสตุ “ตตฺตฺราयํ วินิจฺฉโย”ติอาทิ วุตฺตํ.

“ภิกษุที่มีจีวร ๓ ผืนเท่านั้น ถูกชิงจีวรทั้งหมดไป พึงปฏิบัติอย่างนี้ [คือ พึงยินดีจีวร ๒ ผืน]
แต่ภิกษุอื่นพึงปฏิบัติโดยประการอื่น ดังนั้นจึงกล่าวว่า ตตฺตฺรายํ วินิจฺฉโย เป็นต้นเพื่อแสดงการจำแนก
ดังกล่าว”

คำว่า อธิฏฺฐตฺติจีวรสฺส (อธิษฐานจีวรไว้) หมายถึง ภิกษุอธิษฐานจีวรให้เป็นแบบอธิษฐาน
ไตรจีวรหรือผ้าบริวาร แต่คำนี้เป็นการกล่าวไว้โดยมาก ดังนั้น แม้ภิกษุผู้ทำวิกัปนาจีวรก็ตาม หรือ
ลัสม์ทำอธิษฐาน และวิกัปนาก็ตาม ก็ต้องปฏิบัติตามวิธีของสิกขาบทนี้ คือ รับเอาผ้า ๒ ผืนเมื่อจีวร

วิบัติไป นอกจากนั้น ถ้าจี้วที่เกินจากผ้า ๓ ผืนที่ภิกษุทำวิกัปนาไว้อยู่ในสถานที่อื่น และภิกษุถูกชิงผ้า ๒ ผืนไป ก็อาจรับเอาผ้า ๒ ผืนได้ เพราะไม่มีผ้านุ่งผ้าห่มในขณะนั้น ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

อธิฏฐิตจี้วสสชาติ ติจี้วราธิฏฐานนเณน วา ปริกขารโจพวเสน วา เณ เกณจิ อธิฏฐิตจี้วสส. อิทญจ เยภุยเณน อธิฏฐิตหิตวา จี้วรํ ปริกขยโต วุตตํ, น ปน อนอธิฏฐิตจี้วสส จี้วเร อจฺฉินฺเน อยํ วิธิ น สมภาตติ. ยสฺส วา ติจี้วโต อธิกมปิ จี้วรํ อณฺณตถ อตฺถิ, ตตฺถ นตฺถิ, เตนปิ ตทา ตตฺถ อภาวโต เทว สาทิตุํ ฎฺฎติ.”

“คำว่า อธิฏฐิตจี้วสส หมายความว่า ภิกษุอธิษฐานจี้วไว้ด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งตามวิธีอธิษฐานไตรจี้วหรือโดยเนื้อด้วยผ้าบริหาร อนึ่ง คำนี้กล่าวไว้แก่ภิกษุผู้อธิษฐานแล้วใช้สอยจี้วโดยมาก แต่วิธีนี้ไม่มีแก่ภิกษุผู้ไม่ได้อธิษฐานจี้วเมื่อจี้วถูกชิงไปก็ห้ามมิได้

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุใดมีจี้วเกินจากไตรจี้วในสถานที่อื่น ไม่มีในสถานที่[ถูกชิงจี้ว]นั้น แม้ภิกษุนั้นก็ควรยินดีผ้าสองผืน เพราะไม่มีผ้าในสถานที่นั้นในกาลนั้น”

คำว่า ปกตียาว สนฺตรุตฺตเรน จรติ (เที่ยวไปด้วยผ้านุ่งกับผ้าห่ม ๒ ผืนเท่านั้นโดยปกติ) หมายความว่า ภิกษุ ๔ ประเภทเที่ยวไปด้วยผ้านุ่งกับผ้าห่ม ๒ ผืน คือ

๑. ภิกษุที่รับกฐินแล้วได้รับอาณิสสํกฐิน คือ อสมาทานจาระ ไม่ถือผ้าสังฆาฏิเที่ยวไป
๒. ภิกษุที่เก็บผ้าสังฆาฏิไว้ในหมู่บ้านตามสาสังกสิกขาบท (สิกขาบทที่อนุญาตให้ภิกษุเก็บผ้าจี้วไว้ในหมู่บ้านได้ เพราะมีความหวาดกลัวว่าจี้วที่เก็บไว้ในวัดจะถูกแย่งชิงไป)
๓. ภิกษุผู้เจ็บป่วยได้รับอวิปวาสมมุตติ (คือ การสมมุติให้ภิกษุผู้เจ็บป่วยสามารถอยู่ปราศจากจี้วได้โดยไม่ต้องอาบัติ)
๔. ภิกษุที่ไม่มีผ้าสังฆาฏิก่อนที่จะถูกชิงจี้วอื่นไป

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ปกตียาว สนฺตรุตฺตเรน จรตฺติ อตฺถตถกถิตฺตทา วา สาสงฺกสิกขาบทวเสน วา อวิปวาสมมุตฺติวเสน วา ตตฺติยสฺส อลาเภน วา จรติ.”

“คำว่า ปกตียาว สนฺตรุตฺตเรน จรติ (เที่ยวไปด้วยผ้านุ่งกับผ้าห่ม ๒ ผืนเท่านั้นโดยปกติ) หมายความว่า ภิกษุเที่ยวไป เพราะเป็นผู้รานกฐินแล้ว เพราะอำนาจแห่งสาสังกสิกขาบท เพราะอำนาจแห่งอวิปวาสมมุตติ หรือเพราะการไม่ได้รับผ้าผืนที่ ๓”

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๕

คำว่า เอวํ เอกํ สาทียนเตเนว สโม ภวิสฺสติ (เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอก็จักเสมอกับภิกษุผู้ยินดีผ้าผืนเดียว) หมายความว่า ภิกษุที่มีจีวร ๒ ผืนแล้วถูกแย่งชิงไปทั้ง ๒ ผืน เมื่อภิกษุยินดีจีวร ๒ ผืน ก็จะเสมอกับภิกษุที่มีจีวร ๓ ผืนแล้วถูกแย่งชิงไป ๒ ผืน จึงยินดีจีวรผืนเดียว เพราะมีจีวรคือผ้านุ่งผ้าห่มเท่ากัน ทั้งสองรูปนั้นไม่ใช่เสมอกันเพราะได้รับจีวรเท่ากัน

ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับภิกษุณี

ภิกษุณียา ปน ปณฺจสุ นฺนฺเจสุ เทว สาทิตพฺพานิ, จตุสุ นฺนฺเจสุ เอกํ สาทิตพฺพํ, ตีสุ นฺนฺเจสุ น กิณฺจิ สาทิตพฺพํ, โก ปน วาโท ทฺวิสสุ วา เอกสฺมี วา. เยน เกณฺหิ หิ สนฺตรุตฺตรปรมตฺยา จาตพฺพํ.

แต่ภิกษุณีพึงยินดี ๒ ผืนเมื่อผ้า ๕ ผืนวิบัติไป เมื่อวิบัติไป ๔ ผืน ยินดีผืนเดียว เมื่อวิบัติไป ๓ ผืน ไม่พึงยินดีผ้าใดๆ จะป่วยกล่าวไปใยเมื่อผ้า ๒ ผืน หรือผืนเดียววิบัติไป

โดยแท้จริงแล้ว บุคคลใดบุคคลหนึ่งพึงดำรงอยู่ในความมี[เพียง]ผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก

ท่านได้แสดงวิธีที่ภิกษุพึงยินดีจีวรด้วยประโยคก่อนแล้ว บัดนี้ จะกล่าววิธีที่ภิกษุณีพึงยินดีจีวร จึงกล่าวว่า ภิกษุณียา ปน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีที่ภิกษุณีพึงยินดีจีวรคืออะไร
- อาโคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
 - ท่านควรแสดงวิธีที่ภิกษุณีพึงยินดีจีวรมิใช่หรือ
 - ภิกษุณีพึงยินดีจีวรเหมือนภิกษุหรือไร

อธิบายว่า ภิกษุณีพึงยินดีสองผืนเมื่อผ้าห้าผืนวิบัติไป ดังนี้ เป็นต้น

คำว่า ปณฺจสุ นฺนฺเจสุ (เมื่อผ้าห้าผืนวิบัติไป) คือ ผ้าไตรจีวร ผ้าอาบนํ้าผน (อุทกสาฎิกา) และผ้ารัดอก (สังจุจิกา)

คำว่า ทฺวิสสุ และ เอกสฺมี ใน ทฺวิสสุ วา เอกสฺมี วา (เมื่อผ้าสองผืนหรือผืนเดียววิบัติไป) เป็นบทลักษณะวันตกัตตาที่ต้องเพิ่มลักษณะกริยาเป็นรูปว่า นฺนฺเจสุ และ นฺนฺเจ โดย นฺนฺเจ ติดตามมาจากประโยคก่อนโดยอิการันยแล้วเปลี่ยนจากพหูพจน์เป็นเอกพจน์ ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

เอกสมิ วา ญฺเจ”ติ วจนวิปริณามํ กตฺวา โยเชตพฺพ.^๑

“พึงประกอบคำว่า เอกสมิ วา ญฺเจ (เมื่อผ้าผืนเดียววิบัติไป) โดยทำการเปลี่ยนพจน์”

คำว่า เยน เกนจิ हि สนฺตรุตฺตรปรมตยา จาตพฺพ (โดยแท้จริงแล้ว บุคคลใดบุคคลหนึ่งพึงดำรงอยู่ในความมีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก) กล่าวไว้เพื่อย้ำความจากประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อจีวรของภิกษุณีวิบัติไป ๓ ผืน ๒ ผืน หรือผืนเดียว เธอไม่พึงยินดีผ้าใดๆ

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ แม้ภิกษุณีก็ควรยินดีผ้า ๒ ผืนเมื่อผ้า ๓ ผืนวิบัติไป เมื่อวิบัติไป ๒ ผืน พึงยินดีผืนเดียว เหมือนที่ท่านกล่าวไว้ในเบื้องต้นว่า เมื่อจีวรของภิกษุวิบัติไป ๓ ผืน เธอพึงยินดี ๒ ผืน เมื่อวิบัติไป ๒ ผืน พึงยินดีผืนเดียว มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เยน ฯเปฯ จาตพฺพ อธิบายว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่เป็นภิกษุหรือภิกษุณี พึงดำรงอยู่ในความมีผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นอย่างมาก

การต้องอาบัติ

ตโต อุตฺตริ วิมฺวณนปฺปโยเค ทุกฺกฏํ, ปฏฺฐิลาเภ นิสฺสัคคิยํ โหติ.

ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพยายามขอเกินกว่านั้น ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะได้รับ

ท่านกล่าวถึงการต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ว่า เมื่อภิกษุพยายามขอ ต้องอาบัติทุกกฏ เมื่อได้รับจึงต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

วิธีสละจีวร

ตตฺถ “อิทํ เม ภาณเต จีวรํ อณฺเฏตํ คหปติกํ ตตฺตฺตริ วิมฺวณนปิตํ นิสฺสัคคิยนฺ”ติ^๒ อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพ.

^๑ กงฺขา.อภินวฎฺฐิกา หน้า ๓๒๖

^๒ วิ.มหา. ๒/๕๒๔/๒๘

ในการสละนั้น โปรดทราบวิธีสละตามนี้ว่า

อิทัง เม ภนเต จีวรํ อณฺณตักกํ คหปตักกํ ตตุตฺตริ วิณฺณปิฏํ นิสสัคคิยํ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรนี้ของกระผม ขอจากคหบดีที่ไม่ใช่ญาติ เกินกว่าผ้า ๒ ผืนนั้น
ควรสละ”

สถานที่เป็นต้น

สาวตถิยํ ฌพฺพคฺคิเย ภิกฺขุ อารพฺภ พหุจีวรวิณฺญาปนวตฺถุสฺสมี ปณฺณตตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์ในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการ
ขอจีวรจำนวนมาก

ประเภทของบัญญัติ

อสาธารณปณฺณตติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติไม่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

ติกปาจิตติยํ.

[อาบัตินี้]ติกปาจิตตีย์

ณฺณตเก อณฺณตกสณฺณิโน เวมตฺกสฺส วา ทุกฺกณฺโณ.

เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุ :-

- ผู้มีความสำคัญว่าไม่ใช่ญาติ ในผู้ที่เป็นญาติ [แล้วขอยุ]
- ผู้สงสัย[แล้วขอยุ]

อนาบัติ

เทว จีวรานิ กตวา “เสสํ อหริสสามิ”ติ วตฺวา คณฺหตสฺส, “เสสํ ตฺยหํเยว โหตุ”ติ วุตฺตสฺส, น อจฺฉินฺนนฏฺฐการณา ทินฺนํ คณฺหตสฺส, วุตฺตนเยน ฌาตกปฺปวาริตะ วิญญาเปตสฺส, อตฺตโน ธเนน คณฺหตสฺส, อุมฺมตฺตกาทีนญจ อนาปตฺติ.

ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ :-

- ผู้เย็บจีวร ๒ ผืนแล้วกล่าวว่า เราจักคืนจีวรที่เหลือให้ แล้วรับเอา
- ผู้ฉันทายกกล่าวว่า ผ้าที่เหลือจะเป็นของท่านเถิด
- ผู้ไม่ถือเอาจีวรที่ทลายถวาย เพราะการชิงหรือการเสียหายเป็นเหตุ [แต่ได้รับด้วยคุณธรรมมีความเป็นพหูสูต เป็นต้น]
- ผู้ขออนุญาตและปวารณาไว้ตามนัยที่ได้กล่าวไว้ [คือ ผู้ขอในสมัย[ที่ควรขอ] ขอจากญาติและคนปวารณา หรือขอจากญาติและคนปวารณาของภิกษุอื่นเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ[อื่น]นั้นทีเดียว
- ผู้รับเอาด้วยทรัพย์ของตน
- ภิกษุบ้า เป็นต้น

องค์ประกอบ

ตตตตริตา อจฺฉินฺนาทิการณตา อญฺญาตกวิญญตฺติ ตาย จ ปฏฺฐิลาโกติ อีมาเนตฺถ จตฺตาริ อํคานิ.

สิกขาบทนี้มีองค์ ๔ เหล่านี้คือ

๑. ความเป็นผ้าที่เกินมาจากผ้านุ่งและผ้าห่มนั้น
๒. มีเหตุคือการแย่งชิง เป็นต้น

๓. ขอกับผู้ที่ไม่ใช่ญาติ

๔. ได้รับความช่วยเหลือ

สมุฏฐานานาทีนิ จตุตถสัทธาเนวาทิ.

สมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทที่ ๔ ดังนี้แล

จบคำอธิบายตัตตตริสิกขาบท

๘. อุปักขณสิกขาบท

ว่าด้วยการที่ภิกษุสั่งให้จัดแจงจีวรดีกว่าเดิม

๘. ภิกขุ ปนเน อุตฺตมสฺส อณฺฏาทกสฺส คหปตฺสฺส วา คหปตานียา วา จีวรเจตปนฺนํ อุปกฺขณํ โหติ “อิมินา จีวรเจตปนฺเนน จีวรํ เจตاپเตวา อิตถนฺนํ ภิกขุ จีวเรณ อจฺฉาเทสฺสามิ”ติ. ตตฺร เจ โส ภิกขุ ปุพฺเพ อปฺปวาริตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา จีวเร วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺย “สาธุ วต มํ आयสฺมา อิมินา จีวรเจตปนฺเนน เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา จีวรํ เจตاپเตวา อจฺฉาเทหิ”ติ กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย, นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติยํ.

คฤหัสถ์ชายหรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติ ตระเตรียมมูลค่าจีวร เจาะจงภิกษุโดยคิดว่า “เราจะซื้อจีวรด้วยมูลค่าจีวรนี้แล้ว นิมนต์ภิกษุซื้อให้ครองจีวร” ถ้าภิกษุนั้นซึ่งเขาไม่ได้พิจารณาไว้ก่อน เข้าไปสู่สถานที่นั้นแล้วถึงการจัดแจงจีวรเพราะต้องการจีวรดีว่า “ขอโอกาส คิดดูเถิด ท่านจงซื้อจีวรเช่นนั้นเช่นนั้นด้วยทรัพย์เป็นมูลค่าจีวรนี้ แล้วให้อาตมาครองเถิด” ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ปน ก็ จีวรเจตปนน์ อ.มูลค่าแห่งจีวร คหปตฺสฺส วา อันคหบดีก็ตาม คหปตานียา วา อันคหปตานีก็ตาม อณฺฏาทกสฺส ผู้ไม่ใช่ญาติ อุปกฺขณํ รวบรวมกระทำแล้ว โหติ ย่อมเป็น อุทฺตมสฺส เจาะจง ภิกขุ เอว ซึ่งภิกษุนั้นเที่ยว จินตเนน ด้วยความคิด อิติ ว่า (อหํ อ.เรา) เจตاپเตวา แลแล้ว จีวร ชึ่งจีวร อิมินา จีวรเจตปนฺเนน ด้วยมูลค่าแห่งจีวรนี้ ภิกขุ ยังภิกษุ

คำว่า อณฺเฏตกสฺส, คหปติสฺส และ คหปตานิยา ลงณฺณวิวัฏฺฐิตินอรรธตติยาวิวัฏฺฐิติ ซึ่งก็คือ อนภินิหิตกัฏฏตา ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

อณฺเฏตกสฺส คหปติสฺสชาติ อณฺเฏตคคหปตินาติ อตฺถโก. กรณตฺถเก หิ อิํ สามิวจฺจนํ อญฺจกถายํ ปน อิํ สุวณฺณเยยนฺติ น วิจาริตฺ^๑

“คำว่า อณฺเฏตกสฺส คหปติสฺส มีความหมายว่า อันคหบดีผู้ไม่ใช่ญาติ แท้จริงแล้ว คำนี้ ลงณฺณวิวัฏฺฐิตินอรรธของตติยาวิวัฏฐิติ แต่ในคัมภีร์อรรถกถาไม่ได้พิจารณาคำนี้ไว้ เพราะเข้าใจได้ง่าย”

คำว่า อุทฺทิสฺส (เจาะจง) เป็นสมานกาลกิริยาใน อุปกษณํ สนามหลวงไทยให้สัมพันธ์ใน โหติ เพราะถือว่าเป็นกริยาคุมพากย์ แต่คิดว่าควรสัมพันธ์ใน อุปกษณํ เพราะมีเนื้อความเกี่ยวข้องกับ อุปกษณํ ที่เป็นกริยาศัพท์ (ศัพท์ระบุถึงกิริยา) แม้คำนี้จะเป็นบทนามก็จัดเป็นกริยาศัพท์ จึงอาจสัมพันธ์ อุทฺทิสฺส เข้าใน อุปกษณํ แต่ถ้าจะสัมพันธ์บทนี้เป็นวิเสสนะของ อุปกษณํ ก็ไม่นับว่าเป็นตุลยาภิกรรม-วิเสสนะ ตติยาวิเสสนะ หรือกริยาวิเสสนะ

คำว่า เจตาเปตฺวา ประกอบรูปศัพท์มาจาก จิต ธาตุ (โวหาร = แลกเปลี่ยน, ซื่อขาย) + ณาเป ปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย ตามปกติ จิต ธาตุเป็นจฺราทิกณะ มีรูปว่า เจเตติ, เจเตยติ, เจเตตฺวา แต่รูปว่า เจตาเปตฺวา เป็นรูปพิเศษที่ลง ณาเป ปัจจัยโดยใช้เหมือนวิกรณปัจจัย ไม่มีอรรถของการิตปัจจัย เหมือนที่ใช้โดยทั่วไป ข้อนี้เปรียบได้กับ อาณ ธาตุ ที่ลง ณาเป ปัจจัยเป็นรูปว่า อาณาเปติ, อาณาเปตฺวา, อาณตฺติ ตามหลักภาษาถือว่าให้ลง ณาเป ปัจจัยด้วยการแบ่งสูตรให้เหลือ (โยควิภาคะ)

อิติถนฺนํ ผู้มีชื่ออย่างนี้ อจฺฉาเทสฺสามิ จักให้ครอง จีวร ณ ด้วยจีวร ๗ เจ หากว่า โส ภิกขุ อ.ภิกษุ นั้น อุปปวโรโต เป็นผู้อันเขาไม่ได้ปวารณาแล้ว ปุพฺเพ ในกาลก่อน (หุตฺวา เป็น) อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปแล้ว ตตฺร (จากเน) สู่สถานที่นั้น [คือ สถานที่มีคหบดีหรือคหปตานี] อุปาทาย ถือเอาแล้ว กลฺยาณกมฺยตํ ซึ่งความเป็นผู้ต้องการซึ่งจีวรดี อาปชฺเชยฺย ฟังถึงไซ้ วิกฺกปํ ซึ่งการกระทำพิเศษ จีวร ในจีวร อิติ ว่า สารุ ขอโอกาส วต คิดดูเถิด อายสฺมา เนะผู้มีอายุ (ตรว อ.ท่าน) เจตาเปตฺวา แลกแล้ว จีวร ซึ่งจีวร เอวรูป ๗ อันมีสภาพ[คือด้านกว้าง]อย่างนี้ก็ดี เอวรูป ๗ อันมีสภาพ[คือด้านยาว]อย่างนี้ก็ดี อิมินา จีวรเจตาปนฺเนน ด้วยมูลค่าแห่งจีวรนี้ มยังอาตมา อจฺฉาเทหิ จงให้ครอง ๗ ปาจิตฺตียํ อ.อาบัติปาจิตตียํ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกขุโน แก่ภิกษุ นั้น) ๗

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๖

ว่า ธาตุหิ เณณณนาเปณนปยา การิตานิ (ลง เณ, ฌย, ฌาเป และ ฌาปย ปัจจัยท้ายธาตุ และตั้งชื่อเป็นการิตปัจจัย) ในสูตรของกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๔๓๘) ว่า ธาตุหิ เณณณนาเปณนปยา การิตานิ เหตุวตฺเถ (ลง เณ, ฌย, ฌาเป และ ฌาปย ปัจจัยท้ายธาตุในอรรถเหตุ และตั้งชื่อเป็นการิตปัจจัย) ดังคัมภีร์ปาจิตยาทีโยชนา (หน้า ๑๕) กล่าวว่า

อาณนาเปตฺวาติ เอตฺถ อาณ เปสเนติ ธาตุปาเจสุ วุตตตฺตา อาณธฺาตุเยว เปสนสงฺขาตํ เหตุวตฺถํ วทฺติ, น ฌาเปปจฺจโย. โส ปน ธาตุวตฺถเยว วตฺตติ. น หิ ตสฺส วิสุํ วุตฺโต อภิเษโย อตฺถิ ธาตุวตฺถโต อณฺณสฺส อภิเษยสฺสากาवा.

“ในคำว่า อาณนาเปตฺวา นี้ อาณ ธาตุนั้นเพียวย่อมแสดงอรรถเหตุที่เรียกว่า การใช้ เพราะกล่าวไว้ในคัมภีร์ธาตุทั้งหลายว่า อาณ เปสเน (อาณ ธาตุเป็นไปในการใช้) ไม่ใช่ ฌาเป ปัจจัย แต่ปัจจัยดังกล่าวย่อมเป็นไปในอรรถของธาตุอย่างเดียว เพราะไม่มีเนื้อความที่ปัจจัยนั้นกล่าวไว้โดยเฉพาะ เนื่องด้วยไม่มีเนื้อความอื่นจากอรรถของธาตุ”

คำว่า อจฺฉาเทสฺสามิ ประกอบรูปศัพท์มาจาก อา บทหน้า + นท ธาตุ (อปวารเณ = ปิดกัน) + เณ ปัจจัย + สฺสามิ วิภตฺติ ธาตุคือ นท ที่มี อา อยู่หน้าใช้ในความหมายว่า ปกปิด, ครอง

คำว่า ตตร เป็นวิเสสนะของปาฐเสสสะว่า จาเน (ในสถานที่) ลงสัตตมวิภตฺติในอรรถหุตฺติยาวิภตฺติเพราะประกอบใช้ร่วมกับสกรรมกธาตุในบทว่า อุปสงฺกมิตฺวา (เข้าไป) โดยลงด้วยสูตรว่า กมฺมกฺรณณิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมมํ (ลงสัตตมวิภตฺติในอรรถกรรม กระณะ และนิमितตะ) เช่น

- ภิกฺขุสุ อภิวาเทนฺติ (ย่อมไหว้ภิกษุ)
- มุฑฺธนิ จุมฺพิตฺวา (จุมพิตศีรษะแล้ว)
- ปุริสฺสสุ พาหาสุ คเหตฺวา (จับแขนของบุรุษ)

คำว่า ปุพฺเพ อปฺปวาริตฺ (ซึ่งเขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน) หมายความว่า ผู้ถวายไม่ได้กล่าวไว้ก่อนว่า “กระผมจักถวาย ท่านต้องการจีวรเช่นไร กระผมจักซื้อจีวรเช่นไรแก่ท่าน”

๘. คำอธิบายอุปัทวสิกขาบท

คำอธิบาย ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส

อฏฺฐเม ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺสาดิ “อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามิ”ติ เอวํ อปทิสฺสิตฺวา.

โปรดทราบเนื้อความในอุปัชฌาสิกขาบทที่ ๘ ดังนี้

คำว่า ภิกขุ ปเนว อุทิสฺส (เจาะจงภิกษุ) หมายความว่า พุดอย่างนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้

ท่านอธิบาย ภิกขุ ปเนว อุทิสฺส ดังนี้

๑. คำว่า อุทิสฺส (เจาะจง) ไม่ใช่เป็นการนึกคิดทางใจเท่านั้น แต่ยังต้องเป็นการพุดทางวาจาให้ผู้อื่นรับรู้อีกด้วย จึงอธิบายว่า อปทิสฺสวา (พุด) การอธิบายความในลักษณะนี้เป็นการอธิบายอรรถของธาตุ ไม่ใช่แสดงอรรถของ ทิส ธาตุที่มี อุ อยู่หน้าโดยตรง เพราะเป็นบทที่ปรากฏชัดเจนแล้ว ดังฎีกาใหม่แสดงคำแปลของ อปทิสฺสวา ไว้ ๒ นัยว่า

อปทิสฺสวาติ กเถตฺวา, อารพฺภาติ วา อตุโธ^๑

“คำว่า อปทิสฺสวา แปลว่า ‘พุด’ หรือแปลว่า ‘ปรารภ’ ”

๒. สฺส ใน อุทิสฺส แปลงมาจาก ตฺวา ปัจจัย โดยแปลง ตฺวา เป็น ย ด้วยสูตรของ กัจจายนโวยาการณว่า สพฺเพหิ ตฺวานาหิ โย แล้วแปลง ย เป็นปฺพพฺรูปด้วยสูตรว่า ปฺพพฺรูปญ เพราะอธิบายด้วยบทที่ลง ตฺวา ปัจจัยว่า อปทิสฺสวา

๓. นิบาตคือ ปน และ เอว ในคำว่า ปเนว ไม่มีความหมายใดๆ เพราะท่านไม่ได้อธิบายไว้ในอรรถกถา การไม่อธิบายอรรถของนิบาต เป็นการแสดงโดยอ้อมว่านิบาตดังกล่าวเป็น ปทาหลังการ คือ ประดับบท ไม่มีความหมายใดๆ แม้การไม่อธิบายอรรถของอุปสรรคที่ประกอบร่วมกับอาชยาดหรือกิตฺก ก็เป็นการแสดงโดยอ้อมว่าอุปสรรคดังกล่าวเป็น ธาตวัตถานุวัตตกะ คือ คล้อยตามอรรถของธาตุ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ภิกขุ ปเนว อุทิสฺสวาติ เอตฺถ ปนาติ นิปาตมตฺตํ, ตถา เอว-สทฺโทปิ. เตนาห “อิตฺถนฺ-นามสฺสา”ติอาที^๑

“คำว่า ปน ในคำว่า ภิกขุ ปเนว อุทิสฺส นี่เป็นเพียงนิบาต แม้ เอว ศัพท์ก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อิตฺถนฺนามสฺส เป็นต้น”

๔. ท่านแสดง อปทิสฺสนาการะ คือ อาการพุด ตามที่กล่าวไว้ใน อปทิสฺสวา ด้วยคำว่า “อิตฺถนฺนามสฺส ภิกขุโน ทสฺสามิ”ติ เอว (อย่างนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้)

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๖

คำอธิบาย จีวรเจตاپนฺน

จีวรเจตاپนฺนติ หิรัณฺยาทิกํ จีวรมูลํ.

คำว่า จีวรเจตاپนฺน (มูลค่าจีวร) คือ มูลค่าแห่งจีวรมีเงินเป็นต้น

ท่านอธิบาย เจตاپนฺน ศัพท์ว่า คือ มูลค่า ได้แก่ เงิน ทอง เป็นต้น การอธิบายเช่นนี้ชื่อว่า แสดง *อภิเษยะ* หรือ *สรูปะ* คือ ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตํ ปน ยสฺมา หิรัณฺยาทิสฺส อณฺเฏตรํ โหติ, ตสฺมา “หิรัณฺยาทิกนฺ”ติ วุตฺตํ.^๑

“อนึ่ง มูลค่าจีวรนั้นเป็นเงินเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้นจึงกล่าวว่า หิรัณฺยาทิกํ (มีเงินเป็นต้น)”

นอกจากนั้น ข้อความข้างต้นยังแสดงปทานสัมพันธ (การสัมพันธบท) เพื่อกล่าวถึงประโยชน์ของการประกอบใช้ หิรัณฺยาทิกํ ในพากย์นี้ ดังนี้ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรมูล (มูลค่าจีวร)
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ มูลค่าจีวรคืออะไร
๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
 - มูลค่าจีวรคือเงินเท่านั้นหรือไร
 - ท่านควรระบุมูลค่าจีวรอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า หิรัณฺยาทิกํ อธิบายว่า มูลค่าจีวรคือวัตถุมีเงินเป็นต้น ไม่ใช่เงินอย่างเดียว

อาทิ ศัพท์ในคำว่า หิรัณฺยาทิกํ ละข้อความว่า ทอง เป็นต้น ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

อาทิสทฺเทน สุวณฺณาทินํ คณํ.^๒

“ด้วย อาทิ ศัพท์ให้ถือเอาทอง เป็นต้น”

สิ่งที่มีค่าซึ่งเรียกว่า รัตนะ มี ๗ อย่าง ดังข้อความในคัมภีร์อิทธิฐานปทีปิกาวา

สุวณฺณํ รัชตํ มุตฺตา

มณี เวฬุริยานิ จ

วชิรณฺจ ปาวพฺหติ

สตุตาทุ รัตนานิเม.^๒

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๖

^๒ อภิธาน. คาทา ๔๘๐

“ชนทั้งหลายกล่าววัตถุเหล่านี้ ๗ อย่างว่าเป็นรัตนะ คือ ทอง เงิน แก้ว-
มุกดา (ไข่มุก) แก้วมณี (พลอย) แก้วไพฑูรย์ (เพชรตาแมว) แก้ววิเชียร
(เพชร) และแก้วประพาฬ (ปะการัง)”

คำว่า จีวรเจตาปนฺน มีรูปวิเคราะห์ว่า

- เจตาเปณฺติ เอเตนาติ เจตาปนฺน (จิต ธาตุ <โวหาร = แลกเปลี่ยน, ซื่อขาย> +
ณาเป ปัจจัย + ยุ ปัจจัย)

- จีวรสฺส เจตาปนฺน จีวรเจตาปนฺน (บัญญัติปปริสสมาส)

เมื่อสำเร็จเป็นรูปว่า เจตาปน แล้ว ให้ลง น เป็นอาคมดังคำว่า

- สีมํ สมฺมณฺเวยฺย (พึงสมมติสีมา)
- สีมํ สมฺมณฺนิตฺ (เพื่อสมมติสีมา)
- สีมํ สมฺมณฺนติ (ย่อมสมมติสีมา)
- สมฺปฏฺิจฺจนฺ (สัมปฏิจจันจิต)
- จตฺนฺ (แก่/แห่ง ๔ ทั้งหมด)
- ปญฺจนฺ (แก่/แห่ง ๕ ทั้งหมด)

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

จีวร เจตาเปณฺติ ปวิตฺเตนาติ เอเตนาติ จีวรเจตาปนฺน จีวรมูลํ, น-กาโร ปเนตถ อาคโม,
“จีวรเจตาปนฺน”ติปิ ปฺลนฺติ^๑

“ทายกย่อมแลกเปลี่ยนจีวรด้วยมูลค่านี เหตุนั้น มูลค่านั้นชื่อว่า จีวรเจตาปนฺน หมายความว่า
มูลค่าจีวร

อนึ่ง น อักษรในบทนี้เป็นอาคม อาจารย์ทั้งหลายสาธยายว่า จีวรเจตาปน บ้าง”

คำอธิบาย อุปกฤษฎ์ โหติ

อุปกฤษฎ์ โหตีติ สขฺชิตํ โหติ, สหฺริตฺวา จปิตํ.

คำว่า อุปกฤษฎ์ โหติ แปลว่า ตระเตรียม คือ รวบรวมไว้

^๑ กงฺขา.อภิณหฎฺฐิกา หน้า ๓๒๖

คำว่า อุปกฤษฎ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุปกรียิตถาติ อุปกฤษฎ = มูลคำจิวรที่ถูกเตรียม ชื่อว่า อุปกฤษฎะ

(อุป บทหน้า + กร ธาตุ + ต ปัจจัย แปลง กร ธาตุเป็น ข แล้วแปลง ต เป็น ฎ)

ท่านอธิบาย อุปกฤษฎ ดังนี้

๑. กร ธาตุที่มี อุป อยู่หน้าเป็นไปในความหมายว่า เตรียม, จัดแจง เพราะอธิบายด้วยคำว่า สุขิต โหติ (เตรียม) การอธิบายในลักษณะนี้เป็นการแสดงอรรถของ กร ธาตุที่มี อุป อยู่หน้า

๒. การเตรียมในเรื่องนี้เป็นการรวบรวมไว้ เพราะอธิบายว่า สหริตวา จปิต (รวบรวมไว้) การอธิบายในลักษณะนี้เป็นการแสดง อธิปายัตถะ คือ เนื้อความที่ศัพท์ระบุถึง ซึ่งมีได้กล่าวไว้โดยตรง

คำอธิบายข้างต้นกล่าวตามกัณหาวิตรณ (เล่ม ๑ หน้า ๓๙๐) ส่วนฎีกาใหม่อธิบายว่า

อุปกฤษฎนติ อุปกฤษฎาปิ. ต อุปกฤษฎ เตส ตถา สุขิตนติ อาห “อุปกฤษฎ โหติติ สุขิต โหติ”ติ. สหริตวา จปิตนติ ราสี กตฺวา จปิต.”

“คำว่า อุปกฤษฎ (เตรียม) หมายความว่า ให้เข้าไปตั้งไว้ การเตรียมนั้นเป็นการจัดแจงอย่างนั้นของทายกเหล่านั้น ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อุปกฤษฎ โหติติ สุขิต โหติ

คำว่า สหริตวา จปิต (รวบรวมไว้) หมายความว่า ทำเป็นกองไว้”

ตามคำอธิบายข้างต้น ท่านไม่ได้แสดงสัททัตถะ คือ ความหมายของศัพท์ในบทว่า อุปกฤษฎ แต่แสดงอธิปายัตถะของ อุปกฤษฎ ว่า การเตรียม ก็คือการจัดแจง และแสดงอธิปายัตถะของ สุขิต ว่า การจัดแจง ก็คือการรวบรวมไว้นั่นเอง

คำอธิบาย เจตาเปตฺวา

เจตาเปตฺวาติ ปริวตเตตฺวา, กาเรตฺวา วา กิณฺตฺวา วาติ อตฺโถ.

คำว่า เจตาเปตฺวา แปลว่า แลกเปลี่ยน หมายความว่า ให้กระทำหรือซื้อ

ท่านอธิบาย เจตาเปตฺวา ดังนี้

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๖

๑. จิต ธาตุใช้ในความหมายว่า แลกเปลี่ยน เพราะอธิบายด้วย วตุ ธาตุที่มี ปริ อยู่
หน้าในคำว่า ปริวัตเตตวา ไม่ใช่มีความหมายว่า ขอ ดังคำว่า อณฺเฏ นว ปตฺตํ เจตาเปยฺย (พึงขอ
บาตรใหม่อื่น)

๒. ฌาเป ปัจจัยในคำว่า เจตาเปตวา ไม่มีอรรถการิตปัจจัย เพราะไม่อธิบายอรรถของ
การิตปัจจัยใน ฌาเป ปัจจัยนี้ เนื่องด้วยการไม่อธิบายอรรถของธาตุหรือปัจจัยก็คือการแสดงโดยอ้อม
ว่าไม่มีอรรถใดๆ นั่นเอง

๓. การแลกเปลี่ยนดังกล่าว คือ การให้ทำจีวรที่ยังไม่ได้ทำ หรือการซื้อจีวรที่ทำแล้ว
เพราะอธิบายว่า กาเรตฺวา วา กิณฺติว วา ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

ปริวัตตฺตณฺณจ อกตสฺส การาปนํ กตสฺส กิณฺณนฺติ อาห “กาเรตฺวา วา กิณฺติว วาติ
อตฺโถ”ติ^๑

“อนึ่ง การแลกเปลี่ยน คือ การให้ทำจีวรที่ยังไม่ได้ทำ หรือการซื้อจีวรที่ทำแล้ว ฉะนั้นจึง
กล่าวว่า กาเรตฺวา วา กิณฺติว วาติ อตฺโถ (หมายความว่า ให้กระทำหรือซื้อ)”

คำอธิบาย จิวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ

จิวเรน อจฺฉาเทสฺสามีติ โวหารวจนเมตํ, อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามีติ อยํ
ปนตฺถอ อตฺโถ.

คำว่า จิวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ (ให้ครองจีวร) นี้เป็นเพียงสำนวน แต่มีความหมาย
ในคำนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุซื้อ

ท่านอธิบายว่า คำว่า จิวเรน อจฺฉาเทสฺสามิ ตามรูปศัพท์คำนี้เป็นสำนวนหมายถึงการครอง
จีวรให้ภิกษุ แต่มุ่งให้หมายถึงการถวายจีวรแก่ภิกษุ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อจฺฉาเทสฺสามีติ ปารุเปสฺสามีติ วุตฺตํ โหติ. เตนาห “โวหารวจนเมตฺน”ติ. โวหารวจนนฺติ
จ อูปจารวจนนฺติ อตฺโถ.^๑

“คำว่า อจฺฉาเทสฺสามิ แปลว่า ‘จะครอง’ (ห่ม) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า โวหารวจนเมตํ (คำนี้เป็น
เพียงคำโวหาร) อนึ่ง คำว่า โวหารวจนํ หมายความว่า คำที่กล่าวโดยอ้อม”

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๗

คำว่า จีวรณ ๗เปย โวหารวจนเมตฺ (คำว่า จีวรณ อจฺญาเทศฺสามิ นี้เป็นเพียงสำนวน) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า จีวรณ อจฺญาเทศฺสามิ หมายถึง การให้ครองจีวรโดยตรงหรือไม่

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า คำนี้เป็นเพียงสำนวน ไม่มีความหมายตามศัพท์จริงๆ

คำว่า อิตฺถณฺนามสฺส ภิกฺขุโน ๗เปย อตุโถ (แต่มีความหมายในคำนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ความหมายในคำที่เป็นสำนวนนั้นคืออะไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงความหมายดังกล่าวมิใช่หรือไม่

อธิบายว่า ความหมายในคำที่เป็นสำนวนนั้นคือ เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้

ปน ศัพท์ในประโยคหลังมีความหมายเหมือนกับ ตถาปิ ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องความหมายที่แท้จริงของสำนวนดังกล่าว ดังนั้น ประโยคว่า อิตฺถณฺนามสฺส ๗เปย อตุโถ จึงชื่อว่าประโยคสัมภาวนา

ส่วนประโยคหน้าคือ จีวรณ ๗เปย เมตฺ ชื่อว่า ประโยคครหา คือ ดำเนินว่าเป็นเพียงสำนวนที่กล่าวโดยย่อ

คำอธิบาย ตตฺร เจ โส

ตตฺร เจ โสติ ยตฺร โส คหปติ วา คหปตานี วา, ตตฺร โส ภิกฺขุ ปุพฺเพ อปฺปวาริตอ อฺปสงฺกมิตฺวา จีวร เวทนี อปฺปชฺเชยฺย เจติ อยเมตฺถ ปทสมฺพนฺโธ.

การเชื่อมบทในคำว่า ตตฺร เจ โส (ถ้าภิกษุนั้นเข้าไปสู่สถานที่นั้น) มีดังนี้ว่า คหปติหรือคหปตานีอยู่ในสถานที่ใด ถ้าภิกษุนั้นซึ่งเขาไม่ได้พิจารณาไว้ก่อน เข้าไปสู่สถานที่นั้นแล้วกำหนดชนิดจีวร

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงปทสัมพันธ์ คือ การเชื่อมบท ในคำว่า ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ การเชื่อมบทในคำว่า ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ เป็นต้นเป็นอย่างไร

- อาโกคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการเชื่อมบทในคำว่า ตตฺร เจ โส ภิกขุ เป็นต้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า การเชื่อมบทในคำว่า ตตฺร เจ โส มีดังนี้ว่า คหบดีหรือคหปตานีอยู่ในสถานที่ใด ถ้าภิกษุหนึ่งซึ่งเขาไม่ได้พิจารณาไว้ก่อน เข้าไปสู่สถานที่นั้นแล้วกำหนดชนิดจีวร

ตั้งฎีกาใหม่กล่าวถึงบูชาในเรื่องนี้ว่า

“ตตุร เจ สโ ภิกขุ”ติอาทิสฺส โก ปทสมฺพนฺโธติ อาห “ยตุร สโ คหปติ วา”ติอาทิ.^๑

“ท่านกล่าวว่า ยตุร โส คหปติ วา เป็นต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า การเชื่อมบทในคำว่า ตตุร เจ โส ภิกขุ เป็นต้นเป็นอย่างไร”

จะเห็นได้ว่า ข้อความข้างต้นแสดงบุคลิกตามหลักวากยานสัมพันธ แม้ท่านจะไม่แสดง
 อาโอะคะไว้ในเรื่องนี้โดยตรง ก็อาจอนุมานรู้ได้ตามหลักของอาโอะคะที่ใช้โดยมากกว่า “ท่านควรแสดง ...
 มิใช่หรือ”

การเชื่อมบดดังกล่าว คือ

๑. ตตุร เป็นวิเสสณะของปาลูเสสะว่า จาเน เพราะอธิบายด้วยคำว่า ยตุร โส คหปติ วา คหปตานี วา (คหปติหรือคหปตานีอยู่ในสถานที่ใด)

อนึ่ง คำว่า โส คหปติ วา คหปตานี วา ต้องเพิ่มปาฐเสสสะว่า สา เพื่อใช้เป็นวิเสสณะของ คหปตานี แต่บาลีไม่นิยมระบุว่า สา เพราะถือว่า ต ศัพท์ใน โส อาจติดตามมาสู่คำหลังว่า คหปตานี ได้โดยอริการนัย โดยเปลี่ยนจากปุงลึงค์ว่า โส เป็นอิติลึงค์ว่า สา

แม้ในคัมภีร์อรรถกถาจะอธิบาย ตตฺร ว่าคือ สถานที่มีคหบดีหรือคหปตานีอยู่ แต่ใน ปทภาษนียของสิกขาบทนี้ได้อธิบาย อุปสงกมิตฺวา ว่า สมฺรฺ คนฺตฺวา (ไปบ้าน) จึงอาจทำให้เข้าใจผิดว่า คำว่า ตตฺร เป็นวิเสสณะของปาฐเสสสะว่า สมฺรฺ แต่ความจริงคำดังกล่าวเป็นวิเสสณะของ จาเน ที่เกี่ยวกับ คหบดีและคหปตานีซึ่งกล่าวไว้ในประโยคก่อน ถ้าคำดังกล่าวหมายถึงเรือนจริงๆ ผู้ฟังก็ไม่อาจ รู้ได้ถ้าไม่ได้สดับปทภาษนีย ดังนั้น ฎีกาใหม่จึงอธิบายว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปทภาษนียว่า สมฺรฺ คนฺตฺวา โดยเป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนใหญ่ เพราะผู้ที่ต้องการพบเจ้าของบ้านมักจะไปหาที่บ้านเป็น ส่วนมาก

ดังข้อความในฎีกาใหม่ว่า

ปทภาษเน ปจฺรโวหารวเสน “สมฺรฺ คนฺตฺวา”ติ วุตฺตํ. เอตถ จ ปจฺรโวหารวเสนาติ เยภฺยเยวหารวเสน. เยภฺยเยเน หิ สมฺรสาณิกํ ทฏฺฐกามา ตสฺส สมฺรฺ คจฺจนฺตฺติ ตเถว พหุลโวหาโร.”

“ในปทภาษนียได้ตรัสว่า สมฺรฺ คนฺตฺวา (ไปบ้าน) โดยเป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนใหญ่

อนึ่ง คำว่า ปจฺรโวหารวเสน ในที่นี้ แปลว่า ‘โดยเป็นถ้อยคำที่ใช้เป็นส่วนใหญ่’ เพราะผู้ที่ ต้องการพบเจ้าของบ้านมักไปสูบ้านของเจ้าของบ้านนั้นเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น จึงเป็นโดยเป็นถ้อยคำที่ ใช้เป็นส่วนใหญ่เช่นนั้น”

ตามหลักวากยานุสัมพันธ์ ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโกคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในปทภาษนียได้ตรัสว่า สมฺรฺ คนฺตฺวา มิใช่หรือ
- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระอรรถกถาจารย์จึงอธิบายว่า ยตฺร เป็นต้น

อธิบายว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปทภาษนียว่า สมฺรฺ คนฺตฺวา โดยเป็นถ้อยคำที่ใช้เป็น ส่วนใหญ่ เพราะผู้ที่ต้องการพบเจ้าของบ้านมักจะไปหาที่บ้านเป็นส่วนใหญ่

คำอธิบาย วิกปปี อาปชเชยฺย

วิกปปี อาปชเชยฺยติ วิสิฏฺฐกปปี อธิกวิธานํ อาปชเชยฺย.

^๑ กงฺขา.อภิณหฎฺฐิกา หน้า ๓๒๗

คำว่า วิกปป์ อาปชฺเซยฺย (ถึงการจัดแจง) หมายความว่า ถึงการกระทำ (จัดแจง) อย่างพิเศษ คือ การกระทำให้อย่าง

ท่านอธิบาย วิกปป์ ดังนี้

๑. วิ อุปสรรคใน วิกปป์ มีความหมายว่า วิสัจฺจ (พิเศษ) เพราะอธิบายด้วย วิสัจฺจ ศัพท์ ในคำว่า วิสัจฺจกปป์ (การกระทำอย่างพิเศษ) การอธิบายความในลักษณะนี้เป็นการแสดงว่า วิ อุปสรรค ทำหน้าที่ธาตุวิตถวิสสกะ คือ การทำพิเศษธรรมดาของธาตุ ไม่ใช่ธาตุวิตถพาทกะ (เบียดเบียนธรรมดาของธาตุ) หรือธาตุวิตถานุวัตตะกะ (คล้ายตามธรรมดาของธาตุ)

๒. คำว่า วิกปป์ มีรูปวิเคราะห์ว่า วิสัจฺจ กปโป วิกปโป เพราะอธิบายว่า วิสัจฺจกปป์

๓. กปป์ ศัพท์ใน วิกปป์ มีความหมายว่า วิธาน (การกระทำ) เพราะอธิบายด้วย วิธาน ศัพท์ในคำว่า อธิกวิธาน (การกระทำให้อย่าง) การอธิบายความในลักษณะนี้เป็นการระบุความหมายของ กปป์ ในบทนี้ ทั้งนี้เพื่อห้ามธรรมดาอื่นมีกาลและยุคเป็นต้น ดังคัมภีร์อภิธานปทีปิกาแสดงธรรมดาของ กปป์ ศัพท์ไว้ ๑๒ ประการว่า

กปโป กาลเ ยุเค เลเส

ปณฺณตติปรมายุสุ

สทิสเส ตีสุ สมณ-

โวหารกปป์พินทุสุ

สมนฺตตเถนฺตรกปป์ปา-

ทิกเก ตกเก วิริมฺหิ จ^๑

“กปป์ ศัพท์เป็นไปในความหมายว่า กาลเวลา, ยุค, ชั่วอ้าง, บัญญัติ [ว่ากปป์], อายุอันสูงสุด, เหมือนกัน (เป็นไปในไตรลึงค์), ถ้อยคำ[ที่เหมาะสมแก่] สมณะ, กปป์พินทุ, ธรรมดาว่ารอบด้าน, อันตรกปป์เป็นต้น, ความดำริ และการกระทำ”

๔. ท่านแสดงอธิปายัตถะ (เนื้อความที่ท่านประสงค์เอา) ว่า ความหมายว่า การกระทำ อย่างพิเศษ ก็คือ การกระทำให้อย่างนั้นเอง เพราะท่านอธิบายด้วย อธิก ศัพท์ในคำว่า อธิกวิธาน (การกระทำให้อย่าง)

คำว่า กปป์ มีรูปเดิมมาจาก กปป์ ธาตุ + อ ปัจจัย คัมภีร์ธาตุวิตถสังคหะ (คาถา ๔๖) กล่าวว่า กปป์ ธาตุเป็นไปในธรรมดาว่า ดำริ, กระทำ และตัด (ตฤกวิวิเนทเน) แม้สหทนต์ติปกรณ (ธาตุมาลา

^๑ อภิธาน. คาถา ๗๙๙

หน้า ๔๒๙) ก็แสดงอรรถของ กปป ธาตุว่า กปป วิตกเก วิมฺหิ เจทเน จ (กปป ธาตุเป็นไปในความหมายว่า ดำริ, กระทำ และตัด) ดังนั้น คำว่า กปป จึงมีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปปนํ กปโป = การกระทำ ชื่อว่า กัปปะ

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

วิกปฺปนฺติ วิสฺสุโจ กปโป วิกปโป. วิสทฺโท เจตถ วิสฺสุจฺตฺโต. เตนาห “วิสฺสุจกปฺปนฺ”ติ. อิมินา วจนฺตฺมาห. “อภิกฺขิณฺ”ติ อิมินา ปน อธิปายตฺถ^๑.

“ในคำว่า วิกปโป การกระทำอย่างพิเศษ ชื่อว่า วิกัปปะ

อนึ่ง วิ ศัพท์ในบทนี้มีความหมายว่า พิเศษ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า วิสฺสุจกปฺโป (การกระทำอย่างพิเศษ) ท่านแสดงเนื้อความของศัพท์ (รูปวิเคราะห์) ด้วยคำนี้ ส่วนด้วยคำว่า อภิกฺขิณฺ (การกระทำให้อย) นี้ ท่านแสดงเนื้อความที่ประสงค์เอา”

คำอธิบาย สาธุ วต เป็นต้น

ยถา ปน ตมาปชฺชติ, ตํ ทสฺเสตฺถ สาธุ วตาดิอาทิมหา.

ส่วนภิกษุที่ย่อมถึงการกระทำอย่างพิเศษนั้นโดยอาการใด ท่านกล่าวว่า สาธุ วต เป็นต้น เพื่อแสดงอาการนั้น

ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อแสดงว่า ประโยคที่ประกอบด้วย อิติ ศัพท์ว่า สาธุ วต มํ อายสฺมา อิมินา ขเปย อจฺฉาเทหิ (ขอโอกาส คิดดูเถิด ท่านจงซื้อจิวรเช่นนั้นเช่นนั้นด้วยทรัพย์เป็นมูลค่าจิวรนี้แล้วให้อาตมาครองเถิด) เป็นประโยคอาการะ คือ แสดงอาการกิริยาทางวาจาหรือทางใจ ซึ่งในที่นี้เป็น *อาปัชนาการะ* คือ อาการกิริยาแห่งการถึงการกระทำอย่างพิเศษในจิวร จัดเป็นอาการกิริยาทางใจ เพราะเป็นความดำริของภิกษุนั้น

โดยทั่วไปประโยคที่ประกอบด้วยคำว่า ยถา ขเปย ตํ ทสฺเสตฺถ มักกล่าวไว้เพื่อแสดงความเป็นประโยคอาการะที่มี อิติ ศัพท์คุ่มอยู่ท้ายประโยค

ตตฺถ สาธุติ อายาจเน นิปาโต. วตาดิ ปรีวิตกเก.

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๗

ในพากย์นั้น ศัพท์ว่า สาธุ เป็นนิบาตในการอ้อนวอน คำว่า วต เป็นนิบาตในการดำริ

ท่านแสดงอรรถของ สาธุ ศัพท์ในที่นี้ว่ามีความหมายว่า อ้อนวอน เพราะชาวมครมักขอโอกาสก่อนจะพูดขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งกับบุคคลอื่น ถือว่าเป็นธรรมเนียมของผู้เจริญแล้ว แม้ผู้ที่ต้องการจะถามปัญหาหรือแสดงธรรมในที่ที่มีพระเถระอยู่ ก็ต้องขอโอกาสผู้ตอบหรือพระเถระที่นั่งในสถานที่นั้น กระทั่งภิกษุผู้ต้องการจะโจทด้วยอาบัติข้อใดข้อหนึ่ง ก็ต้องขอโอกาสในการโจทอาบัตีก่อน มิฉะนั้นจะต้องอาบัติทุกกฏตามหลักพระวินัย ด้วยเหตุนี้ สาธุ ศัพท์ในพากย์นี้จึงมีความหมายว่า อ้อนวอน ไม่มีความหมายอย่างอื่น

การอธิบายโดยระบุอรรถว่า อายาจน ของ สาธุ ศัพท์ในที่นี้ มีประโยชน์เพื่อห้ามอรรถอื่นของ สาธุ ศัพท์ ดังคัมภีร์อภิธานปิปปิกาได้แสดงอรรถของศัพท์นี้ว่า

สุนทเร ทพฺพิกมฺเม จา-

ยาจเน สมฺปฏฺิจฺจนเ

สขฺชเน สมฺปทฺสายํ

สาธุวาภิเษยฺยลฺลิกํ^๑

“สาธุ ศัพท์มีลึงค์ของเนื้อความที่บุคคลพึงกล่าว ย่อมเป็นไปในความหมายว่า ดึงตาม, การกระทำให้นั่นคง, อ้อนวอน, การยอมรับ, สัตบุรุษ และความร่าเริง”

อนึ่ง คำว่า อายาจน แปลตามศัพท์ว่า “อ้อนวอนเฉพาะหน้า” ดังฎีกาใหม่ (หน้า ๒๓๗) แสดงรูปวิเคราะห์ว่า

- อภิมุขํ ยาจนํ อายาจนํ = การอ้อนวอนเฉพาะหน้า ชื่อว่า อายาจนะ

วต ศัพท์ในที่นี้มีความหมายว่า ดำริ นิสสัยพมาแปลไว้ ๒ ประการว่า

๑. ปาติโมกข์ภาสวฎีกา หน้า ๑๕๒, ลิกขาบท ๒๒๗ ของภิกษุ : “คิดว่า”

๒. ปาติโมกข์เมทินี หน้า ๑๙๕ : “คิดดูเถิด หรือ โดยแท้”

การระบุอรรถดังกล่าวมีประโยชน์เพื่อห้ามอรรถอื่น ดังคัมภีร์อภิธานปิปปิกาแสดงอรรถของ วต ศัพท์ไว้ ๖ อย่างว่า

วตกัสมฺยาหาส-

เชทาลปนวิมฺหเย.^๒

“วต ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า แน่นนอน, เอ็นดู, ร่าเริง, ลำบากใจ, ร้องเรียก และอัศจรรย์”

^๑ อภิธาน. คาทา ๗๙๑

^๒ อภิธาน. คาทา ๑๑๙๒

คำอธิบาย มั

มนุติ อดทนํ นิตฺติสติ.

ภิกษุแสดงถึงตนเองด้วยคำว่า มั

ท่านกล่าวว่า มั เป็นสรพนามที่แปลงมาจาก อมฺห ศัพท์ + อํ วิภตติ ระบุถึงภิกษุโดยตรง ดังนั้น การขอให้เพิ่มมูลค่าจึงจริงเป็นไปเพื่อตนเอง ไม่ใช่เพื่อภิกษุรูปอื่น

คำอธิบาย อายสฺมา

อายสฺมาติ ปรี อาลปติ.

ภิกษุเรียกผู้อื่นด้วยคำว่า อายสฺมา

คำว่า อายสฺมา นี้เป็นบทอาลปนะ ใช้เรียกคฤหัสถ์ด้วยความนับถือ คำนี้เป็นคำร้องเรียกที่ภิกษุใช้กับภิกษุก็ได้ ใช้กับคฤหัสถ์ก็ได้ เป็นคำนุมนวลที่เปี่ยมด้วยมรรยาท ไม่เหมือนกับคำว่า อาวุโส ที่ผู้สูงอายุกว่าใช้กับผู้ที่มีอายุน้อยกว่า

การอธิบาย อายสฺมา ว่าเป็นบทอาลปนะในที่นี้ มีประโยชน์เพื่อห้ามความเป็นประธานของบทนี้ ดังในประโยคว่า สเมตตายสฺมา สงฺเขน (ขอท่านจงพร้อมเพรียงกับสงฆ์) คำว่า อายสฺมา เป็นประธานในพยางค์นั้น มีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า สาธุ วุต มั อายสฺมา ในสิกขาบทนี้

๒. ปุจนา (คำถาม) คือ คำว่า อายสฺมา เป็นบทอะไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า อายสฺมา เป็นประธานในพยางค์ดังกล่าว สเมตตายสฺมา สงฺเขน (ขอท่านจงพร้อมเพรียงกับสงฆ์) หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อายสฺมาติ ปรี อาลปติ อธิบายว่า ภิกษุเรียกผู้อื่นด้วยคำว่า อายสฺมา โดยคำนี้เป็นบทอาลปนะ

คำอธิบาย เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา

เอวรูปํ วา เอวรูปํ วาติ อายตาสึ อณฺณตรํ.

คำว่า เอวรूप วา เอวรूप วา (เช่นนั้นเช่นนั้น) คือ จีวรอย่างใดอย่างหนึ่งในจีวรขนาดยาวเป็นต้น

อาทิ ศัพทใน आयताทีสุ หมายถึง จีวรขนาดกว้าง (วิตุถต), จีวรเนื้อหยาบ (อปปิต) และ จีวรเนื้อละเอียด (สณฺห)

ความหมายว่า ยาว บาลีใช้เป็น आयต, आयाम, ทิฆมตา และ อาโรห ส่วนความหมายว่า กว้าง บาลีใช้เป็น วิตุถต, วิตุถาร, ปริณหา, วิสาลตา ดังคัมภีร์อภิธานปทีปิกากล่าวว่า

आयामो तिघमदारोहो

परिणहो विसालता^๑

“ยาว ๓ ศัพท์ = आयाम, ทิฆมตา และ อาโรห

กว้าง ๒ ศัพท์ = परिณหา และ विसालता”

คำอธิบาย กลยาณกมฺยตํ อุปาทาย

กลยาณกมฺยตํ อุปาทายาติ สุนฺทรกามตํ วิสิญฺจกามตํ จิตฺเตน คเหตุวา, ตสฺส “อาปชฺเชยฺย เจ”ติ อิมินา สมฺพนฺโธ.

คำว่า กลยาณกมฺยตํ อุปาทาย (เพราะต้องการจีวรดี) หมายความว่า ถือเอาความต้องการจีวรดี คือ ความต้องการจีวรพิเศษด้วยจิต คำนี้สัมพันธ์กับคำว่า อาปชฺเชยฺย เจ นี้

ท่านอธิบาย กลยาณกมฺยตํ อุปาทาย ดังนี้

๑. กลยาณ ศัพท์ มีความหมายว่า ดี เพราะอธิบายด้วย สุนฺทร ศัพท์ใน สุนฺทรกามตํ (ความต้องการจีวรดี)

๒. ญฺย ปัจจัยใน กมฺย ลงในสกตถตฺตทิตฺต เพราะไม่อธิบายอรรถของ ญฺย ปัจจัยในคำว่า กามตํ (ความต้องการ)

๓. ท่านอธิบายว่า ความต้องการจีวรดี ก็คือ ความต้องการจีวรพิเศษนั่นเอง เพราะท่านอธิบายด้วยคำว่า วิสิญฺจกามตํ (คือ ความต้องการจีวรพิเศษ)

^๑ อภิธาน. คาถา ๒๙๕

๔. ทา ธาตุที่มี อุป และ อา เป็นบทหน้าใน อุปาทาย เป็นไปในความหมายว่า ถือเอา เพราะอธิบายด้วยคำว่า คเหตุวา (ถือเอา)

๕. การถือเอาดังกล่าวไม่ใช่การถือเอาทางกาย แต่เป็นการถือเอาทางใจ เพราะอธิบายด้วยคำว่า จิตฺเตน (ด้วยจิต)

๖. คำว่า อุปาทาย เป็นบุพพกาลกิริยา (กิริยาที่เป็นกิริยาต้น ต้องมองหากิริยาคุมพากย์ ซึ่งเป็นบทอาชยาตหรือกิตฺก้อยู่ท้าย) ที่สัมพันธ์กับอปรกาลกิริยา (กิริยาหลังที่เกิดขึ้นต่อมา) ในประโยคหน้าว่า อาปชฺเชยฺย เพราะอธิบายว่า ตสฺส “อาปชฺเชยฺย เจ”ติ อิมินา สมฺพนฺโธ (คำนั้นสัมพันธ์กับคำว่า อาปชฺเชยฺย เจ นี้)

ท่านอธิบายหลักสัมพันธ์ข้างต้นด้วยคำว่า สมฺพนฺโธ (สัมพันธ์) เพื่อแสดงสัมพันธ์ของศัพท์ที่อยู่ห่างกันในประโยค เพราะระหว่างอปรกาลกิริยาว่า อาปชฺเชยฺย กับบุพพกาลกิริยาว่า อุปาทาย มีประโยคอาการะคั่นอยู่ คือ ประโยคว่า สาธุ วต ฯเปฯ อจฺฉาเทหิติ

การใช้คำว่า สมฺพนฺโธ มีหลักการใช้ ๓ ประการในวรรณกรรมบาลี กล่าวไว้ในคัมภีร์บะยาจินิกายม (ข้อ ๑) ดังนี้

๑. ใช้แสดงศัพท์ที่เพิ่มเข้ามา (ปาฐเสสสะ) ซึ่งมีได้กล่าวไว้โดยตรงในประโยค
๒. ใช้แสดงสัมพันธ์ของศัพท์ที่อยู่ห่างกันในประโยค โดยนำมาเรียงลำดับใหม่ให้มีศัพท์ใกล้กัน เพื่อให้ความชัดเจน
๓. ใช้แสดงสัมพันธ์ของศัพท์ที่สลับบทกันในประโยค โดยนำมาเรียงลำดับใหม่ให้อยู่หน้าหลังตามหลักภาษาโดยทั่วไป เพื่อให้ความชัดเจน

อนึ่ง พึงเพิ่มคำว่า กาทพฺโพ มาแปลคู่กับ สมฺพนฺโธ เป็นรูปว่า สมฺพนฺโธ กาทพฺโพ (พึงกระทำสัมพันธ์) หรือเพิ่ม โหติ เข้ามาแปลร่วมกันเป็นรูปว่า สมฺพนฺโธ โหติ (มีสัมพันธ์) ก็ได้ หรืออาจเขียนเป็นรูปว่า สมฺพนฺธิตพฺพํ (พึงสัมพันธ์) โดยมีประธานคือ ปทํ

คำว่า กลฺยาณกมฺยต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กลฺยาณํ กาเมตฺติติ กลฺยาณกาโม.

(กลฺยาณ บทหน้า + กมฺ ธาตุ = ชอบใจ + ณ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

- กลฺยาณกาโม เอว กลฺยาณกมฺย.

(กลฺยาณกาม ศัพท์ + ณฺย ปัจจัยในสกัตถตฺทิต)

- กลฺยาณกมฺยสฺส มาโว กลฺยาณกมฺยตา.

(กลฺยาณกมฺย ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวตฺทิต)

การต้องอาบัติ

สเจ ปน เอวรูปี อาปชฺชนตสฺส ตสฺส วจเนน โย ปจฺมํ อธิเปตโต มฺลํ
วทฺเตตฺวา สุนฺทรรํ เจตาเปติ, ตสฺส ปโยเค ภิกฺขุโน ทุกฺกมฺ, ปฏฺฐิลาเภ นิสฺสคฺคิย
โหติ.

อนึ่ง ทายกใดเพิ่มมูลค่าจากมูลค่าที่ตั้งใจไว้ก่อนแล้วให้ชื้อจิวรติกว่าตามคำของ
ภิกษุนั้นผู้ถึงการจัดแจงเช่นนั้น

ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ เพราะความพยายามของทายกนั้น

[ภิกษุนั้น]ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะได้รับ

ท่านกล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงการต้องอาบัติในเรื่องนี้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ด้วยการถึงการ
จัดแจงเท่านั้นหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัติดังกล่าวในเวลาไหน

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน เอวรูปี อาปชฺชนตสฺส
เป็นต้น อธิบายว่า อาบัตีย่อมไม่ถึงที่สุดด้วยการถึงการจัดแจงเพียงเท่านั้นอย่างเดียว แต่ต้องอาบัติทุกกฏ
เพราะความพยายามของทายกนั้น เมื่อได้รับจิวรจึงต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ยสฺมา ปน น อิมสฺส อาปชฺชนมตฺเตเนว อาปตฺติ สีสํ เอติ, ตสฺมา “ตสฺส วจเนนา”ติ-
อาทิ วุตตํ^๑

“อนึ่ง อาบัตีย่อมไม่ถึงที่สุดด้วยการถึงการจัดแจงเพียงเท่านั้นอย่างเดียว ฉะนั้นจึงกล่าวว่า
ตสฺส วจเนน เป็นต้น”

คำว่า ปโยเค (เพราะความพยายาม) คือ ความพยายามในการหาจ่ายเป็นต้น ตามความ
ประสงค์ของภิกษุ

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๘

วิธีสละจีวร

ตตถ “อิทัง เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺเพ อปฺปวาริตํ อณฺณตํ คหปติํ อุปสงฺกมิตฺวา
วิกปเป อापนฺนํ นิสฺสัคคิยนฺ”^๑ติ” อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺพํ.

ในการสละนั้น โปรดทราบวิธีสละตามนี้ว่า

อิทัง เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺเพ อปฺปวาริตํ อณฺณตํ คหปติํ อุปสงฺกมิตฺวา วิกปเป
อาปนฺนํ นิสฺสัคคิยํ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้ เป็นสิ่งที่กระผมเข้าไปหาคหบดีที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ได้
ปวารณาไว้ก่อนแล้วถึงการจัดแจง ควรสละ”

สถานที่เป็นต้น

สาวตถิยํ อุปนฺนทํ อารพฺภ จีวเร วิกปเป อापชฺชนวตฺถุสฺมี ปณฺณตตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุปนันทะในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือการ
ถึงการจัดแจงในจีวร

ประเภทของบัญญัติ

สาธารณปณฺณตติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติที่ทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตติกํ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณตติกะ (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

^๑ วิ.มหา. ๒/๕๒๙/๓๑

อาบัติ

ติกปาจิตติยัม.

[อาบัตินี้]เป็นติกปาจิตติยัม

ฌาตเก อฌฌาตกสณฺณโน เวมติกสฺส วา ทุกฺกณฺ.

เป็นอาบัติทุกกณฺแก่ภิกษุ :-

- ผู้มีความสำคัญว่าไม่ใช่ญาติ ในผู้ที่เป็นญาติ [แล้วถึงการจัดแจง]
- ผู้สงสัย[แล้วถึงการจัดแจง]

อนาบัติ

มหคฺฉัม เจตาเปตฺกามัม “อปฺปคฺฉัม วา, เอเตเนว มฺมุเลน อณฺณํ เอวรูปํ วา เทหิ”ติ วทฺตสฺส, วุตฺตนเยน ฌาตกปฺปวาริตะ วิญญาเปตฺตสฺส, อตฺตโน ธเนน คณฺหนตฺสฺส, อุมฺมตฺตกาทีนญจ อนาปตฺติ.

ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ :-

- ผู้กล่าวกับทายกผู้ต้องการจะจ่ายจีวรที่มีค่ามากกว่า “ท่านจงถวายจีวรที่มีค่าน้อย หรือจงถวายจีวรอื่นเช่นนี้ด้วยมูลค่านั้น”
- ผู้ขอจากญาติและคนปวารณาตามนัยดังกล่าวแล้ว
- ผู้รับมาด้วยทรัพย์สินของตน
- ภิกษุบ้าเป็นต้น

ข้อความว่า “ทายกผู้ต้องการจะจ่ายจีวรที่มีค่ามาก” หมายความว่า ทายกต้องการถวายจีวรราคา ๒๐ กหาปณะ แต่ภิกษุกล่าวว่าต้องการได้จีวรที่มีราคา ๘ หรือ ๑๐ กหาปณะ

ข้อความว่า “จีวรอื่นเช่นนี้” คือ จีวรที่มีเนื้อผ้าชนิดอื่นจากที่ทายกต้องการจะซื้อถวาย แต่มีราคาเท่ากัน จีวรดังกล่าวอาจมีขนาดต่างกันได้บ้าง แต่ราคาต้องเท่ากับจีวรที่ทายกต้องการซื้อถวาย จึงจะไม่ต้องอาบัติตามสิกขาบทนี้ เพราะสิกขาบทนี้เกี่ยวกับการเพิ่มราคาจีวร ไม่ใช่การเพิ่มขนาดของจีวร

องค์ประกอบ

จีวรเร ภิกขุโยกมฺยา, อณฺณตกวิณฺณตติ, ตาย จ ปฏฺฐิลาโกติ อิมานตฺถ ตีณิ
องฺคานิ.

สิกขาบทนี้มีองค์ ๓ เหล่านี้ คือ

๑. ต้องการจะได้จีวรที่ดีกว่า
๒. ขอกับผู้ไม่ใช่ญาติ
๓. ได้มาด้วยการขอนั้น

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฐานาทีนิจตฺตตฺถสทิสานาวาติ.

สมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทที่ ๔ นั้นเทียว ดังนี้แล

จบคำอธิบายอุปัชฌาสิกขาบท

๙. หุติยอุปัชฌาสิกขาบท

ว่าด้วยการที่ภิกษุสั่งให้จัดแจงจีวรดีกว่าเดิม ข้อที่ ๒

๙. ภิกขุ ปเนว อุทฺทิสฺส อุภินฺนํ อณฺณตกานํ คหปตฺตีนํ วา คหปตานินํ วา ปจฺเจก-
จีวรเจตาปนฺนานิ อุปกฺขณฺณานิ โหณฺติ “อิเมหิ มยํ ปจฺเจกจีวรเจตาปนฺนเนหิ ปจฺเจกจีวรานิ
เจตาเปตฺวา อิตฺถนฺนํ ภิกขุ จีวรเห อจฺฉาเทสฺสามา”ติ. ตตฺร เจ โส ภิกขุ ปุพฺเพ
อปฺปวาริโต อุปสงฺกมิตฺวา จีวร เวทนี อาปชฺเชยฺย “สาธุ วต มํ อายสฺมนโต อิเมหิ
ปจฺเจกจีวรเจตาปนฺนเนหิ เอวฺรูปิ วา เอวฺรูปิ วา จีวรํ เจตาเปตฺวา อจฺฉาเทถ อุโฆว สนฺตา
เอเกนา”ติ กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย, นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติยํ.

คฤหัสถ์ชายหรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติสองคน ตระเตรียมมูลค่าจีวรคนละผืน เจาะจงภิกษุโดยคิดว่า “พวกเราจะซื้อจีวรคนละผืนด้วยมูลค่าจีวรคนละผืนนี้แล้ว นิมนต์ภิกษุซื้อนี้ให้ครองจีวรหลายผืน” ถ้าภิกษุนั้นซึ่งพวกเขาไม่ได้พิจารณาไว้ก่อน เข้าไปสู่สถานที่นั้นแล้วถึงการจัดแจงจีวรเพราะต้องการจีวรดีว่า “ขอโอกาส คิดดูเถิด ท่านทั้งสองจงซื้อจีวรเช่นนั้นเช่นนั้นด้วยทรัพย์เป็นมูลค่าจีวรคนละผืนนี้แล้วทั้งสองท่านให้อาตมาครองจีวรผืนหนึ่งเถิด” ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย์

คำว่า อุโฆ สนตา เอเกน คำว่า สนตา ประกอบรูปศัพท์มาจาก อส ธาตุ (ภุ = มี, เป็น) + อ ปัจจัย + อนต ปัจจัย คำนี้ใช้เหมือน หุตวา ที่เป็นสมานกาลกริยา แต่มีใช้น้อยกว่า หุตวา (ส่วนใหญ่คำว่า หุตวา ใช้เป็นสำนวนเขียนในคัมภีร์อรรถกถา ไม่นิยมใช้เป็นสำนวนพูดเหมือนในพระบาลี) ดังปทภาษนัยของสิกขาบทนี้ว่า

ปน กิ ปุเจกจีวรเจตาปนนานิ อ.มูลค่าแห่งจีวรคนละผืน ท. คหปตินิ วา อันคหบดี ท. ก็ตาม คหปตานินิ วา อันคหปตานี ท. ก็ตาม อญญาตกานิ ผู้ไม่ใช่ญาติ อุภินันิ สองคน อุปกขภูณานิ รวบรวมกระทำแล้ว โหนติ ย่อมเป็น อุททิสส เจาะจง ภิกขุ เอว ซึ่งภิกษุนั้นเที่ยว จินตเนน ด้วยความคิด อิติ ว่า มย อ.เรา ท. เจตาเปตวา แลกแล้ว ปุเจกจีวรานิ ซึ่งจีวรคนละผืน ท. อิเมติ ปุเจกจีวรเจตาปนเนติ ด้วยมูลค่าแห่งจีวรคนละผืน ท. เหล่านี้ ภิกขุ ยัง ภิกษุ อิตถุนนามิ ผู้มีชื่ออย่างนี้ อจฺฉาเทสฺสาม จักให้ครอง จีวรเหติ ด้วยจีวร ท. ๗ เจ หากว่า โส ภิกขุ อ.ภิกษุนั้น อปฺปวาริโต เป็นผู้อันเขาไม่ได้พิจารณาแล้ว ปุพฺเพ ในกาลก่อน (หุตวา เป็น) อุปสงกมิตวา เข้าไปแล้ว ตตร (จาเน) สู่สถานที่นั้น [คือ สถานที่มีคหบดีหรือคหปตานีทั้งสองคน] อุปาทาย ถือเอาแล้ว กลฺยาณกมฺยตํ ซึ่งความเป็นผู้ต้องการซึ่งจีวรดี อาปชฺเชยฺย พึงถึงไสร้ วิกปฺปิ ซึ่งการกระทำพิเศษ จีวรเ ในจีวร อิติ ว่า สาธุ ขอโอกาส วต คิดดูเถิด อายสฺมนฺโต แนะผู้มีอายุ ท. (ตุเมเห อ.ท่าน ท.) เจตาเปตวา แลกแล้ว จีวรํ ซึ่งจีวร เอวรูปิ วา อันมีสภาพ[คือด้านกว้าง]อย่างนี้ก็ดี เอวรูปิ วา อันมีสภาพ[คือด้านยาว]อย่างนี้ก็ดี อิเมติ ปุเจกจีวรเจตาปนเนติ ด้วยมูลค่าแห่งจีวรคนละผืน ท. เหล่านี้ อุโฆ เอว เป็นทั้งสองท่าน นั้นเที่ยว สนตา เป็นอยู่ มํ ยังอาตมา อจฺฉาเทถ จงให้ครอง จีวเรน ด้วยจีวร (เอเกน ผืนหนึ่ง) ๗ ปาจิตฺตยํ อ.อาบัติปาจิตติย์ นิสสัคคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกขุโน แก่ภิกษุนั้น) ๗

อุโฆว สนฺตา เอเกนาติ เทวปิ ชนา เอเกน^๑

“ปาฐะว่า อุโฆว สนฺตา เอเกน แปลว่า ชนทั้งสอง[ให้ครอง]ด้วยจีวรผืนหนึ่ง”

คำว่า เอเกน นิสสัยพมาทั่วไปแปลเป็นวิเสสณะของปาฐะเสสะว่า จีวรผืน ดังที่แปลไว้ในที่นี้ แต่ปาติโมกขเมทีน (หน้า ๑๙๗) แปลว่า “โดยพร้อมเพรียงกัน” โดยเป็นตติยาวิเสสณะของ สนฺตา ตามนัยนี้อาจแปลประโยคสุดท้ายว่า “ขอโอกาส คิดดูเถิด ท่านทั้งสองจงซื้อจีวรเช่นนั้นเช่นนี้ด้วยทรัพย์เป็นมูลค่าจีวรคนละผืนนี้แล้วทั้งสองท่านพร้อมเพรียงกันให้อาตมาครองจีวรเถิด”

๙. คำอธิบายอุปกฤษฎสิกขาบทที่ ๒

ความแตกต่างระหว่างสิกขาบทนี้กับสิกขาบทก่อน

นวเม อิมินาว นเยน อตุโถ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้เหมือนกัน

อิทฺถหิ ปุริมสฺส อนุปญฺจตฺติสทิสํ. เกวลํ ตตฺถ เอกสฺส ปีฬา กตา, อิธ ทฺวินนํ
อยเมตถ วิเสโส.

เพราะสิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน ภิกษุทำการเบียดเบียน
ทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ข้อ
นี้เป็นความต่างกันในสิกขาบททั้งสองนี้

คำว่า อิทฺถหิ ๗เปฯ อนุปญฺจตฺติสทิสํ (เพราะสิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบท
ก่อน) กล่าวไว้เพื่อแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙
ตามนัยนี้เหมือนกันด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

^๑ วิ.มหา. ๒/๕๓๔/๓๔

- สิกขาบทที่ ๘ และสิกขาบทที่ ๙ นั้นเป็นคนละสิกขาบทมิใช่หรือ
- ท่านควรแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกันมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อิทฺถฺหิ ๒เปฺย อนุญญตฺติสฺสํ อธิบายว่า สิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน ดังนั้น จึงแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกัน ดังฎีกาใหม่แสดงปุจฉาไว้โดยตรงว่า

กสฺมา อิมินา นเยน อตฺถโก เวตฺตพฺโพติ อาห “อิทฺถฺหิ”ติอาทิ^๑

“ท่านกล่าวว่า อิทฺถฺหิ เป็นต้นเพื่อขจัดความสงสัยว่า เหตุใดจึงทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้”

คำว่า เกวลํ ๒เปฺย วิสโส (ภิกษุทำการเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ข้อนี้เป็นความต่างกันในสิกขาบททั้งสองนี้) กล่าวไว้เพื่อแสดงความต่างกันระหว่างสิกขาบทก่อนกับสิกขาบทนี้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความต่างกันใดๆ ในสิกขาบททั้งสองไม่มีหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่เบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ดังฎีกาใหม่แสดงอาโภคะไว้โดยตรงว่า

น โกจิ วิสโสติ อาห “เกวลนฺ”ติอาทิ^๑

“ท่านกล่าวว่า เกวลํ เป็นต้นเพื่อขจัดความสงสัยว่า ความต่างกันใดๆ ไม่มีหรือไร”

ประโยคข้างต้นเป็นการสละ *อติพยาปิตโทษ* คือ โทษครอบคลุมยิ่ง หมายความว่า ทั้งสองสิกขาบทไม่เหมือนกันทั้งหมด โดยสิกขาบทแรกมีการจัดแจงจีวรเกินไปจากเดิมให้ทายกเพียงคนเดียวไม่สบายใจ ส่วนสิกขาบทหลังมีการจัดแจงจีวรเกินไปจากเดิมให้ทายกสองคนไม่สบายใจ (ประโยควิเสสะเป็นประโยคที่กล่าวไว้เพื่อสละอติพยาปิตโทษโดยตรง ส่วนประโยคปักขันตระจัดเป็นอติพยาปิตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) เพราะถ้าท่านไม่แสดงประโยคปักขันตระ ก็จะต้องโทษดังกล่าวเพราะไม่ได้กล่าวไว้โดยบริบูรณ์)

ประโยคว่า อิทฺถฺหิ ๒เปฺย สทิสฺสํ ชื่อว่า *ประโยคการณะ* คือ แสดงเหตุ หิ ศัพท์ใน อิทฺถฺหิ เป็นการณโชตกะ คือ แสดงเหตุ ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๒๘

หิตี การณตุเถ นิปาโต.*

“ศัพท์ว่า หิ เป็นนิบาตในอรรถการณะ”

ประโยคที่ว่า เกวลํ ยเมตถ วิเสโส ชื่อว่า *ประโยควิเสส* คือ แสดงความแตกต่างระหว่าง
สิกขาบทก่อนกับสิกขาบทนี้

ประโยคที่ว่า อยเมตถ วิเสโส อาจประกอบใช้ อิติ ศัพท์แล้วเชื่อมเป็นประโยคเดียวกันกับ
ประโยคหน้าเป็นรูปว่า เกวลํ ตตถ เอกสฺส ปิฬ กตา, อิธ ทฺวินนฺติ อยเมตถ วิเสโส ก็ได้เหมือนกัน
ส่วนใหญ่ในคัมภีร์อรรถกถามักพบประโยคที่มี อิติ ศัพท์ประกอบรวมอีกด้วย

คำว่า อัย ใน อยเมตถ ไทยนิยมแปลสั้นๆ ว่า “ข้อนี้” หมายถึง การทำการเบียดเบียนทายก
คนหนึ่งในสิกขาบทก่อนนั้นและการทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ โดยเหตุที่คำนี้มีรูป
เป็นปุงลึงค์ตาม วิเสโส จึงควรเพิ่มปาฐะเสสสั้นๆ ว่า กรณภาโว (ภาวะคือการทำ) ที่เปลี่ยน กตา เป็น
กรณ และเพิ่ม ภาว ศัพท์เข้ามาเปลี่ยนให้เป็นปุงลึงค์ หรือเพิ่มปาฐะเสสยาวๆ โดยนำประโยคหน้ามา
ปรับใหม่ว่า ตตถ เอกสฺส, อิธ ทฺวินํ ปิฬาย กรณภาโว (ภาวะคือการทำการเบียดเบียนทายกคนหนึ่ง
ในสิกขาบทก่อนนั้นและการทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้)

วิธีที่เหลือในสิกขาบทนี้

เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว.

วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนนั้นแหละ

ข้อความนี้กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโกคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีที่เหลือทั้งหมดต่างกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนหรือไม่
- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนี้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว อธิบายว่า
วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนนั้นแหละ

ยถา จ ทฺวินํ, เอวํ พหุนํ ปิฬํ กตฺวา คณฺหโตปิ อาปตฺติ เวทิตพฺพา.

* กงฺขา.อภิวินยฺกิกา หน้า ๓๒๘

อนึ่ง พึงทราบอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอา[จีวร] เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอา[จีวร]

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อจัดความสงสัยว่า

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้เบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอาจีวร ไม่ต้องอาบัติหรือไร เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงการเบียดเบียนทายกสองคนเท่านั้น

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ยถา จ ทูวินฺโน เป็นต้น อธิบายว่า อาบัติของภิกษุผู้เบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอาจีวร เหมือนกับอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียน ทายกสองคนแล้วรับเอาจีวรนั่นเอง

วิธีสละจีวร

นิสฺสชฺชนวิธานเ จ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺพเ อปฺปวาริตเ อณฺฏาตเก คหฺปติเก อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปํ อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิยน”^๑ติ อิมินา นยฺเณ วจนภโท ฆาตพฺโพติ.

อนึ่ง โปรดทราบพจน์ต่างกันวิธีสละตามนัยนี้ว่า

อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺพเ อปฺปวาริตเ อณฺฏาตเก คหฺปติเก อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปํ อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิย.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้ เป็นสิ่งที่กระผมเข้าไปหาคหบดีหลายคนที่ไม่ใช่ ญาติ ไม่ได้ปวารณาไว้ก่อนแล้วถึงการจัดแจง ควรสละ” ดังนี้แล

ข้อความนี้กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงวิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้ ทั้งนี้เพื่อจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบพจน์ต่างกันวิธีสละอย่างไร

- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้มีใช้หรือ

^๑ วิ.มหา. ๒/๕๓๔/๓๕

อธิบายว่า บุคคลพึงทราบพจน์ต่างกันโดยวิธีละตามนัยนี้ ดังนี้แล

จบคำอธิบายอุปัชฌาสิกขาบทที่ ๒

๑๐. ราชสิกขาบท

ว่าด้วยการทวงจีวร

๑๐. ภิกขุ ปเนว อุทิสส ราชชา วา ราชโกโค วา พุราหมเณ วา คหปติโก วา พุเตน จีวรเจตาปนุณํ ปหิณฺเอย “อิมินา จีวรเจตาปนุเนน จีวรํ เจตาเปตฺวา อิตถุนฺนามํ ภิกขุ จีวเรน อจฺฉาเทหิ”ติ. โส เจ พุโต ตํ ภิกขุ อุปสงกมิตฺวา เอวํ วเทยฺย “อิทํ ไช ฆนฺเต อายสฺมณฺโต อุทิสส จีวรเจตาปนุณํ อาภตํ, ปฏิกุณฺหาตุ อายสฺมา จีวรเจตาปนุณํ”ติ. เตन ภิกขุณา โส พุโต เอวมสฺส วจฺนีโย “น ไช มยํ อวฺสุโส จีวรเจตาปนุณํ ปฏิกุณฺหาตฺม, จีวรณฺจ ไช มยํ ปฏิกุณฺหาตฺม กาเลน กปฺปิยนฺ”ติ. โส เจ พุโต ตํ ภิกขุ เอวํ วเทยฺย “อตฺถิ ปณายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจจฺกโร”ติ. จีวรตฺถิเกน ภิกฺขเว ภิกขุณา เวยฺยาวจจฺกโร นิตฺทิสิตพฺโพ อารามิโก วา อุปาสโก วา “เอโส ไช อวฺสุโส ภิกขุณํ เวยฺยาวจจฺกโร”ติ. โส เจ พุโต ตํ เวยฺยาวจจฺกโร สณฺณปาเปตฺวา ตํ ภิกขุ อุปสงกมิตฺวา เอวํ วเทยฺย “ยํ ไช ฆนฺเต อายสฺมา เวยฺยาวจจฺกโร นิตฺทิสฺส, สณฺณตฺโต โส มยา, อุปสงกมตฺตยาสา กาเลน, จีวเรน ตํ อจฺฉาเทสฺสตี”ติ. จีวรตฺถิเกน ภิกฺขเว ภิกขุณา เวยฺยาวจจฺกโร อุปสงกมิตฺวา ทวตฺติกฺขตฺตํ โจเทตพฺโพ สารตพฺโพ “อตฺถิ เม อวฺสุโส จีวเรนา”ติ. ทวตฺติกฺขตฺตํ โจทยมาโน สารยมาโน ตํ จีวรํ อภินิพฺพาเทยฺย, อิจฺเจตํ กุสฺลํ. โน เจ อภินิพฺพาเทยฺย, จตฺกฺขตฺตํ ปณฺจกฺขตฺตํ ฉกฺขตฺตํ ตฺถิเกน อุทิสส จาตพฺพํ. จตฺกฺขตฺตํ ปณฺจกฺขตฺตํ ฉกฺขตฺตํ ตฺถิเกน อุทิสส ติฏฺฐมาโน ตํ จีวรํ อภินิพฺพาเทยฺย, อิจฺเจตํ กุสฺลํ. ตโต เจ อุตฺตริ วายมมาโน ตํ จีวรํ อภินิพฺพาเทยฺย, นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติยํ. โน เจ อภินิพฺพาเทยฺย, ยตสฺส จีวรเจตาปนุณํ อาภตํ, ตตฺถ สามํ วา คนฺตพฺพํ, พุโต วา

ปาเหตพโพ “ย โข ตุมहे อายสมนโต ภิกขุ อุตฺติสฺส จีวรเจตาปนํ ปิณฺฑิตถ, น ตํ
ตสฺส ภิกขุโน กิณฺจิ อตฺถํ อนฺโถติ, ยฺยชนตายสมนโต สกํ, มา โว สกํ วินสฺสา”ติ.
อ ยํ ตตฺถ สามีจิ.

พระราช ราชอำมาตย์ พราหมณ์ หรือคหบดีผู้ใดผู้หนึ่งส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร
เจาะจงภิกษุพร้อมกับสั่งว่า “ท่านจงเอามูลค่าจีวรนี้ซื้อจีวรแล้วนิมนต์ภิกษุซื้อนี้ให้ครองจีวร”
ถ้าทูตนั้นเข้าไปหาภิกษุนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมนำมูลค่าจีวรนี้มาเจาะจง
พระคุณเจ้า พระคุณเจ้าจงรับมูลค่าจีวรเถิด” ภิกษุนั้นฟังกล่าวกับทูตนั้นอย่างนี้ว่า “พวก
อาตมารับมูลค่าจีวรไม่ได้ แต่รับเฉพาะจีวรที่สมควรตามกาล” ถ้าทูตนั้นฟังกล่าวกับภิกษุนั้น
อย่างนี้ว่า “ใครผู้เป็นไวยาวัจกรของท่าน มีไหม” ภิกษุผู้ต้องการจีวรพึงแสดงคนวัดหรือ
อุบาสกให้เป็นไวยาวัจกรว่า “ผู้นั้นเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย” ถ้าทูตกำชับไวยาวัจกร
แล้วเข้าไปหาภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “กระผมกำชับไวยาวัจกรที่ท่านแสดงนั้นแล้ว ท่านจง
ไปหาในเวลาอันสมควร เขาจะนิมนต์ท่านให้ครองจีวร”

ปน ก็ ราชา ว่า อ.พระราช ก็ตาม ราชโภคุโค ว่า อ.อำมาตย์ของพระราช ก็ตาม
พราหมโณ ว่า อ.พราหมณ์ ก็ตาม คหบดีโก ว่า อ.คหบดี ก็ตาม อุตฺติสฺส เจาะจง ภิกขุ เหว
ซึ่งภิกษุนั้นเที่ยว ปิณฺฑิตถ พึงส่งไป จีวรเจตาปนํ ซึ่งมูลค่าแห่งจีวร ทูเตน ด้วยทูต
(ฉาปนเหตุกั อันมีเหตุให้รู้) อิติ ว่า “(ต่อ อ.ท่าน) เจตาเปตฺวา แลกแล้ว จีวร ซึ่งจีวร อิมินา
จีวรเจตาปนเนน ด้วยมูลค่าแห่งจีวรนี้ ภิกขุ ยังภิกษุ อิตถนฺนาม ผู้มีชื่ออย่างนี้ อจฺฉาเทหิ
จงให้ครอง จีวเรณ ด้วยจีวร” ๕ เจ หากว่า โส ทูโต อ.ทูตนั้น อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว ตํ
ภิกขุ ซึ่งภิกษุนั้น วเทยฺย ฟังกล่าวไซ้ เหว อย่างนี้ อิติ ว่า “ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อิหํ โข
จีวรเจตาปนํ อ.มูลค่าแห่งจีวรนี้แล (มยา อันกระผม) อุตฺติสฺส เจาะจง อายสมนโต ซึ่งท่าน
ผู้มีอายุ อาภตํ นำมาแล้ว ๕ อายสฺมา อ.ท่านผู้มีอายุ ปฏิคฺคณฺหาตุ จงรับ จีวรเจตาปนํ
ซึ่งมูลค่าแห่งจีวร” ๕ โส ทูโต อ.ทูตนั้น เตน ภิกขุนา วจฺนีโย เป็นผู้อันภิกษุนั้นฟังกล่าว เหว
อย่างนี้ อิติ ว่า “อาวุโส แนะผู้มีอายุ มยํ อ.เรา ท. น โข ปฏิคฺคณฺหาณม ย่อมไม่รับแล จีวร-
เจตาปนํ ซึ่งมูลค่าแห่งจีวร ๕ จ แต่ว่า มยํ อ.เรา ท. ปฏิคฺคณฺหาณม ย่อมรับ จีวร ซึ่งจีวร
กปฺปิยํ อันสมควร กาเลน ตามกาล” อสฺส พึงเป็น ๕ เจ หากว่า โส ทูโต อ.ทูตนั้น วเทยฺย

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุต้องการจีวรพึงเข้าไปหาไวยาวัจกรแล้วทวงหรือเตือน ๒-๓ ครั้งว่า “อาตมาต้องการจีวร” เมื่อทวงหรือเตือน ๒-๓ ครั้ง ให้เขาจัดจีวรนั้นสำเร็จได้ นั้นเป็นการดี ถ้าไม่สำเร็จ พึงไปยืนแสดงตนหนึ่งๆ ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง หรือ ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก เมื่อยืนแสดงตนหนึ่งๆ ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง หรือ ๖ ครั้งเป็นอย่างมากแล้วให้เขาจัดจีวรสำเร็จได้ นั้นเป็นการดี ถ้าพยายามเกินกว่านั้น ให้เขาจัดจีวรสำเร็จได้ ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

พึงกล่าวไฉริ์ ต่ ภิกขุ กะภิกษุนั้น เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า “เวยยาวจกโร อ.ไวยาวัจกร โกจิ บางคน อายุสมโตของท่านผู้มีอายุ อตถิ ปน มีอยู่หรือ” ฯ

ภิกขเว ดูกรภิกษุ ท. อารามิโก वा อ.อารามิก ก็ตาม อุปาสโก वा อ.อุบาสก ก็ตาม ภิกษุณา อันภิกษุ จีวรตถิเกน ผู้มีความต้องการด้วยจีวร นิทฺทิลิตพฺโพ พึงแสดง (กตฺวา กระทำ) เวยยาวจกโร ให้เป็นไวยาวัจกร (วจนฺเนน ด้วยการกล่าว) อิติ ว่า “อาวุโส นะะผู้มีอายุ เอโส (บุคคล) โข อ.บุคคลนั้นแล เวยยาวจกโร เป็นไวยาวัจกร ภิกขุโน ของภิกษุ ท. (โหติ ย่อมเป็น)” ฯ เจ หากว่า โส ทุโต อ.ทูตนั้น ต่ เวยยาวจกโร ยังไวยาวัจกรนั้น สยฺยาเปตฺวา ให้อภัยแล้ว อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว ต่ ภิกขุ ซึ่งภิกษุนั้น วเทยฺย พึงกล่าวไฉริ์ เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า “ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อายุสมมา อ.ท่านผู้มีอายุ นิทฺทิลิ แสดงแล้ว ยํ โข เวยยาวจกโร ซึ่งไวยาวัจกรใดแล ฯ โส (เวยยาวจกโร อ.ไวยาวัจกรนั้น มยา อันกระผม สยฺยาโต ให้อภัยแล้ว ฯ อายุสมมา อ.ท่านผู้มีอายุ อุปสงฺกมตฺ จงเข้าไปหา กาเลน ตามกาล ฯ (โส เวยยาวจกโร อ.ไวยาวัจกรนั้น) ต่ ยังท่าน อจฺฉาเทสฺสติ จักให้ครอง จีวเรน ด้วยจีวร” ฯ

ภิกขเว ดูกรภิกษุ ท. เวยยาวจกโร อ.ไวยาวัจกร ภิกษุณา อันภิกษุ จีวรตถิเกน ผู้มีความต้องการด้วยจีวร อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว โจเทตพฺโพ พึงทวง สาเรตพฺโพ พึงให้ระลึก ทวตฺติกฺขตฺตํ สองหรือสามครั้ง อิติ ว่า “อาวุโส นะะผู้มีอายุ อตฺถิ อ.ความต้องการ จีวเรน ด้วยจีวร เม แก่เรา (อตถิ มีอยู่)” ฯ (เจ หากว่า ภิกขุ อ.ภิกษุ) โจทยมาโน ทวงอยู่ สารยมาโน ให้ระลึกอยู่ ทวตฺติกฺขตฺตํ สองหรือสามครั้ง ต่ จีวรํ ยังจีวรนั้น อภินิปปาเทยฺย พึงให้สำเร็จไฉริ์ ฯ เอตํ อภินิปปาทณํ อ.การให้สำเร็จนั้น อิติ อย่างนี้ กุสลํ เป็นการดี (โหติ ย่อมเป็น) ฯ เจ หากว่า (ภิกขุ อ.ภิกษุ ต่ จีวรํ ยังจีวรนั้น) โน อภินิปปาเทยฺย ไม่พึงให้สำเร็จไฉริ์ ฯ (ภิกษุณา อันภิกษุ) ตฺถนฺทิสฺส เตน เป็นผู้หนึ่งเป็นแล้ว จาตพฺพํ พึงยืน อุทฺทิสฺส เจาะจง (จีวร

ถ้าภิกษุให้เขาจัดจีวรไม่สำเร็จ ฟังไปเองหรือส่งทูตไปในสำนักที่เขาส่งมูลค่าจีวร มาเพื่อกล่าวว่า “มูลค่าจีวรที่ท่านส่งไปจะจงภิกษุรูปใด ไม่ได้อำนวยความสะดวกเล็กน้อย แก่ภิกษุรูปนั้นเลย ท่านจงทวงทรัพย์ของตน ทรัพย์ของท่านอย่าเสียหายเลย” ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น

ซึ่งจีวร) จตุกษัตตํ สีครัง ปณจกษัตตํ ห้าครั้ง (กตวา กระทำ) ฉกษัตตปรมํ ให้มีหกครั้งเป็นจำนวนยิ่ง ฯ (เจ หากว่า ภิกษุ อ.ภิกษุ) ตุนทีกูโต เป็นผู้หนึ่งเป็นแล้ว ตินฺนุมาโน ยืนอยู่ อุทฺทิสฺส เจาะจง (จีวร ซึ่งจีวร) จตุกษัตตํ สีครัง ปณจกษัตตํ ห้าครั้ง (กตวา กระทำ) ฉกษัตตปรมํ ให้มีหกครั้งเป็นจำนวนยิ่ง ตํ จีวรํ ยังจีวรนั้น อภินิพฺพาเทยฺย ฟังให้สำเร็จไซ้ร ฯ เอตํ อภินิพฺพาทํ อ.การให้สำเร็จนั้น อิติ อย่างนี้ กุสฺลํ เป็นการดี (โหติ ย่อมเป็น) ฯ เจ หากว่า (ภิกษุ อ.ภิกษุ) วายมาโน พยายามอยู่ อุตฺตริ ยิง ตโต (ติกษัตตํ โจทนา จ ตโต ฉกษัตตํ จานโต จ) จากการทวงสามครั้งนั้น ด้วย จากการยื่นหกครั้งนั้น ด้วย ตํ จีวรํ ยังจีวรนั้น อภินิพฺพาเทยฺย ฟังให้สำเร็จไซ้ร ฯ ปาจิตฺติยํ อ.อาบัติปาจิตฺติยํ นิสฺสคฺคิยํ ที่มีการสละ (โหติ ย่อมมี ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น) ฯ

เจ หากว่า (ภิกษุ อ.ภิกษุ ตํ จีวรํ ยังจีวรนั้น) โน อภินิพฺพาเทยฺย ไม่ฟังให้สำเร็จไซ้ร ฯ จีวรเจตาปนํ อ.มูลค่าแห่งจีวร (เตน พุเตน อันทูตนั้น) อาภตํ นำมาแล้ว ยโต (ราชาทิโต ปุคฺคโต) จากบุคคล อันมีพระราชาเป็นต้นใด อสฺส (ภิกฺขุโน) เพื่อภิกษุนั้น ฯ (ภิกฺขุนา ตตฺถ รมฺเณ วา ราชโศโค วา พฺราหฺมเณ วา คหฺปติเก วา สามํ คนตพฺพํ วา) อันภิกษุ ฟังไป ไกล พระราชา ก็ตาม ไกลอำมาตย์ของพระราชา ก็ตาม ไกลพราหมณ์ ก็ตาม ไกลคหบดี ก็ตาม เอง ก็ดี พุโต (ภิกฺขุนา) ปาเหตุพฺโพ วา อ.ทูต อันภิกษุ ฟังส่งไป ก็ดี (ยาปนเหตุกํ อันมีเหตุให้รู้) อิติ ว่า “อายุสมฺณโต เนะท่านผู้มีอายุ ท. ตุมฺहे อ.ท่าน ท. อุทฺทิสฺส เจาะจง ภิกฺขุ ซึ่งภิกษุ ปหิณฺตูปหิณฺตฺถ สงไปแล้ว ยํ โย จีวรเจตาปนํ ซึ่งมูลค่าแห่งจีวรใดแล ฯ ตํ (จีวรเจตาปนํ) อ.มูลค่าแห่งจีวรนั้น อตฺถํ ยังประโยชน์ กิณฺนิ บางอย่าง น อนฺนโกติ ย่อมไม่ใหสำเร็จ ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น ฯ อายุสมฺณโต อ.ท่านผู้มีอายุ ท. ยฺยฺยชฺชนฺตฺ จทฺทว สกํ ซึ่งของๆ ตน ฯ สกํ อ.ของๆ ตน โว ของท่าน ท. มา วินสฺส อย่าพินาศ” ฯ อยํ ปฏิปทา อ.ข้อปฏิบัตินี้ [คือ การ ไปเองหรือส่งทูตไปนี้] สามิจิ เป็นข้อปฏิบัติสมควร (โลกุตตรธมฺมสฺส แก่โลกุตตรธรรม) ตตฺถ (ภิกฺขุสฺมิ) ในภิกษุนั้น โหติ ย่อมเป็น ฯ

สิกขาบทนี้กล่าวถึงข้อปฏิบัติของภิกษุเมื่อมีทายกที่เป็นพระราชาหรืออำมาตย์เป็นต้นส่งทูตมาถวายเงินทองเพื่อเป็นมูลค่าจีวร หรือมาด้วยตนเองแล้วถวายเงินทอง

เมื่อทูตของทายกกล่าวว่า “ท่านจงรับมูลค่าจีวร”

ภิกษุควรปฏิเสธแล้วกล่าวว่า “พวกอาตมารับจีวรที่สมควรตามกาล”

ถ้าเขาถามว่า “ท่านมีไวยาวัจกรไหม”

ภิกษุก็อาจแสดงคนวัดหรืออุบาสก เป็นต้น ยกเว้นสหธรรมิก ๕ ให้เป็นไวยาวัจกรได้

การบอกไวยาวัจกรเช่นนี้ได้เมื่อทายกถามว่า “ท่านมีไวยาวัจกรไหม” ถ้าทายกกล่าวว่า “ท่านจงรับมูลค่าจีวร กระผมจะให้ใคร” หรือกล่าวว่า “กระผมจะฝากไว้ที่ใคร” ก็ไม่ควรแสดงไวยาวัจกร เพราะคำของทูตไม่สมควร

เมื่อทูตฝากมูลค่าจีวรไว้กับไวยาวัจกรแล้วก็กลับไปหาภิกษุแล้วกล่าวว่า “ขอท่านจงรับจีวรที่สมควรตามกาล” ภิกษุที่ต้องการจีวรนั้นควรเข้าไปหาไวยาวัจกรนั้นแล้วขอ ๓ ครั้ง โดยกล่าวว่า “เราต้องการจีวร” ไม่ควรกล่าวว่า “จงให้จีวร” หรือ “จงซื้อจีวรให้เรา”

ถ้าภิกษุขอ ๓ ครั้งแล้วยังไม่ได้จีวร ควรจะยืนหนึ่ง ๖ ครั้ง ถ้ายืน ๖ ครั้งแล้วได้รับจีวร ก็ไม่ต้องอาบัติ ถ้าพยายามยิ่งกว่านั้น ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ตามสิกขาบทนี้ แม้ในการที่ทายกถวายเงินทองเพื่อเป็นมูลค่าแก้วตฤสังอื่นมีบาตร เป็นต้น ก็มีนัยเดียวกัน

ในประโยคว่า อตถิ ปนายสมโต โกจิ เวยยาวจจกโร (ใครผู้เป็นไวยาวัจกรของท่านมีไหม) นิบาต คือ ปน ทำหน้าที่ปุจฉา แปลว่า “หรือ” ดังข้อความว่า

อตถิ ปนาติ เอตถ ปนาติ ปุจฉาโชตกตเถ นิปาโต.^๑

“นิบาต คือ ปน ในปาฐะว่า อตถิ ปน นี้ เป็นไปในความหมายว่า แสดงคำถาม”

ข้อความข้างต้นสอดคล้องกับหลักฐานในคัมภีร์อรรถกถาว่า

โส ตา ปุจฺจนโต ยถา กถํ ปน ภนฺเตติอาทิมหา. ตตฺถ ยถาติ นิปาตมตฺตํ. กถํ ปนาติ อิทเมว ปุจฺจาปท.^๒

“มาณพนั้นเมื่อจะถามทิศเหล่านั้น จึงกล่าวว่า กถํ ปน ภนเต เป็นต้น ในพากย์นั้น คำว่า ยถา เป็นเพียงนิบาต คำทั้งสองว่า กถํ ปน นี้เป็นบทแสดงคำถาม”

^๑ ปาติ.อนุวณฺณนา หน้า ๑๗๔

^๒ ที.ปา.อ. ๓/๒๔๔/๑๓๔

จะเห็นได้ว่า คำว่า กถิ และ ปน ทั้งสองบทเป็นบทแสดงคำถาม ดังนั้น ปน นิบาตในพากย์นี้จึงทำหน้าที่ปุจฉา ในที่บางแห่งนิยมประกอบใช้ร่วมกับบทที่แสดงคำถาม เช่น

กถิ ปนายเย สงฺขาราคิ.^๑

“แม่เจ้าขอรับ สังขารมีเท่าไรหรือ”

แต่อย่างไรก็ตาม ปน นิบาตที่ประกอบร่วมกับบทที่แสดงคำถาม อาจลงในความหมายว่า ปทปุรณะ (ทำบทให้เต็ม) หรือวจนาลังการ (ประดับคำ) ก็ได้ ดังข้อความว่า

กามิ ยหุยปีสททเถ

เอกิสฺสเถ จ ทิสฺสติ

อโถ ปน วิสเสสฺมึ

ตเถว ปทปุรเณ.^๒

“กามิ ศัพท์ย่อมปรากฏในความหมายของ ยหิปี (แม้ก็จริง) ศัพท์ และความหมายว่า แน่นอน

นอกจากนั้น ปน ศัพท์ย่อมปรากฏในความหมายว่า พิเศษ และทำบทให้เต็ม”

ก็ ปน ภว โคตโม ททโร เจว ชาติยา นโว จ ปพฺพชฺชายาติ เอตถ ปทปุรเณ, วจนาลงฺการเปิ กสฺมา ปเนตํ วุตฺตํ, อจฺจนฺตสนฺดา ปน ยา อยํ นิพฺพานสมฺปทาติอาทีสุ.^๓

“ปน ศัพท์ย่อมปรากฏในการทำบทให้เต็ม ดังคำนี้ว่า ก็ ปน ภว โคตโม ททโร เจว ชาติยา นโว จ ปพฺพชฺชาย (ท่านพระโคตมผู้เจริญ ยังหนุ่มแน่นและบวชไม่นานมิใช่หรือ)

ปน ศัพท์ย่อมปรากฏแม้ในการประดับคำ ดังคำว่า กสฺมา ปเนตํ วุตฺตํ, อจฺจนฺตสนฺดา ปน ยา อยํ นิพฺพานสมฺปทา (เหตุใดจึงตรัสคำนี้ นิพพานสมบัติได้อันสงบยิ่ง) เป็นต้น”

ตามคำอธิบายข้างต้น ปทปุรณะกับวจนาลังการมีลักษณะต่างกัน เพราะท่านกล่าวไว้แยกกัน แต่ความจริงแล้วทั้งสองอย่างมีลักษณะเหมือนกันตามหลักภาษา เพราะการทำบทให้เต็มมีประโยชน์เพื่อให้คำสละสลวยนั่นเอง ดังข้อความว่า

อติ ปน สพฺพํ ยสฺมา

วิสุทฺธิมคฺเค มया สุปริสุทฺธิ

วุตฺตํ ตสฺมา ภิกฺขุโย

น ตํ อธิ วิจารยิสฺสามิ.^๔

^๑ ม.มู. ๑๒/๔๖๓/๔๑๖

^๒ อภิธาน. คาทา ๑๑๙๖

^๓ อภิธาน.สุจิ คำอธิบายคาทา ๑๑๙๖

^๔ ที.สี.อ. ๑/๒

“ข้อธรรมทั้งหมดนี้ ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้วอย่างบริสุทธิ
ดี ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่พิจารณาข้อธรรมทั้งหมดนั้นในคัมภีร์อรรถกถาให้ยิ่งขึ้น”

อติ ปน สพฺพนฺติ อติ-สทฺโท ปริสมาปน, ปน-สทฺโท วจนาลงฺกาเร, เอตํ สพฺพนฺติ
อตุโธ.^๑

“ในคำว่า อติ ปน สพฺพํ อติ ศัพท์เป็นไปในการลงท้าย ปน ศัพท์เป็นไปในการประดับคำ
หมายความว่า ข้อธรรมทั้งหมดนี้”

อติ ปน สพฺพนฺติ เอตถ อติ-สทฺโท ปริสมาปน ยถาอุทฺทฺธิจฺจุทฺทฺสสฺส ปรีณฺณิจิตฺตตา,
เอตตํ สพฺพนฺติ อตุโธ. ปนาติ วจนาลงฺการมตฺตํ วิสุํ อตฺถภาวโต.^๒

“ในคำว่า อติ ปน สพฺพํ นี้ อติ ศัพท์เป็นไปในการลงท้าย เพราะจะบอกเหตุตามที่แสดงไว้
หมายความว่า ข้อธรรมทั้งหมดเพียงนี้ บทว่า ปน เป็นเพียงเครื่องประดับคำ เพราะไม่มีอรรถเฉพาะ”

ปน นิบาตที่ทำหน้าที่ปทปฺรณดงกล่าว นิสสัยพมาไม่แปลคำนี้ เพราะถือว่าไม่มีความหมาย
แต่ในไทยนิยมแปลเพื่อแปลศัพท์ทุกคำในพากย์ให้ครบถ้วน อย่างไรก็ตาม ตามคำอธิบายในอรรถกถา
และฎีกา ปทปฺรณนิบาตไม่ควรแปลออกศัพท์ เพราะท่านไม่ได้แสดงคำแปลไว้ในอรรถกถาและฎีกา
เหล่านั้น ดังข้อความว่า

โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขุํ สิขฺสาสาชีวสมาปนโน สิขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลํ อนาวิกฺตวา
เมถุนํ ธมฺมํ ปฏฺิเสเวยฺย อนตฺมโส ตีรจฺฉานคตฺตายปิ, ปาราชิโก โหติ อสฺวาโส.^๓

“ภิกษุใดเป็นผู้เข้าถึงสิกขาและสาขีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่ละสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้
เสพเมถุนธรรมแม้ในสัตว์ที่จฉานตัวเมียเป็นอย่างต่ำ ภิกษุนั้นต้องปาราชิก หาสังวาสมิได้”

โย ปนาติ โย ยาทีโส ยถายุตฺโต ยถาขุโจ ยถานาโม ยถาโคตฺโต ยถาสีโล ยถาวิหารี
ยถาโคจโร เถโร วา นโว วา มชฺฌิโม วา. เอโส วุจฺจติ “โย ปนา”ติ.^๔

“คำว่า โย ปน (ภิกษุใด) คือ ภิกษุใด ภิกษุผู้เช่นใด มีภาระงาน มีชาติวรรณะ มีชื่อ มีตระกูล
มีลักษณะนิสัย มีคุณธรรม มีอารมณ์อย่างไร เป็นเถระ นวกะ หรือมัชฌิมะ ภิกษุนี้เรียกว่า โย ปน
(ภิกษุใด)”

เอตถ จ ยสฺมา ปนาติ นิปาตมตฺตํ, โยติ อตฺถปทํ, ตณฺจ อนิยเมเน ปุคฺคํ ทีเปติ,

^๑ ที่.สี.ฎีกา ๑/๒๑

^๒ ที่.สี.อภินวฎีกา ๑/๓๘

^๓ วิ.มหา. ๑/๔๔/๓๐

^๔ วิ.มหา. ๑/๔๕/๓๐

ตสฺมา ตสฺส อตฺถํ ทสฺเสนโต อนิยเมน ปุคฺคลทีปํ โยสทฺทเมว อาห. ตสฺมา เอตฺถ เอวมตฺโถ เวทิตฺวาโป.^๑

“อึ่ง ในบททั้งสองว่า โย ปน (ภิกษุใด) นี้ บทว่า ปน เป็นเพียงนิบาต บทว่า โย เป็นบทแสดงเนื้อความ และบทนั้นแสดงบุคคลโดยไม่เจาะจง ดังนั้น เมื่อจะทรงแสดงเนื้อความของบทสองนั้น จึงตรัสเฉพาะ โย ศัพท์ที่แสดงบุคคล โดยไม่เจาะจง ด้วยเหตุนี้ จึงควรทราบเนื้อความในบทว่า โย ปน น้อย่างนี้”

เอตฺถาติ อิมสฺมี โย-สทฺเท. ปน-สทฺทสฺส นิปาตมตฺตตฺตา โย-สทฺทสฺสเอว อตฺถํ ปกาเสนโต “โย โกจิติ วุตฺตํ โหติ”ติ อาห.^๒

“คำว่า เอตฺถ แปลว่า ‘ใน’ โย ศัพท์นี้ ท่านจะแสดงเนื้อความของ โย ศัพท์เท่านั้น เพราะ ปน ศัพท์เป็นเพียงนิบาต จึงกล่าวว่า โย โกจิติ วุตฺตํ โหติ (ความหมายคือ ภิกษุผู้ใดผู้หนึ่ง)”

จะเห็นได้ว่า นิบาตที่ทำหน้าที่ปทปุรณะหรือวลาลังการ ไม่มีคำแปลใดๆ ตามที่พระภิกษุอาจารย์อธิบายไว้ข้างต้น ด้วยเหตุนี้ ตำรานิสสัยของพม่าจึงไม่นิยมแปลนิบาตดังกล่าว เพราะถือว่าทำบทให้เต็มเพื่อให้คำสละสลวยตามวิธีใช้ทางภาษาเท่านั้น แต่ในเมืองไทยนิยมแปลออกปทปุรณนิบาตว่า “ก็” ซึ่งไม่สอดคล้องกับคำอธิบายข้างต้น

ประโยคว่า อุปสงฺกมตฺยสฺมา กาเลน (จงไปหาในเวลาอันสมควร) ไม่มีบทกรรมวาคือใคร เพราะละไว้ในฐานะที่เข้าใจได้วาคือ ไวยาวัจกร แม้ประโยคว่า จีวรเณ ตํ อจฺจาเทสฺสติ (จะนิมนต์ให้ท่านครองจีวร) ก็ไม่มีประธาน โดยละประธานวาคือไวยาวัจกร การละไว้ในฐานะที่เข้าใจเช่นนี้มิได้ ด้วย อธิกรณัย คือ นัยที่ตามมาจากข้างหน้าหรือข้างหลัง

ประโยคว่า จตุกฺขตฺตํ ปณฺจกฺขตฺตํ ฉกฺขตฺตฺปรมํ ตฺถุหฺมฺเฏเตน อุกฺกิสฺส จาตพฺพํ ชื่อว่า ประโยค ภาววาจก คือ เน้นกริยาอาการเป็นหลัก ไม่เน้นประธานคือกัตตาหรือกรรม ซึ่งในที่นี้เน้นกริยา “ยืน” ของภิกษุ ไม่เห็นว่าภิกษุเป็นผู้ยืน

ถ้าต้องการเน้นถึงผู้ยืน ต้องประกอบใช้ประโยคกัตตฺวาจากเป็นรูปว่า จตุกฺขตฺตํ ปณฺจกฺขตฺตํ ฉกฺขตฺตฺปรมํ ตฺถุหฺมฺเฏโต อุกฺกิสฺส ติฏฺเฐยฺย โดยเปลี่ยนสองบท ดังนี้

๑. บทอนนินทิกัตตา

- ตฺถุหฺมฺเฏเตน (ตติยาวิภัตติ) → ตฺถุหฺมฺเฏโต (ปฐมวิภัตติ)

^๑ วิ.มหา.อ. ๑/๔๕/๒๕๒

^๒ สารตฺถ.ฎีกา ๒/๖๑

เพราะกัณฑ์ตาของประโยคภาววาจกต้องลงตติยวิภัติ ส่วนกัณฑ์ตาของประโยคกัณฑ์ตาจกต้องลงปฐมวิภัติ

๒. บทกริยาคุณพากย์

- จาตพพ (ตพพ ปัจจัย) → ตัญเจย (สัตตมวิภัติอาชยาต)

เพราะสัตตมวิภัติแสดงความหมายว่า “พึง, ควร” เหมือนกิจปัจจัยมี ตพพ เป็นต้น

คำว่า ตตถ คนตพพ (พึงไปในสำนักนั้น) ตตถ เป็นวิเสสของปาฐเสสว่า สนฺติเก ลงสัตตมวิภัติในอรรถทฎิยา และควรเพิ่มปาฐเสสเป็นรูปว่า ราชานํ ปุคฺคฺลนํ ตตถ สนฺติเก (ผู้สำนักนั้นของบุคคลมีพระราชา เป็นต้น)

คำว่า อุปสงฺกมตฺยสฺมา ตตฺถเป็น อุปสงฺกมตฺ + อายสฺมา และ ยุณฺชนตฺยสฺมนโต ตตฺถเป็น ยุณฺชนตฺ + อายสฺมนโต เหตุที่รูปทั้งสองนี้ไม่แปลงสระ อุ เป็น ู ด้วยสูตรว่า วโมทฺทนฺตํ (แปลง โอ และ อุ ที่อยู่ท้ายบทเป็น ู ในเพราะสระหลัง ในบางแห่ง) ก็เพราะว่า ถ้าแปลงเป็นรูปว่า อุปสงฺกมตฺยสฺมา หรือ ยุณฺชนตฺยสฺมนโต อาจทำให้ออกเสียงได้ยาก แม้ว่าการแปลงสระ อุ เป็น ู จะมีได้ในเพราะสระ อา เบื้องหลัง เช่น

- สุวาคตํ	[สุ + อาคต]	(ขอต้อนรับ)
- สุวากาโร	[สุ + อากาโร]	(ลักษณะดี)
- ทวากาโร	[ท + อากาโร]	(ลักษณะเลว)
- จกฺขฺวาปาถํ	[จกฺข + อาปาถ]	(คลองแห่งจักขุ, จักขุวิสัย)
- พหฺวพาโ	[พหุ + อาพาโ]	(อาพาธหนัก)
- ปาตุวากาสี	[ปาตุ + อากาสี]	(กระทำ[การแยม]ให้ปรากฏ)

คำว่า ทวตฺติกฺขตฺตํ นั้นพบในฉบับฉันทะสังคีติ แต่ฉบับไทยมีรูปว่า ทวตฺติกฺขตฺตํ รูปแรกสมควรกว่า เพราะต้องแปลง อิ ท้าย ทวิ เป็น อ ในที่มี ติ อยู่หลังด้วยสูตรของโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๓ สูตร ๙๓) ว่า ติสฺว (แปลง [อิ ของ] ทวิ ศัพท์ เป็น อ ในที่มี ติ อยู่หลัง) เช่น ทวตฺติปตฺตา (บาตรสองหรือสามใบ)

มีตัวอย่างรูปวิเคราะห์ว่า

- เทว วา ตโย วา ทวตฺตโย (สังฆโยภยปทพพพหิสมาส)
- ทวตฺตโย ปตฺตา ทวตฺติปตฺตา (วิเสสนบุรพทกรรมธารยสมาส)

บาลีสยามหลวงไทยถือว่า ในที่ประกอบด้วยข้อความที่ส่งข่าวสาร เช่น ทูต ปาเหสิ (ได้ส่งทูต) หรือ ทูเตน จีวรเจตาปนํ ปหิณฺเอย (ส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร) ต้องเพิ่มคำบาลีว่า ฌาปนเหตุกั

(อันมีเหตุให้รู้) เข้ามาแปลร่วมด้วย แต่ธรรมเนียมแปลเช่นนี้ไม่พบในนิสสัยพม่าและคัมภีร์อรรถกถาฎีกา หรือโยชนาโดยทั่วไป

ประโยคว่า อตุโธ เม อาวุโส จีวเรน (ผู้มีอายุ อาตมาต้องการจีวร) แปลยกศัพท์ว่า

“อาวุโส นะนะผู้มีอายุ อตุโธ อ.ความต้องการ จีวเรน ด้วยจีวร เม แก่เรา (อตุถิ มีอยู่)”

คำว่า จีวเรน (ด้วยจีวร) แม้เป็นสิ่งที่ภิกษุต้องการ ก็ไม่ประกอบใช้เป็นกรรม แต่ทำนลง นาวิภัตติด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า กตฺตริ จ (ลงตติยวิภัตติในกัตตุการก และในการอื่น ๆ) ดังตัวอย่างว่า

- มณินา อตุโธ (ความต้องการแก้วมณี)
- ธเนน อตุโธ (ความต้องการทรัพย์)

บทที่ลงตติยวิภัตติด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า กตฺตริ จ มิใช่กรณีที่ เป็นเครื่องมือในการทำกิริยา เช่น ปุพฺเพน มาโส (ผู้ก่อนด้วยเดือน, ผู้เกิดก่อนหนึ่งเดือน) บทว่า ปุพฺเพน มิใช่กรณีของนามศัพท์คือ มาโส จึงลงตติยวิภัตติด้วย จ ศัพท์ในสูตรข้างต้น บทที่ลงตติยวิภัตติเหล่านี้ อาจจะแปลว่า “ด้วย”, “โดย” หรือ “กับ” ตามความเหมาะสม ทุกบทพึงสัมพันธ์เป็นตติยวิเสสนะ

คัมภีร์นยาสะกล่าวไว้ว่า ในคำว่า มณินา อตุโธ ให้ลงตติยวิภัตติในอรรถปฐมา ตามนัยนี้แปลว่า “ความต้องการคือแก้วมณี” ดังข้อความว่า

ปัจจุตเต- อุตฺตนา ว อุตฺตานํ สมฺมณฺติ, มณินา เม อตุโธติ.*

“ลงตติยวิภัตติในอรรถปฐมาวิภัตติ เช่น

- อุตฺตนา ว อุตฺตานํ สมฺมณฺติ (ตนเองนั้นเที่ยวย่อมสมมติตนเอง)
- มณินา เม อตุโธ (เราต้องการแก้วมณี)”

ตามความเห็นนี้ คำว่า มณินา เม อตุโธ แปลยกศัพท์ว่า

“อตุโธ อ.ความต้องการ มณินา คือ แก้วมณี เม แก่เรา (อตุถิ มีอยู่)”

อย่างไรก็ตาม บทรูปสัทธิบริกรรมไม่เห็นด้วยกับมติดังกล่าว จึงกล่าวไว้ในข้อความเกี่ยวกับการประกอบด้วย ปุพฺพ ศัพท์เป็นต้น

นอกจากนั้น คำว่า เม ใน อตุโธ เม อาวุโส จีวเรน ก็สัมพันธ์เป็นสัมพทานใน อตุโธ ไม่ใช่สัมพทานในปาฐะเสสะว่า อตุถิ เพราะต้องลงจุดติวิภัตติในที่ประกอบกับ อตุถ ศัพท์ด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า สิลาฆ หนุ จา สป ธาร ปิห กุธ หุหิสโสสุยราธิภ ข ปจฺจาสุณ อนุปตฺติณ ปุพฺพกตฺตาโรจนตถ

* นยาส สูตร ๒๘๖

ตทตถ ตุมตถาลมตถ มณณานาทรปภาณินิ คตยตถกมมณิ อาสีสตถ สมมุติ ภิยฺย สตตมยตถเสสุ จ (การก[อันมีกรรมการกเป็นต้น]ชื่อว่า สัมปทาน ใน[ที่ประกอบด้วยธาตุ คือ] สิลาฆ = สรรเสริญ, หนุ = นำออก, จา = หยดการไป, สป = ค่ำทอ, ธร = ทรงไว้, ปิห = ประราธนา; กุธ = โกรธ, ทุห = ประราธนา เบียดเบียน, อัสส = ริษยา, อุตฺตย = แสดงโทษให้ปรากฏ, ราช = เบียดเบียน/ยินดี, อิกฺข = ดู/ทำ เครื่องหมาย; กัตตาในประโยคแรกของ สุ ธาตุ อันประกอบด้วย ปติ หรือ อา และ เค ธาตุ อันประกอบด้วย อนุ หรือ ปติ; ในอรรถว่าการบอกกล่าว; ในประโยชน์ของกิริยานั้น[เช่น ไปเพื่อกิน]; ในอรรถของ ตุ ปัจจย; ในอรรถของ อล คัพพ; ในสิ่งที่ไม่มีชีวิตที่ประกอบด้วย มน ธาตุ ซึ่งปราศจากความนับถือ; ในกรรมของธาตุที่มีอรรถว่าไป; ในอรรถว่า ประราธนา; สมมุติ คัพพ และ ภิยฺย คัพพ, ในอรรถของ สัตตมีวิภัติและการประกอบกับศัพท์อื่นๆ) ดังปทฐปสทธิปกรณ์กล่าวว่า

จสททคคหณน ปหิณนาทิกิริยาโยเค ผาสฺวาทินามปโยเค จ. ตสฺส ปหิณฺเญย, ภิกฺขุณฺํ ทุตํ ปาເສ, กပ္ပติ สมณานํ อาโยโค, เอกสฺส ทินฺนํ ทฺวินฺนํ ติณฺณํ ปโหติ, อุပ္ပํ เต กริสฺสามิ, อณฺชลิ เต ปคฺคณฺหามิ. ตถา ตสฺส ผาสฺ โหติ, โลกสฺสตุโถ, มณินา เม อตุโถ, เสยฺโย เม อตุโถ อิจฺจาที.^๑

“[ใช้สัมปทานการก]ใน[ที่ประกอบด้วยกิริยามี] ปหิณ (การส่งไป) เป็นต้น และใน[ที่ประกอบด้วยนามศัพท์ว่า] ผาสฺ เป็นต้น ด้วยการถือเอา จ คัพพ เช่น

- ตสฺส ปหิณฺเญย (พึงส่งไปถึงบุคคลนั้น)
- ภิกฺขุณฺํ ทุตํ ปาເສ (ส่งทูตไปถึงภิกษุทั้งหลาย)
- กပ္ပติ สมณานํ อาโยโค (การพันผ้าย่อมสมควรแก่สมณะทั้งหลาย)
- เอกสฺส ทินฺนํ ทฺวินฺนํ ติณฺณํ ปโหติ ([อาหาร]ที่เขาให้แก่ภิกษุรูปเดียวย่อมพอเพียงแก่

ภิกษุสองหรือสามรูป)

- อุပ္ပํ เต กริสฺสามิ (เราจักกระทำอุปมาแก่ท่าน) [หมายถึงจะเปรียบเทียบให้ท่านเข้าใจ

ชัดเจน]

- อณฺชลิ เต ปคฺคณฺหามิ (เราย่อมประครองอณฺชลิให้ท่าน)

เช่นเดียวกันนี้

- ตสฺส ผาสฺ โหติ (ความผาสฺแก่เขาย่อมมี)
- โลกสฺสตุโถ (ประโยชน์แก่ชาวโลก[จักมี])

^๑ ฐ.ป. สูตร ๓๐๓

- มณินา เม อตุโถ (ความต้องการด้วยแก้วมณีแก่เราอย่ามมี)
- เสยโย เม อตุโถ (ประโยชน์เป็นของประเสริฐแก่เรา)

พึงทราบอย่างนี้เป็นต้น”

แม้นามศัพท์ว่า ผาสุ, อตุโถ และ เสยโย จะไม่ใช่กริยาคุณพากย์ ก็สามารถสัมพันธ์กับบทสัมปทานได้ เพราะถือว่าการกเป็นนามศัพท์ที่สัมพันธ์กับบทกิริยาเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็อาจสัมพันธ์กับบทนามที่แสดงกริยาซึ่งเรียกว่า *กริยาศัพท์* ดังเช่น ผาสุ, อตุโถ และ เสยโย ได้เช่นเดียวกัน เพราะถือว่าเป็นศัพท์ที่ระบุกริยาอาการเหมือนบทกิริยา

๑๐. คำอธิบายราชสิกขาบท

คำอธิบาย ราชโกคโค

ทสเม ราชโกคโคติ ราชโต โภคคํ ภูษิตพพํ อสฺส อตฺถิติ ราชโกคโค.

โปรดทราบเนื้อความในราชสิกขาบทที่ ๑๐ ดังนี้

คำว่า ราชโกคโค มีรูปวิเคราะห์ว่า สิ่งของที่ควรใช้สอย[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชามีอยู่แก่บุคคลนั้น เหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า ราชโกคคะ (ผู้มีสิ่งของที่ควรใช้สอยอันตนได้รับแล้วจากพระราชา)

ท่านอธิบาย ราชโกคโค ดังนี้

๑. คำว่า โภคค ประกอบรูปศัพท์มาจาก ภูษ ธาตุ + ฌย ปัจจัยในกรรมสาธนะ แปลง ฌย กับพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น คค เพราะอธิบายด้วยบทที่ลง ตพพ ปัจจัยในกรรมสาธนะเหมือนกับ ฌย ปัจจัยว่า ภูษิตพพ

๒. เพราะท่านอธิบายคำว่า โภคค ว่า ภูษิตพพ จึงมีรูปวิเคราะห์เป็นกรรมสาธนะว่า

- ภูษิตพพนติ โภคคํ = สิ่งของที่ควรใช้สอย ชื่อว่า โภคคะ

๓. คำว่า ราชโกคโค มีรูปวิเคราะห์โดยประกอบ ราช ศัพท์เป็นอุปาทานว่า

- ราชโต ลหุํ โภคคํ อสฺสาติ ราชโกคโค = ผู้มีสิ่งของที่ควรใช้สอยอันตนได้รับแล้วจากพระราชา ชื่อว่า ราชโกคคะ

แม้ในคัมภีร์อรรถกถาจะมีเพียงปาฐะว่า ราชโต โภคคัม แต่ควรเพิ่มปาฐะเสสะว่า ลหุฬ เข้ามา
แปลร่วมด้วย ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

ราชโต โภคคณฺติ ราชโต ลหุฬโภคคัม^๑

“คำว่า ราชโต โภคคัม แปลว่า ทรัพย์ที่ควรใช้สอยอันตนได้รับแล้วจากพระราชา”

คำว่า โภคค ประกอบรูปศัพท์มาจาก ภูช ธาตุ + ฌย ปัจจัยในกรรมสาธนะ โดยแปลง ฌย
ปัจจัยกับพยัญชนะที่สุทธาตุเป็น คค ด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๔๔) ว่า วทมทคฺมฺยฺชฺครหา-
การาทิหิ ชฺชมฺมคฺคฺยฺเหยฺยา คฺคาโร วา (แปลง ฌย ปัจจัยทำย วท, มท, คม, ยช, ครห ธาตุ และธาตุ
อา การันต์เป็นต้นกับพยัญชนะที่สุทธาตุเป็น ชช, มม, คค, ยห และ เอยฺย ตามสมควร และแปลง
[คร ของ ครห ธาตุ]เป็น คาร)

รูปที่แปลงเป็น คค และ ชช ทำย ภูช ธาตุ คือ โภคคัม และ โภชชัม แต่รูปทั้งสองมีวิธีใช้
ต่างกัน คือ

- โภคค หมายถึง ของใช้ทุกอย่างที่กินไม่ได้
- โภชช หมายถึง ของกิน

อาหารของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลมี ๔ อย่าง คือ

๑. ขชช (ขาพนีย) คือ ของควรเคี้ยว หมายถึง ของแข็งที่ต้องเคี้ยว เช่น ผลไม้ ขน
๒. โภชช (โภชนีย) คือ ของควรบริโภค หมายถึง อาหารที่ควรบริโภค เช่น ข้าวสุก แอง
ปลา เนื้อ

๓. เลยฺย คือ ของควรลุ่ม หมายถึง ของข้นๆ ที่บริโภคโดยการชิมครั้งละไม่มาก เช่น
เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย

๔. เปยฺย (ปานีย) คือ ของควรดื่ม หมายถึง เครื่องดื่มอันได้แก่ น้ำต่างๆ รวมทั้งน้ำผลไม้
ที่ใส่ดื่มแทนน้ำด้วย

ดังคัมภีร์อภิธานปทีปิกากล่าวว่า

ขชฺชนฺตุ โภชฺชเลยฺยานิ เปยฺยนฺติ จตุธาสนิ^๒

“อาหารมี ๔ อย่าง คือ ของควรเคี้ยว ของควรบริโภค ของควรลุ่ม และ
ของควรดื่ม”

^๑ กงฺขา.อภิธานฎีกา หน้า ๓๒๘

^๒ อภิธาน. คาทา ๔๖๖

“ราชโกโค”ติปิ ปาโจ. ราชโต โกโค อสส อตถิติ อตถโธ.

มีปาฐะว่า ราชโกโค บ้าง หมายความว่า ตำแหน่ง[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชา
มีอยู่แก่บุคคลนั้น

ท่านกล่าวถึงปาฐะอีกอย่างหนึ่งว่า ราชโกโค ที่พบในฉบับโบราณบางฉบับ ทั้งนี้เพื่อจัด
ความสงสัยว่า

- อาโกคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ มีปาฐะว่า ราชโกโค เท่านั้นหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ รูปอื่นในเรื่องนี้คืออะไร

อธิบายว่า มีปาฐะว่า ราชโกโค บ้าง

คำว่า ราชโต ะเปย อตถโธ (หมายความว่า ตำแหน่ง[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชามีอยู่
แก่บุคคลนั้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงรูปวิเคราะห์ของ ราชโกโค ศัพท์ว่า

- ราชโต ลทฺโธ โกโค อสสาติ ราชโกโค = ผู้มีตำแหน่งอันตนได้รับแล้วจากพระราชา
ชื่อว่า ราชโกคะ (โดยลบ ลทฺโธ ในท่ามกลางสมาสเพื่อย่อคำเหมือน ราชโกโค)

ตามนัยนี้คำว่า โกโค แปลว่า “ตำแหน่ง” ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า อิสฺสรียํ (ความเป็นใหญ่,
ตำแหน่ง)

ทั้งสองศัพท์ว่า ราชโกโค และ ราชโกโค ฎีกาใหม่อธิบายว่าเป็นอำมาตย์ของพระราชา
นั่นเอง นอกจากนั้น ฎีกาใหม่ได้อธิบาย ราชโต โกโค ว่า

ราชโต โกโคติ รมณฺยา ทินฺนํ อิสฺสรียํ^๑

“คำว่า ราชโต โกโค (ตำแหน่งอันตนได้รับแล้วจากพระราชา) หมายความว่า ตำแหน่ง
อันพระราชาพระราชทานแล้ว”

อนึ่ง โกชฺช มีรูปเป็นนปฺงสกลิงค์ เพราะลง ญฺย ปัจจัย จึงมีรูปตามวิเสสยะที่เป็นนปฺงสกลิงค์
ว่า วตฺถุ (สิ่งของ) ส่วน โกค ศัพท์มีรูปเป็นปฺงลึงค์ เพราะลง ฌ ปัจจัย ปัจจัยดังกล่าวสามารถกำหนด
ลิงค์ของบทสำเร็จให้เป็นปฺงลึงค์ได้ กล่าวคือ ตามปกติบทกิตก์ที่ใช้เป็นคุณนามมักมีลิงค์ทั้ง ๓ ตามบท
วิเสสยะ เช่น

[ปฺงลึงค์] คโต ปุริโส (บุรุษผู้ไปแล้ว)

^๑ กงฺขา.อภิณหฎีกา หน้า ๓๒๘

[อิตถीलึงค์] คตา อิตถิ (สตรีผู้ไปแล้ว)

[นปฺงสกลึงค์] คตํ กุลํ (ตระกูลที่ไปแล้ว)

แม้บทกิตก์ที่ใช้เป็นกริยาคุณพากย์ ก็มีลึงค์ตามบทประธาน เช่น

[ปฺงลึงค์] ปฺริโส คโต (บุรุษไปแล้ว)

[อิตถीलึงค์] อิตถิ คตา (สตรีไปแล้ว)

[นปฺงสกลึงค์] กุลํ คตํ (ตระกูลไปแล้ว)

อย่างไรก็ตาม บทกิตก์ที่ไม่ใช้เป็นคุณนาม อาจมีลึงค์เฉพาะของตนได้ตามอำนาจของกิตก์-
ปัจจัย ดังเช่นบทที่ลง ณ ปัจจัยด้วยสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (สูตร ๕๒๘) ว่า วิสฺรุชฺชปทาทีโต ณ (ให้
ลง ณ ปัจจัยท้าย วิส, รุช และ ปท ธาตุเป็นต้น) ณ ปัจจัยนี้ทำให้มีรูปเป็นปฺงลึงค์เท่านั้น เช่น

- วิส ธาตุ : ปวิสตีติ ปเวโส (ผู้เข้าไป) = ป บทหน้า + วิส ธาตุ + ณ ปัจจัย

- รุช ธาตุ : รุชตีติ โรโค (สิ่งเสียดแทง, โรค) = รุช ธาตุ + ณ ปัจจัย

- ปท ธาตุ : อุปฺปชฺชตีติ อุปฺปาโท (สภาพเกิดขึ้น, อุปปาทขณะ) = อุ บทหน้า +
ปท ธาตุ + ณ ปัจจัย

- ผุส ธาตุ : ผุสตีติ ผสโส (ผัสสะ) = ผุส ธาตุ + ณ ปัจจัย

- ภู ธาตุ : ภาวตีติ ภาโว (สภาพ) = ภู ธาตุ + ณ ปัจจัย

- อฺจ ธาตุ : อฺจตีติ โอโก (บ้าน) = อฺจ ธาตุ + ณ ปัจจัย

- อย ธาตุ : อยติ อิตฺติ อาโย (กำไร) = อย ธาตุ + ณ ปัจจัย

- พุธ ธาตุ : สมฺมา พุชฺฌตีติ สมฺโพโธ (ปัญญาตรัสรู้ชอบ) = สํ บทหน้า + พุธ ธาตุ
+ ณ ปัจจัย

- หร ธาตุ : อาหฺรตีติ อาหาโร (อาหาร) = อา บทหน้า + หร ธาตุ + ณ ปัจจัย

- หน ธาตุ : อุปฺหนตีติ อุปฺฆาโต (อันตราย) = อุป บทหน้า + หน ธาตุ + ณ ปัจจัย

จะสังเกตได้ว่า ธาตุเหล่านี้เป็นธาตุ ๒ พยางค์ที่ลง ณ ปัจจัย และมีรูปเป็นปฺงลึงค์เท่านั้น

คำอธิบาย จีวรเจตاپนฺนํ

จีวรเจตاپนฺนนฺติ หิริญฺญาทิกํ อกฺกปฺปิยํ.

คำว่า จีวรเจตاپนฺนํ (มูลค่าจีวร) คือ สิ่งของอันไม่สมควรมีเงินเป็นต้น

ท่านได้อธิบายความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง (สรุปะ) โดยมูลค่าของจิ๋วในเรื่องนี้ ได้แก่
อกัปยัตถุมีเงิน ทอง แก้วมณี เป็นต้น

คำว่า อกัปย มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปโป อสส อตถิติ กปปิย (กปโป + อีย ปัจจัยในอัสสติดัตถิต)
- น กปปิย อกัปย (นินิบาตบุรพทกรรมธารยสมาส)

คำอธิบาย ปหิณเอย

ปหิณเอยาติ เปเสยฺย.

คำว่า ปหิณเอย แปลว่า พึงส่งไป

คำว่า ปหิณเอย ประกอบรูปศัพท์มาจาก ป บทหน้า + หิ ธาตุ (คติหิ = ไป) + ณ ปัจจัย
+ เอยฺย วิภัติ ท่านเปลี่ยนจาก หิ ธาตุในบทตั้ง เป็น เปส ธาตุในบทขยาย เพื่อแสดงว่า หิ ธาตุที่มี
ป อยู่หน้า เป็นไปในความหมายว่า ส่งไป ส่วน เอยฺย วิภัติปรากฏชัดเจนแล้ว ท่านจึงไม่อธิบายซ้ำอีก

นอกจากนั้น ธาตุที่มีอรรถว่า ส่งไป ยังมีอีกธาตุหนึ่ง คือ ปห ธาตุ เป็นจุราทิกณะ มีรูปว่า
ปาเหติ (ย่อมส่งไป)

คำอธิบาย อิมินา เป็นต้น

อิมินาติอาทิ อาคมนสุทธี ทสเสตุ วุตตํ.

คำเป็นต้นว่า อิมินา (ท่านจงเอามูลค่าจิ๋วนี้ซื้อจิ๋วแล้วนิมนต์ภิกษุซื้อให้ครอง
จิ๋ว) ตรัสไว้เพื่อแสดงความหมดจดแห่งเหตุที่มา

สเจ หิ “อิทํ อิตถนนามสฺส ภิกฺขุโน เทหิ”ติ เปเสยฺย, อาคมนสฺส อสุทฺธตา
อกปฺปยวตฺถุ อารพฺภ ภิกฺขุนา กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตพฺโพ น ภเวยฺย.

โดยแท้จริงแล้ว ถ้าทายกกล่าวว่า ท่านจงให้มูลค่าจิ๋วนี้แก่ภิกษุซื้อนี้ แล้วส่ง
ทูตไป แม้กัปยการก็ไม่ควรเป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภอกัปยัตถุมิ เพราะเหตุที่มา
ไม่หมดจด

ตามข้อความในพระบาลี ทายกสั่งทูตว่า “ท่านจงซื้อจิวรด้วยมูลค่าจิวรแล้วถวายภิกษุชื่อนี้” การสั่งนั้นเป็นกับปิยโฆหาร คือ คำที่เหมาะสมกับพระวินัย ดังนั้น แม้ทูตจะกล่าวกับภิกษุว่า “ท่านจงรับมูลค่าจิวร” ภิกษุควรปฏิเสธแล้วแสดงกับปิยการกได้ เพราะเหตุที่มาคือคำสั่งของทายกเป็นของหมดจด คือควรแก่พระวินัย

ในกรณีตรงกันข้าม ถ้าทายกสั่งทูตว่า “ท่านจงถวายมูลค่าจิวรแก่ภิกษุชื่อนี้” ถือว่าคำสั่งของทายกไม่ถูกต้องตามพระวินัย ภิกษุไม่ควรรับมูลค่าจิวร และไม่ควรแสดงกับปิยการกอีกด้วย เพราะเหตุที่มาคือคำสั่งของทายกไม่หมดจดคือควรแก่พระวินัย

คำว่า อิมินาติอาทิ ขเปย วุตตัม (คำว่า อิมินา เป็นต้น ตรัสไว้เพื่อแสดงความหมดจดแห่งเหตุที่มา) กล่าวไว้เพื่อแสดงความหมดจดแห่งเหตุที่มาดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระพุทธรองค์จึงตรัสว่า อิมินา เป็นต้น
- อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเหตุที่พระพุทธรองค์ตรัสว่า อิมินา เป็นต้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงเหตุที่พระพุทธรองค์ตรัสว่า อิมินา เป็นต้นด้วยประโยคนี

มีข้อสังเกตว่า คำว่า ทสฺเสตฺถ เป็นบทแสดงผล แต่เมื่อทำวิธียากยานุสัมพันธ์ ต้องกล่าวถึงเหตุเพื่อให้ได้เนื้อความชัดเจน ที่จริงแล้วการใช้คำในภาษาบาลีนั้น อาจใช้คำแสดงเหตุและคำแสดงผลแทนกันได้ ดังตัวอย่างว่า

กิสฺส ปน เถโร เอเกนฺนมหากาสิตฺติ โโอกาสกรณตฺถ^๑

“ถามว่า เหตุใดพระเถระจึงทำให้หย่อนหนึ่งเล่า

ตอบว่า เพื่อทำโอกาส[แก่ท่านพระอานนท์]”

จะเห็นได้ว่า ในประโยคปุจฉามีคำแสดงเหตุว่า กิสฺส (เหตุใด) แต่ในประโยควิสัชชนามีคำแสดงผลว่า โอกาสกรณตฺถ (เพื่อทำโอกาส) โดยไม่ใช้คำแสดงเหตุว่า โอกาสกรณกามโต (เพราะประสงค์จะทำโอกาส) ทั้งนี้เพื่อย่อคำ และเพราะเหตุกับผลใช้แทนกันได้นั่นเอง

ตามคำอธิบายข้างต้น เหตุและผลอาจใช้แทนกันได้ตามวิธีพูดทางโลก แต่บางอาจารย์เห็นว่า คำว่า โอกาสกรณตฺถ มาจาก โอกาสกรณ + อตฺถ (เหตุ) + สติ วิภัตติในอรรถการณะ แปลว่า “เพราะ” โดยลงด้วยโยควิภาค (การแบ่งสูตรให้เหลือสองส่วน) ว่า ปจมา ในสูตรว่า ลิงคตฺเถ ปจมา (เมื่อมี

^๑ ที่.สี.อ. ๑/๔

อรรถของนามศัพท์ ให้ลงปฐมาวีถัตติ) แล้วแปลง สิ วัถตติที่ลงในอรรถปัญจมีเป็น อัม ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า อาลปน จ (เมื่ออรรถแห่งนามศัพท์ที่เป็นอาลปนจะมีอยู่ ลงปฐมาวีถัตติ) ซึ่งตามนัยนี้คำว่า โอกาสกรณตุฏ์ แปลว่า “เพราะเหตุคือการทำโอกาส” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- โอกาสสฺส กรณฺ โอกาสกรณฺ = การทำโอกาส
- โอกาสกรณฺ อิติ อตฺถโ โอกาสกรณตุฏฺ = เหตุคือการทำโอกาส

ดังข้อความว่า

โอกาสกรณตุณฺติ โอกาสกรณนิมิตฺตํ โอกาสกรณเหตุ. อตฺถ-สทฺโท หิ “ฉนฺตถณฺจ นกรโต นิภขมิตฺวา มิสฺสกปฺพพฺตํ อภิรุหฺตุ”ติอาทิสฺส วีย การณวจโน, “กิสฺส เหตุ”ติอาทิสฺส วีย จ เหตุตฺถเถ ปจฺจตฺตวจโน ตถา หิ วณฺณยนฺติ “ฉนฺตถณฺติ ฉนฺนนิมิตฺตํ ฉนฺนเหตุติ อตฺถโ”ติ. เอวณฺจ สติ ปุจฺฉาสภาคตา วิสสชฺชนาย โหติ, เอส นโย อิทิสฺเส.^๑

“คำว่า โอกาสกรณตุฏ์ แปลว่า เพราะนิมิตคือการทำโอกาส คือ เพราะเหตุคือการทำโอกาส กล่าวโดยพิสดารว่า อตฺถ ศัพท์แสดงความหมายว่า เหตุ ดังคำว่า ฉนฺตถณฺจ นกรโต นิภขมิตฺวา มิสฺสกปฺพพฺตํ อภิรุหฺตุ (และจงออกจากนกรแล้วขึ้นไปสู่มิสฺสกปรรพตเพื่องานฉลองเป็นเหตุ) และลงปฐมาวีถัตติในอรรถเหตุดังกล่าว กิสฺส เหตุ (เพราะเหตุอะไร) จะเห็นได้ว่า ท่านอธิบายว่า ฉนฺตถณฺติ ฉนฺนนิมิตฺตํ ฉนฺนเหตุติ อตฺถโ (คำว่า ฉนฺตถ์ แปลว่า เพราะงานฉลองเป็นนิมิต เพราะงานฉลองเป็นเหตุ) อนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้น การที่คำตอบมีลักษณะเหมือนกับคำถามย่อมมีได้ โปรดทราบนัยนี้ในฐานะเช่นนี้”

ปฏฺวิโมจฺนตุณฺติ ตทตฺถเถ ปจฺจตฺตวจโน ปฏฺวิโมจฺนสงฺฆาตาย อตฺถายาติ หิ อตฺถโ. อตฺถสทฺโท จ ปโยชนวาทโก. ปโยชนายาติ หิ อตฺถโ. อถวา ปฏฺวิโมจฺนตุณฺติ วิสสชฺชนาย กสฺมาติ ปุจฺฉาย สเมตฺตํ นิสฺสกกตฺถเถ ปจฺจตฺตวจโน กาทพฺพํ. ปฏฺวิโมจฺนสงฺฆาตา อตฺถาติ หิ อตฺถโ. อตฺถสทฺโท จ การณวาทโก. การณาติ หิ อตฺถโ. เอวณฺหิ ปุจฺฉาวิสสชฺชานํ ปุพฺพาปรสมสงฺฆาโต วิจโย หารโ ปรีปฺพณฺโณ โหติติ ทฎฺฐพฺพ.^๒

“คำว่า ปฏฺวิโมจฺนตุฏ์ ลงปฐมาวีถัตติในตทตถสัมปทาน ดังมีความหมายว่า เพื่อประโยชน์คือการเปลื้อง และ อตฺถ ศัพท์แสดงความหมายว่า ประโยชน์ ดังมีความหมายว่า เพื่อประโยชน์

อีกอย่างหนึ่ง พึงลงปฐมาวีถัตติในอรรถปัญจมี (เหตุ) เพื่อให้คำถามว่า กสฺมา เสมอกับคำตอบว่า ปฏฺวิโมจฺนตุฏ์ ดังมีความหมายว่า เพราะเหตุคือการเปลื้อง และ อตฺถ ศัพท์แสดงความหมายว่า

^๑ ที.สี.อภิวินยฎีกา ๑/๖๕

^๒ ปาจิต.โยชนา หน้า ๑๓๐

เหตุ ดังมีความหมายว่า เพราะเหตุ เมื่อเป็นเช่นนั้น โปรดทราบว่ วิชาหระกล่าวคือความเสมอกัน
ข้างหน้าและข้างหลังของคำถามและคำถามย่อมบริบูรณ์”

โดยทั่วไปแล้ว คำว่า ปฏิโมจนตถ์ นิยมแปลว่า “เพื่อเปลื้อง” โดยลง ส วิภตติวิภตติใน
ตทตถ์สัมปทาน แล้วแปลง ส เป็น ตถ์ ด้วย ตถ์ ศัพท์ในสูตรว่า อาย จตตถ์เถกวนสส ตถ์ (แปลงจตตถ์-
วิภตติ เอกพจน์ ท้าย อ การันต์ เป็น อาย และอื่นๆ ได้บ้าง) กล่าวคือ กัจจายนสูตรตถ์ (สูตร ๑๐๙)
กล่าวว่า ตถ์ ศัพท์ทำหน้าที่รวบรวมข้อความที่มีได้กล่าวไว้ในสูตร คือ การแปลง ส วิภตติเป็น อตถ์,
ตถ์ และ อ เช่น

- กิมตถ์ (เพื่ออะไร) [กี + ส แปลง ส เป็น อตถ์]
- อตตถ์ (เพื่อตน) [อตต + ส แปลง ส เป็น ตถ์]
- ทสสน์ อธิ มาคโต (มาสู่สถานที่นี้เพื่อชมดู) [ทสสน + ส แปลง ส เป็น อ]

อีกอย่างหนึ่ง คำนี้อาจแปลว่า “เพื่อประโยชน์คือการเปลื้อง”

- ปฏิโมจน (การเปลื้อง) + อตถ์ (ประโยชน์) + ส วิภตติในตทตถ์สัมปทาน (เพื่อ)

อีกอย่างหนึ่ง คำนี้อาจแปลว่า “เพราะเหตุคือการเปลื้อง”

- ปฏิโมจน (การเปลื้อง) + อตถ์ (เหตุ) + ส วิภตติในอรรถปัญญมี (เพราะ)

ผู้แปลเข้าใจว่า การแต่งเหตุและผลในภาษาบาลี อาจใช้แทนกันได้ตามถ้อยคำของชาวโลก
โดยไม่จำเป็นต้องลงปฐมวิภตติในอรรถเหตุ และให้ อตถ์ ศัพท์แสดงความหมายว่า การณ ขอฝาก
ให้ผู้รู้พิจารณา

มีอุทาหรณ์อีกอย่างหนึ่งว่า

สเจ สาสงกั โหติ, สาสงกนติ อาจิกขิตพพนติ. กสฺมา อาจิกขิตพพ. อาราเม โจเร
วสนเต อมฺหากั นาโรเจนตติ วจนโมจนตถ์.”

“ถ้าสถานที่ที่มีความนาระแวง ภิกษุควรกล่าวว่านาระแวง

ถามว่า : เหตุใดจึงควรบอก

ตอบว่า : เพื่อเปลื้องคำพูดว่า เมื่อโจรอยู่ในวัด ภิกษุทั้งหลายไม่บอกแก่พวกเรา”

จะเห็นได้ว่า ในประโยคปัญจนามีคำแสดงเหตุว่า กสฺมา (เหตุใด) แต่ในประโยควิสัชชนามี

^๑ วิ.มหา.อ. ๒/๔๔๕

คำแสดงผลว่า วจนโมจนตถิ (เพื่อเปลื้องคำพูด) โดยไม่ใช่คำแสดงเหตุว่า วจนโมจนกามโต (เพราะประสงค์จะเปลื้องคำพูด) ทั้งนี้เพื่อย่อคำ และเพราะเหตุกับผลใช้แทนกันได้นั่นเอง

คำว่า อาคมนสุทฺธิ (ความหมดจดแห่งเหตุที่มา) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อาคจฺฉติ ผล อิตฺติ อาคมนฺ (อา บทหน้า + คมฺ ธาตุ + ยุ ปัจจัยในอุปาทานสาธนะ)
- อาคมนสฺส สุทฺธิ อาคมนสุทฺธิ (บัญญัติปฐีสมาส)

คำว่า อาคมน ลง ยุ ปัจจัยในอุปาทานสาธนะ หมายถึง มูล (เหตุ) ดังนั้น คำนี้จึงแปลว่า “เหตุที่มา” ไม่แปลว่า “การมา” โดยลง ยุ ปัจจัยในภาวสาธนะ เพราะคำนี้กล่าวถึงเหตุ ไม่ใช่กล่าวถึงกิริยา คือ “มา” ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

อาคมนสุทฺธิ นฺติ มูลสุทฺธิ^๑

“คำว่า อาคมนสุทฺธิ แปลว่า ความหมดจดแห่งเหตุ”

คำว่า สเจ หิ อิทํ ขเปยฺ น ภเวยฺย (โดยแท้จริงแล้ว ถ้าทนายกล่าวว่ uly) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ การที่คำว่า อิมินา เป็นต้นแสดงความหมดจดของเหตุที่มา บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเรื่องนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า โดยแท้จริงแล้ว ถ้าทนายกล่าวว่า ท่านจงให้มูลคำจิ๋วนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ แล้วส่งทูตไป แม้กับปิยการกก็ไม่ควรเป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภกับปิยวัตถุ เพราะเหตุที่มาไม่หมดจด

ปิ ศัพท์ในคำว่า กบปิยการโกปิ (แม้กับปิยการก) ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องว่า แม้กับปิยการกก็ไม่ควรเป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภกับปิยวัตถุ เพราะเหตุที่มาไม่หมดจด และรวบรวมอรรถครหา คือ คำเห็นว่า ไม่เพียงการแสดงกับปิยการกเป็นของไม่สมควรเท่านั้น จะปวยกล่าวไปใยในการรับกับปิยวัตถุด้วยตนเอง การรับกับปิยวัตถุย่อมไม่สมควรนั้นเทียว

คำอธิบาย อาภตํ

อาภตนฺติ อาเนตํ.

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๒๘

คำว่า อาภตัม แปลว่า นำมาแล้ว

ท่านอธิบาย อาภตัม (อา บพหน้า + ภร ธาตุ + ต ปัจจัย) โดยประกอบใช้ นิ ธาตุใน อาเนตัม (อา บพหน้า + นิ ธาตุ + ต ปัจจัย) เพื่อแสดงว่า ธาตุคือ ภร ที่มี อา อยู่หน้ามีความหมายว่า นำมา ทั้งนี้เพราะ ภร ธาตุมีความหมายว่า เลี้ยงดู, เติม (ภร = โปสนภรณ) อีกด้วย จึงอธิบายด้วย นิ ธาตุ เพื่อห้ามอรรถดังกล่าว ที่จริงแล้ว การอธิบายธาตุที่มีอรรถไม่ปรากฏชัดเจนด้วยธาตุที่มีอรรถปรากฏชัดเจน เป็นธรรมเนียมของการอธิบายความในอรรถถกและฎีกา

คำอธิบาย น โฆ มยัม เป็นต้น

น โฆ มยมนฺติอาทิ อิทํ กบปิยวเสน อาภตมปิ จีวรมูลํ อีทิสเนน ทูตวจเนน อภปิยํ โหติ, ตสฺมา ตํ ปฏิกฺขิปปิตพฺพนฺติ ทสฺเสตํ วุตฺตํ.

คำว่า น โฆ มยัม เป็นต้นนี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงว่า มูลค่าแห่งจีวรแม้ที่ถูกนำมาแล้ว ด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตเช่นนี้ ดังนั้น ภิกษุจึงควรปฏิเสธมูลค่าแห่งจีวรนั้น

ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระพุทธองค์ตรัสคำว่า น โฆ มยัม เป็นต้น
- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ มูลค่าแห่งจีวรถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรตามคำสั่งที่เป็นกับปิยโฆหารมิใช่หรือ (นำ ปิ ศัพท์ใน อาภตมปิ มาเป็นอาโมคะ)

อธิบายว่า คำว่า น โฆ มยัม เป็นต้นนี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงว่า มูลค่าแห่งจีวรแม้ที่ถูกนำมาแล้ว ด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตเช่นนี้ ดังนั้น ภิกษุจึงควรปฏิเสธมูลค่าแห่งจีวรนั้น

ปิ ศัพท์ใน อาภตมปิ ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องว่า มูลค่าแห่งจีวรเป็นสิ่งที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควร ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตนี้ และรวบรวมอรรถครหา คือ ตำนานว่า ถ้ามูลค่าแห่งจีวรเป็นสิ่งที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของไม่สมควร เพราะเจ้าของสั่งให้ถวาย มูลค่าจีวรแก่ภิกษุโดยตรง จะป่วยกล่าวไปใยในการที่ภิกษุจะแสดงกับปิยการก คือ ภิกษุไม่อาจแสดงกับปิยการกได้

คำว่า ตสฺมา (เพราะเหตุนั้น) หมายความว่า เพราะการที่มูลค่าแห่งจีวรแม่ที่ถูกนำมาแล้ว ด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตนี้ คำนี้นควรเพิ่มปาฐะโดยเปลี่ยน อกปิย โหติ เป็น อกปิยตฺตา (เพราะความไม่สมควร) มีข้อความเต็มโดยเปลี่ยนประธาน เป็นภาวสัมพันธ์ที่ลงฉกฐิวิภคิตวา อิมสฺส กปิยวเสน อาภตสฺสปี จีวรมูลสฺส อิทิสฺเสน ทูตวเจเนน อกปิยตฺตา (เพราะความไม่สมควรแห่งมูลค่าแห่งจีวรแม่ที่ถูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็ เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตเช่นนี้)

สุวณฺณํ ราชํ กหาปโณ มาสโกติ อิมานิ หิ จตฺตาริ นิสฺสัคคิยวตฺถุณี, มุตฺตมา มณิ เวฬุริโย สงฺโข สีลา ปวาฬํ โลหิตฺตโก มसारคลลํ สดฺต ธมฺมยานิ ทาสีทาส-
เขตตวตฺถุณฺนํ ปุฬารามผลารามาทโยติ อิมานิ ทุกฺกฏวตฺถุณี จ อตฺตโน วา เจตฺติยสงฺฆมคฺค-
นํ ปุคฺคลานํ วา อตฺถาย สมฺปฏฺิจฺฉิตฺตํ น วฏฺฏนฺติ, ตสฺมา ตํ สาทิตฺตํ น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ
“น โข มยฺหํ”ติอาทิ วุตฺตํ.

กล่าวโดยละเอียดว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า น โข มยฺ เป็นต้น เพื่อแสดงว่า :-

- วัตถุของอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๔ อย่างเหล่านี้ คือ ทอง เงิน กหาปณะ และมาสก

- วัตถุของอาบัติทุกกฏเหล่านี้ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ หิน แก้วประพาฬ ทับทิมแดง ทับทิมลาย รัชฎชาติ ๗ ประเภท ทาสหญิง ทาสชาย นา ไร่ สวนดอกไม้ สวนผลไม้ เป็นต้น

ภิกษุไม่ควรรับเพื่อประโยชน์เกตุณ หรือเจตีย์ สงฆ์ คณะ และบุคคล ดังนั้น การ ยินดีมูลค่าจีวรนั้นจึงไม่สมควร

ประโยคว่า สุวณฺณํ ราชํ กหาปโณ มาสโกติ อิมานิ หิ จตฺตาริ นิสฺสัคคิยวตฺถุณี เป็นต้น ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ขยายความของประโยคหน้า (หิ ศัพท์ทำหน้าที่วิตถาระชดกะ) ทั้งนี้เพื่อ ขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ความพิสดารของประโยคหน้าคืออะไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงความพิสดารของประโยคหน้ามิใช่หรือ

- ถ้าท่านไม่แสดงความพิสดารของประโยคหน้า ท่านก็ควรต้องอภัยาปิโตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงความพิสดารของประโยคหน้าแล้ว จึงไม่ต้องอภัยาปิโตโทษ

คำว่า ตสฺมา ตํ ๗เปย วุตฺตํ (ดังนั้น การยินดีมูลค่าจีวรนั้นจึงไม่สมควร) กล่าวไว้เพื่อแสดงนิคมนะ คือ คำลงท้ายของเรื่องนี้

ส่วนใหญ่ประโยคที่ขึ้นต้นด้วย ตสฺมา จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ประโยคผล แสดงผลอย่างใดอย่างหนึ่งโดยประโยคหน้าอาจประกอบด้วยคำว่า ยสฺมา ที่แสดงเหตุ หรือประกอบด้วย หิ นิบาต หรืออาจเพิ่ม ยสฺมา เข้ามาแปลก็ได้

๒. ประโยคลัทธิคุณะ แสดงผลพลอยได้จากการประโยคหน้า มักกล่าวต่อจากประโยคเหตุ โดยมีประโยคผลอยู่หน้าประโยคเหตุ (ดูตัวอย่างของประโยคลัทธิคุณะในประโยค ๒๒ ประเภท)

๓. ประโยคนิคมนะ แสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นๆ

ใจความของประโยคแรก คือ

อิมานิ นิสสัคคิยวตฺถุณี อิมานิ ทุกฺกภูวตฺถุณี จ สมฺปฏิจฺฉิตฺตํ น วฏฺฏนฺติ.

“ภิกษุไม่ควรรับนิสสัคคิยวัตถุเหล่านี้ และทุกกภูววัตถุเหล่านี้”

โดยกัตตาของ วฏฺฏนฺติ คือ ภิกฺขุ (ภิกษุทั้งหลาย)

ในประโยคว่า ตสฺมา ตํ สาทิตฺตํ น วฏฺฏนฺติ (การยินดีมูลค่าจีวรนั้นไม่สมควร) คำว่า สาทิตฺตํ เป็นประธานของ วฏฺฏนฺติ ลง ตํ บัณฑิตในภาวสาธนะด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๖๑) ว่า ตํตาเยตเว ภาเว ภวิสฺสตี กุริยาณํ ตตฺถตฺถาย (เมื่อภิกษุที่มีประโยชน์คือภิกษุนั้นถูกขู่อยู่ ลง ตํ, ตายะ และ ตเว ในภาวสาธนะ ท้ายศัพท์ที่เป็นไปในอนาคตกาล)

ถ้าแปล ตํ บัณฑิตในอนาคตกาลอีกด้วย ก็อาจแปลตามศัพท์ได้ว่า “การจะยินดี” ดังนั้น คำว่า สาทิตฺตํ น วฏฺฏนฺติ จึงมีคำแปลตามศัพท์ ๒ นัยตามมติของโมคคัลลานไวยากรณ์ว่า

๑. อ.อัน อันภิกษุ จะยินดี ย่อมไม่ควร (ลงตติยวิภัตติในบทอนนิหิตกัตตา = ภิกฺขุณา)

๒. อ.การจะยินดี ของภิกษุ ย่อมไม่ควร (ลงณัฐวิภัตติในภาวสัมพันธ = ภิกฺขุโน)

คำว่า สุวณฺณํ รัชตํ ๗เปย มาสโก (ทอง เงิน กหาปณะ และมาสก) กล่าวไว้เพื่อแสดงจำนวนแห่งวัตถุของอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

คำว่า มุตฺตา ๗เปย ผลารามาทโย (แก้วมุกดา ๗ลย สวนผลไม้ เป็นต้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงจำนวนแห่งวัตถุของอาบัติทุกกภู

คำว่า ตสฺมา (เพราะเหตุนั้น) หมายความว่า เพราะนิสสัคคิยวัตถุและทุกกฏวัตถุเป็นของไม่ควรรับ ดังนั้น การยินดีมูลค่าจิรวรจึงไม่ควรรับ คำว่า ตสฺมา หมายถึง ข้อความในประโยคที่ผ่านมาว่า สมปฏิจฺฉิ ตํ น วฏฺฏนฺติ (ไม่ควรเพื่อรับ) จึงเป็นวิเสสของปาลุเสสว่า สมปฏิจฺฉิ อกฺกปิยตฺตา โดยเปลี่ยน น วฏฺฏนฺติ เป็นบทนามที่แสดงเหตุว่า อกฺกปิยตฺตา ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตสฺมาติ ยสฺมา สมปฏิจฺฉิ อกฺกปิยํ โหติ, ตสฺมา.^๑

“วัตถุเป็นของไม่ควรเพื่อรับ ดังนั้น”

ความจริงแล้ว คำว่า นิสสัคคิยวัตถุ และ ทุกกฏวัตถุ เป็นประธานของ วฏฺฏนฺติ ถ้าพระฎีกาจารย์ประกอบใช้รูปพหูพจน์ว่า ยสฺมา สมปฏิจฺฉิ อกฺกปิยานิ โหติ, ตสฺมา ก็จะทำให้เข้าใจง่ายขึ้นกว่าเดิม

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๒๙) อธิบายวัตถุของอาบัติเพิ่มเติมว่า

๑. สุวณฺณ (ทอง)

๒. ราชต (เงิน)

๓. กหาปณ (กหาปณะ) คือ กหาปณะที่ทำจากทอง เงิน หรือกหาปณะปกติทั่วไป

๔. มาสก (มาสก) คือ มาสกที่ทำจากโลหะบ้าง ทำจากไม้บ้าง ทำจากครึ่งบ้าง สิ่งใดๆ ย่อมถึงการซื้อขายแลกเปลี่ยนในแคว้นใดๆ ในกาลใดๆ สิ่งทั้งหมดที่ทำจากกระดูกบ้าง ทำจากหนังบ้าง ทำจากต้นไม้ ผลไม้ หรือเมล็ดพืช เป็นอย่างต่ำ จะมีรูปที่สร้างไว้ก็ตาม ไม่มีรูปที่สร้างไว้ก็ตาม จัดเป็น มาสก

๕. มุตฺตา (แก้วมุกดา) คือ ไข่มุกที่เกิดในมหาสมุทรเป็นส่วนใหญ่ มีเหตุเกิด ๘ อย่าง คือ กระพองช้าง เขี้ยวหมูป่า หัวพญานาค ก้อนเมฆ ไม้ไผ่ หัวปลา สังข์ และหอยเบี้ย

๖. มณี (แก้วมณี) หมายถึง แก้วมณีทั้งหมดที่มีสีเขียวและสีแดง เป็นต้น โดยอย่างต่ำ รวมถึงแก้วผลึกตามธรรมชาติ ยกเว้นแก้วไพฑูรย์ เป็นต้น ส่วนแก้วผลึกที่บุคคลเผาแล้วทำขึ้นควรรับ เพื่อเป็นมูลค่าแก่สิ่งของมีบาตร เป็นต้น

๗. เวฬุริย (แก้วไพฑูรย์) เป็นแก้วมณีที่มีสีเหมือนไม้ไผ่

๘. สงฺข (สังข์) หมายถึง หอยสังข์เป่าที่เจาะรูแล้ว ผสมด้วยรัตนะ ส่วนหอยสังข์สำหรับดื่มน้ำที่ทำไว้ไม่ระคนด้วยรัตนะ ควรรับไว้เพื่อประโยชน์แก่เภสัชมียาหยอดตา เป็นต้น และเพื่อเป็นมูลค่าแก่สิ่งของ

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๒๙

๙. สิลา (หิน) คือ หินขัดที่เจาะรูแล้ว ประกอบด้วยรัตนะ มีสีเหมือนถั่วเขียว ส่วนหินที่ไม่ระคนด้วยรัตนะ ควรรับไว้เพื่อประโยชน์แก่การลับมีดน้อยเป็นต้น

๑๐. ปวาพ (แก้วประพาพ) คือ แก้วประพาพทุกอย่างที่ขัดสีแล้วก็ตาม ยังไม่ขัดสีก็ตาม

๑๑. โลหิตงก (ทับทิมแดง)

๑๒. มสารคูล (ทับทิมลาย)

๑๓. ธณฺณ (ธัญชาติ) คือ ธัญชาติ ๗ ประเภท ได้แก่ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก หน้ากับแก้ว ข้าวละมาน ลูกเดือย (พม่าแปลว่า ข้าวโพด) ข้าวบาเลย์ และข้าวฟ่าง พร้อมด้วยพืชที่อนุโลมธัญชาติเหล่านั้นมีข้าวเปลือกป่า เป็นต้น

แม้คัมภีร์อภิธานปทีปิกาก็กล่าวถึงธัญชาติ ๗ ว่า

สาลี วีหิ จ กุฑรูโส

โคธุมโ วรโก ยโว

กงฺคฺติ สตฺต ธณฺยานิ

นีวราที ตฺ ตฺพฺกิทา.^๑

“ธัญชาติ ๗ คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก หน้ากับแก้ว ข้าวละมาน ลูกเดือย (พม่าแปลว่า ข้าวโพด) ข้าวบาเลย์ และข้าวฟ่าง”

ส่วน นีวรา (ข้าวเปลือกป่า, ข้าวเปลือกที่ขึ้นตามธรรมชาติ) เป็นต้น เป็นธัญชาติชนิดหนึ่ง”

๑๔. ทาสี (ทาสหญิง) คือ ทาสหญิงที่เกิดภายในเรือน (อนโตะชาต) ทาสหญิงที่ถูกซื้อได้ด้วยทรัพย์ (ธนุกีต) และทาสหญิงที่เป็นเชลยศึก (กรรมรานีต)

ส่วนอภิธานปทีปิกาแสดงถึงทาส ๔ ประเภทว่า

อนโตะชาโต ธนุกีโต

ทาสพโยปคโต สย

ทาสา กรรมรานีโตจ-

เจว เต จตุธา ลียุ.^๒

“ทาสเหล่านั้นมี ๔ ประเภทอย่างนี้ คือ ทาสที่เกิดภายในเรือน (ลูกทาส) ทาสที่ถูกซื้อได้ด้วยทรัพย์ (ทาสซื้อ) ทาสที่ถึงความเป็นทาสเอง (ทาสยินยอม) และทาสที่ถูกนำมาจากสนามรบ (ทาสเชลยศึก)”

๑๕. ทาส (ทาสชาย)

๑๖. เขตต (นา) คือ สถานที่ปลูกบุพพณชาติอันได้แก่ธัญชาติ ๗

^๑ อภิธาน. คาทา ๔๕๐

^๒ อภิธาน. คาทา ๕๑๕

อีกอย่างหนึ่ง คือสถานที่ปลูกบุพพันชาติและอปรันชาติทั้ง ๒ อย่าง

๑๗. วตถุ (ไร่) คือ สถานที่ปลูกอปรันชาติอันได้แก่ถั่วเป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง คือสถานที่ยังไม่ได้เพาะปลูกทั้ง ๒ อย่างเหล่านั้น

อนึ่ง แม้นองน้ำและสระน้ำเป็นต้น ก็ถูกรวบรวมในที่นี้ โดยมุ่งกล่าวถึงนาไรเป็นประธาน

๑๘. ปุปผาราม (สวนดอกไม้) คือ สถานที่เพาะปลูกไม้ดอกมีมะลิเป็นต้น

๑๙. ผลาราม (สวนผลไม้) คือ สถานที่เพาะปลูกไม้ผลมีมะม่วงเป็นต้น

ข้อความว่า “ภิกษุไม่ควรรับเพื่อประโยชน์แก่ตน หรือเจตีย์ สงฆ์ คณะ และบุคคล” อธิบายว่า ไม่เพียงภิกษุไม่ควรรับเพื่อประโยชน์แก่ตนเท่านั้น ถ้าบางคนนำเงินทองมาแล้วกล่าวว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ พวกท่านจงสร้างวัด เจตีย์ หรือหอฉัน เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุก็ไม่ควรรับ

ฎีกาใหม่อธิบายเพิ่มเติมว่า

สเจ ปน สงฆ์ วา คณิ วา ปุคฺคํ วา อนามสิตฺวา “อิทํ หิริญญสุวณฺณํ เจตียสฺส เทม, วิหารสฺส เทม, นวกมฺมสฺส เทมา”ติ วทนฺติ, ปฏิกฺขิปปิตุํ น วฏฺฏนฺติ. “อิเม อิทํ ภณฺณตี”ติ กปฺปิยการกานํ อาจิกฺขิตพฺพํ. “เจตียาทีนํ อตฺถาย ตุมฺहे คเหตุวา จเปถา”ติ วุตฺเต ปน “อมฺหากํ คเหตุํ น วฏฺฏนฺตี”ติ ปฏิกฺขิปปิตพฺพํ.”

“อนึ่ง ถ้าทายกไม่ระบุงสงฆ์ คณะ หรือบุคคล แล้วกล่าวว่า ‘พวกกระผมถวายเงินทองนี้แก่เจตีย์ ถวายแก่วัด ถวายเพื่อนวกรรม (ธุระใหม่)’ ภิกษุไม่ควรปฏิเสธ ควรบอกกัปปิยการกว่า บุคคลเหล่านั้นกล่าวคำ [คือพวกกระผมถวายเงินทองนี้ ๔ ประการ]นี้

แต่ถ้าทายกกล่าวว่า พวกท่านรับแล้วจงเก็บไว้เพื่อประโยชน์แก่เจตีย์เป็นต้น ควรปฏิเสธว่า การรับ[เงินทอง]ไม่สมควรแก่พวกเรา”

ข้อความนี้พบในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๒ หน้า ๑๘๖) ดังนั้น ภิกษุจึงรับเงินทองได้ ด้วยกัปปิยโฆหารที่ไม่ระบุงถึงสงฆ์ คณะ หรือบุคคล กล่าวคือ ถ้าทายกพูดว่า อิมํ กหาปณํ เจตียสฺส เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้แก่เจตีย์) หรือ อิมํ กหาปณํ วิหารสฺส เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้แก่วัด) ภิกษุสมควรรับ เพราะเจตีย์และวัดไม่ใช่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ถ้าทายกกล่าวว่า

๑. อิมํ กหาปณํ นวกมฺมสฺส เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้เพื่อนวกรรม)

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๓๐

๒. อิมํ กหาปณํ อายสฺมณฺทานํ นวกมฺมสฺส เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้เพื่อนวกรรมของท่านทั้งหลาย)

๓. อิมํ กหาปณํ อายสฺมณฺทานํ เทม (กระผมถวายกหาปณะนี้แก่ท่านทั้งหลาย)

ข้อความที่ ๑ และ ๒ ภิกษุสมควรรับได้ เพราะบทสัมปทานคือนวกรรมเป็นหลักสำคัญในเรื่องนี้ แต่ข้อความที่ ๓ ภิกษุไม่ควรรับ เพราะบทสัมปทานคือภิกษุ ไม่ใช่नวกรรม

ในประเทศพม่า เมื่อญาติโยมจะถวายปัจจัย มักเขียนไว้ที่หน้าซองว่า “ถวายเพื่อนวกรรม” โดยคล้อยตามข้อความที่กล่าวมานี้ ถ้าภิกษุมีกบปียการกที่รับเก็บไว้ให้ ถือว่าเป็นการถวายที่ควรแก่พระวินัย เพราะใช้คำถวายที่ถูกต้องโดยไม่ระบุสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ตามหลักพระวินัย เมื่อภิกษุรับเงินทองด้วยกบปียโวหารโดยทายกกล่าวว่า “กระผมมอบเงินทองจำนวนเท่านี้ไว้แก่กบปียการกซื้อเพื่อประโยชน์เพื่อนวกรรม ขอท่านจงรับจากกบปียการกนั้น” ภิกษุควรบอกกบปียการกว่า “ทายกถวายเพื่อนวกรรม” ห้ามพูดว่า “ท่านเก็บเงินทองไว้ให้ดี เพราะขโมยมีมาก” ถือว่าไม่พ้นจากอาบัติ เมื่อภิกษุต้องการสิ่งของไม่ควรขอเงินทอง แต่ควรบอกกบปียการกว่า “เราต้องการจีวร” เป็นต้น หรือให้กบปียการกพูดต่อหน้าผู้ถวายว่า “ทายกฝากมูลค่าจีวรไว้ที่กระผม ขอท่านจงขอจีวรเป็นต้นอันสมควรในเวลาต้องการ”

ที่ประเทศพม่า คณะสงฆ์นิคายชเวจินมีกฎระเบียบของนิกายว่า ห้ามภิกษุในนิกายรับเงินทอง เมื่อมีญาติโยมมาถวาย ภิกษุจะไม่รับเองแต่กบปียการกเป็นผู้รับให้ แล้วให้กบปียการกพูดต่อหน้าทายกว่า “ทายกฝากเงินจำนวนเท่านี้ไว้ที่กระผม ขอท่านจงขอจีวรเป็นต้น อันสมควรในเวลาที่ต้องการ”

เรื่องการรับเงินทองดังกล่าวนี้ จะปรากฏความพิสดารต่อไปในชาตรูปรชตสิกขาบท

คำอธิบาย จีวรณฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหาเม

จีวรณฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหาเมติ อิํ ปณฺ อตฺตณํ อุทฺทิสฺส อาภตฺตดา วตฺตํ วฏฺฏติ, ตสฺมา วุตฺตํ.

ส่วนคำเป็นต้นว่า จีวรณฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหาเม (พวกอาตมาได้รับมูลค่าจีวรไม่ได้ แต่รับเฉพาะจีวรที่สมควรตามกาล) นี้ ตรัสไว้ เพราะภิกษุสมควรกล่าว เนื่องจาก[มูลค่าจีวร]ถูกนำมาเฉพาะตน

ใจความของประโยคนี้ คือ อิํ ปณฺ วตฺตํ วฏฺฏติ, ตสฺมา วุตฺตํ ดังนั้น ประโยคนี้จึงกล่าว

ถึงเหตุของการตรัสว่า จี๋วณฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหาม กาเลน กปฺปิยํ (พวกอาตมาับมูลค่าจี๋วไม่ได้ แต่รับเฉพาะจี๋วที่สมควรตามกาล) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธองค์ตรัสคำว่า น โข มยํ อาวุโส จี๋วเจตาปนํ ปฏิคฺคณฺหาม (พวกอาตมาับมูลค่าจี๋วไม่ได้) แล้วมิใช่หรือ

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสคำนี้อีก

อธิบายว่า พระพุทธองค์ตรัสคำนี้ เพราะภิกษุสมควรกล่าว

ส่วนคำว่า อุตฺตานํ อุทฺทิสฺส อภตฺตตา (เนื่องจาก[มูลค่าจี๋ว]ถูกนำมาเฉพาะตน) เป็นผลความที่แสดงเหตุของการที่ภิกษุสมควรกล่าว เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ เหตุใดภิกษุจึงสมควรกล่าว

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- การกล่าวเช่นนั้นเป็นวิญญูตติทุกกฺก คือ ทุกกฺกที่ต้องเพราะการขอผู้ไม่ใช่ญาติและปวารณา มิใช่หรือ

- ท่านควรแสดงเหตุของการที่ภิกษุสมควรกล่าวมิใช่หรือ

อธิบายว่า ภิกษุสมควรกล่าว เนื่องจากมูลค่าจี๋วถูกนำมาเฉพาะตน

ตามข้อความข้างต้น ในกรณีที่มีทายกมาถวายทานที่วัด ภิกษุอาจขอให้เพิ่มข้าว หรือแกง เป็นต้นได้โดยไม่เป็นวิญญูตติทุกกฺก เพราะเป็นของที่นำมาเฉพาะภิกษุนั้นเอง

ประโยคข้างต้นประกอบด้วยเหตุ ๒ อย่าง ดังนี้

๑. เหตุหลัก คือ คำว่า ตสฺมา (เพราะภิกษุสมควรกล่าว) แปลว่า “เพราะ” โดยเหตุหลักมักลงปัญจมีวิภัตติ หรือในบางแห่งก็ลงสัตตมีวิภัตติ

๒. เหตุช่วย คือ คำว่า อุตฺตานํ อุทฺทิสฺส อภตฺตตา (เนื่องจาก[มูลค่าจี๋ว]ถูกนำมาเฉพาะตน) แปลว่า “เนื่องจาก, เนื่องจากด้วย” เหตุช่วยอาจลงปัญจมีวิภัตติบ้าง ตติยวิภัตติบ้าง หรือประกอบใช้ โต ปัจจัยในอรรถเหตุบ้างตามสมควรแก่อักขระในฐานนั้นๆ เพราะการประกอบใช้ศัพท์ต้องมีความคล้องจองของอักขระตามหลักอักษะการศาสตร์อีกด้วย

คำว่า อภตฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อภริยิตฺถาติ อภตฺ = มูลค่าจี๋วใดถูกนำมาแล้ว เหตุนั้น มูลค่าจี๋วนั้นชื่อว่า อภตะ (อา บทหน้า + ภร ธาตุ <โปสนภรณ = เต็ม, เลี้ยงดู> + ต ปัจจัย ในกรรมสาธนะ)

รูปวิเคราะห์นี้เป็นกรรมสาธนะ เพราะหมายถึง จี๋วเจตาปนํ ความจริงแล้วบทสำเร็จ

ที่ประกอบด้วย ตุต ปัจจัยหรือ ภาว ศัพท์อยู่ท้าย ต้องมีลิงค์และพจน์ตามภาวสัมพันธ์ของ ตุต ปัจจัย หรือ ภาว ศัพท์ ซึ่งในที่นี้คือ จีวรเจตาปนุสน

คำอธิบาย กาเลน

กาเลนาคติ ยุตตปตฺตกาเลน, ยทา โน อตุโถ โหติ, ตทา กปฺปิยํ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหา มาติ อตุโถ.

คำว่า กาเลน (ตามกาล) หมายความว่า ตามเวลาอันควรที่เหมาะสม คือ พวกอาตมามีความต้องการในเวลาใด จะรับเอาจีวรอันสมควรในเวลานั้น

ท่านอธิบาย กาเลน ดังนี้

๑. คำว่า กาเลน (ตามกาล) หมายถึง ตามเวลาอันควรที่เหมาะสม เพราะอธิบายด้วยคำว่า ยุตตปตฺตกาเลน (ตามเวลาอันควรที่เหมาะสม)

๒. เวลาอันควรที่เหมาะสม คือ เวลาที่พวกอาตมามีความต้องการจีวร เพราะอธิบายว่า ยทา โน อตุโถ โหติ, ตทา (พวกอาตมามีความต้องการในเวลาใด ในเวลานั้น)

๓. คำว่า กาเลน สัมพันธ์เป็นตติยวิเสสใน ปฏิคฺคณฺหา มาติ (รับเอา) จึงมีความหมายว่า รับเอาตามกาล ไม่ใช่สัมพันธ์ใน กปฺปิยํ ทำให้มีความหมายว่า สมควรตามกาล

ท่านอธิบายเช่นนี้เนื่องจากคำว่า กาเลน อยู่หลังคำว่า ปฏิคฺคณฺหา มาติ ทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจผิดว่าคำนี้เป็นตติยวิเสสของ กปฺปิยํ เพราะอยู่หน้า กปฺปิยํ นั้นเอง

ท่านประกอบใช้ ปตฺต ศัพท์ ใน ยุตตปตฺตกาเลน (ตามเวลาอันควรที่เหมาะสม) ไม่ใช่เป็น ยุตตกาเลน (ตามเวลาอันควร) เนื่องจาก ยุช ธาตุก็มีมีความหมายว่า ประกอบ จึงใช้ ปตฺต ศัพท์ที่มีความหมายว่า เหมาะสม ร่วมกับ ยุตต ศัพท์เพื่อห้ามความหมายดังกล่าว

คำว่า ยทา ยเปช ปฏิคฺคณฺหา มาติ (คือพวกอาตมามีความต้องการในเวลาใด จะรับเอาจีวรอันสมควรในเวลานั้น) กล่าวขยายความประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เวลาอันควรที่เหมาะสม คือเวลาไหน
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ
 - ท่านควรระบุนถึงเวลาดังกล่าวมีใช่หรือ
 - เพื่อขจัดความสงสัยว่า คำว่า กาเลน สัมพันธ์กับบทไหน

- คำนี้สัมพันธ์กับ กบปิย ที่อยู่ข้างหลังหรือไร

อธิบายว่า

- เวลาอันควรที่เหมาะสม คือ เวลาที่พวกอาตมาต้องการจิรว
- คำว่า กาเลน สัมพันธ์เป็นตติยาวิเสสนะใน ปฏิคฺคณฺหาม (รับเอา)

คำว่า โน ในประโยคที่ว่า ยทา โน อตุโถ โหติ เป็นสัมปทานของ อตุโถ เพราะประกอบด้วย
อตุถ ศัพท์ ดังที่กล่าวมาแล้วในประโยคก่อน

คำอธิบาย เวยยาวจฺจโร

เวยยาวจฺจโรติ กบปิยการโก.

คำว่า เวยยาวจฺจโร (ไวยาวจฺจกร) คือ ผู้ทำกิจอันสมควร

ท่านอธิบายคำว่า เวยยาวจฺจโร ว่าเป็น ผู้ทำกิจอันสมควร หรือ กบปิยการโก เพื่อแสดงว่า
ไวยาวจฺจกรตามหลักพระวินัย ก็คือผู้ทำกิจอันสมควรแก่ภิกษุเท่านั้น ไม่ใช่ผู้ทำกิจทุกอย่าง ตามรูปวิเคราะห์
ของ เวยยาวจฺจกร ว่า

- เวยยาวจํ กรโถติ เวยยาวจฺจโร = ผู้ทำความชวนชวาย, ผู้ทำกิจ ชื่อว่า ไวยาวจฺจกร
ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผู้ทำกิจทุกอย่างประสงค์เอาว่าเป็นไวยาวจฺจกรหรือ
- ปุจฉา (คำถาม) คือ ใครคือไวยาวจฺจกรในเรื่องนี้

อธิบายว่า ผู้ทำกิจอันสมควร ชื่อว่า ไวยาวจฺจกรในเรื่องนี้

คำว่า เวยยาวจฺจโร (ไวยาวจฺจกร) คือ ผู้ทำกิจอันสมควร

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

เวยยาวจฺจโรติ กิจฺจโร. อธิ ปน สพุโพ กิจฺจโรว “เวยยาวจฺจโร”ติ อธิปเปโตติ อาห
“กบปิยการโก”ติ.*

“คำว่า เวยยาวจฺจโร (ไวยาวจฺจกร) คือ ผู้ทำกิจ

* กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๓๐

ท่านกล่าวว่า กบปิยการโก (ผู้ทำกิจอันสมควร) เพื่อขจัดความสงสัยว่า ผู้ทำกรรมทุกอย่างที่เดียวประสงค์เอาว่าเป็นไวยาวัจกรในที่นี้หรือไร”

คำว่า เวยยาวจจกร มีรูปวิเคราะห์ว่า

- พยวณฺณสฺส ภาโว เวยยาวจจ = ความเป็นผู้ชวนชวย, กิจ (พยวณฺณ ศัพท์ + ญย ปัจจัย ในภาวตัทธิต) <คำว่า พยวณฺณ มาจาก วิ บทหน้า + อา บทหน้า + วร = ปิดกัน + ต ปัจจัย>

- เวยยาวจจ กรโธติติ เวยยาวจจกร = ผู้ทำความชวนชวย, ผู้ทำกิจ
(เวยยาวจจ ศัพท์ + กร ธาตุ = กระทำ) + อ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

คำว่า กบปิยการก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กบโป อสฺส อตฺถิติ กบปิย = กิจที่มีความสมควร

(กบป ศัพท์ + อีย ปัจจัยในอัสสตติตัทธิต)

- กบปิย กรโธติติ กบปิยการโก = ผู้ทำกิจอันสมควร

(กบปิย ศัพท์ + กร ธาตุ + ญว ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

คำอธิบาย นิททิสิตพุโ

นิททิสิตพุโติ อิหิ “อติ ปนายสมโต โกจิ เวยยาวจจกร”ติ กบปิยวจนน วุตตตดา อนุญญาตํ. สเจ ปน ทูโต “โก อิมิ คณหาตี”ติ วา “กสฺส เทมี”ติ วา วทติ, น นิททิสิตพุโ.

คำว่า นิททิสิตพุโ (พึงแสดง) นี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ เพราะทูลบอกด้วยคำสมควรว่า อติ ปนายสมโต โกจิ เวยยาวจจกร (ใครผู้เป็นไวยาวัจกรของท่านมีไหม) แต่ถ้าทูลกล่าวว่า ใครจะรับเอามูลค่าจี้วนี้ หรือกล่าวว่า กระผมจะให้ใคร ภิกษุก็ไม่ควรแสดง[ไวยาวัจกร]

คำว่า นิททิสิตพุโติ ยเปย อนุญญาตํ (คำว่า นิททิสิตพุโ นี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ เพราะทูลบอกด้วยคำสมควรว่า อติ ปนายสมโต โกจิ เวยยาวจจกร) กล่าวไว้เพื่อแสดงเหตุที่ภิกษุควรแสดงไวยาวัจกร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโกคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรปฏิเสธไวยาวัจกรเหมือนปฏิเสธมูลค่าจี้วมิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงทรงอนุญาตให้แสดงไวยาวัจกรเล่า

อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้แสดงไวยาวัจกร เพราะทูลบอกด้วยคำสมควรว่า
อติ ปนายสมโต โกจิ เวยยาวจฺจโร.

คำว่า สเจ ปน ทูโต ๒เปฯ น นิทฺทิสิตฺตํ (แต่ถ้าทูลกล่าวว่า ใครจะรับเอามูลค่าจีวรนี้
หรือกล่าวว่า กระผมจะให้ใคร ภิกษุก็ไม่ควรแสดง[ไวยาวัจกร]) กล่าวไว้เพื่อแสดงพยติเรกะ (ความ
ขัดแย้ง) เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า น นิทฺทิสิตฺตํ หมายความว่า ถ้าทูลกล่าวคำไม่สมควร
ภิกษุก็ไม่ควรแสดงไวยาวัจกร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อทูลบอกอย่างไร ภิกษุจึงไม่ควรแสดงไวยาวัจกร

- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุแสดงไวยาวัจกร
ได้ด้วยพระดำรัสว่า เวยยาวจฺจโร นิทฺทิสิตฺตํ มิใช่หรือ

อธิบายว่า แต่ถ้าทูลกล่าวว่า ใครจะรับเอามูลค่าจีวรนี้ หรือกล่าวว่า กระผมจะให้ใคร ภิกษุ
ก็ไม่ควรแสดงไวยาวัจกร

(ปน ศัพท์ทำหน้าที่พยติเรกะคือ แสดงความขัดแย้ง จึงประกอบ น ปฏิเสธในคำว่า
น นิทฺทิสิตฺตํ)

คำอธิบาย อารามโก วา อุปาสโก วา

อารามโก วา อุปาสโก วาติ อิํ สารูปํ ตาย วุตฺตํ, จเปตฺวา ปน ปณฺจ
สทฺธมฺมิเก โย โกจิ กปฺปิการโก วณฺณติ.

คำว่า อารามโก วา อุปาสโก วา (คนวัดหรืออุบาสก) นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสม
ที่แท้แล้วผู้ใดผู้หนึ่งเว้นสทฺธมิก ๕ ควรเป็นกัปปิการโกได้

คำว่า อารามโก วา ๒เปฯ วุตฺตํ (คำว่า อารามโก วา อุปาสโก วา นี้ ตรัสไว้ตามความ
เหมาะสม) หมายความว่า การตรัสระบุถึงคนวัดและอุบาสกเท่านั้นในพระบาลี มีสาเหตุมาจากบุคคล
เหล่านั้นเป็นผู้เหมาะสมเพื่อแสดงว่าเป็นกัปปิการโก ถ้าภิกษุแสดงคฤหัสถ์หรือฤๅษีเป็นต้นอื่น ทูลอาจ
เข้าใจผิดได้ บุคคลอื่นจากคนทั้งสองจึงไม่เหมาะสม การระบุถึงบุคคลทั้ง ๒ นั้นจัดเป็น นิทฺสสนนํ คือ
นัยที่แสดงไว้พอเป็นตัวอย่าง แต่ยังหมายถึงสิ่งอื่นๆ ได้ ซึ่งในที่นี้คือบุคคลอื่นนอกจากบุคคลทั้ง ๒ นั้น
ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า อารามโก วา อุปาสโก วา (เปลี่ยนบทเหตุ คือ สารูปปตยา เป็น กสฺมา)

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรแสดงคนวัดหรืออุบาสกเท่านั้นตามที่ตรัสไว้ในพระบาลีหรือไม่

อธิบายว่า คำว่า อารามโก วา อุปาสโก วา นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสมโดยนิตยสนนัย

คำว่า จเปตวา ปน ปณฺจ ขเปย วฏฺฐติ (ที่แท้แล้วผู้ใดผู้หนึ่งวันสหรรณิก ๕ ควรเป็นกัปปิการกได้) หมายความว่า แม้ในพระบาลีจะระบุถึงคนวัดและอุบาสกเท่านั้น ภิกษุก็อาจแสดงบุคคลอื่นนอกจากสหรรณิก ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี และสิกขมานา เป็นกัปปิการกได้

ท่านกล่าวประโยคนี้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุไม่ควรแสดงบุคคลอื่นจากคนวัดหรืออุบาสกทั้งสองเป็นกัปปิการก คำที่กล่าวว่า “เพราะความเหมาะสม” ย่อมสมควรหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า ที่แท้แล้วผู้ใดผู้หนึ่งวันสหรรณิก ๕ ควรเป็นกัปปิการกได้

คำว่า สารูปปตา (ความเป็นคำเหมาะสม) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สรูปสฺส ภาโว สารูปปี (สรูป ศัพท์ + ญย ปัจจัยในภาวะกัทธิ)

- สารูปสฺส ภาโว สารูปปตา (สรูป ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวะกัทธิ)

รูปวิเคราะห์ของ สหรรณิก ศัพท์ ได้กล่าวไว้แล้วในทูลพจลิกขาบท

เอโส โข อาวุโสติ อิทํ ภิกฺขุสฺส กปฺปิยวณฺทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ. เอวเมว หิ วุตฺตพฺพํ, “เอตสฺส เทหิ”ติอาทิ น วุตฺตพฺพํ.

คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส (ผู้นั้นเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย) นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น ไม่ควรกล่าวว่า จงให้แก่บุคคลนั้น

คำว่า เอโส โข อาวุโส ขเปย วุตฺตํ (คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงเหตุของการตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้นอีก ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้นอีก
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา

การแสดงไวยวัจกรย่อมสำเร็จได้มิใช่หรือ

อธิบายว่า คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ (ในภาษาบาลี คำแสดงเหตุและผลอาจใช้แทนกันได้ในบางแห่ง ดังนั้นจึงเปลี่ยน ทสฺสนตฺถํ ให้เป็นคำแสดงเหตุในที่นี้)

คำว่า เอวเมว हि वृत्तपुष् (โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควร บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการย้ำความในประโยคข้างต้นอีกด้วย

มิใช่หรือ

อธิบายว่า เรากล่าวประโยคย้ำความว่า โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น

คำว่า เอตสฺส เทहि"ติอาทิ न वृत्तपुष् (ไม่ควรกล่าวว่า จงให้แก่บุคคลนี้) กล่าวไว้เพื่อแสดงพยติเรกะ (ความขัดแย้ง) เพราะประกอบด้วย न นิบาตที่แสดงความขัดแย้ง ส่วนประโยคหน้าชื่อว่า ประโยคอันนยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันนยะนั้นคืออะไร
- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันนยะ

นั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันนยะนั้นด้วยประโยคนี

อิติ ศัพท์ใน เอโส โข อาวุโสติ ทำหน้าที่ *อาการะ* และ *อาทยฺดะ* จึงแปลว่า "เป็นต้นว่า" ที่จริงแล้ว อิติ ศัพท์เพียงศัพท์เดียวไม่อาจแสดงความหมาย ๒ ประการได้ ดังข้อความว่า

สามณฺณวณฺณียํ

อุปาทาย อเนกธา

อตุถํ วเท न हि सप्तโท

เอโก'เนกตฺถโก สียา."^๑

"ศัพท์กล่าวถึงเนื้อความได้หลายประการ โดยหมายเอาความเหมือนกัน

อันศัพท์พึงกล่าว เพราะศัพท์คำเดียวไม่ควรมียอรรณมากเป็นอเนก"

^๑ ที.สี.อภิวินยฎีกา ๑/๒๐๓

ดังนั้น จึงถือว่ามี อิติ ศัพท์อยู่ ๒ ศัพท์ แต่พบเพียงศัพท์เดียวโดย *ตันตนัย* คือ นัยที่เหมือนเส้นด้าย หมายความว่า ศัพท์ ๒ ศัพท์ซ้อนกันอยู่ในศัพท์หนึ่ง ทำให้มีความหมาย ๒ อย่างตามศัพท์ที่ซ้อนกันนั้น เหมือนเส้นด้าย ๒ เส้นที่ทบซ้อนกันไว้ทำให้เห็นเหมือนมีเส้นเดียว

เอต ศัพท์มีความหมายพบในคัมภีร์ต่างๆ ๔ ประเด็น คือ

๑. สัททนีติปริกรณ (สุตตมาลา สูตร ๔๔๐) และปทรูปสัททนีติปริกรณ (สูตร ๒๑๐)

- เอต ศัพท์เป็นสมิปปวจนะ คือ แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ แปลว่า “นั่น, นี่”
- อิม ศัพท์เป็นอัจจันตวจนะ คือ แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ แปลว่า “นี้”

๒. คำอธิบายในกัณฑ์ชาตรี

- เอต ศัพท์ใช้ในการอธิษฐานสิ่งที่อยู่นอกหัตถบาส ไม่ว่าจะอยู่ต่อหน้าหรือลับหลัง อยู่ในวัดเดียวกันหรือต่างวัด เช่น เมื่ออธิษฐานผ้าสังฆาฏิที่อยู่นอกหัตถบาสพึงกล่าวว่า เอตัง สงฆาฏิ อธิญจามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้) ตามคำอธิบายดังกล่าว เอต ศัพท์ในที่นี้ควรแปลว่า “นั่น”

- อิม ศัพท์ใช้ระบุถึงสิ่งที่อยู่ในหัตถบาส เช่น ถ้าอธิษฐานผ้าที่อยู่ในหัตถบาสพึงกล่าวว่า อิมัง สงฆาฏิ อธิญจามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้)

ตตฺร ทฺวริ อธิญฺจํ สจฺเจ หตฺถปาเส โหติ, “อิมัง สงฆาฏิ อธิญฺจามิ”ติ วาจา ภินฺทิตฺตพฺพา. อถ อนฺโตคฺคพฺภาทีสุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ, จปิ ตญฺญานํ สลฺลลฺกเขตฺวา “เอตัง สงฆาฏิ อธิญฺจามิ”ติ วาจา ภินฺทิตฺตพฺพา.”

“ในการอธิษฐานด้วยวาจานั้น การอธิษฐานมี ๒ อย่าง คือ ถ้าจีวรอยู่ในหัตถบาส ควรเปล่งวาจาว่า ‘ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้’ ถ้าจีวรอยู่ภายในห้องเป็นต้น หรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้แล้วเปล่งวาจาว่า ‘ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้’ ”

๓. คัมภีร์นिरुตติที่ปนี

- เอต ศัพท์ แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ลับหลังบ้าง แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ต่อหน้าบ้าง แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ลับหลังเหมือน ต ศัพท์บ้าง ดังข้อความว่า

เอตสฺสทโท ปรมฺมุเข สมิปปวจโน, สมฺมุเข ทูรวจโน. อญฺจกถายํ ปน “เอเตติ จกฺขุปถํ อติกฺกมิตฺวา ทูรคเต สนฺธายาหา”ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ตสฺสทฺตเถปิ วุตฺตติ.^๒

“เอต ศัพท์แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ลับหลังบ้าง แสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ต่อหน้าบ้าง แต่ในคัมภีร์

^๑ กงฺขา. หน้า ๑๘๔

^๒ นිරุตฺติ. สูตร ๒๐๓

อรรถกถากล่าวว่า เอเตติ จกฺขุปลํ อติภุมิตฺวา ทูรคเต สนฺธายาห (ท่านกล่าวว่า เอเต (กวางเหล่านั้น) โดยหมายถึงฝูงกวางที่ล่องคลองแห่งจกฺขุแล้วไปสู่ที่ไกล) ดังนั้น จึงเป็นไปในอรรถของ ต ศัพท์บ้าง”

นอกจากนี้ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า

“สิ่งที่อยู่ในที่ต่อหน้ามีทั้งสิ่งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ ๒ ประการ แม้สิ่งที่อยู่ในที่ลับหลังก็มีทั้งสิ่งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ ๒ ประการเช่นกัน ในสิ่งทั้ง ๒ นั้น เอต ศัพท์กล่าวถึงแสดงสิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ลับหลัง และแสดงสิ่งที่อยู่ไกลในที่ต่อหน้า”^๑

ข้อความว่า “สิ่งที่อยู่ใกล้ในที่ลับหลัง” หมายถึง สิ่งที่พ้นไปจากบริเวณ ๑๒ ศอกที่เรียกว่า *ทัสสนูปจาระ* คือ ที่ใกล้แห่งการเห็น และ *สวณูปจาระ* คือ ที่ใกล้แห่งการได้ยิน หมายถึง สถานที่มีผนังกันจนไม่อาจเห็นหรือได้ยิน แม้จะอยู่ใกล้ก็ถือว่าเป็นที่ลับหลัง

ข้อความว่า “สิ่งที่อยู่ไกลในที่ต่อหน้า” หมายถึง สิ่งที่พ้นไปจากสถานที่ ๑๒ ศอกดังกล่าว แต่อยู่ต่อหน้าโดยไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งคั่นอยู่

๔. หนังสือคู่มือสอนกัณฑ์ (เล่ม ๒ หน้า ๑๗๑)

- เอต ศัพท์ที่เป็น *สมิปฺวจนะ* ก็คือกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกล (นาติทูรนาจาสนฺ) บางแห่งเป็น *สัมมุขาวาจะ* คือ แสดงสิ่งที่อยู่ต่อหน้า แปลว่า “นี้” บางแห่งเป็น *ปรัมฺมุขาวาจะ* คือ แสดงสิ่งที่อยู่ลับหลัง แปลว่า “นั่น”

ความเห็นข้างต้นกล่าวตามคำอธิบายของฎีกาใหม่ที่ว่า

เอโส โขติ “อสุกฺวิธิยฺ อสุกฺขมเร อสุกฺนาโม”ติ ปรมฺมุขํ วทติ.^๒

“คำว่า เอโส โข กล่าวถึงบุคคลลับหลังว่า บุคคลที่มีชื่อโน้นในเรือนโน้นถนนโน้น”

จะเห็นได้ว่า ฎีกาใหม่มะรุมว่า เอต ศัพท์กล่าวถึงบุคคลที่อยู่ลับหลัง จึงแปลว่า “นั่น”

คำอธิบาย สมฺมตฺโต โส มยา

สมฺมตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต โส มยา, ยถา ตุมฺหากํ จีวรเณ อตฺเถ สติ จีวรํ ทสฺสติ, เอวํ วุตฺตติ อตฺโถ. ทูเตน หิ เอวํ อาโรจิตเยว ตํ โจเทตุํ วฏฺฏติ, เหวตสฺส หตฺเถ ทตฺวา คตมตฺตการเณน.

^๑ นිරูตติที่ป็นินิสสัย หน้า ๔๙

^๒ กงฺขา.อภิณฺวฎีกา หน้า ๓๓๐

คำว่า สมณุตโต โส มยา (กระผมกำชับไวยวัจกรนั้นแล้ว) หมายความว่า กระผมสั่งไวยวัจกรนั้นแล้ว คือ ได้พูดไว้ตามที่เขากักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร

โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทุดบอกลักษณะนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้ ไม่ควรทวงด้วยเหตุเพียงการให้ในมือของไวยวัจกรนั้นแล้วกลับไป

คำว่า สมณุตต เป็นศัพท์เหตุการณ์สาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สมณปิยิตถาติ สมณุตโต = ผู้ถูกให้รู้ด้วยดีแล้ว ชื่อว่า สัมณุตตะ

(ส บพหน้า + ฌา ธาตุ <อวโพธเน = ฐ> + ฌาเป ปัจจัย + ต ปัจจัย)

ท่านอธิบาย สมณุตโต ด้วยคำว่า อาณตโต (ผู้ถูกให้รู้แล้ว) เพื่อแสดงว่า คำว่า สมณุตต ไม่ใช่เป็นกรรมสาธนะที่มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สมณายิตถาติ สมณุตโต = ผู้ถูกรู้ด้วยดีแล้ว ชื่อว่า สัมณุตตะ

(ส บพหน้า + ฌา ธาตุ <อวโพธเน = ฐ> + ต ปัจจัย)

ทั้งนี้เพราะ อาณตต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อาณปิยิตถาติ อาณตโต = ผู้ถูกให้รู้แล้ว ชื่อว่า อาณัตตะ

(อา บพหน้า + ฌา ธาตุ <อวโพธเน = ฐ> + ฌาเป ปัจจัย + ต ปัจจัย แปลง ฌ เป็น ฌ)

อีกอย่างหนึ่ง ท่านอธิบาย สมณุตโต ว่า อาณตโต เพื่ออธิบายความให้ชัดเจนว่า การถูกให้รู้ด้วยดี ก็คือ การสั่งหรือการกำชับนั่นเอง โดยคำว่า อาณตต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อาณปิยิตถาติ อาณตโต = ผู้ถูกใช้แล้ว ชื่อว่า อาณัตตะ

(อาณ ธาตุ <เปสเน = ฐ> + ฌาเป ปัจจัย + ต ปัจจัย)

สรุปความว่า ท่านกล่าวว่า สมณุตโต โส มยา เพื่ออธิบายว่า สมณุตต ศัพท์เป็นเหตุการณ์สาธนะ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ สมณุตต ศัพท์เป็นสาธนะอะไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ศัพท์นี้เป็นกรรมสาธนะหรือไม่

อธิบายว่า ศัพท์นี้เป็นเหตุการณ์สาธนะ เพราะอธิบายด้วย อาณตต ศัพท์ที่เป็นเหตุการณ์สาธนะเช่นเดียวกัน

คำว่า ยถา ฌเปช วุตโต (คือ ได้พูดไว้ตามที่เขากักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร) กล่าวไว้

เพื่อแสดง *อาการะ* คือ อาการกำซัของทูตว่า ทูตได้กล่าวกับไวยาวัจกรให้เขาถวายเป็นภิกษุต้องการจิ๋ว ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ทูตกำซัไวยาวัจกรอย่างไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการกำซัของทูต มิใช่หรือ (นำลักษณะของประโยคที่แสดงอาการมาเป็นอาโภคะในเรื่องนี้)

อธิบายว่า ทูตกำซัไวยาวัจกรว่า ได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายเป็นภิกษุเมื่อท่านต้องการจิ๋ว

คำว่า ทูเตน หิ เอว อโรจิตเยว ตัง โจอเหตุ วฏฺฐติ (โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจิ๋วนั้นได้) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่ากระผมได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายเป็นภิกษุเมื่อท่านต้องการจิ๋ว ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทูตได้มอบมูลค่าจิ๋วในมือของไวยาวัจกรนั้นแล้ว มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า กระผมได้พูดไว้ตามที่เขาจักถวายเป็นภิกษุเมื่อท่านต้องการจิ๋ว ด้วยประโยคหน้า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ทูเตน หิ เอว อโรจิตเยว ตัง โจอเหตุ วฏฺฐติ อธิบายว่า โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจิ๋วนั้นได้

คำว่า เนว ตสฺส หตฺถे ทตฺวา คตมตฺตการเณน (ไม่ควรทวงด้วยเหตุเพียงการให้ในมือของไวยาวัจกรนั้นแล้วกลับไป) กล่าวไว้เพื่อแสดงพยติเรกะ (ความขัดแย้ง) เพราะประกอบด้วย น นิบาตที่แสดงความขัดแย้ง ส่วนประโยคหน้าชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยคนี้

ประโยคว่า เนว ตสฺส หตฺถे ทตฺวา คตมตฺตการเณน ต้องเพิ่มปาฐสเสที่เป็นกริยาคุมพากย์ว่า วฏฺฐติ โดยให้ วฏฺฐติ ตามมาจากประโยคหน้าแล้วแปลร่วมกับ เนว เป็น เนว วฏฺฐติ

มตฺต ศัพท์ใน คตมตฺตการเณน แสดงความหมายว่า อวธารณะ (ตัดสิน) จึงต้องประกอบใช้ เอว ศัพท์มาแทน มตฺต ศัพท์ในรูปวิเคราะห์ ดังคัมภีร์มณีสารมัญจุสาแสดงรูปวิเคราะห์ว่า

รูปานํ สนฺตติ ปพฺนโธ รูปสนฺตติ. สา เอว รูปสนฺตติมตฺต^๑.

“กระแสน คือ ความสืบต่อของรูป ชื่อว่า รูปสันตติ กระแสนของรูปนั้นนั่นแหละ ชื่อว่า รูป-
สันตติมัตตะ”

ดังนั้น คำว่า คตมตฺตการณ จึงมีรูปวิเคราะห์ว่า

- คตฺ เอว คตมตฺต (อวธารณบุรพทกรรมธารยสมาส)
- คตมตฺต จ ตํ การณญฺจาติ คตมตฺตการณ (วิเสสนบุรพทกรรมธารยสมาส)

สัมมุขานิททิกฺขุสวैयाวัจกร

สเจ ปน “อัย เวยยาวจจกร”ติ สัมมุขา นิททิกฺโข โหติ, ทฺวโต จ สัมมุขา เอว
ตสฺส หตฺถे เจตาปนํ ทตฺวา “เถรสฺส จีวรํ ภิกฺขุวา เทหิ”ติ จจนฺติ, เอว “สยฺมตฺโต
โส มยา”ติ อวฺตฺเตปิ โจเทตุํ ฏฺฐนฺติ.

แต่ถ้าภิกษุแสดงต่อหน้าว่า “บุคคลนี้เป็นไวยาวัจกร” และพูดได้ให้มูลค่า[จีวร]ใน
มือของไวยาวัจกรนั้นต่อหน้าทีเดียว แล้วกล่าวว่า “ท่านซื้อจีวรแล้วจงถวายแก่พระเถระ”
แล้วจึงไป เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้พูดจะไม่กล่าวว่า สยฺมตฺโต โส มยา (กระผมกำซัปไวยาวัจกร
นั้นแล้ว) ภิกษุก็ควรทวงได้

ในพระบาลีได้กล่าวถึง *ปรัมฺมุขานิททิกฺขุสวैयाวัจกร* คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังพูด ดังนั้น
ท่านจึงกล่าวถึง *สัมมุขานิททิกฺขุสวैयाวัจกร* คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าพูด เพื่อให้รู้วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับ
ไวยาวัจกรดังกล่าว

ข้อความว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น” หมายความว่า เมื่อภิกษุแสดงไวยาวัจกรต่อหน้าพูด และพูด
ก็มอบมูลค่าจีวรแล้วสั่งให้ถวายจีวรต่อหน้าภิกษุ ในกรณีเช่นนี้ แม้พูดจะไม่บอกภิกษุว่าให้ขอจีวรได้ ก็
อาจขอได้เช่นเดียวกัน เพราะถือว่าพูดได้บอกต่อหน้าตนไว้ก่อนแล้ว

ประโยคว่า สเจ ปน ยเปยฺ โจเทตุํ ฏฺฐนฺติ กล่าวไว้เพื่อแสดงสัมมุขานิททิกฺขุสวैयाวัจกร
ที่ภิกษุแสดงต่อหน้าพูด ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

^๑ มณีสาร.ฎีกา ๒/๘

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงปรัมฺมขานิททิกฺขุละ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลัง
ทูต ด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจนา (คำถาม) คือ สัมมขานิททิกฺขุละ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูต คืออะไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสัมมขานิททิกฺขุละมิใช่หรือ
- มีเพียงปรัมฺมขานิททิกฺขุละอย่างเดียวหรือไร

พระอรรคภิกษุประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน ะเปยฺ โจเทตุํ วกฺขตฺติ
อธิบายว่า เราได้แสดงสัมมขานิททิกฺขุละ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูต ด้วยประโยคนี้

วิธีวากยานสัมพันธฺ์ข้างต้นนั้น กล่าวตามลักษณะของประโยคตามหลักภาษา แต่อาจมีวิธี
วากยานสัมพันธฺ์ตามเนื้อความในประโยคนี้ ดังต่อไปนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงปรัมฺมขานิททิกฺขุละ คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลัง
ทูต ด้วยประโยคก่อน

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทูตต้องกล่าวว่า สมณฺฑโต โส มยา ทุกฺครั้ง ภิกษุ
จึงขอได้หรือไร

๓. ปุจนา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรคภิกษุประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน “อຍံ ဘေယျာသုက္ကဝါ”ติ
สมฺมุขာ นิทฺทိဂ္ဂโ ใหฺတိ ะเปยฺ โจเทตุํ วกฺขตฺติ อธิบายว่าเมื่อภิกษุแสดงไวยาวัจกรต่อหน้าทูต และ
ทูตก็มอบมูลค่าจีวรแล้วสั่งให้ถวายจีวรต่อหน้าภิกษุ ในกรณีเช่นนี้ แม้ทูตจะไม่บอกภิกษุว่าให้ขอจีวรได้
ก็อาจขอได้เช่นเดียวกัน

คำว่า เอวံ “สมณฺฑโต โส มยา”ติ อวฺตุเตปิ โจเทตุํ วกฺขตฺติ (เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้ทูต
จะไม่กล่าวว่า สมณฺฑโต โส มยา ภิกษุก็ควรทวงได้) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุแสดงไวยาวัจกรต่อหน้าทูต และทูตก็มอบ
มูลค่าจีวรแล้วสั่งให้ถวายจีวรต่อหน้าภิกษุ ภิกษุไม่ควรทวงจีวรหรือไร

(เพิ่ม น นิบาตท่าย วกฺขตฺติ แล้วทำให้เป็นอาโภคะของประโยค)

- ปุจนา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เมื่อภิกษุแสดงไวยาวัจกรต่อหน้าทูต และทูตก็มอบมูลค่าจีวรแล้วสั่งให้ถวายจีวร
ต่อหน้าภิกษุ ภิกษุก็ควรทวงจีวรได้

ปรัมฺมขานิททิกฺขุสวैयाวัจกรอีกอย่างหนึ่ง

สเจ ปน ทูโต คจฺจนโตว “อหํ ตสฺส หตฺเถ ทสฺสามิ, ตุมฺहे จีวรํ คณฺเหยฺยาถา”ติ ภิกฺขุโน วตฺวา วา คจฺจติ, อณฺณํ วา เปเสตฺวา อาโรจาเปติ, เอวํ สติ อิตฺรมปิ โจเทตุํ วฏฺฏติเยว.

แต่หากว่าพูดกล่าวกับภิกษุเมื่อใกล้จะกลับว่า “กระผมจักให้ในมือของไวยวัจกรนั้น ขอท่านพึงรับเอาจีวรเถิด” แล้วจึงไป หรือส่งบุคคลอื่นไปบอก เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยวัจกรอื่นอีกทีเดียว

ข้อความนี้แสดงปรัมฺมขานิททิกฺขุสวैयाวัจกร คือ ไวยวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังพูด อีกอย่างหนึ่งจากที่แสดงไว้ในประโยคว่า สมณฺฑโต โส มยา เป็นต้นเพื่อแสดงว่าแม้ไวยวัจกรที่เป็นปรัมฺมขานิททิกฺขุสวैयाวัจกรในลักษณะนี้ ภิกษุก็สมควรทวงจีวรเช่นกัน

ในเรื่องนี้มีประโยค ๓ ตอน คือ

๑. ประโยคว่า สมณฺฑโต โส มยาติ โส มยา อาณโต เป็นต้น แสดง ปรัมฺมขานิททิกฺขุสวैयाวัจกร คือ พูดกลับมาบอกภิกษุว่าเขากำชับไวยวัจกรแล้ว ขอท่านจงขอจีวรได้ตามสมควร

๒. ประโยคว่า สเจ ปน “อหํ เวยฺยาวจฺจโร”ติ สมฺมุขฯ เป็นต้น แสดง สัมมุขานิททิกฺขุสวैयाวัจกร คือ พูดมอบมูลค่าจีวรแก่ไวยวัจกรต่อหน้าภิกษุแล้วกล่าวว่า ท่านจงซื้อจีวรถวาย หรือแม้จะไม่บอกเช่นนั้น ภิกษุก็ทวงจีวรได้

๓. ประโยคว่า สเจ ปน ทูโต คจฺจนโตว เป็นต้น แสดง ปรัมฺมขานิททิกฺขุสวैयाวัจกร อีกอย่างหนึ่งจากที่แสดงไว้แล้วในข้อ ๑ คือ พูดกลับมาบอกภิกษุเองก็ตาม ให้บุคคลอื่นมาบอกแทนพูดก็ตาม ภิกษุก็ทวงจีวรได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงปรัมฺมขานิททิกฺขุสวैयाวัจกร คือ ไวยวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าพูดด้วยประโยคก่อนว่า พูดต้องกลับมาบอก ภิกษุจึงทวงจีวรได้

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พูดต้องกลับมาบอกเท่านั้น ภิกษุจึงทวงจีวรได้หรือไม่

๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า สเจ ปน ทูโต ฯเปฯ วฏฺฏติเยว เป็นต้น อธิบายว่า ถ้าพูดกล่าวกับภิกษุเมื่อใกล้จะกลับว่า “กระผมจักให้ในมือของไวยวัจกรนั้น ขอท่าน

พึงรับเอาจิ๋วเริด” แล้วจึงไป หรือส่งบุคคลอื่นไปบอก เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยาวัจกรอื่นอีกที่เดียว

คำว่า เอวํ สติ อิตรมปิ โจเทตุ ฎฎติเยว (เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยาวัจกรอื่นอีกที่เดียว) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุไม่ควรทวงจิ๋วหรือไร (เพิ่ม น นิบาตท้าย ฎฎติ แล้วทำให้เป็นอาโภคะของประโยค)
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุก็ควรทวงจิ๋วได้

ข้อความว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น” คือ เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม

เอว ศัพท์ใน ฎฎติเยว ทำหน้าที่ *สันนิฐานาวธารณะ* คือ ตัดสินด้วยการย้าความเพื่อให้มั่นคง เอว ศัพท์ที่ประกอบกับบทกิริยาเช่นนี้ มักทำหน้าที่สันนิฐานาวธารณะเป็นส่วนใหญ่

คำว่า อิตรมปิ หมายถึง ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงไว้ลับหลัง ดังฎีกาใหม่อธิบายว่า

อิตรมปิติ ปรมุขานิทฺธิจฺมปิ^๑

“คำว่า อิตรมปิ (ไวยาวัจกรอื่นอีก) คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงไว้ลับหลัง”

คำอธิบาย ทูเตน

เทศนามตฺตเมว เจตํ “ทูเตนา”ติ, โยปิ อตฺตนา อหริตฺวา เอวํ ปฏิปชฺชติ, ตสฺมิมฺปิ อิทเมว ลกฺขณํ

อนึ่ง คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น แม้ทายกได้นำมาเอง แล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็มิมีลักษณะนี้เหมือนกัน

ท่านกล่าวข้อความนี้ต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดง

^๑ กงฺขา.อภิวินยฺฎิกา หน้า ๓๓๐

ตัวอย่างตามนิทสสนนัยเท่านั้น ดังนั้น แม้ทายกมาถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ทูเตน จีวรเจตاپนั ปหิณฺเณยฺย (ส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร) ไว้ในพระบาลีของสิกขาบทนี้

๒. อาโคะ (ความสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทายกส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร ภิกษุจึงขอจีวรจากไวยาวัจกรได้หรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เทสนามตฺตเมว เจตํ เป็นต้น อธิบายว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น ดังนั้น แม้ทายกมาถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้

คำว่า โยปิ ยเปยฺย ลกฺขณํ (แม้ทายกได้นำมาเองแล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็มิลักษณะนี้เหมือนกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า เมื่อทายกนำมูลค่าจีวรมาถวายเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโคะ ความสงสัยของผู้ถาม คือ เมื่อทายกมาถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุไม่ควรขอจีวรจากไวยาวัจกรหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า โยปิ ยเปยฺย ลกฺขณํ อธิบายว่า แม้ทายกได้นำมาเองแล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็มิลักษณะนี้เหมือนกัน

คำอธิบาย อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน

อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรนติ โฉทนาลกฺขณนิทสฺสนเมตํ. สเจ หิ วาจา ย โจเทติ, อิทํ วา วจันํ ยาย กายจิ ภาสาย เอตสฺส อตฺโถ วา วตฺตพฺโพ, “เทหิ เม, อหฺรเม”ติอาทินา นเยน ปน วตฺตํ น วฏฺฏติ.

คำว่า อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน (ผู้มีอายุ อาตมาต้องการจีวร) นี้ แสดงลักษณะของการทวง[ทางวาจา] ดังจะเห็นได้ว่า ถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความ

แห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง แต่ไม่ควรพูดตามนัยว่า เทหิ เม (จงให้แก่เรา), อาหาร เม (จงนำมาแก่เรา) เป็นต้น

คำว่า สเจ หิ ขเปย วุตตพฺโพ (ดังจะเห็นได้ว่า ถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง) กล่าวไว้เพื่อย้ำความในประโยคหน้า ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอื่นจากนี้มีคำว่า เทหิ เม เป็นต้น ก็มีลักษณะของการทวงมิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ คำที่ท่านกล่าวว่า คำว่า อตุโธ เม อาวุโส จีวรเณ นี้ แสดงลักษณะของการทวงทางวาจา ย่อมสมควรอย่างไร

อธิบายว่า ถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง

คำว่า เทหิ เม ขเปย วุตฺตํ น วฏฺฐติ (แต่ไม่ควรพูดตามนัยว่า เทหิ เม, อาหาร เม เป็นต้น) กล่าวไว้เพื่อแสดงพยติเรกะ (ความขัดแย้ง) เพราะประกอบด้วย น นิบาตที่แสดงความขัดแย้ง ส่วนประโยคหน้าชื่อว่า *ประโยคอันวยะ* คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยคนี้

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๓๐) กล่าวว่า คำว่า อิหํ วา วจนํ และ เอตสฺส อตุโธ วา มี วา ศัพท์ประกอบสองศัพท์ แต่มีกริยาคุมพากย์เพียงศัพท์เดียว คือ วุตตพฺโพ ดังนั้น จึงต้องเพิ่มปาสฺสเสสะเป็นกริยาคุมพากย์ของ วจนํ ว่า วุตตพฺพํ เข้ามา ส่วน อตุโธ กริยาคุมพากย์คือ วุตตพฺโพ ปรากฏอยู่ท้ายประโยคเป็นรูปปุงลึงค์ เพราะอยู่ใกล้กับบทปุงลึงค์ว่า อตุโธ (ดู อนนียตสิกขาบท คำอธิบาย อัย ฐโม อนนียโต.)

คำอธิบาย อภินิพพาทยะ

อภินิพพาทยายาติ เอวํ วจีเกทํ กตฺวา ติกฺขตฺตํ โจทยมาโน ปฏฺฐิลาวเสน
สาธเยย.

คำว่า อภินิพฺพาเทยฺย (ให้สำเร็จ) หมายความว่า ภิกษุเปล่งวาจาอย่างนี้แล้วทวง ๓ ครั้งอยู่ ฟังให้จิ๋วสำเร็จด้วยการได้รับ

คำว่า อภินิพฺพาเทยฺย ประกอบรูปศัพท์มาจาก อภิ บทหน้า + นิ บทหน้า + ปท ธาตุ (สิทธิ = สำเร็จ) + เณ การิตปัจจัย + เอยฺย วิภตติ แปลง ป เป็น ผ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า โทธสฺส จ (แปลง ธ อักษรเป็น ท อักษรและอักษรอื่นๆ ในเพราะสระหลัง ในบางแห่ง)

ท่านอธิบาย อภินิพฺพาเทยฺย ว่า สาธะยฺย (สาธ ธาตุ สิทธิมิหิ = สำเร็จ + เณ การิตปัจจัย + เอยฺย วิภตติ) เพื่อแสดงว่า ปท ธาตุที่มี อภิ และ นิ อยู่หน้า ใช้ในความหมายว่า สำเร็จ ทั้งนี้เพื่อห้ามความหมายอื่น เพราะ ปท ธาตุยังเป็นไปในความหมายว่า ไป, ฐู และประพฤติ เป็นต้นอีกด้วย ดังนั้น ท่านจึงอธิบายโดยเปลี่ยนจาก ปท ธาตุเป็น สาธ ธาตุที่ปรากฏในความหมายว่า สำเร็จ

ใจความของการอธิบายเรื่องนี้ คือ ท่านอธิบายธาตุของ อภินิพฺพาเทยฺย ดังนั้น คำว่า สาธะยฺย จึงเป็นใจความของพากย์นี้ ส่วนคำว่า เอวํ วจีเกทํ กตฺวา ติกฺขตฺตํ โจทยมาโน ปฏฺฐาภาวเสน เป็นผลความที่ท่านอธิบายขยายความ มีวิธีปทานสัมพันธ์ดังนี้

คำว่า เอวํ วจีเกทํ กตฺวา ติกฺขตฺตํ โจทยมาโน (ภิกษุเปล่งวาจาอย่างนี้แล้วทวง ๓ ครั้งอยู่) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สาธะยฺย (ฟังให้สำเร็จ)
๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ภิกษุทวงอย่างไรและทวงกี่ครั้งจึงยังจิ๋วให้สำเร็จ
๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะที่ภิกษุทวงจิ๋วและจำนวนครั้งของการทวงจิ๋วมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เอวํ วจีเกทํ กตฺวา ติกฺขตฺตํ โจทยมาโน อธิบายว่า ภิกษุเปล่งวาจาอย่างนี้แล้วทวง ๓ ครั้งอยู่ ไม่ใช่ยืนเจาะจง ๖ ครั้งแล้วทวงอยู่

คำว่า ปฏฺฐาภาวเสน (ด้วยการได้รับ) กล่าวไว้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สาธะยฺย (ฟังให้สำเร็จ)
๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ภิกษุยังจิ๋วให้สำเร็จอย่างไร
๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงลักษณะที่ภิกษุยังจิ๋วให้สำเร็จมีใช่หรือ <นำตติยาวิภัตติมาเป็นเนื้อความของอาโณคะ>

- ภิกษุยังจิ๋วให้สำเร็จด้วยการยับยั้งจิ๋วหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ปฏิภาณวเสน อธิบายว่า ภิกษุยัง จิรวให้สำเร็จด้วยการได้รับ

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๓๐) อธิบาย สาธยาย ว่า นิปผาทยะ ที่จริงแล้วในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบาย ปท ธาตุในที่นี้ด้วย สาธ ธาตุ การที่พระฎีกาจารย์กลับมาใช้ ปท ธาตุเพื่ออธิบาย สาธ อีก จึงคิดว่าไม่จำเป็นมากนัก ท่านเพียงตัด อภิ อุปสรรคไปเท่านั้น ดังนั้น ผู้แปลจึงเห็นว่า ถ้าท่านอธิบาย สาธยาย ด้วยธาตุอื่นที่ปรากฏในความหมายว่า สำเร็จ ก็น่าจะชัดเจนกว่า เช่น อธิบายด้วย ราช ธาตุ ว่า อาราธยาย (อา บทหน้า + ราช ธาตุ = สำเร็จ + ณ การิตปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ) แต่การที่ท่านไม่อธิบายเช่นนั้นก็คงเนื่องจากว่า ราช ธาตุที่มี อา อยู่หน้ามักใช้ในความหมายว่า โสณ (ชอบใจ, ยินดี) ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ธาวัตถสังคหะว่า

ราช สุวา นิปผาเทน ทิ สิทธิยา อา ตุ โสสเน
 อปฺพุโป ปทุจฺจมฺหิ ราช สทฺเท ปวตฺตติ^๑

“ราช ธาตุ สวาทิกณะ ย่อมเป็นไปในการให้สำเร็จ

ทิวาทิกณะ ย่อมเป็นไปในการสำเร็จ

เมื่อมี อา อยู่หน้า ย่อมเป็นไปในการชอบใจ

เมื่อมี อป อยู่หน้า ย่อมเป็นไปในการประทุษร้าย

ราช ธาตุ ย่อมเป็นไปในการสงเสียด^๒

อย่างไรก็ตาม ราช ธาตุที่มี อา อยู่หน้าอาจเป็นไปในความหมายว่า สำเร็จ ก็ได้ ดังคัมภีร์อภิธานปทีปิกาแสดงอรรถของคำนี้ไว้ ๓ ประการว่า

อาราธนํ สาธเน จ ปตฺติยา ปริโสสเน^๒

“อาราธน ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า การให้สำเร็จ, การถึง และการพอใจ”

คำว่า วจีเภท (การเปล่งถ้อยคำ) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภินฺทนํ เกโท (ภิน ธาตุ <วิทาเรน = ทำลาย> + ณ ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- วจียา เกโท วจีเภท (ณฺฐีตูปฺปริสฺสมาส)

^๑ ธาตุวตฺต. คาถา ๓๑๖

^๒ อภิธาน. คาถา ๘๘๗

คำอธิบาย อัจเจต กุสล

อัจเจต กุสลนติ เอต สุนทร.

คำว่า อัจเจต กุสล (นั่นเป็นการดี) หมายความว่า การยังจิรวให้สำเร็จนั้นเป็นการดี

ท่านอธิบาย อัจเจต กุสล ดังนี้

๑. อิติ ศัพท์มีอรรถเหมือน เอว ศัพท์ แปลว่า “อย่างนี้” แม้ท่านจะไม่ได้ระบุความข้อนี้ไว้โดยตรง ก็เป็นที่อนุมานรู้ได้ เพราะ อิติ และ เอว ปรากฏชัดเจนในความหมายดังกล่าว ท่านจึงไม่จำเป็นต้องอธิบาย อิติ ศัพท์ด้วย เอว ศัพท์

๒. เอต ศัพท์เป็นวิเศษนะของปาฐสเสว อภินิพพาน (การให้สำเร็จ) เพราะประกอบใช้เป็นรูปนปุงสกลิงค์ว่า เอต โดยการเปลี่ยนบทกริยาในประโยคหน้าว่า อภินิพพาทย เป็นบทนามภาวสาธนะว่า อภินิพพาน

๓. กุสล ศัพท์เป็นไปในความหมายว่า อนวชช (ไม่มีโทษ, ดี) ไม่ใช่เป็นไปในความหมายว่า ผู้ฉลาด เป็นต้น เพราะอธิบายด้วย สุนทร ศัพท์ ดังคัมภีร์อภิธานปทีปิกาแสดงอรรถของ กุสล ศัพท์ว่า

อาโรเคย กุสล อัญ-

วิปาเก กุสโล ตถา

อนวชชมุหิ เณเก จ

ภทิโต วาจจลิกโก.^๑

“กุสล ศัพท์ นปุงสกลิงค์กล่าวไว้ในความหมายว่า ความไม่มีโรค

กุสล ศัพท์ ปุงลึงค์กล่าวไว้ในความหมายว่า วิบากที่น่าปรารถนา”

กุสล ศัพท์ วาจจลึงค์ คือ มีลึงค์ของเนื้อความที่กล่าวถึง กล่าวไว้ในความหมายว่า ไม่มีโทษและผู้ฉลาด หลักสังวรรณชาตน์กล่าวตามข้อความในฎีกาใหม่ว่า

อัจเจต กุสลนติ เอว ยาวตติย โจอทนเน ตสฺส จีวรสฺส ยเทต อภินิพพาน เอต กุสลสารุ สฺมฺมจฺจุติ อตฺถโก. เตนาห “เอต สุนทรน”ติ.^๒

“คำว่า อัจเจต กุสล (นั่นเป็นการดี) หมายความว่า การยังจิรวนั้นให้สำเร็จด้วยการทวงถึงครั้งที่ ๓ อย่างนั้นนั่น เป็นการดี ฉะนั้นจึงกล่าวว่า เอต สุนทร”

^๑ อภิธาน. คาถา ๘๐๓

^๒ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๓๑

ข้อความข้างต้นกล่าวว่า

๑. อิติ ศัพท์มีความหมายเหมือน เอว เพราะเปลี่ยน อิติ เป็น เอว
๒. คำว่า เอตฺ เป็นวิเศษณะของปาฐเสสะว่า อภินิพพาน
๓. กุสล ศัพท์มีความหมายว่า อนุชช (ไม่มีโทษ, ดี) เพราะอธิบายด้วยคำว่า สาธุ สุกฺกุ โดย สุกฺกุ เป็นคำแปลของ สาธุ ศัพท์อีกทอดหนึ่ง ดังนั้น คำว่า กุสล สาธุ สุกฺกุ จึงควรแปลร่วมกัน เพราะบทหลังแสดงคำแปลของบทหน้าโดยตรง

คำอธิบาย ฅกขตตฺปรม

ฅกขตตฺปรมนติ ภาวนปฺสกวจนเมต.

คำว่า ฅกขตตฺปรม (๖ ครั้งเป็นอย่างมาก) นี้เป็นภาวนปฺสวกศฺพ (กริยาวิเศษณะ)

คำว่า ฅกขตตฺปรม เป็นกริยาวิเศษณะของ จาตพฺพ ดังนั้นจึงกล่าวข้อความข้างต้นเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนั้นเป็นบทที่ลงทุติยาวิภตฺติในอรรถกรรมหรือไร
- ปุจฉา (คำถาม) คือ ทุติยาวิภตฺติในคำนั้นลงในอรรถอะไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า ฅกขตตฺปรมนติ เป็นต้น อธิบายว่า คำนั้นเป็นภาวนปฺสวกศฺพ ทุติยาวิภตฺติในคำนั้นลงในอรรถกริยาวิเศษณะ

คำว่า ฅกขตตฺปรม มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ฅกขตตฺ ปรโม อสสาติ ฅกขตตฺปรม = ขอบเขตสูงสุด ๖ ครั้งมีอยู่แก่การยึนนัน เหตุนี้การยึนนันชื่อว่า ฅกขตตฺปรมะ (มี ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก)

คำว่า ภาวนปฺสวก ก็คือกริยาวิเศษณะซึ่งทำหน้าที่ขยายกริยาอันเป็นอรรถของธาตุ เห็นได้ว่า คำนี้แปลพร้อมกับคำว่า จตฺกขตตฺ (๔ ครั้ง) และ ปญจกขตตฺ (๕ ครั้ง) เป็นคำขยายกริยา “ยึน” ในบทว่า จาตพฺพ ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อิทฺยหิ “จาตพฺพน”ติ อิมิสฺสา กริยาย วิเศษน ฅกขตตฺปรม จานํ กาทพฺพนติ อตฺโถ. เตนาห “ภาวนปฺสกวจนเมตฺน”ติ.”

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๓๑

“โดยแท้จริงแล้ว คำนี้เป็นคำขยายกริยานี้ว่า จาตพฺพํ หมายความว่า พึงทำการยืน ๖ ครั้ง เป็นอย่างมาก ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ภาวนปฺสกวจนเมตฺ (คำนี้เป็นภาวนปฺสวกศัพท์)”

ไวยากรณ์สันสกฤตบัญญัติใช้ศัพท์ที่ขยายกริยาว่า

- กริยาวิเสสนะ (ศัพท์ขยายกริยา) บ้าง
- ธาตุวิเสสนะ (ศัพท์ขยายธาตุ) บ้าง

คัมภีร์ทางศาสนา คือ อรรถกถาและฎีกา นิยมเรียกว่า ภาวนปฺสกะ ดังข้อความในคัมภีร์ไวยากรณ์ว่า

เอตถ จ ภาวนปฺสกนฺติ สาสเน โวหาโร, กริยาวิเสสนนฺติ สทฺทสฺสเถ.^๑

“หนึ่ง ในเรื่องนี้ คำว่า ภาวนปฺสกะ เป็นชื่อเรียกในศาสนา ส่วนคำว่า กริยาวิเสสนะ เป็นชื่อเรียกในคัมภีร์ไวยากรณ์”

กริยาวิเสสนํ สตฺเถ

วฺตุตํ ธาตุวิเสสนํ

ภาวนปฺสกนฺเตยว

สาสเน สมฺมทฺริตํ.^๒

“กริยาวิเสสนะได้ชื่อว่า ธาตุวิเสสนะ ในคัมภีร์ไวยากรณ์ แต่ในศาสนา เรียกว่า ภาวนปฺสกะ เท่านั้น”

คำว่า ภาว แปลว่า “กริยา” คือ กิริยาอาการทางกาย (การเคลื่อนไหว) ทางวาจา (การเปล่งเสียงพูด) ทางใจ (การนึกคิด) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภavn ภav (ความเป็น ชื่อว่า ภาวะ) หมายถึง ความปรากฏทางกาย วาจา และใจ

ดังข้อความว่า

ธาวตฺถโถ การกามิสฺโส

สฺทฺทโธ ภาวโถ มนฺยเต

โส กริยา सा ज सामन्व

ตสฺสเสกตฺตํ ปตฺติยเต.^๓

“ความหมายของธาตุล้วนๆ อันไม่ระคนกับการก ชื่อว่า ภาวะ ภาวะนั้น เป็นกริยาและกริยานั้นก็เป็นความสามัญทั่วไป ภาวะดังกล่าวจึงมีรูปเป็นเอกพจน์”

คำว่า ภาวนปฺสก มีรูปวิเคราะห์ในคัมภีร์ต่างๆ ดังนี้

๑. มณิทีปะ (อ้างใน คู่มือสอนกังขาฯ เล่ม ๒ หน้า ๑๗๘)

^๑ นิตฺติ.สุตฺต. สุตฺร ๕๗๐

^๒ สทฺท.จินฺตา คาถา ๓๑๒

^๓ สทฺท.จินฺตา คาถา ๒๙๑

ภาเว คมฺยมาเน ปวตฺตํ นฺุสํ ภาวนนฺุสํ = ศัพท์มีนฺุสกลิงค์ที่เป็นไปเมื่อกริยาถูกรู้อยู่
ชื่อว่า ภาวนนฺุสกะ (ลบ คมฺยมาเน และ ปวตฺต เพื่อย่อคำ)

๒. มณิทีปะ (อ้างใน สัททนีตินิสสัย เล่ม ๑ หน้า ๓๕๕)

ภาวํ อนุคตํ นฺุสํ ภาวนนฺุสํ = ศัพท์มีนฺุสกลิงค์ที่คล้ายตามกริยา ชื่อว่า ภาวนนฺุสกะ
(ลบ อนุคต ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๓. กังขาฎีกาใหม่ (หน้า ๓๓๑)

ภาเว สาเรตพฺเพ นฺุสํ ภาวนนฺุสํ = ศัพท์มีนฺุสกลิงค์เมื่อกริยาพึงถูกให้สำเร็จ ชื่อว่า
ภาวนนฺุสกะ (ลบ สาเรตพฺเพ เพื่อย่อคำ) ดังข้อความว่า

เอตํ ภาเว จาตพฺพนฺติ วุตฺตธาตฺวตฺถมตฺเต สาเรตพฺเพ นฺุสกลิงฺควจฺจนฺติ อตฺถโก^๑

“มีคำอธิบายว่า คำนี้เป็นศัพท์มีนฺุสกลิงค์เมื่อกริยาที่เป็นเพียงอรรถของธาตุซึ่งกล่าวไว้
ว่า จาตพฺพ (พึงย็น) พึงถูกให้สำเร็จ”

๔. เกทจินตาฎีกา (คำอธิบายคาถา ๓๒๑, ปาราชิกกัณฑ์โยชนา หน้า ๘๘)

ภาวสฺส วิเสสนํ นฺุสํ ภาวนนฺุสํ = ศัพท์มีนฺุสกลิงค์อันขยายกริยา ชื่อว่า ภาวนนฺุสกะ
(ลบ วิเสสน ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๕. เกทจินตาที่ปนี (คำอธิบายคาถา ๓๒๑)

ภาวนนฺุคโต นฺุสโก ภาวนนฺุสโก = ศัพท์มีนฺุสกลิงค์ที่คล้ายตามกริยา ชื่อว่า ภาวนนฺุสกะ
(ลบ อนุคต ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๖. สังยุตตนิกายฎีกา (เล่ม ๒ หน้า ๕๙๒)

ภาวสฺส โชตกํ นฺุสํ ภาวนนฺุสํ = ศัพท์มีนฺุสกลิงค์ที่แสดงกริยา ชื่อว่า ภาวนนฺุสกะ
(ลบ โชตก ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๗. วิมตฺติวินทนี (เล่ม ๑ หน้า ๘๗)

ภาเว วตฺตมานํ นฺุสํ ภาวนนฺุสํ = ศัพท์มีนฺุสกลิงค์ที่เป็นไปในกริยา ชื่อว่า ภาวนนฺุสกะ
(ลบ วตฺตมาน ศัพท์เพื่อย่อคำ)

๘. กังขาภาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๓๘๙)

ภาเว สมฺพชฺฌิตพฺพํ นฺุสํ ภาวนนฺุสํ = ศัพท์มีนฺุสกลิงค์ที่ควรสัมพันธ์ในกริยา ชื่อว่า
ภาวนนฺุสกะ (ลบ สมฺพชฺฌิตพฺพ ศัพท์เพื่อย่อคำ)

^๑ กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๓๑

เพราะกริยาวิเสสนะหรือภาวนปุงสกะไม่ใช่กรรม สัททนีติปกรณ์ (สุตตมาลา สูตร ๕๙๐) จึงตั้งสูตรลงทุตติยาวิภัติเอกพจน์ว่า ภาวนปุงสเก ทุตติเยกวจน (ลงทุตติยาวิภัติเอกพจน์ในภาวนปุงสกะ) นอกจากนั้น คัมภีร์ข้างต้นได้ยกข้อความที่โบราณจารย์กล่าวไว้มาแสดงว่า

กริยาวิเสสนานํ हि

กมฺมตเถ กตฺตุ สณฺจติ

ฉายสิทฺธา ยโต ตสฺมา

น ตทตฺถํ วิสุํ วิธิ.^๑

“การดำรงอยู่ของบทกริยา และ วิเสสนะทั้งหลายในอรรถกริยาของกัตตา สำเร็จแล้วด้วยวิธีสมควร ดังนั้น ท่านพระกัจจายณะจึงไม่ตั้งสูตรเฉพาะเพื่อประโยชน์แก่กริยาวิเสสนะนั้น”

คำว่า “สำเร็จแล้วด้วยวิธีสมควร” หมายความว่า ท่านพระกัจจายณะไม่ตั้งสูตรเฉพาะเพื่อลงทุตติยาวิภัติเอกพจน์ในกริยาวิเสสนะว่า วิเสสน ทุตติยา (ลงทุตติยาวิภัติในกริยาวิเสสนะ) ก็เพราะว่า คำว่า กมฺม ใน กมฺมตเถ มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. กรรม (สิ่งที่ถูกกริยาเข้าถึง) = กรียเตติ กมฺม (กร ธาตุ + รรม ปัจจัยในกรรมสาธนะ)

๒. กริยา (การกระทำ) = กรณํ กมฺม (กร ธาตุ + รรม ปัจจัยในภาวสาธนะ)

ดังนั้น แม้ท่านจะประกอบใช้ กมฺม เพียงศัพท์เดียว ก็สามารถแสดงอรรถทั้ง ๒ อย่างได้ด้วย เอกเสสนัย คือ นัยที่ลบให้เหลือศัพท์หนึ่งโดยตั้งรูปวิเคราะห์ว่า กมฺมณฺจ กมฺมณฺจ กมฺม แล้วลบ กมฺม ศัพท์หลังไป หรือแสดงอรรถดังกล่าวได้ด้วย ปทีปนัย คือ นัยที่เหมือนประทีป แม้วางไว้ในที่แห่งเดียวก็สามารถส่องสว่างสถานที่อื่นได้

ด้วยเหตุนี้ ท่านพระกัจจายณะจึงอนุญาตให้ลงทุตติยาวิภัติเอกพจน์ได้ในกริยาวิเสสนะด้วย สูตรว่า กมฺมตเถ ทุตติยา (ลงทุตติยาวิภัติในอรรถกรรมและกริยา) แต่ในสัททนีติปกรณ์ตั้งสูตรเฉพาะดังกล่าวเพื่อให้นักศึกษาไม่สงสัยในอุทาหรณ์ คือ เพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นยิ่งกว่าเดิม จึงระบุการลงทุตติยาวิภัติเอกพจน์ในกริยาวิเสสนะนั้นเอง แม้คัมภีร์สัททตถกถาจินตาก็กล่าวไว้ว่า

กมฺมสทฺโท ยถา กมฺเม

ตถา ภาเวปิ เตน วา

กมฺมตเถเตยฺยเสเสน

ปทีปนยโตปิ วา.^๒

“อีกอย่างหนึ่ง กมฺม ศัพท์ย่อมเป็นไปแม้ในกริยาเหมือนที่เป็นไปในกรรม ดังนั้น บทว่า กมฺมตเถ จึงมิได้ด้วยเอกเสสนัย หรือปทีปนัย”

^๑ นีติ.สุตฺต. สูตร ๕๙๐

^๒ สทฺท.จินฺตา คาทา ๓๐๕

สรุปความว่า กริยาวิเสสจะเป็นบทที่ลงทุติยวิภัตติเอกพจน์แน่นอน ด้วยสูตรว่า

- กมมตฺเถ ทุติยา : ลงทุติยวิภัตติในอรรถกรรมและกริยา (กัจจายนไวยากรณ์)
- ภาวนปฺสเก ทุติเยกวจนํ : ลงทุติยวิภัตติเอกพจน์ในภาวนปฺสกะ (สัททนีติปกรณ์)

ลักษณะของกริยาวิเสส คือ

๑. ลงทุติยวิภัตติ : เพราะกริยามีสภาพที่พึงถูกกัตตาให้สำเร็จ คือ ถูกกัตตากระทำ ดังนั้น วิเสสของบทกริยาจึงควรลงทุติยวิภัตติเช่นเดียวกัน

๒. เป็นนปฺสกลิงค์ : เพราะกริยาที่เป็นเพียงสภาวะที่ไม่ใช่ทัพพะ (บุคคลสิ่งของ) มีลิงค์ไม่ปรากฏชัดเจน จึงต้องใช้เป็นนปฺสกลิงค์อันเป็นลิงค์สามัญทั่วไป

๓. เป็นเอกพจน์ : เพราะมีจำนวนที่ไม่แตกต่างกัน คือ ไม่ระบุจำนวน จึงต้องใช้เป็นเอกพจน์อันเป็นพจน์สามัญทั่วไป

กริยาย อสตุฏฺฏาย อพฺยตฺตลฺิงคตฺตา อภทกสงฺขยตฺตา สาเฑทพฺพรูปตฺตา จ ตพฺพิ-
เสสนมปิ นปฺสํ เอกวจนนํ ทุติยนํ ปญฺชเต.*

“แม้วิเสสของบทกริยานี้ก็ถูกประกอบให้เป็นบท :-

- ลงทุติยวิภัตติอยู่ท้าย เพราะกริยามีสภาพที่พึงถูกกัตตาให้สำเร็จ
- เป็นนปฺสกลิงค์ เพราะกริยาที่ไม่ใช่ทัพพะมีลิงค์ไม่ปรากฏชัดเจน
- มีเอกพจน์เป็นที่สุด เพราะมีจำนวนที่ไม่แตกต่างกัน”

ข้อความว่า “เพราะกริยามีสภาพที่พึงถูกกัตตาให้สำเร็จ” หมายความว่า คำว่า กริยา นั้นมีรูปวิเคราะห์ว่า

- กริยเตติ กริยา = สิ่งที่พึงถูกกัตตากระทำ ชื่อว่า กริยา

หมายถึง อากัปกริยาทางกาย ทางวาจา และทางใจ เมื่อกริยาเป็นสิ่งที่กัตตากระทำเช่นนี้ แม้วิเสสของบทกริยานี้ก็ถูกกัตตากระทำไปพร้อมกัน เช่น ปุริโส สีมํ คจฺจติ (บุรุษเดินเร็ว) คำว่า คจฺจติ (เดิน) เป็นบทกริยาที่แสดงอากัปกริยา “ไป” ของบุรุษ เป็นสิ่งที่กัตตา (บุรุษ) พึงทำในขณะนั้น ส่วนคำว่า สีมํ (เร็ว) เป็นคำขยายของบทกริยา คจฺจติ คำขยายดังกล่าวเกิดร่วมกับกริยา “เดิน” ของบุรุษตลอดไป โดยบุรุษทำกริยา “ไป” และลักษณะของการเดินเร็วควบคู่กันไป ดังนั้น แม้วิเสสของบทกริยาก็จัดว่าถูกกัตตากระทำเช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงต้องลงทุติยวิภัตติเท่านั้น

* นีติ.สุตฺต. สูตร ๕๗๐

ในคัมภีร์ฎีกาใหม่ของสัทธัมมสังคายนาวรรคก็กล่าวว่า บทกิริยาวิเสสนะเป็นนปฺงสกลิงค์ เอกพจน์ว่า

ทุกฺคหิตฺตํ หิ ภาวนปฺสฺกนินฺทโส กิริยาย วิเสสนภาเวน นปฺสกลิงฺเคน นินฺทิสิตฺตพฺพตฺตา. อยฺยหิ ภาวนปฺสฺกปทสฺส ปกฺติ, ยทฺธิ นปฺสกลิงฺเคน นินฺทิสิตฺตพฺพตฺตา, ภาวปฺปฏานตา, สกมฺมากมฺม- กิริยานุโยคํ ปจฺจุตฺโตปโยคฺวจนตา จ. เตน วุตฺตํ “ทุกฺคหิตํ กตฺวา”ติ.^๑

“โดยแท้จริงแล้ว ศัพท์ว่า ทุกฺคหิตํ แสดงภาวนปฺงสกะ เพราะควรแสดงด้วยนปฺงสกลิงค์ อันขยายกิริยา ดังจะเห็นได้ว่า การที่ภทภาวนปฺงสกะควรถูกแสดงด้วยนปฺงสกลิงค์ การมีกิริยาเป็นหลัก (มุ่งระบุถึงกิริยา) และลงปฐมาวีภัตติหรือทุติยาวิภัตติโดยประกอบตามกิริยาที่มีกรรมหรือไม่มีกรรมนี้เป็นธรรมเนียมปกติของบทภาวนปฺงสกะ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า ทุกฺคหิตํ กตฺวา (ทำให้ถือเอาไม่ติ)”

ข้อความข้างต้นแสดงคำอธิบาย ภาวนปฺสฺก ดังนี้

๑. คำว่า ภาวนปฺสฺก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภาวสฺส วิเสสนํ นปฺสํ ภาวนปฺสํ = ศัพท์มีนปฺงสกลิงค์อันขยายกิริยา ชื่อว่า ภาวนปฺงสกะ เพราะอธิบายด้วยคำว่า กิริยาย วิเสสนภาเวน นปฺสกลิงฺเคน นินฺทิสิตฺตพฺพตฺตา (เพราะควรแสดงด้วยนปฺงสกลิงค์อันขยายกิริยา)

ผู้แปลคิดว่าถ้าผู้แต่งเขียนบาลีเป็นรูปว่า “กิริยาย วิเสสนนฺภูเตน” แทนรูปว่า “กิริยาย วิเสสนภาเวน” น่าจะทำให้เข้าใจความได้ชัดเจนมากกว่า เพราะ ภูต ศัพท์เหมาะสมในที่นี้ มิฉะนั้นอาจแปล วิเสสนภาเวน ว่า “โดยความเป็นนปฺงสกะ” ก็อาจทำให้ผิดความประสงค์ของผู้แต่งที่ต้องการแสดงรูปวิเคราะห์ของ ภาวนปฺสฺก ศัพท์

๒. ภาวนปฺงสกะมีลักษณะ ๓ ประการ คือ

- เป็นนปฺทนปฺงสกลิงค์
- มีกิริยาเป็นหลัก คือ มุ่งระบุถึงกิริยา โดยไม่ระบุถึงกตฺตาผู้ทำกิริยา
- ลงปฐมาวีภัตติหรือลงทุติยาวิภัตติ โดยประกอบตามกิริยาที่มีกรรมหรือไม่มีกรรม กล่าวคือถ้าใช้ขยายกิริยาที่ไม่มีกรรม ก็ลงปฐมาวีภัตติ แต่ถ้าใช้ขยายกิริยาที่มีกรรม ก็ลงทุติยาวิภัตติโดยเพิ่มสมานกาลกิริยาว่า กตฺวา เข้ามาเป็นปาสฺสเสสะ เช่น

ปฐมาวีภัตติ : สุขํ สยติ (ย่อมหลับสบาย) คำว่า สุขํ ลงปฐมาวีภัตติ เพราะไม่ต้องเพิ่ม กตฺวา เข้ามาแปล

^๑ ที่.สี.อภิวนฎีกา ๑/๑๔๓-๑๔

ทุติยาวีภัตติ : สีมํ คจฺฉติ (ย่อมเดินเร็ว) คำว่า สีมํ ลงทุติยาวีภัตติ เพราะต้องเพิ่ม กตฺวา เข้ามาแปลเป็นรูปว่า ย่อมเดินทำให้เร็ว

ตามคำอธิบายข้างต้น บทกริยาวิเสสนะหรือภาวนปุงสกะที่ลงทุติยาวีภัตติในที่ประกอบด้วย กิริยาที่มีกรรม ต้องเพิ่มปาฐะว่า กตฺวา เข้ามาแปลโดยพยัญชนะ จึงจะถูกต้องตามหลักภาษา ดังนั้น พระภิกษุจารย์จึงอธิบาย ทุคฺคหิตํ คณฺหาติ (ถือเอาไม่ดี) ว่า ทุคฺคหิตํ กตฺวา คณฺหาติ (ถือเอาทำให้ ถือเอาไม่ดี)

อีกความเห็นในการลงปฐมาวีภัตติและทุติยาวีภัตติ คือ คัมภีร์สัททตถกถาจินตากล่าวว่า

กริยาวิเสสนํ กตฺตุ-	กมฺมตฺเต ติฏฺฐเต ยโต
สิทฺธํ นฺยาเยน ตํ ตสฺมา	น ตทตฺถํ วิสุํ วิธิ.
มฺหํ ปจติ อิจฺจตุร	ปจัน ภาวตีติ จ
สุขํ สยติ อิจฺจตุร	กโรติ สยณฺนติ จ. ^๑

“กริยาวิเสสนะย่อมดำรงอยู่ในความเป็นกัตตาและกรรม กริยาวิเสสนั้น จึงสำเร็จได้ด้วยวิธีสมควร ดังนั้น ท่านพระกัจจายณะจึงไม่กล่าวถึงวิธี[ลง วิภัตติ]โดยเฉพาะเพื่อประโยชน์แก่กริยาวิเสสนั้น

เช่น ในอุททาหรณ์ว่า มฺหํ ปจติ (ย่อมหุงอย่างละมุนละไม) นี้ มีคำอธิบายว่า มฺหํ ปจัน ภาวติ (การหุงอันละมุนละไมย่อมมี) ส่วนในอุททาหรณ์ว่า สุขํ สยติ (ย่อม นอนสบาย) มีคำอธิบายว่า สุขํ สยณํ กโรติ (ย่อมกระทำซึ่งการนอนที่สบาย)”

ในอุททาหรณ์ว่า มฺหํ ปจติ (ย่อมหุงอย่างละมุนละไม) คำว่า มฺหํ ลง สิบ ปฐมาวีภัตติแล้วลง นิคคหิตเป็นอาคม เพราะกริยา “หุง” ดำรงอยู่ในกัตตาที่เกี่ยวกับการหุง คือ มีคำอธิบายว่า มฺหํ ปจัน ภาวติ (การหุงอันละมุนละไมย่อมมี)

ในอุททาหรณ์ว่า สุขํ สยติ (ย่อมนอนสบาย) คำว่า สุขํ ลง อํ ทุติยาวีภัตติ เพราะกริยา “นอน” ดำรงอยู่ในกรรมที่เกี่ยวกับการนอน คือ มีคำอธิบายว่า สุขํ สยณํ กโรติ (ย่อมกระทำซึ่งการนอนที่สบาย)

ดังนั้น ตามความเห็นของคัมภีร์สัททตถกถาจินตา กริยาวิเสสนะหรือภาวนปุงสกะอาจลง ปฐมาวีภัตติหรือทุติยาวีภัตติได้ทั้งสองอย่าง ไม่เกี่ยวกับกริยาที่มีกรรมหรือไม่มีกรรมแต่อย่างใด ดังนั้น ท่านพระกัจจายณะจึงไม่ตั้งสูตรลงวิภัตติในกริยาวิเสสนะโดยตรง เพราะอาจลงปฐมาวีภัตติด้วยสูตรว่า

^๑ สทฺท.จินฺตา. คาถา ๓๐๓-๔

ลึงคตเถ ปจมา หรือลงทุดิยาวิภัตติด้วยสูตรว่า กมมตเถ ทุดิยา ก็ได้ตามปกติ เนื่องจากเป็นบทที่ดำรงอยู่ในกัตตาหรือกรรมดังกล่าว

ข้อวินิจฉัยในคำว่า ฌกขตตฺปรม

ฌกขตตฺปรมณฺหิ เตน จีวรํ อุททิสฺส ตฺณฺหิฏฺเฐน จาตพฺพํ, น นิสฺสิตพฺพํ, น อามิสํ ปฏิกฺคเหตพฺพํ, น ธมฺโม ภาสิตพฺพโ. “กัการณา อาคโตสฺ”ติ วุตเต ปน “ชานาหิ อาวโส”ติ เอตตฺกเมว วุตตพฺพํ. สเจ นิสฺสชาทฺธินิ กโรติ, จานํ ฌกขติ, อาคตการณํ วินาสเตติ. อิทํ กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตตํ.

กล่าวโดยพิสดารว่า ภิกษุหนึ่งพึงไปยื่นแสดงตนหนึ่งๆ เจาะจงจีวร ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก ไม่ควรนั่ง ไม่ควรรับอามิส ไม่ควรแสดงธรรม แต่เมื่อไวยาวจรกล่าวว่า ‘ท่านมาเพราะเหตุอะไร’ ก็ควรพูดเพียงเท่านั้นว่า ‘คุณจงรู้เถิด’ ถ้าภิกษุหนึ่งทำการนั่งเป็นต้น ชื่อว่าทำลายการยืน คือ ทำเหตุแห่งการมาให้วิบัติไป คำนี้ตรัสไว้เพื่อจะแสดงลักษณะการทวงทางกาย

ท่านแสดงปทัตตะ (อรรถของบท) ในคำว่า ฌกขตตฺปรม แล้ว บัดนี้ กล่าวประโยคข้างต้น เพื่อแสดงข้อวินิจฉัยในเรื่องนี้

ข้อความว่า “ไม่ควรนั่ง” หมายความว่า แม้ทายจะกล่าวว่า นิมนต์ท่านนั่งเถิด ก็ไม่ควรนั่ง

ข้อความว่า “ไม่ควรรับอามิส” หมายความว่า แม้ทายจะอ้อนวอนว่า นิมนต์พระคุณท่านรับอามิสอย่างใดอย่างหนึ่งมีข้าวยาคุและของควรเคี้ยวเป็นต้น ก็ไม่ควรรับอามิส

ข้อความว่า “ไม่ควรแสดงธรรม” หมายความว่า ไม่ควรกล่าวคำมงคล เช่น จงเป็นสุขเถิด หรือกล่าวอนุโมทนา (การแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ถวายชื่นชมยินดีในกุศลของตน)

คำว่า อาคตการณํ วินาสเตติ (คือ ทำเหตุแห่งการมาให้วิบัติไป) อธิบายคำว่า จานํ ฌกขติ (ชื่อว่าทำลายการยืน) ดังนี้ว่า เหตุของการมา คือ การยืน ส่วนการนั่ง การรับอามิส และการแสดงธรรม ไม่ใช่เหตุของการมาหาทาย ดังนั้น เมื่อภิกษุทำการนั่งเป็นต้น จึงชื่อว่าทำลายการยืน ๑ ครั้ง ในการยืน ๖ ครั้ง เพราะทำสิ่งที่พระพุทฺธเจ้าตรัสห้ามว่า ไม่ควรทำ อนึ่ง ในเรื่องนี้ ฎีกาใหม่แสดงความเห็นของอาจารย์ ๓ ประเภท คือ

๑. บางคน (เกจิ) กล่าวว่า ถ้าภิกษุทำการนั่ง เป็นต้น ก็รับจีวรไม่ได้อีก
๒. อาจารย์เหล่าอื่น (อญเณ) กล่าวว่า การยืน ๒ ครั้งเสื่อมสูญไป
๓. อาจารย์ท่านอื่น (อปเร) กล่าวว่า การยืน ๑ ครั้งเสื่อมสูญไป

ความเห็นสุดท้ายนี้สอดคล้องกับคำอธิบายในฎีกาใหม่ข้างต้น ท่านจึงกล่าวถึงความเห็นนี้ไว้ท้ายสุด เพราะความเห็นที่แสดงไว้ท้ายสุดเป็นมติที่ท่านผู้แต่งยอมรับ ตามธรรมเนียมของการเขียนความเห็นต่างๆ ไว้ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา

เห็นได้ว่า ในคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยได้กล่าวถึงมติของพระมหาสุมนะและพระมหาปทุมะไว้ แม้ท่านจะไม่ได้ตัดสินว่ามติของท่านใดสมควรกว่า ก็จัดว่าท่านถือเอามติหลังเป็นหลัก เพราะมติของคัมภีร์อรรถกถาหรือมติของพระเถระที่กล่าวไว้ภายหลัง เป็นหลักสำคัญ ดังมีข้อความในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาวา

ยถา เจตถ, เอวํ สพฺพตถ โย โย อฏฺฐกถาวาทิ วา เถรวาทิ วา ปจฺฉา วุจฺจติ, โส ปมาณโต ทฎฺฐพฺโป.^๑

“อนึ่ง ข้อความในที่นี้เป็นฉันใด มติของคัมภีร์อรรถกถาหรือพระเถระที่กล่าวไว้ภายหลัง พึงกำหนดโดยความเป็นหลักสำคัญ ฉะนั้น”

อิทํ กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตถํ วุตฺตํ. เอตถ จ อุกฺกฏฺฐปริจฺเจเทน ติสฺสนนํ โจทนายํ ฉนฺนญจ จานานํ อนฺนญฺจาทตฺตา โจทนายํ ทิคุณํ จานํ อนฺนญฺจาทํ โหติ, ตสฺมา สเจ โจเทติเยว, น ติฏฺฐติ, ฉ โจทนายํ ลพฺภนฺติ. สเจ ติฏฺฐติเยว, น โจเทติ, ทฺวาทส จานานิ ลพฺภนฺติ. สเจ อุกฺกฏฺฐํ กโรติ, เอกาย โจทนายํ เทว จานานิ หาเปตพฺพานิ.

คำนี้ตรัสไว้เพื่อจะแสดงลักษณะการทวงทางกาย อนึ่ง ในการทวงและการยืนเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก ดังนั้น ถ้าภิกษุทวงอย่างเดียว ไม่ยืน เธอย่อมได้การทวง ๖ ครั้ง ถ้ายืนอย่างเดียว ไม่ทวง เธอย่อมได้การยืน ๑๒ ครั้ง ถ้าภิกษุทำอาการทั้ง ๒ อย่าง พึงลดการยืน ๒ ครั้งด้วยการทวงครั้งเดียว

^๑ วิ.มหา.อ. ๑/๓๒๓

คำว่า อิหิ (คำนี้) คือคำว่า จตุกษตฺตํ ปณฺจกษตฺตํ ฉกษตฺตํ ตฺถเหิฏฺเฐน อุตฺทิสฺส จาตพฺพํ (พึงไปยืนแสดงตนหนึ่งๆ ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง หรือ ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก)

คำว่า เอตถ จ ยเปยฺย อนุญญาตํ โหติ (อนึ่ง ในการทวงและการยืนเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อจัดความสงสัยว่า

๑. รุปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสิกขาบทนี้ให้ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยืนนิ่ง ๖ ครั้ง

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยืนนิ่ง ๖ ครั้ง เท่านั้นหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เอตถ จ ยเปยฺย อนุญญาตํ โหติ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก

คำว่า ตสฺมา ยเปยฺย หาเปตพฺพานิ (ดังนั้น ถ้าภิกษุทวงอย่างเดียว ไม่ยืน เธอย่อมได้การทวง ๖ ครั้ง ถ้ายืนอย่างเดียว ไม่ทวง เธอย่อมได้การยืน ๑๒ ครั้ง ถ้าภิกษุทำอาการทั้งสองอย่าง พึงลดการยืน ๒ ครั้งด้วยการทวงครั้งเดียว) กล่าวไว้เพื่อแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวประโยคหน้าว่า การอนุญาตดังกล่าวส่งผลให้ภิกษุผู้ทวงอย่างเดียว ไม่ยืน ได้การทวง ๖ ครั้ง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อจัดความสงสัยว่า

- ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือไม่

อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ การอนุญาตดังกล่าวส่งผลให้ภิกษุผู้ทวงอย่างเดียว ไม่ยืน ได้การทวง ๖ ครั้ง เป็นต้น

คำว่า ตสฺมา (ดังนั้น) หมายถึงข้อความว่า “เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง” จึงต้องนำคำว่า อนุญญาตํ มาเปลี่ยนเป็นบทแสดงเหตุว่า อนุญญาตตฺตา และเปลี่ยนบทที่ลงปฐมาวีถติว่า ทิคุณํ จานํ เป็นภาวาทิสัมพันธ์ จึงได้รูปว่า ตสฺมา โจทนาย ทิคุณสฺส จานสฺส อนุญญาตตฺตา (เพราะทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวงนั้น)

คำว่า อุภยํ เป็นวิเสสนะของปาฐสเสสว่า โจทนาย (การทวงและการยืน) โดยถือว่าเป็น

สรรพนามที่ต้องใช้เป็นวิเสสนะแน่นอน และมีลึงค์ พจน์ตามบทวิเสสยะ ดังอุทาหรณ์ว่า อุภเย เทว-
มานุสา (เทวดาและมนุษย์ทั้งสองฝ่าย) ตามที่กล่าวไว้ในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๒ สูตร ๙๙)
สัททนีติปริกรณ์ (ปทมาลา หน้า ๔๓๙) และปทูปสัทธิปริกรณ์ (สูตร ๒๐๐) ว่าเป็นสรรพนาม

ในที่บางแห่ง อุภย ศัพท์ก็เป็นบทัตถิตีลึง อย บัจจัยในความหมายว่า ส่วน (อัส) ตาม
นัยนี้ลง อย บัจจัยด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๔ สูตร ๔๙) ว่า อญฺญทวิตีหเส (ลง
อย บัจจัยท้าย อุภ, ทวิ และ ตี ศัพท์ในความหมายว่า ส่วน) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อุโ อส อสฺสาติ อุภยํ = สิ่งที่มีสองส่วน ชื่อว่า อุภยะ

แม้คำว่า ทวยํ และ ตยํ ก็มีรูปวิเคราะห์ตามความเห็นของโมคคัลลานไวยากรณ์ว่า

- เทว อส อสฺสาติ ทวยํ = สิ่งที่มีสองส่วน ชื่อว่า ทวยะ

- ตโย อส อสฺสาติ ตยํ = สิ่งที่มีสามส่วน ชื่อว่า ตยะ

อย่างไรก็ตาม กัจจายนไวยากรณ์แสดงอุทาหรณ์ของ ทวย และ ตย ไว้ในสมุหัตถิต โดย
มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ทวีนฺ สมฺโห ทวยํ = หมวดสอง ชื่อว่า ทวยะ

- ตินฺณฺ สมฺโห ตยํ = หมวดสาม ชื่อว่า ตยะ

ตามคำแปลในภาษาไทยและพม่าปัจจุบัน นิยมแปลเป็นสมุหัตถิต เพราะทำให้ไม่ต้องเพิ่ม
ปาฐเสสสะเข้ามาแปลเพิ่มเป็นวิเสสยะของบทเหล่านั้น ดังนั้น แม้คำว่า อุภย ก็อาจตั้งรูปวิเคราะห์เป็น
สมุหัตถิตตามความเห็นของกัจจายนไวยากรณ์ว่า

- อุภินฺ สมฺโห อุภยํ = หมู่แห่งสิ่งสองสิ่ง ชื่อว่า อุภยะ = หมวดสอง

คำว่า หาเปตพฺพ (พึงให้เสื่อมไป, พึงลด) ประกอบรูปศัพท์มาจาก หา จาเค (สละ) +
ณาเป บัจจัย + ตพฺพ บัจจัย

ตตถ โย เอกทิวสเมว ปุณฺณปุณฺ คณฺตฺวา ฉกฺขตฺตํ โจเทติ, สกียฺเย วา คณฺตฺวา
“อตฺโต เม อาวุโส จิวเรนา”ติ ฉกฺขตฺตํ วทติ, ตถา เอกทิวสเมว ปุณฺณปุณฺ คณฺตฺวา
ทฺวาทสฺกฺขตฺตํ ติฏฺฐติ, สกียฺเย วา คณฺตฺวา ตตฺตร ตตฺตร จาเน ติฏฺฐติ, โสปี สพฺพโจทฺหนาโย
สพฺพภูจฺจานานิ จ ภณฺขติ, โก ปน วาโท นานาทิวเสสฺส เอวํ กโรนฺตสฺสาติ อยเมตถ
วินิจฺฉโย.

[โปรดทราบข้อวินิจฉัย]ในการทวงและการยื่นเหล่านั้น ดังนี้คือ

ภิกษุใดไปบ่อยๆ (คือไป ๖ ครั้ง) ในวันเดียวเท่านั้นแล้วทวง ๖ ครั้ง หรือไปครั้งเดียวเท่านั้นแล้วกล่าว ๖ ครั้งว่า อตุโถ เม อาวุโส จีวรณ (ผู้มีอายุ เราต้องการจีวร)

นอกจากนั้น ภิกษุใดไปบ่อยๆ (คือไป ๑๒ ครั้ง) ในวันเดียวเท่านั้นแล้วยืน ๑๒ ครั้ง หรือไปครั้งเดียวแล้วยืนอยู่ในที่นั้นๆ แม้ภิกษุนั้นก็ชื่อว่าทำลายการทวงทั้งหมด และการยืนทั้งหมด จะป่วยกล่าวไปไยแก่ภิกษุผู้กระทำอยู่อย่างนี้ (การทวง ๖ ครั้ง การยืน ๑๒ ครั้ง) ในวันต่างกัน

ที่กล่าวมานี้เป็นคำวินิจฉัยในการทวงและการยืนนั้น

คำว่า ตตถ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสสะว่า โจทนาจาเนสสุ (ในการทวงและการยืน) คำนี้ต้องเพิ่มปาฐเสสสะเข้ามาแปลร่วมว่า วินิจจโย เอว เวทิตัพโพ (โปรดทราบข้อวินิจฉัยดังนี้)

คำว่า เอตถ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสสะว่า โจทนาจาเนสสุ (ในการทวงและการยืน) เหมือนกันทั้งสองคำต้องหมายถึงข้อความเดียวกัน เพราะคำว่า อยเมตถ วินิจจโย (คำวินิจฉัยในการทวงและการยืนนั้น) เป็นประโยคนิคมนะของประโยคก่อนว่า ตตถ เป็นต้น

เอว ศัพท์ในคำว่า เอกทิวสเมว ห้ามคำว่า นานาทิวส (วันต่างกัน)

เอว ศัพท์ในคำว่า สกียะว ห้ามคำว่า ฉกฺขตฺตํ (๖ ครั้ง)

คำว่า ตถา (นอกจากนั้น) แสดงปักขันตระ คือ ฝ่ายอื่น โดยกล่าวถึงการยืนอื่นจากการทวง

ในประโยคว่า โก ปน วาโท นานาทิวสสุ เอว กโรนตสฺส (จะป่วยกล่าวไปไยแก่ภิกษุผู้กระทำอยู่อย่างนี้) ปน ศัพท์มีอรรถปุจฉา แปลว่า “หรือ, లేา” นิยมใช้ร่วมกับบทที่แสดงคำถาม เช่น กสฺมา ปน (เพราะเหตุอะไรหรือ), โก ปน (อะไรเล่า) ส่วนคำว่า กโรนตสฺส อาจแปลเป็นสัมปทานหรือสัมพันธ์ โดยแปลว่า

๑. วาตะ (คำเครื่องกล่าว) “อะไรเล่าย่อมมีแก่ภิกษุผู้กระทำอยู่อย่างนี้ในวันต่างกัน”

คำว่า กโรนตสฺส (ภิกษุโน) เป็นสัมปทาน ทำหน้าที่เป็นผู้รับกิริยา “มีอยู่” ในปาฐเสสสะว่า อตุถิ

๒. วาตะ (คำเครื่องกล่าว) “ของภิกษุผู้กระทำอยู่อย่างนี้ในวันต่างกัน เป็นวาตะอะไรเล่า”

คำแปลนี้พบในกัณฑ์ชาภาสฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๔๐๐) คำว่า กโรนตสฺส (ภิกษุโน) เป็นสัมพันธ์ ทำหน้าที่แสดงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างวาตะกับภิกษุว่า ภิกษุเป็นเจ้าของแห่งถ้อยคำ ส่วนถ้อยคำเป็นสิ่งที่ของแห่งภิกษุ ตามสนามหลวงบาลีไทยใช้เป็นสามีสัมพันธ์

บทที่ลงบัญญัติวิภัตติในอรรถสัมพันธ์ สนามหลวงบาลีไทยนิยมใช้เพียงภาวาภิสัมพันธ์ และสามีสัมพันธ์เท่านั้น แต่ไวยากรณ์ใหญ่ระบุถึงสัมพันธ์ ๑๑ อย่างโดยขึ้นกับศัพท์หลังเป็นหลักสำคัญ คือ

๑. วิเสสนสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นบทขยาย

- รมณโณ ปุริโส (บุรุษของพระราช)

บทว่า รมณโณ (ของพระราช) ขยายบุรุษว่าเป็นสมบัติคือผู้รับใช้ของตน มิใช่ของผู้อื่น

บทว่า ปุริโส เป็นสิ่งที่ถูกขยาย ดังนั้น จึงลงบัญญัติวิภัตติ ท้าย ราช ศัพท์ที่เป็นวิเสสนะ

๒. ภักทสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นสิ่งของ

- ภิกขุสฺส ปตฺตจิวรํ (บาตรและจีวรของภิกษุ)

สนามหลวงบาลีไทยใช้เป็นสามีสัมพันธ์ เพราะถือว่าภิกษุเป็นเจ้าของบาตรและจีวร แต่ชื่อสัมพันธ์นั้นเกี่ยวกับบทหลัง ไม่ใช่บทหน้า จะเห็นได้ว่า ภาวาภิสัมพันธ์ก็มุ่งกล่าวถึงบทหลังที่แสดงกิริยาเป็นต้นของบทหน้า

๓. สมปีสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้

- อมฺพวนสฺส อวิทุเร (ในที่ไม่วไกลป่ามะม่วง)

๔. สมุหสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นหมู่

- ภิกขุณฺ สมุโห (หมู่แห่งภิกษุ)

๕. อวยวสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นส่วน

- รุกฺขสฺส สาขา (กิ่งของต้นไม้)

๖. วิการสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง

- สุวณฺณสฺส วิกติ (สิ่งที่เปลี่ยนแปลงของทอง, สิ่งที่ทำมาจากทอง)

๗. การิยสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นผล

- กมฺมานํ ผลํ วิปาโก (ผลวิบากของกรรมทั้งหลาย)

๘. อวตฺถาสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นระยะเวลา

- ขนฺธานํ ปาตุภาโว (ความปรากฏของขันธ์ทั้งหลาย)

- ขนฺธานํ ชรา (ความชราของขันธ์ทั้งหลาย)

- ขนฺธานํ เภโท (ความแตกสลายของขันธ์ทั้งหลาย)

๙. ชาติสัมพันธ์ : สัมพันธ์โดยความเป็นประเภทเดียวกัน

- มนุสฺสสฺส ภาโว (ความเป็นมนุษย์)

- มนุสฺसानํ ชาติ (กำเนิดของมนุษย์ทั้งหลาย)

๑๐. คุณสัมพันธ : สัมพันธโดยความเป็นคุณสมบัติ/คุณลักษณะ

- พุทธสส คุณโสมโส (เสียงประกาศคุณของพระพุทธเจ้า)

๑๑. กริยาสัมพันธ : สัมพันธโดยความเป็นกริยา

- ปาพสส อุกุชิปน (การยกเท้าขึ้น)

ข้อความว่า “ยืนอยู่ในที่นั้นๆ” (ตตฺร ตตฺร จาเน ติฏฺฐติ) หมายความว่า ภิกษุหลีกจากสถานที่ยืนก่อนแล้ว แล้วไปยืนในสถานที่อื่นให้ครบ ๑๒ ครั้ง โดยเจาะจงจิ๋ว หมายถึง ยืนก่อนแล้วเพื่อให้ไวยาวจักรู้สึกไม่สบายใจนั่นเอง ดังนั้น จึงกล่าวว่า ตตฺร ตตฺร จาเน (ในที่นั้นๆ)

กัปปิการกที่ทายกแสดงให้

เย ปน กัปปิการเก ทายโก สยเมว คนฺตฺวา นิทฺทิสติ, เต สตกฺขตฺตุมฺปิ โจเทตุ ฏฺฐติ.

ส่วนทายกไปเองแล้วแสดงกัปปิการกใด การทวงกัปปิการกเหล่านั้นถึงร้อยครั้ง ควรอยู่

คันถรจนอาจารย์แสดงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยืนในกัปปิการกที่ภิกษุแสดงแล้ว บัดนี้ จะแสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิการกที่ทายกแสดงให้ จึงกล่าวประโยคข้างต้น เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยืนในกัปปิการกที่ภิกษุแสดงด้วยประโยคก่อน

๒. ปุจฉา (คำถาม) ข้อวินิจฉัยในกัปปิการกที่ทายกแสดงให้ คืออะไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิการกที่ทายกแสดงให้อีกด้วย มิใช่หรือ

- ถ้าท่านแสดงเพียงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยืนในกัปปิการกที่ภิกษุแสดง แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิการกที่ทายกแสดงให้ ท่านก็ควรต้องอัปยาปิโตษ (โทษ ไม่ครอบคลุมน) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เย ปน เป็นต้น อธิบายว่า

- เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในกัปปิการกที่ทายกแสดงให้ด้วยประโยคนี้ และด้วยการแสดงประโยคนี้จึงไม่ต้องอัปยาปิโตษ

ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ กบปียการกผู้เป็นทายกนททิกฐะ (ทายกแสดง) อื่นจากกบปียการกผู้เป็นภิกขุททิกฐะ (ภิกษุแสดง) ซึ่งกล่าวไว้ในประโยคก่อน

คำว่า กบปียการเก (กบปียการก) คือ กบปียการกผู้เป็นทายกนททิกฐะ (ทายกแสดง) เป็นบุคคลที่ภิกษุทวงได้ไม่จำกัดจำนวน เพราะเป็นบุคคลที่ทายกแสดงให้ด้วยตนเอง แบ่งออกเป็น ๒ จำพวก (๔ จำพวกย่อย) คือ

๑. สัมมุขานททิกฐะ กบปียการกที่แสดงต่อหน้า คือ ทายกนำกบปียการกมาแล้วมอบมูลค่าจีวรแก่เขาต่อหน้าภิกษุ แล้วกล่าวว่า ท่านจงซื้อจีวรถวายพระเถระ แล้วกลับไป (คือ ทายกมอบเงินต่อหน้าภิกษุแล้วแจ้งแก่ภิกษุด้วยตนเอง)

๒. อสัมมุขานททิกฐะ กบปียการกที่แสดงลับหลัง มี ๓ ประเภท คือ

๒.๑ ทายกกล่าวว่า บุคคลชื่อนั้นอยู่ในหมู่บ้านโน้นเป็นไวยวัจกร แล้วไปมอบมูลค่าจีวรแล้วกลับมาแจ้งให้ภิกษุทราบ (เมื่อภิกษุแสดงกบปียการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทายกมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วมาแจ้งแก่ภิกษุด้วยตนเอง)

๒.๒ ทายกกล่าวว่า บุคคลชื่อนั้นอยู่ในหมู่บ้านโน้นเป็นไวยวัจกร แล้วไปมอบมูลค่าจีวรแล้วส่งบุคคลอื่นมาแจ้งให้ภิกษุทราบ (เมื่อทายกแสดงกบปียการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทายกมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วให้คนอื่นมาแจ้งแก่ภิกษุ)

๒.๓ ทายกแสดงไวยวัจกรว่าอยู่ในหมู่บ้านโน้น แต่ยังไม่ได้ไปมอบมูลค่าจีวร ก่อนกลับได้แจ้งภิกษุว่า ผมจักมอบมูลค่าจีวรแก่ไวยวัจกร ขอท่านจงรับเอาจีวร แล้วกลับไป (เมื่อทายกแสดงกบปียการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทายกแจ้งแก่ภิกษุแล้วจึงมอบเงินให้ไวยวัจกรในภายหลัง)

ดังคำอธิบายกบปียการก และคำอธิบาย ทายโก ศัพท์ในฎีกาใหม่ว่า

กบปียการเกติ สมมุขาสสมุขวเสน จตุตาโร กบปียการเกติ อตุโล^๑

“คำว่า กบปียการเก (กบปียการก) คือ กบปียการก ๔ จำพวกโดยจำแนกตามกบปียการกต่อหน้าและลับหลัง”

“ทายโก สยเมวา”ติ อิมินา ภิกขุ ปฎิกขิปติ, น ทูต. ตสฺมา ทูเตน นิตฺติญฺโจปิ ยถารุจิ โจเตตุ วุณฺณติ.”

^๑ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๓๓๔

“ท่านปฎิเสธภิกษุด้วยคำเป็นต้นว่า ทายโก สยเมว (ทายกไปเอง) ไม่ปฎิเสธทูต ดังนั้น แม้กบิปปการกที่ทูตแสดงก็ควรทวงได้ตามต้องการ”

ข้อความข้างต้นแสดงเนื้อความ ๓ ประการใน ทายก ศัพท์ คือ

๑. คเหตุัพพัตตะ	เนื้อความที่ควรถือเอา	คือ	ทายก
๒. นิวัตเตตัพพัตตะ	เนื้อความที่ควรห้าม	คือ	ภิกษุ
๓. อนญญาตตตะ	เนื้อความที่อนุญาตโดยอ้อม	คือ	ทูต

กล่าวคือ คำว่า ทายโก เป็นสำนวนทางภาษาที่เรียกว่า *อุปลักขณนัย* คือ การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่หมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ดังคำว่า คำว่า ลทฺธาทปโต ราชกุมารโ (ราชกุมารได้รับเสวตฉัตรแล้ว) ดังนั้น คำว่า ทายโก จึงหมายรวมถึงทูตที่เป็นคฤหัสถ์เหมือนกัน แต่ปฎิเสธภิกษุผู้รับจีวร

ผู้แปลเห็นว่า ในประโยคบาลีว่า

ตสฺมา ทูเตน นิทฺธิฏฺเฐปิ ยถารุจิ โจเทตุ ฏฏฺเฐติ.

“ดังนั้น แม้กบิปปการกที่ทูตแสดงก็ควรทวงได้ตามต้องการ”

คำว่า นิทฺธิฏฺเฐปิ ควรมีรูปเป็นบทที่ลงทุติยวิภัตติว่า นิทฺธิฏฺฐมฺปิ เพื่อให้เป็นกรรมของ โจเทตุ เพราะภิกษุเป็นผู้ทวง ไม่ใช่กบิปปการกที่ทูตแสดงเป็นผู้ทวง ถ้าเป็นบทที่ลงปฐมวิภัตติตามที่พบในปัจจุบัน ก็จะหมายความว่า กบิปปการกที่ทูตแสดงควรทวงภิกษุ ไม่ใช่ภิกษุทวงกบิปปการก ขอฝากให้ผู้รู้พิจารณา

คำว่า สตกฺขตฺตุ (ร้อยครั้ง) เป็นอนเนกสังख्या จึงมิได้ระบุถึงจำนวนร้อยครั้งจริงๆ แต่เป็นสำนวนที่กล่าวถึงจำนวนมากที่นับไม่ได้ ดังคำว่า

- สตรลิ (มีรัศมีร้อยหนึ่ง = มีรัศมีหลายร้อย)
- สหสฺสเตโช (มีเดชพันหนึ่ง = มีเดชหลายพัน)

ปิ ศัพท์ในคำว่า สตกฺขตฺตุมฺปิ (แม้ร้อยครั้ง) ทำหน้าที่สัมภาวนา คือ ยกย่องจำนวนร้อยครั้งว่าภิกษุสามารถทวงได้ถึงร้อยครั้ง และรวบรวมครหาคือตำหนิว่าจะป่วยกล่าวไปในการทวงครั้งเดียว

อนิทฺธิฏฺฐกบิปปการก ๒ ประเภท

โย ปน อุโภหิปี อนิทฺธิฏฺเฐ มุขเววฏฺฐิกกบิปปการโก จ ปรมมุขกบิปปการโก จ, โส น ภิกฺขุ วตฺตพฺโพ. เอวํ อิทฺ ทสฺสปี กบิปปการกา ทสฺสิตา โหนติ.

ส่วนกบปียการกที่เป็น

- มุขเววฏิกะ (กบปียการกที่ออกปากเป็นเอง)
- ปรัมมุขะ (กบปียการกลับลหลังภิกษุ)

ที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุและทูตทั้งสองนั้น ภิกษุไม่ควรกล่าวคำอะไรๆ (ไม่ควรทวง)

โดยประการดังนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงกบปียการกทั้ง ๑๐ ประเภท[โดยย่อ]ในสิกขาบทนี้

คำว่า โย ปน อุโหหิปี อนิททัญญูโ จ มุขเววฏิกกบปียการโก จ ปรัมมุขกบปียการโก จ, โส น ภิกขุ วุตตพฺโพ (ส่วนกบปียการกที่เป็นมุขเววฏิกะ และ ปรัมมุขะ ที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุและทูตทั้งสองนั้น ภิกษุไม่ควรกล่าวคำอะไรๆ <ไม่ควรทวง>) แสดงอนิททัญญูกบปียการก คือ กบปียการกที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต กบปียการกดังกล่าวเป็นบุคคลที่ภิกษุไม่ควรทวงจีวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อนิททัญญูกบปียการกทั้งสองประเภทรูปนั้น ภิกษุควรทวงจีวรได้เหมือนนิตทัญญูกบปียการกหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า อธิบายว่า กบปียการกดังกล่าวเป็นบุคคลที่ภิกษุไม่ควรทวงจีวร

คำว่า เอวํ อิท ทสปี เป็นต้นแสดงนิคมณะ คือ คำลงท้ายของเรื่องกบปียการก โดยกล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงกบปียการกทั้ง ๑๐ ประเภทไว้โดยย่อในสิกขาบทนี้ด้วยคำว่า เอโส โข อาวุโส ภิกขุณฺเ วเญยาวจฺจโร (ผู้เป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย) ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ พระพุทธเจ้าทรงระบุกบปียการกที่ภิกษุแสดงกลับหลังด้วยปาฐะว่า เอโส โข อาวุโส ภิกขุณฺเ วเญยาวจฺจโร

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธเจ้าทรงระบุกบปียการกดังกล่าวอย่างเดียวหรือไม่

- ๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวว่า เอวํ อิท ทสปี กบปียการกา ทสสิตา โหนติ อธิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงกบปียการกทั้ง ๑๐ ประเภทโดยย่อในสิกขาบทนี้ด้วยคำว่า เอโส โข อาวุโส ภิกขุณฺเ วเญยาวจฺจโร ดังนั้น จึงถือเอากบปียการกทั้ง ๑๐ ประเภทเหล่านั้น

ประเภทของกัฏฐการ

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๒ หน้า ๑๘๒-๑๘๕) จำแนกกัฏฐการไว้ดังนี้ คือ

๑. นิททกัฏฐะ กัฏฐการที่ถูกแสดง จำแนกเป็น
 - ๑.๑ ภิกขุณิททกัฏฐะ กัฏฐการที่ภิกษุแสดง จำแนกเป็น ๔ (๑ + ๓) ประเภท คือ
 - ๑.๑.๑ สัมมุขานิททกัฏฐะ กัฏฐการที่แสดงต่อหน้า มีประเภทเดียว
 - ๑.๑.๒ อสัมมุขานิททกัฏฐะ กัฏฐการที่แสดงลับหลัง มี ๓ ประเภท
 - ๑.๒ พุตนิททกัฏฐะ กัฏฐการที่พูดแสดง จำแนกเป็น ๔ (๑ + ๓) ประเภท คือ
 - ๑.๒.๑ สัมมุขานิททกัฏฐะ กัฏฐการที่แสดงต่อหน้า มีประเภทเดียว
 - ๑.๒.๒ อสัมมุขานิททกัฏฐะ กัฏฐการที่แสดงลับหลัง มี ๓ ประเภท
๒. อนิททกัฏฐะ กัฏฐการที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือพูด จำแนกเป็น
 - ๒.๑ มุขเวฏฐิกะ กัฏฐการที่ออกปากเป็นเองต่อหน้าพูด
 - ๒.๒ ปรัมมุขะ กัฏฐการกลับหลังภิกษุ

คำอธิบายภิกขุณิททกัฏฐะ ๔ ประเภท

ภิกขุณิททกัฏฐะ (กัฏฐการที่ภิกษุแสดง) มี ๔ ประเภท คือ

๑. ภิกขุสัมมุขานิททกัฏฐะ : กัฏฐการที่ภิกษุแสดงต่อหน้าพูด (ประเภทที่ ๑)

ทายกใช้พูดนำเงินไปเพื่อเป็นค่าจิวร พูดเข้าไปหาภิกษุแล้วกล่าวว่า ทายกนั้นส่งมูลค่าจิวร มาเพื่อให้ซื้อจิวรถวายท่าน เมื่อภิกษุปฏิเสธรับมูลค่าจิวรแล้ว ทายกถามว่า ท่านมีกัฏฐการหรือไม่ ในขณะนั้นภิกษุอาจแสดงคนรับใช้ในวัดหรือผู้ที่ตนสนิทสนมคุ้นเคยว่า บุคคลนี้เป็นไวยาวัจกร พูดได้ มอบมูลค่าจิวรแก่บุคคลนั้นแล้วกล่าวว่า ท่านจงซื้อจิวรถวายพระเถระ แล้วกลับไป

เมื่อภิกษุแสดงกัฏฐการที่อยู่ต่อหน้าพูดแล้ว พูดมอบเงินต่อหน้าภิกษุแล้วแจ้งแก่ภิกษุ ด้วยตนเอง

๒. ภิกขุอัสสัมมุขานิททกัฏฐะ : กัฏฐการที่ภิกษุแสดงลับหลังพูด (ประเภทที่ ๒)

ถ้าในขณะนั้นไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งนั่งใกล้ภิกษุ ภิกษุอาจกล่าวว่า บุคคลชื่อนั้นอยู่ในหมู่บ้านโน้น เป็นไวยาวัจกร พูดไปมอบมูลค่าจิวรแล้วกลับมาแจ้งให้ภิกษุทราบ

เมื่อภิกษุแสดงกัฏฐการที่อยู่ลับหลังพูดแล้ว พูดมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วมาแจ้งแก่ ภิกษุด้วยตนเอง

๓. ภิกขุสัมมุขานิททิกฺขุระ : กับปัยการกที่ภิกษุแสดงลับหลังทูต (ประเภทที่ ๓)
ภิกษุแสดงไวยาวัจกรว่าอยู่ในหมู่บ้านโน้น ทูตไปมอบมูลค่าจัวร์แล้วส่งบุคคลอื่นมาแจ้งให้
ภิกษุทราบ
เมื่อภิกษุแสดงกับปัยการกที่อยู่ลับหลังทูตแล้ว ทูตมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วให้คนอื่นมา
แจ้งแก่ภิกษุ

๔. ภิกขุสัมมุขานิททิกฺขุระ : กับปัยการกที่ภิกษุแสดงลับหลังทูต (ประเภทที่ ๔)
ภิกษุแสดงไวยาวัจกรว่าอยู่ในหมู่บ้านโน้น ทูตยังไม่ได้ไปมอบมูลค่าจัวร์ แต่ก่อนกลับได้แจ้ง
ภิกษุว่า ผมจักมอบมูลค่าจัวร์แก่ไวยาวัจกร ขอท่านจงรับเอาจัวร์ แล้วกลับไป
เมื่อภิกษุแสดงกับปัยการกที่อยู่ลับหลังทูตแล้ว ทูตแจ้งแก่ภิกษุแล้วจึงมอบเงินให้กับ
ไวยาวัจกรในภายหลัง

คำอธิบายทูตนิททิกฺขุระ ๔ ประเภท

ทูตนิททิกฺขุระ (กับปัยการกที่ทูตแสดง) มี ๔ ประเภท คือ

๑. ทูตสัมมุขานิททิกฺขุระ : กับปัยการกที่ทูตแสดงต่อหน้าภิกษุ (ประเภทที่ ๑)
เมื่อทูตถามถึงกับปัยการก ภิกษุกล่าวว่าไม่มีกับปัยการก เพราะไม่มีจริง หรือไม่ต้องการ
จัดการ จึงกล่าวว่า พวกเราไม่มีกับปัยการก และในขณะนั้นมีคนบางคนผ่านมา ทูตจึงมอบมูลค่าจัวร์
แก่เขา แล้วกล่าวว่า ท่านพึงรับเอาจัวร์จากบุคคลนี้ แล้วกลับไป
เมื่อทูตแสดงกับปัยการกที่อยู่ต่อหน้าภิกษุแล้ว ทูตมอบเงินต่อหน้าภิกษุแล้วแจ้งแก่ภิกษุ
ด้วยตนเอง

๒. ทูตอัสสมุขานิททิกฺขุระ : กับปัยการกที่ทูตแสดงลับหลังภิกษุ (ประเภทที่ ๒)
ทูตเข้าไปยังบ้านแล้วมอบมูลค่าจัวร์แก่ผู้ใดผู้หนึ่งที่ชอบพอกับตน แล้วมาบอกภิกษุ
เมื่อทูตแสดงกับปัยการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทูตมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วมาแจ้งแก่
ภิกษุด้วยตนเอง

๓. ทูตอัสสมุขานิททิกฺขุระ : กับปัยการกที่ทูตแสดงลับหลังภิกษุ (ประเภทที่ ๓)
ทูตเข้าไปยังบ้านแล้วมอบมูลค่าจัวร์แก่ผู้ใดผู้หนึ่งที่ชอบพอกับตน แล้ววานผู้อื่นไปบอกภิกษุ
เมื่อทูตแสดงกับปัยการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทูตมอบเงินลับหลังภิกษุแล้วให้คนอื่นมา
แจ้งแก่ภิกษุ

๔. ทูตอัสสมุขานิททิกฺขุระ : กับปัยการกที่ทูตแสดงลับหลังภิกษุ (ประเภทที่ ๔)

ทูตยังไม่ได้ไปมอบมูลค่าจีวร แต่ก่อนกลับได้แจ้งภิกษุว่าผมจักมอบมูลค่าจีวรแก่ไวยาวัจกรของท่านจงรับเอาจีวร

เมื่อทูตแสดงกบปียการกที่อยู่ลับหลังภิกษุแล้ว ทูตแจ้งแก่ภิกษุแล้วจึงมอบเงินให้ไวยาวัจกรในภายหลัง

อนึ่ง ภิกขุณิทธิกฐะ (กบปียการกที่ภิกษุแสดง) ทั้ง ๔ ประเภทนั้นเนื่องด้วยราชสิกขาบทนี้ ดังนั้น ภิกษุจึงควรทวง ๓ ครั้ง ยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก แต่ทูตนิทธิกฐะ (กบปียการกที่ทูตแสดง) ทั้ง ๔ ประเภทเนื่องด้วยเมณฑกสิกขาบทหรือชาตรูปรชตสิกขาบท ที่เกี่ยวกับการรับเงินทอง (สิกขาบทที่ ๑๐ ในเอฬกโถมวรรค) กล่าวคือ เมื่อทายกฝากเงินไว้แก่กบปียการกแล้วปวารณาให้ภิกษุขอ กบปียวัตถุได้ ภิกษุอาจทวงหรือยืนได้ไม่จำกัดจำนวน ถ้ากบปียการกไม่ให้ตามที่ทวง ภิกษุอาจตั้งกบปียการกอื่นแล้วให้นำเงินมา ถ้าต้องการก็อาจแจ้งเจ้าของทรัพย์ หรือถ้าไม่ต้องการก็ไม่ต้องแจ้งก็ได้ นอกจากนั้นยังมีกบปียการกอีกประเภทหนึ่ง คือ ทายกนิทธิกฐะ เป็นบุคคลที่ภิกษุทวงได้ไม่จำกัดจำนวน เพราะเป็นบุคคลที่ทายกแสดงให้ด้วยตนเอง

คำอธิบายอนิทธิกฐะ ๒ ประเภท

อนิทธิกฐะ คือ กบปียการกที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต จำแนกเป็น

๑. มุขเวฏิกะ : กบปียการกที่ออกปากเป็นเองต่อหน้าทูตและภิกษุ

เมื่อทูตถามถึงกบปียการก ภิกษุบอกว่าไม่มี ในขณะที่นั้นมีบุคคลอื่นอยู่ใกล้ได้กล่าวว่า ท่านจงนำมูลค่าจีวรมา ผมจะซื้อจีวรถวาย ทูตจึงมอบมูลค่าจีวรแล้วไปโดยไม่ได้ออกปากบอกภิกษุให้ขอจีวรได้

๒. ปรัมมุขะ : กบปียการกกลับหลังภิกษุ

เมื่อทูตมอบมูลค่าจีวรแก่อุปัฏฐากของภิกษุหรือบุคคลอื่น แล้วหลีกไปโดยกล่าวว่า ท่านจงถวายจีวรแก่พระเถระ โดยไม่ได้บอกภิกษุให้ขอจีวรได้เช่นกัน

กบปียการกทั้ง ๒ ประเภทนี้เหมือนกับผู้ไม่ใช่ญาติและปวารณา ภิกษุไม่อาจไปทวงจีวรหรือยืนเพื่อต้องการจีวรได้ตามที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้ เพราะทูตไม่ได้บอกให้ภิกษุขอจีวร จึงเหมือนกับเป็นผู้ไม่ใช่ญาติและปวารณาดังกล่าว

คัมภีร์สารัตถทีปนีอธิบาย มุขเวฏิก ศัพท์ว่า

มุขํ วิวริตฺวา สยเมว กบปียการกตํ อุปคโตติ มุขเวฏิกกบปียการโก.^๑

^๑ สารตถ.ฎีกา ๒/๕๐๐

“กัปปิการกผู้เปิดปากแล้วถึงความเป็นกัปปิการกเองทีเดียว ชื่อว่า มุขเววฏฺฐิกกัปปิการก”

ตามคำอธิบายของคัมภีร์สารัตถทีปนี คำว่า มุขเววฏฺฐิก แปลว่า “ผู้มีการเปิดแห่งปาก” โดยมีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิวรณฺ วิวฏฺ (วิ บทหน้า + วร ธาตุ = ห้าม + ต ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- วิวฏฺ อสฺส อตฺถิตี เววฏฺโก (วิวฏฺ ศัพท์ + ฦก ปัจจัยในอัสสัถิตัตถิต)
- มุขสฺส เววฏฺโก มุขเววฏฺโก (นฺจฺฐิตํปฺริสฺสมาส)

คัมภีร์วิมตฺติวินทนีอธิบาย มุขเววฏฺฐิก ศัพท์ว่า

เกนจิ อนิทฺทิกฺโข อตฺตโน มุเขเนว พฺยาวัฏฺฐาว เวยฺยาวจฺจกรตฺตํ ปตฺโต มุขเววฏฺโก^๑

“กัปปิการกผู้ไม่ถูกผู้ใดผู้หนึ่งแสดงให้เห็น ถึงการขวนขวาย คือ ความเป็นผู้ทำการขวนขวายด้วยปากของตนทีเดียว ชื่อว่า มุขเววฏฺฐิกะ”

ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า มุขเววฏฺฐิกะ แปลว่า “ผู้ถึงการขวนขวายด้วยปาก” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วารวียเต วาวฏฺ (วิ + อา บทหน้า + วร ธาตุ + ต ปัจจัยในภาวสาธนะ)
- วาวฏฺ ปตฺโต เววฏฺโก (ทฺติยาตํปฺริสฺสมาส) <แปลงสระ อา ใน วา เป็น เอ>
- มุขเน เววฏฺโก มุขเววฏฺโก (ตฺติยาตํปฺริสฺสมาส)

คำว่า วาวฏฺ (วิ บทหน้า + อา บทหน้า + วร ธาตุ + ต ปัจจัย) เป็นคำไวพจน์ของ พยาวัฏฺ ต่างกันเพียงลบ อิ ใน วิ และนำ ว ไปประกอบกับสระ อา หลังเท่านั้น ส่วน พยาวัฏฺ มีการแปลง ว เป็น พุ และแปลงสระ อิ เป็น ยุ ตามหลักภาษาทั่วไป

อนึ่ง คัมภีร์นฺรุตตีปนี (สูตร ๔๕) กล่าวถึงคำว่า พยาวัฏฺ ว่ามาจาก วาวฏฺ แปลง ว เป็น พย ได้รูปว่า พยาวัฏฺ ทั้งนี้เพราะคัมภีร์ดังกล่าวแสดงถึงการแปลง ว หรือ วิ เป็น พย ดังอุทาหรณ์ว่า

- พยโย = วโย (การเสื่อม)
- กิจจากิจฺเจสุ พยาวัฏฺ = วาวฏฺ (ผู้ขวนขวายในกิจน้อยใหญ่)
- ปงฺเก พยสนฺโน = วิสนฺโน (ผู้จมน้ำในตม)
- พยฺมฺหิตฺโต = วิมฺหิตฺโต (อัครรรยแล้ว)
- พยฺมฺหํ = วิมานํ (วิมาน) <แปลง มาน เป็น มห>

รูปวิเคราะห์ของคำว่า มุขเววฏฺฐิก ข้างต้น ผู้แปลแสดงไว้ตามคำอธิบายในคัมภีร์สารัตถทีปนี และวิมตฺติวินทนีทั้งสองข้างต้นเช่นกัน แต่วรรณกรรมพม่าแสดงรูปวิเคราะห์ของคำนี้ไว้เป็นอย่างอื่น ดังนี้

^๑ วิมตฺติฎฺฎิกา ๑/๔๒๗

สัทธานุกรมพระไตรปิฎกบาลี - พม่า (เล่ม ๒๐ หน้า ๖๙๙) แปลว่า “ผู้ประกอบด้วยการเปิดแห่งปาก” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิวณฺเณ ยุตโต เววณฺณโก (วิวณฺ คัพฺท + ณฺณิ บัจจยใน ยุตต ตัทธิต)
- มุขสฺส เววณฺณโก มุขเววณฺณโก (กัมมัญญันณฺฐิตปฺริสสมาส)

กัณฑาสาฎีกา (เล่ม ๑ หน้า ๔๐๑) แปลว่า “ผู้ทำปากให้เปิด, ผู้เปิดปาก” มีรูปวิเคราะห์ว่า

- วิวณฺ กโรตฺติ เววณฺณโก (วิวณฺ คัพฺท + ณฺณิ บัจจยใน กโรติ ตัทธิต)
- มุขํ เววณฺณโก มุขเววณฺณโก (ทุตติยาตปฺริสสมาส)

คำอธิบาย ตโต เจ อุตฺตริ

ตโต เจ อุตฺตริตี วุตฺตโจทฺทนาจฺนปรีมาณโต อุตฺตริ.

คำว่า ตโต เจ อุตฺตริ (ถ้าพยายามเกินกว่านั้น) หมายความว่า เกินกว่าจำนวนแห่งการทวงและการยืนตามที่กล่าวไว้

ท่านอธิบายว่า ต คัพฺทใน ตโต เป็น ปักกันตวิสัย คือ มีอรรถที่ผ่านมาเป็นวิสัย หมายถึง การทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งนั้น แม้ในที่นี้ท่านจะกล่าวว่าเป็นจำนวนแห่งการทวงและการยืนตามที่กล่าวไว้ ก็ถือว่าเป็นคำแสดงปาฐะโดยอ้อมว่า วิเศษะของ ตโต ในพากย์นี้ คือ ตโต ดิภฺชตุํ โจทฺทนา จ ตโต ณฺณชตุํ จานโต จ (จากการทวง ๓ ครั้งนั้นด้วย จากการยืน ๖ ครั้งนั้นด้วย) เพราะเนื้อความของคำดังกล่าวพบในประโยคหน้าของ ตโต เจ อุตฺตริ จึงต้องนำข้อความจากประโยคหน้ามาเปลี่ยนเป็นบทดังกล่าวนี้

ฎีกาใหม่ (หน้า ๓๓๔) อธิบาย วุตฺตโจทฺทนาจฺนปรีมาณโต (กว่าจำนวนแห่งการทวงและการยืนตามที่กล่าวไว้) ว่า วุตฺตโจทฺทนาจฺนปรีมาณโต จ วุตฺตจฺนปรีมาณโต จ (กว่าจำนวนแห่งการทวงและจำนวนแห่งการยืนตามที่กล่าวไว้) โดยหมายถึง ปริมาณ คัพฺทที่อยู่หน้าวันทสมาส คือ โจทฺทนาจฺน (โจทฺทนา จ จานํ จ โจทฺทนาจฺน) ต้องมีความหมายประกอบร่วมกับบทหน้าที่ละบท ไม่ใช่ประกอบร่วมกับบทหลังที่อยู่ติดกันเท่านั้น ดังกฎทั่วไปในปทฺฐปสฺสิทฺธิฎีกาว่า

ทวนฺทโต ปรี ยํ สฺยุมมานํ, ตํ ปจฺเจกมภิสมฺพชฺชเต.*

* ฐป.ฎีกา คำอธิบายสูตร ๓๕๙

“บทใดได้ยื่นท้ายวันทสมาส บทนั้นย่อมถูกประกอบไว้ที่ละบท”

กฎทั่วไปข้างต้นพบในคัมภีร์ปริภาเซนุเสหระว่า

ทวนุทโต ปโร ปจเจกมภิสมฺพชฺชเต.^๑ [ทวนุทฺวาทฺประ ปรตุเยกมภิสมฺพชฺชเต.]

“ศัพท์ที่อยู่ท้ายวันทสมาส ย่อมถูกประกอบไว้ที่ละศัพท์”

คำอธิบาย นิสสคคิย

นิสสคคิยนฺติ อุตฺตริ วายมมานสฺส สพฺพปโยเคสุ ทุกฺกมฺ, ปฏฺฐิลาเภ นิสสคคิยํ โหติ.

คำว่า นิสสคคิย หมายความว่า ภิกษุผู้พยายามอยู่ยิ่ง[กว่านั้น] ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะความพยายามทุกอย่าง ต้องอาบัตินิสสคคิยปาจิตตีย์ เพราะได้รับ

วิธีสละจีวร

เอตถ จ “อิทํ เม ฆนฺเต จีวรํ อติเรกติภฺชตฺถํ โจทนาย อติเรกณฺชตฺถํ จาเนน อภินิปาตํ นิสสคคิยนฺ”ติ^๒ อิมินา นเยน นิสฺสชฺชนวิธานํ เวทิตพฺ.

อนึ่ง โปรดทราบวิธีสละในสิกขาบทนี้ตามนัยอย่างนี้ว่า

อิทํ เม ฆนฺเต จีวรํ อติเรกติภฺชตฺถํ โจทนาย อติเรกณฺชตฺถํ จาเนน อภินิปาตํ นิสสคคิย.

“ท่านผู้เจริญ จีวرنีกระผมให้สำเร็จแล้วด้วยการทวงเกิน ๓ ครั้ง ด้วยการยื่นเกิน ๖ ครั้ง ควรสละ”

คำอธิบาย ยตสฺส จีวรเจตาปนํ อากตํ

ยตสฺส จีวรเจตาปนํ อากตฺนฺติ ยโต ราชโต वा ราชโกคฺคโต वा อสฺส ภิกฺขุโน จีวรเจตาปนํ อาเนตํ.

^๑ ปริภาเซนุเสหระ ข้อ ๑๓๗

^๒ วิ.มหา. ๒/๕๓๘/๔๐

คำว่า ยตสฺส จีวรเจตاپนฺนํ อากตํ หมายความว่า มูลค่าจีวรถูกนำมาแก้ภิกษุนั้น
จากพระราชาหรือราชอำมาตย์ได้

ท่านอธิบาย ยตสฺส จีวรเจตاپนฺนํ อากตํ ดังนี้

๑. คำว่า ยตสฺส ตัตถเป็น ยโต + อสฺส เพราะอธิบายแยกกันว่า ยโต อสฺส ในพากย์นี้
๒. คำว่า ยโต เป็นวิเศษณะของวิเศษยะที่ตามมาจากประโยคหน้าว่า ราชโต ราชโกคฺคโต เพราะประกอบบททั้ง ๒ ไว้ท้าย ยโต (แต่เวลาแปลต้องประกอบ ว่า ศัพท์เข้ามาเพื่อแสดงความไม่แน่นอนเป็นรูปว่า ราชโต ว่า ราชโกคฺคโต ว่า ตามที่ปรากฏในพากย์)
๓. คำว่า อสฺส เป็นวิเศษณะของวิเศษยะที่ตามมาจากประโยคหน้าว่า ภิกขุโน เพราะท่านอธิบายว่า อสฺส ภิกขุโน
๔. คำว่า อากตํ (อา บทหน้า + ภร ธาตุ = เลี้ยงดู + ต ปัจจัย) เป็นไปในความหมายว่า นำมา เพราะอธิบายด้วยคำว่า อาเนตํ ซึ่งประกอบด้วย อา บทหน้า + เน ธาตุที่ปรากฏในความหมายว่า นำมา

“ยตฺวสฺสา”ติปิ ปาโง, อยเมว อตฺโถ.

มีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง เนื้อความก็เป็นเช่นเดียวกัน

คำว่า “ยตฺวสฺสา”ติปิ ปาโง (มีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโกกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตสฺส เท่านั้นหรือ
- ปุจฉา (คำถาม) คือ ในพระบาลีมีปาฐะอื่นอะไรบ้าง

อธิบายว่า ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง

คำว่า อยเมว อตฺโถ (เนื้อความก็เป็นเช่นเดียวกัน) กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโกกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อมีปาฐะต่างกันเช่นนั้น เนื้อความก็ควรต่างกัน เพราะมีปาฐะต่างกันมิใช่หรือ
- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า แม้ปาฐะทั้ง ๒ จะต่างกัน แต่มีเนื้อความเหมือนกัน เพราะตัตถเหมือนกัน โดย

ยตสฺส มาจาก ยโต + อสฺส ลบสระ โอ ในเพราะสระ อ หลัง (ย โ ต + อสฺส → ยตสฺส) ส่วน ยตฺวสฺส มีการแปลงสระ โอ เป็น ว แล้วนำ ว ไปประกอบกับสระหลัง (ย ต (ว) + อสฺส → ยตฺวสฺส)

คำอธิบาย ตตฺถ

ตตฺถาติ ตสฺส รมฺโฆ วา ราชโกคฺคสฺส วา สนฺติโก, สมฺปตฺเต หิ อิทํ ภูมฺมวณฺเณ

คำว่า ตตฺถ (ใกล้พระราชหรืออำมาตย์ของพระราชา) หมายความว่า สำนักรของพระราชา หรือราชอำมาตย์นั้น โดยแท้จริงแล้ว คำนี้ลงสัตตมวิภัตติในอรรถใกล้

ท่านอธิบาย ตตฺถ ดังนี้

๑. คำว่า ตตฺถ เป็นวิเสสนะของปาฐเสสสะว่า รมฺโฆ วา ราชโกคฺค วา พฺราหฺมณฺเณ วา คหฺปติเก ว เพราะท่านอธิบายด้วยคำว่า รมฺโฆ วา ราชโกคฺคสฺส วา โดยละคำว่า พฺราหฺมณฺสฺส วา คหฺปติโก ว ในฐานที่เข้าใจกันได้

๒. ถ บัจจัยใน ตตฺถ ลงใน สามปีกาธาระ คือ อาหาระที่ใกล้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะอธิบายด้วยคำว่า สนฺติโก (สำนักร) ทั้งนี้เพราะ สนฺติโก ศัพท์เป็นคำไวพจน์ของ สมฺป (ใกล้)

คำว่า สมฺปตฺเต ขเปย ภูมฺมวณฺเณ (โดยแท้จริงแล้ว คำนี้ลงสัตตมวิภัตติในอรรถใกล้) กล่าวด้วยความในประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า คำว่า ตตฺถ เป็นบทอาหาระที่ลงสัตตมวิภัตติในอรรถว่า ใกล้ คือ เป็นสามปีกาธาระ (อาหาระที่อยู่ใกล้) ไม่ใช่ เวสยิกาธาระ คือ อาหาระแสดงสถานที่ ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- ปุจฺฉา (คำถาม) คือ

- เหตุใดท่านจึงอธิบาย ตตฺถ ด้วย สนฺติโก ศัพท์ในคำว่า ตสฺส รมฺโฆ วา ราชโกคฺคสฺส วา สนฺติโก (กัฆาภาสาฎีกา)

- เนื้อความนี้ว่า สนฺติโก ย่อมมีได้อย่างไรในคำว่า ตตฺถ นั้น (ฎีกาใหม่)

- อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ แม้อรรถอาหาระโดยตรงคือเวสยิกาธาระก็ควรมิได้มิใช่หรือ

อธิบายว่า คำนี้ลงสัตตมวิภัตติในอรรถใกล้ ดังนั้น เราจึงอธิบาย ตตฺถ ด้วย สนฺติโก ศัพท์ในคำว่า ตสฺส รมฺโฆ วา ราชโกคฺคสฺส วา สนฺติโก (หิ ศัพท์ในพากย์นี้ทำหน้าที่ย้ำความของประโยคหน้า เรียกว่า ทัพพิกกรณโชตกะ)

ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

ตตถาติ เอตถ กถมยตถโก ลพภตติ อาห “สมิปตเถ หิ อิหิ ภูมมวจนน”ติ. อิหิ วุตตํ โหติ “คญคายํ โคญญานิ จรณติ, กุเป คคคกุลล”ติอาทิสฺส วีย ยสฺมา สมิปาธาระ อิหิ สตตมมีวิภตติ-วจนํ, ตสฺมา อยมตถโก ลพภตติ.”

“ท่านกล่าวว่า สมิปตเถ หิ อิหิ ภูมมวจน (โดยแท้จริงแล้ว คำนี้ลงสัตตมมีวิภตติในอรรถไกล) เพื่อขจัดความสงสัยว่า เนื้อความนี้ย่อมมีได้อย่างไรในคำว่า ตตถ นั้น ความหมายคือ บทนี้เป็นศัพท์ที่ลงสัตตมมีวิภตติในสมิปาธาระ (อาธาระที่อยู่ไกล) ดังคำว่า คญคายํ โคญญานิ จรณติ (ฝูงโคเที่ยวไปไกลแม่น้ำคงคา), กุเป คคคกุลล (ตระกูลคัคคะไกลบ่อน้ำ) ดังนั้น เนื้อความนี้จึงมีได้”

คำว่า ภูมมวจน (เป็นบทลงสัตตมมีวิภตติ) ประกอบรูปศัพท์มาจาก ภูมมวจน ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอัสสัดถิตัทธิต หรือ ยุตต ตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ภูมมวจน อสฺส อตฺถิติ ภูมมวจน = มีสัตตมมีวิภตติ (ณ ปัจจัยในอัสสัดถิตัทธิต)
- ภูมมวจนเนน ยุตตํ ภูมมวจน = ประกอบด้วยสัตตมมีวิภตติ (ณ ปัจจัยใน ยุตต ตัทธิต)

คำนี้จะแปลว่า เป็นสัตตมมีวิภตติ ไม่ได้ เพราะบทนามประกอบด้วยนามศัพท์และวิภตติ ไม่ใช่วิภตติโดดๆ อย่างเดียว ทั้งนี้เพราะวิภตตินามหรือวิภตติอาชยาตโดดๆ ไม่อาจนำมาประกอบใช้ในประโยคได้ เนื่องจากต้องลงวิภตติและปัจจัยท้ายธาตุและนามศัพท์ด้วยสูตรว่า ธาตุลึงเคหิ ปรา ปจฺจยา (ลงปัจจัยท้ายธาตุและนามศัพท์ทั้งหลาย) อนึ่ง คำว่า ปจฺจยา (ปัจจัย) ที่กล่าวถึงในสูตรนี้ครอบคลุมวิภตติและปัจจัยทั้งสองอย่าง

ภาษาบาลีเป็นต้นติภาษาที่มีแบบแผนละเอียดถี่ถ้วน โดยทั่วไปบทในพาทย์ประกอบด้วยส่วนประกอบ ๒ ส่วน คือ

๑. ปกติ (รูปเดิม)

- นามศัพท์ (ลึงค) : นามศัพท์เป็นรูปเดิมของบทนามที่ลงวิภตติแล้วประกอบใช้ในพาทย์
- ธาตุ : เป็นรากศัพท์ของบทกริยาอาชยาตและกิตก์

๒. ปัจจัย (วิภตติและปัจจัย)

- วิภตตินามลงท้ายนามศัพท์ วิภตติอาชยาตลงท้ายธาตุ
- ตัทธิตปัจจัยลงท้ายนามศัพท์ อาชยาตปัจจัยลงท้ายธาตุ และกิตก์ปัจจัยก็ลงท้ายธาตุ

* กงฺขา.อภิวนฎีกา หน้า ๓๓๔

คำอธิบาย น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน ภิกฺขุ อตฺถํ อนุโมติ

น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน ภิกฺขุ อตฺถํ อนุโมติติ ตํ เจตาปนํ ตสฺส ภิกฺขุโน
อปฺปมตฺตกมฺปิ กมฺมํ น นิปฺพาเทติ.

คำว่า น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน ภิกฺขุ อตฺถํ อนุโมติ (มูลค่าจิวรรคนั้นไม่ได้อำนวยความสะดวก
เล็กน้อยแก่ภิกษุรูปนั้นเลย) หมายความว่า มูลค่านั้นไม่ยังกรรมแม้มีประมาทน้อยของภิกษุ
นั้นให้สำเร็จ

ท่านอธิบาย น ตํ เป็นต้น ดังนี้

๑. ต ศัพท์ใน ตโต เป็นปากกันตวิสัย หมายถึง มูลค่าจิวร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คำว่า ต
เป็นวิเสสนะของปาฐสเสสว่า เจตาปนํ เพราะอธิบายด้วยคำว่า ตํ เจตาปนํ ความจริงแล้วคำนี้เป็น
วิเสสนะของคำว่า จิวรเจตาปนํ ที่ปรากฏในประโยคก่อน แต่ท่านใช้คำว่า เจตาปนํ เพื่อย่อคำ

๒. คำว่า ภิกฺขุ มีความหมายว่า เล็กน้อย เพราะอธิบายด้วยคำว่า อปฺปมตฺตกมฺปิ (แม้มี
ประมาทน้อย)

๓. ความหมายว่า ประโยชน์ ของ อตฺถ ศัพท์ในที่นี้ ก็คือ กรรมที่เป็นสิ่งที่ภิกษุพึงกระทำ
เพราะอธิบายด้วยคำว่า กมฺมํ การอธิบายความในลักษณะนี้ไม่ใช่การระบุความหมายของศัพท์ แต่เป็น
การขยายความศัพท์ว่ามีคำอธิบายอย่างไร

๔. คำว่า อนุโมติ ที่ประกอบรูปศัพท์มาจาก ภู ชาติที่มี อนุ อยู่หน้า มักลงในความหมาย
ว่า “สวย” แต่ในที่นี้มีความหมายว่า “ให้สำเร็จ” เพราะอธิบายว่า นิปฺพาเทติ (ให้สำเร็จ)

๕. น ปฏิเสธในต้นประโยคว่า น ตํ เป็นต้น สัมพันธ์กับกริยาคุณพากย์ว่า อนุโมติ ท่าน
จึงนำ น ปฏิเสธไปกล่าวถึงร่วมกับคำว่า นิปฺพาเทติ เป็นรูปว่า น นิปฺพาเทติ

อนึ่ง ชาติบางศัพท์มีความหมายของการิตปัจจัยอยู่ในตัวเอง จึงไม่จำเป็นต้องลงการิตปัจจัย
ซ้ำอีก ดังเช่นคำว่า อนุโมติ ที่ท่านอธิบายไว้ในที่นี้ และยังมีธาตุอื่นที่มีลักษณะเช่นนี้ คือ ราช ธาตุ
สวาทิตตะ ใช้ในความหมายว่า ให้สำเร็จ (ราช สลฺหิตฺติ) เช่น ราชูณาทิ (ยอมให้สำเร็จ) ดังข้อความ
ในสัททนีติปกรณ์ (ธาตุมาลา) ว่า

ราช สลฺหิตฺติ. ราชูณาทิ สาธุณาทิ ราชัน อารานัน สาธัน^๑

^๑ นิตฺติ.ธาตุ. หน้า ๓๒๗

“ราช และ สาธ ธาตุ ย่อมเป็นไปในความหมายว่า ให้สำเร็จ เช่น ราชธนาติ (ย่อมให้สำเร็จ) สาธธนาติ (ย่อมให้สำเร็จ) ราชัน (การให้สำเร็จ) อาราชัน (การให้สำเร็จ) สาธัน (การให้สำเร็จ)”

แม้คัมภีร์ธาวัตถสังคหะก็กล่าวว่า

ราโธ สุวา นิปผาเทน ทิ	สิทธิยิ อา ตุ โตสเน
อปพุโพ ปทุจุมหิ	ราโส สทุเท ปวตติ. ^๑

“ราช ธาตุ สุวาติคณะ ย่อมเป็นไปในการให้สำเร็จ

ทิวาติคณะ ย่อมเป็นไปในการสำเร็จ

เมื่อมี อา อยู่หน้า ย่อมเป็นไปในการชอบใจ

เมื่อมี อป อยู่หน้า ย่อมเป็นไปในการประทุษร้าย

ราช ธาตุ ย่อมเป็นไปในการส่งเสียง”

แม้คัมภีร์อภิธานปทีปิกาก็แสดงความหมายของ อาราชัน ว่า “การให้สำเร็จ” โดยกล่าวว่า

อาราชัน สาธเน จ	ปตติยิ ปริโตสเน. ^๒

“อาราชัน ศัพท์ย่อมเป็นไปในความหมายว่า การให้สำเร็จ, การถึง, การชอบใจ”

ก็ ศัพท์เป็นปจฉาสรรพนาม แปลว่า “ใคร, อะไร” ถ้ามี จิ อยู่ท้าย ก็จะมีอรรถเล็กน้อย เช่น โกจิ (บางคน) กล่าวถึง คนเพียงไม่กี่คน, กุจิ (ในบางแห่ง) คือ ในที่บางที่ซึ่งมีจำนวนน้อย ส่วนก็ ศัพท์ที่มี ย ศัพท์อยู่เบื้องหน้าและมี จิ อยู่ท้าย มีอรรถว่า ทั้งหมด, ทั้งปวง เช่น โย โกจิ (คนใดคนหนึ่ง, อย่างใดอย่างหนึ่ง) หมายความว่า ชนทั้งหมด โดยมีได้เจาะจงผู้หนึ่งผู้ใด ดังปทรูปสิทธิ-นิสสัยกล่าวว่า

จินโต กา โก จ ก็สทุโท	อปปตตุสสุ วาโก
ยการยตุโต อาทิมหิ	สกลตตุสสุ วาโก
อจินโต จ อยาทิ จ	ปจฉาวาจากสมมโต. ^๓

“โก กา และ ก็ ศัพท์ที่มี จิ อยู่ท้าย แสดงอรรถว่า เล็กน้อย, เมื่อประกอบด้วย ย อักษรในหนตัน แสดงอรรถว่า ทั้งหมด, เมื่อไม่มี จิ อยู่ท้ายและไม่มี ย ในหนตัน ท่านย่อมสมมุติว่าแสดงคำถาม”

^๑ ธาตุวตถ. คาถา ๓๑๖

^๒ อภิธาน. คาถา ๘๘๗

^๓ ปทรูปสิทธินิสสัยใหม่ สูตร ๒๒๖

จินิปาตนโต กีสทุโท

อปปกตตสส วาจโก

ยกาเรนาทิสยตุโต

สกลตตสส วาจโก

กีสทุโท เกวล เณยโย

ปัจจนตตสส วาจโก.^๑

“ก็ ศัพท์ที่มี จิ นิบาตอยู่ท้าย แสดงอรรถว่า เล็กน้อย

เมื่อประกอบด้วย ย อักษรในหนตัน แสดงอรรถว่า ทั้งหมด

เมื่ออยู่ล้วนๆ [ไม่มี จิ อยู่ท้ายและไม่มี ย ในหนตัน] พึงทราบว่าแสดง

อรรถว่า งาม”

ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า โย โกจิ เป็นต้น แปลว่า “ผู้ใดผู้หนึ่ง, อย่างใดอย่างหนึ่ง” โดยหมายรวมถึงทุกสิ่ง แต่ผู้แปลก็สังเกตเห็นว่า ในพระไตรปิฎกนิสสัยของพม่า คือ มูลปณณาสกนิสสัยนิยมแปล โย ศัพท์เป็นอนิยมะ แล้วแปล โกจิ ว่า ผู้ใดผู้หนึ่ง โดยถือว่า จิ นิบาตที่อยู่ท้าย ก็ ศัพท์แสดงความหมายว่า อนิยม (ไม่แน่นอน) ดังประโยคว่า

อิธ อคฺคิเวสฺสน มม สาวโก ยํ ภิกฺขุจํ รูปํ อตีตานาคตปัจจุปปนํ อชฺชุตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอปาริกํ วา สุขมํ วา หีนํ วา ปณฺธิตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ เนตํ มม, เนโส-
หฺมสมฺมิ, น เมโส อตฺตาทิ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปณฺณาย ปสฺสติ.^๒

“อัคริเวสสนะ สาวกของเราในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า รูปนี้ไม่ใช่ของเรา รูปนี้ไม่ใช่เรา รูปนี้ไม่ใช่อัตตาของเรา”

จะเห็นได้ว่า ในประโยคข้างต้น คำว่า ยํ ภิกขุจํ อยู่ในประโยคอนิยมะ และมีประโยคนิยมะต่อมา คือ สพพํ เอตํ รูปํ ถ้า ยํ ภิกขุจํ ศัพท์แสดงเนื้อความว่า “ทั้งหมด” ได้ ก็ไม่จำเป็นต้องประกอบใช้ สพพ ศัพท์เข้ามาในประโยคหน้า อีกทั้งไม่จำเป็นต้องประกอบใช้ เอตํ ศัพท์ที่เป็นนิยมะของ ยํ ศัพท์ในประโยคก่อน ดังนั้น จึงสรุปความได้ว่า คำว่า ยํ ภิกขุจํ เป็นศัพท์ ๒ ศัพท์โดย

- ย ศัพท์เป็นอนิยมะตามปกติ

- ภิกขุจํ ศัพท์แสดงความหมายว่า ไม่แน่นอน หรือเล็กน้อย ตามสมควรแก่ฐานะ

ฉะนั้น จึงมีความหมายตามอรรถแรกว่า “ผู้ใดผู้หนึ่ง, อย่างใดอย่างหนึ่ง” และมีความหมายตามอรรถหลังว่า “บางคน, บางอย่าง, เล็กน้อย”

^๑ พ.ศ. ๒๕๖๑ เล่ม ๑ หน้า ๑๑๑

^๒ ม.ม. ๑๒/๓๖๑/๓๖๗

แม้ในปทรูปสิทธิปกรณก็มีประโยค โย โกจิ ซึ่งประกอบด้วย ต สรรพนามและ สพพ ศัพท์ ในประโยคหลังว่า

โย โกจิ โลภียโลกุตตราภิเภาโท วจนตุเณ, โส สพโพ อภุขเรหเว สณฺณายเต.^๑

“เนื้อความของศัพท์อันจำแนกเป็นโลกียะ และโลกุตตระ เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่ เนื้อความของศัพท์ทั้งหมดนั้น บุคคลย่อมหมายรู้ได้ด้วยอักษรเท่านั้น”

คำอธิบาย ยุณฺชนตฺยสมฺนโต สกั

ยุณฺชนตฺยสมฺนโต สกนฺติ อายสมฺนโต อตฺตโน สนฺตํ ฌนํ ปาปฺพนฺตฺ.

คำว่า ยุณฺชนตฺยสมฺนโต สกั (ท่านจงทวงทรัพย์ของท่าน) หมายความว่า ท่านผู้มีอายุจรงได้รับทรัพย์อันเป็นสมบัติของตน

ท่านอธิบาย ยุณฺชนตฺย เป็นต้น ดังนี้

๑. คำว่า ยุณฺชนตฺยสมฺนโต ตัดบทเป็น ยุณฺชนตฺย + อายสมฺนโต เพราะกล่าวบทว่า อายสมฺนโต แยกไว้ต่างหาก

๒. คำว่า สกั ประกอบรูปศัพท์มาจาก ส ศัพท์ + ณ ปัจจัยใน อิหิ ตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า สสฺส อิหิ สกั (สิ่งนี้ของตน ชื่อว่า สกะ) เพราะอธิบายด้วยคำว่า อตฺตโน สนฺตํ (อันเป็นสมบัติ/ของมีอยู่ของตน)

๓. คำว่า สกั หมายถึง ทรัพย์ เพราะอธิบายอภิเษยัตถะ คือ ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง ของ สกั ศัพท์ด้วยคำว่า ฌนํ (ทรัพย์)

๔. คำว่า ยุณฺชนตฺย (จงทวง) มีคำอธิบายว่า จงได้รับทรัพย์ของตนคืนไป เพราะอธิบายด้วยคำว่า ปาปฺพนฺตฺย (จงได้รับ)

คำว่า ปาปฺพนฺตฺย ประกอบรูปศัพท์มาจาก ป บทหน้า + อป ธาตุ (ปาปฺพนฺเน = ถึง) + อุณา ปัจจัย + อนฺตฺ ปัจจัย แม้ อป ธาตุที่มี ป อยู่หน้าจะเป็นไปในความหมายว่า “ถึง” เป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มี ความหมายในที่นี้ว่า “ได้รับ”

^๑ รูป. สูตร ๑

คำอธิบาย มา โว สกั วินสสุ

มา โว สกั วินสสุตติ ตุมหากั สนตัก มา วินสสุต.

คำว่า มา โว สกั วินสสุ แปลว่า ทรัพย์ของท่านอย่าเสียหายเลย

ท่านอธิบาย มา โว สกั วินสสุ ดังนี้

๑. คำว่า โว เป็นบทที่แปลงมาจาก ตุมห ศัพท์ + นั ฌณฺฐีวิภตติ เพราะอธิบายด้วย ตุมหากั ศัพท์ที่เป็นสามีสัมพันธ์ และยังอยู่ติดกับ สนตัก ทั้งนี้เพราะ โว ศัพท์อาจเป็นบทที่ลง โย : ปฐมาวิภตติ, โย : พุติยาวิภตติ, นั : จตุตถีวิภตติ, นั : ฌณฺฐีวิภตติ หรือเป็น โว นิบาตในปทปุระณะ ท่านจึงอธิบายว่า ตุมหากั เพื่อแสดงข้อความนี้

๒. คำว่า สกั ลง ณ ปัจจัยใน อิหิ ตัถิต เพราะอธิบายว่า สนตัก

๓. มา ศัพท์ในต้นประโยคมีเนื้อความสัมพันธ์กับกริยาคุมพากย์ว่า วินสสุ ไม่มีเนื้อความสัมพันธ์กับ โว ที่อยู่ติดกัน ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มา วินสสุตติ โดยเปลี่ยนตำแหน่งของ มา ศัพท์ มาไว้ข้างหน้า วินสสุตติ

๔. คำว่า วินสสุ ประกอบรูปศัพท์มาจาก วิ บทหน้า + นส ธาตุ (อทสฺสเน = ไม่เห็น) + อา หิยัตตณีวิภตติ ปรัสสบท หรือ อา อัชชตณีวิภตติ อตตโนบท เพราะอธิบายด้วยคำไวพจน์ว่า วินสสุตติ ที่ลง ตุ ปัญจมีวิภตติ ทั้งนี้เพราะกริยาคุมพากย์ที่ประกอบใช้ร่วมกับ มา ศัพท์ อาจลงวิภตติ ได้ ๓ หมวด คือ ปัญจมี หิยัตตณิ หรืออัชชตณิ ตามสมควร

หนังสือคู่มือสอนกัณฑ์ (เล่ม ๒ หน้า ๑๙๔) กล่าวว่า คำว่า วินสสุ มีศัพท์เดิมมาจาก วินสสุตติ ลบ ตุ อักษร แต่ผู้แปลเข้าใจว่าบทดังกล่าวน่าจะลง อา วิภตติมากกว่า เพราะไวยากรณ์ไม่มีสูตรแสดงการลบ ตุ วิภตติ อีกทั้งบทที่ประกอบกับ มา นิบาตก็อาจลงหิยัตตณิหรืออัชชตณิวิภตติได้

คำอธิบาย อัย ตตถ สามิจิ

อัย ตตถ สามิจิติ อัย ตตถ อนุธมฺมตา โลกุตตรธมฺมํ อนุคตา วตฺตรธมฺมตาติ อตฺถเ, ตสฺมา เอวํ อภิโรนโต วตฺตเกเท ทุกฺกั อปชฺชติ.

คำว่า อัย ตตถ สามิจิ (ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรในภิกษุ นั้น) หมายความว่า ข้อปฏิบัตินี้เป็นสภาพอันคล้ายตามในภิกษุ นั้น คือ คล้ายตามโลกุตตรธรรม กล่าวคือ เป็น

ธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ ดังนั้น ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ (คือ ไปบอกเองหรือส่งทูตไปบอก) จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตรวิบัติไป

คำว่า อัย ขเปย อตุโถ (คำว่า อัย ตตุถ สามิจิ หมายความว่า ข้อปฏิบัตินี้เป็นสภาพอัน คล้อยตามในภิกษุนั้น คือ คล้อยตามโลกุตตรธรรม กล่าวคือ เป็นธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ) กล่าวไว้ เพื่ออธิบาย สามิจิ ศัพท์ในเรื่องนี้ว่าการไปบอกเองหรือการส่งทูตไปบอกเป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า

- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การลูกรับ และการปูลาดอาสนะ เป็นต้น เป็นวัตร สมควรในภิกษุนั้นหรือไม่

- ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

อธิบายว่า การไปบอกเองหรือการส่งทูตไปบอกเป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น ไม่ใช่การลูกรับ และการปูลาดอาสนะ เป็นต้น

คำว่า ตสฺมา ขเปย อาปชฺชติ (ดังนั้น ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะ วัตรวิบัติไป) กล่าวไว้เพื่อแสดงลัทธิคุณะ (ผลพลอยได้) จากประโยคหน้าว่า การกล่าวประโยคหน้ามี ประโยชน์เพื่อแสดงว่า ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตรวิบัติไป ทั้งนี้เพื่อขจัด ความสงสัยว่า

- อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

- ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมิได้ด้วยการกล่าวเช่นนั้น

อธิบายว่า ผลพลอยได้ดังกล่าว คือ ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตร วิบัติไป

อนึ่ง การต้องอาบัติทุกกฏในเรื่องนี้ แม้จะไม่มีสิกขาบทบัญญัติไว้โดยตรง แต่หากภิกษุไม่ กระทำตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ทำด้วยคำว่า อัย ตตุถ สามิจิ (ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรใน ภิกษุนั้น) ถือว่าภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏเพราะเสียวัตร ทุกกฏดังกล่าวชื่อว่า วัตตเภททุกกฏ มี ๒ ประเภท คือ

๑. ทุกกฏที่ต้อง เพราะไม่ทำตามพุทธานุญาต ดังที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้

๒. ทุกกฏที่ต้อง เพราะฝ่าฝืนสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรทำ

ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นธกะ คือ มหาวรรคและจุฬวรรค เช่น

น อุปชฌายสฺส ภณฺมานสฺส อนฺตรนฺตรา กถา โอปาเตตฺตพฺพา.^๑

“เมื่ออุปัชฌาย์กำลังกล่าว ไม่พึงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง” (ดู กถินสิกขาบท เรื่องวิธีปฏิบัติของภิกษุผู้กรานกฐิน)

คำว่า อยฺ เป็นนุตตาเปกชะ คือ มองหาข้อความที่กล่าวไว้แล้วในประโยคก่อน ซึ่งก็คือ การไปบอกเองหรือส่งทูตไปบอก ดังฎีกาใหม่กล่าวว่า

อยนฺติ อยฺ ยถาวุตฺตา.^๒

“คำว่า อยฺ แปลว่า ข้อปฏิบัตินี้ กล่าวคือ ข้อปฏิบัติตามที่กล่าวมาแล้ว”

ท่านอธิบาย อยฺ ตตฺถ สามิจิ ดังนี้

๑. คำว่า สามิจิ ใช้ในความหมายว่า สมควร (อนุจฺฉวิก) เพราะท่านอธิบายด้วยคำว่า อนุธมฺมา (เป็นสภาพอันสมควร)

๒. ความหมายว่า สภาพอันคล้ายตาม มีคำอธิบายว่า คล้ายตามโลกุตตรธรรม เพราะอธิบายด้วยคำว่า โลกุตฺตรธมฺมํ อนุคฺตา (คล้ายตามโลกุตตรธรรม)

๓. ความหมายว่า คล้ายตามโลกุตตรธรรม มีคำอธิบายว่า ธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ เพราะอธิบายด้วยคำว่า วตฺถธมฺมา (ธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ)

คำว่า อยฺ มีคำแปลในนิสสัยพม่า ต่างกัน คือ

๑. อยฺ วาจา (การบอกนี้) หรือ อยฺ สามํ คนฺตฺวา วาจา วา ทูตํ ปหิณฺตีว วาจา วา (การไปบอกเองหรือการส่งทูตไปแล้วบอก) <ปาติโมกขเมทินี หน้า ๒๐๓>

๒. อยฺ สามํ วา ทูตปหิณฺเนน วา วาจา (การบอกเองหรือด้วยการส่งทูตไป) <ปาติโมกข์-ภาสชาติฎีกา หน้า ๑๖๑>

๓. อยฺ สามํ คมนฺตา วา ทูตปหิณฺนตา วา (การไปเองหรือการส่งทูตไป) <สิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ หน้า ๑๙๔>

คำว่า ตตฺถ มีคำแปลในนิสสัยพม่า ต่างกัน คือ

๑. ตตฺถ สิกฺขาบท (ในสิกขาบทนั้น) หรือ ตตฺถ จีวรานิพฺพาเทน (ในการไม่ยังจีวรให้สำเร็จนั้น) <ปาติโมกขเมทินี หน้า ๒๐๓>

^๑ วิ.มหา. ๔/๖๖/๕๔

^๒ กงฺขา.อภินวฎีกา หน้า ๒๘๕

๒. ตตถ จีวรเจตาปนุสส จิจจานิปฺพาเทน (ในการไม่ยังกิจให้สำเร็จนั้นของมูลค่าแห่งจีวร) <ปาติโมกข์ภาสากฎีกา หน้า ๑๖๑>

๓. ตตถ จีวรเจตาปนุสส จีวรานิปปาเทน (ในการไม่ยังจีวรให้สำเร็จนั้นของมูลค่าแห่งจีวร) <สิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ หน้า ๑๙๔>

ในที่นี้แปล อัย เป็นวิเสสนะของ ปฏิปทา และ ตตถ เป็นวิเสสนะของ ภิกขุสัมมี้ เพื่อให้สอดคล้องกับข้อความที่ได้กล่าวไว้ในตอนท้ายของสังฆาทิเสส

คำว่า อนุธมฺมตา (สภาพอันคล้ายตาม) มีรูปวิเคราะห์ว่า

- ธมฺโม เอว ธมฺมตา (ธมฺม ศัพท์ + ตา ปัจจัยในสกัตตัตถิต)
- อนุรูปา ธมฺมตา อนุธมฺมตา (ปาทีบุรพบทกรรมธารยสมาส)

คำว่า ตสฺมา ในประโยคหลัง แปลสั้นๆ ว่า ตสฺมา การณา (เพราะเหตุนั้น) แต่หากแปลยาวๆ ต้องเพิ่มคำในประโยคหน้ามาแปล โดยเปลี่ยน อัย และ สามิจิ เป็นบทสัมพันธ์และบทเหตุว่า อิมาย ปฏิปทาย ตตถ ภิกขุสัมมี้ สามิจิกาวา (เพราะความเป็นวัตรสมควรแห่งข้อปฏิบัติในภิกษุนั้น)

สถานที่เป็นต้น

สาวตถิยํ อุปนฺนํ อารพฺภ “อชฺชณฺโห ภนฺเต อาคเมหี”^๑ติ วุจฺจมาโน นาคเมสิ, ตสฺมี วตฺถุสฺมี ปณฺณตฺตํ.

สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ปรารภพระอุปนันทะในเมืองสาวัตถี เพราะเหตุคือ การไม่รอเมื่อทายกกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ จงรอข้าพเจ้าในวันนี้

คำว่า อชฺชณฺโห ตตฺถเป็น อชฺช (ในวันนี้) + โน (แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย) ลง ห อักษรเป็น อาคม แปลง นุ เป็น ณ ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยว่า

“อชฺชณฺโห ภนฺเต อาคเมหี”ติ ภนฺเต อชฺช เอกทิวสํ อมฺหากํ ติฏฺฐจ, อธิวาเสหีติ อตฺถโก.^๒

“คำว่า อชฺชณฺโห ภนฺเต อาคเมหิ มีความหมายว่า ท่านผู้เจริญ ท่านจงรอข้าพเจ้าในวันนี้เพียงวันเดียว คือ จงอดกลั้น”

^๑ วิ.มหา. ๒/๕๓๗/๓๖-๗

^๒ วิ.มหา.อ. ๒/๑๘๐

คัมภีร์วิมุตติวินทนีอธิบายการตัดบทสนธิในเรื่องนี้ว่า

“อชฺชณฺโห”ติ “อชฺช โน”ติ วุตตพฺเพ หการาคมฺ, นการสฺส จ ฌการํ กตฺวา วุตฺโตติ อาห
“อชฺช เอกทิวสํ อมฺหากน”ติ.^๑

“คำว่า อชฺชณฺโห กล่าวไว้โดยเมื่อควรกล่าวว่า อชฺช โน ให้ลง ห อักษรเป็นอาคม และ
แปลง น เป็น ฌ อักษร ฉะนั้นจึงกล่าวว่า อชฺช เอกทิวสํ อมฺหากํ ([จงร่อ]ข้าพเจ้าในวันนี้เพียงวันเดียว”

แม้คัมภีร์สารัตถทีปนีก็อธิบายคำนี้ว่า

ปาฬิยฺ อชฺชณฺโหติ อชฺช เอกทิวสนฺติ อตฺถโ, “อชฺช โน”ติ วา อตฺถโ คเหตุพฺโพ, โน
อมฺหากํ.^๒

“คำว่า อชฺชณฺโห ในพระบาลี มีความหมายว่า ในวันนี้เพียงวันเดียว อีกอย่างหนึ่ง พึง
ถือเอาเนื้อความว่า [จงร่อ]ข้าพเจ้าในวันนี้ คำว่า โน แปลว่า แก่ข้าพเจ้า”

คำแปลตามนัยที่ ๒ ซึ่งกล่าวไว้ในสารัตถทีปนี สอดคล้องกับข้อความในวิมุตติวินทนีที่ตัด
บท อชฺชณฺโห ว่า อชฺช + โน แต่คำแปลแรกว่า ในวันนี้เพียงวันเดียว แสดงว่าคำว่า อชฺชณฺโห มาจาก
อชฺช ศัพท์ + อห ศัพท์ เพราะท่านเข้าใจว่า คำว่า เอกทิวสํ (เพียงวันเดียว) เป็นคำอธิบายของ อห
ศัพท์ ส่วน อมฺหากํ ศัพท์นั้นเป็นเพียงคำอธิบายเพิ่มเติมพิเศษเข้ามา ไม่ใช่การอธิบายรูปศัพท์โดยตรง
ซึ่งต่างจากวิมุตติวินทนีที่เห็นว่า อมฺหากํ เป็นคำแปลของ โน ศัพท์ ดังนั้น ตามความเห็นนี้ คำว่า
อชฺชณฺโห มีศัพท์เดิมมาจาก อชฺช ศัพท์ + อห ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์สมาสว่า

- อชฺช จ โส โห จาติ อชฺชณฺโห = วันที่เป็นวันนี้ ชื่อว่า อัชชัณณะ

แปลง อห เป็น ฌห ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๓ สูตร ๑๑๐) ว่า ปุพฺพา-
ปรชฺชสายนมฺหะหาหสฺส ฌนฺโห (แปลง อห ศัพท์ทำย ปุพฺพ, อปร, อชฺช, สายน และ มชฺฌ ศัพท์ เป็น
ฌห) เช่น ปุพฺพณฺโห (วันอันเป็นส่วนแรก, เช้า) อปรณฺโห (วันอันเป็นส่วนหลัง, บ่าย) อชฺชณฺโห (วัน
อันเป็นวันนี้) สายนฺโห (วันอันเป็นเวลาเย็น) และ มชฺฌณฺโห (วันอันเป็นเวลากลางวัน)

สรุปความว่า คำว่า อชฺชณฺโห มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. แก่ข้าพเจ้าในวันนี้ = อชฺช + โน (ลง ห อาคม และแปลง น เป็น ฌ)
๒. ในวันนี้เพียงวันเดียว = อชฺช + โส (แปลง อห เป็น ฌห)

^๑ วิมุตติ.ฎีกา ๑/๔๒๔

^๒ สารตถ.ฎีกา ๓/๙๖

นอกจากนั้น แม้ในพระบาลีและอรรถกถาจะพบรูปว่า อชฺชณฺโห แต่ในกัณฑ์ชาตรีพบรูปว่า อชฺชณฺโห และสารัตถทีปนีก็อ้างถึงรูปว่า อชฺชณฺโห ไว้ด้วยข้อความว่า

ราชสิกขาปเท ปน “อชฺชณฺโห”ติ ปาเจ “อชฺชณฺโห”ติปิ ปจนติ.^๑

“ส่วนในราชสิกขาปท บางท่านสาธยายว่า อชฺชณฺโห บ้างในปาฐะว่า อชฺชณฺโห”

ดังนั้น รูปว่า อชฺชณฺโห ก็มีคำแปล ๒ ประการเหมือนกับ อชฺชณฺโห เพียงแต่ใช้ อชฺช ที่ เป็นคำไวพจน์ของ อชฺช มาแทนเท่านั้น มีรูปวิเคราะห์ว่า อิมสฺมี ทิวเส อชฺช เหมือนกับ อชฺช ศัพท์ ที่มีรูปวิเคราะห์ว่า อิมสฺมี ทิวเส อชฺช ดังกัณฑ์ชาตรีนามหาฎีกากล่าวว่า

อชฺชสฺสทโท อชฺชปรียาโย.^๒

“อชฺช ศัพท์เป็นคำไวพจน์ของ อชฺช ศัพท์”

ประเภทของบัญญัติ

สาธารณบัญญัติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นสาธารณบัญญัติ (ข้อบัญญัติทั่วไปแก่ภิกษุและภิกษุณี)

อาณัติ

อนาณตติกัม.

[สิกขาบทนี้]เป็นอนาณตติกัม (ไม่มีการใช้ผู้อื่น)

อาบัติ

ติกปาจิตติยัม.

[อาบัตินี้]เป็นติกปาจิตติยัม

อุณเณสุ โจทนาจาเนสุ อติเรกสณฺณโน เวมตีกสฺส วา ทุกุกฺกัม.

^๑ สารัตถ.ฎีกา ๒/๔๙๗

^๒ กงฺขา.โยชนา ๓/๑๔๔

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ :-

- ภิกษุสำคัญว่ามากกว่าในการทวงและการยืมที่น้อยกว่า[กำหนด]
- ภิกษุสงสัยการทวงและการยืมที่น้อยกว่า[กำหนด]

ติกาจิตตีย์ในสิกขาบทนี้เหมือนกับที่กล่าวไว้ในสิกขาบทก่อน คือ ภิกษุสำคัญการทวงและการยืมเกินจำนวนว่าเกินจำนวน, ภิกษุสงสัยการทวงและการยืมเกินจำนวนว่าเกินจำนวน และภิกษุสำคัญการทวงและการยืมเกินจำนวนว่าต่ำกว่าจำนวน

อนาบัติ

อโจนาย ลหุเธ (คณฺหฺนตฺสฺส จ), สามิเกหิ โจเตตฺวา ทินฺเน (คณฺหฺนตฺสฺส จ), อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ไม่ต้องอาบัติแก่ :-

- ภิกษุผู้ได้รับ[จีวร]ด้วยการไม่ทวง
- ภิกษุผู้ได้รับ[จีวร]เมื่อเจ้าของทวงแล้วมอบให้
- ภิกษุบ้าเป็นต้น

คำว่า อโจนาย ลหุเธ มีปาฐะเสสสะว่า คณฺหฺนตฺสฺส ภิกฺขุโน จ เพิ่มเข้ามาเพื่อให้เป็นสัมปทานของอนาปัตติ ตามบทสัมปทานว่า อุมฺมตฺตกาทีนํ ที่มี จ ศัพท์ประกอบรวม นอกจากนั้นคำว่า ลหุเธ ยังเป็นลักษณะกริยาของลักษณะวันตักัตตาว่า จีวเร (เมื่อจีวร)

แม้คำว่า สามิเกหิ โจเตตฺวา ทินฺเน ก็มีปาฐะเสสสะว่า คณฺหฺนตฺสฺส ภิกฺขุโน จ และ คำว่า ทินฺเน ก็เป็นลักษณะกริยา (กริยาที่เป็นเครื่องกำหนด) ของลักษณะวันตักัตตา (กัตตาที่มีลักษณะกริยา) ว่า จีวเร เช่นเดียวกัน

องค์ประกอบ

กบปิยการกสฺส ภิกฺขุโน นิทฺธิฏฺฐกาโว, ทูเตน อปฺปิตตา, ตตฺตตฺติ วายาโม, เตน วายาเมน ปฏฺฐิลาโกติ อีมาเนตฺถ จตฺตาริ อํคานิ.

สิกขาบทนี้มีองค์ ๔ เหล่านี้ คือ

๑. ภิกษุแสดงกัปปิการก (ไม่ใช่พูดแสดง)
๒. พูดบอกภิกษุว่าได้มอบมูลค่าจีวรแล้ว
๓. ความพยายามเกินกว่าการทวง ๓ ครั้งและการยื่น ๖ ครั้งเหล่านั้น
๔. ภิกษุได้รับจีวรด้วยความพยายามนั้น

คำว่า ทูเตน อปิตตา ต้องเพิ่มปาสุเสสะว่า ภิกษุโน มาเป็นสามีสัมพันธ์ของ ตา ปัจจัย ใน อปิตตา แปลตามศัพท์ว่า “การที่ภิกษุอันพูดให้ตั้งไว้แล้ว” หมายถึง การที่พูดกล่าวกับภิกษุว่าได้กำชับกัปปิการกไว้แล้ว ดังคำอธิบายในฎีกาใหม่ว่า

อปิตตาติ ปติฏฐาปิตตา, “สณฺณตฺโต โส มยา”ติอาทินา กิตฺตาทิ วุตฺตํ โหติ.”

“คำว่า อปิตตา คือ การที่ภิกษุอันพูดให้ตั้งไว้แล้ว ความหมายคือ การที่พูดพูดกับภิกษุแล้วด้วยคำว่า สณฺณตฺโต โส มยา (กระหม่อมกำชับไวยาวัจจนั่นแล้ว)”

ตามคำอธิบายนี้ คำว่า อปิตตา มีรูปวิเคราะห์ว่า

- อปฺปิยิตฺถาติ อปฺปิโต (อปฺป ธาตุ = ตั้งอยู่ + เณ การิตปัจจัย + ต ปัจจัย)
- อปิตฺตสฺส ภาโว อปิตตา (อปฺปิต ศัพท์ + ตา ปัจจัยในภาวตัทธิต)

ประเภทของสมุฏฐานเป็นต้น

สมุฏฐานาที่นิ จตุตถสทิสานาวาติ.

สมุฏฐานเป็นต้นเป็นเช่นกับสิกขาบทที่ ๔ นั้นเทียว ดังนี้แล

จบคำอธิบายราชสิกขาบท

จบจีวรวรรคที่ ๑

ตัวอย่างวากยานุสัมพันธ์

อนิยตกัณฑ์

ตัวอย่าง ๑

ก. รโหติ จกขุสฺส รโห.

คำว่า รโห (ที่ลับ) คือ ที่ลืบทา

ข. กิณฺจปิ ปาฬิยํ โสตสฺส รโห อากโต, จกขุสฺเสว ปน รโห “รโห”ติ อิธ อธิเปโต.

แม้ที่ลืบทาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลืบทาทานั้น ในสิกขาบทนี้

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกฺวาณฺณสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิณฺญ ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺติ กโรติ.

กล่าวคือ แม้ถ้าบุรุษรู้เพียงสำนักอยู่ใกล้ประตูห้องที่ปิดบานประตูไว้ ก็ป้องกันอาบัติภิกษุไม่ได้

ฅ. ยตฺถ ปน สกฺกา ทฏฺฐํ, ตาทิเส อนฺโต ทฺวาทสฺสทฺถเป โสกาเส นิสินฺโน สจฺจขุโก วิกฺขิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺติ กโรติ.

แต่คนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิตขัดส่ายก็ตาม กลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้

ง. สมฺเป จิตฺติ อนฺโธ น กโรติ, จกฺขุมปิ นิปฺชชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

คนบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้

จ. อิตฺถินํ ปน สตมฺปิ น กโรติเยว.

ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ เหมือนกัน

ฉ. เตน วุดต์ “รโหติ จกขุสฺส รโห”ติ.

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า รโหติ จกขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่ลับตา)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. รโหติ จกขุสฺส รโห.

ข. กิณฺณปิ ปาฬิยํ โสตสฺส รโห อากโต, จกขุสฺสเสว ปน รโห “รโห”ติ อธิ อธิป-
เปโต.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคความยกย่อง คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า รโหติ จกขุสฺส รโห (คำว่า รโห คือ ที่ลับตา)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัหะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า รโห คือ ที่ลับตา ด้วย
ประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า รโหติ จกขุสฺส รโห

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในปทภาษนียัตริสว่า รโหติ จกขุสฺส รโห, โสตสฺส
รโห (ที่ลับ คือ ที่ลับตา และที่ลับหู) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า แม้ที่ลับหู
มาแล้วในพระบาลีก็จริง แต่พระพุทธองค์ทรงประสงค์เอาที่ลับตาเท่านั้นในสิกขาบทนี้

ก. รโหติ จกขุสฺส รโห.

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกวางฺกุสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิมฺณฺญ ปุริโส โหติ, เณว
อนาปตฺตี กโรติ.

ฆ. ยตฺถ ปน สกฺกา ทฺมฺมํ, ตาติเส อนฺโต ทฺวาทสฺสทฺถเปปิ โเอกาเส นิสินฺโน
สจฺจขุโก วิชิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตี กโรติ.

ง. สมฺมเป จิตฺติ อนฺโธ น กโรติ, จกฺขุมาปิ นิปฺชชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

จ. อิตฺถินํ ปน สตมฺปิ น กโรติเยว.

ประโยค ค. ฆ. ง. และ จ. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายเรื่องที่คำว่า รโห
หมายถึง ที่ลับตา เท่านั้น

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขป ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า รโหติ จกฺขุสฺส รโห
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุรุษอยู่ในที่ไหนจึงกันอาบัติไม่ได้
๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึง ที่ลัปตา ท่านนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. สม. ง. และ จ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้อธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึง ที่ลัปตาท่านนั้น ด้วยประโยคเหล่านั้นว่า แม้ถ้าบุรุษรู้เพียงสำนักอยู่ใกล้ประตูห้องที่ปิดประตูไว้ ก็ป้องกันอาบัติภิกษุไม่ได้ แต่หากคนตาดีนั่งอยู่ภายในระยะ ๑๒ คอก ในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้จะมีจิตซัดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้ คนบอดถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ ส่วนหญิงตั้งร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ เหมือนกัน

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกฺวาณฺณสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิณฺญฺ ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺตี กโรติ.

สม. ยตถ ปน สกฺกา ทฺวํ, ตาติเส อนฺโต ทฺวาทสฺสทฺเถปิ โเอกาเส นิสินฺโน สจฺจขุโก วิชิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตี กโรติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม เพราะประโยคไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง เพราะประโยคประกอบด้วย น ปฏิเสธ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ค.
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ
 - ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้น คืออะไร
 - บุรุษอยู่ในสถานที่ไหนจึงป้องกันอาบัติได้
๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงประโยชน์อันยะของประโยชน์ใดเรานั้น มิใช่หรือ
- ท่านควรแสดงสถานที่ซึ่งป้องกันอาบัติได้ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า

- ข้าพเจ้าได้แสดงประโยชน์อันยะของประโยชน์ใดเรานั้นด้วยประโยค ฌ.
- ข้าพเจ้าได้แสดงสถานที่ซึ่งป้องกันอาบัติได้ด้วยประโยค ฌ.

ฌ. ยตถ ปน สกกา ทฏฺฐํ, ตาทิเส อนฺโต ทฺวาทสหตฺเถปิ โอกาเส นิสินฺโน
สจฺจุโก วิชิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตี กโรติ.

ง. สมฺมเป จิตฺตปิ อนฺโร น กโรติ, จกฺขุมปิ นิปฺชชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อจัดความ
สงสัยว่า คนบอดที่อยู่ใกล้กัน และคนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ป้องกันอาบัติได้หรือไม่ (ปน ศัพท์
ทำหน้าที่วากยารัมภะชตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คนตาดีหนึ่งอยู่ภายในระยะ ๑๒
ศอกในสถานที่มองเห็นได้เช่นนั้น แม้มีจิตซัดส่ายก็ตาม หลับอยู่ก็ตาม ย่อมป้องกันอาบัติได้ ด้วย
ประโยค ฌ.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คนบอดที่อยู่ใกล้กัน และคนตาดีผู้นอนหลับ
สนิทอยู่ป้องกันอาบัติได้หรือไม่

๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อนี้ได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า คนบอด
ถึงจะอยู่ใกล้ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ คนตาดีผู้นอนหลับสนิทอยู่ก็ป้องกันอาบัติไม่ได้

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกฺวามฺสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิมฺญฺญํ ปุริโส โหติ, เหน
อนาปตฺตี กโรติ.

ฌ. ยตถ ปน สกกา ทฏฺฐํ, ตาทิเส อนฺโต ทฺวาทสหตฺเถปิ โอกาเส นิสินฺโน
สจฺจุโก วิชิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตี กโรติ.

ง. สมฺมเป จิตฺตปิ อนฺโร น กโรติ, จกฺขุมปิ นิปฺชชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

จ. อิตถินัน ปน สตมปิ น กโรติเยว.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะกล่าวถึงการที่หญิงร้อยคนก็ป้องกันอาบัติไม่ได้ (ปน ศัพท์ ทำหน้าที่ปักขันตระโชคทะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยค ค. ชม. และ ง. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงเรื่องที่บุรุษป้องกันอาบัติได้และไม่ได้ด้วยประโยค ค. ชม. และ ง.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ หญิงตั้งร้อยคนป้องกันอาบัติได้หรือไม่

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ หญิงเหล่านั้นป้องกันอาบัติได้และไม่ได้เหมือนบุรุษหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า หญิงตั้งร้อยคนก็กันอาบัติไม่ได้เหมือนกัน

ค. สเจปิ หิ ปิหิตกวางฺกุสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสินฺโน วิมฺญฺญ ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺตี กโรติ.

ชม. ยตถ ปน สกฺกา ทฺวํ, ตาติเส อนฺโต ทฺวาทสฺสทฺเถปิ โสภาเส นิสินฺโน สจฺจขุโก วิชิตฺตจิตฺโตปิ นิทฺทายนฺโตปิ อนาปตฺตี กโรติ.

ง. สมึเป จิตฺติ อนฺโธ น กโรติ, จกฺขุมาปิ นิปฺชชิตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ น กโรติ.

จ. อิตถินัน ปน สตมปิ น กโรติเยว.

ฉ. เตน วุตฺตํ “รโหติ จกฺขุสฺส รโห”ติ.

ประโยค ฉ. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้าย

ประโยค ค. ชม. ง. และ จ. ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายเรื่องที่คำว่า รโห หมายถึงที่ลับตาเท่านั้น ด้วยประโยค ค. ชม. ง. และ จ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของเรื่องนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้น มีใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฉ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นด้วยประโยค ฉ.

ตัวอย่าง ๒

ก. เยน วา สาดิ นิสชชาติสุ อากาเรสุ เยน วา อากาเรน สหฐี เมณฺหาทีนิ อาโรเปตฺวา सा उपालिका वथेय, पृथिवान्मानो देन सो गिक्खु कारेतप्पो.

คำว่า เยน วา सा (อีกอย่างหนึ่ง อุปาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้นกล่าวโทษด้วยอาการใด) หมายความว่า อุปาสิกานั้นกล่าวโทษยกขึ้นสู่การล่งละเมิดมีการเสพเมถุน เป็นต้น พร้อมกับอาการใดในอาการมีการนั่งเป็นต้นพึงกล่าวโทษ ภิกษุนั้นเมื่อยอมรับเท่านั้นจึงถูกปรับอาบัติด้วยอาการนั้น

ข. เอวรูปายปิ हि उपालिकाय वज्रमतुเตन अकारेण न कारेतप्पोติ ओटो.

คือ ไม่ควรปรับอาบัติตามอาการเพียงคำกล่าวแม้ของอุปาสิกาเช่นนั้น

ค. กสฺมา. ยสฺมา ทิฏฺฐํ นาม ตถापि โหติ, อणฺณถापิติ.

ถามว่า เพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรือเป็นอย่างอื่นก็ได้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อถ โข गिक्खु निसชच्च पृथिवान्मानो दिग्घुณं ऋमानं अण्णत्तरेण कारेतप्पो, न उपपृथिवान्मानोติ ओटो.

ก. เยน วา สาดิ นิสชชาติสุ อากาเรสุ เยน วา อากาเรน สหฐี เมณฺหาทีนิ อาโรเปตฺวา सा उपालिका वथेय, पृथिवान्मानो देन सो गिक्खु कारेतप्पो.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะกล่าวถึงคำอธิบายของคำว่า เยน วา सा เป็นต้น

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักกะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายประโยคที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า นิสชच्च गिक्खु पृथिवान्मानो มาก่อนด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เยน ศัพท์เป็นวิเสสณะของปาฐเสสสะว่า ธมฺเมเนเหมือนในประโยคหน้าหรือไร อีกทั้งภิกษุเมื่อไม่ยอมรับ ก็ควรถูกปรับอาบัติหรือไร เพราะว่าในพระบาลีไม่มีคำว่า ปฏิชานมาโน ในพากย์นี้

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เยน ศัพท์เป็นวิเสสณะของปาฐเสสสะไหน อีกทั้งบุคคลพึงกำหนดข้อความในเรื่องนี้ได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เยน ศัพท์เป็นวิเสสณะของปาฐเสสสะว่า อากาเรน (โดยอาการ) และภิกษุเมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ต้องถูกปรับอาบัติ เพราะคำว่า ปฏิชานมาโน ติดตามมาจากพากย์ก่อนสู่พากย์นี้ด้วยอิการณัย

ก. เยน วา สาดิ นิสซุชาทิสฺสุ อากาเรสุ เยน วา อากาเรน สทฺธิ เมถุนาทีนิ อาโรเปตฺวา สา อุปาสิกา วเทยฺย, ปฏิชานมาโนว เตन โส ภิกฺขุ กาเรตฺพุโป.

ข. เอวรูปายปิ หิ อุปาสิกาย วจนมตฺเตน อากาเรน น กาเรตฺพุโปติ อตฺถโก.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายความหมายของประโยค ก. (หิ ศัพท์ทำหน้าที่วิตถารโศตกะ คือ แสดงการขยายความ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าพระวินัยธรไม่ควรปรับอาบัติตามถ้อยคำของอุปาสิกาเช่นนั้น แต่ควรปรับอาบัติตามถ้อยคำของภิกษุผู้ยอมรับการนั่งด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำกล่าวของท่านอาจารย์ย่อมสมควรอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำกล่าวของท่านอาจารย์ไม่สมควรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า คำกล่าวของเราสมควรโดยมุ่งหมายว่า ไม่ควรปรับอาบัติตามอาการเพียงคำกล่าวแม้ของอุปาสิกาเช่นนั้น

ข. เอวรูปายปิ หิ อุปาสิกาย วจนมตฺเตน อากาเรน น กาเรตฺพุโปติ อตฺถโก.

ค. กสฺมา. ยสฺมา ทิฏฺฐํ นาม ตถापि โหติ, อญฺญถาปีติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุในการที่พระวินัยธรไม่ปรับอาบัติตามคำของอุปาสิกาเช่นนั้น

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าพระวินัยธรไม่ควรปรับอาบัติตาม
ถ้อยคำของอุบาสิกาเช่นนั้นด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงไม่ควรปรับอาบัติตามถ้อยคำของอุบาสิกาเช่นนั้น

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อุบาสิกาเช่นนั้นเป็นผู้มีวาจาเชื่อถือได้มิใช่หรือ
พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงเหตุว่า เพราะสิ่งที่เห็นอาจเป็นอย่างนั้นหรือเป็นอย่างอื่นก็ได้

นิสสัคคิกยักณห์

๑. กถินสิกขาบท

ตัวอย่าง ๓

ก. นิสสัคคิเยสุ ปน จีวรหคคสฺส ตาว ปจฺมสิกขาบท นิฏฺฐิตจีวรสมฺมุตฺติ สุกกมฺม-
ปริโยสานเนน วา, “นญฺจ วา วินญฺจ วา ททฺธํ วา จีวรสา วา อุปฺปจฺฉินฺนา”ติ อิมेषุ วา
เยน เกนจิ อากาเรน นิฏฺฐิตะ จีวรสมฺมุตฺติ.

ส่วนในนิสสัคคิสิกขาบท โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๑ ของจีวรบรรคเป็นลำดับ
แรก ดังนี้ คำว่า นิฏฺฐิตจีวรสมฺมุตฺติ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) หมายความว่า เมื่อจีวรสำเร็จแล้วด้วยการ
เย็บเสร็จ หรือด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งในอาการเหล่านี้ คือ จีวรหาย จีวรเสียหาย จีวรถูก
ไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจีวรหมดไป

ข. จีวรสฺส กรณฺพลิโพเธ อุปฺปจฺฉินฺเนติ อตฺถโก.

อธิบายว่า เมื่อความหวังในการทำจีวรหมดไป

ค. อตฺตถกถินสฺส หิ ภิกฺขุโน ยาว อิมหากาเรหิ จีวรพลิโพธํ น ฉิขฺชติ, ตาว
กถินานิสฺสํ ลกฺขติ.

เพราะความหวังในจีวร (จีวรพลิโพธ) ของภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ยังไม่ขาดไปด้วย
อาการเหล่านี้ตราบได้ ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. นิสสัคคิเยสุ ปน จีวรวคฺคสฺส ตาว ปจฺมสิกฺขาปเท ยเปยฺย นิฏฺฐิตเจ จีวรสมฺมึ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า น โข มยฺ เป็นต้น

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยค ตามหลักลิ้นจันทรโจทนา คือ การถามข้อความที่ซ่อนเงื่อนอยู่ภายใน ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิฏฺฐิตเจจิวรสมฺมึ

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ คำว่า จีวรสำเร็จแล้ว คือ จีวรสำเร็จอย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำนี้หมายความว่าถึงจีวรสำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้นหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำนี้มีได้หมายถึงจีวรสำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้น แต่ยังหมายความว่าถึงจีวรสำเร็จด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งมีจีวรหายเป็นต้นอีกด้วย

ก. นิสสัคคิเยสุ ปน จีวรวคฺคสฺส ตาว ปจฺมสิกฺขาปเท ยเปยฺย นิฏฺฐิตเจ จีวรสมฺมึ.

ข. จีวรสฺส กรณปฺลิโพเธ อุปฺจฉินฺเนติ อตุโธ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ แสดงอธิบายความในประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า นิฏฺฐิตเจจิวรสมฺมึ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) หมายความว่า เมื่อจีวรสำเร็จแล้วด้วยการเย็บเสร็จหรือด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งในอาการเหล่านี้ คือ จีวรหาย จีวรเสียหาย จีวรถูกไฟไหม้ หรือความหวังที่มีในจีวรหมดไป

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่สำเร็จด้วยการเย็บเสร็จควรชื่อว่า จีวรสำเร็จ มิใช่หรือไม่

๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ จีวรที่หายไป เป็นต้น ชื่อว่า จีวรสำเร็จ ด้วยการหายไป เป็นต้น ได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า คำว่า จีวรสำเร็จ หมายถึง ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไปอีกด้วย ไม่ใช่จีวรสำเร็จด้วยการเย็บเสร็จเท่านั้น

ข. จีวรสุส กรณปฺลิโพธ อฺปฺจฺฉินฺเนติ อตฺถโก.

ค. อตฺถกตฺถกณิสฺส หิ ภิกฺขุโน ยาว อิมหากาเรหิ จีวรปฺลิโพธ น ฉิพฺพชติ, ดาวกณินาสํ ลภติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุของประโยคหน้า (หิ ศัพท์ ทำหน้าที่การณโชตกะ คือ แสดงเหตุ)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรสำเร็จ คือ ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อความนั้นบุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร : กัณฑ์ชาตรีใหม่ และ กัณฑ์ชาตรีคั่นฉฐิ
- เหตุใดจีวรสำเร็จ คือ ความห่วงใยในการทำจีวรหมดไป : คู่มือสอนกัณฑ์ชาตรี

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรสำเร็จควรเป็นจีวรที่เย็บเสร็จเท่านั้นหรือไม่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ความห่วงใยในจีวรของภิกษุผู้กรานกฐินแล้วยังไม่ขาดไปด้วยอาการเหล่านี้ตราบได้ ตราบนั้นเธอย่อมได้อานิสงส์กฐิน

ตัวอย่าง ๔

ก. ตตฺเรวํ สงฺเขปโต กณินตฺถาโร จ อฺพฺภาโร จ เวทิตฺตฺพโ.

โปรดทราบการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อในกฐินนั้น ดังนี้

ข. อยฺยหิ กณินตฺถาโร นาม ภควตา ปุริมวสฺสํภูจฺฉานํ อนุญญาโต,

กล่าวโดยละเอียดว่า ชื่อว่า การกรานกฐินนี้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก

ค. โส สพฺพนฺตฺติเมเน ปริจฺเจเทน ปญฺจนํ ชนํ าวุญฺญติ.

การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ตตฺเรวํ สงฺเขปโต กถินตฺถาโร จ อุพฺภาโร จ เวทิตฺตฺพโ.

ข. อยฺมฺหิ กถินตฺถาโร นาม ภควตา ปุริมวสฺสํภูจฺฉนํ อนุญญาโต,

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ แสดงอธิบายวิธีการกรานกฐินโดยย่อ (หิ ศัพท์ ทำหน้าที่วิตถารโศตกะ คือ แสดงการขยายความ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โปรดทราบการกรานกฐินและการถอนกฐินโดยย่อในกฐินนั้น ดังนี้

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุไหนในภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรกและจำพรรษาหลัง

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตการกรานกฐินไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาหลังหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรกเท่านั้น

ข. อยฺมฺหิ กถินตฺถาโร นาม ภควตา ปุริมวสฺสํภูจฺฉนํ อนุญญาโต,

ค. โส สพฺพนฺติเมณ ปริจฺเณเทน ปณฺจณฺนํ ชนํ ญฺญวฺติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุกี่รูป

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาร์หะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่า การกรานกฐินนี้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแรก ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ การกรานกฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุกี่รูป

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต่ำกว่า ๕ รูปย่อมกรานกฐินได้หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า การกรณ
กฐินนั้นย่อมควรแก่ภิกษุ ๕ รูปเป็นอย่างต่ำ

ตัวอย่าง ๕

ก. ตสฺมา ยตถ จตฺตาโร วา ตโย วา ทเว วา เอโก วา ปุริมวสฺสํ อุปคโต, ตตถ
ปจฺฉิมวสฺสูปคเต คณปุรเก กตฺวา อตฺถริตพฺพํ,

ดังนั้น ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุผู้จำพรรษา
แรกในวัดนั้นต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปุระกะ (ผู้ทำคณะให้เต็ม) แล้วกรณกฐินเถิด

ข. เต จ คณปุรกา ว โหนติ, อาณิสฺเส น ลภนฺติ,

อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปุระกะเท่านั้น ไม่ได้อาณิสส

ค. ตสฺมา สเจ ปุริมวสฺสํภูจฺจํ คหฺนุจปพฺพชิตฺสํ โย โกจิ รมฺเมน สเมน จีวรํ
เทติ “อิมินา กถิณํ อตฺถรถา”ติ, ตํ ขนฺธเก วุตฺตาย ญตฺติหุตฺติยกมฺมวาจาย กถินตฺถารารหฺสฺส
ภิกฺขุโน ทาทพฺพํ.

ดังนั้น ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุ
ผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า อิมินา กถิณํ อตฺถรถ (ท่านโปรดกรณกฐินด้วยจีวรนี้) สงฆ์ควรให้
จีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรณกฐินด้วยญัตติหุตฺติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ชั้นธกะ

ฌ. เต น ตทหเว ปญฺจ วา อติเรกานิ วา ขณฺฑานิ ฉินฺทิตฺวา สงฺฆาภู วา อุตฺตราสงฺโก
วา อนฺตรวาสโก วา กาทพฺโพ,

ภิกษุผู้ควรแก่การกรณกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ชัณฑ์หรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาภู
ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตราสกในวันนั้นนั่นแหละ

ง. เสสภิกฺขุหิปี ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพํ,

แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น

จ. สเจ กตจิวรเมว อุปฺปชฺชติ, สุนฺทรเมว.

ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี

ฉ. อจฺฉินฺนาสิฟฺพิตํ ปน น วญฺญติ.

ส่วนจิรวรที่ไม่ได้ตัดไม้ได้เย็บย้อมไม่ควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ตสฺมา ยตถ จตฺตาโร วา ตโย วา ทเว วา เอโก วา ปุริมวสฺสํ อูปคโต,
ตตถ ปจฺฉิมวสฺสูปคเต คณปุรเก กตฺวา อตฺถริตพฺพํ,

ข. เต จ คณปุรกาวิ โหนติ, อานิสฺเส น ลภนฺติ,

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้จำพรรษาหลังเหล่านั้นเมื่อเป็นคณปุรกะแล้วย่อมได้รับอานิสงส์หรือไม่ (จ ศัพท์ทำหน้าที่วากยารัมภะโซตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคหลังที่เนื่องกับประโยคหน้า

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป หรือ ๑ รูปจำพรรษาแรกในวัดใด ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นต้องนำภิกษุผู้จำพรรษาหลังมาเป็นคณปุรกะ (ผู้ทำคณะให้เต็ม) แล้วรณานกฐินเถิด

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้จำพรรษาหลังเหล่านั้นเมื่อเป็นคณปุรกะแล้วย่อมได้รับอานิสงส์หรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์เฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปุรกะเท่านั้น ไม่ได้อานิสงส์

ข. เต จ คณปุรกาวิ โหนติ, อานิสฺเส น ลภนฺติ,

ค. ตสฺมา สเจ ปุริมวสฺสํวฺจฺจํ คหฺวญฺจปพฺพิเตสฺส โย โกจิ ฐมฺเมน สเมน จีวรํ เทติ “อิมินา ภิกฺขุ อตฺถธรรมา”ติ, ตํ ขนฺธเก วุตฺตยา ยถาติทฺติยกมฺมวาจา ยถาติทฺตารรหสฺสํ ภิกฺขุโน ทาทพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคผลลัพธ์ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผลลัพธ์ยะ คือ ประโยคที่มีข้อความเนื่องด้วยประโยคผลลัพธ์หรือประโยคหน้าที่แสดงเหตุ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าภิกษุเหล่านั้นเป็นคณปุรกะเท่านั้น ไม่ได้อาณิสสด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า อมิณา ภินฺนํ อตฺถธโร (ท่านโปรดกรานกฐินด้วยจีวรนี้) สงฆ์ควรให้จีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ชั้นธกะ

ค. ตสฺมา สเจ ปุริมวสฺสํภูจํญํ คหฺนุจปพฺพชิตฺตํ โย โกจิ ฐมฺเมน สเมน จีวรํ เทติ “อมิณา ภินฺนํ อตฺถธโร”ติ, ตํ ขนฺธเก วุตฺตํ ยถา ญตฺติทุติยกมฺมวาจาย ภินฺนํ อตฺถธโร หสฺสํ ภิกฺขุโน ทาทพฺพํ.

ฌ. เตเน ตทเหว ปญฺจ วา อติเรกานิ วา ขณฺฑทานิ จินฺนิตฺตวา สงฺขมาภูิ วา อุตฺตราสโก วา อนุตฺตรวาสโก วา กาทพฺโพ,

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้ได้รับกฐินควรทำอย่างไร (หิ ศัพท์ ทำหน้าที่วากยารัมภะโชตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามถวายจีวรโดยชอบธรรมแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกโดยกล่าวว่า ท่านโปรดกรานกฐินด้วยจีวรนี้) สงฆ์ควรให้จีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาซึ่งตรัสไว้ในคัมภีร์ชั้นธกะ ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ได้รับกฐินควรทำอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเก็บกฐินนั้นไว้หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ภิกษุผู้

ควรแก่การกรานกฐินนั้นควรตัดจีวรเป็น ๕ ชั้นหรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตราสกในวันนั้นนั่นแหละ

ฌ. เตน ตทเหว ปณฺจ วา อติเรกานิ วา ขณฺฑานิ จินฺทิตฺวา สงฆาฏิ วา
อุตฺตราสงค์ วา อนฺตราสโก วา กาดพฺโพ,

ง. เสสภิกฺขุหิปี ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพํ,

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า ภิกษุที่เหลือผู้จำพรรษาแรกควรทำอย่างไร

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ภิกษุผู้ควรแก่การ
กรานกฐินควรทำอย่างไร

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้ควรแก่การกรานกฐินนั้น
ควรตัดจีวรเป็น ๕ ชั้นหรือเกินกว่า ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตราสก
ในวันนั้นนั่นแหละ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุที่เหลือผู้จำพรรษาแรกควรทำอย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเหล่านั้นควรเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย
หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า แม้ภิกษุที่
เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วยของภิกษุนั้น

ง. เสสภิกฺขุหิปี ตสฺส สหาเยหิ ภวิตพฺพํ,

จ. สเจ กตจฺจิรวเมว อุปฺปชฺชติ, สุนฺทรเมว.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า ถ้าภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าจีวรที่เย็บย้อมแล้วเหมือนในปัจจุบัน จะพึงทำอย่างไรเล่า

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้ภิกษุที่เหลือก็ควรเป็นผู้ช่วย
ของภิกษุนั้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าจีวรที่เย็บย้อมแล้วเหมือนในปัจจุบัน จะพึงทำอย่างไรเล่า

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องนั้นอีกด้วยมิใช่หรือ
พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี

จ. สเจ กตจีวรเมว อุปปชฺชติ, สุนฺทรเมว.

ฉ. อจฺฉินฺนาสิพฺพิตํ ปน น วฏฺฏติ.

ประโยค ฉ. ชื่อว่า ประโยคความยกยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าผ้าที่ยังไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บเกิดขึ้น ภิกษุพึงทำอย่างไร

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้าจีวรที่ทำเสร็จแล้วเกิดขึ้น นั่นเป็นการดี

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าผ้าที่ยังไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บเกิดขึ้น ภิกษุพึงทำอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุไม่ตัดไม่เย็บแล้วกรานกฐินได้หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฉ. เพื่ออธิบายว่าจีวรที่ไม่ได้ตัดไม่ได้เย็บย้อมไม่ควร

ตัวอย่าง ๖

ก. เตน ภิกขุณา สเจ สงฆาภฺยิยา อตฺถริตฺตกาโม โหติ, ไปราณิกํ สงฆาภฺยิ ปจฺจุทฺตริตฺวา นวํ สงฆาภฺยิ อธิฏฺฐหิตฺวา “อิมาย สงฆาภฺยิยา กถินํ อตฺถรามี”ติ อตฺถริตฺตพฺพ.

ถ้าภิกษุนั้นต้องการกรานด้วยผ้าสังฆาฏิ ต้องถอนผ้าสังฆาฏิเก่าก่อนแล้วจึงอธิษฐานผ้าสังฆาฏิใหม่ แล้วจึงกรานโดยกล่าวว่า อิมาย สงฆาภฺยิยา กถินํ อตฺถรามี (ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้)

ข. อุตฺตราสงฺคกอนฺตรวาสเกสฺสปี เอสเว นโย.

แม้ผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสก ก็มีนัยเดียวกัน

ค. ตโต เตน ปุริมวสุสฺสุเก อนฺโตสีมาคเต ภิกฺขุ อุปสงฺกมิตฺวา “อตุถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ ฐมฺมิโก กถินตถาโร, อนฺโมทถา”ติ วตฺตพฺพํ,

ต่อแต่นั้น ภิกษุหนึ่งพึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตุถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินํ ฐมฺมิโก กถินตถาโร, อนฺโมทถ (ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว การกรานกฐินชอบด้วยธรรม ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาเถิด)

ฌ. เถรานุญจ นวานญจ พหุณญจ เอกสฺส จ อนฺรุปํ สลฺลภฺเขตฺวา วตฺตพฺพํ.

ภิกษุหนึ่งควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. เตน ภิกฺขุนา สเจ สงฺฆาภฺยิยา อตุถริตฺกามา โหติ, โปราณิกํ สงฺฆาภฺยิ ปจฺจุทฺ-
ธริตฺวา นวํ สงฺฆาภฺยิ อธิภฺจฺหิตฺวา “อิมาย สงฺฆาภฺยิยา กถินํ อตุถรามี”ติ อตุถริตพฺพํ.

ข. อุตฺตฺราสงฺคณฺตรวาสเกสุปิ เอเสว นโย.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคความยกย่อง คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลย่อมทราบคำกรานกฐินอย่างไรในผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสก

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธิ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่าภิกษุกรานกฐินด้วยผ้าสังฆาภฺยิว่า อิมาย สงฺฆาภฺยิยา กถินํ อตุถรามี (ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาภฺยินี้)

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบคำกรานกฐินในผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสก อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำกรานกฐินในผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าอันตรวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำกรานกฐินโดยย่อในผ้าอุตตราสงค์หรือผ้าอันตรวาสกด้วยประโยค ข.

ข. อุตฺตฺราสงฺคณฺตรวาสเกสุปิ เอเสว นโย.

ค. ตโต เตน ปุริมวสัสฎฺเฏ อนโตสีมาคเต ภิกขุ อุปสงกมิตวา “อตถตํ ภนฺเต
สงฆสฺส กถินํ, ฐมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนฺโมททา”ติ วุตตพฺพํ,

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาภยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า เมื่อภิกษุกรานกฐินแล้วต้องทำอะไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้ผ้าอุตตราสงค์หรือผ้า
อันตรวาสก ก็มีนัยเดียวกัน ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุกรานกฐินแล้วต้องทำอะไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดว่าการกรานกฐินของภิกษุนั้น
สำเร็จแล้วหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุนั้น
พึงเข้าไปหาภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตถตํ ภนฺเต เป็นต้น

ค. ตโต เตน ปุริมวสัสฎฺเฏ อนโตสีมาคเต ภิกขุ อุปสงกมิตวา “อตถตํ ภนฺเต
สงฆสฺส กถินํ, ฐมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนฺโมททา”ติ วุตตพฺพํ,

ฌ. เถรานุญจ นวานญจ พหุณญจ เอกสฺส จ อนฺรุปํ สลฺลกฺเขตฺวา วุตตพฺพํ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคอาภยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า ภนฺเต และ อนฺโมทท เท่านั้นในทุกที่หรือไม่

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ต่อแต่นั้นภิกษุนั้นพึงเข้าไปหา
ภิกษุผู้จำพรรษาแรกอยู่ภายในสีมาแล้วกล่าวว่า อตถตํ ภนฺเต สงฆสฺส กถินํ, ฐมฺมิโก กถินตฺถาโร,
อนฺโมทท. ด้วยประโยค ค.

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรกล่าวว่า ภนฺเต และ อนฺโมทท
เท่านั้นในทุกที่หรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุนั้นควรกล่าวอย่างไรบ้าง

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ชม. อธิบายว่า ภิกษุนั้น ควรกล่าวกำหนดคำอันควรแก่พระเถระ พระนวกะ ภิกษุจำนวนมาก และภิกษุรูปหนึ่ง โดยกล่าวว่า

- พระเถระ : ภนฺเต อนฺโมทถ (ขอท่านผู้เจริญจงอนุโมทนาเถิด)
- พระนวกะจำนวนมาก : อาวุโส อนฺโมทถ (ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาเถิด)
- พระนวกะรูปหนึ่ง : อาวุโส อนฺโมทาหิ (ขอท่านจงอนุโมทนาเถิด)
- ถ้ามีภิกษุจำนวนมากซึ่งมีพระเถระรูปหนึ่งอยู่ด้วย : ภนฺเต อนฺโมทถ (ขอท่านผู้เจริญ จงอนุโมทนาเถิด)

ตัวอย่าง ๗

ก. เตหิปี “อตถตํ ภนฺเต สงฺขสฺส กถินฺน”ติ วา “อตถตํ อาวุโส สงฺขสฺส กถินฺน”ติ วา วตฺวา “ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนฺโมทามา”ติ วา “อนฺโมทามิ”ติ วา วตฺตพฺพ.

แม้ภิกษุเหล่านั้นก็ควรกล่าวว่า

[พระนวกะ] อตถตํ ภนฺเต สงฺขสฺส กถินํ (ท่านผู้เจริญ ท่านได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว)

[พระเถระ] อตถตํ อาวุโส สงฺขสฺส กถินํ (ผู้มีอายุ ท่านได้กรานกฐินของสงฆ์แล้ว)

แล้วกล่าวว่า

[ภิกษุจำนวนมาก] ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนฺโมทามา (การกรานกฐินชอบธรรม ข้าพเจ้าทั้งหลายขออนุโมทนา)

[ภิกษุรูปหนึ่ง] ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนฺโมทามิ (การกรานกฐินชอบธรรม ข้าพเจ้าขออนุโมทนา)

ข. ปริมวสฺสํวุจฺเจสุปี เย อนฺโมทนฺติ, เตสํเยว อตถตํ โหติ กถินํ

แม้ในบรรดาภิกษุผู้จำพรรษาแรก ภิกษุเหล่าใดอนุโมทนากฐิน ภิกษุเหล่านั้น [คือ ผู้กรานกฐินและผู้อนุโมทนากฐิน]เท่านั้นชื่อว่าได้กรานกฐินแล้ว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เถรานญจ นวานญจ พหฺนญจ เอกสฺส จ อนฺรูปี สลฺลภฺเขตฺวา วตฺตพฺพ.

ข. ปริมวสฺสํวุจฺเจสุปี เย อนฺโมทนฺติ, เตสํ เยว อตถตํ โหติ กถินํ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติอย่างไร

ประโยคหน้า. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ

- ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงวิธีอันภิกษุผู้กรานกฐินพึงปฏิบัติด้วยประโยคหน้า
- อีกนัยหนึ่ง - ท่านกล่าวถึงวิธีของภิกษุผู้กรานกฐินด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- วิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติคืออะไร
- อีกนัยหนึ่ง - ภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติมิใช่หรือ
- อีกนัยหนึ่ง - ท่านจะไม่แสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติด้วยประโยคนี้

ก. เตหิปี “อตถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กถินนฺ”ติ วา “อตถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กถินนฺ”ติ วา วตฺวา “ธมฺมิโก กถินตฺถาโร, อนฺโมทามา”ติ วา “อนฺโมทามิ”ติ วา วตฺตพฺพํ.

ข. ปริมวสฺสวุฏฺเฐสุปี เย อนฺโมทนฺติ, เตสํ เยว อตถตํ โหติ กถินํ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุไหนได้รับอานิสงส์กฐิน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอันภิกษุผู้อนุโมทนาพึงปฏิบัติด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุไหนได้รับอานิสงส์กฐิน

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุจำพรรษาแรกทุกรูปได้รับอานิสงส์กฐินหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า ภิกษุผู้จำพรรษาแรกผู้นุโมทนากฐิน จึงได้รับอานิสงส์กฐิน

ตัวอย่าง ๘

ก. เต ตโต ปฏฺจาย ยาว กถินสฺสพฺพารา อนามนฺตจาโร, อสมาทานจาโร, ยาว-
ทตฺถจิวฺร, คณโกชนํ, โย จ ตตฺถ จิวฺรปฺปาโท, ตสฺมี อาวาเส สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนจิวฺรณฺจติ อิม
ปญฺจานิสฺเส ลภนฺติ,

ภิกษุเหล่านั้นย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการเหล่านี้ตั้งแต่การกรานและอนุโมทนานั้น จน
ถึงการถอนกฐิน ดังนี้

๑. การเที่ยวไปโดยไม่บอกลา (จาริตตสิกขาบท)
๒. การเที่ยวไปโดยไม่นำจีวรไป (อุทิสิตสิกขาบท)
๓. การเก็บจีวรไว้ตามต้องการ (ปฐมกถินสิกขาบท)
๔. การรับโภชนะร่วมกันของหมู่ภิกษุ (คณโกชนสิกขาบท)
๕. จีวรที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินนั้น และจีวรที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในวันนั้น [จักเป็น
ของภิกษุเหล่านั้น]

ข. อยํ ตาว กถินตฺถาโร.

ทั้งหมดนี้เป็นการกรานกฐินก่อน

ค. ตํ ปเนตํ กถินํ “อฏฺฐจิมฺมา ภิกฺขเว มาติกา กถินสฺส อพฺพาราเย ปกฺกมณฺณติกา
นิฏฺฐานนฺติกา สนนฺนิฏฺฐานนฺติกา นาสนฺนติกา สวณฺนติกา อาสวจฺเจติกา สีมาติกฺกมณฺณติกา
สหพฺพารา”ติ เอวํ วุตฺตาสฺส อฏฺฐจฺส มาติกาสุ อณฺยตฺรวเสน อทุเรยฺยติ.

อนึ่ง กฐินนั้นย่อมถูกถอนโดยเนื่องด้วยมาติกาอย่างใดอย่างหนึ่งในมาติกา ๘ อัน
พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างนี้ว่า

‘ภิกษุทั้งหลาย มาติกาแห่งการถอนกฐินมี ๘ ข้อ คือ

๑. มีการหลักไปเป็นที่สุด (ปกกมณนฺติกา)
๒. มีการทำจีวรเสร็จเป็นที่สุด (นิฏฺฐานนฺติกา)
๓. มีความตกลงใจเป็นที่สุด (สนนฺนิฏฺฐานนฺติกา)

๔. มีผ้าเสียหายเป็นที่สุด (นาสนนตีกา)
๕. มีการไถย่นข้าวเป็นที่สุด (สวนนตีกา)
๖. มีความสิ้นหวัง (อาสาวจเนตีกา)
๗. มีการล่วงเขตเป็นที่สุด (สีมาติกุกมนนตีกา)
๘. มีการถอนกฐิน (สหุพการา)

ฃ. ตตถ วิตุถารวินิจจโย สมนตปาสาทิกายํ วุตตนเยน เวทิตพฺโพ.

ข้อวินิจจยอย่างละเอียดในมคติกาเหล่านั้น ฟังทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

ง. อิติ “อุพฺภตสฺมี กถิเน”ติ อิมินา เสสฺสปลิโพธากาวํ ทสฺเสติ.

โดยประการดังนี้ พระพุทธรองค์ทรงแสดงความไม่มีปิลิโพทที่เหลือ [คือ อาวาวปิลิโพท] ด้วยคำว่า อุพฺภตสฺมี กถิเน นี้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ปุริมวสฺสวุฏฺฐเจสุปิ เย อนฺนโมทนติ, เตสํ เยว อตฺถตํ โหติ กถิเน

ก. เต ตโต ปฏฺจาย ยาว กถินสฺสพฺการา อนามนฺตจาโร, อสมาทานจาโร, ยาว ทตฺถจิวฺรํ, คนฺโฆชนํ, โย จ ตตฺถ จิวฺรปฺปาโท, ตสฺมี อาวาเส สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนจิวฺรณฺจติ อิเม ปณฺจานิสีเส ลภนฺติ,

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงอานิสงส์ ๕ ของการกรานกฐิน

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธิะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงภิกษุผู้กรานกฐินด้วยประโยคหน้า
๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อานิสงส์ ๕ ของการกรานกฐิน คืออะไร
๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ท่านควรแสดงอานิสงส์ ๕ ของการกรานกฐินมีใช้หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงอานิสงส์ ๕ ของการกรานกฐินด้วยประโยคนี

ข. อัย ตาว กณินตุถาโร.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้าย

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการกรานกฐิน ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงการกรานกฐินด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของเรื่องนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของเรื่องนั้นด้วยประโยค ข.

ข. อัย ตาว กณินตุถาโร.

ค. ตํ ปเนตํ กณิน “อภูจิมะ ภิกขเว มาติกา กณิสส อุพภาราย ปกุกมนนตีกา นิฏฺฐานนตีกา สนนฺนิฏฺฐานนตีกา นาสนนตีกา สวณนตีกา อาสวจุเจตีกา สีมัตติกุกมนนตีกา สหุพฺภารา”ติ เอวํ วุตฺตาสฺส อภูจสฺส มาติกาสฺส อณฺณตฺรวเสน อุทฺธริยติ,

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลพึงทราบการถอนกฐินอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการกรานกฐินด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบการถอนกฐินอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการถอนกฐินอีกด้วยมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงการกรานกฐินด้วยประโยคนี้

ค. ตํ ปเนตํ กณิน “อภูจิมะ ภิกขเว มาติกา กณิสส อุพภาราย ปกุกมนนตีกา นิฏฺฐานนตีกา สนนฺนิฏฺฐานนตีกา นาสนนตีกา สวณนตีกา อาสวจุเจตีกา สีมัตติกุกมนนตีกา สหุพฺภารา”ติ เอวํ วุตฺตาสฺส อภูจสฺส มาติกาสฺส อณฺณตฺรวเสน อุทฺธริยติ,

พ. ตตถ วิตุถาววินิจโย สมณุตปาสาทิกาย วุตตนเยน เวทิตพโพ.

ประโยค พ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวถึงหัวข้อการถอนกลืนไว้ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านไม่สามารถแสดงข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้นด้วยตนเองหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค พ. อธิบายว่า ข้อวินิจฉัยอย่างละเอียดในมาติกาเหล่านั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สมณุตปาสาทิกา เราจะไม่แสดงด้วยตนเอง

ง. อิติ “อุพฺภตสฺมี กถิเน”ติ อิมินา เสสปลิโพธภาวํ ทสฺเสติ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้าย ของคำว่า อุพฺภตสฺมี กถิเน

ประโยคหน้าทั้งหมดที่อธิบายคำว่า อุพฺภตสฺมี กถิเน ชื่อว่า **ประโยคนิคมนิยะ** คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงคำอธิบายของคำว่า อุพฺภตสฺมี กถิเน ด้วยประโยคหน้าทั้งหมด

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของคำว่า อุพฺภตสฺมี กถิเน คืออะไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของคำว่า อุพฺภตสฺมี กถิเน มีใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของคำว่า อุพฺภตสฺมี กถิเน ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๙

ก. ทสาหปรมนฺติ ทส อหานิ ปรมฺ ปริจฺเณโท อสฺสาติ ทสาหปรโม,

คำว่า ทสาหปรม (มีขอบเขตอย่างยิ่งคือสิบวัน) มีรูปวิเคราะห์ว่า ขอบเขตอย่างยิ่งคือ สิบวันของกาลนั้นมีอยู่ เหตุฉะนั้น กาลนั้นชื่อว่า ทสาหปรมะ

ข. ตํ ทสาหปรมํ กาลํ ธาเรตพฺพนฺติ อตฺถโก.

หมายความว่า ภิกษุพึงเก็บอดีตเรกจีวรไว้ตลอดกาล ๑๐ วันเป็นอย่างมาก

ค. อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปรียาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรฺนฺติ อติเรกจีวรํ.

คำว่า อติเรกจีวร คือ จีวรที่เกินมา เพราะไม่นับเข้าในจีวรที่อธิษฐานหรือวิกัปปนาไว้

ฌ. จีวรํ นาม โขมํ กปฺปาสิกํ โกเสยฺยํ กมฺพลํ สาณํ ภงฺคนฺติ เอเตสํ วา ตทฺทฺทฺโลมานํ วา อณฺณตฺรํ อยมสฺส ชาติ.

ชื่อว่า จีวร เป็นผ้าอย่างหนึ่งนับเข้าในผ้าเหล่านี้ คือ ผ้าเปลือกปอ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าป่าน และผ้าผสม หรือนับเข้าในผ้าที่คล้อยตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น ทั้งหมดนี้เป็นประเภทของจีวรนั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ทสาหปรมนฺติ ทส อหานิ ปรมฺ ปริจฺเณโท อสฺสาติ ทสาหปรโม,

ข. ตํ ทสาหปรมํ กาลํ ธาเรตพฺพนฺติ อตฺถโก.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายว่า ทสาหปรม ศัพท์ไม่ใช่วิเสสณะของ อติเรกจีวร แต่เป็นวิเสสณะของปาฐเสสสะว่า กาล

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ

- ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ ทสาหปรม ศัพท์ด้วยประโยค ก.
- พระพุทธองค์ตรัสว่า ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพํ ไว้ในพระบาลี

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า ทสาหปรม เป็นวิเสสณะของ อติเรกจีวร เพราะอยู่ติดกับ อติเรกจีวร หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า ทสาหปรมฺ ควเรณวิเสสเนของบพไหนด

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า คำนี้เป็นวิเสสเนของปาฐเสสสะว่า กาลํ

ข. ตํ ทสาหปรมฺ กาลํ ธาเรตพฺพนฺติ อตุโณ.

ค. อธิภูจิตฺตวิภินฺตํ อปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรฺนฺติ อติเรกจีวรํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ อติเรกจีวร ศัพท์

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบาย ทสาหปรม ศัพท์ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของ อติเรกจีวร ศัพท์ คืออะไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของ อติเรกจีวร ศัพท์ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของ อติเรกจีวร ศัพท์ด้วยประโยคนี

ค. อธิภูจิตฺตวิภินฺตํ อปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรฺนฺติ อติเรกจีวรํ.

ฌ. จีวรํ นาม โขมํ กปฺปาสิกํ โกเสยฺยํ กมฺพลํ สาณํ ภงฺคนฺติ เอเตสํ วา ตท-
นุโลमानํ วา อณฺณตฺรํ อยมสฺส ชาติ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรในคำว่า อติเรกจีวร เป็นผ้าประเภทไหน

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัหะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ อติเรกจีวร ศัพท์ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรในคำว่า อติเรกจีวร เป็นผ้าประเภทไหน

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงประเภทของจีวรนั้นมีใช้หรือ
- จีวรในคำว่า อติเรกจีวร เป็นผ้าเปลือกปอเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ๗. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประเภทของจีวรนั้นมี ๑๒ ประเภท คือ ผ้า ๖ ประเภทอันได้แก่ ผ้าเปลือกปอ เป็นต้น และผ้า ๖ ประเภทอันคล้ายตามผ้า ๖ ประเภทเหล่านั้น ได้แก่ ทุกุละ (ผ้ากระเจา) เป็นต้น

ตัวอย่าง ๑๐

ก. ปมาณโต ปน ตํ วิกปฺปนฺนํ ปจฺฉิมํ อิธ อธิปฺเปตํ.

แต่โดยขนาดจีวรนั้นทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ว่าเป็นผ้าควรแก้วิกปนาอย่างต่ำสุด

ข. วุตฺตญฺเหตํ “อนฺุชานามิ ภิกฺขเว อายามโต อฏฺฐจฺจุลํ สุกตงฺกุเลน จตฺรจฺจุลวิตฺถตํ ปจฺฉิมํ จีวรํ วิกปฺเปตฺนํ”ติ.

สมจริงดังพระพุทธดำรัสว่า

อนฺุชานามิ ภิกฺขเว อายามโต อฏฺฐจฺจุลํ สุกตงฺกุเลน จตฺรจฺจุลวิตฺถตํ ปจฺฉิมํ จีวรํ วิกปฺเปตฺนํ (ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ทำวิกปนาจีวรมีขนาดยาว ๘ นิ้วด้วยองคุลีของพระสุคต กว้าง ๔ นิ้วเป็นอย่างต่ำ)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. จีวรํ นาม โขมํ กปฺปาสิกํ ๗เปยฺ อยมสฺส ชาติ.

ก. ปมาณโต ปน ตํ วิกปฺปนฺนํ ปจฺฉิมํ อิธ อธิปฺเปตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น อันได้แก่ ขนาดของจีวร นอกไปจากประเภทของจีวรที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประเภทของอติเรกจีวรด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ขนาดของอติเรกจีวรนั้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของอติเรกจีวรนั้นมีใช้หรือ พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงขนาดของอติเรกจีวรนั้นด้วยประโยคนี

ก. ปมาณโต ปน ตํ วิกปฺปนุํ ปจฺฉิมํ อิธ อธิปเปตํ.

ข. วุตฺตมฺเหตํ “อนุชานามิ ภิกฺขเว อายามโต อฏฺฐจฺจุลํ สุตฺตจฺจุเลน จตฺตจฺจุล-
วิตฺถตํ ปจฺฉิมํ จีวรํ วิกปฺเปตฺน”ติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ทัพพีการณะ คือ ประโยคย่อเนื้อความในประโยคหน้าโดยอ้างอิง
หลักฐานจากพระบาลี

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคทัพพียะ คือ ประโยคที่ควรย่อความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงขนาดจีวรด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- บุคคลย่อมทราบเรื่องนั้นด้วยหลักฐานอะไร
- ถ้อยคำของท่านอาจารย์เป็นคำที่น่าเชื่อถือโดยอ้างอิงหลักฐานอะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านอาจารย์ทราบได้ด้วยปัจจัยขณฺหาหรือไร
- ถ้อยคำของท่านอาจารย์เป็นเพียงสกวจนะ (ถ้อยคำของตน) ไม่ควรเชื่อถือมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า บุคคล
ย่อมทราบได้ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

ตัวอย่าง ๑๑

ก. ตตฺถ ติจีวรํ อธิฏฺฐหนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยฺุตฺตเมว อธิฏฺฐาตพฺพํ.

ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุเมื่อจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรย่อมใส่กับพินทุแล้ว
อธิษฐานผ้าที่ได้ขนาดเท่านั้น

ข. ตสฺส ปมาณํ อุกฺกฏฺฐปริจฺเจเทน สุตฺตจีวรโต อุณฺกํ ฏฺฐนฺติ.

ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร

ค. ลามกปริจเฉทเน สงฆาภิยา ตาว อุตตราสงคฺคสฺส จ ทิมโต มุฏฺฐิปปณฺจกํ, ติริยํ มุฏฺฐิตฺติกํ.

โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ ควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๓ ศอกก่า

ข. อนุตราวาสโก ทิมโต มุฏฺฐิปปณฺจโก ติริยํ ทวิหตฺถโป วิภูตติ.

ผ้าอันตราวาสกควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๒ ศอกก็ได้

ง. วุตตปฺปมาณโต ปน อติเรกณฺจ อุนกณฺจ “ปริกฺขารโจพฺห”ติ อธิกฺขาตพฺพ.

ส่วนผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานเป็นผ้าบริวาร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. วุตตมฺเหตํ “อนุชานามิ ภิกฺขเว อายมโต เป็นต้น

ก. ตตฺถ ติจีวรํ อธิกฺขหนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิกฺขาตพฺพ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรเช่นไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัมภะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงจีวร ๙ ผืนด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ในผ้า ๙ ผืนเหล่านั้น ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรเช่นไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรกล่าวอธิบายเรื่องนั้นมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรที่ถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ จีวรที่ย้อมแล้ว จีวรที่ใส่กัปปพินทุแล้ว และจีวรที่ได้ขนาดเท่านั้น

ก. ตตฺถ ติจีวรํ อธิกฺขหนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิกฺขาตพฺพ.

ข. ตสฺส ปมาณํ อุกกณฺฏปริจเฉทเน สุกตจี้วรโต อุนกํ วิภูตติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดเช่นไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาโรหะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า จีวรที่จะอธิษฐานต้องถึงพร้อมด้วยองค์ ๓

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้ต้องการจะอธิษฐานผ้าไตรจีวร ควรอธิษฐานจีวรที่ถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ จีวรที่ย้อมแล้ว จีวรที่ใส่กับปัพพินทุแล้ว และจีวรที่ได้ขนาดเท่านั้น ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดเช่นไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของไตรจีวรนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ขนาดของไตรจีวรนั้นควรเป็นขนาดต่ำกว่าจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร

ข. ตสฺส ปมาณํ อุกกุฏฺฐปริจฺเจเทน สุคตจีวรโต อุณฺหํ ฏฏฺฐติ.

ค. ลามกปริจฺเจเทน สงฺฆาภูยา ตาว อุตฺตฺราสงฺคสฺส จ ทิสมฺโต มฺภุจิปญฺจกํ, ติริยํ มฺภุจิตฺติกํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรที่มีขนาดเช่นไรโดยกำหนดต่ำสุด จึงควร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาโรหะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ขนาดของจีวรที่สมควร

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ จีวรที่ต่ำกว่าขนาดจีวรของพระสุคตโดยกำหนดสูงสุด จึงควร ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรที่มีขนาดเช่นไรโดยกำหนดต่ำสุด จึงควร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดจีวรโดยกำหนดต่ำสุดมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า โดยกำหนดต่ำสุด ผ้าสังฆาฏิและผ้าอุตตราสงค์ ควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๓ ศอกก่า

ค. ลามกปริจฺเจเทน สงฺฆาภฺยา ตาว อุตฺตราสกฺสส จ ทีฆโต มุฏฺฐิปปณฺจกั, ติริยํ มุฏฺฐิตฺตํ.

ฌ. อนฺตรวาสโก ทีฆโต มุฏฺฐิปปณฺจโก ติริยํ ทฺวิหฺตโถปิ วมฺภูติ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ขนาดของผ้าอันตรวาสกนอกไปจากขนาดของผ้าสังฆาภฺยและผ้าอุตตราสงค์ที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงขนาดของผ้าสังฆาภฺยและผ้าอุตตราสงค์ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ผ้าอันตรวาสกที่มีขนาดเช่นไรจึงควรอธิษฐาน

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงขนาดของผ้าอันตรวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า เราได้แสดงขนาดของผ้าอันตรวาสกนั้นว่า ผ้าอันตรวาสกควรยาว ๕ ศอกก่า กว้าง ๒ ศอกก็ได้ ด้วยประโยค ฌ.

ฌ. อนฺตรวาสโก ทีฆโต มุฏฺฐิปปณฺจโก ติริยํ ทฺวิหฺตโถปิ วมฺภูติ.

ง. วุตฺตปฺปมาณโต ปน อติเรกณฺจ อุณณฺจ “ปริกฺขารโจพฺห”ติ อธิจฺจาทพฺพ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้นอกจากขนาดของผ้าไตรจีวรที่กล่าวไว้ในประโยค ฌ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านได้แสดงขนาดที่ควรอธิษฐานของผ้าไตรจีวรแล้ว ด้วยประโยค ฌ.

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงชื่อของผ้างกล่าวว่ามีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ผ้าที่ยาวหรือสั้นกว่าขนาดที่กล่าวไว้ ควรอธิษฐานเป็นผ้าบริขาร

ตัวอย่าง ๑๒

ก. ตตถ ยสฺมา “เทว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺฐเจติ, วาจา ย วา อธิฏฺฐเจติ”ติ วุตฺตํ.

ในการอธิษฐานนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เทว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺฐเจติ, วาจา ย วา อธิฏฺฐเจติ (การอธิษฐานจีวรมี ๒ อย่าง คือ อธิษฐานด้วยกาย หรืออธิษฐานด้วยวาจา)

ข. ตสฺมา ปฺราณสงฺขมาภี “อิมํ สงฺขมาภี ปจฺจุทฺธรามี”ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ หตฺถเณน คเหตฺวา “อิมํ สงฺขมาภี อธิฏฺฐามิ”ติ จิตฺเตน อาโณคํ กตฺวา กายวิการํ กโรนฺเตน กาเยน วา อธิฏฺฐาตพฺพา, วจีเณทํ กตฺวา วาจา ย วา อธิฏฺฐาตพฺพา.

เพราะฉะนั้น ภิกษุถอนผ้าสังฆาฏิเก่าว่า ข้าพเจ้าขอถอนผ้าสังฆาฏินี้ ใช้มือจับผ้าใหม่ แล้วผูกใจว่า ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาฏินี้ กระทำอาภักิริยาพิเศษทางกาย ฟังอธิษฐานด้วยกาย หรือกระทำการเปล่งคำพูด ฟังอธิษฐานด้วยวาจา

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตตถ ติจีวรํ อธิฏฺฐนฺเตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิฏฺฐาตพฺพํ เป็นต้น

ก. ตตถ ยสฺมา “เทว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺฐเจติ, วาจา ย วา อธิฏฺฐเจติ”ติ วุตฺตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วิธีอธิษฐานไตรจีวร นอกไปจากขนาดของไตรจีวรที่พอจะอธิษฐานได้

ประโยคหน้า. ชื่อว่า ประโยคปักกะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงขนาดของไตรจีวรที่พอจะอธิษฐานได้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานไตรจีวรอย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ภิกษุควรอธิษฐานด้วยกายอย่างเดียวหรือไม่
- ภิกษุควรอธิษฐานด้วยวาจาอย่างเดียวหรือไม่

(ใช้ วา ศัพท์ที่ทำหน้าที่วิกัปปะมาเป็นหลักในการประกอบอาโคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ภิกษุควรอธิษฐานด้วยกายหรือด้วยวาจาอย่างใดอย่างหนึ่ง

ก. ตตถ ยสฺมา “เทว จีวรสฺส อธิฏฺฐานานิ กาเยน วา อธิฏฺฐเจติ, วาจา ยว อธิฏฺฐเจติ”ติ วุตฺตํ.

ข. ตสฺมา ปุราณสงฺฆาญฺหิ “อิมํ สงฺฆาญฺหิ ปจฺจุทฺธราเม”ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ หตฺถเณน คเหตฺวา “อิมํ สงฺฆาญฺหิ อธิฏฺฐาเม”ติ จิตฺเตน อาโณคํ กตฺวา กายวิการํ กโรนฺเตน กาเยน วา อธิฏฺฐาตพฺพา, วจีเภาํ กตฺวา วาจา ยว อธิฏฺฐาตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ แสดงผลของการกล่าวประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ ประโยคแสดงเหตุ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานไตรจีวรด้วยประโยค ก.
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นก็มีผลอะไรบ้าง
๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เราได้แสดงผลของประโยค ก. ด้วยประโยคนี

ตัวอย่าง ๑๓

ก. ตตฺร ทฺวิริํ อธิฏฺฐาณํ สเจ หตฺถปาเส โหติ, “อิมํ สงฺฆาญฺหิ อธิฏฺฐาเม”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.

ในการอธิษฐานด้วยวาจานั้น การอธิษฐานมี ๒ อย่าง คือ ถ้าจีวรอยู่ในหัตถบาธ ควรเปล่งวาจาว่า อิมํ สงฺฆาญฺหิ อธิฏฺฐาเม (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆาญฺหิ)

ข. อถ อนฺโตคพฺพาทีสุ สามนฺตวิหาเร วา โหติ, จปิตฺถุจาณํ สลฺลภเขตฺวา “เอตํ สงฺฆาญฺหิ อธิฏฺฐาเม”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.

ถ้าจิ๋วอยู่ภายในห้องเป็นต้นหรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้แล้วเปล่งวาจาว่า เอตัง สมณิกขี อธิกขณิก (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆานิกขี)

ค. เอส นโย อุตตราสงค จ อนุตตราสเก จ.

ผ้าอุตตราสงคและผ้าอนุตตราสก็มีย่นเดียวกัน

ฌ. นามมตตเมว ทิ วิเสโส.

ดังจะเห็นได้ว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น

ง. ตสฺมา สพฺพานิ สงฆานิก อุตตราสงค อนุตตราสกนติ เอว อตฺตโน อตฺตโน นามเนว อธิกขณิก.

ดังนั้น ภิกษุควรอธิษฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สงฆานิก (ผ้าสังฆานิก), อุตตราสงค (ผ้าอุตตราสงค), อนุตตราส (ผ้าอนุตตราส)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ตตฺร ทฺวริ อธิกขณิก สเจ หตฺถปาเส โหติ, “อิมัง สงฆานิก อธิกขณิก”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.

ข. อถ อนโศคพฺภาทิสฺส สามนฺตวิหาเร วา โหติ, จปิตฺถจฺจนํ สลฺลภเขตฺวา “เอตัง สงฆานิก อธิกขณิก”ติ วาจา ภินฺทิตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ วิธีอธิษฐานลับหลัง นอกไปจากวิธีอธิษฐานต่อหน้า

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการอธิษฐานต่อหน้าด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานลับหลังอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานลับหลังมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีอธิษฐานลับหลังด้วยประโยคนี้ คือ ถ้าจิ๋วอยู่ในห้องเป็นต้น หรือในวัดใกล้เคียง ควรกำหนดสถานที่เก็บไว้แล้วเปล่งวาจาว่า เอตัง สมณิกขี อธิกขณิก (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าสังฆานิกขี)

ข. อถ อนุโตคพภาทีสุ สามนุตวิหาเร วา โหติ, จปิตฏฺจนํ สลฺลฺกฺเขตฺวา “เอตํ สงฺฆาญฺญิ อธิฏฺฐาเม”ติ วาจา ภินฺนิตพฺพา.

ค. เอส นโย อุตฺตราสงฺเค จ อนฺตรวาสเก จ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า วิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานผ้าสังฆาฏิด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกโดยย่อด้วยประโยคนี

ค. เอส นโย อุตฺตราสงฺเค จ อนฺตรวาสเก จ.

ฌ. นามมตฺตเมว हि วิเสโส.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีภระ คือ ย้ำความในประโยค ค.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกโดยย่อด้วยประโยค ค.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอุตตราสงค์และผ้าอันตรวาสกมีนัยทั้งหมดเหมือนผ้าสังฆาฏิหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนี้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. เพื่ออธิบายว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น ไม่ใช่มีนัยทั้งหมดเหมือนกัน

พ. นามมุตตเมว หิ วิเสโส.

ง. ตสฺมา สพฺพานิ สงฺขาริ อุตฺตราสงฺคํ อนฺตรวาสกนฺติ เอวํ อตฺตโน อตฺตโน
นามเนว อธิจฺจาทพฺพานิ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคัลลัทธคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยค พ.

ประโยค พ. ชื่อว่า ประโยคัลลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคัลลัทธคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรเหล่านี้ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น
ไม่ใช่มีนัยทั้งหมดเหมือนกัน ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคดังกล่าวมีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงถึงผลพลอยได้จากประโยคหน้ามิใช่หรือ
- ถ้าไม่มีผลพลอยได้ ก็ควรต้องนิรตถกโทษ คือ โทษที่ไม่มีประโยชน์มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า การกล่าว
เช่นนั้นก็มีผลพลอยได้ คือ ภิกษุควรอธิษฐานจีวรทั้งหมดด้วยชื่อของตนๆ อย่างนี้ว่า สงฺขาริ (ผ้า
สังขาริ), อุตฺตราสงฺคํ (ผ้าอุตฺตราสงค์) และ อนฺตรวาสกํ (ผ้าอันตรวาสก)

ตัวอย่าง ๑๔

ก. สเจ อธิจฺจหิตฺวา จปิตวตฺเตหิ สงฺขาริอาทีนึ กโรติ, นิฏฺฐิตะ รชเน จ กปฺเป จ
“อิมํ ปจฺจุทฺธรามิ”ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา ปฺน อธิจฺจาทพฺพานิ.

ถ้ากระทำผ้าสังขาริ เป็นต้น ไว้ด้วยผ้าที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้โดยความเป็นผ้าปูนอน,
ผ้าเช็ดหน้า และผ้าบริวาร] เมื่อย้อมและทำกับปัพพินทุเสร็จแล้ว ควรถอนว่า อิมํ ปจฺจุทฺธรามิ
(ข้าพเจ้าถอนผ้านี้) แล้วจึงอธิษฐานอีก

ข. อิทฺถจ ปน ติจีวรํ สุขปริโณคตํ ปริกฺขารโงฬํ อธิจฺจาทุมปิ วฏฺฐติ.

อนึ่ง ภิกษุจะอธิษฐานผ้าไตรจีวรนี้ให้เป็นผ้าบริวารเพื่อการใช้สอยโดยสะดวกด้วยก็ควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. สเจ อธิภูจหิตฺวา จปิตวตฺเถหิ สงฺฆาภูทิตฺวา กโรติ, นิฏฺฐิตเ รชเน จ กปเป
จ “อิมํ ปจฺจุทฺธราหิ”ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา ปุน อธิภูจาทพฺพานิ.

ข. อิทยจ ปน ติจีวรํ สุขปริโภคตถํ ปริกฺขารโจฬํ อธิภูจาทุมปิ วฏฺฏติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคความรักมณะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานโดยระบุชื่อแบบผ้าไตรจีวรเท่านั้นหรือไม่

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าไตรจีวร คือ สบง จีวร และ
สังฆาฏิ ควรอธิษฐานโดยระบุชื่อแบบผ้าไตรจีวรด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานโดยระบุชื่อ
แบบผ้าไตรจีวรเท่านั้นหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าไตรจีวรเหล่านั้นควรอธิษฐานอย่างไรได้อีก

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ผ้าไตรจีวร
เหล่านั้นควรอธิษฐานโดยไม่ระบุชื่อแบบผ้าบริวารได้อีกด้วยเพื่อการใช้สอยโดยสะดวก ก็ควร
(ประกอบใช้ ปี ศัพท์ใน อธิภูจาทุมปิ เป็นหลักในการแสดงอาโภคะ)

ตัวอย่าง ๑๕

ก. วสฺสสิกฺสาฎิกา อนตฺริตฺตปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร วสฺสิกเ มาเส
อธิภูจาทพฺพา.

ผ้าอาบนํ้าฝนไม่เกินขนาดควรระบุชื่ออธิษฐานตลอด ๔ เดือนในฤดูฝนตามนัยดังกล่าว
แล้วนั้นแหละ

ข. ตโต ปรี ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

ถัดจากนั้นควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้

ค. วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปี เจสา วฏฺฏติ.

อนึ่ง ผ้าอาบนํ้าฝนแม้ยอมพอเสียสีกัก็ควรอยู่

สม. เทว ปน น วฏฺฏนฺติ.

แต่สองฝั่งไม่ควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. วสฺสสิกฺสาฎฺฐิกา อนตฺริตฺตปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร วสฺสิกเ
มาเส อธิฎฺฐาตพฺพา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการ
การอธิษฐานผ้าอาบนํ้าฝน นอกไปจากข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าไตรจีวร

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในไตรจีวรเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ
ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานในไตรจีวรเป็นต้นด้วย
ประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบนํ้าฝน บุคคลย่อมทราบได้
อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบนํ้าฝนมิใช่หรือ
- ถ้าท่านเพียงแสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในไตรจีวร แต่ไม่แสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้น
ในผ้าอาบนํ้าฝน ก็จะต้องอภัยปิโตษะ คือ โทษไม่ครอบคลุม มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบนํ้าฝนด้วยประโยคนี

ก. วสฺสสิกฺสาฎฺฐิกา อนตฺริตฺตปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร วสฺสิกเ
มาเส อธิฎฺฐาตพฺพา.

ข. ตโต ปรี ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า เมื่อฤดูฝน ๔ เดือนล่วงไป ภิกษุควรประพฤติอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีอธิษฐานเป็นต้นในผ้าอาบน้ำฝน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อฤดูฝน ๔ เดือนล่วงไป ภิกษุควรประพฤติอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานเหมือนในฤดูฝนหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ถัดจาก ฤดูฝนนั้นไปควรถอนแล้วทำวิกัปปนาไว้

ข. ตโต ปรี ปจุทฐริตฺวา วิกปเปตพฺพา.

ค. วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปี เจสา วณฺณติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเพียงใด

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถัดจากฤดูฝนนั้นไปควรถอนแล้ว ทำวิกัปปนาไว้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเพียงใด

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรย้อมน้ำย้อมเหมือนจีวรปกติ หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่

ค. วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปี เจสา วณฺณติ.

ฌ. เทว ปน น วณฺณนติ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าอาบน้ำฝนที่สิ้นจึงควร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าอาบน้ำฝนแม้ย้อมพอเสียสีก็ควรอยู่

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนกี่ผืนจึงควร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝนอาจมีสองหรือสามผืนเป็นต้นได้ เหมือนผ้าที่ภิกษุอธิษฐานเป็นผ้าบริวารหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค สม. อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนสองผืนไม่ควร เพราะผ้าสองผืนไม่ควรอธิษฐานแบบไตรจีวร

ตัวอย่าง ๑๖

ก. นิสิตน์ วุตตนเยน อธิจฺจาทพฺพเมว.

ผ้าปูนั่งควรอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง

ข. ตยฺจ โข ปมาณยฺตุตฺ เอกเมว.

ก็แลผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาดควรมีผืนเดียว

ค. เทว น วฏฺฏนฺติ.

สองผืนไม่ควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. นิสิตน์ วุตตนเยน อธิจฺจาทพฺพเมว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนั่ง

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในผ้าอาบน้ำฝนเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งที่มีขนาดเพียงใดจึงควรอธิษฐาน

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งพื้นเล็กก็ตาม พื้นใหญ่ก็ตาม ควรอธิษฐานได้หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ผ้าปูนั่งควรอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง

ก. นิสีทณํ วุตตนเยน อธิจฺจาทพฺพเมว.

ข. ตณฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าปูนั่งควรมีกี่ผืน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าปูนั่งควรอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งที่มีขนาดเพียงใดจึงควรอธิษฐาน

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งพื้นเล็กก็ตาม หรือพื้นใหญ่ก็ตาม ควรอธิษฐานได้หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาด ควรมีผืนเดียว

ข. ตณฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว.

ค. เทว น วฏฺฏนฺติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าปูนั่งควรมีกี่ผืน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าปูนั่งนั้นอันประกอบด้วยขนาดควรมีผืนเดียว ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนั่งควรมีกี่ผืน

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปูนั่งควรมีสองหรือสามผืนเหมือนกับผ้าที่
อธิษฐานแบบผ้าบริหารหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ผ้าปูนั่ง
สองผืนไม่ควร

ค. เทว น วฏฺฏนฺติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ เพราะถือว่าแสดงผลของ เอว ศัพท์ในบทว่า
อธิฏฺฐาตพฺพเมว (อธิฏฺฐาตพฺพ + เอว)

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าว เอว ศัพท์ในคำว่า อธิฏฺฐาตพฺพเมว
ไว้ในประโยค ก.

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ผลของ เอว ศัพท์ใน อธิฏฺฐาตพฺพเมว คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของ เอว ศัพท์ในบทนี้มีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงผลของ เอว ศัพท์ด้วยประโยคนี

ตัวอย่าง ๑๗

ก. ปจฺจตุถธณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิษฐานเหมือนกัน

ข. ตํ ปน มหฺนตมฺปิ เอกมฺปิ พหฺนนิปิ วฏฺฏนฺติ.

แต่ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่

ค. นีลมฺปิ ปิตกมฺปิ สทสมฺปิ ปุพฺผทสมฺปิติ สพฺพปฏกัรํ วฏฺฏนฺติ.

มีประเภททั้งปวง คือ สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง มีชายบ้าง มีชายเป็นลายดอกไม้บ้าง
ย่อมควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ปจฺจตุถธณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนอน

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในผ้าปูนั่งเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปูนั่งไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวร ผ้าอาบน้ำฝน และผ้าปูนั่งเท่านั้นควรอธิษฐาน หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานในผ้าปูนอนอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า แม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิษฐานเหมือนกัน

ก. ปัจจตุถธมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ข. ตํ ปน มหฺนตฺมฺปิ เอกมฺปิ พหฺนฺปิ วฏฺฏนฺติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ ระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญทั่วไป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่าแม้ผ้าปูนอนก็ต้องอธิษฐานเหมือนกัน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนอนนั้นควรมีกี่ผืน

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรมีผืนเดียวเหมือนผ้าปูนั่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่

ข. ตํ ปน มหฺนตฺมฺปิ เอกมฺปิ พหฺนฺปิ วฏฺฏนฺติ.

ค. นิลมณี ปิตกมณี สทสมณี ปุพพทสมปิติ สพพปการ วฏฺฏติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคความยกย่อง คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ผ้าปูนอนนั้นควรย้อมสีอะไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน
มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าปูนอนนั้นใหญ่ก็ตาม ผืนเดียวก็ตาม หลายผืนก็ตาม ควรอยู่

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปูนอนนั้นควรย้อมสีอะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรย้อมสีน้ำฝาดเท่านั้นเหมือนผ้าไตรจีวรหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ผ้าปูนอนดังกล่าวมีสีเขียว หรือสีเหลืองเป็นต้นก็ได้ และมีลายดอกไม้หรือรูปวาดต่างๆ ก็ได้ ยกเว้นรูปของสตรีอย่างเดียว

ตัวอย่าง ๑๘

ก. กณทุปปภูจฺฉาติ ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ปมาณิกา อธิฏฺฐาตพฺพา.

ผ้าปิดฝี ควรอธิษฐานให้ได้ขนาดตราบเท่าที่โรคยังมีอยู่

ข. อาพาธะ วุพฺสนเต ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปเปตพฺพา.

เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้

ค. สา เอกาว วฏฺฏติ.

ผ้าปิดผื่นนั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. กณทุปปภูจฺฉาติ ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ปมาณิกา อธิฏฺฐาตพฺพา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปิดฝี

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในผ้าปูนอนเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักชะ
คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รૂปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้า
ปูนอนไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าไตรจีวร ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง และผ้า
ปูนอนเท่านั้น ควรอธิษฐานหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าปิดผืออย่างไร
พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ผ้าปิดผือ
ควรอธิษฐานให้ได้ขนาดทราบเท่าที่โรคยังมีอยู่

ก. กณฺหุปปฏิจฺฉาติ ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ปมาณิกา อธิฏฺฐาตพฺพา.

ข. อาพาธะ วุปฺสนฺเต ปจฺจุทฺธิตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า เมื่อโรคสงบแล้วควรอธิษฐานผ้าปิดผืออย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รૂปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าปิดผือควรอธิษฐานให้ได้ขนาด
ทราบเท่าที่โรคยังมีอยู่

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อโรคสงบแล้วควรอธิษฐานผ้าปิดผืออย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานแบบผ้าไตรจีวรต่อได้หรือไม่
พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เมื่อโรค
สงบแล้วควรถอนแล้ววิกัปปนาไว้

ข. อาพาธะ วุปฺสนฺเต ปจฺจุทฺธิตฺวา วิกปฺเปตพฺพา.

ค. สา เอกาว วฏฺฏติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า ผ้าปิดผือนั้นควรมีได้กี่ผืน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อโรคสงบแล้วควรถอนแล้ว
วิกัปปนาไว้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผ้าปิดผืนนั้นควรมีได้กี่ผืน

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าปิดผืนควรมีหลายผืนเหมือนผ้าที่อธิษฐาน
แบบผ้าบริหารหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ผ้าปิดผืน
นั้นควรมีผืนเดียวเท่านั้น

ตัวอย่าง ๑๙

ก. มุขปุณณโจฬิ อธิฏฐาตพพเมว.

ผ้าเช็ดหน้าควรอธิษฐานเหมือนกัน

ข. ตัม ปน เอกมปิ พหุนปิ มหัตมปิ วฏฐติเยว.

ส่วนผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง

ค. ปริกฺขารโจฬเ คณนา นตฺถิ.

ในผ้าบริหารไม่มีกำหนดจำนวน

ฃ. ยตฺตกัม อิจฺจติ, ตตฺตกัม อธิฏฐาตพพเมว.

ภิกษุปรารภนา[จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. มุขปุณณโจฬิ อธิฏฐาตพพเมว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการ
การอธิษฐานผ้าเช็ดหน้า

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการอธิษฐานในผ้าปิดผืนเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ
ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิฐาน
ผ้าปิดไฟได้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดผ้าเช็ดหน้าอย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยผ้าเช็ดหน้าด้วยมิใช่หรือ
พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. เพื่ออธิบายว่า ผ้า
เช็ดหน้าควรอธิฐานเหมือนกัน

ก. มุขปฺญณโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ข. ตํ ปน เอกมุปี พหุณีปี มหฺนตฺมปี วฏฺฏติเยว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ ระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า (ปน ศัพท์
ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญทั่วไป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าเช็ดหน้าควรอธิฐาน
เหมือนกัน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีกี่ผืน
- ควรมีสองหรือสามผืนเท่านั้นหรือ
- ควรมีผืนเดียวเท่านั้นหรือ

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรประกอบด้วยขนาดแน่นอนหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ผ้าเช็ดหน้า
นั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง

ข. ตํ ปน เอกมุปี พหุณีปี มหฺนตฺมปี วฏฺฏติเยว.

ค. ปริกฺขารโจเพ คณฺหา นตฺถิ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า ภิกษุควรอธิฐานผ้าบริขารกี่ผืน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าเช็ดหน้านั้นควรมีผืนเดียวบ้าง หลายผืนบ้าง ผืนใหญ่บ้าง ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุควรอธิษฐานผ้าบริขารกี่ผืน

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรจะอธิษฐานผ้าบริขารเพียงผืนเดียว เหมือนผ้าปิดผีหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน

ค. ปริกขารโจเพ คณนา นตฺถิ.

ฌ. ยตฺตํ อิจฺฉติ, ตตฺตํ อธิจฺจาทพฺพเมว.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อความว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน มีความหมายอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อความว่า ในผ้าบริขารไม่มีกำหนดจำนวน มีความหมายอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายข้อความนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้อธิบายข้อความนั้นว่า ภิกษุปรารภนา[จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

ตัวอย่าง ๒๐

ก. ฌวากิ ปริสฺสวานมฺปิ วิกปฺปนุคํ ปจฺฉิมปมาณํ “ปริกขารโจเพ”ติ อธิจฺจาทพฺพเมว.

ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก้วิกัปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริวารที่เดียว

ข. พหุณีปี เอกโต กตฺวา “อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจพานิ อธิฏฺฐามิ”ติอาทินา นเยน อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติเยว.

ภิกษุจะอธิษฐานแม้ผ้าหลายผืนรวมกันไว้ตามนัยว่า อิมินา จีวรานิ ปริกฺขารโจพานิ อธิฏฺฐามิ (ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริวาร) ควรอยู่

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. มุขปฺญจนโจฬิ อธิฏฺฐาตพฺพเมว ฯเปฯ ตตฺตกํ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ก. ถวิกาปี ปริสฺสวานมฺปิ วิกปฺปนุคํ ปจฺฉิมปมาณํ “ปริกฺขารโจพน”ติ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคความยำรั้มะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี มีขนาดเท่าใดจึงจะอธิษฐานได้ และภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวไว้ในประโยคหน้าว่าภิกษุปรารภนา [จะอธิษฐาน]เท่าใด ก็ควรอธิษฐานเท่านั้นทีเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี มีขนาดเท่าใดจึงจะอธิษฐานได้ และภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี แม้ไม่มีขนาดต่ำสุดควรแก้วิกัปนา ก็ควรอธิษฐานได้มิใช่หรือ และภิกษุควรอธิษฐานแบบไตรจีวรหรือไร

- ท่านควรกล่าวถึงข้อวินิจฉัยในเรื่องนี้มีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแก้วิกัปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริวารที่เดียว ถ้ามีขนาดต่ำกว่าผ้าที่ควรแก้วิกัปนา ก็ไม่ต้องอธิษฐานเป็นผ้าบริวาร

ก. ถวิกาปิ ปริสฺสาวนฺมปิ วิกปฺปนฺนํ ปจฺฉิมปมาณํ “ปริกฺขารโจพน”ติ อธิฏฺฐาตพฺพเมว.

ข. พหุณีปิ เอกโต กตฺวา “อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจพานิ อธิฏฺฐามิ”ติอาทินา นเยน อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติเยว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคความยกย่อง คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในเวลาอธิษฐานผ้าบริวาร ภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถลกบาตรก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี เมื่อมีขนาดต่ำสุดควรแกวักปนา ภิกษุพึงอธิษฐานเป็นผ้าบริวารทีเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลาอธิษฐานผ้าบริวาร ภิกษุควรอธิษฐานอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรอธิษฐานที่ละผืนหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุจะอธิษฐานผ้าหลายผืนรวมกันไว้ตามนัยว่า ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าเหล่านี้ให้เป็นผ้าบริวาร ควรอยู่

ตัวอย่าง ๒๑

ก. มณฺจกิสฺส ปิจฺกิสฺส พิพฺโพหนํ ปาวาโร โกชโวติ เอเตสุ ปน เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺนปจฺจตุรเถน จ อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิเยว.

แต่ในบริวารเหล่านี้ คือ พูกเตียง พูกตั้ง หมอน ผ้าห่ม ผ้าโกเชาว์ (พรม) และในผ้าปูนอนที่ถวายเป็นเครื่องใช้สอยในเสนาสนะ ไม่มีกิจที่จะต้องอธิษฐานแน่นอน

ข. สพฺพพญฺจ ปเนตํ วุตฺตปฺปกาเรน อธิฏฺฐิตจีวรํ อณฺณสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหณฺเนน, วิสฺสาสคฺคาเนน, หีนายาวตฺตเนน, สิฏฺขาปจฺจกฺขานเณน, กาลงฺกิริยาเย, ลิงฺคปรีวตฺตเนน, ปจฺจุทฺตรเณนาติ อิมเหิ อฏฺฐहि การเณहि อธิฏฺฐานํ วิชฺหติ.

อนึ่ง จีวรที่อธิษฐานแล้วตามลักษณะดังกล่าวทั้งหมดนี้ ย่อมสละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างเหล่านี้ คือ การให้แก่บุคคลอื่น การแย่งชิงเอา การถือเอาโดยวิสาสะ การสีก การลาสิกขา การตาย การเปลี่ยนเพศ และการถอน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ถวิกาปิ ปริสสาวนหมปิ ฯเปฯ วฏฏติเยว.

ก. มณฺจกสิ ปิจฺกสิ พิพฺโพหนํ ปาวาโร โกชโวติ เอเตสุ ปน เสนาสนปริก-
ขารตถาย ทินฺนปจฺจตฺถรณํ จ อธิฏฺฐานกิจจํ นตฺถิเยว.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริหารมีพุทฺเตยงเป็นต้น นอกไปจากข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริหารมี
ถลกบาตรเป็นต้นที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกว่าการอธิษฐานผ้าบริหาร
มีถลกบาตรเป็นต้น

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐาน
ผ้าบริหารมีถลกบาตรเป็นต้น ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริหารมีพุทฺเตยงเป็นต้น
บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐาน
บริหารมีพุทฺเตยงเป็นต้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เราได้แสดง
ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการไม่อธิษฐานบริหารมีพุทฺเตยงเป็นต้นด้วยประโยค ก.

ประโยคหน้า. ถวิกาปิ ปริสสาวนหมปิ ฯเปฯ วฏฏติเยว.

ข. สพุพฺพจ ปเนตํ วุตฺตปฺปการณํ อธิฏฺฐิตจิวรํ อณฺณสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา
คหณฺเนน, วิสฺสาสคฺคาเนน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, กาลงฺกิริยาย, ลิงฺคปรีวตฺตเนน,
ปจฺจุทฺตรณนาติ อิเมหิ อฏฺฐหิ การณฺเห อธิฏฺฐานํ วิชหติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธี
สละอธิษฐาน นอกไปจากข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีอธิษฐานจีวรที่กล่าวไว้ด้วยประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐาปะนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการอธิษฐานผ้าบริขารมีลกบาตรเป็นต้น ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
- จีวรที่อธิษฐานแล้วนั้นย่อมสละอธิษฐานได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ถ้าท่านแสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีอธิษฐานจีวร แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน ท่านก็ควรต้องอภัยปิโตโทษ คือ โทษไม่ครอบคลุมมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวิธีสละอธิษฐาน ด้วยเหตุ ๘ อย่างเหล่านี้ มีการให้แก่บุคคลอื่น การแย่งชิงเอา เป็นต้น

ตัวอย่าง ๒๒

ก. ติจีวรํ ปน กนิฏฺฐจฺจุลินขปิฏฺฐจิปฺมาณน นิตฺเทนาปิ วิขหติ.

แต่ไตรจีวรย่อมสละ[อธิษฐาน] เพราะรูมีขนาดหลังเล็บนิ้วก็ย้อยอีกด้วย

ข. ตณฺจ โข วินิพฺเพเวเนว.

และไตรจีวรนั้นสละอธิษฐาน เพราะรูทะลุทีเดียว

ค. สเจ ทิ นิตฺทสฺส อพฺภนฺตเร เอกตฺนตฺติ อจฺฉินฺโน โหติ, รกฺขติเยว.

เพราะถ้าแม้มีด้ายเส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สพฺพณฺจ ปเนตํ ๔เปฯ อฏฺฐหิ การณฺเหติ อธิฏฺฐานํ วิขหติ.

ก. ติจีวรํ ปน กนิฏฺฐจฺจุลินขปิฏฺฐจิปฺมาณน นิตฺเทนาปิ วิขหติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ ประโยคที่ระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า (ปน ศัพท์ในประโยค ก. นี้ทำหน้าที่วิเสสโชตกะ คือ แสดงความพิเศษ เพราะกล่าวถึงการสละอธิษฐานของไตรจีวรที่มีรูทะลุเพิ่มมาอีกข้อหนึ่ง)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญญ์ทั่วไป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐาน เพราะเหตุ ๘ อย่าง ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐานเพราะเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้วเท่านั้นหรือ (นำ อปิ ศัพท์ใน นิทุเทนาปิ มาเป็นปุจฉาของวากยานุสัมพันธ์)

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวร ๙ ผืนนั้นย่อมสละอธิษฐานเพราะเหตุไร ได้อีกเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ไตรจีวร ย่อมสละอธิษฐานไป เพราะรู้มีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย

ก. ติจีวรํ ปน กนิญฺจคุลฺลนฺชปิฏฺฐิจิปรมาณฺน นิทุเทนาปิ วิชฺหติ.

ข. ตณฺจ โข วินิพฺเพเธเนว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า รู้มีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยนั้นมีลักษณะอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ไตรจีวรย่อมสละอธิษฐานไป เพราะรู้มีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยอีกด้วย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รู้มีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อยนั้นมีลักษณะอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงลักษณะของรูดังกล่าวมิใช่หรือ
- รูดังกล่าวเป็นหนึ่งรูบ้าง สองรูบ้าง รูที่ยังไม่ทะลุบ้าง รูที่ทะลุแล้วบ้างหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ไตรจีวร นั้นสละอธิษฐานเพราะรูทะลุทีเดียว

ข. ตณฺจ โข วินิพฺเพเธเนว.

ค. สเจ หิ นิทุทสฺส อพฺพนฺตเร เอกตฺนฺตฺปิ อจฺฉินฺโน โหติ, รกฺขติเยว.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุของการที่จิวรสละอธิษฐานเพราะรู้ทะเล

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านอธิบายรู้จิวรว่าเป็นรู้ทะเลท่านนั้นด้วย
ประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- เหตุใดท่านจึงอธิบายเช่นนั้น : คู่มือสอนกังขา ฯ

- เหตุใดจิวรจึงสละอธิษฐานเพราะรู้ทะเลที่เดียว : กัณฑ์ชาตรีคัณฐิ

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงเหตุในการอธิบายเช่นนั้นมิใช่หรือ : คู่มือสอนกังขา ฯ

- ท่านควรแสดงเหตุในการที่จิวรสละอธิษฐานเพราะรู้ทะเลที่เดียวมิใช่หรือ : กัณฑ์-
ชาตรีคัณฐิ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า เพราะถ้า
แม้มีด้ายเส้นหนึ่งภายในรูยังไม่ขาด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยังรักษาได้โดยแท้

ตัวอย่าง ๒๓

ก. ตตถ สงฆาภิยา จ อุตตราสงคสส จ ที่ฆนตโต วิทถิปปมาณสส ติริยนตโต
อญฺจุคฺคัลปมาณสส ปเทสสส โอโรโต จิหฺมํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ.

ในไตรจีวรนั้น รูด้านในสถานที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด
๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอธิษฐาน

ข. อนตฺรวาสเกปิ ที่ฆนตโต เอตเทว ปมาณํ

แม้ในผ้าอันตราสกก็มีขนาดเท่ากันเหมือนกันจากชายด้านยาว

ค. ติริยนฺเตน ปน จตุรํคฺคูลตา เวทิตพฺพา.

แต่พึงทราบว่ามี ๔ นิ้วโดยชายด้านกว้าง

ง. ตินฺนณฺนํปิ วุตฺโตกาสสส ปโรโต น ภินฺทติ.

[รู]ภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้งสามผืน ย่อมไม่ทำลายอธิษฐาน

ง. ตสฺมา นิทุเท ชาเต ติจีวรํ อติเรกจีวรภูจฺจเน ติฏฺฐติ, สฺฐิจกมฺมํ กตฺวา ปฺน อธิญ-
จาดพฺพํ.

ดังนั้น เมื่อรู้เกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรกจีวร ภิกษุทำการเย็บ
แล้วต้องอธิษฐานอีก

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ติจีวรํ ปน กนิฏฺฐจฺจุลินขปิฏฺฐปิพฺมาณเณ นิทุเทนปิ วิชฺหติ.

ก. ตตฺถ สงฺฆาภฺยา จ อุตฺตราสกฺสฺส จ ที่ฆนฺตโต วิทฺติปิพฺมาณสฺส ติริยฺนฺตโต
อฏฺฐจฺจุลปิพฺมาณสฺส ปเทสฺส โอโรโต นิทุทํ อธิญฺจํ ภิณฑติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า รู้ที่เกิดขึ้นในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งไม่มีกำหนดของจีวรยอมทำลายอธิษฐานหรือไม่

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ไตรจีวรยอมสละอธิษฐานไป
เพราะรู้มีขนาดหลังเล็บนิ้วก้อย ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รู้ที่เกิดขึ้นในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งไม่มี
กำหนดของจีวรยอมทำลายอธิษฐานหรือไม่

๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบรู้นั้นได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า รู้นั้นใน
สถานที่ที่มีขนาด ๑ คืบจากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของ
ผ้าอุตตราสงค์ ย่อมทำลายอธิษฐาน

ก. ตตฺถ สงฺฆาภฺยา จ อุตฺตราสกฺสฺส จ ที่ฆนฺตโต วิทฺติปิพฺมาณสฺส ติริยฺนฺตโต
อฏฺฐจฺจุลปิพฺมาณสฺส ปเทสฺส โอโรโต นิทุทํ อธิญฺจํ ภิณฑติ,

ข. อนฺตรวาสกํปิ ที่ฆนฺตโต เอตฺเทว ปมาณํ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า รู้นี้ในผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า รูปร่างในสถานที่ที่มีขนาด ๑ คืบ จากชายด้านยาวของผ้าสังฆาฏิ และมีขนาด ๘ นิ้วจากชายด้านกว้างของผ้าอุตตราสงค์ ย่อม ทำลายอธิษฐาน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูปร่างในผ้าอันตรวาสก บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูปร่างกล่าวควรจะเหมือนกับผ้าสังฆาฏิ และผ้า อุตตราสงค์มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า แม้ในผ้า อันตรวาสกก็มีขนาดเท่ากันเหมือนกันจากชายด้านยาว

ก. ตตฺถ สงฺฆาฏียา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ที่มนุตโต วิตฺตฺธิปฺปมาณสฺส ติริยนุตโต อฏฺฐจฺจุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอโรโต จิตฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ.

ข. อนฺตรวาสกฺปิ ที่มนุตโต เอตฺเทว ปมาณํ

ค. ติริยนฺเตน ปน จตุรฺจุลฺตา เวทิตพฺพา.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น คือ ด้านกว้าง

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปร่างในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านยาว ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูปร่างในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านกว้าง บุคคลทราบได้อย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รูปร่างกล่าวควรจะเหมือนกับผ้าสังฆาฏิ และผ้า อุตตราสงค์มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า รูปร่าง ในผ้าอันตรวาสกจากชายด้านกว้าง มี ๔ นิ้ว

ก. ตตฺถ สงฺฆาฏียา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ที่มนุตโต วิตฺตฺธิปฺปมาณสฺส ติริยนุตโต อฏฺฐจฺจุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอโรโต จิตฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ.

ข. อนฺตรวาสกฺปิ ที่มนุตโต เอตฺเทว ปมาณํ

ค. ติริยนฺเตน ปน จตุรงฺกุลตา เวทิตพฺพา.

ฌ. ตินฺนุณฺณมฺปิ วุตฺโตกาสฺสสฺส ปฺรโต น ภินฺทติ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ก. ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้ายตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรู้ที่ทำลายอธิฐานของผ้าไตรจีวร ด้วยประโยค ก. ข. และ ค.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ รุภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้ง ๓ ผืน ย่อมทำลายอธิฐานหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า รุภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้งสามผืน ย่อมไม่ทำลายอธิฐาน

ฌ. ตินฺนุณฺณมฺปิ วุตฺโตกาสฺสสฺส ปฺรโต น ภินฺทติ.

ง. ตสฺมา นิทฺเท ชาเต ติจีวรํ อติเรกจีวรญฺจาเน ติจฺจติ, สฺฐิจกมฺมํ กตฺวา ปฺน อธิจฺจาทพฺพ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้ คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ฌ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธิคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า รุภายนอกสถานที่ซึ่งกล่าวมาแล้วของผ้าทั้งสามผืน ย่อมไม่ทำลายอธิฐาน ด้วยประโยค ฌ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกล่าวเช่นนั้น

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมิแสดงผลพลอยได้ คือ เมื่อรู้เกิดขึ้นแล้ว ไตรจีวรย่อมดำรงอยู่ในประเภทอติเรกจีวร ภิกษุทำการเย็บแล้วต้องอธิฐานอีก

ตัวอย่าง ๒๔

ก. วสฺสสิกฺสาฎกิกา วสฺสสาณมาสาติกุกเมนาปิ, กณฺฑชฺชุปฺปฏิจฺฉาติ อาพาธูปสเมนาปิ อธิฏฺฐาณํ วิชหติ.

ผ้าอาบนํ้าฝนย่อมสละอธิษฐาน เพราะล่วงเดือนฤดูฝน [๔ เดือน] ผ้าปิดฝีสละอธิษฐาน เพราะโรคระงับไปแล้วอีกด้วย

ข. ตสฺมา สา ตโต ปริ วิกฺขเปตพฺพา.

ดังนั้น จึงควรทำวิกัปปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น

ค. วิกฺขปฺปนลกฺขณํ ปน สพฺพจีวรานํ วิกฺขปฺปนสิกฺขาปเทเยว วณฺณยิสฺสาม.

อนึ่ง ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของวิกัปปนาจีวรทั้งหมดไว้ในวิกัปปนสิกขาบทนั้นเทียว

ฌ. เกวลญฺหิ อิมสฺมี โອกาเส ยํ เอวํ อนธิฏฺฐจิตํ อวิกฺขปฺปิตญฺจ, ตํ “อติเรกจีวรนฺ”ติ เวทิตพฺพํ.

โดยแท้จริงแล้ว ในฐานะนี้ จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนาไว้อย่างนี้ ฟังทราบ จีวรนั้นว่าเป็นอติเรกจีวรล้วนๆ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สพฺพญฺจ ปเนตํ ชฺเชยฺย อญฺจหิ การณฺเหติ อธิฏฺฐาณํ วิชหติ.

ก. วสฺสสิกฺสาฎกิกา วสฺสสาณมาสาติกุกเมนาปิ, กณฺฑชฺชุปฺปฏิจฺฉาติ อาพาธูปสเมนาปิ อธิฏฺฐาณํ วิชหติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การสละอธิษฐานของ ผ้าอาบนํ้าฝนและผ้าปิดฝี

ประโยคหน้าที่กล่าวถึงการสละอธิษฐาน มี การให้แก่บุคคลอื่น เป็นต้น ชื่อว่า ประโยค ปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่าง ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ผ้าอาบน้ำฝน และ ผ้าปิดผิวย่อมสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้ว หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ผ้าอาบน้ำฝนและผ้าปิดผิวย่อมสละอธิษฐานด้วยเหตุ ๘ อย่างที่กล่าวมาแล้วหามิได้ แต่ยังสละอธิษฐานด้วยการล่วงกาลเวลา (กาลาติกฺกมน) คือ ผ้าอาบน้ำฝนนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน และผ้าปิดผิยสละอธิษฐานเพราะโรคระงับไปแล้วอีกด้วย

ก. วสุตฺติสาฎฺฐิกา วสุสานมาสาตฺติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปปฏฺฐิจฺฉาติ อาพาธฺวปฺสเมนาปิ อธิญฺจานํ วิชฺหติ.

ข. ตสฺมา สา ตโต ปรี วิกฺขเปตฺตพฺพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธิคุณะ
มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ผ้าอาบน้ำฝนนย่อมสละอธิษฐานเพราะล่วงเดือนฤดูฝน [๔ เดือน] ผ้าปิดผิยสละอธิษฐานเพราะโรคระงับไปแล้วอีกด้วย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นก็มีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นก็มีผลพลอยได้ คือ ภิกษุควรทำวิกิปปนาผ้าเหล่านั้นในภายหลังจากนั้น

ข. ตสฺมา สา ตโต ปรี วิกฺขเปตฺตพฺพา.

ค. วิกฺขปฺนลฺกขณํ ปน สพฺพจีวรานํ วิกฺขปฺนสิกฺขาปเทเยว วณฺณยิสฺสาม.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ท่านจักอธิบายลักษณะของวิกิปปนาไว้ในสิกขาบทนี้หรือไร (ปน ตัณฑ์ทำหน้าที่วากยารัมภะโชตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุควรทำวิกัปปนาผ้าเหล่านั้น ในภายหลังจากนั้น ด้วยประโยค ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจักอธิบายลักษณะของทำวิกัปปนาไว้ใน สิกขาบทนี้หรือไม่ (นำ เอว ศัพท์ใน วิกัปปนสิกขาบทเถเว มาเป็นหลักของอาโภคะ)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า เราจัก ไม่อธิบายลักษณะของทำวิกัปปนาไว้ในสิกขาบทนี้ แต่จักอธิบายไว้ในวิกัปปนสิกขาบทนั้นเทียว

ค. วิกัปปนลกขณํ ปน สพพจิรณํ วิกัปปนสิกขาบทเถเว วณฺณยิสฺสาม.

ฌ. เกวลณฺหิ อิมสฺมี โสภาเส ยํ เอวํ อนธิภูจितํ อวิกัปปิตญฺจ, ตํ “อติเรกจิรณ”ติ เวทิตพฺพ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ สงสัยว่า จีวรอะไรพึงทราบว่าเป็นอติเรกจิร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักอธิบายลักษณะของ วิกัปปนาจีวรทั้งหมดไว้ในวิกัปปนสิกขาบทนั้นเทียว ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรอะไรพึงทราบว่าเป็นอติเรกจิร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของอติเรกจิรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ในฐานะนี้ จีวรใดไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกัปปนาไว้อย่างนี้ พึงทราบจีวรนั้นว่าเป็นอติเรกจิรล้วนๆ โดย ไม่ระคนด้วยวิธีทำวิกัปปนา (คำว่า เกวล เป็นหลักในวากยานุสัมพันธ์ ใช้ประโยคหน้าเป็นฐปนา)

ตัวอย่าง ๒๕

ก. ตํ อติกกมยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ ตํ ยถาตุตฺตาติปฺปมาณํ จีวรํ ทสาหปรมํ

กาลํ อติฏกามยโต เอตถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกรุพฺพโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตํ, ตมฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺตํ อาปตฺติ จสฺส โหตีติ อตฺโถ.

คำว่า ตํ อติฏกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตํ (เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้พ้น ๑๐ วันนั้นไป ต้องอาบัตินิสฺสคฺคิยปาจิตฺตํ) หมายความว่า เมื่อภิกษุยังจีวรนั้น คือ มีประเภทและขนาดตามที่ได้กล่าวมาแล้วให้ล่วงกาล ๑๐ วันนั้นเป็นอย่างมาก คือ ไม่ทำ[อธิฐานหรือวิกัปปนา]โดยลักษณะที่ไม่เป็นอติเรกจีวรในระหว่างนี้ ต้องอาบัตินิสฺสคฺคิยปาจิตฺตํ คือ จีวรนั้นต้องสละเสียและภิกษุนั้นต้องอาบัติปาจิตฺตํ

ข. อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ.

อีกอย่างหนึ่ง การสละ ชื่อว่า นิสฺสคฺคิยะ

ค. ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมสฺเสตํ นามํ.

คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น

ฃ. นิสฺสคฺคิยมฺสฺส อตฺถิตี นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว.

การสละนั้นมีอยู่แก่อาบัตินั้น เหตุนั้น อาบัตินั้นชื่อว่า นิสฺสคฺคิยะ

ง. กิ ตํ ปาจิตฺตํ.

ถามว่า : อาบัตินั้นคืออะไร

ตอบว่า : คือ อาบัติปาจิตฺตํ

จ. ตํ อติฏกามยโต สห นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยวินยกมฺมํ ปาจิตฺตํ โหตีติ อยเมตฺถ อตฺโถ.

เนื้อความในทศติยวิกัปป (ประเภทที่ ๒) นี้ คือ เมื่อภิกษุยังจีวรนั้นให้ล่วงกาลนั้น อาบัติปาจิตฺตํที่มีวินัยกรรมคือการสละย่อมมี

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เกวลณฺหิ อิมสฺมี ฯเปฯ ตํ “อติเรกจีวรํ”ติ เวทิตพฺพํ.

ก. ตํ อติฏกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตยนฺติ ตํ ยถาวิทิตฺวาติปฺปมาณํ จีวรํ ทสาหปรมํ กาลํ อติฏกามยโต เอตถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกรุพฺพโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตํ, ตมฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺตํ อาปตฺติ จสฺส โหตีติ อตฺโถ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปากชั้นตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยของคำว่า ต่ อติกกามยโต นิสฺสัคคิยฺ ปาจิตฺติยฺ นอกไปจากข้อวินิจฉัยของคำว่า อติเรกจิวรฺ ธาเรตพฺพํ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปากชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า อติเรกจิวรฺ ธาเรตพฺพํ ไว้ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของคำว่า ต่ อติกกามยโต นิสฺสัคคิยฺ ปาจิตฺติยฺ บุคคลพึงทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงข้อวินิจฉัยของคำว่า ต่ อติกกามยโต นิสฺสัคคิยฺ ปาจิตฺติยฺ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยของบทว่า ต่ อติกกามยโต นิสฺสัคคิยฺ ปาจิตฺติยฺ ด้วยประโยค ก.

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานสัมพันธ์อีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า สิ้นนตรโชนา (การถามข้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน) การถามประเภทนี้ต้องใช้พระบาลีเป็นฐปนา แล้วถามข้อความที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของพระบาลีนั้น ขอนำประโยคนี้มาเป็นตัวอย่างของสิ้นนตรโชนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ต่ อติกกามยโต นิสฺสัคคิยฺ ปาจิตฺติยฺ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ต่ ศัพท์หมายถึงอะไร
- คำว่า อติกกามยโต มีคำอธิบายอย่างไร
- ลักษณะของการให้ล่วง คืออะไร
- คำว่า นิสฺสัคคิยฺ ปาจิตฺติยฺ มีคำแปลอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสิ่งที่ ต่ ศัพท์หมายถึง มิใช่หรือ
- ควรแสดงคำอธิบายของ อติกกามยโต มิใช่หรือ
- ควรแสดงลักษณะของการให้ล่วง มิใช่หรือ

- ควรแสดงคำแปลของคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตํ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า

- เราได้แสดงสิ่งที่ ตํ ศัพท์หมายถึง ด้วยประโยค ก.
- แสดงคำอธิบายของ อติกกมยโต ด้วยประโยค ก.
- แสดงลักษณะของการให้ล่วง ด้วยประโยค ก.
- แสดงคำแปลของคำว่า นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตํ ด้วยประโยค ก.

ก. ตํ อติกกมยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตํ ตํ ยถาตุตฺตาติปฺปมาณํ จีวรํ ทสาหปรํ กาลํ อติกกมยโต เอตฺถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ, ตถา อกรุปฺพโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตํ, ตมฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺตํ อาปตฺติ จสฺส โหตีติ อตฺโถ.

ข. อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ.

ค. ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมสฺเสตํ นามํ.

ฌ. นิสฺสคฺคิยมฺสฺส อตฺถิตี นิสฺสคฺคิยมิจฺเจว.

ง. กิ ตํ. ปาจิตฺตํ.

จ. ตํ อติกกมยโต สห นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยวินยกมฺมํ ปาจิตฺตํ โหตีติ อยเมตฺถ อตฺโถ.

ประโยค ข. ถึง จ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ รูปวิเคราะห์ ภาวสารณะและมีอัสสัถิตัตถิตช้อนอยู่ภายใน

อีกทั้งยังเป็นวิเสสนะของคำว่า ปาจิตฺตํ นอกไปจากรูปวิเคราะห์ของ นิสฺสคฺคิย เป็นกรรมสารณะ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ นิสฺสคฺคิย เป็นกรรมสารณะว่า นิสฺสชฺชิตพฺพนฺติ นิสฺสคฺคิยํ และท่านแสดงคำว่า นิสฺสคฺคิย หมายถึง จีวรที่ภิกษุควรสละด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ คำว่า นิสฺสคฺคิย มีรูปวิเคราะห์อะไรอีกเล่า

และคำนี้หมายถึงอะไรอีกเล่า

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า นิสสัคคิย มีรูปวิเคราะห์เป็นกรรมสาธนะ เท่านั้นหรือไร และคำนี้หมายถึงจิวรเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. - จ. อธิบายว่า คำว่า นิสสัคคิย มีรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะและมีอัสสัดถิตฺตทิตฺตชื่อนอยู่ภายใน อีกทั้งยังเป็นวิเสสนะของ คำว่า ปาจิตฺติยํ

ข. อถ วา นิสสชฺชนํ นิสสัคคิยํ.

ค. ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมสฺสเสตํ นามํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อะไรชื่อว่า นิสสัคคิยะ หรือคำว่า นิสสัคคิย หมายถึงอะไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า การสละ ชื่อว่า นิสสัคคิยะ (ภาวสาธนะ)

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า นิสสัคคิย มีรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ

- อะไรชื่อว่า นิสสัคคิยะ

- คำว่า นิสสัคคิย หมายถึงอะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงสิ่งที่คำนี้หมายถึงมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น

ค. ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมสฺสเสตํ นามํ.

ฌ. นิสสัคคิยมฺสฺส อตฺถิตี นิสสัคคิยมิจฺเจว.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า คำว่า นิสสัคคิย หมายถึง การสละอันเป็นวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้นเท่านั้นหรือไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำนั้นเป็นชื่อของวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้น ด้วยประโยค ค.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า นิสสัคคิย หมายถึง การสละอันเป็นวินัยกรรมที่ควรทำในเบื้องต้นเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำนั้นยังหมายถึงอะไรได้อีกเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า คำนั้นยังหมายถึงอาบัติได้อีกด้วย

ฆ. นิสสัคคิยมสฺส อตฺถิติ นิสสัคคิยมิจฺเจว.

ง. กิ ตํ. ปาจิตฺติยํ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อาบัตินั้นคืออาบัติอะไร

ประโยค ฆ. ชื่อว่า ประโยคอาทรหะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำนั้นยังหมายถึงอาบัติได้อีกด้วย ด้วยประโยค ฆ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัตินั้นคืออาบัติอะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาบัตินั้นเป็นอาบัติปาราชิกหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้ระบุว่า อาบัตินั้นคืออาบัติปาจิตตีย์

ข. อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสัคคิยํ.

ฆ. นิสสัคคิยมสฺส อตฺถิติ นิสสัคคิยมิจฺเจว.

จ. ตํ อติกกมยโต สห นิสฺสัคคิเยน นิสฺสัคคิยวินยคมมํ ปาจิตฺติยํ โหติติ อยมตฺถ อตฺโถ.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะแสดงความของบท (บทตถ) ว่า ตํ อติกกมยโต นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติยํ

ประโยค ข. และ ฆ. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ นิสสัคคิย ศัพท์ด้วย ประโยค ข. และ ชม.

๒. ปจนา (คำถาม) คือ เนื้อความของบท (บทตถ) ว่า ตํ อติกกามยโต นิสสัคคิย ปาจิตติยํ คืออะไร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงเนื้อความของบทนั้น มิใช่หรือ
- ถ้าท่านไม่แสดงเนื้อความของบทนั้น ก็ควรต้องอภัยาปิโตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงเนื้อความของบทนั้นด้วยประโยค จ.

ตัวอย่าง ๒๖

ก. ตมฺจ ปเนตํ จีวรํ ยํ ทิวสํ อุปปนฺณํ ตสฺส โย อรุโณ, โส อุปปนฺนทิวสนิสฺสโต.

อึ่งเล่า จีวรนั้นเกิดขึ้นในวันใด อรุณของวันนั้นอาศัยวันที่เกิดขึ้น

ข. ตสฺมา จีวรฺอุปาททิวเสน สทฺธิ เอกาทเส อรุณคฺคฺมเน ทสาหาติกมิตํ โหติ.

ดังนั้น จีวรนั้นจึงถูกให้ล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตํ อติกกามยโต นิสสัคคิยํ ปาจิตติยนฺติ ฯ เปฯ อยเมตถ อตฺถ.

ก. ตมฺจ ปเนตํ จีวรํ ยํ ทิวสํ อุปปนฺณํ ตสฺส โย อรุโณ, โส อุปปนฺนทิวสนิสฺสโต.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรเช่นไรเป็นจีวรที่ล่วง ๑๐ วัน

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ (วจนตถ) และความหมายของบท (ปทตถ) แห่งบทว่า นิสสคฺคิย ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรเช่นไรเป็นจีวรที่ล่วง ๑๐ วัน

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรนั้นเป็นจีวรที่นับตั้งแต่วันถัดมาจากวันที่ได้รับจีวรหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า จีวรที่ล่วง ๑๐ วัน ไม่ใช่จีวรที่ล่วงวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ ตั้งแต่วันถัดมาจากวันที่ได้รับจีวร แต่เป็นจีวรที่ล่วงวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่ได้รับจีวร

ก. ตมฺย ปเนตฺติ จีวรํ ยํ ทิวสํ อุปฺปนฺนํ ตสฺส โย อรุณเณ, โส อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสิตฺโต,

ข. ตสฺมา จีวรูปฺปาททิวเสน สทฺธิ เอกาทเส อรุณคฺคฺคฺมเน ทสาหาติกฺกมิตฺโต โหติ,

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ ประโยคแสดงเหตุ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงเหตุด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ผลของการกล่าวประโยคเหตุ นั้น คืออะไร

- การกล่าวประโยคเหตุว่า อรุณของวันที่เกิดจีวรนั้นอาศัยวันที่เกิดขึ้น มีผลคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลของการกล่าวประโยคเหตุ นั้น มีใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงประโยคผลว่า ผลของการกล่าวประโยคเหตุ นั้น คือ จีวรล่วง ๑๐ วันในวันอรุณขึ้นที่ ๑๑ พร้อมกับวันที่เกิดจีวรขึ้น ไม่นับวันที่ได้รับจีวรเป็นวันแรก

ตัวอย่าง ๒๗

ก. ตํ คเหตุวา สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคสฺส วา นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ภิกษุถือเอาจีวรนั้นแล้วพึงสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ข. ตตฺตารายํ นโย- สงฺขมฺสฺส ตาว เอวํ นิสฺสชฺชิตฺตพฺพํ “อิหํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมํ หํ สงฺขมฺสฺส นิสฺสชฺชามิ”ติ.

ในการสละนั้นมีวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิหํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมํ หํ สงฺขมฺสฺส นิสฺสชฺชามิ (ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรนี้แก่สงฆ์)

ค. นิสฺสชฺชิตฺวา “อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมิ”ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตฺตพฺพา.

ครั้งสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมิ (ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ครั้งหนึ่ง กระผมขอแสดงอาบัตินั้น)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตมฺจ ปเนตํ ชฺเชยฺ ทสหาติกฺกมิตํ โหติ.

ก. ตํ คเหตฺวา สงฺขมฺสฺส วา คณฺสฺส วา ปุคฺคฺลสฺส วา นิสฺสชฺชิตฺตพฺพํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะแสดงถึงบุคคลที่ภิกษุ พึงสละจีวร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรที่ไม่ได้อธิษฐานหรือทำ วิกัปปนาไว้ในภายใน ๑๐ วัน ชื่อว่า จีวรล่วง ๑๐ วันด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุพึงสละจีวรดังกล่าวแก่ใคร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์เท่านั้นหรือไร (ใช้ วา ศัพท์ เป็นหลักในการกล่าวถึงอาโณกะ โดยประกอบ เอว ศัพท์แทน วา ศัพท์)

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า กล่าวถึงบุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวรว่าคือสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ก. ตํ คเหตฺวา สงฺขมฺสฺส วา คณฺสฺส วา ปุคฺคฺลสฺส วา นิสฺสชฺชิตฺตพฺพํ,

ข. ตตฺรารํ นโย- สงฺฆสฺส ตาว เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมายํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ”ติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วิธีสละจีวร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าบุคคลที่ภิกษุพึงสละจีวรว่าคือสงฆ์คณะ และบุคคล ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีสละจีวรว่าในการสละนั้นมิมีวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมายํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

ข. ตตฺรารํ นโย- สงฺฆสฺส ตาว เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมายํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ”ติ.

ค. นิสฺสชฺชิตฺวา “อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏฺฐิเทสฺมิ”ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตฺตพฺพา.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุสละจีวรแล้วพึงทำวิธีอะไรต่อไป

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาร์ทระ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรว่าในการสละนั้นมิมีวิธีทำดังนี้ ภิกษุพึงสละแก่สงฆ์ก่อนอย่างนี้ว่า อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมายํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุสละจีวรแล้วพึงทำวิธีอะไรต่อไป

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรขอคืนจีวรที่สละแล้วหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ เมว ปฏฺฐิเทสฺมิ.

ตัวอย่าง ๒๘

ก. สเจ เทว โหนติ, “เทว”ติ วตตพพ.

ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง ฟังกล่าวว่า เทว (อาบัติ ๒ ครั้ง)

ข. สเจ ตตฺตติ, “สมฺพหุลา”ติ วตตพพ.

ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ฟังกล่าวว่า สมฺพหุลา (อาบัติหลายครั้ง)

ค. นิสฺสชฺชเนปิ สเจ เทว วา พหุณี วา โหนติ, “อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหา-
ติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ”ติ วตตพพ.

แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ก็ฟังกล่าวว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ
ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ (ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผม
เหล่านี้เกิน ๑๐ วัน ควรสละ กระผมขอสละจีวรเหล่านี้แก่สงฆ์)

ฌ. ปาฬิ วตฺตํ อสฺสโกนฺเตน อณฺณถาปิ วตตพพ.

เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตํ คเหตุวา ยเปยฺ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ก. สเจ เทว โหนติ, “เทว”ติ วตตพพ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคความรำมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง ภิกษุฟังกล่าวอย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัมภะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงวิธีสละจีวรด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง ภิกษุฟังกล่าวอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำที่ภิกษุฟังกล่าวเมื่อมีอาบัติ ๒
ครั้ง มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ถ้ามีอาบัติ
๒ ครั้ง ฟังกล่าวว่า เทว (อาบัติ ๒ ครั้ง)

ก. สเจ เทว โหนติ, “เทว”ติ วตตพฺพ.

ข. สเจ ตตฺตติ, “สมฺพหฺลฺลา”ติ วตตพฺพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้ามีอาบัติ ๒ ครั้ง พึงกล่าวว่า เทว ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำที่ภิกษุพึงกล่าวเมื่อมีอาบัติเกินกว่านั้นมิใช่หรือ
- ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น ภิกษุพึงกล่าวว่า ตโย เป็นต้นหรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น พึงกล่าวว่า สมฺพหฺลฺลา ไม่ควรกล่าวว่า ตโย เป็นต้น

ข. สเจ ตตฺตติ, “สมฺพหฺลฺลา”ติ วตตพฺพ.

ค. นิสฺสชฺชเนปิ สเจ เทว วา พหฺนฺติ วา โหนติ, “อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ”ติ วตตพฺพ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้ามีอาบัติเกินกว่านั้น พึงกล่าวว่า สมฺพหฺลฺลา ไม่ควรกล่าวว่า ตโย เป็นต้น ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในการสละถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ภิกษุพึงกล่าวอย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงกล่าวโดยระบุจำนวนเหมือนในการปลงอาบัติว่า เทว, สมฺพหฺลฺลา หรือไ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ก็พึงกล่าวโดยไม่ระบุจำนวนว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ.

ค. นิสฺสชฺชเนปิ สเจ เทว วา พหุณี วา โหนฺติ, “อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ”ติ วุตฺตพฺพ.

ฌ. ปาฬี วตฺตุ อสฺสโกนฺเตน อณฺณถาปิ วตฺตพฺพ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้ในการสละ ถ้ามีจีวร ๒ ผืนหรือหลายผืน ก็พึงกล่าวโดยไม่ระบุจำนวนว่า อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ขเปย นิสฺสชฺชามิ. ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุต้องกล่าวคำสละด้วยภาษาบาลีเท่านั้น จึงชื่อว่าสละหรือไม่ (นำ ปี ศัพท์ใน อณฺณถา มาเปลี่ยนเป็น เอว ศัพท์แล้วทำเป็นอาโณกะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า เมื่อไม่อาจกล่าวบาลีก็ควรกล่าวโดยประการอื่นได้ด้วย

ตัวอย่าง ๒๙

ก. พยฺยเตน ภิกฺขุณา ปฏฺวิเพลน สงฺโฆ ฌาเปตพฺโพ “สุณฺหาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ขเปย ปฏฺวิคฺคณฺเหยฺย”ติ.

ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่ สุณฺหาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ขเปย ปฏฺวิคฺคณฺเหยฺย.

ข. อิมินา ลกฺขณฺเนน อาปตฺตี ปฏฺวิคฺคณฺหิตฺวา วตฺตพฺโพ ขเปย สํวริสฺสามิ”ติ.

ครั้งรับอาบัติตามลักษณะนี้แล้วควรกล่าวว่า ขลย สํวริสฺสามิ

ค. ทวีสุ ปณ สมพหุลาสุ วา ปุริมมเยเนว วจนเภโท กาทพุโ.

อนึ่ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้ง หรือหลายครั้ง
นั่นเอง

ฃ. เทสิตาย อาปตติยา “สุณาดุ เม ภนเต สงฺโฆ ๗เปย ทเทยยา”ติ เอวํ นิสสญฺจจิรํ
ทาทพุ.

เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างนี้ว่า สุณาดุ เม
ภนเต สงฺโฆ. ๗เปย ทเทย.

ง. ทวีสุ พหุสุ วา วจนเภโท กาทพุโ.

ภิกษุผู้สวดพึงทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. พยตเตน ภิกฺขุณา ปฏฺิพเลน สงฺโฆ ฃาเปตพุโ “สุณาดุ เม ภนเต สงฺโฆ
๗เปย ปฏฺิคฺคณฺเหยยน”ติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ถือว่าได้ปลงอาบัติแล้วหรือไม่

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการสละจีวรแก่สงฆ์ ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยค
ที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวการสละจีวรแก่สงฆ์ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ถือว่าได้ปลงอาบัติแล้ว
หรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เมื่อภิกษุ
สละจีวรแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่ สุณาดุ ๗เปย ปฏฺิคฺคณฺเหย.

ก. พยตเตน ภิกฺขุณา ปฏฺิพเลน สงฺโฆ ฃาเปตพุโ “สุณาดุ เม ภนเต สงฺโฆ
๗เปย ปฏฺิคฺคณฺเหยยน”ติ.

ข. อิมินา ลกฺขณฺเณ อาปตฺติํ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา วตฺตพฺโพ ยเปย สํวริสฺสามิ”ติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว ฟังกระทำอะไรอีกเล่า

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อภิกษุสละจีวรแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงสวดประกาศให้สงฆ์ทราบว่ สุณาคฺค ยเปย ปฏิคฺคณฺเหยฺย.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว ฟังกระทำอะไรอีกเล่า

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีทำหลังสวดญัตติแล้วมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว ภิกษุผู้ต้องอาบัติพึงแสดงอาบัติ โดยมีการพูดรับและพูดแสดงตามข้อความที่กล่าวมานี้

ข. อิมินา ลกฺขณฺเณ อาปตฺติํ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา วตฺตพฺโพ ยเปย สํวริสฺสามิ”ติ.

ค. ทฺวิสฺส ปน สมฺพหุสฺส วา ปริมนเยเนว วจนเกโท กาทพฺโพ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าภิกษุนั้นต้องอาบัติ ๒ ครั้งหรือ ๓ ครั้ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อภิกษุสวดญัตติแล้ว ภิกษุผู้ต้องอาบัติพึงแสดงอาบัติ โดยมีการพูดรับและพูดแสดงตามข้อความที่กล่าวมานี้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุนั้นต้องอาบัติ ๒ ครั้งหรือ ๓ ครั้ง ภิกษุผู้สวดพึงกระทำอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงประกอบเป็นรูปเอกพจน์ว่า อาปตฺติํ โดยชาตยาเปกชนฺย คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้ง

ค. ทวีสุ ปณ สมพหุลาสุ วา ปุริมณเยเนว วจนเกโท กาทพโพ.

ฌ. เทสิตาย อาปตติยา “สุณาตุ เม ภนเต สงฺโฆ ะเปฯ ทเพยยา”ติ เอวํ นิสฺสณฺณจฺจิรํ ทาทพฺพํ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สงฆ์ควรปฏิบัติในจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าภิกษุผู้สวดพึงกระทำการเปลี่ยนพจน์ตามนัยก่อนในอาบัติ ๒ ครั้งหรือหลายครั้ง

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สงฆ์ควรปฏิบัติในจีวรที่ถูกสละแล้วอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรนั้นควรนับว่าเป็นของสงฆ์หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้ว

ฌ. เทสิตาย อาปตติยา “สุณาตุ เม ภนเต สงฺโฆ ะเปฯ ทเพยยา”ติ เอวํ นิสฺสณฺณจฺจิรํ ทาทพฺพํ.

ง. ทวีสุ พหุสุ วา วจนเกโท กาทพโพ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าภิกษุมีจีวรสองหรือสามผืน พึงกล่าวแล้วสละอย่างไร

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้ว สงฆ์พึงให้คืนจีวรที่ถูกสละแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุมีจีวรสองหรือสามผืน พึงกล่าวแล้วสละอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงประกอบเป็นรูปเอกพจน์ว่า จีวร โดยชาตยาเปกขณัย คือ นัยที่มองหาประเภทเดียวกันหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ภิกษุผู้สวด ฟังทำการเปลี่ยนพจน์ในจีวร ๒ ผืนหรือมากกว่า

ตัวอย่าง ๓๐

ก. คนสส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน “อิมานฺ”ติ วา “อิมานิ อหนฺ”ติ วา วตฺวา “อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามิ”ติ วตฺตพฺพ.

แต่เมื่อภิกษุจะสละแก่คณะ (ภิกษุสองหรือสามรูป) ฟังกล่าวว่า อิมานํ หรือว่า อิมานิ อหํ แล้วกล่าวว่า อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามิ (สละแก่ท่านทั้งหลาย)

ข. อาปตฺติปฏิกฺคหาเกนาปิ “สุณฺณตฺถ เม อายสฺมนฺตา, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺติ สรติ ๗เปยฺ เทเสติ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺกลณฺ”ติ วตฺตพฺพ.

แม้ภิกษุรับอาบัติก็ฟังกล่าวว่า สุณฺณตฺถ เม อายสฺมนฺตา, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺติ สรติ ๗เปยฺ เทเสติ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺกลํ เป็นต้น

ค. จีวรทาเนปิ “สุณฺณตฺถ เม อายสฺมนฺตา, อิํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสฏฺฐํ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺกลํ, อายสฺมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยํ”ติ วตฺตพฺพ.

แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า สุณฺณตฺถ เม อายสฺมนฺตา, อิํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสฏฺฐํ, ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺกลํ, อายสฺมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยํ.

ฅ. เสสํ ปุริมสทิสเมว.

วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั้นแหละ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. คนสส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน “อิมานฺ”ติ วา “อิมานิ อหนฺ”ติ วา วตฺวา “อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามิ”ติ วตฺตพฺพ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น อันได้แก่ วิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ นอกไปจากวิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงวิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรแก่สงฆ์ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ บุคคล ย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงวิธีสละจีวรแก่คณะ วิธีแสดงอาบัติ และวิธีรับอาบัติด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. คณสุส ปน นิสฺสขฺชุนฺเตน “อิมาหฺนฺ”ติ วา “อิมานิ อหฺนฺ”ติ วา วตฺวา “อายสฺมุนฺตานํ นิสฺสขฺชามิ”ติ วตฺตพฺพํ.

ข. อาปตฺติปฺปฏิกฺคาหเกนาปิ “สุณฺนตุ เม อายสฺมุนฺตา, อยํ อิตฺถุนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตี สรติ ยเปยฺ เทเสติ, ยทายสฺมุนฺตานํ ปตฺตกฺกลนฺ”ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในเวลารับอาบัติ ภิกษุควรรับอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรแก่คณะด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลารับอาบัติ ภิกษุควรรับอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีรับอาบัติอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า แม้ภิกษุ ผู้รับอาบัติก็พึงกล่าวว่า สุณฺนตุ เม อายสฺมุนฺตา เป็นต้น

ข. อาปตฺติปฺปฏิกฺคาหเกนาปิ “สุณฺนตุ เม อายสฺมุนฺตา, อยํ อิตฺถุนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตี สรติ ยเปยฺ เทเสติ, ยทายสฺมุนฺตานํ ปตฺตกฺกลนฺ”ติ วตฺตพฺพํ.

ค. จีวรทาเนปิ “สุณนตุ เม อายสมนฺตา, อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสมนฺตานํ นิสฺสฏฺฐํ, ยทายสมนฺตานํ ปตฺตกฺกลํ, อายสมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเพยฺยนฺ”ติ วตฺตพฺพ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคความยกยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับควรกล่าวอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีรับอาบัติด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับควรกล่าวอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีกล่าวของภิกษุผู้รับด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ในการให้จีวร ภิกษุผู้รับก็ควรกล่าวว่า สุณนตุ เม อายสมนฺตา เป็นต้น

ค. จีวรทาเนปิ “สุณนตุ เม อายสมนฺตา, อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน นิสฺสคฺคิยํ อายสมนฺตานํ นิสฺสฏฺฐํ, ยทายสมนฺตานํ ปตฺตกฺกลํ, อายสมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทเพยฺยนฺ”ติ วตฺตพฺพ.

ฌ. เสสํ ปุริมสทิสเมว.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคความยกยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุตั้งญัตติแล้ว วิธีที่เหลือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีที่ภิกษุผู้รับจีวรควรกล่าวในการให้จีวรด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุตั้งญัตติแล้ว วิธีที่เหลือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะระบุวิธีที่เหลือไว้โดยตรงหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าไม่ระบุวิธีที่เหลือไว้โดยตรง แต่แสดงด้วยการแนะนำว่า วิธีที่เหลือเหมือนวิธีที่กล่าวมาก่อนนั้นแหละ

ตัวอย่าง ๓๑

ก. ปุคฺคสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน “อิมาหฺนฺ”ติ วา “อิมานิ อหฺนฺ”ติ วา วตฺวา “อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ”ติ วตฺตพฺพํ.

แต่เมื่อจะสละแก่บุคคล ฟังกล่าวว่า อิมาหฺ หรือว่า อิมานิ อหฺ แล้วกล่าวว่า อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ (สละแก่ท่าน)

ข. นิสฺสชฺชติว “อหํ ภาณเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏฺิเทเสมิ”ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตพฺพา.

ครั้งสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ภาณเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏฺิเทเสมิ.

ค. สเจ ปน นวตโร โหติ, “อาวุโส”ติ วตฺตพฺพํ.

อนึ่ง ถ้าภิกษุรับอาบัติอ่อนพรรษากว่า ฟังกล่าวว่า อาวุโส

ฅ. เตนานิ “ปสฺสสี”ติ วา “ปสฺสเถ”ติ วา วุตฺเต “อาม ภาณเต”ติ วา “อาม อาวุโส”ติ วา วตฺวา “ปสฺสามิ”ติ วตฺตพฺพํ.

แม้ภิกษุรับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสี หรือ ปสฺสเถ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภาณเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ

ง. ตโต “อายตี สํเวรฺยาสิ”ติ วา “สํเวรฺยาถ”ติ วา วุตฺเต “สาธุ สฺสฺสุ สํวริสฺสามิ”ติ วตฺตพฺพํ.

ต่อแต่นั้น เมื่อภิกษุรับอาบัติกล่าวว่า อายตี สํเวรฺยาสิ หรือ สํเวรฺยาถ ภิกษุผู้แสดง ฟังกล่าวว่า สาธุ สฺสฺสุ สํวริสฺสามิ.

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ปุคฺคสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน “อิมาหฺนฺ”ติ วา “อิมานิ อหฺนฺ”ติ วา วตฺวา “อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ”ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่วิธีสละจีวร เป็นต้นแก่บุคคล

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงวิธีสละจีวรเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละเป็นต้นแก่คณะด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ วิธีสละจีวรเป็นต้นแก่บุคคล ย่อมรู้ได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงวิธีสละจีวรเป็นต้นแก่บุคคลอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงวิธีสละจีวรแก่บุคคลด้วยประโยคเหล่านี้

ก. ปุคฺคสฺส ปน นิสฺสชฺชุนเตน “อิมาหฺน”ติ วา “อิมานิ อหฺน”ติ วา วตฺวา “อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ”ติ วตฺตพฺพํ.

ข. นิสฺสชฺชิตฺวา “อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏฺฐิเทสฺมิ”ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตฺพพา.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงทำวิธีอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธิะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละจีวรแก่บุคคลด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงทำวิธีอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ครั้นสละแล้วไม่ต้องแสดงอาบัติหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ครั้นสละแล้ว ภิกษุผู้สละพึงแสดงอาบัติอย่างนี้ว่า อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ เป็นต้น

ข. นิสฺสชฺชิตฺวา “อหํ ภนฺเต เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ อาปนฺโน, ตํ ปฏฺฐิเทสฺมิ”ติ เอวํ อาปตฺติ เทเสตฺพพา.

ค. สเจ ปน นวตโร โหติ, “อาวุโส”ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า ฟังกล่าวอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงวิธีที่ภิกษุผู้สละพึงกระทำด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า ฟังกล่าวอย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ฟังกล่าวว่า ภนฺเต หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า ฟังกล่าวว่า อาวุโส

ค. สเจ ปน นวกตโร โหติ, “อาวุโส”ติ วตฺตพฺพ.

ฌ. เตนปิ “ปสฺสสี”ติ วา “ปสฺสธา”ติ วา วุตฺเต “อาม ภนฺเต”ติ วา “อาม อาวุโส”ติ วา วตฺวา “ปสฺสามี”ติ วตฺตพฺพ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้นควรกล่าวอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถ้าภิกษุผู้รับอาบัติอ่อนพรรษากว่า ฟังกล่าวว่า อาวุโส ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้นควรกล่าวอย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้หนึ่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าวว่า ปสฺสสี หรือ ปสฺสธ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ

ฌ. เตนปิ “ปสฺสสี”ติ วา “ปสฺสธา”ติ วา วุตฺเต “อาม ภนฺเต”ติ วา “อาม อาวุโส”ติ วา วตฺวา “ปสฺสามี”ติ วตฺตพฺพ.

ง. ตโต “อายุตี สัวเรยยาสิ”ติ วา “สัวเรยยาถา”ติ วา วุตเต “สาธุ สุกฺกุ สั-
วริสฺสามิ”ติ วตฺตพฺพ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคความยกย่อง คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า เมื่อภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ ภิกษุ
ผู้รับอาบัติควรกล่าวอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้ภิกษุผู้รับอาบัตินั้น เมื่อกล่าว
ว่า ปสฺสสิ หรือ ปสฺสถ ภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส แล้วกล่าวว่า
ปสฺสามิ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจนา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุผู้แสดงควรกล่าวว่า อาม ภนฺเต หรือ อาม อาวุโส
แล้วกล่าวว่า ปสฺสามิ ภิกษุผู้รับอาบัติควรกล่าวอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้หนึ่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ต่อแต่นั้น
เมื่อภิกษุผู้รับอาบัตินั้นกล่าวว่า อายุตี สัวเรยยาสิ หรือ สัวเรยยาถา ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า สาธุ
สุกฺกุ สัวริสฺสามิ.

ตัวอย่าง ๓๒

ก. เอวํ เทสิตาย อาปตฺติยา “อิมํ จีวรํ อายุสมโต ทมมํ”ติ ทาตพฺพ.

เมื่อภิกษุนั้นแสดงอาบัติแล้วอย่างนี้ ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า อิมํ จีวรํ
อายุสมโต ทมมํ (ข้าพเจ้าให้ผ้านี้แก่ท่านผู้มีอายุ)

ข. ทวีสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตพฺพ.

โปรดทราบวิธีในอาบัตินี้สองครั้ง จีวรสองผืน หรือในอาบัตินี้สามครั้ง จีวรสามผืน โดย
คล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อนนั้นแหละ

ค. ทวินํ ปน ยถา คณสฺส, เอวํ นิสฺสชฺชิตพฺพ.

แต่พึงสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ

ฌ. ตโต อาปตติปปฎิคคหณญ นิสสญฺจจิรวรทานญฺจ เตสํ อณฺณตเรน ยถา เอเกน ปุคฺคเลน, ตถา กาทพฺพ.

ต่อแต่นั้น ภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงทำการรับอาบัติ และการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ปุคฺคลสฺส ปน นิสฺสชฺชนฺเตน ฯเปฯ วตฺตพฺพ.

ก. เอว์ เทสิตาย อาปตฺติยา “อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมี”ติ ทาทพฺพ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติได้แสดงอาบัติแล้ว ภิกษุผู้รับอาบัติพึงทำอย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงภิกษุผู้ต้องอาบัติได้แสดงอาบัติแล้วด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติได้แสดงอาบัติแล้ว ภิกษุผู้รับอาบัติพึงทำอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นควรเป็นผู้หนึ่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าให้ผ้านี้แก่ท่านผู้มีอายุ

ก. เอว์ เทสิตาย อาปตฺติยา “อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมี”ติ ทาทพฺพ.

ข. ทวีสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตฺตพฺพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง และจีวร ๒ หรือ ๓ ผืน ภิกษุผู้ให้พึงให้โดยกล่าวอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้รับอาบัติพึงให้ผ้าโดยกล่าวว่า ข้าพเจ้าให้ผ้านี้แก่ท่านผู้มีอายุ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อาบัติ ๒ หรือ ๓ ครั้ง และจีวร ๒ หรือ ๓ ผืน ภิกษุผู้ให้ฟังให้โดยกล่าวอย่างไร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีกล่าวในอาบัตีสองครั้ง จีวรสองผืน หรือในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืนมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า วิธีในอาบัตีสองครั้ง จีวรสองผืน หรือในอาบัติสามครั้ง จีวรสามผืน ฟังทราบโดยคล้อยตามวิธีที่กล่าวไว้แล้วในครั้งก่อน ด้วยประโยค ข.

ข. ทวีสุ ตีสุ วา ปุพฺเพ วุตฺตานุสาเรเนว นโย เวทิตฺตฺโพ.

ค. ทฺวินนํ ปน ยถา คณสฺส, เอวํ นิสฺสชฺชิตฺตฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วิธีสละจีวรแก่ภิกษุสองรูป (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตระโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวการสละจีวรแก่คณะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในเวลาสละแก่ภิกษุสองรูป ภิกษุผู้สละฟังสละอย่างไร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงวิธีสละแก่ภิกษุสองรูปมิใช่หรือ
- วิธีสละแก่ภิกษุสองรูปต่างจากวิธีสละแก่ภิกษุสามรูปที่เรียกว่าคณะหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ฟังสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ

ค. ทฺวินนํ ปน ยถา คณสฺส, เอวํ นิสฺสชฺชิตฺตฺพํ.

ฌ. ตโต อาบตฺตติปฺปฏิคฺคฺคฺคณฺณจ นิสฺสญฺจจิวฺรทานญฺจ เตสํ อญฺญตเรณ ยถา เอเกน ปุคฺคฺเลน, ตถา กาทพฺพํ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ต่อแต่นั้นการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว ฟังทำด้วยการตั้งญัตติและกรรมวาจาเหมือนที่ภิกษุสามรูปทำหรือไม่

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ฟังสละแก่ภิกษุสองรูปเหมือนสละแก่คณะ ด้วยประโยค ค.

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ต่อแต่นั้นการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว ฟังทำด้วยการตั้งอุตติและกรรมวาจา เหมือนที่ภิกษุสามรูปทำหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ต่อแต่นั้น ภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุสองรูปนั้นพึงกระทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้ว เหมือนที่บุคคลหนึ่งกระทำแล้ว ไม่ต้องกระทำการรับอาบัติและการให้จีวรที่สละแล้วด้วยอุตติและกรรมวาจา เหมือนที่ภิกษุสามรูปกระทำ

ตัวอย่าง ๓๓

ก. อิหม์ ปน สพพนิสฺสคฺคิเยสุ วิธานํ

อหนึ่ง วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด

ข. จีวรํ ปตฺโต นิสิตฺทนฺติ วตฺถุมตฺตเมว หิ นานํ

ดังจะเห็นได้ว่า วัตถุเท่านั้นต่างกัน คือ จีวร บาตร ผ้าวิสัทนะ

ค. ปรมมุขํ ปน วตฺถุ “เอตนฺ”ติ นิสฺสขฺชิตพฺพํ

ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง ฟังสละโดยกล่าวว่า เอตํ (นั้น)

ฅ. สเจ พหุณี โหนติ, “เอตานิ”ติ วตฺตพฺพํ

ถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (เหล่านั้น)

ง. นิสฺสฏฺฐทาเนปิ เอสฺว นโย.

แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน [คือ กล่าวว่า เอตํ และ เอตานิ ตามสมควร]

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อิหม์ ปน สพพนิสฺสคฺคิเยสุ วิธานํ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า วิธีเหล่านั้นเกี่ยวกับจิวรที่ล่วง ๑๐ วันเท่านั้นหรือไร (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วากยารัมภะ-โชตกะ คือ แสดงการสืบเนื่องประโยค)

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงวิธีสละ วิธีแสดงอาบัติ วิธีรับอาบัติ และวิธีให้คืน ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงวิธีสละ วิธีแสดงอาบัติ วิธีรับอาบัติ และวิธีให้คืน ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีเหล่านั้นเกี่ยวกับจิวรที่ล่วง ๑๐ วันเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด

ก. อิทั ปน สพฺพนิสฺสคฺคิเยสุ วิธานํ

ข. จิวโร ปตฺโต นิสิตฺทนฺติ วตฺถุมตฺตเมว หิ นานํ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า วิธีดังกล่าวนั้นไม่ต่างกันแม้เล็กน้อย เหมือนกันทั้งหมดหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า วิธีที่กล่าวมานี้เป็นวิธีในวัตถุที่ควรสละทั้งหมด

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีดังกล่าวนี้ไม่ต่างกันแม้เล็กน้อย เหมือนกันทั้งหมดหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า วัตถุเหล่านั้นต่างกัน คือ จิวร บาตร ผ่านิสิตนะ

ค. ประมุข ปน วตฺถุ “เอตนฺ”ติ นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ฆ. สเจ พหุณี โหนติ, “เอตานิ”ติ วตฺตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ วิธีสละจีวรที่อยู่ลับหลัง (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตระโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงวิธีสละจีวรที่อยู่ต่อหน้า ชื่อว่า ประโยคปักกะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงวิธีการสละจีวรที่อยู่ต่อหน้า ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ เมื่อมีจีวรที่ต้องสละอยู่ลับหลัง หรือมีมาก ภิกษุพึงสละ โดยกล่าวอย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุพึงสละโดยประกอบใช้ อิม ศัพท์เหมือน ในการสละจีวรที่อยู่ต่อหน้า หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. และ ฆ. อธิบายว่า ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละโดยกล่าวว่า เอตํ (นั่น) ถ้าวัตถุมีมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (เหล่านั้น)

ค. ประมุข ปน วตฺถุ “เอตนฺ”ติ นิสฺสชฺชิตพฺพํ.

ฆ. สเจ พหุณี โหนติ, “เอตานิ”ติ วตฺตพฺพํ.

ง. นิสฺสฏฺฐาเนปิ เอเสว นโย.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า วิธีข้างต้นมีอยู่ในการสละจีวรเท่านั้นหรือไร

ประโยค ค. และ ฆ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ส่วนวัตถุที่อยู่ลับหลัง พึงสละ โดยกล่าวว่า เอตํ หรือถ้ามีวัตถุมากก็ควรกล่าวว่า เอตานิ (เหล่านั้น) ด้วยประโยค ค. และ ฆ.

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีข้างต้นมีอยู่ในการสละจีวรเท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า แม้ในการให้วัตถุที่ถูกสละแล้วก็มีนัยเดียวกัน คือ ประกอบใช้ เอต ศัพท์เหมือนกับในการสละวัตถุดังกล่าว คือ กล่าววว่า เอตม์ และ เอตานิ ตามสมควร

ตัวอย่าง ๓๔

ก. นิสสญฺจวตฺถุ “ทินฺนมิทํ อิมินา มยฺहन”ติ สญฺญาย น ปฏิเพณฺตสฺส ทุกฺกฏ.

เมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละแล้วด้วยสำคัญว่า ภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ

ข. ตสฺส สนฺตกภาวํ ฃตฺวา เลเสน อจฺฉินฺทฺโต สามิกสฺส ฐฺรณิกฺเขเปน ภณฺทํ อคฺขมาเปตฺวา กาเรตฺพุทฺติ.

ภิกษุรู้ว่าวัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แยกชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว จึงถูกตัดสินโดยตีราคาสิ่งของ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้ไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละตามวินัยด้วยความสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง จะต้องอาบัติอะไร

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงการสละจีวร ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงวิธีสละจีวรด้วยประโยคหน้า
๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละตามวินัยด้วยความสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง จะต้องอาบัติอะไร
๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นไม่ต้องอาบัติ หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุที่ถูกสละแล้วด้วยสำคัญว่า ภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ

ก. นิสสฏฺฐจวตฺถุ “ทินฺนมิทํ อิมินา มยฺหนฺ”ติ สณฺณาย น ปฏิเพนฺตสฺส ทุกฺกณฺ์.

ข. ตสฺส สนฺตกภาวํ ฌตฺวา เลเสน อจฺฉินฺทฺนโต สามิกสฺส ฐฺรณิกฺเขเปน ภาณฺทํ
อคฺขมาเปตฺวา กาเรตฺพุทฺติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ การแย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง
นอกไปจากการสำคัญผิดว่าภิกษุอื่นให้ตนเอง

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกว่าเมื่อภิกษุไม่ให้คืนวัตถุ
ที่ถูกสละแล้วด้วยสำคัญว่า ภิกษุนี้ให้วัตถุนี้แก่เราแล้ว ต้องอาบัติทุกกฏ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงอาบัติทุกกฏที่ภิกษุผู้สำคัญผิดว่า
ภิกษุอื่นให้จีวรแก่ตนเองด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้ไม่ให้คืนโดยมุ่งแย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง จะต้องอาบัติอะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นอาบัติทุกกฏเหมือนภิกษุผู้สำคัญผิดว่า
ภิกษุอื่นให้แก่ตนหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุรู้ว่า
วัตถุนั้นเป็นสมบัติของภิกษุเจ้าของจีวรนั้น แย่งชิงไปด้วยข้ออ้าง เมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว จึงถูก
ตัดสินโดยตีราคาสิ่งของ

ตัวอย่าง ๓๕

ก. อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนตสฺส ทุกฺกณฺ์.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยอยู่

ข. ยถา จ อธิ, เอวํ สพฺพตฺถ.

อนึ่ง อาบัติทุกกฏย่อมมีในทุกๆ สิกขาบท เหมือนในสิกขาบทนี้

ค. ตสฺมา นํ ปฺรโต น วกฺขาม.

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงอาบัติทุกกฏนั้นข้างหน้า

ฌ. ทสหาํ อนตฺติกฺกนฺเตปิ อตฺติกฺกนฺตสฺสณฺิโน เวมตฺติกสฺส จ ทุกฺกณฺ์.

ต้องอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตรยังไม่เกิน ๑๐ วัน

ง. อติกุกนเต อนติกุกนตสณฺณิโนปิ เวมตีกสฺสปี นิสฺสัคคิยํ ปาจิตฺติยเมว.

ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วัน และแก่ภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตรเกิน ๑๐ วันแล้ว

จ. ตถา อนนฺนิฏฺฐิตา'วิกปปีต-อวิสฺสชฺชิต-อนนฺญา'วินนฺญา-อททฺธมา'วิจุตฺเตสุ อนนฺนิฏฺฐิตา'ทิสณฺณิโน.

ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่า เป็นผ้าอธิษฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้ทำวิกปปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนตฺสฺส ทุกฺกฏํ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยของอาบัตินอกไปจากข้อวินิจฉัยของอาบัติที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวการวินิจฉัยของอาบัติ ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของอาบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยอาบัติอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยของอาบัติด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนตฺสฺส ทุกฺกฏํ.

ข. ยถา จ อีธ, เอวํ สพฺพตฺถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า นิสสัคคียวัตรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทอื่นจากสิกขาบทนี้ บุคคลย่อมกำหนดอย่างไร

ฅ. ทสฬหํ ฅนตํกกนเตตปํ ฅตํกกนตสขณณํโน เวมตํกสส จ ทกุกกํ.

ประโยค ชม. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุเช่นนั้นเท่านั้นจึงต้องอาบัติทุกกฏหรือไม่

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า ภิกษุผู้ไม่สละแล้วใช้สอยนิสสัคคิยวัตถุ ต้องอาบัติทุกกฏ ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเช่นนั้นเท่านั้นจึงต้องอาบัติทุกกฏหรือไม่ (เปลี่ยน ปี ศัพท์เป็น เอว แล้วนำมาประกอบเป็นอาโภคะ)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุเช่นไรอีกจึงต้องอาบัติทุกกฏเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ชม. อธิบายว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัตถุยังไม่เกิน ๑๐ วัน ก็ต้องอาบัติทุกกฏอีกด้วย

(โดยทั่วไป ประโยคอาวัธะมักอยู่ติดกับประโยควากยารัมภะ แต่ในที่บางแห่งก็อาจมีประโยคอื่นคั่นอยู่บ้างตามสมควร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม โดยเนื้อหาของประโยคอาวัธะและวากยารัมภะต้องเกี่ยวเนื่องกัน)

ก. อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนตฺสส ทุกฺกฏํ.

ข. ยถา จ อธิ, เอวํ สพฺพตฺถ.

ค. ตสฺมา นํ พรโต น วกฺขาม.

ชม. ทสหาํ อนตฺถิกนฺตปิ อตฺถิกนฺตสณฺณิโน เวมตฺถิสฺส จ ทุกฺกฏํ.

ง. อตฺถิกนฺเต อนตฺถิกนฺตสณฺณิโนปิ เวมตฺถิสฺสปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมว.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ อาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ นอกไปจากอาบัติทุกกฏที่แสดงไว้ในประโยคหน้า

ประโยค ก. ข. ค. และ ชม. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงการต้องอาบัติทุกกฏไว้ด้วยประโยค

ก. ข. ค. และ ชม.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏเท่านั้นหรือ

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ภิกษุยังต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ด้วย มิใช่หรือ
- ท่านควรแสดงการต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ด้วย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า เราแสดงว่าภิกษุยังต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์อีกด้วย

(ปี ศัพท์ใน อนติกกนตสมณินปิ และ เวมตีกสฺสปี ทำหน้าที่อัญญมัญญสมุจจยะ คือ รวบรวมซึ่งกันและกัน ใช้เหมือน จ ศัพท์)

ง. อติกกนเต อนติกกนตสมณินปิ เวมตีกสฺสปี นิสสัคคิยํ ปาจิตตียเมว.

จ. ตถา อนนฺนิจฺจิตา'วิกปิต-อวิสฺสขฺชิต-อนนฺจจา'วินนฺจ-อทฺทมา'วิจุตฺเตสฺส อนฺนิจฺจิตา'ทิสมณิน.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิฐาน เป็นต้น บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สำคัญว่ายังไม่เกิน ๑๐ วันและภิกษุผู้สงสัย[ใช้สอยอยู่] เมื่อวัดตุเกิน ๑๐ วันแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิฐาน เป็นต้น บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุนั้นพึงกำหนดว่า ไม่ต้องอาบัติ เพราะสำคัญว่าได้อธิฐานแล้วหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า ภิกษุผู้สำคัญว่าเป็นผ้าอธิฐานแล้วเป็นต้นในผ้าที่ยังไม่ได้อธิฐาน ไม่ได้วิกปนา ไม่ได้สละ ไม่หาย ไม่เสียหาย ไม่ถูกไฟไหม้ และไม่ถูกโจรปล้น ก็ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์เช่นกัน

(คำว่า ตถา ทำหน้าที่อนุทฺทมนะ ดังคำว่า นิสสัคคิยํ ปาจิตตียํ มาไว้ในประโยคหลัง)

ตัวอย่าง ๓๖

ก. อนโตทสาห์ อธิฏฐิตะ วิกปปีเต วิสสชชิตะ นญฺเจ วินญฺเจ ททฺธเม อจฺฉินฺเน
วิสสาเสน คาหิเต อุมฺมตฺตกาทีนญจ อนาปตติ.

ไม่ต้องอาบัติแก่ :- ภิกษุผู้ใช้สอยจีวรที่อธิฐานหรือทำวิกัปนาไว้ภายใน ๑๐ วัน จีวร
ที่ถูกสละแล้ว จีวรที่หายไป จีวรที่เสียหาย จีวรที่ถูกไฟไหม้ จีวรที่ถูกแย่งไป จีวรที่ถูกถือเอาโดย
วิสาสะ, ภิกษุผู้เป็นบ้า เป็นต้น

ข. อาจารย์วปตติ.

[สิกขาบทนี้]เป็นอาจารย์วปติ

ค. ยถา จ อิทํ, เอวํ อโต ปราณิปิ.

อนึ่ง แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารย์วปติเช่นกัน

ฌ. อุกโตปาติโมกฺกเชสุปิ หิ ปาราชิกานิ จ สงฺฆาทิเสสา จ สीलวิปตติ, เสสาปตติโย
อาจารย์วปตติ.

ดังจะเห็นได้ว่า ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ
อาบัติที่เหลือเป็นอาจารย์วปติ

ง. อาชีววิปตติ วา ทิฏฐิวิปตติ วา กาลิ อาปตติ นาม นตฺถิ.

อาชีววิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

จ. อาชีววิปตติปจฺจยา ปน จเปตฺวา พุพฺผาสิตํ ณ อาปตติกฺขนฺธา ปณฺณตฺตา, ทิฏฺฐิ-
วิปตติปจฺจยา ปาจิตฺตียทุกฺกฏวเสน เทว อาปตติกฺขนฺธา ปณฺณตฺตาติ, อิทเมตถ ลกฺขณํ.

แต่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติพุพผาสิต เพราะอาชีววิบัติเป็นเหตุ
และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิฏฐิวิบัติเป็นเหตุ นี่คือลักษณะใน
เรื่องวิบัติดังกล่าว

ฉ. อิติ วิปตติกา อีธเว นิฏฺฐิตาติ.

โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้วในสิกขาบทนี้ทีเดียว

ช. น นํ อโต ปรี วิจารณ์ฺสสาม.

ดังนั้น ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณาเรื่องวิปัตตินั้นอีก

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อนุโตทสาห์ อธิภูจิตะ วิกปปีเต วิสสชชิตะ นญฺเจ วินญฺเจ ททฺเตม อจฺฉินฺเน
วิสฺสาเสน คาหิตะ อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยของอนาปัตติ
นอกจากข้อวินิจฉัยของอนาปัตติ

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวการวินิจฉัยของอนาปัตติ ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคที่
ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอนาปัตติด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยของอนาปัตติ คืออะไร

- ข้อวินิจฉัยของอนาปัตติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยของอนาปัตติอีกด้วย
มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงข้อวินิจฉัยของอนาปัตติด้วยประโยค ก.

ก. อนุโตทสาห์ อธิภูจิตะ วิกปปีเต วิสสชชิตะ นญฺเจ วินญฺเจ ททฺเตม อจฺฉินฺเน
วิสฺสาเสน คาหิตะ อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺติ.

ข. อาจารย์ปติ.

ประโยค ข. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัย
ของวิปัติ นอกจากข้อวินิจฉัยของอนาปัตติ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักชะ มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของอนาปัตติด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยของวิปัติ คืออะไร

- ข้อวินิจฉัยของวิบัติ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงข้อวินิจฉัยของวิบัติอีกด้วยหรือไม่ใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยของวิบัติด้วยประโยค ข. เป็นต้น

ข. อาจารย์วิปตติ.

ค. ยถา จ อิทํ, เอวํ อิตโต ปรานิปี.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคความยำรั้มกะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภินิสกขาบทที่ ๑ นี้เท่านั้นเป็นอาจารย์วิบัติหรือไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า [สิกขาบทนี้]เป็นอาจารย์วิบัติ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า [สิกขาบทนี้]เป็นอาจารย์วิบัติ ด้วยประโยค ข.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เพียงภินิสกขาบทที่ ๑ นี้เท่านั้นเป็นอาจารย์วิบัติหรือไร

ถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า แม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารย์วิบัติเช่นกัน

ค. ยถา จ อิทํ, เอวํ อิตโต ปรานิปี.

ฌ. อุภโตปาติโมกฺขेषุปี หิ ปาราชิกานิ จ สงฺฆาติเสสา จ สीलวิปตฺติ, เสสาปตฺติโย อาจารย์วิปตติ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ย้ำความที่ท่านกล่าวในประโยค ค. ว่า หนึ่งแม้สิกขาบทถัดไปจากสิกขาบทนี้ก็เป็นอาจารย์วิบัติเช่นกัน (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีกรณะโชตกะ คือ แสดงการย้ำความของประโยคหน้า)

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหียะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้สิกขาบทหลุดไปจากสิกขาบทนี้ ก็เป็นอาจารย์บริติเช่นกัน ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำนั้นย่อมสมควรอย่างไร : คู่มือสอนกังขา ฯ
- ความเป็นอาจารย์บริติของสิกขาบทหลุดจากนี้ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร : กังขา-

วิตรณีกัณฐิ

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ศีลวิบัติเป็นต้นอย่างอื่นจากอาจารย์บริติมีอยู่ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ในบรรดา ปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารย์บริติ

ฌ. อุภโตปาติโมกฺเขสุปิ हि पाराशिकानि ज संघातिसेसा ज सीलविपत्ति, सेसापत्तिโย อาจารย์บริติ.

ง. อาชีวิวิปตฺติ วา ทิฏฐิวิปตฺติ วา กาลิ อาปตฺติ นาม นตฺถิ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อาชีวิวิบัติหรือทิฏฐิวิบัติที่ไม่ใช่ศีลวิบัติและอาจารย์บริติมีอยู่มิใช่หรือ

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในบรรดาปาติโมกข์ทั้งสอง อาบัติปาราชิกและสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารย์บริติ

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อาชีวิวิบัติหรือทิฏฐิวิบัติที่ไม่ใช่ศีลวิบัติและ อาจารย์บริติมีอยู่มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวในประโยคหน้าว่า อาบัติปาราชิก และสังฆาทิเสสเป็นศีลวิบัติ อาบัติที่เหลือเป็นอาจารย์บริติ ย่อมสมควรอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า อาชีวิวิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้น คำกล่าวนั้นจึงสมควร

ง. อาชีวิปัตติ วา ทิฏฐิวิปัตติ วา กาลิ อาปัตติ นาม นตฺถิ.

จ. อาชีวิปัตติปจฺยา ปน จเปตฺวา ทุพฺภาสิตํ ณ อาปัตติกฺขนฺธา ปณฺณตฺตา, ทิฏฐิวิปัตติปจฺยา ปาจิตฺตียทุกฺกฏาเสณ ทเว อาปัตติกฺขนฺธา ปณฺณตฺตาติ, อิทมฺเตถ ลกฺขณํ

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยคความร้ายระ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติอาบัติเพราะอาชีวิปัตติและทิฏฐิวิปัตติมิใช่หรือ

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า อาชีวิปัตติ หรือทิฏฐิวิปัตติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยประโยค ง.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติอาบัติเพราะอาชีวิปัตติ และทิฏฐิวิปัตติ มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า อาชีวิปัตติ หรือทิฏฐิวิปัตติ ไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์เฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติกองอาบัติ ๖ เว้นอาบัติทุพภาสิต เพราะอาชีวิปัตติเป็นเหตุ และทรงบัญญัติกองอาบัติ ๒ คือ ปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะทิฏฐิวิปัตติเป็นเหตุ

ดังนั้น อาชีวิปัตติ หรือทิฏฐิวิปัตติ จึงไม่ใช่อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

ฉ. อิติ วิปัตติกา อิเธว นิฏฺฐิตาติ.

ช. น นํ อิตฺโต ปรํ วิจารยิสฺสาม.

ประโยค ฉ. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ ประโยคแสดงเหตุ

ประโยค ช. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคแสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โดยประการดังนี้ เรื่องวิบัติจบแล้วในสิกขาบทนี้ทีเดียว

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจักพิจารณาเรื่องวิบัตินั้นอีกหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไรในสิกขาบทต่อไป

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักไม่พิจารณาเรื่องวิปตินั้นอีก

๒. อุทิสติสิกขาบท

ตัวอย่าง ๓๗

ก. ทูติเย นิฏฺฐิตจิวรสมิ ภัทฺฐนาติ เอตถ ปุริมสิกขาปเท วีย อตถํ อคฺคเหตฺวา นิฏฺฐิตจิวรสมิ ภัทฺฐโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺถโถ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในกถินสิกขาบทที่ ๒ ดังนี้

บุคคลไม่ถือเอาเนื้อความในคำว่า นิฏฺฐิตจิวรสมิ ภัทฺฐนา ที่สองนี้ เหมือนกับในสิกขาบทแรก ฟังทราบเนื้อความของตติยาวิภัตติ ด้วยความเป็นฉันทวิภูติตัวอย่างนี้ว่า เมื่อจิวรของภิกษุสำเร็จแล้ว

ข. กรณวเสน ทิ ภัทฺฐนา อิทํ นาม กมฺมํ กาทพฺพํ, ตํ นตฺถิ สามิวเสน ปน ภัทฺฐโน จิวรสมิ นิฏฺฐิต กถิเน จ อุพฺภตฺเต เอวํ อิมหิ จิวรนิฏฺฐานกถินุพฺภาเรหิ ฉินฺนปฺลโโพ เอกรตฺตมปิ เจ ภัทฺฐุ ติจิวเรน วิปฺปวเสยฺยาติ เอวํ อตฺถโถ ยฺชฺชติ.

เพราะกรรมเช่นนี้อันภิกษุพึงกระทำเนื่องด้วยตติยาวิภัตติไม่มี แต่เนื้อความย่อมสมควร โดยเนื่องด้วยฉันทวิภูติตัวอย่างนี้ว่า เมื่อจิวรของภิกษุสำเร็จแล้ว และเมื่อภิกษุถูกถอนแล้ว ถ้าภิกษุผู้มีปิลิโพธอันขาดแล้วอย่างนี้ด้วยการสำเร็จแห่งจิวรและการถอนภิกษุเหล่านี้ พึงอยู่ปราศจากไตรจิวรแม้เพียงราตรีหนึ่ง [เว้นแต่สมมติที่ให้แก่ภิกษุอาพาธ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย]

ค. ตตฺถ ติจิวเรนาติ ติจิวรานิฏฺฐานนเยน อธิญฺฐิตสฺส สงฺฆาภูทิสฺส เยน เกนจิ.

ในปาฐะว่า ติจิวเรน วิปฺปวเสยฺย (พึงอยู่ปราศจากไตรจิวร) นั้น คำว่า ติจิวเรน คือ จิวรผินใดผินหนึ่งในผ้าสังฆาฏิ เป็นต้น ที่อธิษฐานแล้วตามวิธีอธิษฐานเป็นไตรจิวร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. นิฏฺฐิตจิวรสมิ ภัทฺฐนา อุพฺภตฺตสมิ กถิเน เอกรตฺตมปิ ๗เปฯ ปาจิตฺติย.

ก. ทูติเย นิฏฺฐิตจิวรสมิ ภัทฺฐนาติ เอตถ ปุริมสิกขาปเท วีย อตถํ อคฺคเหตฺวา นิฏฺฐิตจิวรสมิ ภัทฺฐโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺถโถ เวทิตพฺโพ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปากชั้นตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของกถินสิกขาบทที่สอง นอกเหนือไปจากคำอธิบายของกถินสิกขาบทแรก

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปากชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกว่า เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว เมื่อภิกษุถูกถอนแล้ว ภิกษุพึงเก็บอดีตจีวร เป็นต้น

มีวิธีสัมพันธ์ ตามหลักสันตรोजना ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิญาติจีวรสมิ ภิกษุณา อุพฺภตสมิ กถิเน (เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อภิกษุถูกถอนแล้ว) เป็นต้นในอุทิสสิกขาบท

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ตติยาวิภัตติโน ภิกษุณา ลงในอนนทิกถิตตาเหมือนในกถินสิกขาบทที่ ๑ หรือไร (แสดงอาโภคะโดยตัดคำว่า อคฺคเหตฺวา ออกไป)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า บุคคลไม่ถือเอาเนื้อความในคำว่า นิญาติจีวรสมิ ภิกษุณา ที่สองนี้ เหมือนกับในสิกขาบทแรก พึงทราบเนื้อความของตติยาวิภัตติ ด้วยความเป็นนิจฐีวิภัตติอย่างนี้ว่า เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว

ก. ทุติเย นิญาติจีวรสมิ ภิกษุณาติ เอตถ ปุริมสิกขาปเท วีย อตถํ อคฺคเหตฺวา นิญาติเต จีวรสมิ ภิกษุโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺถโก เวทิตพฺโพ.

ข. กรณวเสน หิ ภิกษุณา อิทํ นาม กมฺมํ กาทพฺพํ, ตํ นตฺถิ สามิวเสน ปน ภิกษุโน จีวรสมิ นิญาติเต กถิเน จ อุพฺภเต เอวํ อิเมหิ จีวรนิญาติานกถินุพฺภาเรหิ ฉินฺนปฺลิโพโธ เอกเรตฺตมฺปิ เจ ภิกษุ ติจีเรน วิปฺวาเสยฺยาติ เอวํ อตฺถโก ยฺชชติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุในการที่ตติยาวิภัตติโน ภิกษุณา ลงในอรรถนิจฐีวิภัตติ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคผล คือ ประโยคแสดงผล

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ตติยาวิภัตติโน ภิกษุณา ลงในอรรถนิจฐีวิภัตติด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ตติยาวิภัตติดังกล่าวควรลงในอรรถอนนทิกถิตตาเหมือนในกถินสิกขาบทที่ ๑ มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึงกล่าวว่าตติยาวิภัตติใน ภิกขุณา ลงในอรรถกถาสัมพันธ์วิภัตติเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เพราะ ไม่มีกริยาคุมพากย์ที่เป็นกรรมวาจก ที่ภิกษุพึงกระทำเหมือน ธาเรตพัพ (อันภิกษุพึงทรงไว้) ใน กถินสิกขาบทที่ ๑ ดังนั้น จึงลงตติยาวิภัตติในอรรถกถาสัมพันธ์วิภัตติ

ก. ทุติเย นิฏฺฐิตจิวรสมิ ภิกขุณาติเอตถ ปุริมสิกขาปเท วีย อตถํ อคฺคเหตฺวา นิฏฺฐิตเ จิวรสมิ ภิกขุโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺถเ เวทิตพฺโพ.

ข. กรณวเสน หิ ภิกขุณา อิํ นาม กมมํ กาทพฺพํ, ตํ นตฺถิ สามิวเสน ปน ภิกขุโน จิวรสมิ นิฏฺฐิตเ กถิเน จ อุพฺภเต เอวํ อิมหิ จิวรนิฏฺฐานกถินุพฺภาเรหิ ฉินฺนปฺลิโพโธ เอกรตฺตมปิ เจ ภิกขุ ติจิวเรน วิปฺวเสยฺยาติ เอวํ อตฺถเ ยฺยชฺชติ.

ค. ตตฺถ ติจิวเรนาติ ติจิวรานิฏฺฐานนเยน อธิฏฺฐิตสฺส สงฺฆาภูทิสฺส เยน เกณจิ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ คำอธิบายของ ติจิวเรน นอกเหนือไปจากคำอธิบายของ ภิกขุณา

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยค ตามหลักสันนตรโจทนาว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ตติยาวิภัตติใน ภิกขุณา ลงในอรรถกถาสัมพันธ์วิภัตติด้วยประโยค ก. และแสดงเหตุของการกล่าวเช่นนั้นด้วยประโยค ข.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การอยู่ปราศจากไตรจีวร เป็นการอยู่ปราศจากจีวรทั้ง ๓ ผืนหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า คำว่า ติจิวเรน (ไตรจีวร) คือ จีวรผืนใดผืนหนึ่งในผ้าสังฆาฏิ เป็นต้น ที่อธิษฐานแล้วตามวิธีอธิษฐานเป็นไตรจีวร

ตัวอย่าง ๓๘

ก. วิปฺวเสยฺยาติ วิยฺยโต วเสยฺย.

บทว่า วิปฺปวเสยฺย แปลว่า พึงอยู่ปราศจาก

ข. “คาโม เอกุปจาโร นานูปจาโร”ติอาทิชา นเยน ปาฬิยํ วุตฺตานํ คามนิคฺคณ-นิเวสน-อุทฺทิสฺส-อญฺญ-มาฬ-ปาสาท-หมฺมีย-นาวา-สตุถ-เขตฺต-ธมฺมกรณ-อาราม-วิหาร-รุกฺขมูล-อชฺโฌกาส-ป-ปเกทานํ ปนฺนรสนํ นิกุเชปฺภุจํ นานํ ยตุถกตฺตจฺจิ นิกุชฺชิปฺตวา เตสํ คามาทีนํ พหิ หตฺถปาสาติก-กเมน อรุณํ อญฺญาเปยฺยาติ อยเมตถ สงฺเขโป.

หมายความว่า ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งจำแนกเป็น :-

หมู่บ้านนิคม, บ้าน, โรงเก็บของ, ป้อม, เรือนยอดเดียว, ปราสาท, เรือนโล้น, เรือ, กลุ่มพ่อค้า, นา, ลานนาข้าว, สวน, วัด, โคนต้นไม้ และที่กลางแจ้ง ซึ่งตรัสไว้ในพระบาลีคือ ปทภาษนียของสิกขาบทนี้] ว่า คาโม เอกุปจาโร นานูปจาโร (หมู่บ้านมีขอบเขตอย่างเดียวกัน หรือมีขอบเขตต่างกัน) เป็นต้นแล้ว พึงยังอรุณให้ขึ้นไปเมื่อมีการล่องหัตถบาสนายนอกหมู่บ้าน เป็นต้นนั้น ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความย่อในอรรถกถา

ค. วิตุถาโร ปน สมฺมุตฺตปาสาติกายํ วุตฺโต.

ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาแล้ว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตตุถ ติจฺจิเรนาติ ๗เปยฺ สงฺฆาภูทิสฺสุ เยน เกนจิ.

ก. วิปฺปวเสยฺยาติ วิยฺยุตฺโต วเสยฺย.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตรระ คือ ประโยคแสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ คำอธิบายของ วิปฺปวเสยฺย นอกไปจากคำอธิบายของ ติจฺจิเรน ที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายคำว่า ติจฺจิเรน ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของ วิปฺปวเสยฺย บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายคำว่า วิปฺปวเสยฺย ด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้อธิบายคำว่า วิปฺปวเสยฺย ด้วยประโยคนี

ก. วิปฺปวเสยยาติ วิยฺตุโต วเสยฺย.

ข. “คาโม เอกุปจาโร นานูปจาโร”ติอาทีนา นเยน ปาฬิยํ วุตฺตานํ คามนิคฺคมน-
นิเวสฺน-อุทฺทิสฺส-อฏฺฐ-มาฬ-ปาสาท-หฺมมฺมฺย-นาวา-สตุถ-เขตฺต-ธณฺณกรณ-อาราม-วิหาร-รูกฺขมูล-
อชฺโฌกาสปฺปะเกทานํ ปนฺนรฺसानํ นิฏฺเฆปฺภูจฺจานานํ ยตฺถกตฺถจฺจิ นิฏฺเฆปิฏฺวา เตสํ คามาทีนํ พหิ
หตฺถปาสาทิกฺกเมณ อรุณํ อฏฺฐจาเปยฺยาติ อยเมตฺถ สงฺเขโป.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อกำหนด
ลักษณะของการอยู่ปราศจากจิวร ทั้งนี้เพื่อขจัดความสงสัยว่า ลักษณะของการอยู่ปราศจากจิวร
คืออะไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านอธิบายคำว่า วิปฺปวเสยฺย ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ลักษณะของการอยู่ปราศจากจิวรคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุเก็บจิวรไว้ในวัดเท่านั้นแล้วยังอรุณให้
ขึ้นไปโดยล่องหัตถบาสนายนอกวัดเท่านั้นหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุเก็บ
จิวรไว้ในที่หนึ่งในบรรดาสถานที่เก็บ ๑๕ แห่งแล้วพึงยังอรุณให้ขึ้นไปโดยล่องหัตถบาสนายนอก
หมู่บ้านเป็นต้นนั้น ด้วยประโยคนี้

ข. “คาโม เอกุปจาโร นานูปจาโร”ติอาทีนา นเยน ปาฬิยํ วุตฺตานํ คามนิคฺคมน-
นิเวสฺน-อุทฺทิสฺส-อฏฺฐ-มาฬ-ปาสาท-หฺมมฺมฺย-นาวา-สตุถ-เขตฺต-ธณฺณกรณ-อาราม-วิหาร-รูกฺขมูล-
อชฺโฌกาสปฺปะเกทานํ ปนฺนรฺसानํ นิฏฺเฆปฺภูจฺจานานํ ยตฺถกตฺถจฺจิ นิฏฺเฆปิฏฺวา เตสํ คามาทีนํ พหิ
หตฺถปาสาทิกฺกเมณ อรุณํ อฏฺฐจาเปยฺยาติ อยเมตฺถ สงฺเขโป.

ค. วิตุถาโร ปน สมฺนตฺปาสาทิกายํ วุตฺโต.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น อันได้แก่ ข้อความพิสดาร
นอกเหนือไปจากข้อความย่อที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักกะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐาปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงความย่อไ้ด้วยประโยคหน้า
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผู้ที่ต้องการความพิสดาร พึงศึกษาได้ในคัมภีร์ไหน
๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะระบุคัมภีร์ที่แสดงข้อวินิจฉัย โดยพิสดารมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า ความพิสดารได้กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกาแล้ว

ตัวอย่าง ๓๘

ก. อณฺเฏตฺร ภิกขุสุมฺมุติยาติ ยํ สงฺโฆ คิลานสฺส ภิกขุโน ติจีวเรณ อวิปฺปวาสสมฺมุติเตติ, ตํ จเปตฺวา อลฺหสสมฺมุติกสฺส ภิกขุโน เอกรตฺตมปิ วิปฺปวาสโต วุตฺตนเยเนว นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ เวทิตพฺพํ.

คำว่า อณฺเฏตฺร ภิกขุสุมฺมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ]) หมายความว่า สงฆ์ให้สมมติใดเพื่อการไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแก่ภิกษุอาพาธ เมื่อภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติอยู่ปราศจาก[ไตรจีวร]วันสมมตินั้นแม้ราตรีเดียว

โปรดทราบที่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีการสละตามนัยดังกล่าวไว้แล้ว [คือสถานที่เก็บจีวร ๑๕ แห่ง]นั้นแหละ

ข. เกวลํ อิทฺ “อิทํ เม ภาณเต จีวรํ รตฺตวิปฺปวฺตถํ อณฺเฏตฺร ภิกขุสุมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ”ติอาทินา นเยน วจนเกโท โหติ,

ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยเป็นต้นว่า

อิทํ เม ภาณเต จีวรํ รตฺตวิปฺปวฺตถํ อณฺเฏตฺร ภิกขุสุมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ.

“ท่านผู้เจริญ จีวรของกระผมนี้อยู่ปราศจากราตรี เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ] ควรสละ”

ค. อยํ วิเสโส.

ความต่างกันแห่งศัพท์นี้เป็นข้อพิเศษ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อณฺเฏตฺร ภิกขุสุมฺมุติยาติ ยํ สงฺโฆ คิลานสฺส ภิกขุโน ติจีวเรณ อวิปฺปวาส-

สมมุติ เทติ, ตํ จเปตวา อลทุสสมมุติกสฺส ภิกฺขุโน เอกรตฺตมปิ วิปฺปวาสโต วุตฺตนเยเนว นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตียนฺติ เวทิตพฺพํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อณฺณตฺร ภิกฺขุสมมุติยา นอกไปจากคำอธิบายของคำว่า นิฏฺฐิตจิวรสมฺมึ ฯเปฯ วิปฺปวเสยฺย

ประโยคหน้าที่กล่าวอธิบายคำว่า นิฏฺฐิตจิวรสมฺมึ ฯเปฯ วิปฺปวเสยฺย ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า นิฏฺฐิตจิวรสมฺมึ ฯเปฯ วิปฺปวเสยฺย ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อณฺณตฺร ภิกฺขุสมมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ]) บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงคำอธิบายของคำว่า อณฺณตฺร ภิกฺขุสมมุติยา ด้วยประโยค ก.

ก. อณฺณตฺร ภิกฺขุสมมุติยาติ ยํ สงฺโฆ คิลานสฺส ภิกฺขุโน ติจิวเรน อวิปฺปวาส-สมมุติ เทติ, ตํ จเปตวา อลทุสสมมุติกสฺส ภิกฺขุโน เอกรตฺตมปิ วิปฺปวาสโต วุตฺตนเยเนว นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตียนฺติ เวทิตพฺพํ.

ข. เกวลํ อิทฺ “อิทํ เม ภนฺเต จิวรํ รตฺติวิปฺปวตฺถํ อณฺณตฺร ภิกฺขุสมมุติยา นิสฺสคฺคิยนฺ”ติอาทินา นเยน วจนเภโท โหติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า บุคคลย่อมกำหนดว่าความต่างกันอย่างไรอย่างหนึ่งจากคำที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัหะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนด้วยการอธิบายคำว่า อณฺณตฺร ภิกฺขุสมมุติยา (เว้นสมมติที่ให้แก่ภิกษุ[อาพาธ])

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า อณฺณตฺร ภิกฺขุ-สมมุติยา ด้วยประโยค ก.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดว่า ความต่างกันอย่างไร อย่างหนึ่งจากคำที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า อิหํ เม อเปย นิสฺสคฺคิยํ

ข. เกวลํ อิธ “อิหํ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺปตฺถํ อมฺมตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา นิสฺสคฺคิยํ”ติอาทินา นเยน วจนเภโท โหติ.

ค. อยํ วิเสโส.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคกยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า คำลงท้ายของข้อความข้างต้นคืออะไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในสิกขาบทนี้มีเพียงศัพท์ต่างกันตามนัยว่า อิหํ เม อเปย นิสฺสคฺคิยํ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของข้อความข้างต้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงนิคม (คำลงท้าย) ของข้อความข้างต้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของข้อความข้างต้นด้วยประโยคนี้

๓. อกาลจีวรสิกขาบท

ตัวอย่าง ๔๐

ก. ตติเย นิฏฺฐิตจีวรสมิ ภิกฺขุณาติ สามิวเสนว กรณตฺถเ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในกถินสิกขาบทที่ ๓ ดังนี้

พึงทราบเนื้อความแห่งตติยวิภัติในคำว่า นิภูจิตจิวรสมิ ภิกขุณา ด้วยความเป็น
นิภูจิตวิภัติ

ข. อกาลจิวร นาม ยวாய์ “อนตถเต กถิเน วสุสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตถเต กถิเน
ปณฺจมาสา”ติ จิวรกาโล วุตฺโต, ตํ จเปตฺวา อณฺเฏทา อุปฺปนฺนํ

ชื่อว่า อกาลจิวร คือ จิวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นวันจิวรกาลที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า [ที่
ชื่อว่า สมัยที่เป็นจิวรกาล คือ] เมื่อยังไม่ได้กรานกฐินมีเวลาทำยถุณ ๑ เดือน เมื่อกรานกฐินแล้ว
ขยายเวลาออกไปอีกเป็น ๕ เดือน

ค. ยณฺจ กาลเปปี สงฺฆสฺส วา “อิทํ อกาลจิวรณ”ติ, ปุคฺคลสฺส วา “อิทํ ตฺยหํ ทมฺมิ”-
ติอาทินา นเยน ทินฺนํ

และจิวรที่ทายกถวายแก่สงฆ์แม้อีกในกาลโดยกล่าวระบุ[ความเป็นอกาลจิวร]ว่า อิทํ
อกาลจิวร ([กระผมถวาย]อกาลจิวรนี้) หรือจิวรที่ทายกถวายแก่บุคคลตามนัย[ที่เจาะจงบุคคล]ว่า
อิทํ ตฺยหํ ทมฺมิ (กระผมถวายจิวรนี้แก่ท่าน) เป็นต้น

ฅ. เอตํ อกาลจิวร นาม.

จิวรนี้ชื่อว่า อกาลจิวร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. นิภูจิตจิวรสมิ ภิกขุณา อุพฺภตฺตสมิ กถิเน ภิกขุโน ๗เปยฺ ปาจิตฺติยํ.

ก. ตติเย นิภูจิตจิวรสมิ ภิกขุณาติ สามิวเสเนว กรณตฺถเก เวทิตพฺโพ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบาย
ของกถินสิกขาบทที่ ๓

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกเป็นต้นว่า เมื่อจิวรของ
ภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินถูกถอนแล้ว อกาลจิวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ภิกษุผู้ต้องการพึงรับไว้

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลัทธิไตรโคตนาว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า นิภูจิตจิวรสมิ ภิกขุณา ไว้
ในกถินสิกขาบทที่ ๓

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ นา วิภัติใน ภิกขุณา ลงในอรรถอะไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ นา วิภัตติโน ภิกขุณา ลงในอรรถอนภิตกัตตา ดังคำว่า ภิกขุณา ในกถินสิกขาบทแรกหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า นา วิภัตติโน ภิกขุณา ลงในอรรถณัฐิ ไม่ใช่ลงในอรรถอนภิตกัตตา

ก. ตติเย นิฏฺฐิตจิวรสมิ ภิกขุณาติ สามิวเสนเว กรณตุโถ เวทิตพฺโพ.

ข. อกาลจิวรํ นาม ยวํ “อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปณฺจมาสา”ติ จิวรกาโล วุตฺโต, ตํ จเปตฺวา อณฺเฑทา อุปฺปนฺนํ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ อกาลจิวร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า นา วิภัตติของ ภิกขุณา ในคำว่า นิฏฺฐิตจิวรสมิ ลงในอรรถสามีสัมพันธ์ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- สรุปะ (ความหมายที่ศัพท์นั้นมุ่งหมายถึง) ของอกาลจิวร ในคำว่า อกาลจิวรํ อุปฺปชฺเชยฺย คืออะไร

- อกาลจิวร คืออะไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงสรุปะของอกาลจิวรในคำว่า อกาลจิวรํ อุปฺปชฺเชยฺย มิใช่หรือ

- ท่านควรระบุลักษณะของอกาลจิวร มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงสรุปะของอกาลจิวรในคำว่า อกาลจิวรํ อุปฺปชฺเชยฺย ด้วยประโยค ข.

อีกอย่างหนึ่ง อาจทำวากยานสัมพันธ์แบบลันทรโจทนา โดยใช้พระบาลีเป็นฐปนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อกาลจิวรํ อุปฺปชฺเชยฺย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- อ ศัพท์ใน อกาลจิวร ใช้ในความหมายอะไร

- คำว่า อกาลจิวร มีรูปวิเคราะห์อย่างไร
- อพาทานของ อณฺณ ศัพท์ในเรื่องนี้ คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- อ ศัพท์ใน อกาลจิวร ใช้ในความหมายปฏิเสธหรือไม่
- ท่านควรแสดงรูปวิเคราะห์ของ อกาลจิวร มีใช่หรือไม่
- ควรแสดงอพาทานของ อณฺณ ศัพท์ในเรื่องนี้ มีใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า

- เราได้แสดงว่า อ ศัพท์ในคำว่า อกาลจิวร เป็นไปในความหมายว่า อณฺณ (อื่น)
- คำว่า อกาลจิวร มีรูปวิเคราะห์เป็นมัทธเนยฺยปิตฺตปริสสมาสทิลป อุปฺปนฺน ศัพท์

ในท่ามกลางสมาสว่า อกาเล อุปฺปนฺนํ จิวรํ อกาลจิวรํ

- อพาทานของ อณฺณ ศัพท์ใน อณฺณทา คือ จิวรกาล

ข. อกาลจิวรํ นาม ยวายํ “อนตฺตเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺตเต กถิเน ปณฺจมาสา”ติ จิวรกาโล วุตฺโต, ตํ จเปตฺวา อณฺณทา อุปฺปนฺนํ

ค. ยณฺจ กาลเปิ สงฺฆสฺส วา “อิทํ อกาลจิวรณฺ”ติ, ปุคฺคสฺส วา “อิทํ ตฺยหํ ทมฺมี”ติอาทินา นเยน ทินฺนํ, เอตํ อกาลจิวรํ นาม.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จิวรเช่นนั้นอย่างเดียวชื่อว่าอกาลจิวรหรือไม่

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาทรหะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงว่า จิวรที่เกิดขึ้นในกาลอื่นจาก จิวรกาล ชื่อว่า อกาลจิวร ด้วยประโยค ข.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จิวรเช่นนั้นอย่างเดียวชื่อว่า อกาลจิวรหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ จิวรอะไรอีกควรได้ชื่อว่า อกาลจิวร (นำ จ ศัพท์ที่มีอรรถสมุจจะมาประกอบใช้ในปุจฉา)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า และจิวรที่ ทายกถวายแก่สงฆ์แม้ในกาล หรือจิวรที่ทายกถวายแก่บุคคล ก็ชื่อว่า อกาลจิวร

ค. ยมฺจ กาเลปิ สงฺฆสฺส วา “อิทํ อกาลจิวรณ”ติ, ปุคฺคสฺส วา “อิทํ ตูยหํ
ทมมมี”ติอาทินา นเยน ทินนํ

ฌ. เอตํ อกาลจิวรํ นาม.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยค नियมะ คือ ประโยคที่แสดงข้อความที่แน่นอน

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคคณियมะ คือ ประโยคหน้าที่แสดงข้อความที่ไม่แน่นอน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อความที่ไม่แน่นอนด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยค नियมะของประโยคคณियมะดังกล่าว คืออะไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยค नियมะของประโยค
คณियมะดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงประโยค नियมะของประโยคคณियมะดังกล่าวด้วยประโยค ฌ.

ตัวอย่าง ๔๑

ก. อุปฺปชฺชเยยฺยาติ เอวรูปํ จีวรํ อตฺตโน ภาคปฏิลาภวเสน สงฺฆโต วา สุตฺตุนฺติกาทิก-
คณโต วา ญาติโต วา มิตฺตโต วา ปัสสูลํ วา อตฺตโน วา ฐเนน.

คำว่า อุปฺปชฺชเยยฺยาติ (เกิดขึ้น) หมายความว่า จีวรเช่นนี้เกิดขึ้นด้วยการได้รับส่วนแบ่งของ
ตนจากสงฆ์หรือคณะมีกลุ่มภิกษุผู้ทรงพระสูตรเป็นต้น หรือจากญาติ มิตร เป็นผ้าบังสุกุล หรือ
จากทรัพย์สินของตน

ข. อถ วา ปน “อฏฺฐจิมฺมา ภิกฺขเว มาติกา จีวรสฺส อุปฺปาทย สีมาย เทติ, กติกาย
เทติ, ภิกฺขาปณฺณตฺติกาย เทติ, สงฺฆสฺส เทติ, อุกฺโตสงฺฆสฺส เทติ, วสสํวฺญฺจสงฺฆสฺส เทติ,
อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคสฺส เทติ”ติ อิมาสํ อฏฺฐจณฺณํ มาติกาณํ อณฺเวยตรโต อุปฺปชฺชเยย.

อีกอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นจากมาติกาข้อใดข้อหนึ่งในบรรดามาติกา ๘ เหล่านี้ คือ

ภิกษุทั้งหลาย มาติกา ๘ เหล่านี้ ย่อมมีเพื่อการเกิดขึ้นแห่งจีวร คือ

๑. ถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา	๒. ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ทำติกาวัตร
๓. ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ตั้งภิกษาวัตร	๔. ถวายแก่สงฆ์

๕. ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๖. ถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา

๗. ถวายเจาะจง

๘. ถวายแก่บุคคล

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อกาลจีวร นาม ยวายํ ยเปยฺย เอตํ อกาลจีวร นาม.

ก. อุปฺปชฺเชยฺยาติ เอวรูปิ จีวรํ อตฺตโน ภาคปฏฺฐิลาภวเสน สงฺฆโต วา สุตฺตุนฺติกาทิกณฺโถ วา ฌาติโต วา มิตฺตโต วา ปัสสูลํ วา อตฺตโน วา ฐเนน.

ข. อถ วา ปน “อฏฺฐจิมฺหา ภิกฺขเว มาติกา จีวรสฺส อุปฺปาทาย สีมาย เทติ, กติกาย เทติ, ภิกฺขาปณฺณตฺติกาย เทติ, สงฺฆสฺส เทติ, อุกฺโตสงฺฆสฺส เทติ, วสฺสํวฺญฺจสงฺฆสฺส เทติ, อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคสฺส เทติ”ติ อิมาสํ อฏฺฐจฺหนํ มาติกาณํ อณฺณตรโต อุปฺปชฺเชยฺย.

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ อุปฺปชฺเชยฺย (เกิดขึ้น)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักสันนตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของ นา วิภัตติ และคำว่า อกาลจีวร พร้อมทั้งการเกิดขึ้น ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ

- การเกิดขึ้นของอกาลจีวรคืออะไร

- อกาลจีวรเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการเกิดขึ้นของอกาลจีวรมิใช่หรือ พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงการเกิดขึ้นของอกาลจีวรและอกาลจีวรเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างไร ด้วยประโยค ก. และ ข.

ก. อุปฺปชฺเชยฺยาติ เอวรูปิ จีวรํ อตฺตโน ภาคปฏฺฐิลาภวเสน สงฺฆโต วา สุตฺตุนฺติกาทิกณฺโถ วา ฌาติโต วา มิตฺตโต วา ปัสสูลํ วา อตฺตโน วา ฐเนน.

ข. อถ วา ปน “อฏฺฐจิมฺหา ภิกฺขเว มาติกา จีวรสฺส อุปฺปาทาย สีมาย เทติ, กติกาย เทติ, ภิกฺขาปณฺณตฺติกาย เทติ, สงฺฆสฺส เทติ, อุกฺโตสงฺฆสฺส เทติ, วสฺสํวฺญฺจสงฺฆสฺส เทติ, อาทิสฺส เทติ, ปุคฺคสฺส เทติ”ติ อิมาสํ อฏฺฐจฺหนํ มาติกาณํ อณฺณตรโต อุปฺปชฺเชยฺย.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การเกิดขึ้นของ
อกาลจิวร ตามปาฬินัยอื่นจากอรรถกถาที่กล่าวไว้ในประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงการเกิดขึ้นของอกาลจิวรตาม
อรรถกถาด้วยประโยค ก.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การเกิดขึ้นของอกาลจิวรมีตามอรรถกถา
เท่านั้นหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลควรกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงตามปาฬินัยอื่นจากอรรถกถาที่กล่าวไว้ด้วยประโยค ข.

ตัวอย่าง ๔๒

ก. เอตถ จ “สีมาย ทมฺมี”ติ เอวํ สิมํ ปรามลิตฺวา เทนฺโต สีมาย เทติ นาม.

อนึ่ง ในบรรดาภาติกาเหล่านี้ เมื่อถวายเป็นอุกฤษฏ์อย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ (กระผม
ถวายเป็นอุกฤษฏ์ในสีมา) ชื่อว่า ถวายในสีมา

ข. เอส นโย สพฺพตฺถ.

พึงทราบนัยนี้ในภาติกาทั้งปวง

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อถ วา ปน ฯเปฯ อญฺญตรโต อุปฺปชฺชเยย.

ก. เอตถ จ “สีมาย ทมฺมี”ติ เอวํ สิมํ ปรามลิตฺวา เทนฺโต สีมาย เทติ นาม.

ข. เอส นโย สพฺพตฺถ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ

- กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อาการถวายในสีมา คืออะไร

- คำว่า สีมาย เทติ คืออะไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอาร์ตھر คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงมาติกา ๘ อย่างด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- อาการถวายในสีมา คืออะไร

- คำว่า สีมาย เทติ คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการถวายในสีมามีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เมื่อถวายระบुถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ ชื่อว่า ถวายในสีมา

ก. เอตถ จ “สีมาย ทมฺมิ”ติ เอวํ สีมํ ปรามลิตฺวา เทนฺโต สีมาย เทติ นาม.

ข. เอส นโย สพุพฺพุตถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคความยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ท่านจะแสดงอาการถวายในกติกาวัตตรเป็นต้นหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาร์ตھر คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อถวายระบुถึงสีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ ชื่อว่า ถวายในสีมา ด้วยประโยค ก.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านแสดงอาการถวายในกติกาวัตตรเป็นต้นหรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า อาการถวายในมาติกาทั้งมีกติกาวัตตรเป็นต้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวมานี้

ตัวอย่าง ๔๓

ก. เอตถ จ สีมาติ ขณฺหสีมา อุปจารสีมา สมานสํวาสสีมา อวิปฺปวาสสีมา ลากสีมา คามสีมา นิคมสีมา นครสีมา อพฺภนฺตรสีมา อุทกฺกุเขปสีมา ชนปทสีมา รัฏฺฐสีมา รชฺชสีมา ที่ปสีมา จกฺกวาฬสีมาติ ปนฺนรสฺวิธา.

อนึ่ง ในปาฐะว่า สีมาย ทมฺมิ นี สีมามี ๑๕ อย่างคือ ขันทสีมา อุปจารสีมา สมาน-
สังวาสสีมา อวิปวาสสีมา ลาภสีมา คามสีมา นิคมสีมา นครสีมา อัพภันตรสีมา อุทกุกเขปสีมา
ชนปทสีมา รัฏฐสีมา รัชชสีมา ทิปสีมา จักรวาลสีมา

ข. ตตฺถ อุปจารสีมา นาม ปริกฺขิตตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขเปน, อปฺริกฺขิตตสฺส ปริกฺ-
เขปารหฺภูจาเนน ปริจฺฉินฺนา.

ในบรรดาสีมาเหล่านั้น ชื่อว่า อุปจารสีมา คือ สีมาที่กำหนดด้วยรั้วล้อมของวัดที่มีรั้ว
ล้อม และกำหนดด้วยสถานที่ควรจะเป็นรั้วล้อมของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม [คือ ภายใน ๑ เลทฺตพฺพาท]

ค. อปฺิจ ภิกฺขุณฺโณ ฐุสสนฺนิปาตญฺจานโต วา ปริยฺนเต จิตฺโกชนสาลโต วา นิพฺพทฺธ-
วสนกาวาสโต วา ฅามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ทฺวินฺโณ เลทฺตพฺพาทานํ อนโต “อุปจารสีมา”ติ
เวทิตฺตพฺพา.

อีกอย่างหนึ่ง เขตภายในแห่ง ๒ เลทฺตพฺพาท (ชั่วก่อนดินตก) ของบุรุษผู้กำลังปานกลาง
จากสถานที่ภิกษุประชุมกันเป็นประจำ จากโรงฉันที่ตั้งอยู่ท้ายวัด จากที่พักซึ่งอยู่ประจำ ฟังทราบ
ว่าเป็นอุปจารสีมา

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เอตฺถ จ “สีมาย ทมฺมิ”ติ เอวํ สีมํ ๗เปยฺย สีมาย เทติ นาม.

ก. เอตฺถ จ สีมาติ ขณฺทสีมา อุปจารสีมา สมานสังวาสสีมา อวิปวาสสีมา ลาภ-
สีมา คามสีมา นิคมสีมา นครสีมา อพฺภนฺตรสีมา อุทกุกเขปสีมา ชนปทสีมา รัฏฐสีมา
รัชชสีมา ทิปสีมา จกฺกวาสสีมาติ ปนฺนรสวิธา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคความยกย่อง คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า สีมาในเรื่องนี้มีกี่ประเภท

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัมภะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่าเมื่อถวายเป็นบุญถึง
สีมาอย่างนี้ว่า สีมาย ทมฺมิ (กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา) ชื่อว่า ถวายในสีมา

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสมาติกา ๘ เหล่านี้ ย่อมมีเพื่อ
การเกิดขึ้นแห่งจิวร คือมี ถวาย[แก่สงฆ์]ในสีมา เป็นต้น

๒. ปุจฺจนา (คำถาม) คือ สีมาในเรื่องนี้มีกี่ประเภท

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สี่มาในเรื่องนี้มี ๒ ประเภท คือ สมานสังวาส-สี่มาและอวิปवासสี่มา เหมือนที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวรรค อุปสถขันธกะหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. เพื่ออธิบายว่า สี่มาในเรื่องนี้มี ๑๕ ประเภท

ก. เอตถ จ สี่มาติ ขณฺหสี่มา อุปจารสี่มา สมานสํวาสสี่มา อวิปवासสี่มา ลาภ-สี่มา คามสี่มา นิคมสี่มา นครสี่มา อพฺภนฺตรสี่มา อุทฺทกฺเขปสี่มา ชนปทสี่มา รฏฺฐสี่มา รชฺชสี่มา ทิปสี่มา จกฺกวาฬสี่มาติ ปนฺนรสวิธา.

ข. ตตฺถ อุปจารสี่มา นาม ปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขปน, อปริกฺขิตฺตสฺส ปริกฺเขปนารหฺมฺจาเนน ปริจฺฉินฺนา.

ประโยค ข. จนจบเรื่องสี่มา ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคขยายความ โดยแสดงอธิบายสี่มา ๑๔ อย่างโดยพิสดารยกเว้นขณฺหสี่มา

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคย่อความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สี่มามี ๑๕ อย่างด้วยประโยค ก.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอธิบายเรื่องสี่มาเหล่านั้นคืออะไร

๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายเรื่องสี่มาเหล่านั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เป็นต้นจนจบเรื่องสี่มา อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงอธิบายเรื่องสี่มาเหล่านั้นเริ่มตั้งแต่อุปจารสี่มาก่อน

ข. ตตฺถ อุปจารสี่มา นาม ปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ปริกฺเขปน, อปริกฺขิตฺตสฺส ปริกฺเขปนารหฺมฺจาเนน ปริจฺฉินฺนา.

ค. อปิ จ ภิกฺขุณฺ ภุสฺสนนิปาตญฺจานโต วา ปริยนฺเต จิตฺโฆชนสาลโต วา นิพฺพทฺ-วสนกาวาสโต วา ญามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ทฺวินฺนํ เลหฺมฺพฺพาดานํ อนโต “อุปจารสี่มา”ติ เวทิตพฺพา.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภายในเลหฺมฺพฺพาดที่ ๑ เท่านั้น จึงเป็นอุปจารสี่มาของวัดที่ไม่มีรั้วล้อมหรือไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธิะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่า อุปจารสีมา คือ สีมาที่กำหนดด้วยรั้วล้อมของวัดที่มีรั้วล้อม และด้วยสถานที่ควรจะเป็นรั้วล้อมของวัดที่ไม่มีรั้วล้อม

๒. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภายในเลขขุบาทที่ ๑ (ช่วงก่อนดินตก) เท่านั้นจึงเป็นอุปจารสีมาของวัดที่ไม่มีรั้วล้อมหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ภายในเลขขุบาทที่ ๒ ก็เป็นอุปจารสีมาของวัดที่ไม่มีรั้วล้อมเหมือนกัน

ตัวอย่าง ๔๔

ก. สา ปน อวาเส วฑฒนเต วฑฒติ, หายนเต หายติ โยชนสทมปิ อุปจารสีมาวโหติ.

อนึ่ง เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายไปด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอดร้อยโยชน์

ข. ตตถ ทินฺนลาโภ สพฺเพสํ อนฺโตสีมาคตานํ ปาปฺณนติ.

ลาภที่หายกวายเป็นอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป

ค. ภิกฺขุณี อารามปเวสนเสนาสนาปุจฉนานิ ปริวาสมานตฺตาโรจัน วสฺสจฺเจทนีสฺสย-
เสนาสนคฺคาหาทิวิธานนติ อิทมปิ สพฺพํ อิมิสฺสาว สีมาย วเสน เวทิตพฺพ.

กรรมทั้งหมดนี้คือ การบอกการเข้าไปสู่อารามและการบอกเสนาสนะของนางภิกษุณี การบอกปริวาสและมานัต พร้อมทั้งวิธีมีการขาดพรรษา การถอนนิสสัย และการรับเอาเสนาสนะเป็นต้น พึงทราบโดยเนื้อด้วยสีมานี้เท่านั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อปิ จ ภิกฺขุณี ฐวสนฺนิปาตญฺจานโต ะเปย “อุปจารสีมา”ติ เวทิตพฺพา.

ก. สา ปน อวาเส วฑฒนเต วฑฒติ, หายนเต หายติ โยชนสทมปิ อุปจาร-
สีมาว โหติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า อุปจารสีมามีได้ภายในสถานที่กำหนดไว้ดังกล่าวโดยไม่ขยายหรือลดลง หรือไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงว่า ภายใน ๒ เลหะชุกบาทชื่อว่า อุปจารสีมา ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อุปจารสีมานั้นมีได้ภายในสถานที่กำหนดไว้ดังกล่าวโดยไม่ขยายหรือลดลง หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายไปด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอดร้อยโยชน์

ก. สา ปน อาวาเส วฑฒนเต วฑฒติ, หายนเต หายติ โยชนสทมปิ อุปจารสีมาว โหติ.

ข. ตตถ ทินนลาโภ สพฺเพสํ อนโตสีมาคตํ ปาปฺณติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อทนายอยู่ภายในอุปจารสีมาแล้วกล่าวคำถวายว่า อุปจารสีมาย ทมมิ (กระผมถวายในอุปจารสีมา) ลากที่เขาถวายนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุรูปไหน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า เมื่อวัดขยายขึ้น อุปจารสีมานั้นก็ขยายไปด้วย เมื่อวัดแคบลง อุปจารสีมาก็แคบตามด้วย อุปจารสีมาย่อมมีได้ทีเดียวแม้ตลอดร้อยโยชน์ ด้วยประโยค ก.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทนายอยู่ภายในอุปจารสีมาแล้วกล่าวคำถวายว่า กระผมถวายในอุปจารสีมา ลากที่เขาถวายนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุรูปไหน

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺ์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ลากที่หายกวางยในอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป

ข. ตตถ ทินนลาโก สพฺเพสํ อนฺโตสีมาคตานํ ปาปฺณนํ,

ค. ภิกฺขุณีโน อารามเปเวนสนเสนาสนาปุจฺจนานํ ปรีวาสมานตฺตาโรจํ วสฺสจฺเจทนิสฺสย-
เสนาสนคฺคาหาทิวิธานนํ อิทมฺปิ สพฺพํ อิมิสฺสาว สีมาย วเสน เวทิตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควกยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเท่านั้นเป็นผู้เกี่ยวข้องกับอุปจารสีมาหรือไม่

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัระ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า ลากที่หายกวางยในอุปจารสีมานั้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อหายกวางยในอุปจารสีมา แล้วกล่าวคำถวายว่า กระผมถวายในอุปจารสีมา ลากที่หายกวางยนั้นจะเนื่องด้วยภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาทุกรูป ด้วยประโยค ข.

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเท่านั้นเป็นผู้เกี่ยวข้องกับอุปจารสีมาหรือไม่

๓. ปุจฺจา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺ์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า กรรมทั้งหมดนี้คือ ๗๗ พิงทราบโดยเนื่องด้วยสีมานี้เท่านั้น

ตัวอย่าง ๔๕

ก. ลากสีมาติ ยํ ราชราชฆมฺหามตฺตาทโย วิหารํ การาเปตฺวา คาวุตํ วา อทุโยชนํ วา โยชนํ วา สมฺนตฺตา ปรีจฺฉินฺทิตฺวา “อโย อมุหากํ วิหารสฺส ลากสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมุหากํ วิหารสฺส เทมา”ติ จเปณฺติ.

คำว่า ลากสีมา คือ สีมาที่พระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้นให้สร้างวิหารแล้วกำหนดเขตโดยรอบ ๑ คาวุตก็ดี กึ่งโยชนก็ดี หนึ่งโยชนก็ดี แล้วกำหนดด้วยการกล่าวว่า สีมานี้เป็นลากสีมาของวัดพวกเรา สิ่งใดเกิดขึ้นในระหว่างนี้ พวกเราถวายสิ่งทั้งหมดนั้นแก่วัด

ข. อัย ลากสีมา นาม.

สีมานี้ชื่อว่า ลากสีมา

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เอตถ จ สีมาติ ขณฺทสีมา อุปจารสีมา ฯเปฯ อุปจารสีมาว โหติ.

ก. ลากสีมาติ ยํ ราชราชมหามตฺตาทโย วิหารํ การาเปตฺวา คาวุตํ วา อทุโยชนํ วา โยชนํ วา สมนฺตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา “อัย อมฺหากํ วิหารสฺส ลากสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปปฺชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา”ติ จเปเนติ.

ข. อัย ลากสีมา นาม.

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ลักษณะของ ลากสีมา นอกไปจากอุปจารสีมาที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงลักษณะของอุปจารสีมาด้วย ประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ลากสีมาคืออะไร

- สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า ลากสีมา

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของลากสีมามีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงลักษณะของลากสีมาด้วยประโยค ก. และ ข.

ก. ลากสีมาติ ยํ ราชราชมหามตฺตาทโย วิหารํ การาเปตฺวา คาวุตํ วา อทุโยชนํ วา โยชนํ วา สมนฺตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา “อัย อมฺหากํ วิหารสฺส ลากสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปปฺชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา”ติ จเปเนติ.

ข. อัย ลากสีมา นาม.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคนิยมะ คือ ประโยคที่แสดงข้อความที่แน่นอน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอนิยมะ คือ ประโยคหน้าที่แสดงข้อความที่ไม่แน่นอน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคอนิยมด้วยประโยค ก.
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคนิยมของประโยคอนิยมดังกล่าวคืออะไร
๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคนิยมของประโยค
อนิยมดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงประโยคนิยมของประโยคอนิยมดังกล่าวด้วยประโยค ข.

ตัวอย่าง ๔๖

ก. เอกจกฺกวาพปพุตตปริกฺเขปพฺพนตรํ จกฺกวาฬีสมา.

สถานที่ภายในเครื่องล้อมคือภูเขาจักรวาลหนึ่ง ชื่อว่า จักรวาลสีมา

ข. เสสา นินทานกถายํ วุตตนยา เอว.

สีมาที่เหลือ[มีชั้นทสีมาเป็นต้น] มีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนินทานกถานั้นเที่ยว

ค. ตตฺถ “ขณฺทสีมาย เทมา”ติ ทินฺนํ ขณฺทสีมญฺจานํเยว ปาปฺณาคิ.

ในบรรดาสีมาเหล่านั้น สิ่งของที่หายกถาโดยกล่าวว่า ขณฺทสีมาย เทม (กระผมถวาย
ในชั้นทสีมา) ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในชั้นทสีมาเท่านั้น

ฌ. ตโต พหิสีมาย สีมฺนตริกญฺจานมฺปิ น ปาปฺณาคิ.

ไม่ถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมนตริกภายนอกสีมาจากชั้นทสีมานั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สมุทฺทเหตุเนน ปริจฺจินฺโน มหาทีโป วา อนฺตรทีโป วา ทิปสีมา.

ก. เอกจกฺกวาพปพุตตปริกฺเขปพฺพนตรํ จกฺกวาฬีสมา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ลักษณะของจักรวาล-
สีมา นอกไปจากทีปสีมาที่กล่าวไว้ในประโยคหน้า

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรกว่าเกาะใหญ่หรือ[เล็ก]
ในระหว่าง ที่กำหนดเอาทะเลเป็นที่สุด ชื่อว่า ทิปสีมา (เขตแดนคือเกาะ)

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงลักษณะของทีปสีมาด้วยประโยคหน้า
 ๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ
 - จักกวาสีมาคืออะไร
 - สีมาที่กำหนดอย่างไรจึงชื่อว่า จักกวาสีมา
 ๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงลักษณะของจักกวาสีมาไม่ใช่หรือ
- พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงลักษณะของจักกวาสีมาด้วยประโยค ก.

ข. เสสา นิตานกถายํ วุตตนยา เอว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคความยกยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยของขันทสีมาและคามสีมาเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยคหน้าทั้งหมดที่กล่าวถึงลักษณะของอุปจารสีมาเป็นต้น ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงลักษณะของอุปจารสีมาเป็นต้นด้วยประโยคหน้าแล้ว
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยของขันทสีมาและคามสีมา เป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านจะแสดงข้อวินิจฉัยของขันทสีมาและคามสีมาเป็นต้นในที่นี้หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า สีมาที่เหลือมีขันทสีมาเป็นต้น มีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนิตานกถานันท์แล้ว ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่กล่าวถึงสีมาเหล่านั้นซ้ำอีก

ข. เสสา นิตานกถายํ วุตตนยา เอว.

ค. ตตถ “ขันทสีมาย เทมา”ติ ทินนํ ขณฺทสีมฺมฺจฺจํ ปาปฺณาติ.

ฌ. ตโต พหิสํมาย สีมฺนตฺริกฺกฺจฺจํ ปิ น ปาปฺณาติ.

ประโยค ค. และ ข. ชื่อว่า ประโยควิตถะระ คือ กล่าวถึงสิ่งของที่ถวายในขันทสิมา เป็นต้นว่าถึงแก่ภิกษุไหนและไม่ถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิมาที่เหลือมีขันทสิมาเป็นต้น มีนัยที่ได้กล่าวไว้ในนิทานกถานั้นเทียว ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ท่ายกถวายระบุขันทสิมา ย่อมควรแก่ภิกษุไหน

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรอธิบายเรื่องนี้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. และ ข. อธิบายว่า สิ่งของที่ท่ายกถวายโดยกล่าวว่า กระผมถวายในขันทสิมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันทสิมาเท่านั้น ไม่ถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในสิมันตริกภายนอกสิมาจากขันทสิมานั้น

ค. ตตถ “ขันทสิมาย เทมา”ติ ทินนํ ขณฺทสิมฺมฺจฺจนํเยว ปาปฺณาคี.

ข. ตโต พหิสํมาย สีมฺนตฺริกฺจฺจนมฺปิ น ปาปฺณาคี.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงอันวยะด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๔๗

ก. “อุปะจารสํมาย เทมา”ติ ทินนํ ปน อนฺโตปฺริจฺเจเต ขณฺทสิมาสีมฺนตฺริกาสุ จิตานมฺปิ ปาปฺณาคี.

แต่สิ่งของที่หายกถวายโดยกล่าวว่า อุปจารสีมา เทม (กระผมถวายในอุปจารสีมา) ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันธสีมาและสีมณฑริกภายในขอบเขตอีกด้วย

ข. สمانสวาสสีมา ทินฺนํ ขณฺทสีมาสีมณฑริกญฺจันนํ น ปาปฺณาติ.

สิ่งของที่หายกถวายในสมานสวาสสีมาย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันธสีมาและสีมณฑริก

ค. อวิปฺवासสีมาลาภสีมาสุ ทินฺนํ ตาสํ อนฺโตคฺธานํยว ปาปฺณาติ.

สิ่งของที่หายกถวายในอวิปวาสสีมาและลาภสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

ฌ. คามสีมาทิสฺสุ ทินฺนํ ตาสํ สีมานํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมญฺจันนํปิ ปาปฺณาติ.

สิ่งของที่หายกถวายในคามสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

ง. อพฺภนฺตรสีมาอุทฺทกฺกฺเขปสีมาสุ ทินฺนํ ตตฺถ อนฺโตคฺธานํยว ปาปฺณาติ.

สิ่งของที่หายกถวายในอัปภันตรสีมา และอุทกฺกฺเขปสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ตตฺถ “ขณฺทสีมา เทมา”ติ ทินฺนํ ขณฺทสีมญฺจันนํยว ปาปฺณาติ.

ก. “อุปจารสีมา เทมา”ติ ทินฺนํ ปน อนฺโตปฺริจฺเจเต ขณฺทสีมาสีมณฑริกาสฺ จิตานมฺปิ ปาปฺณาติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่หายกถวายในอุปจารสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันธสีมาและสีมณฑริกเหมือนสิ่งของที่หายกถวายในขันธสีมาไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมณฑริกหรือไร (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ วิเสสชะตกะ คือ แสดงความพิเศษ)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้างแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงสิ่งของที่ถวายในขันธสีมาด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิ่งของที่ทลายกวางภายในอุปจารสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันธสีมาและสีมณฑริก เหมือนสิ่งของที่ทลายกวางในขันธสีมาไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในสีมณฑริกหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า สิ่งของที่ทลายกวางโดยกล่าวว่ากระผมหกภายในอุปจารสีมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันธสีมาและสีมณฑริกภายในขอบเขตอีกด้วย

ก. “อุปจารสีมาย เทมา”ติ ทินฺนํ ปน อนโตปริจฺเจเต ขณฺฑสีมาสีมณฑริกาสุ จิตานมฺปิ ปาปฺณาติ.

ข. สมานสังวาสสีมาย ทินฺนํ ขณฺฑสีมาสีมณฑริกฺขจฺฉนํ น ปาปฺณาติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่ทลายกวางในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของที่ทลายกวางโดยกล่าวว่ากระผมหกภายในอุปจารสีมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันธสีมาและสีมณฑริกภายในขอบเขตอีกด้วย ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่ทลายกวางในสมานสังวาสสีมาย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงภิกษุผู้ไม่ควรรับสิ่งของภายในสมานสังวาสสีมา มีไฉ่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า สิ่งของที่ทลายกวางในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในขันธสีมาและสีมณฑริก

ข. สมานสังวาสสีมาย ทินฺนํ ขณฺฑสีมาสีมณฑริกฺขจฺฉนํ น ปาปฺณาติ.

ค. อวิปวาสนีมาลาภสีมาสุ ทินฺนํ ตาสํ อนโตคฺธานํเยว ปาปฺณาติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่ทลายกวางในอวิปวาสนีมาและลาภสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของที่หายกวางายในสมานสังวาสสีมา ย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในชัณฑสีมาและสีมัตตริก

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่หายกวางายในอวิปवासสีมาและลามสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโหคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในอวิปवासสีมาและลามสีมา เป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงสิ่งของที่หายกวางายในอวิปवासสีมาและลามสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น ด้วยประโยคนี้นี้

ค. อวิปवासสีมालามสีมาสุ ทินนํ ตาสํ อนโตคธานันยว ปาปุณนติ.

ฌ. คามสีมาทีสุ ทินนํ ตาสํ สีมานํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฺภูจฺจานมฺปิ ปาปุณนติ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่หายกวางายในคามสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของที่หายกวางายในอวิปवासสีมาและลามสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่หายกวางายในคามสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโหคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในคามสีมา เป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า สิ่งของที่หายกวางายในคามสีมา เป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

ฌ. คามสีมาทีสุ ทินนํ ตาสํ สีมานํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฺภูจฺจานมฺปิ ปาปุณนติ.

ง. อพฺภนฺตรสีมาอุทฺทกฺกฺเขปสีมาสุ ทินนํ ตตฺถ อนโตคธานันยว ปาปุณนติ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่หายกลายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยค ฉ. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของที่หายกลายในคามสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่หายกลายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า สิ่งของที่หายกลายในอัพภันตรสีมาและอุทกุกเขปสีมา ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาเหล่านั้นเท่านั้น

ตัวอย่าง ๔๘

ก. ชนปทสีมาทีสุ ทินนम्ปิ ตาสํ อพภนฺตเร พทฺธสีมฺญจณมฺปิ ปาปฺณาคิ.

แม้สิ่งของที่หายกลายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น

ข. ตสฺมา ยํ ชมพฺพุทีเป จตฺวา “ตมฺพปณฺณทีเป สงฺขมฺสฺส เทมา”ติ ทียติ, ตํ ตมฺพปณฺณทีปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ ลภติ.

ดังนั้น หายกอยู่ในชมพพุทีเปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า ตมพปณณทีเป สงขมสส เทม (พวกกระผมถวายแก่สงฆ์ในตัมพปณณทีเป) แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมพปณณทีเปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป

ค. สเจปิ ตตฺเถว เอโก สภาโค ภิกฺขุ สภาคานํ ภาคํ คณฺหาติ, น วาเรตพฺโพ.

แม้ถ้าภิกษุรูปหนึ่งผู้เป็นสภาคะกัน (ภิกษุชาวสิงหล) ในชมพพุทีเปนั้นนั้นแหละ ถือเอาส่วนของภิกษุผู้เป็นสภาคะกัน เธออันใครๆ ไม่พึงห้าม

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อพฺภนฺตรสีมาอุทฺทกฺกฺเขปสีมาสฺ สุเปยฺ อนฺโตคฺคหฺนํยว ปาปฺณาคฺติ.

ก. ชนปทสีมาทิสฺส ทินฺนํมปิ ตาสํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฺภูจฺจานมฺปิ ปาปฺณาคฺติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคความรักมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิ่งของที่หายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวถึงสิ่งของที่หายกถวายในอัมภันตรสีมาและอุทฺทกฺกฺเขปสีมาด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สิ่งของที่หายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ย่อมถึงแก่ภิกษุไหน

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงภิกษุผู้ควรรับสิ่งของภายในชนปทสีมาเป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า แม้สิ่งของที่หายกถวายในชนปทสีมา เป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น ไม่ใช่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอัมภันตรสีมาภายในสีมาเหล่านั้นอย่างเดียว

ก. ชนปทสีมาทิสฺส ทินฺนํมปิ ตาสํ อพฺภนฺตเร พทฺธสีมฺภูจฺจานมฺปิ ปาปฺณาคฺติ.

ข. ตสฺมา ยํ ชมฺพุทฺธิเป จตฺวา “ตมฺพปณฺณิทีเป สงฺฆสฺสุ เทมา”ติ ทียติ, ตํ ตมฺพปณฺณิทีปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพฺเพสํ สงฺคณฺหิตุํ ลภติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธิคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้สิ่งของที่หายกถวายในชนปทสีมาเป็นต้น ก็ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาภายในสีมาเหล่านั้น ไม่ใช่ถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอัมภันตรสีมาภายในสีมาเหล่านั้นอย่างเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่าการกล่าวเช่นนั้นก็มีผลพลอยได้ คือ ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า พวกกระผมถวายแก่สงฆ์ในตัมปพันธิทวีปแม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมปพันธิทวีปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป

ข. ตสฺมา ยํ ชมพูทีเป จตฺวา “ตมฺพณฺณทีเป สงฺฆสฺส เทมา”ติ ทียติ, ตํ ตมฺพณฺณทีปโต เอโกปิ คนฺตฺวา สพุเพสํ สงฺกณฺหิตํ ลภติ.

ค. สเจปิ ตตฺเถว เอโก สภาโค ภิกฺขุ สภาคานํ ภาคํ คนฺหาติ, น วาเรตฺพุโ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้มาจากตัมปพันธิทวีปแล้วรับเอาเท่านั้น จึงสมควรหรือไม่

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ทายกอยู่ในชมพูทวีปแล้วถวายสิ่งของใดโดยกล่าวว่า พวกกระผมถวายแก่สงฆ์ในตัมปพันธิทวีป แม้ภิกษุรูปหนึ่งไปจากตัมปพันธิทวีปแล้วย่อมได้รับสิ่งของนั้นเพื่อภิกษุทุกรูป

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้มาจากตัมปพันธิทวีปแล้วรับเอาเท่านั้น จึงสมควรหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ แม้ภิกษุรูปไหนก็รับแทนภิกษุผู้อยู่ในตัมปพันธิทวีปได้แล้ว

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ภิกษุรูปอื่นผู้เป็นสภาคะกันเ็นชมพูทวีปนั้น คือ ภิกษุชาวสิงหล ก็รับเอาส่วนของภิกษุผู้เป็นชาวสิงหลได้อีกด้วย

ตัวอย่าง ๔๙

ก. โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา “อสุกสึมายา”ติ อวตฺตวว เกวลํ “สึมา ย มมุ”ติ วทติ.

ส่วนทายกใดเข้าไปสู่วิหารแล้วไม่ได้กล่าวว่า ถวายในสัมาช่อโน้น เพียงกล่าวว่า ข้าพเจ้าถวายในสัมา

ข. โส ปุจฺฉิตฺพุโ “สึมา นาม พหุวิธา, กตรํ สนฺธาย วทสี”ติ.

เขาคควรถูกถามว่า ชื่อสีมามีหลายประเภท ท่านกล่าวระบุถึงสีมาไหน

ค. สเจ วทติ “อหเมตฺ เกทํ น ชานามิ, สีมฺภูจกสงฺโฆ คณฺหตุ”ติ อุปจารสีมฺภูเจหิ
ภาเซตพฺพ.

ถ้าเขากล่าวว่า กระผมไม่รู้ประเภทสีมานั้น ขอสงฆ์ผู้อยู่ในสีมาจงรับเอาเถิด ภิกษุ
ผู้อยู่ในอุปจารสีมาพึงแจกกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา “อสุกสีมายา”ติ อวตฺตวว เกวลํ “สีมา ย ทมฺมิ”ติ วทติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการ
ถวายเป็นพระบวสีมา นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นพระบวสีมา

ประโยคหน้าทั้งหมดที่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นพระบวสีมา ชื่อว่า ประโยคปักชะ
คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นพระบวสีมา
ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นพระบวสีมา บุคคลย่อมทราบได้
อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นพระบวสีมาอีกด้วย มิใช่หรือ

- ถ้าท่านแสดงเพียงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นพระบวสีมา แต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยใน
การถวายเป็นพระบวสีมา ท่านก็ต้องอภัยาปิโตโทษ (โทษไม่ครบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นพระบวสีมาด้วยประโยคนี้

ก. โย ปน วิหารํ ปวิสิตฺวา “อสุกสีมายา”ติ อวตฺตวว เกวลํ “สีมา ย ทมฺมิ”ติ วทติ.

ข. โส ปุจฺฉิตพฺพ “สีมา นาม พหุวิธา, กตรํ สนฺธาย วทสี”ติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคนิยมะ คือ ประโยคที่แสดงข้อความที่แน่นอน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอนิยมะ คือ ประโยคหน้าที่แสดงข้อความที่ไม่แน่นอน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคนิยมด้วยประโยค ก.
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคนิยมของประโยคนิยมดังกล่าว คืออะไร
๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคนิยมของประโยคนิยมดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคนิยมของประโยคนิยมดังกล่าวด้วยประโยคนี้

- ข. โส ปุจฉิตัพโพ “สีมา นาม พหุวิธา, กตรํ สนุทธาย วทสี”ติ.
- ค. สเจ วทติ “อหเมตํ เกทํ น ชานามิ, สัมภูจกสงฺฆเณ คณหตุ”ติ อุปจารสัมภูเจหิ ภาเชตพฺพ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคความรักมยะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าเขากล่าวว่า กระผมไม่รู้ประเภทสีมานั้น ขอสงฆ์ผู้อยู่ในสีมาจงรับเอาเถิด ภิกษุผู้อยู่ในสีมาไหนพึงแจกกัน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า เขาควรถูกถามว่า ชื่อสีนามีหลายประเภท ท่านกล่าวจะไปถึงสีมาไหน ด้วยประโยค ข.
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าเขากล่าวว่า กระผมไม่รู้ประเภทสีมานั้น ขอสงฆ์ผู้อยู่ในสีมาจงรับเอาเถิด ภิกษุผู้อยู่ในสีมาไหนพึงแจกกัน
๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ในชั้นตสีมาเป็นต้นพึงแจกกันหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุผู้อยู่ในอุปจารสีมาพึงแจกกัน

ตัวอย่าง ๕๐

ก. กติกายาติ เอตถ กติกา นาม สมานลากกติกา.

ในคำว่า กติกาย นี ชื่อว่า กติกาวัตร คือ กติกาวัตรที่ทำให้มี लगเสมอกัน

ข. สา ปน เอว กาทพฺพา, เอกสฺมี วิหาเร สหฺนฺปิเตหิ ภิกฺขุหิ ยํ วิหารํ สงฺคณฺหิตุ-
กามา สมานลาภํ กาคฺตุํ อิจฺจนฺติ, ตสฺส นามํ คเหตฺวา “อสุโก นาม วิหาโร โปราณโก
อปฺปลาโม”ติ ยํ ภิกฺขุ การณํ วตฺวา “ตํ วิหารํ อิมินา วิหาเรน สทฺธิํ เอกลาภํ กาคฺตุํ สงฺฆสฺส
รฺจุจฺติ”ติ ติกฺขตฺตํ สาเวตพฺพํ.

อนึ่ง กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ :-

ภิกษุผู้ประชุมกันในวิหารหนึ่ง พึงระบุชื่อของวัดที่ประสงค์จะอนุเคราะห์ ประราธนาจะ
ทำให้มีลาภเสมอกัน จึงกล่าวเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งว่า วิหารโน้นเก่า มีลาภน้อย แล้วประกาศ
๓ ครั้งว่า การกระทำวิหารนั้นให้มีลาภเป็นอันเดียวกันกับวิหารนี้ ย่อมชอบใจแก่สงฆ์

ค. เอตฺตาวตา ตสฺมี วิหาเร นิสฺนโนปิ อธิ นิสฺนโนว โหติ.

ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็ถือว่าเป็นผู้นั่งอยู่ใน
วิหารนี้ทีเดียว

ฅ. ตสฺมี วิหาเรปิ เอวเมว กาทพฺพํ.

ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน [คือ ทำอปโลกกนกรรมด้วยการประกาศ
ให้ทราบอย่างนั้น]

ง. เอตฺตาวตา อธิ นิสฺนโนปิ ตสฺมี นิสฺนโนว โหติ.

ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ ก็ถือว่าเป็นผู้นั่งอยู่ใน
วิหารนั้นเหมือนกัน

จ. เอกสฺมี วิหาเร ลาเภ ภาชียมาเน อิตฺรสฺมี จิตฺตสฺส ภาคํ คเหตฺวํ ฏณฺเฑติ.

เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร
ประโยชน์ข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยชน์และวิธีสัมพันธประโยชน์ ดังนี้

ประโยชน์หน้า. เอตฺถ จ “สีมาย ทมฺมี”ติ ๕ เปยฺ ภาคํ คณฺหาติ, น วาเรตพฺพโ.

ก. กติกาชาติ เอตฺถ กติกา นาม สมานลาภกติกา.

ประโยชน์ ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของมาติกา
ว่า กติกาชาติ เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ

ประโยชน์หน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ ด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายในกติกาวัตร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สีมาย เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ท่านก็ควรต้องอภัยาปัตโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกาย เทติ ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. กติกายาติ เอตุถ กติกา นาม สมานลามกติกา.

ข. สา ปน เอว กาทพพา, เอกสมิ วิหาเร สนนปิเตหิ ภิกขุหิ ยัม วิหารัง สงคณหิตุกามา สมานลาม กาทุ อิจฉนติ, ตสฺส นาม คเหตุวา “อสุโก นาม วิหาโร โปราณโก อปฺปลาโก”ติ ยัม ภิกขุ การณํ วตฺวา “ตัม วิหารัง อิมินา วิหาเรน สหฺมึ เอกลาม กาทุ สงฆสฺส รุจฺจตี”ติ ติกฺขตฺตุ สาเวตพพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคความยกย่อง คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัมภะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในคำว่า กติกาย นี้ ชื่อว่า กติกาวัตร คือ กติกาวัตรที่ทำให้มีลามเสมอกัน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการของการทำให้มีลามเสมอกัน มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ ฯลฯ

ข. สา ปน เหวํ กาทพฺพา, เอกสฺมี วิหาเร สนฺนิปติเตหิ ภิกฺขุหิ ยํ วิหารํ สงฺคณฺหิตุกามา สมานลามํ กาทํ อิจฺฉนฺติ, ตสฺส นามํ คเหตุวา “อสุโก นาม วิหาโร โปราณโก อปฺปลาโก”ติ ยํ ภิกฺขุ การณํ วตฺวา “ตํ วิหารํ อิมินา วิหาเรน สหฺมึ เอกลามํ กาทํ สงฺขสฺส รุจฺจติ”ติ ติกฺขตฺตํ สาเวตพฺพํ.

ค. เอตฺตาวตฺตา ตสฺมี วิหาเร นิสฺสินฺโนปิ อธิ นิสฺสินฺโนว โหติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ข.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธิคุณะ
มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า กติกาวัตรนั้นควรกระทำอย่างนี้ ฯลฯ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฺจา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกระทำเช่นนั้น

๓. อาโณคฺะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นก็มีผลพลอยได้ คือ ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว

ค. เอตฺตาวตฺตา ตสฺมี วิหาเร นิสฺสินฺโนปิ อธิ นิสฺสินฺโนว โหติ.

ฌ. ตสฺมี วิหาเรปิ เอวเมว กาทพฺพํ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้อยู่ในวิหารนั้น ควรกระทำอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน
มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ทีเดียว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุผู้อยู่ในวิหารนั้น ควรกระทำอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุดังกล่าวควรเป็นผู้หนึ่งหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค สม. อธิบายว่า ถึงในวิหารนั้นก็ควรกระทำอย่างนี้เหมือนกัน

สม. ตสฺมี วิหาเรปิ เอวเมว กาทพฺพ.

ง. เอตฺตาวตา อธิ นิสินฺโนปิ ตสฺมี นิสินฺโนว โหติ.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้ คือ ผลที่ได้รับจากประโยค สม.

ประโยค สม. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธิคุณะ มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ถึงในวิหารนั้นก็ควรทำอย่างนี้เหมือนกัน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกระทำเช่นนั้น

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. เพื่ออธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นก็มีผลพลอยได้ คือ ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้นเหมือนกัน

ง. เอตฺตาวตา อธิ นิสินฺโนปิ ตสฺมี นิสินฺโนว โหติ.

จ. เอกสฺมี วิหาเร ลาเภ ภาชียมาเน อิตรสฺมี จิตฺตสส ภาคํ คเหตุํ วฏฺฏติ.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อสงฆ์แจกลาในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมไม่ควร มิใช่หรือ

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอารัทธิะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ด้วยการกระทำกติกาวัตรเพียงเท่านี้ แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ในวิหารนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้นั่งอยู่ในวิหารนั้นเหมือนกัน ด้วยประโยค ง.

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมไม่ควร มิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า เมื่อสงฆ์แจกลาภในวิหารแห่งหนึ่ง การรับส่วนแบ่งของภิกษุผู้อยู่ในวิหารนอกนี้ย่อมควร

ตัวอย่างที่ ๕๑

ก. ภิกขาปณฺณตฺติยาติ เอตฺถ ภิกขาปณฺณตฺติ นาม ทายกสฺส ปริจจาคปณฺณตฺติญฺจานํ

ในคำว่า ภิกขาปณฺณตฺติยา (ในที่ตั้งภิกษาวัตร) นี้ ชื่อว่า ที่ตั้งภิกษาวัตร คือ สถานที่กำหนดของบริจาคของทายก

ข. ตสฺมา “ยตุถ มยฺหํ ฐวการา กรียนฺติ, ตตฺถ ทมฺมี”ติ วา “ตตฺถ เทธา”ติ วา วุตฺเต ยตุถ ตสฺส ปากวตฺตํ วา วตฺตติ, ยโต วา ภิกฺขุ นิจฺจํ โภเชติ, ยตุถ วา เตน กิณฺจิ เสนาสนํ กตํ, สพฺพตฺถ ทินฺนเมว โหติ.

ดังนั้น เมื่อทายกกล่าวว่า บุญประจำปรากฏอยู่ในวัดใด กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น หรือเมื่อภิกษุกล่าวว่า ท่านจงถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น ทานวัตร (ทานประจำ) ของทายกนั้นมีในวัดใด หรือทายกให้ภิกษุจากวัดใดฉันเป็นประจำ หรือทายกสร้างเสนาสนะบางอย่างไว้ในวัดใด สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น

ค. สเจ ปน เอกสฺมี ฐวการญฺจานเ โถกตฺรา ภิกฺขุ โหณฺติ, เอกเมว วา วตฺถํ โหติ, มาติกํ อาโรเปตฺวา ยถา โส วทติ, ตถา คเหตพฺพํ.

อนึ่ง ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายกนั้นกล่าว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. กติกาयाติ เอตฺถ กติกา นาม ๔เปยฺ ภาคํ คเหตุํ ฎฎฺติ.

ก. ภิกขาปณฺณตฺติยาติ เอตฺถ ภิกขาปณฺณตฺติ นาม ทายกสฺส ปริจจาคปณฺณตฺติญฺจ-
านํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักษันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่คำอธิบายของมาติกาว่า ภิชาปณตติยา เทติ (ถวายเป็นสงฆ์ในที่ตั้งภิกษาวัตร) นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า กติกา เทติ (ถวายเป็นสงฆ์ในที่ทำกติกาวัตร)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักษะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกา เทติ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า ภิชาปณตติยา เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายเป็นสงฆ์จริงชื่อว่า ถวายในที่ตั้งภิกษาวัตร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิชาปณตติยา เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า กติกา เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิชาปณตติยา เทติ ท่านก็ควรต้องอภัยปิโทษ (โทษไม่ครอบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิชาปณตติยา เทติ (ถวายเป็นสงฆ์ในที่ตั้งภิกษาวัตร) ด้วยประโยคว่า ภิชาปณตติยาติ เป็นต้น

ก. ภิชาปณตติยาติ เอตถ ภิชาปณตติ นาม ทายกสฺส ปริจจาคปณตติญฺจานํ.

ข. ตสฺมา “ยตุถ มยุหํ ฐวการา กรียนฺติ, ตตุถ ทมมี”ติ วา “ตตุถ เทธา”ติ วา วุตฺเต ยตุถ ตสฺส ปากวตฺตํ วา วตฺตติ, ยโต วา ภิกฺขุ นิจฺจํ โภเชติ, ยตุถ วา เตน กิณฺจิสฺเสนาสนํ กตํ, สพฺพตฺถ ทินฺนเมว โหติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า ซึ่งในที่นี้คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธิคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่าในคำว่า ภิกขาปณฺณตฺติยา นี้ ชื่อว่า ที่ตั้งภิกษาวัตร คือ สถานที่กำหนดของบริจาตของทายก ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อความในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า มิใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นก็มีผลพลอยได้ คือ ดังนั้น เมื่อทายกกล่าวว่า บุญประจำปรากฏอยู่ในวัดใด กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น หรือเมื่อภิกษุกล่าวว่า ท่านจงถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น ทานวัตร (ทานประจำ) ของทายกนั้นมีในวัดใด หรือทายกให้ภิกษุจากวัดใดฉันเป็นประจำ หรือทายกสร้างเสนาสนะบางอย่างไว้ในวัดใด สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น

ข. ตสฺมา “ยตุถ มยฺหิ ฐวการา กรียนฺติ, ตตุถ ทมฺมี”ติ वा “ตตุถ เทठा”ติ वा वृत्ते यत्तु तस्य पाकवृत्ति वा वृत्तति, यत् वा भिक्षु निजं गोचेति, यत्तु वा तेन गिज्जि सेनासन्नि गत्, सप्पत्तु तินฺนमेव โหति.

ค. สเจ ปน เอกสฺมี ฐวการภูจाने โภกตรา ภिक्षุ โหन्ติ, เอกमेव वा वृत्ति โหติ, มาติกํ आरोपेत्वा यथा सो वत्ति, ตถา คहेत्तप्प.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรแจกอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า เมื่อทายกกล่าวว่า บุญประจำปรากฏอยู่ในวัดใด กระผมถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น หรือเมื่อภิกษุกล่าวว่า ท่านจงถวาย[แก่สงฆ์]ในวัดนั้น ทานวัตรของทายกนั้นมีในวัดใด หรือทายกให้ภิกษุจากวัดใดฉันเป็นประจำ หรือทายกสร้างเสนาสนะบางอย่างไว้ในวัดใด สิ่งของนั้นเป็นอันถวายในวัดทั้งหมดนั้น ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรแจกอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงวิธีแจกในเรื่องนี้มีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ถ้าภิกษุจำนวนน้อยกว่ามีอยู่ในที่ทำบุญประจำแห่งหนึ่ง หรือมีผ้าเพียงผืนเดียว ควรชี้แจงมาติกาแล้วแจกตามที่ทายกนั้นกล่าว (นำคำว่า ตถา มาเป็นประเด็นในการประกอบปุจฉาและอาโณกะ)

ตัวอย่าง ๕๒

ก. สงฺฆสฺส เทตฺติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา “สงฺฆสฺส ทมฺมี”ติ ทินฺนํ อุปจารสีมาคตานุญจ ตโต พหิทฺธาปิ เตหิ สทฺธิ เอกาพทฺธานญจ ปาปฺณาติ.

ในคำว่า สงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์) นี้ ฟังทราบเนื้อความดังนี้

สิ่งของที่ทายกเข้าไปวัดแล้วถวายโดยกล่าวว่า สงฺฆสฺส ทมฺมี (กระผมถวายแก่สงฆ์) ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอุปัชฌาย์ และภิกษุผู้นี้เองเป็นอันเดียวกันกับภิกษุเหล่านั้นแม้ในภายนอกอุปัชฌาย์นั้น

ข. ตสฺมา เตสํ คาหเก สติ อสมฺปตฺตานมฺปิ ภาโค ทาทพฺโพ.

ดังนั้น เมื่อมีผู้แทนของภิกษุเหล่านั้น ต้องให้ส่วนแบ่งแม้แก่ภิกษุผู้ยังมาไม่ถึง

ค. ยํ ปน พหิ อุปจารสีมาย ภิกฺขุ ทิสฺวา “สงฺฆสฺสา”ติ ทียติ, ตํ เอกาพทฺทปริสาย ปาปฺณาติ.

ส่วนสิ่งของใดทายกเห็นภิกษุในภายนอกอุปัชฌาย์แล้วถวายว่า สงฺฆสฺส ทมฺมี (กระผมถวายแก่สงฆ์) สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้นี้เองเป็นอันเดียวกัน

ฅ. เย ปน ทฺวาทสฺหิ หตฺถเหติ ปริสํ อสมฺปตฺตา, เตสํ น ปาปฺณาติ.

แต่ภิกษุเหล่าใดยังไม่ทันถึงบริษัทภายใน ๑๒ ศอก สิ่งของนั้นย่อมไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ภิกฺขาปณฺณตฺติยาติ เอตฺถ ภิกฺขาปณฺณตฺติ นาม ทายกสฺส ปริจฺจาค-ปณฺณตฺติญฺจานํ.

ก. สงฺฆสฺส เทตฺติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา “สงฺฆสฺส ทมฺมี”ติ ทินฺนํ อุปจารสีมาคตานุญจ ตโต พหิทฺธาปิ เตหิ สทฺธิ เอกาพทฺธานญจ ปาปฺณาติ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของมาติกาว่า สงฺขมฺสฺส เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขวาปณฺณตฺติยา เทติ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า ภิกฺขวาปณฺณตฺติยา เทติ (ถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ตั้งภิกษาวัตร) ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า สงฺขมฺสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺขมฺสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่าถวาย[แก่สงฆ์]ในที่ตั้งภิกษาวัตรเท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฺขมฺสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์) ท่านก็ควรต้องอภัยปิโตหฺมมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่าถวายแก่สงฆ์ ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. สงฺขมฺสฺส เทตฺติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา “สงฺขมฺสฺส ทมฺมี”ติ ทินฺนํ อุปจาร-
สีมาคตานญฺจ ตโต พหิทฺธาปิ เตหิ สทฺธิ เอกาพทุธานญฺจ ปาปุณาติ,

ข. ตสฺมา เตสํ คาหเก สติ อสมฺปตฺตานมฺปิ ภาโค ทาตพฺโพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธิคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในคำว่า ถวายแก่สงฆ์ นี้ พึงทราบเพื่อความดังนี้ สิ่งของที่หายกเข้าไปวัดแล้วถวายโดยกล่าวว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ ย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่ในอุปัชฌาย์ และภิกษุผู้นี้เป็นอันเดียวกันกับภิกษุเหล่านั้นแม้ในภายนอกอุปัชฌาย์นั้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นมีผลพลอยได้ คือ เมื่อมีผู้แทนของภิกษุเหล่านั้น ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุผู้ยังมาไม่ถึง

ค. ยัม ปน พหิ อุปะจารีสมาย ภิกขุ ทิสฺวา “สงฺฆสฺสา”ติ ทียติ, ตัม เอกาพทฺ-ปริสาย ปาปฺณาติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปะจารีสมา นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายทานภายในอุปะจารีสมา

ประโยคหน้าทั้งหมดที่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานภายในอุปะจารีสมา ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานภายในอุปะจารีสมาด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปะจารีสมาคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปะจารีสมาอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายทานในภายนอกอุปะจารีสมาว่าสิ่งของใดทายกเห็นภิกษุในภายนอกอุปะจารีสมาแล้วถวายว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้นั้นเป็นอันเดียวกัน

ค. ยัม ปน พหิ อุปะจารีสมาย ภิกขุ ทิสฺวา “สงฺฆสฺสา”ติ ทียติ, ตัม เอกาพทฺ-ปริสาย ปาปฺณาติ.

ฌ.เย ปน ทฺวาทสฺส ทฺตฺเถหิ ปริสํ อสมฺปตฺตา, เตสํ น ปาปฺณาติ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธในคำว่า น ปาปฺณาติ

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวะะ คือ แสดงความคล้ายตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิ่งของใดทายกเห็นภิกษุใน ภายนอกอุปจารสีมาแล้วถวายว่า กระผมถวายแก่สงฆ์ สิ่งของนั้นย่อมถึงแก่บริษัทผู้เนื่องเป็น อันเดียวกัน ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน บุคคลพึงกำหนดด้วยอะไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความเนื่องเป็นอันเดียวกัน หมายถึง การอยู่ ใกล้กันภายในหัตถบาส ๒ สอกคืบหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ชม. อธิบายว่า ความ เนื่องเป็นอันเดียวกัน บุคคลพึงกำหนดด้วย ๑๒ สอก ไม่ใช่การอยู่ใกล้กันภายในหัตถบาส

ตัวอย่าง ๕๓

ก. อุโกโตสงฆสสาติ เอตถ ปน ยํ อุโกโตสงฆสส ทินนํ ตโต อุปทตฺตํ ภิกขุณฺํ อุปทตฺตํ ภิกขุณฺํ ทาทพฺพํ.

ส่วนในคำว่า อุโกโตสงฆสส (ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย) นี้ พึงทราบเนื้อความอย่างนี้ ทายกถวายสิ่งของใดแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย พึงให้สิ่งของนั้นแก่ภิกษุครึ่งหนึ่ง แก่ภิกษุณีครึ่งหนึ่ง [เพราะรวมเอาด้วย อุโกโตสงฆ ศัพท์]

ข. สเจปิ เอโก ภิกขุ โหติ, เอกา วา ภิกขุณี, อนตมโส อนุปสมฺปนฺนสสาปิ อุปทตฺตเมว ทาทพฺพํ.

ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง [เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครึ่งหนึ่ง] สงฆ์ควรให้ครึ่งหนึ่ง เท่านั้นแม้ก่อนอุปสมบันเป็นอย่างต่ำ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สงฆสส เทตติ เอตถ วิหารํ ปวิสิตฺวา ยเปยฺย เตสํ น ปาปุณฺหาติ.

ก. อุโกโตสงฆสสาติ เอตถ ปน ยํ อุโกโตสงฆสส ทินนํ ตโต อุปทตฺตํ ภิกขุณฺํ อุปทตฺตํ ภิกขุณฺํ ทาทพฺพํ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปากชั้นตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปากชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ (ถวายเป็นสงฆ์) ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายเป็นสงฆ์จึงชื่อว่า ถวายเป็นสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า สงฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอภัยปิโตหิมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฆสฺส เทติ ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. อุภโตสงฆสฺสชาติ เอตถ ปน ยํ อุภโตสงฆสฺส ทินนํ ตโต อุปุทฺธํ ภิกขุณฺโณ อุปุทฺธํ ภิกขุณฺโณ ทาทพฺพํ.

ข. สเจปิ เอโก ภิกขุ โหติ, เอกา วา ภิกขุณี, อนตฺมโส อนุปสมปนฺนสฺสาปิ อุปุทฺธเมว ทาทพฺพํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง ควรให้อย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัหะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ส่วนในคำว่า อุภโตสงฆสฺส นี้ พึงทราบเนื้อความอย่างนี้ ทายกถวายเป็นสงฆ์แก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย พึงให้สิ่งของนั้นแก่ภิกษุหรือภิกษุณีคนหนึ่ง

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง ควรให้อย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ควรให้แก่ภิกษุเท่านั้นหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ถ้ามีเพียงภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่ง เมื่อเป็นดังนี้ ควรให้ครึ่งหนึ่งเท่าๆ กัน

ตัวอย่าง ๕๔

ก. “อุกโตสงฆสฺส จ ตฺยฺหยาจ”ติ วุตเต ปน สเจ ทส ภิกฺขุ จ ทส ภิกฺขุณีโย จ โหนติ, เอกวีสติ ปฏิวีเส กตฺวา เอโก ปุคฺคสฺส ทาทพฺโพ, ทส ภิกฺขุสงฺฆสฺส, ทส ภิกฺขุณีสงฺฆสฺส จ.

แต่เมื่อทนายกล่าวว่า อุกโตสงฆสฺส จ ตฺยฺหยาจ ทมฺมิ (กระผมขอถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) ถ้าภิกษุและภิกษุณีมีฝ่ายละ ๑๐ รูป สงฆ์ควรแบ่งเป็น ๒๑ ส่วนแล้วให้ ๑ ส่วนแก่บุคคล ให้ ๑๐ ส่วนแก่ภิกษุสงฆ์ และให้ ๑๐ ส่วนแก่ภิกษุณีสงฆ์

ข. เยน ปุคฺคลิโก ลทฺโธ, โส สงฺฆโตปิ อตฺตโน วสฺสคฺเคน คเหตุํ ลมฺติ.

ภิกษุนั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว ย่อมถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของตนอีกด้วย

ค. กสฺมา. อุกโตสงฺฆคฺคหณฺน คหิตฺตฺตา.

เพราะรวมเอาภิกษุนี้ด้วยคำว่า อุกโตสงฺฆ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อุกโตสงฆสฺสชาติ เอตถ ปน ๒เปฯ อุปฺทฺตเมว ทาทพฺพ.

ก. “อุกโตสงฆสฺส จ ตฺยฺหยาจ”ติ วุตเต ปน สเจ ทส ภิกฺขุ จ ทส ภิกฺขุณีโย จ โหนติ, เอกวีสติ ปฏิวีเส กตฺวา เอโก ปุคฺคสฺส ทาทพฺโพ, ทส ภิกฺขุสงฺฆสฺส, ทส ภิกฺขุณีสงฺฆสฺส จ.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ขั้ววินิจฉันในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคล นอกไปจากขั้ววินิจฉันในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธประโยคว่า

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อจัด
ความสงสัยว่า เหตุใดภิกษุหนึ่งผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว จึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรรษาของ
ตนอีกด้วย

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุ^๕นั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว
ย่อมถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพรษาของตนอีกด้วย

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดภิกษุ^๑นั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้ว จึงถือเอาจากสงฆ์ได้
ตามลำดับพรราชาของตนอีกด้วย

๓. อาโอะกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเหตุในการที่ภิกษุณัั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้วจึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพระราชของตนอีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงเหตุในการที่ภิกษุ นั้นผู้ได้รับส่วนบุคคลแล้วจึงถือเอาจากสงฆ์ได้ตามลำดับพระราชาของตน อีกด้วยว่า เพราะรวมเอาภิกษุ นั้นด้วยคำว่า อุภโตสงฆ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ตัวอย่าง ๕๕

ก. “อุกโตสงฆสฺส จ เจตียสฺส จา”ติ วุตฺเตปิ เอเสว นโย.

แม้เมื่อทนายกล่าวว่่า อุภูโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจติย์) ก็มึนย่เตี๋ยวกัน

๗. อิศ ปน เจตียสส สงฺฆโต ปาปฺณโกฏฺฐาโส นาม นตฺถิ.

แต่ในการกล่าวอย่างนี้ เชื่อว่าส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจตีย์ย่อมไม่มี

ค. เอกบุคลลสส ปตตโกฏฐาสสโม เอโก โกฏฐาสส โหติ.

มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมือนกับส่วนที่ถึงแก่อภิกขุรูปหนึ่ง

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. “อุกโตสงฆสส จ ตยพญจา”ติ ยเปย อุกโตสงฆคคเหเนน คหิตตตา.

ก. “อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเตปิ เอเสว นโย.

ประโยค ก. เป็นต้น ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นถ้อยคำว่า อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจติย์) บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอาโรหะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นถ้อยคำว่า อุกโตสงฆสฺส จ ตฺยฺหฺมจ (กระผมขอถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นถ้อยคำว่า อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

- สงฆ์พึงประพจน์อย่างไรในฐานะที่ถวายเป็นถ้อยคำโดยเพิ่มเจติย์เข้าในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นถ้อยคำว่า อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ มิใช่หรือ

- ถ้าท่านเพียงแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นถ้อยคำว่า อุกโตสงฆสฺส ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นถ้อยคำว่า อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จ ท่านก็ควรต้องอภัยปิโตโทษ (โทษไม่ครบคลุม) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและบุคคลคือท่าน ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. “อุกโตสงฆสฺส จ เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเตปิ เอเสว นโย.

ข. อิธ ปน เจติยสฺส สงฺฆโต ปาปุณโกฏฺฐาโส นาม นตฺถิ.

ค. เอกบุคฺคสฺส ปตฺตโกฏฺฐาสนโม เอโก โกฏฺฐาโส โหติ.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ การถวายเป็นถ้อยคำอย่างนั้นมีนัยเดียวกันทั้งหมดหรือ (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตระโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า แม้เมื่อทนายกล่าวว่า อุโกโต-
สงฺขมฺส จ เจติยฺสฺส จ (กระผมถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจติย์) ก็มีนัยเดียวกัน

๒. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การถวายทั้งสองอย่างนั้นนัยเดียวกันทั้งหมด
หรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ การถวายโดยกล่าวว่า อุโกโตสงฺขมฺสฺส จ เจติยฺสฺส จ (กระผม
ถวายสงฆ์ทั้งสองฝ่ายและเจติย์) ต่างกันกับการถวายโดยกล่าวว่า อุโกโตสงฺขมฺสฺส จ ตฺยฺหฺมฺจ (กระผม
ขอถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายและท่าน) อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ในการ
กล่าวอย่างนี้ ชื่อว่า ส่วนจากสงฆ์ที่ถึงแก่เจติย์ย่อมไม่มี มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่
ภิกษุรูปหนึ่ง

ข. อิธ ปน เจติยฺสฺส สงฺฆโต ปาปฺณโกฏฺฐาโส นาม นตฺถิ.

ค. เอกปฺกฺคฺลสฺส ปตฺตโกฏฺฐาสโม เอโก โกฏฺฐาโส โหติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคอันวยะของประโยค
พยติเรกะนั้นมีใช่หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า มีเพียงส่วนหนึ่งที่เสมอกับส่วนที่ถึงแก่ภิกษุ
รูปหนึ่ง

ตัวอย่าง ๕๖

ก. “ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุณีเณฺจ”ติ วุตฺเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพํ.

แต่เมื่อทนายกล่าวว่ ากุขสงฆสส จ ากุขนินนญจ (กระผมถวายแก่ากุขสงฆ์และ
ากุขณั้ทั้งหลาย) ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกกัน

ข. ากุข จ ากุขนั้โย จ คณตวาทาทพพ.

ควรนับจำนวนากุขและากุขณั้แล้วแจกให้

ค. “ากุขสงฆสส จ ากุขนินนญจ ตุยหญจ”ติ วุตเต ปุคคโล วิสุ น ลกติ.

เมื่อทนายกล่าวว่ ากุขสงฆสส จ ากุขนินนญจ ตุยหญจ (กระผมถวายแก่ากุขสงฆ์
ากุขณั้ทั้งหลาย และท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้ส่วนเฉพาะ

ฅ. ปาปณโกฏฐาสโต เอกเมว ลกติ.

เพียงได้ของส่วนหนึ่งจากส่วนที่ถึง[ตามลำดับพรรษาของตน]

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. “อุกโตสงฆสส จ เจตยสส จา”ติ ยเปย โกฏฐาสโต โหติ.

ก. “ากุขสงฆสส จ ากุขนินนญจ”ติ วุตเต ปน น มชฌเม ภินทิตวา ทาทพพ.

ข. ากุข จ ากุขนั้โย จ คณตวาทาทพพ.

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่ ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัย
ในการถวายโดยกล่าวว่ ากุขสงฆสส จ ากุขนินนญจ (กระผมถวายแก่ากุขสงฆ์ ากุขณั้ทั้งหลาย)
นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่ อุกโตสงฆสส จ เจตยสส จ (กระผมถวายสงฆ์
ทั้งสองฝ่ายและเจตีย) (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ปักขันตระโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น)

ประโยคหน้า ชื่อว่ ประโยคปักกะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่
อุกโตสงฆสส จ เจตยสส จ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวาย โดยการกล่าวว่ ากุขสงฆสส จ
ากุขนินนญจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าว
ว่ ากุขสงฆสส จ ากุขนินนญจ (กระผมถวายแก่ากุขสงฆ์ ากุขณั้ทั้งหลาย) มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. และ ข. อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายนิกขุสงฺกมฺและนิกขุณีด้วยสองประโยคนี้

ก. “นิกขุสงฺกมฺส จ นิกขุณินฺนจ”ติ วุตเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพ.

ข. นิกขุ จ นิกขุณิโย จ คณฺเฑวาทาทพฺพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า ควรนับจำนวนนิกขุและนิกขุณีแล้วแจกให้

ก. “นิกขุสงฺกมฺส จ นิกขุณินฺนจ”ติ วุตเต ปน น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพ.

ข. นิกขุ จ นิกขุณิโย จ คณฺเฑวาทาทพฺพ.

ค. “นิกขุสงฺกมฺส จ นิกขุณินฺนจ ตฺยฺหณฺจ”ติ วุตเต ปุคฺคโล วิสฺสุ น ลภติ.

ฌ. ปาปุณฺณโกฏฺฐาสโต เอกเมว ลภติ.

ประโยค ค. และ ฌ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายนิกขุสงฺกมฺว่า นิกขุสงฺกมฺส จ นิกขุณินฺนจ ตฺยฺหณฺจ นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายนิกขุสงฺกมฺว่า นิกขุสงฺกมฺส จ นิกขุณินฺนจ

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายนิกขุสงฺกมฺว่า นิกขุสงฺกมฺส จ นิกขุณินฺนจ ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายนิกขุสงฺกมฺว่า นิกขุสงฺกมฺส จ นิกขุณินฺนจ ตฺยฺหณฺจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นอภิสมาจารว่า ภิขุสงฺฆสฺส จ ภิขุณฺเณญจ ตฺยฺหฺมจ มฺิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคํถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. และ ข. อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นอภิสมาจาร ภิขุสงฺฆํ ภิขุณฺเณ และท่าน เป็นต้น ด้วยสองประโยคนี้

ค. “ภิขุสงฺฆสฺส จ ภิขุณฺเณญจ ตฺยฺหฺมจ”ติ วุตฺเต ปุคฺคโล วิสุํ น ลภติ.

ข. ปาปุณโกฏฺฐาสโต เอกเมว ลภติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอันนวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฺจา (คํถาม) คือ ประโยคอันนวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคอันนวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคํถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคอันนวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า เพียงได้ของส่วนหนึ่งจากส่วนที่ถึงตามลำดับพรพชาของตน

ตัวอย่าง ๕๗

ก. “เจติยสฺส จา”ติ วุตฺเต ปน เจติยสฺส เอโก ปุคฺคลปฏฺวิโส ลภฺภติ.

แต่เมื่อทนายกล่าวว่า เจติยสฺส จ (กระผมถวายเป็นเจติย์อีกด้วย) เจติย์ย่อมได้รับส่วนของบุคคลส่วนหนึ่ง

ข. “ภิขุณฺเณญจ ภิขุณฺเณญจ”ติ วุตฺเตปิ น มขฺเณ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพํ.

แม้เมื่อทนายกล่าวว่า ภิขุณฺเณญจ ภิขุณฺเณ (กระผมถวายเป็นภิขุและภิขุณีทั้งหลาย) ไม่ควรแบ่งครึ่งแจกให้

ค. ปุคฺคลคณฺนาย เอว วิภจฺจิตพฺพํ.

ควรแจกตามจำนวนบุคคลเท่านั้น

พ. เตหิ สทุธิ ปุคฺคฺลเจตฺติยปรามสนํ อนนฺตรนยสทิสเมว.

การระบุบุคคลและเจตีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. ภิกฺขุสงฺฆมฺหํ จ ภิกฺขุณีมฺหํ อปฺเปยฺย เอโก เมว ลภตฺติ.

ก. “เจตฺติยสฺส จา”ติ วุตฺเต ปน เจตฺติยสฺส เอโก ปุคฺคฺลปฏิวีสํ ลภตฺติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุสงฆ์ จ ภิกษุณีสงฆ์ เจตฺติยสฺส จ (กระผมถวายเป็นภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย และเจตีย์) นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ จ ภิกษุณีสงฆ์ จ (กระผมถวายเป็นภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลาย และท่าน)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์ จ ภิกษุณีสงฆ์ จ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์ จ ภิกษุณีสงฆ์ จ เจตฺติยสฺส จ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์ จ ภิกษุณีสงฆ์ จ ด้วยหรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์ ภิกษุณี และเจตีย์ ด้วยประโยคนี

ก. “เจตฺติยสฺส จา”ติ วุตฺเต ปน เจตฺติยสฺส เอโก ปุคฺคฺลปฏิวีสํ ลภตฺติ.

ข. “ภิกฺขุสงฺฆมฺหํ จ ภิกฺขุณีมฺหํ”ติ วุตฺเตปิ น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพํ.

ค. ปุคฺคฺลคณนํ เอว วิภจฺจิตฺวา.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยใน

การถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุณญะ ภิกขุณีณญะ นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุสงฆมสฺส จ ภิกขุณีณญะ เจติยสฺส จ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุสงฆมสฺส จ ภิกขุณีณญะ เจติยสฺส จ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุณญะ ภิกขุณีณญะ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวว่า ภิกขุณญะ ภิกขุณีณญะ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายภิกษุและภิกษุณี ด้วยสองประโยคนี

ข. “ภิกขุณญะ ภิกขุณีณญะ”ติ วุตฺเตปิ น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพํ.

ค. ปุคฺคฺลคณนํ เอว วิภจฺจิตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า ควรแจกตามจำนวนบุคคลเท่านั้น

ข. “ภิกขุณญะ ภิกขุณีณญะ”ติ วุตฺเตปิ น มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา ทาทพฺพํ.

ค. ปุคฺคฺลคณนํ เอว วิภจฺจิตพฺพํ.

พ. เตหิ สทธี ปุคฺคฺลเจตฺติยปรามสนํ อนนฺตรนยสทิสเมว.

ประโยค พ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า การระบุบุคคลและเจตีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ต่างกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมาหรือไม่

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นลำนับว่า ภิกษุหนึ่งญจ ภิกษุหนึ่งญจ ด้วยประโยค ข. และ ค.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การระบุบุคคลและเจตีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ต่างกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมาหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค พ. อธิบายว่า การระบุบุคคลและเจตีย์ร่วมกับภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น ก็เหมือนกับนัยที่กล่าวเป็นลำดับมา ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๕๘

ก. ยถา จ ภิกฺขุสงฺฆสมฺม อาทิ กตฺวา นโย นิโต, เอวํ ภิกฺขุณิสงฺฆสมฺม อาทิ กตฺวาปิ เนตฺตพฺโป.

อนึ่ง วิธี[แจก]โดยทำภิกษุณีสงฆ์อยู่หน้าอีก พึงจัดการเหมือนวิธีการแจกโดยทำภิกษุสงฆ์อยู่หน้า

ข. “ภิกฺขุสงฺฆสมฺม จ ตฺยฺหญฺจา”ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคฺลสฺส วิสฺสุํ น ลพฺภติ.

แม้เมื่อทนายกล่าวว่า ภิกษุสงฆ์สมฺม จ ตฺยฺหญฺจ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ

ค. เจตฺติยสฺส ปน ลพฺภติ.

แต่เจตีย์ได้รับ

พ. “ภิกฺขุหนึ่งญจ ตฺยฺหญฺจา”ติ วุตฺเตปิ วิสฺสุํ น ลพฺภติ.

แม้เมื่อทนายกล่าววาทะ ภิคุชฌณฺญํ ตฺยํหฺมจฺ (กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย และท่าน) บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ

ง. เจติยสฺส ปน ลพฺภติเยว.

แต่เจติย์ได้รับโดยแท้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. “ภิคุชฌณฺญํ จ ภิคุชฌณฺญํ”ติ วุตฺเต ปน เป็นต้น

ก. ยถา จ ภิคุชฌณฺญํ อาที กตฺวา นโย นีโต, เอวํ ภิคุชฌณฺญํ อาที กตฺวาปิ เนตพฺโพ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิคุชฌณฺญํ (กระผมถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย) ให้อยู่หน้า บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอารัมภะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิคุชฌณฺญํ อยู่หน้าด้วยประโยคหน้าแล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิคุชฌณฺญํ ให้อยู่หน้า บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิคุชฌณฺญํ ให้อยู่หน้า มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าวคำว่า ภิคุชฌณฺญํ ให้อยู่หน้า ด้วยประโยคนี้

ก. ยถา จ ภิคุชฌณฺญํ อาที กตฺวา นโย นีโต, เอวํ ภิคุชฌณฺญํ อาที กตฺวาปิ เนตพฺโพ.

ข. “ภิคุชฌณฺญํ จ ตฺยํหฺมจฺ”ติ วุตฺเตปิ ปุคฺคสฺส วิสุํ น ลพฺภติ.

ค. เจติยสฺส ปน ลพฺภติ.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยกล่าววาทะ ภิคุชฌณฺญํ จ ตฺยํหฺมจฺ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์และท่าน)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า วิธี[แจก]โดยทำภิกขุสงฆ์สงฆ์อยู่หน้าอีก พึงจัดการเหมือนวิธีการแจกโดยทำภิกขุสงฆ์อยู่หน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นโดยกล่าวว่า ภิกขุสงฆ์สงฆ์ จ ตูยหญา บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นโดยกล่าวว่า ภิกขุสงฆ์สงฆ์ จ ตูยหญา มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกขุสงฆ์และท่านด้วยประโยคเหล่านี้

ข. “ภิกขุสงฆ์สงฆ์ จ ตูยหญา”ติ วุตเตปิ ปุคฺคสฺส วิสุํ น ลพฺภติ.

ค. เจตียสฺส ปน ลพฺภติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม เพราะไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า เราได้แสดงประโยคอันวยะของประโยคพยติเรกะนี้ว่า แต่เจตียได้รับ

ข. “ภิกขุสงฆ์สงฆ์ จ ตูยหญา”ติ วุตเตปิ ปุคฺคสฺส วิสุํ น ลพฺภติ.

ค. เจตียสฺส ปน ลพฺภติ.

ฆ. “ภิกขุสงฆ์สงฆ์ จ ตูยหญา”ติ วุตเตปิ วิสุํ น ลพฺภติ.

ง. เจตียสฺส ปน ลพฺภติเยว.

ประโยค ชม. และ ง. ชื่อว่า ประโยคปากขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์และท่าน

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปากชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์และท่านด้วยประโยค ข. และ ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์โดยกล่าวว่า ภิกษุสงฆ์ ตฤหมจ บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์โดยกล่าวว่า ภิกษุสงฆ์ ตฤหมจ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ชม. และ ง. อธิบายว่า เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นภิกษุสงฆ์ทั้งหลายและท่านว่า แม้เมื่อทนายกล่าวว่ากระผมถวายเป็นภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย และท่าน บุคคลย่อมไม่ได้รับส่วนแบ่งโดยเฉพาะ แต่เจตีย์ได้รับโดยแท้ ด้วยประโยคเหล่านี้

ชม. “ภิกษุสงฆ์ ตฤหมจา”ติ วุตเตปิ วิสุํ น ลพฺภติ.

ง. เจตีย์สฺส ปน ลพฺภติเยว.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอันวะยะ คือ ประโยคแสดงความคล้อยตาม

ประโยค ชม. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ ประโยคแสดงความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย น ปฏิเสธ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคพยติเรกะด้วยประโยค ชม.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคอันวะยะของประโยคพยติเรกะนั้นคืออะไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคอันวะยะของประโยคพยติเรกะนั้นมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคอันวะยะของประโยคพยติเรกะนั้นว่า แต่เจตีย์ได้รับโดยแท้

ตัวอย่าง ๕๙

ก. วสฺสํวฺญจสงฺฆสฺสชาติ เอตถ สเจ วิหารํ ปวิสิตฺวา “วสฺสํวฺญจสงฺฆสฺส ทมฺมิ”ติ วทติ, เย ตตถ วสฺสจฺเณทํ อกตฺวา ปุริมวสฺสํวฺญจา, เตสํ พหิ สีมฺมจฺานมปิ ปาปฺณาติ, น อญฺเณสํ. โปรตทราบบเนือความในคำว่า วสฺสํวฺญจสงฺฆสฺส นี้ ดังนี้

ถ้าทนายเข้าไปสู่วัดแล้วกล่าวว่า วสฺสํวฺญจสงฺฆสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ผู้จำพรรษา) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแรกในวัดนั้นโดยไม่ขาดพรรษา ซึ่งแม้จะอยู่ภายนอกสีมา ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านี

ข. สเจ ปน พหิอุปจารสีมายํ จิตฺโต “วสฺสํวฺญจสงฺฆสฺสา”ติ วทติ, ยตถ กตฺถจิจฺจวฺจวสฺसानํ สพฺเพสํ สมฺปตฺตานํ ปาปฺณาติ.

แต่ถ้าทนายอยู่ภายนอกอุปัจารสีมา กล่าวว่า วสฺสํวฺญจสงฺฆสฺส (กระผมถวายแก่สงฆ์ ผู้อยู่จำพรรษา) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปที่อยู่จำพรรษาในวัดใดวัดหนึ่งผู้มาถึง[สถานที่แจกของ]

ค. อถ “อสุกฺวิหาเร วสฺสํวฺญจสฺสา”ติ วทติ, ตตถ วสฺสํวฺญจฺานเวย ยาว กถินสฺสุพฺพการา ปาปฺณาติ.

ถ้าทนายกล่าวว่า อสุกฺวิหาเร วสฺสํวฺญจสฺส (กระผมถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาในวัดโน้น) สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาในวัดนั้นจนถึงเวลาถอนกฐิน

ง. คิมฺหานํ ปจฺมทิวสโต ปฏฺจาย เหวํ วทติ, ตตฺร สมฺมุขีภฺฏตานํ สพฺเพสํ ปาปฺณาติ, น อญฺเณสํ.

ถ้าทนายกล่าวอย่างนี้ตั้งแต่วันแรกแห่งฤดูร้อน สิ่งของย่อมถึงแก่ภิกษุทุกรูปที่อยู่พร้อมหน้าในวัดนั้น ไม่ถึงแก่ภิกษุเหล่านี

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. วสฺสํวฺญจสงฺฆสฺสชาติ เอตถ สเจ วิหารํ ปวิสิตฺวา “วสฺสํวฺญจสงฺฆสฺส ทมฺมิ”ติ วทติ, เย ตตถ วสฺสจฺเณทํ อกตฺวา ปุริมวสฺสํวฺญจา, เตสํ พหิ สีมฺมจฺานมปิ ปาปฺณาติ, น อญฺเณสํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ

มาติกาว่า วสสํวญฺจสงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา) นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า วสสํวญฺจสงฺฆสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสสํวญฺจสงฺฆสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อุภโตสงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสสํวญฺจสงฺฆสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอภัยาปิโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสสํวญฺจสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยค ก. เป็นต้น

ก. วสสํวญฺจสงฺฆสฺสชาติ เอตถ สเจ วิหารํ ปวิสิตฺวา “วสสํวญฺจสงฺฆสฺส ทมฺมี”ติ วทติ, เย ตตฺถ วสสฺสเจหนํ อกตฺวา ปุริมวสสํวญฺจสา, เตสํ พหิ สีมฺมจฺจานมฺปิ ปาปฺณาติ, น อยฺมฺเณสํ.

ข. สเจ ปน พหิอุปจารสีมายํ จิตฺโต “วสสํวญฺจสงฺฆสฺสชาติ”ติ วทติ, ยตฺถ กตฺถจิจฺจวสฺสํ สพฺเพสํ สมฺปตฺตานํ ปาปฺณาติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายนอกอุปัชฌาย์ นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัด

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายโดยทายกอยู่ภายในวัด ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยทายกอยู่ภายนอกอุปัชฌาย์บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยทายกอยู่ภายนอกอุปัชฌาย์มีใช้หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยทายกอยู่ภายนอกอุปัชฌาย์ว่า สิ่งของที่ทายกถวายเป็นกุศลถึงแก่ภิกษุทุกรูปผู้จำพรรษาในวัดใดวัดหนึ่งผู้มาถึง[สถานที่แจกของ] ด้วยประโยคนี้

ข. สเจ ปน พหิอุปัชฌายัม จิโต “วสฺสํวฺจฺจสฺสสา”ติ วทติ, ยตถ กตฺถจิ วฺจฺจวสฺสํ สพฺเพสํ สมฺปตฺตานํ ปาปฺณาคี.

ค. อถ “อสุกฺวิหาเร วสฺสํวฺจฺจสฺสสา”ติ วทติ, ตตฺถ วสฺสํวฺจฺจจํ ยาว กถินสฺสพฺพการา ปาปฺณาคี.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยทายกพระภิกษุใดวัดหนึ่งเท่านั้น นอกไปจากข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยทายกอยู่ภายนอกอุปัชฌาย์

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยทายกอยู่ภายนอกอุปัชฌาย์ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยทายกพระภิกษุใดวัดหนึ่งเท่านั้นบุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยทายกพระภิกษุใดวัดหนึ่งเท่านั้นมีใช้หรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการถวายเป็นกุศลโดยทายกพระภิกษุใดวัดหนึ่งเท่านั้นด้วยประโยคนี้

ค. อถ “อสุกฺวิหาเร วสฺสํวฺจฺจสฺสสา”ติ วทติ, ตตฺถ วสฺสํวฺจฺจจํ ยาว กถินสฺสพฺพการา ปาปฺณาคี.

พ. คิมหานิ ปจุมทิสโต ปฏุจาย เอว วทติ, ตตฺร สมมุขีฏตานํ สพุเพสํ
ปาปฺพณาทิ, น อญฺเณสํ.

ประโยค พ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ข้อวินิจฉันในการ
ถวายเป็นเวลาภายนอกกฐินกาล นอกไปจากข้อวินิจฉันในการถวายเป็นเวลาภายใน
วัดใดวัดหนึ่งเท่านั้น

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉันในการถวายเป็นเวลา
ภายในวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้นด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉันในการถวายเป็นเวลาภายนอกกฐิน
กาล บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉันในการถวายเป็นเวลา
ภายในเวลาภายนอกกฐินกาลมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค พ. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงข้อวินิจฉันในการถวายเป็นเวลาภายในเวลาภายนอกกฐินกาล ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๖๐

ก. อาทิสฺส เทตฺติ อาทิสฺสวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา เทติ.

คำว่า อาทิสฺส เทติ แปลว่า ย่อมถวายเจาะจง คือ กำหนด

ข. กถํ.

ถามว่า : ถวายอย่างไร

ค. ภิกฺขุ อชฺชตนาถ วา สุวตนาถ วา ยาคฺฐา นิมนฺเตตฺวา เต สมเร ยาคฺ์ ปาเยตฺวา
“อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยหํ ยาคฺ์ ปิตา, เตสํ ทมฺมํ”ติ วทติ, เยหิ นิมนฺเตติ ยาคฺ์ ปิตา,
เตสํเยว ปาปฺพณาทิ.

ตอบว่า : ทายกนิมนต์ภิกษุณั้ชวียาคู่ในวันนี้หรือวันพรุ่งนี้แล้ว ยังภิกษุเหล่านั้นให้ดื่ม

ข้าวยาคูในเรือนแล้วกล่าวว่า อิมานิ จีวรานิ เยहि มยหิ ยาคู ปีตา, เตสํ ทมมิ (กระผมถวายจีวรเหล่านี้แก่ภิกษุผู้ดื่มข้าวยาคูของกระผมเท่านั้น) จีวรย่อมถึงแก่ภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ดื่มข้าวยาคูแล้วเท่านั้น

ข. กตตชชกาทิหิ นิมนติเตสุปิ เอสว นโย.

แม้ภิกษุที่ได้รับนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น ก็มีนัยเดียวกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. วสุสํวฏฺฐสงฺฆสฺส เตติ สเจ วิหารํ ๕เปฯ ปาปฺพนาติ, น อญฺเฆสํ.

ก. อาทิสฺส เทติติ อาทิสิตฺวา ปริจฺฉินฺหิตฺวา เทติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมาติกาว่า วสุสํวฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ (ถวายแก่สงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักกะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสุสํวฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายเจาะจง

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมาติกาว่า วสุสํวฏฺฐสงฺฆสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ท่านก็ควรต้องอภัยาปิตโทษมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของมาติกาว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคนี้

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ของบทนี้อีกอย่างหนึ่ง โดยกล่าวตามเนื้อความที่ปรากฏในประโยค เรียกว่า ลินนตรโจทนา คือ การโจทเนื้อความที่ซ่อนอยู่ภายใน กล่าวคือ

ท่านอธิบาย อาทิสฺสวา (เจาะจง) ว่า ปริจฺฉินฺทิตฺวา (กำหนด) เพื่อแสดงว่า ทิส ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า กำหนด บททั้งสองจะมีคำแปลต่างกัน ก็แสดงเนื้อความเหมือนกัน ดังนั้น จึงมีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักสันนตรโชนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านตั้งมาติกาไว้ในเบื้องต้นว่า อาทิสฺส เทติ
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายอะไร
๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทิส ธาตุที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า เปียดเบียน หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ทิส ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้าแสดงความหมายว่า กำหนด ไม่ใช่แสดงความหมายว่า เปียดเบียน

ก. อาทิสฺส เทติติ อาทิสฺสวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา เทติ.

ข. กถ.

ค. ภิกฺขุ อชฺชตนาถ วา สุวตนาถ วา ยาคฺยา นิมนฺเตตฺวา เต สมฺเว ยาคฺคุ ปาเยตฺวา “อิมานิ จีวรานิ เยหิ มยฺหํ ยาคฺคุ ปิตา, เตสํ ทมฺมํ”ติ วทติ, เยหิ นิมนฺติเตหิ ยาคฺคุ ปิตา, เตสํเยว ปาปฺณาคิ.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคขยายความ คือ อธิบายการ ถวายเจาะจง

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงความหมายของคำว่า อาทิสฺส เทติ ด้วยประโยคหน้า
๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของการถวายเจาะจง บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร
๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของการถวายเจาะจง มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า เราอธิบายการถวายเจาะจงด้วยประโยคนี้

ค. ภิกฺขุ อชฺชตนาถ วา สุวตนาถ วา ยาคฺยา นิมนฺเตตฺวา เต สมฺเว ยาคฺคุ

ปาเยตวา “อิมานิ จีวรานิ เยहि มยฺหํ ยาคู ปิตา, เตสํ ทมฺมํ”ติ วทติ, เยहि นิมนฺติเตหิ ยาคู ปิตา, เตสํเยว ปาปฺณาคี.

ฌ. ภตฺตชชชกาทีหิ นิมนฺติเตสุปิ เอสฺว นโย.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันข้าวยาคุ ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้น บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงข้อวินิจฉัยในการนิมนต์ฉันภัตและของเคี้ยวเป็นต้นว่ามีนัยเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้ว ด้วยประโยค ฌ.

ตัวอย่าง ๖๑

ก. ปุคฺคสฺส เทตฺติ “อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมํ”ติ เอวํ ปรมฺมุขา วา, ปาทุมฺเล จเปตฺวา “อิทํ ตุมฺหากนฺ”ติ เอวํ สมฺมุขา วา เทตฺติ อยเมตฺถ สงฺเขปกถา.

คำว่า ปุคฺคสฺส เทติ (ถวายเป็นบุคคล) หมายความว่า ทายกถวายเป็นหลักอย่างนี้ว่า อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้) หรือวางไว้แทบเท้ากล่าวถวายต่อหน้าอย่างนี้ว่า อิทํ จีวรํ ตุมฺหากํ ทมฺมิ (กระผมถวายจีวรนี้แก่ท่านทั้งหลาย) ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถา

ข. วิตุถาโร ปน สมฺนตฺปาสาทิกายํ วุตฺโต.

ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

ค. อิติ อิมาส อัญจน มติกาปทาน วเสน ย อกาลจิวรลกฺขณน ปฏิทฺธํ, ตํ สนฺธาย “อกาลจิวร อูปฺปชฺเชยฺยา”ติ วุตฺตํ.

โดยประการดังนี้ ภิกษุได้รับจีวรใดตามลักษณะของอกาลจิวรโดยเนื่องด้วยกลุ่มมติกาส ๘ อย่างเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงหมายเอาจีวรนั้น จึงตรัสว่า อกาลจิวร อูปฺปชฺเชยฺยา (อกาลจิวร เกิดขึ้น)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อาทิสฺส เทตฺติ อาทิสฺสวา ๕เปฯ นิมนฺติเตสฺสปี เอเสว นโย.

ก. ปุคฺคฺลสฺส เทตฺติ “อิทํ จิวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี”ติ เอวํ ปรมฺมุขา วา, ปาท-
มุเล จเปตฺวา “อิทํ ตุมฺหากนฺ”ติ เอวํ สมฺมุขา วา เทตฺติ อยเมตฺถ สงฺเขปกถา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ
มติกากว่า ปุคฺคฺลสฺส เทติ นอกไปจากคำอธิบายของมติกากว่า อาทิสฺส เทติ.

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักกะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของมติกากว่า อาทิสฺส
เทติ ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- คำอธิบายของมติกากว่า ปุคฺคฺลสฺส เทติ คืออะไร
- ทานที่ถวายอย่างไรจึงชื่อว่า ถวายแก่บุคคล

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงคำอธิบายของมติกากว่า ปุคฺคฺลสฺส เทติ มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงคำอธิบายของมติกากว่า อาทิสฺส เทติ เท่านั้น แต่ไม่แสดงคำ
อธิบายของมติกากว่า ปุคฺคฺลสฺส เทติ ท่านก็ต้องอภัยาปิโตหมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงคำอธิบายของมติกากว่า ปุคฺคฺลสฺส เทติ ด้วยประโยคนี้

นอกจากนั้น ยังมีวิธีวากยานสัมพันธ์ตามหลักสันนตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านตั้งมติกาไว้เบื้องต้นว่า ปุคฺคฺลสฺส เทติ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลในเรื่องนี้คือใคร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลในเรื่องนี้ คือ บุคคลผู้อยู่ต่อหน้าเท่านั้น หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า บุคคลในเรื่องนี้คือบุคคลผู้อยู่ต่อหน้าและลับหลัง

คำว่า อยเมตถ สงฺเขปกถา (ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถา) อยู่ท้ายประโยค ก. จึงไม่จัดเป็นอีกประโยคหนึ่ง แต่อาจทำวิधिพานุสัมพันธ์ ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของมาติกา ๘ อย่าง ด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วเป็นคำย่อหรือคำพิสดาร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดว่าเป็นคำพิสดารหรือไร
อธิบายว่า ข้อวินิจฉัยที่กล่าวมาแล้วเป็นคำย่อ

ก. ปุคฺคสฺส เทตฺติติ “อิทํ จีวรํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี”ติ เอวํ ปรมฺมุขํ วา, ปาท-
มุเล จเปตฺวา “อิทํ ตุมฺหากนฺ”ติ เอวํ สมฺมุขํ วา เทตฺติติ อยเมตถ สงฺเขปกถา.

ข. วิตุถาโร ปน สมฺนตฺปาสาทิกายํ วุตฺโต.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์ไหน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ข้อนี้เป็นคำกล่าวโดยย่อในคัมภีร์อรรถกถา ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์ไหน
- นักศึกษาผู้ต้องการความพิสดารพึงรู้ได้อย่างไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรระบุคัมภีร์ที่ควรศึกษาในเรื่องนี้มิใช่หรือ
พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ความ

พิสดารได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา และเมื่อบุคคลต้องการความพิสดารพึงศึกษาในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาเถิด

ค. อิติ อิมาส อัญญัน มาติกาปทาน วเสน ยํ อกาลจีวรลฺกฺขณฺเนน ปฏฺิลทฺธํ, ตํ สนฺธาย “อกาลจีวรํ อุปฺปชฺเชยฺยา”ติ วุตฺตํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้าย

ประโยคหน้าทั้งหมดที่แสดงข้อความเกี่ยวกับข้อวินิจัยของมาติกา ๘ อย่าง ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจัยของมาติกา ๘ อย่างดังที่กล่าวมานี้แล้ว

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้น คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำลงท้ายของมาติกาเหล่านั้น ด้วยประโยค ค.

๔. ปุราณจีวรสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๒

ก. จตุตฺเถ อณฺณมาติกา ยติ น ฌาติกา ย.

โปรดทราบเนื้อความในปุราณจีวรสิกขาบทที่ ๔ ดังนี้ :-

คำว่า อณฺณมาติกา แปลว่า ภิกษุณีผู้มีไฉญฺาติ

ข. มาติโต วา ปิตติโต วา ยาว สตุตฺมํ ยุกฺ, ตาว เกนจิ อากาเรน อสมฺพทฺธา ยติ อตุโธ.

หมายความว่า ผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง [มีพี่น้องชาย พี่น้องหญิง หลาน (ลูกพี่น้องชาย/หญิง) ลูก หลาน เป็นต้น] ทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย

ค. ภิกขุณียาติ สาิกยานิโย วีย สุธธภิกขุสงฺฆเม วา อุกโตสงฺฆเม วา อุปสมฺปนฺนายน.

คำว่า ภิกขุณียา (ภิกษุณี) คือ ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วน เหมือนนางสาิกยานิ หรือในอุกโตสงฆ์ (สงฆ์ทั้งสองฝ่าย)

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. โย ปน ภิกขุ อณฺณมาติกาย ๕เปฯ อาโกฏฺฐาเปยฺย วา, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ก. จตุตฺเถ อณฺณมาติกายาติ น มาติกาย.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ รูปวิเคราะห์ของคำว่า อณฺณมาติกา

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ตามหลักสันนตรโจทนาว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อณฺณมาติกาย ในปุราณ-
จิวรสิกขาบท

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำว่า อณฺณมาติกา มีรูปวิเคราะห์อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า อณฺณมาติกา (ผู้มีไช้ญาติ) มีรูปวิเคราะห์
ัญญฐีพหุพหิสมาสว่า นตฺถิ มาติ เติตฺถิสฺสาติ อณฺณมาติกา (ผู้ไม่มีญาติ ชื่อว่า อัญญญาติกา) หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำว่า
อณฺณมาติกา มีรูปวิเคราะห์เป็นนินิบาตบุรพบทกรรมธารยสมาสว่า น มาติกา อณฺณมาติกา (ผู้มีไช้
ญาติ ชื่อว่า อัญญญาติกา)

ก. จตุตฺเถ อณฺณมาติกายาติ น มาติกาย.

ข. มาติโต วา ปิตีโต วา ยาว สดฺดตฺมํ ยุกฺกํ, ตาว เกนจิ อากาเรน อสม-
พทฺธายาติ อตฺถโธ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายลักษณะของภิกษุณีผู้มีไช้ญาติ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อณฺณมาติกาย แปลว่า
ภิกษุณีผู้มีไช้ญาติ

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุณีผู้มีไข้ญาติ เป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายไหนถึงชั่วอายุขัยเท่าไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุณีนั้นเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายมารดาเท่านั้น และถึงเพียงหนึ่งชั่วอายุขัยหรือไร (นำคำว่า มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สดุดมํ ยุกํ, ตาว มาเป็นปุจฉาและอาโภคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่าภิกษุณีนั้นเป็นผู้ไม่ได้เนื่องกันด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึงเจ็ดชั่วอายุขัย

ก. จตุตเถ อมฺมาตีกายาติ น ฆาตีกาย.

ข. มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สดุดมํ ยุกํ, ตาว เกณฺหิ อากาเรน อสมฺ-
พทุธายาติ อตฺถิ.

ค. ภิกฺขุณียาติ สากิยานิโย วีย สฺพุทฺธิภิกฺขุสงฺฆเ วา อุภโตสงฺฆเ วา อุปสมฺปนฺนาย.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า ภิกษุณียา นอกไปจากคำอธิบายของคำว่า อมฺมาตีกาย

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของ อมฺมาตีกาย ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของ ภิกษุณียา บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของ ภิกษุณียา อีกด้วย มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของ ภิกษุณียา ด้วยประโยคนี้

ประโยค ค. มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักสันนตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุณียา ในสิกขาบทนี้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุณีที่กล่าวถึงในคำว่า ภิกษุณียา (ภิกษุณี) ของสิกขาบทนี้ หมายถึง ภิกษุณีประเภทไหนในภิกษุณี ๓ ประเภท คือ

- ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วน
- ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ล้วน
- ภิกษุณีผู้อุปสมบทในอุกโตสงฆ์

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุณีดังกล่าวนั้น เป็นภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนเท่านั้น หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุณีดังกล่าวเป็นภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ล้วนหรือในอุกโตสงฆ์ เพราะภิกษุณีดังกล่าวเป็นฐานะแห่งอาบัติทุกกฏ ดังที่จะกล่าวต่อไปในอาบัติติวาระ

ตัวอย่าง ๖๓

ก. ปราณจัวร์นติ รชิตวา กปปี กตวา เอกวารมปิ นิวตถิ วา ปารุตฺต วา.

จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกับปพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว ชื่อว่า จีวรเก่า

ข. ยํ อนุตมโส ปริโภคสีเสน อํเส วา มตฺถเก วา กตวา มคฺคํ คโต โหติ, อุสฺสึสํก วา กตวา นิปนฺโน.

ภิกษุวางจีวรใดไว้บนบ่าหรือบนศีรษะโดยมุ่งการใช้สอยเป็นอย่างต่ำแล้วเดินทางก็ดี ใช้หนุนศีรษะนอนก็ดี

ค. เอตมปิ ปราณจัวร์เมว.

แม้จีวรนั้นก็ชื่อว่าจีวรเก่าเหมือนกัน

ฌ. โธวาเปยฺย วาติ สเจ “โธวา”ติ วาจา ย วทติ, กายวิการํ วา กโรติ, หตฺถเณ วา หตฺถเณ เทติ, ปาทมูลเณ วา จเปติ, อนฺโตทฺทวาทสหตฺถเณ โอกาเส จตฺวา อุปริ วา ขิปติ, อณฺณสฺส วา หตฺถเณ เปเสติ, ตาย โธตฺ, โธวาปิตเมว โหติ.

คำว่า โธวาเปยฺย วา (ให้ชัก) หมายความว่า ถ้าภิกษุสั่งด้วยวาจาว่า เธอจงชัก กระทำ กายวิการ (ความเปลี่ยนแปลงทางกาย) ใช้มือวางให้ในมือ วางไว้แทบเท้า อยู่ในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอกแล้วโยนไปข้างบน หรือฝากผู้อื่นส่งไปให้ จีวรที่ภิกษุณีนั่นชักแล้วชื่อว่าถูกให้ชักแล้วทีเดียว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ปุราณจิรวรณติ รชิตวา กปปี กตวา เอกวารมปิ นิวตถัม วา ปารุตัม วา.

ข. ยัม อนุตมโส ปริโณคสีเสน อัมเส วา มตถเก วา กตวา มคคัม คโต โหติ, อุตสึสกัง วา กตวา นิปนโน.

ค. เอตมปิ ปุราณจิรวรเมว.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกับปัพพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียวเท่านั้น ชื่อว่า จีวรเก่าหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกับปัพพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียว ชื่อว่า จีวรเก่า ด้วยประโยค ก.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่ถูกย้อมแล้วทำกับปัพพินทุ นุ่งหรือห่มแล้วแม้คราวเดียวเท่านั้น ชื่อว่า จีวรเก่าหรือไร (ประกอบ เอว ศัพท์แทน ปี ศัพท์ในคำว่า เอตมปิ)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า ไม่เพียงจีวรที่นุ่งห่มแม้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น แม้จีวรที่ใช้พาดบ่าหรือศีรษะเดินทาง หรือเป็นจีวรใช้หนุนศีรษะนอน เป็นจีวรเก่าในสิกขาบทนี้

ข. ยัม อนุตมโส ปริโณคสีเสน อัมเส วา มตถเก วา กตวา มคคัม คโต โหติ, อุตสึสกัง วา กตวา นิปนโน.

ค. เอตมปิ ปุราณจิรวรเมว.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคนิยมะ คือ ประโยคที่แสดงข้อความที่แน่นอน

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอนิยมะ คือ ประโยคหน้าที่แสดงข้อความที่ไม่แน่นอน

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงประโยคอนิยมะด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าว คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคนิยมะของประโยคอนิยมะดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า เราได้แสดง ประโยคนิยมของประโยคนิยมดังกล่าวด้วยประโยค ค.

ก. ปุราณจิรวรณฺติ รชิตฺวา กปฺปิ กตฺวา เอกวารมฺปิ นินฺตํ ฺวา ปารุํ ฺวา.

ข. ยํ อนฺตมโส ปริโศคสีเสน อํเส ฺวา มตฺถเก ฺวา กตฺวา มคฺคํ คโต โหติ, อุตฺตีสํ ฺวา กตฺวา นิปนฺโน.

ค. เอตมฺปิ ปุราณจิรวรเมว.

ฌ. โธวาเปยฺย วาติ สเจ “โธวา”ติ วาจา ย วทติ, กายวิการํ ฺวา กโรติ, หตฺถเณ ฺวา หตฺถเต เทติ, ปาทมฺเณ ฺวา จเปติ, อนฺโตทฺทวาทสหตฺถเณ โอภาเส จตฺวา อุปริ ฺวา ขิปีติ, อณฺณสฺส ฺวา หตฺถเต เปเสติ, ตาย โรตํ, โธวาปีตเมว โหติ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคบัณฑิตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น เพราะอธิบายคำว่า โธวาเปยฺย

ประโยค ก. ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคบัณฑะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักสันนตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า โธวาเปยฺย ในสิกขาบทนี้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ชักจูง คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงอาการที่ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ชักจูง มิใช่หรือ
- ภิกษุสั่งด้วยวาจาเท่านั้น จึงเป็นการใช้ภิกษุณีให้ชักจูง หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ภิกษุสั่ง ด้วยวาจา กระทำกายวิการ ใช้มือวางให้ในมือ วางไว้แทบเท้า ยืนในสถานที่ภายใน ๑๒ ศอก โยนไปข้างบน หรือฝากผู้อื่นส่งไปให้ จัดเป็นการใช้ภิกษุณีให้ชักจูงทั้งสิ้น

ตัวอย่าง ๖๔

ก. รชาปนาโกฎฺฐาปเนสุปี เอสฺว นโย.

แม้การใช้ให้ย้อมและให้หุบก็เช่นเดียวกัน

ข. สิฏฺขมานาย ฺวา สามเณรียา ฺวา อุปาสิกาย ฺวา หตฺถเณ โธวนตฺถาย เทติ, สา สเจ อุปสมปชฺชิตฺวา โธวติ, เอวมฺปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ.

ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิกาเพื่อให้ชัก ถ้าหญิงนั้น
อุปสมบทแล้วชัก แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์

ค. อุปาสกสฺส วา สามเณรสฺส วา หตุเถ ทินฺนํ โหติ, โส เจ ลิงฺเค ปริวตเต อุป-
สมปฺปชฺชิตฺวา โวติ.

ภิกษุให้ไว้ในมือของอุบาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้ว[ก็
ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์]

ฌ. ทหฺรสฺส ภิกฺขุสฺส วา ทินฺนํ โหติ, โสปิ ลิงฺเค ปริวตเต โวติ, นิสฺสัคคิย-
ปาจิตฺตียเมว.

หรือถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอชักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว ก็ต้องนิสสัคคีย-
ปาจิตตีย์เหมือนกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. โธวาเปยฺย วาติ สเจ “โธวา”ติ วาจา ย วทติ, กายวิการํ วา กโรติ,
หตุเถน วา หตุเถ เทติ, ปาหฺมุเล วา จเปติ ยเปยฺ ตาย โธตํ, โธวาปิตเมว โหติ.

ก. ราชปนาโกฏฺฐาปเนสุปี เอสฺว นโย.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีให้ชักจีวรเท่านั้น จึงต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ หรือไร

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของ โธวาเปยฺย (ให้ชัก)
ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้ใช้ภิกษุณีให้ชักจีวรเท่านั้น จึงต้องอาบัติ
นิสสัคคียปาจิตตีย์หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า แม้ภิกษุ
ผู้ใช้ภิกษุณีให้ย้อมและทูปจีวร ก็ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์เช่นกัน

ก. ราชปนาโกฎาปเนสุปิ เอสว นโย.

ข. ลิกขมานาย วา สามณเริยา วา อุปาสิกาย วา หตุเถ โธวนตุถาย เทติ, สา
สเจ อุปสมปชชิตวา โธวติ, เอวมปิ นิสสัคคิยํ ปาจิตติยํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า ถ้าสิกขมานา สามณเริ หรืออุปาสิการับจีวรมาแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วจึงชัก
บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่าแม้การใช้ให้ย้อมและให้ทุบ
ก็เช่นเดียวกัน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ถ้าสิกขมานา สามณเริ หรืออุปาสิการับจีวรมาแล้วอุปสมบท
เป็นภิกษุณีแล้วจึงชัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติเพราะบุคคลเหล่านั้น
อยู่ในอนาปัตติวาระหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ภิกษุ
ให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามณเริ หรืออุปาสิกาส่งให้ชัก ถ้าหญิงนั้นอุปสมบทแล้วชัก
แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์

ข. ลิกขมานาย วา สามณเริยา วา อุปาสิกาย วา หตุเถ โธวนตุถาย เทติ, สา
สเจ อุปสมปชชิตวา โธวติ, เอวมปิ นิสสัคคิยํ ปาจิตติยํ.

ค. อุปาสกสฺส วา สามณเระสฺส วา หตุเถ ทินนํ โหติ, โส เจ ลิงฺเก ปริวตเต
อุปสมปชชิตวา โธวติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความ
สงสัยว่า อุปาสกหรือสามณะที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงชัก บุคคล
พึงกำหนดอย่างไร

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุให้[จีวร]ไว้ในมือของสิกขมานา สามเณรี หรืออุบาสิกาเพื่อให้ซัก ถ้าหญิงนั้นอุปสมบทแล้วซัก แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์ ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ อุบาสกหรือสามเณรที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณี เมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติ เพราะให้ขณะที่บุคคลนั้นเป็นเพศชายหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุให้ไว้ในมือของอุบาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้ว[ก็ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์]

ค. อุบาสกสุส วา สามเณรสสุส วา หตุเถ ทินนํ โหติ, โส เจ ลิงเค ปริวตเต อุปสมบทฺชิตฺวา โววติ.

ฌ. ทหฺรสฺส ภิกฺขุสฺส วา ทินนํ โหติ, โสปิ ลิงเค ปริวตเต โววติ, นิสฺสัคคิยฺ ปาจิตฺติยเมว.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่าภิกษุหนุ่มที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุให้ไว้ในมือของอุบาสกหรือสามเณร ถ้าเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว เขาอุปสมบทแล้ว[ก็ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์] ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ภิกษุหนุ่มที่ได้รับจีวรแล้วอุปสมบทเป็นภิกษุณี เมื่อเพศเปลี่ยนแล้วจึงซัก บุคคลพึงกำหนดอย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พึงกำหนดว่าไม่ต้องอาบัติเพราะให้ขณะที่บุคคลนั้นเป็นเพศชายหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ถ้าภิกษุให้ไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่ม แม้เธอซักเมื่อเพศเปลี่ยนแล้ว ก็เป็นนิสสัคคียปาจิตตีย์เหมือนกัน

๕. จีวรปฏิกคหณสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๕

ก. ปญจเม อญฺเฏติกาयाติ อิํ ํ วุตฺตณยเมว.

โปรดทราบเพื่อความในจีวรปฏิกคหณสิกขาบทที่ ๕ ดังนี้ :-

คำว่า อญฺเฏติกาया นี้ มีนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั่นเองในสิกขาบทที่ ๔]

ข. ตสฺมา อิโต ปริ กตฺถจิ น วิจารยิสฺสาม.

ดังนั้น เราจะไม่พิจารณา[คำนั้น]ไว้ในสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งถัดจากสิกขาบทนี้ไป

ค. จีวรนฺติ จนนํ อญฺมตรํ วิกปฺปนุํ.

จีวรที่ควรแก่วิกปปนาผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖ ชนิด ชื่อว่า จีวร

ฅ. เอส นโย สพฺเพสุ จีวรปฏิสฺยุตฺตสิกขาปเทสุ.

สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน

ง. ยตฺถ ปน วิเสโส ภวิสฺสติ, ตตฺถ วกฺขาม.

แต่ความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ปญจเม อญฺเฏติกาयाติ อิํ ํ วุตฺตณยเมว.

ข. ตสฺมา อิโต ปริ กตฺถจิ น วิจารยิสฺสาม.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้ คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธิคุณะ
มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อญฺเฏติกาया นี้ มีนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั่นเองในสิกขาบทที่ ๔] ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ประโยคดังกล่าวมีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงถึงผลพลอยได้จากประโยค ก. มีใช้หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าแสดงถึงผลพลอยได้จากประโยค ก. ว่า ข้าพเจ้าจะไม่พิจารณา[คำนั้น]ไว้ในสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่ง ถัดจากสิกขาบทนี้ไป

ก. ปญฺเจเม อญฺเฏติกาเยติ อิํ วุตฺตณฺยเมว.

ข. ตสฺมา อิโต ปรี กตฺถจิ น วิจารยิสฺสาม.

ค. จีวรณฺติ ฉนฺนํ อญฺจตรํ วิกปฺปนุปกํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ จีวร

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักสันนตรโจทนาว ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า จีวร ไว้ในสิกขาบทนี้

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนี้เป็นผ้าทุกอย่างหรือไม่

๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ จีวรดังกล่าวมีลักษณะอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า จีวรดังกล่าวมีลักษณะที่ควรแก่วิกปนาในผ้า ๖ ชนิดมีผ้าไหมะ เป็นต้น และผ้าอนุโลมอีก ๖ ชนิด รวมเป็น ๑๒ ชนิด ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในกถินสิกขาบทที่ ๑

ค. จีวรณฺติ ฉนฺนํ อญฺจตรํ วิกปฺปนุปกํ.

ฌ. เอส นโย สพฺเพสุ จีวรปฺปฏิสํยุตฺตสิกขาปเทสุ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมด มีลักษณะต่างกันหรือไม่

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอารัททะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า จีวรที่ควรแก่วิกปนาผืนใดผืนหนึ่งในบรรดาผ้า ๖ ชนิด ชื่อว่า จีวร ด้วยประโยค ค.

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ จีวรที่กล่าวไว้ในสิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมด มีลักษณะต่างกันหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมดก็มีนัยเดียวกัน

ข. เอส นโย สพุเพสุ จีวรปฏิสยุตตสิกขาปเทสุ.

ง. ยตถ ปน วิเสโส ภวิสสติ, ตตถ วกฺขาม.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ ระบุเนื้อความเฉพาะของประโยคหน้า แสดงความต่างกันที่มีอยู่ในบางสิกขาบท (ปน ศัพท์ทำหน้าที่วิเสสโชคตะ คือ แสดงความพิเศษ)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญทั่วไป

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับจีวรทั้งหมด ก็มีนัยเดียวกัน"ด้วยประโยค ข.

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ถ้าความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด ท่านจักไม่กล่าวไว้ในสิกขาบทนั้นหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า ถ้าความต่างกันมีอยู่ในสิกขาบทใด เราจักกล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น

ตัวอย่าง ๖๖

ก. ปฏิคฺคณฺเหยยาติ เอตถ หตฺถเณ วา หตฺถเ เทตุ, ปาหฺมุเล วา จเปตุ, ธมฺมกถํ กถเณตฺสส วตฺเตสุ ขิปปิมาเนสุ อุปจารํ มุญฺจิตฺวาปิ อุปริ วา ขิปปตุ, สเจ สาทียติ, ปฏิคฺคหิตเมว โหติ.

โปรดทราบเนื้อความในคำว่า ปฏิคฺคณฺเหยย นั้น ดังนี้ :-

ภิกษุณีจะมีมือวางไว้ในมือ[ของภิกษุ]ก็ดี วางไว้แทบเท้าก็ดี ครั้นภิกษุกล่าวธรรมกถาอยู่ เมื่อบุคคลโยนผ้าไป ภิกษุณีแม้จะอุปจาระโยนขึ้นไปข้างบนก็ดี ถ้าภิกษุยินดีก็เป็นอันรับจีวรทีเดียว

ข. ยสฺส กสฺสจि ปน อนุปสมปนฺนสฺส หตฺเถ เปสิตํ คณฺหิตุํ วฏฺฏติ.

ค. “ปัสกุล คณฺหิสสตี”ติ สงการกฏาที่สุ จปิตมปิ ปัสกุล อธิจฺหิตฺวา คเหตุํ
วฏฺฐติเยว.

ประโยค ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคบัลกันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นนั้นได้แก่ จีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณี นอกไปจากจีวรที่ภิกษุไม่ควรรับจากภิกษุณี

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักษะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงจีวรที่ภิกษุไม่ควรรับจากภิกษุณีด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ จีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณี มีลักษณะอย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงจิ๋วที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณี
มีหรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. และ ค. อธิบายว่า เราได้แสดงจีวรที่ภิกษุควรรับจากภิกษุณี ด้วยสองประโยคนี้

ข. ยสฺส กสฺสจฺจ ปน อนุปสมฺปนฺนสฺส หตฺถे पेสิตํ คณฺหิตํ วฏฺฏติ.

ค. “ปัสกุล คณหิสสตี”ติ สงการภูฏาที่สุ จปิตมปิ ปัสกุล อธิฏฐหิตฺวา คเหตุํ
วฏฏติเยว.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุจะรับเอาจีวรที่ภิกษุณีส่งไปในมือของอนุปสัมบันเท่านั้น จึงสมควรหรือไม่

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุจะรับเอาจีวรที่ภิกษุณีส่งไป
ในมือของอนุปสัมบันผู้ใดหนึ่งควรอยู่ ด้วยประโยค ข.

๒. อาโภาคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุจะรับเอาจีวรที่ภิกษุณีส่งไปในมือของ
อนุปสัมบันเท่านั้น จึงสมควรหรือไม่ (เปลี่ยน ปี ใน จปิตมปิ เป็น เอว แล้วนำมาเป็นอาโภาคะ
ในเรื่องนี้)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุจะอธิษฐานเป็นผ้าบังสุกุลถือเอาแม้กระทั่งจีวรที่ภิกษุณีวางไว้ในกองขยะเป็นต้นด้วยหวังว่า ภิกษุจะถือเอาผ้าบังสุกุล ควรอยู่ที่เดียว

๖. อัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๗

ก. ฉนฺนเจ คหปตินฺติ ภิกขุสุ อปพพชิตมนุสฺสํ.

โปรดทราบเนื้อความในอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบทที่ ๖ ดังนี้ :-

คำว่า คหปตี (คหบดี) คือ มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ

ข. คหปตานินฺติ ภิกขุณีสุ อปพพชิติตฺถิ.

คำว่า คหปตานี (คหปตานี) คือ หญิงผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุณี

ค. เอส นโย สพฺเพสุ คหปติปฺปฏิสํยุตฺเตสุ สิกขาปเทสุ.

สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. โย ปน ภิกขุ อญญาตกํ คหปตี วา คหปตานี วา ๗เปฯ อัย ตตฺถ สมโย.

ก. ฉนฺนเจ คหปตินฺติ ภิกขุสุ อปพพชิตมนุสฺสํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า คหปตี (คหบดี)

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า คหปตี ไว้ในสิกขาบทนี้

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เจ้าของเรือนเท่านั้นชื่อว่า คหปตี หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลไหนชื่อว่า คหปตี

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า มนุษย์ผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุ ซึ่งก็คือบุคคลผู้มีเรือน บุคคลผู้ไม่มีเรือน ฤๅ และปริพาชก ชื่อว่าคหบดี

ก. ฦาเจ คหปตินติ ภิกขุสุ อปพพชิตมนุสฺสํ.

ข. คหปตานินติ ภิกขุนี้สุ อปพพชิติตถิ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคหปตานี

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักสันนตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า คหปตานี ไว้ในสิกขาบทนี้

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ หมึงเจ้าของเรือนเท่านั้นชื่อว่าคหปตานีหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลไหนชื่อว่า คหปตานี

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า หมึงผู้ไม่ได้บวชในหมู่ภิกษุณี ชื่อว่า คหปตานี

ก. ฦาเจ คหปตินติ ภิกขุสุ อปพพชิตมนุสฺสํ.

ข. คหปตานินติ ภิกขุนี้สุ อปพพชิติตถิ.

ค. เอส นโย สพเพสุ คหปติปฏิสยฺหเตสุ สิกขาปเทสุ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่ง มีนัยต่างกันหรือไม่

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของ คหปติ และคหปตานี ศัพท์ ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ สิกขาบทที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่ง มีนัยต่างกันหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า สิกขาบท ที่เกี่ยวกับคหบดีทุกแห่งก็มีนัยเดียวกัน

๘. อุปัทฺธิสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๘

ก. จีวรเณ อจฺฉาเทสฺสามีติ โวหารวจนเมตํ.

คำว่า จีวรเณ อจฺฉาเทสฺสามิ (ให้ครองจีวร) นี้เป็นเพียงสำนวน

ข. อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามีติ อยํ ปเนตฺถ อตฺถโ.

แต่มีความหมายในคำนี้ว่า เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อจฺฉเม ภิกฺขุํ ปเนว อุตฺทิสฺสาติ ขเปยฺย ภินฺตีวา วาติ อตฺถโ.

ก. จีวรเณ อจฺฉาเทสฺสามีติ โวหารวจนเมตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของ จีวรเณ อจฺฉาเทสฺสามิ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักสันนตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า จีวรเณ อจฺฉาเทสฺสามิ ไว้ในสิกขาบทนี้

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำว่า จีวรเณ อจฺฉาเทสฺสามิ หมายถึง การให้ครองจีวรโดยตรงหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำนี้เป็นเพียงสำนวน ไม่มีความหมายตามศัพท์จริงๆ

ก. จีวรเณ อจฺฉาเทสฺสามีติ โวหารวจนเมตํ.

ข. อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามีติ อยํ ปเนตฺถ อตฺถโ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายความหมายของ จีวรณ อจฺฉาเทศฺสามิ

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า จีวรณ อจฺฉาเทศฺสามิ (ให้ครองจีวร) นี้เป็นเพียงสำนวน

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ความหมายในคำที่เป็นสำนวนนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือท่านควรแสดงความหมายดังกล่าวมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่าความหมายในคำที่เป็นสำนวนนั้นคือ เราจะถวายแก่ภิกษุชื่อนี้

๙. ทุติยอุปัชฌาสิกขาบท

ตัวอย่าง ๖๙

ก. นวเม อิมินาว นเยน อตฺถิ เวทิตพฺโพ.

โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้เหมือนกัน

ข. อิทฺถฺหิ ปุริมสฺส อนุปญฺญตฺติสทิสฺ.

เพราะสิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน

ค. เกวลํ ตตฺถ เอกสฺส ปิพา กตา, อิธ ทฺวินฺนํ, อยเมตฺถ วิเสโส.

ภิกษุทำการเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนหน้านี้ แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ชื่อนี้เป็นความต่างกันในสิกขาบททั้งสองนี้

ฌ. เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว.

วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนหน้านี้แหละ

ง. ยถา จ ทฺวินฺนํ, เอวํ พหุํ ปิฬํ กตฺวา, คณฺหโตปิ อาปตฺติ เวทิตพฺพา.

อนึ่ง พึงทราบอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอา[จีวร]เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอา[จีวร]

จ. นิสฺสชฺชนวิธานะ จ “อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺพเพ อปฺปวาริตะ อณฺเฑทเก คหปติเก
อุปสงฺกมิตฺวา วิกปปี อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิยนฺ”ติ อิมินา นเยน วจนเภโท ฆาตพฺโพติ.

อนึ่ง โปรดทราบพจน์ต่างกันในเรื่องนี้ว่า ท่านผู้เจริญ จีวรของกรรมนี้ เป็น
สิ่งที่กรรมเข้าไปหาคหบดีหลายคนที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ได้ปวารณาไว้ก่อนแล้วถึงการจัดแจง ควรจะ
ดังนี้แล

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. นวเม อิมินาว นเยน อตฺถโก เวทิตพฺโพ.

ข. อิทฺถหิ ปุริมสฺส ออนุปณฺณตฺติสทิสํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคการณะ คือ แสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกัน

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคผล คือ คือ ประโยคหน้าที่แสดงผล

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โปรดทราบเนื้อความในสิกขาบท
ที่ ๙ ตามนัยนี้เหมือนกัน ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงทราบเนื้อความในสิกขาบทที่ ๙ ตามนัยนี้

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- สิกขาบทที่ ๘ และสิกขาบทที่ ๙ เป็นคนละสิกขาบทมิใช่หรือ
- ท่านควรแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้เหมือนกันมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า สิกขาบท
นี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน ดังนั้น จึงแสดงเหตุของการรู้เนื้อความตามนัยนี้
เหมือนกัน

ข. อิทฺถหิ ปุริมสฺส ออนุปณฺณตฺติสทิสํ.

ค. เกวลํ ตตฺถ เอกสฺส ปีฬา กตา, อิธ ทฺวินฺนํ อยมตฺถ วิสโส.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควิเสสะ คือ แสดงความต่างระหว่างสิกขาบทก่อนกับสิกขาบทนี้

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคสามัญญะ คือ ประโยคที่แสดงเนื้อความสามัญทั่วไป

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวเหตุว่า เพราะสิกขาบทนี้เป็นเหมือนอนุบัญญัติของสิกขาบทก่อน ด้วยประโยค ข.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ความต่างกันใดๆ ในสิกขาบททั้งสองไม่มีหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ภิกษุเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่เบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้

ค. เกวลี ตตถ เอกสุส ปีฬา กตา, อิธ ทูวินฺโน, อยเมตถ วิเสโส.

ฌ. เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนนั้นแหละ

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุทำการเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ข้อนี้เป็นความต่างกัน ในสิกขาบททั้งสองนี้ ด้วยประโยค ค.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ วิธีที่เหลือทั้งหมดต่างกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนี้ได้อย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า วิธีที่เหลือทั้งหมดเหมือนกับวิธีที่มีในสิกขาบทก่อนนั้นแหละ

ฌ. เสสํ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว.

ง. ยถา จ ทูวินฺโน, เอวํ พหุํ ปีฬํ กตฺวา, คณฺหโตปิ อาปตฺติ เวทิตพฺพา.

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า พึงทราบอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอา[จีวร] เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอา[จีวร]

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ภิกษุทำการเบียดเบียนทายกคนเดียวล้วนๆ ในสิกขาบทก่อนนั้น แต่ทำการเบียดเบียนทายกสองคนในสิกขาบทนี้ ข้อนี้เป็นความต่างกันในสิกขาบททั้งสองนี้ ด้วยประโยค ข.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้เบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอาจีวร ไม่ต้องอาบัติหรือไร เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงการเบียดเบียนทายกสองคนเท่านั้น

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า อาบัติของภิกษุผู้เบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอาจีวร เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอาจีวรนั่นเอง

ง. ยถา จ ทวีนัน เหว่ พุหน ปิฬ กตุวา คณฺหโตปิ อาปตฺติ เวทิตฺตฺวา.

จ. นิสฺสชฺชนวิธาเน จ “อิทฺถ เม ภนฺเต จีวรํ ปุพฺเพ อปฺปวาริตฺเต อณฺณาทเก คหปติเก อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปิ อาปนฺนํ นิสฺสคฺคิยนฺ”ติ อิมินา นยฺเณ วจนฺเภโท ฆาตพฺโพติ.

ประโยค จ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงวิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า พึงทราบอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกหลายคนแล้วรับเอา[จีวร] เหมือนอาบัติของภิกษุผู้ทำการเบียดเบียนทายกสองคนแล้วรับเอา[จีวร] ด้วยประโยค ง.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงทราบพจน์ต่างกันวิธีสละอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงวิธีสละจีวรตามสิกขาบทนี้ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค จ. อธิบายว่า บุคคลพึงทราบพจน์ต่างกันวิธีสละตามนัยนี้

๑๐. ราชจิวรสิกขาบท

ตัวอย่างที่ ๗๐

ก. ทสเม ราชโกโคโคติ ราชโต โภคคัม ภุณฺชิตพฺพํ อสฺส อตฺถิติ ราชโกโคโค.

โปรดทราบเพื่อความในราชสิกขาบทที่ ๑๐ ดังนี้ :-

คำว่า ราชโกโคโค มีรูปวิเคราะห์ว่า สิ่งของที่ควรใช้สอย[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชา มีอยู่แก่บุคคลนั้น เหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า ราชโกคคะ (ผู้มีสิ่งของที่ควรใช้สอยอันตนได้รับแล้ว จากพระราชา)

ข. “ราชโกโค”ติปิ ปาโจ.

มีปาฐะว่า ราชโกโค บ้าง

ค. ราชโต โภโค อสฺส อตฺถิติ อตฺถโ.

หมายความว่า ตำแหน่ง[อันตนได้รับแล้ว]จากพระราชา มีอยู่แก่บุคคลนั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ทสเม ราชโกโคโคติ ราชโต โภคคัม ภุณฺชิตพฺพํ อสฺส อตฺถิติ ราชโกโคโค,

ข. “ราชโกโค”ติปิ ปาโจ,

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงรูปอื่น คือ ราชโกโค

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาธัตะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ของ ราชโกคค ศัพท์ ด้วยประโยค ก.

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ มีปาฐะว่า ราชโกโคโค เท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูปอื่นในเรื่องนี้คืออะไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า มีปาฐะว่า ราชโกโค บ้าง

ข. “ราชโกโค”ติปิ ปาโจ.

ค. ราชโต โกโค อสส อตถิติ อตถเ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคที่ขยายความของ ราชโกโค ศัพท์ด้วยการแสดงรูปวิเคราะห์ว่า ราชโต ลทฺธ โกโค อสสาติ ราชโกโค

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคกล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ ว่ามีปาฐะว่า ราชโกโค บ้าง

มีวิธีวากยานสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงว่า มีปาฐะว่า ราชโกโค บ้าง ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ รูปวิเคราะห์ของ ราชโกโค ศัพท์ คืออะไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงรูปวิเคราะห์ของ ราชโกโค ศัพท์ มีใช่หรือ
- ราชโกโค ศัพท์มีรูปวิเคราะห์เหมือน ราชโกคฺค ศัพท์ หรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงรูปวิเคราะห์ของ ราชโกโค ศัพท์ ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๗๑

ก. จีวรเจตาปนุนฺติ หิรณฺยาทิกํ อกฺขปิยํ.

คำว่า จีวรเจตาปนุนฺ (มูลค่าจีวร) คือ สิ่งของอันไม่สมควรมีเงินเป็นต้น

ข. ปหิณฺเอยยติ เปเสยฺย.

คำว่า ปหิณฺเอยฺย แปลว่า พึงส่งไป

ค. อิมินาติอาทิ อาคมณฺสุทฺธิ ทสฺเสตุํ วุฑฺฒ.

คำว่า อิมินา เป็นต้น ตรัสไว้เพื่อแสดงความหมดจดแห่งเหตุที่มา

ฌ. สเจ หิ “อิทํ อิตถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทหิ”ติ เปเสยฺย, อาคมณฺสฺส อสุทฺธตฺตา อกฺขปิยวตฺถุํ อารพฺภ ภิกฺขุณา กบฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตพฺโพ น ภเวยฺย.

โดยแท้จริงแล้ว ถ้าทายกกล่าวว่า ท่านจงให้มูลค่าจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ แล้วส่งทูตไป
แม้กับปัยการกก็ไม่ควรเป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภอกกับปัยวัตถุ เพราะเหตุที่มาไม่หมดจด

ง. อาภตนฺติ อานีติ.

คำว่า อาภตฺ แปลว่า นำมาแล้ว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. จีวรเจตาปนฺนํ หิรัณฺณาทิกํ อกฺกปิยํ.

ข. ปหิณฺเอยยาติ เปสฺเสยฺ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า
ปหิณฺเอย (พึงส่งไป)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ แสดงฝ่ายแรกอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า จีวร-
เจตาปนฺนํ (มูลค่าจีวร)

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าท่านแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า ปหิณฺเอย
ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า จีวรเจตาปนฺนํ คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า จีวรเจตาปนฺนํ
มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้
แสดงคำอธิบายของคำว่า จีวรเจตาปนฺนํ ด้วยประโยค ข.

ข. ปหิณฺเอยยาติ เปสฺเสยฺ.

ค. อิมินาติอาทิ อาคมนฺสุทฺธิ ทสฺเสตฺตํ วุตฺตํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า
อิมินา เป็นต้น

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ แสดงฝ่ายแรก ได้แก่ คำอธิบายของคำว่า ปหิณฺเอย

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า ปหิณฺเอย ด้วย
ประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระพุทธองค์จึงตรัสว่า อิมินา เป็นต้น

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสว่า อิมินา
เป็นต้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสว่า อิมินา เป็นต้นด้วยประโยค ค.

ค. อิมินาติอาทิ อาคมนสฺสุทฺธิ ทสฺเสตฺถํ วุตฺตํ.

ข. สเจ หิ “อิทํ อิตถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทหิ”ติ เปสฺเสยฺย, อาคมนสฺส อสฺสุทฺตฺตา
อกปฺปิยวตฺถุ อารพฺภ ภิกฺขุณา กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตพฺโพ น ภเวยฺย.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีภีระ คือ ย้าความในประโยค ค. (หิ ศัพท์ทำหน้าที่
ทัฬหีภีระโชตกะ คือ แสดงการย้าความ)

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหียะ คือ ประโยคที่ควรย้าความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวเหตุของการตรัสว่า อิมินา เป็นต้น
ด้วยประโยค ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การที่คำว่า อิมินา เป็นต้นแสดงความหมดจดของเหตุที่มา
บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงเรื่องนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า โดยแท้จริง
แล้ว ถ้าทายกกล่าวว่า ท่านจงให้มูลค่าจีวรนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ แล้วส่งทูตไป แม้กับปิยการก็ไม่ควร
เป็นผู้อันภิกษุพึงแสดงโดยปรารภกับปิยวัตถุ เพราะเหตุที่มาไม่หมดจด

ค. อิมินาติอาทิ อาคมนสฺสุทฺธิ ทสฺเสตฺถํ วุตฺตํ.

ข. สเจ หิ “อิทํ อิตถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทหิ”ติ เปสฺเสยฺย, อาคมนสฺส อสฺสุทฺตฺตา
อกปฺปิยวตฺถุ อารพฺภ ภิกฺขุณา กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตพฺโพ น ภเวยฺย.

ง. อาภตฺตนิ อานีตํ.

ประพาฬ ทับทิมแดง ทับทิมลาย ธัญชาติ ๗ ประเภท ทาสหญิง ทาสชาย นา ไร่ สวนดอกไม้
สวนผลไม้ เป็นต้น

ภิกษุไม่ควรรับเพื่อประโยชน์แก่ตน หรือเจตีย์ สงฆ์ คณะ และบุคคล

ค. ตสฺมา ตํ สาทิตุํ น วฏฺฐตฺติ ทสฺสนตฺถํ “น โข มยฺ”ติอาทิ วุตฺตํ.

ดังนั้น การยินดีมูลค่าจีวรนั้นจึงไม่สมควร

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อาภตฺนติ อาเนตํ.

ก. น โข มยฺนติอาทิ อิํ กปฺปิยวเสน อาภตฺมปิ จีวรมูลํ อีทิเสน ทูตวจนน
อกปฺปิยํ โหติ, ตสฺมา ตํ ปฏิกฺขิปิตพฺพนฺติ ทสฺเสตฺถํ วุตฺตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ คำอธิบายของคำว่า น
โย มยฺ เป็นต้น

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักกะ คือ แสดงฝ่ายแรก ได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อาภตํ
มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า อาภตํ ด้วย
ประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า น โข มยฺ เป็นต้น คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า น โข มยฺ
เป็นต้น มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงคำอธิบายของคำว่า น โข มยฺ เป็นต้น ด้วยประโยค ก.

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า น โข มยฺ เป็นต้นไว้ใน
พระบาลี

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดพระพุทธองค์ตรัสคำว่า น โข มยฺ เป็นต้น (นำคำว่า
ทสฺเสตฺถํ ที่เป็นคำแสดงผลมาเป็นคำแสดงเหตุ เพราะผลกับเหตุใช้แทนกันได้ในบางแห่ง)

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- มูลค่าแห่งจิวรูกนำมาแล้วด้วยความเป็นของสมควรตามคำสั่งที่เป็นกบปิยโวหาร มิใช่หรือ (นำ ปิ ศัพท์ใน อาภตมปิ มาเป็นอาโณคะ)

- ท่านควรแสดงเหตุของการตรัสว่า น โข มย เป็นต้น มิใช่หรือ (นำ ทสเสตุ มาเป็นคำแสดงเหตุในอาโณคะ)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำว่า น โข มย เป็นต้นนี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงว่า มูลค่าแห่งจิวรุ่มที่ถูกลำนำแล้วด้วยความเป็นของสมควรนี้ ก็เป็นของไม่สมควรเพราะถ้อยคำของทูตเช่นนั้น ดังนั้น ภิกษุจึงควรปฏิเสธมูลค่าแห่งจิวรุ่มนั้น

ก. น โข มย นุตตาติ อิทํ กบปิยวเสน อาภตมปิ จิวรุมลํ อีทิสเสน ทูตวเจเนน อกปิยํ โหติ, ตสฺมา ตํ ปฏิกฺขิปิตพฺพนฺติ ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

ข. สุวณฺณํ รัชตํ กหาปโณ มาสโกติ อิมานิ หิ จตุตฺตาริ นิสฺสคฺคิยวตฺถุนิ, มุตฺตานิ มณิ เวฬุริโย สงฺขโย สิลานิ ปวาฬิ โลหิตงฺโก มสสารคลลํ สตฺต ฌณฺยานิ ทาสีทาสเขตฺตวตฺถุ- ปุพฺผารามผลารามาทยติ อิมานิ ทุกฺกณฺวตฺถุนิ จ อตฺตโน วา เจตฺยสงฺฆมคฺคณฺปุคฺคลํ วา อตฺถาย สมฺปฏฺิจฺฉิตฺตํ น วฏฺฏนฺติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคขยายความของประโยคหน้า

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคกล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงเหตุของการกล่าวว่า น โข มย เป็นต้นด้วยประโยค ก.

๒. ปุจนา (คำถาม) คือ ความพิสดารของประโยค ก. คืออะไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงความพิสดารของประโยค ก. มิใช่หรือ

- ถ้าท่านไม่แสดงความพิสดารของประโยค ก. ท่านก็ควรต้องอภัยาปัตโทษ คือ โโทษ ไม่ครอบคลุมน มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงความพิสดารของประโยค ก. ด้วยประโยค ข. แล้ว จึงไม่ต้องอภัยาปัตโทษ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ อธิบายความหมายของประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคกล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รૂปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า กาเลน ด้วย
ประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เวลาอันควรที่เหมาะสม คือเวลาไหน

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรระบุถึงเวลาดังกล่าวมิใช่หรือ
- คำว่า กาเลน สัมพันธ์กับบทไหน คำนี้สัมพันธ์กับ กบปิย ที่อยู่ข้างหลังหรือไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า

- เวลาอันควรที่เหมาะสม คือ เวลาที่พวกอาตมาต้องการจีวร
- คำว่า กาเลน สัมพันธ์เป็นตติยาวิเสสนะใน ปฏิคุณฺหาม (รับเอา)

ก. กาเลนาติ ยุตฺตปตฺตกาเลน.

ข. ยทา โน อตุโถ โหติ, ตทา กบปิย จีวรํ ปฏิคฺคณฺหมาติ อตุโถ.

ค. เวยฺยาวจฺจโรติ กบปิยการโก.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า
เวยฺยาวจฺจโร

ประโยค ก. และ ข. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รૂปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า กาเลน
ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า เวยฺยาวจฺจโร คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า เวยฺยาว
จฺจโร มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงคำอธิบายของคำว่า เวยฺยาวจฺจโร ด้วยประโยค ค.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า นิททิสิตัพโพ เป็นต้น

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรก อันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า เวยยาวจจกโร

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักลีนันตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อตฺถิ ปนายสมโต โกจิ เวยยาวจจกโร ไว้ในพระบาลี

๒. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรปฏิบัติเสวยไวยาวัจกรเหมือนปฏิบัติเสวยมูลค่า จีวรมิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงทรงอนุญาตให้แสดงไวยาวัจกรเล่า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้แสดงไวยาวัจกร เพราะทูลบอกด้วยคำสมควรว่า อตฺถิ ปนายสมโต โกจิ เวยยาวจจกโร

ก. นิททิสิตัพโพติ อิํ “อตฺถิ ปนายสมโต โกจิ เวยยาวจจกโร”ติ กบปิยวจนเน รุตตตตฺตา อนุญฺญาตํ.

ข. สเจ ปน ทูโต “โก อิมํ คณฺหาติ”ติ วา “กสฺส เทมี”ติ วา วทติ, น นิททิสิตัพโพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง (ปน ศัพท์ทำหน้าที่ พยติเรกโชตกะ คือ แสดงความขัดแย้ง)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม เพราะไม่ประกอบด้วย น ปฏิเสธ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า นิททิสิตัพโพ นี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ เพราะทูลบอกด้วยคำสมควรว่า อตฺถิ ปนายสมโต โกจิ เวยยาวจจกโร ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เมื่อทูลบอกอย่างไร ภิกษุจึงไม่ควรแสดงไวยาวัจกร

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุแสดงไวยาวัจกรได้ ด้วยพระดำรัสว่า เวยยาวจจโร นิทฺทิสิตพุโ มฺหิหรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า แต่ถ้าพูดกล่าวว่า ใครจะรับเอามูลคำจี้วโร หรือกล่าวว่า กระผมจะให้ใคร ภิกษุก็ไม่ต้องแสดงไวยาวัจกร

ข. สเจ ปน พุโ “โก อิมํ คณฺหาติ”ติ วา “กสฺส เทมี”ติ วา วทติ, น นิทฺทิสิตพุโ.

ค. อารามิโก วา อุปาสโก วาติ อิํ สारूपตาย วุตตํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคความยกย่อง คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เหตุใดจึงตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา (คนวัดหรืออุบาสก)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอารัทธิ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา ไว้ในพระบาลี

๒. ปุจนา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา (เปลี่ยนบทเหตุ คือ สारूपตาย เป็น กสฺมา)

๓. อาโมกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุควรแสดงคนวัดหรืออุบาสกเท่านั้นตามที่ตรัสไว้ในพระบาลีหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. เพื่ออธิบายว่า คำว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสมโดยนิตฺสนนัย

ค. อารามิโก วา อุปาสโก วาติ อิํ สारूपตาย วุตตํ.

ฌ. จเปตฺวา ปน ปณฺจ สหรมฺมิเก โย โกจิ กปฺปิการโก วญฺญติ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรรม คือ ย้ำความในประโยค ค.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อารามิโก วา อุปาสโก วา (คนวัดหรืออุบาสก) นี้ ตรัสไว้ตามความเหมาะสม

๒. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อภิกษุไม่ควรแสดงบุคคลอื่นจากคนวัดหรืออุบาสกทั้งสองเป็นกบปียการก คำที่กล่าวว่า เพราะความเหมาะสม ย่อมสมควรหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลย่อมกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า โดยแท้จริงแล้ว ผู้ใดผู้หนึ่งเว้นสหรรรมิก ๕ ควรเป็นกบปียการกได้

ตัวอย่าง ๗๕

ก. เอโส โข อาวุโสติ อิหิ ภิกขุสฺส กบปียวจนทสฺสนตฺถิ วุตฺตํ.

คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส (ผู้นั้นเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย) นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ

ข. เอวเมว हि वृत्तपुं.

โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น

ค. “เอตสฺส เทहि”ติอาทิ न वृत्तपुं.

ไม่ควรกล่าวว่า จงให้แก่บุคคลนั้น

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. อารามิโก वा उपासโก वाดีอิหิ สารูปตาย วุตฺตํ เป็นต้น

ก. เอโส โข อาวุโสติ อิหิ ภิกขุสฺส กบปียวจนทสฺสนตฺถิ วุตฺตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยควากยารัมมะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงเหตุของการตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้นอีก

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้น

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดจึงตรัสว่า เอโส โข อาวุโส เป็นต้นอีก

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสว่า อารามิโก वा उपासโก वा การแสดงไวยาวัจกรย่อมสำเร็จได้ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า คำเป็นต้นว่า เอโส โข อาวุโส นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ

ก. เอโส โข อาวุโสติ อิํ ภิกขุสฺส กปฺปิยวจนทสฺสนตุํ วุตฺตํ.

ข. เอวเมว หิ วุตฺตพฺพํ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรณะ คือ ย้าความในประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคทัฬหียะ คือ ประโยคที่ควรย้าความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำเป็นต้นว่า ผู้นั้นเป็น ไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย นี้ ตรัสไว้เพื่อแสดงคำอันสมควรของภิกษุ ด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การตรัสไว้เพื่อแสดงคำที่สมควร บุคคลย่อมทราบได้อย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงการย้าความในประโยคข้างต้น อีกด้วยมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ข้าพเจ้า กล่าวประโยคย้าความว่า โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าวอย่างนี้เท่านั้น

ข. เอวเมว หิ วุตฺตพฺพํ.

ค. “เอตสฺส เทหิ”ติอาทิ น วุตฺตพฺพํ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โดยแท้จริงแล้ว ภิกษุควรกล่าว อย่างนี้เท่านั้น ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยค อันวยะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้า ได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้น ด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๗๖

ก. สณฺณตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต โส มยา.

คำว่า สณฺณตฺโต โส มยา (กระผมกำชับไวยวัจกรนั้นแล้ว) หมายความว่า กระผมสั่งไวยวัจกรนั้นแล้ว

ข. ยถา ตุมหากํ จีวรเณ อตฺเถ สติ จีวรํ ทสฺสติ, เอวํ วุตฺตติ อตฺเถ.

คือ ได้พูดไว้ตามที่เขากักถวยจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร

ค. ทูเตน หิ เอวํ อาโรจิตฺเตว ตํ โจเทตุํ ฏณฺณติ.

โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้

ฌ. เนว ตสฺส หตฺถเณ ทตฺวา คตมตฺตการเณน.

ไม่ควรทวงด้วยเหตุเพียงการให้ในมือของไวยวัจกรนั้นแล้วกลับไป

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. เอโส โข อาวุโสติ อิํ ภิกฺขุสฺส ๒เปยฺ น วตฺตพฺพํ.

ก. สณฺณตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต โส มยา.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า สณฺณตฺโต โส มยา

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคตามหลักสันนตรโจทนา ดังนี้

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า สณฺณตฺโต โส มยา ไว้ในพระบาลี

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ สณฺณตฺต ศัพท์ เป็นสาธนะอะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ศัพท์นี้เป็นกรรมสาธนะหรือไม่

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ศัพท์นี้เป็นเหตุกรรมสาธนะ เพราะอธิบายด้วย อาณตฺต ศัพท์ ที่เป็นเหตุกรรมสาธนะ เช่นเดียวกัน

ก. สณฺณตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต โส มยา.

ข. ยถา ตุมหากัม จีวรเณ อตเถ สติ จีวรํ ทสฺสติ, เอวํ วุตฺโตติ อตฺโถ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควิตถาระ คือ ประโยคขยายความ แสดงอาการกำชับของทูต

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคสังเขปะ คือ ประโยคที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่อ ได้แก่ คำว่า กระผมกำชับไวยวัจกรนั้นแล้ว หมายความว่า กระผมสั่งไวยวัจกรนั้นแล้ว

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า กระผมกำชับไวยวัจกรนั้นแล้ว หมายความว่า กระผมสั่งไวยวัจกรนั้นแล้วด้วยประโยค ก.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ทูตกำชับไวยวัจกรอย่างไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงอาการกำชับของทูตมิใช่หรือ (นำลักษณะของประโยคที่แสดงอาการคือ ยถา และ เอวํ มาเป็นอาโณกะในเรื่องนี้)

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ทูตกำชับไวยวัจกรว่า ได้พูดไว้ตามที่เขাজักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร

ข. ยถา ตุมหากัม จีวรเณ อตเถ สติ จีวรํ ทสฺสติ, เอวํ วุตฺโตติ อตฺโถ.

ค. ทูเตน หิ เอวํ อาโรจิเตยฺว ตํ โจเทตุํ ฏฏฺฐติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีकरणะ คือ ประโยคย้ำความในประโยค ข. (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีकरणะโชตกะ คือ แสดงการย้ำความ)

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคทัฬหียะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา บทตั้ง คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า กระผมได้พูดไว้ตามที่เขাজักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร ด้วยประโยค ก. และ ข.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทูตได้มอบมูลค่าจีวรในมือของไวยวัจกรนั้นแล้วมิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ เหตุใดท่านจึงกล่าวว่า กระผมได้พูดไว้ตามที่เขাজักถวายจีวรเมื่อท่านต้องการจีวร ด้วยประโยคหน้า

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า โดยแท้จริงแล้ว เมื่อทูตบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้

ค. ทูเตน หิ เอวฺ อาโรจิตะเยว ตํ โจเทตุํ วัณฺณติ.

ฌ. เนว ตสฺส หตุเถ ทตฺวา คตมตฺตการณน.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง เพราะประกอบด้วย นินบาตที่แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า โดยแท้จริงแล้ว เมื่อพูดบอกอย่างนี้เท่านั้น ภิกษุจึงจะทวงจีวรนั้นได้

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ฌ. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคพยติเรกะประโยคของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยคนี้

ตัวอย่าง ๗๖

ก. สเจ ปน ทูโต คจฺจนฺโตว “อหํ ตสฺส หตุเถ ทสฺสามิ, ตุมฺहे จีวรํ คณฺเหยยาถา”ติ ภิกฺขุโน วตฺวา วา คจฺจติ, อญฺณํ วา เปเสตฺวา อาโรจาเปติ.

แต่หากว่าพูดกล่าวกับภิกษุเมื่อใกล้จะกลับว่า กระผมจักให้ในมือของไวยาวัจกรนั้น ขอท่านพึงรับเอาจีวรเถิด แล้วจึงไป หรือส่งบุคคลอื่นไปบอก

ข. เอวํ สติ อิตฺรมปิ โจเทตุํ วัณฺณติเยว.

เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยาวัจกรอื่นอีกทีเดียว

ค. เทสฺนามตฺตเมว เจตํ “ทูเตนา”ติ.

อนึ่ง คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น

ฌ. โยปิ อตฺตนา อahrtฺวา เอวํ ปฏิปชฺชติ, ตสมิมฺปิ อิทเมว ลกฺขณํ

แม้หากใดนำมาเองแล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็มิลักษณะนี้เหมือนกัน

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สมณโต โส มยาติ ฯเปฯ ตสฺส หตฺเถ ทตฺวา คตมตฺตการณน.

ก. สเจ ปน ทุโต คจฺจนฺโตว “อหํ ตสฺส หตฺเถ ทสฺสามิ, ตุมฺहे จีวรํ คณฺเหยฺยาถา”ติ ภิกฺขุโน วตฺวา วา คจฺจติ, อณฺณํ วา เปเสตฺวา อาโรจาเปติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ ปรัมฺมุขานิททิกฺกุสฺส กล่าวนั้น ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังทูตอีกอย่างหนึ่ง

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรกอันได้แก่ ปรัมฺมุขานิททิกฺกุสฺส อย่างแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงปรัมฺมุขานิททิกฺกุสฺส คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงต่อหน้าทูต ด้วยประโยคหน้าว่า ทูตต้องกลับมาบอก ภิกษุจึงทวงจีวรได้

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ทูตต้องกลับมาบอกเท่านั้น ภิกษุจึงทวงจีวรได้หรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ถ้าทูตกล่าวกับภิกษุเมื่อใกล้จะกลับว่า กระผมจักให้ในมือของไวยาวัจกรนั้น ขอท่านพึงรับเอาจีวรเถิด แล้วจึงไป หรือส่งบุคคลอื่นไปบอก เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุก็ควรทวงไวยาวัจกรอื่นอีกทีเดียว

ก. สเจ ปน ทุโต คจฺจนฺโตว “อหํ ตสฺส หตฺเถ ทสฺสามิ, ตุมฺहे จีวรํ คณฺเหยฺยาถา”ติ ภิกฺขุโน วตฺวา วา คจฺจติ, อณฺณํ วา เปเสตฺวา อาโรจาเปติ.

ข. เอวํ สติ อิตฺรมปิ โจเทตุํ วฏฺฏติเยว.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่าเมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุไม่ควรทวงหรือไม่

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอารัทธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงปรัมฺมุขานิททิกฺกุสฺส คือ ไวยาวัจกรที่ภิกษุแสดงลับหลังทูตอีกอย่างหนึ่งด้วยประโยค ก.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุไม่ควรทวงจีวรหรือไร (เพิ่ม น นิบาตท้าย วรรณคดี แล้วทำให้เป็นอาโณกะของประโยค)

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า เมื่อทูตบอกภิกษุเองแล้วไปก็ตาม หรือส่งบุคคลอื่นไปบอกก็ตาม ภิกษุก็ควรทวงจีวรได้

ข. เอวํ สติ อิตรมปิ โจเทตุํ วรรณคดีเยว.

ค. เทสนามตตเมว เจตํ “ทูเตนา”ติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างตามนิทสสนนัยเท่านั้น

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ทูเตน จีวรเจตาปนุนํ ปหิณฺเอย (ส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร) ไว้ในพระบาลีของสิกขาบทนี้

๒. อาโณกะ ความสงสัยของผู้ถาม คือ เมื่อทนายส่งทูตมาถวายมูลค่าจีวร ภิกษุจึงขอจีวรจากไวยาวัจกรได้หรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า คำว่า ทูเตน นี้เป็นเพียงการแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น ดังนั้น แม้ทนายถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้

ค. เทสนามตตเมว เจตํ “ทูเตนา”ติ.

ฌ. โยปิ อตตนา อahrtiva เอวํ ปฏิปชฺชติ, ตสมิมปิ อิทมเว ลกฺขณํ

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยควากยารัมภะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อแสดงว่า เมื่อทนายนำมูลค่าจีวรมาถวายเอง ภิกษุก็ขอจีวรจากไวยาวัจกรได้เช่นเดียวกัน

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า ทุเตน นี้เป็นเพียงการ
แสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น ด้วยประโยค ค.

๒. อาโมกะ (ความสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อทายกมาถวายมูลค่าจีวรเอง ภิกษุไม่ควร
ขอจีวรจากไวยาวัจกรหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ชม. อธิบายว่า แม้ทายก
ได้นำมาเองแล้วปฏิบัติอย่างนี้ ถึงในทายกนั้นก็ยังมีลักษณะนี้เหมือนกัน

ตัวอย่าง ๗๘

ก. อตุโธ เม อาวุโส จีวเรนาติ โจทนาลกขณนิทสฺสนเมตํ.

คำว่า อตุโธ เม อาวุโส จีวเรน นี้ แสดงลักษณะของการทวง[ทางวาจา]

ข. สเจ หิ วาจา ย โจเทติ, อิํ วา วจํ ยาย กายจิ ภาสาย เอตสฺส อตุโธ วา
วตฺตพฺโพ.

ดังจะเห็นได้ว่าถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใด
ภาษาหนึ่ง

ค. “เทหิ เม, อahr เม”ติอาทินา นเยน ปน วตฺตํ น วฏฺฏติ.

แต่ไม่ควรพูดตามนัยว่า เทหิ เม (จงให้แก่เรา), อahr เม (จงนำมาแก่เรา) เป็นต้น

ชม. อภินิพฺพาเทยฺยาติ เอวํ วจีเภาํ กตฺวา ติกฺขตฺตํ โจทยมาโน ปฏฺฐิลาวเสน สาธเยย.

คำว่า อภินิพฺพาเทยฺย (ให้สำเร็จ) หมายความว่า ภิกษุเปล่งวาจาอย่างนี้แล้วทวง ๓ ครั้ง
อยู่ พึงให้จีวรสำเร็จด้วยการได้รับ

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. สญฺมตฺโต โส มยาติ อาณตฺโต ๒เปฯ ตสฺมิหิ อิทเมว ลกฺขณํ

ก. อตุโธ เม อาวุโส จีวเรนาติ โจทนาลกขณนิทสฺสนเมตํ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า
อตุโธ เม อาวุโส จีวเรน

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านได้แสดงคำอธิบายของคำหน้าด้วย
ประโยคหน้า

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อตุโธ เม อาวุโส จิวเรน คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า อตุโธ เม
อาวุโส จิวเรน มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า ข้าพเจ้า
ได้แสดงคำอธิบายของคำว่า อตุโธ เม อาวุโส จิวเรน ด้วยประโยค ก.

ก. อตุโธ เม อาวุโส จิวเรนาติ โจทนาลกขณนิทสฺสนเมตํ.

ข. สเจ หิ วาจา ย โจเทติ, อิทํ วา วจัน ยาย กายจิ ภาสาย เอตสฺส อตุโธ
วา วตตพฺโพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีकरणะ คือ ประโยคย้ำความในประโยค ก. (หิ ศัพท์
ทำหน้าที่ทัฬหีकरणะโชตกะ คือ แสดงการย้ำความ)

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคทัฬหียะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อตุโธ เม อาวุโส จิวเรน
นี้ แสดงลักษณะของการทวง[ทางวาจา] ด้วยประโยค ก.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ คำอื่นจากนี้มีคำว่า เทหิ เม เป็นต้น ก็มี
ลักษณะของการทวงมิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำที่ท่านกล่าวว่า คำว่า อตุโธ เม อาวุโส จิวเรน นี้ แสดง
ลักษณะของการทวงทางวาจา ย่อมสมควรอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า ถ้าภิกษุ
ทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง

ข. สเจ หิ วาจา ย โจเทติ, อิทํ วา วจัน ยาย กายจิ ภาสาย เอตสฺส อตุโธ
วา วตตพฺโพ.

ค. “เทหิ เม, อหฺร เม”ติอาทินา นเยน ปน วตฺตํ น วมฺมุตติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคพยติเรกะ คือ แสดงความขัดแย้ง

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอันวยะ คือ แสดงความคล้อยตาม

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ดั่งจะเห็นได้ว่า ถ้าภิกษุทวงด้วยวาจา ก็ควรพูดคำนี้หรือเนื้อความแห่งคำนี้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ ประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นคืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นมีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงประโยคพยติเรกะของประโยคอันวยะนั้นด้วยประโยค ค.

ก. อตฺถโ เหม อาวุโส จีวเรนาติ โจทนาลกฺขณนิทฺสสนเมตฺ.

ข. สเจ หิ วาจา ย โจเทติ, อิํ วั วา วจันํ ยาย กายจิ ภาสาย เอตฺสส อตฺถโ วั วตฺตพฺโพ.

ค. “เทหิ เม, อหฺร เม”ติอาทินา นเยน ปน วตฺตํ น วมฺมุตติ.

ฌ. อภินิปฺพาทยยาติ เอวํ วจีเกทํ กตฺวา ติกฺขตฺตํ โจทยมาโน ปฏฺฐิตาภวเสน สาธะยุ.

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ ประโยคแสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า อภินิปฺพาทย

ประโยค ก. ข. และ ค. ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ ประโยคแสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า อตฺถโ เหม อาวุโส จีวเรน ด้วยประโยค ก. ข. และ ค.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ คำอธิบายของคำว่า อภินิปฺพาทย คืออะไร

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงคำอธิบายของคำว่า อภินิปฺพาทย มีใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ชม. อธิบายว่า ข้าพเจ้าได้แสดงคำอธิบายของคำว่า อภินิพทาเทยฺย ด้วยประโยค ชม.

ตัวอย่าง ๗๘

ก. อิทํ กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.

คำนี้ตรัสไว้เพื่อจะแสดงลักษณะการทวงทวงกาย

ข. เอตถ จ อุกกฏสปริจฺเจเทน ติสฺสนนํ โจทนานํ ฉนฺนญจ จานานํ อนุญญาตตฺตา โจทนาย ทิคฺคณํ จานํ อนุญญาตํ โหติ.

อนึ่ง ในการทวงและการยื่นเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยื่น ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้ง และการยื่น ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก

ค. ตสฺมา สเจ โจเทติเยว, น ติฏฺฐติ, ฉ โจทนาย โลพฺพนติ. สเจ ติฏฺฐติเยว, น โจเทติ, ทฺวาทส จานานิ โลพฺพนติ. สเจ อุกฺกฏํ กโรติ, เอกาย โจทนาย เทว จานานิ หาเปตพฺพานิ.

ดังนั้น ถ้าภิกษุทวงอย่างเดียว ไม่ยื่น เธอย่อมได้การทวง ๖ ครั้ง ถ้ายื่นอย่างเดียว ไม่ทวง เธอย่อมได้การยื่น ๑๒ ครั้ง ถ้าภิกษุทำอาการทั้งสองอย่าง พึงลดการยื่น ๒ ครั้งด้วยการทวงครั้งเดียว

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. อิทํ กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.

ข. เอตถ จ อุกกฏสปริจฺเจเทน ติสฺสนนํ โจทนานํ ฉนฺนญจ จานานํ อนุญญาตตฺตา โจทนาย ทิคฺคณํ จานํ อนุญญาตํ โหติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคความยำรั้มะ คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยื่นหนึ่ง ๖ ครั้ง เท่านั้น หรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีวากยานุสัมพันธ์ว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสิกขาบทนี้ให้ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยื่นหนึ่ง ๖ ครั้ง

๒. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ภิกษุผู้ต้องการจีวรทวงได้ ๓ ครั้ง ยืนหนึ่ง ๖ ครั้งเท่านั้น หรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก

ข. เอตถ จ อุกกุฏสปริจฺเจเทน ติสฺสนํ โจทฺหานํ จนนมฺจ จานานํ อนุญาติตฺตา โจทฺหานย ทิคุณํ จานํ อนุญาติํ โหติ.

ค. ตสฺมา สเจ โจเทติเยว, น ติฏฺฐติ, จ โจทฺหาโย ลพฺภนฺติ. สเจ ติฏฺฐติเยว, น โจเทติ, ทฺวาทส จานานิ ลพฺภนฺติ. สเจ อุกฺกํ กโรติ, เอกาย โจทฺหานย เทว จานานิ หาเปตพฺพานิ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณะ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคหน้า ซึ่งในที่นี้ คือ การอนุญาตดังกล่าวส่งผลให้ภิกษุผู้ทวงอย่างเดียวย ไม่ยืน ได้การทวง ๖ ครั้ง เป็นต้น

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคลัทธิคุณิยะ คือ ประโยคที่มีข้อความเนื่องด้วยประโยคลัทธิคุณะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในการทวงและการยืนเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการยืน ๒ เท่าของการทวง เพราะทรงอนุญาตการทวง ๓ ครั้งและการยืน ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก ด้วยประโยค ข.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ การกล่าวเช่นนั้นในประโยคหน้ามีผลพลอยได้อย่างไร

๓. อาโวกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรจะแสดงผลพลอยได้ของการกล่าวเช่นนั้นมิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นก็มีผลพลอยได้ คือ ภิกษุทวงอย่างเดียวย ไม่ยืน เธอย่อมได้การทวง ๖ ครั้ง ถ้ายืนอย่างเดียวย ไม่ทวง เธอย่อมได้การยืน ๑๒ ครั้ง ถ้าภิกษุทำอาการทั้งสองอย่าง พึงลดการยืน ๒ ครั้ง ด้วยการทวงครั้งเดียว

ตัวอย่าง ๘๐

ก. เย ปน กปฺปิยการเก ทายโก สยเมว คนฺตฺวา นิสฺสิตติ เต สตกฺขตฺตุมปิ โจเทตุ วัณฺณติ.

ส่วนทายกไปเองแล้วแสดงกัปปิยการกเหล่าใด การทวงกัปปิยการกเหล่านั้นถึงร้อยครั้ง
ควรอยู่

ข. โย ปน อุภหิ ปี อนิหฺติญฺโ จ มุขเวฏฺฐิกกปฺปิยการโก จ ปรมฺมุขกปฺปิยการโก จ,
โส น กิณฺจิ วตฺตพฺโพ.

ส่วนกัปปิยการกที่เป็นมุขเวฏฐิกะ (กัปปิยการกที่ออกปากเป็นเอง) และปรมมุขะ
(กัปปิยการกลับหลังภิกษุ) ที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุและทูตทั้งสองนั้น ภิกษุไม่ควรกล่าวคำอะไร
(ไม่ควรทวง)

ค. เอวํ อธิ ทสฺปิ กปฺปิยการกา ทสฺสิตา โหนฺติ.

โดยประการดังนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงกัปปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภท[โดยย่อ]ในสิกขาบทนี้
ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. กาเยน โจทนาย ลกฺขณทสฺสนตฺถํ ๗เปฯ อยเมตฺถ วินิจฺฉโย.

ก. เย ปน กปฺปิยการเก ทายโก สยเมว คนฺตฺวา นิสฺสิตติ เต สตกฺขตฺตุมปิ
โจเทตุ วัณฺณติ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ ประโยคแสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ข้อวินิจฉัยใน
กัปปิยการกที่ทายกแสดงให้

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักขะ คือ แสดงฝ่ายแรกอันได้แก่ ข้อวินิจฉัยของการทวง
และการยื่นในกัปปิยการกที่ภิกษุแสดงแล้ว

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยื่น
ในกัปปิยการกที่ภิกษุแสดงด้วยประโยคหน้า

๒. ปุจฺฉา ข้อวินิจฉัยในกัปปิยการกที่ทายกแสดงให้ คืออะไร

๓. อาโณคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ

- ท่านควรแสดงข้อวินิจฉัยในกัณฑ์การที่หายกแสดงให้อีกด้วย มิใช่หรือ
- ถ้าท่านแสดงเพียงข้อวินิจฉัยของการทวงและการยื่นในกัณฑ์การที่หายกแสดงแต่ไม่แสดงข้อวินิจฉัยในกัณฑ์การที่หายกแสดงให้ ท่านก็ต้องอภัยปิโตโทษ มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่า

- เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในกัณฑ์การที่หายกแสดงให้ด้วยประโยคนี้
- เราได้แสดงข้อวินิจฉัยในกัณฑ์การที่หายกแสดงให้ด้วยประโยคนี้ ฉะนั้น จึงไม่ต้องอภัยปิโตโทษ

ข. โย ปน อุโกหิ ปี อนินทิกฺโข มุขเวฏฺฐิกกปฺปิการโก จ ปรมมุขกปฺปิการโก จ, โส น กิณฺจิ วตฺตพฺโพ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่นินทิกฺโขกับปิการโก คือ กัณฑ์การที่ไม่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต

ประโยคหน้าแสดงฝ่ายแรกได้แก่นินทิกฺโขกับปิการโก ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ แสดงฝ่ายแรกอันได้แก่นินทิกฺโขกับปิการโก คือ กัณฑ์การที่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รูปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงนินทิกฺโขกับปิการโก คือ กัณฑ์การที่ถูกแสดงโดยภิกษุหรือทูต ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโกคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ อนินทิกฺโขกับปิการโกทั้งสองประเภทนั้น ภิกษุควรทวงจีวรได้เหมือนนินทิกฺโขกับปิการโกหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า กัณฑ์การดังกล่าวเป็นบุคคลที่ภิกษุไม่ควรทวงจีวร

ข. โย ปน อุโกหิ ปี อนินทิกฺโข มุขเวฏฺฐิกกปฺปิการโก จ ปรมมุขกปฺปิการโก จ, โส น กิณฺจิ วตฺตพฺโพ.

ค. เอวํ อธิ ทสฺสปี กปฺปิการกา ทสฺสิดา โหนฺติ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคนิคมนะ คือ ประโยคลงท้ายของเรื่องกัณฑ์การ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคนิคมนิยะ คือ ประโยคที่เนื่องด้วยนิคมนะ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ พระพุทธเจ้าทรงระบุกับปิยการกที่ภิกษุแสดง
ลับหลังด้วยปาฐะว่า เอโส โข อาวุโส ภิกขุโน เวยยาวจจกโร

๒. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ พระพุทธเจ้าทรงระบุกับปิยการกดังกล่าวเพียง
อย่างเดียวหรือไม่

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงคฺจะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า พระพุทธ-
เจ้าทรงแสดงกับปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภทโดยย่อในสิกขาบทนี้ด้วยคำว่า เอโส โข อาวุโส ภิกขุโน
เวยยาวจจกโร ดังนั้น จึงถือเอาทั้งปิยการกทั้ง ๑๐ ประเภทเหล่านั้น

ตัวอย่าง ๘๑

ก. ยตสฺส จีวรเจตาปนํ อามตฺติ ยโต ราชโต वा ราชโกคฺคโต वा อสฺส ภิกขุโน
จีวรเจตาปนํ อานีตํ.

คำว่า ยตสฺส จีวรเจตาปนํ อามตฺติ หมายความว่า มูลค่าจีวรถูกนำมาแก้ภิกษุนั้นจาก
พระราชหรือราชอำมาตย์ใด

ข. “ยตฺวสฺสา”ติปิ ปาโง.

มีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง

ค. อยเมว อตฺโถ.

เนื้อความก็เป็นเช่นเดียวกัน

ฅ. ตตฺถาติ ตสฺส รณฺโณ वा ราชโกคฺคตสฺส वा สนฺติกํ.

คำว่า ตตฺถ (ใกล้พระราชหรืออำมาตย์ของพระราชนั้น) หมายความว่า สู่สำนักของ
พระราช หรือราชอำมาตย์นั้น

ง. สมีปตฺเถ หิ อิทํ ภูมฺมวจนํ.

โดยแท้จริงแล้ว คำนี้ลงสัตตมวิภัตติในอรรธโกส

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ก. ยตสฺส จีวรเจตาปนํ อากตฺตํ ยโต ราชโต วา ราชโกคฺคโต วา อสฺส ภิกฺขุโน จีวรเจตาปนํ อานิตํ.

ข. “ยตฺวสฺสา”ติปิ ปาโง.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคความยกยั้มเก คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตสฺส เท่านั้นหรือไร

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อนว่า คำว่า ยตสฺส จีวรเจตาปนํ อากตํ หมายความว่า มูลค่าจีวรถูกนำมาแก้ภิกษุนี้จากพระราชาหรือราชอำมาตย์ใด มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รุปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า ยตสฺส จีวรเจตาปนํ อากตํ ด้วยประโยค ก.

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตสฺส เท่านั้นหรือไร

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ ในพระบาลีมีปาฐะอื่นอะไรบ้าง

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. เพื่ออธิบายว่า ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง

ข. “ยตฺวสฺสา”ติปิ ปาโง.

ค. อยเมว อตุโธ.

ประโยค ค. ชื่อว่า ประโยคความยกยั้มเก คือ กล่าวต่อจากประโยคหน้าเพื่อขจัดความสงสัยว่า เมื่อมีปาฐะต่างกันเช่นนั้น เนื้อความก็ควรต่างกันเพราะมีปาฐะต่างกันมิใช่หรือ

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคอาวัธะ คือ ประโยคที่ปรารภขึ้นก่อน

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. รุปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า ในพระบาลีมีปาฐะว่า ยตฺวสฺส บ้าง

๒. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ เมื่อมีปาฐะต่างกันเช่นนั้น เนื้อความก็ควรต่างกัน เพราะมีปาฐะต่างกันมิใช่หรือ

๓. ปุจฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ค. อธิบายว่า แม้ปาฐะทั้งสองจะต่างกัน แต่มีเนื้อความเหมือนกัน เพราะตัดบทเหมือนกัน โดย ยตสฺส มาจาก ยโต + อสฺส

ลบสระ โอ ในเพราะสระ อ หลัง ส่วน ยตฺตสฺส มีการแปลงสระ โอ เป็น ว แล้วนำ ว ไปประกอบกับสระหลัง

ฌ. ตตฺถาติ ตสฺส รณฺโณ วา ราชโกคฺคสฺส วา สนฺติกํ.

ง. สมีปฺตฺเถ หิ อิํ ภูมฺมวณฺเณ

ประโยค ง. ชื่อว่า ประโยคทัฬหีกรรมะ คือ ย้ำความในประโยค ฌ. (หิ ศัพท์ทำหน้าที่ทัฬหีกรรมะไซตะกะ คือ แสดงการย้ำความ)

ประโยค ฌ. ชื่อว่า ประโยคทัฬหิยะ คือ ประโยคที่ควรย้ำความ

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า ตตฺถ (ใกล้พระราชหรืออำมาตย์ของพระราชานั้น) หมายความว่า สู้สำนักของพระราช หรือราชอำมาตย์นั้น ด้วยประโยค ฌ.

๒. ปุจฉา (คำถาม) คือ

- เหตุใดท่านจึงอธิบาย ตตฺถ ด้วย สนฺติกํ ศัพท์ ในคำว่า ตสฺส รณฺโณ วา ราชโกคฺคสฺส วา สนฺติกํ : กังขาภาสาฎีกา

- เนื้อความนี้ว่า สนฺติกํ ย่อมมีได้อย่างไรในคำว่า ตตฺถ นั้น : ฎีกาใหม่

๓. อาโณกะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ แม้อรรถาธาระโดยตรงคือเวสยิกาธาระก็ควรมิได้มิใช่หรือ

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ง. อธิบายว่า

- คำนี้ลงสัตตมวิวัตติในอรรถกถา ดังนั้น เราจึงอธิบาย ตตฺถ ด้วย สนฺติกํ ศัพท์ในคำว่า ตสฺส รณฺโณ วา ราชโกคฺคสฺส วา สนฺติกํ

- คำนี้ลงสัตตมวิวัตติในอรรถกถา ดังนั้น เนื้อความนี้ว่า สนฺติกํ ย่อมมีได้ทีเดียว

ตัวอย่าง ๘๒

ก. อยํ ตตฺถ สามิจฺฉิติ อยํ ตตฺถ อนุมฺมตา โลกุตฺตรมฺมํ อนุคฺตา, วตฺตมฺมตาติ อตฺถเ.

คำว่า อยํ ตตฺถ สามิจิ (ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น) หมายความว่า ข้อ

ปฏิบัตินี้เป็นสภาพอันคล้ายตามในภิกษุ นั่น คือ คล้ายตามโลกุตตรธรรม กล่าวคือ เป็นธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ

ข. ตสฺมา เอวํ อภิโรโธ วุตตเกเท ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ.

ดังนั้น ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ (คือ ไปบอกเองหรือส่งทูตไปบอก) จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตรปฏิบัติไป

ประโยคข้างต้นเหล่านี้มีชื่อประโยคและวิธีสัมพันธ์ประโยค ดังนี้

ประโยคหน้า. มา โว สกํ วินสฺสาติ ตุมฺหากํ สนฺตํ มา วินสฺสตุ.

ก. อัยํ ตตฺถ สามึจฺจติ อัยํ ตตฺถ อนุธมฺมา โลกุตตรมฺมํ อนุคฺตา, วุตตมฺมตาติ อตุโธ.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคปักขันตระ คือ แสดงฝ่ายอื่นอันได้แก่ คำอธิบายของคำว่า สามึจ

ประโยคหน้า ชื่อว่า ประโยคปักชะ คือ แสดงฝ่ายแรก

มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านแสดงคำอธิบายของคำว่า มา โว สกํ วินสฺส ด้วยประโยคหน้า

๒. อาโภคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ การลูกรับและการปูลาดอาสนะเป็นต้น เป็นวัตรสมควรในภิกษุ นั้นหรือไร

๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ บุคคลพึงกำหนดข้อความนั้นอย่างไร

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้จึงกล่าวประโยค ก. อธิบายว่าการไปบอกเองหรือการส่งทูตไปบอกเป็นวัตรสมควรในภิกษุ นั้น ไม่ใช่การลูกรับและการปูลาดอาสนะเป็นต้น

ก. อัยํ ตตฺถ สามึจฺจติ อัยํ ตตฺถ อนุธมฺมา โลกุตตรมฺมํ อนุคฺตา, วุตตมฺมตาติ อตุโธ.

ข. ตสฺมา เอวํ อภิโรโธ วุตตเกเท ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ.

ประโยค ข. ชื่อว่า ประโยคผลลัพธ์ คือ แสดงผลพลอยได้จากประโยคต้น ซึ่งในที่นี้คือ ผลที่ได้รับจากประโยค ก.

ประโยค ก. ชื่อว่า ประโยคัลลัทธคุณิยะ คือ มีข้อความเนื่องด้วยประโยคัลลัทธคุณะ
มีวิธีสัมพันธ์ประโยคว่า

๑. ฐปนา (บทตั้ง) คือ ข้าแต่อาจารย์ ท่านกล่าวว่า คำว่า อโย ตตฺถ สามิจิ (ข้อปฏิบัตินี้เป็นวัตรสมควรในภิกษุนั้น) หมายความว่า ข้อปฏิบัตินี้เป็นสภาพอันคล้อยตามในภิกษุนั้น คือ คล้อยตามโลกุตตรธรรม กล่าวคือ เป็นธรรมเนียมตามวัตรปฏิบัติ ด้วยประโยค ก.

๒. อาโมคะ (ข้อสงสัยของผู้ถาม) คือ ท่านควรแสดงผลพลอยได้ดังกล่าวมั้ใช่หรือ

๓. ปุจฺฉา (คำถาม) คือ ผลพลอยได้อย่างไรย่อมมีได้ด้วยการกล่าวเช่นนั้น

พระอรรถกถาจารย์ประสงค์จะเฉลยคำถามนี้ จึงกล่าวประโยค ข. อธิบายว่า การกล่าวเช่นนั้นนี้มีผลพลอยได้ คือ ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ จึงต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตรวิบัติไป

บรรณานุกรม

กัจจายนะ, พระ. กัจจายนพยาकरणะ. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๓๐.

การุณิกะ, พระ. ธรรมมาจริยะเมียดช [ธรรมจริยจักขุ]. มยอองมยะ : วัดป่าโชตารามใหม่, ๒๕๕๒.

กุณฑลภาววงศ์, พระ. สะเนตปะยะธรรมาจริยะ [ชี้แจงนัยแห่งธรรมาจริยะ]. อมรปุระ :
โรงพิมพ์นุญภามา, ๒๕๓๔.

เกวลาภวงศ์, พระ. วากยัตถที่ปกะ. โมงยวา : วัดแลต, ๒๔๘๒.

คันธสาระ, พระ. กัจจายนสารมัญชรี. กรุงเทพฯ : ธีระการพิมพ์, ๒๕๓๘.

_____. เนตติปกรณ์ [ฉบับแปลและอธิบาย]. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๕๐.

_____. วุตโตทัยมัญชรี. นครปฐม : วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๕.

_____. สุโพธาลังการมัญชรี. นครปฐม : วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๖.

ศิริจันทรวิทยารัตนะ. “มุกตโพธสังเกชฎฎีกา” ใน มุกตโพธวิทยาकरणะ. กัลกัตตา : โรงพิมพ์
ศิริควิทยารัตนะ, ๒๔๔๙.

จตุรงค์พล, มหาอำมาตย์. อภิธาน์ปทีปิกาฎีกา. ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการ-
ศาสนา, ๒๕๐๘.

จันทมุกขาภวงศ์, พระ. อะเชขันธธรรมาจริยะ [พื้นฐานธรรมาจริยะ]. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์หังสา-
วตีปฏิภักต, ๒๕๐๑.

ชญาเนนทรสรัสวดี. “ตัตตวโพธิ์” ใน สิทธานตเกมุที. เดลฮี : โรงพิมพ์เจ้าขัมภา, ๒๕๔๕.

ชนกาภวงศ์, พระ. ปาติโมกข์ภาสาฎีกา. อมรปุระ : โรงพิมพ์นุญภามา, ๒๕๔๕.

_____. กังขาภาสาฎีกา. อมรปุระ : โรงพิมพ์นุญภามา, ๒๕๔๕.

_____. กังขาภาสาฎีกา. อมรปุระ : โรงพิมพ์นุญภามา, ๒๕๔๕.

ชุ่มพุทฺธิปธชะ, พระ. เทวมาติกาปาฬิตอนิสสัย [ปาติโมกข์นิสสัย]. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์หังสาวตี-
ปิฎกัต, ๒๔๕๐.

ชาคระ, พระ. ปาจิตยาธิโยชนา. ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๔๑๖.

โชตยัณตะ, พระ. กัณฑ์ชาวิตรณีนิสสัย. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต, ๒๕๐๕.

ญาณธชะ, พระ. นิรุติทธีปนี. ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๑๓.

_____. ปรมัตถทธีปนี. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต, ๒๕๐๐.

ตารานาถะ. ศัพทส์โตมมทานิธิ. พาราณสี : โรงพิมพ์เจ้าหม่า, ๒๕๑๑.

_____, วาจส์ปตยะ. พาราณสี : โรงพิมพ์เจ้าหม่า, ๒๕๐๔.

ตริโลจนทาสะ, “กาดันตรวฤตติปัญชิกา” ใน กาดันตรวยาकरणะ. พาราณสี : โรงพิมพ์พาราณสี,
๒๕๔๐.

ตองตวินสยาตอและอื่นๆ, นิยมสาระ. ม.ป.ท., ม.ป.ท.

เตชวันตาภิวงส์, พระ. วากยัตถทธีปนี. มณฑลเญ : โรงพิมพ์ปัญญาพละปิฎกัต, ๒๕๐๕.

เทวินทาธิปติ, พระ. “ส่วนสูงของพระพุทธเจ้า” ใน ยะเนพุทรวาทะไญยา อะเมะอะคเยมะยา [ถาม
ตอบเกี่ยวกับพุทธมตติในปัจจุบัน] ย่างกุ้ง : สมาคมธรรมพยุหาธัมมามกะ, ๒๕๔๒

ธรรมกิตติ, พระ. พาลาวตาร. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๔๑.

ธรรมสามิ, พระ. กัณฑ์ชาโยชนา. มอปี : วัดมอปีศาสนันธูระ, ๒๕๔๗.

นาเคศกัณฐะ, ปริภาเนนทุเสชชะ. พาราณสี : โรงพิมพ์วิชัย, ๒๔๔๒.

นาคเสนาภิวงส์, พระ. ธรรมาจริยะดินนี [วิธีเรียนธรรมาจริยะ]. มอญล่าโย : วัดต้องเลโลง,
๒๕๒๖.

นารทาภิวงส์, พระ. กัณฑ์ชาโปชะณี [คู่มือสอนกัณฑ์ชา]. มณฑลเญ : วัดทักขิณาราม, ๒๕๓๙.

ปัญญาสีหะ, พระ. กัณฑ์ชาโยชนามหาฐีกา. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์สุธัมมวดี, ๒๔๔๙.

ปัญญิสสระ, พระ. ปาราชิกกัณท์ทุดิยะเน สัมยิโนอุปเทสะมะยา [แนวทางระเบียบวินัยที่สองของ
ปาราชิกกัณท์]. ย่างกุ้ง : วัดนิกายะ, ๒๕๕๓.

บันตะนอสยาตอ, พระ. ปาติโมกขวินิจฉัย. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์บยี่ฉิมฉไนปิฎกัต, ๒๔๘๘.

ปิยทัสสีและอื่นๆ, ปทสาธนะ ปทสาธณฎีกา พาลาวตาร พาลาวตารฎีกา และพาลาวตาร-
นิสสัย ๗ คัมภีร์. มัณฑเลย์ : โรงพิมพ์ธนวัติ, ๒๕๑๐.

พระมหาสมลักษณ์ คนุธสาโร, พระ. คัมภีร์สมันตภัททิกา อรรถกถาอนาคตวงศ์ การแปลและ
ศึกษาวิเคราะห์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ.
๒๕๕๖.

พุทธปปิยะ, พระ. ปทรูปสัทธิ. กรุงเทพฯ : วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๒๕, ๒๕๔๗.

_____. ปทรูปสัทธิฎีกา. ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๐๘.

ภักุโณชิต ทิกษิต. สิทธานตเกมุที. เดลฮี : โรงพิมพ์เจ้าชัมภา, ๒๕๔๕.

มหานาคิตะ, พระ. “สัททสารัตถชาลินี” ใน สัททาแง ๑๕ ส่องปาฐะ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉา-
สยปิฎกัต, ๒๕๐๗.

_____. โมคคัลลนบัญญัติ. ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๒๕.

_____. “อภิธานปปีที่ปิกา” ใน ปณญมูลคณ. กรุงเทพฯ : วัดมหาธาตุ, ๒๕๔๔.

ยสะ, พระ. “กัจจายนสาระ” ใน สัททาแง ๑๕ ส่องปาฐะ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต,
๒๕๐๗.

ราชาราชานตทေး. ศัพทกัลปทรมะ. นิวเดลี : โรงพิมพ์นิวจีแอน, ๒๕๓๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ
: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

วชิรปัญญา, พระ. วชิรโชติฎีกา. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปยีจีมันไทปิฎกัต, ๒๕๐๓.

_____. ฎีกการวินิจฉัย. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปยีจีมันไทปิฎกัต, ๒๕๐๓.

วชิรพุทธิ, พระ. นยาสะ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์สุธรรมวดี, ๒๔๗๖.

วามนะและชยาทิตยะ. กาศิกา. พาราณสี : โรงพิมพ์ตารา, ๒๕๑๘.

वासुเทพ. “พาลมโนรมา” ใน ไวยาकरणสิทธธานตเกมุที. เดลฮี : โรงพิมพ์โมติลาน พนารสี-
ทาส, ๒๕๐๔.

วิจิตตะ, พระ. ปาติโมกขปทัตถอนุวัณณนา. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปยีจีมันไทปิฎกัต, ๒๔๗๒.

วิจิตตาลังการ, พระ. สัททตถเภทจินดาที่ปนี. มณฑลย์ : วัดมยะตอง, ๒๕๔๒.

วิมลละ, พระ. ถามตอบกัษา. ยองโตง : วัดสุวัณนหังสาราม, ๒๕๑๖.

วิสุทธาจารย์, พระ. ธาตวัตถสังคหปาฐ. มณฑลย์ : โรงพิมพ์ย่างกุ้งมณฑลย์ปิฎกัตสาธุไส,
ม.ป.ป.

_____. วิสุทธาโยง กัจจายนสูตรตตถะ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์สุธรรมวดี. ๒๕๐๕.

_____. วิสุทธาโยง อะโฆงอะผยัต [ข้อวินิจฉัยวัดวิสุทธาราม]. มณฑลย์ : วัดมหา-
วิสุทธาราม. ๒๕๕๓.

_____. ชยนิจันตติตมูแฉ [เสขยวัตร ฉบับมหาวิสุทธาราม]. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์
ปยี้จีมันไชปิฎกัต. ม.ป.ป.

เวสสวณะ, พระ. สัมพันธจินตาคัณฐิใหม่. มณฑลย์ : โรงพิมพ์อุโกตา ต่อย่วน เนนตาดมีมะยา,
๒๕๔๙.

โวปเทาะ. มุคธโพธยาकरणะ. กัลกัตตา : โรงพิมพ์ศิริศวิทยารัตนะ, ๒๕๔๙.

ศรรวธรรมัน. กาดันตรวยาकरणะ. นิวเดลี : โรงพิมพ์ซีลัมเปอร์, ๒๕๓๑.

สังฆรักขิตะและอื่นๆ, พระ. สุโพธาลังการฎีกา. ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา,
๒๕๐๗.

สังฆรักขิตะ. พระ. โมคคัลลนปัญญาฎีกา. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ซัมพุมิตเชวปิฎกัต, ๒๕๔๙.

สัทธัมมโชติปาละ, พระ. สุตตนิเทศ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ซัมพุมิตเชวปิฎกัต, ๒๕๗๘.

สัทธรรมครุ, พระ. “สัททวุดติ” ใน สัททาแฉ ๑๕ ส่องปาฐะ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉาสยปิฎกัต,
๒๕๐๗.

สัทธรรมนันที, พระ. กัณฑ์ชาตรีคัณฐิ. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

สัทธรรมสิริ, พระ. “สัททตถเภทจินดา” ใน สัททาแฉ ๑๕ ส่องปาฐะ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจฉา-
สยปิฎกัต, ๒๕๐๗.

ยะห็นจินพะแฉณะยานะแฉษุณีตตะแฉ [สิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ]. ย่างกุ้ง : กรมการศาสนา,
๒๕๕๐.

สิรินทากวีวงศ์, ติปิฎกธรร. ธรรมาจริยะลัมปะยะจัน [คัมภีร์แสดงแนวสอนธรรมาจริยะ]. ย่างกุ้ง :
วัดมหาวิสุทธาราม, ๒๕๔๗.

สีลันนทะ, พระ. ปทฺฐปสฺสตีฎฐีกานิสสัยใหม่. ย่างกุ้ง : กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา,
๒๕๔๓.

กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. สุกตวิทตติวิธาน. กรุงเทพฯ :
วัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๐๔.

เสนาปติ, พระ. “การิกา” ใน สัททาแง ๑๕ ส่องปาฐะ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์อิจนาสยปิฎกัต,
๒๕๐๗.

อภยะ, พระ. สารัตถสังคหะ [สัททตถกภจินตาทฎีกา]. มัณฑเลย์ : วัดมยะตอง, ๒๕๔๒.

อริยวังสะ, พระ. มณีสารมัญชสา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๔๒.

_____. มณิทีปะ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๔๖.

อริยวงศ์, พระ. วากยคัพพัตถทีปะกะ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์คันธมา, ๒๔๙๙.

อัครธัมมะ, พระ. กัจจายนสูตรัตถคณฐิ. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ปัญญาพลปิฎกัต. ๒๕๑๗.

_____. โมคคัลลานนิสสัย. มัณฑเลย์ : โรงพิมพ์มยะช่อ. ๒๕๑๔.

_____. โมคคัลลานปัญจิกานิสสัย. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์ซมพูมิตเชวปิฎกัต. ๒๔๗๖.

_____. โมคคัลลานปัญจิกาทฎีกานิสสัย. มัณฑเลย์ : โรงพิมพ์มยะช่อ. ๒๕๑๗.

_____. อภิธานนิสสัยใหม่. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์หังสาวดีปิฎกัต. ๒๕๑๒.

อัครวังสะ, พระ. สัททนีตีปะกรณ์, ๓ เล่ม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๒๑-๒๕๒๓.

อาทิจวังสะ, พระ. ขเวเยส่องนียม [คัมภีร์ตถนียม]. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์รัตนาวาที, ๒๕๑๓.

อาฬาระ, พระ. วากยัตถเมทินี. ย่างกุ้ง : วัดเมทินี, ๒๔๙๘.

_____. ปาติโมกขเมทินี. ย่างกุ้ง : วัดเมทินี, ๒๕๒๑.

Malalasekara, G.M. Dictionary of Pali Proper names, London : The Pali Text
Society, 1974.

ดรรชนี

ก-จ	หน้า	จ-ท	หน้า
ก-ข-จ			
กถิน	๖๐	จีวรปลิโพธ	๔๘
กิริยาศัพท์	๔๓๙	จีวรวรรค	๔๘
กัปปิยการก	๔๕๗	จีวรอกาล	๒๕๗
กัปปิยโวหาร	๔๕๔	ช-ญ-ฐ-ต	
การกรานกฐิน	๖๑, ๘๓	ชาตยาเปกขนัย	๓๙๓
การถอนกฐิน	๙๖	ญัตติกรรม	๘๑
การอธิษฐานจีวร	๑๓๕	ญัตติจตุตถกรรม	๘๑
โกสียวรรค	๔๘	ญัตติทุติยกรรม	๘๑
ชั้นทสี่มา	๒๘๑	ฐานูปจาระ	๙๔
คณโกชนะ	๙๒	ฐานูปจาระ	๑๔๑
คณะ	๔๘	ด-ธ	
ครหา	๑๕๙	ตันตไนย	๔๖๒
คัมภีระสุคต	๑๐๙	ตัมภาวะ	๑๘๗
จีนปัฏฐะ	๑๐๗	เตจีวริกุธงค์	๗๙
จีวร	๑๐๕	เตจีวริกอธิษฐาน	๗๘
จีวร ๙ อย่าง	๑๒๒	ทสาหปรมะ	๑๐๓
จีวรกาล	๒๕๒	ทิมูลิวินิตี	๒๑๗
จีวรเก่า	๓๔๓	ทีปกาลังการ	๑๒๘

ท-ป	หน้า	ป-ม	หน้า	
ทีปสีมา	๒๗๖	ประโยชน์อันวะ	๔๑	
ทูกกฏ	๔๘	ปรั้มมุขวิกัปปนา	๑๒๗	
ทูกุละ	๑๐๗	ปรั้มมุขะ	๔๙๔	
ทูตนิททิฏฐะ	๔๙๓	ปรั้มมุขาทิษฐาน	๑๓๘	
เทวทินนะ	๑๐๗	ปริกขารโจพอิษฐาน	๗๘	
ธาดุปัจจัย	๑๒๐	ปลิโพธ	๕๕	
น		ปสิทริวิสัย	๓๘๖	
		ปักกมนันตिका	๙๙	
	๑๒๑	ปักกันตวิสัย	๓๘๖	
	๙๙	ปักขันตรโศตกะ	๑๐๘, ๑๖๑	
	๙๙	ปัจจุทธร	๗๘	
	๓๔๒	ปัจจุทธรณ	๒๒๔	
	๕๙	ปัตตวรรค	๔๘	
	๑๕๓	ปัตตตุณณะ	๑๐๗	
	๔๘	ปาฏิเทศนียะ	๔๘	
		ปิฎฐิสมัย	๒๕๗	
บ-ป		ภ-ม		
	๔๘			
	๑๘๙			
	๓๒		ภักทไทย	๘๘
	๔๗๘		ภาวนปุงสกะ	๔๘๐
	๑๕๙		ภิกขุณีททิฏฐะ	๔๙๒
	๑๓๖		ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๘	๗๐
	๑๓๘		ภูตปุพพคติกนัย	๒๓๙
	๑๓๘		มริยาทะ	๑๕๓
	๑๓๖		มหิรุหนัย	๕๒
	๔๑	มาติกา	๙๘	

ม-ส	หน้า	ส-อ	หน้า
มาตุคาม	๕	สหุฬาระ	๑๐๑
มุขยนัย	๒๓๐	สังฆาภิ	๗๗
มุขเววณิกะ	๔๙๔	สัตตัพพันตรสีมา	๒๘๓
		สัททรีติ	๒๖๒
รัชชสีมา	๒๗๕	สันนิฏฐานาวธารณะ	๔๖๙
รัฐสีมา	๒๗๕	สันนิษฐานันตีกา	๙๙
รูปสันตติ	๔๖๖	สัมปทานาเปกขธาตุ	๑๕๖
ลัทธคุณะ	๒๑๑	สัมภาวนาโชตกะ	๑๕๙
ลามสีมา	๒๗๑	สัมมุขวิกัปปนา	๑๒๖
ลีนันตรโฆทนา	๒๔๑	สัมมุขาธิษฐาน	๑๓๘
วัตตเภททุกกฏ	๗๑	สัมมุขานิททิกฐะ	๔๙๙
วิกัปปนา	๘๐, ๑๒๖	สีมันตริก	๒๘๑
วิเสสโชตกะ	๑๕๒	สีมา ๑๕ อย่าง	๒๖๔
ไวยาวัจกร	๔๕๗	สีมาติกกมนันตีกา	๑๐๐
		สุทธปาจิตติย	๔๘
		โสमारปัฏฐะ	๑๐๗
ศอก	๑๑๖		
ศอกกำ	๑๓๓		
ศอกเล็ก	๑๑๗	หัตถ์	๑๑๘
ศีลวิปติ	๒๑๗	หัตถปาสา	๒๓๖
สมาหาระ	๒๒๖	เหตุกัจฉินัย	๒๓
สมิปปุจฉาระ	๘๒	เหตุปิฏฐินัย	๒๓
สรูปะ	๘๙	อกาลจีวร	๒๕๒
ส่วนสูงของพระสุคต	๑๑๐	อติเรกจีวร	๑๐๔
สวณันตีกา	๑๐๐	อภิกกรณสมณะ	๔๘
สวณูปัจจาระ	๒๓๖	อนิททิกฐะ	๔๙๒

อ	หน้า	อ	หน้า
อนิพัตตปาฏิปทิกะ	๕๙	อัพยาปิโตษะ	๔๒๕
อนิยมะ	๑๕๓	อาการะ	๔๖๑
อนุกัฏฐะ	๒๑๒	อาจารย์วบัติ	๒๑๗
อนุกูตวิสัย	๓๘๗	อาชีวิวบัติ	๒๑๗
อปโลกนกรรม	๘๑	อาทยัตถะ	๔๖๑
อปาทานาเปกขธาตุ	๑๕๖	อานิสงส์กฐิน	๘๘
อภิวิธิ	๑๕๓	อาปัชนาการะ	๔๑๔
อภโทยปจาระ	๑๔	อาโภคาทิจตุกกะ	๑๑
อริยสาวก	๑๘	อาวาสปติโพธ	๔๘
อวิภัตติกนิเทศ	๒๒๗	อาสยสัมปทา	๑๕๙
อสมมุขานิททิกฐะ	๔๘๙	อาสาวัจเนทิกา	๑๐๐
อสาธารณบัญญัติ	๔๐๐	อิทธิชะ	๑๐๗
อัญญมัญญสมุจจยะ	๑๕๙	อุตตราสงค์	๗๗
อัตถรีติ	๒๖๒	อุปะจารสีมา	๘๒
อัตถุทธาระ	๙	อุปลักขณนัย	๑๔๐
อันตรวาสก	๗๗	เอกเทสุปะจาระ	๒๓๐
อันตรูปการะ	๑๐๑	เอกเทสุปะจาระ	๘๖
อัพภันตรสีมา	๒๘๓	เอกเสสนัย	๔๗๘

ดรรชนีรูปวิเคราะห์ศัพท์

รูปศัพท์	หน้า	รูปศัพท์	หน้า	รูปศัพท์	หน้า
ก		คหปติ	๓๗๓	ฐวสนุนิปาตภูจจาน	๒๖๗
		โค	๒๐๘	นกุล	๒๐๘
	กฏตุตา ๓๐๕	จ-ญ		นฏจจีวร	๓๗๘
	กณฺฑุปปฎิจฺฉาติ ๑๒๕			นปฺสก	๒๐๘
	กถินตุถาร ๖๒	จกุกวาท	๒๗๖	นาสนนฺติกา	๙๙
	กถินทุสฺส ๗๖	จีวร	๑๐๕	นิฏฺจานนฺติกา	๙๙
	กปฺปาสิก ๑๐๖	จีวรเจตาปนฺน	๔๐๗	นิฏฺจิตจีวร	๒๒๗
	กปฺปิยการก ๔๕๘	จีวรทุสฺส	๗๖	นิฏฺจิตจีวร	๕๑
	กมุพล ๑๐๗	ฉกฺขตฺตูปรม	๔๗๕	นิพฺพทฺวสนกอาวาส	๒๖๗
	กรณฺพลิโพธ ๕๖	ชนปทสีมา	๒๗๔	นีสีทน	๑๒๔
	กल्याณกมุยตา ๔๑๘	ฌาติกา	๓๓๘	นิสฺสคฺคิย	๑๗๙, ๑๘๖
	กายวิการ ๓๔๕	ต-น		นิสฺสฏฺฐาทาน	๒๐๖
	กาลงฺกิริยา ๑๖๖			ป	
	กิริยา ๔๗๙	ตคฺคฺคุณสํวิมฺภาน	๓๙๔		
	โกเสยฺย ๑๐๖	ติกฺปาจิตฺติย	๓๗๐		ปฏกฺมณฺนตฺติกา ๙๙
	ขณฺฑทสีมฏฺฐ ๒๗๘	ติจีวร	๑๒๔, ๒๒๕		ปจฺจตฺถรณ ๑๒๕, ๑๕๑
	โฆม ๑๐๖	ทสาหาติกฺกามิต	๑๘๙		ปจฺจาสา ๒๕๓
	คณฺนุปกตา ๒๒๒	ทีปสีมา	๒๗๖		ปรมฺมุข ๒๐๖
	คณโฆชน ๙๒	ทฺนุณฺยตา	๓๐๕		ปรมฺมุขวิกปฺปนา ๑๒๗
	คตฺมตฺตการณ ๔๖๖	ฐวการ	๒๙๒		ปริกฺขารโจฬ ๑๒๕

รูปศัพท์	หน้า	รูปศัพท์	หน้า	รูปศัพท์	หน้า
ปริจาคปณตติฎฐาน	๒๙๒	โยชนสส	๒๗๐	สาณ	๑๐๗
ปริจฉินน	๒๖๗	รชชสีมา	๒๗๕	สทเธยยวจสา	๑๗
ปวิตตก	๓๖๘	รฎจสีมา	๒๗๕	สารูปตา	๔๖๐
ปลิโพธ	๕๕	รหสสาท	๓๓	สีมนตริกฏจ	๒๗๘
ปวตตตตา	๓๐๕	ราชโกคค	๔๓๙	สีมนตริกา	๒๘๒
ปัสสูก	๓๖๖	รูปสนตติมตต	๔๖๖	สีมาติกกมนนติกา	๑๐๐
ปากาวตต	๒๙๒	ลามสีมา	๒๗๒	สุวาทน	๓๒๔
ปาจิตติย	๑๗๙	วจีเภท	๑๓๗, ๔๗๓	หตถี	๒๐๘
ปาริปุรี	๓๓๐	วฑฒนต	๒๗๐	หายนต	๒๗๐
ปุราณจีวร	๓๓๗	วสสคค	๓๐๒-๓		
		วสสจฺจนท ๒เปย วิชาณ	๒๗๑		
ภ		วสสสาฎิกา	๑๒๔	อกปปิย	๔๔๓
ภงค	๑๐๗	วิกปปนา	๑๒๖	อฉฉินนจีวร	๓๗๘
ภาวนปัสก	๔๗๕	วิกปปนุค	๑๒๑	อชชณ्ह	๕๐๙
ภิกขาปณตติ	๒๙๑	เวยยววจกร	๔๕๘	อชชตณ	๓๒๒
ภิกขุสมมุติ	๒๒๕, ๒๔๑			อชชณ्हโ	๕๑๐
ภุมมวจน	๕๐๐			อณณาติกา	๓๓๘
มาติกา	๙๗			อตถตกณิน	๕๖
มาตุคาม	๖	สงฆาฎิ	๗๗	อนคาริย	๑๘๑
มาสปรม	๒๕๒	สณตต	๔๖๔	อนียต	๒๔
มุขปณณนโจฬ	๑๒๕	สตุถ	๒๓๕	อนธมมตา	๕๐๘
มุขเววฏิก	๔๙๖	สนตฺรุตฺตรปรม	๓๙๒	อนตฺร	๓๙๒
มฺุฎจิปณจก	๑๓๑	สนนิจฺจณนตติกา	๙๙	อนตฺรวาสก	๗๗
		สมานลามกตติกา	๒๘๙	อนโฑทวาทสทตถ	๓๔๕
ย		สมมุขวิกปปนา	๑๒๗	อปปิตตา	๕๑๒
ยวาทตถจีวร	๙๒	สวณนตติกา	๑๐๐	อรุณคคณ	๑๘๙
ยค	๓๔๐	สหุฬาราร	๑๐๑		

รูปศัพท์	หน้า	รูปศัพท์	หน้า	รูปศัพท์	หน้า
อรัมภมุนี	๑๔	อายาจน	๔๑๕	อุภย	๔๘๕
อวิปวาสา	๒๔๓	อาราม ๒เปย ปุจฉน	๒๗๐	อุสฺสนุนตฺตา	๓๐๕
อวิปวุตฺถ	๒๔๙	อาสน	๑๓	อุสฺสีสก	๓๔๔
อสมาทนจาร	๙๑	อสาวจเนทิกา	๑๐๐	เอกรตฺต	๒๒๕
อสุสณฺโณ	๒๐๘	อุตฺตร	๓๙๒	เอกาทส	๑๙๐
อากงฺขมาน	๓๒๘	อุตฺตราสงฺค	๗๗, ๒๔๗	โอกาสกรณตฺถ	๔๔๕
อาคมนสุทฺธิ	๔๔๗	อุปกฺขณ	๔๐๘		
อาณตฺต	๔๖๔	อุปจิตตฺตา	๓๐๕		
อาภต	๔๕๕	อุพฺภต	๕๗		

รายนามผู้ร่วมบริจาค

จัดพิมพ์คัมภีร์กังขาวิตรถีแปล - อธิบาย เล่ม ๒

รายนามผู้บริจาค ๑๐๐,๐๐๐ บาท

คุณประเสริฐ - คุณสุวรรณา เตชะวิบูลย์

รายนามผู้บริจาค ๖๐,๐๐๐ บาท

พล.ท.นรวิทย์ - คุณเสริมสุข ปัทมสถาน

รายนามผู้บริจาค ๕๒,๐๐๐ บาท

คุณสมชัย นวสิริธนโรจน์, คุณกาญจนา เรืองจินดา, คุณมัทยา นวสิริธนโรจน์, คุณมนัญญา นวสิริธนโรจน์ และคุณมนัสดา นวสิริธนโรจน์

รายนามผู้บริจาค ๕๐,๐๐๐ บาท

คุณประสาน - คุณประไพรี บุรี และครอบครัว

รายนามผู้บริจาค ๑๘,๐๐๐ บาท

คณะนิสิตปริญญาโท วิทยาลัยนาฏนา รุ่นที่ ๙

รายนามผู้บริจาค ๑๕,๐๐๐ บาท

คุณสุทธิศักดิ์ - คุณสิริลักษณ์ โล่ห์สวัสดิ์

รายนามผู้บริจาค ๑๐,๐๐๐ บาท

คุณกิตติพงศ์ อรุณพัฒน์พงศ์

รายนามผู้บริจาค ๕,๐๐๐ บาท

คุณบุญเลิศ - คุณอุษณีย์ สว่างกุล

รายนามผู้บริจาค ๓,๐๐๐ บาท

ดร.อังครัตน์ เปรียบจริยวัฒน์

คุณไชศรี เนืองสิขหาเพียร

คุณชูศักดิ์ พิษิตนารักษ์

คุณปรางมาศ นิตธรรม

คุณพรศรี มหาคุณ

คุณสุภาดา คงปรีชา

คุณสุวิทย์ โรจนวานิช

รายนามผู้บริจาค ๒,๐๐๐ บาท

คุณจรินทร์ แทนคุณ

คุณบุญยวีร์ รพีพันธ์ชัย และครอบครัว

คุณศิริวรรณ กฤษณะสมิต

คุณสมชาย - คุณบุปผา อมรเกียรติขจร

รายนามผู้บริจาค ๑,๕๐๐ บาท

คุณจริยา เจียมวิจิตร

คุณจินตนา ศิริสัณณะ

คุณดวงกมล เรืองจินดา

คุณนที - คุณชนบทพันธุ์ เอี่ยมโอภาส

คุณเพชรรัตน์ สุวรรณมานนท์

คุณรัตนาวลี อินโอชานนท์

คุณรุ่งทิพย์ กมลพรพันธ์

คุณวิภา เริ่มกิจการ

คุณสมภาพ อัครฤทธิไกร

คุณสว่างจิตร์ อัครฤทธิไกร

รายนามผู้บริจาค ๑,๒๐๐ บาท

คุณจันจุรี อนุกุลกิจกุล

รายนามผู้บริจาค ๑,๑๐๐ บาท

คุณผาสุข กฤษณะสมิต

รายนามผู้บริจาค ๑,๐๐๐ บาท

คุณกาญจนา เจียรศักดิ์วัฒนา

คุณบุญยักร์ วณิชพันธ์

คุณประถมาภรณ์ สวัสดิ์-ชูโต

คุณปัทมาวดี วรรณิมาและครอบครัว

คุณบุญญา เจริญศิริพัฒน์

คุณพัชรี แก้วผลึก

คุณวนิดา มานะกิติวิภาค และครอบครัว

คุณสินีรัตน์ ศรีประทุม

คุณสุขศรี ชาทะพา

คุณเสาวนีย์ สุวรรณนิกะ

คุณอรสา มณีรัตน์

คุณอัญชลี เหล่าพงษ์ศรี

รายนามผู้บริจาค ๙๐๐ บาท

คุณวิลาวัลย์ ยังเกษม

รายนามผู้บริจาค ๗๕๐ บาท

คุณชนาธิป คล้อยสวาท

คุณเยาวรัตน์ สมตน

คุณวันทนี บุตรงามดี

คุณสมศักดิ์ จรรโลงวิทยา

รายนามผู้บริจาค ๕๐๐ บาท

คุณจารุณี - คุณชุตีพร เจริญพัฒนา

คุณชนิดา อรวิทยาพันธ์ และครอบครัว

คุณชุตีพันธ์ ลิ้มปะพันธ์ และครอบครัว

คุณณัฐรัตน์ สุวรรณรัตน์

คุณนภัสสรณ์ ศิริวิสุพันธ์

คุณประหยัด ศรีมิน

คุณภูรี-คุณภัทรวดี ทรวงนเกียรติ

คุณรจนา สุคาคม

คุณรัชณี กิรติไพศาล

คุณวนิดา ชุณหศรีวงศ์

คุณศิริสา กันต์พิทยา

คุณสิรินันท์ เกียรติรัตนภิรม

คุณสุมาลี ศรีมิน

คุณสุรางคณา ไม้ตราวัฒนา

คุณหทัยพัชร ปิ่นแก้วไพศาล

รายนามผู้บริจาค ๔๐๐ บาท

คุณกรรองทอง จันทร์ปรี และครอบครัว

รายนามผู้บริจาค ๓๐๐ บาท

คุณรัตนภรณ์ เจริญพงศ์

คุณรุ่งรัศมี เริ่มกิจการ

คุณรุ่งลดา กระจำภักดิ์

คุณวรรณวีร์ วัชรบุญนรินทร์

รายนามผู้บริจาค ๒๕๐ บาท

คุณพัฒน์นรี นัตริพิสุทธิ และครอบครัว

รายนามผู้บริจาค ๒๐๐ บาท

คุณนันทนา - คุณเตชินท์ พรหมนรกิจ

คุณเพ็ญศิริ บุรณสมภพ

คุณสมพร มีศรี

รายนามผู้บริจาค ๑๕๐ บาท

คุณเรียม บุญชู

คุณศศพินท์ แก้วสุวรรณ

รายนามผู้บริจาค ๑๐๐ บาท

คุณกฤษวรรณ ไชยกุล

คุณกัลยา เกิดฉาย

คุณกาญจนา เรื่องธรรม และครอบครัว

คุณจุติพร เครือวัลย์ และครอบครัว

คุณจรี แสงสว่าง และครอบครัว

คุณนัทร โกมลนิมิ

คุณชนะ-คุณเมธิณี-คุณฐาปนี ผิวเหลือง

คุณณัฐมน ไชยประสงค์ และครอบครัว

คุณณัฐกานต์ น้อยมาก

คุณณัฐพัชร ไชยกุล

คุณณัฐวรรณ บำรุงราษฎร์ และครอบครัว

คุณดวงกมล จินดาไทย และครอบครัว

คุณธเนศ ไชยกุล

คุณธัญรัตน์ เพชรสนธิ์ และครอบครัว

คุณนิตยา จตุรงค์มโนพร และครอบครัว

คุณนรินทร์ รุกขชาติ

คุณบรรเจิด ศรีหาวงศ์

คุณปราณี อาภัสโรสกุล และครอบครัว

คุณปรีชา นันทเสน

คุณปณภัท ธนาเดชกุลโชติ

คุณเปี่ยมศักดิ์-คุณปฐิมา บาเกิด

คุณพงษ์ศักดิ์ เสมสุวรรณ และครอบครัว

คุณพรหมพร สุมาลี และครอบครัว

คุณพรณี สวัสดิ์สรรพ และครอบครัว

คุณพัชรีย์ ชาวสอาด

คุณภลดา ปั่นเจริญ และครอบครัว

คุณภาวณา เชนเจริญ

คุณมานิดา บุญประกอบกุล และครอบครัว

คุณรัชณีพร ปุ่นประเสริฐ

คุณรัตนาพร ศรีภักดี และครอบครัว

คุณวไลภรณ์ ดีภา

คุณวศินี นันทเสน

คุณวิไล จันทปทุมณานนท์

คุณศรีจิตรา อยู่ขำ และครอบครัว

คุณศศกร แสงมณีโชติช่วง

คุณศักดิ์ชัย ธนาอารยะกุล และครอบครัว

คุณศิริพร เข็มภูมิ

คุณศิริวัฒนา แสงนิกร และครอบครัว

คุณสมบุญ ไกรสมสุข และครอบครัว

คุณสมปอง แซ่ซ้อ และครอบครัว

คุณสมพร สอนใจ

คุณสมพิศ บรรณรัตน์ และครอบครัว

คุณสายทิพย์ วุฒิเนตินันท์	คุณสุกัญญา นันทสินธุ์ และครอบครัว
คุณสุชาดา มาสวัสดิ์	คุณสุณัฏฐา สว่างศิริลักษณ์
คุณสุนิสา ทีฆะ และครอบครัว	คุณสุนิสา บุญชูดำ และครอบครัว
คุณแสงเดือน ตั้งใจบุรณะ และครอบครัว	คุณอดิสา สุวรรณดี
คุณอภิญา ไชยกุล	คุณอมรพร ศานติตานนท์ และครอบครัว
คุณอรรณพ เปี่ยมปฐม	คุณอริสา ธาระสาร
คุณอังคณา ดาวอยู่	คุณเอื้อมพร งามสมพรพงษ์
เด็กชายธนโชติ-เด็กชายจิรโชติ บาเกิด	เด็กชายธนภัทร นันทเสน
เด็กหญิงณิชนน-เด็กชายณัฐกิตติ์ ชุติธรรมธร	เด็กหญิงวานัฐสิริ นันทเสน
อุทิศให้ คุณแม่บุญรอด หอมแขก	อุทิศให้ เตี้ยกิม แซ่ฉี
อุทิศให้ น.ส.ธนพร ไชยกุล	อุทิศให้ แม่เจ็กเอ็ง แซ่เล่า
คุณจุฑารภัทร-เด็กชายกฤตภาส ยาวีราช และครอบครัว	
เด็กชายสุเมธ-เด็กหญิงอมรรัตน์ เสี่ยงใหญ่ และครอบครัว	

ขอขอบพระคุณและอนุโมทนาในกุศลจิตของทุกๆ ท่าน
 หากชื่อ-นามสกุล และจำนวนเงินบริจาคของท่านขาดตกบกพร่องประการใด
 คณะผู้จัดทำกราบขออภัยมา ณ ที่นี้

อานิสงส์ในการสร้างพระคัมภีร์

แม้พระเจ้าอชาตศัตรูจะทรงกระทำปิตุฆาตซึ่งจัดว่าเป็นอนันตริยกรรมประการหนึ่ง
 ที่ส่งผลให้ตกนรกอเวจีหลายกัปนับไม่ถ้วน แต่พระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ปฐมสังคายนา ณ
 ถ้ำสัตตบรรณคูหา กรุงราชคฤห์ ผลานิสงส์จากการอุปถัมภ์ครั้งนี้ส่งผลให้พระองค์พ้นจาก
 นรกอเวจี เพียงตกนรกโลหภูมิซึ่งเป็นนรกขุมเล็กเป็นเวลา ๖ หมื่นปี แล้วจะตรัสรู้เป็น
 พระปัจเจกพุทธเจ้า

เห็นได้ว่าการสร้างคัมภีร์มีอานิสงส์มาก ผู้ที่ทำบาปมากจะได้รับผลบาปลดน้อยลง

ผู้ที่ทำบุญไว้น้อยจะได้ขึ้นสวรรค์ชั้นสูง ผู้ที่ทำบุญมากอยู่แล้วจะประสบแต่ความสุขความเจริญในทีฆะต่งเที่ยวไปในสังสารวัฏ ดังสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) กล่าวว่า

“การต่ออายุพระธรรมคัมภีร์อันสงฆ์มากมายเชียวหนา คนตกรกลีกลงได้มาขุดขึ้น คนตกรกลีกลงได้ขึ้นมาบนสวรรค์ คนขึ้นสวรรค์ชั้นแรกก็จะขึ้นสวรรค์ชั้นสูงขึ้นไป ชีวิตในสังสารวัฏจะไม่มีตกต่ำจนกว่าจะเข้าถึงแดนนิมิตต์ จริงๆ นะจำไว้”

ท่านผู้มีจิตศรัทธาที่ประสงค์จะร่วมทำบุญบริจาคเพื่ออุปถัมภ์โครงการฯ สามารถทำได้โดยโอนเข้าบัญชี ดังนี้

๑. วัดท่ามะโอ (กองทุนแปลคัมภีร์พุทธศาสนา)

ธนาคารทหารไทย สาขาลำปาง บัญชีออมทรัพย์

เลขที่บัญชี 328 - 2 - 61701 - 2

๒. พระมหาสมลักษณ์ คณธสาโร (เพื่อกองทุนแปลคัมภีร์พุทธศาสนา)

ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) สาขาลาดหญ้า

บัญชีออมทรัพย์

เลขที่บัญชี 012 - 2 - 62179 - 0

๓. พระมหาสมลักษณ์ สารากิวงศ์ (พิมพ์หนังสือ)

ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาลาดหญ้า บัญชีออมทรัพย์

เลขที่บัญชี 012 - 2 - 62179 - 0

แล้วส่งสลิปการโอนเงิน พร้อมรายชื่อและที่อยู่ หรือเบอร์โทรศัพท์ของท่านมาที่

พระคันธสารากิวงศ์ ๓๗ วัดท่ามะโอ ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง ๕๒๐๐๐

โทร. ๐๕๔-๒๒๘๘๑๙ หรือที่ Email : tamaoh24@gmail.com

สำหรับท่านเจ้าภาพที่ร่วมบริจาคเกิน ๕๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป ขอให้ส่งรูปถ่ายของท่านหรือครอบครัวของท่านให้แก่ทางวัดด้วย ทั้งนี้เพื่อจะได้นำรูปถ่ายดังกล่าวมาเป็นอนุสรณ์แห่งธนาคารบุญในฐานะเจ้าภาพสร้างพระคัมภีร์ เมื่อจัดพิมพ์เป็นเล่มเรียบร้อยแล้ว ฯ